LEV TROȚKI

Istoria Revoluției Ruse

PROIECT CO-FINANȚAT DE:

Proiect editorial cofinanțat de
Administrația Fondului Cultural Național

Proiectul nu reprezintă în mod necesar poziția Administrației Fondului Cultural Național. AFCN nu este responsabilă de conținutul proiectului sau de modul în care rezultatele proiectului pot fi folosite. Acestea sunt în întregime responsabilitatea beneficiarului finanțării.

LEV TROȚKI

Istoria Revoluției Ruse

Volumul al II-lea
Revoluția din Octombrie

Traducere din limba rusă de
ANTOANETA OLTEANU

tact
editura

Colecția
Clasicii marxismului

Coordonatori:

Gabriel Chindea
Andrei State

L. TROCKIJ

Istorija russkoj revoljucii

© Berlin: Granit, 1933 (vol. II)
© TACT, 2017, pentru versiunea în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TROȚKI, LEV DAVIDOVICI
Istoria Revoluției Ruse/ Lev Troțki; trad. din lb. rusă de Antoaneta Olteanu.
- Cluj-Napoca: Tact, 2017
2 vol.
ISBN: 978-606-8437-91-0
vol. 2.: *Revoluția din Octombrie*. - 2017. - ISBN 978-606-8437-92-7

I. Olteanu, Antoaneta (trad.)

Partea întâi

PREFAŢĂ

Rusia și-a făcut atât de târziu propria revoluţie burgheză, încât s-a văzut nevoită s-o transforme într-una proletară. Cu alte cuvinte, Rusia era așa de mult în urma altor ţări, că a fost obligată, cel puţin în anumite domenii, să le depășească. Asta pare o contradicţie. Totuși, istoria e plină de asemenea paradoxuri. Anglia capitalistă a depășit atât de mult alte ţări, că s-a văzut nevoită să rămână în urma lor. Pedanţii cred că dialectica este un joc inutil al minţii. De fapt, ea doar reproduce procesul evoluţiei, care trăiește și se mișcă prin contradicţii.

Primul volum al acestei lucrări trebuia să explice de ce regimul democratic, apărut cu întârziere din punct de vedere istoric spre a înlocui ţarismul, nu s-a dovedit deloc trainic. Volumul de faţă este dedicat venirii la putere a bolșevicilor. Fondul expunerii îl constituie și aici naraţiunea. Cititorul trebuie să găsească în faptele însele o bază suficientă pentru concluzii.

Autorul nu vrea să spună prin asta că evită generalizările sociologice. Istoria n-ar avea nicio valoare dacă nu ne-ar învăţa nimic. Puternicul determinism al Revoluţiei Ruse, înlănţuirea etapelor ei, presiunea inexorabilă a maselor, caracterul închegat al grupărilor politice, claritatea lozincilor – toate acestea ușurează foarte mult înţelegerea revoluţiei în general și, în același timp, și a societăţii umane. Căci putem socoti ca demonstrat de întregul mers al istoriei faptul că o societate sfâșiată de contradicţii interne își arată în timpul unei revoluţii până la capăt nu numai anatomia, dar și „sufletul”.

La un nivel mai nemijlocit, această lucrare trebuie să ajute la înţelegerea caracterului Uniunii Sovietice. Actualitatea temei noastre nu stă în aceea că Revoluţia din Octombrie s-a petrecut sub ochii unei generaţii încă în viaţă – desigur, și asta are destulă importanţă –, ci că regimul apărut în urma revoluţiei trăiește, se dezvoltă și ridică în faţa omenirii noi enigme. Peste tot în lume, problematica ţării sovietelor e mereu la ordinea zilei. Or, nu poţi înţelege ce este un lucru dacă nu explici mai întâi cum a apărut. Pentru marile judecăți politice e nevoie de o perspectivă istorică.

Pentru cele opt luni de revoluţie, din februarie până în octombrie 1917, a fost nevoie de două volume mari. În general, critica nu ne-a acuzat de pro-

lixitate. Amploarea lucrării se explică mai degrabă prin modul de abordare a materialului. Putem da o imagine fotografică unei mâini: asta va cere o pagină. Dar, pentru a prezenta rezultatele unei cercetări microscopice a ţesuturilor mâinii, e nevoie de un volum. Autorul nu-și face nicio iluzie în legătură cu caracterul complet și exhaustiv al cercetării făcute de el. Cu toate acestea, în multe cazuri a fost nevoit să folosească metode care sunt mai aproape de microscop decât de aparatul fotografic.

În momentele când ni s-a părut că abuzăm de răbdarea cititorului, am eliminat cu largheţe depoziţiile martorilor, mărturiile participanţilor, episoadele secundare; dar, după aceea, am restabilit adesea multe din lucrurile eliminate. În lupta asta pentru detaliu am fost conduși de dorinţa de a arăta cât mai concret procesul însuși al revoluţiei, mai ales că nu puteam să nu încercăm să folosim până la capăt avantajul că acest tablou era pictat după natură.

Mii și mii de cărţi sunt aruncate în fiecare an pe piaţă pentru a prezenta o nouă variantă de roman personal, povestea ezitărilor unui melancolic sau a carierei unui ambiţios. O eroină de-a lui Proust are nevoie de mai multe pagini căutate pentru a simţi că nu simte nimic. Socotim că se poate, măcar cu drepturi egale, cere atenţie pentru niște drame istorice colective, care ridică din nefiinţă sute de milioane de făpturi omenești, transformă caracterul unei naţiuni și pătrund pentru totdeauna în viaţa omenirii.

Exactitatea trimiterilor și a citatelor din primul volum n-a fost contestată până acum de nimeni: și nici n-ar fi fost prea ușor. Adversarii s-au mărginit numai la temerea că părtinirea personală s-a putut manifesta în selecţia artificială și unilaterală a faptelor și a textelor. Incontestabilă în sine, această consideraţie nu spune totuși nimic despre această lucrare și încă și mai puţin despre metodele ei științifice. De fapt, ne permitem să insistăm cu fermitate asupra faptului că gradul de subiectivism este determinat, limitat și controlat nu atât de temperamentul istoricului, cât de caracterul metodei sale.

Școala pur psihologică, care examinează ţesătura evenimentelor ca pe o îmbinare a activităţilor libere ale indivizilor sau ale grupurilor formate din ei, lasă un mare loc arbitrarului, chiar și în cazul celor mai bune intenţii ale cercetătorului. Metoda materialistă disciplinează, obligându-te să pleci de la niște fapte semnificative ale structurii sociale. Principalele forţe ale procesului istoric sunt, pentru noi, clasele; pe ele se bazează partidele politice; ideile și lozincile apar ca monede de mai mică valoare ale unor interese obiective. Tot drumul cercetării duce de la obiectiv la subiectiv, de la social la individual, de la fundamental la conjunctural. Arbitrarului autorului i se pun astfel niște limite ferme.

Dacă, în timpul unui foraj dintr-o regiune necercetată, un geolog descoperă niște magnetită, se poate întotdeauna bănui că este doar o întâmplare fericită și nimeni nu va recomanda deschiderea unei mine. Dacă același ge-

olog, pe baza, să spunem, abaterii acului magnetic, ajunge la concluzia că în pământ trebuie să se ascundă zăcăminte minerale și, după aceea, chiar descoperă magnetită în diverse puncte din regiune, atunci și scepticul cel mai chiţibușar nu va mai îndrăzni să spună că e o întâmplare. Te convinge sistemul care pune laolaltă generalul și particularul.

Dovada obiectivității științifice nu trebuie căutată în ochii istoricului și în intonaţiile vocii sale, ci în logica internă a naraţiunii înseși: dacă episoadele, mărturiile, cifrele, citatele coincid cu indicaţiile generale ale acului magnetic al analizei sociale, atunci cititorul are cea mai serioasă garanţie a fundamentării științifice a concluziilor. Mai concret vorbind, autorul de față se dovedește fidel obiectivităţii în măsura în care cartea lui descoperă într-adevăr caracterul inevitabil al Revoluţiei din Octombrie și cauzele victoriei ei.

Cititorul știe că noi căutăm într-o revoluție în primul rând amestecul direct al maselor în destinul societăţii. În spatele evenimentelor, încercăm să descoperim modificările conștiinţei colective. Respingem trimiterile superficiale la „caracterul stihial" al mișcării, care, în cea mai mare parte a cazurilor, nu explică nimic și, de aceea, nici nu învaţă. Revoluţiile se fac după anumite legi. Asta nu înseamnă că masele aflate în acțiune își dau seama de legile revoluţiei, dar înseamnă că schimbarea conștiinţei maselor nu este întâmplătoare, ci supusă necesităţii obiective, care poate fi explicată teoretic și care face astfel posibilă anticiparea și conducerea ei.

Oricât de surprinzător ar părea, anumiţi istorici sovietici oficiali au încercat să ne critice concepţia ca fiind idealistă. Profesorul Pokrovski a insistat, de exemplu, pe faptul că noi am subapreciat factorii obiectivi ai revoluţiei: „între Februarie și Octombrie s-a petrecut o ruină economică uriașă"; „în acest timp, ţărănimea... s-a răsculat împotriva Guvernului Provizoriu"; tocmai în aceste „mișcări obiective", iar nu în procesele psihice schimbătoare trebuie văzută forţa motrice a revoluţiei. Datorită felului său categoric de a pune problema, demn de laudă, Pokrovski dezvăluie cel mai bine inconsistenţa unei explicaţii economice vulgare a istoriei, date adesea drept marxism.

Cotiturile radicale care au loc în cursul unei revoluţii nu sunt produse, în realitate, de cutremurele episodice ale economiei care se petrec în timpul evenimentelor însele, ci de schimbările fundamentale care s-au acumulat chiar la bazele societăţii de-a lungul întregii epoci anterioare. Că în ajunul aboliriі monarhiei, ca și între Februarie și Octombrie, decăderea economică s-a adâncit mereu, alimentând și aţâţând nemulţumirea maselor – lucrul acesta este absolut incontestabil și nu l-am lăsat niciodată în afara atenţiei. Dar ar fi o greșeală grosolană să presupunem că cea de-a doua revoluţie s-a înfăptuit la opt luni de la prima deoarece raţia de pâine s-a redus între timp de la un funt și jumătate la trei sferturi de funt. În anii imediat următori Revoluţiei din Octombrie, situaţia alimentară a maselor va continua să se înrăutăţească.

Cu toate acestea, speranţele politicienilor contrarevoluţionari într-o nouă răsturnare nu se vor împlini. O asemenea situaţie poate părea enigmatică numai cuiva care privește revolta maselor ca fiind „stihială", adică drept o răscoală a unei turme folosită cu iscusinţă de niște conducători. De fapt, numai lipsurile nu sunt de ajuns pentru o revoltă – altfel mulțimile s-ar revolta tot timpul; trebuie ca incapacitatea regimului, descoperită până la capăt, să facă aceste lipsuri insuportabile și ca noi condiţii și noi idei să deschidă perspectiva unei soluţii revoluţionare. În numele unui mare scop conștientizat de ele, aceleași mulțimi se arată apoi capabile să îndure lipsuri de două sau de trei ori mai mari.

Trimiterea la răscoala ţăranilor, ca fiind „al doilea factor obiectiv", indică o neînţelegere încă și mai evidentă. Firește, pentru proletariat, războiul ţărănesc a fost o circumstanţă obiectivă, în măsura în care acţiunile unei clase devin în general un impuls exterior pentru conștiinţa altei clase. Dar motivul nemijlocit al răscoalei ţărănești înseși au fost schimbările din conștiinţa satului; descoperirea caracterului lor va constitui conţinutul unui capitol al acestei cărţi. Să nu uităm că revoluţiile se înfăptuiesc prin intermediul oamenilor, chiar dacă anonimi. Materialismul nu ignoră omul care simte, gândește și acţionează, ci îl explică. Nu este oare asta sarcina istoricului?[1]

Unii critici din tabăra democratică, înclinaţi să opereze cu ajutorul unor probe indirecte, au văzut în atitudinea „ironică" a autorului faţă de conducătorii conciliatori expresia unui subiectivism inacceptabil, care viciază caracterul ştiinţific al expunerii. Ne îngăduim să socotim un asemenea criteriu ca neconvingător. Principiul spinozismului – „să nu plângi, să nu râzi, ci să înţelegi" – ne ferește numai de un râs nepotrivit și de niște lacrimi nelalocul lor; dar el nu-l lipsește pe om, fie el și istoric, de dreptul la partea lui de lacrimi și de râs, când ele sunt justificate de înţelegerea corectă a materialului însuși. O ironie pur individualistă, care se întinde precum un nor de indiferenţă asupra tuturor faptelor și intenţiilor omenirii, este forma cea mai rea de snobism: ea e la fel de falsă într-o operă beletristică ca și într-una istorică. Dar există o ironie prezentă chiar în relaţiile de viaţă. Obligaţia istoricului, ca și a artistului, e să o scoată la suprafaţă.

Lipsa de corespondenţă între subiectiv și obiectiv este, la drept vorbind, principala sursă de comic, dar și de tragic în viaţă și în artă. Domeniul politicii scapă cel mai puţin acestei legi. Oamenii și partidele nu sunt eroici sau comici

[1] Vestea morţii lui M. N. Pokrovski, cu care nu o dată am fost nevoiţi să polemizăm pe parcursul celor două volume, a venit când lucrarea noastră era încheiată. Ajuns la marxism din tabăra liberală pe când era un om de știință deja format, Pokrovski a îmbogăţit cea mai nouă literatură istorică cu lucrări valoroase și cu deschideri de drum, dar nu și-a însușit niciodată complet metoda materialismului dialectic. De dragul adevărului, vom adăuga că Pokrovski nu a fost numai un om de o erudiție excepţională și de un mare talent, dar și profund devotat cauzei pe care a slujit-o.

în sine, ci prin relaţia lor cu circumstanţele. Când Revoluţia Franceză a intrat în stadiul ei hotărâtor, cel mai însemnat girondin s-a dovedit jalnic și ridicol pe lângă cel mai banal iacobin. Jean-Marie Roland, o figură respectabilă în calitatea sa de inspector al manufacturilor din Lyon, arată ca o caricatură vie pe fondul anului 1792. Dimpotrivă, iacobinii sunt la înălţimea evenimentelor. Ei pot stârni dușmănie, ură, groază, dar nu ironie.

Eroina lui Dickens care încearcă să oprească mareea cu ajutorul unei mături este, din cauza incompatibilităţii fatale dintre mijloace și scop, un personaj comic recunoscut. Dacă vom spune că această persoană simbolizează politica partidelor conciliatoare din timpul revoluţiei ar părea o exagerare. Or, Ţereteli, inspiratorul propriu-zis al regimului dualității puterii, îi va mărturisi după Revoluţia din Octombrie lui Nabokov, unul dintre conducătorii liberali: „Tot ce-am făcut atunci a fost o încercare zadarnică de a opri cu niște biete lanţuri un șuvoi stihial distrugător". Cuvintele acestea sună ca o satiră răutăcioasă; de fapt, ele sunt cele mai adevărate cuvinte pe care conciliatorii le-au spus despre ei înșiși. A renunţa la ironie atunci când îi prezentăm pe „revoluţionarii" care încearcă să oprească revoluţia cu niște lanţuri ar însemna a nesocoti realitatea și a trăda obiectivitatea pentru a le face pedanţilor pe plac.

Piotr Struve, un monarhist și fost marxist, va scrie în emigraţie: „Numai bolșevismul a fost logic și fidel esenţei sale în timpul revoluţiei și de aceea a învins în ea". Aproximativ la fel va vorbi despre bolșevici și Miliukov, conducătorul liberalismului: „Ei știau încotro se îndreaptă și au mers în aceeași direcţie, pe care o luaseră o dată pentru totdeauna, spre ţelul care, cu fiecare experienţă nereușită a conciliatorilor, se apropia tot mai mult". În sfârșit, unul dintre emigranţii albi mai puţin cunoscuţi, care va încerca să înţeleagă în felul său revoluţia, se va exprima astfel: „Să meargă pe acest drum puteau numai niște oameni de fier... revoluţionari chiar prin «profesia» lor, care nu se temeau să aducă la viaţă un spirit protestatar atotdevorator". Despre bolșevici se poate spune cu și mai mare dreptate ceea ce s-a spus despre iacobini: erau adecvaţi epocii și sarcinilor ei; s-au auzit destule blesteme la adresa lor, dar ironia nu s-a lipit de ei; n-avea de ce să se lege.

În prefaţa la primul volum am explicat de ce autorul a socotit mai potrivit să vorbească despre sine ca participant la evenimente la persoana a treia, și nu la persoana întâi: acest procedeu literar, păstrat și în volumul al doilea, nu poate feri, firește, de subiectivism, dar, cel puţin, nu-l face necesar. Mai mult, el amintește de nevoia evitării acestuia.

În multe cazuri, am ezitat dacă să redăm sau nu remarca unui contemporan legată de rolul autorului acestei cărţi în mersul evenimentelor. Am fi putut renunţa fără greutate la aceste citate dacă n-ar fi fost vorba de ceva mai important decât regulile bunului-simţ. Autorul acestei cărţi a fost președintele Sovietului din Petrograd după ce bolșevicii au obţinut acolo majoritatea;

apoi președintele Comitetului Militar Revoluţionar care a organizat Revoluţia din Octombrie. Autorul nu poate scoate faptele acestea din istorie și nici nu vrea acest lucru. Fracţiunea care guvernează astăzi în URSS a apucat, în ultimii ani, să consacre o mulţime de articole și destul de multe cărţi autorului acestei lucrări, urmărind să demonstreze că activitatea lui a fost îndreptată invariabil împotriva intereselor revoluţiei; întrebarea de ce Partidul Bolșevic a pus în anii cei mai critici un „adversar" așa de înverșunat în posturile cele mai de răspundere rămâne astfel deschisă. A trece cu totul sub tăcere aceste dispute retrospective ar însemna, într-o anumită măsură, a renunţa la refacerea mersului real al evenimentelor. În numele a ce? Simularea unei lipse de interes îi este necesară unei persoane care caută să-i inducă pe furiș cititorului niște concluzii care nu rezultă din fapte. Preferăm să spunem lucrurilor pe nume, așa cum apare acesta în dicţionar.

Nu ascundem faptul că, pentru noi, aici nu e vorba numai de trecut. Așa cum niște adversari care atacă o persoană se străduiesc să-i distrugă programul, așa și lupta pentru un program obligă o persoană să-și restabilească rolul real în evenimente. Dacă unii nu pot să vadă în lupta unui om pentru o cauză mare și pentru propriul loc sub un stindard decât orgoliu personal, îi putem deplânge, însă nu încercăm să-i convingem. În orice caz, am luat toate măsurile ca chestiunile „personale" să nu aibă în această carte un loc mai mare decât ar putea pretinde în realitate.

Unii dintre prietenii Uniunii Sovietice – adesea sunt numai niște prieteni ai autorităţilor sovietice de azi și numai până când acestea vor rămâne în picioare – l-au învinovăţit pe autor de atitudine critică faţă de Partidul Bolșevic sau de anumiţi conducători ai lui. Totuși, nimeni n-a făcut vreo încercare de a respinge și corecta tabloul dat de noi stării partidului din timpul evenimentelor. Pentru informarea acelor „prieteni" care se consideră obligaţi să apere de noi rolul bolșevicilor în Revoluţia din Octombrie, îi prevenim că lucrarea noastră nu învaţă cum să iubești o revoluţie victorioasă după ce s-a încheiat, în persoana birocraţiei pe care a scos-o în față, ci numai cum se pregătește o revoluţie, cum se dezvoltă și cum învinge ea. Pentru noi, partidul nu este un aparat a cărui infailibilitate este asigurată prin represiunea de stat, ci un organism complex, care, ca orice ființă vie, se dezvoltă prin contradicţii. Descoperirea acestor contradicţii, inclusiv a ezitărilor și greșelilor statului-major, nu slăbește deloc, după părerea noastră, semnificaţia acelei opere istorice uriașe pe care Partidul Bolșevic și-a asumat-o pentru prima oară în istoria universală.

L. Troţki

13 mai 1932
Prinkipo

I. „ZILELE DIN IULIE”: PREGĂTIREA ȘI ÎNCEPUTUL

În 1915, războiul costase Rusia 10 miliarde de ruble, în 1916, 19 miliarde, în prima jumătate a lui 1917, deja 10 miliarde și jumătate. La începutul lui 1918, datoria de stat trebuie să fi fost de 60 de miliarde, adică aproape egală cu toată avuţia naţională, care era apreciată la 70 de miliarde. Comitetul Executiv Central a elaborat un proiect de apel pentru lansarea unui împrumut de război cu numele dulceag de „împrumutul libertăţii”, în vreme ce guvernul a ajuns la concluzia simplă că, fără un nou împrumut extern uriaș, nu numai că nu va putea plăti comenzile din străinătate, dar nici nu se va descurca cu obligaţiile interne. Pasivul balanţei comerciale tot creștea. Antanta, în mod evident, se pregătea să abandoneze cu totul rubla propriei sorţi. Chiar în ziua în care apelul pentru împrumutul libertăţii umplea prima pagină a *Izvestiei* sovietelor, ziarul guvernamental *Vestnik Pravitelstva* anunţa scăderea drastică a cursului rublei. Tiparniţa nu mai ţinea deja pasul cu ritmul inflaţiei. În locul bancnotelor vechi și solide, care păstrau încă un lustru din fosta lor putere de cumpărare, se pregătea trecerea la etichetele roșcate bune de pus pe sticle care, în vorbirea colocvială, vor începe să fie numite kerenski. Și burghezii, și muncitorii, fiecare în felul lor, vor pune în numele acesta o notă de dispreţ.

În cuvinte, guvernul acceptase programul reglementării de către stat a economiei și chiar crease în acest scop, la sfârșitul lui iunie, niște organe greoaie. Dar vorbele și faptele regimului din Februarie, la fel ca spiritul și trupul unui creștin cuvios, se aflau în continuă luptă. Organele de reglementare, care fuseseră selecţionate cu grijă, erau preocupate mai mult de protejarea antreprenorilor de capriciile unei puteri de stat șovăitoare și instabile decât de înfrânarea intereselor private. Personalul administrativ și tehnic din industrie se stratifica: păturile de sus, speriate de tendinţele egalizatoare ale muncitorilor, trecuseră cu hotărâre de partea antreprenorilor. Muncitorii priveau cu repulsie comenzile de război cu care uzinele șubrezite erau asigurate pentru un an, chiar doi în avans. Dar și antreprenorii își pierduseră pofta pentru o producţie ce anunţa mai mult griji decât venituri. Oprirea intenţionată de către patroni

a uzinelor avea un caracter din ce în ce mai sistematic. Producţia metalurgică se redusese cu 40%, cea textilă cu 20%. Toate cele necesare existenţei începeau să lipsească. Preţurile creșteau odată cu inflaţia și cu prăbușirea economiei. Muncitorii doreau să controleze mecanismul administrativ-comercial care le era ascuns și de care depindea destinul lor. În manifeste ample, ministrul muncii, Skobelev, le predica muncitorilor că era inacceptabil să se amestece în administrarea întreprinderilor. Pe 24 iunie, *Izvestia* anunţa intenţia închiderii unei noi serii de uzine. Asemenea vești veneau și din provincie. Jumătate dintre locomotive aveau nevoie de reparaţii capitale, cea mai mare parte a materialului rulant se afla pe front, lipsea combustibilul. Ministerul Căilor de Comunicaţii era într-o permanentă luptă cu muncitorii feroviari și cu angajaţii. Aprovizionarea cu produse alimentare se înrăutăţea întruna. La Petrograd mai erau rezerve de pâine numai pentru zece-cincisprezece zile, în alte centre era puţin mai bine. Din cauza semiparaliziei garniturilor de tren și a pericolului de grevă la căile ferate, care plutea în aer, asta însemna o ameninţare permanentă cu foametea. Nu se întrevedea nicio îmbunătăţire. Nu asta așteptaseră muncitorii de la revoluţie.

Și mai rău, dacă se putea așa ceva, stăteau lucrurile în sfera politicii. Nehotărârea este starea cea mai proastă din viaţa unui guvern, a unei naţiuni, a unei clase, dar și a unui om obișnuit. Revoluţia este cea mai nemiloasă dintre căile de rezolvare a problemelor istorice. În timpul unei revoluţii, eschivarea este cea mai distructivă politică din câte pot exista. Partidul revoluţiei nu trebuie să ezite, așa cum nu ezită nici chirurgul care a înfipt bisturiul în corpul bolnav. Or, regimul dualităţii puterii apărut după Revoluţia din Februarie era de o nehotărâre organizată. Totul se întorcea împotriva guvernului. Prietenii condiţionali deveneau adversari, adversarii – dușmani, dușmanii se înarmau. Contrarevoluţia se mobiliza pe faţă, inspirată de Comitetul Central al Partidului Cadeţilor, statul-major politic al tuturor celor care aveau ce pierde. Comitetul General al Uniunii Ofiţerilor, aflat pe lângă Statul-Major de la Moghilev și reprezentând circa o sută de mii de ofiţeri nemulţumiţi, și Consiliul de la Petrograd al Uniunii Oștilor Căzăcești constituiau cele două pârghii militare ale contrarevoluţiei. În ciuda deciziei Congresului Sovietelor din iunie, Duma de Stat a hotărât să-și continue „ședinţele private”. Comitetul ei Provizoriu dădea o acoperire legală activităţii contrarevoluţionare, care era finanţată cu largheţe de bănci și de ambasadele Antantei. Pericolul îi amenința pe conciliatori atât dinspre dreapta, cât și dinspre stânga. Privind neliniștit în jur, guvernul a hotărât pe ascuns să aloce fonduri pentru organizarea unui serviciu propriu de contrainformaţii, adică a unei poliţii politice secrete. Cam în același timp, și anume la jumătatea lui iunie, guvernul a stabilit ziua de 17 septembrie ca dată a alegerilor pentru Adunarea Constituantă. În ciuda prezenței cadeţilor în guvern, presa liberală a început o campanie împotriva

termenului stabilit oficial, în care nimeni nu credea și pe care nimeni nu-l apăra cu seriozitate. Însăși imaginea Adunării Constituante, așa de clară în primele zile ale lui martie, devenea din ce în ce mai palidă, mai ștearsă. Totul se întorcea împotriva guvernului, până și anemicele lui bune intenţii. Abia pe 30 iunie și-a luat el inima în dinți și a anulat tutela nobililor asupra satelor, a acelor șefi de zemstvă al căror simplu nume devenise odios în ţară chiar din clipa introducerii lor de către Alexandru al III-lea. Această reformă parţială forţată și întârziată marca însă Guvernul Provizoriu cu amprenta unei lașităţi umilitoare. Între timp, nobilimea își revenise din frică, proprietarii de pământ se grupau și se întăreau. Comitetul Provizoriu al Dumei s-a adresat guvernului la sfârșitul lui iunie, cerându-i să ia măsuri ferme de protejare a moșierilor în faţa ţăranilor instigaţi de „elemente criminale". La 1 iulie a început la Moscova Congresul Panrus al Proprietarilor de Pământ, în mare majoritate aristocraţi. Guvernul se eschiva, încercând să-i hipnotizeze cu cuvinte când pe ţărani, când pe moșieri. Dar cel mai rău era pe front. Ofensiva, care devenise principala miză a lui Kerenski și în lupta internă, se zbătea în convulsii. Soldatul nu voia să lupte. Diplomaţii prinţului Lvov se temeau să-i privească în ochi pe diplomaţii Antantei. Era mare nevoie de un împrumut. Pentru a-și arăta fermitatea, guvernul neputincios și condamnat a început o ofensivă în Finlanda, înfăptuind-o, ca și pe celelalte treburi murdare, cu mâinile socialiștilor. În același timp, conflictul cu Ucraina se agrava, îndreptându-se spre o ruptură deschisă.

Zilele când Albert Thomas cânta imnuri revoluţiei luminoase și lui Kerenski rămăseseră mult în spate. La începutul lui iulie, ambasadorul francez Paléologue, prea îmbibat de aroma saloanelor lui Rasputin, a fost înlocuit cu „radicalul" Noulens. Ziaristul Claude Anet i-a ţinut noului ambasador o prelegere introductivă despre Petrograd. Față în față cu ambasada franceză, de partea cealaltă a Nevei, se întinde raionul Vîborg. „Este regiunea marilor uzine, care aparţine în întregime bolșevicilor. Lenin și Troţki domnesc acolo." În aceeași zonă sunt amplasate cazărmile Regimentului de mitraliori, care numără circa zece mii de oameni și peste o mie de mitraliere: nici eserii, nici menșevicii n-au acces în cazărmile regimentului. Restul regimentelor sunt fie bolșevice, fie neutre. „Dacă Lenin și Troţki vor să ia Petrogradul, cine să-i oprească?" Noulens asculta uimit. „Și cum de guvernul tolerează o asemenea situaţie?" „Păi, ce-i rămâne de făcut? – răspunse ziaristul. Trebuie să înţelegem că guvernul n-are nicio altă forţă decât pe cea morală, dar și asta mi se pare foarte slabă..."

Negăsind ieșire, energia trezită a maselor se fărâmiţa în activităţi necoordonate, acţiuni de partizani, cuceriri întâmplătoare. Muncitorii, soldaţii, ţăranii încercau să rezolve pe bucăţi ceea ce puterea creată de ei înșiși refuza să rezolve. Lipsa de hotărâre a conducerii obosește cel mai mult mulțimile.

Așteptările zadarnice le împing la lovituri tot mai insistente în ușa pe care nimeni nu dorește să le-o deschidă sau la explozii directe de disperare. Încă din zilele Congresului Sovietelor, când provincialii abia reușiseră să oprească mâna conducătorilor lor ridicată asupra Petrogradului, muncitorii și soldaţii avuseseră destule ocazii spre a se convinge care erau sentimentele și intenţiile păturii conducătoare a sovietelor faţă de ei. După Kerenski, Ţereteli a devenit nu numai o figură străină, dar și odioasă pentru marea majoritate a muncitorilor și soldaţilor din Petrograd. În marginea revoluţiei creștea influenţa anarhiștilor, care jucau rolul principal în comitetul revoluţionar independent organizat la casa de vacanţă a lui Durnovo. Dar chiar și păturile de muncitori mai disciplinate, chiar și cercurile largi ale partidului începuseră să-și piardă răbdarea sau să-i asculte pe cei care și-o pierduseră. Manifestaţia din 18 iunie arătase tuturor că guvernul n-avea niciun sprijin. „Ce păzesc atunci ăia de-acolo, de sus?" se întrebau soldaţii și muncitorii, gândindu-se nu numai la conducătorii conciliatori, dar și la instituţiile conducătoare ale bolșevicilor.

În condiţiile preţurilor inflaţioniste, lupta pentru salariu îi enerva și-i epuiza pe muncitori. Această problemă devenise foarte gravă în cursul lunii iunie la gigantul Putilov, unde lucrau 36.000 de muncitori. Pe 21 iunie, în câteva ateliere ale uzinei a izbucnit o grevă. Sterilitatea acestor explozii disparate era extrem de clară pentru partid. A doua zi, adunarea reprezentanţilor principalelor organizaţii muncitorești din șaptezeci de uzine, condusă de bolșevici, a declarat: „cauza muncitorilor de la Putilov este cauza întregului proletariat din Petrograd" și i-a chemat pe muncitorii de la Putilov „să-și înfrâneze nemulţumirea legitimă". Greva a fost amânată. Dar următoarele douăsprezece zile n-au adus nicio schimbare. Mulţimea din uzine se agita, căutând o soluţie. În fiecare întreprindere exista un conflict și toate aceste conflicte duceau sus, spre guvern. O notă informativă a Uniunii Sindicale a Brigăzilor de Locomotivă, adresată ministrului căilor de comunicaţii, spunea: „E pentru ultima dată când declarăm: răbdarea are o limită. Nu mai avem putere să trăim într-o asemenea situaţie". Era o plângere nu numai faţă de nevoi și foamete, ci și faţă de duplicitate, lipsă de caracter, falsitate. Nota protesta cu multă furie împotriva „neîncetatelor chemări la datoria civică și la înfrânarea foamei".

În martie, Comitetul Executiv îi transmisese puterea Guvernului Provizoriu cu condiţia de a nu evacua trupele revoluţionare din capitală. Dar acele zile rămâseseră mult în urmă. Garnizoana se îndreptase spre stânga, cercurile de conducere ale sovietelor – spre dreapta. Lupta cu garnizoana era mereu la ordinea zilei. Chiar dacă nu toate trupele fuseseră scoase din capitală, cele mai revoluţionare dintre ele erau slăbite sistematic sub pretextul unor nevoi strategice, alimentând companiile de marș. În capitală soseau mereu zvonuri despre dizolvarea pe front a noi și noi unităţi din cauza nesupunerii, a refuzului

îndeplinirii ordinelor militare. Două divizii siberiene – oare pușcașii siberieni nu erau consideraţi odinioară cei mai buni? – fuseseră dizolvate prin folosirea forţei armate. Într-un caz de neîndeplinire în masă a ordinelor de luptă, numai în Armata a 5-a, cea mai apropiată de capitală, fuseseră trași la răspundere 87 de ofiţeri și 12.725 de soldaţi. Garnizoana din Petrograd, acumulatorul nemulţumirilor frontului, satelor, cartierelor muncitorești și cazărmilor, se agita întruna. Oameni bărboși de patruzeci de ani cereau cu o insistenţă isterică să fie lăsaţi la vatră, la muncile câmpului. Regimentele cantonate în Vîborgskaia Storona – Regimentul 1 de mitraliori, Regimentul 1 de grenadieri, Regimentul Moskovski, Regimentul 180 de infanterie și altele – erau mereu irigate de izvoarele fierbinţi ale periferiei proletare. Mii de muncitori treceau pe lângă cazărmi, printre care și destui agitatori neobosiţi ai bolșevismului. Lângă zidurile murdare, de care se săturaseră, se desfășurau mereu mitinguri spontane. Pe 22 iunie, când încă nici nu apucaseră să se stingă manifestaţiile patriotice stârnite de ofensivă, pe Samsonievski Prospekt a trecut imprudent un automobil al Comitetului Executiv cu niște pancarte: „Înainte pentru Kerenski!" Regimentul Moskovski i-a oprit pe agitatori, a rupt pancarta, iar automobilul patriotic a fost trimis la Regimentul de mitraliori.

Soldaţii erau, de fapt, mai nerăbdători decât muncitorii: și pentru că pe ei îi amenința în mod direct transferul pe front, și pentru că-și însușeau mai greu consideraţiile de strategie politică. În plus, fiecare avea în mână o pușcă, iar, după Februarie, soldatul era înclinat să-i supraestimeze forța de sine stătătoare. Un vechi muncitor bolșevic, Lizdin, va povesti mai târziu cum soldaţii din Regimentul 180 de rezervă îi spuneau: „Ce dorm așa ai noștri în Palatul Kșesinskaia? Să mergem să-l gonim pe Kerenski!"... Din când în când, la adunările regimentelor se votau rezoluţii despre nevoia de a acționa în sfârșit împotriva guvernului. Delegaţiile anumitor uzine au mers la regimente spre a le întreba dacă soldaţii vor ieși sau nu în stradă. Mitraliorii și-au trimis reprezentanţii în celelalte unităţi ale garnizoanei cu îndemnul de a se ridica împotriva prelungirii războiului. Delegaţii mai nerăbdători adăugau: Regimentele Pavlovski și Moskovski și 40.000 de muncitori de la Putilov vor porni „mâine". Poveţele oficiale ale Comitetului Executiv n-aveau niciun efect. Creștea tot mai mult pericolul ca Petrogradul, nesusţinut de front și de provincie, să fie făcut praf. Pe 21 iunie, Lenin îi îndemna în *Pravda* pe muncitorii și soldaţii din Petrograd să aștepte până ce evenimentele vor aduce de partea capitalei rezerve serioase. „Noi înţelegem durerea, noi înţelegem iritarea muncitorilor din Petrograd. Dar le spunem: tovarăși, o acțiune ar fi acum cu totul nepotrivită."[1] A doua zi, o conferinţă privată a bolșevicilor de la

[1] Pasajul reprodus aici de Troţki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. V. I. Lenin, „Revoluția, ofensiva și partidul nostru", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 32, București, Editura Politică, 1964, p. 392. *(N. red.)*

conducere, care se aflau, pare-se, „mai la stânga" decât Lenin, a ajuns la concluzia că, în ciuda stării de spirit a maselor de soldaţi și muncitori, nu se putea trece încă la luptă: „mai bine să așteptăm până ce partidele de guvernământ se vor face definitiv de rușine în urma ofensivei declanșate. Atunci partida va fi câștigată". Așa transmitea organizatorul raional Laţis, unul dintre cei mai nerăbdători în acele zile. Comitetul era obligat tot mai des să trimită agitatori în unităţile militare și în întreprinderi pentru a le opri de la acţiuni premature. Dând din cap indignaţi, bolșevicii din Vîborg se plângeau în cercul lor: „Trebuie să slujim drept stingător de incendii". Totuși, chemările la ieșirea în stradă nu conteneau. Unele dintre ele erau în mod evident niște provocări. Organizaţia din Armată a bolșevicilor s-a văzut nevoită să se adreseze soldaţilor și muncitorilor cu îndemnul: „Să nu vă încredeţi în niciun apel de ieșire în stradă făcut în numele Organizaţiei din Armată. Organizaţia din Armată nu cheamă pe nimeni la demonstrații". Iar apoi, și mai insistent: „Cereţi-i fiecărui agitator sau orator care vă cheamă în numele Organizaţiei din Armată să manifestaţi un certificat cu semnătura președintelui și a secretarului".

În celebra piaţă Iakornaia din Kronstadt, unde anarhiștii ridicau cu tot mai mare fermitate vocea, se dădeau ultimatumuri unul după altul. Pe 23 iunie, delegaţii din piaţa Iakornaia, fără aprobarea Sovietului din Kronstadt, i-au cerut ministrului justiţiei eliberarea unui grup de anarhiști din Petrograd, amenințând, în caz contrar, cu asedierea închisorii de către marinari. A doua zi, reprezentanţii trupelor din Oranienbaum i-au declarat ministrului justiţiei că garnizoana lor era și ea indignată, ca și Kronstadtul, de arestările făcute la casa de vacanţă a lui Durnovo și că la ei „deja se curăţă mitralierele". Presa burgheză a prins din zbor aceste amenințări și le-a fluturat chiar sub nasul aliaţilor săi conciliatori. Pe 26 iunie, delegaţii Regimentului de grenadieri ai Gărzii au venit de pe front la batalionul lor de rezervă cu următoarea declaraţie: regimentul este împotriva Guvernului Provizoriu și cere ca puterea să treacă la soviete; refuză ofensiva începută de Kerenski; se teme ca nu cumva Comitetul Executiv să fi trecut împreună cu miniștrii socialiști de partea burghezilor. Organul Comitetului Executiv a publicat o notă plină de reproș în legătură cu această vizită.

Cazanul nu fierbea numai la Kronstadt, ci în întreaga Flotă a Balticii, cantonată în primul rând la Helsingfors. Principalul agent din flotă al bolșevicilor era, fără îndoială, Antonov-Ovseenko, care, deja în calitate de tânăr ofiţer, luase parte la răscoala de la Sevastopol din 1905. Menșevic în anii reacţiunii, emigrant-internaţionalist în anii războiului, colaborator al lui Troţki la editarea ziarului *Naşe Slovo* de la Paris, el a trecut, după întoarcerea din emigraţie, de partea bolșevicilor. Ezitant din punct de vedere politic, dar curajos ca persoană, impulsiv și dezordonat, însă capabil de inițiativă și improvizaţie, Antonov-Ovseenko, încă prea puţin cunoscut în acele zile, va ocupa în evenimentele ulterioare ale revoluţiei un loc de frunte. „Noi, cei din Comitetul de

partid din Helsingfors – povestește el în amintirile sale –, am înţeles necesitatea reţinerii și a unei pregătiri serioase. Am avut și indicaţii corespunzătoare din partea Comitetului Central. Dar ne-am dat seama de caracterul inevitabil al exploziei și ne-am uitat cu neliniște spre Petrograd." Iar acolo, elementele exploziei se adunau de la o zi la alta. Regimentul 2 de mitraliori, care era mai conservator decât Regimentul 1, a votat o rezoluţie în favoarea transmiterii puterii către soviete. Regimentul 3 de infanterie a refuzat să trimită pe front paisprezece companii de marș. Adunările din cazărmi aveau un caracter tot mai ameninţător. Un miting al Regimentului de grenadieri din 1 iulie a dus la arestarea președintelui comitetului, iar oratorii menșevici au fost împiedicaţi să vorbească. Jos ofensiva! Jos Kerenski! Inima garnizoanei o constituiau mitraliorii, care au și deschis ecluzele șuvoiului din iulie.

Numele Regimentului 1 de mitraliori a mai fost întâlnit de noi în cursul evenimentelor din primele luni ale revoluţiei. După ce a venit din proprie iniţiativă și la scurtă vreme după insurecţie de la Oranienbaum la Petrograd „pentru apărarea revoluţiei", regimentul s-a ciocnit numaidecât de opoziţia Comitetului Executiv, care hotărâse să-i mulţumească și să-l trimită înapoi la Oranienbaum. Mitraliorii au refuzat categoric să părăsească capitala: „contrarevoluţionarii pot ataca Sovietul și restabili vechiul regim". Comitetul Executiv a cedat și câteva mii de mitraliori au rămas la Petrograd împreună cu mitralierele lor. Instalaţi la Casa Poporului, ei nu știau ce se va întâmpla cu ei mai departe. În mijlocul lor erau totuși destui muncitori din Petrograd și nu e deci întâmplător dacă întreținerea mitraliorilor a fost preluată de comitetul bolșevicilor. Protecţia lui le-a asigurat alimente de la fortăreaţa „Petru și Pavel". S-a legat o prietenie. În curând, ea a devenit foarte strânsă. Pe 21 iunie, mitraliorii au propus la o adunare generală următoarea rezoluţie: „De-acum înainte, efectivele să fie trimise pe front numai dacă războiul va dobândi un caracter revoluţionar". Pe 2 iulie, regimentul a organizat la Casa Poporului un miting de despărţire de „ultima" companie de marș trimisă pe front. Lunacearski și Troţki au luat cuvântul, iar autorităţile au încercat mai târziu să dea acestui fapt o importanţă deosebită. Soldatul Jilin și un vechi bolșevic, subofiţerul Lașevici, au răspuns în numele regimentului. Starea de spirit era foarte aprinsă, i se aduceau acuzaţii lui Kerenski, se jura credinţă revoluţiei, dar nimeni n-a făcut nicio propunere practică pentru viitorul apropiat. Totuși, de câteva zile, în oraș se aștepta cu nerăbdare să se întâmple ceva. „Zilele din Iulie" își aruncaseră umbra înainte. „Pretutindeni, în toate colţurile – își amintește Suhanov –, în Soviet, la Palatul Mariinski, în apartamentele locuitorilor, în pieţe și pe bulevarde, în cazărmi și în uzine se vorbea despre niște acţiuni așteptate azi-mâine... Nimeni nu avea niciun habar cine anume, cum și unde va acţiona. Dar orașul se simţea în ajunul unei explozii." Și explozia chiar s-a produs. Imboldul a venit de sus, din sfera conducerii.

Chiar în ziua în care Troţki și Lunacearski au vorbit în faţa mitraliorilor despre neputința coaliţiei, patru miniștri cadeţi au părăsit guvernul, aruncând coaliţia în aer. Ei au ales ca motiv un compromis inacceptabil pentru pretenţiile lor de mare putere, pe care colegii lor conciliatori îl încheiaseră cu Ucraina. Adevărata cauză a acestei rupturi demonstrative era însă aceea că conciliatorii întârziau să pună un frâu maselor. Alegerea momentului a fost dictată de eșecul ofensivei, deocamdată nerecunoscut oficial, dar deja neîndoielnic pentru iniţiaţi. Liberalii au socotit că era potrivit să-și lase aliaţii de stânga faţă în faţă cu înfrângerea și cu bolșevicii. Zvonul despre demisia cadeţilor s-a răspândit imediat în capitală și a provocat o sublimare politică a tuturor conflictelor în curs de desfășurare într-o singură lozincă, mai bine zis, într-un singur strigăt: Trebuie să terminăm cu tărăgănelile de coaliţie! Soldaţii și muncitorii socoteau că de rezolvarea problemei cine va conduce în continuare ţara, burghezia sau propriile soviete, depind și toate celelalte probleme: salariul, preţul pâinii, faptul că trebuia sau nu să mori pe front pentru nu se știe ce cauză. În aceste așteptări exista un anumit element de iluzie, pentru că mulțimile sperau ca, odată cu schimbarea puterii, să se ajungă de îndată la rezolvarea tuturor problemelor lor dureroase. Dar, în ultimă instanţă, ele aveau dreptate: chestiunea puterii determina direcţia întregii revoluţii și, prin urmare, destinul fiecăruia. A presupune că cadeţii ar fi putut să nu prevadă urmările pe care le va avea actul lor de sabotaj deschis faţă de soviete ar însemna, într-adevăr, să-l subapreciem pe Miliukov. Conducătorul liberalismului năzuia în mod evident să-i atragă pe conciliatori într-o situaţie de criză, din care ieșirea să poată fi făcută numai cu ajutorul baionetei: pe atunci, el credea cu fermitate că situaţia putea fi salvată printr-o curajoasă vărsare de sânge.

Pe 3 iulie dimineaţa, câteva mii de mitraliori, după ce au întrerupt o adunare a comitetelor de companie și de regiment din regimentul lor, și-au ales propriul președinte și au cerut să se ia imediat în discuție organizarea unei demonstraţii armate. Mitingul a căpătat numaidecât un curs furtunos. Chestiunea frontului se intersecta cu criza guvernamentală. Președintele adunării, bolșevicul Golovin, a încercat să frâneze lucrurile, propunând o înţelegere prealabilă cu alte unităţi și cu Organizaţia din Armată. Dar orice aluzie la amânare îi scotea din minţi pe soldaţi. La adunare a apărut anarhistul Bleihman, o figură mai puţin importantă, dar colorată pe fundalul anului 1917. Cu un bagaj de idei foarte modest, dar cu un simţ categoric al mulţimii, sincer în mărginirea sa mereu înflăcărată, cu o cămașă deschisă la piept și cu părul ondulat în vânt, Bleihman trezea la mitinguri destule simpatii semiironice. E adevărat, muncitorii erau rezervaţi, fiind puţin cam nerăbdători cu el, mai ales metalurgiștii. Dar soldaţii zâmbeau vesel la discursurile lui, înghiontindu-se și aţâţându-l pe orator cu cuvinţele suculente: în mod limpede, erau binevoitori cu el datorită înfăţișării lui excentrice, fermităţii lui nechibzuite și accentului

său evreiesc-american acid ca oţetul. La sfârșitul lui iunie, Bleihman se simţea la toate mitingurile improvizate ca peștele în apă. Avea pregătită mereu aceeași propunere: trebuie să ieșim cu arma în mână. Organizare? „Strada ne organizează." Obiectivul? „Dăm jos Guvernul Provizoriu, așa cum am făcut și cu ţarul, deși niciun partid n-a îndemnat pe atunci la așa ceva." Asemenea discursuri răspundeau cum nu se putea mai bine în acel moment stării de spirit a mitraliorilor și nu numai a lor. Mulţi bolșevici nu-și ascundeau satisfacţia când baza trecea peste poveţele lor oficiale. Muncitorii înaintaţi ţineau minte că, în februarie, conducătorii se pregătiseră să sune retragerea chiar în ajunul victoriei; că, în martie, ziua de lucru de opt ore fusese câștigată la un îndemn venit de jos; că, în aprilie, Miliukov fusese înlăturat de regimentele care ieșiseră în stradă din proprie iniţiativă. Amintirea acestor fapte se potrivea sentimentelor încordate și nerăbdătoare ale mulțimii.

Organizaţia din Armată a bolșevicilor, care a fost informată numaidecât că, la mitingul mitraliorilor, temperatura ajunsese la punctul de fierbere, a început să-și trimită acolo agitatorii unul după altul. A venit în curând însuși Nevski, conducătorul Organizaţiei din Armată, respectat de soldaţi. Părea că oamenii îl ascultă. Dar starea de spirit de la mitingul care se tot prelungea era schimbătoare, ca și componenţa lui. „Pentru noi a fost ceva cu totul neașteptat – povestește Podvoiski, un alt conducător al Organizaţiei din Armată – când, la ora șapte seara, a venit un curier să anunţe că... mitraliorii au hotărât din nou să treacă la acţiune." În locul vechiului comitet de regiment, ei aleseseră un comitet revoluţionar provizoriu, câte doi oameni din fiecare companie, sub conducerea sublocotenentului Semașko. Delegaţi aleși în mod special treceau deja pe la regimente și uzine pentru a cere sprijin. Mitraliorii n-au uitat, firește, să-și trimită oamenii și la Kronstadt. Astfel, cu un etaj mai jos de organizaţiile oficiale, în parte sub protecţia lor, se întindeau noi fire temporare între regimentele și uzinele cele mai inflamate. Masele n-aveau de gând s-o rupă cu Sovietul, dimpotrivă, voiau ca el să ia puterea. Și cu atât mai puţin se pregăteau ele s-o rupă cu Partidul Bolșevic. Dar acesta li se părea nehotărât. Ele voiau să pună umărul, să amenințe Comitetul Executiv, să-i înghiontească pe bolșevici. S-au format reprezentanţe improvizate, noi noduri de legătură și centre de acţiune, nu permanente, ci doar pentru această situaţie. Circumstanţele și starea de spirit se schimbau așa de repede și de brusc, încât nici cea mai flexibilă organizaţie, cum erau sovietele, nu putea ţine pasul cu ele, iar mulţimile erau nevoite de fiecare dată să creeze organe auxiliare adaptate momentului. Adesea, în asemenea improvizaţii se strecoară elemente întâmplătoare și nu de fiecare dată de nădejde. Anarhiștii turnau gaz pe foc, dar la fel făceau și unii dintre noii și nerăbdătorii bolșevici. Fără îndoială, în această poveste s-au amestecat și provocatori, poate chiar și agenţi germani, dar, cel mai probabil, agenţi ai contrainformaţiilor sută la

sută rusești. Cum să desfaci țesătura complicată a mișcărilor de masă în fire distincte? Caracterul general al evenimentelor se prezintă totuși cu mare claritate. Petrogradul își simțea forța și-și lua avânt fără să se mai uite în urmă nici la provincie, nici la front și nici măcar Partidul Bolșevic nu mai era în stare să-l oprească. Aici numai experiența putea ajuta.

Chemând regimentele și uzinele în stradă, delegații mitraliorilor nu uitau să adauge că demonstrația aceasta trebuia să fie armată. Și cum altfel? Doar nu erau să vină neînarmați sub loviturile dușmanilor! Mai mult, ba poate chiar lucrul cel mai important, ei trebuiau să-și arate forța, iar un soldat fără armă nu e o forță. În această privință, toate regimentele și toate uzinele aveau aceeași părere: dacă e să treacă la acțiune, atunci nu se poate decât cu o rezervă de plumb. Mitraliorii n-au pierdut timpul: de vreme ce începuseră un joc mare, trebuiau să-l ducă cât mai repede la capăt. Procesele-verbale ale anchetei de mai târziu descriu acțiunile sublocotenentului Semașko, unul dintre principalii conducători ai regimentului, cu următoarele cuvinte: „... a cerut uzinelor automobile, le-a înarmat cu mitraliere, le-a trimis spre Palatul Tavriceski și prin alte locuri, stabilind traseele, a scos personal regimentul din cazarmă în oraș, s-a dus la batalionul de rezervă al Regimentului Moskovski cu scopul de a-l convinge să treacă la acțiune, lucru pe care l-a obținut, a promis soldaților din Regimentul de mitraliori sprijinul regimentelor Organizației din Armată, a ținut tot timpul legătura cu această organizație, care se afla în Casa Kșesinskaia și cu conducătorul bolșevicilor, Lenin, a trimis gărzi pentru protecția Organizației din Armată". Pomenirea lui Lenin e făcută aici pentru completarea tabloului: nici în ziua aceea, nici în cele de dinainte, Lenin nu s-a aflat la Petrograd: din 29 iunie, el se găsea din motive de sănătate la o casă de vacanță din Finlanda. Dar, în rest, limba concisă a funcționarului justiției militare redă destul de bine febra pregătirilor mitraliorilor. În curtea cazărmii era o activitate la fel de febrilă. Soldații care n-aveau arme primeau pușți, unii, grenade, fiecărui camion care venea de la uzine îi erau date câte trei mitraliere cu servanții lor. Regimentul trebuia să iasă în stradă în stare de luptă.

La uzine se întâmpla cam același lucru: veneau delegați ai mitraliorilor sau ai vreunei întreprinderi din vecinătate și chemau lumea în stradă. Ai fi zis că erau așteptați de dinainte: lucrul se oprea numaidecât. Un muncitor de la uzina Renault povestește: „După-amiază au venit la noi în fugă câțiva mitraliori cu rugămintea de a le da niște camioane. În ciuda protestului colectivului nostru (de bolșevici), a trebuit să le dăm automobilele... Au încărcat repede în camioane (mitralierele) *Maxim* și au pornit spre Nevski. Atunci n-am mai putut să-i reținem pe muncitorii noștri... Toți, așa cum ieșeau de la lucru, cu șorțuri, de la strung, s-au strâns în curte". Protestele bolșevicilor din uzine n-au fost întotdeauna, bănuim, insistente. Lupta cea mai îndelungată s-a dat la uzina Putilov. Pe la ora două după-amiaza, prin ateliere a trecut vestea că

sosise o delegaţie de la conducerea mitraliorilor care chema lumea la miting. Vreo zece mii de muncitori s-au adunat lângă administraţie. În strigăte de aprobare, mitraliorii au povestit că li se dăduse ordin să plece pe 4 iulie pe front, dar că s-au hotărât „să nu pornească pe frontul german, împotriva proletariatului german, ci împotriva propriilor miniștri capitaliști". Însufleţirea creștea. „Să mergem, să mergem", au început să strige muncitorii. Secretarul comitetului de fabrică, un bolșevic, a protestat, propunând să fie întrebat partidul. Proteste din toate părţile: „Jos cu el, iar vreţi să trageţi de timp... nu se mai poate trăi așa". Pe la ora șase au venit reprezentanţii Comitetului Executiv, dar ei au reușit și mai puţin să aibă vreo influenţă asupra muncitorilor. Mitingul a continuat, un miting nesfârșit, nervos, încăpăţânat al unei mulţimi de mii de oameni care căuta o ieșire și nu accepta să i se spună că nu există. S-a propus trimiterea unei delegaţii la Comitetul Executiv: încă o tragere de timp. Adunarea nu s-a împrăștiat. Între timp, un grup de muncitori și soldaţi a adus vestea că Vîborgskaia Storona pornise deja spre Palatul Tavriceski. Era cu neputinţă să-i mai reţii pe oameni. S-a hotărât să se plece. Un muncitor de la Putilov, Efimov, a dat fuga la Comitetul Raional de partid pentru a întreba: „Ce facem?" I s-a răspuns: „Nu declanșăm nicio acţiune, dar nici nu putem lăsa muncitorii în voia sorţii, așa că o să mergem împreună cu ei". În momentul acela a apărut Ciudin, un membru al Comitetului Raional, cu vestea că muncitorii se puneau în mișcare în toate raioanele și că membrii de partid trebuiau „să păstreze ordinea". Astfel, bolșevicii au fost prinși și antrenaţi în mișcare, căutând totodată o justificare pentru acţiunile lor care contraziceau hotărârea oficială a partidului.

Pe la ora șapte seara, viaţa industrială a capitalei încetase de tot. Una după alta, uzinele se ridicau, se încolonau și-și înarmau detașamente de Gărzi Roșii. „În masa de mii de muncitori – povestește un locuitor din Vîborg, Meteliov – se agitau sute de tineri gardiști, tot zăngănindu-și piedicile armelor. Unii băgau în cutii de muniţie pachete de gloanţe, alţii își strângeau curelele, alţii își legau raniţele și cartușierele, alţii își fixau baionetele, iar muncitorii care n-aveau arme îi ajutau pe gardiști să se echipeze..." Samsonievski Prospekt, principala arteră din Vîborgskaia Storona, era plină de oameni. Pe dreapta și pe stânga erau coloane dense de muncitori. Prin mijlocul străzii trecea Regimentul de mitraliori, coloana vertebrală a convoiului. În fruntea fiecărei companii erau camioane cu mitraliere *Maxim*. În spatele Regimentului de mitraliori veneau muncitorii; în ariergardă, acoperind spatele manifestaţiei, trupele Regimentului Moskovski. Fiecare detașament avea un steag: „Toată puterea sovietelor!" Procesiunea de doliu din martie sau demonstraţia de 1 Mai fuseseră probabil mai numeroase. Dar defilarea din iulie era incomparabil mai hotărâtă, mai amenințătoare și mai omogenă în privinţa celor ce-o compuneau. „Sub steagurile roșii mergeau muncitori și soldaţi – scrie unul

dintre participanţi. Lipseau cocardele funcţionarilor, nasturii lucitori ai studenţilor, pălăriile «doamnelor simpatizante» – toate astea se văzuseră cu patru luni în urmă, în februarie –, dar în mișcarea de-acum nu mai existau, acum mărșăluiau numai robii negri ai capitalului." Pe străzi goneau ca mai înainte, în toate direcţiile, automobile cu muncitori și soldaţi înarmaţi: delegaţi, agitatori, oameni trimiși în recunoaștere, elemente de legătură, grupe de scoatere în stradă a muncitorilor și regimentelor. Toţi aveau puștile la vedere. Camioanele înţesate de baionete reproduceau tabloul Zilelor din Februarie, electrizându-i pe unii, terorizându-i pe alţii. Cadetul Nabokov scrie: „Aceleași feţe nebune, tâmpe, animalice, pe care le ţineam minte din zilele din februarie", adică din zilele acelei revoluţii pe care, în mod oficial, liberalii o numiseră glorioasă și fără vărsare de sânge. Pe la ora nouă seara, șapte regimente s-au îndreptat spre Palatul Tavriceski. Pe drum li s-au alăturat coloanele uzinelor și noi unităţi militare. Acţiunea Regimentului de mitraliori avea o forţă de contagiune formidabilă. Începuseră „Zilele din Iulie".

Mitingurile se ţineau din mers. Din loc în loc se auzeau împușcături. Potrivit muncitorului Korotkov, „pe Liteinîi, dintr-un subsol, au fost scoși o mitralieră și un ofiţer, care a fost omorât imediat". Tot felul de zvonuri o luau înaintea demonstraţiei, care răspândea groază în toate părţile. Câte nu transmiteau telefoanele cartierelor centrale tulburate! Se spunea că, pe la opt seara, un automobil înarmat gonise spre gara Varșavski căutându-l pe Kerenski, care pleca în ziua aceea pe front, spre a-l aresta, dar ajunsese prea târziu și n-a mai avut loc nicio arestare. Episodul acesta a fost nu o dată amintit mai târziu ca dovada unui complot. Cine era în automobil și cine a aflat de intenţiile tainice ale celor aflaţi în el a rămas un mister. În seara aceea, automobile cu oameni înarmaţi porneau în toate direcţiile, probabil și spre zona gării Varșavski. Invective la adresa lui Kerenski răsunau prin multe locuri. Probabil asta a stat la baza mitului, presupunând că n-a fost născocit de la un capăt la altul.

Izvestia a prezentat următoarea schemă a evenimentelor din 3 iulie: „La ora cinci după-amiaza au ieșit în stradă Regimentul 1 de mitraliori, o unitate a Regimentului Moskovski, o unitate a Regimentului de grenadieri și una a Regimentului Pavlovski. Lor li s-au alăturat mulţimi de muncitori... Pe la opt seara, spre Palatul Kșesinskaia au început să curgă unităţi de la diverse regimente, în stare completă de luptă, cu steaguri roșii și pancarte care cereau trecerea puterii în mâna sovietelor. De la balcon s-au ţinut discursuri... La ora zece și jumătate, în piaţa de lângă Palatul Tavriceski s-a desfășurat un miting... Trupele au ales o deputăţie pe care au trimis-o la Comitetul Executiv Central Panrus, cu următoarele cereri: jos cu cei zece miniștri burghezi, toată puterea sovietelor, oprirea ofensivei, confiscarea tipografiilor ziarelor burgheze, naţionalizarea pământului, controlul producţiei". Lăsând la o parte câteva modificări: „unităţi de la diverse regimente" în loc de regimente, „mulţimi de

muncitori" în loc de uzine întregi, am putea spune că, în general, oficiosul lui Ţereteli-Dan nu deformează ceea ce s-a întâmplat și mai ales remarcă corect cele două focare ale demonstraţiei: Vila Kșesinskaia și Palatul Tavriceski. Moral și fizic, mișcarea se desfășura în jurul acestor centre antagonice: la Vila Kșesinskaia oamenii veneau pentru indicaţii, pentru a fi conduși, pentru vorbe pline de inspiraţie; la Palatul Tavriceski – pentru revendicări și chiar pentru a amenința cu forţa lor.

*

La ora trei după-amiaza, la Conferința Orășenească a bolșevicilor, care se ținea tot în acea zi la Vila Kșesinskaia, s-au prezentat doi delegaţi ai mitraliorilor cu mesajul că regimentul lor se hotărâse să treacă la acţiune. Nimeni nu se așteptase la așa ceva și nici nu dorea asta. Tomski a declarat: „Regimentele care au ieșit în stradă nu s-au purtat tovărășește, neinvitând comitetul partidului nostru să dezbată chestiunea. Comitetul Central propune conferinţei: în primul rând, să dăm o proclamaţie prin care să oprim masele; în al doilea rând, să elaborăm un mesaj adresat Comitetului Executiv propunându-i să ia puterea în mâinile sale. Nu putem vorbi acum de o acţiune decât dacă ne dorim o nouă revoluţie". Tomski, un vechi muncitor bolșevic, care-și dovedise fidelitatea față de partid prin ani buni de muncă silnică și care va fi cunoscut mai târziu în calitatea lui de conducător al sindicatelor, era în general mai înclinat din fire să se abțină de la acţiuni decât să le provoace. Dar, de data asta, el nu făcea decât să dezvolte ideea lui Lenin: „nu putem vorbi acum de o acţiune decât dacă ne dorim o nouă revoluţie". Căci până și tentativa de demonstraţie pașnică din 10 iunie fusese numită complot de către conciliatori! Marea majoritate a participanţilor la conferinţă au fost de aceeași părere cu Tomski. Înfruntarea finală trebuia amânată cu orice preţ. Ofensiva de pe front ţinea în tensiune ţara întreagă. Eșecul ei era cunoscut, ca și intenţia guvernului de a arunca vina pentru înfrângere în spinarea bolșevicilor. Trebuia să li se lase timp conciliatorilor să se compromită cu totul. Volodarski le-a răspuns mitraliorilor în numele conferinţei că regimentul trebuia să se supună hotărârii partidului. Mitraliorii au plecat protestând. La ora patru, Comitetul Central a confirmat decizia conferinţei. Membrii ei s-au dus prin raioane și uzine pentru a opri mulțimea să treacă la acţiune. Un îndemn de același fel a fost trimis la *Pravda*, pentru a fi tipărit pe prima pagină a doua zi dimineaţă. Lui Stalin i s-a cerut să aducă la cunoștința ședinţei reunite a comitetelor executive hotărârea partidului. Astfel, intenţiile bolșevicilor nu lăsau loc niciunei îndoieli, iar Comitetul Executiv li s-a adresat muncitorilor și soldaţilor cu apelul: „Oameni necunoscuţi... vă cheamă să ieșiţi cu arma în stradă", asigurându-i astfel că această chemare nu venea de la niciunul dintre

partidele sovietelor. Dar comitetele centrale, atât ale partidelor, cât și ale sovietelor, propuneau, iar masele dispuneau.

Pe la opt seara, Regimentul de mitraliori și, după el, și Regimentul Moskovski s-au dus la Palatul Kșesinskaia. Bolșevici populari, precum Nevski, Lașevici, Podvoiski, au încercat de la balcon să întoarcă regimentele acasă. De sub balcon li s-a răspuns: „Jos!" Balconul bolșevic nu mai auzise asemenea strigăte de la soldaţi și era un semnal neliniștitor. În spatele regimentelor se vedeau uzinele: „Toată puterea sovietelor!", „Jos cu cei zece miniștri capitaliști!" Erau steagurile de la 18 iunie. Dar acum erau înconjurate de baionete. Demonstraţia devenea un fapt puternic. Ce era de făcut? Se putea oare imagina ca bolșevicii să stea deoparte? Membrii Comitetului din Petrograd împreună cu delegaţii la conferinţă și cu reprezentanţii regimentelor și uzinelor au hotărât următoarele: problema trebuia revăzută, trebuiau încetate acuzele fără rost, mișcarea începută trebuia orientată spre o rezolvare a crizei guvernamentale în folosul poporului; în acest scop, soldaţii și muncitorii urmau să fie îndemnaţi să se ducă pașnic la Palatul Tavriceski, să aleagă delegaţi și, prin ei, să-și prezinte revendicările Comitetului Executiv. Membrii Comitetului Central prezenţi acolo au aprobat schimbarea tacticii. Noua hotărâre, anunţată de la balcon, a fost întâmpinată cu aclamaţii și s-a cântat Marseilleza. Mișcarea fusese legitimată de partid: mitraliorii puteau răsufla ușuraţi. O parte a regimentului a pornit numaidecât spre fortăreaţa „Petru și Pavel", pentru a-i influența garnizoana și, în caz de nevoie, a apăra de lovitura ei Palatul Kșesinskaia, care era separat de fortăreaţă prin îngusta strâmtoare Kronverk.

Primele detașamente au intrat pe Nevski, artera burgheziei, a birocraţiei și ofiţerimii, ca într-o ţară străină. De pe trotuare, de la ferestre, de la balcoane priveau cu precauţie, cu dușmănie mii de ochi. După uzine urmau regimente, după regimente, uzine. Veneau noi și noi mulţimi. Toate steagurile, auriu pe roșu, strigau același lucru: „Putere sovietelor!" Defilarea a pus stăpânire pe Nevski și, ca un râu imposibil de stăpânit, s-a revărsat spre Palatul Tavriceski. Pancartele „Jos războiul!" stârneau cea mai vie dușmănie ofiţerilor, printre care erau mulţi invalizi. Gesticulând, strigând din toţi rărunchii, studenţii, elevele, funcţionarii încercau să le explice soldaţilor că agenţii germani, care erau în spatele lor, voiau să deschidă trupelor lui Wilhelm calea spre Petrograd, pentru a sugruma libertatea. Vorbitorilor, propriile argumente li se păreau irefutabile. „Sunt minţiţi de spioni!" spuneau funcţionarii despre muncitorii care le răspundeau pe-un ton posac. „Sunt împinși de fanatici!" adăugau cei mai îngăduitori. „Oameni proști!" cădeau de acord și unii, și alţii. Dar muncitorii aveau propria măsură a lucrurilor. Nu de la spionii germani învăţaseră ei ideile care-i aduceau acum în stradă. Demonstranţii i-au împins fără politeţe pe moralizatorii sâcâitori din mijlocul lor și au mers mai departe. Asta i-a scos din sărite pe patrioţii de pe Nevski. Grupe de atac, conduse cel

mai adesea de invalizi și de cavaleri ai Ordinului „Sf. Gheorghe", au tăbărât asupra anumitor grupuri de demonstranţi, pentru a le smulge steagurile. Din loc în loc s-au produs ciocniri. Atmosfera s-a încins. S-au auzit împușcături: una, apoi alta. De la fereastră? Din Palatul Anicikov? Caldarâmul a răspuns cu o salvă trasă în sus, fără adresă. Pentru o vreme, toată strada a fost cuprinsă de tulburare. Pe la miezul nopţii, povestește un muncitor de la uzina Vulcan, când pe Nevski trecea Regimentul de grenadieri, lângă Biblioteca Publică a început să se tragă de undeva și tirul a durat câteva minute. S-a iscat panică. Muncitorii au început să se împrăștie pe străzile laterale. Soldaţii s-au culcat la pământ în bătaia focului: nu degeaba mulţi dintre ei făcuseră școala războiului. Acest Nevski de la miezul nopţii, cu grenadierii din Regimentul de Gardă culcaţi la pământ sub gloanţe, părea o imagine fantastică. Nici Pușkin, nici Gogol, cântăreţi ai lui Nevski Prospekt, nu și-l imaginaseră așa! De fapt, fantasticul acesta era real: pe trotuar au rămas morţi și răniţi.

*

Palatul Tavriceski trăia în ziua aceea o viaţă deosebită. Din cauza ieșirii cadeților din guvern, ambele comitete executive, cel al muncitorilor și soldaţilor și cel al ţăranilor, discutau împreună un raport al lui Ţereteli despre cum să fie spălată haina de blană a revoluţiei fără să i se ude părul. Secretul acestei operaţiuni ar fi fost, probabil, aflat în cele din urmă, dacă nu s-ar fi ivit piedica suburbiilor turbulente. Comunicatele telefonice anunţând acţiunea pe care o pregătea Regimentul de mitraliori au provocat pe feţele conducătorilor grimase de mânie și necaz. Oare soldaţii și muncitorii nu mai puteau aștepta puţin, până ce ziarele o să le comunice decizia salvatoare? Majoritatea se uita pieziș în direcţia bolșevicilor. Dar demonstraţia era de data asta neașteptată și pentru ei. Kamenev și ceilalţi reprezentanţi ai partidului care se întâmplau să fie de faţă au fost chiar de acord să se ducă, după ședinţa din ziua aceea, prin uzine și cazărmi, pentru a opri masele. Mai târziu, acest gest a fost explicat de conciliatori ca o stratagemă. Comitetele executive au adoptat repede o proclamaţie ce anunţa, ca de obicei, că orice manifestaţie era o trădare a revoluţiei. Dar, chiar și așa, ce urma să se întâmple cu criza guvernamentală? S-a găsit o ieșire: cabinetul să rămână așa cum era, incomplet, amânând întreaga problemă până la convocarea membrilor din provincie ai Comitetului Executiv. Să amâni, să câștigi timp pentru propriile ezitări – oare nu era asta cea mai înţeleaptă dintre politici?

Numai în lupta cu masele conciliatorii socoteau că e inacceptabil să se piardă timpul. Aparatul oficial a fost pus de îndată în mișcare pentru a se înarma împotriva insurecţiei – așa a fost numită demonstraţia chiar de la început. Conducătorii căutau peste tot o forţă armată pentru paza guvernului

și a Comitetului Executiv. Purtând semnătura lui Ciheidze și a altor membri ai prezidiului, cererile de a aduce la Palatul Tavriceski mașini blindate, tunuri de 3 ţoli, proiectile au pornit spre diverse instituţii militare. În același timp, mai toate regimentele au primit ordin să trimită detașamente înarmate pentru apărarea palatului. Dar asta n-a fost tot. Biroul s-a grăbit în aceeași zi să telegrafieze pe front Armatei a 5-a, cea mai apropiată de capitală, cu instrucţiunea „de a trimite la Petrograd o divizie de cavalerie, o brigadă de infanterie și blindate". Menșevicul Voitinski, care avea sarcina securităţii Comitetului Executiv, va mărturisi cu sinceritate mai târziu în analiza sa retrospectivă: „Toată ziua de 3 iulie s-a consumat cu aducerea de trupe pentru a întări Palatul Tavriceski... Aveam sarcina de a aduce aici măcar câteva companii... O vreme n-am avut nicio forţă la dispoziție. La intrarea în Palatul Tavriceski se aflau șase oameni, care nu erau în stare să ţină piept mulţimii". Apoi, din nou: „În prima zi a demonstraţiei am avut la dispoziţie numai o sută de oameni – nu aveam mai multe forţe. Am trimis comisari prin toate regimentele cu rugămintea de a ne da soldaţi pentru a pune gardă... Dar fiecare regiment se uita la celălalt, să vadă cum se comportă. Trebuia cu orice preţ să se pună capăt acestei dezordini și am chemat trupe de pe front". Ar fi foarte greu să imaginezi chiar și cu bună știinţă o satiră mai răutăcioasă împotriva conciliatorilor. Sute de mii de demonstranţi cereau transmiterea puterii sovietelor. Ciheidze, care era în fruntea sovietelor și, în felul acesta, candidat la funcţia de prim-ministru, căuta forţe militare împotriva demonstranţilor. O mișcare grandioasă în vederea aducerii la putere a democraţiei era declarată de conducătorii acesteia drept un atac împotriva democraţiei realizat de bande înarmate.

În același Palat Tavriceski s-a reunit, după o lungă perioadă de inactivitate, secţia de muncitori a Sovietului, care, în ultimele două luni, apucase în urma unor alegeri parţiale în uzine să-și schimbe atât de mult componenţa, încât Comitetul Executiv se temea, nu fără temei, să-i vadă dominând în ea pe bolșevici. Amânată artificial, reunirea secţiei, convocată în cele din urmă chiar de conciliatori cu câteva zile în urmă, a coincis din întâmplare cu demonstraţia armată: ziarele au văzut în asta tot mâna bolșevicilor. În raportul pe care l-a prezentat secției, Zinoviev a dezvoltat în mod convingător ideea după care conciliatorii, aliaţi ai burgheziei, nu voiau și nu știau să se lupte cu contrarevoluţia, sub al cărei nume ei înţelegeau diversele manifestări de huliganism ale Sutelor Negre, dar nu și uniunea politică a claselor avute ce urmăreau strivirea sovietelor, în calitatea lor de centre de rezistenţă a celor ce muncesc. Raportul sosea la ţanc. Menșevicii, simţindu-se pentru prima oară în minoritate pe tărâmul sovietelor, au propus să nu se adopte nicio rezoluție, ci ca toată lumea să se împrăștie prin raioane pentru păstrarea ordinii. Dar era deja prea târziu! Vestea că la Palatul Tavriceski veniseră muncitori înarmaţi și mitraliori a stârnit o mare emoţie în sală. La tribună a urcat Kamenev. „N-am

îndemnat la nicio acţiune – a spus el –, masele populare au ieșit singure în stradă... și, dacă masele au ieșit, locul nostru e în mijlocul lor... Sarcina noastră acum e de a da mișcării un caracter organizat." Kamenev a încheiat cu propunerea alegerii unei comisii formate din douăzeci și cinci de persoane pentru a conduce mișcarea. Troţki a susţinut această propunere. Ciheidze, temându-se de comisia bolșevică, a insistat în zadar ca chestiunea să-i fie transmisă Comitetului Executiv. Dezbaterile au devenit furtunoase. După ce s-au convins în cele din urmă că nu mai alcătuiesc împreună decât o treime din adunare, menșevicii și eserii au părăsit sala. De fapt, asta va deveni tactica preferată a democraţilor: ei vor începe să boicoteze sovietele din momentul în care vor pierde majoritatea în ele. O rezoluţie care chema Comitetul Executiv Central să ia puterea în mâinile sale a fost adoptată cu 276 de voturi, în lipsa opoziţiei. Tot atunci au fost aleși cincisprezece dintre membrii comisiei: zece locuri au fost lăsate minorităţii; vor rămâne neocupate. Alegerea unei comisii bolșevice însemna pentru prieteni, ca și pentru dușmani, că secţia de muncitori a Sovietului din Petrograd devenise de-acum baza bolșevismului. Un mare pas înainte! În aprilie, influenţa bolșevicilor se întindea aproximativ asupra unei treimi din muncitorii din Petrograd; în Soviet, ei ocupau pe atunci un sector neînsemnat. Acum, la începutul lui iulie, bolșevicii dădeau secţiei de muncitori circa două treimi din delegaţi: asta însemna că influenţa lor în mase devenise hotărâtoare.

Pe străzile din apropierea Palatului Tavriceski veneau întruna coloane de muncitori, muncitoare, soldaţi cu steaguri, cântece, muzică. A fost adusă artileria ușoară, al cărei comandant a stârnit entuziasmul mulțimii când a anunţat că toate bateriile diviziei sale erau de partea muncitorilor. Aleile și scuarul de lângă palat erau pline de oameni. Toţi doreau să se strângă în jurul tribunei, lângă intrarea principală a palatului. Ciheidze a ieșit în faţa demonstranţilor cu înfăţișarea posacă a unui om care a fost luat degeaba de la treabă. Popularul președinte al sovietelor a fost întâmpinat cu o tăcere deloc binevoitoare. Cu o voce obosită și răgușită, Ciheidze a repetat locuri comune, de mult răsuflate. Nici Voitinski, care i-a venit în ajutor, n-a fost primit mai bine. „Dar Troţki, care a declarat că a venit momentul ca puterea să treacă în mâna sovietelor, a fost primit – din spusele lui Miliukov – cu aplauze zgomotoase." Această frază e în mod intenţionat echivocă. Niciun bolșevic nu spusese că „a venit momentul". Un lăcătuș de la mica uzină Duflon din Petrogradskaia Storona va povesti mai târziu despre mitingul de lângă zidurile Palatului Tavriceski: „Îmi aduc aminte de discursul lui Troţki, care a spus că nu era încă momentul să se ia puterea". Lăcătușul redă esenţa discursului mai corect decât profesorul de istorie. Din gura oratorilor bolșevici, demonstranţii au aflat de victoria tocmai obţinută în secţia de muncitori, iar asta le-a dat o satisfacţie aproape palpabilă, întrucât însemna intrarea în epoca sovietelor.

Ședința reunită a comitetelor executive s-a deschis din nou cu puțină vreme înainte de miezul nopții: în acest timp, grenadierii se culcau la pământ pe Nevski. La propunerea lui Dan s-a hotărât ca la adunare să rămână numai aceia care se obligau de dinainte să apere și să execute deciziile luate. Era o limbă nouă! Dintr-un parlament al muncitorilor și soldaților, cum fusese numit Sovietul de către menșevici, ei încercau să-l transforme într-un organ administrativ al majorității conciliatoare. Când vor rămâne în minoritate – iar până atunci mai sunt numai două luni –, conciliatorii vor apăra cu înflăcărare democrația sovietelor. Acum însă, ca, de fapt, în toate momentele hotărâtoare din viața socială, democrația era trimisă în rezervă. Câțiva delegați interraioniști au părăsit ședința protestând; bolșevicii nu erau prezenți: ei discutau la Palatul Kșesinskaia ce să facă a doua zi. Apoi, în cursul ședinței, interraioniștii și bolșevicii au apărut în sală, declarând că nimeni nu le putea lua mandatul oferit de alegători. Majoritatea n-a mai zis nimic, iar rezoluția lui Dan a căzut pe neobservate în uitare. Ședința s-a prelungit ca o agonie. Cu voci apatice, conciliatorii se convingeau unul pe altul de dreptatea lor. În calitate de ministru al poștelor și telegrafului, Țereteli s-a plâns de angajații de jos: „Despre greva poștei și a telegrafului am aflat abia acum... În ceea ce privește revendicările politice, lozinca lor e aceeași: toată puterea sovietelor!...” Delegații demonstranților care înconjurau Palatul Tavriceski din toate părțile au cerut să fie acceptați la ședință. Au fost primiți cu neliniște și neplăcere. Totuși, delegații credeau într-adevăr că conciliatorii nu puteau să nu le răspundă favorabil de data asta. Căci ziarele menșevicilor și ale eserilor, înfierbântate de ieșirea cadeților din guvern, demascaseră chiar ele în ziua aceea uneltirile și sabotajul aliaților lor burghezi. Mai mult, secția de muncitori se pronunțase pentru puterea sovietelor. Și atunci, ce să mai aștepte? Dar chemările înflăcărate, în care indignarea păstra încă o urmă de speranță, au căzut neputincioase și nepotrivite în atmosfera stătută a parlamentului conciliator. Conducătorii erau preocupați de un singur lucru: cum să scape mai repede de musafirii nepoftiți. Aceștia au fost invitați să urce la galerie: a-i trimite afară, în stradă, la demonstranți ar fi fost mult prea lipsit de precauție. De la galerie, mitraliorii au ascultat uimiți dezbaterile, al căror unic scop era de a câștiga timp: conciliatorii așteptau regimente sigure. „Afară e un popor revoluționar – spunea Dan –, dar poporul acesta face un lucru contrarevoluționar.” Dan a fost susținut de Abramovici, unul dintre conducătorii Bundului evreiesc, un conservator pedant, ale cărui instincte erau în întregime ofensate de revoluție. „Suntem martorii unui complot”, a afirmat el în ciuda evidențelor și le-a propus bolșevicilor să declare deschis că „este mâna lor”. Țereteli a aprofundat chestiunea: „A ieși în stradă cu revendicarea: toată puterea sovietelor – înseamnă oare asta un sprijin pentru soviete? Dacă sovietele ar fi vrut, puterea ar fi putut să treacă în mâna lor. Nu e niciun obstacol în

calea voinţei sovietelor... Asemenea manifestări nu merg pe calea revoluţiei, ci a contrarevoluţiei". Delegaţii muncitorilor nu puteau pricepe deloc asemenea consideraţii. Lor li se părea că acești mari conducători bat câmpii. În cele din urmă, adunarea a confirmat încă o dată aproape în unanimitate, cu doar unsprezece voturi împotrivă, că demonstraţia armată era o lovitură dată pe la spate armatei revoluţionare și așa mai departe. Ședinţa s-a suspendat la ora cinci dimineaţa.

Mulţimea s-a împrăștiat treptat în raioanele ei. Automobilele înarmate au circulat toată noaptea, legând între ele regimente, uzine, centre raionale. Ca și la sfârșitul lui februarie, masele trăgeau noaptea concluziile zilei de luptă care se încheiase. Dar, acum, ele o făceau cu participarea unui sistem complex de organizaţii: de uzină, de partid, de armată, care se sfătuiau tot timpul. În raioane se socotea ca de la sine înţeles că mișcarea nu se putea opri la jumătatea drumului. Comitetul Executiv amânase hotărârea referitoare la putere. Mulţimea a interpretat acest lucru ca pe o ezitare. Concluzia era clară: mai trebuia făcută presiune. Ședinţa de noapte a bolșevicilor și interraioniștilor, care s-a ținut la Palatul Tavriceski în același timp cu ședinţa comitetelor executive, a făcut și ea bilanţul zilei care trecuse, încercând să prevadă ce va aduce a doua zi. Rapoartele din raioane arătau că demonstraţia din ziua aceea nu făcuse decât să pună masele în mișcare, ridicând pentru prima dată în faţa lor cu toată acuitatea problema puterii. În ziua următoare, uzinele și regimentele vor cere un răspuns și nicio forţă nu le va putea ţine la periferii. Discuţiile bolșevicilor nu se purtau în jurul întrebării dacă să îndemne sau nu la cucerirea puterii, așa cum vor afirma mai târziu adversarii lor, ci dacă să încerce oprirea demonstraţiei sau, dimpotrivă, să se pună a doua zi dimineaţă în fruntea ei.

Noaptea târziu, pe la ora trei, de Palatul Tavriceski s-a apropiat uzina Putilov, o mulţime de 30.000 de oameni, mulţi cu soţii și copii. Marșul pornise pe la ora unsprezece seara, iar pe drum i se alăturaseră și alte uzine întârziate. La porțile Narvei, în ciuda orei târzii, erau atâţia oameni, de parcă nimeni nu mai rămăsese acasă în raion. Femeile strigaseră: „Toţi trebuie să meargă... Noi o să păzim locuinţele..." După un clopot tras la Biserica Mântuitorului s-au auzit împușcături ca de mitralieră. De jos s-a tras o salvă spre clopotniţă. „Lângă Gostinîi Dvor, asupra demonstranţilor a tăbărât o companie de iuncheri și studenţi, care le-au luat pancartele. Muncitorii s-au împotrivit, a ieșit o încăierare, cineva a tras cu arma, celui care scrie aceste rânduri i s-a spart capul și a fost lovit cu putere cu picioarele în burtă și în piept." Este ceea ce povestește muncitorul Efimov, cu care am făcut deja cunoștință. După ce au traversat orașul, acum tăcut, muncitorii de la Putilov au ajuns în cele din urmă la Palatul Tavriceski. Mulţumită intervenţiei insistente a lui Riazanov, care pe atunci era foarte apropiat de sindicate, delegaţia uzinei a fost primită la Comitetul Executiv. Mulţimea de muncitori, flămândă și

moartă de oboseală, s-a împrăștiat pe stradă și în parc, majoritatea întinzându-se numaidecât pe jos, cu speranţa de a primi în cele din urmă un răspuns. Uzina Putilov, așezată pe jos la ora trei noaptea în jurul Palatului Tavriceski, în care conducătorii democraţi așteptau să vină trupe de pe front – iată unul dintre cele mai cutremurătoare tablouri ale revoluţiei, la cumpăna apelor dintre Februarie și Octombrie. Cu doisprezece ani mai înainte, nu puţini dintre acești muncitori luaseră parte cu icoane și prapuri la procesiunea din ianuarie către Palatul de Iarnă. Trecuseră secole de la acea zi de duminică. Noi secole vor trece în următoarele patru luni.

Asupra conferinţei conducătorilor și a organizatorilor bolșevici, care discutau despre ce urmau să facă a doua zi, atârna umbra grea a uzinei Putilov culcate în curte. În ziua următoare, muncitorii de la Putilov nu vor merge la muncă; și cum ar mai fi putut ei să muncească după veghea asta nocturnă? Între timp, Zinoviev a fost chemat la telefon; de la Kronstadt sunase Raskolnikov pentru a anunţa că, a doua zi dis-de-dimineaţă, garnizoana din fortăreaţă va porni spre Petrograd, nimeni și nimic n-o putea reţine. Tânărul subofiţer de marină a rămas în așteptare la capătul firului: Oare Comitetul Central îi va ordona s-o rupă cu marinarii și să se compromită în ochii lor? La imaginea uzinei Putilov, care stătea ca o șatră de ţigani în jurul palatului, se mai adăuga alta, la fel de impresionantă, cea a insulei marinarilor, care, în aceste ore fără somn, se pregătea să sprijine Petrogradul muncitorilor și soldaţilor. Nu, situaţia era mult prea clară. Nu mai era loc de ezitări. Troţki a întrebat pentru ultima dată: Oare nu putem încerca să obţinem ca demonstranţii să fie neînarmaţi? Nu, nici nu putea fi vorba de așa ceva. Un pluton de iuncheri ar fi fost de ajuns spre a pune pe fugă zeci de mii de oameni neînarmaţi, ca pe o turmă de oi. Iar soldaţii, dar și muncitorii ar primi cu indignare o asemenea propunere, ca pe-o capcană. Răspunsul era categoric și convingător. Toţi au hotărât în unanimitate să cheme masele în numele partidului să continue demonstraţia a doua zi. Zinoviev a ușurat sufletul lui Raskolnikov, care se chinuia la telefon. Imediat s-a întocmit o proclamaţie adresată muncitorilor și soldaţilor: în stradă! Apelul Comitetului Central de încetare a demonstraţiei, redactat în timpul zilei, a fost scos de la tipar; dar era deja prea târziu să mai fie înlocuit cu un text nou. Pagina albă din *Pravda* va deveni a doua zi o probă ucigătoare împotriva bolșevicilor: părea evident că se speriaseră în ultimul moment și scoseseră o chemare la insurecţie sau poate, dimpotrivă, renunţaseră la apelul iniţial pentru o demonstraţie pașnică, pentru a împinge lucrurile spre insurecţie. În același timp, hotărârea adevărată a bolșevicilor a fost publicată sub forma unui manifest separat. Acesta îi îndemna pe muncitori și pe soldaţi „să-și facă cunoscută voinţa comitetelor executive care sunt acum în ședinţă, pe calea unei demonstraţii pașnice și organizate”. Nu, asta nu era o chemare la insurecţie!

II. „ZILELE DIN IULIE”: PUNCTUL CULMINANT ȘI ÎNFRÂNGEREA

Din acel moment, conducerea directă a mișcării a trecut în mod definitiv în mâinile Comitetului de partid din Petrograd, al cărui principal agitator era Volodarski. Mobilizarea garnizoanei a fost încredinţată Organizaţiei din Armată. În fruntea acesteia fuseseră puși încă din martie doi vechi bolșevici, cărora dezvoltarea organizaţiei le va datora extrem de multe în viitor. Podvoiski era o figură expresivă și originală în interiorul bolșevismului, cu trăsăturile unui revoluţionar rus de tip vechi, ieșit din rândul seminariștilor, un om de o mare energie, deși nedisciplinată, și cu o fantezie creatoare care, e adevărat, trecea ușor în donquijotism. Cuvântul *podvoiskism* va primi mai târziu în gura lui Lenin un caracter binevoitor-ironic și plin de avertismente. Dar părţile slabe ale acestei figuri înflăcărate urmau să se vadă mai ales după cucerirea puterii, când bogăţia de posibilităţi și de mijloace va da prea multe imbolduri energiei risipitoare a lui Podvoiski și pasiunii lui pentru întreprinderile decorative. În condiţiile luptei revoluţionare pentru putere, fermitatea lui optimistă, abnegaţia sa, caracterul lui neobosit l-au făcut un conducător de neînlocuit al soldaţilor răsculaţi. Nevski, în trecut docent universitar, cu o fire mai prozaică decât Podvoiski, dar la fel de credincios partidului, nu era deloc un organizator și numai dintr-o întâmplare nefericită va ajunge peste un an, pentru scurtă vreme, ministru sovietic al căilor de comunicaţii, însă îi atrăgea pe soldaţi prin simplitate, sociabilitate și un calm atent. În jurul acestor conducători se formase un grup de adjuncţi foarte apropiaţi, soldaţi și tineri ofiţeri, dintre care unora le va fi scris să joace un rol important în viitor. În noaptea de 3 spre 4 iulie, Organizaţia din Armată a trecut imediat în primplan. În jurul lui Podvoiski, care a preluat fără greutate funcţia de comandant, s-a creat un stat-major improvizat. În toate unităţile din garnizoană s-au trimis apeluri scurte și instrucţiuni. Pentru a-i feri pe demonstranţi de atacuri, lângă podurile care duceau de la periferie spre centru, ca și în punctele nodale ale principalelor artere, s-a ordonat amplasarea de mașini blindate. De cu noapte, mitraliorii și-au pus propriile santinele lângă fortăreaţa „Petru și Pavel”. Garnizoanele din Oranienbaum, Peterhof, Krasnoe Selo și

din alte puncte apropiate de capitală au fost înștiinţate prin telefon și prin curieri despre demonstraţia de a doua zi. Conducerea politică generală rămânea, se-nţelege, în mâinile Comitetului Central.

Mitraliorii s-au întors în barăcile lor numai spre dimineaţă, obosiţi și înfrigurați, în pofida lunii iulie. Ploaia din timpul nopţii îi udase până la piele și pe muncitorii de la Putilov. Demonstranţii s-au adunat din nou abia pe la ora unsprezece dimineaţa. Trupele vor începe să participe și mai târziu. Regimentul 1 de mitraliori va fi și acum în întregime în stradă. Dar nu va mai juca același rol de iniţiator ca în ajun. Pe primul loc vor trece uzinele. În mișcare fuseseră atrase și întreprinderile care în ajun se ținuseră deoparte. Acolo unde conducătorii au ezitat ori s-au opus, tineretul muncitor l-a obligat pe membrul comitetului de uzină care era de serviciu să tragă sirena de încetare a lucrului. La uzina Baltiiski, unde predominau menșevicii și eserii, din cinci mii de muncitori, cam patru mii luau parte la demonstraţie. La fabrica de încălţăminte Skorohod, care fusese considerată multă vreme bastionul eserilor, starea de spirit se schimbase atât de radical, încât un vechi deputat al fabricii, eser, a fost nevoit să se ascundă câteva zile. Toate uzinele erau în grevă, se ţineau mitinguri. Au fost aleși conducători ai demonstraţiei și delegaţi care să prezinte revendicările Comitetului Executiv. Din nou, sute de mii de oameni au început să curgă spre Palatul Tavriceski și, din nou, zeci de mii au cotit-o pe drum spre Vila Kșesinskaia. Demonstraţia de acum era mai impresionantă și mai organizată decât cea din ajun: se vedea mâna conducătoare a partidului. Dar și atmosfera era mai încinsă: soldaţii și muncitorii încercau să rezolve criza. Guvernul se perpelea, pentru că, fiind a doua zi de demonstraţie, neputinţa lui era și mai evidentă decât în ajun. Comitetul Executiv aștepta trupe credincioase și primea de peste tot rapoarte că spre capitală veneau contingente ostile. De la Kronstadt, de la Novîi Peterhof, de la Krasnoe Selo, de la fortul Krasnaia Gorka, din toate periferiile apropiate, pe mare și pe uscat, veneau marinari și soldaţi cu fanfare, cu arme și, ce-i mai rău, cu pancarte bolșevice. Unele regimente, precum în Zilele lui Februarie, îi aduceau cu ele și pe ofiţerii lor, dând impresia că acţionează sub comanda acestora.

„Ședinţa guvernului nu se încheiase încă – povestește Miliukov –, când de la Statul-Major s-a transmis că pe Nevski avea loc un schimb de focuri. S-a hotărât ca ședinţa să se mute la Statul-Major. Acolo erau prinţul Lvov, Ţereteli, ministrul justiţiei Pereverzev, doi adjuncți ai ministrului de război. A fost un moment când situaţia guvernului părea lipsită de speranţă. Soldaţii din Regimentele Preobrajenski, Semionovski, Izmailovski, care nu trecuseră de partea bolșevicilor, i-au declarat guvernului că rămân «neutre». În Piaţa Palatului, pentru apărarea Statului-Major erau numai invalizii și câteva sute de cazaci." Generalul Polovţev publicase în dimineaţa zilei de 4 iulie un avertisment care anunța că Petrogradul va fi curăţat de gloatele înarmate; locu-

itorilor li se ordona cu severitate să-și încuie porţile și să nu iasă afară decât în caz de mare nevoie. Ordinul amenințător s-a dovedit numai o petardă. Comandantul trupelor districtului a reușit să arunce împotriva demonstranţilor doar niște detașamente mărunte de cazaci și iuncheri. În cursul zilei, ei au provocat schimburi de focuri inutile și câteva ciocniri sângeroase. Un sublocotenent de cazaci din Regimentul 1 Donskoi, care păzea Palatul de Iarnă, va raporta comisiei de anchetă: „Ni s-a ordonat să dezarmăm grupurile mici de oameni care treceau pe lângă noi, indiferent din cine erau formate, precum și automobilele înarmate. Spre a îndeplini acest ordin, am ieșit din când în când alergând pe jos din palat și am trecut la dezarmare..." Naiva povestire a sublocotenentului de cazaci descrie fără greș și raportul de forţe, și tabloul luptei. Trupele „răsculate" ieșeau din cazărmi pe companii și batalioane, ocupau străzi și pieţe. Trupele guvernamentale acţionau organizând ambuscade, în raiduri de mici detașamente, adică așa cum acţionează partizanii răsculaţi. Schimbarea de roluri se explică prin aceea că aproape toate forţele armate ale guvernului îi erau ostile sau, în cel mai bun caz, erau neutre. Guvernul trăia din încrederea pe care i-o arăta Comitetul Executiv, care se baza, la rândul lui, pe speranţa maselor că se va răzgândi în cele din urmă și va prelua puterea.

Demonstraţia a ajuns la apogeu când în arena din Petrograd au apărut marinarii de la Kronstadt. Încă din ajun, delegaţii mitraliorilor acţionaseră în garnizoana fortăreţei. În piaţa Iakornaia, pe neașteptate pentru organizaţiile locale, se organizase un miting la inițiativa unor anarhiști veniţi de la Petrograd. Oratorii chemaseră mulțimea în ajutorul Petrogradului. Roșal, un student la medicină care era unul dintre tinerii eroi ai Kronstadtului și un favorit al pieţei Iakornaia, încercase să ţină un discurs moderat. A fost întrerupt de mii de voci. Obișnuit să fie primit altfel, Roșal a fost nevoit să coboare de la tribună. Abia noaptea s-a aflat că, la Petrograd, bolșevicii chemau lumea în stradă. Asta a rezolvat problema. Eserii de stânga – la Kronstadt nici n-aveau cum să fie de dreapta! – au declarat că și ei voiau să ia parte la demonstraţie. Oamenii aceștia făceau parte din același partid cu Kerenski, care, între timp, aduna trupe de pe front pentru înăbușirea demonstranţilor. Starea de spirit de la ședinţa de noapte a organizaţiilor din Kronstadt a fost de asemenea natură, că până și sfiosul comisar al Guvernului Provizoriu, Parcevski, a votat pentru plecarea spre Petrograd. S-a făcut un plan, au fost mobilizate mijloace de transport, iar pentru nevoile acestui desant politic s-au alocat din magazie 75 de puduri de muniţie de rezervă. Pe remorchere și în vase de pasageri, circa 10.000 de marinari înarmaţi, soldaţi și muncitori au intrat pe gurile Nevei la ora douăsprezece ziua. Debarcând pe ambele părţi ale râului, ei au pornit în marș, cu puștile agăţate pe umăr și cu fanfară. În spatele detașamentelor de marinari și soldaţi erau coloane de muncitori din raioanele Petrograd și Vasilievski-Ostrov, alături de detașamente ale Gărzii Roșii. De

o parte și de alta erau automobile blindate, deasupra capetelor, steaguri și pancarte nenumărate.

Palatul Kșesinskaia era la doi pași. Sverdlov, mic, slăbuț, negru ca smoala, unul dintre organizatorii de bază ai partidului, promovat la Conferința din aprilie în Comitetul Central, stătea la balcon și, iscusit ca de obicei, dădea de sus dispoziții cu vocea sa profundă de bas: „Avansați cu fruntea coloanei, strângeți rândurile, adunați-i pe cei din spate". Demonstranții au fost salutați de la balcon de Lunacearski, gata mereu să se molipsească de starea de spirit a celor din jur, impunând cu înfățișarea și cu vocea sa, expresiv într-un stil declamator, nu prea de nădejde, dar adesea de neînlocuit. De jos a fost aplaudat furtunos. Însă demonstranții voiau cel mai mult să-l asculte chiar pe Lenin – care, de altfel, fusese chemat în dimineața aceea din refugiul său temporar din Finlanda –, iar marinarii au insistat așa de mult să li se împlinească dorința, încât, în ciuda stării sale proaste de sănătate, Lenin n-a putut să se eschiveze. Apariția la balcon a conducătorului a stârnit de jos un val de neoprit de entuziasm, tipic pentru Kronstadt. Nerăbdător și așteptând, ca de obicei, ușor tulburat să treacă ovațiile, Lenin a început să vorbească înainte ca vocile să se liniștească. Discursul lui, care, mai apoi, vreme de săptămâni, va fi luat la bani mărunți de presa ostilă, a constat din câteva fraze simple: salutarea demonstranților; exprimarea convingerii că lozinca „Toată puterea sovietelor!" va învinge în cele din urmă; îndemnul la reținere și rezistență. Cu noi strigăte, manifestația a pornit mai departe în sunetele fanfarei. Între această uvertură sărbătorească și etapa imediat următoare, când se va vărsa sânge, s-a strecurat un episod curios. Conducătorii eserilor de stânga de la Kronstadt au observat abia pe Câmpul lui Marte că în fruntea demonstrației era o pancartă uriașă a Comitetului Central al bolșevicilor, care apăruse după oprirea de lângă Casa Kșesinskaia; plini de gelozie partinică, ei au cerut îndepărtarea ei. Bolșevicii au refuzat. Atunci eserii au declarat că o să plece de la manifestație. Niciunul dintre marinari și soldați nu i-a urmat totuși pe conducători. Toată politica eserilor de stânga era făcută din asemenea ezitări capricioase, când comice, când tragice.

Pe neașteptate, la colțul lui Nevski cu Liteinîi a început să se tragă în ariergarda demonstrației și câțiva oameni au fost răniți. Împușcături mult mai puternice au urmat la intersecția dintre străzile Liteinîi și Panteleimonovskaia. Conducătorul marinarilor din Kronstadt, Raskolnikov, își amintește cât de puternic a fost șocul demonstranților „în fața necunoscutului: unde e dușmanul? De unde, din ce parte se trage?" Marinarii au pus mâna pe puști, a început un tir dezordonat în toate direcțiile, câțiva oameni au fost omorâți sau răniți. Numai cu mare greutate s-a reușit refacerea unei ordini oarecare. Marșul a pornit din nou în acordurile muzicii, dar nu mai rămăsese nici urmă din moralul ridicat, sărbătoresc. „Peste tot li se părea că văd un dușman ascuns. Puștile nu mai stăteau liniștite pe umărul stâng, ci erau ținute pregătite."

În acea zi au mai fost destule ciocniri sângeroase în diferite părți ale orașului. O parte din ele nu pot să nu fie puse pe seama confuziei, a încurcăturii, a unor gloanțe răzlețe, a panicii. Asemenea accidente tragice sunt inevitabilele cheltuieli neprevăzute ale revoluției, care este și ea o cheltuială neprevăzută a evoluției istorice. Dar este de asemenea absolut sigur că a existat un element de provocare ucigașă în evenimentele din iulie. El a ieșit la iveală chiar în acele zile și a fost confirmat mai târziu. „Când soldații care demonstrau – povestește Podvoiski – au început să treacă pe Nevski și prin cartierele învecinate, populate mai ales de burghezie, au început să apară semnele fatidice ale unei ciocniri: împușcături ciudate, produse nu se știe de unde și de cine... Coloanele au fost cuprinse mai întâi de indignare, după aceea, cei mai puțin fermi și rezistenți au început să deschidă și ei un foc dezordonat." În *Izvestia* oficială, menșevicul Kantorovici a descris focul deschis asupra uneia dintre coloanele de muncitori în felul următor: „Pe strada Sadovaia venea o mulțime de 60.000 de muncitori de la mai multe uzine. În timp ce treceau pe lângă o biserică, s-a auzit sunând clopotul și, ca la un semnal, de pe acoperișurile caselor s-a deschis un foc de puști și de mitraliere. Când mulțimea de muncitori a năvălit pe partea cealaltă a străzii, de pe acoperișurile de pe partea opusă s-au auzit de asemenea împușcături". În poduri și pe acoperișuri, unde în februarie fuseseră amplasați „faraonii" cu mitraliere ai lui Protopopov, acum acționau membrii organizațiilor de ofițeri. Trăgând în demonstranți, ei încercau nu fără succes să semene panică și să provoace ciocniri între unitățile militare. La percheziția caselor din care se trăsese au fost găsite cuiburi de mitralieră, iar uneori chiar și mitraliorii.

Principala cauză a vărsării de sânge au fost totuși detașamentele guvernamentale, neputincioase în a face față demonstrației, dar suficiente pentru o provocare. Pe la opt seara, când manifestația era în toi, două sute de cazaci cu arme ușoare au pornit să apere Palatul Tavriceski. Refuzând cu încăpățânare să intre pe drum în vorbă cu demonstranții, ceea ce era în mod clar un semn rău, cazacii au pus mâna acolo unde au putut pe automobile înarmate și au dezarmat câteva grupuri mai mici. Pe străzile ocupate de muncitori și soldați, armele cazacilor păreau o provocare insuportabilă. Totul prevestea o ciocnire. Lângă podul Liteinîi, cazacii s-au apropiat de masele compacte ale dușmanului care apucase să ridice aici, pe drumul spre Palatul Tavriceski, niște baricade. A fost o clipă de liniște de rău augur, care a fost spartă de împușcături din casele vecine. „Cazacii foloseau pachete întregi de gloanțe – scrie muncitorul Meteliov; muncitorii și soldații, risipiți prin adăposturi sau pur și simplu culcați în bătaia focului, pe trotuar, răspundeau la fel." Focul soldaților i-a făcut pe cazaci să se retragă. Ieșiți pe cheiul Nevei, ei au tras trei salve de tun, care au fost remarcate și de *Izvestia*, dar, ajunși din urmă de focul de arme, s-au retras în direcția Palatului Tavriceski. O coloană de muncitori întâlnită în cale le-a

dat lovitura finală. Părăsind armele, caii, puștile, cazacii s-au ascuns în scările caselor burgheze ori s-au risipit. Ciocnirea de pe Liteinîi, o adevărată mică bătălie, a fost cel mai important episod militar al Zilelor din Iulie și apare în amintirile mai multor participanţi la demonstraţie. Bursin, un muncitor de la uzina Ericsson, care a fost alături de mitraliori, povestește că, atunci când s-au întâlnit cu ei, „cazacii au deschis focul numaidecât. Mulţi muncitori au căzut jos omorâţi. Și pe mine m-a străpuns acolo un glonte, trecând printr-un picior și oprindu-se în celălalt... Ca amintire vie a Zilelor din Iulie am piciorul meu mort și cârja". În ciocnirea de pe Liteinîi au fost omorâţi șapte cazaci, răniţi și contuzionaţi nouăsprezece. Dintre demonstranţi, șase au fost omorâţi, iar răniţi cam douăzeci. Din loc în loc se puteau vedea și cadavre de cai.

Din tabăra opusă, avem o mărturie interesantă. Averin, chiar acel sublocotenent cazac care organizase în dimineaţa aceea incursiuni de partizan împotriva detașamentelor ordonate ale răsculaţilor, povestește: „La opt seara, am primit ordin de la generalul Polovţev să înaintăm într-o formaţie de două sute de oameni împreună cu două arme cu tir rapid spre Palatul Tavriceski... Am ajuns până la podul Liteinîi, pe care am văzut muncitori, soldaţi și marinari înarmaţi... Împreună cu detașamentul meu, care se afla în faţă, m-am apropiat de ei și le-am cerut să predea armele, dar cererea nu mi-a fost ascultată și toată banda asta a luat-o la fugă pe pod spre Vîborgskaia Storona. Nici n-am apucat să pornesc în urmărirea lor, că un soldat mic de înălţime, fără epoleţi, s-a întors cu faţa spre mine și a tras, dar nu m-a nimerit. Împușcătura asta a fost un fel de semnal și de pretutindeni s-a deschis un foc dezordonat în direcția noastră. Dinspre mulţime se auzeau strigăte: «Cazacii trag în noi!» Și, într-adevăr, cazacii coborâseră de pe cai și începuseră să tragă, s-au făcut chiar încercări de a se trage cu tunul, dar soldaţii au ripostat așa de puternic, încât cazacii au fost obligaţi să se retragă și să se risipească prin oraș". Nu-i deloc imposibil ca un soldat să fi tras în sublocotenentul cazac: un ofiţer de cazaci trebuia să se aștepte mai degrabă la un glonte decât la un salut din partea mulţimii din iulie. Dar mult mai probabile sunt numeroasele mărturii care spun că primele împușcături n-au venit din stradă, ci în urma unor ambuscade. În depoziţia sa, un soldat cazac din aceeași sotnie cu sublocotenentul se arată convins că asupra cazacilor s-a tras dinspre clădirea Tribunalului Regional, iar apoi din alte clădiri, aflate pe străduţa Samurski și pe Liteinîi. În oficiosul sovietelor se va spune că, înainte de-a ajunge pe podul Liteinîi, cazacii au fost ţinta unui tir de mitralieră venit dintr-o clădire. Muncitorul Meteliov afirmă că, atunci când soldaţii au percheziţionat casa respectivă, în apartamentul unui general s-a găsit muniţie de arme de foc, inclusiv două mitraliere cu cartușe. Nu e nimic de necrezut aici. În mâinile corpului de comandă, în mod oficial sau nu, se concentrase în timpul războiului un mare număr de arme de tot felul. Ispita de a trage de sus nepedepsiţi în acești „porci", acoperindu-i cu

o ploaie de plumb, era mult prea mare. E adevărat, împușcăturile îi nimeriseră pe cazaci. Dar, în mulţimea Zilelor din Iulie va exista convingerea că contrarevoluționarii trăseseră în mod conștient în trupele guvernamentale pentru a le instiga la represalii nemiloase. Ofiţerii, care, în ajun, aveau încă o putere nelimitată, nu vor cunoaște în perioada războiului civil niciun fel de limite ale vicleniei și cruzimii. Petrogradul era plin de tot felul de organizaţii ofițerești secrete și semisecrete, care se bucurau de protecţie înaltă și de susţinere generoasă. Într-o informare secretă pe care menșevicul Liber o făcuse cu aproape o lună înainte de Zilele din Iulie se spunea că ofiţerii complotiști aveau intrare liberă la Buchanan. Și, într-adevăr, puteau oare diplomaţii Antantei să nu se asigure de instalarea cât mai rapidă a unei autorităţi puternice?

Liberalii și conciliatorii vor căuta în toate excesele mâna „anarhobolșevicilor" și a agenţilor germani. Muncitorii și soldaţii vor atribui fără să ezite răspunderea pentru ciocnirile și victimele din iulie provocatorilor patriotici. De partea cui e adevărul? Firește, opiniile maselor nu sunt infailibile. Dar am greși grav dacă am crede că masa e ușuratică și credulă. Acolo unde realitatea o atinge în mod direct, ea înregistrează faptele și bănuielile prin mii de ochi și urechi, verifică zvonurile pe propria piele, le acceptă pe unele, le respinge pe altele. Iar unde versiunile legate de o mișcare de masă sunt contradictorii, cea însușită de mulţimea însăși se dovedește mai aproape de adevăr. Iată de ce sicofanţii internaţionali de felul lui Hippolyte Taine sunt așa de inutili pentru știință, căci, studiind marile mișcări populare, ei ignoră vocea străzii, alegând cu grijă bârfele goale ale saloanelor, izvorâte din izolare și frică.

Demonstranţii au asediat din nou Palatul Tavriceski, cerând un răspuns. În momentul sosirii marinarilor de la Kronstadt, un grup l-a chemat la ei pe Cernov. Simţind starea de spirit a mulţimii, ministrul vorbăreţ a rostit de data asta un discurs scurt, ocolind criza puterii și vorbind cu dispreţ despre cadeţii care plecaseră din guvern: „Drum bun, cale bătută!" A fost întrerupt de exclamaţii: „Și de ce n-aţi spus asta mai devreme?" Miliukov povestește chiar că „un muncitor zdravăn, ridicând pumnul spre faţa ministrului, a strigat răgușit: «La naiba, ia puterea dacă ţi se dă»". Chiar dacă este numai o anecdotă, ea exprimă cu o precizie grosolană însăși esenţa situaţiei din iulie. Răspunsurile lui Cernov nu prezintă interes, în orice caz, ele n-au cucerit inimile celor de la Kronstadt... După două-trei minute, în sala de ședinţă a Comitetului Executiv a intrat cineva strigând că Cernov fusese arestat de marinari și că aceștia se pregăteau să se răfuiască cu el. Într-o surescitare de nedescris, Comitetul Executiv i-a trimis pentru eliberarea ministrului pe câţiva dintre membrii lui cel mai bine văzuţi, numai internaţionaliști și bolșevici. Cernov va declara mai apoi comisiei guvernamentale că, de îndată ce a plecat de la tribună, a observat în spatele unor coloane, la intrare, mișcarea dușmănoasă a câtorva persoane. „M-au înconjurat, fără să mă lase să merg spre ușă... O persoană dubioasă,

care-i conducea pe marinarii care mă opriseră, arăta mereu spre un automobil aflat în apropiere... Între timp, de automobil s-a apropiat Troţki, care, ieșind din Palatul Tavriceski, s-a urcat pe capota automobilului în care mă aflam și a rostit un scurt discurs." Propunând eliberarea lui Cernov, Troţki le-a cerut celor care erau împotrivă să ridice mâna. „Nu s-a ridicat nicio mână; atunci, grupul care mă condusese la automobil s-a risipit cu o înfăţișare nemulţumită. Troţki, mi se pare, a spus: Cetăţene Cernov, nimeni nu vă împiedică să vă întoarceţi liniștit înapoi... Tabloul general al acestui episod nu mi-a lăsat nicio îndoială că fusese vorba despre o încercare orchestrată de dinainte de niște elemente obscure, acţionând în afara masei generale de muncitori și marinari, de a mă chema afară și aresta."

Cu o săptămână înainte de propria-i arestare, Troţki va spune la ședința reunită a comitetelor executive: „Faptele acestea vor intra în istorie și noi vom încerca să le stabilim așa cum au fost... Văzusem că lângă intrare se afla un grup de nemernici. Le-am spus lui Lunacearski și Riazanov că există niște membri ai Ohranei care încearcă să pătrundă în Palatul Tavriceski (Lunacearski, de la locul lui: «Așa e»)... Aș fi putut să-i recunosc dintr-o mulţime de zece mii de oameni". În depoziţiile sale din 24 iulie, făcute deja în izolatorul de la Krestî, Troţki va scrie: „... La început mă hotărâsem să ies din mulţime în automobil împreună cu Cernov și cu cei care voiau să-l aresteze, pentru a evita conflictele și panica în rândurile mulţimii. Dar subofiţerul de marină Raskolnikov, venind în fugă la mine extrem de tulburat, a exclamat: «Nu se poate... Dacă plecaţi cu Cernov cu mașina, mâine o să se spună că cei de la Kronstadt au vrut să-l aresteze. Cernov trebuie eliberat numaidecât». Îndată ce un gornist a chemat mulţimea să facă liniște și mi-a dat posibilitatea să rostesc un scurt discurs care se încheia cu întrebarea «Cine este pentru violenţă să ridice mâna», Cernov a putut imediat să revină neîmpiedicat în palat".

Depoziţiile celor doi martori, care au fost, în același timp, principalii participanţi la întâmplare, epuizează tot ce ţine de fapte în această poveste. Dar asta nu va împiedica deloc presa ostilă bolșevicilor să prezinte întâmplarea cu Cernov și „tentativa" de arestare a lui Kerenski drept cele mai convingătoare dovezi ale unei insurecţii armate organizate de bolșevici. Se vor face și multe aluzii, mai ales în propaganda verbală, cum că arestarea lui Cernov ar fi fost condusă de Troţki. Versiunea asta va circula până și la Palatul Tavriceski. Cernov însuși, care, în documentul secret de anchetă, va prezenta destul de aproape de realitate circumstanţele arestării sale de o jumătate de oră, se va abţine totuși de la vreo declaraţie publică pe tema asta, pentru a nu-și împiedica partidul să semene nemulţumire față de bolșevici. În plus, Cernov va face parte din guvernul care-l va închide pe Troţki la Krestî. Ce-i drept, conciliatorii ar fi putut spune pe bună dreptate că un grup de complotiști obscuri nu s-ar fi încumetat la o faptă așa de îndrăzneaţă cum e arestarea unui

ministru în mijlocul unei mulţimi în toiul zilei, dacă n-ar fi mizat pe faptul că ostilitatea masei faţă de „victimă" era un camuflaj suficient. Și chiar așa a și fost, într-o anumită măsură. Nimeni din preajma automobilului n-a făcut din proprie iniţiativă vreo încercare de a-l elibera pe Cernov. Dacă, în plus, s-ar fi întâmplat ca și Kerenski să fie arestat undeva, firește că nici muncitorii, nici soldaţii nu s-ar fi supărat. În acest sens, complicitatea morală a maselor la atentatele reale sau închipuite asupra miniștrilor socialiști a fost reală, dând motiv de acuzaţie împotriva celor de la Kronstadt. Dar conciliatorii nu puteau trage această concluzie sinceră din cauza grijii lor de a salva ceva din prestigiul lor democratic: delimitându-se cu dușmănie de demonstranţi, ei vor continua totuși să conducă din Palatul Tavriceski, care se aflase sub asediu, sistemul de soviete ale muncitorilor, soldaţilor și ţăranilor.

La ora opt seara, generalul Polovţev i-a dat speranţe prin telefon Comitetului Executiv: două sute de cazaci, înarmaţi cu tunuri, porniseră spre Palatul Tavriceski. În sfârșit! Dar așteptările au fost înșelate și de data asta. Telefoanele date în toate direcţiile doar au mărit panica: cazacii dispăruseră fără urmă, parcă se evaporaseră, împreună cu caii, șeile și tunurile lor cu tragere rapidă. Miliukov scrie că, spre seară, au început să apară „primele rezultate ale mesajelor guvernamentale către trupe": astfel, Regimentul 176 ar fi pornit-o în goană mare să salveze Palatul Tavriceski. Această afirmaţie, atât de precisă în aparenţă, este, în mod foarte curios, caracteristică pentru acele quiproquouri care apar inevitabil în prima perioadă a războiului civil, când taberele abia încep să se delimiteze. La Palatul Tavriceski a venit într-adevăr un regiment echipat de marș: raniţele și mantalele făcute sul la spinare, ploștilele și gamelele la brâu. Pe drum, soldaţii se udaseră până la piele și obosiseră: veneau de la Krasnoe Selo. Acesta era acel Regiment 176. Dar el n-avea deloc de gând să salveze guvernul: apropiat de interraioniști, regimentul venise condus de doi soldaţi bolșevici, Levinson și Medvedev, pentru a câștiga puterea în favoarea sovietelor. Conducătorilor Comitetului Executiv, care stăteau ca pe ace, li s-a raportat numaidecât că afară se instalase pentru o odihnă binemeritată un regiment venit de departe, în formaţie completă, cu ofiţeri. Dan, care purta uniformă de medic militar, i s-a adresat comandantului cu rugămintea de a da niște santinele pentru paza palatului. Santinelele au fost într-adevăr puse în curând. Dan, probabil, a comunicat mulţumit acest lucru prezidiului, de unde faptul a ajuns în notele din ziare. Suhanov râde în *Însemnările* sale de supunerea cu care regimentul bolșevic a acceptat executarea dispoziţiei liderului menșevic: o dovadă în plus a „lipsei de sens" a demonstraţiei din iulie! În realitate, lucrurile stăteau și mai simplu, și mai complicat. Când i s-a cerut să pună santinele, comandantul regimentului i s-a adresat unui comandant adjunct care era de serviciu, tânărul locotenent Prigorovski. Din păcate, Prigorovski era bolșevic, membru al Organizaţiei Interraionale, și s-a dus

imediat să se sfătuiască cu Troţki, care, cu un mic grup de bolșevici, ocupa un punct de observaţie într-una dintre camerele laterale ale palatului. Prigorovski a primit, firește, sfatul de a pune santinelele cum se cuvine: era mult mai avantajos să ai la intrare și la ieșire prieteni decât dușmani. În felul acesta, Regimentul 176, care venise la o demonstraţie împotriva puterii, a păzit această putere de demonstranţi. Dacă ar fi fost cu adevărat vorba de o insurecţie, cu numai patru soldaţi în spate, locotenentul Prigorovski ar fi arestat fără greutate întregul Comitet Executiv. Dar nimeni nu se gândea la vreo arestare. Soldaţii din regimentul bolșevic au făcut de pază cu conștiinciozitate.

După ce sotniile de cazaci, singurul obstacol pe drumul spre Palatul Tavriceski, au fost măturate, mulţi demonstranţi au avut impresia că victoria era asigurată. De fapt, principalul obstacol se afla chiar în Palatul Tavriceski. La ședinţa reunită a comitetelor executive, care a început la ora șase seara, au asistat nouăzeci de reprezentanţi a cincizeci și patru de fabrici și uzine. Cinci vorbitori, cărora, conform înţelegerii, li s-a dat cuvântul, au început să protesteze împotriva faptului că demonstranţii erau acuzaţi în proclamaţiile Comitetului Executiv că ar fi contrarevoluţionari. „Uitaţi-vă la ce e scris pe pancartele lor – spunea unul. Astea sunt hotărârile luate de muncitori... Cerem plecarea celor zece miniștri capitaliști. Avem încredere în Soviet, dar nu și în cei în care are încredere Sovietul... Cerem ca pământul să fie luat în stăpânire numaidecât, să se instituie imediat controlul asupra industriei, cerem o luptă cu foametea care ne ameninţă...” Altul a completat: „Nu aveţi de-a face cu o insurecţie, ci cu o demonstraţie perfect organizată. Cerem trecerea pământului în mâinile ţăranilor. Cerem să fie anulate ordinele îndreptate împotriva armatei revoluţionare... Acum, când cadeţii au refuzat să mai lucreze cu voi, vă întrebăm: Cu cine vreţi să mai negociaţi? Cerem ca puterea să treacă în mâna sovietelor”. Lozincile propagandistice ale manifestaţiei din 18 iunie deveniseră acum un ultimatum armat al maselor. Dar conciliatorii erau legaţi cu niște lanţuri mult prea grele de carul celor avuţi. Putere sovietelor? Dar asta însemna în primul rând o politică îndrăzneaţă de pace, ruperea de aliaţi, ruperea de propria burghezie, o izolare completă, pieirea în curs de câteva săptămâni. Nu, o democraţie responsabilă n-o va lua pe calea aventurilor! „Situaţia actuală – a spus Ţereteli – face cu neputinţă ca, în atmosfera existentă la Petrograd, să se ia alte noi hotărâri.” De aceea trebuia „să se recunoască guvernul în acea componenţă în care a rămas... Să fie convocat un Congres Extraordinar al Sovietelor peste două săptămâni... într-un loc în care să poată lucra nestingherit, cel mai bine la Moscova”.

Dar reuniunea era întreruptă mereu. La ușă au bătut muncitorii de la Putilov, care ajunseseră la Palatul Tavriceski abia spre seară, obosiţi, iritaţi, extrem de surescitaţi. „Ţereteli, vino-ncoa, Ţereteli!” Mulţimea de treizeci de mii de oameni și-a trimis reprezentanţii în palat, unii strigându-le în urmă

că, dacă Ţereteli nu iese de bunăvoie, trebuia adus cu forţa. Mai era mult de la amenințare la faptă, dar lucrurile luau totuși o întorsătură mult prea neașteptată, și bolșevicii s-au grăbit să se implice. Mai târziu, Zinoviev va povesti: „Tovarășii noștri mi-au propus să ies la muncitorii de la Putilov... Era o mare de capete, așa cum n-am mai văzut. Se adunaseră câteva zeci de mii de oameni. Strigătele de «Ţereteli» continuau... Am început: «În locul lui Ţereteli am ieșit eu». Râsete. Asta a detensionat atmosfera. Am putut rosti un discurs destul de lung... În încheiere, am chemat publicul să se împrăștie în liniște, într-o ordine deplină, fără a se lăsa nicidecum provocat la tot felul de acţiuni agresive. Cei adunaţi au aplaudat furtunos, s-au pus în ordine și au început să se împrăștie". Episodul acesta redă foarte bine și agravarea nemulţumirii maselor, și lipsa unui plan ofensiv al acestora, și rolul efectiv al partidului în evenimentele din iulie.

În timp ce Zinoviev vorbea afară cu muncitorii de la Putilov, un grup numeros de delegaţi de-ai lor, unii înarmați, a dat buzna în sala de ședinţe. Membrii comitetelor executive au sărit în sus. „Unii n-au arătat destul curaj și stăpânire de sine", scrie Suhanov, care a lăsat o descriere deosebit de vie a acestui moment dramatic. Unul dintre muncitori, „un sanculot clasic, cu șapcă și cu o bluză albastră scurtă fără curea, cu pușca în mână", a sărit la tribuna vorbitorului, tremurând de emoţie și furie... „Tovarăși! Cât mai trebuie să suportăm noi, muncitorii, trădarea? Voi faceţi înţelegeri cu burghezia și moșierii... Noi, cei de la Putilov, suntem aici treizeci de mii... O să obţinem ceea ce dorim!"... Ciheidze, pe sub nasul căruia juca o pușcă, a știut să se abţină. Aplecat calm de la estradă, a strecurat în mâna tremurătoare a muncitorului o proclamaţie tipărită: „Uitați, tovarășe, luaţi asta, vă rog, și citiţi-o. Aici scrie ce trebuie să facă tovarășii de la Putilov"... În proclamaţie nu era scris decât că demonstranţii trebuiau să plece la casele lor, altfel vor fi consideraţi trădători ai revoluţiei. Dar ce altceva le mai rămăsese de spus menșevicilor?

În agitaţia de lângă zidurile Palatului Tavriceski, ca și în general în viforul agitatoric din acea perioadă, Zinoviev, un orator de o forţă extraordinară, a jucat un rol important. Vocea lui înaltă de tenor uimea în primele clipe, dar, după aceea, cucerea prin muzicalitatea ei deosebită. Zinoviev era un agitator înnăscut. Știa să se lase contaminat de starea de spirit a maselor, să fie tulburat de emoţiile lor și să găsească pentru sentimentele și ideile acestora o expresie poate puţin cam confuză, dar care să te subjuge. Adversarii îl numeau pe Zinoviev cel mai mare demagog al bolșevicilor. Prin asta, ei înţelegeau de obicei cea mai puternică trăsătură a lui, adică priceperea de a pătrunde în sufletul demosului și de a cânta pe strunele lui. Totuși, nu trebuie să negăm că, fiind numai un agitator, nu un teoretician, nu un strateg revoluţionar, Zinoviev aluneca ușor, când nu era strunit de o disciplină din afară, pe calea demagogiei, nu în sensul vulgar, ci în cel științific al cuvântului, adică avea înclinaţia de

a sacrifica interesele pe termen lung pentru succese de moment. Sensibilitatea de agitator a lui Zinoviev făcea din el un sfătuitor extrem de valoros, în măsura în care era vorba de aprecieri politice conjuncturale, dar nu mai mult de-atât. La adunările de partid, el știa să convingă, să cucerească, să farmece, când apărea cu o idee politică gata pregătită, verificată la mitingurile de masă și parcă pătrunsă de speranţele și de ura muncitorilor și soldaţilor. Pe de altă parte, într-o adunare ostilă, chiar și în Comitetul Executiv de atunci, Zinoviev era capabil să dea ideilor celor mai extreme și mai explozive o formă atrăgătoare, insinuantă, strecurându-se în mintea celor care-l priveau cu o neîncredere preconcepută. Pentru a obţine asemenea rezultate nepreţuite, nu ajungea numai conștiinţa faptului că avea dreptate; el avea nevoie și de convingerea calmă că răspunderea politică îi fusese luată de pe umeri de o mână sigură și fermă. O asemenea convingere i-o dădea Lenin. Înarmat cu o formulă strategică gata făcută, care conţinea însăși esenţa problemei, Zinoviev o completa cu isteţime și fler cu exclamaţii, proteste, revendicări luate din stradă, de la uzină sau din cazarmă. În asemenea momente, el era un mecanism de transmisie ideal între Lenin și mase, iar uneori între mase și Lenin. Cu foarte puţine excepţii, Zinoviev îl urmase întotdeauna pe învăţătorul său; dar clipa dezacordului va veni tocmai când se va hotărî soarta partidului, a clasei, a ţării. Agitatorul revoluţiei nu avea destul caracter revoluţionar. Cât timp era vorba de cucerirea unor capete și suflete, Zinoviev rămânea un luptător neobosit. Dar își pierdea de îndată siguranţa combativă dacă se afla faţă în faţă cu necesitatea acţiunii. Atunci se retrăgea din faţa maselor, ca și din faţa lui Lenin, reacţiona numai la vocile nehotărâte, prelua îndoielile, vedea numai piedici și vocea lui insinuantă, aproape feminină, pierzându-și convingerea, oglindea slăbiciune interioară. Lângă zidurile Palatului Tavriceski, în Zilele din Iulie, Zinoviev a fost foarte activ, inventiv și puternic. El a ridicat surescitarea maselor până la cele mai înalte note – nu pentru a le chema la acţiuni ferme, ci, dimpotrivă, pentru a le opri de la ele. Acest lucru răspundea momentului și politicii partidului. Zinoviev a fost în întregime în elementul său.

Confruntarea de pe Liteinîi produsese o cotitură bruscă în evoluţia demonstraţiei. Nimeni nu se mai uita la manifestaţie de la ferestre și balcoane. Publicul cel mai serios, asaltând gările, părăsea orașul. Lupta de stradă se transformase în ciocniri izolate, fără scopuri precise. Noaptea au avut loc încăierări între demonstranţi și patrioţi, oamenii erau dezarmaţi la întâmplare, puștile treceau din niște mâini în altele. Grupuri de soldaţi din regimente dizolvate acţionau haotic. „Elemente obscure și provocatori alipiţi lor îi instigau la acţiuni anarhiste”, mai spune Podvoiski. În căutarea vinovaţilor care deschiseseră focul din case, grupuri de marinari și soldaţi au făcut o mulţime de percheziţii. Sub pretextul percheziţiilor, s-au produs uneori și jafuri. Pe de altă parte, au început pogromurile. Negustorii se năpusteau furioși asupra muncitorilor în

acele părți ale orașului în care se simțeau puternici și-i băteau fără milă. „Cu strigăte precum «Dă în jidani și bolșevici, în apă cu ei» – povestește Afanasiev, un muncitor de la uzina Novîi Lessner –, mulțimea s-a repezit asupra noastră și ne-a cotonogit bine." Una dintre victime a murit la spital, Afanasiev însuși, bătut și plin de sânge, a fost scos de muncitori din canalul Ekaterininski...

Ciocnirile, victimele, lupta fără rezultat, lipsită de scopuri practice, toate acestea au consumat mișcarea. Comitetul Central al bolșevicilor a hotărât ca muncitorii și soldații să fie chemați să înceteze demonstrația. Acum, apelul acesta, adus de îndată la cunoștința Comitetului Executiv, n-a întâlnit aproape nicio opoziție în rândul celor de jos. Mulțimile au pornit-o spre periferii fără a se mai pregăti să reia lupta a doua zi. Ele simțeau că problema preluării puterii de către soviete era mult mai complicată decât au crezut.

Asediul Palatului Tavriceski a fost ridicat definitiv, străzile învecinate au rămas pustii. Dar veghea comitetelor executive a continuat, cu pauze, cu discursuri lungi, fără niciun rost și scop. Abia mai târziu s-a descoperit că conciliatorii așteptau ceva. În încăperile învecinate lâncezeau încă delegații uzinelor și ai regimentelor. „Era deja mult după miezul nopții – povestește Meteliov –, iar noi tot așteptam o «hotărâre»... Chinuiți de oboseală și foame, umblam întruna prin sala Aleksandrovski... La ora patru a dimineții de 5 iulie a venit sfârșitul așteptărilor noastre... Pe ușa deschisă a intrării principale a palatului au pătruns cu zgomot ofițeri și soldați înarmați." Toată clădirea a fost asurzită de zgomotele de bronz ale Marseillezei. Tropăitul picioarelor și bubuitul instrumentelor la această oră matinală au produs în sala de ședințe o tulburare extraordinară. Deputații au sărit în sus. Un nou pericol? Dar la tribună s-a ivit Dan... „Tovarăși – a anunțat el –, liniștiți-vă! Nu e niciun pericol. Au venit regimentele fidele revoluției." Da, veniseră în sfârșit mult așteptatele trupe credincioase. Ele au ocupat trecerile, s-au aruncat cu dușmănie asupra puținilor muncitori care mai erau în palat, le-au luat armele celor care aveau, i-au arestat și i-au dus de-acolo. La tribună a urcat locotenentul Kucin, un menșevic bine-cunoscut, în uniformă de campanie. Dan, care prezida adunarea, l-a luat în brațe în sunetele triumfătoare ale fanfarei. Sufocați de entuziasm și aruncând asupra celor de stânga niște priviri arzătoare, conciliatorii s-au luat de mâini, au deschis larg gurile și și-au revărsat entuziasmul în sunetele Marseillezei. „O scenă clasică de început de contrarevoluție!" spunea mânios Martov, care știa să observe și să înțeleagă multe. Semnificația politică a scenei imortalizate de Suhanov este și mai clară dacă ne aducem aminte că Martov făcea parte din același partid cu Dan, pentru care scena asta însemna triumful suprem al revoluției.

Numai acum, observând bucuria debordantă a majorității, aripa de stânga a început să înțeleagă cu adevărat cât de izolat fusese organul suprem al democrației oficiale când democrația autentică ieșise în stradă. Vreme de trei-

zeci și șase de ore, oamenii aceștia dispăruseră pe rând în culise, pentru ca, din cabina telefonului, să ia legătura cu Statul-Major, cu Kerenski, care se afla pe front, să ceară trupe, să cheme, să convingă, să implore, să trimită mereu agitatori și să aștepte din nou. Pericolul trecuse, dar inerţia fricii rămăsese. Iar tropăitul trupelor „fidele" de la ora cinci dimineaţa a sunat în urechile lor ca o simfonie a eliberării. De la tribună s-au auzit în sfârșit discursuri sincere despre fericita înăbușire a rebeliunii armate și despre nevoia de a se răfui de data asta până la capăt cu bolșevicii. Detașamentul intrat în Palatul Tavriceski nu venise de pe front, așa cum li s-a părut multora în primul moment; el fusese format din elemente ale garnizoanei din Petrograd, mai ales din batalioanele cele mai retrograde ale Gărzii: Preobrajenski, Semionovski și Izmailovski. Pe 3 iulie, ele se proclamaseră neutre. Degeaba s-a încercat aducerea lor la ascultare în numele autorităţii guvernului și a Comitetului Executiv: soldaţii au rămas posaci în cazărmi, așteptând. Abia în a doua jumătate a zilei de 4 iulie a descoperit, în sfârșit, puterea un mijloc de acţiune eficace: soldaţilor din Regimentul Preobrajenski li s-au arătat documente care demonstrau cât se poate de limpede că Lenin era un spion german. Asta a avut efect. Vestea s-a răspândit prin regimente. Ofiţerii, membrii comitetelor de regiment, agitatorii Comitetului Executiv au început să acţioneze cum trebuie. Starea de spirit a batalioanelor neutre s-a schimbat. În zori, când nu mai era nicio nevoie de asta, ele au izbutit să fie adunate și duse pe străzile pustii spre Palatul Tavriceski, care se golise. Marseilleza era interpretată de fanfara Regimentului Izmailovski, același care, fiind cel mai reacţionar, primise pe 3 decembrie 1905 sarcina de a aresta primul Soviet de Deputaţi ai Muncitorilor din Petrograd, întrunit sub președinţia lui Troţki. Regizorul orb al pieselor istorice obţine la fiecare pas niște efecte teatrale uimitoare, fără să le caute deloc: el lasă pur și simplu frâiele în voia logicii lucrurilor.

*

După ce străzile s-au golit de mulțime, tânărul guvern al revoluţiei și-a întins membrele cuprinse de podagră: reprezentanţii muncitorilor au fost arestaţi, armele au fost confiscate, legătura dintre raioane, ruptă. Pe la ora șase dimineaţa, lângă clădirea în care se afla redacţia *Pravdei* s-a oprit un automobil plin de iuncheri și de soldaţi, cu o mitralieră care a fost pusă imediat la fereastră. După plecarea musafirilor nepoftiţi, redacţia înfăţișa un tablou al distrugerii: sertarele meselor fuseseră sparte, podeaua era plină de manuscrise rupte, telefoanele fuseseră smulse din priză. Paznicii și angajaţii redacţiei și ai birourilor fuseseră bătuţi și arestaţi. Distrugerea era și mai mare la tipografia pentru care muncitorii strânseseră bani în ultimele trei luni: rotativele fuse-

seră distruse, monotipurile, stricate, linotipurile, sparte. Bolșevicii greșiseră când acuzaseră guvernul lui Kerenski de lipsă de energie!

„În general, străzile au revenit la normal – scrie Suhanov. Aproape că nu mai existau adunări și mitinguri de stradă. Aproape toate magazinele au fost deschise." De dimineaţă s-a răspândit proclamaţia bolșevicilor de încetare a demonstraţiei, ultimul produs al tipografiei distruse. Pe străzi, cazacii și iuncherii îi arestau pe marinari, soldaţi și muncitori, trimiţându-i la închisoare și la carceră. În prăvălii și pe trotuare se vorbea despre banii germani. Era arestat oricine începea să vorbească în favoarea bolșevicilor. „Nu mai puteai declara că Lenin e un om cinstit: erai dus la comisariat." Suhanov, ca de obicei, observă cu atenţie ceea ce se întâmpla pe străzile burgheziei, inteligheneţiei, târgoveţilor. Dar cu totul altfel arătau cartierele muncitorești. Fabricile și uzinele nu începuseră încă lucrul. Starea de spirit era neliniștită. Circulau zvonuri că veniseră trupe de pe front. Străzile din raionul Vîborg erau pline de grupuri care discutau ce să se facă în caz de atac. „Cei din Garda Roșie și în general tinerii de la uzine – povestește Meteliov – se pregăteau să pătrundă în fortăreaţa „Petru și Pavel" în sprijinul trupelor care erau asediate acolo. Ascunzând grenade în buzunare, în cizme, în sân, ei au trecut râul cu bărcile, iar unii pe poduri." Zeţarul Smirnov, din cartierul Kolomenskaia, își amintește: „Am văzut cum veneau pe Neva remorchere încărcate cu gărzi de mare de la Dudergrof și Oranienbaum. Pe la ora două, situaţia a început să se lămurească într-un sens prost... Am văzut cum marinarii se întorceau unul câte unul, pe căi ocolite, la Kronstadt... S-a răspândit zvonul că toţi bolșevicii erau spioni germani. A început o hăituire mizerabilă". Istoricul Miliukov rezumă cu satisfacţie: „Starea de spirit și componenţa publicului de pe stradă s-au schimbat cu totul. Spre seară, Petrogradul era absolut liniștit".

Câtă vreme nu sosiseră trupele de pe front, Statul-Major al districtului Petrograd, cu sprijinul politic al conciliatorilor, a continuat să-și mascheze intenţiile. În timpul zilei, membrii Comitetului Executiv, în frunte cu Liber, au venit la Palatul Kșesinskaia la o discuţie cu conducătorii bolșevici: fie și numai asta, și erai îndreptățit să te aștepți la sentimentele cele mai pașnice. Acordul la care s-a ajuns îi obliga pe bolșevici să-i trimită pe marinari înapoi la Kronstadt, să scoată din fortăreaţa „Petru și Pavel" compania de mitraliori, să retragă de pe poziţiile lor blindatele și santinelele. Guvernul a promis, la rândul lui, să nu admită niciun fel de pogromuri și represiuni împotriva bolșevicilor și să-i elibereze pe toţi cei arestaţi, cu excepţia criminalilor de drept comun. Dar acordul n-a durat prea mult. Pe măsură ce se răspândeau zvonurile despre banii germani și despre apropierea trupelor de pe front, în garnizoană ieșeau la iveală tot mai multe trupe, mai mari sau mai mici, care-și aminteau de fidelitatea lor față de democraţie și Kerenski. Ele au trimis delegaţi la Palatul Tavriceski sau la Statul-Major al districtului militar. În sfîrșit, au început

să vină eșaloanele de pe front. Sentimentele sferelor conciliatoare au devenit tot mai violente de la o oră la alta. Trupele care veneau de pe front erau pregătite să elibereze printr-o luptă sângeroasă capitala din mâinile agenţilor kaizerului. Acum, că nu mai era nicio nevoie de trupe, trebuia totuși justificată chemarea lor. Pentru a nu fi suspectaţi chiar ei, conciliatorii au încercat din toate puterile să le arate comandanţilor militari că menșevicii și eserii făceau parte din aceeași tabără cu conducătorii armatei și că bolșevicii erau dușmanul comun. Când Kamenev a încercat să le reamintească membrilor prezidiului Comitetului Executiv despre acordul încheiat cu câteva ore înainte, Liber a răspuns pe tonul unui om de stat de fier: „Acum, raportul de forţe s-a schimbat". Din discursurile de popularizare ale lui Lassalle, Liber știa că tunul este elementul cel mai important al unei constituţii. Delegaţia marinarilor de la Kronstadt, în frunte cu Raskolnikov, a fost chemată de câteva ori la comisia militară a Comitetului Executiv, unde cererile, crescând de la o oră la alta, au culminat cu ultimatumul lui Liber: să se accepte numaidecât dezarmarea marinarilor de la Kronstadt. „Când am plecat de la ședinţa comisiei militare – povestește Raskolnikov –, ne-am sfătuit cu Troţki și Kamenev. Lev Davidovici (Troţki) ne-a sfătuit să-i trimitem imediat pe ascuns pe marinari acasă, la Kronstadt. S-a luat hotărârea de a-i trimite pe tovarășii la cazărmi și de a-i preveni pe cei din Kronstadt de dezarmarea forţată care se pregătea." Marea majoritate a celor de la Kronstadt plecaseră la timp; rămăseseră numai mici detașamente la Casa Kșesinskaia și în fortăreaţa „Petru și Pavel".

Cu cunoștinţa și cu acordul miniștrilor socialiști, prinţul Lvov îi trimisese încă de pe 4 iulie generalului Polovţev ordinul scris „de a-i aresta pe bolșevicii care ocupă Casa Kșesinskaia, de a o evacua și de a o ocupa cu trupe". Acum, după distrugerea redacţiei și a tipografiei, soarta statului-major general al bolșevicilor era de o importanţă vitală. Vila trebuia pusă în stare de apărare. Organizaţia din Armată l-a numit pe Raskolnikov comandant al clădirii. El și-a înţeles misiunea într-un mod amplu, în stilul Kronstadt, și a cerut să se facă rost de tunuri și chiar de o mică navă de război care să fie trimisă la gurile Nevei. Mai târziu, Raskolnikov a explicat această măsură în felul următor: „Desigur, în ce mă privește, am făcut pregătiri de război, dar numai pentru eventualitatea că trebuia să ne apărăm, de vreme ce în aer nu mirosea numai a praf de pușcă, ci și a pogromuri... Eu socoteam – și bănuiesc că nu fără temei – că era de ajuns să aduci la gurile Nevei o singură navă bună, pentru ca fermitatea Guvernului Provizoriu să scadă îndeajuns de mult". Totul e cam neclar și nu prea serios. Trebuie mai degrabă să presupunem că, în ziua de 5 iulie, conducătorii Organizaţiei din Armată, iar Raskolnikov împreună cu ei, nu înţeleseseră încă întru totul cotitura petrecută în evoluţia evenimentelor și că, în clipa în care demonstraţia armată ar fi trebuit să bată repede în retragere, pentru a nu se transforma într-o insurecţie armată impusă de

adversar, unii dintre conducătorii militari au făcut câțiva pași hazardați și nechibzuiți în față. Nu era pentru prima dată când tinerii conducători de la Kronstadt depășeau măsura. Dar poți oare să faci o revoluție fără implicarea unor oameni care depășesc măsura? Și oare nu există un anumit procent de ușurătate în toate marile întreprinderi omenești? De data asta, totul s-a mărginit numai la niște ordine, anulate în curând chiar de Raskolnikov. Între timp, la vilă veneau întruna vești tot mai neliniștitoare: unul văzuse că la ferestrele unei case de pe malul opus al Nevei fuseseră amplasate niște mitraliere îndreptate spre Casa Kșesinskaia; altul observase o coloană de automobile blindate care se îndrepta tot într-acolo; un al treilea anunța că se apropiau niște unități de cazaci. Doi membri ai Organizației din Armată au fost trimiși pentru tratative la comandantul districtului. Polovțev i-a asigurat pe emisari că distrugerea *Pravdei* fusese făcută fără cunoștința lui și că nu pregătea nicio represiune împotriva Organizației din Armată. De fapt, el aștepta numai niște întăriri suficiente de pe front.

În timp ce Kronstadtul se retrăgea, Flota Balticii ca întreg abia se pregătea de ofensivă. Partea principală a flotei, care număra cu totul până la 70.000 de marinari, se afla în apele din Finlanda; tot în Finlanda era cantonat și un corp de armată, iar la uzina din portul Helsingfors lucrau până la 10.000 de muncitori ruși. Era un impresionant pumn al revoluției. Presiunea marinarilor și a soldaților fusese așa de puternică, încât până și Comitetul socialiștilor-revoluționari din Helsingfors se pronunțase împotriva coaliției, drept pentru care toate organele sovietelor din marina și armata din Finlanda ceruseră în chip unanim ca Comitetul Executiv Central să ia puterea în mâinile sale. În sprijinul cererilor lor, cei din Flota Balticii erau gata în orice moment să pornească spre gurile Nevei; totuși, îi reținea temerea de a nu slăbi linia apărării maritime și de a-i ușura astfel flotei germane atacul asupra Kronstadtului și Petrogradului. Dar atunci s-a întâmplat ceva neprevăzut. Comitetul Central al Flotei Balticii, așa-numitul Țentrobalt, a convocat pe 4 iulie o ședință extraordinară a comitetelor de vas, la care președintele Dîbenko a făcut cunoscute două ordine secrete abia primite de comandantul flotei și semnate de adjunctul ministrului marinei, Dudarov: primul îi ordona amiralului Verderevski să trimită la Petrograd patru torpiloare spre a împiedica prin forță debarcarea răsculaților veniți de la Kronstadt; cel de-al doilea îi cerea comandantului flotei să nu permită sub niciun motiv ieșirea din Helsingfors a unor vase spre Kronstadt, iar navele neascultătoare să fie chiar scufundate cu ajutorul submarinelor. Ajuns între două focuri și îngrijorat în primul rând să-și păstreze capul pe umeri, amiralul a luat-o înaintea evenimentelor și i-a transmis Țentrobaltului telegramele primite, declarând că nu va îndeplini ordinele, chiar dacă Țentrobaltul își va pune ștampila pe ele. Telegramele făcute publice i-au cutremurat pe marinari. E adevărat, cu orice ocazie, ei

îi ocărau nemilos pe Kerenski și pe conciliatori. Dar asta era, după părerea lor, o luptă internă în cadrul sovietelor. Căci oare majoritatea din Comitetul Executiv Central nu aparţinea aceloraşi partide ca şi în Comitetul Regional din Finlanda, care tocmai se arătase favorabil puterii sovietelor? Era clar: nici menșevicii, nici eserii nu puteau aproba scufundarea unor vase care interveneau în favoarea puterii Comitetului Executiv. În ce fel ajunsese însă vechiul ofiţer de marină Dudarov să se amestece într-o ceartă de familie a sovietelor, pentru a o transforma într-o bătălie navală? La nivel oficial, cu numai o zi înainte, navele mari erau considerate încă a fi de partea revoluţiei, spre deosebire de torpiloarele deloc progresiste și de submarinele abia atinse de propagandă. Era oare cu putinţă ca puterea să se pregătească acum în chip serios să scufunde navele cu ajutorul submarinelor? Faptele acestea nu intrau deloc în minţile încăpăţânate ale marinarilor. Ordinul care, nu fără temei, li se părea de coșmar era totuși fructul legitim din iulie al seminţelor din martie. Deja din aprilie, menșevicii și eserii începuseră să apeleze la provincie împotriva Petrogradului, la soldaţi împotriva muncitorilor, la cavalerie împotriva mitraliorilor. Ei le dăduseră în soviete o mai mare reprezentativitate companiilor decât uzinelor sau protejaseră întreprinderile mici și disparate în defavoarea giganţilor metalurgici. Reprezentând trecutul, ei căutau sprijin în toate felurile de înapoiere. Pierzând teren, aţâţau ariergarda împotriva avangardei. Politica are logica ei, mai ales în timp de revoluţie. Înghesuiţi din toate părţile, conciliatorii se văzuseră obligaţi să-i încredinţeze amiralului Verderevski sarcina de a scufunda vasele cele mai înaintate. Spre ghinionul conciliatorilor, spiritele mai puţin avansate pe care voiau ei să se sprijine făceau eforturi tot mai mari să-i ajungă din urmă pe cei din frunte; echipajele submarinelor au fost la fel de indignate de ordinul lui Dudarov ca și echipajele de pe cuirasate.

În fruntea Ţentrobaltului se aflau oameni cu o fire deloc hamletiană: împreună cu membrii comitetelor de navă, ei au hotărât fără să mai piardă timpul ca torpilorul de escadră Orfei, destinat scufundării marinarilor de la Kronstadt, să fie trimis de urgenţă la Petrograd, în primul rând, pentru a obţine informaţii despre ceea ce se întâmpla acolo, iar apoi, „pentru a-l aresta pe adjunctul ministrului marinei, Dudarov". Oricât de neașteptată ar putea părea această hotărâre, ea arată foarte bine cât de înclinaţi erau încă marinarii din Flota Balticii să-i considere pe conciliatori doar drept un adversar intern, spre deosebire de un Dudarov, pe care-l socoteau dușmanul comun. Orfei a intrat pe gurile Nevei la douăzeci și patru de ore după ce aici acostaseră cei 10.000 de marinari înarmaţi de la Kronstadt. Dar „raportul de forţe se schimbase". Toată ziua, echipajului nu i s-a îngăduit să coboare. Abia spre seară, o delegaţie formată din șaizeci și șapte de marinari din Ţentrobalt și din echipajele vaselor a fost admisă la ședința reunită a comitetelor executive, care trăgeau primele concluzii de pe urma Zilelor din Iulie. Învingătorii se

scăldau în proaspăta lor victorie. Raportorul Voitinski descria nu fără plăcere orele de slăbiciune și umilinţă, pentru a prezenta apoi și mai clar triumful care a urmat. „Prima unitate care ne-a venit în ajutor – spunea el – au fost mașinile blindate. Luasem hotărârea fermă ca, în caz de violenţă din partea bandelor înarmate, să deschidem focul... Văzând întregul pericol ce amenința revoluţia, am dat ordin unor trupe (de pe front) să urce în vagoane și să vină aici..." Cea mai mare parte a înaltei adunări era plină de ură faţă de bolșevici, mai ales faţă de marinari. Asta era atmosfera în care au nimerit delegaţii Flotei Balticii, înarmaţi cu ordinul de a-l aresta pe Dudarov. Învingătorii au întâmpinat rezoluţia flotei cu un urlet sălbatic, cu lovituri de pumn în mese și cu bătăi din picioare. Să-l aresteze pe Dudarov? Dar gloriosul căpitan de rangul întâi nu făcuse decât să-și îndeplinească datoria sfântă faţă de revoluţia pe care ei, marinarii, răzvrătiţii, contrarevoluţionarii, o loveau pe la spate. Printr-o rezoluţie specială, adunarea reunită s-a solidarizat în chip solemn cu Dudarov. Marinarii se uitau la oratori și apoi unii la alţii cu ochi mari. Abia acum începeau să înţeleagă ce se întâmpla în faţa lor. Toată delegaţia a fost arestată a doua zi și și-a completat educaţia politică în închisoare. După aceea a fost arestat și președintele Ţentrobaltului, subofiţerul Dîbenko, care a venit după delegație, iar apoi și amiralul Verderevski, chemat în capitală pentru explicaţii.

În dimineaţa zilei de 6 iulie, muncitorii s-au întors la lucru. Pe străzi demonstrau numai trupele chemate de pe front. Agenţii de la contrainformaţii verificau pașapoartele și făceau arestări în dreapta și-n stânga. Tânărul muncitor Voinov, care distribuia *Listok „Pravdî"*, o foaie ieșită în locul ziarului bolșevic distrus în ajun, a fost omorât pe stradă de o bandă, poate de aceiași agenţi de contrainformaţii. Elemente aparținând Sutelor Negre au prins gustul înăbușirii revoltei. Jafuri, violenţă, iar din loc în loc schimburi de focuri aveau loc în diferite părţi ale orașului. În cursul zilei, o divizie de cavalerie, Regimentul de cazaci Donskoi, o divizie de ulani, Regimentul Izborski, Regimentul Malorossiiski, un regiment de dragoni și altele au sosit, eșalon după eșalon, la Petrograd. „Unităţile de cazaci venite în număr mare – scria ziarul lui Gorki – sunt extrem de agresive." În două locuri din oraș, asupra Regimentului Izborski, tocmai sosit, s-a deschis foc de mitralieră. În ambele cazuri s-au descoperit mitraliere instalate în poduri, dar vinovaţii n-au fost găsiţi. Și în alte locuri s-a tras în trupele ce soseau. Nebunia calculată a acestor tiruri i-a tulburat adânc pe muncitori. Era clar că niște provocatori cu experienţă îi întâmpinau pe soldaţi cu plumb pentru a-i vaccina împotriva bolșevicilor. Muncitorii au vrut să le explice asta soldaţilor sosiţi, dar n-au fost lăsați în preajma lor: pentru prima dată de la Zilele din Februarie, între muncitori și soldaţi se afla un iuncher sau un ofiţer.

Conciliatorii au salutat cu bucurie regimentele sosite. La adunarea reprezentanţilor trupelor, în prezenţa unui mare număr de ofiţeri și de iuncheri,

același Voitinski exclama patetic: „Iată, pe strada Milionnaia trec acum trupe și blindate în direcţia Pieţei Palatului, pentru a se pune la dispoziţia generalului Polovţev. Iată forţa noastră reală, pe care ne bazăm". Ca acoperire politică, patru socialiști au fost numiţi să-l secondeze pe comandantul districtului: Avksentiev și Goţ, din partea Comitetului Executiv, Skobelev și Cernov, din partea Guvernului Provizoriu. Dar asta nu l-a salvat pe comandant. Mai târziu, Kerenski se va lăuda în faţa albgardiștilor că, după ce s-a întors în Zilele din Iulie de pe front, l-a concediat pe generalul Polovţev „pentru lipsă de hotărâre".

Acum se putea rezolva, în sfârșit, o problemă multă vreme amânată: distrugerea cuibului de viespi al bolșevicilor din Casa Kșesinskaia. În viaţa socială în general, iar în timpul revoluţiei în mod particular, niște fapte secundare, care acţionează asupra imaginaţiei prin sensul lor simbolic, capătă uneori o mare însemnătate. Astfel, un loc disproporţionat de mare în lupta împotriva bolșevicilor l-a ocupat problema „cuceririi" de către Lenin a palatului balerinei de curte Kșesinskaia, celebră nu atât prin arta sa, cât mai ales prin relaţiile sale cu reprezentanţii masculini ai dinastiei Romanovilor. Reședinţa ei a fost rodul acestor relaţii, inaugurate, după câte se pare, de Nicolae al II-lea pe când era încă moștenitorul tronului. Până la război, mic-burghezii bârfeau cu o nuanţă de respect invidios pe seama speluncii luxului, a pintenilor și a briliantelor aflate vizavi de Palatul de Iarnă; în timpul războiului, vor spune mai degrabă: „Cât s-a furat!"; soldaţii se vor exprima și mai precis. Odată cu vârsta, balerina a trecut în tabără patriotică. Candidul Rodzianko povestește despre asta: „... comandantul suprem (marele-duce Nikolai Nikolaevici) a spus că știa de influenţa și de participarea balerinei Kșesinskaia la treburile artileriei, căci diverse firme primiseră comenzi prin intermediul ei". Nu e de mirare dacă, după revoluţie, palatul pustiu al Kșesinskăi nu stârnea în popor sentimente prea plăcute. În timp ce revoluţia cerea nesătulă localuri, guvernul nu îndrăznea să atenteze la nicio clădire particulară. A rechiziţiona caii ţăranilor pentru front era una. A rechiziţiona reședinţe particulare goale pentru revoluţie era cu totul altceva. Dar masele populare gândeau altfel.

În căutarea unui local potrivit pentru sine, Divizia de blindate a dat, în primele zile din martie, peste Vila Kșesinskaia și a ocupat-o: balerina avea un garaj frumos. Divizia a cedat cu plăcere Comitetului din Petrograd al bolșevicilor etajul superior al clădirii. Prietenia bolșevicilor cu cei de la blindate completa prietenia lor cu mitraliorii. Ocuparea palatului, care avusese loc cu câteva săptămâni înainte de sosirea lui Lenin, trecuse mai întâi prea puţin observată. Nemulţumirea faţă de ocupanţi a crescut pe măsura creșterii influenţei bolșevicilor. Bârfele din ziare, cum că Lenin s-ar fi instalat în budoarul balerinei și că tot mobilierul din vilă ar fi fost distrus și furat, erau pur și simplu niște minciuni. Lenin locuia în apartamentul modest al surorii sale,

iar mobilierul balerinei fusese pus deoparte de comandantul clădirii și sigilat. Suhanov, care a vizitat palatul în ziua sosirii lui Lenin, a lăsat o descriere interesantă a localului. „Camerele celebrei balerine aveau o înfăţișare destul de ciudată și de absurdă. Plafoanele elegante și pereţii nu se armonizau deloc cu mobila simplă, cu mesele, scaunele și băncile primitive, puse acolo la întâmplare pentru nevoile curente. De fapt, era puţină mobilă. Averea Kșesinskăi fusese dusă undeva..." Trecând cu grijă peste existenţa Diviziei de blindate, presa îl prezenta pe Lenin ca vinovat de cucerirea cu arma în mână a unei case aparţinând unei slujitoare lipsite de apărare a artei. Tema asta alimenta articolele de fond și foiletoanele. Niște muncitori și soldaţi murdari printre catifele, mătăsuri și covoare! Toate balcoanele teatrelor din capitală tremurau de indignare morală. Așa cum girondinii aruncaseră odinioară răspunderea asupra iacobinilor pentru Masacrele din Septembrie[1], pentru dispariţia saltelelor din cazărmi și pentru propaganda în favoarea legii agrare, așa și acum, cadeţii și democraţii îi acuzau pe bolșevici că subminează bazele moralei omenești și-și târșâie picioarele pe parchetul din vila Kșesinskăi. Balerina dinastiei devenise simbolul culturii călcate în picioare de tălpile barbariei. Această apoteoză i-a dat aripi proprietăresei, care a făcut plângere la tribunal, iar acesta a hotărât ca bolșevicii să fie daţi afară din local. Dar nu era așa de simplu. „Mașinile blindate ce făceau de serviciu în curte arătau destul de impresionant", își amintește Zalejski, un membru al Comitetului din Petrograd de atunci. Mai mult, Regimentul de mitraliori, ca și alte unităţi, era gata, în caz de nevoie, să-i susţină pe cei de la blindate. Pe 25 mai, la plângerea făcută de avocatul balerinei, biroul Comitetului Executiv a recunoscut că „interesele revoluţiei cer respectarea hotărârilor judecătorești". Totuși, conciliatorii n-au mers mai departe de acest aforism platonic, spre marea mâhnire a balerinei, care nu era deloc înclinată spre platonism.

În vilă continuau să lucreze umăr la umăr Comitetul Central, Comitetul din Petrograd și Organizaţia din Armată. „În Casa Kșesinskaia – povestește Raskolnikov – se tot înghesuiau o mulţime de oameni. Unii veneau cu treburi la un secretariat sau la altul, alţii – la depozitul de cărţi, alţii – la redacţia ziarului *Soldatskaia Pravda*, alţii – la nu știu care ședinţă. Adunările se ţineau foarte des, uneori fără întrerupere – fie în sala mare, largă, de jos, fie într-o cameră cu o masă lungă, sus, în mod evident, fosta sufragerie a balerinei." De la balconul vilei, deasupra căruia fâlfâia steagul impresionant al Comitetului Central, oratorii organizau tot timpul mitinguri, nu numai ziua, ci și noaptea. Adesea, în întunericul adânc, de clădire se apropiau un contingent de

[1] O serie de execuții sumare desfășurate în închisorile din Paris între 2 și 7 mai 1792, provocate de panica revoluționarilor francezi în fața invaziei străine și a zvonurilor despre un complot intern contrarevoluționar. *(N. red.)*

soldaţi sau o mulţime de muncitori cerând un vorbitor. În faţa balconului se opreau grupuri de cetăţeni, unele formate la întâmplare, a căror curiozitate era atrasă periodic de larma gazetelor. În zilele critice, lângă clădire aveau loc pentru scurtă vreme și manifestaţii dușmănoase, care cereau arestarea lui Lenin și expulzarea bolșevicilor. Sub șuvoaiele de oameni care măturau palatul se simţeau adâncurile clocotitoare ale revoluţiei. Apogeul în cazul Casei Kșesinskaia a fost atins în Zilele din Iulie. „Principalul stat-major al mișcării – spune Miliukov – n-a fost Palatul Tavriceski, ci citadela lui Lenin, Casa Kșesinskaia, cu balconul ei clasic." Înfrângerea demonstraţiei va duce în mod fatal și la distrugerea marelui cartier general al bolșevicilor.

La ora trei noaptea, la Casa Kșesinskaia și la fortăreaţa „Petru și Pavel", separate una de alta de o fâșie de apă, au fost trimise următoarele trupe: batalionul de rezervă al Regimentului Petrogradski, o echipă de mitraliori, o companie a Regimentului Semionovski, o companie a Regimentului Preobrajenski, o unitate de instrucţie de la Regimentul Volînski, două tunuri și un detașament de blindate format din opt mașini. La ora șapte dimineaţa, adjunctul comandantului districtului, eserul Kuzmin, a cerut evacuarea vilei. Nedorind să predea armele, marinarii de la Kronstadt, dintre care mai rămăseseră în palat doar o sută douăzeci de oameni, au început să fugă spre fortăreaţa „Petru și Pavel". Când trupele guvernamentale au ocupat vila, acolo nu mai era nimeni, cu excepţia câtorva angajaţi... Rămăsese problema fortăreţei „Petru și Pavel". Din raionul Vîborg, așa cum ne aducem aminte, s-au apropiat de fortăreaţă tineri din Garda Roșie, ca să-i ajute pe marinari în caz de nevoie. „Pe zidurile fortăreţei – povestește unul dintre ei – se aflau câteva tunuri, aduse probabil de marinari pentru orice eventualitate... Începea să miroasă a sânge." Dar tratativele diplomatice au rezolvat pașnic problema. La însărcinarea Comitetului Central, Stalin le-a propus conducătorilor conciliatori să ia împreună măsuri de lichidare fără vărsare de sânge a acţiunii celor din Kronstadt. Împreună cu menșevicul Bogdanov, el i-a convins fără greutate pe marinari să accepte ultimatumul din ajun al lui Liber. Când blindatele guvernului s-au apropiat de fortăreaţă, pe poarta ei a ieșit o delegaţie spre a declara că garnizoana se supune Comitetului Executiv. Armele predate de marinari și soldaţi au fost duse cu camioanele. Marinarii dezarmaţi au plecat cu barjele spre Kronstadt. Predarea fortăreţei poate fi considerată episodul final al mișcării din iulie. O brigadă de bicicliști venită de pe front a ocupat Casa Kșesinskaia și fortăreaţa „Petru și Pavel" evacuate de bolșevici, pentru ca, în ajunul Revoluţiei din Octombrie, să treacă și ea, la rândul ei, de partea acestora din urmă.

III. AR FI PUTUT OARE BOLȘEVICII SĂ IA PUTEREA ÎN IULIE?

Interzisă de guvern și de Comitetul Executiv, demonstraţia a avut un caracter grandios; în ziua a doua, la ea au participat cel puţin 500.000 de oameni. Suhanov, care nu găsește destule cuvinte tăioase pentru a condamna „sângele și mizeria" Zilelor din Iulie, scrie totuși: „Independent de rezultatele politice, nu puteai să nu privești cu admiraţie această mișcare uimitoare a maselor populare. Chiar socotind-o nefastă, nu puteai să nu te entuziasmezi de amploarea ei stihială". Din calculele comisiei de anchetă, s-au înregistrat 29 de morţi și 114 răniţi, cam în proporţii egale de ambele părţi.

Faptul că mișcarea a început de jos, fără voia bolșevicilor, ba, până la un anumit moment, chiar împotriva acestora, fusese recunoscut în primele ore și de conciliatori. Dar, încă din noaptea de 3 iulie, însă mai ales de a doua zi, părerea oficială s-a schimbat. Mișcarea a fost declarată o insurecţie, iar bolșevicii – organizatorii ei. „Sub lozinca «Toată puterea sovietelor» – va scrie mai târziu Stankevici, un apropiat al lui Kerenski – s-a desfășurat o adevărată insurecţie a bolșevicilor împotriva majorităţii de atunci din soviete, formate din partide defensiste." Acuzaţia de insurecţie nu era numai un procedeu de luptă politică: oamenii aceștia apucaseră să se convingă în cursul lunii iunie de puterea de influenţă a bolșevicilor asupra maselor, iar acum refuzau pur și simplu să creadă că mișcarea muncitorilor și a soldaţilor putea să dea pe dinafară peste capetele bolșevicilor. Troţki a încercat să explice asta la o ședinţă a Comitetului Executiv: „Suntem acuzaţi că creăm o anumită stare de spirit în mase; nu-i adevărat, noi încercăm numai s-o formulăm". În cărţile scoase de adversari după Revoluţia din Octombrie, mai ales la Suhanov, putem întâlni afirmaţia că bolșevicii și-au ascuns scopul adevărat abia în urma înfrângerii insurecţiei din iulie, camuflându-se în spatele mișcării stihiale a maselor. Dar oare poţi ascunde, ca pe o comoară, planul unei insurecţii armate care atrage în vâltoarea ei sute de mii de oameni? Și oare nu vor fi nevoiţi bolșevicii, în ajunul lui Octombrie, să îndemne la insurecţie în chip deschis și să se pregătească de ea sub privirile tuturor? Dacă nimeni n-a văzut un asemenea plan

în iulie e numai pentru că el n-a existat. Intrarea mitraliorilor și a marinarilor din Kronstadt în fortăreaţa „Petru și Pavel" cu acordul garnizoanei permanente de acolo – pe această „cucerire" insistau în mod deosebit conciliatorii! – n-a fost deloc un act de insurecţie armată. Clădirea așezată pe o mică insulă – mai mult închisoare decât poziţie militară – putea la o adică să slujească drept adăpost pentru oameni aflaţi în retragere, dar nu oferea nimic pentru o ofensivă. În drumul lor spre Palatul Tavriceski, demonstranţii trecuseră indiferenţi pe lângă cele mai importante clădiri guvernamentale, pentru a căror ocupare ar fi fost de ajuns un detașament al Gărzii Roșii de la uzina Putilov. Fortăreaţa „Petru și Pavel" a fost luată în stăpânire așa cum au fost luate și străzile, posturile de pază, pieţele. Un motiv în plus a fost vecinătatea cu Palatul Kșesinskaia, în ajutorul căruia se putea veni din fortăreaţă în caz de pericol.

Bolșevicii au făcut totul pentru a reduce mișcarea din iulie la o demonstraţie. Și totuși, oare n-a ieșit ea prin însăși logica lucrurilor din aceste limite? La această întrebare politică e mai greu de răspuns decât la o acuză judiciară. Când va face o apreciere a Zilelor din Iulie imediat după încheierea lor, Lenin va scrie: „Demonstraţie împotriva guvernului – aceasta ar fi, din punct de vedere formal, cea mai exactă descriere a evenimentelor. Esenţial însă este aici faptul că nu avem de-a face cu o demonstraţie de tip obișnuit, ci cu ceva mult mai mult decât o demonstraţie și ceva mai puţin decât o revoluţie".[1] Când mulţimile își însușesc o idee, ele vor s-o pună în practică. Având încredere în Partidul Bolșevicilor, muncitorii și cu atât mai mult soldaţii nu apucaseră totuși să ajungă la convingerea că trebuiau să iasă în stradă numai la chemarea partidului și sub conducerea lui. Experienţa din februarie și aprilie îi învăţase mai degrabă altceva. Când Lenin va spune în mai că muncitorii și ţăranii erau de o sută de ori mai revoluţionari decât partidul nostru, el va generaliza, fără îndoială, experienţa din februarie și aprilie. Dar și masele vor generaliza această experienţă în felul lor. Ele își vor spune în sinea lor: până și bolșevicii trag de timp și ne ţin pe loc. În timpul Zilelor din Iulie, demonstranţii erau pregătiţi să lichideze, la o adică, puterea oficială, dacă mersul evenimentelor ar fi cerut-o. În cazul unei împotriviri din partea burgheziei, ei erau gata să folosească forţa. În sensul acesta, existase într-adevăr un element de insurecţie armată. Dacă el n-a fost totuși dus nici măcar până la jumătate – spre a nu vorbi de capăt – e pentru că tabloul era încurcat de către conciliatori.

În primul volum al acestei lucrări am descris în amănunt paradoxul regimului din Februarie. Cei care au primit puterea din mâinile poporului revoluţionar au fost democraţii mic-burghezi, menșevici și socialiști-revoluţionari. Ei nu-și propuseseră acest lucru. Ei nu cuceriseră puterea. Ei ajunse-

[1] V. I. Lenin, „Trei crize", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 32, p. 462. *(N. red.)*

seră la putere împotriva voinţei lor și încercaseră, împotriva voinţei maselor, să transmită puterea burgheziei imperialiste. Poporul nu avea încredere în liberali, dar credea în conciliatorii care, în schimb, nu credeau în ei înșiși și care aveau, în felul lor, dreptate. Chiar după ce au cedat în întregime puterea burgheziei, democraţii au continuat să însemne ceva. Dacă ar fi luat puterea în propriile mâini, ei ar fi trebuit să dispară în neant. De la democraţi, puterea ar fi alunecat aproape automat în mâinile bolșevicilor. Nenorocirea era de neînlăturat, căci era conţinută în nimicnicia organică a democraţiei ruse.

Demonstranţii din iulie voiau să transmită puterea sovietelor. Pentru asta ar fi fost nevoie ca sovietele să accepte să o ia. De fapt, chiar și în capitală, unde majoritatea muncitorilor și elementele active ale garnizoanei îi urmau deja pe bolșevici, majoritatea din Soviet aparţinea încă, prin forţa inerţiei caracteristice oricărei reprezentativităţi, partidelor mic-burgheze, care priveau atentatul la puterea burgheziei ca pe un atentat la propria persoană. Muncitorii și soldaţii simţeau în mod limpede contradicţia dintre starea lor de spirit și politica Sovietului, adică dintre ceea ce fuseseră în ajun și ceea ce erau în prezent. Deși se răsculaseră în favoarea puterii sovietelor, ei nu mai aveau deloc încredere în majoritatea conciliatoare. Dar nu știau ce să facă cu ea. Să o răstoarne cu forţa ar fi însemnat să dizolve sovietele în loc să le transmită puterea. Înainte de a găsi o cale de reînnoire a sovietelor, muncitorii și soldaţii au încercat să și le supună propriei voinţe prin metoda acţiunii directe.

În proclamaţia dată de ambele comitete executive referitoare la Zilele din Iulie, conciliatorii vor face apel nemulţumiţi la muncitori și soldaţi împotriva demonstranţilor, care, chipurile, „au încercat prin forţa armelor să-și impună voinţa reprezentanţilor aleși de voi". De parcă demonstranţii și alegătorii nu erau două denumiri ale acelorași muncitori și soldaţi! De parcă alegătorii n-aveau dreptul să-și impună voinţa aleșilor! Și de parcă voinţa asta ar fi constat în altceva decât în cererea de a-și îndeplini datoria: de a lua puterea în interesul poporului. Concentrate în jurul Palatului Tavriceski, masele strigaseră în urechile Comitetului Executiv aceeași frază pe care muncitorul anonim i-o strigase lui Cernov îndreptând spre el pumnul plin de bătături: „Ia puterea dacă ţi se dă". Drept răspuns, conciliatorii i-au chemat pe cazaci. Domnii democraţi preferau un război civil cu poporul unui transfer de putere fără vărsare de sânge în propriile mâini. Primii care vor trage vor fi albgardiștii. Dar atmosfera politică a războiului civil a fost creată de menșevici și eseri.

Ciocnindu-se de opoziţia armată a organului căruia doreau să-i predea puterea, muncitorii și soldaţii au încetat să-și mai înţeleagă în mod limpede scopul. Din puternica mișcare de masă fusese smuls axul politic. Mișcarea din iulie se va reduce la o demonstraţie realizată în parte cu mijloacele unei insurecţii armate. Se poate spune la fel de bine că a fost o semiinsurecţie făcută cu un scop care nu admitea alte metode decât demonstraţia.

Refuzând puterea, conciliatorii n-o vor ceda totuși până la capăt nici liberalilor: și pentru că se temeau de ei – mic-burghezul se teme de cel mare –, și pentru că se temeau pentru ei – un guvern exclusiv cadet ar fi fost răsturnat numaidecât de mase. Mai mult, așa cum arată foarte bine Miliukov, „în lupta cu demonstraţiile armate spontane, Comitetul Executiv al Sovietului și-a consolidat dreptul, declarat în timpul tulburărilor din 20-21 aprilie, de a dispune după bunul său plac de forţele armate ale garnizoanei din Petrograd". Conciliatorii continuau ca și mai înainte să-și fure puterea de sub propria pernă. Pentru a opune o rezistenţă armată celor care cereau pe pancartele lor putere sovietelor, Sovietul se vedea nevoit să concentreze în fapt puterea în mâinile sale.

Comitetul Executiv a mers și mai departe: în acele zile, el și-a proclamat din punct de vedere formal suveranitatea. „Dacă democraţia revoluţionară va socoti necesară trecerea întregii puteri în mâna sovietelor – spunea rezoluţia din 4 iulie –, atunci hotărârea în această privinţă îi poate aparţine numai adunării plenare a Comitetelor Executive." Declarând demonstraţia pentru puterea sovietelor o insurecţie contrarevoluţionară, Comitetul Executiv se constituia în același timp în putere supremă și hotăra soarta guvernului.

Când, în zorii zilei de 5 iulie, trupele „fidele" au intrat în clădirea Palatului Tavriceski, comandantul lor a raportat că detașamentul lui se supunea în întregime și fără rezerve Comitetului Executiv Central. Niciun cuvânt despre guvern! Dar și răsculaţii acceptau să se supună Comitetului Executiv în calitate de putere suverană. La predarea fortăreţei „Petru și Pavel", garnizoana ei n-a trebuit decât să declare că se supune Comitetului Executiv. Nimeni nu i-a cerut supunere faţă de puterea oficială. Chiar și trupele chemate de pe front s-au pus în întregime la dispoziţia Comitetului Executiv. Și atunci de ce s-a vărsat sânge?

Dacă lupta ar fi avut loc la sfârșitul Evului Mediu, ambele părţi, omorându-se una pe alta, ar fi citat aceleași pasaje din *Biblie*. Istoricii formaliști ar fi ajuns apoi la concluzia că lupta s-a dus din motive de exegeză: meșteșugarii medievali și ţăranii analfabeţi aveau, așa cum se știe, o pasiune ciudată de a se lăsa omorâţi din cauza unor fineţuri filologice din revelaţiile lui Ioan, așa cum și schismaticii ruși se lăsau uciși din cauza problemei dacă să se închine cu două degete sau cu trei. De fapt, în Evul Mediu, la fel ca și acum, sub formulele simbolice se ascundea o luptă pentru interese vitale, pe care trebuie să știi să le descifrezi. Același rând din Evanghelie însemna pentru unii iobăgie, iar pentru alţii – libertate.

Dar există analogii mult mai proaspete și mai apropiate. În timpul Zilelor din Iunie 1848 din Franţa, de o parte și de alta a baricadelor s-a auzit același strigăt: „Trăiască republica!" Pentru idealiștii mic-burghezi, luptele din iunie păreau de aceea o neînţelegere cauzată de greșeala unora, de patima

altora. De fapt, burghezii voiau o republică pentru ei înșiși, muncitorii – o republică pentru toţi. Lozincile politice servesc adesea la mascarea unor interese, în loc de a le spune pe nume.

În ciuda caracterului paradoxal al regimului din Februarie, pe care conciliatorii îl acoperiseră, de altfel, cu hieroglife marxiste și narodniciste, relaţiile reale dintre clase sunt destul de transparente. Trebuie numai să nu pierdem din vedere natura hibridă a partidelor conciliatoare. Mic-burghezii luminaţi se bazau pe muncitori și ţărani, dar fraternizau cu moșierii de viţă și cu proprietarii de fabrici de zahăr. Parte a sistemului sovietelor, prin care revendicările păturilor de jos se ridicau până la nivelul statului oficial, Comitetul Executiv servea în același timp drept acoperire politică pentru burghezie. Clasele avute „se supuneau" Comitetului Executiv în măsura în care acesta trăgea puterea în direcţia lor. Masele i se supuneau pentru că sperau că el va deveni un organ al statului muncitorilor și ţăranilor. La Palatul Tavriceski se intersectau tendinţe de clasă opuse, dar ambele se acopereau cu numele Comitetului Executiv: una – din neînţelegere și credulitate, cealaltă – dintr-un calcul rece. Iar lupta care se dădea era nici mai mult, nici mai puţin decât între cine să conducă ţara: burghezia sau proletariatul?

Dar, din moment ce conciliatorii nu voiau puterea, iar burghezia nu avea forţă pentru a o păstra, poate că bolșevicii ar fi putut să ia puterea în iulie. În cele două zile critice, puterea din Petrograd a scăpat cu totul din mâna instituţiilor guvernamentale. Comitetul Executiv și-a simţit pentru prima dată neputinţa completă. În aceste condiţii, să ia puterea n-ar fi fost deloc greu pentru bolșevici, care ar fi putut-o cuceri și în anumite puncte din provincie. Prin urmare, a avut oare dreptate Partidul Bolșevic când a refuzat să se răscoale? Oare nu putea el, consolidându-se în capitală și în câteva regiuni industriale, să-și extindă mai apoi dominaţia în toată ţara? Este o întrebare importantă. La sfârșitul războiului, nimic n-a contribuit mai mult la victoria imperialismului și a reacţiunii în Europa decât aceste câteva luni de domnie a lui Kerenski, care au obosit Rusia revoluţionară și au dat o lovitură uriașă autorităţii ei morale în ochii armatelor beligerante și ai maselor muncitoare din Europa, ce așteptau pline de speranţă un cuvânt nou de la revoluţie. Scurtând chinurile nașterii revoluţiei proletare cu patru luni – o perioadă uriașă! –, bolșevicii ar fi primit o ţară mai puţin epuizată, autoritatea revoluţiei în Europa ar fi fost mai puţin subminată. Asta nu numai că le-ar fi dat sovietelor un avantaj uriaș în ducerea tratativelor cu Germania, dar ar fi avut și o influenţă foarte mare asupra mersului războiului și al păcii în Europa. Perspectiva este mult prea ademenitoare! Cu toate acestea, conducerea partidului a avut întru totul dreptate să nu se angajeze pe calea insurecţiei armate. Să fi luat puterea n-ar fi fost de ajuns. Ea ar fi trebuit să fie și păstrată. Când, în octombrie, bolșevicii au socotit că bătuse ceasul lor, momentul cel mai greu a venit după

ce au cucerit puterea. A fost nevoie de o mare încordare a forţelor clasei muncitoare pentru a respinge atacurile nenumărate ale dușmanilor. În iulie, nici măcar muncitorii din Petrograd n-aveau încă o asemenea disponibilitate de luptă îndârjită. Deși ar fi putut să ia ei înșiși puterea, ei i-au propus-o totuși Comitetului Executiv. Proletariatul din capitală, care, în marea sa majoritate, înclina deja spre bolșevici, nu tăiase încă legătura ombilicală din februarie ce-l lega de conciliatori. Existau nu puține iluzii că totul se putea obține prin cuvânt și demonstraţie; de parcă, băgând frica în menșevici și eseri, i-ai fi putut convinge să ducă o politică comună cu bolșevicii. Până și avangarda clasei nu-și dădea prea bine seama de căile pe care putea ajunge la putere. La scurtă vreme după asta, Lenin va scrie: „O greșeală reală a partidului nostru în zilele de 3-4 iulie, scoasă la iveală acum de evenimente, a fost numai aceea că partidul a considerat... *încă* posibilă o evoluţie pașnică a transformărilor politice prin schimbarea politicii sovietelor, pe câtă vreme, în realitate, menșevicii și socialiștii-revoluționari se încurcaseră și se legaseră în așa hal prin conciliatorismul față de burghezie, iar burghezia devenise atât de contrarevoluţionară, încât nici vorbă nu mai putea fi de o dezvoltare pașnică”.[2]

Dacă proletariatul era eterogen din punct de vedere politic și nu îndeajuns de hotărât, la fel era, ba încă într-o și mai mare măsură, armata ţărănească. Prin comportamentul ei din zilele de 3-4 iulie, garnizoana le dăduse bolșevicilor întreaga posibilitate să ia puterea. Dar în componenţa garnizoanei erau totuși și unităţi neutre, care, deja spre seara zilei de 4 iulie, înclinau cu putere în direcţia partidelor patriotice. Pe 5 iulie, regimentele neutre au trecut de partea Comitetului Executiv, în vreme ce regimentele înclinate spre bolșevism au încercat să treacă drept neutre. Asta le-a dat mână liberă autorităţilor mult mai mult decât sosirea întârziată a unităţilor de pe front. Dacă bolșevicii ar fi cucerit puterea la repezeală pe 4 iulie, garnizoana din Petrograd nu numai că n-ar fi apărat noul guvern, dar i-ar fi și împiedicat pe muncitori să-l apere în cazul unei lovituri inevitabile din afară.

Și mai puţin favorabil arăta situaţia în armata de pe front. Lupta pentru pace și pământ, mai ales din perioada ofensivei din iunie, o făcuse deosebit de receptivă la lozincile bolșevice. Dar așa-numitul bolșevism „stihial” al soldaţilor nu se identifica deloc în conștiinţa lor cu un anumit partid, cu Comitetul lui Central și cu conducătorii lui. Scrisorile din acea vreme ale soldaţilor exprimă foarte bine această stare de spirit a armatei. „Ţineţi minte, domnilor miniștri și voi toţi conducătorii importanţi – scria o mână stângace de soldat de pe front –, noi nu înţelegem prea bine partidele, ci doar că viitorul și trecutul nu sunt prea departe unul de altul; ţarul vă exila în Siberia și vă băga în închisori, noi o să vă punem în baionete.” În aceste rânduri, înverșunarea

[2] V. I. Lenin, „Proiect de rezoluție cu privire la momentul politic actual”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, București, Editura Politică, 1965, p. 157. *(N. red.)*

extremă împotriva celor de la vârf, care-i păcăleau pe soldaţi, se întâlnește cu recunoașterea propriei neputinţe: „noi nu înţelegem prea bine partidele". Armata se răscula întruna împotriva războiului și a ofiţerilor, folosindu-se pentru asta de lozinci din dicţionarul bolșevic. Dar ea era departe de a fi gata să facă o insurecţie pentru a transmite puterea Partidului Bolșevic. Guvernul a adus unităţile fidele destinate înfrângerii Petrogradului dintre trupele cele mai apropiate de capitală fără împotrivirea activă a altor unităţi și le-a transportat cu trenurile fără împotrivirea muncitorilor feroviari. Armata nemulţumită, rebelă, inflamabilă rămânea amorfă politic; în componenţa ei erau mult prea puţine nuclee bolșevice consolidate, capabile să dea o direcţie unică ideilor și acţiunilor masei sfărâmicioase de soldaţi.

Pe de altă parte, pentru a ridica frontul împotriva Petrogradului și a spatelui frontului format din ţărani, conciliatorii s-au folosit nu fără succes de aceeași armă otrăvită de care reacţiunea încercase în zadar să se folosească în martie împotriva sovietelor. Eserii și menșevicii le spuneau soldaţilor de pe front: din cauza bolșevicilor, garnizoana din Petrograd nu vă trimite înlocuitori; muncitorii nu vor să lucreze pentru nevoile frontului; dacă ţăranii îi ascultă pe bolșevici și iau acum pământul, celor de pe front nu le va mai rămâne nimic. Soldaţii mai aveau nevoie de o experienţă suplimentară pentru a înţelege pentru cine apăra guvernul pământurile: pentru cei de pe front sau pentru moșieri?

Între Petrograd și armata de pe front se afla provincia. Reacţia ei la evenimentele din iulie poate constitui ea însăși un important criteriu a posteriori pentru a răspunde la întrebarea dacă bolșevicii au procedat corect sau nu în iulie, eschivându-se de la o luptă imediată pentru putere. Deja la Moscova, pulsul revoluţiei era incomparabil mai slab decât la Petrograd. La ședinţa Comitetului bolșevicilor din Moscova avuseseră loc dezbateri furtunoase: anumite persoane, ce făceau parte din aripa de extremă stânga a partidului, ca, de exemplu, Bubnov, propuneau să se ocupe Poșta, Telegraful, Centrala telefonică, redacţia ziarului *Russkoe Slovo*, adică să o ia pe calea insurecţiei. Comitetul, foarte moderat în spiritul său general, a respins cu fermitate aceste propuneri, socotind că masele din Moscova nu erau deloc gata pentru asemenea acţiuni. În ciuda interdicţiei Sovietului, s-a hotărât totuși să se facă o demonstraţie. În piaţa Skobelevskaia au venit mulţimi însemnate de muncitori, cu aceleași lozinci ca la Petrograd, dar în niciun caz cu aceeași stare de spirit. Garnizoana n-a răspuns deloc la unison, anumite unităţi s-au raliat manifestaţiei, însă numai una a venit înarmată complet. Un soldat artilerist, Davîdovski, căruia în octombrie îi va fi scris să ia parte serios la lupte, mărturisește în amintirile sale că Moscova nu era pregătită în Zilele din Iulie și că, în urma eșecului, conducătorilor demonstraţiei „le-a rămas un gust amar".

La Ivanovo-Voznesensk, capitala textilelor, unde Sovietul se afla deja sub conducerea bolșevicilor, vestea despre evenimentele de la Petrograd a

venit odată cu zvonul că Guvernul Provizoriu ar fi căzut. La ședința de noapte a Comitetului Executiv s-a hotărât, ca o măsură pregătitoare, să se preia controlul asupra Telefoanelor și Telegrafului. Pe 6 iulie, în fabrici s-a oprit lucrul; la demonstrație au luat parte până la 40.000 de oameni, mulți înarmați. Când a aflat că demonstrația de la Petrograd nu ieșise victorioasă, Sovietul din Ivanovo-Voznesensk s-a grăbit să bată în retragere.

La Riga, sub influența informațiilor despre evenimentele de la Petrograd, în noaptea de 5 spre 6 iulie a avut loc o ciocnire a pușcașilor letoni, care înclinau spre bolșevici, cu „Batalionul Morții", iar batalionul patriotic a fost nevoit să se retragă. Sovietul din Riga a adoptat în aceeași noapte o rezoluție în favoarea puterii sovietelor. Peste două zile, aceeași rezoluție a fost votată la Ekaterinburg, capitala Uralului. Faptul că lozinca puterii sovietelor, lansată în primele luni numai în numele partidului, devenise de-acum programul unor diverse soviete locale era, fără îndoială, un mare pas înainte. Dar de la o rezoluție favorabilă puterii sovietelor până la o insurecție sub steagul bolșevicilor era încă un drum lung.

În anumite puncte din țară, evenimentele de la Petrograd au servit drept impuls pentru declanșarea unor violente conflicte private. La Nijni-Novgorod, unde soldații evacuați se împotriviseră multă vreme trimiterii pe front, iuncherii sosiți de la Moscova au stârnit, prin violențele lor, indignarea a două regimente locale. În urma unui schimb de focuri încheiat cu morți și răniți, iuncherii s-au predat și au fost dezarmați. Puterea de stat s-a evaporat. De la Moscova a fost trimisă o expediție de pedeapsă, formată din trei categorii de trupe. În fruntea ei se aflau comandantul trupelor din districtul Moscova, impulsivul colonel Verhovski, care va deveni ministrul de război al lui Kerenski, și președintele Sovietului din Moscova, vechiul menșevic Hinciuk, un om cu o fire mai puțin belicoasă, viitor șef al cooperativelor, iar mai apoi ambasador sovietic la Berlin. Totuși, ei n-au mai avut pe cine să potolească, deoarece comitetul ales de soldații răsculați apucase între timp să restabilească în întregime ordinea.

Cam la aceleași ore din noapte și pe același teren al refuzului de a pleca pe front, la Kiev s-au răsculat soldații regimentului ce purta numele hatmanului Polubotok, în număr de 5.000 de oameni, care au pus mâna pe magazia de arme, au ocupat fortăreața și Statul-Major al districtului și l-au arestat pe comandant și pe șeful miliției. Panica din oraș a durat câteva ore, până ce, prin eforturile combinate ale autorităților militare, ale unui comitet al organizațiilor sociale și ale organelor Radei Centrale Ucrainene, arestații au fost eliberați, iar o mare parte a răsculaților a fost dezarmată.

În îndepărtatul ținut al Krasnoiarskului, bolșevicii se simțeau atât de siguri datorită stării de spirit din garnizoană, încât, în ciuda valului de reacțiune ce începuse deja în țară, au organizat pe 9 iulie o demonstrație la care au

luat parte între 8.000 și 10.000 de oameni, în majoritate soldaţi. Împotriva Krasnoiarskului a fost trimis un detașament din Irkutsk format din 400 de oameni cu artilerie, sub conducerea comisarului militar al districtului, eserul Krakoveţki. În timpul celor două zile de discuţii și tratative, inevitabile pentru regimul dualității puterii, detașamentul de pedeapsă a fost așa de mult contaminat de agitaţia soldaţilor, încât comisarul s-a grăbit să-l aducă înapoi la Irkutsk. Dar Krasnoiarskul a fost mai degrabă o excepţie.

În majoritatea centrelor de gubernie și judeţ, situaţia a fost incomparabil mai puţin favorabilă. La Samara, de exemplu, organizaţia bolșevică locală, la vestea luptelor din capitală, „a așteptat un semnal, deși aproape că nu avea pe cine să se bazeze". Unul dintre membrii locali de partid povestește: „Muncitorii începuseră să simpatizeze cu bolșevicii", dar era imposibil să speri că se vor arunca în luptă; pe soldaţi te puteai baza și mai puţin; cât privea organizaţia bolșevicilor, „forţele ei erau extrem de slabe – eram o mână de oameni; în Sovietul de deputaţi ai muncitorilor, bolșevicii erau numai câţiva oameni, iar în Sovietul soldaţilor, mi se pare că nu erau deloc; de altfel, acesta era format aproape numai din ofiţeri". Principalul motiv al acestui ecou slab și dușmănos din ţară era faptul că provincia, care primise Revoluţia din Februarie din mâinile Petrogradului fără să dea vreo luptă, digera mult mai încet decât capitala noile fapte și idei. Era nevoie de un termen suplimentar pentru ca avangarda să apuce să tragă după sine, din punct de vedere politic, rezervele sale grele.

Starea conștiinţei maselor populare, ca instanţă hotărâtoare a politicii revoluţionare, excludea astfel posibilitatea ca bolșevicii să ia puterea în iulie. În același timp, ofensiva de pe front îndemnase partidul să se opună demonstraţiilor. Eșecul ofensivei era absolut inevitabil. De fapt, el începuse deja. Dar ţara nu știa nimic despre asta. Pericolul stătea în posibilitatea ca, din cauza unei imprudenţe a partidului, guvernul să arunce în spinarea bolșevicilor răspunderea pentru urmările propriei nebunii. Trebuia să i se lase timp ofensivei pentru a se consuma. Bolșevicii nu se îndoiau că schimbarea stării de spirit din rândul maselor va fi radicală. Atunci se va vedea ce-i de făcut. Socoteala era foarte corectă. Totuși, evenimentele au logica lor, care nu ţine seama de calculele politice, și, de data asta, ea se va prăbuși în capul bolșevicilor.

Eșecul ofensivei de pe front a luat caracterul unei catastrofe când, pe 6 iulie, trupele germane au străpuns frontul rusesc pe o distanţă de douăsprezece verste în lăţime și zece în adâncime. În capitală s-a aflat despre străpungere pe 7 iulie, chiar în toiul acţiunilor de pacificare și de pedeapsă. Multe luni mai târziu, când pasiunile ar fi trebuit să se stingă sau, cel puţin, să ia un caracter mai raţional, Stankevici, care nu era dintre cei mai îndârjiţi adversari ai bolșevismului, va scrie încă despre „înlănţuirea misterioasă a evenimentelor", adică despre străpungerea frontului la Tarnopol imediat după Zilele din Iulie de la

Petrograd. Oamenii aceștia nu vedeau sau nu voiau să vadă înlănțuirea reală a evenimentelor, care consta în faptul că o ofensivă lipsită de speranţă, pornită sub biciul Antantei, n-avea cum să nu ducă la o catastrofă militară și n-avea cum să nu producă, în același timp, o explozie de indignare în rândul maselor înșelate de revoluţie. Dar conta oare cum stăteau lucrurile în realitate? A lega demonstraţia de la Petrograd de eșecul de pe front era mult prea ademenitor. Presa patriotică nu numai că n-a ascuns înfrângerea, ci, dimpotrivă, a exagerat-o din toate puterile, fără să se oprească nici măcar în faţa dezvăluirii unor secrete militare: erau numite divizii și regimente, se indica poziţia lor. „Începând cu 8 iulie – recunoaște Miliukov –, ziarele au început să publice intenţionat telegrame sincere despre situaţia de pe front, care au căzut ca un trăsnet în societatea rusă." Acesta era și scopul: de a cutremura, de a speria, de a ameţi, pentru a-i putea lega cât mai ușor pe bolșevici de germani.

Provocarea a jucat, fără îndoială, un anumit rol în evenimentele de pe front, la fel ca și în cele de pe străzile Petrogradului. După Revoluţia din Februarie, guvernul aruncase în armata operativă un mare număr de foști jandarmi și sectoriști. Desigur, niciunul dintre ei nu voia să lupte. Se temeau de soldaţii ruși mai tare decât de nemţi. Pentru a face să li se uite trecutul, ei au adoptat cele mai extremiste sentimente din armată, aţâţându-i pe soldaţi împotriva ofiţerilor, instigând cel mai tare împotriva disciplinei și a ofensivei, iar adesea chiar dându-se drept bolșevici. Susţinându-se unul pe altul printr-o complicitate firească, ei au creat un ordin ad-hoc de lașitate și ticăloșie. Prin intermediul lor, în rândul trupelor au pătruns și s-au răspândit foarte repede zvonurile cele mai fantastice, în care elemente ultrarevoluţionare se îmbinau cu cele ale Sutelor Negre. În orele critice, acești indivizi au fost primii care au dat semnalul panicii. Presa scosese la iveală nu o dată activitatea demoralizatoare a poliţiștilor și jandarmilor. La fel de numeroase erau indicaţiile de acest fel din documentele secrete ale armatei. Dar înaltul comandament păstra tăcerea, preferând să-i asimileze pe provocatorii Sutelor Negre cu bolșevicii. Acum, după crahul ofensivei, metoda asta a fost legalizată, iar ziarul menșevicilor a încercat să nu rămână în urma foilor șovine murdare. Prin strigătele lor legate de „anarhobolșevici", agenţi germani și foști jandarmi, patrioţii au reușit să acopere pentru o vreme chestiunile privitoare la starea armatei și la politica de pace. „Străpungerea noastră adâncă în frontul lui Lenin – se lăuda făţiș prinţul Lvov – are, după convingerea mea intimă, o însemnătate mult mai mare pentru Rusia decât străpungerea germanilor de pe frontul de sud-vest..." Stimabilul șef al guvernului semăna cu șambelanul Rodzianko, adică nu-și dădea seama când trebuia să tacă.

Chiar dacă s-ar fi reușit împiedicarea ieșirii maselor la demonstraţia din 3-4 iulie, manifestaţia s-ar fi produs cu toate acestea în mod inevitabil din cauza străpungerii de la Tarnopol. O amânare de câteva zile ar fi adus totuși

schimbări însemnate în situaţia politică. Mișcarea ar fi căpătat o amploare mult mai mare, cuprinzând nu numai provincia, dar, într-o măsură considerabilă, și frontul. Guvernul ar fi fost descoperit din punct de vedere politic și i-ar fi fost mult mai greu să arunce vina pe „trădătorii" din spatele frontului. Situaţia Partidului Bolșevic ar fi fost, din toate punctele de vedere, mult mai avantajoasă. Totuși, nici în acest caz n-ar fi putut fi încă vorba de o cucerire imediată a puterii. Se poate afirma cu convingere un singur lucru: dacă demonstraţia s-ar fi declanșat cu o săptămână mai târziu, reacţiunea n-ar fi putut să se desfășoare așa de victorios în iulie. Tocmai „înlănţuirea misterioasă" a datelor demonstraţiei și străpungerii s-a dovedit a fi cu totul potrivnică bolșevicilor. Valul de nemulţumire și disperare care se revărsa de pe front s-a întâlnit cu valul de speranţe distruse ce venea dinspre Petrograd. Lecţia primită de mase în capitală fusese mult prea dură pentru a se putea vorbi de o reluare imediată a luptei. În același timp, sentimentul amar stârnit de înfrângerea stupidă căuta o ieșire. Și, într-o anumită măsură, patrioţii au reușit să-l îndrepte împotriva bolșevicilor.

În aprilie, în iunie și în iulie, principalele figuri active au fost aceleași: liberalii, conciliatorii, bolșevicii. Mulțimile s-au străduit în toate aceste etape să alunge burghezia de la putere. Dar diferenţa dintre urmările politice ale amestecului maselor în evenimente a fost uriașă. Cea care a suferit în urma „Zilelor din Aprilie" a fost burghezia: politica anexionistă a fost condamnată, cel puţin în vorbe, Partidul Cadeţilor a fost umilit și i s-a luat portofoliul afacerilor externe. În iunie, mișcarea s-a încheiat meci nul: bolșevicii au fost doar amenințaţi, dar nu li s-a dat nicio lovitură. În iulie, Partidul Bolșevicilor a fost acuzat de trădare, zdruncinat, lipsit de foc și apă. Dacă, în aprilie, Miliukov a zburat din guvern, în iulie, Lenin a intrat în ilegalitate.

Ce a provocat însă o așa de mare schimbare în aceste zece săptămâni? Este foarte clar că în cercurile guvernamentale se produsese o mutaţie serioasă în direcţia burgheziei liberale. În schimb, chiar în această perioadă, aprilie-iulie, sentimentele maselor se schimbaseră în chip radical în favoarea bolșevicilor. Aceste două procese opuse s-au dezvoltat în strânsă legătură unul cu altul. Cu cât muncitorii și soldaţii se strângeau mai puternic în jurul bolșevicilor, cu atât mai tare erau nevoiţi conciliatorii să sprijine burghezia. În aprilie, conducătorii Comitetului Executiv, preocupându-se de influenţa lor, mai puteau încă să facă un pas înspre mase și să-l arunce peste bord pe Miliukov – e adevărat, echipat cu un serios colac de salvare. În iulie, conciliatorii împreună cu burghezia și ofiţerii îi vor zdrobi pe bolșevici. Prin urmare, schimbarea raportului de forţe a fost produsă, și de data asta, de cotitura făcută de cea mai puţin stabilă dintre forţele politice, democraţia mic-burgheză, de saltul ei brusc în direcţia contrarevoluţiei burgheze.

Dar, dacă era așa, atunci au procedat oare bine bolșevicii luând parte la demonstraţie și asumându-și răspunderea pentru ea? Pe 3 iulie, Tomski

expusese ideile lui Lenin: „Nu putem vorbi acum de o acţiune decât dacă ne dorim o nouă revoluţie". Și atunci cum se face că, peste numai câteva ore, partidul se afla în fruntea unei demonstraţii armate, fără să îndemne însă nicidecum la o nouă revoluţie? Un doctrinar va vedea aici o lipsă de consecvenţă sau, și mai rău, o ușurătate politică. Așa privește lucrurile, de exemplu, Suhanov, care, în *Însemnările* sale, a consacrat o mulţime de rânduri ironice oscilaţiilor conducerii bolșevice. Dar masele nu se implică în evenimente la indicaţiile doctrinarilor, ci atunci când lucrul acesta rezultă din propria lor evoluţie politică. Conducerea bolșevică își dădea seama că situaţia politică putea fi schimbată numai printr-o nouă revoluţie. Totuși, muncitorii și soldaţii nu-și dădeau încă seama de asta. Conducerea bolșevică vedea limpede că rezervelor greoaie trebuia să le dai timp, pentru a trage singure concluziile din aventura ofensivei. În schimb, păturile înaintate năvăleau deja în stradă tocmai sub impactul acestei aventuri. Radicalismul profund al intenţiilor se combina la ele cu iluziile legate de metode. Avertismentele bolșevicilor n-aveau niciun ecou. Muncitorii și soldaţii din Petrograd puteau verifica situaţia numai pe baza propriei experienţe. Demonstraţia armată a fost tocmai o asemenea verificare. Pe de altă parte, independent de voinţa maselor, verificarea se putea transforma într-o confruntare generală și, în felul acesta, într-o înfrângere hotărâtoare. Într-o asemenea situaţie, partidul nu putea să se ţină deoparte. Să se spele pe mâini în apa predicilor moralizatoare strategice ar fi însemnat pur și simplu să-i dea pe muncitori și pe soldaţi pe mâna dușmanilor lor. Partidul maselor trebuia să se afle pe același teren cu masele, pentru ca, fără a le împărtăși iluziile, să le ajute să tragă, cu pierderi minime, concluziile necesare. Troţki va răspunde în presă numeroaselor critici din acele zile: „Nu socotim necesar să ne justificăm în faţa nimănui pentru că nu ne-am tras deoparte, oferindu-i generalului Polovţev ocazia de a «discuta» cu demonstranţii. În orice caz, implicarea noastră nu putea spori numărul de victime, nici transforma o manifestaţie armată haotică într-o insurecţie politică".

Arhetipul „Zilelor din Iulie" se întâlnește în toate vechile revoluţii, unde a avut încheieri diferite, dar, în general, nefavorabile, adesea catastrofale. O asemenea etapă este inerentă mecanicii interne a revoluţiei burgheze, pentru că clasa care se jertfește cel mai mult pentru succesul acesteia și care-și pune în ea cele mai multe speranţe primește cel mai puţin de la revoluţie. Legitatea procesului este foarte clară. Clasa avută, adusă la putere de revoluţie, e înclinată să creadă că, în felul acesta, revoluţia și-a epuizat misiunea și e preocupată mai ales să demonstreze în faţa forţelor reacţiunii că e demnă de încredere. Burghezia „revoluţionară" stârnește nemulţumirea maselor populare prin aceleași măsuri prin care dorește să câștige bunăvoinţa claselor răsturnate de ea. Deziluzia maselor vine foarte repede, chiar mai înainte ca avangarda să fi apucat să-și tragă sufletul în urma luptelor revoluţionare. Po-

porului i se pare că poate, printr-o nouă lovitură, să termine sau să corecteze ceea ce a făcut mai înainte cu insuficientă hotărâre. De aici pornirea spre o nouă revoluţie, fără pregătire, fără program, fără a se uita în urmă la rezerve, fără a se gândi la urmări. Pe de altă parte, stratul burgheziei ajuns la putere pare că abia așteaptă o pornire furtunoasă pornită de jos, pentru a încerca să se răfuiască definitiv cu poporul. Asta este baza socială și psihologică a acelei semirevoluţii suplimentare care, nu o dată în istorie, a devenit punctul de plecare al contrarevoluţiei victorioase.

La 17 iulie 1791, Lafayette a tras într-o demonstraţie pașnică a republicanilor de pe Câmpul lui Marte, ce încercau să se adreseze cu o petiţie Adunării Naţionale, care acoperea viclenia puterii regale tot așa cum și conciliatorii ruși, o sută douăzeci și șase de ani mai târziu, vor acoperi viclenia liberalilor. Cu ajutorul unei băi de sânge venite la momentul potrivit, burghezia regalistă sperase să-i vină de hac pentru totdeauna partidului revoluţiei. Republicanii, care nu se simţeau încă destul de puternici pentru victorie, s-au eschivat de la luptă, ceea ce a fost cât se poate de înţelept. Ei s-au grăbit chiar să se delimiteze de petiţionari, ceea ce era, oricum ai lua-o, nedemn și greșit. Regimul terorii burgheze i-a făcut pe iacobini să se potolească câteva luni. Robespierre a găsit adăpost la tâmplarul Duplay, Desmoulins a dispărut, Danton a petrecut câteva săptămâni în Anglia. Totuși, provocarea regalistă nu a reușit: răfuiala de pe Câmpul lui Marte n-a împiedicat venirea la putere a mișcării republicane. Marea Revoluţie Franceză a avut, în felul acesta, propriile „Zile din Iulie” și din punct de vedere politic, și în calendar.

Peste cincizeci și șapte de ani, „Zilele din Iulie” au căzut în Franţa în iunie și au avut un caracter mult mai grandios și mai tragic. Așa-numitele „Zile din Iunie” ale anului 1848 s-au născut cu o forţă de neoprit din Revoluţia din Februarie. Burghezia franceză proclamase în orele victoriei sale „dreptul la muncă”, așa cum declarase, începând cu 1789, multe lucruri minunate, așa cum va jura în 1914 că va purta ultimul său război. Din bogatul drept la muncă au apărut niște ateliere naţionale jalnice, unde o sută de mii de muncitori, care câștigaseră puterea pentru stăpânii lor, primeau câte 23 de centime pe zi. După numai o săptămână, generoasă în cuvinte, dar zgârcită la bani, burghezia republicană nu mai găsea deja destule cuvinte jignitoare pentru „trândavii” care trăiau din raţia naţională pentru flămânzi. În mulţimea de promisiuni din februarie și în provocările făcute cu sânge rece înainte de iunie se observă trăsăturile naţionale ale burgheziei franceze. Dar, chiar și fără provocare, muncitorii din Paris, cu arma din februarie în mână, n-aveau cum să nu reacţioneze la contradicţia dintre programul pompos și realitatea mizerabilă, la acel contrast insuportabil care-i lovea în fiecare zi în stomac și în conștiinţă. Cu ce calcul liniștit și aproape pe față, sub privirile întregii societăţi de la putere, a lăsat Cavaignac insurecția să se extindă, pentru a o înăbuși apoi cu și

mai mare fermitate. Cel puţin 12.000 de muncitori au fost uciși de burghezia revoluţionară, cel puţin 20.000 au fost băgaţi la închisoare, pentru a-i dezvăţa pe ceilalţi de credinţa în „dreptul la muncă" pe care ea însăși îl proclamase. Fără plan, fără program, fără conducere, Zilele din Iunie ale anului 1848 seamănă cu un reflex puternic și de nestăpânit al unui proletariat lipsit de satisfacerea celor mai elementare nevoi și jignit în cele mai înalte speranţe ale sale. Muncitorii răsculaţi n-au fost numai zdrobiţi, ci și calomniaţi. Democratul de stânga Flocon, tovarăș de idei al lui Ledru-Rollin, strămoșul lui Ţereteli, a asigurat Adunarea Naţională că răsculaţii fuseseră cumpăraţi de monarhiști și de guvernele străine. Conciliatorii de la 1848 n-au avut nevoie nici măcar de o atmosferă de război pentru a găsi în buzunarele răsculaţilor aurul englezesc și rusesc. În felul acesta, democraţii vor deschide drumul bonapartismului.

Explozia formidabilă a Comunei a venit și ea în urma răsturnării din septembrie 1870, așa cum Zilele din Iunie apăruseră în urma Revoluţiei din Februarie 1848. Insurecţia din martie a proletariatului parizian n-a fost nicidecum rezultatul unui calcul strategic. Ea s-a născut dintr-o combinaţie tragică de circumstanţe, la care s-a adăugat una dintre acele provocări la care se pricepe așa de bine burghezia franceză când frica îi aţâţă reaua voinţă. Împotriva planurilor clicii aflate la putere, care dorea în primul rând să dezarmeze poporul, muncitorii au vrut să apere Parisul, pe care voiau pentru prima dată să-l transforme în Parisul lor. Garda Naţională le dădea o organizare armată, foarte apropiată de tipul sovietelor, și o conducere politică, în persoana Comitetului ei Central. În urma unor condiţii obiective nefavorabile și a unor greșeli politice, Parisul s-a trezit în opoziţie cu Franţa, neînţeles, nesusţinut, în parte chiar trădat de provincie, și a ajuns în mâinile turbaţilor de la Versailles, care-i aveau în spate pe Bismarck și Moltke. Ofiţerii depravaţi și învinși ai lui Napoleon al III-lea s-au dovedit niște călăi de neînlocuit în serviciul delicatei Marianne[3], pe care prusacii cu cizme grele tocmai o eliberaseră din îmbrăţișările falsului Bonaparte. În Comuna din Paris, reflexul de protest al proletariatului împotriva înșelăciunii revoluţiei burgheze s-a ridicat pentru prima dată la nivelul unei revoluţii proletare, dar s-a ridicat pentru a cădea numaidecât la loc.

Săptămâna spartachistă din ianuarie 1919 de la Berlin va face parte din același tip de semirevoluţii intermediare ca și Zilele din Iulie de la Petrograd. Datorită poziţiei dominante a proletariatului în cadrul naţiunii germane, mai ales în economia ei, Revoluţia din Noiembrie va transmite în mod automat suveranitatea statului unui consiliu al muncitorilor și soldaţilor. Dar proletariatul se va identifica din punct de vedere politic cu social-democraţia, care, la

[3] Marianne – figura alegorică a Revoluției Franceze, reprezentate sub forma unei femei purtând o bonetă frigiană și încarnând valorile republicane cuprinse în deviza: „Libertate, egalitate, fraternitate". *(N. red.)*

rândul ei, se va identifica cu regimul burghez. Partidul Independent[4] va ocupa în Revoluţia Germană locul pe care în Rusia l-au avut eserii și menșevicii. Ceea ce va lipsi va fi un partid bolșevic.

Fiecare zi de după 9 noiembrie le va da muncitorilor germani senzaţia că ceva le scapă din mână, li se ia, le fuge printre degete. Dorinţa de a-și păstra cuceririle, de a se întări, de a ţine piept va crește de la o zi la alta. Această tendinţă defensivă va sta, de altfel, la baza luptelor din ianuarie 1919. Săptămâna spartachistă nu va începe în urma unui calcul strategic al partidului, ci a presiunii păturilor de jos indignate. Ea se va declanșa dintr-un motiv de rangul al treilea ca importanţă, cel al păstrării postului de prefect al poliţiei, deși, conform tendinţelor sale, ea însemna începutul unei noi revoluţii. Ambele organizaţii care vor lua parte la conducerea acesteia, spartachiștii și independenţii de stânga, vor fi luate pe nepregătite, vor merge mai departe decât ar fi vrut și, în același timp, nu vor merge până la capăt. Spartachiștii vor fi încă prea slabi pentru a conduce singuri, iar independenţii de stânga vor da înapoi în faţa singurelor metode care le puteau asigura atingerea scopului, vor ezita și se vor juca de-a insurecţia, combinând-o cu tratative diplomatice.

După numărul de victime, înfrângerea din ianuarie nu se va ridica deloc la cifrele gigantice ale „Zilelor din Iulie" din Franţa. Totuși, semnificaţia politică a unei înfrângeri nu se schimbă numai din cauza statisticii morţilor și a celor împușcaţi. E de ajuns că tânărul Partid Comunist va fi, în mod fizic, decapitat, iar Partidul Independent va demonstra că, prin esenţa metodelor sale, nu putea conduce proletariatul la victorie. În sens mai larg, „Zilele din Iulie" se vor desfășura, de fapt, în Germania în mai multe episoade: săptămâna din ianuarie 1919, zilele din martie 1921, retragerea din octombrie 1923. Toată istoria ulterioară a Germaniei va pleca de la aceste evenimente. Revoluţia nedusă până la capăt va fi comutată la fascism.

Acum, când sunt scrise aceste rânduri – începutul lui mai 1931 –, revoluţia fără vărsare de sânge, pașnică, glorioasă (lista acestor adjective este mereu aceeași) din Spania își pregătește sub ochii noștri propriile „Zile din Iunie", dacă e să adoptăm calendarul Franţei, sau „din Iulie", după calendarul din Rusia. Guvernul Provizoriu de la Madrid, scăldându-se în vorbe ce par adesea o traducere din rusă, promite măsuri ample împotriva șomajului și a lipsei de pământ, dar nu îndrăznește să atingă niciuna dintre vechile plăgi sociale. Socialiștii din coaliţie îi ajută pe republicani să saboteze sarcinile revoluţiei. Oare e greu de prevăzut creșterea febrilă a indignării muncitorilor și ţăranilor? Lipsa de potrivire dintre mersul revoluţiei maselor și politica noilor clase

[4] Este vorba despre Partidul Social-Democrat Independent din Germania (USPD), înființat în aprilie 1917 de o grupare „disidentă" opusă războiului și politicii patriotice adoptate în 1914 de conducerea Partidului Social-Democrat German (SPD). *(N. red.)*

conducătoare – iată sursa acelui conflict implacabil care, în evoluţia sa, fie va îngropa prima revoluţie, cea din aprilie, fie va duce la o a doua.

Deși grosul bolșevicilor ruși a simțit în iulie 1917 că nu se putea încă merge mai departe de o anumită linie, starea de spirit n-a fost totuși uniformă. Mulţi muncitori și soldaţi au fost înclinaţi să vadă acţiunile care se desfășurau ca urmând să ducă la un deznodământ hotărâtor. În amintirile sale, scrise peste cinci ani, Meteliov vorbește despre semnificaţia evenimentelor astfel: „În această răscoală a noastră, principala greșeală a fost că i-am propus Comitetului Executiv conciliator să ia puterea.... Nu trebuia să-i propunem asta, ci să luăm puterea chiar noi. A doua noastră greșeală a fost, se poate spune, că, vreme de aproape două zile, am defilat pe străzi, în loc să ocupăm numaidecât toate instituţiile, palatele, băncile, gările, telegraful, să arestăm Guvernul Provizoriu" ș.a.m.d. Aplicate unei insurecţii, aceste observaţii sunt absolut juste. Dar să fi transformat mișcarea din iulie într-o insurecţie ar fi însemnat aproape cu siguranţă îngroparea revoluţiei.

Anarhiștii ce îndemnau la luptă aminteau că „și insurecţia din februarie s-a desfășurat fără conducerea vreunui partid". Dar insurecţia din februarie avusese sarcinile gata pregătite, elaborate într-o luptă de generaţii, iar deasupra acestei insurecţii se aflaseră societatea liberală din opoziţie și democraţia patriotică, gata să preia puterea. Mișcarea din iulie, dimpotrivă, trebuia să-și deschidă o cale istorică cu totul nouă. Întreaga societate burgheză, inclusiv democraţia sovietelor, îi era iremediabil ostilă. Această deosebire radicală dintre condiţiile revoluţiei burgheze și cele ale revoluţiei muncitorești nu era văzută și înţeleasă de anarhiști.

Dacă Partidul Bolșevic, încăpăţânându-se să judece într-un mod doctrinar mișcarea din iulie, ca fiind „prematură", ar fi întors spatele maselor, semiinsurecţia ar fi ajuns inevitabil sub conducerea fărâmiţată și dezorganizată a anarhiștilor, aventurierilor, a unor exponenţi întâmplători ai indignării maselor și și-ar fi vărsat sângele în convulsii inutile. De asemenea însă, dacă partidul, punându-se în fruntea mitraliorilor și a muncitorilor de la Putilov, ar fi refuzat să judece situaţia în ansamblu și ar fi alunecat pe calea unor lupte hotărâtoare, insurecţia ar fi căpătat fără îndoială un avânt mai îndrăzneţ, muncitorii și soldaţii de sub conducerea bolșevicilor ar fi pus mâna pe putere, însă numai pentru a pregăti prăbușirea ulterioară a revoluţiei. Spre deosebire de februarie, chestiunea puterii la scară naţională n-ar fi fost rezolvată de victoria de la Petrograd. Provincia n-ar fi putut ţine pasul cu capitala. Frontul n-ar fi înţeles și n-ar fi acceptat revoluţia. Căile ferate și telegraful i-ar fi slujit pe conciliatori împotriva bolșevicilor. Kerenski și Statul-Major ar fi creat o putere de stat pentru front și provincie. Petrogradul ar fi fost blocat. Între zidurile lui ar fi început descompunerea. Guvernul ar fi avut posibilitatea de a

arunca asupra Petrogradului mulţimi însemnate de soldaţi. Insurecţia s-ar fi sfârșit în aceste condiţii în tragedia „Comunei din Petrograd".

La răspântia din iulie a drumurilor istoriei, numai intervenţia Partidului Bolșevic a îndepărtat cele două variante de pericol fatal: atât pe cea de felul Zilelor din Iunie 1848, cât și pe cea asemănătoare Comunei din Paris din 1871. Pentru că partidul a luat cu îndrăzneală conducerea mișcării, el a avut posibilitatea de a opri masele în clipa în care demonstraţia începea să se transforme într-o confruntare armată de forţe. Lovitura dată în iulie maselor și partidului a fost foarte mare. Dar n-a fost o lovitură hotărâtoare. Victimele s-au numărat cu zecile, nu cu zecile de mii. Clasa muncitoare n-a ieșit din încercare decapitată și însângerată. Ea și-a păstrat în întregime cadrele de luptă, iar cadrele acestea au învăţat multe.

În zilele Revoluţiei din Februarie, activitatea de ani îndelungaţi a bolșevicilor a ieșit în întregime la iveală, muncitorii avansaţi, educaţi de partid, și-au găsit un loc în luptă, însă partidul n-a condus mișcarea în mod direct. În evenimentele din aprilie, lozincile partidului și-au arătat forţa dinamică, dar mișcarea propriu-zisă s-a desfășurat de sine stătător. În iunie, influenţa uriașă a partidului a ieșit la suprafaţă, însă masele au continuat să acţioneze în cadrul unei demonstraţii organizate oficial de adversari. Abia în iulie, simţind asupra sa presiunea maselor, Partidul Bolșevic a ieșit în stradă împotriva celorlalte partide, determinând caracterul principal al mișcării nu numai prin lozincile sale, dar și prin conducerea sa organizatorică. Însemnătatea unei avangarde strâns unite s-a văzut pentru prima dată în întreaga sa forţă în timpul Zilelor din Iulie, când partidul, cu un preţ ridicat, a apărat proletariatul de înfrângere și a asigurat viitorul revoluţiei și pe al său propriu.

„Ca probă tehnică – scrie Miliukov despre însemnătatea Zilelor din Iulie pentru bolșevici –, experienţa a fost, fără îndoială, folositoare pentru ei. Ea le-a arătat cu ce elemente trebuiau să aibă de-a face; cum trebuiau să organizeze aceste elemente; în sfârșit, ce opoziţie le puteau arăta guvernul, Sovietul și unităţile militare... Era limpede că, atunci când va veni vremea repetării experimentului, ei îl vor realiza într-un mod mult mai sistematic și mai conștient." Cuvintele acestea apreciază în mod corect importanţa experienţei din iulie pentru evoluţia viitoare a politicii bolșevicilor. Dar, înainte de a se folosi de lecţiile din iulie, partidul a fost nevoit să treacă prin câteva săptămâni extrem de grele, în cursul cărora dușmanilor miopi li se părea că forţa bolșevismului fusese înfrântă definitiv.

IV. LUNA MARII CALOMNII

Pe 4 iulie, deja în plină noapte, când cei două sute de membri ai celor două comitete executive, cel al muncitorilor și soldaţilor și cel al ţăranilor, se chinuiau între două ședinte la fel de sterile, în mijlocul lor a pătruns un zvon tainic: se descoperiseră dovezi despre legătura lui Lenin cu Statul-Major german; a doua zi, ziarele urmau să publice documente demascatoare. Augurii posaci ai prezidiului, trecând prin sală în drum spre culise, unde aveau loc consfătuiri neîntrerupte, răspundeau fără chef și evaziv până și întrebărilor venite din partea unor apropiaţi. Palatul Tavriceski, aproape părăsit de publicul străin, era năucit. Lenin în serviciul Statului-Major german? Nedumerirea, spaima, bucuria răutăcioasă i-au adunat pe deputaţi în grupuri surescitate. „Se-nţelege – își amintește Suhanov, foarte ostil bolșevicilor în timpul Zilelor din Iulie – că niciunul dintre oamenii legaţi cu adevărat de revoluţie nu se îndoia vreo clipă că aceste zvonuri erau absurde." Dar oamenii cu trecut revoluţionar constituiau o minoritate neînsemnată printre membrii Comitetului Executiv. Revoluţionarii din martie, elemente întâmplătoare, ridicate de primul val, dominau chiar și în organele de conducere ale sovietelor. Printre provinciali – secretari de plasă, prăvăliași, conducători de mici instituţii – erau și deputaţi cu o vădită aplecare spre Sutele Negre. Aceștia și-au dat numaidecât drumul: prevăzuseră asta, trebuiau să se aștepte la așa ceva!

Speriaţi de întorsătura neașteptată și prea bruscă a lucrurilor, conducătorii au încercat să câștige timp. Ciheidze și Ţereteli le-au propus la telefon redacţiilor ziarelor să se abţină de la publicarea unor dezvăluiri senzaţionale „neverificate". Redacţiile n-au îndrăznit să încalce „rugămintea" ce venea de la Palatul Tavriceski – toate, cu excepţia uneia singure: o mică gazetă de scandal a unuia dintre fiii lui Suvorin, puternicul editor al *Novoe Vremia*, care le-a oferit a doua zi dimineaţă cititorilor săi un document ce afirma pe un ton oficios că Lenin primise directive și bani de la guvernul german. Interdicţia fusese încălcată și, în ziua următoare, toată presa era plină de această informaţie senzaţională. Astfel a început cel mai incredibil episod al unui an bogat

în evenimente: conducătorii unui partid revoluţionar, a căror viaţă se consumase timp de decenii în lupta cu stăpânii încoronaţi și neîncoronaţi ai lumii, s-au trezit prezentaţi în faţa ţării și a lumii întregi ca niște agenţi năimiţi ai Hohenzollernilor. Calomnia de o amploare nemaivăzută a fost aruncată în mijlocul maselor populare care, în marea lor majoritate, auzeau acum pentru prima dată de la Revoluţia din Februarie numele conducătorilor bolșevici. Bârfa aceasta va deveni un factor politic de primă importanţă. Acest lucru face necesară studierea mai atentă a mecanismelor ei.

Documentul de senzaţie avea ca primă sursă depoziţiile unui anume Ermolenko. Imaginea acestui erou se creionează îndeajuns de bine din datele oficiale: în perioada dintre războiul ruso-japonez și anul 1913, fusese agent de contrainformaţii; în 1913, a fost concediat dintr-un motiv neprecizat din acest serviciu, cu gradul de sublocotenent în rezervă; în 1914, a fost chemat în armata operativă; apoi, s-a lăsat cu multă vitejie făcut prizonier și a devenit informator al poliţiei printre prizonierii de război. Totuși, regimul din lagărul de concentrare nu corespundea gusturilor informatorului și, „la insistenţa colegilor" – acestea sunt declaraţiile lui –, a intrat în serviciul germanilor, se-nţelege, în scopuri patriotice. În viaţa lui s-a deschis un capitol nou. La 25 aprilie, sublocotenentul a fost „aruncat" de autorităţile militare germane peste frontul rusesc, pentru a arunca în aer poduri, a trimite rapoarte de spionaj, a lupta pentru independenţa Ucrainei și a face propagandă în favoarea păcii separate. Ofiţerii germani, căpitanii Schidizki și Libers, care-l angajaseră pe Ermolenko în acest scop, i-au spus printre altele, în treacăt, fără nicio nevoie practică, ci, în mod evident, numai pentru a-i susţine moralul că, pe lângă el, sublocotenentul în rezervă, în Rusia va mai lucra în aceeași direcţie și... Lenin. Asta a fost baza întregii afaceri.

Ce sau cine i-a suflat lui Ermolenko depoziţia despre Lenin? În niciun caz ofiţerii germani. O comparaţie simplă de date și fapte ne conduce în laboratorul mental al sublocotenentului. La 4 aprilie, Lenin și-a făcut cunoscute celebrele teze, care constituiau o declaraţie de război împotriva regimului din Februarie. Pe 20-21 a avut loc demonstraţia armată împotriva prelungirii războiului. Hărţuirea lui Lenin a căpătat proporţii de uragan. Pe 25, Ermolenko a fost „aruncat" peste front și, în prima jumătate a lui mai, a intrat în legătură cu contrainformaţiile de pe lângă Statul-Major rusesc. Articole de ziar ambigue, care arătau că politica lui Lenin era avantajoasă kaizerului, te făceau să crezi că Lenin era agent german. Pe front, ofiţerii și comisarii în luptă cu „bolșevismul" de neoprit al soldaţilor erau și mai puţin ceremonioși când trebuiau să-și aleagă expresiile în legătură cu Lenin. Ermolenko s-a cufundat imediat în acest șuvoi. Nu are prea mare importanţă dacă el însuși a inventat fraza trasă de păr despre Lenin, dacă i-a fost sugerată de altcineva sau dacă a fost confecţionată împreună cu Ermolenko de agenţii de la contrainformaţii.

Cererea de calomniere a bolșevicilor devenise așa de mare, că oferta nu putea să nu apară. Șeful Statului-Major de la cartierul general, generalul Denikin, viitorul generalisim al Albilor în timpul războiului civil, o persoană care nu se ridica prea mult deasupra universului agenţilor de la contrainformaţii, a dat sau s-a prefăcut că dă o mare importanță depoziţiilor lui Ermolenko și, pe 16 mai, i-a transmis asta într-o scrisoare corespunzătoare ministrului de război. Kerenski, trebuie să presupunem, s-a consultat cu Ţereteli sau cu Ciheidze, care nu s-au putut abţine să nu-i înfrâneze nobilul zel: așa se explică, în mod evident, de ce cazul n-a avut urmări. Kerenski va scrie mai târziu că, deși Ermolenko a indicat legătura lui Lenin cu Statul-Major german, n-a făcut-o cu „suficientă credibilitate". Raportul lui Ermolenko-Denikin a rămas timp de o lună și jumătate în suspensie. Contrainformaţiile l-au eliberat pe Ermolenko, nemaiavând nevoie de el, și sublocotenentul a pornit-o spre Orientul Îndepărtat, să bea banii primiţi din două surse diferite.

Totuși, evenimentele din Zilele din Iulie, care scoseseră la iveală la întreaga lui dimensiune pericolul ameninţător al bolșevismului, au readus în atenţie dezvăluirile lui Ermolenko. Acesta a fost chemat repede de la Blagoveșcensk, dar, din lipsă de imaginaţie, n-a putut adăuga, în ciuda tuturor îndemnurilor, niciun cuvânt la depoziţiile iniţiale. Între timp, justiţia și contrainformaţiile lucraseră totuși la putere maximă. Despre posibilele legături criminale ale bolșevicilor au fost interogaţi oameni politici, generali, jandarmi, negustori, numeroase persoane de profesiuni variate. Agenţii serioși ai Ohranei ţariste s-au arătat mult mai precauți în această anchetă decât reprezentanţii proaspeţi, nou-nouţi, ai justiţiei democratice. „Cel puţin câtă vreme am fost în funcţie – scria fostul șef al Ohranei din Petrograd, renumitul general Globaciov –, n-am avut informaţii că Lenin ar lucra în Rusia împotriva intereselor ei și pe bani germani." Un alt ofiţer al poliţiei secrete, Iakubov, șeful secţiei de contrainformaţii a districtului militar Petrograd, declara: „Nu știu nimic despre legătura lui Lenin și a complicilor lui cu Statul-Major General german, așa cum nu știu nimic despre fondurile cu care a lucrat Lenin". De la organele de urmărire ţariste, care supravegheaseră bolșevismul chiar de la naștere lui, nu s-a putut smulge nimic folositor.

Totuși, când oamenii, mai ales înarmaţi cu putere, caută multă vreme, în cele din urmă tot găsesc ceva. Un oarecare Z. Burștein, care purta titlul oficial de negustor, a deschis ochii Guvernului Provizoriu în privinţa „organizaţiei germane de spionaj de la Stockholm conduse de Parvus", un cunoscut social-democrat german de origine rusă. Conform depoziţiilor lui Burștein, Lenin era în legătură cu această organizaţie prin intermediul revoluţionarilor polonezi Hanecki și Kozłowski. Kerenski va scrie mai târziu: „Datele extrem de serioase, dar, din păcate, fără caracter juridic, ci de spionaj trebuiau să primească o confirmare absolut incontestabilă odată cu sosirea în Rusia a lui

Hanecki, care făcea obiectul unui mandat de arestare la graniţă, și să se transforme într-un dosar juridic convingător împotriva statului-major al bolșevicilor". Kerenski știa de dinainte în ce trebuiau să se transforme toate astea.

Depoziţiile negustorului Burștein se refereau la operaţiunile comerciale întreprinse de Hanecki și Kozłowski între Petrograd și Stockholm. Comerţul acesta din timp de război, care se folosea probabil de o corespondenţă convenţională, n-avea nicio legătură cu politica. Partidul Bolșevic n-avea nicio legătură cu acest comerţ. Lenin și Troţki îl demascaseră în presă pe Parvus, care îmbina un comerţ bun cu o politică proastă, și-i chemaseră pe revoluţionarii ruși să rupă orice relaţie cu el. Dar cine avea vreme să înţeleagă toate astea în vâltoarea evenimentelor? O organizaţie de spioni la Stockholm – asta era ceva foarte ușor de înţeles. Iar flacăra aprinsă atât de stângaci de mâna sublocotenentului Ermolenko a reizbucnit dintr-o altă parte. E adevărat, și aici au apărut dificultăţi. Șeful secţiei de contrainformaţii a Statului-Major, prinţul Turkestanov, a răspuns la întrebările anchetatorului însărcinat cu chestiuni de maximă importanţă, Aleksandrov, că „Z. Burștein este o persoană care nu merită nicio încredere. Burștein reprezintă tipul de negustor dubios care nu se dă în lături de la nimic". Dar oare proasta reputaţie a lui Burștein putea să împiedice încercarea de a-i strica reputaţia lui Lenin? Nu, Kerenski nu va ezita să declare afirmaţiile lui Burștein drept „extrem de serioase". Ancheta a pornit-o de-acum pe pista Stockholmului. Dezvăluirile sublocotenentului care lucra pentru două state-majore în același timp și ale negustorului dubios „care nu merită nicio încredere" au stat la baza celei mai fantastice dintre acuzaţiile aduse împotriva partidului revoluţionar pe care un popor de o sută șaizeci de milioane de oameni se pregătea să-l ridice la putere.

Totuși, în ce fel au ajuns în ziare materialele anchetei preliminare, mai ales într-un moment în care ofensiva eșuată a lui Kerenski începea să se transforme într-o catastrofă, iar demonstraţia din iulie de la Petrograd arătase creșterea impetuoasă a bolșevicilor? Unul dintre iniţiatorii acţiunii, procurorul Bessarabov, va povesti mai târziu cu sinceritate în presă că, atunci când s-a văzut că Guvernul Provizoriu de la Petrograd era cu totul lipsit de o forţă armată de nădejde, la Statul-Major al districtului s-a hotărât să se încerce provocarea unei răsturnări psihologice în rândul regimentelor printr-un mijloc cu acţiune puternică. „Reprezentanţilor Regimentului Preobrajenski, care era cel mai apropiat de Statul-Major, li s-a comunicat esenţa documentelor; cei prezenţi s-au putut convinge de impresia puternică pe care a produs-o această dezvăluire. Din acel moment a devenit clar de ce armă puternică dispune guvernul." După o verificare experimentală atât de plină de succes, complotiștii din justiţie, de la Statul-Major și de la contrainformaţii s-au grăbit să-l anunţe pe ministrul justiţiei de descoperirea lor. Pereverzev a răspuns că nu se poate da un comunicat oficial, dar că, în ceea ce-i privește pe membrii

actuali ai Guvernului Provizoriu, ei „nu se împotrivesc unei inițiative private". Numele funcționarilor de la Statul-Major sau din justiție au fost considerate, nu fără temei, ca nepotrivite pentru interesele cauzei: spre a da drumul unei calomnii de senzație era nevoie de un „om politic". La nivelul inițiativei private, complotiștii au găsit fără prea mare efort persoana de care aveau nevoie. Fost revoluționar, deputat în cea de-a doua Dumă, orator gălăgios și intrigant pătimaș, Aleksinski se aflase într-o vreme în aripa de extremă stânga a bolșevicilor. Lenin era, în ochii lui, un oportunist inveterat. În anii reacțiunii, Aleksinski a creat o grupare aparte de extremă stânga, în fruntea căreia a stat în emigrație până la război, pentru ca, odată cu începerea acestuia, să ia o poziție ultrapatriotică și să considere drept specialitatea sa deosebită demascarea întregii lumi ca vândută kaizerului. Pe acest temei, el a desfășurat la Paris o activitate extrem de amplă de informator, în alianță cu patrioți ruși și francezi de același soi. Asociația Ziariștilor Străini de la Paris, adică o asociație a corespondenților țărilor aliate și neutre, foarte patriotică și deloc riguroasă, s-a văzut obligată să-l declare pe Aleksinski, printr-o rezoluție specială, „un calomniator fără onoare" și să-l dea afară din mijlocul ei. Revenit cu acest atestat la Petrograd după Revoluția din Februarie, Aleksinski a vrut să încerce, în calitate de fost activist de stânga, să pătrundă în Comitetul Executiv. În ciuda indulgenței lor, menșevicii și eserii i-au închis, printr-o dispoziție din 11 aprilie, ușa în nas, invitându-l să încerce să-și recapete onoarea. Era ușor de spus! După ce a hotărât că era mult mai ușor să-i murdărească pe alții decât să se reabiliteze pe sine, Aleksinski a intrat în legătură cu contrainformațiile și a dat o dimensiune de stat instinctelor sale de intrigant. Deja în a doua jumătate a lui iulie, el a început să-i prindă în mrejele calomniei sale și pe menșevici. Conducătorul acestora, Dan, ieșind din starea de expectativă, a publicat în *Izvestia* oficială a sovietelor (22 iulie) o scrisoare de protest: „E timpul să punem capăt faptelor de vitejie ale unui om care a fost declarat în mod oficial un calomniator fără onoare". Oare nu era clar că Temis, inspirată de Ermolenko și Burștein, nu putea găsi un intermediar mai bun între sine și opinia publică decât Aleksinski? Semnătura lui era aceea care împodobea documentul demascator.

În culise, miniștrii socialiști au protestat împotriva transmiterii documentelor către presă, așa cum, de fapt, au făcut și doi miniștri burghezi: Nekrasov și Tereșcenko. Chiar în ziua publicării lor, pe 5 iulie, Pereverzev, de care guvernul ar fi dorit și mai înainte să scape, a fost obligat să-și dea demisia. Menșevicii vor sugera că asta era victoria lor. Kerenski va afirma mai târziu că ministrul a fost înlăturat pentru că făcuse mult prea repede dezvăluiri ce împiedicau mersul anchetei. Dacă nu prin șederea sa la putere, atunci cel puțin prin plecarea sa, Pereverzev i-a mulțumit pe toți.

În aceeași zi, Zinoviev s-a prezentat la ședința biroului Comitetului Executiv și, în numele Comitetului Central al bolșevicilor, a cerut să se ia

imediat măsuri de reabilitare a lui Lenin și de prevenire a oricăror urmări ale calomniei. Biroul n-a putut să refuze crearea unei comisii de anchetă. Suhanov scrie: „Chiar și comisia își dădea seama că aici nu trebuia anchetată chestiunea trădării Rusiei de către Lenin, ci numai sursa calomniei". Dar comisia s-a lovit de concurenţa plină de zel a organelor de justiţie și contrainformaţii, care aveau toate temeiurile să nu-și dorească un amestec din afară în treburile lor. E adevărat, ori de câte ori socotiseră că era nevoie de așa ceva, organele Sovietului se descurcaseră fără greutate cu cei de la guvern. Dar Zilele din Iulie duseseră la o deplasare serioasă a puterii spre dreapta; în plus, comisia Sovietului n-avea deloc de ce să ducă la bun sfârșit o sarcină ce contrazicea în mod clar interesele politice ale celor care o înființaseră. Cei mai serioși dintre conducătorii conciliatori – de fapt, numai menșevici – erau preocupaţi să se stabilească în mod formal că ei nu participau la calomnie, însă nimic mai mult. În cazurile în care nu se puteau eschiva de la un răspuns direct, ei se delimitau în câteva cuvinte de acuzaţii, dar nu mișcau niciun deget pentru a înlătura pumnalul ridicat deasupra capetelor bolșevicilor. Un exemplu popular de asemenea politică l-a dat cândva proconsulul roman Pilat. Și oare ar fi putut ei acţiona altfel, fără să se trădeze pe sine? Numai calomnia împotriva lui Lenin clătinase în Zilele din Iulie o parte a garnizoanei, îndepărtând-o de bolșevici. Dacă conciliatorii ar fi dus acum o luptă împotriva calomniei, batalionul Regimentului Izmailovski ar fi încetat, probabil, să mai cânte Marseilleza în cinstea Comitetului Executiv și ar fi pornit-o înapoi în cazărmi, dacă nu spre Palatul Kșesinskaia.

În acord cu linia generală a menșevicilor, ministrul de interne Ţereteli, care și-a asumat responsabilitatea pentru arestările bolșevicilor ce au urmat în curând, a socotit necesar – e adevărat, sub presiunea fracţiunii bolșevice – să declare în ședinţa Comitetului Executiv că el personal nu-i bănuiește de spionaj pe conducătorii bolșevici, dar că-i acuză de complot și de insurecție armată. Pe 13 iulie, Liber, prezentând rezoluţia care scotea, de fapt, Partidul Bolșevic în afara legii, a socotit că trebuie să spună: „Și eu cred că acuzaţia îndreptată împotriva lui Lenin și Zinoviev nu e întemeiată pe nimic". Asemenea declaraţii au fost primite de toată lumea într-o tăcere posomorâtă: bolșevicilor li se părea nedemn de evazive, iar patrioţilor – de prisos, căci nu aduceau niciun folos.

Vorbind pe 17 la ședinţa reunită a ambelor comitete executive, Troţki spunea: „Se creează o atmosferă insuportabilă, în care vă veţi sufoca la fel de tare ca și noi. Se aruncă acuzaţii murdare împotriva lui Lenin și Zinoviev. (O voce: «Ăsta-i adevărul». Gălăgie. Troţki continuă.) Se pare că există în sală oameni care sunt de acord cu aceste acuzaţii. Există oameni aici care s-au atașat numai din interes revoluţiei. (Gălăgie, clopoţelul președintelui reface cu greu liniștea.)... Lenin s-a luptat treizeci de ani pentru revoluţie. Eu mă

lupt împotriva asupririi maselor populare de douăzeci de ani. Noi nu putem să nutrim decât ură pentru militarismul german... Bănuiala împotriva noastră în acest domeniu poate fi exprimată numai de cineva care nu știe ce înseamnă să fii revoluţionar. Am fost condamnat de un tribunal german la opt luni de închisoare pentru a fi combătut militarismul german... și toţi știu asta. Să nu îngăduiţi nimănui din sală să spună că suntem năimiţii Germaniei, pentru că asta nu e vocea unor revoluţionari convinși, ci vocea ticăloșiei (aplauze)". Astfel a fost prezentat acest episod în publicaţiile antibolșevice de atunci – cele bolșevice fuseseră deja închise. Trebuie totuși să explicăm că aplauzele veneau numai de la un mic sector de stânga; o parte a deputaţilor mârâia plină de ură, iar majoritatea tăcea. Totuși, nimeni, nici măcar din rândurile agenţilor direcţi ai lui Kerenski, n-a urcat la tribună să susţină versiunea originală a acuzării sau măcar să o aprobe indirect.

La Moscova, unde lupta dintre bolșevici și conciliatori avea în general un caracter mai moderat, urmând să ia însă forme mai violente în octombrie, ședinţa reunită a celor două soviete, cel al muncitorilor și cel al soldaţilor, a hotărât pe 10 iulie „elaborarea și afișarea unei proclamaţii în care să se arate că acuzarea fracţiunii bolșevicilor de spionaj este o calomnie și o intrigă a contrarevoluţiei". Sovietul din Petrograd, legat mult mai direct de combinaţiile guvernamentale, n-a luat nicio măsură, așteptând concluziile comisiei de anchetă, care nici nu se apucase însă de lucru.

Pe 5 iulie, într-o discuţie cu Troţki, Lenin se întreba: „Oare n-o să ne împuște pe toţi?" Numai o asemenea intenţie putea explica ștampila oficioasă pe care o primise monstruoasa calomnie. Lenin îi socotea pe dușmani în stare să ducă la bun sfârșit treaba începută și a ajuns la concluzia că nu trebuia să se predea în mâinile lor. Pe 6 seara, Kerenski a venit de pe front, puternic îmbibat de opiniile generalilor, și a cerut măsuri ferme împotriva bolșevicilor. Pe la ora două noaptea, guvernul a hotărât aducerea în faţa justiţiei a tuturor conducătorilor „insurecţiei armate" și dizolvarea regimentelor care luaseră parte la răscoală. Detașamentul înarmat trimis la apartamentul lui Lenin pentru percheziţie și arestare a trebuit să se mulţumească numai cu percheziţia, pentru că locatarul nu se mai afla acasă. Lenin era încă la Petrograd, dar se ascunsese într-un apartament muncitoresc și cerea ca comisia de anchetă a Sovietului să-i asculte pe el și pe Zinoviev în condiţii care să excludă orice capcană din partea contrarevoluţiei. Într-o declaraţie trimisă comisiei, Lenin și Zinoviev scriau: „În această dimineaţă (vineri, 7 iulie), lui Kamenev i s-a comunicat de la Dumă că o comisie va veni la apartamentul convenit chiar astăzi la ora douăsprezece. Noi scriem rândurile acestea în ziua de 7 iulie la ora șase și jumătate seara și constatăm că, până acum, comisia n-a apărut și n-a dat niciun semn... Răspunderea pentru întârzierea interogatoriului nu cade asupra noastră". Faptul că comisia Sovietului evita ancheta promisă l-a

convins definitiv pe Lenin că conciliatorii se spălau pe mâini, lăsând cale liberă represiunii albgardiștilor. Ofițerii și iuncherii, care apucaseră între timp să distrugă tipografia bolșevică, îi băteau și-i arestau pe stradă pe cei care protestau împotriva acuzației de spionaj aduse bolșevicilor. Atunci, Lenin s-a hotărât definitiv să se ascundă, nu de anchetă, ci de posibila răfuială.

Pe 15, Lenin și Zinoviev au explicat într-un ziar bolșevic din Kronstadt, pe care puterea nu îndrăznise să-l închidă, de ce nu considerau cu putință să se predea în mâinile autorităților: „Din scrisoarea fostului ministru al justiției, Pereverzev, publicată duminică în ziarul *Novoe Vremia*, rezultă cât se poate de limpede că «procesul» referitor la spionajul făcut de Lenin și de ceilalți este o înscenare cu totul premeditată a partidului contrarevoluției. Pereverzev recunoaște absolut fățiș că el a lansat acuzații necontrolate, pentru a ațâța furia (textual) soldaților împotriva partidului nostru. Mărturisirea vine de la o persoană care până mai ieri a fost ministrul justiției!... În Rusia nu poate fi vorba acum de niciun fel de legalitate. A te preda acum autorităților înseamnă a te da pe mâna Miliukovilor, Aleksinskilor, Pereverzevilor, pe mâna contrarevoluționarilor întărâtați, pentru care toate acuzațiile împotriva noastră nu sunt decât un episod de război civil".[1] Pentru a înțelege astăzi sensul cuvintelor despre „episodul" de război civil e de ajuns să ne aducem aminte de soarta lui Karl Liebknecht și a Rosei Luxemburg. Lenin știa să prevadă.

În timp ce agitatorii din tabăra dușmană răspândeau tot felul de povești cum că Lenin ar fi fugit în Germania ba cu un torpilor, ba cu un submarin, majoritatea din Comitetul Executiv s-a grăbit să-l condamne pe Lenin pentru sustragere de la anchetă. Ocolind problema esenței politice a acuzațiilor și a atmosferei de răzbunare în care și pentru care fuseseră ele făcute, conciliatorii s-au prezentat doar ca niște apărători ai justiției. Era cea mai dezavantajoasă poziție dintre toate cele pe care le aveau la dispoziție. Rezoluția Comitetului Executiv din 13 iulie nu numai că a declarat comportamentul lui Lenin și al lui Zinoviev ca fiind „cu totul inadmisibil", dar i-a și cerut fracțiunii bolșevice „condamnarea neîntârziată, categorică și clară" a conducătorilor ei. Fracțiunea a respins în unanimitate cererea Comitetului Executiv. Totuși, în mediul bolșevic, cel puțin la vârf, existau îndoieli dacă Lenin procedase bine eschivându-se de la anchetă. În schimb, printre conciliatori, chiar și printre cei mai de stânga, dispariția lui Lenin a stârnit o indignare absolută, nu întotdeauna ipocrită, așa cum se vede din exemplul lui Suhanov. Așa cum știm, caracterul calomniator al materialelor contrainformațiilor fusese pentru el, încă de la început, dincolo de orice îndoială. „Acuzația de doi bani – scrie el – s-a risipit ca fumul. Nimeni n-a confirmat-o prin nimic și n-a mai crezut în ea." Dar

[1] V. I. Lenin, „Scrisoare către redacția ziarului «Proletarskoe Delo»", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 10-11. *(N. red.)*

pentru Suhanov a rămas un mister cum de a putut Lenin să se eschiveze de la anchetă. „Asta a fost ceva deosebit, nemaivăzut, de neînţeles. Orice muritor ar fi cerut o judecată și o anchetă, oricât de nefavorabile ar fi fost condiţiile." Da, orice muritor. Dar nu orice muritor ar fi putut să devină obiectul urii turbate a claselor conducătoare. Lenin nu era orice muritor și nu uita nicio clipă de răspunderea pe care o avea. El știa să tragă toate concluziile dintr-o situaţie și să ignore ezitările „opiniei publice" în numele scopurilor cărora li se supunea viaţa lui. Donquijotismul îi era la fel de străin ca și pozele studiate.

Lenin a petrecut împreună cu Zinoviev câteva săptămâni în preajma Petrogradului, în apropiere de Sestroreţk, în pădure, unde trebuia să înnopteze și să se adăpostească de ploaie într-o claie de fân. Deghizat în fochist, Lenin a traversat cu o locomotivă graniţa finlandeză și s-a ascuns în apartamentul șefului poliţiei din Helsingfors, un fost muncitor din Petrograd; apoi, s-a mutat mai aproape de graniţa rusă, la Vîborg. De la sfârșitul lui septembrie, a locuit ascuns la Petrograd, pentru ca, în ziua insurecţiei, să iasă în arena deschisă după o lipsă de patru luni.

Iulie a fost o lună de calomnie deșănţată, nerușinată și victorioasă; în august, ea va începe deja să se epuizeze. Exact la o lună după ce calomnia a fost pusă în circulaţie, Ţereteli, fidel sieși, va socoti necesar să repete în ședinţa Comitetului Executiv: „A doua zi după arestări, am declarat public la cererea bolșevicilor și am spus: Nu-i bănuiesc de legături cu Statul-Major german pe conducătorii bolșevicilor acuzaţi de instigare la insurecţia din 3-5 iulie". Să fi spus mai puţin de atât era imposibil. Să fi spus mai mult nu era avantajos. Presa partidelor conciliatoare n-a mers mai departe de cuvintele lui Ţereteli. Dar, pentru că ea îi acuza totodată cu înverșunare pe bolșevici ca fiind uneltele militarismului german, vocea ziarelor conciliatoare se amesteca din punct de vedere politic cu urletul celorlalte publicaţii, care nu vorbeau despre bolșevici ca despre niște „unelte" ale lui Ludendorff, ci ca despre năimiţii lui. Notele cele mai înalte în acest cor veneau de la cadeţi. *Russkie Vedomosti*, ziarul profesorilor liberali din Moscova, spunea că la percheziția făcută la redacţia *Pravdei* s-ar fi găsit o scrisoare în germană, în care un baron din Haparanda „saluta acţiunea bolșevicilor" și prevedea „ce bucurie va produce asta la Berlin". Baronul german de la graniţa finlandeză știa exact de ce scrisori aveau nevoie patrioţii ruși. De asemenea informaţii era plină presa societăţii cultivate, ce se proteja de barbaria bolșevică.

Credeau oare profesorii și avocaţii în aceste cuvinte ale lor? A admite asta, cel puţin în cazul conducătorilor din capitală, ar însemna a le subaprecia foarte mult gândirea politică. Dacă nu niște consideraţii principiale și psihologice, atunci cel puţin unele practice – și mai ales niște consideraţii financiare – trebuiau să le dezvăluie lipsa de substanţă a acuzaţiilor. Firește, guvernul german ar fi putut să-i ajute pe bolșevici, nu prin idei, ci prin bani. Dar toc-

mai banii erau cei care le lipseau bolșevicilor. În timpul războiului, centrul din străinătate al partidului se luptase cu o sărăcie cruntă: o sută de franci păreau o sumă mare, organul central ieșea o dată pe lună sau la două luni, iar Lenin număra cu grijă rândurile pentru a nu depăși bugetul. Cheltuielile organizaţiei din Petrograd din anii războiului fuseseră de câteva mii de ruble, care se duceau în primul rând pe tipărirea de manifeste ilegale: în doi ani și jumătate, la Petrograd vor apărea numai 300.000 de exemplare. După revoluţie, afluxul de membri și de fonduri a crescut, se-nţelege, în mare măsură. Muncitorii făceau cu multă bunăvoinţă donaţii în folosul Sovietului și al partidelor sovietelor. „Donaţiile, tot felul de cotizaţii, colecte și transferuri în favoarea Sovietului – spunea într-un raport avocatul Bramson, un trudovic, la primul Congres al Sovietelor – au început să vină chiar de a doua zi de după izbucnirea revoluţiei noastre... De dimineaţa devreme și până seara târziu, se putea vedea tabloul deosebit de emoţionant al unui pelerinaj neîntrerupt la noi, la Palatul Tavriceski, cu aceste contribuţii." Pe măsură ce a trecut timpul, muncitorii au fost tot mai dispuși să facă asemenea donaţii în folosul bolșevicilor. Totuși, în ciuda creșterii rapide a partidului și a fondurilor intrate, *Pravda* era, ca format, cel mai mic dintre ziarele de partid. La scurtă vreme de la sosirea sa în Rusia, Lenin îi scria lui Radek, la Stockholm: „Scrieţi pentru «Pravda» articole de politică externă, cât se poate de scurte și în spiritul «Pravdei» (ziarul e prea mic! are prea puţin spaţiu! facem tot posibilul să-l mărim)".[2] În ciuda regimului spartan de economie instituit de Lenin, partidul n-a ieșit din sărăcie. În vreme de război, alocarea a două-trei mii de ruble în folosul organizaţiei locale era de fiecare dată o problemă serioasă pentru Comitetul Central. Spre a trimite ziare pe front trebuiau să se facă noi și noi colecte printre muncitori. Și, chiar și așa, ziarele bolșevice ajungeau în tranșee într-o cantitate incomparabil mai mică decât ziarele conciliatorilor și ale liberalilor. Veneau mereu plângeri în acest sens. „Trăim numai din știrile ajunse la noi din gură-n gură din ziarul vostru", scriau soldaţii. În aprilie, Conferinţa Orășenească de partid i-a chemat pe muncitorii din Petrograd să adune în trei zile cele 75.000 de ruble care lipseau pentru a cumpăra o tipografie. Suma asta a fost acoperită din belșug și partidul a achiziţionat, în sfârșit, propria tipografie, chiar cea pe care iuncherii o vor distruge complet în iulie. Influenţa lozincilor bolșevice a crescut ca un incendiu în stepă. Dar mijloacele materiale de propagandă rămâneau foarte sărace. Viaţa personală a bolșevicilor dădea și mai puţine prilejuri de calomnie. Ce mai rămânea atunci? Nimic, la urma urmelor, decât trecerea lui Lenin prin Germania. Dar tocmai acest fapt, care era prezentat cel mai adesea în faţa unui public simplu ca o dovadă a priete-

[2] V. I. Lenin, „Către I. S. Ganețki și K. B. Radek", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 49, București, Editura Politică, 1968, p. 478. *(N. red.)*

niei lui Lenin cu guvernul german, dovedea în realitate contrariul: un agent ar fi trecut prin ţara dușmană pe ascuns și în deplină securitate; a se hotărî în timp de război la încălcarea pe față a legilor patriotismului o putea face numai un revoluţionar sigur pe sine.

Ministerul Justiţiei nu s-a dat totuși înapoi de la executarea sarcinii sale ingrate: nu degeaba primise el ca moștenire din trecut cadrele formate în ultima perioadă a autocraţiei, când asasinarea deputaţilor liberali de către membri ai Sutelor Negre ale căror nume erau cunoscute în toată ţara rămânea în mod sistematic neelucidată, în vreme ce un vânzător de prăvălie evreu din Kiev era trimis în judecată sub acuzaţia de a se fi folosit de sângele unui băiat creștin. Sub semnătura anchetatorului însărcinat cu chestiuni de maximă importanţă, Aleksandrov, și a procurorului de la Curtea de Justiție, Karinski, pe 21 iulie s-a publicat decizia de trimitere în judecată sub acuzaţia de înaltă trădare a lui Lenin, Zinoviev, Kollontai și a altor persoane, inclusiv a social-democratului german Helfand-Parvus. Aceleași articole 51, 100 și 108 ale Codului penal au fost invocate apoi și pentru punerea sub acuzare a lui Troţki și Lunacearski, arestaţi de către detașamente înarmate pe 23 iulie. Conform textului deciziei, conducătorii bolșevicilor, „cetăţeni ruși, în înţelegere prealabilă între ei și alte persoane, în vederea aducerii de foloase unor state aflate în stare de război cu Rusia, au intrat în legătură cu agenţii numitelor state, pentru a contribui la dezorganizarea armatei ruse și a spatelui frontului, spre a slăbi capacitatea de luptă a armatei. Pentru aceasta, cu mijloace bănești primite de la aceste state, au organizat o propagandă în rândul populaţiei și al trupelor, pe care le-au chemat să refuze fără întârziere operaţiunile militare îndreptate împotriva dușmanului, și, de asemenea, au organizat în același scop, în perioada 3-5 iulie 1917, o insurecţie armată la Petrograd". Deși orice om cu carte, cel puţin din capitală, știa în acele zile în ce condiţii ajunsese Troţki de la New York, prin Cristiania[3] și Stockholm, la Petrograd, anchetatorul judecătoresc i-a pus în cârcă și trecerea prin Germania. Justiţia voia, după cum se vede, să înlăture orice îndoială în privinţa solidităţii materialelor pe care i le puseseră la dispoziţie contrainformaţiile.

Această ultimă instituţie nu este nicăieri o pepinieră de moralitate. În Rusia însă, contrainformaţiile erau cloaca regimului Rasputin. Scursorile ofiţerimii, poliţiei, jandarmeriei, agenţii concediaţi ai Ohranei constituiau cadrele acestei instituţii lipsite de talent, ticăloase și atotputernice. Colonei, căpitani și sublocotenenţi nepotriviţi pentru fapte de arme incluseseră în sfera lor de atribuţii toate domeniile vieţii sociale și de stat, instituind în întreaga ţară un sistem feudal de contrainformaţii. „Situaţia a devenit într-adevăr catastrofală – se plânge fostul director al poliţiei, Kurlov – când faimoasele

[3] Numele purtat de Oslo, capitala Norvegiei, până în 1924. *(N. red.)*

contrainformaţii au început să se implice în treburile administraţiei civile." De numele lui Kurlov însuși erau legate numeroase afaceri dubioase, inclusiv amestecul indirect în asasinarea prim-ministrului Stolîpin; cu toate acestea, activitatea contrainformaţiilor făcea să tremure până și imaginaţia lui încercată. În timp ce „lupta cu spionajul dușmanului... se purta într-un mod foarte anemic", scrie el, apăreau de-a valma niște cazuri vizibil umflate, îndreptate împotriva unor persoane nevinovate, în scop evident de șantaj. De unul din aceste cazuri s-a lovit chiar Kurlov. „Spre groaza mea – spune el –, am auzit pseudonimul unui agent secret pe care-l cunoșteam din vremea când lucrasem la Departamentul de poliţie și care fusese dat afară pentru șantaj." Unul dintre șefii din provincie ai contrainformaţiilor, un oarecare Ustinov, care fusese notar înainte de război, descrie în amintirile sale moravurile contrainformaţiilor cam cu aceleași trăsături ca și Kurlov: „În dosarele anchetate, agenţia își fabrica singură materialele". E încă și mai instructiv să verifici nivelul instituţiei chiar după nivelul celui care o acuză. „Rusia era pierdută – scrie Ustinov în legătură cu Revoluţia din Februarie –, ajunsă victima unei revoluţii făcute de agenţii Germaniei cu aur german." Atitudinea notarului patriot faţă de bolșevici nu mai cere explicaţii. „Rapoartele contrainformaţiilor despre activitatea anterioară a lui Lenin, despre legătura lui cu Statul-Major german, despre faptul că primise aur german erau așa de convingătoare, că puteai să-l spânzuri numaidecât." Kerenski n-a făcut asta, după câte se pare, numai pentru că era el însuși un trădător. „Mă uimea mai ales, ba chiar mă indigna pur și simplu să văd la conducere un avocat mediocru, pe jidanul Sașka Kerenski." Ustinov mărturisește că Kerenski „era bine cunoscut ca fiind un provocator care-și trădase colegii". Generalul francez Anselme, așa cum explică el mai departe, nu va părăsi în martie 1919 Odessa sub presiunea bolșevicilor, ci pentru că primise o mare mită. De la bolșevici? Nu, „bolșevicii n-aveau nimic de-a face cu asta. Aici era vorba de masoni". Așa arăta lumea asta.

La scurtă vreme după Revoluţia din Februarie, această instituţie formată din escroci, falsificatori și șantajiști a fost încredinţată unui eser patriot venit din străinătate, Mironov, pe care ministrul adjunct Demianov, un „socialist-populist", îl caracterizează cu aceste cuvinte: „În exterior, Mironov lăsa o impresie bună... Dar nu m-aș mira să aflu că nu era un om complet normal". Se prea poate să aibă dreptate: e puţin probabil ca un om normal să fi fost de acord să preia conducerea unei instituţii ce trebuia pur și simplu desființată, după ce s-ar fi dat pe pereţi cu clorură de mercur. Din cauza debandadei administrative produse de revoluţie, contrainformaţiile au ajuns în subordinea ministrului de justiţie Pereverzev, un om de o ușurătate incredibilă, care n-avea prea multe scrupule în alegerea mijloacelor folosite. Același Demianov spune în amintirile sale că ministrul lui „nu se bucura de aproape niciun prestigiu în Soviet". Sub protecţia lui Mironov și a lui Pereverzev,

ofiţerii de la informaţii, speriaţi de revoluţie, și-au revenit repede și și-au adaptat vechea activitate la noua situaţie politică. În iunie, chiar și aripa de stânga a presei guvernamentale a început să publice informaţii despre escrocheriile financiare și alte infracţiuni făcute de funcţionarii de rang înalt de la contrainformaţii, inclusiv de doi conducători ai instituţiei, Șciukin și Broi, cei mai apropiaţi colaboratori ai nefericitului Mironov. Cu o săptămână înainte de criza din iulie, Comitetul Executiv, sub presiunea bolșevicilor, s-a adresat guvernului cu cererea de a se face de îndată o anchetă la contrainformaţii, la care să participe reprezentanţi ai Sovietului. Ofiţerii de informaţii aveau, așadar, motivele lor de serviciu, mai bine zis, legate de propria piele, pentru a-i lovi cât mai repede și mai cu putere pe bolșevici. Iar prinţul Lvov semnase la ţanc o lege care dădea contrainformaţiilor dreptul de a ţine un acuzat în închisoare timp de trei luni.

Caracterul acuzaţiei și al acuzatorilor înșiși dă naștere în mod inevitabil următoarei întrebări: cum au putut niște oameni normali să creadă sau măcar să dea impresia că cred o minciună așa de evident absurdă? Succesul contrainformaţiilor ar fi fost, într-adevăr, imposibil în afara atmosferei generale create de război, înfrângeri, distrugere, revoluţie și lupta socială înverșunată. Din toamna lui 1914, nimic nu le reușea claselor dominante din Rusia, pământul le fugea de sub picioare, totul le scăpa din mâini, necazurile veneau din toate părţile – puteai să nu cauţi un vinovat? Un fost procuror de la Curtea de Justiţie, Zavadski, își amintește că „niște spirite foarte sănătoase ajunseseră în anii neliniștiţi ai războiului să vadă trădare acolo unde probabil nu exista deloc. Marea majoritate a dosarelor de acest fel cercetate pe vremea când eram procuror s-au dovedit exagerate". La originea unor asemenea dosare, alături de agentul rău intenţionat, era mic-burghezul care-și pierduse capul. Dar, foarte devreme, psihoza războiului s-a combinat cu febra politică prerevoluţionară și a început să dea niște roade extrem de sofisticate. Alături de generalii ghinioniști, liberalii căutau în toţi și în toate mâna germanilor. Camarila era socotită germanofilă. Întreaga clică a lui Rasputin era considerată, sau cel puţin declarată de liberali ca acţionând la instrucţiunile Potsdamului. Ţarina era acuzată mereu și în mod deschis de spionaj: chiar și în cercurile din preajma Curţii i se atribuia răspunderea pentru scufundarea de către germani a vasului cu care generalul Kitchener venea în Rusia. Cei de dreapta, se-nţelege, nu rămâneau nici ei datori. Zavadski povestește că adjunctul ministrului de interne, Beleţki, a încercat la începutul lui 1916 să deschidă un dosar împotriva industriașului naţional-liberal Gucikov, acuzându-l de „activităţi vecine, în timp de război, cu înalta trădare..." Demascând faptele eroice ale lui Beleţki, Kurlov, și el un fost ministru adjunct de interne, îl întreba la rândul său pe Miliukov: „Pentru ce serviciu onest adus ţării primise el două sute de mii de ruble «finlandeze», bani trimiși prin poștă pe numele portarului casei

sale?" Ghilimelele de la banii „finlandezi" trebuiau să arate că era vorba de bani germani. Iar asta deși Miliukov avea o reputaţie extrem de binemeritată de germanofob! În cercurile guvernamentale se socotea, în general, drept lucru dovedit că toate partidele de opoziţie funcţionau cu bani germani. În august 1915, când erau așteptate tulburări legate de intenţia de suspendare a Dumei, ministrul marinei, Grigorovici, considerat aproape un liberal, spunea la ședinţa guvernului: „Germanii desfășoară o propagandă intensă și dau o grămadă de bani organizaţiilor antiguvernamentale". Octombriștii și cadeţii, indignaţi de asemenea insinuări, nu ezitau totuși să le respingă aruncându-le asupra stângii. În legătură cu discursul semipatriotic de la începutul războiului al menșevicului Ciheidze, președintele Dumei, Rodzianko, scrie: „Evenimentele ulterioare au arătat apropierea lui Ciheidze de cercurile germane". Degeaba am aștepta măcar o umbră de dovadă!

În a sa *Istorie a celei de-a doua revoluţii ruse*, Miliukov spune: „Rolul «surselor obscure» în revoluţia din 27 februarie e cu totul neclar, dar, judecând după ce s-a întâmplat după aceea, e greu să-l negăm". Și mai hotărât se exprimă un fost marxist, azi slavofil reacţionar de origine germană, Piotr von Struve: „Când Revoluţia Rusă, aranjată și gândită de Germania, a reușit, Rusia a ieșit, de fapt, din război". Struve, ca și Miliukov, nu vorbește despre Revoluţia din Octombrie, ci despre cea din Februarie. În legătură cu celebrul „Ordin nr. 1", Marea Cartă a libertăţilor soldaţilor elaborată de delegaţii garnizoanei din Petrograd, Rodzianko scrie: „Nu mă îndoiesc nicio clipă de originea germană a Ordinului nr. 1". Comandantul uneia dintre divizii, generalul Barkovski, îi povestea lui Rodzianko că Ordinul nr. 1 „le-a fost distribuit trupelor sale în mari cantităţi din tranșeele germane". Devenit ministru de război, Gucikov, căruia, în timpul ţarului, se încercase să i se intenteze un proces de înaltă trădare, s-a grăbit să arunce această acuzaţie asupra stângii. Ordinul din aprilie al lui Gucikov adresat armatei spunea: „Oameni care urăsc Rusia și se află, fără îndoială, în solda dușmanilor noștri au pătruns în armata de pe front cu perseverenţa ce-i caracterizează pe inamicii noștri și, îndeplinindule, după cum se vede, cererile, predică necesitatea încheierii războiului cât se poate de repede". În legătură cu manifestaţia din aprilie, îndreptată împotriva politicii imperialiste, Miliukov scrie: „Sarcina îndepărtării ambilor miniștri (Miliukov și Gucikov) a fost dată direct din Germania"; pentru participarea la demonstraţie, muncitorii au primit de la bolșevici câte 15 ruble pe zi. Cu cheia aurului german, istoricul liberal rezolvă toate enigmele de care s-a lovit ca politician.

Socialiștii patrioţi, care-i hărţuiau pe bolșevici ca fiind aliaţi involuntari, dacă nu cumva agenţi ai cercurilor conducătoare ale Germaniei, s-au trezit ei înșiși acuzaţi dinspre dreapta de același lucru. Am auzit opinia lui Rodzianko despre Ciheidze. Nu l-a cruţat nici pe Kerenski: „El a fost, fără îndoială, cel

care, dintr-o simpatie tainică faţă de bolșevici, dar poate și din alte considerente, a îndemnat Guvernul Provizoriu" să-i primească pe bolșevici în Rusia. „Alte considerente" nu pot însemna nimic altceva decât patima pentru aurul german. În niște memorii curioase, traduse în diverse limbi străine, generalul de jandarmi Spiridovici, remarcând numărul mare de evrei din cercurile conducătoare ale eserilor, adaugă: „Printre ei străluceau și nume rusești, cum ar fi cel al viitorului ministru al agriculturii, spionul german Viktor Cernov". Conducătorul Partidului Eserilor nu era suspectat numai de către jandarm. După raidul din iulie împotriva bolșevicilor, cadeţii n-au pierdut timpul și au început hărţuirea ministrului agriculturii Cernov, bănuit de legături cu Berlinul, iar nefericitul patriot a fost nevoit să-și dea temporar demisia, pentru a se spăla de acuzaţii. Luând cuvântul în toamna anului 1917 în legătură cu mandatul încredinţat de Comitetul Executiv patriotic menșevicului Skobelev pentru a lua parte la o conferinţă socialistă internaţională, Miliukov va demonstra, de la tribuna Preparlamentului, pe calea unei scrupuloase analize sintactice a textului, „originea" în mod evident „germană" a documentului. Stilul mandatului, ca, de altfel, al întregii literaturi conciliatoare, era într-adevăr prost. Democraţia întârziată, fără idee, fără voinţă, uitându-se speriată în toate părţile, înghesuia în scrierile sale eschivare după eschivare, până ce acestea ajungeau să sune ca o traducere proastă dintr-o limbă străină, la fel cum ea însăși nu era decât umbra unui trecut străin. Ludendorff nu era totuși vinovat de asta.

Trecerea lui Lenin prin Germania i-a deschis demagogiei șoviniste niște posibilităţi uriașe. Dar, parcă pentru a arăta mai bine rolul pur instrumental al patriotismului în politica sa, presa burgheză, care-l primise pe Lenin la început cu o falsă simpatie, a declanșat o prigoană de neoprit împotriva „germanofiliei" sale numai după ce i-a înţeles programul social. „Pământ, pâine, pace"? Lozincile astea le putea aduce numai din Germania. Pe vreme aceea nu se vorbea încă despre dezvăluirile lui Ermolenko.

După ce Troţki și alţi câţiva emigranţi care se întorceau din America au fost arestaţi de autorităţile militare ale regelui George la paralela la care se găsește orașul Halifax, ambasada britanică de la Petrograd a făcut public un comunicat oficial într-un inimitabil limbaj anglo-rus: „Cetăţenii ruși de pe vaporul *Christiania Fjord* au fost reţinuţi la Halifax pentru că guvernului englez i s-a transmis că aveau legătură cu un plan subvenţionat de guvernul german de răsturnare a Guvernului Provizoriu rus..." Comunicatul lui sir Buchanan era datat 14 aprilie: pe atunci, nu numai Burștein, dar nici Ermolenko nu apăruseră încă la orizont. În calitate de ministru de externe, Miliukov a fost totuși obligat să-i ceară guvernului englez, prin intermediul ambasadorului rus Nabokov, eliberarea lui Troţki din arest și autorizarea plecării sale în Rusia. „Cunoscându-l pe Troţki și activitatea lui din Ameri-

ca – scrie Nabokov –, guvernul englez era nedumerit: «Ce-i asta: rea-voinţă sau miopie?» Englezii ridicau din sprâncene, își dădeau seama de pericol, ne preveneau." Lloyd George a fost nevoit totuși să facă concesii. Ca răspuns la o întrebare adresată de Troţki ambasadorului britanic în presa de la Petrograd, Buchanan și-a retras rușinat explicaţia inițială, declarând de data asta: „Guvernul meu a reţinut un grup de emigranţi la Halifax numai pentru și în așteptarea verificării persoanelor lor de către guvernul rus... La asta se reduce întregul caz al reţinerii emigranţilor ruși". Buchanan nu era numai un gentleman, ci și un diplomat.

La o consfătuire a membrilor Dumei de Stat de la începutul lui iunie, Miliukov, aruncat afară din guvern de demonstraţia din aprilie, a cerut arestarea lui Lenin și Troţki, făcând aluzii directe la legătura lor cu Germania. Troţki va declara a doua zi la Congresul Sovietelor: „Până ce nu va proba sau nu-și va retrage aceste acuzaţii, Miliukov va purta pe frunte stigmatul de calomniator fără onoare". Miliukov a răspuns în ziarul *Reci* că „este într-adevăr nemulţumit de faptul că domnii Lenin și Troţki se plimbă în libertate", iar necesitatea arestării lor e motivată „nu de faptul că sunt agenţii Germaniei, ci că au păcătuit îndeajuns împotriva Codului penal". Miliukov era un diplomat, fără a fi și un gentleman. Necesitatea arestării lui Lenin și Troţki i-a fost extrem de clară încă de dinaintea dezvăluirilor lui Ermolenko; justificarea juridică a arestării era numai o chestiune tehnică. Conducătorul liberalilor s-a jucat în plan politic cu această acuzaţie gravă cu multă vreme înainte ca ea să fie pusă în circulaţie în formă „juridică".

Rolul mitului aurului german se vede cel mai bine într-un pitoresc episod povestit de secretarul general al Guvernului Provizoriu, cadetul Nabokov (care nu trebuie confundat cu ambasadorul rus de la Londra, citat mai sus). Într-una dintre ședinţele de guvern, plecând de la o altă chestiune, Miliukov remarcase: „Nu e pentru nimeni un secret că banii germani au avut rolul lor printre factorii care au contribuit la revoluţie..." Aduce foarte mult a Miliukov, deși formularea e în mod evident îndulcită. „Kerenski – după spusele lui Nabokov – parcă a înnebunit. Și-a luat servieta și, după ce a trântit-o pe masă, a început să urle: «De vreme ce dl Miliukov a îndrăznit să calomnieze în prezenţa mea cauza sfântă a marii Revoluţii Ruse, nu mai doresc să rămân nicio clipă aici»." Aduce foarte mult a Kerenski, deși gesturile sunt poate puţin îngroșate. Un proverb rusesc ne sfătuiește să nu scuipăm în fântâna din care va trebui poate să bem apă. Când se va supăra pe Revoluţia din Octombrie, Kerenski nu va găsi nimic mai bun decât să îndrepte împotriva ei mitul aurului german. Ceea ce la Miliukov era „calomnierea unei cauze sfinte", la Burștein-Kerenski se va transforma în cauza sfântă a calomnierii bolșevicilor.

Lanţul neîntrerupt al suspiciunilor de germanofilie și spionaj, care, plecând de la ţarină, Rasputin și cercurile din preajma Curţii, trecând prin gu-

vern, state-majore, Dumă și redacţiile liberale, ajungea până la Kerenski și la o parte a conducătorilor Sovietului, frapează cel mai mult prin monotonia lui. Adversarii politici păreau să se fi hotărât categoric să nu facă niciun efort de imaginaţie: mutau pur și simplu din loc în loc aceeași acuzaţie, mai ales de la dreapta la stânga. Calomnia din iulie împotriva bolșevicilor n-a căzut nicidecum din senin; ea era fructul natural al panicii și urii, ultima verigă dintr-un lanţ rușinos, transmiterea unei formule calomnioase gata făcute la o adresă nouă și definitivă, care-i împăca pe acuzatorii și acuzaţii de ieri. Toate supărările celor de la conducere, toate temerile, toată furia lor s-au îndreptat împotriva partidului care era cel mai la stânga și întruchipa cel mai bine forţa zdrobitoare a revoluţiei. Oare clasele avute puteau într-adevăr să le facă loc bolșevicilor fără o ultimă încercare disperată de a-i călca în picioare în sânge și noroi? Ghemul calomniei, bine încurcat în urma îndelungatei folosiri, trebuia să se prăvălească în mod fatal asupra capetelor bolșevice. Demascarea făcută de sublocotenentul în rezervă de la contrainformaţii era numai materializarea delirului claselor avute, care se vedeau ajunse într-o fundătură. Iată de ce calomnia a căpătat o forţă așa de înspăimântătoare.

Firește, spionajul german nu era, în sine, o aiureală. Spionajul german din Rusia era organizat mult mai bine decât cel rusesc din Germania. E de ajuns să amintim că ministrul de război Suhomlinov a fost arestat încă pe timpul vechiului regim ca o persoană de încredere a Berlinului. Este de asemenea neîndoielnic că agenţii germani nu se infiltrau numai printre persoanele de la Curte și printre Sutele Negre, ci și în cercurile de stânga. Încă din primele zile ale războiului, autorităţile austriece și germane au început să se joace cu seriozitate cu tendinţele separatiste, începând cu emigraţia ucraineană și caucaziană. E interesant că și Ermolenko, racolat în aprilie 1917, a fost trimis spre a lupta pentru separarea Ucrainei. Încă din toamna lui 1914, atât Lenin, cât și Troţki chemaseră în presă din Elveţia la o ruptură cu acei revoluţionari care cădeau în plasa militarismului austro-german. La începutul lui 1917, Troţki le-a repetat în presă la New York un avertisment asemănător social-democraţilor germani de stânga, liebknechtieni, cu care încercau să ia legătura agenţii ambasadei britanice. Dar, când se juca cu separatiștii cu scopul de a slăbi Rusia și de a-l speria pe ţar, guvernul german era departe de gândul de a da jos ţarismul. Cea mai bună dovadă este proclamaţia răspândită după Revoluţia din Februarie de către germani în tranșeele rusești și făcută cunoscută pe 11 martie în ședinţa Sovietului din Petrograd: „La început, englezii s-au aliat cu ţarul vostru, dar acum s-au ridicat împotriva lui, fiindcă n-a fost de acord cu cererile lor interesate. L-au răsturnat pe ţarul dăruit vouă de Dumnezeu. De ce s-a întâmplat asta? Pentru că ţarul a înţeles și a demascat intriga mincinoasă și vicleană a englezilor". Și forma, și conţinutul acestui document îi dau o garanţie internă de autenticitate. Așa cum nu se poate contraface un locotenent prusac, așa nu

se poate contrafăce nici filozofia lui istorică. Hoffmann, un locotenent prusac cu rang de general, credea că Revoluţia Rusă fusese plănuită și pusă la cale în Anglia. Toate astea erau totuși mai puţin absurde decât teoria lui Miliukov-Struve, căci Potsdamul continuase până în ultimul moment să spere la o pace separată cu Ţarskoe Selo, în timp ce Londra se temea mai mult decât de orice de această pace separată. Numai când imposibilitatea restaurării ţarului a devenit absolut clară și-a mutat Statul-Major german speranţele spre forţa de descompunere a procesului revoluţionar. Dar, chiar și în chestiunea trecerii lui Lenin prin Germania, iniţiativa n-a pornit din cercurile germane, ci de la Lenin însuși și, în forma sa inițială, de la menșevicul Martov. Statul-Major german doar a acceptat-o și, probabil, nu fără ezitări. Ludendorff și-a spus: poate că asta e partea pe care se va produce slăbirea.

În timpul evenimentelor din iulie, bolșevicii înșiși au căutat, în spatele unor excese neașteptate și făcute în mod evident cu intenţie, acţiunea unei mâini străine și criminale. Troţki scria în acele zile: „Ce rol a jucat aici provocarea contrarevoluţionară sau spionajul german? E greu de spus acum ceva limpede despre asta... Rămâne să așteptăm rezultatele unei anchete adevărate... Dar de pe-acum se poate spune cu certitudine: chiar dacă rezultatele unei asemenea anchete pot arunca o lumină clară asupra activităţii bandelor Sutelor Negre și a rolului ilegal al aurului german, englez, ori sută la sută rusesc sau, în sfârșit, din toate aceste trei surse împreună, nicio anchetă judiciară nu poate schimba sensul politic al evenimentelor. Muncitorii și masele de soldaţi din Petrograd n-au fost și nu puteau să fie cumpăraţi. Ei nu sunt în slujba nici a lui Wilhelm, nici a lui Buchanan, nici a lui Miliukov... Mișcarea a fost pregătită de război, de foametea iminentă, de reacţiunea care ridică capul, de guvernul fără cap, de ofensiva aventuristă, de lipsa de încredere politică și de neliniștea revoluţionară a muncitorilor și soldaţilor...” Toate materialele de arhivă, documentele, amintirile care au devenit cunoscute după război și după cele două revoluţii demonstrează fără îndoială că implicarea spionajului german în procesele revoluţionare din Rusia nu s-a ridicat niciodată din sfera militaro-poliţienească în domeniul marii politici. De fapt, este oare nevoie să insistăm asupra acestui lucru după revoluţia petrecută chiar în Germania? Ce jalnică și neputincioasă s-a dovedit această agentură, chipurile atotputernică, a Hohenzollernilor în toamna lui 1918 în faţa muncitorilor și a soldaţilor germani! „Calculul dușmanilor noștri care l-au trimis pe Lenin în Rusia a fost foarte corect”, spune Miliukov. Cu totul altfel apreciază rezultatele acestei întreprinderi Ludendorff însuși: „Nu puteam să bănuim – se justifică el vorbind despre Revoluţia Rusă – că ea va deveni mormântul puterii noastre”. Asta înseamnă numai că, dintre cei doi strategi, Ludendorff, care i-a îngăduit lui Lenin să treacă prin Germania, și Lenin, care a acceptat această autorizaţie, Lenin a văzut mai bine și mai departe.

„În interiorul graniţelor statului german – se plânge Ludendorff în amintirile sale –, propaganda duşmanilor şi bolşevismul urmăreau acelaşi scop. Anglia i-a dat Chinei opiu, duşmanii noştri ne-au dat revoluţie..." Ludendorff îi atribuie Antantei aceeaşi vină de care Miliukov şi Kerenski acuză Germania. Aşa de crunt se răzbună semnificaţia istorică ofensată! Dar Ludendorff nu s-a oprit aici. În februarie 1931, el va face cunoscut lumii că în spatele bolşevicilor s-a aflat capitalul financiar mondial, mai ales evreiesc, unit în lupta împotriva Rusiei ţariste şi a Germaniei imperialiste. „Din America, Troţki a venit prin Suedia la Petersburg dotat cu mari mijloace băneşti, furnizate de capitaliştii internaţionali. Alţi bani au ajuns la bolşevici de la evreul Solmssen din Germania" (*Ludendorffs Volkswarte*, 15 februarie 1931). Oricât de mult s-ar deosebi declaraţiile lui Ludendorff de cele ale lui Ermolenko, într-un punct totuşi coincid: o parte a banilor a venit, pasămite, într-adevăr din Germania, chiar dacă nu de la Ludendorff, e adevărat, ci de la duşmanul lui de moarte, Solmssen. Numai mărturia asta mai lipsea pentru a conferi întregii poveşti o încheiere estetică.

Dar nici Ludendorff, nici Miliukov, nici Kerenski n-au descoperit praful de puşcă, deşi primul chiar l-a utilizat la scară mare. Solmssen a avut în istorie mulţi predecesori şi ca evreu, şi ca agent german. Contele Fersen, ambasadorul Suediei în Franţa în timpul Marii Revoluţii, un admirator pătimaş al puterii monarhice, al regelui şi mai ales al reginei, a trimis nu o dată guvernului său, la Stockholm, informări de felul acesta: „Evreul Efraim, emisar al dlui Herzberg din Berlin (ministrul prusac de externe), le dă (iacobinilor) bani; de curând, a mai primit încă 600.000 de livre". Un ziar moderat, *Les Révolutions de Paris*, a lansat ipoteza că, în timpul revoluţiei republicane, „emisari ai diplomaţiei europene, cum ar fi, de exemplu, evreul Efraim, agent al regelui Prusiei, s-au strecurat în mulţimea agitată şi schimbătoare..." Acelaşi Fersen raporta: „Iacobinii... ar fi pierit fără ajutorul mulţimii cumpărate de ei". Dacă bolşevicii au plătit zilnic bani participanţilor la demonstraţii, ei nu făceau decât să urmeze exemplul iacobinilor, iar banii pentru cumpărarea „gloatei" veneau în ambele cazuri dintr-o sursă berlineză. Asemănarea modului de acţiune al revoluţionarilor din secolele al XX-lea şi al XVIII-lea ar fi uimitoare, dacă n-ar fi acoperită de coincidenţa şi mai uimitoare a calomniilor venite din partea duşmanilor lor. Dar nu e nevoie să ne mărginim la iacobini. Istoria tuturor revoluţiilor şi războaielor civile demonstrează invariabil că clasa ameninţată sau dată jos e înclinată să caute motivul necazurilor sale nu în ea însăşi, ci în agenţii şi emisarii străini. Nu numai Miliukov, ca istoric învăţat, dar şi Kerenski, ca cititor superficial, trebuiau să ştie asta. Totuşi, ca politicieni, ei au devenit victimele propriei funcţii contrarevoluţionare.

În spatele teoriilor despre rolul revoluţionar al agenţilor străini se află totuşi, ca sub toate rătăcirile de masă tipice, şi o bază istorică indirectă. Con-

știent sau nu, fiecare popor face, în perioadele critice ale existenţei sale, niște împrumuturi extrem de largi și curajoase din tezaurul altor popoare. În plus, rolul conducător în mișcarea progresistă e jucat adesea de persoane care au trăit în străinătate sau de emigranţi care s-au întors în patrie. Noile idei și instituţii le par de aceea păturilor conservatoare în primul rând ca străine, ca niște produse exotice. Satul împotriva orașului, fundul de provincie împotriva capitalei, mic-burghezul împotriva muncitorului, toţi se apără în calitate de forţe naţionale împotriva influenţelor străine. Mișcarea bolșevicilor a fost prezentată de Miliukov ca „germană" în ultimă instanţă din aceleași motive pentru care ţăranul rus, timp de secole, îl considera german pe orice om îmbrăcat ca un orășean. Diferenţa e că, în acest caz, ţăranul era totuși de bună credinţă.

În 1918 – prin urmare, după Revoluţia din Octombrie –, biroul de presă al guvernului american a publicat în chip solemn niște documente despre legătura bolșevicilor cu germanii. Falsul acesta grosolan, care nu rezistă nici măcar la suflarea unei critici, a fost crezut de mulţi oameni educaţi și pătrunzători, până când s-a descoperit că originalele documentelor ce proveneau, chipurile, din diverse ţări fuseseră bătute la aceeași mașină. Falsificatorii nu-și făcuseră prea multe probleme pentru consumatori: în mod evident, ei erau siguri că nevoia politică de a-i demasca pe bolșevici va trece peste vocea criticii. Și n-au greșit, căci li s-a plătit frumos pentru aceste documente. Iar asta în timp ce, separat printr-un ocean de arena de luptă, guvernul american avea numai un interes secundar sau terţiar în această chestiune.

Dar de ce e totuși așa de săracă și de monotonă această calomnie politică? Pentru că psihicul social este econom și conservator. El nu face eforturi mai mari decât îi cere scopul său. El preferă să împrumute ceva vechi dacă nu e obligat să construiască ceva nou; ba, chiar și în acest ultim caz, el combină elemente vechi. Nicio religie nouă nu și-a creat de la zero mitologia, ci doar a schimbat la faţă superstiţiile trecutului. După același tipar se creează și sistemele filozofice, doctrinele dreptului și ale moralei. Oamenii izolaţi, chiar și cei de geniu, se dezvoltă la fel de nearmonios ca și societatea care-i formează. Fantezia îndrăzneaţă stă laolaltă în același creier cu atașamentul servil faţă de modele gata făcute. Avânturile temerare se împacă cu prejudecăţile cele mai grosolane. Shakespeare și-a hrănit opera cu subiecte care ajunseseră până la el din negura veacurilor. Pascal a demonstrat existenţa lui Dumnezeu cu ajutorul teoriei probabilităţilor. Newton a descoperit gravitaţia și credea în Apocalipsă. După ce Marconi a instalat o staţie de telegrafie fără fir în reședinţa papei, vicarul lui Hristos a răspândit binecuvântarea mistică prin radio. În timpuri normale, aceste contradicţii nu ies din starea de amorţeală. Dar, în vremuri de catastrofă, ele dobândesc o forţă explozivă. Unde e vorba de ameninţarea unor interese materiale, clasele culte pun în mișcare toate

prejudecăţile și rătăcirile pe care omenirea le trage după ea. Putem oare să-i învinovăţim prea tare pe stăpânii detronaţi ai vechii Rusii dacă și-au construit mitologia căderii lor pe calea unor împrumuturi fără discernământ de la clasele care fuseseră răsturnate înaintea lor? Ce-i drept, faptul că, la mulţi ani de la evenimente, Kerenski reînvie în memoriile sale versiunea lui Ermolenko este, oricum am lua-o, ceva de prisos.

Calomnia anilor de război și revoluţie ne uimește, am spus, prin monotonia ei. Totuși, există o diferenţă. Dintr-o însumare cantitativă rezultă o nouă calitate. Lupta celorlalte partide între ele a semănat aproape cu o ceartă de familie în comparaţie cu persecuţia lor împotriva bolșevicilor. În ciocnirile dintre ele, acestea păruseră doar a se antrena pentru o altă luptă, hotărâtoare. Chiar și când și-au aruncat între ele acuzaţia gravă de legătură cu germanii, ele n-au dus niciodată lucrurile până la capăt. Iulie va oferi un tablou nou. În pornirea împotriva bolșevicilor, toate forţele de la putere – guvernul, justiţia, contrainformaţiile, statele-majore, funcţionarii, municipalităţile, partidele majorităţii din soviete, presa lor, oratorii lor – vor forma o unitate colosală. Disensiunile dintre ele, precum diferenţele dintre instrumentele unei orchestre, vor accentua numai efectul general. Născocirea absurdă a doi indivizi demni de dispreţ va fi ridicată la înălţimea unui factor istoric. Calomnia se va rostogoli precum Niagara. Dacă e să luăm în seamă conjunctura – războiul și revoluţia – și caracterul acuzaţilor – conducătorii revoluţionari ai milioanelor de oameni care-și împingeau partidul spre putere –, atunci putem spune, fără exagerare, că iulie 1917 a fost luna celei mai mari calomnii din istoria lumii.

V. CONTRAREVOLUŢIA RIDICĂ CAPUL

În primele două luni, când puterea era considerată în mod formal ca aparţinând guvernului Gucikov-Miliukov, ea fusese, de fapt, concentrată în întregime în mâinile Sovietului. În următoarele două luni, Sovietul a slăbit: o parte a influenţei sale asupra maselor a trecut la bolșevici, iar o mică parte a puterii s-a dus în portofoliile miniștrilor socialiști din guvernul de coaliţie. Odată cu începerea pregătirii ofensivei, importanţa corpului de comandă, a organelor capitalului financiar și a Partidului Cadet a crescut în mod automat. Înainte de a vărsa sângele soldaţilor, Comitetul Executiv a realizat o transfuzie serioasă de sânge propriu în arterele burgheziei. În culise, firele se concentrau în mâinile ambasadelor și ale guvernelor Antantei.

La o conferinţă interaliată de la Londra, prietenii occidentali „au uitat" să-l invite pe ambasadorul rus; abia după ce acesta le-a reamintit de existenţa sa, a fost, în sfârșit, chemat, cu zece minute înainte de deschiderea ședinţei și nici n-a avut loc la masă, fiind nevoit să se înghesuie între francezi. Bătaia de joc faţă de ambasadorul Guvernului Provizoriu și ieșirea demonstrativă a cadeţilor din guvern – ambele evenimente având loc pe 2 iulie – aveau același scop: să-i îngenuncheze pe conciliatori. Demonstraţia armată care s-a declanșat imediat după aceea trebuia cu atât mai mult să-i scoată din fire pe conducătorii sovietelor, cu cât, în urma acestei duble lovituri primite, ei aveau întreaga atenţie îndreptată exact în direcţia opusă. Din moment ce trebuia păstrată legătura însângerată cu Antanta, ar fi fost oricum greu de găsit niște intermediari mai buni decât cadeţii. Ceaikovski, unul dintre cei mai vechi revoluţionari ruși, transformat în anii lungi ai emigraţiei într-un liberal britanic moderat, ţinea predici: „Pentru război e nevoie de bani, iar aliaţii n-o să le dea socialiștilor bani". Conciliatorii se rușinau de argumentul ăsta, dar îi înţelegeau greutatea.

Raportul de forţe se schimbase în mod limpede în dezavantajul poporului, dar nimeni nu putea să spună cât de mult. Poftele burgheziei crescuseră, în orice caz, mult mai mult decât posibilităţile ei. Această stare de incertitu-

dine era o sursă de conflicte, pentru că forţa claselor se verifică în acţiune, iar evenimentele unei revoluţii se reduc la asemenea verificări repetate. Totuși, oricât de mare ar fi fost deplasarea puterii de la stânga la dreapta, ea privea prea puţin Guvernul Provizoriu, care n-avea nicio importanţă. Oamenii care, în zilele critice din iulie, erau interesaţi de guvernul prinţului Lvov puteau fi număraţi pe degete. Generalul Krîmov, același care odinioară purtase discuții cu Gucikov în legătură cu răsturnarea lui Nicolae al II-lea – o să-l întâlnim în curând pe general pentru ultima oară –, i-a trimis prinţului o telegramă ce se încheia cu îndemnul: „E timpul să se treacă de la vorbe la fapte". Sfatul suna ca o glumă și sublinia și mai tare neputinţa guvernului.

„La începutul lui iulie – va scrie mai târziu liberalul Nabokov – a existat un scurt moment când parcă autoritatea puterii a crescut din nou; era după înăbușirea primei ofensive bolșevice. Dar Guvernul Provizoriu n-a știut să se folosească de acest moment, iar condiţiile favorabile de atunci au fost ratate. Ele nu s-au mai repetat." În același spirit s-au exprimat și alţi reprezentanţi ai taberei de dreapta. De fapt, în Zilele din Iulie, ca, de fapt, în toate momentele critice, părţile care alcătuiau coaliţia urmăreau scopuri diferite. Conciliatorii ar fi fost întru totul de acord să permită zdrobirea definitivă a bolșevicilor dacă n-ar fi fost evident că, după ce s-ar fi răfuit cu bolșevicii, ofiţerii, cazacii, cavalerii Ordinului „Sf. Gheorghe" și trupele de șoc i-ar fi distrus pe conciliatorii înșiși. Cadeţii ar fi vrut să meargă până la capăt, pentru a-i mătura nu numai pe bolșevici, dar și sovietele. Totuși, nu e întâmplător dacă cadeţii s-au trezit în toate momentele grave în afara guvernului. La urma urmelor, acolo îi împingea presiunea maselor, cu neputință de evitat, în ciuda tamponului oferit de conciliatori. Chiar dacă ar fi reușit să pună mâna pe putere, liberalii n-ar fi putut s-o păstreze. Evenimentele vor arăta mai târziu asta extrem de clar. Ideea unei posibilităţi ratate în iulie este o iluzie retrospectivă. În orice caz, victoria din iulie nu numai că n-a întărit puterea, ci, dimpotrivă, a deschis o perioadă de lungă criză guvernamentală, care s-a încheiat formal abia pe 24 iulie, fiind, de fapt, o introducere la agonia de patru luni a regimului din Februarie.

Conciliatorii erau sfâșiaţi între nevoia de a restabili o semiprietenie cu burghezia și cea de a îmblânzi dușmănia maselor. Trecerea dintr-o parte în alta a devenit pentru ei o formă de existenţă, zigzagurile s-au transformat în agitaţii febrile, dar linia principală s-a îndreptat în mod abrupt spre dreapta. Pe 7 iulie, guvernul a luat o serie de măsuri represive. Dar, în aceeași ședinţă, parcă pe furiș, folosindu-se de lipsa „bătrânilor", adică a cadeţilor, miniștrii socialiști i-au propus guvernului să treacă la îndeplinirea programului Congresului Sovietelor din iunie. Asta a dus imediat la o nouă dezintegrare a guvernului. Prinţul Lvov, mare latifundiar, fost președinte al Uniunii Zemstvelor, a acuzat guvernul că politica lui agrară „subminează în popor simţul dreptăţii". Moșierii nu erau neliniștiţi că și-ar putea pierde patrimoniile,

ci că conciliatorii „doresc să pună Adunarea Constituantă în faţa faptului împlinit". Toţi stâlpii reacţiunii monarhiste au devenit din acea clipă niște adepţi înflăcăraţi ai democraţiei pure! Guvernul a hotărât ca Kerenski să ocupe postul de ministru-președinte, cu păstrarea portofoliului războiului și al marinei. Ţereteli, noul ministru de interne, a fost nevoit să dea un răspuns în faţa Comitetului Executiv în legătură cu arestarea bolșevicilor. Interpelarea venea de la Martov, iar Ţereteli i-a răspuns fără ceremonie vechiului tovarăș de partid că prefera să aibă de-a face cu Lenin decât cu Martov: cu primul știa cum trebuie să se poarte, pe când al doilea îi lega mâinile... „Iau asupra mea răspunderea pentru aceste arestări", a spus provocator ministrul în sala care asculta cu atenţie.

Lovind în stânga, conciliatorii se justificau invocând pericolul de dreapta. „Rusia se află în faţa unei dictaturi militare – declara Dan la ședinţa din 9 iulie. Avem obligaţia de a smulge baioneta din mâinile dictaturii militare. Și putem să facem asta numai prin recunoașterea Guvernului Provizoriu drept Comitet al Salvării Publice. Trebuie să-i dăm puteri nelimitate, pentru a putea smulge din rădăcină anarhia de la stânga și contrarevoluţia de la dreapta..." De parcă guvernul care se luptase cu muncitorii, soldaţii și ţăranii putea avea în mână altă baionetă decât cea a contrarevoluţiei! Cu 252 de voturi pentru și 47 de abţineri, ședinţa reunită a hotărât: „1. Ţara și revoluţia sunt în pericol. 2. Guvernul Provizoriu este declarat Guvern de Salvare a Revoluţiei. 3. I se recunosc puteri nelimitate". Hotărârea suna zgomotos, ca un butoi gol. Bolșevicii prezenţi la ședinţă s-au abţinut de la vot, ceea ce arată tulburarea neîndoielnică de la vârfurile partidului din acele zile.

Mișcările de masă, chiar și înfrânte, nu trec niciodată fără urme. Locul boierului titrat din fruntea guvernului l-a luat un avocat radical; Ministerul de Interne a ajuns să fie condus de un fost ocnaș. Înnoirea plebee a puterii era evidentă. Kerenski, Ţereteli, Cernov, Skobelev, conducătorii Comitetului Executiv, defineau de-acum fizionomia guvernului. Oare nu era asta o realizare a lozincii Zilelor din Iulie: „Jos cu cei zece miniștri capitaliști"? Nu, era numai dezvăluirea inconsistenţei ei. Miniștrii democraţi luaseră puterea doar pentru a-i aduce înapoi la putere pe miniștrii capitaliști. *La coalition est morte, vive la coalition!*[1]

În Piaţa Palatului s-a jucat comedia solemn-rușinoasă a dezarmării mitraliorilor. O serie de regimente au fost dizolvate. Soldaţii au fost trimiși, în unităţi mici, pentru a completa frontul. Oameni de patruzeci de ani au fost aduși la ascultare și trimiși în tranșee. Toţi vor fi niște agitatori împotriva regimului lui Kerenski. Vor fi zeci de mii și, până la toamnă, vor face treabă bună. În același timp au fost dezarmaţi și muncitorii, deși cu mai puţin suc-

[1] *Coaliţia e moartă, trăiască coaliţia*; în franceză în original. *(N. red.)*

ces. Sub presiunea generalilor – o să vedem de îndată ce forme a luat ea – s-a reintrodus pedeapsa cu moartea pe front. Dar, în aceeași zi, pe 12 iulie, s-a dat un decret care limita încheierea de tranzacţii funciare. Această jumătate de măsură întârziată, luată sub ameninţarea toporului ţăranilor, va produce la stânga ironii, la dreapta – un scrâșnet din dinţi. După ce va interzice toate manifestaţiile de stradă – o ameninţare pentru stânga –, Ţereteli va avertiza împotriva arestărilor samavolnice – o încercare de a intimida dreapta. După ce-l va revoca pe comandantul districtului militar, Kerenski îi va explica stângii că a făcut asta pentru că acesta distrusese organizaţiile muncitorești, iar dreptei – pentru că nu fusese îndeajuns de hotărât.

Cazacii au devenit adevăraţi eroi ai Petrogradului burghez. „Au fost cazuri – povestește ofiţerul de cazaci Grekov – când, la intrarea cuiva în uniformă căzăcească într-o instituţie, într-un restaurant unde era multă lume, toţi se ridicau și-l salutau pe cel intrat cu aplauze." Teatrele, cinematografele și grădinile au organizat o serie de seri de binefacere în folosul cazacilor răniţi și al familiilor celor uciși. Biroul Comitetului Executiv s-a văzut obligat să înființeze o comisie în frunte cu Ciheidze pentru a lua parte la organizarea înmormântării „militarilor căzuţi în timpul îndeplinirii datoriei revoluţionare în zilele de 3-5 iulie". Conciliatorii au trebuit să bea cupa umilinţei până la fund. Ceremonia a început cu o liturghie la Catedrala Sf. Isaac. Sicriele au fost purtate pe braţe de Rodzianko, Miliukov, prinţul Lvov și Kerenski și duse în procesiune spre a fi îngropate la Mănăstirea Aleksandr Nevski. Pe traseu, miliţia a lipsit, paza ordinii publice fiind asigurată de cazaci: ziua înmormântării a fost ziua domniei lor depline asupra Petrogradului. Muncitorii și soldaţii omorâţi de cazaci, fraţii victimelor din Februarie, au fost îngropaţi pe furiș, așa cum fuseseră îngropate în timpul ţarismului victimele de la 9 ianuarie.

Comitetul Executiv din Kronstadt a primit din partea guvernului cererea de a-i preda fără întârziere organelor de anchetă pe Raskolnikov, Roșal și pe sublocotenentul Remniov, sub ameninţarea cu instituirea unei blocade a insulei. La Helsingfors, alături de bolșevici au fost arestaţi pentru prima dată și eseri de stânga. Prinţul Lvov, care-și dăduse demisia, se plângea în ziare că „nivelul moral al sovietelor e inferior nivelului moral general al statului și că acestea nu s-au curăţat încă de leniniști, acești agenţi ai germanilor..." Pentru conciliatori a devenit o cauză de onoare să-și demonstreze propria morală de stat. La o ședinţă plenară din 13 iulie, comitetele executive au adoptat o rezoluţie propusă de Dan: „Toate persoanele cărora le sunt aduse acuzaţii din partea puterii judecătorești sunt suspendate din comitetele executive până la pronunţarea sentinţei". Bolșevicii erau puși în felul acesta, de fapt, în afara legii. Kerenski a închis toată presa bolșevică. În provincie s-a trecut la arestarea comitetelor agrare. *Izvestia* se plângea neputincioasă: „Cu câteva zile în

urmă, am fost martorii izbucnirii anarhiei pe străzile din Petrograd. Astăzi, pe aceleași străzi se revarsă fără încetare discursurile contrarevoluţionare ale Sutelor Negre".

După dizolvarea celor mai revoluţionare regimente și dezarmarea muncitorilor, centrul de greutate s-a mutat și mai mult spre dreapta. Partea cea mai importantă a puterii reale s-a concentrat în mod limpede în mâinile conducătorilor militari, ale grupurilor de industriași, bancheri și cadeţi. O altă parte a ei a rămas în continuare în mâinile sovietelor. Dualitatea puterii era evidentă, dar nu mai era legalizată, o dualitate a puterii bazată pe contact sau coaliţie, așa cum existase în lunile trecute, ci era dualitatea explozivă a puterii unor clici: cea militaro-burgheză și cea conciliatoare, care se temeau una de cealaltă, dar, în același timp, aveau nevoie una de alta. Ce era de făcut? Renașterea coaliţiei. „După insurecţia din 3-5 iulie – spune pe bună dreptate Miliukov –, ideea coaliţiei nu numai că n-a dispărut, ci, dimpotrivă, a căpătat pentru o vreme mai multă forţă și însemnătate decât înainte."

Comitetul Provizoriu al Dumei de Stat a înviat pe neașteptate și a adoptat o rezoluţie vehementă împotriva Guvernului de Salvare. Ăsta a fost ultimul ghiont. Toţi miniștrii și-au încredinţat portofoliile lui Kerenski, transformându-l astfel în centrul suveranităţii naţionale. Pentru soarta ulterioară a regimului din Februarie, ca și a lui Kerenski personal, acest moment a avut o mare importanţă: în haosul grupărilor, demisiilor și numirilor se contura ceva de felul unui punct fix, în jurul căruia se învârteau toate celelalte. Demisia miniștrilor a fost numai un prilej pentru a deschide tratative cu cadeţii și industriașii. Cadeţii și-au pus condiţiile: răspunderea membrilor guvernului „numai în faţa propriei conștiinţe"; unitate deplină cu aliaţii; restabilirea disciplinei în armată; nicio reformă socială până la Adunarea Constituantă. Un punct nescris era cererea de amânare a alegerilor pentru Adunarea Constituantă. Asta se numea un „program naţional și apartinic". Reprezentanţii industriei și comerţului, pe care conciliatorii încercaseră în zadar să-i opună cadeţilor, au răspuns în același spirit. Comitetul Executiv a reconfirmat rezoluţia prin care-i acorda Guvernului de Salvare „toate puterile": ceea ce însemna acordul pentru independenţa guvernului faţă de soviete. În aceeași zi, Ţereteli, în calitate de ministru de interne, a trimis o circulară cerând luarea „unor măsuri urgente și ferme pentru a pune capăt tuturor acţiunilor samavolnice din domeniul relaţiilor agrare". Ministrul aprovizionării, Peșehonov, a cerut la rândul său încetarea „manifestărilor violente și criminale împotriva proprietarilor de pământ". Guvernul de Salvare a Revoluţiei se recomanda în primul rând ca un guvern de salvare a proprietăţii moșierilor. Dar nu numai a ei. Un mare industriaș, inginerul Palcinski, în tripla sa funcţie de director la Ministerul Comerţului și Industriei, de împuternicit principal pentru problemele combustibililor și metalului și de conducător al Comisiei de apărare,

ducea în mod energic o politică de sindicalizare a capitalului. Economistul menșevic Cerevanin se va plânge în secţia economică a Sovietului că bunele intenţii ale democraţiei se ciocnesc de sabotajul lui Palcinski. Ministrul agriculturii, Cernov, asupra căruia cadeţii mutaseră acuzaţia de legătură cu germanii, s-a văzut obligat, „în scopul reabilitării", să-și dea demisia. Pe 18 iulie, guvernul, în care dominau socialiștii, a publicat un decret de dizolvare a neascultătorului Seim finlandez, în care exista o majoritate social-democrată. În nota solemnă adresată aliaţilor cu ocazia împlinirii a trei ani de război mondial, guvernul nu numai că a repetat jurământul ritual de credință faţă de aceștia, dar a și raportat înăbușirea fericită a insurecţiei provocate de agenţii dușmani. Un document nemaivăzut de servilism! În același timp a fost publicată o lege aspră împotriva încălcării disciplinei la căile ferate. După ce guvernul și-a demonstrat astfel maturitatea politică, Kerenski s-a hotărât, în sfârșit, să răspundă la ultimatumul Partidului Cadeţilor, afirmând că cererile prezentate de acesta „nu pot fi o piedică pentru intrarea în Guvernul Provizoriu". Această capitulare mascată nu era totuși îndeajuns pentru liberali. Ei aveau nevoie de îngenuncherea conciliatorilor. Comitetul Central al Partidului Cadet a anunţat că declaraţia guvernamentală din 8 iulie, dată după destrămarea coaliţiei – o colecție de locuri comune democratice –, era inacceptabilă pentru el și... a întrerupt negocierile.

Atacul era convergent. Cadeţii acţionau în strânsă legătură nu numai cu industriașii și cu diplomaţii aliaţi, dar și cu generalii. Comitetul General al Uniunii Ofiţerilor aflat pe lângă Statul-Major se găsea, de fapt, sub conducerea Partidului Cadet. Prin intermediul corpului superior de comandă, cadeţii făceau presiuni asupra conciliatorilor din partea cea mai sensibilă. Pe 8 iulie, comandantul frontului de sud-vest, generalul Kornilov, a dat ordin să se deschidă foc de mitralieră și artilerie asupra soldaţilor care se retrag. Susţinut de comisarul frontului, Savinkov, fost șef al organizaţiei teroriste a socialiștilor-revoluţionari, Kornilov ceruse deja înainte de asta introducerea pe front a pedepsei cu moartea, amenințând în caz contrar cu demisia din funcţia de comandant. Telegrama secretă a apărut imediat în presă: Kornilov avusese grijă să se știe despre ea. Comandantul suprem Brusilov, mai precaut și ezitant, îi scria lui Kerenski pe un ton de predică: „Lecţiile Marii Revoluţii Franceze, în parte uitate de noi, se fac totuși amintite cu putere..." Lecţiile constau în aceea că revoluţionarii francezi, încercând zadarnic să reorganizeze armata „pe baze umaniste", au adoptat după aceea pedeapsa cu moartea, „iar steagurile lor victorioase au dat roată prin jumătate de lume". Pe 12 iulie, guvernul a reintrodus pedeapsa cu moartea „pe timp de război pentru militarii vinovaţi de crime extrem de grave". Totuși, comandantul frontului de nord, generalul Klembovski, scria peste trei zile: „Experienţa arată că unităţile combatante care au primit întăriri numeroase au devenit cu totul incapabile de

luptă. Armata nu poate fi sănătoasă dacă sursa întăririlor ei e putredă". Sursa putredă a întăririlor era poporul rus.

Pe 16 iulie, Kerenski a organizat la Statul-Major o conferinţă a comandanților superiori ai armatei, cu participarea lui Tereșcenko și a lui Savinkov. Kornilov lipsea: reculul de pe frontul lui era în plină desfășurare și urma să se oprească numai peste câteva zile, când germanii înșiși își vor fi suspendat ofensiva la vechea graniţă a Rusiei. Numele participanţilor la conferinţă – Brusilov, Alekseev, Ruzski, Klembovski, Denikin, Romanovski – răsunau ca niște ecouri ale unei epoci prăbușite în hău. Vreme de patru luni, marii generali se simţiseră aproape morţi. Acum înviaseră și, socotindu-l pe ministrul-președinte ca pe o întrupare a revoluţiei care-i necăjise, îl răsplăteau nepedepsiţi cu bobârnace răutăcioase.

Din datele Statului-Major, armata frontului de sud-vest pierduse în perioada 18 iunie – 6 iulie circa 56.000 de oameni. Jertfe neînsemnate la scara războiului! Dar cele două revoluţii, cea din Februarie și cea din Octombrie, vor ieși mult mai ieftin. Ce a dat ofensiva liberalilor și a conciliatorilor în afară de morţi, distrugeri și nenorociri? Cutremurele sociale din 1917 vor schimba faţa unei șesimi din lume și vor deschide noi posibilităţi în faţa umanităţii. Cruzimile și grozăviile unei revoluţii, pe care nu dorim nici să le negăm, nici să le micșorăm, nu cad din cer: ele sunt inseparabile de întreaga evoluţie istorică.

Brusilov a prezentat rezultatele ofensivei începute cu o lună în urmă: „eșec total". Motivul era că, „de la comandantul de companie până la comandantul suprem, comandanții n-au putere". Cum și de ce au pierdut-o, el n-a spus. În privinţa viitoarelor operaţiuni, „nu putem să ne pregătim pentru ele mai devreme de primăvară". Insistând, împreună cu ceilalţi, asupra represiunilor, Klembovski și-a exprimat numaidecât îndoiala despre eficienţa lor. „Pedeapsa cu moartea? Dar oare poţi pedepsi divizii întregi? Să-i trimiţi în judecată? Dar atunci o jumătate din armată o să se afle în Siberia..." Șeful Statului-Major General raporta: „Cinci regimente din garnizoana Petrograd au fost desființate. Instigatorii au fost trimiși în judecată... În total, cam 90.000 de oameni vor fi transferaţi de la Petrograd". Acest lucru a fost aprobat cu satisfacţie. Nimeni nu se gândea ce urmări va atrage după sine evacuarea garnizoanei din Petrograd.

Comitetele? spunea Alekseev. „Trebuie distruse... Istoria militară, care numără mii de ani, și-a creat legile ei. Noi am vrut să le încălcăm și am suferit un fiasco." Omul acesta înţelegea prin legile istoriei regulamentul militar. „În spatele vechilor stindarde – se lăuda Ruzski –, oamenii mergeau ca după sfintele moaște, erau gata să moară. Ce ne-au adus steagurile roșii? Faptul că, acum, trupele se predau corpuri întregi." Vechiul general uitase că el însuși raportase în august 1915 Consiliului de Miniștri: „Exigenţele moderne al tehnicii militare ne depășesc; în orice caz, nu putem să-i ajungem din urmă pe germani". Klembovski a subliniat cu maliţiozitate că armata nu fusese distrusă, de fapt,

de bolșevici, ci de „alţi oameni", care au făcut o legislaţie militară cu totul nepotrivită, „oameni care nu înţeleg modul de viaţă și condiţiile de existenţă ale armatei". Era o aluzie directă la Kerenski. Denikin i-a atacat cu și mai mare hotărâre pe miniștri: „Voi aţi târât în noroi steagurile noastre glorioase de luptă, voi să le ridicaţi, dacă aveţi conștiinţă..." Dar Kerenski? Suspectat de lipsă de conștiinţă, el i-a mulţumit umil soldăţoiului pentru „opinia exprimată deschis și sincer". Declaraţia drepturilor soldatului? „Dacă aș fi fost ministru în perioada în care a fost elaborată, declaraţia n-ar fi fost promulgată. Cine i-a liniștit pentru prima dată pe pușcașii siberieni? Cine a vărsat pentru prima dată sânge pentru potolirea celor nesupuși? Omul meu, comisarul meu." Ministrul de externe Terești̦enko l-a consolat cu servilitate: „Ofensiva noastră, chiar și nereușită, a crescut încrederea aliaţilor în noi". Încrederea aliaţilor! Oare nu pentru asta se învârtea Pământul în jurul axei sale?

„În prezent, ofiţerii sunt singurul bastion al libertăţii și al revoluţiei", a spus moralizator Klembovski. „Ofiţerul nu e un burghez – explica Brusilov –, el e cel mai autentic proletar." Generalul Ruzski a completat: „și generalii sunt proletari". Distrugerea comitetelor, restabilirea puterii vechilor comandanţi, scoaterea politicii, adică a revoluţiei, din armată – acesta era programul proletarilor cu grade de general. Kerenski n-a protestat împotriva programului însuși, el era preocupat numai de termene. „În ceea ce privește măsurile propuse – a spus el –, cred că nici generalul Denikin nu va insista ca ele să fie puse în aplicare imediat..." Generalii erau unul și unul numai niște mediocrităţi absolute. Dar nici ei nu puteau să nu-și spună: „Uite în ce fel trebuie să vorbești cu domnii ăștia!"

În urma conferinţei a avut loc o schimbare la nivelul comandamentului superior. Supusul și maleabilul Brusilov, numit în locul precautului cancelarist Alekseev, care protestase împotriva ofensivei, a fost acum înlocuit, iar în locul lui a fost numit generalul Kornilov. Schimbarea a fost motivată în diverse feluri: cadeţilor li s-a promis că Kornilov va institui o disciplină de fier; conciliatorii au fost asiguraţi că Kornilov era prietenul comitetelor și al comisarilor – Savinkov însuși garanta pentru sentimentele republicane ale acestuia. Ca răspuns la înalta numire, generalul i-a trimis guvernului un nou ultimatum: el, Kornilov, accepta numirea numai în următoarele condiţii: „răspundere în faţa propriei conștiinţe și a poporului; niciun amestec la numirea în posturile din comandamentul superior; reinstituirea pedepsei cu moartea în spatele frontului". Primul punct a creat greutăţi: „a răspunde în faţa propriei conștiinţe și a poporului" era deja treaba lui Kerenski și nu suporta concurenţă. Telegrama lui Kornilov a fost publicată în cel mai răspândit ziar liberal. Politicienii precauţi ai reacţiunii s-au încruntat. Ultimatumul lui Kornilov era ultimatumul Partidului Cadet, numai că tradus în limba iute a unui general de cazaci. Dar calculul lui Kornilov era corect: prin lipsa de măsură a pretenţiilor și insolenţa

tonului, ultimatumul a stârnit entuziasmul tuturor dușmanilor revoluţiei și, în primul rând, al ofiţerilor de carieră. Kerenski a început să se agite și a vrut să-l demită numaidecât pe Kornilov, dar n-a găsit sprijin în guvernul său. În cele din urmă, la sfatul inspiratorilor săi, Kornilov a fost de acord să recunoască, printr-o explicaţie verbală, că, prin răspundere în faţa poporului, el înţelegea răspunderea în faţa Guvernului Provizoriu. În rest, cu câteva rezerve, ultimatumul a fost acceptat. Kornilov a devenit comandant suprem. În același timp, inginerul militar Filonenko a fost numit să-l secondeze în calitate de comisar, iar fostul comisar al frontului de sud-vest, Savinkov, a devenit secretar de stat la Ministerul de Război. Unul era o figură întâmplătoare, un oportunist, celălalt avea un mare trecut revoluţionar. Ambii erau aventurieri autentici, gata de orice, ca Filonenko, sau, cel puţin, de multe, ca Savinkov. Legătura lor strânsă cu Kornilov, care a contribuit la cariera rapidă a generalului, a avut, așa cum o să vedem, rolul ei în desfășurarea ulterioară a evenimentelor.

Conciliatorii s-au predat pe toată linia. Ţereteli repeta: „Coaliţia este o alianţă de salvare". În culise, în ciuda rupturii formale, tratativele se desfășurau cu febrilitate. Pentru a accelera deznodământul, Kerenski, într-un acord evident cu cadeţii, a recurs la o măsură pur teatrală, adică cu totul în spiritul politicii lui, dar, în același timp, extrem de eficientă pentru scopurile pe care le urmărea: și-a dat demisia și a părăsit orașul, lăsându-i pe conciliatori pradă disperării. Miliukov spune în legătură cu asta: „Prin plecarea lui demonstrativă, el... le-a arătat și adversarilor săi, și concurenţilor săi, și adepţilor săi că, oricum ar fi privit ei calităţile lui personale, el era necesar în acel moment pur și simplu din cauza poziţiei politice pe care o ocupa între cele două tabere aflate în luptă". Partida a fost câștigată prin neprezentare. Conciliatorii au dat fuga la „tovarășul Kerenski" cu blesteme reţinute și rugăminţi deschise. Ambele părţi, cadeţi și socialiști, i-au impus fără dificultate guvernului decapitat decizia de a se autodizolva, încredinţându-i lui Kerenski sarcina de a crea un nou guvern după bunul său plac.

Pentru a-i speria definitiv pe membrii comitetelor executive și așa speriaţi, li s-au prezentat ultimele informaţii despre starea înrăutăţită de pe front. Germanii puneau în dificultate trupele rusești, liberalii îl puneau în dificultate pe Kerenski, Kerenski îi punea în dificultate pe conciliatori. Fracţiunile menșevicilor și eserilor au ţinut ședinţă toată noaptea de 23 spre 24 iulie, chinuiţi de neputinţă. În cele din urmă, comitetele executive, cu o majoritate de 147 de voturi pentru, faţă de 46 contra și 42 de abţineri – o opoziţie nemaiîntâlnită! –, au încuviinţat transmiterea necondiţionată și nelimitată a puterii lui Kerenski. La Congresul cadeţilor, care se desfășura în același timp, s-au auzit voci care cereau alungarea lui Kerenski, dar Miliukov i-a calmat pe nerăbdători, propunându-le să se mărginească deocamdată la presiune. Asta nu înseamnă că Miliukov își făcea iluzii în legătură cu Kerenski, ci doar că vedea

în el un punct de sprijin pentru clasele avute. După ce va fi scăpat guvernul de soviete, să-l scape și de Kerenski n-ar fi cerut niciun efort.

Între timp, zeii coaliţiei erau în continuare însetaţi. Dispoziţia de arestare a lui Lenin precedase formarea guvernului de tranziţie de la 7 iulie. Acum era necesar ca, printr-un act de fermitate, să se marcheze renașterea coaliţiei. Încă de pe 13 iulie, în ziarul lui Gorki – presa bolșevică deja nu mai exista – apăruse o scrisoare deschisă a lui Troţki către Guvernul Provizoriu. Ea spunea: „Nu puteţi avea niciun motiv logic în virtutea căruia să mă scoateţi de sub acţiunea decretului prin care tovarășii Lenin, Zinoviev și Kamenev fac obiectul unui mandat de arestare. În ce privește latura politică a chestiunii, nu puteţi avea temeiuri să vă îndoiţi că sunt un adversar al politicii generale a Guvernului Provizoriu la fel de neîmpăcat ca și tovarășii sus-menţionaţi". În noaptea când s-a format noul guvern, Troţki și Lunacearski au fost arestaţi la Petrograd, iar sublocotenentul Krîlenko, viitorul comandant suprem al bolșevicilor, pe front.

Guvernul ce venea pe lume după o criză de trei săptămâni arăta destul de anemic. El era format din figuri din eșalonul doi sau trei, alese după principiul răului celui mai mic. Vicepreședinte era inginerul Nekrasov, un cadet de stânga, care, pe 27 februarie, propusese să i se încredinţeze puterea pentru înăbușirea revoluţiei unuia dintre generalii ţariști. Scriitorul Prokopovici, fără partid și fără personalitate, care se afla la hotarul dintre cadeţi și menșevici, a devenit ministru al industriei și comerţului. Fostul procuror, mai apoi avocat radical Zarudnîi, fiul unui ministru „liberal" al lui Alexandru al II-lea, a fost chemat să conducă justiţia. Președintele Comitetului Executiv Ţărănesc, Avksentiev, a primit portofoliul de ministru de interne. Ministrul muncii a rămas menșevicul Skobelev, ministrul aprovizionării – socialistul-populist Peșehonov. Dintre liberali au intrat în cabinet figuri la fel de secundare, care nici înainte, nici după aceea n-au avut niciun rol de conducere. Postul de ministru al agriculturii i-a revenit pe neașteptate lui Cernov: în cele patru zile scurse între demisie și noua lui numire, el apucase să se reabiliteze. În *Istoria* sa, Miliukov remarcă rece că natura relaţiilor lui Cernov cu autorităţile germane „a rămas neclară; probabil – mai spune el – că indicaţiile serviciilor de informaţii rusești și suspiciunile lui Kerenski, Tereșcenko și ale altora în această privinţă merseseră cam prea departe". Repunerea lui Cernov în funcţia de ministru al agriculturii a părut ca un tribut acordat prestigiului Partidului conducător al Eserilor, în care Cernov pierdea, de fapt, din ce în ce mai mult din influenţă. În schimb, Ţereteli a rămas, prevăzător, în afara guvernului: în mai, socotise că-i va fi de folos revoluţiei în componenţa guvernului, acum, se pregătea să-i fie folositor guvernului în componenţa Sovietului. Din acest moment, Ţereteli va îndeplini într-adevăr funcţia de comisar al burgheziei pe lângă sistemul sovietelor. „Dacă interesele ţării vor fi încălcate de coaliţie – spunea el

la ședința Sovietului din Petrograd –, datoria noastră e să-i chemăm înapoi pe tovarășii noștri din guvern." Deja nu mai era vorba de a-i înlătura pe liberali după ce se vor fi consumat, așa cum promisese Dan nu cu mult timp în urmă, ci de a pleca la timp de la cârma ţării în clipa în care ar fi ajuns ei înșiși să se simtă consumaţi. Ţereteli pregătea predarea completă a puterii către burghezie.

În prima coaliţie, formată la 6 mai, socialiștii fuseseră în minoritate; dar ei erau, de fapt, stăpânii situaţiei; în guvernul din 24 iulie, socialiștii erau în majoritate, însă ei erau numai umbra liberalilor. „În condiţiile unei mici dominări nominale a socialiștilor – recunoaște Miliukov –, ponderea reală în cabinet aparţinea, fără îndoială, adepţilor convinși ai democraţiei burgheze." Ar fi fost mai bine să spună: ai proprietăţii burgheze. Cu democraţia, lucrurile stăteau mai puţin clar. În același spirit compara și ministrul Peșehonov coaliţia din iulie cu cea din mai, deși cu niște argumente neașteptate: atunci, burghezia avusese nevoie de un sprijin dinspre stânga; acum, când amenință contrarevoluţia, era nevoie de sprijin dinspre dreapta: „cu cât atragem mai multe forţe de dreapta, cu atât vor rămâne mai puţine ca să atace puterea". O regulă incomparabilă de strategie politică: pentru a respinge asediul unei cetăţi, cel mai bine este să se deschidă porţile pe dinăuntru. Asta era formula noii coaliţii.

Reacţiunea avansa, democraţia se retrăgea. Clasele și grupurile speriate la început de revoluţie ridicau capul. Interese care ieri erau ascunse acum ieșeau la suprafaţă. Negustorii și speculanţii cereau distrugerea bolșevicilor și libertatea comerţului; ei ridicau vocea împotriva tuturor limitărilor schimburilor de mărfuri, până și a celor introduse pe vremea ţarismului. Instituţiile însărcinate cu aprovizionarea, care încercau să se lupte cu specula, au fost declarate vinovate de lipsa produselor vitale. De la aceste instituţii, ura trecea asupra sovietelor. Economistul menșevic Groman raporta că această campanie a negustorilor „s-a intensificat în mod deosebit după evenimentele din 3-4 iulie". Sovietele erau făcute răspunzătoare de înfrângeri, scumpiri și de jafurile de noapte.

Alarmat de intrigile monarhiste și temându-se de vreo explozie de răspuns dinspre stânga, guvernul l-a trimis pe 1 august pe Nicolae Romanov cu familia la Tobolsk. A doua zi a fost închis noul ziar al bolșevicilor, *Rabocii i Soldat*. De pretutindeni veneau informaţii despre arestări în masă ale comitetelor de armată. Bolșevicii au putut să-și țină congresul de la sfârșitul lunii iulie numai în semilegalitate. Congresele din armată erau interzise. Începuseră să ţină congrese cei care înainte stăteau pe-acasă: proprietarii de pământ, negustorii și industriașii, conducătorii cazacilor, clerul, cavalerii Ordinului „Sf. Gheorghe". Vocile lor sunau la fel, deosebindu-se numai prin gradul de îndrăzneală. Dirijorul incontestabil, deși nu mereu pe faţă, era Partidul Cadet.

La Congresul Industriei și Comerţului, care a adunat la începutul lui august circa 300 de reprezentanţi ai celor mai importante organizaţii bursiere și de întreprinderi, discursul programatic a fost rostit de regele textilelor,

Riabușinski, care nu și-a ascuns intenţiile. „Guvernul Provizoriu a avut numai o putere aparentă... De fapt, la putere a fost o bandă de șarlatani politici... Guvernul ne sugrumă cu impozite, apăsând în primul rând din greu pe clasa negustorilor și a industriașilor... Oare are rost să-i dai bani unui cheltuitor? N-ar fi oare mai bine, în numele salvării patriei, să-i punem pe cheltuitori sub tutelă?...” Și, în sfârșit, amenințarea finală: „Mâna scheletică a foametei și a sărăciei poporului o să-i apuce de gât pe prietenii poporului!” Fraza despre mâna scheletică a foametei, care exprima sensul general al politicii de lockouturi, va intra de atunci pentru multă vreme în dicţionarul politic al revoluţiei. Ea îi va costa scump pe capitaliști.

La Petrograd s-a deschis Congresul Comisarilor Guberniali. Agenţii Guvernului Provizoriu, care, conform planului, ar fi trebuit să facă zid în jurul lui, s-au unit, de fapt, împotriva acestuia și, sub conducerea nucleului lor cadet, l-au luat în furci pe nefericitul ministru de interne, Avksentiev. „Nu poţi să stai între două scaune: guvernul trebuie să guverneze, nu să fie o marionetă.” Conciliatorii s-au justificat și au protestat cu jumătate de gură, temându-se că cearta lor cu aliaţii va fi auzită de bolșevici. Ministrul socialist a plecat de la congres ca opărit.

În presa eseră și menșevică au început să se facă treptat auzite lamentaţii și învinovăţiri. În paginile ei au apărut dezvăluiri neașteptate. Pe 6 august, ziarul eser *Delo Naroda* a publicat scrisoarea unui grup de iuncheri de stânga, trimisă de pe drumul spre front: autorii „erau izbiţi de rolul pe care-l jucau iuncherii... de bătutul sistematic peste faţă, de participarea la expediţii de pedepsire însoţite de execuţii fără judecată și anchetă, numai la ordinul comandantului de batalion... Soldaţii înfuriaţi au început să tragă în anumiţi iuncheri din ascunzișuri...” Astfel arăta activitatea de însănătoșire a armatei.

Reacţiunea avansa, guvernul se retrăgea. Pe 7 august au fost eliberaţi din închisoare cei mai populari activiști ai Sutelor Negre, amestecaţi în activitatea cercurilor lui Rasputin și în pogromurile evreiești. Bolșevicii au rămas la Krestî, unde muncitorii, soldaţii și marinarii arestaţi se pregăteau de greva foamei. În aceeași zi, secţia de muncitori a Sovietului din Petrograd le-a trimis un salut lui Troţki, Lunacearski, Kollontai și altor deţinuţi.

Industriașii, comisarii guberniali, Congresul Căzăcesc de la Novocerkassk, presa patriotică, generalii, liberalii – toţi socoteau că era absolut imposibil să faci alegeri pentru Adunarea Constituantă în septembrie; cel mai bine ar fi fost să fie amânate până la sfârșitul războiului. Totuși, guvernul nu putea accepta acest lucru. Dar compromisul s-a găsit: convocarea Adunării Constituante a fost amânată până pe 28 noiembrie. Cadeţii au acceptat această amânare, chiar dacă nu fără să mârâie: ei se bazau în mod limpede pe faptul că în cele trei luni rămase urmau să se producă evenimente hotărâtoare, care să

așeze pe alt plan însăși problema Adunării Constituante. Speranţele acestea erau legate, din ce în ce mai pe față, de numele lui Kornilov.

Reclama din jurul figurii noului „comandant suprem" a trecut de-acum în centrul politicii burgheze. Biografia „primului comandant suprem ieșit din rândurile poporului" era răspândită într-un număr uriaș de exemplare, cu sprijinul activ al Statului-Major. Când Savinkov, în calitate de secretar de stat la Ministerul de Război, le spunea ziariștilor: „Noi credem că", „noi" nu însemna Savinkov și Kerenski, ci Savinkov și Kornilov. Larma din jurul lui Kornilov l-a făcut pe Kerenski să se pună în gardă. Circulau zvonuri tot mai insistente despre un complot în centrul căruia se afla comitetul Uniunii Ofiţerilor existent pe lângă Statul-Major. Întrevederea personală a șefului guvernului și a șefului armatei de la începutul lui august n-a făcut decât să aţâţe și mai mult antipatia lor reciprocă. „Flecarul ăsta ușuratic vrea să-mi comande mie?" își spunea probabil Kornilov. „Cazacul ăsta mărginit și grobian se pregătește să salveze Rusia?" nu putea să nu se gândească Kerenski. Fiecare avea dreptate în felul lui. Programul lui Kornilov, care includea militarizarea uzinelor și a căilor ferate, extinderea pedepsei cu moartea în spatele frontului și subordonarea față de Statul-Major a districtului militar Petrograd împreună cu garnizoana din capitală, devenise între timp cunoscut în cercurile conciliatoare. În spatele programului oficial se ghicea foarte ușor un alt program, neexprimat, dar mult mai real. Presa de stânga a sunat alarma. Comitetul Executiv a propus o nouă candidatură pentru postul de comandant suprem, în persoana generalului Ceremisov. Se vorbea deschis despre apropiata demitere a lui Kornilov. Reacţiunea a început să se agite.

Pe 6 august, Consiliul Uniunii celor douăsprezece oști căzăcești – a Donului, Kubanului, Terekului și altele – a hotărât, nu fără implicarea lui Savinkov, să anunţe cu voce „tare și fermă" guvernul și poporul că nu-și asumă responsabilitatea pentru comportamentul trupelor de cazaci de pe front și din spatele frontului în cazul înlocuirii „conducătorului erou", generalul Kornilov. Conferinţa Uniunii Cavalerilor Ordinului „Sf. Gheorghe" a amenințat cu și mai multă fermitate guvernul: dacă Kornilov va fi înlocuit, atunci Uniunea va lansa numaidecât „o chemare la luptă a tuturor cavalerilor Ordinului «Sf. Gheorghe», pentru a acţiona alături de cazaci". Niciunul dintre generali n-a protestat împotriva acestei încălcări a disciplinei, iar presa partizană a ordinii a publicat entuziasmată hotărârea, ce însemna o amenințare cu războiul civil. Comitetul General al Uniunii Ofiţerilor din Armată și Flotă a trimis o telegramă în care afirma că-și pune toate speranţele „în iubitul comandant, generalul Kornilov", chemându-i pe „toţi oamenii cinstiţi" să-i arate încredere. Conferinţa „personalităţilor publice" din tabăra de dreapta, care se întrunise pe atunci la Moscova, i-a trimis lui Kornilov o telegramă în care-și unea vocea alături de cea a ofiţerilor, a cavalerilor Ordinului „Sf. Gheorghe" și a

cazacilor: „Toată Rusia gânditoare vă privește cu speranţă și credinţă". Nu se putea vorbi mai clar. La conferinţă luau parte industriași și bancheri, precum Riabușinski și Tretiakov, generalii Alekseev și Brusilov, reprezentanţi ai clerului și profesorilor, conducători ai Partidului Cadet în frunte cu Miliukov. Drept camuflaj figurau niște reprezentanţi ai unei semifictive „Uniuni Țărănești", care trebuia să le asigure cadeţilor un sprijin printre conducătorii ţăranilor. În fotoliul de președinte se înălţa figura monumentală a lui Rodzianko, care i-a mulţumit delegaţiei unui regiment de cazaci pentru potolirea bolșevicilor. Candidatura lui Kornilov la rolul de salvator al ţării era, în felul acesta, prezentată în chip deschis de cei mai autorizaţi reprezentanţi ai claselor avute și educate din Rusia.

După o asemenea pregătire, comandantul suprem s-a prezentat din nou la ministrul de război, pentru tratative în legătură cu programul său de salvare a ţării. „La sosirea la Petrograd – spune generalul Lukomski, șeful de stat-major al lui Kornilov, povestind despre această vizită –, Kornilov s-a dus la Palatul de Iarnă însoţit de tekinţi[2] și două mitraliere. După ce generalul a intrat în palat, mitralierele au fost date jos din mașină și tekinţii au început să facă de gardă la poartă, spre a-i putea veni, în caz de nevoie, în ajutor comandantului suprem." Se presupunea că comandantul suprem ar putea avea nevoie de ajutor împotriva ministrului-președinte. Mitralierele tekinţilor erau mitralierele burgheziei îndreptate în direcţia conciliatorilor care i se băgau între picioare. Așa arăta Guvernul de Salvare, în sfârșit independent de soviete!

Imediat după vizita lui Kornilov, un membru al Guvernului Provizoriu, Kokoșkin, i-a declarat lui Kerenski că cadeţii își vor da demisia „dacă programul lui Kornilov nu va fi aprobat chiar astăzi". Deși fără mitraliere, cadeţii discutau cu guvernul în același limbaj de ultimatum ca și Kornilov. Iar asta a ajutat. Guvernul Provizoriu s-a grăbit să revadă raportul comandantului suprem și a recunoscut în principiu ca posibilă aplicarea măsurilor propuse de el, „inclusiv a pedepsei cu moartea în spatele frontului".

În mobilizarea forţelor reacţiunii s-a implicat, firește, și Soborul Bisericesc Panrus, care, în mod oficial, avea ca scop să ducă la bun sfârșit eliberarea Bisericii Ortodoxe din robia birocratică, dar care, de fapt, trebuia s-o păzească de revoluţie. Odată cu abolirea monarhiei, biserica își pierduse șeful oficial. Relaţiile ei cu statul, apărătorul și protectorul ei tradiţional, rămăseseră în aer. Ce-i drept, într-o epistolă din 9 martie, Sfântul Sinod s-a grăbit să binecuvânteze revoluţia care avusese loc și a chemat poporul „să aibă încredere în Guvernul Provizoriu". Totuși, viitorul era amenințător. Guvernul păstra tăcerea în chestiunea bisericească, ca și în altele. Clerul își pierduse capul cu totul. Din când în când, de undeva, de la margine, din orașul Vernîi de la

[2] Trupe de cavalerie recrutate din rândul triburilor musulmane din Asia Centrală. *(N. red.)*

graniţa cu China venea de la preotul local o telegramă ce-l asigura pe prinţul Lvov că politica lui corespunde întru totul învăţăturilor Evangheliei. Deși se împăcase cu revoluţia, biserica nu îndrăznea să se amestece în evenimente. Asta se vedea cel mai bine pe front, unde influenţa clerului se prăbușise odată cu disciplina fricii. Denikin recunoaște: „Dacă corpul ofiţeresc s-a luptat încă multă vreme pentru puterea de comandă și autoritatea sa militară, vocea păstorilor a tăcut încă din primele zile ale revoluţiei și orice implicare a lor în viaţa trupelor a încetat". Congresele clerului de la cartierul general și de la statele-majore ale armatelor s-au desfășurat fără să lase vreo urmă.

Soborul, care era în primul rând o afacere de castă a clerului însuși, mai ales a păturilor lui superioare, n-a rămas totuși închis în cadrele birocraţiei bisericești: de el s-a agăţat din toate puterile societatea liberală. Partidul Cadet, care nu-și găsea în popor niciun fel de rădăcini politice, visa ca biserica să-i servească, după reformă, drept curea de transmisie către mase. La pregătirea Soborului, un rol activ au jucat – alături de prinţii bisericii și înaintea lor – politicienii laici de diverse nuanţe – precum prinţul Trubeţkoi, contele Olsufiev, Rodzianko, Samarin –, ca și profesorii și scriitorii liberali. Partidul Cadet a încercat în zadar să creeze în jurul Soborului o atmosferă de reformă bisericească, temându-se în același timp ca, printr-o mișcare neatentă, să nu zdruncine construcţia putrezită la temelii. Nici nu se punea problema separării bisericii de stat, nici pentru cler, nici pentru reformatorii laici. Firește, prinţii bisericii erau înclinaţi să slăbească controlul statului asupra treburilor lor interne, cu condiţia însă ca statul să continue nu numai să le protejeze poziţia privilegiată, pământurile și veniturile, dar și să acopere partea leului din cheltuielile lor. La rândul ei, burghezia liberală era gata să-i garanteze ortodoxiei păstrarea poziţiei de biserică dominantă, cu condiţia însă ca ea să înveţe să slujească în noua manieră interesele claselor dominante în rândul maselor.

Însă tocmai aici începeau greutăţile cele mai mari. Același Denikin remarcă trist că Revoluţia Rusă „n-a creat nicio mișcare cât de cât însemnată cu caracter religios popular". Ar fi mai bine să spunem că, pe măsura implicării în revoluţie a noi pături populare, ele se întorceau aproape automat cu spatele la biserică, chiar dacă înainte fuseseră legate de ea. În sate, anumiţi preoţi puteau avea încă o influenţă personală, în funcţie de atitudinea lor în chestiunea pământului. La oraș, nimănui, nu numai în mediul muncitoresc, dar nici în cel mic-burghez, nu-i trecea prin minte să se adreseze clerului pentru rezolvarea problemelor ridicate de revoluţie. Pregătirea Soborului Bisericesc s-a lovit de nepăsarea completă a poporului. Interesele și patimile maselor își găseau expresia în limba lozincilor socialiste, nu în textele liturgice. Rusia înapoiată își parcurgea istoria arzând etape: ea se vedea obligată să sară nu numai peste epoca Reformei, dar și peste cea a parlamentarismului burghez.

Gândit în lunile de avânt revoluţionar, Soborul Bisericesc a coincis cu săptămânile de reflux. Acest lucru i-a accentuat și mai mult nuanţa reacţionară. Componenţa Soborului, sfera problemelor atinse de el, până și ceremonialul deschiderii lui – totul arăta schimbările radicale petrecute în relaţiile dintre diversele clase și biserică. La liturghia de la Catedrala Adormirii, alături de Rodzianko și cadeţi au fost prezenţi Kerenski și Avksentiev. Primarul Moscovei, eserul Rudnev, a spus în discursul de salut: „Cât timp va trăi poporul rus, în sufletul lui va arde credinţa creștină". Cu o zi înainte, oamenii aceștia se socoteau încă urmașii direcţi ai iluministului rus Cernîșevski.

Soborul a trimis proclamaţii tipărite în toate colţurile țării, cerând o autoritate de stat puternică, demascându-i pe bolșevici și adresând chemări în ton cu ministrul muncii Skobelev: „Muncitori, trudiţi fără să vă cruţaţi forţele și subordonaţi-vă doleanţele binelui patriei". În schimb, Soborul a dat o atenţie deosebită problemei pământului. Mitropoliţii și episcopii erau și ei speriaţi și întărâtaţi, nu mai puţin ca moșierii, de amploarea mișcărilor ţărănești, iar frica pentru pământurile bisericești și mănăstirești le stătea pe suflet mult mai tare decât problema democratizării parohiilor. Amenințând cu mânia divină și cu excomunicarea, epistola Soborului cerea „retrocedarea imediată către biserici, mănăstiri și parohii, precum și către proprietarii particulari a pământurilor, pădurilor și recoltelor jefuite de la ei". Iată unde se putea vorbi despre glasul celui ce strigă în pustie! Soborul a lungit-o așa de la o săptămână la alta și n-a ajuns la punctul culminant al lucrărilor sale, restabilirea patriarhatului abolit de Petru cu două sute de ani în urmă, decât după Revoluţia din Octombrie.

La sfârșitul lui iulie, guvernul a hotărât să convoace pe 13 august, la Moscova, o Conferinţă de Stat a tuturor claselor și instituţiilor publice din ţară. Componenţa participanţilor la conferinţă a fost stabilită chiar de către guvern. În deplină contradicţie cu rezultatele tuturor alegerilor democratice care avuseseră loc în ţară, fără nicio excepţie, guvernul a luat măsuri ca să asigure de dinainte prezenţa la conferinţă în număr egal a reprezentanţilor claselor avute și ai poporului. Numai pe baza unui asemenea echilibru artificial mai spera Guvernul de Salvare a Revoluţiei să se salveze pe sine. Această adunare naţională nu avea niște drepturi bine definite. Potrivit cuvintelor lui Miliukov, „conferinţa... avea cel mult un rol consultativ": clasele avute voiau să-i dea democraţiei un exemplu de abnegaţie, pentru a pune apoi cu atât mai sigur mâna pe întreaga putere. Scopul oficial al conferinţei era „unirea puterii de stat cu toate forţele organizate ale ţării". Presa vorbea despre nevoia de solidaritate, reconciliere, încurajare, ridicare a moralului. Cu alte cuvinte, unii nu voiau, iar alţii nu erau în stare să spună limpede pentru ce se întrunea, de fapt, conferinţa. Și aici, tot bolșevicilor le-a revenit sarcina de a spune lucrurilor pe nume.

VI. KERENSKI ȘI KORNILOV
(elemente de bonapartism în Revoluţia Rusă)

S-a scris mult despre faptul că nenorocirile ce urmau să vină, inclusiv ajungerea la putere a bolșevicilor, ar fi putut fi evitate dacă, în locul lui Kerenski, în fruntea statului ar fi fost un om cu minte limpede și caracter ferm. E incontestabil că Kerenski n-avea niciunul din aceste două atribute. Întrebarea e însă de ce au fost obligate anumite clase sociale să-l ridice tocmai pe Kerenski pe umerii lor.

Ca pentru a împrospăta memoria noastră istorică, evenimentele din Spania ne arată încă o dată că revoluţia, ștergând delimitările politice obișnuite, îi înconjoară în primele ei zile pe toţi și pe toate cu o ceaţă rozalie. Până și dușmanii ei se străduiesc în acest stadiu să se vopsească în culorile sale: în acest mimetism se manifestă tendinţa aproape instinctivă a claselor conservatoare de a se adapta la niște schimbări amenințătoare, pentru a suferi cât mai puţin de pe urma lor. Solidaritatea unei naţiuni, bazată pe fraze găunoase, transformă activitatea conciliatoare într-o funcţie politică indispensabilă. Idealiștii mic-burghezi, care privesc deasupra claselor, care gândesc în fraze de-a gata, care nu știu ce vor și care doresc numai bine pentru toată lumea, sunt în această etapă singurii conducători posibili ai majorităţii. Dacă Kerenski ar fi avut o idee clară și o voinţă puternică, el ar fi fost cu totul nepotrivit pentru rolul său istoric. Nu este o apreciere retrospectivă. Așa judecau bolșevicii chiar în toiul evenimentelor. „Avocat în procese politice, socialist-revoluţionar aflat în fruntea trudovicilor, radical fără vreo școală socialistă, Kerenski a reflectat cel mai bine prima epocă a revoluţiei, caracterul ei «naţional» amorf, idealismul molipsitor al speranţelor și așteptărilor ei – așa scria autorul acestor rânduri după Zilele din Iulie din închisoarea lui Kerenski. Kerenski a vorbit despre pământ și libertate, despre ordine, despre pacea popoarelor, despre apărarea patriei, despre eroismul lui Liebknecht, despre faptul că Revoluţia Rusă trebuie să uimească lumea cu generozitatea ei, agitând în acest timp o batistă roșie de mătase. Mic-burghezul abia trezit la viaţă a ascultat cu entuziasm aceste cuvinte: i se părea că el însuși vorbește de la tribună. Armata l-a

întâmpinat pe Kerenski ca pe o persoană care-o scăpase de Gucikov. Ţăranii au auzit vorbindu-se de el ca fiind un trudovic, un deputat de-al lor. Liberalii au fost cuceriţi de natura extrem de moderată a ideilor care stăteau în spatele radicalismului amorf al frazelor..."

Dar perioada îmbrăţişărilor generale nu durează mult. Lupta claselor adoarme la începutul revoluţiei numai pentru a-și reveni din nou mai târziu sub forma războiului civil. În creșterea feerică a conciliatorismului e cuprinsă de dinainte prăbușirea lui inevitabilă. Pierderea rapidă de popularitate a lui Kerenski a fost explicată de ziaristul francez oficios Claude Anet printr-o lipsă de tact, ce l-a împins pe politicianul socialist la acţiuni care „se armonizau prea puţin" cu rolul lui. „Frecventează lojile imperiale. Locuiește la Palatul de Iarnă sau în cel de la Ţarskoe Selo. Doarme în patul împăraţilor ruși. Puţin prea multă vanitate și mult prea vizibilă; asta șochează în ţara aceasta, cea mai simplă din lume." Tactul, și în lucruri mărunte, și în cele mari, presupune înţelegerea situaţiei și a locului tău în ea. Kerenski n-avea nici urmă de așa ceva. Ridicat pe încrederea maselor, el era cu totul străin de ele, nu le înţelegea și nu se preocupa deloc de felul în care receptau ele revoluţia și ce concluzii trăgeau de aici. Masele așteptau de la el acţiuni curajoase, iar el le cerea să nu-i tulbure generozitatea și oratoria. În timp ce Kerenski făcea o vizită teatrală familiei arestate a ţarului, soldaţii care făceau de pază la palat îi spuneau comandantului: „Uite, noi dormim pe priciuri, ne lipsesc o grămadă de lucruri, dar la Nikolașka, deși e arestat, carnea se aruncă la gunoi". Erau niște cuvinte „deloc generoase", dar ele exprimau ceea ce simţeau soldaţii.

Poporul smuls din robia seculară călca la fiecare pas peste linia pe care i-o arătau conducătorii luminaţi. Kerenski se plânsese de asta la sfârșitul lui aprilie: „Oare statul rus liber este statul unor robi răsculaţi?... Îmi pare rău că n-am murit acum două luni: aș fi murit cu o idee înaltă" etc. Prin retorica asta proastă, el spera să-i influenţeze pe muncitori, soldaţi, marinari, ţărani. Amiralul Kolceak va povesti mai târziu în faţa tribunalului sovietelor cum radicalul ministru de război vizitase în luna mai vasele Flotei Mării Negre, pentru a-i împăca pe marinari cu ofiţerii. Oratorului i se părea, după fiecare discurs, că și-a atins scopul: „Uite, vedeţi, amirale, totul e rezolvat..." Dar nimic nu era rezolvat: prăbușirea flotei abia începea.

Odată cu trecerea timpului, Kerenski va indigna masele prin fandoseală, îngâmfare, aroganţă. În timpul unei vizite făcute pe front, el i-a strigat iritat în vagon aghiotantului său, făcându-și poate calculul să-l audă generalii: „Ia mai daţi dracului aceste comitete blestemate!" Când a ajuns la Flota Balticii, Kerenski i-a ordonat Comitetului Central al marinarilor să se prezinte la el pe nava-amiral. Ţentrobaltul, ca organ al sovietelor, nu era supus ministrului și a considerat ordinul jignitor. Președintele comitetului, marinarul Dîbenko, a răspuns: „Dacă Kerenski dorește să vorbească cu Ţentrobaltul, să vină el la

noi". Oare nu era asta o îndrăzneală insuportabilă? Pe navele unde Kerenski a intrat cu marinarii în discuţii politice, lucrurile n-au mers mai bine, mai ales pe nava de orientare bolșevică *Respublika*, unde ministrul a fost luat la întrebări pe puncte: De ce votase în Duma de Stat pentru război? De ce semnase nota imperialistă a lui Miliukov din 21 aprilie? De ce stabilise pentru senatorii ţarului o pensie de 6.000 de ruble pe an? Kerenski a refuzat să răspundă la aceste întrebări viclene puse de „neprietenii lui". Echipajul a considerat „nesatisfăcătoare" explicaţiile ministrului... În tăcerea mormântală a marinarilor, Kerenski a părăsit nava. „Robi răsculaţi!" spunea avocatul radical cu un scrâșnet de dinţi. Dar marinarii aveau sentimentul mândriei: „Da, am fost robi și ne-am răsculat!"

Prin grosolănia atitudinii sale faţă de opinia publică democrată, Kerenski stârnea la fiecare pas mici conflicte cu conducătorii sovietelor, care mergeau pe același drum ca el, dar privind mai mult spre mase. Deja pe 8 martie, Comitetul Executiv, speriat de protestele venite de jos, îi declarase lui Kerenski că eliberarea poliţiștilor arestaţi era inacceptabilă. Peste câteva zile, conciliatorii s-au văzut obligaţi să protesteze împotriva intenţiilor ministrului de justiţie de a trimite familia imperială în Anglia. Peste încă două-trei săptămâni, Comitetul Executiv a pus problema generală a „reglementării relaţiilor" cu Kerenski. Dar aceste relaţii n-au fost și nu puteau fi reglementate. La fel de prost stăteau lucrurile și pe linie de partid. La Congresul eserilor de la începutul lui iunie, Kerenski n-a fost ales în Comitetul Central, obținând 135 de voturi din 270. Ce se mai agitau conducătorii, explicând în dreapta și-n stânga că „mulţi n-au votat pentru tovarășul Kerenski din cauză că are deja prea multe sarcini". De fapt, dacă eserii de la Statul-Major și din departamentele ministeriale îl adorau pe Kerenski, ca pe o sursă a binelui, eserii bătrâni, legaţi de mase, n-aveau încredere și respect faţă de el. Dar nici Comitetul Executiv, nici Partidul Eser nu se puteau descurca fără Kerenski: el era necesar ca verigă de legătură în coaliţie.

În blocul sovietelor, rolul conducător aparţinea menșevicilor: ei imaginau diversele decizii, adică modalităţile de eschivare de la acţiune. Dar, în aparatul de stat, narodnicii aveau în mod evident întâietate faţă de menșevici, ceea ce se vedea cel mai bine în situaţia dominantă a lui Kerenski. Pe jumătate eser, pe jumătate cadet, Kerenski nu era în guvern un reprezentant al sovietelor, precum Ţereteli sau Cernov, ci o legătură vie între burghezie și democraţie. Ţereteli-Cernov reprezentau una dintre laturile coaliţiei. Kerenski era întruchiparea personală a coaliţiei înseși. Ţereteli se plângea că Kerenski era stăpânit de „motivaţii personale", fără a înţelege că ele erau inseparabile de funcţia lui politică. Ţereteli însuși, în calitate de ministru de interne, a emis o circulară în care afirma că un comisar gubernial trebuia să se bazeze pe toate „forţele vii" locale, adică pe burghezie și soviete, și să aplice politica Guver-

nului Provizoriu fără a ceda „influenţelor de partid". Comisarul acesta ideal, ridicat deasupra claselor și a partidelor ostile, pentru a-și găsi vocaţia în sine și într-o circulară, era tocmai un Kerenski de nivel gubernial sau judeţean. Pentru încununarea sistemului era nevoie și de un comisar panrus independent la Palatul de Iarnă. Fără Kerenski, conciliatorii ar fi fost ca o cupolă de biserică fără cruce.

Istoria ascensiunii lui Kerenski e plină de învăţăminte. A ajuns ministru al justiţiei datorită insurecţiei din februarie de care se temuse. Demonstraţia din aprilie „a robilor răsculaţi" l-a făcut ministru de război și al marinei. Luptele din iulie, provocate de „agenţii germani", l-au pus în fruntea guvernului. La începutul lui septembrie, mișcarea maselor va face din șeful guvernului și comandant suprem. Dialectica regimului conciliator și, în același timp, maliţiozitatea lui rezultau din faptul că, prin presiunea lor, masele trebuiau să-l ridice pe Kerenski pe cea mai înaltă culme înainte de a-l da jos.

Dând la o parte plin de dispreţ poporul care-i dăduse puterea, Kerenski vâna cu toate acestea cu aviditate semne de aprobare din partea societăţii educate. Deja în primele zile ale revoluţiei, conducătorul cadeţilor moscoviţi, doctorul Kișkin, povestea la întoarcerea sa de la Petrograd: „Dacă n-ar fi fost Kerenski, n-am fi avut ce avem acum. Numele lui va fi scris cu litere de aur în cartea istoriei". Laudele liberalilor vor deveni unul dintre cele mai importante criterii politice ale lui Kerenski. Dar el nu putea și nici nu voia să-și depună pur și simplu popularitatea la picioarele burgheziei. Dimpotrivă, el va prinde din ce în ce mai mult gustul de a vedea toate clasele la picioarele sale. „Ideea de a opune și de a echilibra între ele reprezentarea burgheziei și pe cea a democraţiei – spune Miliukov – nu i-a fost străină lui Kerenski încă de la începutul revoluţiei." Cursul acesta rezulta firesc din întregul drum al vieţii lui, trasat între avocatura liberală și cercurile clandestine. Asigurându-l respectuos pe Buchanan că „Sovietul va muri de moarte naturală", Kerenski își speria la fiecare pas colegii burghezi cu mânia Sovietului. Iar în desele situaţii în care conducătorii Comitetului Executiv aveau păreri diferite de cele ale lui Kerenski, el îi amenința cu cea mai groaznică dintre catastrofe: demisia liberalilor.

Când Kerenski repeta că nu vrea să fie un Marat al Revoluţiei Ruse, asta însemna că refuza să aplice măsuri severe împotriva reacţiunii, însă nu la fel și împotriva „anarhiei". De fapt, asta este în general morala adversarilor violenţei în politică: ei o resping câtă vreme e vorba de schimbarea a ceea ce există; dar, pentru apărarea ordinii existente, ei nu se opresc nici în faţa celei mai nemiloase represiuni.

În perioada de pregătire a ofensivei de pe front, Kerenski a devenit o figură extrem de îndrăgită a claselor avute. Tereșcenko povestea în dreapta și-n stânga cât de mult apreciau aliaţii noștri „eforturile lui Kerenski"; sever cu conciliatorii, ziarul *Reci* al cadeţilor își sublinia invariabil preferința pentru

ministrul de război; Rodzianko însuși recunoștea că „tânărul acesta... învie zilnic cu o forţă îndoită pentru binele patriei și al muncii constructive". Prin asemenea remarci, liberalii voiau să-l flateze pe Kerenski, dar, în același timp, n-aveau cum să nu vadă că el lucrează pentru ei. „... Imaginaţi-vă ce-ar fi fost – întreba Lenin – dacă Gucikov ar fi dat ordine de ofensivă, ar fi dizolvat regimente, ar fi arestat soldaţi, ar fi interzis congrese, i-ar fi tutuit și i-ar fi tratat drept «lași» pe soldaţi ș.a.m.d. Dar Kerenski își poate permite «luxul» acesta până ce va consuma acea încredere, care se topește, ce-i drept, repede, cu care poporul l-a creditat..."

Ofensiva care i-a crescut reputaţia lui Kerenski în rândurile burgheziei i-a subminat cu totul popularitatea în rândul poporului. În cele din urmă, crahul ofensivei a fost crahul lui Kerenski în ambele tabere. Dar, lucru uimitor, ceea ce-l făcea de-acum „de neînlocuit" era tocmai faptul că era compromis în ambele părţi. Despre rolul lui Kerenski în formarea celei de-a doua coaliţii, Miliukov se exprimă așa: era „singurul om posibil", dar, vai, „nu cel de care aveam nevoie..." Politicienii liberali de la conducere nu l-au luat, de fapt, niciodată pe Kerenski prea în serios. Iar cercurile largi ale burgheziei îi atribuiau din ce în ce mai mult răspunderea pentru toate loviturile destinului. „Nerăbdarea grupărilor de orientare patriotică" le îndemna, după cum mărturisește Miliukov, să găsească un om puternic. O vreme, în rolul acesta a fost propus amiralul Kolceak. Aducerea la cârmă a unui om puternic „era gândită în alţi termeni decât cei ai tratativelor și acordurilor". Nu e greu să credem așa ceva. „Speranţele în democraţie, în voinţa poporului, în Adunarea Constituantă – scrie Stankevici despre Partidul Cadet – fuseseră abandonate: oare alegerile municipale din întreaga Rusie nu dăduseră o majoritate zdrobitoare socialiștilor?... Și a început căutarea febrilă a unei puteri care să fie în stare nu să convingă, ci numai să ordone." Mai bine zis, a unei puteri care să poată apuca revoluţia de gât.

În biografia lui Kornilov și în atributele personalităţii sale e greu să descoperim acele trăsături care ar fi îndreptăţit candidatura lui la postul de salvator. Generalul Martînov, care, pe vremea când era pace, fusese șeful lui Kornilov, iar, în timpul războiului, tovarășul lui de prizonierat într-un castel austriac, îl caracterizează cu următoarele cuvinte: „Remarcându-se printr-o putere de muncă înverșunată și o mare încredere în sine, Kornilov era un om mediocru în ce privește capacităţile intelectuale, lipsit de un orizont larg". Martînov îi atribuie lui Kornilov două trăsături: curajul personal și dezinteresul. Într-un mediu în care oamenii erau preocupaţi în primul rând de siguranţa personală și furau fără milă, asemenea calităţi săreau în ochi. Cât despre capacităţile strategice, în primul rând capacitatea de a aprecia o situaţie în ansamblul ei, în laturile ei materiale și morale, Kornilov era cu totul lipsit de așa ceva. „Mai mult, îi lipsea talentul organizatoric – spune Martînov

– și era prea puțin capabil de activităţi planificate, din cauza impulsivităţii și firii sale dezechilibrate." Brusilov, care observase întreaga activitate militară a subordonatului său în timpul războiului mondial, avea o atitudine plină de dispreţ în legătură cu el: „Un șef de detașament îndrăzneţ de partizani, nimic mai mult". Legenda oficială creată în jurul diviziei lui Kornilov fusese dictată de nevoia opiniei publice patriotice de a găsi niște pete luminoase pe fundalul întunecat. „Divizia 48 – scrie Martînov – a pierit numai din cauza conducerii mizerabile... a lui Kornilov însuși, care... n-a știut să organizeze retragerea și, mai ales, și-a schimbat de mai multe ori hotărârile și a pierdut timp..." În ultimul moment, Kornilov lăsase în voia sorţii divizia pe care o condusese în capcană, în încercarea de a scăpa măcar el de prizonierat. Totuși, după patru zile de rătăciri, nefericitul general s-a predat austriecilor, de unde a evadat abia mai târziu. „La întoarcerea în Rusia, în discuţiile cu diverși corespondenţi de presă, Kornilov și-a împodobit povestea evadării cu culorile vii ale fanteziei." N-avem motive să stăruim asupra corecturilor prozaice făcute legendei de martori bine informaţi. Din acel moment, după câte se pare, Kornilov a prins însă gustul pentru publicitatea în presă.

Înainte de revoluţie, Kornilov fusese un monarhist de nuanţă Sutele Negre. În prizonierat, citind ziarele, spusese nu o dată că „i-ar spânzura cu plăcere pe toţi acești Gucikov și Miliukov". Dar ideile politice îl atrăgeau, cum se întâmplă în general cu oamenii de acest fel, numai în măsura în care-l priveau personal. După Revoluţia din Februarie, Kornilov s-a declarat cu ușurinţă republican. „Se descurca foarte prost – cum spune același Martînov – printre interesele amestecate ale diferitelor pături ale societăţii rusești, nu cunoștea nici grupările de partid, nici personalităţile politice." Menșevicii, eserii și bolșevicii se amestecau pentru el într-o masă dușmănoasă unică, care-i împiedica pe comandanţi să comande, pe moșieri să se bucure de moșiile lor, pe industriași să se ocupe de producţie, iar pe negustori – de comerţ.

Încă de pe 2 martie, Comitetul Dumei de Stat se agăţase de generalul Kornilov și, cu semnătura lui Rodzianko, insistase pe lângă Statul-Major să-l numească pe „gloriosul erou cunoscut de întreaga Rusie" în funcţia de comandant-șef al trupelor din districtul militar Petrograd. Pe telegrama lui Rodzianko, ţarul, care deja nu mai era ţar, scrisese: „Aprobat". Acesta e felul în care capitala revoluţionară și-a primit primul general roșu. În procese-verbale din 10 martie ale Comitetului Executiv, despre Kornilov e scrisă următoarea frază: „general de formaţie veche, care vrea să pună capăt revoluţiei". În primele zile, generalul a încercat totuși să fie în tabăra care trebuie și a îndeplinit, nu fără ceva gălăgie, ritualul arestării ţarinei – asta s-a socotit un plus pentru el. Din amintirile comandantului numit de el la Ţarskoe Selo, colonelul Kobîlinski, rezultă totuși că Kornilov juca pe două fronturi. După ce i-a fost prezentat ţarinei, povestește reţinut Kobîlinski, „Kornilov mi-a

spus: «Colonele, lăsaţi-ne singuri. Duceţi-vă și rămâneţi la ușă». Am ieșit. Peste vreo cinci minute, Kornilov m-a chemat. Am intrat. Împărăteasa mi-a întins mâna...” E clar, Kornilov l-a prezentat pe colonel ca pe un prieten. În continuare, ni se povestește despre scenele de îmbrăţișare dintre ţar și „temnicerul” său Kobîlinski. Ca administrator, Kornilov s-a dovedit extrem de prost în noul său post. „Colaboratorii lui apropiaţi din Petrograd – scrie Stankevici – se plângeau mereu de incapacitatea lui de a lucra și de a conduce treburile.” În capitală, Kornilov n-a rămas totuși multă vreme. În Zilele din Aprilie, el a încercat, nu fără un îndemn din partea lui Miliukov, să organizeze prima vărsare de sânge a revoluţiei, dar s-a lovit de împotrivirea Comitetului Executiv, și-a dat demisia și a primit comanda unei armate, apoi a frontului de sud-vest. Fără să aștepte introducerea legală a pedepsei cu moartea, Kornilov a dat ordin să fie împușcaţi dezertorii și să le fie expuse cu o inscripţie cadavrele pe drumuri, a amenințat cu pedepse severe ţăranii pentru încălcarea drepturilor de proprietate ale moșierilor, a format batalioane de șoc și, cu fiecare ocazie potrivită, a amenințat cu pumnul Petrogradul. Asta i-a înconjurat numai-decât numele cu o aureolă în ochii ofiţerilor și ai claselor avute. Dar și mulţi dintre comisarii lui Kerenski își spuneau: Nu mai avem altă speranţă decât pe Kornilov. Peste câteva săptămâni, combativul general, cu trista lui experienţă de comandă a unei divizii, devenea comandantul suprem al unei armate de milioane de oameni aflate în descompunere, pe care Antanta voia s-o pună să lupte până la victoria finală.

Pe Kornilov l-a luat ameţeala. Incultura politică și îngustimea orizontului îl făceau o pradă ușoară pentru căutătorii de aventuri. Apărându-și după bunul-plac prerogativele personale, „omul cu inimă de leu și minte de berbec”, așa cum l-a caracterizat pe Kornilov generalul Alekseev, iar, după el, și Verhovski, se lăsa ușor pradă unor influenţe străine, dacă ele coincideau cu vocea orgoliului său. Miliukov, prietenos faţă de Kornilov, remarcă la el „credulitatea de copil faţă de oamenii care știau să-l lingușească”. Cel mai apropiat inspirator al comandantului suprem, având funcţia modestă de ordonanţă, va fi un anumit Zavoiko – o figură dubioasă, fost moșier, speculant cu petrol și aventurier, care-l impresionase în mod deosebit pe Kornilov cu pana sa: Zavoiko avea într-adevăr stilul vioi al unui pungaș care nu se dă în lături de la nimic. Ordonanţa era agent de presă, autorul unei biografii „populare” a lui Kornilov și redactorul rapoartelor, al ultimatumurilor și, în general, al acelor documente pentru care, după cum se exprima generalul, era nevoie de „un stil viguros, artistic”. Lui Zavoiko i s-a alăturat un alt căutător de aventuri, Aladin, fost deputat în Duma întâi, care petrecuse câţiva ani în emigraţie, nu scosese niciodată din gură pipa englezească și, de aceea, se considera un specialist în chestiuni internaţionale. Politic vorbind, amândoi se aflau la dreapta lui Kornilov, ţinându-l în legătură cu focarele contrarevoluţiei. Flancul lui

stâng era acoperit de Savinkov și Filonenko: susţinând din toate puterile opinia exagerată a generalului faţă de propria persoană, ei se îngrijeau ca el să nu devină prea repede de nesuferit în ochii democraţiei. „La el veneau oameni cinstiţi și necinstiţi, sinceri și intriganţi, oameni politici, militari și aventurieri – scrie patetic generalul Denikin – și toţi spuneau într-un glas: «Salvează-ne!»" E greu de stabilit care era proporţia de oameni cinstiţi și necinstiţi. În orice caz, Kornilov se socotea în mod serios chemat „să salveze" și de aceea a devenit un concurent direct al lui Kerenski.

Rivalii se urau foarte sincer unul pe altul. „Kerenski – după cum spune Martînov – își însușise un ton superior faţă de vechii generali. Modestul și muncitorul Alekseev și diplomatul Brusilov puteau fi trataţi de sus, dar o asemenea tactică era inadmisibilă pentru orgoliosul și supărăciosul Kornilov, care..., la rândul său, se uita de sus la avocatul Kerenski." Cel mai slab dintre cei doi era gata să facă concesii și făcea avansuri serioase. Cel puţin așa i-a spus Kornilov lui Denikin la sfârșitul lui iulie, afirmând că, din cercurile guvernamentale, i se propusese să intre în cabinet. „Ei, nu! Domnii aceștia prea sunt legaţi de soviete... Le spun: daţi-mi puterea și atunci o să duc o luptă hotărâtoare."

Sub picioarele lui Kerenski pământul se mișca de parcă era într-o turbărie. Soluţia va fi căutată, ca de obicei, în zona improvizaţiilor verbale: să adune, să proclame, să declare. Succesul personal din 21 iulie, când s-a ridicat deasupra taberelor aflate în luptă ale democraţiei și burgheziei în calitate de persoană de neînlocuit i-a sugerat lui Kerenski ideea Conferinţei de Stat de la Moscova. Ceea ce se întâmpla în sala închisă a Palatului de Iarnă trebuia mutat pe o scenă deschisă. Las' să vadă ţara cu ochii ei că totul se duce dracului dacă Kerenski nu ia hăţurile și biciul în mâinile sale!

*

Conform listei oficiale, la Conferinţa de Stat au fost invitaţi să participe „reprezentanţii organizaţiilor politice, sociale, democratice, naţionale, comercial-industriale și cooperatiste, conducătorii organelor democraţiei, înalţii reprezentanţi ai armatei, ai instituţiilor științifice și ai universităţilor, membrii Dumei de Stat din cele patru legislaturi". Se conta pe aproape 1.500 de participanţi; s-au adunat circa 2.500, lărgirea fiind în întregime în avantajul aripii de dreapta. Ziarul moscovit al eserilor scria cu reproș la adresa propriului guvern: „La 150 de reprezentanţi ai muncii vin 120 de reprezentanţi ai clasei comerciale și industriale. La 100 de deputaţi ţărani sunt invitaţi 100 de reprezentanţi ai proprietarilor de pământ. La 100 de reprezentanţi ai Sovietului vor apărea 300 de membri ai Dumei de Stat..." Ziarul partidului lui Kerenski își exprima îndoiala că o asemenea conferinţă îi va da guvernului „acel sprijin pe care-l caută".

Conciliatorii s-au dus la conferinţă călcându-şi pe inimă: trebuie să facem, spuneau ei spre a se convinge unii pe alţii, o încercare de a cădea la înţelegere. Dar ce era de făcut cu bolșevicii? Trebuiau împiedicaţi cu orice preţ să se amestece în dialogul dintre democraţie și clasele avute. Printr-o dispoziţie specială a Comitetului Executiv, fracţiunile de partid își pierdeau dreptul de a se exprima fără acordul prezidiului. Bolșevicii s-au hotărât să dea citire unei declaraţii în numele partidului și să părăsească conferinţa. Prezidiul, care veghea îndeaproape la fiecare mișcare, le-a cerut să renunţe la o asemenea intenţie criminală. Atunci bolșevicii au înapoiat fără să ezite permisele de intrare. Ei pregăteau un alt răspuns, mult mai impresionant: cuvântul urma să fie al Moscovei proletare.

Aproape din primele zile ale revoluţiei, adepţii ordinii opuneau cu fiecare prilej „ţara" liniștită agitatului Petrograd. Convocarea Adunării Constituante la Moscova era una dintre lozincile burgheziei. „Marxistul" naţional-liberal Potresov profera blesteme împotriva Petrogradului, care se credea un „nou Paris". De parcă girondinii nu amenințaseră cu fulgerele lor vechiul Paris și nu-i propuseseră să-și reducă rolul la 1/83! Un menșevic provincial spunea în iunie la Congresul Sovietelor: „Un Novocerkassk oarecare reflectă mult mai bine condiţiile de viaţă din întreaga Rusie decât Petrogradul". De fapt, conciliatorii, ca și burghezia, nu căutau sprijin în starea de spirit reală a „ţării", ci în iluzia liniștitoare pe care ei înșiși o creaseră. Acum, când urmau să ia pulsul politic al Moscovei, pe organizatorii conferinţei îi aștepta o dezamăgire cruntă.

Conferinţele contrarevoluţionare, care începuseră să se succeadă din primele zile ale lui august, începând cu Congresul Proprietarilor de Pământ și terminând cu Soborul Bisericesc, nu mobilizaseră numai cercurile avute din Moscova, ci îi ridicaseră și pe muncitori și soldaţi. Amenințările lui Riabușinski, apelurile lui Rodzianko, fraternizarea cadeţilor cu generalii cazaci – toate astea se întâmplau sub ochii păturilor de jos ale Moscovei, toate astea erau comentate de agitatorii bolșevici pe baza rapoartelor proaspete din ziare. Pericolul contrarevoluţiei lua de data asta niște forme palpabile, chiar personale. Prin fabrici și uzine a trecut un val de indignare. „Dacă sovietele sunt neputincioase – scria ziarul moscovit al bolșevicilor –, proletariatul trebuie să-și strângă rândurile în jurul organizaţiilor sale viabile." Pe primul loc erau numite sindicatele, care se aflau deja în majoritatea lor sub conducere bolșevică. Sentimentele din uzine erau așa de ostile Conferinţei de Stat, că ideea grevei generale, venită de jos, a fost acceptată aproape fără opoziţie la adunarea reprezentanţilor tuturor celulelor organizaţiei moscovite a bolșevicilor. Sindicatele au luat iniţiativa. Sovietul din Moscova, cu o majoritate de 364 de voturi la 304, s-a pronunţat împotriva grevei. Dar, pentru că, la ședinţele pe fracţiuni, muncitorii menșevici și eseri votaseră pentru grevă, iar acum nu făceau decât să se supună disciplinei de partid, decizia Sovietului, care nu se

mai reînnoise de mult prin alegeri, luată, în plus, împotriva voinţei majorităţii reale, n-a putut nicidecum să-i oprească pe muncitorii moscoviți. O adunare a organelor de conducere a patruzeci și unu de sindicate a hotărât chemarea muncitorilor la o grevă de protest de o zi. Sovietele raionale s-au arătat a fi în majoritate de partea partidului și a sindicatelor. Uzinele au cerut de îndată noi alegeri pentru Sovietul din Moscova, care nu numai că rămăsese în urma maselor, dar și intrase într-o contradicţie gravă cu acestea. În Sovietul raionului Zamoskvoreţki și cu asentimentul comitetelor de uzină, cererea înlocuirii deputaţilor ce acţionaseră „împotriva voinţei clasei muncitoare" a adunat 175 de voturi pentru, 4 împotrivă și 19 abţineri!

Noaptea din ajunul grevei a fost totuși o noapte neliniștită pentru bolșevicii din Moscova. Ţara mergea pe urmele Petrogradului, dar era totuși în spatele lui. Demonstraţia din iulie nu avusese noroc la Moscova: majoritatea, nu numai a garnizoanei, dar și a muncitorilor, nu îndrăznise să iasă în stradă împotriva vocii Sovietului. Cum va fi de data asta? Dimineaţa a adus răspunsul. Opoziţia conciliatorilor n-a împiedicat greva să se transforme într-o puternică demonstraţie de dușmănie faţă de coaliţie și guvern. Cu două zile înainte, ziarul industriașilor din Moscova scrisese plin de încredere: „Guvernul să facă bine să vină repede de la Petrograd la Moscova, să asculte vocea locurilor sfinte, a clopotelor, a turnurilor sacre ale Kremlinului..." Acum, vocea locurilor sfinte se vedea înăbușită de liniștea de dinaintea furtunii.

Un membru al Comitetului din Moscova al bolșevicilor, Piatniţki, va scrie mai târziu: „Greva... s-a desfășurat de minune. Nu era lumină, nu circulau tramvaiele, nu funcţionau fabricile, uzinele, atelierele și depourile de cale ferată, până și chelnerii din restaurante făceau grevă". Miliukov adaugă un strop de culoare la acest tablou: „Delegaţii care veniseră la conferinţă... n-au putut merge cu tramvaiul și nici lua micul dejun la restaurant": asta le-a permis, după cum recunoaște istoricul liberal, să judece mai bine forţa bolșevicilor care nu fuseseră primiţi la conferinţă. *Izvestia* Sovietului din Moscova a descris foarte bine semnificaţia demonstrației din 12 august: „În ciuda hotărârii Sovietului..., masele i-au urmat pe bolșevici". 400.000 de muncitori au făcut grevă la Moscova și în împrejurimile ei la chemarea unui partid care, timp de cinci săptămâni, primise tot felul de lovituri și ai cărui conducători se ascundeau încă în ilegalitate sau se aflau în închisori. Noul organ din Petrograd al partidului, *Proletarii*, apucase, înainte de a fi închis, să le pună o întrebare conciliatorilor: „De la Petrograd aţi mers la Moscova, dar, de la Moscova, încotro?"

Stăpânii situaţiei trebuie să-și fi pus și ei întrebarea asta. La Kiev, Kostroma, Ţariţîn au avut loc greve de protest de-o zi, generale sau parţiale. Agitaţia cuprinsese toată ţara. Peste tot, în locurile cele mai îndepărtate, bolșevicii avertizau că Conferinţa de Stat avea „în mod evident caracterul unui

complot contrarevoluţionar": spre sfârșitul lui august, conţinutul acestei formule va deveni limpede pentru întregul popor.

La fel ca și Moscova burgheză, delegaţii la conferinţă se așteptau la o manifestare armată a maselor, la ciocniri, la lupte, la niște „zile din august". Dar, pentru muncitori, a ieși în stradă ar fi însemnat să se expună loviturilor cavalerilor Ordinului „Sf. Gheorghe", ale detașamentelor de ofiţeri, ale iuncherilor, ale anumitor trupe de cavalerie, care ardeau de dorinţa de a-și lua revanșa pentru grevă. A chema în stradă garnizoana ar fi însemnat să producă o scindare în rândurile ei și să ușureze cauza contrarevoluţiei, care era cu mâna pe trăgaci. Partidul n-a cerut ieșirea în stradă, iar muncitorii înșiși, conduși foarte bine de propriul instinct, au evitat o ciocnire deschisă. Greva de-o zi răspundea cum nu se poate mai bine circumstanţelor: ea nu putea fi ascunsă sub preș, așa cum se întâmplase la conferinţă cu declaraţia bolșevicilor. Când orașul s-a cufundat în întuneric, toată Rusia a văzut mâna bolșevică pe întrerupător. Nu, Petrogradul nu era izolat! „La Moscova, pe al cărei caracter patriarhal și pe a cărei cuminţenie se baza multă lume, raioanele muncitorești și-au arătat pe neașteptate colţii" – așa definește însemnătatea acestei zile Suhanov. Conferinţa coaliţiei a fost nevoită să se reunească în lipsa bolșevicilor, dar sub semnul dinţilor rânjiţi ai revoluţiei proletare.

Moscoviţii glumeau, spunând că Kerenski venise la ei „să se încoroneze". A doua zi însă, și Kornilov va veni de la Statul-Major cu același scop, fiind întâmpinat de numeroase delegaţii, inclusiv de la Soborul Bisericesc. Din trenul care sosea au sărit tekinţi cu halate de un roșu aprins și cu săbiile curbate la vedere, care s-au aranjat în două șiruri pe peron. Doamne entuziasmate au aruncat cu flori asupra eroului care trecea în revistă garda și delegaţiile. Cadetul Rodicev a încheiat cuvântarea de salut cu exclamaţia: „Salvaţi Rusia, iar poporul recunoscător vă va încorona!" Au urmat lăcrimări patriotice. Morozova, negustoreasa milionară, a căzut în genunchi. Ofiţerii l-au dus pe braţe pe Kornilov spre popor. În timp ce comandantul suprem îi trecea în revistă pe cavalerii Ordinului „Sf. Gheorghe", pe iuncheri, școala de sublocotenenţi și sotnia de cazaci care se înșiraseră în piaţa din faţa gării, Kerenski, în calitate de ministru de război și rival, era prezent la parada trupelor din garnizoana Moscova. De la gară, Kornilov s-a îndreptat pe drumul tradiţional al ţarilor spre icoana Maicii Domnului de la Iviron, unde s-a ținut o liturghie în prezenţa escortei de tekinţi musulmani cu cușmele lor uriașe. „Acest fapt – scrie despre liturghie ofiţerul de cazaci Grekov – a atras și mai mult simpatia faţă de Kornilov a întregii Moscove credincioase." Între timp, contrarevoluţia încerca să cucerească strada. Din automobile se arunca cu dărnicie biografia lui Kornilov cu portretul lui. Pereţii erau acoperiţi de afișe ce chemau poporul în ajutorul eroului. Ca un suveran al celor avuţi, Kornilov i-a primit în vagonul său pe politicieni, industriași, finanţiști. Reprezentanţii băncilor i-au

prezentat un raport despre starea financiară a ţării. „Dintre toţi membrii Dumei – scrie plin de tâlc octombristul Șidlovski –, numai Miliukov s-a dus în trenul lui Kornilov, având cu el o discuţie al cărei conţinut mi-e necunoscut." Despre această discuţie vom afla mai târziu mai multe chiar de la Miliukov, așa cum va crede el de cuviinţă s-o povestească.

Între timp, pregătirea loviturii de stat militare se desfășura din plin. Cu câteva zile înainte de conferinţă, Kornilov ordonase, sub pretextul ajutorării Rigăi, să se pregătească patru divizii de cavalerie spre a fi deplasate la Petrograd. Regimentul de cazaci Orenburgski a fost trimis de Statul-Major la Moscova „pentru păstrarea ordinii", dar, la ordinul lui Kerenski, a fost oprit din drum. În depoziţiile sale ulterioare făcute în faţa comisiei de anchetă a afacerii Kornilov, Kerenski va spune: „Am primit o informaţie că în timpul Conferinţei de la Moscova va fi proclamată dictatura". În felul acesta, în zilele solemne ale unităţii naţionale, ministrul de război și comandantul suprem se ocupau cu transferul de trupe unul împotriva celuilalt. Dar, în măsura posibilului, decorul se păstra. Relaţiile dintre cele două tabere oscilau între asigurări oficiale amicale și război civil.

La Petrograd, în ciuda reţinerii maselor – experienţa din iulie nu trecuse fără urme –, de sus, din statele-majore și din redacţii au început să se răspândească cu insistenţă furibundă zvonuri despre o apropiată insurecție a bolșevicilor. Organizaţiile din Petrograd ale partidului au prevenit masele, printr-o proclamaţie publică, despre posibilitatea unor îndemnuri provocatoare venite din partea dușmanilor. Sovietul din Moscova a luat între timp propriile măsuri. S-a creat un comitet revoluţionar neoficial, format din șase persoane, câte doi delegaţi din fiecare partid al Sovietului, inclusiv bolșevici. Printr-un ordin secret s-a interzis formarea de cordoane de cavaleri ai Ordinului „Sf. Gheorghe", de ofiţeri și de iuncheri pe traseul urmat de Kornilov. Bolșevicii, care, din timpul Zilelor din Iulie, aveau interzis în mod oficial accesul în cazărmi, au primit acum cu bunăvoinţă permise: fără bolșevici nu puteai pune stăpânire pe soldaţi. În timp ce, la scena deschisă, menșevicii și eserii duceau tratative cu burghezia pentru crearea unei puteri ferme care să se opună maselor conduse de bolșevici, în culise, aceiași menșevici și eseri, împreună cu bolșevicii cărora nu li se permisese accesul la conferinţă, pregăteau masele de luptă împotriva complotului burgheziei. Conciliatorii, care în ajun se opuneau încă grevei demonstrative, acum îi chemau pe muncitori și pe soldaţi să se pregătească de luptă. Indignarea plină de dispreţ a maselor nu le-a împiedicat să răspundă la apel cu o mare dispoziţie combativă, care mai degrabă îi speria pe conciliatori decât îi bucura. Această duplicitate strigătoare la cer, care luase aproape caracterul unei trădări deschise faţă de ambele părţi, ar fi fost de neînțeles dacă conciliatorii ar fi continuat să-și facă în mod conștient politica lor; de fapt însă, ei nu făceau decât să-i suporte consecinţele.

Evenimente importante pluteau în mod evident în aer. Totuși, în zilele conferinţei, nimeni, pare-se, n-a avut de gând să dea o lovitură de stat. În orice caz, nu există nicio confirmare a zvonurilor la care va face mai târziu aluzie Kerenski, nici în documente, nici în literatura conciliatoare, nici în memoriile celor din aripa de dreapta. Deocamdată era vorba numai de o pregătire. Din spusele lui Miliukov – iar mărturia lui coincide cu desfășurarea ulterioară a evenimentelor –, Kornilov își stabilise încă de dinainte de conferinţă data pentru acţiune: 27 august. Data asta era, bineînţeles, cunoscută de puţină lume. Semiiniţiaţii, așa cum se întâmplă mereu în asemenea situaţii, o luaseră înainte cu ziua marelui eveniment, iar zvonurile ce-l anunţau au început să curgă spre autorităţi din toate părţile: se părea că lovitura trebuia să se petreacă de la o oră la alta.

Dar tocmai starea de spirit exaltată a cercurilor burgheze și ofițerești putea duce la Moscova, dacă nu la o încercare de lovitură de stat, măcar la manifestaţii contrarevoluţionare în vederea încercării puterilor. Și mai probabilă era tentativa de a alcătui în cadrul conferinţei un centru de salvare a patriei, care să concureze cu sovietele – despre asta presa de dreapta vorbea pe față. Dar nu s-a ajuns nici măcar aici: masele au pus piedică. Chiar dacă cuiva i-ar fi trecut prin minte să apropie ceasul acţiunii hotărâtoare, sub loviturile grevei era nevoit să-și spună: Nu vom reuși să luăm revoluţia pe nepregătite, muncitorii și soldaţii stau de veghe, trebuie să amânăm. Până și procesiunea populară spre icoana de la Iviron, plănuită de preoţi și de liberali în acord cu Kornilov, a fost anulată.

De îndată ce s-a aflat că nu exista niciun pericol direct, eserii și menșevicii s-au grăbit să lase impresia că nu se întâmplase nimic deosebit. Ei au refuzat chiar să le reînnoiască bolșevicilor permisele de intrare în cazărmi, deși de acolo se cereau în continuare cu insistenţă oratori bolșevici. „Maurul și-a făcut datoria", și-au spus probabil cu viclenie Ţereteli, Dan și Hinciuk, pe atunci președinte al Sovietului din Moscova. Dar bolșevicii n-aveau deloc de gând să intre în rolul maurului. Tocmai ce se pregăteau să-și ducă treaba la bun sfârșit.

*

Fiecare societate organizată în clase are nevoie de o unitate a voinţei guvernamentale. Dualitatea puterii este, prin natura sa, un regim de criză socială: marcând o scindare extremă a naţiunii, ea cuprinde în sine un război civil potenţial sau deschis. Nimeni nu mai voia dualitatea puterii. Dimpotrivă, toţi doreau o putere fermă, unică, „de fier". Guvernul din iulie al lui Kerenski fusese învestit cu puteri nelimitate. Intenţia era ca, deasupra democraţiei și a burgheziei, care se paralizau una pe cealaltă, să se stabilească, potrivit acordu-

lui lor reciproc, o putere „adevărată". Ideea unui stăpân al destinelor care să se înalţe deasupra claselor nu este altceva decât ideea bonapartismului.

Dacă înfigem în mod simetric două furculiţe într-un dop, acesta, pendulând cu putere într-un sens și în celălalt, se va menţine în echilibru chiar și pe gămălia unui ac – ăsta este modelul mecanic al superarbitrului bonapartist. Trăinicia unei asemenea puteri, dacă e să lăsăm deoparte condiţiile internaţionale, este determinată de stabilitatea echilibrului claselor antagoniste din interiorul ţării. La jumătatea lui mai, Troţki îl definea pe Kerenski la ședinţa Sovietului din Petersburg ca fiind „locul geometric al bonapartismului rusesc". Imaterialitatea definiţiei arată că nu era vorba de o persoană, ci de o funcţie. La începutul lui iulie, așa cum știm, toţi miniștrii și-au dat demisia la indicaţia partidelor lor, oferindu-i lui Kerenski posibilitatea de a forma guvernul. Pe 21 iulie, experienţa aceasta s-a repetat într-o formă și mai demonstrativă. Cele două tabere ostile erau atrase de Kerenski, fiecare văzând în el o parte din sine, ambele jurându-i credinţă. Troţki scria din închisoare: „Condus de politicieni care se tem și de umbra lor, Sovietul n-a îndrăznit să ia puterea. Reprezentând totalitatea clicilor de proprietari, Partidul Cadet n-a putut să ia încă puterea. A rămas să se caute un mare împăciuitor, un intermediar, un arbitru".

În manifestul către popor pe care Kerenski l-a publicat în nume propriu se proclama: „Eu, în calitate de șef al guvernului..., nu mă consider îndreptăţit să dau înapoi dacă schimbările (din structura puterii)... îmi vor spori răspunderea în chestiuni ce ţin de administraţia superioară". Era o frazeologie sută la sută bonapartistă. Și totuși, în ciuda sprijinului dreptei și al stângii, nu s-a mers mai departe de frazeologie. Care e deci motivul?

Pentru ca un mic corsican să se poată ridica deasupra unei tinere naţiuni burgheze, e nevoie ca revoluţia să fi rezolvat înainte de asta principala ei sarcină: împroprietărirea ţăranilor cu pământ și, pe această nouă bază socială, crearea unei armate victorioase. În secolul al XVIII-lea, o revoluţie nu putea merge mai departe de punctul acesta: ea putea numai să dea înapoi. Totuși, în refluxul ei, principalele sale cuceriri puteau fi puse în pericol. Ele trebuiau apărate cu orice preţ. Antagonismul crescând, dar încă imatur, dintre burghezie și proletariat ţinea naţiunea, care fusese zguduită din temelii, într-o tensiune extremă. În aceste condiţii, era nevoie de un „judecător" naţional. Napoleon asigura marilor burghezi posibilitatea de a face averi, ţăranilor – loturile lor, fiilor de ţărani și desculţilor – posibilitatea de a jefui în războaie. Judecătorul ţinea în mâna lui sabia și tot el îndeplinea funcţia de portărel. Bonapartismul primului Bonaparte avea niște baze solide.

Revoluţia de la 1848 nu le va da și nici nu putea să le dea ţăranilor pământ: nu era o revoluţie mare, care să schimbe un regim social cu altul, ci o reașezare politică pe bazele aceluiași regim social. Napoleon al III-lea n-avea în spatele său o armată victorioasă. Cele două elemente principale ale bona-

partismului clasic nu erau prezente. Dar existau alte condiţii favorabile, la fel de eficiente. Proletariatul, care crescuse în jumătate de secol, își arătase în iunie forţa amenințătoare; totuși, el nu era încă în stare să ia puterea. Burghezia se temea de proletariat, ca și de victoria ei sângeroasă asupra lui. Ţăranul proprietar de pământ era speriat de insurecţia din iunie și voia ca statul să-l apere de cei care doreau împărţirea pământului. În sfârșit, creșterea industrială puternică, ce s-a întins cu mici întreruperi pe două decenii, i-a deschis burgheziei niște surse de îmbogăţire nemaivăzute. Aceste condiţii s-au dovedit suficiente pentru un bonapartism epigonic.

În politica lui Bismarck, și ea ridicată „deasupra claselor", au existat, așa cum s-a arătat nu o dată, niște trăsături bonapartiste neîndoielnice, deși sub acoperirea legitimismului. Stabilitatea regimului lui Bismarck a fost asigurată de faptul că, apărut după o revoluţie neputincioasă, el a realizat sau aproape a realizat o sarcină naţională așa de mare precum unitatea germană, a obţinut victoria în trei războaie, despăgubiri și o puternică înflorire capitalistă. Asta va ajunge pentru câteva decenii.

Necazul candidaţilor ruși la postul de Bonaparte nu era că ei nu semănau cu primul Napoleon și nici măcar cu Bismarck: istoria știe să se folosească de surogate. Dar ei aveau împotriva lor o mare revoluţie, care încă nu-și îndeplinise sarcinile și nu-și consumase forţele. Ţăranul care nu primise încă pământ era forţat de burghezie să lupte pentru pământurile moșierilor. Războiul aducea numai înfrângeri. Despre creștere industrială nici nu putea fi vorba: dimpotrivă, ruina provoca noi distrugeri. Dacă proletariatul se retrăsese, o făcuse numai pentru a-și strânge mai tare rândurile. Ţăranii tocmai își făceau avânt pentru ultimul asalt asupra domnilor. Naţionalităţile asuprite trecuseră la ofensivă împotriva despotismului rusificator. În căutarea păcii, armata se apropia din ce în ce mai mult de muncitori și partid. Păturile de jos se consolidau, cele de sus slăbeau. Nu exista echilibru. Revoluţia era încă plină de viaţă. Nu e de mirare că bonapartismul era anemic.

Marx și Engels au comparat rolul regimului bonapartist în lupta dintre burghezie și proletariat cu rolul vechii monarhii absolute în lupta dintre feudali și burghezie. Asemănarea e evidentă, dar ea încetează totuși acolo unde se manifestă conţinutul social al puterii. Existenţa unui arbitru între elementele vechii și noii societăţi a fost posibilă o anumită perioadă pentru că ambele regimuri de exploatare aveau nevoie de protecţie faţă de cei exploataţi. În schimb, între feudali și ţăranii iobagi nu mai putea exista un intermediar „imparţial". Împăcând interesele moșierilor și ale tânărului capitalism, autocraţia ţaristă nu acţionase faţă de ţărani ca un intermediar, ci ca un împuternicit al claselor exploatatoare.

Tot așa, nici bonapartismul n-a fost un arbitru între proletariat și burghezie: el era, de fapt, forma cea mai concentrată de putere a burgheziei asu-

pra proletariatului. Punându-și cizma pe grumazul naţiunii, orice Bonaparte era obligat să ducă o politică de protejare a proprietăţii, rentei, profitului. Particularităţile regimului ţineau numai de mijloacele de protecţie. Paznicul nu stătea la poartă, ci pe acoperișul casei, dar funcţia lui era aceeași. Independenţa bonapartismului era, într-un grad foarte mare, exterioară, de faţadă, decorativă: simbolul ei era mantia imperială.

Exploatând cu pricepere teama burghezului faţă de muncitor, Bismarck a rămas invariabil, în toate reformele sale politice și sociale, un împuternicit al claselor avute, pe care nu le-a trădat niciodată. În schimb, presiunea din ce în ce mai mare a proletariatului i-a îngăduit, fără îndoială, să se înalţe deasupra iuncherilor și a capitaliștilor, în calitate de arbitru birocratic cu greutate: în asta consta funcţia lui.

Regimul sovietic îngăduie o independenţă considerabilă a puterii faţă de proletariat și ţărănime, prin urmare, și „o intermediere" între ele, în măsura în care interesele lor, deși provoacă fricţiuni și conflicte, nu sunt totuși neîmpăcate în fundamentul lor. Dar nu e ușor să găsești un arbitru „imparţial" între statul sovietic și cel burghez, cel puţin în sfera intereselor fundamentale ale celor două părţi. În arena internaţională, Uniunea Sovietică e împiedicată să adere la Liga Naţiunilor de aceleași cauze sociale care, în cadrele naţionale, exclud posibilitatea unei puteri „imparţiale" adevărate, iar nu de paradă în lupta dintre burghezie și proletariat.

Fără a avea forţa bonapartismului, kerenskismul avea toate viciile lui. El se ridica deasupra naţiunii numai pentru a o corupe cu propria-i neputinţă. Dacă, în vorbe, conducătorii burgheziei și ai democraţiei promiseseră să „asculte" de Kerenski, în realitate, arbitrul atotputernic asculta de Miliukov și mai ales de Buchanan. Kerenski continua războiul imperialist, proteja proprietatea moșierilor în faţa atentatelor, amâna reformele sociale pentru vremuri mai bune. Dacă guvernul lui era slab, asta era din aceeași pricină din care burghezia nu putea deloc să-și pună la putere propriii oameni. Totuși, cu tot caracterul neînsemnat al „Guvernului de Salvare", natura lui conservator-capitalistă creștea în mod limpede odată cu creșterea „independenţei" sale.

Înţelegerea faptului că regimul lui Kerenski era, pentru acea perioadă, forma inevitabilă de dominaţie a burgheziei nu excludea din partea politicienilor burghezi nici nemulţumirea extremă faţă de Kerenski, nici pregătirile de a scăpa cât mai repede de el. Întregul mediu al claselor avute era de acord că arbitrului naţional înălţat de către democraţia mic-burgheză trebuia să i se opună o figură din propriul cerc. De ce tocmai Kornilov? Un candidat la postul de Bonaparte trebuia să corespundă caracterului burgheziei ruse, întârziate, rupte de popor, decadente, incapabile. Într-o armată care cunoștea aproape numai înfrângeri umilitoare nu era ușor să găsești un general popular. Kornilov a fost promovat doar în urma excluderii altor candidaţi, încă și mai puţin potriviţi.

Ca atare, conciliatorii și liberalii nu puteau nici să se unească cu seriozitate într-o coaliţie, nici să găsească un singur candidat salvator: îi împiedicau problemele nerezolvate ale revoluţiei. Liberalii n-aveau încredere în democraţi. Democraţii n-aveau încredere în liberali. Kerenski, ce-i drept, își deschisese larg braţele burgheziei; dar Kornilov dădea în mod limpede de înţeles că, cu primul prilej, va rupe gâtul democraţiei. Rezultând inevitabil din evoluţia precedentă, ciocnirea dintre Kerenski și Kornilov era traducerea contradicţiilor dualităţii puterii în limba explozivă a orgoliilor personale.

Așa cum, la începutul lui iulie, în mediul proletariatului și al garnizoanei din Petrograd se formase un flanc nerăbdător, nemulţumit de politica prea precaută a bolșevicilor, așa și în mediul claselor avute se acumulase, la începutul lui august, o nerăbdare faţă de politica de așteptare a conducerii cadete. Starea asta de spirit se exprimase, de exemplu, la Congresul cadeţilor, unde se auziseră cereri de a-l da jos pe Kerenski. Nerăbdarea politică se manifesta și mai violent în afara cadrelor Partidului Cadet, în statele-majore ale armatei, unde se trăia într-o permanentă teamă de soldaţi, în bănci, unde inflaţia îneca totul, pe moșii, unde, deasupra capetelor nobililor, începuseră să se aprindă acoperișurile. „Trăiască Kornilov!" devenise lozinca speranţei, a disperării, a setei de răzbunare.

Acceptând în întregime programul lui Kornilov, Kerenski discuta termenele: „Nu se poate totul deodată". Recunoscând necesitatea de a se despărţi de Kerenski, Miliukov le răspundea nerăbdătorilor: „Acum e poate încă prea devreme". Așa cum semiinsurecţia din iulie crescuse dintr-o pornire a mulțimilor din Petrograd, așa și rebeliunea lui Kornilov din august va crește din nerăbdarea proprietarilor. Și, așa cum bolșevicii se văzuseră obligaţi să iasă pe terenul unei demonstraţii armate, pentru a-i asigura, dacă se putea, succesul și a o apăra, în orice caz, de distrugere, așa și cadeţii se vor vedea obligaţi, din aceleași motive, să iasă pe terenul rebeliunii lui Kornilov. În limitele acestea, se observă o simetrie uimitoare. Dar, în cadrul acestei simetrii, opoziţia scopurilor, a metodelor și a rezultatelor e completă. Ea o să ni se arate în întregime în mersul evenimentelor.

VII. CONFERINŢA DE STAT DE LA MOSCOVA

Dacă simbolul este o imagine concentrată, atunci revoluţia este cel mai mare meșter de simboluri, căci prezintă toate fenomenele și relaţiile într-un mod concentrat. Numai că simbolica revoluţiei e mult prea grandioasă și încape cu greu în cadrele creaţiei individuale. De aceea e și așa de săracă reproducerea artistică a celor mai mari drame ale omenirii.

Conferinţa de Stat de la Moscova s-a încheiat cu un eșec asigurat de dinainte. Ea n-a creat nimic, n-a rezolvat nimic. În schimb, i-a lăsat istoricului o amprentă de nepreţuit, deși inversată, a revoluţiei, în care lumina apare ca umbră, slăbiciunea se afișează ca forţă, lăcomia – ca dezinteres, viclenia – ca virtute supremă. Cel mai puternic partid al revoluţiei, care urma să vină la putere în numai zece săptămâni, s-a văzut lăsat la ușa conferinţei, ca o mărime ce nu merita atenţie. În schimb, era luat foarte în serios „Partidul Socialismului prin Evoluţie", necunoscut de nimeni. Kerenski se prezenta ca o întrupare a forţei și voinţei. Despre coaliţia al cărei trecut o epuizase deja cu totul se vorbea ca despre un mijloc de salvare pentru viitor. Kornilov, urât de milioane de soldaţi, era salutat drept conducătorul iubit al armatei și poporului. Monarhiștii și cei din Sutele Negre își declarau dragostea faţă de Adunarea Constituantă. Toţi cei cărora le era scris să iasă în curând din arena politică se înţeleseseră parcă să-și joace pentru ultima oară cele mai bune roluri pe scena de teatru. Ei s-au năpustit cu toată puterea să spună: Uite ce-am vrea noi să fim, uite ce-am putea noi să fim, dacă n-am fi împiedicaţi. Dar erau împiedicaţi: de muncitori, soldaţi, ţărani, de naţionalităţile asuprite. Zeci de milioane de „robi răsculaţi" nu-i lăsau să-și manifeste fidelitatea faţă de revoluţie. La Moscova, unde căutaseră adăpost, greva venise pe urmele lor. Urmăriţi de „incultură", „obscurantism", „demagogie", cei două mii și jumătate de oameni ce umpluseră teatrul și-au asumat în mod tacit unul faţă de altul obligaţia să nu tulbure iluzia scenică. Despre grevă nici nu s-a vorbit. Pe bolșevici s-au străduit să nu-i numească. Plehanov a pomenit numai în treacăt de „trista amintire a lui Lenin", de parcă era vorba despre un dușman lichidat pentru

totdeauna. Caracterul inversat al imaginii a fost astfel păstrat până la capăt: în împărăţia unor umbre aproape sepulcrale, care se considerau „forţele vii ale ţării", un conducător cu adevărat popular nu putea să apară decât în calitate de mort politic.

„Sala de spectacol strălucitoare – scrie Suhanov – se împărţea destul de clar în două jumătăţi: în dreapta se afla burghezia, în stânga – democraţia. În dreapta, la parter și în loje se vedeau nu puţine uniforme de generali, iar în stânga – sublocotenenţi și grade inferioare. Vizavi de scenă, în fosta lojă imperială, se aflau înalţii reprezentanţi ai statelor aliate și prietene... Grupul nostru, de extremă stânga, ocupa un mic colţ al parterului." De extremă stânga, în lipsa bolșevicilor, erau tovarășii de idei ai lui Martov.

Spre ora patru, pe scena deschisă a apărut Kerenski însoţit de doi tineri ofiţeri, un soldat și un marinar. Simbolizând forţa puterii revoluţionare, ei au stat tot timpul împietriţi în spatele președintelui. Așa cum se înţelesese ră de dinainte, pentru a nu-i irita pe cei de dreapta cu numele republicii, Kerenski i-a salutat pe „reprezentanţii pământului rusesc" în numele guvernului „statului rus". „Sub influenţa ultimelor zile, în locul unui ton de demnitate și încredere, tonul principal al discursului... trăda – scrie istoricul nostru liberal – o frică prost ascunsă, pe care oratorul voia parcă s-o sugrume în sinea sa prin tonul ridicat al amenințării." Fără a-i numi direct pe bolșevici, Kerenski a început totuși prin încercarea de a-i intimida: orice noi tentative de a atenta la putere „vor fi oprite cu fier și sânge". Ambele aripi ale conferinţei s-au unit în aplauze furtunoase. O amenințare suplimentară adresată lui Kornilov, care încă nu sosise: „Oricare ar fi ultimatumurile pe care mi le-ar prezenta cineva, voi ști să le supun voinţei puterii supreme și mie, conducătorul ei suprem" a stârnit aplauze entuziasmate, însă numai din partea stângă a conferinţei. Kerenski a revenit mereu și mereu la sine ca la „conducătorul suprem": avea nevoie să-și reamintească asta. „Vouă, celor veniți aici de pe front, eu, ministrul vostru de război și conducătorul vostru suprem, vă spun... în armată nu există voinţă și putere mai presus de voinţa și puterea Guvernului Provizoriu." Democraţia era entuziasmată de aceste gloanţe oarbe ale amenințării, căci credea că astfel va fi evitată nevoia de a apela la plumbi.

„Toate forţele cele mai bune ale poporului și armatei – asigura șeful guvernului – au legat victoria Revoluţiei Ruse de victoria noastră de pe front. Dar speranţele noastre au fost călcate în picioare și credinţa noastră a fost umilită." Asta era concluzia lirică a ofensivei din iunie. El, Kerenski, era gata, în orice caz, să lupte până la victorie. În legătură cu pericolul unei păci obţinute cu preţul neglijării intereselor Rusiei – calea asta fusese indicată de o propunere de pace a papei din 4 august –, Kerenski a adus laude fidelităţii nobile a aliaţilor. „Și eu, în numele marelui popor rus, voi spune un singur

lucru: nu ne așteptam și nici nu ne puteam aștepta la altceva." Ovațiile adresate lojei diplomaților aliați i-au ridicat pe toți în picioare, cu excepția câtorva internaționaliști și a celor câțiva bolșevici care veniseră din partea sindicatelor. Din loja ofițerilor s-a auzit un strigăt: „Martov, în picioare!" Martov, spre onoarea lui, a avut fermitatea de a nu se pune în genunchi în fața devotamentului Antantei.

Naționalităților asuprite din Rusia, care năzuiau să-și croiască soarta într-un fel nou, Kerenski le-a oferit predici combinate cu amenințări. „Chinuindu-ne și murind în lanțurile autocrației țariste – se lăuda el cu lanțurile purtate de alții –, ne-am vărsat sângele în numele binelui tuturor popoarelor." Iar naționalităților asuprite le recomanda ca, dintr-un sentiment de recunoștință, să îndure regimul care le lipsea de drepturi.

Unde era soluția? „... Nu simțiți oare în voi această ardoare măreață..., nu simțiți oare în voi forță și voință de ordine, de sacrificiu și muncă?... Nu vedeți oare aici tabloul unei mari forțe naționale reunite?..." Cuvintele acestea erau rostite în ziua grevei de protest de la Moscova și în orele deplasării misterioase a cavaleriei lui Kornilov. „O să ne dăm sufletul, dar o să salvăm statul." Era tot ce-i putea oferi poporului guvernul revoluției.

„Mulți provinciali – scrie Miliukov – l-au văzut aici pe Kerenski pentru prima oară și au plecat în parte dezamăgiți, în parte indignați. În fața lor se afla un tânăr cu o față chinuită, palidă, într-o poză studiată de actor... Omul acesta voia parcă să sperie pe cineva și să producă asupra tuturor o impresie de forță și de putere în stil vechi. În realitate, el stârnea numai milă."

Discursurile altor membri ai guvernului n-au arătat atât incapacitatea lor personală, cât falimentul sistemului conciliatorilor. Marea idee pe care ministrul de interne Avksentiev a adus-o în fața judecății țării a fost instituția comisarilor mobili. Ministrul industriei a încercat să-i convingă pe antreprenori să se mulțumească cu profituri modeste. Ministrul de finanțe a promis o reducere a impozitării directe a claselor avute prin creșterea impozitelor indirecte. Aripa de dreapta a avut lipsa de precauție să acopere aceste cuvinte cu aplauze furtunoase, în care Țereteli, nu fără o oarecare jenă, a observat prea puțin spirit de sacrificiu. Ministrul agriculturii Cernov primise ordinul să se abțină de la orice cuvântare, pentru a nu-i irita pe aliații de dreapta cu spectrul exproprierii pământului. În interesul unității naționale, se hotărâse ca toată lumea să se prefacă că nu exista o problemă agrară. Conciliatorii n-au deranjat. Nicio voce autentică de țăran nu s-a auzit de la tribună. Or, chiar în acele săptămâni din august, mișcarea agrară se declanșase în toată țara, pentru ca în toamnă să se transforme într-un război țărănesc de neoprit.

După o pauză de o zi, folosită de ambele părți pentru obținerea de informații și mobilizarea de forțe, ședința din 14 s-a deschis într-o atmosferă de încordare extremă. La apariția în lojă a lui Kornilov, aripa de dreapta a con-

ferinţei i-a făcut o primire furtunoasă. Jumătatea de stânga a rămas aproape în întregime așezată. Strigătele de „În picioare!" au fost completate din loja ofiţerilor cu înjurături grosolane. La apariţia guvernului, jumătatea de stânga l-a primit pe Kerenski cu ovaţii îndelungate, la care, așa cum mărturisește Miliukov, „de data asta, la fel de demonstrativ, aripa de dreapta n-a luat parte, rămânând pe scaune". În aceste valuri de aplauze care se izbeau cu dușmănie se auzeau viitoarele ciocniri ale războiului civil. În același timp, sub numele de guvern, pe estradă continuau să troneze reprezentanţii ambelor jumătăţi ale sălii scindate, iar președintele, care luase pe ascuns măsuri militare împotriva comandantului suprem, nu uita nicio clipă să întruchipeze în figura sa „unitatea poporului rus". În stilul acestui rol, Kerenski a exclamat: „Vă propun tuturor să salutăm, în persoana comandantului suprem prezent aici, armata noastră ce moare cu curaj pentru libertate și patrie". În legătură cu aceeași armată se spusese la prima ședinţă: „speranţele noastre au fost călcate în picioare și credinţa noastră a fost umilită". Dar ce conta! Se găsise fraza salvatoare: sala s-a ridicat și i-a aplaudat furtunos pe Kornilov și Kerenski. Unitatea naţiunii fusese încă o dată salvată!

Aduse la disperare de lipsa de speranţă a situaţiei lor istorice, clasele conducătoare s-au hotărât să recurgă la o mascaradă istorică. În mod evident, li se părea că, dacă vor apărea încă o dată în faţa poporului în toate metamorfozele lor, vor deveni din această cauză mai importante și mai puternice. În calitate de experţi în conștiinţă naţională au fost aduși pe scenă reprezentanţii celor patru Dume de Stat. Neînțelegerile, așa de grave odinioară, dispăruseră, toate partidele burgheziei unindu-se fără efort într-un „program în afara partidelor și a claselor", propus de oamenii politici care-i trimiseseră cu câteva zile înainte o telegramă de salut lui Kornilov. În numele primei Dume – anul 1906! –, cadetul Nabokov a respins „fie și ipoteza posibilităţii unei păci separate" (ceea ce nu-l va împiedica pe politicianul liberal să spună mai târziu în amintirile sale că el și, alături de el, mulţi alţi cadeţi de la conducere vedeau în pacea separată singura cale de salvare). La fel și reprezentanţii celorlalte Dume au cerut de la revoluţie în primul rând un tribut de sânge.

„Aveţi cuvântul, generale!" Ședinţa se apropia de momentul critic. Ce va spune comandantul suprem pe care Kerenski îl rugase cu insistenţă, dar în zadar, să se mărginească numai la o prezentare a situaţiei militare? Miliukov scrie, în calitate de martor ocular: „Pe estradă a apărut silueta scundă, îndesată, dar solidă a unui om cu fizionomie de calmuc, cu privirea pătrunzătoare, tăioasă a unor ochi mici negri, în care se aprindeau luminiţe răutăcioase. Sala s-a zguduit din pricina aplauzelor. Toţi erau în picioare, cu excepţia... soldaţilor". Delegaţii care nu se ridicaseră au primit din partea dreptei strigăte de nemulţumire amestecate cu înjurături: „Ticăloșilor!... În picioare!" De pe băncile de pe care oamenii nu se ridicau s-a auzit o exclamaţie: „Slugilor!"

Larma a devenit furtunoasă. Kerenski a propus să fie ascultat în liniște „întâiul soldat al Guvernului Provizoriu". Tăios, smucit, poruncitor, așa cum se și cuvine să fie un general ce se pregătește să salveze țara, Kornilov a citit un bilet scris pentru el de aventurierul Zavoiko la dictarea aventurierului Filonenko. Prin programul prezentat, biletul era totuși mult mai moderat decât intenția care stătea în spatele lui. Kornilov nu s-a jenat să prezinte starea armatei și situația de pe front în culorile cele mai sumbre, cu socoteala clară de a speria. În centrul discursului stătea o prognoză militară: „... Dușmanul bate deja la porțile Rigăi și, dacă instabilitatea armatei noastre nu ne va da posibilitatea de a ne menține pe malul Golfului Riga, drumul spre Petrograd este deschis". Kornilov a lovit totodată cu putere în guvern: „Printr-o serie întreagă de măsuri legislative luate după revoluție de către oameni străini de spiritul și de înțelegerea armatei, aceasta a fost transformată într-o mulțime nebună, tremurând numai pentru viața sa". Era clar: pentru Riga nu exista salvare, iar comandantul suprem vorbea despre asta în mod deschis și provocator în fața lumii întregi, invitându-i parcă pe germani să ia orașul lipsit de apărare. Dar Petrogradul? Ideea lui Kornilov era următoare: Dacă o să primesc posibilitatea de a-mi îndeplini programul, atunci Petrogradul ar putea fi totuși salvat; dar grăbiți-vă! Ziarul din Moscova al bolșevicilor scria: „Ce-i asta? Un avertisment sau o amenințare? Înfrângerea de la Tarnopol l-a făcut pe Kornilov comandant suprem. Predarea Rigăi îl poate face dictator". Ideea asta reflecta mult mai bine intenția complotiștilor decât o putea presupune și cel mai suspicios dintre bolșevici.

Soborul Bisericesc, care luase parte la întâlnirea somptuoasă cu Kornilov, l-a trimis acum în sprijinul comandantului suprem pe unul dintre cei mai reacționari membri ai săi, pe arhiepiscopul Platon. „Tocmai ați văzut tabloul ucigător al armatei – spunea acest reprezentant al forțelor vii. Iar eu am venit aici, la această tribună, pentru a-i spune Rusiei: Nu te tulbura, draga mea, nu te teme, scumpa mea... Dacă va fi nevoie de o minune pentru salvarea Rusiei, atunci, prin rugăciunile Bisericii, se va face minunea asta..." Pentru paza posesiunilor bisericești, vlădicii ortodocși preferau echipele de cazaci. Miezul discursului era totuși în altă parte. Arhiepiscopul se plângea că, în rapoartele membrilor guvernului, „nu s-a auzit niciodată, nici măcar în șoaptă, cuvântul Dumnezeu". Așa cum Kornilov acuza guvernul revoluției de descompunerea armatei, Platon îi acuza „pe cei care conduc acum poporul nostru iubitor de Dumnezeu" de lipsă criminală de credință. Oamenii bisericii, care se târâseră prin praf în fața lui Rasputin, aveau acum destulă îndrăzneală să judece în public guvernul revoluției.

Generalul Kaledin, al cărui nume era mereu pomenit pe atunci ca unul dintre cele mai puternice din partida militară, a citit o declarație în numele celor douăsprezece oști căzăcești. Kaledin, care – după spusele unuia dintre

cei care-i înălțau ode – „nu dorea și nu știa să facă pe plac mulțimii, se certase din acest motiv cu generalul Brusilov și, pentru că nu mai corespundea spiritului vremii, fusese îndepărtat de la comanda armatei". Revenit la începutul lunii mai pe Don, generalul de cazaci fusese ales în curând ataman al oștii Donului. Ca atare, în calitate de șef al celei mai vechi și mai puternice dintre trupele căzăcești, i se încredințase să prezinte programul înaltelor sfere privilegiate ale cazacilor. Respingând bănuielile de contrarevoluție, declarația lui le-a amintit fără nicio jenă miniștrilor socialiști că, în clipa pericolului, ceruseră ajutorul cazacilor împotriva bolșevicilor. Generalul posac a câștigat pe neașteptate inimile democraților, rostind cu voce tare cuvântul pe care Kerenski nu îndrăznise să-l pronunțe: republică. Majoritatea celor din sală, iar ministrul Cernov cu un zel deosebit l-au aplaudat pe generalul de cazaci care cerea cu multă seriozitate de la republică ceea ce autocrația nu putuse să mai dea. Napoleon prezisese cândva că Europa va deveni fie cătăcească, fie republicană. Kaledin era de acord să vadă Rusia republicană, cu condiția de a rămâne cătăcească. După ce a citit cuvintele: „Defetiștii nu trebuie să aibă loc în guvern", generalul nerecunoscător s-a întors spre nefericitul Cernov. O cronică dintr-un ziar liberal scria: „Toate privirile s-au ațintit asupra lui Cernov, care se aplecase mult deasupra mesei". Nefiind legat de nicio poziție oficială, Kaledin a prezentat până la capăt programul militar al reacțiunii: dizolvarea comitetelor, refacerea puterii comandanților, spatele frontului să fie tratat la fel ca frontul, drepturile soldaților să fie revăzute, adică anulate. Aplauzele dreptei s-au unit cu protestele și chiar cu fluierăturile stângii. Adunarea Constituantă, „în interesul unei activități liniștite și organizate", trebuia convocată la Moscova! Discursul, care fusese elaborat înainte de conferință, era citit de Kaledin la o zi după greva generală, când fraza despre „activitatea liniștită" de la Moscova suna ca o ironie. Cuvântarea republicanului cazac a ridicat în cele din urmă temperatura sălii până la cea de fierbere și l-a obligat pe Kerenski să-și manifeste autoritatea: „Nu i se cuvine nimănui din această adunare să dea ordine guvernului". Dar atunci de ce mai fusese convocată conferința? Purișkevici, un membru popular al Sutelor Negre, a strigat de la locul lui: „Avem rolul de figuranți ai guvernului!" Cu două luni în urmă, acest pogromist n-ar fi cutezat încă să-și ridice capul.

Declarația oficială a democrației, un document nesfârșit, care încerca să dea răspunsuri la toate întrebările fără a răspunde la vreuna dintre ele, a fost citită de președintele Comitetului Executiv Central, Ciheidze, întâmpinat cu saluturi călduroase din partea celor de stânga. Exclamații precum „Trăiască conducătorul Revoluției Ruse!" trebuie să-l fi tulburat pe acest caucazian modest, care nu se simțea nicidecum un conducător. Pe un ton de autojustificare, democrația a declarat că „n-a năzuit să vină la putere, n-a dorit un monopol pentru sine". Ea era gata să susțină orice putere capabilă să apere interesele

țării și ale revoluției. Dar sovietele nu puteau fi dizolvate: numai ele au salvat țara de anarhie. Comitetele din armată nu puteau fi suprimate: numai ele erau capabile să asigure continuarea războiului. Clasele privilegiate trebuiau să acționeze cumva în interesul întregului. Totuși, interesele moșierilor trebuiau apărate de confiscări. Rezolvarea problemelor naționale trebuia amânată până la Adunarea Constituantă. Cu toate acestea, trebuiau făcute reformele cele mai greu de amânat. Despre politica activă de pace, declarația nu spunea niciun cuvânt. În linii mari, documentul fusese făcut parcă înadins spre a stârni indignarea maselor, fără a da satisfacție burgheziei.

Într-o cuvântare evazivă și incoloră, reprezentantul Comitetului Executiv Țărănesc a amintit de lozinca „Pământ și libertate", pentru care „au pierit cei mai buni luptători ai noștri". Cronica unui ziar din Moscova a remarcat un episod scăpat de stenograma oficială: „Toată sala s-a ridicat și i-a salutat cu ovații furtunoase pe foștii deținuți de la Schlüsselburg, ce stăteau într-o lojă". Uimitoare grimasă a revoluției! „Toată sala" îi cinstea pe aceia dintre foștii ocnași politici pe care monarhia lui Alekseev, Kornilov, Kaledin, a episcopului Platon, a lui Rodzianko, Gucikov și, în esență, și a lui Miliukov nu apucase să-i sugrume în închisorile ei. Călăii sau complicii lor voiau să se împodobească cu aureola de mucenic a propriilor victime.

Cu cincisprezece ani înainte de asta, conducătorii jumătății din dreapta a sălii sărbătoriseră două sute de ani de la cucerirea fortăreței Schlüsselburg de către Petru I. *Iskra*, ziarul aripii revoluționare a social-democrației, scria în acele zile: „Câtă indignare stârnește în piept această sărbătoare patriotică de pe insula blestemată, care a fost locul de execuție al lui Minakov, Mîșkin, Rogaciov, Știomberg, Ulianov, Gheneralov, Osipanov, Andriușkin și Șevîriov; vederea sacilor din piatră în care Klimenko s-a spânzurat cu o funie, Gracevski s-a stropit cu gaz și a ars, Sofia Ghinzburg s-a împuns cu foarfecele; zidurile în interiorul cărora Șcedrin, Iuvaciov, Konașevici, Pohitonov, Ignati Ivanov, Aroncik și Tihonovici s-au cufundat în noaptea fără ieșire a nebuniei, iar alte zeci au murit de epuizare, scorbut și oftică. Dedați-vă bacanalei patriotice, pentru că azi sunteți încă stăpâni la Schlüsselburg!" Mottoul *Iskrei* erau cuvintele din scrisoarea ocnașilor decembriști adresată lui Pușkin: „Din scânteie[1] se va aprinde flacăra". Și ea se aprinsese. Ea arsese monarhia și ocna ei de la Schlüsselburg. Și uite că acum, în sala Conferinței de Stat, gardienii de ieri ovaționau victimele smulse din ghearele lor de către revoluție. Dar cel mai paradoxal era că gardienii și arestații se contopeau realmente într-un sentiment comun de ură față de bolșevici, față de Lenin, care fusese inspiratorul *Iskrei*, față de Troțki, autorul rândurilor de mai sus, față de muncitorii răsculați și soldații nesupuși ce umpleau închisorile republicii.

[1] În limba rusă, *iskra* înseamnă scânteie. *(N. red.)*

Naţional-liberalul Gucikov, președintele celei de-a treia Dume, care, la vremea lui, nu-i primise pe deputaţii de stânga în Comisia de apărare și, pentru asta, fusese numit de conciliatori primul ministru de război de după revoluţie, a rostit cea mai interesantă cuvântare, în care ironia se lupta totuși în zadar cu disperarea. „Dar de ce oare..., de ce – spunea el, făcând aluzie la cuvintele lui Kerenski – reprezentanţii puterii au venit la noi cu «o neliniște de moarte» și «cu o groază de moarte», cu niște strigăte suferinde, aș spune chiar isterice, de disperare și oare de ce neliniștea asta, și groaza asta, și strigătele astea, de ce întâlnesc ele în sufletul nostru aceeași durere sfâșietoare ca în fața morţii?" În numele celor care domniseră, comandaseră, se înduraseră și pedepsiseră înainte, puternicul negustor moscovit se spovedea în public, arătându-și sentimentul „de durere ca în fața morţii". „Guvernul acesta – spunea el – e o umbră de guvern." Gucikov avea dreptate. Dar și el, fost partener al lui Stolîpin, era numai propria sa umbră.

Chiar în ziua deschiderii conferinţei, în ziarul lui Gorki apăruse o știre despre cum Rodzianko făcuse bani din furnizarea de piese brute inutilizabile pentru patul puștilor. Această dezvăluire inoportună, făcută de Karahan, viitor diplomat sovietic pe atunci necunoscut de nimeni, nu l-a împiedicat pe șambelan să ia cuvântul cu demnitate la conferinţă în apărarea programului patriotic al furnizorilor armatei. Toate necazurile veneau din aceea că Guvernul Provizoriu nu mersese braţ la braţ cu Duma de Stat, „singura reprezentativitate pe deplin legitimă și populară din Rusia". Asta era deja prea mult. Pe băncile stângii au început să se audă râsete. S-au auzit strigăte: „3 iunie!" Cândva, data asta – 3 iunie 1907, ziua în care constituţia acordată de ţar fusese călcată în picioare – ardea ca un stigmat de ocnaș pe fruntea monarhiei și a partidelor ce o susţineau. Acum, ea se transformase într-o amintire palidă. Dar și Rodzianko însuși, cu vocea lui bubuitoare de bas, uriaș și impresionant, părea la tribună mai degrabă un monument viu al trecutului decât o figură politică.

Atacurilor din interior, guvernul le opunea încurajările venite la ţanc din afară. Kerenski a citit o telegramă de salut din partea președintelui american Wilson, ce-i promitea „guvernului Rusiei întregul sprijin material și moral pentru succesul cauzei comune ce unește ambele popoare și în care ele nu urmăresc niciun scop egoist". Noile aplauze din faţa lojei diplomaţilor nu puteau să acopere neliniștea stârnită în jumătatea din dreapta a sălii de telegrama de la Washington: era mult prea limpede că elogierea dezinteresului însemna recomandarea unei cure de slăbire pentru imperialiștii ruși.

În numele democraţiei conciliatoare, Ţereteli, conducătorul ei recunoscut, a apărat sovietele și comitetele din armată așa cum este apărată din onoare o cauză deja pierdută. „Nu putem strânge aceste schele, de vreme ce clădirea Rusiei revoluţionare libere nu e încă terminată." După revoluţie, „masele

populare n-au crezut, la drept vorbind, în nimeni în afară de ele însele"; numai eforturile sovietelor conciliatoare le-au dat claselor avute posibilitatea de a se menține la suprafață, deși în primele momente fără confortul obișnuit. Țereteli considera drept un merit deosebit al sovietelor faptul „de a-i fi transmis guvernului de coaliție toate funcțiile de stat": oare sacrificiul acesta „a fost smuls cu forța de la democrație"? Oratorul semăna cu comandantul unei fortărețe care se laudă în public că a predat fără luptă citadela încredințată... Iar în timpul Zilelor din Iulie oare „cine și-a pus pieptul pentru a apăra țara de anarhie"? De la dreapta s-a auzit o voce: „cazacii și iuncherii". Ca o lovitură de bici au șfichiuit aceste cuvinte în curgerea democratică de locuri comune. Aripa burgheză a conferinței înțelegea foarte bine caracterul salvator al serviciilor făcute de conciliatori. Dar recunoștința nu este un sentiment politic. Burghezia se grăbea să tragă propriile concluzii din serviciile pe care i le făcuse democrația: capitolul eserilor și al menșevicilor se încheiase, la ordinea zilei venea capitolul cazacilor și al iuncherilor.

Cu mare precauție, Țereteli s-a apropiat de problema puterii. În ultimele luni avuseseră loc alegeri în dumele orășenești și parțial în zemstve pe baza votului universal. Și ce să vezi? Reprezentanții acestor administrații democratice locale se aflau la Conferința de Stat în grupul de stânga, împreună cu sovietele, sub conducerea acelorași partide: ale eserilor și menșevicilor. Dacă cadeții aveau de gând să insiste în cererea lor de a lichida orice dependență a guvernului de democrație, care ar mai fi fost atunci rostul Adunării Constituante? Țereteli a indicat doar contururile acestui argument; căci, dus până la capăt, el ar fi condamnat politica de coaliție cu cadeții ca fiind în contradicție chiar și cu democrația formală. Revoluția era acuzată că abuzează de cuvântări despre pace? Dar oare clasele avute nu-și dădeau seama că lozinca păcii era acum singurul mijloc de purtare a războiului? Burghezia înțelegea asta; ea voia numai ca, împreună cu puterea, să ia și acest mijloc în mâinile sale. Țereteli a încheiat cu un imn în cinstea coaliției. În adunarea scindată, care nu vedea nicio ieșire, locurile comune conciliatoare au trezit pentru ultima oară o rază de speranță. Dar și Țereteli era, de fapt, deja numai propria umbră.

În numele jumătății de dreapta din sală, Miliukov, reprezentantul lucid, însă în chip zadarnic al claselor cărora istoria le tăiase căile unei politici lucide, i-a răspuns democrației. În *Istoria* sa, conducătorul liberalismului își prezintă destul de expresiv propriul discurs de la Conferința de Stat. „Miliukov a făcut... o trecere în revistă concisă, bazată pe fapte, a greșelilor «democrației revoluționare» și a tras din ea următoarele concluzii: ... capitulare în chestiunea «democratizării armatei», urmată de plecarea lui Gucikov; capitulare în fața politicii externe «zimmerwaldiene», urmată de plecarea ministrului de externe (Miliukov); capitulare în fața solicitărilor utopice ale clasei muncitoare, urmată de plecarea lui Konovalov (ministrul comerțului și industriei);

capitulare în fața cererilor extreme ale naţionalităţilor, urmată de plecarea celorlalţi cadeţi. Cea de-a cincea capitulare, în fața tendinţelor spoliatoare ale maselor în chestiunea agrară..., a dus la plecarea primului președinte al Guvernului Provizoriu, prinţul Lvov." Istoricul bolii nu era prost deloc. În privinţa tratamentului, Miliukov n-a mers însă mai departe de măsurile poliţienești: trebuiau înăbușiţi bolșevicii. „Puse în fața unor fapte evidente – le reproșa el conciliatorilor –, grupările acestea mai moderate au fost nevoite să admită că în rândurile bolșevicilor există criminali și trădători. Dar ele n-au acceptat nici până astăzi că însăși ideea fundamentală care-i unește pe acești adepţi ai manifestaţiilor de luptă anarhosindicaliste e criminală. (Aplauze.)"

Prealiniștitul Cernov părea să fie veriga ce mai lega coaliţia de revoluţie. Aproape toţi oratorii aripii de dreapta – Kaledin, cadeţii Maklakov și Astrov – au lovit în Cernov, căruia i se poruncise de dinainte să tacă și pe care nu-l apăra nimeni. Miliukov, la rândul lui, a amintit că ministrul agriculturii „a fost în persoană la Zimmerwald și Kienthal și a susţinut acolo rezoluţiile cele mai radicale". Asta a nimerit la ţintă: înainte de a deveni ministru al războiului imperialist, Cernov își pusese într-adevăr semnătura pe câteva documente ale stângii zimmerwaldiene, adică ale fracţiunii lui Lenin.

Miliukov n-a ascuns conferinţei că fusese chiar de la început un adversar al coaliţiei, socotind că ea „nu va deveni mai puternică, ci mai slabă decât guvernul ce a rezultat din revoluţie", adică guvernul Gucikov-Miliukov. Iar în clipa de față „se teme serios că actuala componenţă a executivului... nu va putea garanta securitatea persoanei și a proprietăţii". Dar, oricum ar sta lucrurile, el, Miliukov, promite sprijin guvernului, „de bunăvoie și în mod categoric". Viclenia acestei promisiuni generoase se va vedea în întregime peste două săptămâni. În momentul rostirii sale, discursul n-a stârnit niciun entuziasm, dar nici n-a dat motiv de proteste furtunoase. Oratorul a fost primit și condus cu aplauze cam anemice.

Al doilea discurs al lui Ţereteli s-a redus la asigurări, jurăminte, lamentaţii: doar toate astea sunt pentru voi; sovietele, comitetele, programele democratice, lozincile pacifismului – toate astea vă apără pe voi: „Cui îi va fi mai ușor să pună în mișcare trupele statului rus revoluţionar – ministrului de război Gucikov sau ministrului de război Kerenski?" Ţereteli îl repeta aproape cuvânt cu cuvânt pe Lenin, numai că, acolo unde conducătorul conciliatorilor vedea un merit, conducătorul revoluţiei înfiera trădarea. Oratorul s-a justificat mai departe pentru faptul de a fi fost prea blând cu bolșevicii: „Vă spun: revoluţia n-avea experienţă în lupta cu anarhia venită de la stânga (aplauze furtunoase dinspre dreapta)". Dar, după ce „primele lecţii au fost învăţate", revoluţia și-a îndreptat greșeala: „s-a dat deja o lege excepţională". Chiar în acele ore, Moscova era condusă în mod neoficial de un comitet format din șase persoane – doi menșevici, doi eseri, doi bolșevici –, care o apăra

de pericolul unei lovituri de stat din partea celor în fața cărora conciliatorii se obligau să-i distrugă pe bolșevici.

Punctul culminant al ultimei zile a fost cuvântarea generalului Alekseev, a cărui autoritate încarna mediocritatea vechii cancelarii militare. Aprobat cu entuziasm dinspre dreapta, fostul șef al Statului-Major al lui Nicolae al II-lea și organizatorul înfrângerilor armatei ruse a vorbit despre acei distrugători „în ale căror buzunare zornăie melodios mărcile germane". Pentru refacerea armatei era nevoie de disciplină, pentru disciplină era nevoie de autoritatea comandanților, pentru care era nevoie din nou de disciplină. „Numiți disciplina asta de fier, numiți-o conștientă, numiți-o adevărată... bazele acestei discipline sunt aceleași." Istoria se mărginea pentru Alekseev la regulamentul de serviciu interior. „Domnilor, e oare așa de greu să sacrifici un oarecare privilegiu iluzoriu – existența unor organizații (râsete la stânga) – pentru o vreme (gălăgie și strigăte la stânga)?" Generalul încerca să-i convingă să i se dea în grijă o revoluție dezarmată – nu pentru totdeauna, nu, Doamne ferește, numai „pentru o vreme": la încheierea războiului, el promitea să returneze obiectul în bună stare. Dar Alekseev a încheiat cu un aforism deloc prost: „E nevoie de măsuri, nu de jumătăți de măsură". Cuvintele acestea loveau în declarația lui Ciheidze, în Guvernul Provizoriu, în coaliție, în tot regimul din Februarie. Măsuri, nu jumătăți de măsură! – cu asta erau de acord și bolșevicii.

Generalului Alekseev i s-au opus numaidecât delegații ofițerilor de stânga de la Moscova și Petrograd, care-l susțineau „pe conducătorul nostru suprem, ministrul de război". După ei, sublocotenentul Kucin, un vechi menșevic, orator „din partea reprezentanților frontului la Conferința de Stat", a vorbit în numele milioanelor de soldați, care totuși abia se recunoșteau în oglinda conciliatorismului. „Am citit cu toții interviul generalului Lukomski publicat în toate ziarele, unde se spune: dacă aliații nu ne ajută, atunci Riga va fi predată..." De ce oare corpul superior de comandă, care a acoperit mereu eșecurile și înfrângerile, a simțit acum nevoia să îngroașe culorile sumbre? Strigătele de „Rușine!" venite dinspre stânga i se adresau lui Kornilov, care dezvoltase în ajun la conferință aceeași idee. Kucin atingea aici punctul cel mai sensibil al claselor avute: vârfurile burgheziei, corpul de comandă, toată jumătatea din dreapta a sălii erau cu totul pătrunse de tendințe defetiste în domeniile economic, politic și militar. Deviza acestor patrioți serioși și echilibrați devenise: „Cu cât mai rău, cu atât mai bine!" Dar oratorul conciliator s-a grăbit să abandoneze o temă care era și pentru el alunecoasă. „Nu știm dacă o să salvăm sau nu armata – a spus Kucin –, dar, dacă n-o s-o salvăm noi, atunci n-o s-o salveze nici corpul de comandă..." „O s-o salveze", s-au auzit exclamații de pe banca ofițerilor. Kucin: „Nu, n-o s-o salveze!" Explozie de aplauze la stânga. Așa de dușmănos strigau unii la alții comandanții și comitetele pe a căror aparentă solidaritate se construise programul de însănă-

toșire a armatei. Astfel strigau una la alta cele două jumătăţi ale conferinţei care constituiau fundamentul „coaliţiei oneste”. Aceste ciocniri erau numai un ecou slab, sugrumat, parlamentarizat al contradicţiilor care zguduiau ţara.

Supunându-se scenografiei bonapartiste, oratorii de dreapta alternau cu cei de stânga, echilibrându-se pe cât posibil unul pe altul. Dacă ierarhii Soborului ortodox îl susţineau pe Kornilov, atunci conducătorii creștinilor evanghelici erau de partea Guvernului Provizoriu. Delegaţii zemstvelor și ai dumelor orășenești luau cuvântul câte doi: unul, din partea majorităţii, se ralia declaraţiei lui Ciheidze; celălalt, din partea minorităţii, declaraţiei Dumei de Stat.

Reprezentanţii naţionalităţilor asuprite asigurau unul după altul guvernul de patriotismul lor, dar implorau să nu mai fie amăgiţi: în regiunile lor erau aceiași funcţionari, aceleași legi, aceleași asupriri. „Nu se mai poate întârzia. Niciun popor nu poate să trăiască numai din promisiuni.” Rusia revoluţionară trebuia să arate că e „mamă bună, nu mamă vitregă a tuturor popoarelor ei”. Reproșurile sfioase și rugăminţile umile n-au găsit aproape niciun ecou, nici măcar în jumătatea din stânga a sălii. Spiritul războiului imperialist nu era câtuși de puţin compatibil cu o politică onestă în chestiunea naţională.

„Până acum, naţionalităţile din Transcaucazia n-au avut nicio pornire separatistă – a declarat, în numele gruzinilor, menșevicul Cihenkeli – și nu vor avea nici de-acum înainte.” Acoperit de aplauze, angajamentul acesta se va dovedi în curând caduc: odată cu Revoluţia din Octombrie, Cihenkeli va deveni unul dintre conducătorii mișcării separatiste. Totuși, aici nu era nicio contradicţie: patriotismul democraţilor nu se întindea dincolo de cadrele regimului burghez.

Între timp, noi stafii ale trecutului, cele mai tragice, au apărut pe scenă. Au prins glas mutilaţii de război. Nici ei n-aveau aceeași părere. Fără mâini, fără picioare, orbi – își aveau și ei aristocraţia și plebea lor. În numele „uriașei, puternicei asociaţii a cavalerilor Ordinului «Sf. Gheorghe», al celor o sută douăzeci și opt de secţii ale sale din toate colţurile Rusiei”, un ofiţer ofensat în patriotismul lui îl susţinea pe Kornilov (aprobare din partea dreptei). Uniunea Panrusă a Invalizilor de Război se ralia prin delegatul său la declaraţia lui Ciheidze (aprobare din partea stângii).

Comitetul Executiv al proaspăt organizatului Sindicat al Muncitorilor Feroviari, căruia, sub numele abreviat de Vikjel, îi va fi scris să joace un rol important în lunile următoare, și-a alăturat vocea la declaraţia conciliatorilor. Președintele Vikjelului, un democrat moderat și un patriot extrem, a prezentat un tablou grăitor al uneltirilor contrarevoluţionare din reţeaua de căi ferate: atacuri ostile asupra muncitorilor, concedieri în masă, încălcări arbitrare ale zilei de lucru de opt ore, trimiteri în judecată. Forţe subterane, conduse din centre ascunse, dar influente, încercau în mod evident să-i provoace la luptă pe muncitorii flămânzi. Dușmanul era greu de prins. „Contrainforma-

țiile moțăie, procuratura doarme." Și acest om deosebit de moderat a încheiat cu o amenințare: „Dacă hidra contrarevoluției va ridica capul, o să acționăm și o s-o sugrumăm cu mâinile noastre".

Imediat a venit însă cu contraacuzații unul dintre baronii căilor ferate: „Izvorul pur al revoluției a fost otrăvit". De ce? „Pentru că scopurile idealiste ale revoluției au fost înlocuite cu scopuri materiale. (Aplauze dinspre dreapta.)" În același spirit, cadetul și moșierul Rodicev i-a acuzat pe muncitori că și-au însușit din Franța „lozinca rușinoasă: Îmbogățiți-vă!" Bolșevicii îi vor asigura în curând formulei lui Rodicev un succes excepțional, deși nu în sensul sperat de orator. Profesorul Ozerov, un om de știință adevărat și delegat al băncilor agricole, a exclamat: „În tranșee, soldatul trebuie să se gândească la război, nu la împărțirea pământului". Nu era deloc greu de înțeles: confiscarea pământurilor particularilor ar fi însemnat confiscarea capitalurilor bancare: la 1 ianuarie 1915, îndatorarea proprietarilor privați de pământ ajunsese la peste trei miliarde și jumătate de ruble!

Din partea dreptei luau cuvântul reprezentanții comandamentului superior, ai uniunilor industriale, ai camerelor de comerț și ai băncilor, ai Societății Crescătorilor de Cai și ai altor organizații, ce reuneau sute de persoane avute. Din partea stângii vorbeau reprezentanții sovietelor, ai comitetelor din armată, ai sindicatelor, ai municipalităților democrate, ai cooperativelor, în spatele cărora se vedeau în fundalul îndepărtat milioane și zeci de milioane de anonimi. În vremuri obișnuite, balanța ar fi înclinat în mod limpede de partea brațului scurt al pârghiei. „Mai ales într-un asemenea moment – predica Țereteli –, nu trebuie negate greutatea mai mare și însemnătatea pe care cei puternici o au datorită greutății averii lor." Dar tocmai despre asta era vorba, că greutatea aceasta devenise din ce în ce mai... imponderabilă. Așa cum greutatea nu este o calitate internă a anumitor obiecte, ci o relație reciprocă între ele, așa și greutatea socială nu este o calitate înnăscută a unor persoane, ci numai acea calitate de clasă care trebuie să le fie recunoscută de alte clase. Or, revoluția se apropiase foarte mult de limita unde începeau să nu mai fie recunoscute „calitățile" cele mai importante ale claselor dominante. Iată de ce devenea așa de incomodă situația minorității avute de pe brațul scurt al pârghiei. Conciliatorii încercau din toate puterile să țină echilibrul. Dar nici ei nu mai aveau putere: masele presau mult prea tare pe brațul lung al pârghiei. Cu câtă precauție își apărau interesele marii moșieri, bancherii, industriașii! Și oare chiar și le apărau? Aproape că nu. Ei apărau drepturile idealismului, interesele culturii, prerogativele viitoarei Adunări Constituante. Căpitanul industriei grele, von Ditmar, a încheiat chiar cu un imn în cinstea „libertății, egalității și fraternității". Unde dispăruseră vocile metalice de bariton ale profitului, vocile răgușite de bas ale rentei funciare? De pe scenă se revărsau numai cele mai dulci voci de tenor ale dezinteresului. Dar puțină atenție: câtă

fiere și oțet se aflau sub miere! Cât de neașteptat se transformau trilurile lirice într-un falset plin de răutate! Reprezentantul Camerei Agricole Panruse, Kapaţinski, care era cu tot sufletul de partea viitoarei reforme agrare, n-a uitat să-i mulţumească „curatului nostru Ţereteli" pentru circulara dată în apărarea drepturilor împotriva anarhiei. Dar comitetele agrare? Ele îi transmiteau puterea direct ţăranului! Iar acestui „om înapoiat, semianalfabet, înnebunit de fericire că în sfârșit... i se dă pământul i se încredinţează să facă dreptate în ţară"! Dacă, în lupta cu ţăranul înapoiat, moșierii își apărau proprietatea, ei n-o făceau pentru ei înșiși, nu, ci numai pentru a o putea aduce mai apoi pe altarul libertăţii.

Ai fi zis că simbolica socială fusese epuizată. Dar Kerenski a fost atins în acea clipă de o inspiraţie fericită. El a propus să fie lăsat să ia cuvântul încă un grup – „grupul ce aparţine istoriei ruse, și anume: Breșko-Breșkovskaia, Kropotkin și Plehanov". Narodnicismul rus, anarhismul rus și social-democraţia rusă luau cuvântul în persoana vechii generaţii; anarhismul și marxismul – în persoana celor mai eminenţi întemeietori.

Kropotkin a cerut să-și poată alătura glasul „acelor voci care au chemat aici poporul rus să o rupă o dată pentru totdeauna cu zimmerwaldismul". Apostolul lipsei puterii a aderat numaidecât la aripa de dreapta a conferinţei. Înfrângerea nu amenința numai cu pierderea unor mari teritorii și cu contribuţii: „Să știţi, tovarăși, că există ceva mai rău decât toate astea – este psihologia unei ţări învinse". Vechiul internaţionalist prefera psihologia unei ţări învinse... de cealaltă parte a graniţei. Amintindu-și cum se umilise Franţa învinsă în faţa ţarilor ruși – el nu prevedea că Franţa victorioasă se va umili în faţa bancherilor americani –, Kropotkin a exclamat: „Oare trebuie și noi să trecem prin asta? Pentru nimic în lume!" I s-a răspuns cu aplauze din toată sala. Dar ce perspective radioase deschidea războiul: „Toţi încep să înţeleagă că e nevoie de construirea unei vieţi noi, pe baze noi, socialiste... Lloyd George rostește cuvântări pătrunse de spirit socialist... În Anglia, în Franţa și în Italia apare o nouă înţelegere a vieţii, pătrunsă de socialism, din păcate, de unul de stat". Dacă Lloyd George și Poincaré nu renunţaseră încă, „din păcate", la latura de stat, Kropotkin se apropia, în schimb, destul de pe față de ea. „Cred – spunea el – că nu vom uzurpa niciunul dintre drepturile Adunării Constituante (recunosc pe deplin că ei trebuie să-i aparţină decizia suverană într-o asemenea chestiune), dacă noi, sfatul pământului rus, ne vom exprima cu voce tare dorinţa ca Rusia să fie proclamată republică." Kropotkin insista pentru o republică federativă: „avem nevoie de o federaţie, așa cum vedem în Statele Unite". Iată în ce se transformase „federaţia comunelor libere" a lui Bakunin! „Să ne făgăduim, în sfârșit, unul altuia – a îndemnat Kropotkin la sfârșit – că nu ne vom mai împărţi în partea stângă și partea dreaptă a acestui teatru... Doar avem o singură patrie și pentru ea trebuie să stăm în picioare și

să cădem la pământ, dacă e nevoie, noi toți, și cei de dreapta, și cei de stânga." Moșierii, industriașii, generalii, cavalerii Ordinului „Sf. Gheorghe" – toți cei ce nu recunoșteau Zimmerwaldul – i-au făcut o ovație binemeritată apostolului anarhismului.

Principiile liberalismului trăiesc în realitate doar în combinație cu măsurile polițienești. Anarhismul este o încercare de a curăța liberalismul de spiritul polițienesc. Dar, așa cum cum oxigenul, în stare pură, este ucigător pentru respirație, așa și principiile liberalismului curățate de spiritul polițienesc înseamnă moartea societății. În calitate de umbră caricaturală a liberalismului, anarhismul i-a împărtășit în general soarta. După ce a ucis liberalismul, dezvoltarea contradicțiilor de clasă a ucis și anarhismul. Ca orice sectă ce-și întemeiază învățătura nu pe o dezvoltare reală a societății omenești, ci pe exagerarea până la absurd a uneia dintre trăsăturile ei, anarhismul explodează ca un balon de săpun în momentul în care contradicțiile sociale ajung până la război sau revoluție. Anarhismul reprezentat de Kropotkin s-a dovedit probabil cel mai spectral dintre toate spectrele Conferinței de Stat.

În Spania, țara clasică a bakunismului, anarhosindicaliștii și așa-numiții anarhiști „specifici" sau puri, refuzând politica, repetă, în realitate, politica menșevicilor ruși. Cei ce neagă cu înfocare statul se pleacă cu respect în fața lui de îndată ce-și înnoiește ușor pielea. Punând în gardă proletariatul în fața ispitei puterii, ei susțin cu abnegație puterea burgheziei de „stânga". Blestemând cangrena parlamentarismului, ei scot de sub pulpane buletinul de vot pentru niște republicani vulgari, pe care-l înmânează adepților lor. Oricum se va încheia Revoluția Spaniolă, ea va pune, în orice caz, capăt pentru totdeauna anarhismului.

Prin gura lui Plehanov, întâmpinat cu aclamații furtunoase din toată sala – cei de stânga arătând respect unui vechi învățător, cei de dreapta, unui nou aliat –, vorbea marxismul rusesc timpuriu, a cărui perspectivă fusese orientată vreme de decenii spre libertatea politică. Acolo unde, pentru bolșevici, revoluția abia începea, pentru Plehanov ea era încheiată. Sfătuindu-i pe industriași „să caute o apropiere de clasa muncitoare", Plehanov îi îndemna pe democrați: „Trebuie negreșit să ajungeți la o înțelegere cu reprezentanții clasei comerciale și industriale". Ca exemplu negativ, Plehanov oferea „trista amintire a lui Lenin", care decăzuse așa de mult, încât chema proletariatul „să ia numaidecât puterea politică în mâinile sale". Tocmai pentru a preveni lupta pentru această putere fusese nevoie de Plehanov la conferință, iar el și-a depus resturile armurii de revoluționar la pragul revoluției.

În seara aceleiași zile în care vorbiseră delegații „istoriei ruse", Kerenski i-a dat cuvântul reprezentantului Camerei Agricole și al Societății Crescătorilor de Cai, pe care-l chema tot Kropotkin, un alt membru al vechii familii princiare care avea, dacă e să-i credem arborele genealogic, mai multe drep-

turi la tronul rus decât Romanovii. „Nu sunt socialist – a spus aristocratul feudal –, dar respect socialismul adevărat. Când văd însă confiscări, jafuri, violenţă, atunci trebuie să spun că... guvernul are datoria să-i facă pe oamenii care se inspiră din socialism să abandoneze sarcina construirii ţării." Acest al doilea Kropotkin, care-l ţintea cu săgeata în mod clar pe Cernov, n-avea nimic de obiectat împotriva unor socialiști precum Lloyd George sau Poincaré. Împreună cu antipodul său familial, anarhistul, Kropotkin-monarhistul a condamnat Zimmerwaldul, lupta de clasă, confiscările de pământ – doar că, vai, el se deprinsese să numească asta „anarhie" – și a cerut, la rândul său, unitate și victorie. Din păcate, procesele-verbale n-au înregistrat dacă cei doi Kropotkin s-au aplaudat unul pe altul.

La conferinţa scindată de ură s-a vorbit așa de mult despre unire, că aceasta nu putea să nu se întrupeze măcar pentru o clipă într-o inevitabilă strângere simbolică de mână. Despre acest eveniment, ziarul menșevicilor a relatat în cuvinte inspirate: „În timpul cuvântării lui Bublikov a avut loc o întâmplare care a produs o impresie puternică asupra tuturor participanţilor la conferinţă... «Dacă ieri – a declarat Bublikov –, nobilul conducător al revoluţiei, Ţereteli, a întins mâna lumii industriale, atunci să știe că mâna aceasta nu va rămâne suspendată în aer...» Când Bublikov a terminat de vorbit, Ţereteli s-a apropiat de el și i-a strâns mâna (Ovaţii furtunoase)".

Câte ovaţii! Cam prea multe ovaţii. Cu o săptămână înainte de scena descrisă mai sus, același Bublikov, o figură importantă de la căile ferate, urla la Congresul industriașilor vorbind despre conducătorii sovietelor: „Jos cu necinstiţii, cu ignoranţii, cu toţi cei care... ne-au împins la pieire!" Iar cuvintele lui nu-și pierduseră încă ecoul în atmosfera Moscovei. Vechiul marxist Riazanov, prezent la conferinţă ca delegat al sindicatelor, a evocat foarte nimerit sărutul episcopului de Lyon Lamourette: „sărutul pe care și l-au dat cele două părţi ale Adunării Naţionale, nu muncitorii și burghezia, ci două părţi ale burgheziei; și știţi că niciodată nu s-a aprins cu atâta putere lupta ca după acest sărut". Cu o sinceritate neobișnuită, și Miliukov recunoaște că, din partea industriașilor, unirea era „nesinceră, însă necesară practic pentru o clasă care avea prea mult de pierdut. Tocmai o asemenea împăcare plină de gânduri ascunse a fost celebra strângere de mână a lui Bublikov".

Oare majoritatea participanţilor credeau în forţa strângerilor de mână și a săruturilor politice? Oare credeau ei în sine? Sentimentele le erau contradictorii, ca și planurile lor. E adevărat, în anumite discursuri, mai ales ale celor de la marginile țării, se mai auzea freamătul primului entuziasm, al iluziilor și speranţelor. Dar, în adunarea în care jumătatea de stânga era dezamăgită și demoralizată, iar cea de dreapta înfuriată, ecourile zilelor din martie răsunau precum corespondenţa unor logodnici făcută publică la procesul lor de divorţ. Plecaţi spre lumea umbrelor, politicienii încercau cu mijloace

spectrale să salveze un regim fantomatic. Un frison de moarte dat de lipsa de speranţă plutea deasupra adunării „forţelor vii", această trecere în revistă a celor condamnaţi.

Chiar spre sfârșitul conferinţei a avut loc un incident care a scos la iveală ruptura profundă și din grupul considerat un model de unitate și de loialitate faţă de stat – cel al cazacilor. Nagaev, un tânăr ofiţer de cazaci din delegaţia sovietelor, a declarat că cazacii muncitori nu-l urmează pe Kaledin: cei de pe front n-au încredere în șefii cazacilor. Asta era adevărat și a lovit chiar în punctul cel mai dureros. O cronică de ziar descrie mai departe cea mai furtunoasă dintre scenele conferinţei. Stânga l-a aplaudat furtunos pe Nagaev. S-au auzit exclamaţii: „Glorie cazacilor revoluţionari!" Proteste nemulţumite ale dreptei: „O să răspundeţi pentru asta!" O voce din loja ofiţerilor: „Mărcile germane". În ciuda caracterului lor inevitabil, ca ultim argument patriotic, cuvintele acestea au avut efectul unei bombe. În sală s-a stârnit un zgomot infernal. Delegaţii sovietelor au sărit în sus, amenințând cu pumnii loja ofiţerilor. S-a strigat: „Provocatorii!"... Clopoţelul președintelui suna întruna. „Părea că mai durează puţin și se iau la bătaie."

După toate cele întâmplate, Kerenski va da asigurări în discursul de încheiere: „Eu cred și chiar știu... că s-a ajuns la o mare înţelegere faţă de celălalt, s-a ajuns la un mare respect faţă de celălalt..." Niciodată dualitatea regimului din Februarie nu se ridicase la o falsitate așa de respingătoare și gratuită. Nemaisuportând el însuși acest ton, oratorul s-a oprit pe neașteptate la ultimele fraze și a izbucnit într-un strigăt de disperare și amenințare. „Cu o voce sacadată, care cobora de la ţipătul isteric la șoapta tragică, Kerenski amenința – după descrierea lui Miliukov – un adversar imaginar, tot căutându-l de zor în sală cu o privire inflamată..." De fapt, Miliukov știa mai bine decât oricine că adversarul nu era deloc imaginar. „Astăzi, cetăţeni ai pământului rusesc, nu mă voi mai lăsa pradă visării... Lasă să-mi devină inima de piatră... – spunea neobosit Kerenski –, lasă să se usuce toate florile și visurile despre om (o exclamaţie de femeie de sus: «Nu trebuie!»), care astăzi, de la tribuna aceasta... au fost călcate în picioare. Ei bine, o să le calc și eu. Să nu mai existe. (Vocea de femeie de sus: «Nu puteţi face asta, inima dumneavoastră nu vă îngăduie».) O să arunc departe cheile inimii iubitoare de oameni, o să mă gândesc numai la stat."

Sala era cuprinsă de descumpănire, de data asta în ambele ei jumătăţi. Simbolica socială a Conferinţei de Stat se încheia cu un insuportabil monolog de melodramă. Vocea de femeie ce se ridicase în apărarea florilor inimii sunase ca un strigăt de ajutor, ca un SOS al revoluţiei pașnice, însorite, fără vărsare de sânge din februarie. Deasupra Conferinţei de Stat cădea, în sfârșit, cortina.

VIII. COMPLOTUL LUI KERENSKI

Conferința de la Moscova a înrăutățit situația guvernului, dezvăluind, așa cum arată corect Miliukov, că „țara era împărțită în două tabere, între care nu putea exista împăcare și nici vreun acord de fond". Conferința a inflamat starea de spirit a burgheziei și i-a mărit nerăbdarea. Pe de altă parte, ea a dat un nou imbold mișcării maselor. Greva de la Moscova a deschis o perioadă de regrupare rapidă spre stânga a muncitorilor și soldaților. Bolșevicii vor crește de-acum în ritm serios. Printre mase se vor menține numai eserii de stânga și, într-o oarecare măsură, menșevicii de stânga. Organizația din Petrograd a menșevicilor și-a marcat evoluția politică prin excluderea lui Țereteli de pe lista de candidați pentru Duma Orășenească. Pe 16 august, Conferința de la Petrograd a eserilor a cerut, cu 22 de voturi pentru și unul împotrivă, desființarea Uniunii Ofițerilor care exista pe lângă Statul-Major și alte măsuri ferme împotriva contrarevoluției. Pe 18 august, Sovietul din Petrograd, în ciuda protestelor președintelui său, Ciheidze, a pus pe ordinea de zi problema abolirii pedepsei cu moartea. Înaintea votării rezoluției, Țereteli a întrebat provocator: „Ce-o să faceți dacă, după hotărârea voastră, pedeapsa cu moartea nu va fi abolită? O să chemați mulțimea în stradă, o să cereți răsturnarea guvernului?..." „Da – i-au strigat drept răspuns bolșevicii –, da, o să chemăm mulțimea și o să ajungem să răsturnăm guvernul." „De data asta, v-ați ridicat prea tare capul", a spus Țereteli. Bolșevicii ridicau capul odată cu masele. Conciliatorii își plecau capul când masele și-l ridicau. Cererea de abolire a pedepsei cu moartea a fost votată de toată lumea, circa 900 de voturi pentru și 4 împotrivă. Cei patru erau Țereteli, Ciheidze, Dan, Liber! Peste patru zile, la Congresul de unificare al menșevicilor și al grupărilor apropiate lor, unde, cu toată opoziția lui Martov, în toate chestiunile esențiale vor fi adoptate rezoluțiile lui Țereteli, va fi acceptată totuși fără discuții cererea de abolire imediată a pedepsei cu moartea; Țereteli va tăcea, nemaiputând să țină piept presiunii.

În atmosfera politică tot mai încărcată au pătruns evenimentele de pe front. Pe 19 august, germanii străpunseseră lângă Ikšķile linia trupelor ruși, iar pe 21 au cucerit Riga. Împlinirea profeției lui Kornilov a fost, așa

cum se convenise de dinainte, semnalul pentru ofensiva politică a burgheziei. Presa și-a înzecit campania împotriva „muncitorilor care nu lucrează" și a „soldaţilor care nu luptă". Revoluţia era acuzată de toate relele: ea predase Riga, ea se pregătea să cedeze Petrogradul. Defăimarea armatei, la fel de nebunească ca și cu o lună și jumătate-două înainte, n-avea de data asta nicio umbră de justificare. În iunie, soldaţii refuzaseră într-adevăr să atace: ei nu voiau să tulbure frontul, să-i scoată pe germani din pasivitate, să reia luptele. Dar, lângă Riga, iniţiativa ofensivei îi aparţinuse dușmanului și soldaţii aveau o altă stare de spirit. Tocmai unităţile cele mai atinse de propagandă ale Armatei a 12-a s-au dovedit cele mai puţin cuprinse de panică.

Comandantul armatei, generalul Parski, se lăuda, și nu fără temei, că retragerea se făcea într-un mod „exemplar" și că nici nu putea fi comparată cu retragerile din Galiţia și Prusia Orientală. Comisarul Voitinski raporta: „Sarcinile încredinţate trupelor din zona străpungerii se îndeplinesc fără cârtire și în chip ireproșabil, dar soldaţii nu sunt în stare să reziste multă vreme presiunii dușmanului și se retrag încet, pas cu pas, cu mari pierderi. Consider necesar să se remarce marele curaj al pușcașilor letoni, ale căror rămășiţe, în ciuda epuizării complete, au fost trimise din nou în luptă..." Și mai sforăitor suna raportul președintelui comitetului din armată, menșevicul Kucin: „Starea de spirit a soldaţilor e uimitoare. Potrivit mărturiilor membrilor comitetului și ale ofiţerilor, e o rezistenţă așa cum n-a mai fost până acum". Un alt reprezentant al aceleiași armate raporta după câteva zile la ședinţa biroului Comitetului Executiv: „În adâncimea zonei străpunse se afla numai o brigadă de letoni, formată aproape în întregime din bolșevici... După ce a primit ordinul să meargă înainte, (brigada) a pornit cu steaguri roșii și fanfară și a luptat cu un curaj extraordinar". În același spirit, deși mult mai reţinut, va scrie mai târziu și Stankevici: „Chiar și la Statul-Major al armatei, unde erau persoane care căutau în mod evident posibilitatea de a da vina pe soldaţi, nu mi s-a putut comunica niciun fapt concret de neîndeplinire nu numai a unui ordin de luptă, dar de orice fel". În timpul operaţiunii Moonzund, comandourile de desant ale flotei au arătat și ele, așa cum rezultă din documentele oficiale, o fermitate deosebită.

Pentru starea de spirit a trupelor, mai ales a pușcașilor letoni și a marinarilor din Flota Balticii, nu era deloc indiferent că de data asta era vorba chiar de apărarea a două dintre centrele revoluţiei: Riga și Petrograd. Trupele cele mai avansate apucaseră deja să fie pătrunse de ideea bolșevică după care „înfigerea baionetei în pământ" nu însemna rezolvarea problemei războiului, iar lupta pentru pace era inseparabilă de lupta pentru putere, adică de o nouă revoluţie.

Chiar dacă anumiţi comisari, speriaţi de presiunea generalilor, exagerau uneori rezistenţa armatei, rămâne totuși un fapt că soldaţii și marinarii au îndeplinit ordinele și au murit. Mai mult de atât nu puteau face. Cu toate acestea, în realitate n-a existat nicio apărare. Oricât de incredibil ar putea să pară,

Armata a 12-a a fost luată cu totul pe nepregătite. Lipseau de toate: oameni, arme, muniţie, măști de gaze. Serviciul de legătură s-a dovedit extrem de prost. Atacurile erau întârziate fiindcă pentru puștile rusești se trimiseseră cartușe de model japonez. Și totuși nu era vorba de un sector oarecare al frontului. Însemnătatea pierderii Rigăi nu era un secret pentru comandamentul superior. Cum se explică atunci starea extraordinar de jalnică a forţelor de apărare și a mijloacelor Armatei a 12-a? „... Bolșevicii – scrie Stankevici – începuseră deja să răspândească zvonuri că orașul fusese predat germanilor în mod intenţionat, pentru că șefii voiau să scape de acest cuib, de acest focar al bolșevismului. Asemenea zvonuri nu puteau să nu se bucure de încredere în armata care știa că, de fapt, nu existase nicio apărare și împotrivire." Într-adevăr, încă din decembrie 1916, generalii Ruzski și Brusilov se plângeau că Riga era „nenorocul frontului de nord", un „cuib de propagandiști" cu care nu se putea lupta decât prin execuţii. A-i da pe muncitorii și pe soldaţii din Riga pe mâna școlii de ocupaţie militară germană era probabil visul ascuns al multor generali de pe frontul de nord. Firește, nimeni nu credea că comandantul suprem dăduse ordinul de predare a Rigăi. Dar toţi comandanţii citiseră discursul lui Kornilov și interviul cu șeful său de stat-major, Lukomski. Asta făcea orice ordin de prisos. Comandantul trupelor de pe frontul de nord, generalul Klembovski, făcea parte din nucleul complotiștilor și, prin urmare, aștepta predarea Rigăi ca pe un semnal pentru acţiunile de salvare a țării. Și în condiţii mult mai normale, generalii ruși preferaseră să predea și să se retragă. Acum, când erau scutiţi de dinainte de răspundere de către Statul-Major, iar interesul politic îi împingea pe calea defetismului, ei n-au făcut nici măcar o încercare de apărare. Dacă vreun general sau altul au adăugat la sabotarea pasivă a apărării și vreo acţiune dăunătoare, asta e o problemă secundară și, de fapt, greu de rezolvat. Totuși, ar fi naiv să credem că generalii s-au abţinut să ajute destinul în toate situaţiile în care acţiunile lor trădătoare puteau trece nepedepsite.

Ziaristul american John Reed, care știa să vadă și să asculte și care a lăsat o carte nemuritoare de însemnări-cronică despre zilele Revoluţiei din Octombrie, declară fără să ezite că o mare parte a claselor avute din Rusia prefera victoria germanilor în locul victoriei revoluţiei și nu se jena să vorbească pe faţă despre asta. „Am petrecut o seară – povestește Reed printre alte exemple – în casa unui comerciant din Moscova; pe când luam ceaiul, am întrebat pe rând cele 11 persoane care ședeau la masă pe cine preferă: «pe Wilhelm sau pe bolșevici». Rezultatul a fost de 10 la 1 în favoarea lui Wilhelm." Același scriitor american a discutat pe frontul de nord cu ofiţeri care „preferau fără ezitare dezastrul militar unei colaborări cu comitetele de soldaţi".[1]

[1] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, București, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1957, p. 31. *(N. red.)*

Pentru a îndreptăți acuzația politică avansată de bolșevici, și nu numai de ei, e absolut de ajuns că predarea Rigăi intra în planul complotiștilor și ocupa un loc precis în calendarul complotului. Lucrul acesta se putea citi foarte bine printre rândurile discursului de la Moscova al lui Kornilov. Evenimentele ulterioare vor lămuri până la capăt acest aspect. Dar avem și depoziția directă a unui martor a cărui personalitate îi conferă, în acest caz, o autenticitate incontestabilă. Miliukov, în a sa *Istorie*, povestește: „La Moscova, Kornilov a indicat în discursul său momentul dincolo de care nu mai dorea să amâne pașii fermi pentru «salvarea țării de la moarte și a armatei de la dezintegrare». Momentul acesta era căderea Rigăi, prezisă de el. În opinia lui, acest fapt trebuia să stârnească... un val de emoții patriotice... Așa cum mi-a spus Kornilov personal, la întâlnirea de la Moscova din 13 august, el nu voia să rateze această ocazie, iar momentul unui conflict deschis cu guvernul lui Kerenski era în mintea lui hotărât în mod clar, inclusiv în privința datei deja stabilite, 27 august". Ar putea oare cineva să se exprime mai limpede? Pentru a putea mărșălui asupra Petrogradului, Kornilov avea nevoie de predarea Rigăi cu câteva zile înainte de data stabilită de dinainte. Întărirea pozițiilor de la Riga, luarea de măsuri serioase de apărare ar fi însemnat să încalce planul unei alte campanii, mult mai importante pentru Kornilov. Dacă Parisul merită o liturghie, atunci puterea merită o Rigă.

În cursul săptămânii scurse între cedarea Rigăi și rebeliunea lui Kornilov, Statul-Major a devenit principalul rezervor de calomnii împotriva armatei. Informațiile Statului-Major rus și ale presei rusești găseau numaidecât ecou în presa Antantei. Ziarele patriotice rusești reproduceau, la rândul lor, cu plăcere ironiile și ocările din *The Times*, *Le Temps* sau *Le Matin* la adresa armatei ruse. Frontul de soldați fremăta de supărare, indignare și mânie. Comisarii și comitetele, atât ale conciliatorilor, cât și ale patrioților, se simțeau lovite puternic. Din toate părțile veneau proteste. Foarte grăitoare este scrisoarea Comitetului Executiv al frontului românesc, al districtului militar Odessa și al Flotei Mării Negre, așa-numitul Rumcerod, care-i cerea Comitetului Executiv Central „să restabilească în fața întregii Rusii gloria și curajul plin de abnegație al soldaților de pe frontul românesc; să pună capăt campaniei de presă împotriva soldaților care mor zilnic cu miile în lupte înverșunate, apărând Rusia revoluționară..." Sub influența protestelor pornite de jos a ieșit din pasivitate și conducerea conciliatorilor. „Se pare că nu există mizerie pe care ziarele burgheze să n-o fi afirmat despre armata revoluționară", scria *Izvestia* despre aliații din bloc. Dar nimic n-avea efect. Hărțuirea armatei era o parte necesară a acelui complot în centrul căruia se afla Statul-Major.

Imediat după abandonarea Rigăi, Kornilov a dat un ordin telegrafic ca sub privirile soldaților să fie împușcați pe drum câțiva dintre ei ca exemplu. Comisarul Voitinski și generalul Parski au raportat că, în opinia lor, ase-

menea măsuri nu erau deloc justificate de comportamentul soldaţilor. Enervat, Kornilov a declarat la o adunare a reprezentanţilor comitetelor aflaţi la Statul-Major că-i va deferi tribunalului pe Voitinski și Parski, pentru că făceau rapoarte inexacte despre starea din armată, adică, așa cum explică Stankevici, pentru că „nu dăduseră vina pe soldaţi". Pentru a completa tabloul, trebuie să mai spunem că, în aceeași zi, Kornilov le-a ordonat statelor-majore ale armatelor să comunice liste cu ofiţerii bolșevici Comitetului General al Uniunii Ofiţerilor, adică organizaţiei contrarevoluţionare conduse de cadetul Novosilţev, care era cel mai mare instrument al complotului. Acesta era comandantul suprem, „întâiul soldat al revoluţiei"!

Hotărându-se să ridice o margine a cortinei, *Izvestia* scria: „O clică obscură, extrem de apropiată de cercurile de comandă, organizează o provocare monstruoasă..." Sub numele de „clică obscură" erau avuți în vedere Kornilov și Statul lui Major. Fulgerele războiului civil ce se apropia puneau într-o lumină nouă nu numai prezentul, ci și trecutul. Pentru propria apărare, conciliatorii începeau să demaște comportamentul suspect al corpului de comandă din timpul ofensivei din iunie. În presă apăreau din ce în ce mai multe amănunte despre diviziile și regimentele calomniate cu dușmănie de către statele-majore. „Rusia are dreptul să ceară – scria *Izvestia* – să i se prezinte tot adevărul despre ofensiva noastră din iunie." Rândurile acestea erau citite cu aviditate de soldaţi, marinari, muncitori, mai ales de cei care, în calitate de vinovaţi aparenţi ai catastrofei de pe front, continuau să umple pușcăriile. Peste două zile, *Izvestia* s-a văzut obligată să declare și mai deschis că, „prin comunicatele sale, Statul-Major joacă un joc politic îndreptat în mod clar împotriva Guvernului Provizoriu și a democraţiei revoluţionare". Guvernul era prezentat în aceste rânduri ca o victimă nevinovată a uneltirilor Statului-Major. Totuși, guvernul avea atâtea mijloace spre a le da peste nas generalilor. Dacă nu făcea asta era pentru că nu voia.

În protestul pomenit mai sus împotriva denigrării perfide a soldaţilor, Rumcerodul se arăta indignat de „comunicatele Statului-Major, care..., subliniind curajul ofiţerilor, trec parcă intenţionat sub tăcere fidelitatea soldaţilor faţă de cauza apărării revoluţiei". Protestul Rumcerodului a apărut în presă pe 22 august, iar în ziua următoare a fost publicat un ordin special al lui Kerenski, consacrat preamăririi ofiţerilor care, „din primele zile ale revoluţiei, au fost nevoiţi să îndure reducerea drepturilor lor" și jigniri nemeritate din partea masei de soldaţi, „ce-și ascunde lașitatea sub lozinci ideologice". În timp ce adjuncţii lui cei mai apropiaţi, Stankevici, Voitinski și alţii, protestau împotriva persecutării soldaţilor, Kerenski sprijinea în chip demonstrativ această campanie, încununând-o cu ordinul său provocator de ministru de război și șef al guvernului. Mai târziu, Kerenski va recunoaște că avea în mână încă de la sfârșitul lui iulie „informaţii clare" despre complotul ofiţerilor grupați

în jurul Statului-Major. „În sânul Comitetului General al Uniunii Ofițerilor se distingeau – după Kerenski – niște complotiști activi, iar membrii săi erau agenții conspirației din locurile în care se găseau; ei erau cei care dădeau tonul cuvenit la manifestațiile legale ale uniunii." Trebuie adăugat numai că „tonul cuvenit" era tonul calomniei împotriva armatei, a comitetelor și a revoluției, adică chiar tonul de care era pătruns ordinul lui Kerenski din 23 august.

Cum se explică misterul acesta? Este absolut evident că Kerenski nu a dus o politică chibzuită și consecventă. Dar ar fi trebuit să fie un iresponsabil ca, știind de complotul ofițerilor, să-și pună singur capul sub sabia complotiștilor și să-i ajute în același timp să se camufleze. Explicația comportamentului lui Kerenski, așa de greu de înțeles la prima vedere, este, de fapt, foarte simplă: el însuși era pe atunci parte a complotului împotriva regimului fără de ieșire al Revoluției din Februarie.

Când va veni vremea sincerității, Kerenski va mărturisi el însuși că, din cercurile cazacilor, din mediul ofițerilor și al politicienilor burghezi, i s-a propus nu o dată dictatura personală. „Dar propunerea aceasta cădea pe un teren sterp..." Și totuși, atitudinea lui Kerenski era una care le îngăduia conducătorilor contrarevoluției să schimbe cu el opinii despre o lovitură de stat fără să riște nimic. „Primele discuții pe tema dictaturii, sub forma unei sondări ușoare", au început, din spusele lui Denikin, la începutul lui iunie, adică în timpul pregătirii ofensivei de pe front. La aceste discuții participa adesea și Kerenski, iar, în asemenea cazuri, se înțelegea de la sine, în primul rând pentru Kerenski însuși, că tocmai el urma să se afle în centrul dictaturii. Suhanov spune pe bună dreptate despre Kerenski: „Era un kornilovist, cu condiția însă ca în fruntea kornilovismului să fie chiar el". În zilele eșecului ofensivei, Kerenski le promisese lui Kornilov și altor generali mult mai multe lucruri decât putea înfăptui. „În timpul călătoriilor sale pe front – povestește generalul Lukomski –, Kerenski prindea curaj și discuta nu o dată cu însoțitorii săi despre crearea unei puteri ferme, formarea unui directorat sau transmiterea puterii unui dictator." În acord cu firea sa, Kerenski aducea în aceste discuții un element de lipsă de formă, de neglijență, de diletantism. Generalii, dimpotrivă, înclinau spre precizia militară.

Participarea firească a lui Kerenski la discuțiile dintre generali legaliza parcă ideea dictaturii militare, căreia, din precauție față de revoluția care nu fusese încă sugrumată, i se dădea însă numai numele de directorat. În ce măsură aveau aici un rol amintirile istorice despre guvernul Franței de după Termidor e greu de spus. Dar, dincolo de camuflajul pur verbal, directoratul a avut la început avantajul incontestabil că îngăduia subordonarea ambițiilor personale. În directorat trebuia să se găsească loc nu numai pentru Kerenski și Kornilov, dar și pentru Savinkov și chiar și pentru Filonenko: în general, pentru oamenii „voinței de fier", așa cum se exprimau candidații înșiși. Fieca-

re dintre ei nutrea în sinea lui gândul că, de la dictatura colectivă, se va trece mai târziu la cea personală.

Pentru a ajunge la o înţelegere complotistă cu Statul-Major, Kerenski nu trebuia, prin urmare, să facă vreo cotitură bruscă: era de ajuns să dezvolte şi să continue ceea ce fusese deja început. El se baza, în plus, pe faptul că va putea să dea complotului generalilor o direcţie potrivită, îndreptându-l nu numai împotriva bolşevicilor, dar, în anumite limite, şi împotriva aliaţilor şi protectorilor săi din mediul conciliator, de care se săturase. Kerenski manevra astfel încât, fără să-i demaşte cu totul pe complotişti, să-i sperie totuşi cât trebuie şi să-i prindă în proiectul său. El a ajuns astfel până la acea limită dincolo de care şeful guvernului se transformă într-un conspirator ilegal. „Kerenski avea nevoie de o presiune energică asupra sa venită dinspre dreapta, dinspre clicile capitaliste, ambasadele aliate şi, mai ales, dinspre Statul-Major – scria Troţki la începutul lui septembrie – pentru a-l ajuta să-şi elibereze mâinile definitiv; Kerenski voia să folosească revolta generalilor pentru a-şi întări dictatura personală."

Momentul de cotitură l-a constituit Conferinţa de Stat. Aducând de la Moscova, alături de iluzia unor posibilităţi nelimitate, şi sentimentul umilitor al eşecului personal, Kerenski s-a hotărât, în sfârşit, să lase la o parte îndoielile şi să *li* se arate în toată statura sa. Cui să „li" se arate? Tuturor. În primul rând, bolşevicilor, care, dedesubtul măreţei puneri în scenă naţionale, plasaseră mina grevei generale. Totodată, să-i pună la punct o dată pentru totdeauna şi pe cei de dreapta, pe toţi aceşti Gucikovi, Miliukovi care nu-l luau în serios, râdeau de gesturile lui, considerau puterea lui o umbră de putere. În sfârşit, să le dea o lecţie serioasă „lor", preceptorilor conciliatori, de felul detestatului Ţereteli, care îndrăznise să-l corecteze şi să-l înveţe pe el, alesul naţiei, până şi la Conferinţa de Stat. Kerenski era hotărât să arate în chip ferm şi definitiv întregii lumi că el nu e deloc un „isteric", nu e un „clovn", nu e o „balerină", aşa cum îl numeau din ce în ce mai pe faţă ofiţerii Gărzii şi cei de cazaci, ci un om de fier, care-şi zăvorâse inima şi aruncase cheia în mare, în ciuda rugăminţilor unei frumoase necunoscute din loja teatrului.

Stankevici remarcase în acele zile la Kerenski „o dorinţă de a spune un cuvânt nou, care să corespundă întregii nelinişti şi tulburări a ţării. Kerenski... s-a hotărât să ia măsuri disciplinare în armată. Probabil era gata să-i propună guvernului şi alte măsuri ferme". Stankevici ştia numai acea parte din intenţiile şefului pe care acesta socotise potrivit să i-o comunice. De fapt, intenţiile lui Kerenski mergeau pe atunci deja mult mai departe. El hotărâse ca, dintr-o singură lovitură, să smulgă pământul de sub picioarele lui Kornilov, împlinindu-i programul şi, în felul acesta, legând burghezia de sine. Gucikov nu putuse declanşa ofensiva trupelor, el, Kerenski, putuse. Kornilov nu va putea îndeplini programul lui Kornilov. El, Kerenski, va putea. Greva de la Mos-

cova îi amintea, ce-i drept, că vor exista obstacole pe acest drum. Dar Zilele din Iulie dovediseră că și cu ele se putea descurca. De data asta trebuia numai să ducă lucrurile până la capăt, fără să le permită prietenilor de la stânga să-i pună piedici. În primul rând, trebuia să înnoiască în întregime garnizoana din Petrograd: regimentele revoluţionare să fie înlocuite cu unităţi „sănătoase", care să nu asculte de soviete. În legătură cu acest plan, n-avea cum să ajungă la o înţelegere cu Comitetul Executiv și nici n-avea de ce: guvernul era recunoscut ca independent și ăsta era steagul sub care fusese încoronat la Moscova. E adevărat, conciliatorii înţelegeau independenţa doar ca pe-o formă, o modalitate de a-i îmblânzi pe liberali. Dar el, Kerenski, va transforma această formă în ceva material: doar nu degeaba spusese el la Moscova că nu era nici cu cei de dreapta, nici cu cei de stânga și că în asta consta forţa lui. Acum o s-o dovedească în realitate!

Linia Comitetului Executiv și cea a lui Kerenski au continuat să se îndepărteze una de alta în zilele care au urmat conferinţei: conciliatorii erau speriați de mase, Kerenski – de clasele avute. Masele populare cereau abolirea pedepsei cu moartea pe front. Kornilov, cadeţii, ambasadele Antantei cereau introducerea ei în spatele frontului.

Pe 19 august, Kornilov i-a telegrafiat ministrului-președinte: „Insist asupra necesităţii de a trece în subordinea mea districtul militar Petrograd". Statul-Major întindea pe față mâna spre capitală. Pe 24 august, Comitetul Executiv a prins curaj, cerând cu glas tare ca guvernul să pună capăt „metodelor contrarevoluţionare" și să treacă „fără întârziere și cu toată energia" la înfăptuirea transformărilor democratice. Era un limbaj nou. Kerenski era obligat să aleagă între adaptarea la platforma democratică, care, cu tot caracterul ei firav, putea duce la o ruptură cu liberalii și generalii, și programul lui Kornilov, care trebuia să ducă inevitabil la o ciocnire cu sovietele. Kerenski s-a hotărât să le întindă mâna lui Kornilov, cadeţilor, Antantei. Voia să evite cu orice preţ o luptă deschisă cu dreapta.

E adevărat, pe 21 august fuseseră puși sub arest la domiciliu marii-duci Mihail Aleksandrovici și Pavel Aleksandrovici. Alte câteva persoane fuseseră puse tot atunci sub supraveghere. Dar totul era mult prea neserios și a fost nevoie ca arestaţii să fie eliberați de îndată. „... S-a dovedit – va spune Kerenski mai târziu în depoziţiile făcute în cazul Kornilov – că am fost puși în chip conștient pe o pistă falsă." Ar fi trebuit să adauge: cu complicitatea lui Kerenski înșuși. Doar era mult prea evident că, pentru niște complotiști serioși, adică pentru toată jumătatea de dreapta a Conferinţei de la Moscova, nu se punea nicidecum problema restaurării monarhiei, ci a instituirii dictaturii burgheziei asupra poporului. În sensul acesta, Kornilov și toţi tovarășii lui respingeau, nu fără indignare, acuzaţia că ar avea planuri „contrarevoluţionare", adică monarhiste. Ce-i drept, undeva, pe la spate, se auzeau șușotind

foștii înalţi funcţionari, aghiotanţii imperiali, doamnele de companie, Sutele Negre de pe lângă Curte, vracii, călugării, balerinele. Dar astea erau niște mărimi insignifiante. Victoria burgheziei nu putea veni decât sub forma unei dictaturi militare. Chestiunea monarhiei putea să apară numai într-o etapă ulterioară și, din nou, doar pe baza contrarevoluţiei burgheze, nu a doamnelor de companie ale lui Rasputin. Pentru perioada dată, realitatea însemna lupta burgheziei împotriva poporului sub steagul lui Kornilov. Căutând o alianţă cu această tabără, Kerenski era cu atât mai dispus să se camufleze în faţa bănuielilor celor de stânga prin arestarea fictivă a marilor-duci. Mecanismul era așa de clar, că ziarul moscovit al bolșevicilor scria pe atunci: „Să arestezi vreo două momâi fără cap din neamul Romanovilor și să lași în libertate... clica militară condusă de Kornilov înseamnă să minţi poporul..." Iată de ce erau nesuferiţi bolșevicii, pentru că ei vedeau tot și vorbeau despre toate în gura mare.

Inspiratorul și conducătorul lui Kerenski în aceste zile critice a fost Savinkov, un mare căutător de aventuri, revoluţionar de tip sportiv, care preluase din școala terorismului individual dispreţul faţă de mase. Talentat și plin de voinţă – ceea ce nu l-a împiedicat, de altfel, să fie ani la rând un instrument în mâinile celebrului provocator Azef –, sceptic și cinic, se credea îndreptăţit, și nu fără temei, să-l privească de sus pe Kerenski și, ţinând mâna dreaptă la cozoroc, să-l ducă respectuos de nas cu cea stângă. Pe Kerenski, Savinkov îl impresiona ca om de acţiune, pe Kornilov – ca revoluţionar autentic cu un nume istoric. Miliukov redă o povestire curioasă despre prima întâlnire dintre comisar și general, spusă chiar de Savinkov. „Generale – a zis Savinkov –, știu că, dacă circumstanţele vor cere să mă împușcaţi, o s-o faceţi." Apoi, după o pauză, a adăugat: „Dar, dacă circumstanţele vor fi de așa natură că eu va trebui să vă împușc, o s-o fac la rândul meu". Savinkov iubea literatura, îi știa pe Corneille și Hugo, era înclinat spre genul înalt. Kornilov se pregătea să scape de revoluţie fără să se preocupe de formulele pseudoclasicismului și romantismului. Dar nici generalul nu era deloc nepăsător la farmecele „unui stil viguros, artistic": cuvintele fostului terorist trebuie să fi gâdilat plăcut latura eroică a fostului membru al Sutelor Negre.

Într-un articol de ziar apărut mai târziu, inspirat în mod evident, dar poate și scris de Savinkov, planurile acestuia vor fi explicate destul de transparent. „Încă de pe când era comisar... – spune articolul –, Savinkov a ajuns la concluzia că Guvernul Provizoriu nu era în stare să scoată ţara din situaţia grea. Aici trebuiau să acţioneze alte forţe. Totuși, întreaga activitate în direcţia asta se putea face numai sub steagul Guvernului Provizoriu, în special al lui Kerenski. Ar fi fost o dictatură revoluţionară înfăptuită cu o mână de fier. O asemenea mână, Savinkov o vedea la... generalul Kornilov." Kerenski – ca acoperire „revoluţionară", Kornilov – ca mână de fier. Despre rolul celei de-a treia părţi, articolul nu spune nimic. Dar nu e nicio îndoială că Savinkov că-

uta să-l împace pe comandantul suprem cu prim-ministrul cu intenţia de a scăpa de amândoi. O vreme, acest gând ascuns începuse să iasă așa de mult la suprafață, încât Kerenski, în ciuda protestelor lui Kornilov, l-a obligat pe Savinkov să-și dea demisia chiar în ajunul Conferinţei de Stat. Totuși, ca de obicei în acest cerc, demisia n-avea un caracter definitiv. „Pe 17 august, s-a aflat – va declara Filonenko – că Savinkov și eu ne păstram posturile și că ministrul-președinte a acceptat în principiu programul expus în raportul prezentat de generalul Kornilov, Savinkov și mine." Savinkov, căruia Kerenski, pe 17 august, „i-a ordonat să pregătească un proiect de lege referitor la măsurile ce trebuiau luate în spatele frontului", a făcut în acest sens o comisie sub preşedinţia generalului Apușkin. Temându-se în mod serios de Savinkov, Kerenski a sfârșit totuși prin a se hotărî să-l folosească pentru planul lui măreţ și nu numai că i-a păstrat locul la Ministerul de Război, dar i-a dat unul și la cel al Marinei. Asta însemna, în opinia lui Miliukov, că pentru guvern „venise vremea să acţioneze, chiar și cu riscul *de a-i scoate* pe bolșevici *în stradă*". În această privinţă, Savinkov „spunea pe față că, cu două regimente, poate înăbuși revolta bolșevicilor și le dizolva organizaţiile".

Și Kerenski, și Savinkov înţelegeau foarte bine, mai ales după Conferinţa de la Moscova, că programul lui Kornilov nu va fi în niciun caz acceptat de sovietele conciliatoare. Sovietul din Petrograd, care tocmai ceruse abolirea pedepsei cu moartea pe front, s-ar fi ridicat cu o forţă îndoită împotriva introducerii acesteia în spatele frontului! Pericolul era, prin urmare, ca mișcarea împotriva loviturii de stat plănuite de Kerenski să nu fie condusă de bolșevici, ci de soviete. Totuși, era cu neputinţă să se oprească numai din cauza asta: doar era vorba de salvarea ţării!

„Pe 22 august – scrie Kerenski –, Savinkov s-a dus la Statul-Major, printre altele (!) pentru ca, la însărcinarea mea, să-i ceară generalului Kornilov să pună la dispoziţia guvernului un corp de cavalerie." Când a fost nevoit să se justifice în faţa opiniei publice, Savinkov însuși și-a definit această însărcinare astfel: „să-i cer generalului Kornilov un corp de cavalerie pentru a putea institui în mod efectiv legea marţială la Petrograd și pentru a apăra Guvernul Provizoriu de orice atentate, mai ales (!) din partea bolșevicilor, a căror acţiune..., din datele unui serviciu de contrainformaţii străin, se pregătea din nou în paralel cu asaltul german și cu răscoala din Finlanda..." Datele fantastice ale contrainformaţiilor trebuiau să mascheze pur și simplu faptul că guvernul însuși, după cum se exprimă Miliukov, acceptase „riscul de a-i scoate pe bolșevici în stradă", adică era gata să provoace o răscoală. Și, pentru că promulgarea decretelor referitoare la dictatura militară fusese stabilită pentru ultimele zile ale lui august, Savinkov a legat de această dată și revolta așteptată.

Pe 25 august, organul bolșevicilor, *Proletarii*, a fost închis fără niciun motiv aparent. *Rabocii*, care l-a înlocuit, scria că predecesorul său fusese „su-

primat a doua zi după ce i-a chemat pe muncitori și pe soldaţi la rezistenţă și la calm, odată cu străpungerea frontului de la Riga. A cui mână e așa de grijulie să nu-i lase pe muncitori să știe că partidul îi avertizează împotriva provocărilor?" Întrebarea nimerea fix la ţintă. Soarta presei bolșevice se afla în mâinile lui Savinkov. Închiderea ziarului oferea două avantaje: irita masele și împiedica partidul să le ţină departe de provocarea ce venea, de data asta, chiar de la înălţimile guvernamentale.

Conform însemnărilor din procesele-verbale de la Statul-Major, poate puţin stilizate, dar corespunzând, în general, întru totul caracterului situaţiei și personajelor, Savinkov i-a declarat lui Kornilov: „Cererile dumneavoastră, Lavr Gheorghievici, vor fi satisfăcute în zilele următoare. Dar guvernul se teme că, în cazul acesta, la Petrograd ar putea apărea complicaţii serioase... Publicarea cererilor dumneavoastră... va fi imboldul pentru ieșirea în stradă a bolșevicilor... Nu se știe cum vor reacţiona sovietele în legătură cu noua lege. Ele pot să fie de asemenea împotriva guvernului... De aceea, vă rog să daţi dispoziţie ca, spre sfârșitul lui august, Corpul 3 de cavalerie să fie trimis la Petrograd și pus la dispoziţia Guvernului Provizoriu. În cazul în care, în afară de bolșevici, o să iasă și membrii sovietelor, va trebui să acţionăm împotriva lor". Emisarul lui Kerenski a mai spus că măsurile trebuiau să fie dintre cele mai ferme și mai nemiloase, la care Kornilov a răspuns că „nici nu înţelege alt fel de măsuri". Mai târziu, când va trebui să se justifice, Savinkov va spune: „Dacă sovietele ar fi fost bolșevice în momentul răscoalei bolșevicilor..." Dar era o găselniţă mult prea grosolană: decretele ce anunţau lovitura de stat a lui Kerenski trebuiau să vină în trei-patru zile. Prin urmare, nu era vorba de niște soviete ale viitorului, ci de cele existente la sfârșitul lui august.

Pentru a nu se isca vreo neînţelegere și pentru a nu stârni protestele bolșevicilor „înainte de vreme", s-au înţeles asupra următoarei ordini a acţiunilor: mai întâi să fie concentrat la Petrograd corpul de cavalerie, apoi să fie declarată legea marţială în capitală și abia după aceea să se dea noile legi care trebuiau să provoace răscoala bolșevicilor. În procesul-verbal al Statului-Major, planul acesta e scris negru pe alb: „Pentru ca Guvernul Provizoriu să știe cu precizie când să declare legea marţială în districtul militar Petrograd și când să promulge noua lege, e nevoie ca generalul Kornilov să-i comunice prin telegraf acestuia, adică lui Savinkov, momentul exact când corpul de cavalerie se va apropia de Petrograd".

Generalii complotiști au înţeles, spune Stankevici, „că Savinkov și Kerenski... vor să dea o lovitură de stat cu ajutorul Statului-Major. Tocmai de asta aveau nevoie. Ei au acceptat numaidecât toate cererile și condiţiile". Credincios lui Kerenski, Stankevici explică că Statul-Major „i-a legat din greșeală" pe Kerenski și Savinkov „unul de celălalt". Dar cine ar fi putut să-i separe, din moment ce Savinkov venise de la Kerenski cu însărcinări formu-

late precis? Kerenski însuși scrie: „Pe 25 august, Savinkov s-a întors de la Statul-Major și mi-a raportat că trupele vor fi puse la dispoziţia Guvernului Provizoriu conform înţelegerii". Adoptarea de către guvern a proiectului de lege privind măsurile din spatele frontului, care trebuia să fie prologul acţiunilor hotărâtoare ale corpului de cavalerie, a fost stabilită pentru seara zilei de 26. Totul era pregătit. Rămânea numai să se apese pe buton.

Evenimentele, documentele, mărturiile participanţilor, în sfârșit, mărturisirile lui Kerenski însuși demonstrează în mod limpede că, fără știrea unei părţi a propriului guvern, pe la spatele sovietelor care-i dăduseră puterea, pe ascuns de partidul din care făcea parte, ministrul-președinte a făcut o înţelegere cu generalii de la vârful armatei, pentru a schimba în chip radical regimul de stat cu ajutorul forţelor armate. În limbajul legislaţiei penale, acest mod de acţiune are o denumire foarte precisă, cel puţin pentru acele situaţii când întreprinderea nu duce la victorie. Contradicţia dintre caracterul „democratic" al politicii lui Kerenski și planul lui de salvare a ţării cu ajutorul sabiei poate părea de nerezolvat numai la o privire superficială. De fapt, planul de a folosi cavaleria rezulta întru totul din politica conciliatoare. Pentru a înţelege această legitate putem face abstracţie într-o măsură foarte mare nu numai de personalitatea lui Kerenski, dar și de particularităţile mediului naţional: este vorba numai de logica obiectivă a mișcării conciliatoare în condiţiile revoluţiei.

Friedrich Ebert, reprezentantul împuternicit de către popor al Germaniei, conciliator și democrat, nu numai că a acţionat sub conducerea generalilor Hohenzollernilor pe la spatele propriului partid, dar a fost, încă de la începutul lui decembrie 1918, complice direct la un complot militar care avea ca scop arestarea organului suprem al consiliilor[2] și proclamarea lui Ebert însuși președinte al republicii. Nu întâmplător Kerenski l-a declarat mai târziu pe Ebert drept omul de stat ideal.

Când toate planurile lui Kerenski, Savinkov și Kornilov s-au prăbușit, Kerenski, care a fost nevoit să îndeplinească sarcina deloc ușoară a ștergerii urmelor, a spus: „După Conferinţa de la Moscova, pentru mine a fost limpede că viitoarea încercare de lovitură va veni de la dreapta, nu de la stânga". Este absolut incontestabil că Kerenski se temea de Statul-Major și de simpatia pe care burghezia le-o arăta militarilor complotiști. Dar problema e că Kerenski n-a socotit necesar să se lupte cu Statul-Major cu ajutorul unui corp de cavalerie, ci aplicând programul lui Kornilov în propriul său nume. Complicele cu faţă dublă al prim-ministrului n-a îndeplinit numai o simplă misiune pentru care ar fi fost de ajuns o telegramă cifrată trimisă de la Palatul de Iarnă la Moghilev, nu, el s-a prezentat ca un intermediar care să-i împace

[2] E vorba de consiliile (*Räte*) de reprezentanţi ai muncitorilor și soldaţilor, un corespondent al sovietelor din Rusia, apărute în cursul Revoluţiei Germane din 1918. *(N. red.)*

pe Kornilov și Kerenski, adică să le pună planurile în acord și în felul acesta să asigure loviturii de stat o albie cât mai legală. Prin intermediul lui Savinkov, Kerenski părea să spună: „Acţionaţi, dar în limitele planului *meu*. În felul acesta, veţi evita riscul și veţi primi aproape tot ce doriţi". Savinkov, la rândul lui, dădea de înţeles: „Nu ieșiți *înainte de vreme* din cadrul planurilor lui Kerenski". Asta a fost ecuaţia originală cu trei necunoscute. Numai în această combinaţie e de înţeles cererea făcută de Kerenski, prin intermediul lui Savinkov, la Statul-Major de a i se trimite un corp de cavalerie. Complotiștilor li se adresa un complice de rang înalt, care se păstra în limitele legalității sale și se străduia să-și supună complotul însuși.

Printre misiunile date lui Savinkov, numai una arăta ca o măsură îndreptată într-adevăr împotriva complotului de dreapta: ea privea Comitetul General al Uniunii Ofiţerilor, a cărei dizolvare fusese cerută la o conferinţă de la Petrograd a partidului lui Kerenski. Dar remarcabilă aici este chiar formularea însărcinării: „*în măsura posibilului*, să se lichideze Uniunea Ofiţerilor". Și mai remarcabil este că Savinkov nu numai că n-a găsit această posibilitate, dar nici n-a căutat-o. Chestiunea a fost îngropată pur și simplu ca inoportună. Misiunea însăși fusese dată numai pentru a avea pe hârtie o urmă, o justificare faţă de cei de stânga: cuvintele „în măsura posibilului" însemnau că nu era nevoie de executare. Parcă pentru a sublinia cu și mai mare claritate caracterul decorativ al misiunii, ea fusese pusă pe primul loc.

Încercând să micșoreze cât de cât semnificaţia criminală a faptului că, în așteptarea loviturii de dreapta, el curăţa capitala de regimentele revoluţionare și i se adresa în același timp lui Kornilov, cerându-i trupe „de nădejde", Kerenski va pomeni mai târziu despre cele trei condiţii sacramentale pe care le pusese pentru chemarea corpului de cavalerie. Astfel, acordul de a-i subordona lui Kornilov districtul militar Petrograd era condiţionat de scoaterea capitalei și a împrejurimilor ei din cadrul districtului, ca guvernul să nu se afle cu totul în mâinile Statului-Major, căci, așa cum s-a exprimat Kerenski în cercul său, „atunci, am fi imediat înghiţiţi". Condiţia asta arată numai că, dorind să-i supună pe generali propriului plan, Kerenski n-avea la dispoziţia sa nimic în afară de o chiţibușărie neputincioasă. Faptul că Kerenski nu voia să se lase înghiţit poate fi crezut fără nicio dovadă. Celelalte două condiţii erau de același fel: Kornilov nu trebuia să includă în componenţa corpului expediţionar așa-numita „Divizie Sălbatică", formată din munteni din Caucaz, și nici să-l pună pe generalul Krîmov în fruntea corpului. Din punctul de vedere al apărării intereselor democraţiei, asta însemna, de fapt, să înghiţi o cămilă și să cerni niște ţânţari. În schimb, din punctul de vedere al mascării loviturii date revoluţiei, condiţiile lui Kerenski aveau o importanţă incontestabil mai mare. A-i trimite împotriva muncitorilor din Petrograd pe muntenii caucazieni, care nu vorbeau rusește, ar fi fost lipsit de precauţie: la asta nu se hotărâse la vremea

lui nici măcar ţarul! Dezavantajul numirii lui Krîmov, despre care Comitetul Executiv avea destule informaţii clare, va fi explicat în mod convingător la Statul-Major de Savinkov, pe baza intereselor lor comune. „N-ar fi de dorit – va spune el – ca, în caz de revoltă la Petrograd, aceasta să fie înăbușită chiar de generalul Krîmov. Opinia publică ar putea lega de numele lui niște intenţii pe care el nu le are...” În sfârșit, însuși faptul că șeful guvernului, chemând în capitală un detașament de trupe, o lua înainte cu rugămintea ciudată de a nu trimite „Divizia Sălbatică” și de a nu-l numi pe Krîmov îl dă de gol pe Kerenski într-un mod cât se poate de clar, și anume că el știa de dinainte nu numai schema generală a complotului, dar și componenţa expediţiei de pedeapsă plănuite și candidaturile celor mai importanţi executanţi.

Totuși, oricum au stat lucrurile cu aceste circumstanţe secundare, este absolut evident că corpul de cavalerie al lui Kornilov nu putea fi deloc potrivit pentru apărarea „democraţiei”. În schimb, Kerenski nu putea să nu fie sigur că, dintre toate unităţile armatei, acest corp va fi arma cea mai de nădejde împotriva revoluţiei. E adevărat, ar fi fost mai avantajos să aibă la Petrograd un detașament fidel personal lui Kerenski, aflat deasupra celor de dreapta și de stânga. Totuși, așa cum o să arate mersul ulterior al evenimentelor, asemenea trupe nu existau în realitate. Pentru a lupta cu revoluţia nu exista nimeni în afară de oamenii lui Kornilov; la ei apelase Kerenski.

Măsurile militare nu făceau decât să le completeze pe cele politice. Cursul general pe care l-a urmat Guvernul Provizoriu timp de aproape două săptămâni, între Conferinţa de la Moscova și rebeliunea lui Kornilov, ar fi, de fapt, de ajuns pentru a demonstra că Kerenski nu era gata de o luptă cu cei de dreapta, ci de un front comun cu ei împotriva poporului. Ignorând protestele Comitetului Executiv faţă de politica sa contrarevoluţionară, guvernul a făcut pe 26 august un pas curajos în favoarea moșierilor, hotărând pe neașteptate dublarea preţurilor la cereale. Caracterul odios al acestei măsuri, introduse în plus și la cererea publică a lui Rodzianko, o apropia de o provocare conștientă a maselor înfometate. Kerenski încerca în mod evident să cumpere printr-o mare mită flancul de extremă dreapta de la Conferinţa de la Moscova. „Sunt al vostru!” îi spunea el Uniunii Ofiţerilor prin ordinul său lingușitor, semnat în aceeași zi în care Savinkov se ducea la tratativele de la Statul-Major. „Sunt al vostru!” se grăbea Kerenski să le strige moșierilor în ajunul răfuielii cavaleriștilor cu ceea ce mai rămăsese din Revoluţia din Februarie.

Depoziţiile lui Kerenski în faţa comisiei de anchetă numite chiar de el vor avea un caracter nedemn. Chiar dacă va vorbi în calitate de martor, șeful guvernului se va simţi, de fapt, principalul acuzat, mai mult, unul care umblă cu cioara vopsită. Funcţionari cu multă experienţă, care au înţeles foarte bine mecanismul evenimentelor, vor lăsa impresia că iau chipurile în serios explicaţiile șefului guvernului. Dar restul muritorilor, inclusiv membrii

partidului lui Kerenski, vor fi în mod vădit nedumeriţi în ce fel același corp de cavalerie putea fi util și pentru realizarea unei lovituri de stat, și pentru respingerea ei. Era mult prea nesăbuit din partea unui „socialist-revoluţionar" să bage în capitală o armată destinată să o sugrume. E adevărat, și troienii aduseseră odinioară între zidurile propriului oraș un detașament dușman; dar ei, cel puţin, nu știau ce se ascunde în pântecele calului de lemn. De altfel, un istoric din Antichitate chiar a contrazis versiunea poetului: după Pausanias, puteai să-l crezi pe Homer numai dacă socoteai că troienii erau „niște proști lipsiţi de orice urmă de raţiune". Ce ar fi spus bătrânul despre depoziţiile lui Kerenski?

IX. REBELIUNEA LUI KORNILOV

Încă de la începutul lui august, Kornilov dăduse dispoziţii ca „Divizia Sălbatică" și Corpul 3 de cavalerie să fie mutate de pe frontul de sud-vest în regiunea triunghiului de cale ferată Nevel-Novosokolniki-Velikie Luki, ca bază comodă de ofensivă asupra Petrogradului, sub pretextul formării unor rezerve pentru apărarea Rigăi. Tot atunci, comandantul suprem dăduse ordin să se concentreze o divizie de cazaci în regiunea dintre Vîborg și Beloostrov: un pumn ridicat chiar deasupra capului capitalei – de la Beloostrov la Petrograd sunt numai 30 de kilometri! –, căruia i s-a dat aparenţa de rezervă pentru eventuale operaţiuni în Finlanda. Astfel, încă înainte de Conferinţa de la Moscova, patru divizii de cavalerie considerate drept cele mai potrivite pentru a-i înfrunta pe bolșevici fuseseră transferate pentru a lovi Petrogradul. În legătură cu divizia caucaziană, în anturajul lui Kornilov se spunea doar atât: „Muntenilor le e indiferent pe cine o să taie". Planul strategic era simplu. Cele trei divizii trimise din sud trebuiau aduse pe calea ferată până la Ţarskoe Selo, Gatcina și Krasnoe Selo, pentru ca, de acolo, „*la primirea de informaţii* despre izbucnirea unor tulburări la Petrograd și *nu mai târziu* de dimineaţa lui 1 septembrie", să pornească în marș spre a ocupa partea de sud a capitalei, pe malul stâng al Nevei. Divizia amplasată în Finlanda trebuia să ocupe în același timp partea de nord a capitalei.

Prin intermediul Uniunii Ofiţerilor, Kornilov a intrat în legătură cu societăţile patriotice din Petrograd, care dispuneau, din spusele lor, de două mii de oameni, înarmaţi de minune, dar care aveau nevoie de ofiţeri cu experienţă pentru a-i conduce. Kornilov a promis să le dea comandanţi de pe front, sub pretextul că ar fi în permisie. Pentru a observa starea de spirit a muncitorilor și soldaţilor din Petrograd, ca și activitatea revoluţionarilor, s-a format un serviciu secret de contrainformaţii, în fruntea căruia se afla colonelul „Diviziei Sălbatice", Gheiman. Acţiunea se desfășura în cadrul regulamentelor militare, iar complotul dispunea de aparatul Statului-Major.

Conferinţa de la Moscova nu făcuse decât să-i întărească planurile lui Kornilov. Ce-i drept, Miliukov, așa cum povestește chiar el, îi recomandase

să mai aștepte puţin, căci Kerenski s-ar fi bucurat încă în provincie de o oarecare popularitate. Dar un asemenea sfat nu putea avea o influenţă asupra unui general dezlănţuit: la urma urmelor, nu era vorba de Kerenski, ci de soviete; mai mult, Miliukov nu era un om de acţiune: era un civil și, lucrul cel mai rău, un profesor. Bancherii, industriașii, generalii de cazaci presau, mitropoliţii binecuvântau. Ordonanţa Zavoiko garanta succesul. Din toate părţile veneau telegrame de salut. Diplomaţia aliată lua parte în mod activ la mobilizarea forţelor contrarevoluţionare. Sir Buchanan ţinea în mâinile sale mai multe fire ale complotului. Reprezentanţii militari ai aliaţilor de pe lângă Statul-Major dădeau asigurări în legătură cu cele mai bune sentimente ale lor. „Mai ales reprezentantul britanic – mărturisește Denikin – făcea asta într-o formă emoţionantă." În spatele ambasadelor se aflau guvernele lor. Într-o telegramă din 23 august, comisarul Guvernului Provizoriu din străinătate, Svatikov, comunica de la Paris că, în timpul audienţei de rămas-bun, ministrul de externe Ribot „se interesase extrem de curios care dintre oamenii din anturajul lui Kerenski este un om ferm și energic", iar președintele Poincaré „a tot întrebat despre... Kornilov". Statul-Major știa toate astea. Kornilov nu vedea niciun motiv să amâne și să aștepte. În jurul zilei de 20, două divizii de cavalerie au fost deplasate în direcţia Petrograd. În ziua căderii Rigăi, la Statul-Major au fost chemaţi câte patru ofiţeri din partea fiecărui regiment al armatei, în total circa 4.000, „pentru a studia niște aruncătoare de proiectile englezești". Celor mai de încredere li s-a explicat numaidecât că era vorba de a înăbuși o dată pentru totdeauna „Petrogradul bolșevic". În aceeași zi, Statul-Major a ordonat să li se trimită de îndată diviziilor de cavalerie câteva cutii de grenade de mână: ele puteau fi de mare folos în luptele de stradă. „Se convenise – scrie șeful de stat-major Lukomski – că totul trebuia să fie gata pentru 26 august."

În clipa apropierii de capitală a trupelor lui Kornilov, organizaţia din interior „trebuia să acţioneze în Petrograd, să ocupe Institutul Smolnîi și să încerce să-i aresteze pe conducătorii bolșevici". Ce-i drept, conducătorii bolșevici apăreau la Institutul Smolnîi numai la ședinţe; în schimb, cel care se afla acolo în permanenţă era Comitetul Executiv, care-i numea pe miniștri și continua să-l considere pe Kerenski drept unul dintre vicepreședinţii săi. Dar, într-o mare acţiune, nici nu se poate și nici nu e nevoie să se ţină seama de nuanţe. Kornilov, în orice caz, nu se ocupa cu așa ceva. „E timpul – îi spunea el lui Lukomski – să-i spânzurăm pe oamenii și spionii nemţilor, în frunte cu Lenin, și să împrăștiem Sovietul de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor, dar să-l împrăștiem așa de bine, încât să nu se mai reunească niciodată."

Kornilov era ferm hotărât să-i încredinţeze conducerea operaţiunii lui Krîmov, care se bucura în anturajul său de reputaţia unui general curajos și hotărât. „Krîmov era pe atunci vesel, plin de viaţă – spune Denikin despre el – și privea cu încredere în viitor." La Statul-Major, Krîmov era privit cu

încredere. „Sunt convins – spunea Kornilov despre el – că nu va sta pe gânduri, dacă va fi nevoie, să spânzure toată componenţa Sovietului de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor." Alegerea generalului „vesel, plin de viaţă" era, prin urmare, cum nu se poate mai bună.

În toiul acestor activităţi care distrăgeau cumva atenţia de la frontul german, Savinkov a venit la Statul-Major pentru a lămuri mai bine vechiul acord, aducându-i câteva modificări secundare. Pentru lovitura împotriva dușmanului comun, Savinkov a propus chiar data pe care Kornilov o stabilise deja de multă vreme pentru acţiunile sale împotriva lui Kerenski: jumătate de an de la revoluţie. Deși planul loviturii de stat era împărţit în două curente, ambele părţi încercau să opereze cu elementele comune din plan: Kornilov – pentru mascare, Kerenski – pentru susţinerea propriilor iluzii. Propunerea lui Savinkov îi convenea Statului-Major de minune: guvernul își oferea capul, Savinkov se pregătea să ofere laţul. Generalii de la Statul-Major își frecau mâinile. „Mușcă!" spuneau ei, ca niște pescari fericiţi.

Kornilov făcea cu atât mai ușor concesii, cu cât nu-l constau nimic. Ce însemnătate avea scoaterea garnizoanei din Petrograd din subordinea Statului-Major, din moment ce trupele lui Kornilov urmau să intre în capitală? Acceptând celelalte două condiţii, Kornilov le-a și încălcat imediat: „Divizia Sălbatică" a fost pusă în avangardă, iar Krîmov în fruntea întregii operaţiuni. Kornilov nu socotea necesar să cearnă ţânţarii.

Bolșevicii discutau în mod deschis principalele lor chestiuni de tactică: un partid de masă nu poate acţiona altfel. Guvernul și Statul-Major nu puteau să nu știe că bolșevicii se abţineau de la demonstraţii și nu îndemnau la ele. Dar, așa cum dorinţa este uneori părintele gândului, așa și necesitatea politică devine mama prognozei. Toate clasele conducătoare vorbeau despre o răscoală iminentă pentru că aveau mare nevoie de ea. Data răscoalei era ba devansată, ba amânată cu câteva zile. Presa spunea că Ministerul de Război, adică Savinkov, trata „extrem de serios" viitoarea demonstraţie. *Reci* spunea că iniţiativa demonstraţiei îi aparţinea fracţiunii bolșevice din Sovietul din Petrograd. Ca politician, Miliukov a fost așa de mult angajat în chestiunea așa-zisei demonstraţii a bolșevicilor, încât va socoti o chestiune de onoare să susţină această versiune și în calitate de istoric. „Documentele serviciilor de informaţii publicate mai târziu – scrie el – indică chiar în acel moment noi alocări de sume de bani germani pentru «acţiunea lui Troţki»." Împreună cu serviciile rusești de informaţii, profesorul istoric uită că Troţki, căruia Statul-Major german îi spunea pe nume pentru comoditatea patrioţilor ruși, se afla „chiar în acel moment" – din 23 iulie până în 4 septembrie – în închisoare. Faptul că axa Pământului este numai o linie imaginară nu împiedică, așa cum se știe, Pământul să se rotească. Așa și planul operaţiunii lui Kornilov se învârtea ca în jurul unei axe în jurul demonstraţiei imaginare a bolșevicilor.

Asta ar fi putut să fie cu totul de ajuns în perioada pregătitoare. Dar pentru deznodământ era nevoie totuși de ceva mai material.

În niște însemnări interesante, care dezvăluie latura de culise a chestiunii, unul dintre conducătorii complotului militar, ofiţerul Vinberg, a confirmat în întregime indiciile bolșevicilor că se desfășura o amplă acţiune de provocare organizată de militari. Sub presiunea faptelor și a documentelor, chiar și Miliukov este obligat să recunoască că „bănuielile cercurilor de extremă stânga erau îndreptățite; agitaţia din uzine intra, fără îndoială, în rândul obiectivelor care trebuiau îndeplinite de către organizaţiile de ofiţeri". Dar nici asta n-a ajutat: bolșevicii, așa cum se plânge același istoric, s-au hotărât „să nu marșeze", iar masele n-aveau intenţia de a ieși în stradă fără bolșevici. Totuși, în cadrul planului, acest obstacol fusese luat și el în calcul și, ca să spunem așa, eliminat din vreme. „Centrul Republican", cum se numea organul de conducere al complotiștilor din Petrograd, s-a hotărât pur și simplu să-i înlocuiască pe bolșevici; contrafacerea insurecției revoluţionare a căzut în sarcina colonelului de cazaci Dutov. În ianuarie 1918, la întrebarea prietenilor săi politici: „Ce trebuia să se întâmple la 28 august 1917?", Dutov a răspuns exact așa: „Între 28 august și 2 septembrie, sub masca bolșevicilor trebuia să acţionez eu". Totul fusese gândit. Nu degeaba lucraseră la plan ofiţerii de la Statul-Major General.

După întoarcerea lui Savinkov de la Moghilev, Kerenski era înclinat, la rândul lui, să creadă că neînţelegerile fuseseră risipite și că Statul-Major fusese inclus în întregime în planul său. „Erau momente – scrie Stankevici – când toate personajele credeau că acţionează nu numai în aceeași direcţie, dar și că-și înfăţișează modul de acţiune în același fel." Aceste momente fericite n-au durat prea mult. În plan s-a amestecat întâmplarea, care, asemeni tuturor întâmplărilor din istorie, a deschis supapa necesităţii. La Kerenski s-a prezentat octombristul Lvov, membru al primului Guvern Provizoriu, chiar cel care, în calitate de procurator suprem cu gura cam slobodă al Sfântului Sinod, declarase că acolo ţineau ședinţe niște „idioţi și ticăloși". Soarta îi încredinţase lui Lvov să dezvăluie că, sub aparenţa unui plan unic, existau, de fapt, două planuri, dintre care unul era îndreptat cu dușmănie împotriva celuilalt.

În calitate de politician șomer, dar vorbăreţ, Lvov lua parte, când la Statul-Major, când la Palatul de Iarnă, la discuţii nesfârșite despre transformarea puterii și salvarea ţării. De data asta, el venise cu propunerea de a negocia o remaniere a cabinetului pe baze naţionale, speriindu-l într-o manieră prietenească pe Kerenski cu tunetele și fulgerele Statului-Major nemulţumit. Nelinițtit, ministrul-președinte s-a hotărât să se folosească de Lvov pentru a pune la încercare Statul-Major și, în același timp, după câte se pare, pe complicele său Savinkov. Kerenski a declarat că-i place ideea unei schimbări în direcţia dictaturii, ceea ce nu era o prefăcătorie, și l-a încurajat pe Lvov să poarte tratative în continuare, ceea ce era o stratagemă.

Când Lvov a revenit la Statul-Major, deja învestit cu puteri de Kerenski, generalii au văzut în misiunea lui dovada că guvernul era copt pentru capitulare. Nu mai departe de ajun, Kerenski se obligase prin intermediul lui Savinkov să ducă la îndeplinire, sub protecţia unui corp de cazaci, programul lui Kornilov; acum, Kerenski îi propunea Statului-Major să coopereze la transformarea puterii. Trebuie să-l presăm, au hotărât pe bună dreptate generalii. Kornilov i-a explicat lui Lvov că, întrucât răscoala apropiată a bolșevicilor avea ca scop „răsturnarea puterii Guvernului Provizoriu și încheierea păcii cu Germania, căreia bolșevicii îi vor preda flota de la Marea Baltică", nu mai exista altă soluţie decât „transmiterea neîntârziată a puterii de către Guvernul Provizoriu în mâinile comandantului suprem". Kornilov a mai spus: „Nu are nicio importanţă cine este acesta". Dar el n-avea deloc de gând să cedeze altcuiva locul său. Inamovibilitatea sa fusese garantată din vreme de jurământul cavalerilor Ordinului „Sf. Gheorghe", al Uniunii Ofiţerilor și al Consiliului Oștilor Căzăcești. În interesul apărării „securităţii" lui Kerenski și a lui Savinkov de bolșevici, Kornilov îi ruga cu insistenţă să vină la Statul-Major, pentru a se pune sub protecţia lui personală. Ordonanţa Zavoiko i-a sugerat destul de clar lui Lvov în ce anume va consta protecţia asta.

Revenit la Moscova[1], Lvov a încercat, ca un „prieten", să-l convingă cu ardoare pe Kerenski să accepte propunerea lui Kornilov „pentru a salva viaţa membrilor Guvernului Provizoriu și, mai cu seamă, pe a lui personală". Kerenski nu putea să nu înţeleagă în sfârșit că jocul politic de-a dictatura lua o întorsătură serioasă și se putea încheia foarte prost. Hotărându-se să acţioneze, l-a chemat în primul rând pe Kornilov la telefon, pentru a verifica dacă Lvov transmisese mesajul corect. Kerenski i-a pus întrebări nu numai în numele său, ci și al lui Lvov, deși ultimul nu era prezent la discuţie. „O asemenea metodă – remarcă Martînov –, potrivită pentru un detectiv, nu i se potrivea, firește, deloc unui șef de guvern." Kerenski a vorbit despre sosirea sa și a lui Savinkov a doua zi la Statul-Major ca despre un lucru stabilit. Tot dialogul telefonic pare de necrezut: șeful democrat al guvernului și „generalul republican" cad la înţelegere în privința cedării puterii de la unul la altul de parcă ar fi fost vorba de un loc în vagonul de dormit!

Miliukov are perfectă dreptate când vede în cererea lui Kornilov de a i se transmite puterea numai „o continuare a tuturor acelor discuţii începute deja despre dictatură, despre reorganizarea puterii ș.a.m.d." Dar Miliukov merge mult prea departe când încearcă, pe această bază, să prezinte lucrurile de parcă complotul Statului-Major nici n-ar fi existat. Fără îndoială, Kornilov n-ar fi putut să-și prezinte cererile prin intermediul lui Lvov dacă n-ar fi fost înţe-

[1] E vorba de o scăpare a autorului; în acel moment, Kerenski nu se găsea la Moscova, ci la Petrograd, cum rezultă și din cele ce urmează. *(N. red.)*

les de dinainte cu Kerenski. Dar asta nu schimbă faptul că, printr-un complot general, Kornilov masca un altul, pe al său personal. În timp ce Kerenski și Savinkov se pregăteau să-i lichideze pe bolșevici și, în parte, sovietele, Kornilov avea intenţia de a lichida totodată și Guvernul Provizoriu. Or, tocmai asta nu voia Kerenski.

În seara de 26, Statul-Major a putut într-adevăr să creadă timp de câteva ore că guvernul capitula fără luptă. Dar asta nu înseamnă că n-a existat un complot, ci numai că acesta părea pe cale să reușească. Un complot victorios găsește mereu căi de a se legaliza. „L-am văzut pe generalul Kornilov după discuţia asta – mărturisește prinţul Trubeţkoi, un diplomat care reprezenta Ministerul de Externe pe lângă Statul-Major. Un oftat de ușurare i-a ieșit din piept și, la întrebarea mea: «Deci guvernul e deschis la propunerile dumneavoastră?», el a răspuns: «Da».” Kornilov greșea. Chiar în acel moment, guvernul, în persoana lui Kerenski, încetase să mai fie deschis la propunerile lui.

Carevasăzică Statul-Major are planurile lui? Carevasăzică nu e vorba de dictatură în general, ci de dictatura lui Kornilov? Lui, lui Kerenski, i se oferă parcă în glumă postul de ministru al justiţiei? Kornilov fusese, într-adevăr, atât de lipsit de precauţie, încât îi făcuse această aluzie lui Lvov. Identificându-se pe sine cu revoluţia, Kerenski i-a strigat ministrului de finanţe Nekrasov: „Nu le predau revoluţia!” Lvov, prietenul dezinteresat, a fost pus de îndată sub arest și a petrecut o noapte albă în Palatul de Iarnă, cu două santinele la picioare, ascultând, cu un scrâșnet de dinţi, cum, „în camera cealaltă, a lui Alexandru al III-lea, Kerenski, triumfător, mulţumit de mersul plin de succes al acţiunii sale, cânta întruna arii de operă”. În aceste ore, Kerenski simţea un aflux extraordinar de energie.

Petrogradul trăia în acele zile într-o dublă neliniște. Tensiunea politică, exagerată intenţionat de presă, ascundea în sine o explozie. Căderea Rigăi apropiase frontul. Chestiunea evacuării capitalei, pe care circumstanţele războiului o aduseseră în discuţie deja cu multă vreme înainte de căderea monarhiei, căpăta acum o nouă dimensiune. Oamenii cu stare părăseau orașul. Fuga burgheziei era alimentată de frica de o nouă răscoală mult mai mult decât de invazia dușmanului. Pe 26 august, Comitetul Central al Partidului Bolșevic și-a repetat avertismentul: „Persoane obscure... desfășoară o campanie de provocare chipurile în numele partidului nostru”. Organele conducătoare ale Sovietului din Petrograd, ale sindicatelor și comitetelor de fabrică și de uzină au declarat în aceeași zi: nicio organizaţie muncitorească, niciun partid politic nu îndeamnă la demonstraţii. Cu toate acestea, zvonurile despre o răsturnare în ziua următoare a guvernului nu încetau nicio clipă. „În cercurile guvernamentale – spunea presa – se vorbește despre hotărârea luată unanim de a zdrobi toate încercările de manifestaţie.” Se luaseră măsuri chiar și pentru a declanșa manifestaţia înainte de-a o înăbuși.

În ziarele din dimineaţa de 27 nu numai că nu se vorbea încă nimic despre planurile de rebeliune ale Statului-Major, ci, dimpotrivă, un interviu cu Savinkov asigura că „generalul Kornilov se bucură de încrederea absolută a Guvernului Provizoriu". Ziua aniversării celor șase luni de la revoluţie arăta deosebit de liniștită. Muncitorii și soldaţii evitau tot ce ar fi semănat cu o demonstraţie. Burghezia, temându-se de tulburări, stătea prin case. Străzile erau pustii. Mormintele victimelor din Februarie de pe Câmpul lui Marte păreau uitate.

În dimineaţa zilei mult așteptate, care trebuia să aducă salvarea ţării, comandantul suprem a primit de la ministrul-președinte următorul ordin telegrafic: să-și predea atribuţiile șefului de stat-major și să vină numaidecât la Petrograd. Chestiunea lua dintr-odată o întorsătură cu totul neașteptată. Generalul și-a dat seama, așa cum spunea chiar el, „că aici e vorba de un joc dublu". Ar fi putut spune foarte bine că propriul joc dublu fusese descoperit. Kornilov s-a hotărât să nu cedeze. Încercările lui Savinkov făcute prin firul direct n-au ajutat la nimic. „Obligat să acţionez în chip deschis – spunea comandantul suprem într-un manifest adresat poporului –, eu, generalul Kornilov, declar că Guvernul Provizoriu, sub presiunea majorităţii bolșevice din soviete, acţionează în deplin acord cu planurile Statului-Major General german chiar în clipa în care urmează să se producă un desant al trupelor dușmane pe litoralul Rigăi, distrugând armata și zguduind ţara din interior." Nedorind să predea puterea trădătorilor, el, Kornilov, „preferă să moară pe câmpul de onoare și de luptă". Despre autorul acestui manifest, Miliukov va scrie mai târziu cu o nuanţă de admiraţie: „Ferm, dispreţuind orice subtilitate juridică și mergând drept spre ţel odată ce l-a recunoscut ca fiind drept". Un comandant suprem care ia trupe de pe front pentru răsturnarea propriului guvern nu poate fi, într-adevăr, acuzat de pasiune pentru „subtilităţi juridice".

Kerenski l-a destituit pe Kornilov în virtutea autorităţii sale personale. Guvernul Provizoriu nu mai exista în acel moment: în seara zilei de 26, domnii miniștri își dăduseră demisia, ceea ce, printr-un concurs fericit de împrejurări, răspundea dorinţei tuturor părţilor. Cu câteva zile înainte de ruptura dintre Statul-Major și guvern, generalul Lukomski îi comunicase lui Lvov prin intermediul lui Aladin: „N-ar fi rău să-i prevenim pe cadeţi să iasă până pe 27 august din Guvernul Provizoriu, astfel încât să pună guvernul într-o situaţie delicată, iar ei înșiși să evite neplăcerile". Cadeţii n-au întârziat să urmeze această recomandare. Pe de altă parte, Kerenski însuși i-a declarat guvernului că poate lupta cu rebeliunea lui Kornilov „numai cu condiţia să i se ofere lui personal întreaga putere". Ceilalţi miniștri păreau să nu fi așteptat decât un asemenea motiv fericit pentru a-și da, la rândul lor, demisia. Astfel, coaliţia era supusă încă unei probe. „Miniștrii din Partidul Cadet – scrie Miliukov – au declarat că-și dau demisia pentru moment, fără a hotărî însă

dacă vor mai participa sau nu în viitor la Guvernul Provizoriu." Fideli propriei tradiţii, cadeţii voiau să aștepte pe margine terminarea luptei, pentru a lua o hotărâre în funcţie de felul cum se va fi încheiat. Ei nu se îndoiau că conciliatorii le vor păstra locurile neatinse. Eschivându-se de la răspundere, cadeţii au luat parte după aceea împreună cu ceilalţi miniștri demisionari la o serie de consfătuiri guvernamentale cu „caracter privat". Cele două tabere ce se pregăteau de război civil se grupau într-o formă „privată" în jurul unui șef de guvern înzestrat cu toate puterile posibile, dar nu cu puterea reală.

Pe telegrama lui Kerenski primită la Statul-Major – „Opriţi toate eșaloanele ce se îndreaptă spre Petrograd și districtul acestuia și trimiteţi-le înapoi la punctele de plecare" – Kornilov a scris: „Nu executaţi acest ordin, trimiteţi trupele spre Petrograd". În felul acesta, revolta armată o lua în mod hotărât în linie dreaptă. Iar asta trebuie înţeles în sens literal: trei divizii de cavalerie se îndreptau, pe calea ferată, spre capitală.

Ordinul dat de Kerenski trupelor din Petrograd spunea: „Generalul Kornilov, care și-a declarat patriotismul și credinţa faţă de popor..., a retras regimente de pe front și... le-a trimis împotriva Petrogradului". Kerenski păstra cu înţelepciune tăcerea asupra faptului că regimentele fuseseră retrase de pe front nu numai cu știrea lui, dar și la cererea lui directă, pentru a se răfui cu garnizoana în faţa căreia demasca acum viclenia lui Kornilov. Comandantul suprem rebel n-a rămas, firește, dator. „... Trădătorii nu sunt printre noi – se spunea în telegrama lui –, ci acolo, la Petrograd, unde pe bani germani, cu lipsa de atenţie criminală a autorităţilor, s-a vândut și se vinde Rusia." Astfel, calomnia aruncată împotriva bolșevicilor își făcea noi și noi drumuri.

Starea de spirit exaltată din timpul nopţii, când președintele Consiliului de Miniștri demisionari cânta arii de operă, a trecut repede. Orice întorsătură ar fi luat, lupta cu Kornilov amenința cu cele mai grave urmări. „Chiar în prima noapte a revoltei Statului-Major – scrie Kerenski –, în cercurile sovietelor, ale soldaţilor și muncitorilor din Petersburg a început să se răspândească cu insistenţă zvonul despre implicarea lui Savinkov în mișcarea generalului Kornilov." Zvonul îl pomenea pe Kerenski imediat după Savinkov, iar zvonul nu greșea. De-acum înainte trebuia să se teamă de cele mai periculoase dezvăluiri.

„Pe 26 august, noaptea târziu – povestește Kerenski – a venit la mine în cabinet secretarul de stat de la Ministerul de Război, extrem de tulburat. «Domnule ministru – mi s-a adresat Savinkov, luând poziţie de drepţi –, vă rog să mă arestaţi imediat în calitate de complice al generalului Kornilov. Dacă însă aveţi încredere în mine, vă rog să-mi acordaţi posibilitatea de a arăta prin fapte poporului că eu n-am nimic în comun cu răsculaţii...» Ca răspuns la această declaraţie – continuă Kerenski –, l-am numit numaidecât pe Savinkov guvernator general provizoriu al Petersburgului, conferindu-i puteri lărgite pentru apărarea Petersburgului de trupele generalului Kornilov." Mai mult, la

rugămintea lui Savinkov, Kerenski i l-a numit ca ajutor pe Filonenko. Problema revoltei, ca și cea a înăbușirii ei, se închidea astfel în cercul „directoratului".

Numirea așa de grăbită a lui Savinkov ca guvernator general îi era dictată lui Kerenski de lupta pentru propria conservare politică: dacă Kerenski l-ar fi predat pe Savinkov sovietelor, Savinkov l-ar fi predat numaidecât pe Kerenski. Dimpotrivă, primind de la Kerenski, nu fără șantaj, posibilitatea de a intra în legalitate printr-o participare deschisă la acţiunile împotriva lui Kornilov, Savinkov trebuia să facă tot posibilul pentru albirea lui Kerenski. „Guvernatorul general" era necesar nu atât luptei împotriva contrarevoluţiei, cât mai ales acoperirii urmelor complotului. Acţiunea solidară a complicilor în această direcţie a început imediat.

„La ora patru, în dimineaţa zilei de 28 august – povestește Savinkov –, m-am întors la Palatul de Iarnă la chemarea lui Kerenski și i-am găsit acolo pe generalul Alekseev și pe Tereșcenko. Toţi patru am fost de acord că ultimatumul lui Lvov nu fusese decât o neînţelegere." Rolul de intermediar la această consfătuire de dinaintea zorilor îi aparţinea noului guvernator general. Miliukov dirija din culise: în cursul zilei, el va ieși pe scenă în mod deschis. Deși îl numise pe Kornilov „minte de berbec", Alekseev făcea parte din aceeași tabără cu el. Complotiștii și secundanţii lor au făcut o ultimă încercare de a numi toate cele întâmplate o „neînţelegere", adică de a înșela împreună opinia publică pentru a salva ceea ce se putea din planul comun. „Divizia Sălbatică", generalul Krîmov, eșaloanele de cazaci, refuzul lui Kornilov de a renunţa la funcţie, marșul asupra capitalei – toate astea nu fuseseră decât detaliile unei „neînţelegeri"! Speriat de împletirea nefastă a circumstanţelor, Kerenski nu mai striga: „Nu le predau revoluţia!" Imediat după înţelegerea cu Alekseev, el s-a dus în sala de recepţie a ziariștilor de la Palatul de Iarnă și le-a cerut acestora să scoată din toate ziarele proclamaţia în care-l declara pe Kornilov trădător. Când s-a lămurit din răspunsurile ziariștilor că această cerere nu putea fi îndeplinită tehnic, Kerenski a exclamat: „Foarte rău!" Acest episod mărunt, consemnat în ediţiile ziarelor din ziua următoare, pune foarte bine în lumină figura superarbitrului naţiei încurcat cu totul. Kerenski întruchipa așa de bine atât democraţia, cât și burghezia, încât devenise acum totodată cel mai înalt reprezentant al puterii de stat și un complotist criminal împotriva ei.

În dimineaţa zilei de 28, ruptura dintre guvern și comandantul suprem a devenit un fapt împlinit în faţa întregii ţări. În cauză s-a implicat de îndată și bursa. Dacă discursul de la Moscova al lui Kornilov, care amenințase cu predarea Rigăi, fusese urmat de o scădere a titlurilor de valoare rusești, la vestea despre revolta deschisă a generalilor, bursa a reacţionat printr-o creștere a tuturor valorilor. Prin cotaţia umilitoare a regimului din Februarie, ea dădea o expresie ireproșabilă stării de spirit și speranţelor claselor avute, care nu se îndoiau de victoria lui Kornilov.

Lukomski, șeful de stat-major căruia Kerenski îi ordonase în ajun să-și asume comanda temporară, a răspuns: „Nu cred că pot să preiau funcţia generalului Kornilov, căci în armată ar urma o explozie care ar distruge Rusia". Cu excepţia comandantului din Caucaz, care și-a declarat, nu fără întârziere, fidelitatea faţă de Guvernul Provizoriu, ceilalţi comandanţi militari susţineau pe diverse tonuri cererile lui Kornilov. Inspirat de cadeţi, Comitetul General al Uniunii Ofiţerilor a trimis la toate statele-majore ale armatelor și flotei o telegramă: „Guvernul Provizoriu, care ne-a demonstrat nu o dată neputinţa sa politică, și-a făcut acum numele de rușine printr-o provocare și nu mai poate rămâne în fruntea Rusiei..." Președintele de onoare al Uniunii Ofiţerilor era același Lukomski! Generalului Krasnov, numit la comanda Corpului 3 de cavalerie, i s-a spus la Statul-Major: „Nimeni nu-l va apăra pe Kerenski. Este numai o plimbare. Totul e pregătit".

O telegramă cifrată a deja cunoscutului prinţ Trubeţkoi către ministrul de externe ne dă o imagine destul de exactă despre calculele optimiste ale conducătorilor și inspiratorilor complotului. „Dacă e să judecăm situația la rece – scria el –, trebuie să recunoaștem că tot corpul de comandă, marea majoritate a corpului ofiţeresc și cele mai bune unităţi de pe front ale armatei o să-l urmeze pe Kornilov. În spatele frontului, el va avea de partea sa toată căzăcimea, majoritatea școlilor militare, precum și cele mai bune trupe. La forţa fizică trebuie adăugată... simpatia morală a tuturor straturilor nesocialiste ale populaţiei, iar, în păturile de jos..., indiferenţa care se va supune la prima lovitură de cravașă. Nu e nicio îndoială că un număr uriaș dintre socialiștii din martie nu vor întârzia să treacă de partea" lui Kornilov în cazul victoriei sale. Trubeţkoi nu reflecta numai speranţele Statului-Major, ci și sentimentele misiunilor aliate. În detașamentul lui Kornilov care se îndrepta spre cucerirea Petrogradului se aflau blindate englezești cu servanţi englezi; iar asta, putem bănui, era unitatea cea mai de încredere. Șeful misiunii militare engleze din Rusia, generalul Knox, îi reproșa colonelului american Robbins că nu-l susţinea pe Kornilov. „Eu nu sunt interesat de guvernul lui Kerenski – spunea generalul britanic –, e mult prea slab; e nevoie de o dictatură militară, e nevoie de cazaci, poporul ăsta are nevoie de bici! Dictatura este tocmai ce-i trebuie."

Toate aceste voci venite din diverse părţi ajungeau la Palatul de Iarnă și acţionau ca un cutremur asupra locatarilor lui. Succesul lui Kornilov părea inevitabil. Ministrul Nekrasov le comunicase prietenilor săi că partida era pierdută definitiv și că nu mai rămânea decât să moară cu onoare. „Unii conducători de seamă ai Sovietului – afirmă Miliukov –, presimţindu-și soarta în cazul unei victorii a lui Kornilov, se grăbeau deja să-și pregătească pașapoartele."

Din oră-n oră veneau informaţii, una mai amenințătoare decât alta, despre apropierea trupelor lui Kornilov. Presa burgheză le prindea cu aviditate, le umfla, le îngrămădea, creând o atmosferă de panică.

Pe 28 august, la ora douăsprezece și jumătate: „Un detașament trimis de generalul Kornilov s-a concentrat în apropiere de Luga". La ora două și jumătate după-amiaza: „Prin stația Oredej au trecut nouă noi trenuri cu trupele lui Kornilov. În trenul din față se afla un batalion de la căile ferate". La ora trei după-amiaza: „Garnizoana din Luga s-a predat trupelor generalului Kornilov și a predat toate armele. Stația și toate clădirile guvernamentale din Luga sunt ocupate de trupele lui Kornilov". La ora șase seara: „Două eșaloane cu trupele lui Kornilov au trecut de Narva și se află la o jumătate de verstă de Gatcina. Alte două eșaloane sunt pe drum spre Gatcina". La ora două noaptea, pe 29 august: „Lângă gara Antropșino (la 33 de kilometri de Petrograd) a început o luptă între trupele guvernamentale și cele ale lui Kornilov. De ambele părți sunt morți și răniți". Tot noaptea a venit vestea că Kaledin amenința să taie legătura Petrogradului și a Moscovei cu sudul agricol al Rusiei.

Statul-Major, comandanții fronturilor, misiunea britanică, ofițerii, eșaloanele, batalioanele de la calea ferată, cazacii, Kaledin – toate astea erau primite în Sala de Malahit a Palatului de Iarnă precum sunetele de trâmbiță ale Judecății de Apoi.

Într-o formă inevitabil atenuată, Kerenski însuși recunoaște acest lucru. „Ziua de 28 august a fost momentul celor mai mari ezitări – scrie el –, al celor mai mari îndoieli în privința forței adversarilor lui Kornilov, al celei mai mari lipse de încredere în sânul democrației înseși." Nu e greu să ne imaginăm ce se ascunde în spatele acestor cuvinte. Șeful guvernului nu era numai frământat de gânduri să știe care dintre cele două tabere era mai puternică, dar și care dintre cele două era mai periculoasă pentru el personal. „Nu suntem nici cu voi, cei de dreapta, nici cu voi, cei de stânga" – asemenea cuvinte păreau pline de efect de pe scena teatrului moscovit. Traduse în limbajul războiului civil gata să izbucnească, ele însemnau că cercul lui Kerenski putea să se vădească inutil și celor de dreapta, și celor de stânga. „Cu toții – scrie Stankevici – eram parcă năuciți de disperare văzând desfășurarea unei drame care distrugea tot. Gradul năucelii noastre poate fi judecat după faptul că, chiar și după ruptura publică dintre Statul-Major și guvern, s-au făcut încercări de a găsi cât de cât o împăcare..."

„Gândul intermedierii... a apărut de la sine în această situație", spune Miliukov, care prefera să acționeze în calitate de arbitru. În seara zilei de 28, el s-a prezentat la Palatul de Iarnă pentru „a-l sfătui pe Kerenski să renunțe la punctul său de vedere strict formal asupra încălcării legii". Conducătorul liberal, care știa că trebuie să distingi miezul nucii de coaja ei, era în același timp și persoana cea mai potrivită pentru funcția de intermediar loial. Pe 13 august, Miliukov aflase direct de la Kornilov că rebeliunea era stabilită pentru 27. A doua zi, pe 14, Miliukov ceruse în discursul său de la conferință „ca măsurile ce trebuie luate neîntârziat, indicate de comandantul suprem al armatei,

să nu fie un pretext pentru suspiciuni, amenințări verbale sau chiar demiteri". Înainte de 27, Kornilov trebuia să rămână în afara oricăror suspiciuni! Tot acolo, Miliukov că îi promisese lui Kerenski toată susținerea sa, „de bunăvoie și categorică". N-ar fi fost poate nepotrivit ca cineva să le fi amintit celor prezenți că și lațul spânzurătorii poate susține tot așa de „categoric".

La rândul său, Kerenski recunoaște că, venind cu propunerea de intermediere, Miliukov „a ales un moment foarte convenabil pentru a-mi demonstra că forța reală era de partea lui Kornilov". Discuția s-a încheiat așa de favorabil, încât, la terminarea ei, Miliukov le-a indicat prietenilor săi politici numele generalului Alekseev drept înlocuitorul lui Kerenski față de care Kornilov nu va avea obiecții. Alekseev și-a dat cu mărinimie acordul.

După Miliukov a venit și acela care era mai mare decât el. Târziu, în seara aceleiași zile, ambasadorul britanic Buchanan i-a înmânat ministrului de externe o declarație în care reprezentanții statelor aliate își ofereau la unison bunele servicii „în interesul umanismului și al dorinței de a îndepărta o nenorocire ireversibilă". Intermedierea oficială între guvern și generalul răzvrătit nu era nimic altceva decât un sprijin și o asigurare date rebeliunii. Drept răspuns, Tereșcenko și-a exprimat în numele Guvernului Provizoriu „uimirea extremă" față de revolta lui Kornilov, al cărui program fusese în cea mai mare parte adoptat de guvern.

Aflat într-o stare de singurătate și prostrație, Kerenski n-a găsit nimic mai bun de făcut decât să organizeze o nouă consfătuire interminabilă cu miniștrii săi demisionari. Tocmai în timpul acestei ocupații dezinteresate s-au primit informații deosebit de neliniștitoare despre apropierea eșaloanelor dușmanului. Nekrasov presupunea că, „în câteva ore, trupele lui Kornilov vor fi probabil deja la Petrograd..." Foștii miniștri au început să-și dea cu părerea despre „cum ar trebui construită puterea guvernamentală în această situație". Ideea directoratului a ieșit din nou la suprafață. Și cei de stânga, și cei de dreapta au primit cu simpatie ideea includerii generalului Alekseev în componența „directoratului". Cadetul Kokoșkin socotea că Alekseev trebuia pus în fruntea guvernului. După unele mărturii, propunerea de a ceda puterea unei alte persoane a fost făcută chiar de Kerenski, care a pomenit fără ocoliș despre discuția lui cu Miliukov. Nimeni n-a protestat. Candidatura lui Alekseev îi împăca pe toți. Planul lui Miliukov părea foarte aproape de realizare. Dar atunci, așa cum se și cuvine într-un moment culminant, s-a auzit un ciocănit dramatic în ușă: în camera vecină aștepta o delegație de la Comitetul de Luptă cu Contrarevoluția. Venea la timp: unul dintre cele mai periculoase cuiburi ale contrarevoluției era consfătuirea jalnică, lașă și trădătoare a korniloviștilor, a mediatorilor și a capitularzilor din sala Palatului de Iarnă.

Noul organ al sovietelor fusese creat la ședința reunită a celor două comitete executive, al muncitorilor și soldaților și al țăranilor, din seara de 27

și era format din reprezentanţi ce fuseseră delegaţi în mod special de cele trei partide ale sovietelor, de cele două comitete executive, de Centrala Sindicală și de Sovietul din Petrograd. Prin crearea ad-hoc a unui comitet de luptă se recunoștea, de fapt, că instituţiile de conducere ale sovietelor se simţeau îmbătrânite și că, pentru sarcinile revoluţionare, era nevoie de o transfuzie de sânge proaspăt.

Nevoiţi să caute sprijinul maselor împotriva generalului, conciliatorii se grăbiseră să scoată în faţă umărul stâng. Au fost date imediat uitării discursurile care spuneau că toate chestiunile de principiu trebuiau amânate până la Adunarea Constituantă. Menșevicii au declarat că îi vor cere guvernului proclamarea neîntârziată a republicii democrate, dizolvarea Dumei de Stat și aplicarea de reforme agrare – ăsta e motivul pentru care numele de republică a apărut pentru prima oară în declaraţia guvernului referitoare la trădarea comandantului suprem al armatei.

În ceea ce privea chestiunea puterii, comitetele executive socotiseră la început necesar să lase guvernul în forma lui veche, înlocuindu-i pe cadeţii plecaţi cu elemente democratice; deși, pentru rezolvarea definitivă a problemei, urma să fie convocat în viitorul apropiat un congres al tuturor organizaţiilor care se uniseră la Moscova în jurul platformei lui Ciheidze. După tratative desfășurate în timpul nopții, se văzuse totuși că Kerenski respingea în mod clar controlul democratic al guvernului. Simţind că-i fuge pământul de sub picioare și dinspre dreapta, și dinspre stânga, el se ţinea din toate puterile de ideea „directoratului", în care era loc pentru visurile lui încă vii legate de o putere fermă. După noi discuţii obositoare și sterile la Smolnîi, se hotărâse să i se mai ceară încă o dată lui Kerenski cel unic și de neînlocuit să accepte proiectul iniţial al comitetelor executive. La ora șapte și jumătate dimineaţa, Ţereteli revenise cu mesajul că Kerenski nu voia să facă concesii, cerea „sprijin necondiţionat", dar era de acord să arunce „toate forţele statului" în lupta cu contrarevoluţia. Epuizate de veghea nocturnă, comitetele executive cedaseră în cele din urmă în faţa ideii goale ca o bășică a „directoratului".

Promisiunea solemnă făcută de Kerenski de a arunca „forţele statului" în lupta cu Kornilov nu l-a împiedicat, așa cum știm, să ducă cu Miliukov, Alekseev și miniștrii demisionari tratative pentru o capitulare pașnică în faţa Statului-Major, întrerupte de bătaia în ușă de la miez de noapte. Peste câteva zile, menșevicul Bogdanov, unul dintre membrii Comitetului Apărării, îi va expune în cuvinte pline de precauţie, dar neechivoce Sovietului din Petrograd trădarea lui Kerenski. „Când Guvernul Provizoriu a început să ezite și nu era clar cum se va încheia aventura lui Kornilov, au apărut intermediari precum Miliukov și generalul Alekseev..." Comitetul Apărării s-a implicat și a cerut „cu toată energia" o luptă deschisă. „Sub influenţa noastră – a continuat Bogdanov –, guvernul a încetat toate tratativele și a refuzat orice propunere a lui Kornilov..."

După ce șeful guvernului, care complotase în ajun împotriva taberei de stânga, ajunsese acum prizonierul ei politic, miniștrii cadeţi, care demisionaseră pe 26 rezervându-și dreptul de a mai medita o vreme, au declarat că ies definitiv din guvern, nedorind să poarte răspunderea pentru acţiunile lui Kerenski de înăbușire a unei revolte așa de patriotice, așa de loiale, așa de salvatoare. Miniștrii demisionari, consilierii, prietenii au început să părăsească unul după altul Palatul de Iarnă. Era, după spusele lui Kerenski însuși, „o plecare în masă dintr-un loc sortit în mod limpede pieirii". A fost o noapte, între 28 și 29 august, când Kerenski „s-a plimbat aproape singur" prin Palatul de Iarnă. Ariile de bravură nu-i mai veneau în minte. „Răspunderea care a apăsat asupra mea în acele zile chinuitor de lungi a fost cu adevărat supraomenească." Era în primul rând o răspundere pentru soarta lui Kerenski însuși: tot restul se întâmpla deja independent de el.

X. BURGHEZIA ÎȘI MĂSOARĂ FORŢELE CU DEMOCRAŢIA

Pe 28 august, în timp ce Palatul de Iarnă era cuprins de un frison de groază, comandantul „Diviziei Sălbatice", prinţul Bagration, îi raporta prin telegraf lui Kornilov că „indigenii își vor îndeplini datoria faţă de patrie și, la ordinul eroului lor suprem..., își vor vărsa ultima picătură de sânge". Peste numai câteva ore, mișcarea diviziei era oprită, iar, pe 31 august, o delegaţie specială, în frunte cu același Bagration, îl asigura pe Kerenski că divizia se supune în întregime Guvernului Provizoriu. Toate astea s-au întâmplat nu numai fără luptă, dar și fără vreun glonte tras. Nu numai că nu s-a ajuns până la ultima picătură de sânge, dar nici măcar până la prima. Soldaţii lui Kornilov n-au făcut nicio încercare de a folosi armele pentru a-și face drum spre Petrograd. Comandanţii n-au îndrăznit să le-o ordone. Trupele guvernamentale n-au fost nevoite să apeleze nicăieri la forţă spre a opri elanul detașamentelor lui Kornilov. Complotul s-a destrămat, s-a risipit, s-a evaporat.

Pentru a explica acest lucru e de ajuns să privim mai bine forţele care intraseră în luptă. În primul rând, vom fi obligaţi să constatăm – și o asemenea descoperire nu va fi neașteptată pentru noi – că Statul-Major al complotiștilor era același Stat-Major ţarist, o cancelarie de oameni fără minte, incapabili să se gândească din vreme la două-trei mișcări în avans în marele joc pe care-l începuseră. Deși Kornilov stabilise cu câteva săptămâni înainte ziua loviturii de stat, nimic nu fusese prevăzut și socotit așa cum trebuie. Pregătirea propriu-zis militară a rebeliunii fusese făcută cu nepricepere, lipsă de grijă, ușurătate. Modificări complicate în organizare și în corpul de comandă fuseseră făcute chiar înainte de ofensivă, deja în mers. „Divizia Sălbatică", care trebuia să dea prima lovitură revoluţiei, număra numai 1.350 de luptători, cărora le lipseau 600 de puști, 1.000 de lănci și 500 de baionete. Cu cinci zile înainte de începerea acţiunilor militare, Kornilov dăduse un ordin de transformare a diviziei într-un corp de armată. O asemenea măsură, condamnată de orice manual de instrucţie, fusese, în mod evident, socotită necesară pentru a-i câștiga pe ofiţeri prin solda mai ridicată. „Telegrama care anunţa că armele lipsă vor ajunge

la Pskov – scrie Martînov – a fost primită de Bagration abia pe 31 august, după eșecul definitiv al întregii operații."

Statul-Major s-a ocupat numai în ultima clipă să trimită la Petrograd instructori de pe front. Ofiţerii care acceptau însărcinarea primeau bani din belșug și călătoreau în vagoane separate. Dar eroii patriotismului nu păreau să se grăbească prea tare pentru a salva patria. Două zile mai târziu, comunicarea pe calea ferată dintre Statul-Major și capitală s-a întrerupt și majoritatea instructorilor nici n-au mai ajuns la locul proiectatelor fapte de eroism.

Capitala avea, de fapt, propria organizaţie de kornilovișți, care număra până la două mii de membri. Complotiștii erau împărţiţi în grupuri cu sarcini speciale: capturarea automobilelor blindate, arestarea și uciderea celor mai importanţi membri ai Sovietului, arestarea Guvernului Provizoriu, ocuparea principalelor instituţii. Din spusele lui Vinberg, președintele Uniunii Datoriei Militare, cu care am făcut deja cunoștință, „la sosirea trupelor lui Krîmov, principalele forţe ale revoluţiei ar fi trebuit să fie deja înfrânte, distruse sau anihilate, așa încât lui Krîmov nu i-ar mai fi rămas decât să reinstaureze ordinea în oraș". E adevărat, la Moghilev, acest program de acţiune era socotit exagerat, iar sarcina principală îi revenea lui Krîmov. Dar chiar și Statul-Major aștepta un ajutor foarte serios de la detașamentele Centrului Republican. Or, complotiștii de la Petrograd nu s-au remarcat prin absolut nimic, n-au ridicat glasul, n-au mișcat un deget, de parcă nici n-ar fi existat. Vinberg explică acest mister destul de simplu. Se pare că colonelul Gheiman, conducătorul contrainformaţiilor, și-a petrecut orele cele mai importante într-un restaurant din afara orașului, în vreme ce colonelul Sidorin, însărcinat de însuși Kornilov cu unificarea activităţii tuturor societăţilor patriotice din capitală, și colonelul Diusimetier, conducătorul secţiei militare, „au dispărut fără urmă și n-au mai putut fi găsiţi nicăieri". Colonelul de cazaci Dutov, care trebuia să acţioneze „sub masca bolșevicilor", se va plânge după aceea: „Am alergat... să-i chem să iasă în stradă, dar nu m-a urmat nimeni". După Vinberg, sumele de bani destinate organizaţiei au fost delapidate și cheltuite de către principalii participanţi. Potrivit lui Denikin, colonelul Sidorin „a dispărut în Finlanda, luând cu el ultimele rămășiţe ale banilor organizaţiei, în jur de o sută cincizeci de mii de ruble". Lvov, pe care l-am lăsat arestat în Palatul de Iarnă, va povesti mai târziu că unul dintre donatorii din culise, care trebuia să le înmâneze ofiţerilor o sumă însemnată, s-a hotărât să nu le mai dea banii când a ajuns la locul stabilit și i-a găsit pe complotiști într-o stare de beţie avansată. În ce-l privește, Vinberg crede totuși că, dacă n-ar fi fost aceste „întâmplări" cu adevărat supărătoare, proiectul ar fi putut fi încununat de succes. Rămâne însă întrebarea: de ce a ajuns întreprinderea patriotică înconjurată în primul rând de beţivi, cheltuitori și trădători? Oare nu pentru că fiecare sarcină istorică își mobilizează cadrele adecvate?

În privința persoanelor participante la complot, lucrurile stăteau prost chiar de la vârf. Din spusele cadetului de dreapta Izgoev, „generalul Kornilov era cel mai popular general... în rândurile populaţiei pașnice, dar nu în rândul trupelor, cel puţin nu în rândul celor din spatele frontului pe care le-am observat eu". Sub numele de populaţie pașnică, Izgoev înţelege publicul de pe Nevski Prospekt. Pentru masele populare, atât de pe front, cât și din spatele frontului, Kornilov era un personaj străin, ostil, odios.

Numit comandant al Corpului 3 de cavalerie, generalul Krasnov, un monarhist care, curând după aceea, va încerca să se aranjeze ca vasal al lui Wilhelm al II-lea, a fost uimit că „Kornilov proiectase o acţiune de mare anvergură, dar rămăsese într-un palat la Moghilev, înconjurat de tekinţi și de trupe de șoc, de parcă nici el nu credea în izbândă". La întrebarea ziaristului francez Claude Anet de ce, în clipa hotărâtoare, nu s-a îndreptat chiar el, Kornilov, spre Petrograd, șeful complotului a răspuns: „Eram bolnav, aveam o criză puternică de malarie și nu mai aveam energia obișnuită".

Cam prea multe întâmplări nefericite – așa se întâmplă mereu când cauza e sortită de dinainte pieirii. Starea de spirit a complotiștilor oscila între o fanfaronadă de beţiv, când totul pare floare la ureche, și o prostraţie completă în faţa primei piedici reale. Nu era vorba de malaria lui Kornilov, ci de o boală mult mai profundă, fatală, incurabilă, care paraliza voinţa claselor avute.

Cadeţii au negat cu fermitate intenţiile contrarevoluţionare ale lui Kornilov, înţelegând prin asta restaurarea monarhiei Romanovilor. De parcă despre asta era vorba! „Republicanismul" lui Kornilov nu-l împiedica deloc pe monarhistul Lukomski să-i fie tovarăș, așa cum nu l-a împiedicat pe președintele Uniunii Poporului Rus, Rimski-Korsakov, să-i telegrafieze lui Kornilov în ziua revoltei: „Îl implor fierbinte pe Dumnezeu să vă ajute să salvaţi Rusia, mă pun în întregime la dispoziţia dumneavoastră". Adepţii ţarismului din rândul Sutelor Negre nu erau descurajaţi de ieftinul steguleţ republican. Ei își dădeau seama că programul lui Kornilov era însăși persoana lui, trecutul lui, lampasurile lui căzăcești, legăturile și sursele lui financiare și, lucrul cel mai important, disponibilitatea lui sinceră de a tăia gâtul revoluţiei.

Numindu-se în proclamaţii un „fiu de ţăran", Kornilov își construise planul loviturii de stat bazându-se exclusiv pe cazaci și munteni. În trupele trimise spre Petrograd nu era nicio unitate de infanterie. Generalul n-avea nicio cale de acces spre ţăran și nici nu încerca să găsească vreuna. Ce-i drept, la Statul-Major se găsea un reformator agrar, în persoana unui oarecare „profesor", gata să-i promită fiecărui soldat un număr fantastic de desetine de pământ. Dar proclamaţia pregătită pe tema asta n-a fost publicată niciodată: ceea ce-i ţinea pe generali departe de demagogia agrară era o temere absolut îndreptățită de a nu-i speria și îndepărta pe moșieri.

Tadeusz, un țăran din Moghilev care a observat de aproape mediul din preajma Statului-Major din acele zile, povestește că, printre soldați și în sate, nimeni nu credea în manifestele generalului: „Vrea puterea, dar despre pământ nu scoate niciun cuvânt și despre încheierea războiului niciun cuvânt". În șase luni de revoluție, masele învățaseră să se priceapă la chestiunile cele mai vitale. Kornilov îi aducea poporului război și apărarea privilegiilor generalilor și a proprietății moșierilor. Mai mult de atât nu putea da și nici poporul nu aștepta altceva de la el. În această neputință a complotiștilor – de care ei înșiși erau conștienți de dinainte – de a se baza pe infanteria țărănească, ca să nu mai vorbim de muncitori, se manifesta condamnarea socială a clicii lui Kornilov.

Tabloul forțelor politice conturat de către diplomatul de la Statul-Major, prințul Trubețkoi, era corect în multe puncte, dar greșit într-unul: nici vorbă de acea indiferență în rândul poporului, gata „să se supună la prima lovitură de cravașă"; dimpotrivă, masele parcă abia așteptau amenințarea cravașei pentru a arăta ce surse de energie și de abnegație se află în adâncurile lor. Această greșeală de apreciere a sentimentelor mulțimii a făcut praf toate celelalte calcule.

Complotul a fost pregătit de niște cercuri care nu erau obișnuite și nu știau să facă nimic fără oamenii de jos, fără forță de muncă, fără carne de tun, fără ordonanțe, servitori, scribi, șoferi, hamali, bucătărese, spălătorese, acari, telegrafiști, grăjdari, vizitii. Or, toate aceste mici șuruburi omenești, neobservate, nenumărate, indispensabile, erau cu sovietele și împotriva lui Kornilov. Revoluția era pretutindeni. Ea pătrunsese peste tot, învăluind complotul. Peste tot, ea avea ochii ei, urechile ei, mâinile ei.

Idealul educației militare presupune ca soldatul să acționeze departe de ochii șefilor la fel ca și sub ochii lor. Or, soldații și marinarii ruși din 1917, care nu îndeplineau ordinele oficiale nici sub ochii comandanților, prindeau, în schimb, din zbor și cu aviditate ordinele revoluției sau, încă și mai des, le îndeplineau din proprie inițiativă, chiar înainte de a fi ajuns la ei. Nenumărații servitori ai revoluției, agenții, informatorii, luptătorii ei n-aveau nevoie nici de îndemn, nici de supraveghere.

Din punct de vedere formal, lichidarea complotului ținea de guvern, iar Comitetul Executiv doar contribuia la asta. În realitate însă, lupta s-a dus pe cu totul alte căi. În timp ce Kerenski, încovoiat sub povara „răspunderii supraomenești", măsura singuratic parchetul din Palatul de Iarnă, Comitetul Apărării, care se numea de asemenea Comitet Militar Revoluționar, desfășura o amplă activitate. Încă de dimineață fuseseră trimise instrucțiuni telegrafice muncitorilor de la căile ferate, de la poștă-telegraf, precum și soldaților. „Toate deplasările de trupe – după cum își va prezenta Dan raportul în aceeași zi – se fac conform ordinelor Guvernului Provizoriu și sunt contrasemnate de Comitetul Apărării Populare." Dacă dăm la o parte formularea convenționa-

lă, asta însemna: Comitetul Apărării dispune de trupe în numele Guvernului Provizoriu. În același timp, s-a trecut la lichidarea cuiburilor lui Kornilov din Petrograd, s-au făcut arestări și percheziţii în școlile militare și în rândul organizaţiilor de ofiţeri. Mâna comitetului se simţea peste tot. Puţini erau cei interesaţi de guvernatorul general.

La rândul lor, organizaţiile inferioare ale sovietelor nu așteptaseră o chemare de sus. Activitatea principală se concentra în raioane. În ceasul celei mai mari ezitări a guvernului și al tratativelor obositoare dintre Comitetul Executiv și Kerenski, sovietele raionale își strânseseră și mai tare rândurile, hotărând: să transforme conferinţa interraională într-o ședinţă permanentă; să-și trimită reprezentanţi în componenţa statului-major organizat de Comitetul Executiv; să creeze o miliţie populară; să instituie controlul sovietelor raionale asupra comisarilor guvernamentali; să organizeze detașamente mobile care să aresteze agitatorii contrarevoluţionari. În ansamblu, aceste măsuri nu însemnau numai însușirea unor funcţii guvernamentale importante, dar și a funcţiilor Sovietului din Petrograd. Prin logica stării de fapt, organele superioare ale sovietelor trebuiau să se restrângă foarte mult, pentru a le lăsa loc celor de jos. Intrarea raioanelor din Petrograd în arena de luptă a schimbat de îndată orientarea și amploarea acesteia. S-a văzut din nou în practică vitalitatea nesecătuită a organizării sub formă de soviete: paralizate de sus de conducerea conciliatoare, ele au renăscut, în momentul critic, de jos, sub presiunea maselor.

Pentru bolșevicii care însufleţeau raioanele, rebeliunea lui Kornilov n-a fost nicidecum ceva neașteptat. Ei o prevăzuseră, avertizaseră asupra ei și au fost cei dintâi la post. La adunarea reunită a comitetelor executive din 27 august, Sokolnikov a anunţat că Partidul Bolșevic luase deja toate măsurile de care dispunea pentru a informa poporul de pericol și a pregăti apărarea; bolșevicii se declarau gata să-și coordoneze activitatea de luptă cu organele Comitetului Executiv. La ședinţa de noapte a Organizaţiei din Armată a bolșevicilor, la care au participat delegaţi din numeroase unităţi militare, s-a hotărât să se ceară arestarea tuturor complotiștilor, înarmarea muncitorilor, dotarea lor cu instructori aleși din rândul soldaţilor, asigurarea apărării capitalei plecând de la bază și, în același timp, pregătirea și crearea unui guvern revoluţionar de muncitori și soldaţi. Organizaţia din Armată ţinea mitinguri în toată garnizoana. Soldaţii erau chemaţi să rămână sub arme, pentru a acţiona la primul semnal de alarmă.

„Deși erau în minoritate – scrie Suhanov –, era foarte clar că, în Comitetul Militar Revoluţionar, hegemonia le aparţinea bolșevicilor." Și explică motivele: „Dacă comitetul voia să acţioneze cu adevărat, el trebuia să acţioneze în mod revoluţionar" și „numai bolșevicii aveau mijloace reale" pentru acţiuni revoluţionare, căci masele veneau după ei. Tensiunea luptei scotea peste tot în

față elementele cele mai active și curajoase. Această selecţie automată îi ridica în chip inevitabil pe bolșevici, le consolida influenţa, concentra iniţiativa în mâinile lor, le oferea conducerea de fapt chiar și în acele organizaţii în care se aflau în minoritate. Cu cât era mai aproape de raion, de uzină, de cazarmă, cu atât mai incontestabilă și mai completă era dominaţia bolșevicilor. Toate celulele de partid erau în alertă. În atelierele marilor uzine, bolșevicii și-au organizat un serviciu permanent. În comitetele raionale ale partidului, cei ce făceau de gardă erau reprezentanţii unor întreprinderi mici. Legătura pornea de jos, de la ateliere, prin raioane, până la Comitetul Central al partidului.

Sub presiunea directă a bolșevicilor și a organizaţiilor conduse de ei, Comitetul Apărării a recunoscut că, pentru paza cartierelor muncitorești, a fabricilor și a uzinelor, era preferabilă înarmarea unor grupuri de muncitori. Această confirmare era exact ceea ce le trebuia maselor. Potrivit mărturiilor presei muncitorești, în raioane s-au format de îndată „cozi întregi de oameni dornici să intre în rândurile Gărzii Roșii". S-au organizat lecții de folosire a armelor și de tir. Ca instructori au fost aduși soldaţi cu experienţă. Încă de pe 29 august s-au format detașamente în aproape toate raioanele. Garda Roșie a anunţat că e gata să arunce în luptă un efectiv de 40.000 de pușcași. Muncitorii fără arme au alcătuit detașamente de săpat tranșee, de construit adăposturi blindate, de înălţat garduri de sârmă ghimpată. Palcinski, noul guvernator general care-l înlocuise pe Savinkov – Kerenski nu reușise să-l păstreze pe complicele său mai mult de trei zile –, nu putea să nu recunoască, într-o declaraţie specială, că, atunci când a fost nevoie de lucrări de geniu pentru apărarea capitalei, „mii de muncitori..., prin munca lor personală gratuită, au făcut în câteva ore o lucrare uriașă, care, fără ajutorul lor, ar fi cerut câteva zile". Asta nu l-a împiedicat pe Palcinski ca, după modelul lui Savinkov, să închidă ziarul bolșevic, singurul pe care muncitorii îl considerau drept al lor.

Gigantul Putilov a devenit centrul rezistenţei din raionul Peterhof. S-au creat numaidecât detașamente de luptă. Munca din uzine se desfășura zi și noapte, producându-se tunuri noi pentru formarea unor divizii proletare de artilerie. Muncitorul Minicev povestește: „În acele zile, lucram câte șaisprezece ore pe zi... S-au adunat cam o sută de tunuri".

Nou-formatul Vikjel a avut parte în curând de botezul focului. Muncitorii feroviari aveau motive serioase să se teamă de victoria lui Kornilov, care-și trecuse în program instituirea legii marţiale la căile ferate. Și aici, păturile de jos și-au depășit conducătorii. Feroviarii au demontat și au blocat căile ferate, pentru a întârzia trupele lui Kornilov: experienţa războiului prinsese bine. Tot ei au luat măsuri pentru a izola focarul complotului, Moghilevul, oprind circulaţia atât spre, cât și dinspre Statul-Major. Funcţionarii de la poștă și telegraf au început să intercepteze și să trimită la comitet telegramele și ordinele Statului-Major sau copiile lor. Generalii se obișnuiseră în anii răz-

boiului să creadă că transportul și comunicaţiile sunt chestiuni tehnice. Acum s-au convins că sunt chestiuni politice.

Sindicatele, care nu erau câtuși de puţin înclinate spre neutralitate politică, n-au așteptat invitaţii speciale pentru a lua poziţii de luptă. Sindicatul Muncitorilor Feroviari și-a înarmat membrii și i-a trimis pe liniile ferate pentru a supraveghea și a dezmembra șinele, pentru a păzi podurile și pentru alte sarcini; prin înflăcărarea și hotărârea lor, muncitorii împingeau înainte Vikjelul funcţionăresc și moderat. Sindicatul Metalurgiștilor i-a pus la dispoziţia Comitetului Apărării pe numeroșii săi angajaţi și a alocat o mare sumă de bani pentru cheltuielile acestuia. Sindicatul Șoferilor a pus la dispoziţia comitetului mijloacele sale tehnice și de transport. Sindicatul Tipografilor a pregătit în câteva ore apariţia ziarelor de luni, pentru a ţine populaţia la curent cu evenimentele și a instituit în același timp cel mai eficient control posibil asupra presei. Generalul rebel a bătut din picior, iar din pământ au ieșit legiuni; doar că erau legiunile dușmanilor.

În jurul Petrogradului, în garnizoanele învecinate, în marile gări, în marină se lucra zi și noapte: se inspectau propriile contingente, se înarmau muncitorii, se trimiteau detașamente de pază de-a lungul căilor ferate, se stabileau legături cu punctele învecinate și cu Smolnîiul. Comitetul Apărării nu era nevoit să trezească și să cheme oamenii la luptă, ci mai curând să-i înregistreze și să-i dirijeze. Planurile lui erau mereu depășite. Respingerea generalului răzvrătit s-a transformat într-o vânătoare a complotiștilor.

La Helsingfors, adunarea generală a tuturor organizaţiilor sovietelor a creat un comitet revoluţionar care și-a trimis comisari la guvernatorul general, la comenduire, la contrainformaţii și la alte instituţii importante. De-acum, niciun ordin nu mai era valabil fără semnătura lor. Telegraful și telefoanele au fost luate sub control. Reprezentanţii oficiali ai regimentului de cazaci amplasat la Helsingfors, în primul rând ofiţerii, au încercat să-și proclame neutralitea: de fapt, erau korniloviști ascunși. A doua zi, la comitet s-au prezentat cazaci de rând anunţând că tot regimentul era împotriva lui Kornilov. Pentru prima dată, reprezentanţii cazacilor au fost incluși în Soviet. În acest caz, ca și în altele, ciocnirea ascuţită dintre clase îi împingea pe ofiţeri spre dreapta, iar pe soldaţi spre stânga.

Sovietul din Kronstadt, care apucase să-și vindece în întregime rănile din iulie, a declarat într-o telegramă că „garnizoana din Kronstadt e gata, ca un singur om, să apere revoluţia la prima chemare a Comitetului Executiv". Cei din Kronstadt nu știau pe atunci în ce măsură apărarea revoluţiei însemna apărarea lor înșile de distrugere: puteau numai să bănuiască acest lucru.

La scurtă vreme după Zilele din Iulie, Guvernul Provizoriu se hotărâse să lichideze fortăreaţa din Kronstadt, ca fiind un cuib bolșevic. Măsura aceasta, care avea acordul lui Kornilov, era explicată în mod oficial prin „motive strate-

gice". Simțind că nu e a bună, marinarii s-au împotrivit. „Legenda despre existența unei trădări la Statul-Major – scrie Kerenski, după ce chiar el l-a învinuit pe Kornilov de trădare – se înrădăcinase așa de mult la Kronstadt, că fiecare încercare de a scoate artileria de acolo stârnea pur și simplu furia mulțimii." Guvernul i-a dat lui Kornilov sarcina de a găsi o cale de lichidare a Kronstadtului. Iar el a găsit-o: imediat după călcarea în picioare a capitalei, Krîmov trebuia să trimită o brigadă cu artilerie la Oranienbaum și, sub amenințarea tunurilor de pe coastă, să-i ceară garnizoanei din Kronstadt dezarmarea fortăreței și mutarea pe continent, unde marinarii urmau să aibă parte de o reprimare în masă. Dar, în timp ce Krîmov trecea la îndeplinirea planului guvernului, acesta s-a văzut nevoit să-i roage pe cei din Kronstadt să-l salveze de Krîmov.

Comitetul Executiv a trimis telefonograme la Kronstadt și Vîborg, cerând trimiterea la Petrograd a unor contingente importante. Încă din dimineața de 29, trupele au început să vină. Erau în principal unități bolșevice: ca apelul Comitetului Executiv să aibă forță fusese nevoie de confirmarea Comitetului Central al bolșevicilor. Puțin mai devreme, în a doua parte a zilei de 28, la ordinul lui Kerenski, care semăna foarte mult a rugăminte umilă, paza Palatului de Iarnă fusese preluată de marinarii de pe crucișătorul *Aurora*, dintre care o parte se găsea încă închisă la Krestî, pentru participarea la demonstrația din iulie. În orele în care nu erau de serviciu, marinarii se duceau la închisoare în vizită la oamenii din Kronstadt închiși acolo, ca și la Troțki, Raskolnikov și alții. „Oare nu e timpul să arestăm guvernul?" întrebau vizitatorii. „Nu, nu e timpul – primeau ei răspuns. Puneți pușca pe umărul lui Kerenski și trageți în Kornilov. Apoi o să încheiem socotelile și cu Kerenski." În iunie și iulie, acești marinari n-ar fi fost prea înclinați să dea atenție argumentelor de strategie revoluționară. În aproape două luni, învățaseră însă multe. Întrebarea despre arestarea guvernului era pusă mai degrabă pentru autoverificare și împăcarea conștiinței. Ei înșiși începeau să sesizeze înlănțuirea ineluctabilă a evenimentelor. În prima jumătate a lui iulie, fuseseră înfrânți, condamnați, calomniați; la sfârșitul lui august, ajunseseră păzitorii cei mai de nădejde ai Palatului de Iarnă în fața oamenilor lui Kornilov; la sfârșitul lui octombrie, vor trage asupra Palatului de Iarnă cu tunurile de pe *Aurora*.

Dar, dacă marinarii erau de acord să amâne pentru o anumită perioadă socoteala lor generală cu regimul din Februarie, ei nu voiau să mai suporte nicio zi autoritatea ofițerilor kornilovișți. Șefii care le fuseseră băgați pe gât de guvern după Zilele din Iulie se dovedeau aproape pretutindeni a fi de partea complotiștilor. Sovietul din Kronstadt l-a schimbat numaidecât pe comandantul guvernamental cu unul pus de sine. Conciliatorii nu mai strigau acum că republica de la Kronstadt se rupe de Rusia. Totuși, lucrurile nu s-au mărginit întotdeauna numai la înlocuiri: în câteva locuri s-a ajuns până la răfuieli sângeroase.

„Totul a început – spune Suhanov – la Vîborg, prin lovirea generalilor și a ofiţerilor de mulţimi de marinari și de soldaţi înfuriate și intrate în panică." Nu, astea nu erau mulţimi înfuriate și e puţin probabil să se fi putut vorbi, în acest caz, de panică. Pe 29 dimineaţa, comandantul din Vîborg, generalul Oranovski, a primit de la Ţentroflot o telegramă care trebuia transmisă garnizoanei și care informa marinarii despre răscoala de la Statul-Major. Comandantul a reţinut telegrama o zi întreagă și, la întrebările despre evenimentele care aveau loc, a răspuns că nu primise nicio înștiinţare. La percheziţia făcută de marinari, telegrama a fost găsită. Prins cu înșelătoria, generalul s-a declarat partizanul lui Kornilov. Marinarii l-au împușcat împreună cu alţi doi ofiţeri, care s-au recunoscut a fi și ei din aceeași tabără. Marinarii le-au cerut ofiţerilor din Flota Balticii o hârtie semnată prin care se declarau fideli revoluţiei și, când patru dintre ofiţerii navei de linie *Petropavlovsk* au refuzat să semneze, spunând că sunt korniloviști, echipajul a hotărât să-i împuște pe loc.

Soldaţii și marinarii erau pândiți de un pericol de moarte. O epurare sângeroasă le fusese menită nu numai Petrogradului și Kronstadtului, ci și tuturor garnizoanelor din ţară. Din comportamentul ofiţerilor lor care prinseseră curaj, din tonul lor, din privirile lor piezișe, soldaţii și marinarii puteau ghici fără greș soarta ce-i aștepta în cazul unei victorii a Statului-Major. Acolo unde atmosfera era deosebit de încinsă, ei s-au grăbit să le taie dușmanilor calea, opunând epurării plănuite de ofiţeri una a lor, a marinarilor și a soldaţilor. Războiul civil are, așa cum se știe, legile lui și ele n-au fost niciodată socotite niște legi ale umanismului.

Ciheidze a trimis de îndată la Vîborg și Helsingfors o telegramă ce condamna aceste răfuieli ca pe „o lovitură de moarte adusă revoluţiei". Kerenski, la rândul său, a telegrafiat la Helsingfors: „Cer încetarea imediată a violenţelor respingătoare". Dacă e să căutăm răspunderea politică pentru anumite răfuieli – fără să uităm totuși că revoluţia în general este o răfuială –, atunci ea le revine în acest caz în întregime guvernului și conciliatorilor, care, în clipe de pericol, apelau la masele revoluţionare, pentru ca apoi să le predea din nou ofiţerilor contrarevoluţionari.

Ca și în timpul Conferinţei de Stat de la Moscova când se aștepta din oră în oră o lovitură de stat, așa și acum, după ruptura cu Statul-Major, Kerenski li s-a adresat bolșevicilor cu rugămintea „de a-i convinge pe soldaţi să apere revoluţia". Chemându-i pe marinarii bolșevici să apere Palatul de Iarnă, Kerenski nu i-a eliberat totuși din închisoare pe prizonierii săi din iulie. Suhanov scrie despre asta: „Situaţia cu Alekseev șușotind la urechea lui Kerenski, iar Troţki stând în închisoare era absolut intolerabilă". Nu e greu să ne imaginăm agitaţia care domnea în închisorile arhipline. „Fierbeam de indignare – povestește subofiţerul de marină Raskolnikov – împotriva Guvernului Provizoriu, care, în niște zile așa de neliniștitoare..., continua să-i lase

să putrezească la Krestî pe revoluţionari precum Troţki... «Ce laşi, of, ce mai laşi – spunea Troţki la plimbare, mergând cu noi în cerc –, trebuie neapărat să-l declare pe Kornilov în afara legii și orice soldat fidel revoluţiei să se simtă îndreptăţit să-l lichideze».”

Intrarea trupelor lui Kornilov în Petrograd ar fi însemnat în primul rând eliminarea bolșevicilor arestaţi. În ordinul adresat generalului Bagration, care trebuia să intre cu avangarda în capitală, Krîmov n-a uitat să ceară în mod special: „Să se instituie o pază la închisori și la casele de arest, iar persoanele închise acolo să nu fie în niciun caz eliberate”. Era un întreg program, care fusese inspirat încă din Zilele din Aprilie de Miliukov: „să nu fie în niciun caz eliberaţi”. La sfârșitul lui august, n-a existat miting la Petrograd la care să nu se ceară eliberarea deţinuţilor din iulie. Delegaţii succesive s-au prezentat la Comitetul Executiv, care, la rândul lui, și-a trimis conducătorii la tratative la Palatul de Iarnă. În zadar! Încăpăţânarea lui Kerenski în această problemă merită remarcată cu atât mai mult, cu cât, vreme de aproape două zile, el crezuse că situaţia guvernului era fără ieșire și, prin urmare, se condamnase la rolul de gardian-șef, păzindu-i pe bolșevici pentru spânzurătoarea pe care le-o pregăteau generalii.

Nu e de mirare că masele conduse de bolșevici în lupta împotriva lui Kornilov n-aveau nicio încredere în Kerenski. Pentru ele nu era vorba de apărarea guvernului, ci de apărarea revoluţiei. Cu atât mai hotărâtă și mai asiduă era lupta lor. Respingerea rebeliunii creștea din șine, din pietre, din aer. Feroviarii din staţia Luga, în care sosise Krîmov, au refuzat cu încăpăţânare să pună în mișcare trenurile armatei, spunând că lipseau locomotivele. Eșaloanele de cazaci s-au văzut de îndată înconjurate de soldaţi înarmaţi din componenţa garnizoanei din Luga, în număr de douăzeci de mii. N-a fost nicio ciocnire, dar a fost ceva și mai periculos: contact, comunicare, întrepătrundere. Sovietul din Luga apucase să tipărească declaraţia guvernamentală despre demiterea lui Kornilov și acest document era răspândit acum pe scară largă printre eșaloane. Ofiţerii încercau să-i convingă pe cazaci să nu-i creadă pe agitatori. Dar însuși faptul că era nevoie să-i convingă pe cazaci era un semn rău.

După primirea ordinului lui Kornilov de a porni la drum, Krîmov a cerut sub ameninţarea baionetelor ca locomotivele să fie gata într-o jumătate de oră. Ameninţarea părea să funcţioneze: deși cu întârziere, locomotivele au fost aduse; totuși, ele n-au putut pleca mai departe, căci linia fusese stricată și era blocată pentru o zi întreagă. Încercând să se salveze de propaganda revoluţionară, Krîmov și-a retras, pe 28 seara, trupele la câteva verste de Luga. Dar agitatorii au pătruns numaidecât și în sate: erau soldaţi, muncitori, feroviari – nu puteai să te ferești de ei, erau peste tot. Cazacii au început chiar să ţină mitinguri. Asediat de propagandă și blestemându-și neputinţa, Krîmov

l-a așteptat în zadar pe Bagration: feroviarii ţineau în loc eșaloanele „Diviziei Sălbatice", care, în câteva ore, urmau să fie de asemenea supuse unui atac moral.

Oricât de lipsită de voinţă, chiar fricoasă era democraţia conciliatoare, forţa maselor pe care se sprijinea din nou în parte în lupta împotriva lui Kornilov îi deschidea surse inepuizabile de acţiune. Eserii și menșevicii nu credeau că sarcina lor era să învingă trupele lui Kornilov în luptă deschisă, ci să le atragă de partea lor. Ceea ce era corect. Împotriva „conciliatorismului" din această tactică nu protestau, firește, nici bolșevicii: dimpotrivă, asta era și metoda lor principală; bolșevicii cereau numai ca în spatele agitatorilor și al parlamentarilor să se afle pregătiţi muncitori și soldaţi înarmaţi. Pentru influenţarea morală a trupelor lui Kornilov s-a găsit numaidecât o varietate nelimitată de metode și căi. Astfel, în întâmpinarea „Diviziei Sălbatice" a fost trimisă o delegaţie de musulmani, în componenţa căreia se găseau niște autorităţi indigene care s-au prezentat de îndată la faţa locului, începând cu nepotul celebrului Șamil, eroicul apărător al Caucazului împotriva ţarismului. Muntenii nu le-au permis ofiţerilor lor să aresteze delegaţia: ar fi fost în contradicţie cu tradiţiile seculare ale ospitalităţii. Tratativele au început, transformându-se numaidecât în începutul sfârșitului. Pentru a explica campania, comandanţii lui Kornilov vorbiseră despre niște revolte ale agenților germani ce ar fi izbucnit la Petersburg. Dar delegaţii, care veneau chiar din capitală, nu numai că au negat existenţa revoltei, dar, cu documente în mână, au și demonstrat că Krîmov era un rebel și că-și conducea trupele împotriva guvernului. Ce puteau să răspundă la asta ofiţerii lui Krîmov?

Pe vagonul Statului-Major al „Diviziei Sălbatice", soldaţii au înfipt un steag roșu cu inscripţia: „Pământ și libertate". Comandantul Statului-Major a ordonat să se dea steagul jos: „numai pentru a evita confuziile cu semnalul de la căile ferate", după cum explica domnul locotenent-colonel. Soldaţii de la Statul-Major nu s-au mulţumit cu această explicaţie lașă și locotenent-colonelul a fost arestat. Oare nu se înșelaseră cei de la Marele Stat-Major când și-au spus că muntenilor le va fi indiferent pe cine o să taie?

A doua zi dimineaţă, la Krîmov a venit un colonel trimis de Kornilov cu ordinul de a aduna corpul de armată, a porni repede spre Petrograd și a-l ocupa „pe neașteptate". În mod evident, la Marele Stat-Major se încerca încă ignorarea realităţii. Krîmov a răspuns că unităţile corpului erau împrăștiate pe diverse căi ferate, iar unele dintre ele erau gata de încartiruire; că avea la dispoziţie numai opt sute de cazaci; că liniile ferate fuseseră distruse, blocate, baricadate și că se putea înainta numai pe jos; în sfârșit, că nici nu putea fi vorba de ocuparea neașteptată a Petrogradului, acum când muncitorii și soldaţii erau înarmaţi în capitală și în împrejurimi. Situaţia s-a complicat și mai mult odată ce posibilitatea de a realiza o operaţiune „pe neașteptate" măcar

pentru trupele lui Krîmov a dispărut de asemenea definitiv: simţind că ceva e în neregulă, ele cereau explicaţii. A fost nevoie să fie informate despre conflictul dintre Kornilov și Kerenski, adică să se organizeze în mod oficial un miting al soldaţilor.

Ordinul emis în acel moment de Krîmov spunea: „În noaptea aceasta, am primit de la cartierul general și de la Petrograd o informare că la Petrograd au început niște revolte...” Înșelătoria asta trebuia să justifice o campanie de-acum absolut deschisă împotriva guvernului. Ordinul din 29 august al lui Kornilov însuși spunea: „Serviciul de contrainformaţii din Olanda raportează: a) zilele acestea se plănuiește o lovitură simultană pe tot frontul, cu scopul de a disloca și a pune pe fugă armata noastră aflată în dezordine; b) s-a pregătit o răscoală în Finlanda; c) se plănuiește aruncarea în aer a unor poduri de pe Nipru și Volga; d) se organizează o insurecţie a bolșevicilor la Petrograd”. Era chiar acel „raport” despre care Savinkov vorbise încă de pe 23: Olanda era pomenită numai pentru a abate atenţia, documentul fiind fabricat, după toate informaţiile, la misiunea militară franceză sau cu implicarea ei.

În aceeași zi, Kerenski i-a telegrafiat lui Krîmov: „La Petrograd e liniște deplină. Nu se așteaptă nicio manifestaţie. Nu avem nevoie de corpul vostru de armată”. Manifestaţia ar fi trebuit să fie stârnită de decretele instituind legea marţială ale lui Kerenski însuși. Pentru că guvernul fusese nevoit să-și amâne provocarea, Kerenski avea tot dreptul să considere că „nu se așteaptă nicio manifestaţie”.

Nevăzând vreo soluţie, Krîmov a făcut o încercare absurdă de a porni spre Petrograd cu cele opt sotnii ale sale. Era mai degrabă un gest de liniștire a conștiinţei și, bineînţeles, de aici n-a ieșit nimic. După ce a întâlnit la câteva verste de Luga un post de pază, Krîmov s-a întors fără să încerce să dea măcar o luptă. Despre această „operaţiune” unică, absolut fictivă, Krasnov, șeful Corpului 3 de cavalerie, va scrie mai târziu: „Trebuia să lovim în Petrograd cu o forţă de optzeci și șase de escadroane și sotnii, dar am lovit numai cu o singură brigadă formată din opt sotnii slabe, jumătate fără șefi. În loc să lovim cu pumnul, am lovit cu degetul cel mic: a fost dureros pentru deget și deloc dureros pentru cei loviţi”. De fapt, n-a fost nici măcar o lovitură cu degetul cel mic. Nimeni n-a simţit nimic.

Între timp, feroviarii își făceau treaba. În chip misterios, eșaloanele erau deplasate pe alte rute decât cele de destinaţie. Regimentele nu nimereau la diviziile lor, artileria era băgată în fundături, statele-majore pierdeau legătura cu unităţile lor. Toate staţiile mari aveau propriile soviete, comitete de soldaţi și de feroviari. Telegrafiștii le ţineau la curent cu toate evenimentele, cu toate deplasările, cu toate schimbările. Aceiași telegrafiști interceptau ordinele lui Kornilov. Informaţiile defavorabile korniloviștilor erau imediat multiplicate, transmise, afișate, treceau din gură-n gură. Mecanicul, acarul, gresorul deve-

niseră agitatori. Asta era atmosfera în care se deplasau sau, și mai rău, stăteau pe loc eșaloanele lui Kornilov. Corpul de comandă, care a simţit repede nesiguranţa situaţiei, nu s-a grăbit, desigur, să meargă înainte și, prin pasivitatea sa, a ușurat activitatea celor care blocau transportul complotiștilor. Unităţile armatei lui Krîmov au fost astfel împrăștiate prin staţiile, nodurile de cale ferată și liniile moarte de pe opt căi ferate. Dacă urmărim pe hartă soarta eșaloanelor lui Kornilov, putem crede că complotiștii se jucau de-a baba-oarba pe reţeaua feroviară.

„Aproape peste tot – își descrie generalul Krasnov observaţiile din noaptea de 29 spre 30 august – vedeam același tablou. Pe linii, în vagoane, în șeile cailor negri corb sau murgi întorși cu capetele spre ei, stăteau, așezaţi sau în picioare, dragonii și, printre ei, niște inși vioi în mantale de soldaţi." Numele acestor „inși vioi" a devenit curând legiune. Dinspre Petrograd continuau să vină numeroase delegaţii din partea regimentelor, trimise în întâmpinarea korniloviștilor: înainte de a se lua la bătaie, toţi voiau să se lămurească. Trupele revoluţionare aveau speranţa fermă că totul se va încheia fără luptă. Asta s-a confirmat: cazacii le-au ieșit în întâmpinare cu bunăvoință. Echipa de legătură a corpului de armată, punând mâna pe o locomotivă, i-a trimis pe delegaţi pe toată linia. Fiecărui eșalon i se explica situaţia. Se desfășurau mitinguri neîntrerupte în care tot creștea urletul: Ne-au păcălit!

„Nu numai șefii de divizii – spune același Krasnov –, dar nici comandanţii de regimente nu știau exact unde se află escadroanele și sotniile lor... Lipsa hranei și a furajelor îi înfuria, firește, și mai mult pe oameni. Aceștia,... văzând toată harababura din jurul lor, au început să-i aresteze pe ofiţeri și pe comandanți." O delegaţie a Sovietului, care-și formase propriul stat-major, raporta: „Au loc tot timpul fraternizări... Suntem pe deplin convinși că conflictul poate fi socotit lichidat. Din toate părţile vin delegaţii..." La conducerea unităţilor, în loc de comandanți, acţionau comitetele. În scurt timp a fost convocat un soviet al deputaţilor corpului de armată și din el s-a format o delegaţie de vreo patruzeci de oameni pentru a fi trimisă la Guvernul Provizoriu. Cazacii au început să declare în gura mare că așteaptă numai un ordin de la Petrograd pentru a-i aresta pe Krîmov și pe ceilalţi ofiţeri.

Stankevici prezintă tabloul pe care l-a găsit pe drum când a plecat pe 30, împreună cu Voitinski, spre Pskov. La Petrograd se credea că Ţarskoe era ocupat de korniloviști – dar acolo nu se afla nimeni. „La Gatcina – nimeni... Pe drum spre Luga – nimeni. La Luga – liniște și calm... Am ajuns până într-un sat unde trebuia să se afle Statul-Major al corpului. Era gol... Am aflat că cazacii o porniseră din loc dimineaţa devreme, luând-o într-o direcţie opusă Petrogradului." Rebeliunea dădea înapoi, se fărâmiţa, era înghiţită de pământ.

Dar cei de la Palatul de Iarnă se temeau în continuare de dușman. Kerenski a făcut o încercare de a intra în negocieri cu comandamentul răzvră-

tiţilor: calea asta i se părea mai sigură decât iniţiativa „anarhică" a celor de jos. A trimis delegaţi la Krîmov și, „în numele salvării Rusiei", l-a rugat să vină la Petrograd, garantându-i pe cuvânt de onoare securitatea. Înghesuit din toate părţile și pierzându-și capul de tot, generalul s-a grăbit, se-nţelege, să accepte propunerea. Pe urmele lui Krîmov a sosit la Petrograd și delegaţia cazacilor.

Fronturile n-au sprijinit Marele Stat-Major. O încercare mai serioasă a fost făcută numai de frontul de sud-vest. Statul-Major al lui Denikin a luat măsuri de pregătire din vreme. Santinelele de la Statul-Major în care nu se putea avea încredere au fost înlocuite cu cazaci. În noaptea de 27 a fost ocupată tipografia. Statul-Major a încercat să joace rolul unui stăpân sigur pe sine și chiar i-a interzis comitetului de front să folosească telegraful. Dar iluziile n-au durat decât câteva ore. Delegaţi din diverse unităţi au început să vină la comitet cu propuneri de sprijin. Au apărut automobile blindate, mitraliere, arme. Comitetul a luat imediat sub controlul său activitatea Statului-Major, care și-a păstrat iniţiativa numai în domeniul operativ. Pe la ora trei a zilei de 28, puterea de pe frontul de sud-vest era concentrată în întregime în mâinile comitetului. „Niciodată – se plânge Denikin – viitorul ţării n-a părut așa de întunecat, neputinţa noastră așa de supărătoare și de apăsătoare."

Pe celelalte fronturi, lucrurile s-au petrecut încă și mai puţin dramatic: comandantul militar trebuia doar să se uite în jur pentru a simţi valul de sentimente prietenești de care se bucurau comisarii Guvernului Provizoriu. În dimineaţa de 29, la Palatul de Iarnă soseau deja telegrame cu asigurări de fidelitate din partea generalului Șcerbaciov de pe frontul românesc, Baluev de pe cel de vest și Prjevalski de pe cel din Caucaz. Pe frontul de nord, unde comandant era un kornilovist declarat, Klembovski, Stankevici l-a numit ca adjunct pe un oarecare Saviţki. „Saviţki, puţin cunoscut până atunci, numit prin telegraf în momentul conflictului – scrie Stankevici însuși –, putea să se adreseze cu încredere oricărui grup de soldaţi – infanteriști, cazaci, ordonanţe și chiar iuncheri – cu orice ordin, chiar dacă era vorba de arestarea comandantului, iar ordinul era îndeplinit neabătut..." Klembovski a fost înlocuit fără nicio greutate cu generalul Bonci-Bruevici, care, prin intermediul fratelui său, un bolșevic cunoscut, va fi atras mai târziu printre primii în slujba guvernului bolșevic.

Lucrurile n-au mers mult mai bine nici pentru stâlpul de sud al partidei militare, atamanul oștii Donului, Kaledin. La Petrograd se spunea că Kaledin mobiliza trupele de cazaci și că eșaloane de pe front se îndreptau spre el, spre Don. De fapt, din spusele unuia dintre biografii săi, „atamanul mergea din staniţă în staniţă până departe de calea ferată..., discutând pașnic cu locuitorii". Kaledin acţiona într-adevăr mult mai precaut decât se presupunea în cercurile revoluţionare. El alesese momentul rebeliunii deschise, a cărei dată o știa de dinainte, pentru a inspecta „pașnic" staniţele, astfel încât, în zilele

critice, să fie departe de telegraf și de orice alt control și, în același timp, să ia pulsul stării de spirit a cazacilor. Pe 27, el îi telegrafia de pe drum adjunctului său Bogaevski: „Trebuie să-l susţinem pe Kornilov cu toate mijloacele și forţele". Totuși, tocmai contactul cu cei din staniţe i-a arătat că, de fapt, nu existau mijloace și forţe: cazacii agricultori nici nu se gândeau să se ridice în apărarea lui Kornilov. Când eșecul rebeliunii a devenit evident, așa-numitul „guvern al oștii" Donului a hotărât să se abţină de la exprimarea vreunei opinii „până ce raportul real de forţe se va fi lămurit". Datorită unei asemenea manevre, conducătorii cazacilor de pe Don au reușit să se ţină la distanţă la timp.

Pretutindeni, la Petrograd, la Moscova, pe Don, pe front, pe traseul pe care se deplasau eșaloanele, Kornilov avea tovarăși de idei, adepţi, prieteni. Numărul lor părea uriaș, dacă e să judecăm după telegramele, notele de salut și articolele din ziare. Dar lucru ciudat: acum, când venise ora să se arate, ei dispăruseră. În multe cazuri, motivul nu era nicidecum lașitatea. Printre ofiţerii korniloviști erau destui oameni curajoși. Dar curajul lor nu găsea un punct de sprijin. Din clipa în care masele s-au pus în mișcare, indivizii singuratici n-au mai putut lua parte la evenimente. Nu numai marii industriași, bancherii, profesorii, inginerii, dar și studenţii, ba chiar și ofiţerii combatanţi s-au văzut împinși la o parte, șterși, aruncaţi. Ei observau evenimentele ce se desfășurau în faţa lor ca de la un balcon. Împreună cu generalul Denikin, nu le mai rămăsese decât să-și blesteme neputinţa supărătoare și apăsătoare.

Pe 30 august, Comitetul Executiv a trimis tuturor sovietelor vestea plină de bucurie că „în rândul trupelor lui Kornilov e o descompunere completă". Pentru o vreme s-a uitat că Kornilov își alesese pentru acțiunea sa unităţile cele mai patriotice, mai pregătite de luptă, mai ferite de influenţa bolșevicilor. Procesul de descompunere însemna că soldaţii încetaseră să mai aibă încredere în ofiţeri, descoperind în ei niște dușmani. Lupta pentru revoluţie împotriva lui Kornilov a însemnat adâncirea descompunerii armatei, adică tocmai lucrul de care erau acuzaţi bolșevicii.

Domnii generali au primit în cele din urmă posibilitatea de a verifica forţa de rezistenţă a revoluţiei care li se păruse atât de șubredă, de neputincioasă, care obţinuse atât de accidental victoria asupra vechiului regim. Încă din Zilele lui Februarie, formula lăudăroșeniei soldăţești fusese repetată cu toate prilejurile: Daţi-mi o unitate solidă și-o să le arăt eu. Experienţa generalului Habalov și a generalului Ivanov de la sfârșitul lui februarie nu-i învăţase nimic pe marii căpitani de oști din specia celor care agită pumnul după încăierare. Pe tonul dat de ei au început să cânte adesea și strategii civili. Octombristul Șidlovski dădea asigurări că, dacă în februarie ar fi apărut în capitală „niște unităţi militare nu prea mari, strâns unite prin disciplină și spirit combativ, Revoluţia din Februarie ar fi fost înăbușită în câteva zile". Celebrul personaj de la căile ferate, Bublikov, scria: „Ar fi fost de ajuns o singură divizie

disciplinată de pe front, ca insurecţia să fie înăbușită cu totul". Câţiva ofiţeri participanţi la evenimente îl asigurau pe Denikin că „un singur batalion solid, în frunte cu un șef care știe ce vrea, ar fi putut să răstoarne toată situaţia". În perioada în care Gucikov fusese ministru de război, generalul Krîmov venise la el de pe front, propunându-i „să curăţe cu o divizie, firește, nu fără vărsare de sânge, Petrogradul". Lucrurile nu se întâmplaseră așa numai pentru că „Gucikov n-a fost de acord". În sfârșit, Savinkov, care-i pregătea viitorului directorat propriul său „27 august", afirmase că două regimente erau mai mult decât de ajuns pentru a-i face praf și pulbere pe bolșevici. Acum, destinul le dăduse acestor domni, în persoana unui general „vesel, plin de viaţă", posibilitatea deplină de a verifica temeinicia calculelor lor eroice. Krîmov s-a prezentat la Palatul de Iarnă fără luptă, cu capul plecat, rușinat și umilit. Kerenski n-a scăpat ocazia să-i joace o scenă patetică, în care efectele ieftine fuseseră asigurate din vreme. Întorcându-se de la prim-ministru la Ministerul de Război, Krîmov s-a sinucis cu un foc de revolver. Așa s-a încheiat încercarea de a potoli, „nu fără vărsare de sânge", revoluția.

La Palatul de Iarnă, oamenii au oftat uşuraţi, spunându-și că o treabă așa de plină de complicaţii se încheiase cu bine, și s-au grăbit să treacă cât mai repede la ordinea de zi, adică la continuarea lucrurilor întrerupte. Kerenski s-a numit chiar pe sine în funcţia de comandant suprem: pentru a păstra alianţa politică cu vechii generali i-ar fi fost într-adevăr greu să găsească o figură mai potrivită. Drept șef al statului-major de la cartierul general, el l-a numit pe Alekseev, care, cu două zile în urmă, fusese cât pe ce să ajungă prim-ministru. După ezitări și consfătuiri, generalul a acceptat numirea, nu fără o grimasă de dispreţ, cu scopul, așa cum le explica el alor săi, de a lichida pașnic conflictul. Fostul șef de stat-major al comandantului suprem Nicolae Romanov a ajuns astfel în aceeași funcţie și în timpul lui Kerenski. Aveai de ce să te minunezi! „Datorită apropierii lui de Statul-Major și influenţei sale uriașe în fostele cercuri ale armatei – așa va încerca să explice Kerenski mai târziu numirea asta ciudată –, numai Alekseev putea să îndeplinească cu succes misiunea transmiterii nedureroase a comandei din mâna lui Kornilov într-una nouă." Dimpotrivă! Numirea lui Alekseev, adică a unuia dintre oamenii lor, nu putea decât să le inspire complotiștilor ideea de a continua rezistenţa, dacă ar fi avut cea mai mică posibilitate. De fapt, Alekseev fusese promovat de Kerenski după lichidarea rebeliunii din același motiv din care Savinkov fusese solicitat la începutul ei: trebuiau păstrate cu orice preţ punţile de legătură cu dreapta. Refacerea prieteniei cu generalii era socotită de noul comandant suprem ca extrem de necesară: după un asemenea cutremur era nevoie de introducerea unei ordini solide și, prin urmare, era nevoie de o putere de două ori mai fermă.

La Statul-Major nu mai rămăsese nimic din acel optimism care domnise acolo cu două zile în urmă. Complotiștii căutau căi de retragere. O telegramă

trimisă lui Kerenski spunea că, „ţinând cont de situaţia strategică", Kornilov era dispus să cedeze pașnic comanda, dacă se declara că „se va crea un guvern puternic". După acest mare ultimatum al celui care capitula venea unul mai mic: el, Kornilov, considera, „de fapt, inacceptabilă arestarea generalilor și a altor persoane necesare în primul rând armatei". Bucuros, Kerenski a făcut numaidecât un pas spre adversar, anunţând prin radio că ordinele legate de operaţiile de război ale generalului Kornilov erau obligatorii pentru toată lumea. Kornilov însuși îi scria despre asta în aceeași zi lui Krîmov: „A avut loc un episod unic în istoria universală: un comandant suprem acuzat de trădare de patrie și deferit astfel justiţiei a primit ordin să comande în continuare armatele..." Noua manifestare de slăbiciune a lui Kerenski a dat imediat apă la moară complotiștilor, care se temeau încă să nu cedeze prea ușor. În ciuda telegramei trimise cu câteva ore în urmă, ce declara ca inacceptabilă o luptă internă „în acest moment groaznic", Kornilov, pe jumătate repus în drepturile sale, a trimis doi oameni la Kaledin cu rugămintea „de a face presiune" și, în același timp, i-a sugerat lui Krîmov: „Dacă situaţia o va permite, acţionaţi în mod independent în spiritul instrucţiunilor pe care vi le-am dat". Spiritul instrucţiunilor era: Răsturnaţi guvernul și spânzuraţi-i pe membrii Sovietului.

Generalul Alekseev, noul șef al Statului-Major, s-a dus să-și ia postul în primire. La Palatul de Iarnă, operaţiunea asta era încă luată în serios. De fapt, Kornilov avea la dispoziţia sa directă un batalion de cavaleri ai Ordinului „Sf. Gheorghe", un regiment de infanterie „kornilovist" și un regiment de tekinţi. Batalionul Ordinului „Sf. Gheorghe" trecuse chiar de la început de partea guvernului. Regimentul kornilovist și cel de tekinţi erau socotite fidele; dar o parte a lor se scindase. Statul-Major n-avea deloc artilerie la dispoziţia sa. În asemenea condiţii, nu putea fi vorba de rezistenţă. Alekseev și-a început misiunea cu niște vizite ceremonioase făcute lui Kornilov și Lukomski, în timpul cărora trebuie să presupunem că părţile și-au consumat la unison vocabularul soldăţesc vorbind despre Kerenski, noul comandant suprem. Pentru Kornilov, ca și pentru Alekseev, era clar că salvarea ţării trebuia în orice caz amânată pentru o vreme.

Dar, în timp ce la Statul-Major se încheia în chip așa de fericit o pace fără învingători și învinși, la Petrograd atmosfera era tot mai încinsă și la Palatul de Iarnă se așteptau vești încurajatoare de la Moghilev, pentru a fi transmise poporului. Alekseev era copleșit cu întrebări. Colonelul Baranovski, persoana de încredere a lui Kerenski, se plângea pe firul direct: „Sovietele se agită, atmosfera poate fi calmată numai dovedind autoritate și arestându-l pe Kornilov și pe ceilalţi..." Lucrul acesta nu corespundea deloc intenţiilor lui Alekseev. „Văd cu mare părere de rău – a ripostat generalul – că temerile mele ca noi să nu cădem cumva definitiv în ghearele puternice ale sovietelor au devenit un fapt categoric." Prin pronumele familiar „noi" se înţelegea grupul lui Kerenski, în care Alekseev, pentru a atenua înţepătura, se includea în mod convenţional

și pe sine. Colonelul Baranovski i-a răspuns pe același ton: „Dacă dă Dumnezeu, o să scăpăm din ghearele puternice ale Sovietului". Nici nu-l salvaseră bine masele pe Kerenski din labele lui Kornilov, și conducătorul democrației se grăbea deja să se înțeleagă cu Alekseev împotriva maselor: „o să scăpăm din ghearele puternice ale Sovietului". Alekseev a trebuit totuși să se supună necesității și să îndeplinească ritualul arestării principalilor complotiști. Fără să opună rezistență, Kornilov a fost plasat în arest la domiciliu la patru zile după ce-i declarase poporului: „Prefer moartea decât să fiu îndepărtat din funcția de comandant suprem". Comisia extraordinară de anchetă sosită la Moghilev l-a arestat, la rândul ei, pe adjunctul ministrului căilor de comunicație, pe câțiva ofițeri de la Statul-Major General, pe diplomatul ratat Aladin, precum și pe toți membrii aflați acolo ai Comitetului General al Uniunii Ofițerilor.

În primele ore de după victorie, conciliatorii au gesticulat cu putere. Până și Avksentiev arunca fulgere. Timp de trei zile, rebelii lăsaseră fronturile fără nicio instrucțiune! „Moarte trădătorilor!" strigau membrii Comitetului Executiv. Avksentiev le ținea isonul: da, pedeapsa cu moartea fusese introdusă la cererea lui Kornilov și a apropiaților lui și „cu atât mai ferm le va fi aplicată ea acestora". Aplauze furtunoase și îndelungate.

Soborul Bisericesc de la Moscova, care, cu două săptămâni în urmă, se înclinase în fața lui Kornilov ca în fața celui ce reinstaura pedeapsa cu moartea, implora acum prin telegraf guvernul, „în numele lui Dumnezeu și al iubirii creștine față de aproapele", să cruțe viața generalului care greșise. Au fost folosite și alte pârghii. Dar guvernul nu se gândea deloc la o represiune sângeroasă. Când o delegație a „Diviziei Sălbatice" a venit la Kerenski la Palatul de Iarnă, iar unul dintre soldați, ca răspuns la frazele vagi ale noului comandant suprem, a spus că „comandanții trădători trebuie să primească o pedeapsă nemiloasă", Kerenski l-a întrerupt, spunând: „Acum, treaba voastră este să vă supuneți șefilor voștri și noi înșine vom face ceea ce trebuie". Într-adevăr, acest om socotea că masele trebuie să apară pe scenă când bate el din piciorul stâng și să dispară când bate din dreptul!

„Noi înșine vom face ceea ce trebuie!" Dar tot ce făceau ei i se părea mulțimii inutil, dacă nu cumva suspect și dezastruos. Masele nu se înșelau: cei de sus erau mai curând preocupați de refacerea acelei situații din care se născuse campania lui Kornilov. „După primele interogatorii făcute de membrii comisiei de anchetă – povestește Lukomski – s-a văzut că toți erau extrem de binevoitori cu noi". De fapt, erau complici și tăinuitori. Procurorul militar Șablovski le dădea consultații acuzaților cum să păcălească justiția. Organizațiile de pe front au trimis proteste. „Generalii și complicii lor nu sunt tratați ca niște criminali față de stat și popor... Răzvrătiții au libertate deplină de a comunica cu lumea exterioară." Lukomski confirmă: „Statul-Major al comandantului suprem ne-a pus la curent în legătură cu toate chestiunile care

ne interesau". Soldaţi indignaţi au încercat nu o dată să-i judece pe generali la tribunalul lor și arestaţii n-au scăpat de răfuială decât mulţumită unei divizii poloneze contrarevoluţionare instalate la Bîhov, locul detenţiei lor.

Pe 12 septembrie, generalul Alekseev i-a trimis lui Miliukov o scrisoare de la Statul-Major ce reflecta indignarea legitimă a complotiștilor faţă de comportamentul marii burghezii, care la început îi împinsese înainte, iar după înfrângere le întorsese spatele. „Știţi într-o anumită măsură – spunea nu fără venin generalul – că unele cercuri ale societăţii noastre nu numai că au știut totul, nu numai că au nutrit o simpatie intelectuală, dar l-au și ajutat cum au putut pe Kornilov." În numele Uniunii Ofiţerilor, Alekseev le cerea lui Vîșnegradski, Putilov și altor mari capitaliști, ce întorseseră spatele celor învinși, să adune de îndată 300.000 de ruble în folosul „familiilor flămânde ale celor de care sunt legaţi printr-o comuniune de idei și de pregătire..." Scrisoarea se încheia cu o ameninţare directă: „Dacă presa onestă nu va începe numaidecât să explice în chip energic lucrurile..., generalul Kornilov va fi obligat să expună în faţa tribunalului toată pregătirea, toate tratativele cu persoane și cercuri, implicarea lor" ș.a.m.d. Despre rezultatele practice ale acestui ultimatum jalnic, Denikin spune: „Abia la sfârșitul lui octombrie i s-au adus lui Kornilov de la Moscova 40.000 de ruble". În acest timp, Miliukov a lipsit, de fapt, din arena politică: conform versiunii oficiale a cadeţilor, el plecase „să se odihnească în Crimeea". După atâtea agitaţii, conducătorul liberal avea într-adevăr nevoie de odihnă.

Comedia anchetei s-a întins până la insurecţia bolșevică, după care Kornilov și complicii lui nu vor fi numai puși în libertate, ci și înzestraţi de Statul-Major al lui Kerenski cu toate documentele necesare. Acești generali fugari sunt cei care vor declanșa războiul civil. În numele unor scopuri sfinte, care-l legau pe Kornilov de liberalul Miliukov și de reprezentantul Sutelor Negre Rimski-Korsakov, vor cădea sute de mii de oameni, va fi jefuit și pustiit sudul și răsăritul Rusiei, va fi ruinată definitiv economia ţării, iar revoluţia va fi obligată să recurgă la teroarea roșie. După ce a scăpat cu bine de justiţia lui Kerenski, Kornilov va cădea la scurtă vreme pe frontul războiului civil, lovit de un proiectil bolșevic. Soarta lui Kaledin nu va fi mult diferită. „Guvernul oștii Donului" n-a cerut numai revocarea ordinului de arestare a lui Kaledin, dar și repunerea acestuia în funcţia de ataman. Kerenski n-a scăpat nici aici prilejul de a da îndărăt. Skobelev va merge la Novocerkassk pentru a-și cere scuze în faţa cercului oștii. Ministrul democrat va fi obiectul unor sarcasme rafinate încurajate de Kaledin însuși. Victoria generalului cazac nu va fi totuși de durată. Înghesuit din toate părţile de revoluţia bolșevică la el, pe Don, Kaledin se va sinucide după câteva luni. Steagul lui Kornilov va trece apoi în mâinile generalului Denikin și ale amiralului Kolceak, de numele cărora e legată perioada cea mai importantă a războiului civil. Dar toate astea fac parte deja din 1918 și din anii următori.

XI. MASELE SUB ATAC

Cauzele nemijlocite ale evenimentelor unei revoluţii sunt schimbările din conștiinţa claselor aflate în luptă. Relaţiile materiale ale societăţii determină numai albia acestor procese. Prin natura lor, schimbările conștiinţei colective au un caracter semiobscur; numai după ce se atinge o anumită intensitate, noile stări de spirit și idei răzbat la suprafaţă sub forma unor acţiuni de masă care stabilesc un nou echilibru social, chiar dacă extrem de fragil. Mersul revoluţiei scoate la iveală în fiecare nouă etapă problema puterii, ca imediat după aceea să o mascheze din nou – așteptând o nouă dezvăluire. Același este și mecanismul contrarevoluţiei, cu singura diferenţă că filmul se desfășoară aici în ordine inversă.

Ceea ce se întâmpla la nivelul vârfurilor guvernului și ale sovietelor nu era deloc indiferent pentru mersul evenimentelor. Dar înţelegerea sensului real al politicii unui partid și descifrarea manevrelor conducătorilor se pot face numai cu condiţia surprinderii proceselor moleculare care se petrec în profunzimea conștiinţei maselor. În iulie, muncitorii și soldaţii au suferit o înfrângere, pe când, în octombrie, printr-un asalt de nestăvilit, vor pune mâna pe putere. Ce s-a întâmplat în aceste patru luni în mintea lor? Cum au suportat ei loviturile ce au început să curgă de sus asupra lor? Cu ce idei și sentimente au primit politica făţișă de cucerire a puterii de către burghezie? Cititorul va trebui să se întoarcă înapoi, la înfrângerea din iulie. De multe ori e nevoie să dai înapoi pentru a sări mai bine. Iar în faţa noastră stă saltul din octombrie.

În istoriografia sovietică oficială s-a încetăţenit opinia, care s-a transformat într-un fel de loc comun, că atacul din iulie asupra partidului – represiunile combinate cu calomnia – a trecut aproape fără urmă pentru organizaţiile muncitorești. Nu este deloc adevărat. Ce-i drept, micșorarea rândurilor partidului și îndepărtarea de acesta a muncitorilor și soldaţilor n-au durat mult timp, ci doar câteva săptămâni. Renașterea a venit așa de repede și – lucrul cel mai important – așa de furtunos, încât a șters pe jumătate amintirea zilelor de prigoană și decădere: de fapt, victoriile aruncă o altă lumină asupra înfrân-

gerilor care le-au pregătit. Dar, pe măsură ce se publică procesele-verbale ale organizaţiilor locale de partid, se observă tot mai limpede declinul din iulie al revoluţiei, care era resimţit în acele zile cu atât mai dureros cu cât creșterea ce-l precedase fusese neîntreruptă.

Orice înfrângere, rezultând dintr-un anumit raport de forţe, schimbă, la rândul ei, acest raport în dezavantajul părţii învinse, căci învingătorul câștigă încredere în sine, pe când învinsul își pierde credinţa în el însuși. Or, aprecierea propriei forţe constituie un element extrem de important al raportului obiectiv de forţe. Muncitorii și soldaţii din Petrograd suferiseră o înfrângere clară. În avântul lor, ei se ciocniseră, pe de o parte, de neclaritatea și caracterul contradictoriu al propriilor intenţii, iar, pe de altă parte, de înapoierea provinciei și a frontului. Iată de ce urmările înfrângerii s-au simțit în primul rând și cu mai mare putere în capitală. Totuși, afirmaţiile atât de frecvente din aceeași literatură oficială, după care înfrângerea din iulie ar fi trecut aproape neobservată în provincie, nu sunt deloc exacte. Lucrul acesta este greu de acceptat din punct de vedere teoretic și este contrazis de mărturiile faptelor și ale documentelor. Când era vorba de lucruri importante, toată ţara își întorcea de fiecare dată în chip involuntar capul spre Petrograd. Înfrângerea muncitorilor și a soldaţilor din capitală trebuie să fi lăsat o impresie deosebit de puternică asupra păturilor mai înaintate din provincie. Spaima, dezamăgirea, apatia și-au făcut loc în feluri diferite în diversele părţi ale ţării, dar ele se observau peste tot.

Declinul revoluţiei s-a făcut simţit în primul rând în slăbirea extraordinară a rezistenţei pe care mulțimile o opuneau dușmanilor. În timp ce trupele aduse la Petrograd desfășurau acţiuni oficiale de pedeapsă, dezarmând soldaţii și muncitorii, bande semivoluntare atacau sub acoperirea acestor trupe și fără să fie pedepsite organizaţiile muncitorești. După distrugerea redacţiei *Pravdei* și a tipografiei bolșevicilor, a fost distrus sediul Sindicatului Metalurgiștilor. Următoarele lovituri au fost îndreptate împotriva sovietelor raionale. N-au fost cruţaţi nici conciliatorii: pe 10 a fost atacată una dintre instituţiile partidului condus de ministrul de interne Ţereteli. Dan a trebuit să dea dovadă de multă abnegație pentru a scrie în legătură cu trupele sosite: „În locul morţii revoluţiei, suntem acum martorii unei noi victorii a ei". Victoria a mers atât de departe, încât trecătorii de pe stradă, dacă semănau a muncitori sau erau suspectaţi de bolșevism, erau pândiţi, după spusele menșevicului Prușițki, de pericolul de a fi loviţi cu cruzime. Ce simptom infailibil al schimbării bruște a întregii situaţii!

Laţis, un membru al Comitetului din Petrograd al bolșevicilor, iar, mai târziu, un membru important al Ceka, nota în jurnalul său: „9 iulie. În oraș au fost vandalizate toate tipografiile noastre. Nimeni nu îndrăznește să tipărească ziarele și manifestele noastre. Am trecut la organizarea unei tipografii ilegale. Raionul Vîborg a devenit o ascunzătoare pentru toţi. Aici s-au mutat

și Comitetul din Petrograd, și membrii urmăriţi ai Comitetului Central. În cămăruţa portarului de la uzinele Renault are loc o consfătuire a comitetului cu Lenin. Se pune problema unei greve generale. În comitetul nostru, voturile s-au împărţit. Eu am fost pentru chemarea la grevă. Lenin, după ce a explicat situaţia, a propus să se renunţe la ideea asta... 12 iulie. Contrarevoluţia a învins. Sovietele sunt lipsite de putere. Iuncherii dezlănţuiţi au început să-i distrugă și pe menșevici. O parte a partidului e cuprinsă de neîncredere. Afluxul de membri s-a oprit... Dar nu sunt încă plecări masive din rândurile noastre". După Zilele din Iulie, „influenţa eserilor la uzinele din Petersburg a devenit puternică", scrie muncitorul Sisko. Izolarea bolșevicilor a dus automat la creșterea ponderii și a moralului conciliatorilor. Pe 16 iulie, un delegat din Vasilievski-Ostrov spunea la o conferinţă bolșevică orășenească că starea de spirit din raion era „în general" ridicată, cu excepţia câtorva uzine. „La uzina Baltiiski, eserii și menșevicii ne copleșesc." Aici, lucrurile merseseră foarte departe: comitetul de uzină hotărâse ca bolșevicii să participe la înmormântarea cazacilor uciși, ceea ce aceștia au și făcut... Ce-i drept, pierderea oficială de membri de partid n-a fost mare: în tot raionul, din patru mii de membri, nu plecaseră mai mult de o sută. Dar, în primele zile, un număr mult mai mare s-au retras în tăcere deoparte. „Zilele din Iulie – își va aduce aminte mai târziu muncitorul Minicev – ne-au arătat că și în rândurile noastre erau persoane care, temându-se pentru propria piele, își «înghiţeau» carnetele de partid și se deziceau de partid. Dar n-au fost multe...", adaugă el liniștitor. „Evenimentele din iulie – scrie Șliapnikov –, ca și toată campania de violenţe și de calomnii împotriva organizaţiilor noastre care le-a urmat, au întrerupt acea creștere a influenţei noastre care ajunsese la începutul lui iulie la o forță uriașă... Însuși partidul nostru era semilegal și ducea o luptă defensivă, bazându-se mai cu seamă pe sindicate și pe comitetele de fabrică și de uzină."

Acuzaţia adusă bolșevicilor de a fi în slujba Germaniei n-avea cum să nu producă impresie chiar și asupra muncitorilor din Petrograd sau cel puţin asupra unei părţi însemnate a lor. Cine ezitase se retrăgea. Cine fusese gata să adere începea să ezite. Până și printre cei care aderaseră erau destui care se retrăgeau. Alături de bolșevici, o mare parte dintre participanţii la demonstraţia din iulie fuseseră muncitori aparţinând eserilor și menșevicilor. După lovitură, ei au fost primii care au sărit înapoi sub steagul partidelor lor: acum li se părea că făcuseră într-adevăr o greșeală încălcând disciplina. O pătură largă de muncitori apartinici, tovarăși de drum ai partidului, s-au îndepărtat de asemenea de el sub influenţa calomniei răspândite în mod oficial și asortate juridic.

În această atmosferă politică schimbată, loviturile represiunii aveau un efect mult mai puternic. Olga Ravici, una dintre militantele vechi și active din partid, membră a Comitetului din Petrograd, va spune mai târziu într-un

raport: „Zilele din Iulie au lovit organizaţia atât de tare, că, în primele trei săptămâni, nu s-a putut vorbi de niciun fel de activitate". Ravici are aici în vedere în primul rând activitatea publică a partidului. Multă vreme nu s-a putut asigura tipărirea ziarului de partid: nu se găsea nicio tipografie care să fie de acord să-i servească pe bolșevici. Această împotrivire nu venea întotdeauna din partea proprietarilor: într-o tipografie, muncitorii au fost cei are au amenințat că întrerup lucrul dacă se tipărește vreun ziar bolșevic, iar proprietarul a renunţat la contractul deja încheiat. O anumită perioadă, la Petrograd s-a distribuit ziarul din Kronstadt.

În acele zile, flancul de extremă stânga din arena deschisă a fost alcătuit din grupul menșevicilor internaţionaliști. Muncitorii mergeau să asculte cu plăcere discursurile lui Martov, în care instinctul de luptător se trezise în această perioadă de retragere, când nu era nevoie să se găsească noi căi pentru desfășurarea revoluţiei, ci să se lupte pentru păstrarea a ceea ce mai rămăsese din cuceririle ei. Curajul lui Martov era un curaj al pesimismului. „După câte se pare – spunea el la ședinţa Comitetului Executiv –, revoluţiei i s-a pus punct... Dacă s-a ajuns până acolo încât... în Revoluţia Rusă nu mai e loc pentru vocea ţăranilor și a muncitorilor, atunci o să coborâm onest de pe scenă și o să acceptăm această provocare nu printr-o renunţare tăcută, ci printr-o luptă dreaptă." Martov le propunea să coboare de pe scenă la luptă dreaptă unor tovarăși de partid care, precum Dan și Ţereteli, vedeau în victoria generalilor și a cazacilor asupra muncitorilor și a soldaţilor o victorie a revoluţiei asupra anarhiei. Pe fondul hăiturii dezlănţuite a bolșevicilor și al servilismului josnic al conciliatorilor în faţa lampasurilor căzăcești, comportamentul lui Martov l-a înălţat foarte mult în aceste săptămâni grele în ochii muncitorilor.

Criza din iulie a lovit cu deosebită violenţă în garnizoana din Petrograd. Din punct de vedere politic, soldaţii erau cu mult în urma muncitorilor. Secţia de soldaţi a Sovietului rămăsese bastionul conciliatorilor, în timp ce secția de muncitori trecuse deja de partea bolșevicilor. Asta nu însemna deloc că soldaţii nu erau deosebit de dispuși să-și agite armele. La demonstraţie, ei jucaseră un rol mult mai agresiv decât muncitorii, dar, când au început loviturile, s-au retras mult înapoi. Valul de dușmănie faţă de bolșevici va crește cu putere în garnizoana din Petrograd. „După înfrângere – povestește un fost soldat, Mitrevici –, nu m-am dus la compania mea, căci acolo puteam fi omorât până să treacă valul." Tocmai în regimentele cele mai revoluţionare, care merseseră în primele rânduri în Zilele din Iulie și care primiseră de aceea cele mai dure lovituri, influenţa partidului va scădea așa de mult, încât refacerea acolo a unei organizaţii va fi imposibilă chiar și după trei luni: din cauza șocului prea puternic, aceste unităţi parcă se fărâmiţaseră moral. Organizaţia din Armată a fost nevoită să se restrângă foarte mult. „După înfrângerea din iulie – scrie Minicev, fost soldat și el –, Organizaţia din Armată nu era privită

deloc cu prietenie nu numai de tovarășii de la vârful partidului nostru, dar nici de unele comitete raionale."

La Kronstadt, partidul a pierdut 250 de membri. Moralul garnizoanei din fortăreaţa bolșevică a slăbit foarte mult. Reacţiunea a ajuns până și la Helsingfors. Avksentiev, Bunakov și avocatul Sokolov au mers acolo pentru a obține căința vaselor bolșevice. Și au reușit câte ceva. Prin arestarea conducătorilor bolșevici, prin folosirea calomniei oficiale și prin amenințări, ei au izbutit să obţină declaraţii de loialitate chiar și din partea crucișătorului bolșevic *Petropavlovsk*. Totuși, cererea de a-i preda pe „instigatori" a fost respinsă de toate vasele.

Lucrurile nu stăteau prea diferit nici la Moscova. „Atacurile presei burgheze – își amintește Piatniţki – au produs panică până și asupra unor membri ai Comitetului din Moscova." După Zilele din Iulie, organizaţia a slăbit numericește. „Nu pot uita niciodată – scrie un muncitor din Moscova, Ratehin – un moment foarte greu. S-a reunit plenul (Sovietului din raionul Zamoskvorețki)... Am văzut că tovarășii noștri bolșevici erau cam puţini... Lângă mine a venit Steklov, unul dintre tovarășii mai energici, și, abia putând să rostească cuvintele, m-a întrebat: E adevărat că Lenin a fost adus împreună cu Zinoviev într-un vagon plumbuit? E adevărat că au venit cu bani germani? Inima mi s-a strâns de durere când am auzit întrebările astea. S-a apropiat un alt tovarăș, Konstantinov: Unde e Lenin? Se spune că a șters-o... Ce se va întâmpla acum? Și așa mai departe." Scena aceasta vie ne redă foarte exact frământările de atunci ale muncitorilor înaintaţi. „Apariţia documentelor publicate de Aleksinski – scrie un artilerist din Moscova, Davîdovski – a produs o mare tulburare în brigadă. Bateria noastră, cea mai bolșevică, s-a clătinat și ea sub lovitura acestei minciuni grosolane... Părea că ne-am pierdut orice încredere."

„După Zilele din Iulie – scrie V. Iakovleva, pe atunci membră a Comitetului Central și conducătoare a activităţii din marea regiune a Moscovei –, toate rapoartele locale constatau la unison nu numai o bruscă demoralizare a maselor, dar și o anumită dușmănie a lor faţă de partidul nostru. Oratorii noștri au fost în multe cazuri loviţi. Numărul membrilor s-a redus puternic, iar unele organizaţii au și încetat să mai existe, mai ales în guberniile din sud." La jumătatea lui august nu se observa încă nicio schimbare semnificativă. Se lucra pentru păstrarea influenţei partidului în rândul maselor, dar nu se constata nicio creștere a organizaţiilor. În guberniile Riazan și Tambov nu se stabiliseră legături noi, nu apăruse nicio nouă celulă bolșevică; de fapt, acestea erau feude ale eserilor și menșevicilor.

Evreinov, care activa în Kineșma proletară, își aduce aminte ce situaţie grea a apărut după evenimentele din iulie, când, la o mare conferinţă a tuturor organizaţiilor sociale, s-a pus problema excluderii bolșevicilor din

Soviet. Retragerile din partid căpătaseră uneori dimensiuni așa de mari, că organizaţia a revenit la o viaţă normală abia după efectuarea unei noi înregistrări a membrilor săi. La Tula, datorită selecţiei preliminare serioase a muncitorilor, partidul n-a suferit o pierdere de membri, dar legătura lui cu masele a slăbit. La Nijni-Novgorod, după campania de represiune desfășurată sub conducerea colonelului Verhovski și a menșevicului Hinciuk, a urmat o scădere drastică: la alegerile pentru Duma Orășenească, partidul a reușit să obțină numai patru locuri de deputat. La Kaluga, fracţiunea bolșevică a luat în calcul posibilitatea de a fi eliminată din Soviet. În unele puncte din regiunea Moscovei, bolșevicii au fost nevoiţi să plece nu numai din soviete, dar și din sindicate.

La Saratov, unde bolșevicii păstraseră cu conciliatorii niște relaţii extrem de pașnice, pregătindu-se chiar și la sfârșitul lui iunie să prezinte o listă comună la alegerile pentru Duma Orășenească, soldaţii erau atât de porniți împotriva bolșevicilor în urma furtunii din iulie, încât au năvălit în adunările electorale, au smuls buletinele bolșevicilor și i-au bătut pe agitatori. „Ne era greu – scrie Lebedev – să participăm la adunările electorale. Adesea ni se striga: Spioni germani, provocatori!" Printre bolșevicii din Saratov au fost și destui fricoși: „Mulţi au declarat că pleacă, alţii s-au ascuns".

La Kiev, care se bucura de multă vreme de faima de centru al Sutelor Negre, goana după bolșevici s-a dezlănţuit cu mare putere, afectându-i repede și pe menșevici și eseri. Declinul mișcării revoluţionare s-a simţit foarte tare aici: la alegerile pentru Duma locală, bolșevicii au primit numai 6% din voturi. La conferinţa orășenească, raportorii se plângeau că „peste tot se observă o apatie și o lipsă de activitate". Ziarul partidului a fost nevoit să treacă, de la o apariţie zilnică, la una săptămânală.

Desființarea și dislocarea celor mai revoluţionare regimente trebuiau în sine nu numai să reducă nivelul politic al garnizoanelor, dar și să-i intimideze pe muncitorii din localităţile respective, care se simţeau mai puternici atunci când în spatele lor se aflau niște trupe prietene. Astfel, scoaterea din Tver a Regimentului 57 a schimbat radical situaţia politică atât din mediul soldaţilor, cât și din cel al muncitorilor: până și în sindicate, influenţa bolșevicilor a devenit neînsemnată. Acest lucru s-a văzut și mai bine la Tiflis, unde menșevicii, mână-n mână cu Statul-Major, au înlocuit trupele bolșevice cu niște regimente complet cenușii.

În unele puncte, în funcţie de componenţa garnizoanei, de nivelul muncitorilor locali și de alte cauze întâmplătoare, reacţiunea politică a luat o expresie paradoxală. La Iaroslavl, de exemplu, bolșevicii au fost scoși în iulie aproape cu totul din Sovietul muncitorilor, dar și-au păstrat o influenţă dominantă în Sovietul de deputaţi ai soldaţilor. În plus, în anumite locuri, evenimentele din iulie au trecut parcă fără să lase urme, fără să oprească creșterea

partidului. Din câte putem vedea, asta s-a întâmplat atunci când retragerea generală a coincis cu apariţia în arena revoluţionară a unor pături noi, rămase în urmă. Astfel, în anumite regiuni textiliste, în iulie a început să se observe un aflux semnificativ de femei muncitoare în organizații. Dar asemenea situaţii n-au schimbat tabloul general al refluxului.

Violenţa incontestabilă, chiar exagerată a reacţiei la această înfrângere parţială a fost un fel de preţ plătit de muncitori și mai ales de soldaţi în urma afluxului lor mult prea ușor, mult prea rapid, mult prea de neoprit spre bolșevici din lunile precedente. Schimbarea bruscă de sentimente a maselor a produs o selecţie automată și aproape fără cusur a cadrelor de partid. Pe cei care nu tremuraseră în aceste zile te puteai baza și în continuare. Ei vor constitui nucleul din atelier, din uzină, din raion. În ajunul lui Octombrie, când va fi nevoie să facă numiri și să încredinţeze misiuni, organizatorii se vor uita nu o dată împrejur, aducându-și aminte cum se comportaseră oamenii în Zilele din Iulie.

Pe front, unde toate relaţiile sunt mai directe, reacţiunea din iulie a fost deosebit de cruntă. Statul-Major a folosit evenimentele în primul rând pentru a crea niște unităţi speciale ale „datoriei faţă de patria liberă". Regimentele și-au format propriile unităţi de șoc. „I-am văzut de multe ori pe membrii brigăzilor de șoc – povestește Denikin – și erau mereu concentraţi, posaci. În regimente, oamenii se purtau cu reţinere sau chiar cu răutate faţă de ei." Soldaţii vedeau, nu fără temei, în aceste „unităţi ale datoriei" celulele unei gărzi pretoriene. „Reacţiunea nu s-a lăsat așteptată – povestește despre frontul românesc, mai conservator, eserul Degtiariov, care va trece mai târziu la bolșevici. Mulţi soldaţi au fost arestaţi ca dezertori. Ofiţerii au prins curaj și au început să dispreţuiască comitetele de armată; din loc în loc, ofiţerii au încercat să revină la salut." Comisarii au trecut la epurarea armatei. „Aproape fiecare divizie – scrie Stankevici – avea bolșevicul propriu, cu un nume mai cunoscut în armată decât numele șefului de divizie... Treptat, am înlocuit aceste celebrităţi una după alta." În același timp, s-a trecut pe tot frontul la dezarmarea unităţilor nesupuse. Comandanţii și comisarii se bazau în acest caz pe cazaci și pe echipele speciale urâte de soldaţi.

În ziua căderii Rigăi, conferinţa comisarilor de pe frontul de nord și a reprezentanţilor organizaţiilor din armată a declarat că era nevoie de aplicarea mult mai sistematică a unor represiuni severe. Au fost cazuri de execuţii pentru fraternizare cu germanii. Mulţi comisari, încălziţi de evocarea unor imagini nu prea clare ale Revoluţiei Franceze, au încercat să dovedească că au o mână de fier. Ei nu-și dădeau seama că comisarii iacobini se bazaseră pe păturile de jos, necruţându-i pe aristocraţi și burghezi, și că numai autoritatea unei lipse de îndurare plebee îi înarmase pentru a instaura în armată o disciplină severă. Comisarii lui Kerenski n-aveau niciun sprijin popular sub ei, nicio aureolă morală deasupra capului. În ochii soldaţilor, ei erau agenţii

burgheziei, gonacii Antantei și atât. Pe moment, puteau sperja armata – ceea ce au și izbutit într-o anumită măsură –, dar erau incapabili să contribuie la renașterea ei.

La începutul lui august, un raport al biroului Comitetului Executiv de la Petrograd spunea că în starea de spirit a armatei se petrecuse o schimbare favorabilă, că activităţile de pe front se desfășurau normal, dar că, pe de altă parte, se observa o creștere a tiraniei, a bunului-plac, a presiunilor. Problema ofiţerilor era deosebit de gravă: „sunt complet izolaţi, își formează propriile organizaţii închise". Și alte date demonstrează că, în aparenţă, pe front era mai multă ordine, iar soldaţii încetaseră să se mai revolte pentru motive mărunte și întâmplătoare. Dar nemulţumirea lor faţă de situaţia generală devenea cu atât mai mare. În cuvântarea precaută și diplomată a menșevicului Kucin de la Conferinţa de Stat, de sub notele de calm răsuna un avertisment neliniștitor. „Există o schimbare neîndoielnică, există un calm neîndoielnic, dar, cetăţeni, există și altceva, există un sentiment de dezamăgire, și de acest sentiment ne temem de asemenea foarte mult..." Victoria temporară asupra bolșevicilor era în primul rând o victorie asupra noilor speranţe ale soldaţilor, asupra credinţei lor într-un viitor mai bun. Masele deveniseră mai precaute, disciplina părea să fi sporit. Dar între conducători și soldaţi prăpastia se adâncea. Ce și pe cine va înghiţi ea în viitor?

Reacţia din iulie trasează parcă o linie de separare definitivă între Revoluţia din Februarie și cea din Octombrie. Muncitorii, garnizoanele din spatele frontului, frontul, în parte chiar și ţăranii, așa cum se va vedea mai departe, au dat înapoi, au sărit în spate, de parcă ar fi primit o lovitură în piept. Lovitura era, de fapt, mai degrabă morală decât fizică, dar și așa nu era mai puţin reală. În primele patru luni, toate procesele de masă avuseseră aceeași direcţie: spre stânga. Bolșevismul crescuse, se întărise, devenise mai curajos. Dar, iată, mișcarea se lovise de un prag. De fapt, se descoperise că, pe calea Revoluţiei din Februarie, nu mai aveai unde merge. Multora li se părea că revoluţia în general se epuizase; în realitate, Revoluţia din Februarie era cea care se epuizase complet. Această criză internă a conștiinţei de masă, în combinaţie cu represiunea și calomnia, a dus la confuzie și retragere, iar, în unele cazuri, la panică. Adversarii au prins curaj. În mulţimea însăși a ieșit la suprafaţă tot ce era înapoiat, inert, toată nemulţumirea provocată de cutremure și lipsuri. În șuvoiul revoluţiei, aceste valuri care vin înapoi au o forţă irezistibilă: s-ar spune că se supun legilor unei hidrodinamici sociale. E imposibil să oprești cu pieptul un asemenea val potrivnic, trebuie doar să nu i te supui, să nu-l lași să te culce la pământ, să rămâi în picioare până ce valul de reacţie se epuizează și să pregătești, în același timp, puncte de sprijin pentru o nouă ofensivă.

Văzând anumite regimente care, pe 3 iulie, demonstrau sub pancartele bolșevice, iar peste o săptămână cereau pedepse groaznice pentru agenţii kaizerului, niște sceptici luminaţi ar fi putut, probabil, să-și celebreze victoria: Iată masele voastre, iată stabilitatea lor și capacitatea lor de înţelegere! Dar ar fi fost un scepticism ieftin. Dacă mulțimile și-ar schimba într-adevăr sentimentele și ideile sub influenţa unor circumstanţe întâmplătoare, n-am mai putea explica acea legitate puternică ce caracterizează dezvoltarea marilor revoluţii. Cu cât implicarea unor milioane de oameni este mai profundă, cu atât dezvoltarea revoluţiei este mai ordonată, iar succesiunea etapelor ei se poate prevedea cu mai mare siguranţă. Trebuie numai să nu uităm că dezvoltarea politică a maselor nu se face în linie dreaptă, ci urmând o curbă complexă: de altfel, asta este în esenţă traiectoria oricărui proces material. Condiţiile obiective îi împingeau cu putere pe muncitori, soldaţi și ţărani sub steagul bolșevicilor. Dar mulțimea venea pe acest drum luptându-se cu propriul trecut, cu credinţele ei din ajun și, în parte, din prezent. La o cotitură dificilă, într-un moment de eșec și dezamăgire, vechile prejudecăţi, care nu pieriseră încă, ieșeau la suprafaţă, iar dușmanii se apucau, firește, de ele ca de o ancoră a salvării. Tot ce era neclar, neobișnuit, enigmatic la bolșevici – noutatea ideilor, cutezanţa, dispreţul faţă de toate autorităţile vechi și noi –, toate acestea își găsiseră acum dintr-odată o explicaţie simplă, convingătoare în absurditatea ei: spioni germani! Acuzaţia îndreptată împotriva bolșevicilor miza, de fapt, pe trecutul de rob al poporului, pe moștenirea de obscurantism, barbarie și superstiţii, iar miza asta nu era proastă. Marea minciună patriotică a rămas în cursul lunilor iulie și august un factor politic de primă importanţă, formând acompaniamentul tuturor problemelor zilei. Cercurile calomniei se întindeau în ţară laolaltă cu presa cadetă, cuprinzând provincia, marginile imperiului, pătrunzând în bârlogurile ursilor. La sfârșitul lui iulie, organizaţia de bolșevici de la Ivanovo-Voznesensk încă mai cerea începerea unei campanii mai energice împotriva prigoanei! Problema greutăţii specifice a calomniei în lupta politică dintr-o societate civilizată își așteaptă încă sociologul.

Și totuși, reacţia din mediul muncitorilor și al soldaţilor, chiar dacă nervoasă și furtunoasă, n-a fost nici profundă, nici de durată. Uzinele mai înaintate din Petrograd au început să-și revină la puține zile după înfrângere, protestând împotriva arestărilor și a calomniei, bătând la ușa Comitetului Executiv, restabilind legăturile. La uzina de armament de la Sestroreţk, care fusese asediată și dezarmată, muncitorii au luat din nou cârma în mâinile lor: adunarea generală din 20 iulie a hotărât ca muncitorii să fie plătiţi pentru zilele de demonstraţie, iar plata să se folosească în întregime la trimiterea de publicaţii pe front. Activitatea de agitaţie deschisă a bolșevicilor din Petrograd s-a reluat, conform mărturiei Olgăi Ravici, pe data de 20 iulie. La mitingurile

ce adunau nu mai mult de 200-300 de suflete ieșeau în evidență în diferite părți ale orașului trei persoane: Sluțki, care va fi omorât mai târziu de Albi în Crimeea, Volodarski, care va fi omorât de eseri la Petrograd, și Evdokimov, metalurgist din Petrograd, unul dintre cei mai remarcabili oratori ai revoluției. În august, agitația făcută de partid a luat dimensiuni tot mai mari. Din însemnările lui Raskolnikov, Troțki, care fusese arestat pe 23 iulie, a făcut în închisoare următoarea descriere a situației din oraș: „Menșevicii și eserii... continuă persecutarea frenetică a bolșevicilor. Arestările tovarășilor noștri continuă. Dar în cercurile partidului nu domnește tristețea. Dimpotrivă, toți privesc cu speranță înainte, socotind că represiunile nu fac decât să consolideze popularitatea partidului... În cartierele muncitorești, de asemenea, nu se observă scăderea moralului". Într-adevăr, la scurtă vreme, o adunare a muncitorilor din douăzeci și șapte de întreprinderi din raionul Peterhof a adoptat o rezoluție de protest împotriva iresponsabilității guvernului și a politicii lui contrarevoluționare. Raioanele proletare prindeau viață.

Chiar în zilele, ba chiar în orele lui 21-22 iulie, când la vârf, la Palatul de Iarnă și la Tavriceski, se crea o nouă coaliție, se făceau, se desfăceau și se refăceau acorduri, la Petrograd avea loc un eveniment de cea mai mare importanță, pe care lumea oficială l-a observat probabil prea puțin, dar care însemna consolidarea unei alte coaliții, mult mai trainice: cea dintre muncitorii din Petrograd și soldații din armata operativă. În capitală începuseră să vină delegați din tranșee cu proteste de la unitățile lor împotriva înăbușirii revoluției pe front. Câteva zile, aceștia ciocăniseră degeaba la ușile Comitetului Executiv. N-au fost primiți și s-a încercat să li se facă vânt, să se scape de ei. Între timp, au venit noi delegați, care au bătut același drum. Cei respinși dădeau unii peste alții pe coridoare și în anticamere, se plângeau, ocărau, căutau împreună o ieșire. Iar bolșevicii i-au ajutat. Delegații s-au hotărât să facă schimb de idei cu muncitorii, soldații și marinarii din capitală, care i-au primit cu brațele deschise, i-au adăpostit, le-au dat de mâncare. La o conferință pe care n-a convocat-o nimeni de sus, ci a fost organizată de jos au luat parte reprezentanții a douăzeci și nouă de regimente de pe front, a nouăzeci de uzine din Petrograd, precum și reprezentanți ai marinarilor de la Kronstadt și ai garnizoanelor din împrejurimi. În centrul conferinței s-au aflat delegații tranșeelor: printre ei erau și câțiva ofițeri inferiori. Muncitorii din Petrograd i-au ascultat cu mare atenție pe oamenii de pe front, încercând să nu piardă niciun cuvânt. Aceștia povesteau cum ofensiva și urmările ei distrugeau revoluția. Soldați obișnuiți, în niciun caz agitatori, ei descriau în niște povești simple viața de zi cu zi din tranșee. Amănuntele acestea erau tulburătoare, căci arătau cu claritate cum se întorcea tot ce era vechi, de dinainte de revoluție, odios. Contrastul dintre speranțele născute de curând și realitatea prezentului a lovit drept în inimi și i-a adus pe toți la unison. Deși printre delegații de pe front predominau, probabil, eserii, o rezo-

luţie radicală a bolșevicilor a fost aprobată aproape în unanimitate: numai patru participanți s-au abţinut. Iar rezoluţia adoptată n-a rămas literă moartă: după ce au plecat din capitală, delegaţii vor povesti adevărul despre cum fuseseră daţi la o parte de conducătorii conciliatori și cum fuseseră primiţi de muncitori. Iar cei din tranșee îi vor crede pe raportorii lor, care nu spuneau minciuni.

În garnizoana din Petrograd propriu-zisă, începutul schimbării s-a conturat la sfârșitul lunii, mai ales după mitingurile la care participaseră reprezentanţii de pe front. E adevărat că regimentele care suferiseră cel mai mult nu-și puteau reveni încă din apatie. Dar, în unităţile care adoptaseră mai multă vreme poziţii patriotice și care se supuseseră disciplinei în primele luni ale revoluţiei, influenţa partidului a crescut sensibil. Organizaţia din Armată, care suferise în mod deosebit de pe urma prigoanei, a început să-și revină. Cum se întâmplă mereu după înfrângeri, conducătorii activităţilor militare erau priviţi cu ostilitate în cercurile de partid, fiind învinuiţi de greșeli reale sau imaginare și de entuziasm. Comitetul Central și-a subordonat mai bine Organizaţia din Armată, instituind asupra ei un control mai direct prin intermediul lui Sverdlov și Dzerjinski, iar activitatea a reînceput, mai încet decât înainte, dar mai sigur.

Spre sfârșitul lui iulie, situaţia bolșevicilor în uzinele din Petrograd era restabilită: muncitorii își strângeau rândurile sub același steag ca înainte, însă erau deja alţi oameni, mai maturi, adică mai precauţi, dar și mai hotărâţi. „În uzine ne bucurăm de o influenţă colosală, fără margini – raporta Volodarski pe 27 iulie la Congresul bolșevicilor. Munca de partid este îndeplinită în principal chiar de muncitori... Organizaţia a crescut pornind de jos și de aceea avem motive să credem că nu se va destrăma." Uniunea Tineretului, care număra pe atunci până la 50.000 de membri, a intrat tot mai mult sub influenţa bolșevicilor. Pe 7 august, secţia de muncitori a Sovietului a adoptat o rezoluţie în favoarea abolirii pedepsei cu moartea. În semn de protest faţă de Conferinţa de Stat, muncitorii de la Putilov și-au donat salariul de-o zi pentru presa muncitorească. La Conferinţa Comitetelor de Fabrică și de Uzină a fost adoptată în unanimitate o rezoluţie care declara Conferinţa de la Moscova „o tentativă de organizare a forţelor contrarevoluţionare..."

Și Kronstadtul a început să-și vindece rănile. Pe 20 iulie, un miting în piaţa Iakornaia a cerut transmiterea puterii către soviete, trimiterea pe front a cazacilor, a jandarmilor și a sectoriștilor, abolirea pedepsei cu moartea, acceptarea unor delegaţi de la Kronstadt la Ţarskoe Selo, pentru a se convinge că Nicolae al II-lea este deţinut în condiţii îndeajuns de stricte, dizolvarea batalioanelor morţii, confiscarea ziarelor burgheze ș.a.m.d. Pe de altă parte, noul amiral, Tîrkov[1], care preluase comanda fortăreţei, a ordonat să se coboare

[1] E vorba de căpitanul Nikolai Dmitrievici Tîrkov. Troțki îi atribuie gradul de amiral dintr-o confuzie, asociindu-i probabil numele cu acela al fratelui său mai mare, contraamiralul Vladimir Dmitrievici Tîrkov, mort cu un an mai înainte. *(N. red.)*

steagurile roșii de pe navele de luptă și să se ridice cele ale Sf. Andrei. Ofițerii și o parte a soldaților și-au pus epoleții. Cei din Kronstadt au protestat. Comisia guvernamentală de anchetă a evenimentelor din 3-5 iulie a fost nevoită să se întoarcă de la Kronstadt la Petrograd fără niciun rezultat: fusese primită cu fluierături, proteste și chiar cu amenințări.

Schimbarea se petrecea în toată flota. „La sfârșitul lui iulie și începutul lui august – scrie unul dintre conducătorii din Finlanda, Zalejski –, se simțea în mod limpede că reacțiunea exterioară nu numai că nu reușise să frângă forțele revoluționare din Helsingfors, dar, dimpotrivă, aici se observa o întoarcere bruscă spre stânga și o largă creștere a simpatiei față de bolșevici." Marinarii fuseseră în mare măsură instigatorii demonstrației din iulie, acționând în mod independent și, în parte, împotriva partidului, pe care-l suspectaseră de moderație și aproape de spirit conciliator. Experiența demonstrației armate le arătase că problema puterii nu se rezolvă așa de simplu. Sentimentele semianarhiste au cedat locul încrederii în partid. Foarte interesant în acest sens este raportul unui delegat din Helsingfors de la sfârșitul lui iulie: „Pe navele mici predomină influența eserilor, dar, pe marile nave de luptă, crucișătoare, torpiloare, toți marinarii sunt sau bolșevici, sau simpatizanți ai bolșevicilor. Asta a fost (chiar și mai înainte) starea de spirit a marinarilor de pe *Petropavlovsk* și *Respublika*, dar, după 3-5 iulie, ni s-au alăturat *Gangut*, *Sevastopol*, *Riurik*, *Andrei Pervozvannîi*, *Diana, Gromoboi*, *India*. În felul acesta, în mâinile noastră e o forță de luptă uriașă... Evenimentele din 3-5 iulie i-au învățat multe pe marinari, arătând că numai însuflețirea nu e de ajuns pentru atingerea țelului".

Deși în urma Petrogradului, Moscova mergea totuși pe același drum. „Treptat, febra a început să scadă – povestește artileristul Davîdovski –, masa de soldați a început să-și vină în fire și am trecut din nou la ofensivă pe tot frontul. Minciuna, care oprise o vreme deplasarea maselor spre stânga, n-a făcut după aceea decât să întărească afluxul acestora spre noi." În urma loviturilor, prietenia dintre uzine și cazărmi a crescut și mai mult. Un muncitor din Moscova, Strelkov, povestește despre legăturile strânse care s-au stabilit treptat între uzina Mihelson și regimentul învecinat. Comitete de muncitori și de soldați rezolvau adesea în ședințe comune chestiunile practice ale uzinei și regimentului. Muncitorii organizau pentru soldați seri cultural-educative, le cumpărau ziare bolșevice și le veneau în ajutor în diverse feluri. „Dacă cineva era luat la ochi – povestește Strelkov –, lumea venea de îndată la noi să se plângă... În timpul mitingurilor de stradă, dacă vreun muncitor de la Mihelson era insultat undeva, era de ajuns să afle un soldat, că imediat alergau grupuri, grupuri să-l salveze. Or, pe atunci se aruncau multe ocări și ni se tot scotea ochii cu aurul german, cu trădarea și cu celelalte minciuni josnice ale conciliatorilor."

Conferința de la Moscova a Comitetelor de Fabrică și de Uzină de la sfârșitul lui iulie a început pe tonuri moderate, dar a luat-o cu hotărâre spre stânga în cele șapte zile de lucrări ale ei și a adoptat în cele din urmă o rezoluție colorată flagrant de bolșevism. În aceleași zile, delegatul moscovit Podbelski spunea la o adunare a partidului: „Din zece soviete raionale, șase se află în mâinile noastre... De prigoana organizată acum ne salvează numai masele de muncitori care susțin cu stoicism bolșevismul". La începutul lui august, la alegerile din uzinele din Moscova, locul menșevicilor și al eserilor era luat deja de bolșevici. Creșterea influenței partidului a ieșit la iveală cu forță la greva generală din ajunul conferinței.[2] *Izvestia* oficială de la Moscova scria: „E timpul să se înțeleagă, în sfârșit, că bolșevismul nu înseamnă niște grupuri iresponsabile, ci unul dintre detașamentele democrației revoluționare organizate, în spatele căruia se află mase largi, poate nu mereu disciplinate, dar totuși în întregime fidele revoluției".

Slăbirea din luna iulie a pozițiilor proletariatului le dăduse curaj industriașilor. Congresul celor mai importante treisprezece organizații de întreprinderi, inclusiv bancare, a creat un Comitet de Apărare a Industriei, care și-a asumat conducerea lock-outurilor și a întregii ofensive politice împotriva revoluției. Muncitorii au răspuns cu proteste. În toată țara a izbucnit un val de mari greve și de alte ciocniri. Dacă detașamentele cele mai experimentate ale proletariatului dădeau dovadă de prudență, păturile mai noi, mai proaspete au intrat în luptă cu mai multă fermitate. În timp ce metalurgiștii erau în așteptare și pregătiri, în arenă au pătruns textiliștii, precum și muncitorii din industria cauciucului, a hârtiei și a pielăriei. Se ridicau cele mai rămase în urmă și mai supuse pături de oameni ai muncii. Kievul a fost tulburat de o grevă furtunoasă a rândașilor și a portarilor: trecând pe la casele lor, greviștii stingeau lumina, luau cheile de la lifturi, deschideau ușile de la stradă ș.a.m.d. Fiecare conflict, indiferent din ce motiv apărea, avea tendința să se extindă la întreaga ramură industrială și să capete un caracter de principiu. Susținuți de muncitorii din toată țara, pielarii din Moscova au pornit în august o luptă lungă și încăpățânată pentru dreptul comitetelor de fabrică de a dispune de angajarea și concedierea muncitorilor. În multe cazuri, mai ales în provincie, grevele luau un caracter dramatic, mergând până la arestarea antreprenorilor și a administrației de către greviști. Guvernul le propovăduia muncitorilor spiritul de sacrificiu, alianța cu industriașii, trimitea cazacii în bazinul Donețului și dubla prețul la cereale și la furniturile militare. Atât nemulțumirea muncitorilor, politica aceasta nu-i aranja nici pe antreprenori. „Clarviziunea lui Skobelev – se plânge Auerbah, unul dintre căpitanii industriei grele – nu-i atinsese încă pe comisarii locali din Ministerul Muncii... În ministerul propriu-zis..., angajații n-aveau încredere în agenții din provincie... Reprezentanții muncitorilor erau

[2] E vorba de Conferința de Stat. *(N. red.)*

chemaţi la Petrograd, iar cei de la Palatul de Marmură îi rugau, îi ocărau și-i împăcau cu industriașii și cu inginerii." Dar asta nu ajuta în niciun fel: „masele de muncitori cădeau pe atunci tot mai mult sub influenţa unor conducători mai hotărâţi și mai nerușinaţi în demagogia lor".

Defetismul economic constituia principala armă a antreprenorilor împotriva dualităţii puterii din uzine. La Conferinţa Comitetelor de Fabrică și de Uzină din prima jumătate a lui august a fost dezvăluită în amănunt politica de sabotaj a industriașilor, ce urmărea îngreunarea și oprirea producţiei. Pe lângă mașinaţiunile financiare, se practica pe scară largă ascunderea de materiale, închiderea atelierelor de scule sau de reparaţii ș.a.m.d. O mărturie revelatoare despre sabotajul antreprenorilor ne oferă John Reed, care, în calitate de corespondent american, putea pătrunde în cercurile cele mai diverse, se bucura de informaţii confidenţiale din partea agenţilor diplomatici ai Antantei și putea asculta mărturisirile sincere ale politicienilor burghezi ruși. „Secretarul secţiei din Petrograd a Partidului Cadet – scrie Reed – mi-a spus că haosul economic face parte din campania de discreditare a revoluţiei. Un diplomat aliat, al cărui nume am promis să nu-l menţionez, mi-a confirmat aceasta pe baza informaţiilor sale. Există în apropierea Harkovului mine de cărbuni incendiate și inundate de proprietarii lor, există fabrici de textile din Moscova ale căror mașini au fost stricate de ingineri care au părăsit după aceea întreprinderea, funcţionari de cale ferată prinși de muncitori pe când scoteau din uz locomotive..."[3] Asta era realitatea economică dură. Ea nu corespundea iluziilor conciliatorilor, nici politicii de coaliţie, ci pregătirilor de rebeliune ale lui Kornilov.

Pe front, uniunea sacră[4] reușea la fel de prost ca și în spatele frontului. Arestarea anumitor bolșevici, se plânge Stankevici, nu rezolvase problema. „Criminalitatea plutea în aer, iar contururile ei nu erau clare, întrucât contaminase toate masele." Dacă soldaţii erau mai reţinuţi era numai pentru că învăţaseră într-o anumită măsură să-și disciplineze ura. Dar, când nu se mai puteau abţine, adevăratele lor sentimente se vedeau și mai clar. Una dintre companiile Regimentului Dubenski, care primise ordin de dizolvare din cauză că refuzase să-l recunoască pe comandantul de companie numit de curând, a împins la revoltă încă câteva companii, apoi întregul regiment, iar când comandantul regimentului a încercat să restabilească ordinea prin forţa armelor, a fost omorât cu paturile puștilor. Asta s-a întâmplat pe 31 iulie. Chiar dacă, în alte regimente, lucrurile n-au mers așa de departe, sentimentul intim al corpului de comandă era că se putea oricând ajunge aici.

La mijlocul lui august, generalul Șcerbaciov raporta la Statul-Major: „Starea de spirit a unităţilor de infanterie, cu excepţia batalioanelor morţii, este

[3] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 31. *(N. red.)*

[4] Expresia se referă la alianţa politică cu burghezia la care s-a angajat, din raţiuni patriotice, o parte a mișcării socialiste din ţările beligerante în timpul Primului Război Mondial. *(N. red.)*

foarte instabilă. Uneori, în decurs de doar câteva zile, sentimentele anumitor unităţi de infanterie se schimbă brusc într-o direcţie diametral opusă". Dintre comisari, mulţi începuseră să înţeleagă că metodele din iulie nu erau o soluţie. „Practica folosirii tribunalelor militare revoluţionare pe frontul de vest – raporta pe 22 august comisarul Iamandt – provoacă o ruptură îngrozitoare între corpul de comandă și masa populaţiei, discreditând însăși ideea acestor tribunale..." Programul de salvare propus de Kornilov fusese verificat îndeajuns încă înainte de rebeliunea Statului-Major și dusese la aceeași fundătură.

Clasele avute se temeau cel mai tare de semnele de descompunere a căzăcimii: aici, prăbușirea ameninţa ultimul bastion. În februarie, regimentele de cazaci din Petrograd predaseră monarhia fără nicio împotrivire. Ce-i drept, la ele acasă, la Novocerkassk, autorităţile căzăcești încercaseră să ascundă telegrama anunţând revoluţia, oficiind pe 1 martie, cu solemnitatea obișnuită, un parastas în amintirea lui Alexandru al II-lea. Dar, în cele din urmă, căzăcimea s-a arătat gata să se descurce și fără ţar, ba chiar și-a descoperit în trecut tradiţii republicane. Însă lucrurile n-au mers mai departe. Chiar de la început, cazacii au refuzat să trimită deputaţi în Sovietul din Petrograd, pentru a nu se pune pe același nivel cu muncitorii și soldaţii și au format un Consiliu al Oștilor Căzăcești care reunea toate cele douăsprezece oștiri ale cazacilor, în persoana conducătorilor lor din spatele frontului. Burghezia se străduia, și nu fără succes, să se bazeze pe cazaci împotriva muncitorilor și a ţăranilor.

Rolul politic al căzăcimii era determinat de situaţia ei particulară în stat. Cazacii reprezentau de sute de ani un tip aparte de castă inferioară privilegiată. Cazacul nu plătea niciun impozit și dispunea de un lot de pământ mult mai mare decât un ţăran. În trei regiuni învecinate, a Donului, Kubanului și Terekului, o populaţie de trei milioane de cazaci avea în mâinile sale douăzeci și trei de milioane de desetine de pământ, în timp ce, la patru milioane și trei sute de mii de suflete ţărănești, reveneau, în aceleași regiuni, numai șase milioane de desetine: unui cazac îi revenea în medie de cinci ori mai mult decât unui ţăran. Firește, pământul se împărţea extrem de inegal și printre cazaci. Aveau și ei moșierii și chiaburii lor, mai puternici decât cei din nord; exista și sărăcime. Fiecare cazac era obligat să se prezinte la prima chemare a statului pe calul și cu echipamentul său. Cazacii bogaţi acopereau fără probleme această cheltuială din scutirea de impozite. Păturile de jos erau însă împovărate de greutatea obligaţiilor căzăcești. Aceste date esenţiale explică îndeajuns situaţia contradictorie a căzăcimii. Prin păturile ei de jos, ea se apropia de ţărănime, prin cele de sus – de moșieri. În același timp, păturile de sus și cele de jos erau unite prin conștiinţa caracterului lor deosebit, de popor ales, și se obișnuiseră să-i privească de sus nu numai pe muncitori, ci și pe ţărani. Tocmai asta îl și făcea pe cazacul mediu atât de potrivit în rolul de pacificator.

În anii războiului, când tinerele generaţii erau pe front, în staniţe au condus bătrânii, purtătorii unor tradiţii conservatoare, strâns legaţi de corpul

lor de ofiţeri. Sub pretextul renașterii democraţiei căzăcești, cazacii moșieri au convocat în primele luni ale revoluţiei așa-numitele cercuri ale oștii, care-i alegeau pe atamani, un fel de președinţi ai lor, și, pe lângă ei, „guvernul oștii". Sovietele și comisarii oficiali ai populaţiei necăzăcești n-aveau putere în regiunile căzăcești, căci cazacii erau mai puternici, mai bogaţi și mai bine înarmaţi. Eserii au încercat să creeze niște soviete comune de deputaţi ai ţăranilor și cazacilor, dar cazacii n-au acceptat asta, temându-se, nu fără temei, că revoluţia agrară le va lua o parte din pământ. Nu degeaba Cernov, în calitate de ministru al agriculturii, a scăpat fraza: „Cazacii vor trebui să se restrângă puţin pe pământurile lor". Și mai important era că ţăranii locali și soldaţii din regimentele de infanterie le spuneau cazacilor din ce în ce mai des: „O să ajungem noi la pământul vostru, vă ajunge cât aţi domnit". Așa stăteau lucrurile în spatele frontului, în staniţă, și, în parte, și în garnizoana din Petrograd, în centrul politicii. Ceea ce explică și comportamentul regimentelor de cazaci din timpul demonstraţiei din iulie.

Pe front, situaţia era însă alta. În vara lui 1917, trupele operative de cazaci numărau în total 162 de regimente și 171 de sotnii. Rupţi de staniţele lor, cazacii de pe front împărtășeau cu întreaga armată încercările războiului și, deși cu o întârziere considerabilă, urmau evoluţia infanteriei, pierzându-și credinţa în victorie, revoltându-se împotriva haosului, cârtind împotriva șefilor, tânjind după pace și casă. Treptat, 45 de regimente și până la 65 de sotnii au fost detașate pentru serviciul de poliţie de pe front și din spatele lui! Cazacii s-au transformat din nou în jandarmi. Soldaţii, muncitorii și ţăranii cârteau împotriva lor, amintindu-le de activitatea de călăi din 1905. Mulţi cazaci, care începuseră să se mândrească cu purtarea lor din Februarie, își călcau acum pe inimă. Cazacii au început să-și blesteme nagaica, refuzând nu o dată s-o ia în dotare. Erau puţin dezertori printre cazacii de pe Don și din Kuban: se temeau de bătrânii lor din staniţă. În general, unităţile de cazaci au rămas mai multă vreme sub controlul șefilor decât infanteria.

De pe Don, din Kuban soseau pe front veşti că vârfurile cazacilor își instalaseră împreună cu bătrânii propriile autorităţi, fără să-i întrebe pe cazacii de pe front. Asta a trezit antagonismele sociale adormite. „Când o să ne întoarcem acasă, o să le arătăm noi", spuneau nu o dată cazacii de pe front. Generalul de cazaci Krasnov, unul dintre conducătorii contrarevoluţiei de pe Don, a descris în cuvinte plastice felul cum se destrămau puternicele trupe căzăcești de pe front: „Au început să se ţină adunări unde se adoptau hotărâri care mai de care mai uimitoare. Cazacii au încetat să-și mai adape și să-și hrănească caii în mod regulat. Nici nu mai putea fi vorba de exerciţii. S-au împodobit cu bentiţe purpurii, s-au gătit cu panglici roșii și n-au mai voit să audă de respectarea ofiţerilor". Totuși, înainte de a ajunge definitiv aici, cazacii au ezitat multă vreme, s-au scărpinat în cap, s-au tot uitat să vadă în ce

parte s-o ia. De aceea, în momentele critice nu era deloc ușor să ghicești de dinainte cum se va comporta o unitate de cazaci sau alta.

Pe 8 august, cercul oștii Donului a încheiat un bloc cu cadeţii pentru alegerile în Adunarea Constituantă. Vestea a ajuns de îndată în armată. „În rândurile cazacilor – scrie ofiţerul de cazaci Ianov –, blocul a fost primit foarte prost. Partidul Cadet n-avea rădăcini în armată." De fapt, armata îi ura pe cadeţi, îi identifica cu tot ceea ce sugruma masele populare. „Bătrânii v-au vândut cadeţilor!" îi tachinau soldaţii. „O să le arătăm noi!" protestau cazacii. Pe frontul de sud-vest, unităţile de cazaci au adoptat o rezoluţie specială, declarându-i pe cadeţi „dușmani inveterați și înrobitori ai poporului muncitor", și au cerut excluderea din cercul oștii a tuturor celor care îndrăzniseră să încheie acordul cu cadeţii.

Kornilov, el însuși cazac, se baza în mod serios pe ajutorul căzăcimii, mai ales pe al celei de pe Don, și-și completase cu trupe căzăcești detașamentul destinat loviturii de stat. Dar cazacii nu s-au urnit să-l ajute pe „fiul de ţăran". Cei din staniţe erau gata să-și apere cu furie pământurile de acolo, dar n-aveau deloc chef să se amestece în încăierarea altuia. Corpul 3 de cazaci n-a îndreptăţit nici el speranţele. Chiar dacă nu priveau cu ochi buni fraternizarea cu germanii, cazacii de pe frontul de la Petrograd erau plini de simpatie faţă de soldaţi și marinari: această din urmă fraternizare a răsturnat fără vărsare de sânge planul lui Kornilov. Astfel, în persoana cazacilor slăbea și se prăbușea ultimul bastion al vechii Rusii.

Între timp, departe de hotarele ţării, pe teritoriul Franţei, s-a făcut la nivel de laborator un experiment de „renaștere" a trupelor rusești în afara razei de acţiune a bolșevicilor și, de aceea, cu atât mai revelator. În timpul verii și al toamnei, în presa rusă au pătruns – dar, în viforul evenimentelor, au trecut aproape neobservate – informaţii despre o revoltă armată în rândul trupelor rusești din Franţa. Din spusele ofiţerului Lisovski, încă din ianuarie 1917, prin urmare, încă dinainte de revoluţie, soldaţii din două brigăzi rusești aflate în Franţa „erau ferm convinși că fuseseră vânduţi cu toţii francezilor pentru proiectile". Soldaţii nu greșeau prea mult. Faţă de stăpânii aliaţi n-aveau „nici cea mai mică simpatie", iar în ofiţerii lor nici cea mai mică încredere. Vestea revoluţiei găsise aceste brigăzi de export pregătite politic, ca să zicem așa, însă cu toate acestea le-a luat prin surprindere. Din partea ofiţerilor nu se puteau aștepta la explicaţii în legătură cu revoluţia: tulburarea era cu atât mai mare, cu cât ofiţerul avea un grad mai înalt. În tabere au apărut niște patrioţi democraţi veniţi din rândul emigranţilor. „Am putut să observ nu o dată – scrie Lisovski – cum unii diplomaţi și ofiţeri din regimentele Gărzii... le ofereau cu amabilitate scaune foștilor emigranţi." În regimente s-au creat instituţii alese prin vot, iar în fruntea comitetului a ajuns în curând un soldat leton. Și aici, prin urmare, s-a găsit tot un „străin". Primul regiment, care fusese format la

Moscova și care era alcătuit aproape în întregime din muncitori, băieți de prăvălie, băieți de cancelarie, de fapt, din elemente proletare și semiproletare, călcase cel dintâi pe teritoriul Franței cu un an în urmă și, în timpul iernii, se luptase bine pe câmpurile din Champagne. Dar „boala descompunerii a atins la început tocmai acest regiment". Al doilea regiment, care avea în rândurile sale un mare procentaj de țărani, a rămas liniștit mai multă vreme. Cea de-a doua brigadă, formată aproape în întregime din țărani siberieni, părea cu totul de încredere. Prima brigadă a început să încalce disciplina la scurtă vreme după Revoluția din Februarie. Ea nu voia să lupte nici pentru Alsacia, nici pentru Lorena. Ea nu voia să moară pentru frumoasa Franță. Ea voia să încerce să trăiască în Rusia cea nouă. Brigada a fost retrasă în spatele frontului și încartiruită în centrul Franței, într-o tabără din La Courtine. „În mijlocul unor așezări burgheze – povestește Lisovski –, într-o tabără uriașă, cam zece mii de soldați ruși răzvrătiți, înarmați, care n-aveau lângă ei ofițeri și nu doreau absolut deloc să se supună nimănui, au început să ducă o viață cu totul deosebită, neobișnuită." Lui Kornilov i se oferea un prilej extraordinar de a-și folosi metodele de însănătoșire, cu sprijinul lui Poincaré și Ribot, care-l simpatizau așa de mult. Comandantul suprem a ordonat prin telegraf ca soldații din La Courtine să „fie aduși la ascultare" și trimiși la Salonic. Dar răzvrătiții n-au cedat. Pe 1 septembrie a fost adusă artileria grea, iar în interiorul taberei au fost lipite afișe cu telegrama amenințătoare a lui Kornilov. Dar, chiar atunci, în mersul evenimentelor a apărut o nouă complicație: în ziarele franceze a apărut vestea că Kornilov însuși fusese declarat trădător și contrarevoluționar. Soldații răzvrătiți au hotărât categoric că nu exista niciun motiv ca să moară la Salonic, mai ales la ordinele unui general trădător. Vânduți pentru proiectile, muncitorii și țăranii s-au hotărât să se apere. Ei au refuzat să mai vorbească cu vreun străin. Niciun soldat n-a mai ieșit din tabără.

A doua brigadă rusă a fost trimisă împotriva celei dintâi. Artileria a ocupat poziții pe cele mai apropiate pante muntoase, iar infanteria a săpat tranșee și drumuri de acces spre La Courtine după toate regulile artei inginerești. Împrejurimile au fost înconjurate cu grijă de vânătorii de munte, ca niciun francez să nu intre în teatrul de operațiuni al celor două brigăzi rusești. Astfel, autoritățile militare franceze au pus în scenă pe teritoriul lor un război civil rusesc, după ce l-au înconjurat preventiv cu un gard de baionete. Era o repetiție generală. Mai târziu, conducerea Franței a organizat un război civil chiar pe teritoriul Rusiei, înconjurând-o cu sârma ghimpată a blocadei.

„A început o canonadă în toată regula, metodică asupra taberei." Dinăuntru au ieșit câteva sute de soldați, gata să se predea. Au fost luați în primire și numaidecât s-a reluat focul de artilerie. Așa a durat patru zile și patru nopți. Soldații din La Courtine s-au predat pe unități. În 6 septembrie rămăseseră numai vreo două sute de oameni, hotărâți să nu se predea vii. În fruntea lor

se afla ucraineanul Globa, un baptist, un fanatic: în Rusia ar fi fost numit bolșevic. Sub protecţia tirului de tunuri, mitraliere și puști, reunite într-un vacarm general, a început un adevărat asediu. În cele din urmă, răzvrătiţii au fost înfrânţi. Numărul victimelor a rămas necunoscut. În orice caz, ordinea a fost restabilită. Dar, în numai câteva săptămâni, cea de-a doua brigadă, cea care trăsese în prima, va ajunge și ea cuprinsă de aceeași boală...

Soldaţii ruși aduseseră de peste mare, în sacii lor de pânză, în cutele mantalelor lor și în ascunzișurile sufletului lor, o molimă îngrozitoare. Acest episod dramatic din La Courtine este remarcabil pentru că a reprezentat un experiment ideal, realizat aproape sub un clopot de sticlă și construit parcă în mod conștient pentru a studia procesele interne din armata rusă pregătite de întregul trecut al ţării.

XII. REVĂRSAREA VALULUI

Mijlocul extrem de eficient al calomniei s-a dovedit o armă cu două tăișuri. Dacă bolșevicii erau spioni germani, atunci de ce știrea asta venea mai ales de la oamenii cei mai urâți de popor? De ce tocmai presa cadetă, care le atribuise cu fiecare prilej muncitorilor și soldaților motive de cea mai joasă speță, îi acuza pe bolșevici mai tare și mai hotărât decât toți ceilalți? De ce un inginer sau un maistru reacționar, care stătuseră ascunși în timpul revoluției, prindeau deodată glas, blestemându-i pe față pe bolșevici? De ce în regimente prindeau curaj ofițerii cei mai reacționari și de ce, acuzându-i pe Lenin și compania, își agitau pumnii chiar sub nasul soldaților, ca și cum trădători ar fi fost înșiși soldații?

Fiecare uzină își avea bolșevicii săi. „Băieți, arăt eu a spion german, ia ziceți?" întreba un strungar sau un lăcătuș a cărui viață era cunoscută în întregime de muncitori. Adesea, în lupta cu presiunea contrarevoluției, chiar conciliatorii mergeau mai departe decât ar fi dorit și le netezeau, fără să vrea, calea bolșevicilor. Soldatul Pireiko povestește că medicul militar Markovici, adept al lui Plehanov, a respins la un miting al soldaților acuzația de spionaj adusă lui Lenin, pentru a-i putea ataca mai bine opiniile politice drept inconsistente și păguboase. Zadarnic! „Din moment ce Lenin e om cu judecată și nu e spion, nu e trădător și vrea să încheie pacea, atunci o să mergem și noi cu el", spuneau soldații după adunare.

Oprit o vreme din creșterea sa, bolșevismul începea din nou să-și întindă încrezător aripile. „Răzbunarea nu întârzie – scria Troțki la mijlocul lui august. Urmărit, prigonit, calomniat, partidul nostru n-a crescut niciodată așa de repede ca în ultimul timp. Iar procesul acesta nu va întârzia să se mute din capitală în provincie, din orașe în sate și în armată... Toate masele muncitoare ale țării vor învăța în noile încercări să-și lege destinul de destinul partidului nostru."

Petrogradul mergea, ca de obicei, în frunte. Era ca și cum o mătură atotputernică ar fi acționat prin uzine, măturând din toate colțurile și cotloanele influența conciliatorilor. „Cad ultimele bastioane ale defensismului... – spu-

nea un ziar bolșevic. Oare domnii defensiști nu domneau singuri în marea uzină Obuhov cu puţină vreme în urmă?... Acum nu mai pot nici măcar să se arate aici." La alegerile din 20 august pentru Duma Orășenească din Petrograd, se vor înregistra circa 550.000 de voturi, cu mult mai puţine decât la alegerile din iulie pentru dumele raionale. Pierzând peste 375.000 de voturi, eserii vor aduna totuși peste 200.000, adică 37% din total. Cadeţilor le va reveni a cincea parte. „Lista noastră menșevică a adunat – scrie Suhanov – niște amărâte de 23.000 de voturi." În mod neașteptat pentru toată lumea, bolșevicii vor primi aproape 200.000 de voturi, cam o treime din total.

La Conferinţa Regională a Sindicatelor din Ural, care a avut loc la mijlocul lui august și care a reunit 150.000 de muncitori, hotărârile adoptate în toate chestiunile au avut un caracter bolșevic. La Kiev, la Conferinţa Comitetelor de Fabrică și de Uzină din 20 august, rezoluţia bolșevicilor a fost acceptată cu o majoritate de 161 de voturi pentru, 35 împotrivă și 13 abţineri. La alegerile democratice pentru Duma Orășenească din Ivanovo-Voznesensk, chiar în timpul rebeliunii lui Kornilov, din 102 locuri, bolșevicii au primit 58, eserii 24, menșevicii 4. La Kronstadt, președinte al Sovietului a fost ales bolșevicul Brekman, iar primar al orașului – bolșevicul Pokrovski. Lucrurile nu stăteau nici pe departe așa de clar peste tot, rămânând în urmă din loc în loc, dar bolșevismul a crescut în cursul lunii august aproape pe întreg teritoriul ţării.

Rebeliunea lui Kornilov a dat un imbold puternic radicalizării maselor. Sluţki va aminti în acest sens cuvintele lui Marx: revoluţia are nevoie din când în când de impulsul contrarevoluţiei. Pericolul n-a trezit numai energia, ci și perspicacitatea. Gândirea colectivă a început să lucreze la mare presiune, iar materialul pentru a trage concluzii nu lipsea. Coaliţia fusese declarată necesară pentru apărarea revoluţiei, în vreme ce un aliat din coaliţie s-a dovedit a fi de partea contrarevoluţiei. Conferinţa de la Moscova fusese proclamată o demonstraţie de unitate naţională. Numai Comitetul Central al bolșevicilor avertizase: „Conferinţa... se va transforma inevitabil în organul complotului contrarevoluţiei". Evenimentele au permis verificarea afirmaţiilor. Acum, și Kerenski declara: „Conferinţa de la Moscova... a fost prologul lui 27 august... Acolo s-a făcut o trecere în revistă a forţelor... Acolo i-a fost prezentat pentru prima oară Rusiei viitorul ei dictator, Kornilov...." De parcă nu Kerenski fusese iniţiatorul, organizatorul și președintele acestei conferinţe și de parcă nu el îl prezentase pe Kornilov ca pe „întâiul soldat" al revoluţiei. De parcă nu Guvernul Provizoriu îl înarmase pe Kornilov cu posibilitatea de a-i pedepsi cu moartea pe soldaţi și de parcă avertismentele bolșevicilor nu fuseseră declarate demagogie.

În plus, garnizoana din Petrograd își amintea că, cu două zile înainte de rebeliunea lui Kornilov, bolșevicii își exprimaseră la ședinţa secţiei de soldaţi bănuiala că regimentele înaintate erau evacuate din capitală în scopuri contra-

revoluţionare. La asta, reprezentanţii menșevicilor și ai eserilor răspunseseră cu o cerere amenințătoare: să nu fie discutate ordinele de luptă ale generalului Kornilov. În acest spirit se adoptase și o rezoluţie. „Se vede că bolșevicii nu aruncă vorbe-n vânt!" – iată ce trebuiau să-și spună acum un muncitor sau un soldat fără partid.

Dacă, potrivit acuzaţiei întârziate a conciliatorilor înșiși, generalii complotiști erau vinovaţi nu numai de predarea Rigăi, dar și de străpungerea din iulie, atunci de ce mai erau hărţuiţi bolșevicii și erau executaţi soldaţii? Dacă provocatorii armatei încercaseră să instige muncitorii și soldaţii să iasă în stradă pe 27 august, oare nu avuseseră ei un rol și în ciocnirile sângeroase din 4 iulie? Mai mult, care era locul lui Kerenski în toată povestea asta? Împotriva cui chemase el Corpul 3 de cavalerie? De ce îl numise pe Savinkov guvernator general, iar pe Filonenko ajutorul lui? Și cine era acest Filonenko, candidat la directorat? Pe neașteptate, a venit răspunsul Diviziei de blindate: Filonenko a fost sublocotenent la noi și i-a supus pe soldaţi la cele mai rele umilinţe și batjocuri. De unde apăruse acest afacerist dubios, Zavoiko? De fapt, ce însemna selecţia asta de escroci chiar la vârf?

Faptele erau simple, clare, păstrate în amintirea multora, accesibile tuturor, incontestabile și distrugătoare. Eșaloanele „Diviziei Sălbatice", șinele scoase din uz, acuzaţiile reciproce ale Palatului de Iarnă și ale Statului-Major, depoziţiile lui Savinkov și Kerenski vorbeau de la sine. Ce act de acuzare incontestabil împotriva conciliatorilor și a regimului lor! Semnificaţia prigonirii bolșevicilor devenea în sfârșit clară: ea fusese un element necesar în pregătirea loviturii de stat.

De cum au înţeles asta, muncitorii și soldaţii au fost cuprinși de un puternic sentiment de rușine. Deci Lenin se ascunde numai pentru că a fost calomniat în chip josnic? Deci ceilalţi sunt ţinuţi în închisori după bunul-plac al cadeţilor, generalilor, bancherilor, diplomaţilor Antantei? Deci bolșevicii nu aleargă după locuri călduţe și sunt urâţi de cei de sus tocmai pentru că nu vor să adere la societatea pe acţiuni care se numește coaliţie! Iată ce au înţeles muncitorii, oamenii simpli, asupriţii. Iar din aceste stări de spirit, împreună cu sentimentul de vină faţă de bolșevici, au crescut fidelitatea deplină faţă de partid și încrederea în conducătorii lui.

Vechii soldaţi, cadrele armatei, artileriștii, corpul subofiţerilor s-au ţinut cât au putut până în ultima clipă. Ei nu voiau să pună cruce eforturilor lor de luptă, faptelor lor de eroism, sacrificiilor lor; oare toate astea fuseseră făcute fără niciun rost? Dar, când ultimul sprijin s-a năruit sub picioarele lor, ei s-au întors brusc – stânga-mprejur! – cu faţa la bolșevici. Ei vor intra de-acum cu totul în revoluţie, cu însemnele lor de subofiţeri, cu fermitatea lor de vechi soldaţi și cu dinţii strânși: fuseseră trași pe sfoară cu războiul, însă de data asta o să ducă treaba până la capăt.

În rapoartele trimise autorităţilor locale, militare și civile, bolșevismul devenise între timp sinonim cu orice fel de acţiune de masă, cu orice cerere fermă, cu împotrivirea în faţa exploatării, cu mersul înainte, într-un cuvânt, un alt nume al revoluţiei. „Carevasăzică asta înseamnă bolșevism?" și-au spus greviștii, marinarii care protestau, soţiile de soldaţi nemulţumite, ţăranii răsculaţi. Masele erau parcă obligate de sus să-și identifice gândurile lor cele mai tainice și revendicările cu lozincile bolșevismului. În felul acesta, revoluţia își însușea arma îndreptată împotriva ei. În istorie, nu numai raţionalul devine iraţional, ci, când mersul evoluţiei o cere, și iraţionalul devine raţional.

Schimbarea atmosferei politice s-a văzut foarte clar la reuniunea comitetelor executive din 30 august, când delegaţii Kronstadtului au cerut să li se dea locuri în această înaltă instituţie. Era oare posibil așa ceva? Acolo unde marinarii nestăpâniţi de la Kronstadt fuseseră supuși numai condamnărilor și excluderilor urmau să vină de-acum la ședinţă reprezentanţii lor? Dar cum să-i refuzi? Abia trecuse o zi de când marinarii și soldaţii din Kronstadt veniseră în apărarea Petrogradului. Iar marinarii de pe *Aurora* făceau de pază la Palatul de Iarnă. După ce-au șușotit între ei, conducătorii le-au propus celor de la Kronstadt patru locuri cu vot consultativ. Concesia a fost acceptată sec, fără efuziuni de recunoștinţă.

„Imediat după acţiunea lui Kornilov – povestește Cinionov, un soldat din garnizoana moscovită –, toate unităţile au căpătat o tentă bolșevică... Toţi erau uimiţi de cum se împliniseră cuvintele (bolșevicilor)... că generalul Kornilov se va afla în curând sub zidurile Petrogradului." Mitrevici, un soldat din Divizia de blindate, își amintește legendele eroice care treceau din gură-n gură după victoria asupra generalilor răzvrătiţi: „Nu se vorbea decât despre fapte de vitejie și eroism și se spunea că un asemenea curaj îţi îngăduie să te iei la bătaie cu toată lumea. Atunci au prins viaţă bolșevicii".

Eliberat din închisoare în zilele campaniei lui Kornilov, Antonov-Ovseenko s-a dus de îndată la Helsingfors. „În mase avusese loc o mare schimbare." La Congresul Regional al Sovietelor din Finlanda, eserii de dreapta erau în număr neînsemnat, iar conducerea o aveau bolșevicii în coaliţie cu eserii de stânga. Smilga, care, în ciuda marii lui tinereţi, era membru în Comitetul Central al bolșevicilor și trăgea cu putere spre stânga, descoperindu-și, încă din Zilele din Aprilie, înclinarea de a scutura Guvernul Provizoriu, a fost ales președintele Comitetului Regional al Sovietelor. Bolșevicul Șeinman, viitor director al Băncii sovietice de Stat, un om cu o fire precaută și birocratică, dar care pe atunci mergea în pas cu ceilalţi conducători, a fost ales președintele Sovietului din Helsingfors, ce-și avea baza în garnizoană și printre muncitorii ruși. Guvernul Provizoriu le interzisese finlandezilor să convoace Seimul dizolvat de el. Comitetul Regional i-a propus Seimului să se reunească, asumându-și paza acestuia. Cât privea ordinele Guvernului Provizoriu, care che-

mase din Finlanda diverse unităţi militare, comitetul a refuzat să le îndeplinească. De fapt, bolșevicii instauraseră în Finlanda dictatura sovietelor.

La începutul lui septembrie, un ziar bolșevic scria: „Dintr-o serie de orașe rusești ne vin veşti că organizaţiile partidului nostru au crescut foarte mult în ultima perioadă. Dar și mai importantă este creșterea influenţei noastre în rândul maselor largi democratice de muncitori și soldaţi". „Chiar și în întreprinderile unde nici nu voiau să ne asculte înainte – scrie Averin, un bolșevic din Ekaterinoslav –, muncitorii au fost de partea noastră în zilele acţiunii lui Kornilov." „Când au apărut zvonuri că Kaledin mobilizează cazacii împotriva Ţariţînului și a Saratovului – scrie Antonov, unul dintre conducătorii bolșevici din Saratov –, când zvonurile acestea au fost confirmate și întărite de răscoala generalului Kornilov, masele au trecut în câteva zile peste toate vechile prejudecăţi."

Ziarul bolșevic din Kiev anunţa pe 19 septembrie: „Doisprezece tovarăși, toți bolșevici, au fost aleși în Soviet la alegerile de reprezentanţi ai arsenalului. Toţi candidaţii menșevici au fost respinși; același lucru s-a întâmplat și într-o serie de alte uzine". Asemenea informaţii se întâlneau de-acum zilnic în paginile presei muncitorești; ziarele ostile încercau zadarnic să treacă sub tăcere sau să minimizeze creșterea bolșevismului. Masele trezite la viață se străduiau parcă să recâștige timpul pierdut în urma ezitărilor din trecut, a bâlbâielilor și a retragerilor temporare. Valul care se revărsa era general, îndârjit, de neoprit.

Membră în Comitetul Central al bolșevicilor, Varvara Iakovleva, de la care am aflat în iulie-august informaţii despre slăbirea extremă a bolșevicilor în toată regiunea Moscovei, vorbea acum despre o schimbare bruscă. „În a doua jumătate a lui septembrie – raporta ea la o conferinţă –, activiștii din biroul regional au mers prin toată regiunea... Impresiile lor sunt absolut aceleași: peste tot, în toate guberniile are loc un proces de bolșevizare completă a maselor. Și toţi au observat de asemenea că satul îi cere pe bolșevici." În locurile în care, după Zilele din Iulie, organizaţiile de partid se destrămaseră, ele renășteau acum și creșteau repede. În raioane unde, altădată, bolșevicii nu erau primiţi, acum apăreau de la sine celule bolșevice. Până și în guberniile înapoiate Tambov și Riazan, în aceste bastioane ale eserilor și menșevicilor, unde, în timpul altor turnee, bolșevicii se opreau arareori, din cauză că nu sperau nimic, avea loc acum o adevărată cotitură: influenţa bolșevicilor se întărea de la o zi la alta, organizaţiile conciliatoare se destrămau.

Rapoartele delegaţilor la conferinţa bolșevică din regiunea Moscovei, la o lună de la rebeliunea lui Kornilov și cu o lună înainte de insurecţia bolșevicilor, erau pline de încredere și entuziasm. La Nijni-Novgorod, după două luni de decădere, partidul prinsese din nou viaţă cu putere. Muncitorii eseri treceau cu sutele în rândul bolșevicilor. La Tver, activitatea mai susţinută a partidului începuse numai după zilele lui Kornilov. Conciliatorii se prăbușeau, nu mai erau ascultaţi, erau alungaţi. În gubernia Vladimir, bolșevicii se întări-

seră așa de mult, că printre participanţii la Congresul Gubernial al Sovietelor erau de găsit numai cinci menșevici și trei eseri. La Ivanovo-Voznesensk, Manchesterul rusesc, întreaga activitate în soviete, dumă și zemstvă le revenea bolșevicilor, ca unor stăpâni cu drepturi depline.

Organizaţiile partidului creșteau, dar mult mai repede creștea forţa lui de atracţie. Lipsa de corelaţie dintre resursele tehnice ale bolșevicilor și greutatea lor politică își găsea expresia în numărul relativ mic de membri de partid în raport cu creșterea imensă a influenţei sale. Evenimentele cuprindeau așa de repede și de puternic masele în vârtejul lor, că muncitorii și soldaţii n-aveau când să se organizeze sub formă de partid. Ei n-aveau timp nici măcar să înţeleagă necesitatea unei organizaţii de partid separate. Își însușeau lozincile bolșevice la fel de natural cum inspirau aerul. Nu le era deloc clar că partidul era un laborator complex, în care aceste lozinci erau elaborate pe baza unei experienţe colective. În spatele sovietelor se aflau peste 20 de milioane de suflete. Partidul, care, chiar și în ajunul Revoluţiei din Octombrie, nu va număra în rândurile sale mai mult de 240.000 de membri, trăgea după el, prin sindicate, comitete de uzină și soviete, milioane de oameni.

Într-o ţară imensă, cutremurată până în adâncuri, cu o varietate inepuizabilă de condiţii locale și de niveluri de dezvoltare politică, aveau loc zilnic tot felul de alegeri: pentru dumă, zemstvă, soviete, comitete de uzină, sindicate, comitete de armată sau agrare. Și în toate aceste alegeri apărea, ca un fir roșu, un fapt neschimbat: creșterea bolșevicilor. Alegerile în dumele raionale din Moscova au uimit în mod deosebit ţara prin schimbarea bruscă a stării de spirit a maselor. „Marele" partid al eserilor, din 375.000 de voturi adunate în iunie, mai păstrase la sfârșitul lui septembrie numai 54.000. Menșevicii, de la 76.000, căzuseră la 16.000. Cadeţii păstraseră 101.000 de voturi, pierzând numai circa 8.000. Dar bolșevicii, plecând de la 75.000, se ridicaseră la 198.000. Dacă în iunie eserii adunaseră circa 58% din voturi, în septembrie bolșevicii strânseseră aproximativ 52%. Garnizoana votase în proporţie de 90% cu bolșevicii, în unele unităţi – în proporţie de peste 95%; în atelierele de artilerie grea, din 2.347 de voturi, bolșevicii primiseră 2.286. Absenteismul puternic al alegătorilor se întâlnea mai cu seamă printre păturile de târgoveţi care, în febra primelor iluzii, aderaseră la conciliatori, pentru ca, în curând, să intre din nou în neant. Menșevicii se topiseră cu totul. Eserii adunaseră de două ori mai puţine voturi decât cadeţii. Cadeţii – de două ori mai puţine decât bolșevicii. Voturile din septembrie ale bolșevicilor au fost câștigate într-o luptă susţinută cu toate celelalte partide. Erau niște voturi solide. Te puteai baza pe ele. Dispariţia grupurilor intermediare, rezistenţa considerabilă a taberei burgheze și creșterea uriașă a partidului proletar cel mai urât și mai urmărit – toate astea erau niște simptome infailibile de criză revoluţionară. „Da, bolșevicii au lucrat cu zel și încontinuu – scrie Suhanov, care făcea parte din

partidul zdrobit al menșevicilor... Ei au devenit ai maselor pentru că erau prezenţi mereu, conducând și în lucrurile mărunte, și în cele importante întreaga viaţă a uzinei și cazărmii... Masele trăiau și respirau împreună cu bolșevicii. Ele erau în mâinile partidului lui Lenin și Troţki."

Harta politică a frontului era mult mai pestriţă. Erau regimente și divizii care nu auziseră și nu văzuseră încă niciun bolșevic; multe dintre ele s-au minunat sincer când au fost acuzate chiar ele de bolșevism. Pe de altă parte, erau și unităţi care îșI luaseră propriile tendinţe anarhice, amestecate cu spirit de Sute Negre, drept cel mai curat bolșevism. Sentimentele frontului duceau în cele din urmă într-o singură direcţie. Dar în șuvoiul politic colosal a cărui matcă o constituiau tranșeele se întâlneau adesea curente opuse, vârtejuri și destulă drojdie.

În septembrie, bolșevicii au străpuns cordonul și au primit acces la frontul de care fuseseră rupţi realmente vreme de două luni. În mod oficial, interdicţia nu era ridicată nici acum. Comitetele conciliatoare făceau totul pentru a împiedica pătrunderea bolșevicilor în unităţile lor; dar toate eforturile au rămas zadarnice. Soldaţii auziseră atâtea despre propriul lor bolșevism, că toţi, fără excepţie, abia așteptau să vadă și să audă un bolșevic în carne și oase. Piedicile formale, amânările și tărăgănelile inventate de cei de la comitete erau măturate de presiunea soldaţilor, de îndată ce ajungea la ei vestea despre sosirea vreunui bolșevic. Vechea revoluţionară Evghenia Boș, care a dus o importantă activitate în Ucraina, a lăsat niște amintiri vii despre excursiile ei curajoase în hăţișurile primive ale soldaţilor. Avertismentele neliniștite ale unor prieteni sinceri sau falși erau de fiecare dată infirmate. Într-o divizie despre care se spunea că le era ostilă cu înverșunare bolșevicilor, vorbitoarea, abordându-și tema cu precauţie, s-a convins în curând că ascultătorii erau de partea ei: „Nicio voce dreasă, nicio tuse, niciun nas suflat – care sunt primele semne de oboseală într-un auditoriu de soldaţi –, ci liniște deplină și ordine." Reuniunea s-a încheiat cu o ovaţie furtunoasă în onoarea îndrăzneţei agitatoare. De fapt, toată călătoria Evgheniei Boș în spatele frontului a fost un fel de alai triumfal. Mai puţin eroic, cu mai puţin efect, dar, în realitate, la fel se desfășurau lucrurile și cu agitatorii de calibru mai mic.

Idei, lozinci, concluzii noi sau care ajungeau să convingă într-un fel nou explodau în viaţa stătută a tranșeelor. Milioane de capete de soldaţi luau la bani mărunţi evenimentele, făcând bilanţul experienţei lor politice. „Dragi tovarăși muncitori și soldaţi – scria un soldat de pe front la redacţia unui ziar –, opriţi această nemernică literă K, care a dat pradă întreaga lume unui război sângeros. Asta îi include pe întâiul criminal Kolka (Nicolae al II-lea), pe Kerenski, Kornilov, Kaledin, pe cadeţi și pe toţi cei cu litera K. Și cazacii sunt periculoși pentru noi... Sidor Nikolaev." Nu trebuie să căutăm aici vreo superstiţie: era numai un procedeu de mnemonică politică.

Rebeliunea ce pornise de la Statul-Major nu putea să nu cutremure fiecare fibră de soldat. Disciplina exterioară, pentru a cărei restabilire se consumaseră atâtea eforturi și jertfe, se ducea din nou de râpă. Comisarul militar de pe frontul de vest, Jdanov, raporta: „Starea de spirit generală e nervoasă..., suspicioasă faţă de ofiţeri, în aşteptare; neîndeplinirea ordinelor e justificată prin aceea că sunt ordinele lui Kornilov, care nu trebuie îndeplinite". Stankevici, care-l înlocuise pe Filonenko în postul de comisar suprem, scrie în același spirit: „Masa soldaţilor... se simţea înconjurată din toate părţile de trădare... Cine încerca s-o convingă de contrariu îi apărea ca fiind tot un trădător".

Pentru ofiţerii de carieră, eșecul aventurii lui Kornilov însemna prăbușirea ultimelor speranţe. Moralul corpului de comandă nu fusese nici înainte de asta strălucit. I-am văzut la sfârșitul lui august pe complotiștii militari de la Petrograd, beţi, lăudăroși, lipsiţi de voinţă. Acum, ofiţerii se simţeau definitiv respinși și condamnați. „Ura asta, prigoana asta – scrie unul dintre ei –, lipsa completă de activitate și așteptarea veșnică a arestării și a morții ruşinoase i-au alungat pe ofiţeri în restaurante, în cabinete, în hoteluri... Ofițerii s-au scufundat în această febră a beţiei." În schimb, soldaţii și marinarii erau mai treji ca niciodată: ei fuseseră cuprinși de o nouă speranţă.

Potrivit lui Stankevici, bolșevicii „au ridicat capul și au început să se simtă stăpâni deplini în armată... Comitetele de la bază au început să se transforme în celule bolșevice. Orice alegeri în armată dădeau o creștere uimitoare a voturilor bolșevice. Apoi, nu se poate să nu remarcăm că cea mai bună, cea mai disciplinată armată, nu numai de pe frontul de nord, dar poate de pe tot frontul rusesc, Armata a 5-a, a fost prima care a ales un comitet de armată bolșevic".

Flota se bolșeviza într-un mod și mai clar, mai evident și mai colorat. Pe 8 septembrie, marinarii de la Marea Baltică au ridicat pe toate navele steagurile de luptă, ca să-și arate disponibilitatea de a se bate pentru trecerea puterii în mâinile proletariatului și ale ţărănimii. Flota cerea un armistiţiu neîntârziat pe toate fronturile, punerea pământului la dispoziţia comitetelor ţărăneşti și stabilirea unui control muncitoresc asupra producţiei. Peste trei zile, Comitetul Central al Flotei Mării Negre, mai conservator și mai moderat, îi va susţine pe cei din Flota Balticii, adoptând lozinca transmiterii puterii către soviete. La jumătatea lui septembrie, pentru aceeași lozincă își vor ridica vocea douăzeci și trei de regimente de infanterie siberiene și letone din Armata a 12-a. Ele vor fi urmate de noi și noi unităţi. Cererea transferării puterii către soviete va rămâne tot timpul la ordinea zilei în armată și flotă.

„Adunările marinarilor – povestește Stankevici – erau formate în proporţie de nouă zecimi din bolșevici." Noul comisar de pe lângă Statul-Major a trebuit să ia la Reval, în faţa marinarilor, apărarea Guvernului Provizoriu. Încă de la primele cuvinte, el a simţit întreaga zădărnicie a încercării sale. La simplul cuvânt „guvern", sala și-a strâns rândurile cu dușmănie: „Valuri de

indignare, de ură și neîncredere au cuprins numaidecât întreaga mulţime. Totul era clar, puternic, înverșunat, fără drept de apel și se unea într-un singur urlet: «*Jos!*»". Nu putem să nu-i dăm dreptate povestitorului, care nu uită să amintească frumuseţea presiunii maselor care-i erau dușmane de moarte.

Chestiunea păcii, îngropată în ultimele două luni, revenea acum la suprafaţă cu o forţă înzecită. La o ședinţă a Sovietului din Petrograd, ofiţerul Dubasov, sosit de pe front, declara: „Orice aţi spune aici, soldaţii nu vor mai lupta". S-au auzit exclamaţii: „Nici chiar bolșevicii nu spun asta!" Dar ofiţerul, care nu era bolșevic, a parat: „Transmit ceea ce știu și ceea ce m-au însărcinat soldaţii să transmit". Un alt soldat de pe front, posac, cu mantaua plină de noroiul și mirosul tranșeelor, îi declara în aceleași zile de septembrie Sovietului din Petrograd că soldaţii au nevoie de pace, cum o fi ea, „oricât de rahat". Aceste aspre cuvinte soldăţești au bulversat Sovietul. Deci iată cât de departe se ajunsese! Soldaţii de pe front nu erau copii mici. Ei își dădeau seama foarte bine că, așa cum arăta atunci „harta războiului", pacea putea fi numai una silnică. Și, pentru a exprima asta, delegatul din tranșee a ales dinadins cuvântul cel mai grosolan, ce exprima toată puterea repulsiei sale faţă de pacea cu Hohenzollernii. Or, tocmai această dezvăluire a părerii soldaţilor îi făcea pe ascultători să înţeleagă că nu exista altă cale, că războiul scosese sufletul din armată, că pacea era necesară imediat și cu orice preţ. Cuvintele oratorului venit din tranșee au fost reproduse cu răutate de presa burgheză, atribuindu-li-se bolșevicilor. Fraza despre pacea de rahat va fi mereu la ordinea zilei, ca o expresie radicală a sălbăticiei și perversităţii poporului!

*

În general, conciliatorii nu erau deloc înclinaţi, asemeni diletantului politic Stankevici, să admire măreţia valului ce se revărsa și amenința să-i mături de pe arena revoluţionară. Ei vedeau în fiecare zi cu uimire și groază că nu mai aveau nicio forţă de rezistenţă. De fapt, sub încrederea maselor faţă de conciliatori se ascunsese încă din primele ore ale revoluţiei o neînţelegere, inevitabilă din punct de vedere istoric, dar de scurtă durată: pentru a ieși la iveală a fost nevoie de numai câteva luni. Conciliatorii erau nevoiţi să discute cu muncitorii și cu soldaţii într-o cu totul altă limbă decât cea folosită în Comitetul Executiv și mai ales la Palatul de Iarnă. Odată cu trecerea timpului, conducătorii cu răspundere ai eserilor și menșevicilor au îndrăznit tot mai puţin să iasă în câmp deschis. Agitatorii de categoria a doua și a treia s-au adaptat la radicalismul social al poporului cu ajutorul unor fraze ambigue sau chiar s-au molipsit în chip sincer de starea de spirit a uzinelor, minelor și cazărmilor, vorbind pe limba acestora și îndepărtându-se de partidele lor.

Marinarul Hovrin arată în amintirile sale cum marinarii care se socoteau de partea eserilor se luptau, în realitate, pentru platforma bolșevică. Asta

se observa pretutindeni. Poporul știa ce vrea, dar nu știa cum să-i spună pe nume. „Neînţelegerea", inerentă Revoluţiei din Februarie, avea un caracter de masă, afectând tot poporul, mai ales la sate, unde ea a durat mai mult decât la orașe. Numai experienţa putea face ordine în acest haos. Evenimentele, mari și mici, zguduiau întruna partidele de masă, obligându-le membrii să se pună în acord cu politica lor, nu cu firma.

Un exemplu remarcabil de quiproquo între conciliatori și mase l-a reprezentat jurământul pe care l-au făcut la începutul lui iulie două mii de mineri din bazinul Doneţului, îngenuncheaţi și cu capetele descoperite, în prezenţa unei mulţimi de cinci mii de oameni și cu participarea ei: „Jurăm pe copiii noștri, pe Dumnezeu, pe cer și pe pământ și pe ce avem mai sfânt pe pământ că n-o să pierdem niciodată libertatea obţinută cu preţul sângelui la 28 februarie 1917; crezând în eseri și menșevici, jurăm să nu ascultăm niciodată de leniniști, pentru că ei, bolșevic-leniniștii, duc prin agitaţia lor Rusia la pieire, în timp ce eserii și menșevicii, împreună într-o singură alianţă, spun: pământ poporului, pământ fără răscumpărare, orânduirea capitalistă trebuie să se prăbușească după război, iar în locul capitalismului trebuie să vină orânduirea socialistă... Jurăm să urmăm de-acum înainte aceste partide, fără să ne oprim nici în faţa morţii". Îndreptat împotriva bolșevicilor, jurământul minerilor ducea în realitate chiar la revoluţia bolșevică. Învelișul din Februarie și nucleul din Octombrie apar în această cartă naivă și înflăcărată așa de grăitor, încât epuizează în felul lor chestiunea revoluţiei permanente.

În septembrie, minerii din bazinul Doneţului, fără să se trădeze pe sine și nici jurământul lor, le întorseseră deja spatele conciliatorilor. Același lucru îl făcuseră și detașamentele cele mai rămase în urmă de mineri din Ural. Un membru al Comitetului Executiv, eserul Ojegov, reprezentantul Uralului, a vizitat la începutul lui august uzina sa de la Ijevsk. „Am fost teribil de uimit – scria el în raportul său plin de tristeţe – de schimbările adânci care s-au întâmplat în lipsa mea: organizaţia de partid a socialiștilor-revoluţionari, care, atât prin număr (8.000 de oameni), cât și prin activitate, era cunoscută în toată regiunea Uralului, s-a descompus și s-a redus la cel mult 500 de oameni mulţumită unor agitatori iresponsabili."

Raportul lui Ojegov nu aducea nimic neașteptat pentru Comitetul Executiv: același tablou se observa și la Petrograd. Dacă, după răfuiala din iulie, eserii din uzine renăscuseră temporar, iar din loc în loc chiar își extinseseră influenţa, decăderea lor ulterioară a fost cu atât mai impetuoasă. „Ce-i drept, guvernul Kerenski a învins atunci – va scrie mai târziu eserul V. Zenzinov –, demonstranţii bolșevici au fost împrăștiaţi și șefii bolșevicilor arestaţi, dar era o victorie à la Pirus." Absolut adevărat: ca și regele Epirului, conciliatorii au obţinut o victorie cu preţul propriei armate. „Dacă înainte, până la 3-5 iulie – scrie Skorinko, un muncitor din Petrograd –, menșevicii și eserii puteau

să apară în diverse locuri printre muncitori fără să fie fluieraţi, acum nu mai aveau o asemenea garanţie." De fapt, nu mai aveau niciun fel de garanţii.

Partidul Eserilor nu-și pierdea numai influenţa, dar își schimba și componenţa socială. Muncitorii revoluţionari fie apucaseră deja să treacă la bolșevici, fie erau pe cale s-o facă, trecând printr-o criză interioară. În schimb, fiii de prăvăliași, de chiaburi și de mici funcţionari, care se ascunseseră prin uzine în timpul războiului, au ajuns să se convingă că locul lor era tocmai în Partidul Eser. Totuși, în septembrie, nici ei nu mai găseau deja de cuviinţă să se numească eseri, cel puţin la Petrograd. Părăsit de muncitori, de soldaţi, în unele gubernii chiar și de ţărani, în partid au rămas numai pături funcţionărești și mic-burgheze conservatoare.

Câtă vreme masele trezite de revoluţie le-au acordat încrederea eserilor și menșevicilor, ambele partide n-au contenit să laude înaltul grad de conștiinţă al poporului. Când însă aceleași mase, trecând prin școala evenimentelor, au început s-o cotească brusc spre bolșevici, conciliatorii au pus propria prăbușire pe seama inculturii poporului. Totuși, masele nu voiau să creadă că ar fi devenit mai inculte, dimpotrivă, li se părea că acum înţeleg tot ce nu înţelegeau înainte.

Devenind tot mai șters și mai slab, Partidul Eserilor se destrăma totodată la cusăturile sale sociale, iar membrii îi erau aruncaţi în tabere adverse. În regimente și la sate rămâneau niște eseri care, împreună cu bolșevicii și de obicei sub conducerea lor, se apărau de loviturile date de eserii guvernamentali. Ascuţirea luptei dintre cele două aripi a adus la viaţă o grupare intermediară. Sub conducerea lui Cernov, ea a încercat să salveze unitatea dintre prigonitori și prigoniţi, încurcându-se și intrând în niște contradicţii fără ieșire, adesea ridicole, ce compromiteau și mai mult partidul. Pentru a avea posibilitatea să vorbească în faţa unui public de masă, oratorii eseri trebuiau să se recomande cu insistenţă ca fiind „de stânga", internaţionaliști, ca neavând nimic în comun cu clica „eserilor din martie". După Zilele din Iulie, eserii de stânga au trecut într-o opoziţie deschisă, fără s-o rupă încă în mod formal cu partidul, dar preluând cu întârziere argumente și lozinci bolșevice. Pe 21 septembrie, nu fără o intenţie pedagogică ascunsă, Troţki declara la ședinţa Sovietului din Petrograd că bolșevicilor le era „din ce în ce mai ușor să se înţeleagă cu eserii de stânga". În cele din urmă, aceștia se vor detașa sub forma unui partid independent, pentru a scrie în cartea revoluţiei una dintre cele mai extravagante pagini ale ei. A fost ultima explozie de radicalism intelectual independent și din ea nu va mai rămâne, la câteva luni după Octombrie, decât o grămăjoară de cenușă.

Diferenţierea i-a atins profund și pe menșevici. Organizaţia lor din Petrograd se afla într-o opoziţie radicală cu Comitetul Central. Nucleul principal, condus de Ţereteli, neavând, ca eserii, rezerve ţărănești, s-a topit și mai repede decât aceștia. Grupările social-democrate intermediare, care nu ade-

raseră la cele două tabere principale, încercau încă să-i unească pe bolșevici cu menșevicii: ei mai păstrau iluziile din martie, când până și Stalin socotise că era de dorit o unire cu Ţereteli, sperând că „vom depăși în interiorul partidului toate dezacordurile mărunte". Pe 20 august a avut loc unirea menșevicilor cu unificatorii înșiși. O pondere însemnată la congresul de unire a avut-o aripa de dreapta, iar rezoluţia lui Ţereteli în favoarea războiului și pentru coaliţia cu burghezia a trecut cu 117 voturi pentru și 79 împotrivă. Victoria lui Ţereteli în partid a accelerat înfrângerea partidului în mediul clasei muncitoare. Organizaţia din Petrograd a muncitorilor menșevici, foarte puţin numeroasă, îl urma pe Martov, împingându-l în faţă, enervată de nehotărârea lui și gata să treacă la bolșevici. La mijlocul lui septembrie, organizaţia din Vasilievski-Ostrov a trecut aproape în întregime la Partidul Bolșevic. Acest lucru a accelerat fierberea în celelalte raioane și în provincie. La adunările comune, conducătorii diferitelor orientări ale menșevismului se acuzau cu furie unii pe alţii de prăbușirea partidului. Ziarul lui Gorki, ce aderase la flancul stâng al menșevicilor, anunţa, la sfârșitul lui septembrie, că organizaţia din Petrograd a partidului, care încă nu demult număra circa 10.000 de membri, „încetase, de fapt, să mai existe... Ultima conferinţă orășenească nu s-a putut convoca din cauza lipsei de cvorum".

Plehanov îi ataca pe menșevici de pe poziţii de dreapta: „Fără s-o dorească și să-și dea seama de asta, Ţereteli și prietenii lui i-au deschis drumul lui Lenin". Dispoziţia politică a lui Ţereteli însuși în zilele revărsării valului din septembrie este descrisă foarte bine în amintirile cadetului Nabokov: „Cea mai caracteristică trăsătură a stării lui de spirit de atunci era frica în faţa puterii crescânde a bolșevismului. Ţin minte că, într-o discuţie între patru ochi cu mine, mi-a vorbit de posibilitatea ca bolșevicii să ia puterea. «Desigur – spunea el –, o să reziste cel mult două-trei săptămâni, dar gândiţi-vă numai ce distrugeri vor fi... Asta trebuie evitat cu orice preţ.» În vocea lui se auzea un ton neprefăcut de alarmă panicată..." În fața lui Octombrie, Ţereteli avea aceeași stare de spirit pe care Nabokov o cunoștea foarte bine încă din zilele lui Februarie.

*

Arena în care bolșevicii acţionau umăr la umăr cu eserii și menșevicii, deși într-o luptă permanentă cu ei, erau sovietele. Schimbarea forţei relative pe care partidele o aveau în soviete și-a găsit expresia – ce-i drept, nu de îndată, ci cu întârzieri inevitabile și cu amânări artificiale – în componenţa sovietelor și în funcţia lor socială.

Încă înainte de Zilele din Iulie, multe soviete din provincie erau, dacă nu formal, atunci practic, dacă nu permanent, atunci episodic, organe ale puterii de stat – la Ivanovo-Voznesensk, Lugansk, Ţariţîn, Herson, Tomsk, Vladivostok. Sovietul din Krasnoiarsk a introdus cu de la sine putere un sistem de

cartele pentru obiectele de consum personal. Sovietul conciliator din Saratov a fost obligat să se implice în conflictele economice, să treacă la arestarea antreprenorilor, să confişte tramvaiele aparţinând unei companii belgiene, să introducă controlul muncitoresc şi să organizeze producţia în uzinele părăsite. În Ural, unde din 1905 predomina influenţa bolşevică, sovietele au organizat adesea procese pentru judecarea şi pedepsirea cetăţenilor, şi-au creat în unele uzine propria miliţie, plătită din casieria uzinei, şi au organizat un control muncitoresc prin care uzinele erau aprovizionate cu materii prime şi combustibil, era supravegheată vânzarea produselor şi erau stabilite salariile tarifare. În unele raioane din Ural, sovietele le-au luat moşierilor pământurile, pentru a le transforma în terenuri arabile colective. La uzinele miniere din Simsk, sovietele au organizat o administraţie regională a uzinelor, care a luat în subordinea sa toată administraţia, casieria, contabilitatea şi primirea comenzilor. Prin actul acesta, naţionalizarea regiunii miniere Simsk era în mare făcută. „Încă din iulie – scrie B. Elţîn, de la care am luat aceste date –, în uzinele din Ural nu numai că totul era în mâinile bolşevicilor, dar bolşevicii dădeau deja lecţii grăitoare de rezolvare a problemelor politice, agrare şi economice." Lecţiile acestea erau primitive, n-aveau un sistem, nu erau luminate de teorie, dar, din multe puncte de vedere, anticipau direcţiile viitoare.

Schimbarea din iulie lovise cu mult mai tare în soviete decât în partide sau sindicate, căci în lupta din zilele acelea fusese vorba în primul rând de viaţa şi de moartea sovietelor. Partidul şi sindicatele îşi păstrează importanţa în perioadele „paşnice", ca şi în timpul unei reacţiuni dure: sarcinile şi metodele se schimbă, dar nu şi funcţiile principale. Sovietele se pot menţine însă numai pe fondul unei situaţii revoluţionare şi dispar împreună cu ea. Unind majoritatea clasei muncitoare, ele o pun faţă-n faţă cu o sarcină care se ridică deasupra tuturor nevoilor particulare, de grup şi de breaslă, deasupra unui program de cârpeli, de corecturi şi de reforme în general, adică faţă-n faţă cu sarcina preluării puterii. Lozinca „Toată puterea sovietelor!" părea totuşi să fi fost anihilată împreună cu demonstraţia din iulie a muncitorilor şi soldaţilor. Înfrângerea care-i slăbise pe bolşevici în cadrul sovietelor slăbise cu mult mai mult sovietele în cadrul statului. „Guvernul de Salvare" însemnase renaşterea independenţei birocraţiei. Refuzul sovietelor de a lua puterea dusese la subordonarea lor în faţa comisarilor, la o atrofiere şi ofilire.

Scăderea importanţei Comitetului Executiv Central şi-a găsit o expresie exterioară foarte clară: guvernul le-a propus conciliatorilor să evacueze Palatul Tavriceski, sub pretextul că avea nevoie de renovare pentru trebuinţele Adunării Constituante. În a doua jumătate a lunii iulie, sovietelor li s-a acordat clădirea Institutului Smolnîi, unde-şi primiseră până atunci educaţia fetele nobilimii. Presa burgheză scria acum despre transferul sovietelor în casa „porumbiţelor albe" aproape pe acelaşi ton pe care vorbise înainte de ocuparea Palatului

Kșesinskaia de către bolșevici. În același timp, diferite organizaţii revoluţionare, inclusiv sindicate, care ocupau clădiri rechiziţionate au fost supuse unui atac în legătură cu ocuparea imobilelor. De fapt, era vorba de evacuarea revoluţiei muncitorești din apartamentele mult prea spaţioase luate de ea de la societatea burgheză. Presa cadetă nu se mai putea opri când trebuia să se indigneze, ce-i drept, cam cu întârziere, de încălcarea de către un popor de vandali a drepturilor de proprietate privată și de stat. Dar, datorită muncitorilor tipografi, la sfârșitul lui iulie s-a descoperit un fapt neașteptat: partidele care se grupau în jurul renumitului Comitet al Dumei de Stat foloseau, probabil de multă vreme, pentru nevoile proprii foarte bogata Imprimerie de Stat, secţia ei de expediţie și drepturile ei de difuzare a imprimatelor. Broșurile de propagandă ale Partidului Cadet nu erau numai tipărite pe gratis, dar și trimise tot așa, cu tonele și în afara rândului, în toată ţara. Obligat să verifice acuzaţia, Comitetul Executiv s-a văzut nevoit s-o confirme. Partidul Cadet a găsit, ce-i drept, un nou motiv de nemulţumire: oare se puteau pune în aceeași oală, fie și pentru o clipă, ocuparea clădirilor de stat în scopuri distructive și folosirea averii statului în scopul apărării celor mai înalte valori? Într-un cuvânt, dacă domnii aceștia furau puţin statul, o făceau în interesul lui. Dar acest argument nu li s-a părut tuturor convingător. Muncitorii din construcţii se încăpăţânau să creadă că aveau mai multe drepturi la un local pentru sindicatul lor decât cadeţii la Imprimeria de Stat. Asemenea dezacorduri nu erau întâmplătoare: tocmai ele vor duce, de fapt, la a doua revoluţie. În orice caz, cadeţii au fost nevoiţi să-și ţină puţin gura.

Unul dintre instructorii Comitetului Executiv, care, în a doua jumătate a lui august, vizitase sovietele din sudul Rusiei, unde bolșevicii erau mult mai slabi decât în nord, raporta observaţiile sale neliniștitoare: „Sentimentele politice se schimbă în chip vizibil... În păturile de sus ale maselor crește starea de spirit revoluţionară, produsă de schimbările din politica Guvernului Provizoriu... În mase se simte oboseală și indiferenţă faţă de revoluţie. Se observă o răcire puternică faţă de soviete... Funcţiile sovietelor se reduc puţin câte puţin". Că masele erau obosite în urma oscilaţiilor intermediarilor democraţi era perfect adevărat. Dar ele nu se răciseră faţă de revoluţie, ci faţă de eseri și menșevici. Situaţia era foarte greu de suportat în locurile în care puterea, în ciuda tuturor programelor, se concentra în mâna sovietelor conciliatoare: legate de capitularea definitivă a Comitetului Executiv în faţa birocraţiei, acestea nu mai îndrăzneau să-și folosească puterea, ci doar compromiteau sovietele în ochii mulţimii. În plus, o parte importantă a activităţii cotidiene obișnuite trecuse de la soviete la municipalităţile democrate; o și mai mare parte – la sindicate și la comitetele de fabrică și uzină. Era tot mai puţin clar dacă sovietele o să supravieţuiască și ce-o să le aștepte în viitor.

În primele luni ale existenţei lor, sovietele, care o luaseră cu mult înaintea celorlalte organizaţii, și-au asumat sarcina de a crea sindicate, comitete de

uzină, cluburi, precum și de a conduce activitatea acestora. Dar, odată ce au început să stea pe propriile picioare, organizaţiile muncitorești au căzut tot mai mult sub influenţa bolșevicilor. „Comitetele de fabrică și de uzină – scria Troţki în august – ... nu sunt alcătuite la niște mitinguri în fugă. Mulţimea îi alege în ele pe cei care, la faţa locului, în viaţa de zi cu zi a uzinei, și-au arătat fermitatea, priceperea și devotamentul faţă de interesele muncitorilor. Și, iată, aceste comitete de uzină... sunt formate în marea lor majoritate din bolșevici." Vremea când aceste comitete de uzină și sindicate erau conduse de sovietele conciliatoare trecuse, iar între ele și soviete se deschisese, dimpotrivă, câmpul unei lupte înverșunate. În chestiunile de care masele erau interesate în mod direct, sovietele erau din ce în ce mai puţin capabile să se opună sindicatelor și comitetelor de uzină. Astfel, sindicatele din Moscova făcuseră o grevă generală în ciuda hotărârii Sovietului. Într-o formă mai puţin răsunătoare, asemenea conflicte aveau loc peste tot și nu sovietele ieșeau de obicei învingătoare din ele.

Ajunși în impas chiar din cauza propriei politici, conciliatorii s-au văzut nevoiţi „să le născocească" sovietelor niște ocupaţii secundare, să le îndrepte spre activităţi culturale, de fapt, să le amuze. Zadarnic: sovietele fuseseră create pentru lupta pentru putere; pentru alte scopuri existau alte organizaţii, mult mai potrivite. „Toată activitatea care trecea prin canalul menșevico-eser – scrie un bolșevic din Saratov, Antonov – își pierduse sensul... La o ședinţă a Comitetului Executiv am început să căscăm de plictiseală într-un chip de-a dreptul necuviincios: ce măruntă și găunoasă era vorbăria esero-menșevică."

Sovietele pipernicite puteau servi tot mai puţin drept sprijin pentru centrul lor de la Petrograd. Corespondenţa dintre Smolnîi și sediile locale a început să scadă: n-aveai despre ce să scrii, ce să propui, nu mai existau nici perspective, nici obiective. Izolarea de mase a luat forma extrem de vizibilă a crizei financiare. Sovietele locale conciliatoare au rămas fără fonduri și nu-i puteau acorda niciun sprijin statului lor major de la Smolnîi, iar sovietele de stânga îi refuzau în chip demonstrativ ajutorul financiar unui Comitet Executiv pătat de participarea la acţiunea contrarevoluţiei.

Procesul de ofilire a sovietelor se încrucișa totuși cu procese de un alt tip, în parte opus. Periferii îndepărtate, judeţe rămase în urmă, colţuri uitate de lume se trezeau la viaţă și formau soviete, care arătau la început prospeţime revoluţionară, până ce cădeau sub influenţa corupătoare a centrului sau sub represiunea guvernului. Numărul total al sovietelor a crescut repede. Spre sfârșitul lui august, cancelaria Comitetului Executiv înregistra până la 600 de soviete, în spatele cărora se aflau 23 de milioane de alegători. Sistemul oficial al sovietelor se ridica deasupra unui ocean de oameni care se legăna puternic și-și împingea valurile spre stânga.

Renașterea politică a sovietelor, care a coincis cu bolșevizarea lor, a început de jos. La Petrograd, raioanele au fost primele care au ridicat vocea. Pe

21 iulie, delegaţia Conferinţei Interraionale a Sovietelor i-a prezentat Comitetului Executiv o listă de revendicări: dizolvarea Dumei de Stat, confirmarea imunităţii organizaţiilor din armată printr-un decret dat de guvern, refacerea presei de stânga, oprirea dezarmării muncitorilor, încetarea arestărilor în masă, potolirea presei de dreapta, oprirea dizolvării regimentelor și a aplicării pedepsei cu moartea pe front. Reducerea revendicărilor politice, în comparaţie cu demonstraţia din iulie, era mai mult decât evidentă; dar acesta era doar primul pas al unui convalescent. Restrângând lozincile, raioanele se străduiau să lărgească baza. Conducătorii Comitetului Executiv au salutat diplomatic „tactul" sovietelor raionale, însă au amintit că toate nenorocirile veneau de la insurecţia din iulie. Părţile s-au despărţit politicos, dar rece.

În sprijinul programului sovietelor raionale s-a pornit o campanie impresionantă. *Izvestia* publica zi de zi rezoluţii ale sovietelor, sindicatelor, uzinelor, navelor militare, trupelor cu cererea de a dizolva Duma de Stat, de a înceta represiunile împotriva bolșevicilor și de a renunţa la favorurile făcute contrarevoluţiei. Pe acest fond s-au ridicat voci mult mai radicale. În 22 iulie, Sovietul guberniei Moscova, în avans considerabil chiar și faţă de Sovietul din Moscova, a adoptat o rezoluţie în favoarea transmiterii puterii către soviete. La 26 iulie, Sovietul din Ivanovo-Voznesensk „a înfierat cu dispreţ" modul de luptă folosit împotriva Partidului Bolșevicilor și i-a trimis salutări lui Lenin, „conducătorul glorios al proletariatului revoluţionar".

Alegerile care au avut loc la sfârșitul lui iulie și în prima jumătate a lui august în mai multe locuri din ţară au dus, în general, la o întărire a fracţiunilor bolșevice din soviete. La Kronstadt, care fusese zdrobit și defăimat în faţa întregii Rusii, noul Soviet număra 100 de bolșevici, 75 de eseri de stânga, 12 menșevici internaţionaliști, 7 anarhiști și peste 90 de oameni fără partid, dintre care niciunul nu se hotărâse să-și arate în chip deschis simpatiile faţă de conciliatori. La Congresul Regional al Sovietelor din Ural, deschis pe 18 august, au participat 86 de bolșevici, 40 de eseri și 23 de menșevici. Ţariţînul a ajuns în mod special obiectul urii presei burgheze, căci aici nu numai Sovietul devenise bolșevic, dar și conducătorul local al bolșevicilor, Minin, fusese ales primar al orașului. Împotriva Ţariţînului, care era ca un spin în ochiul lui Kaledin, atamanul Donului, Kerenski a trimis, fără niciun motiv serios, o expediţie de pedeapsă cu singurul scop de a dezarma cuibul revoluţionar. La Petrograd, Moscova, în toate raioanele industriale, tot mai multe mâini se ridicau în fiecare zi în favoarea propunerilor bolșevice.

Sfârșitul lui august a supus sovietele unei probe. Sub ameninţarea pericolului, pretutindeni și cu relativ mici fricţiuni s-a făcut o regrupare internă rapidă. În provincie, ca și la Petrograd, bolșevicii, copiii vitregi ai sistemului oficial al sovietelor, au ieșit în prim-plan. Dar, chiar și în componenţa partidelor conciliatoare, socialiștii „din martie", politicieni ai anticamerelor ministeriale

și funcționărești, au fost împinși temporar în spate de elemente mai combative formate în ilegalitate. Pentru noua grupare de forțe era nevoie de o nouă formă organizatorică. Nicăieri conducerea apărării revoluționare nu s-a concentrat în mâinile comitetelor executive: în forma în care le găsise rebeliunea, acestea erau prea puțin potrivite pentru luptă. Peste tot s-au creat comitete de apărare, comitete revoluționare și state-majore speciale. Ele se bazau pe soviete, își prezentau rapoartele în fața lor, dar aveau în spate o nouă selecție de elemente și metode noi, corespunzătoare caracterului revoluționar al sarcinilor.

Ca și în zilele Conferinței de Stat, Sovietul din Moscova a creat un grup de luptă format din șase persoane, singurul care avea dreptul de a dispune de forțe armate și de a face arestări. Congresul Regional de la Kiev, care s-a deschis la sfârșitul lui august, le-a propus sovietelor locale să nu ezite în fața schimbării reprezentanților nesiguri ai puterii, atât militari, cât și civili, și să ia măsuri de arestare imediată a contrarevoluționarilor și de înarmare a muncitorilor. La Viatka, comitetul Sovietului și-a acordat puteri excepționale, mergând până la aceea de a dispune de forțe armate. La Țarițîn, toată puterea a trecut la statul-major al Sovietului. La Nijni-Novgorod, comitetul revoluționar și-a pus santinele la poștă și telegraf. Sovietul din Krasnoiarsk a concentrat în mâinile sale puterea civilă și militară.

Cu diverse abateri, uneori esențiale, tabloul acesta s-a repetat aproape peste tot. Și nu era nicidecum o simplă imitare a Petrogradului: caracterul de masă al sovietelor dădea un caracter de lege generală evoluției lor interne, făcându-le să reacționeze la fel la marile evenimente. În timp ce între cele două părți ale coaliției trecea frontul războiului civil, sovietele adunau într-adevăr în jurul lor toate forțele vii ale națiunii. Lovindu-se de acest perete, ofensiva generalilor s-a făcut praf. Nu putea exista o lecție mai grăitoare. „În ciuda tuturor eforturilor puterii de a da la o parte și anihila sovietele – spunea despre asta o declarație a bolșevicilor –, acestea au arătat în timpul înfrângerii rebeliunii lui Kornilov că puterea și inițiativa maselor populare... sunt de nezdruncinat... După această nouă încercare, pe care nimic n-o va șterge vreodată din conștiința muncitorilor, soldaților și țăranilor, strigătul de luptă lansat de partidul nostru chiar la începutul revoluției – «Toată puterea sovietelor!» – a devenit vocea întregii țări revoluționare."

Dumele orășenești, care încercaseră să rivalizeze cu sovietele, au pălit și s-au făcut nevăzute în zilele pericolului. Duma din Petrograd a trimis umilă o delegație la Soviet „pentru a lămuri situația generală și a stabili un contact". S-ar fi zis că sovietele, alese de o parte a populației unui oraș, trebuiau să aibă mai puțină influență și forță decât dumele, alese de toată populația. Dar dialectica procesului revoluționar arată că, în anumite condiții istorice, partea e incomparabil mai mare decât întregul. Ca și în guvern, conciliatorii din Dumă formau împreună cu cadeții un bloc împotriva bolșevicilor, iar blocul

acesta a paralizat Duma, ca și guvernul. Dimpotrivă, Sovietul s-a dovedit o formă firească de colaborare defensivă a conciliatorilor cu bolșevicii împotriva ofensivei burgheziei.

După zilele rebeliunii lui Kornilov, un nou capitol s-a deschis pentru soviete. Deși conciliatorii aveau încă destule locuri putrede, mai ales în garnizoană, Sovietul din Petrograd a început să încline așa de tare în direcţia bolșevică, încât a uimit ambele tabere: și pe cea de dreapta, și pe cea de stânga. În noaptea de 31 august spre 1 septembrie, Sovietul, aflat încă sub preşedinţia lui Ciheidze, s-a exprimat prin vot în favoarea unei puteri de stat a muncitorilor și ţăranilor. Membrii obișnuiţi ai fracţiunilor conciliatoare au sprijinit aproape cu toţii rezoluţia bolșevică. Propunerea concurentă a lui Ţereteli n-a adunat decât cincisprezece voturi. Prezidiul conciliator nu-și credea ochilor. Dreapta a cerut un vot nominal, care a durat până la trei noaptea. Pentru a nu vota pe față împotriva propriului partid, mulţi deputați au plecat. Totuși, în ciuda tuturor mijloacelor de presiune, rezoluţia bolșevică a primit la votul final 279 de voturi pentru și 115 împotrivă. Era un lucru de mare importanţă. Era începutul sfârșitului. Prezidiul, năucit, a declarat că-și depune mandatul.

Pe 2 septembrie, la ședinţa reunită a organelor sovietelor rusești din Finlanda s-a adoptat, cu 700 de voturi pentru și 13 împotrivă, plus 36 de abţineri, o rezoluţie în favoarea puterii sovietelor. Pe 5, Sovietul din Moscova a luat-o pe calea celui din Petrograd: cu 355 de voturi pentru și 254 împotrivă, el nu și-a arătat numai lipsa de încredere în Guvernul Provizoriu, socotit o unealtă a contrarevoluţiei, dar a condamnat și politica de coaliţie a Comitetului Executiv. Prezidiul, condus de Hinciuk, a declarat că-și dă demisia. Congresul Sovietelor din Siberia Centrală, deschis pe 5 septembrie la Krasnoiarsk, s-a desfășurat în întregime sub semnul bolșevismului. Pe 8, Sovietul de Deputaţi ai Muncitorilor din Kiev a adoptat o rezoluție bolșevică cu o majoritate de 130 de voturi, faţă de 66 contra, cu toate că în fracţiunea bolșevică oficială erau numai 95 de oameni. La Congresul Sovietelor din Finlanda, deschis pe 10, 150.000 de marinari, soldaţi și muncitori ruși au fost reprezentaţi de 69 de bolșevici, 48 de eseri de stânga și câţiva delegaţi apartinici. Sovietul de Deputaţi ai Ţăranilor din gubernia Petrograd l-a ales ca delegat la Conferinţa Democratică pe bolșevicul Sergheev. Se vedea încă o dată că, atunci când partidul reușea, prin muncitori și ţărani, să se lege direct de sat, ţăranii se puneau cu plăcere sub steagul lui.

Dominaţia Partidului Bolșevic în Sovietul din Petrograd s-a consolidat în chip dramatic în ședinţa istorică din 9 septembrie. Toate fracţiunile își convocaseră cu insistenţă membrii: „E vorba de soarta Sovietului". S-au adunat circa o mie de deputaţi ai muncitorilor și soldaţilor. Votul din 1 septembrie fusese oare un simplu episod provocat de componenţa întâmplătoare a adunării sau însemna o schimbare completă a politicii Sovietului? Așa se punea problema. Temându-se că nu va aduna majoritatea împotriva unui prezidiu

în care intrau toţi conducătorii conciliatori – Ciheidze, Ţereteli, Cernov, Goţ, Dan, Skobelev –, fracţiunea bolșevică a propus să se aleagă un prezidiu pe baza proporţionalităţii: propunerea asta, care slăbea oarecum violenţa ciocnirii de principii și care a provocat de aceea o condamnare vehementă din partea lui Lenin, avea avantajul tactic că asigura sprijinul elementelor ezitante. Dar Ţereteli a respins compromisul. Prezidiul voia să știe dacă Sovietul își schimbase într-adevăr orientarea: „Nu putem să urmăm tactica bolșevicilor". Proiectul de rezoluţie propus de dreapta afirma că votul din 1 septembrie nu corespundea liniei politice a Sovietului, care își păstra încrederea în prezidiul său. Bolșevicilor nu le-a rămas decât să accepte provocarea, ceea ce au și făcut cu dragă inimă. Troţki, care apăruse pentru prima dată în Soviet după eliberarea din închisoare și fusese întâmpinat cu căldură de o mare parte a adunării (ambele părţi cântăreau în minte aplauzele: e majoritatea sau nu e majoritatea?), a cerut o explicaţie înainte de vot: Kerenski urma să facă parte sau nu din prezidiu, ca până atunci? După o ezitare de moment, prezidiul a dat un răspuns afirmativ și, oricum împovărat de păcate, și-a legat astfel de picioare o ghiulea. Adversarul numai asta aștepta. „Eram absolut convinși – a declarat Troţki – că Kerenski nu va mai face parte din prezidiu. Am greșit. Acum, alături de Dan și Ciheidze se află spectrul lui Kerenski... Când vi se va propune să aprobaţi linia politică a prezidiului, să nu uitaţi că vi se propune să aprobaţi politica lui Kerenski." Ședinţa s-a desfășurat într-o tensiune maximă. Ordinea era păstrată de dorinţa tuturor de a nu se ajunge la o explozie. Toţi voiau să-și numere cât mai repede prietenii și dușmanii. Toţi își dădeau seama că se hotăra problema puterii, a războiului, soarta revoluţiei. S-a stabilit să se voteze prin ieșire pe ușă. Au fost invitaţi să iasă cei care acceptau demisia prezidiului: minorităţii îi era mai ușor să iasă decât majorităţii. În toate colţurile sălii era o agitaţie febrilă, dar în șoaptă. Prezidiul vechi sau unul nou, coaliţia sau puterea sovietelor? La ușă se înghesuia multă lume, cam prea multă, după părerea prezidiului. Conducătorii bolșevicilor socoteau, la rândul lor, că le lipseau o sută de voturi pentru a avea majoritatea: „Nici asta n-ar fi rău", se consolau ei de dinainte. Muncitorii și soldaţii se tot duceau spre ușă. O larmă surdă de voci, scurte explozii ale unor dispute. Dintr-o parte răzbătea o voce: „Korniloviștilor!", din alta: „Eroi din iulie!" Procedura a durat cam o oră. Talerele balanţei invizibile tremurau. Prezidiul, cu o emoţia abia reţinută, a rămas tot timpul pe scenă. În sfârșit, rezultatul a fost numărat și anunţat: pentru prezidiu și coaliţie 414 voturi, împotrivă – 519, abţineri – 67! Noua majoritate a bătut din palme furtunos, cu entuziasm, neobosit. Avea dreptul la asta: victoria fusese plătită scump. O bună parte a drumului era deja parcursă.

Fără să fi apucat să-și revină de pe urma loviturii, conducătorii detronaţi au început să coboare de pe scenă cu feţele trase. Ţereteli nu s-a putut abţine să nu facă o profeţie ameninţătoare: „Plecăm de la tribuna asta – a strigat el,

întorcându-se ușor din drum – știind că am ţinut sus și cu demnitate jumătate de an steagul revoluţiei. Acum, steagul acesta a trecut în mâinile voastre. Putem numai să ne exprimăm dorinţa să-l păstraţi și voi la fel măcar jumătate din acest timp!" Ţereteli se înșela rău de tot în privinţa termenului, ca și în restul privinţelor.

Sovietul din Petrograd, părintele celorlalte soviete, era de-acum sub conducerea bolșevicilor, până mai ieri „o clică neînsemnată de demagogi". Troţki a amintit de la tribuna prezidiului că bolșevicii nu fuseseră încă spălaţi de acuzaţia de a fi în serviciul Statului-Major german. „Fie ca Miliukovii și Gucikovii să-și povestească viaţa în fiecare zi! N-o s-o facă. În schimb, noi suntem gata să dăm zi de zi seamă de acţiunile noastre, nu avem ce ascunde de poporul rus..." Într-o rezoluţie specială, Sovietul din Petrograd „i-a înfierat cu dispreţ pe autorii, propagatorii și complicii calomniei".

Bolșevicii și-au luat moștenirea în primire. Ea se dovedea și imensă, și extrem de săracă. Comitetul Executiv Central deposedase din vreme Sovietul din Petrograd de cele două ziare înfiinţate de acesta, de toate serviciile administrative, de toate mijloacele financiare și tehnice, inclusiv mașinile de scris și călimările. Numeroasele automobile puse la dispoziţia Sovietului în Zilele din Februarie fuseseră transferate toate la dispoziţia Olimpului conciliator. Noii conducători n-aveau nici casierie, nici ziar, nici personal de cancelarie, nici mijloace de transport, nici tocuri, nici creioane. Nimic, cu excepţia unor pereţi goi și a încrederii înflăcărate a muncitorilor și soldaţilor. Dar asta s-a dovedit a fi mai mult decât de ajuns.

După această cotitură radicală în politica Sovietului, rândurile conciliatorilor au început să se topească și mai repede. Pe 11 septembrie, când Dan a apărat coaliţia în faţa Sovietului din Petrograd, iar Troţki a luat cuvântul în favoarea puterii sovietelor, toate voturile au fost împotriva coaliţiei, în afară de 10 pentru și 7 abţineri! În aceeași zi, Sovietul din Moscova a condamnat în unanimitate represiunea împotriva bolșevicilor. Conciliatorii s-au văzut în curând aruncaţi într-un sector îngust de dreapta, așa cum bolșevicii ocupaseră unul de stânga la începutul revoluţiei. Dar ce diferenţă! Bolșevicii fuseseră întotdeauna mai puternici în mase decât în soviete. Conciliatorii, dimpotrivă, aveau în continuare un loc mai mare în soviete decât în mase. În perioada slăbiciunii lor, bolșevicii aveau un viitor. Conciliatorilor le rămânea numai trecutul, cu care nu prea aveau motive să se mândrească.

Odată cu schimbarea de direcţie din Sovietul din Petrograd s-a schimbat și înfăţișarea lui. Conducătorii conciliatori au dispărut cu totul de la orizont, îngropaţi în Comitetul Executiv; ei au fost înlocuiţi în Soviet de stele de mărimea a doua și a treia. Odată cu Ţereteli, Cernov, Avksentiev, Skobelev au încetat să apară și prietenii și admiratorii miniștrilor democraţi: ofiţeri radicali și doamne, scriitori semisocialiști, persoane cultivate și avute. Sovietul a devenit mai omogen, mai cenușiu, mai sumbru, mai serios.

XIII. BOLȘEVICII ȘI SOVIETELE

La o privire mai atentă, resursele și mijloacele agitaţiei bolșevice nu erau doar în complet contrast cu influenţa politică a bolșevismului, dar și uimeau prin insignifianţa lor. Înainte de Zilele din Iulie, partidul avea patruzeci și unu de organe de presă, luând în considerare și publicaţiile săptămânale și lunare, cu un tiraj total de maximum 330.000 de exemplare; după înfrângerea din iulie, tirajul a scăzut la jumătate. La sfârșitul lui august, organul central al partidului era tipărit într-un număr de 50.000 de exemplare. În zilele în care partidul punea stăpânire pe sovietele din Petrograd și Moscova, numerarul din casieria Comitetului Central era de aproximativ 30.000 de ruble de hârtie.

Intelighenţia nu intrase aproape deloc în partid. O pătură largă de așa-numiţi „vechi bolșevici", din rândurile studenţilor care aderaseră la revoluţia din 1905, se transformase în ingineri, medici, funcţionari de succes și-i arăta partidului, fără nicio politeţe, un spate neprietenos. Până și la Petrograd lipseau mai tot timpul ziariștii, oratorii, agitatorii. Provincia era cu totul lipsită. Nu există conducători, nu există oameni cu educaţie politică care să poată explica ce vor bolșevicii! – aceste strigăte se auzeau din sute de colţuri uitate de lume și mai ales de pe front. La ţară nu existau aproape deloc celule bolșevice. Legăturile poștale erau cu totul dezordonate: lăsate singure, organizaţiile locale îi reproșau Comitetului Central, de cele mai multe ori nu fără temei, că se ocupa numai de Petrograd.

Dar atunci cum au putut ideile și lozincile bolșevismului să pună stăpânire pe oameni, deși aveau la îndemână un aparat atât de slab și un tiraj de presă atât de neînsemnat? Răspunsul este foarte simplu: lozincile care răspund nevoilor acute ale unei clase și epoci își creează mii de canale. Un mediu revoluţionar incandescent se distinge printr-o capacitate extrem de mare de transmitere a ideilor. Ziarele bolșevice erau citite cu voce tare, erau citite până nu mai rămânea nimic din ele, cele mai importante articole erau învăţate pe de rost, erau repovestite, transcrise, iar unde se putea, reimprimate. „Tipografia Statului-Major – povestește Pireiko – a făcut un mare serviciu cauzei revoluţiei: câte articole separate din *Pravda* și câte broșuri mici, foarte apropi-

ate și accesibile soldaţilor, n-au fost tipărite în tipografia noastră! Și toate erau trimise repede pe front cu ajutorul poștei aeriene, al șoferilor și motocicliștilor...” În același timp, presa burgheză, care ajungea în mod gratuit pe front în milioane de exemplare, nu găsea cititori. Baloţii grei rămâneau nedesfăcuţi. Boicotul presei „patriotice” căpăta adesea forme demonstrative. Reprezentanţii Diviziei 18 siberiene au hotărât să le ceară partidelor burgheze să nu mai trimită literatură, pentru că ea „este folosită în chip inutil la încălzirea oalelor cu ceai”. Presa bolșevică avea o cu totul altă întrebuinţare. De aceea, și coeficientul ei de utilitate sau, dacă vreţi, de nocivitate era cu mult mai mare.

Explicaţia obișnuită a succeselor bolșevismului se reduce la evocarea „simplităţii” lozincilor sale, care răspundeau dorinţelor maselor. Ceea ce este în parte adevărat. Coerenţa politicii bolșevicilor era determinată de faptul că, spre deosebire de partidele „democratice”, ei nu erau constrânși să asculte de porunci exprimate sau semiexprimate care se reduceau, în ultimă instanţă, la apărarea proprietăţii private. Totuși, doar această diferenţă nu epuizează problema. Dacă la dreapta bolșevicilor se afla „democraţia”, la stânga lor încercau să-i dea la o parte când anarhiștii, când maximaliștii, când eserii de stânga. Numai că toate aceste grupuri n-au reușit să iasă din starea lor de neputinţă. Deosebirea bolșevismului consta în aceea că scopul lui subiectiv – apărarea intereselor maselor populare – se subordona legilor revoluţiei, ce era înţeleasă ca un proces condiţionat obiectiv. Descoperirea științifică a acestor legi, în primul rând a celor care conduc mișcarea maselor populare, constituia baza strategiei bolșevice. În lupta lor, oamenii muncii nu se conduceau numai după nevoile lor, ci și după experienţa lor de viaţă. Bolșevismului îi era absolut străin dispreţul aristocratic faţă de experienţa personală a maselor. Dimpotrivă, bolșevicii plecau de la ea și se bazau pe ea. În asta stătea unul dintre cele mai mari avantaje.

Revoluţiile sunt mereu vorbăreţe și nici bolșevicii n-au scăpat de legea asta. Dar, în timp ce agitaţia menșevicilor și a eserilor avea un caracter dezordonat, contradictoriu, cel mai adesea evaziv, agitaţia bolșevicilor se remarca prin chibzuinţă și concentrare. Conciliatorii încercau să scape de greutăţi trăncănind, bolșevicii le înfruntau. Analiza permanentă a situaţiei, verificarea lozincilor prin fapte, atitudinea serioasă faţă de adversar, chiar și când acesta era prea puţin serios, dădeau o forţă deosebită și putere de convingere agitaţiei bolșevice.

Presa de partid nu exagera succesele, nu denatura raportul de forţe, nu încerca să cucerească prin strigăte. Școala lui Lenin era școala realismului revoluţionar. Datele oferite de presa bolșevică din 1917 se dovedesc, în lumina documentelor epocii și a criticii istorice, mult mai aproape de adevăr decât informaţiile din celelalte ziare. Veridicitatea venea din forţa revoluţionară a bolșevicilor, dar, în același timp, le și consolida forţa. Dezicerea de această tradiţie a devenit mai târziu una dintre trăsăturile cele mai dăunătoare ale epigonilor.

„Noi nu suntem niște șarlatani – spusese Lenin imediat după sosire. Trebuie să ne bazăm numai pe conștiința maselor. Chiar dacă rămânem în minoritate, nu-i nimic..., nu trebuie să ne temem că vom rămâne în minoritate... Ducem o muncă de critică pentru a scăpa masele de înșelăciune... Linia noastră se va dovedi a fi justă... toți cei ce sunt asupriți vor veni la noi... nu vor avea altă ieșire."[1] Înțeleasă până la capăt, politica bolșevică ni se prezintă ca opusă cu totul demagogiei și aventurismului!

Lenin era în ilegalitate. El urmărea ziarele cu încordare, citea, ca de obicei, printre rânduri și, în puținele discuții private, prindea ecourile unor gânduri neduse până la capăt și ale unor intenții nespuse. În mase avea loc un reflux. Martov, care-i apăra pe bolșevici de calomnii, deplângea în același timp cu ironie partidul care „se pricepuse" să se învingă singur. Lenin ghicea – iar în curând vor ajunge la el și zvonuri directe despre asta – că nici unora dintre bolșevici nu le erau străine notele de căință și că impresionabilul Lunacearski nu era singur. Lenin va scrie despre văicărelile mic-burghezilor și despre „spiritul de renegat" al acelor bolșevici care erau atenți la aceste văicăreli. Bolșevicii din diverse regiuni și din provincie prindeau cu aprobare aceste cuvinte dure. Ei se convingeau încă o dată: „Bătrânul" nu și-a pierdut sângele rece, nu i-a scăzut moralul, n-a căzut sub impresia unor dispoziții întâmplătoare.

Un membru al Comitetului Central al bolșevicilor – să fi fost Sverdlov? – scria în provincie: „Pe moment, n-avem ziare... Organizația nu e distrusă... Congresul nu se amână". Atent atât cât îi îngăduia izolarea forțată, Lenin urmărea pregătirea congresului partidului, stabilind principalele hotărâri: era vorba de planul viitoarei ofensive. Congresul a fost numit de dinainte unificator, pentru că s-a prevăzut includerea în partid a câtorva grupuri revoluționare autonome, în primul rând a Organizației Interraionale din Petrograd, din care făceau parte Troțki, Ioffe, Urițki, Riazanov, Lunacearski, Pokrovski, Manuilski, Karahan, Iurenev și alți câțiva revoluționari, care erau deja cunoscuți sau care urmau de-acum înainte să devină cunoscuți.

Pe 2 iulie, chiar în ajunul demonstrației, a avut loc Conferința interraioniștilor, la care erau reprezentați circa 4.000 de muncitori. „Majoritatea – scrie Suhanov, care era prezent în public – erau niște muncitori și soldați pe care nu-i cunoșteam... Activitatea s-a desfășurat cu febrilitate și succesele ei au fost vizibile pentru toată lumea. Un singur lucru era neclar: prin ce anume vă deosebiți voi de bolșevici și de ce nu sunteți împreună cu ei?" Pentru a grăbi unirea, pe care anumiți conducători ai organizației încercau s-o tot amâne, Troțki a publicat în *Pravda* o declarație: „După părerea mea, în clipa de față

[1] V. I. Lenin, „Raport prezentat la 4 (17) aprilie 1917 în cadrul adunării bolșevicilor participanți la Consfătuirea Generală a Sovietelor de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, București, Editura Politică, 1964, p. 106, 108 și 109. *(N. red.)*

nu există nicio deosebire de principiu sau de tactică între organizaţia interraională și cea bolșevică. Prin urmare, nu există niciun motiv care să justifice existenţa separată a acestor organizaţii".

Pe 26 iulie s-a deschis congresul de unificare, de fapt, Congresul al VI-lea al Partidului Bolșevic, care s-a desfășurat în semilegalitate, fiind nevoit să se ascundă pe rând în două raioane muncitorești. 175 de delegaţi, dintre care 157 cu vot deliberativ, reprezentau 112 organizaţii, ce reuneau 176.750 de membri. La Petrograd existau 41.000 de membri: 36.000 în organizaţia bolșevică, 4.000 – la interraioniști, circa 1.000 – în Organizaţia din Armată. În regiunea industrială centrală, al cărei nucleu era Moscova, partidul avea 42.000 de membri, în Ural – 25.000, în bazinul Doneţului – circa 15.000. În Caucaz, cele mai mari organizaţii bolșevice erau la Baku, Groznîi și Tiflis: primele două erau aproape pur muncitorești, la Tiflis predominau soldaţii.

Participanţii la congres oglindeau trecutul de dinainte de revoluție al partidului. Din 171 de delegaţi care au completat formularele, 110 făcuseră în total 245 de ani de închisoare, 10 adunau împreună 41 de ani de muncă silnică, 24 însumau 73 de ani de deportare, 55 fuseseră în surghiun o perioadă care totaliza 127 de ani, 27 fuseseră în total în emigraţie aproape 89 de ani, iar 150 de persoane adunau la un loc un număr de 549 de arestări.

„La acest congres – își va aminti mai târziu Piatniţki, unul dintre secretarii de azi ai Cominternului – n-au fost prezenţi nici Lenin, nici Troţki, nici Zinoviev, nici Kamenev... Deși chestiunea programului partidului fusese scoasă de pe ordinea de zi, totuși congresul s-a desfășurat cu seriozitate și în bune condiții în lipsa conducătorilor partidului..." La baza lucrărilor au stat tezele lui Lenin. Raportorii au fost Buharin și Stalin. Raportul lui Stalin măsura destul de bine distanţa parcursă chiar de către raportor, împreună cu toate cadrele de partid, în cele patru luni scurse de la momentul sosirii lui Lenin. Nesigur din punct de vedere teoretic, dar ferm din punct de vedere politic, Stalin a încercat să enumere trăsăturile care defineau „caracterul profund al revoluţiei socialiste, muncitorești". Unanimitatea de la congres, în comparaţie cu Conferinţa din aprilie, sărea imediat în ochi.

În legătură cu alegerea Comitetului Central, procesul-verbal al congresului spune: „Sunt citite cu glas tare numele celor patru membri ai Comitetului Central care au primit cel mai mare număr de voturi: Lenin – 133 de voturi din 134, Zinoviev – 132, Kamenev – 131, Troţki – 131; în afara lor, în componenţa Comitetului Central au mai fost aleși: Noghin, Kollontai, Stalin, Sverdlov, Rîkov, Buharin, Artiom, Ioffe, Uriţki, Miliutin, Lomov". Această componenţă a Comitetului Central trebuie remarcată: sub conducerea ei se va realiza Revoluţia din Octombrie.

Martov a salutat congresul cu o scrisoare în care-și exprima din nou „profunda indignare față de campania de calomnie", dar care, în chestiunile

esenţiale, se oprea în pragul acţiunii. „Nu trebuie admisă – scria el – înlocuirea obiectivului cuceririi puterii de către majoritatea democraţiei revoluţionare cu acela al cuceririi puterii în luptă cu această majoritate și împotriva ei." Prin majoritate a democraţiei revoluţionare, Martov continua să înţeleagă reprezentanța oficială a sovietelor, care pierdea teren. „Martov nu e legat de social-patrioţi printr-o tradiţie fracţionistă vidă – scria Troţki atunci –, ci prin relaţia profund oportunistă pe care o are cu revoluţia socială, privită ca un ţel îndepărtat, care nu poate determina felul în care punem problemele prezentului. Și tocmai asta îl separă de noi."

Numai o mică parte a menșevicilor de stânga, în frunte cu Larin, s-a apropiat în această perioadă în mod definitiv de bolșevici. Iurenev, viitor diplomat sovietic, a ajuns, în calitate de raportor la congres în chestiunea unificării cu internaţionaliștii, la concluzia că ar trebui o unire cu „o minoritate a minorităţii menșevicilor..." Afluxul larg de foști menșevici în partid va începe numai după Revoluţia din Octombrie: aderând nu la insurecţia proletară, ci la puterea care a rezultat din ea, menșevicii vor dezvălui principala trăsătură a oportunismului: ploconirea în faţa puterii zilei. Foarte sensibil la componenţa partidului, Lenin va cere nu mult după aceea excluderea a 99% dintre menșevicii care intraseră în partid după Revoluţia din Octombrie. Evident, nu va reuși să facă asta. În cele din urmă, ușa va fi larg deschisă în faţa menșevicilor și a eserilor, iar foștii conciliatori vor deveni unul dintre punctele de sprijin ale regimului de partid stalinist. Dar toate astea țin deja de o perioadă mult mai târzie.

Sverdlov, care a organizat partea practică a congresului, spunea în raportul său: „Încă dinainte de congres, Troţki a intrat în redacţia organului nostru, dar întemniţarea l-a împiedicat să ia parte în mod efectiv la activitatea ei". În mod formal, Troţki va intra numai la Congresul din iulie în Partidul Bolșevic. Era concluzia trasă în urma anilor de neînțelegeri și de luptă fracţionistă. Troţki i s-a alăturat lui Lenin ca unui învăţător, ale cărui forţă și însemnătate le-a înţeles mai târziu decât mulţi alţii, dar poate mai bine decât ei. Raskolnikov, care fusese în strânsă legătură cu Troţki încă de la sosirea lui din Canada și care a petrecut apoi alături de el câteva săptămâni în închisoare, scrie în amintirile sale: „Troţki avea un mare respect faţă de Vladimir Ilici (Lenin). El îl punea mai presus de toţi contemporanii cu care se întâlnise în Rusia și în străinătate. În tonul cu care Troţki vorbea despre Lenin se simţea fidelitatea discipolului: la vremea respectivă, Lenin avea în urma lui un stagiu de treizeci de ani în slujba proletariatului, iar Troţki – de douăzeci. Ecourile fostelor neînţelegeri de dinainte de război dispăruseră complet. Între linia tactică a lui Lenin și cea a lui Troţki nu erau diferenţe. Apropierea asta, care se observase încă din timpul războiului, a ieșit în chip deosebit de limpede la iveală din clipa întoarcerii lui Lev Davidovici (Troţki) în Rusia; chiar după

primul lui discurs, noi toţi, vechii leniniști, am simţit că e de-al nostru". Deja numărul de voturi date lui Troţki la alegerea sa în Comitetul Central arăta că nimeni din mediul bolșevic nu se uita la el, chiar în momentul intrării lui în partid, ca la un străin.

Prezent în chip invizibil la congres, Lenin a insuflat lucrărilor lui un spirit de răspundere și de îndrăzneală. Creatorul și educatorul partidului nu suporta superficialitatea nici în teorie și nici în politică. El știa că o formulă economică greșită, ca și o observaţie politică neatentă, se răzbună grav în clipa acţiunii. Apărându-și atitudinea cârtitoare și atentă faţă de orice text de partid, chiar și faţă de unul secundar, Lenin spunea nu o dată: „Astea nu sunt fleacuri, e nevoie de precizie; agitatorul nostru o să înveţe asta pe de rost și n-o să se încurce..." „Avem un partid bun", mai spunea el, gândindu-se tocmai la această atitudine serioasă, exigentă a agitatorului obișnuit faţă de ce trebuia să spună și cum să spună.

Curajul lozincilor bolșevice a lăsat nu o dată impresia de fantezism: așa au fost întâmpinate tezele din aprilie ale lui Lenin. De fapt, într-o epocă revoluţionară, lucrul cel mai fantezist este chiţibușeria; dimpotrivă, realismul nu poate exista în afara unei politici cu bătaie lungă. Nu e de ajuns să se spună că bolșevismului îi era străin fantezismul; partidul lui Lenin era singurul partid al realismului politic în revoluţie.

În iunie și la începutul lui iulie, bolșevicii muncitori se plânseseră nu o dată că trebuiau să joace adesea faţă de mase rolul de stingător de incendii, și încă nu mereu cu succes. Iulie a adus împreună cu înfrângerea și o lecţie scump plătită. Masele au devenit mult mai atente la avertismentele partidului, înţelegând calculele tactice din spatele lor. Congresul din iulie al partidului confirma: „Proletariatul nu trebuie să răspundă provocărilor burgheziei, care ar vrea foarte mult în acest moment să-l provoace la o bătălie prematură". Toată luna august, mai ales a doua ei jumătate, a fost marcată de avertismentele permanente ale partidului adresate muncitorilor și soldaţilor: nu ieșiţi în stradă. Conducătorii bolșevici glumeau și ei adesea de asemănarea dintre avertismentele lor și laitmotivul politic al vechii social-democraţii germane, care obișnuia să oprească masele de la orice luptă serioasă, invocând mereu pericolul provocării și nevoia acumulării de forţe. De fapt, asemănarea era numai aparentă. Bolșevicii își dădeau seama foarte bine că forţele se acumulează în luptă, iar nu în eschivarea pasivă de la ea. Studierea realităţii era pentru Lenin numai o explorare teoretică în vederea acţiunii. Când aprecia situaţia, el plasa întotdeauna partidul chiar în centrul ei, ca pe o forţă activă. El privea cu deosebită ostilitate, mai bine zis, cu repulsie austromarxismul (Otto Bauer, Hilferding și alţii), pentru care analiza teoretică era numai un comentariu savant născut dintr-o atitudine pasivă. Precauţia e o frână, nu un motor. Nimeni n-a făcut vreodată o călătorie cu ajutorul frânei, așa cum nimeni n-a

construit încă ceva măreţ pe precauţie. Dar bolșevicii știau în același timp foarte bine că lupta cere un calcul al forţelor, că trebuie să fii precaut pentru a avea dreptul să fii îndrăzneţ.

Rezoluţia Congresului al VI-lea care avertiza împotriva ciocnirilor premature arăta în același timp că lupta trebuia acceptată „atunci când criza naţională și un avânt puternic al maselor vor crea condiţii favorabile pentru ca elementele sărace de la orașe și sate să treacă de partea muncitorilor". Ţinând seama de ritmul revoluţiei, nu era vorba de decenii și nici de ani, ci de câteva luni.

După ce a stabilit ca sarcină lămurirea maselor în legătură cu nevoia de a se pregăti pentru o insurecţie armată, congresul a hotărât în același timp să schimbe lozinca centrală a perioadei precedente: trecerea puterii în mâna sovietelor. Cele două lucruri erau legate. Schimbarea lozincilor fusese pregătită de Lenin prin articolele sale, prin scrisori și conversaţii particulare.

Trecerea puterii în mâna sovietelor însemna, de fapt, trecerea puterii în mâna conciliatorilor. Ea ar fi putut să se realizeze pașnic, prin demiterea pur și simplu a guvernului burghez, care se menţinea datorită bunăvoinţei conciliatorilor și restului de încredere pe care o aveau masele în aceștia. Începând din 27 februarie, dictatura muncitorilor și a soldaţilor fusese un fapt. Dar muncitorii și soldaţii nu-și dăduseră seama de la început cum trebuie de asta. Ei le încredinţaseră puterea conciliatorilor, care, la rândul lor, o transmiseseră burgheziei. Ideea bolșevicilor despre posibilitatea unei dezvoltări pașnice a revoluţiei nu se bazase pe faptul că burghezia ar fi urmat să le transmită de bunăvoie puterea muncitorilor și soldaţilor, ci că muncitorii și soldaţii ar fi urmat să-i împiedice la timp pe conciliatori să cedeze puterea burgheziei.

Concentrarea puterii în mâna sovietelor în cadrul unui regim de democraţie în interiorul acestora le-ar fi deschis bolșevicilor deplina posibilitate de a deveni o majoritate în soviete și, prin urmare, de a crea un guvern pe baza programului lor. Pentru asta n-ar fi fost nevoie de o insurecţie armată. Schimbarea partidelor la putere s-ar fi putut face pe cale pașnică. Toate eforturile partidului, din aprilie până în iulie, fuseseră îndreptate spre asigurarea unei evoluţii pașnice a revoluţiei prin intermediul sovietelor. „Trebuie să li se explice cu răbdare"[2] – asta fusese cheia politicii bolșevice.

Zilele din Iulie schimbaseră radical situaţia. De la soviete, puterea a trecut în mâinile clicilor militare, care erau unite cu cadeţii și cu ambasadele și care-l suportau pe Kerenski numai temporar, în calitate de firmă democratică. Dacă Comitetul Executiv s-ar fi gândit în acel moment să dea o rezoluţie pe baza căreia să preia puterea, rezultatul ar fi fost cu totul diferit de ceea ce ar fi putut să fie cu trei zile în urmă: la Palatul Tavriceski ar fi venit probabil un regiment de

[2] V. I. Lenin, „Despre sarcinile proletariatului în actuala revoluţie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 117. *(N. red.)*

cazaci împreună cu școlile de iuncheri și ar fi încercat pur și simplu să-i aresteze pe „uzurpatori". Lozinca „Toată puterea în mâna sovietelor!" presupunea deacuma o insurecţie armată împotriva guvernului și a clicilor militare ce stăteau în spatele lui. Dar a face o insurecţie în numele puterii sovietelor când sovietele nu voiau această putere era în mod evident o absurditate.

Pe de altă parte, devenise totodată îndoielnic – unii socoteau chiar puţin probabil – ca bolșevicii să poată cuceri majoritatea în aceste soviete lipsite de putere prin intermediul unor alegeri pașnice: după ce se asociaseră zdrobirii din iulie a muncitorilor și ţăranilor, menșevicii și eserii ar fi continuat, firește, să închidă ochii la violenţa împotriva bolșevicilor. Rămânând conciliatoare, sovietele s-ar fi transformat într-o opoziţie fără voinţă pe lângă o putere contrarevoluţionară, ca, în curând, să-și înceteze de tot existenţa.

În aceste condiţii nu se mai putea vorbi despre un transfer de putere pașnic în mâinile proletariatului. Iar pentru Partidul Bolșevic, asta însemna: trebuie să ne pregătim de o insurecţie armată. Sub ce lozincă? Sub lozinca proclamată în chip deschis a cuceririi puterii de către proletariat și ţărănimea săracă. Sarcina revoluţionară trebuia pusă în forma ei nudă. Caracterul de clasă trebuia eliberat de forma echivocă a sovietelor. Asta n-ar fi însemnat o renunţare la sovietele ca atare. După ce ar fi pus mâna pe putere, proletariatul ar fi trebuit să organizeze statul după modelul sovietelor. Dar ar fi fost alte soviete, care ar fi îndeplinit o activitate istorică cu totul opusă funcţiei de pază îndeplinite de sovietele conciliatoare.

„Lozinca trecerii puterii în mâna sovietelor – scria Lenin în zgomotul primelor răbufniri ale prigoanei și calomniei – ar părea acum un donquijotism sau o bătaie de joc. Obiectiv, această lozincă ar însemna a înșela poporul, a-l hrăni cu iluzia că și astăzi ar fi de ajuns ca sovietele să vrea să ia puterea sau să hotărască acest lucru pentru ca s-o și aibă, iluzia că în soviete ar mai exista partide care nu și-au pătat reputaţia prin complicitatea lor cu călăii, că s-ar putea trece cu buretele peste cele întâmplate."[3]

Să se renunţe la cererea trecerii puterii în mâna sovietelor? În primul moment, ideea asta a uimit partidul, mai bine spus, pe cadrele de agitatori, care se contopiseră așa de mult în cele trei luni scurse până atunci cu această lozincă populară, că aproape identificaseră cu ea tot conţinutul revoluţiei. În cercurile de partid a început o discuţie. Mulţi activiști de seamă ai partidului, precum Manuilski, Iurenev și alţii, susţineau că renunţarea la lozinca „Putere sovietelor!" va da naștere pericolului izolării proletariatului de ţărănime. O asemenea obiecţie înlocuia clasele cu instituţiile. Oricât de ciudat ar părea la prima vedere, fetișismul formei organizatorice este o boală foarte răspândită

[3] V. I. Lenin, „Cu privire la lozinci", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 14-15. *(N. red.)*

tocmai în mediul revoluţionar. „Cât timp rămânem în componenţa acestor soviete – scria Troţki – ..., o să ne străduim ca sovietele, care reflectă zilele deja trecute ale revoluţiei, să se poată ridica la înălţimea obiectivelor zilei de mâine. Dar, oricât de importantă ar fi problema rolului și a destinului sovietelor, ea este subordonată pentru noi în întregime problemei luptei proletariatului și a maselor semiproletare de la orașe, din armată și de la sate pentru puterea politică, pentru dictatura revoluţionară."

Întrebarea care organizaţie de masă ar trebui să slujească partidul în conducerea insurecției nu putea primi un răspuns a priori, mai ales unul categoric. Organele care puteau sluji insurecția puteau fi comitetele de uzină și sindicatele, care se aflau deja sub conducerea bolșevicilor, și, de asemenea, în anumite cazuri, sovietele, în măsura în care scăpaseră de jugul conciliatorilor. Lenin îi spunea, de exemplu, lui Ordjonikidze: „Trebuie să mutăm centrul de greutate spre comitetele de fabrică și de uzină. Organele revoltei trebuie să fie comitetele de fabrică și de uzină".

După ce masele s-au ciocnit în iulie de soviete, mai întâi ca de un adversar pasiv, iar apoi ca de un dușman activ, schimbarea lozincii a găsit în conștiinţa lor terenul gata pregătit. În asta consta grija permanentă a lui Lenin: să exprime cu o mare simplitate ceea ce, pe de o parte, rezulta din condiţiile obiective, iar, pe de altă parte, forma experienţa subiectivă a maselor. Acum puterea nu mai trebuie oferită sovietelor lui Ţereteli – așa simţeau muncitorii și soldaţii înaintaţi –, ci noi înșine trebuie s-o luăm în mâinile noastre!

Demonstraţia grevistă de la Moscova împotriva Conferinţei de Stat nu numai că s-a declanșat împotriva voinţei Sovietului, dar nici n-a cerut transmiterea puterii către soviete. Masele apucaseră să-și însușească lecţia predată de evenimente și explicată de Lenin. În același timp, bolșevicii din Moscova n-au ezitat nicio clipă să ocupe poziţii de luptă de îndată ce a apărut pericolul ca sovietele conciliatoare să fie strivite de contrarevoluţie. Politica bolșevică a combinat mereu intransigenţa revoluţionară cu cea mai mare supleţe și tocmai din această combinaţie și-a extras forţa.

Evenimentele de pe teatrul de război au supus în curând unei încercări foarte serioase politica internaţionalistă a partidului. După căderea Rigăi, chestiunea sorții Petrogradului îi privea pe muncitori și pe soldaţi cât se poate de direct. La reuniunea comitetelor de fabrică și de uzină de la Smolnîi, menșevicul Mazurenko, un ofiţer ce condusese nu demult dezarmarea muncitorilor din Petrograd, a prezentat un raport despre pericolul ce ameninţa Petrogradul și a pus probleme practice de apărare. „Ce încercaţi să ne spuneţi? – a exclamat unul dintre oratorii bolșevici – ... Conducătorii noștri sunt la închisoare, iar voi ne chemaţi să discutăm probleme legate de apărarea capitalei?" Ca muncitori industriali, ca cetăţeni ai unei republici burgheze, proletarii din raionul Vîborg nu se pregăteau deloc să saboteze apărarea capitalei revoluţionare. Dar, ca

bolșevici și membri de partid, ei nu voiau nicio clipă să împartă cu guvernul răspunderea pentru război în faţa poporului rus și a popoarelor din alte ţări. Temându-se ca spiritul defensivei să nu se transforme într-o politică defensistă, Lenin scria: „Noi vom deveni defensiști numai după trecerea puterii în mâna proletariatului... Nici luarea Rigăi, nici luarea Petrogradului nu ne vor determina să devenim defensiști... Până atunci, noi suntem pentru revoluţia proletară, suntem împotriva războiului, nu suntem defensiști".[4] „Căderea Rigăi – scria Troţki din închisoare – este o lovitură dură. Căderea Petersburgului ar fi o nenorocire. Dar căderea politicii internaţionaliste a proletariatului rus ar fi pieirea." Doctrinarism de fanatici? Dar, chiar în zilele când pușcașii și marinarii bolșevici mureau lângă Riga, guvernul retrăgea trupe pentru înăbușirea bolșevicilor, iar comandantul suprem se pregătea de război cu guvernul. Pentru această politică de pe front, dar și din spatele lui, pentru ofensivă, ca și pentru defensivă, bolșevicii nu puteau și nici nu voiau să aibă vreo umbră de răspundere. Dacă ar fi făcut altfel, n-ar fi fost bolșevici.

Kerenski și Kornilov însemnau două variante ale aceluiași pericol; dar aceste variante, una mai îndepărtată, alta imediată, ajunseseră, la sfârșitul lui august, în conflict una cu cealaltă. Trebuia să se respingă în primul rând pericolul imediat, ca apoi să se lupte și cu cel mai îndepărtat. Bolșevicii nu numai că au intrat în Comitetul Apărării, deși condamnaţi să ocupe în el o poziţie de mică minoritate, dar au și declarat că, în lupta cu Kornilov, erau gata să încheie „o alianţă militară și tehnică" chiar și cu un directorat. Despre asta, Suhanov scrie: „Bolșevicii au arătat un tact extraordinar și înţelepciune politică... E adevărat că, gata de un compromis care nu le stătea în fire, ei urmăreau anumite scopuri proprii, neprevăzute de aliaţii lor. Dar cu atât mai mare a fost înţelepciunea lor în acest caz". În această politică nu era nimic „nefiresc" bolșevismului: dimpotrivă, ea răspundea cum nu se poate mai bine întregului caracter al partidului. Bolșevicii erau revoluţionari ai faptei, nu ai gestului, ai esenţei, nu ai formei. Politica lor era determinată de gruparea reală a forţelor, nu de simpatii și antipatii. Hăituit de eseri și de menșevici, Lenin scria: „Ar fi o gravă greșeală să credem că proletariatul revoluţionar ar fi capabil «să refuze», ca să zicem așa, din «răzbunare» pe socialiștii-revoluționari și pe menșevici, pentru că au sprijinit represiunile împotriva bolșevicilor, execuţiile pe front și dezarmarea muncitorilor, ar putea «să refuze» să-i susțină împotriva contrarevoluţiei".[5]

Să-i susțină tehnic, nu politic. Lenin se opunea cu fermitate sprijinului politic, avertizând într-una dintre scrisorile sale către Comitetul Central: „Și

[4] V. I. Lenin, „Către Comitetul Central al PMSDR", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 127. *(N. red.)*

[5] V. I. Lenin, „Cu privire la lozinci", p. 15. *(N. red.)*

nu trebuie să sprijinim nici măcar acum guvernul lui Kerenski, căci ar fi lipsă de principialitate. Unii se vor întreba: să nu luptăm împotriva lui Kornilov? Ba da, firește! Dar nu e unul și același lucru; aici există o limită, pe care unii bolșevici o depășesc, căzând în «conciliatorism» și lăsându-se târâți de șuvoiul evenimentelor".[6]

Lenin știa să prindă de la depărtare nuanţele unei stări de spirit politice. Pe 29 august, la ședinţa Dumei Orășenești din Kiev, unul dintre conducătorii locali ai bolșevicilor, G. Piatakov, declara: „În acest ceas de furtună, trebuie să uităm toate vechile socoteli... să ne unim cu toate partidele revoluţionare care sunt de partea unei lupte ferme împotriva contrarevoluţiei. Chem la unitate" ș.a.m.d. Era chiar acel ton politic fals împotriva căruia avertiza Lenin. „Să uităm vechile socoteli" însemna să le deschidem noi credite candidaţilor la faliment. „Noi luptăm și vom lupta împotriva lui Kornilov – scria Lenin – ..., dar nu-l sprijinim pe Kerenki, ci demascăm slăbiciunea lui. Asta-i deosebirea... Împotriva vorbăriei cu privire... la sprijinirea Guvernului Provizoriu etc. etc. trebuie dusă o luptă necruțătoare, ca împotriva oricărei vorbării."[7]

Muncitorii nu-și făceau nicio iluzie în legătură cu caracterul „blocului" lor cu Palatul de Iarnă. „Luptându-se cu Kornilov, proletariatul nu se luptă pentru dictatura lui Kerenski, ci pentru toate cuceririle revoluţiei", așa se exprima uzină după uzină, la Petrograd, la Moscova, în provincie. Fără a face cele mai mici concesii conciliatorilor, fără a amesteca nici organizaţii, nici steaguri, bolșevicii erau gata, ca de obicei, să-și coordoneze acţiunile cu un adversar sau dușman, dacă asta le oferea posibilitatea de a-i da o lovitură unui alt dușman, mai periculos în acel moment.

În lupta cu Kornilov, bolșevicii urmăreau „scopuri proprii". Suhanov sugerează că, încă de pe atunci, aceștia își puseseră în gând să transforme Comitetul Apărării într-o armă a revoluţiei proletariatului. Este incontestabil că comitetele revoluţionare din zilele rebeliunii lui Kornilov au devenit într-o oarecare măsură un model pentru organele care vor conduce mai apoi insurecţia proletariatului. Dar Suhanov le atribuie totuși bolșevicilor o capacitate de prevedere mult prea mare când crede că ei au anticipat acest element organizatoric. „Scopurile proprii" ale bolșevicilor constau în distrugerea contrarevoluţiei, ruperea, dacă se putea, conciliatorilor de cadeţi, adunarea cât mai multor mulţimi sub propria conducere, înarmarea cât mai multor muncitori revoluţionari. Din aceste scopuri ale lor, bolșevicii nu făceau niciun secret. Partidul persecutat salva guvernul care-l reprimase și calomniase, dar îl salva de o distrugere militară, pentru a-l omorî apoi cu atât mai bine din punct de vedere politic.

---

[6] V. I. Lenin, „Către Comitetul Central al PMSDR", p. 128. *(N. red.)*
[7] *Ibid.*, p. 128-129. *(N. red.)*

Ultimele zile din august au provocat din nou o schimbare bruscă în raportul de forţe, de data asta de la dreapta la stânga. Masele chemate la luptă au refăcut fără efort situaţia pe care o avuseseră sovietele până la criza din iulie. De-acum, soarta sovietelor era din nou în propriile lor mâini. Sovietele puteau lua puterea fără luptă. Pentru asta, conciliatorii trebuiau numai să consfinţească ceea ce se făcuse deja în realitate. Toată problema era dacă voiau asta... În febra evenimentelor, conciliatorii au declarat că coaliţia cu cadeţii nu mai era posibilă în continuare. Dacă era așa, atunci însemna că ea nu mai era posibilă în general. Refuzul coaliţiei nu putea însemna totuși altceva decât trecerea puterii la conciliatori.

Lenin a sesizat numaidecât esenţa noii situaţii, pentru a trage din ea concluziile necesare. Pe 3 septembrie, el a scris un articol remarcabil, „Despre compromisuri". Rolul sovietelor s-a schimbat din nou, constata el: la începutul lui iulie, ele fuseseră organe ale luptei cu proletariatul, la sfârșitul lui august, deveniseră organe ale luptei cu burghezia. Sovietele aveau din nou trupele sub control. Istoria deschidea din nou posibilitatea unei evoluţii pașnice a revoluţiei. Era o posibilitate extrem de rară și preţioasă: trebuia făcută încercarea de a o realiza. Lenin îi ironiza în trecere pe acei palavragii care considerau inacceptabile compromisurile de orice fel: problema era ca, „cu toate compromisurile, în măsura în care ele sunt inevitabile", să-ţi atingi scopurile și sarcinile. „În ceea ce ne privește – spunea el –, compromisul constă în a reveni la revendicarea dinainte de iulie: toată puterea în mâinile sovietelor, un guvern format din socialiști-revoluţionari și menșevici, responsabil faţă de soviete. Acum, și numai acum, poate numai în câteva zile sau în decurs de o săptămână-două, un astfel de guvern s-ar putea constitui și consolida în mod cu totul pașnic."[8] Un termen așa de scurt trebuia să indice întreaga gravitate a situaţiei: conciliatorii aveau zilele numărate pentru a alege între burghezie și proletariat.

Conciliatorii s-au grăbit să refuze propunerea lui Lenin ca pe o capcană vicleană. De fapt, propunerea n-avea nicio urmă de viclenie: convins că partidul lui era chemat să stea în fruntea poporului, Lenin făcea o încercare sinceră de a atenua lupta, slăbind împotrivirea dușmanilor puși în faţa inevitabilului.

Întorsăturile îndrăzneţe ale lui Lenin, care rezultau întotdeauna din schimbările situaţiei înseși și care păstrau în ele unitatea concepţiei strategice, sunt o școală de nepreţuit de strategie revoluţionară. Propunerea de compromis însemna în primul rând o lecţie concretă chiar pentru Partidul Bolșevic. Ea arăta că, în ciuda experienţei pe care o avuseseră cu Kornilov, conciliatorii nu se mai puteau întoarce pe calea revoluţiei. După asta, Partidul Bolșevicilor s-a simţit în mod definitiv singurul partid al revoluţiei.

---

[8] V. I. Lenin, „Despre compromisuri", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 143 și 144-145. *(N. red.)*

Conciliatorii au refuzat să joace rolul de curea de transmisie, care să treacă puterea din mâinile burgheziei în cele ale proletariatului, așa cum, în martie, transmiseseră puterea din mâinile proletariatului în cele ale burgheziei. Dar, în felul acesta, lozinca „Putere sovietelor!" a rămas din nou suspendată în aer. Totuși, nu pentru multă vreme: după numai câteva zile, bolșevicii au obţinut majoritatea în Sovietul din Petrograd, iar apoi într-o serie de alte soviete. Prin urmare, lozinca „Putere sovietelor!" n-a devenit, încă o dată, inactuală, ci a primit un sens nou: toată puterea sovietelor bolșevice. În această formă, lozinca a încetat definitiv să mai fie o lozincă a evoluţiei pașnice. Partidul se angaja pe drumul insurecţiei armate, prin soviete și în numele sovietelor.

Pentru a înţelege mersul ulterior al evenimentelor, trebuie să punem o întrebare: în cel fel au recuperat la începutul lui septembrie sovietele conciliatoare puterea pe care o pierduseră în iulie? În rezoluţiile Congresului al VI-lea al partidului apare ca un fir roșu afirmaţia că, în urma evenimentelor din iulie, dualitatea puterii a fost lichidată, fiind înlocuită de dictatura burgheziei. Cei mai noi istorici sovietici transcriu dintr-o carte în alta ideea aceasta, fără să încerce măcar s-o reevalueze în lumina evenimentelor care au urmat. În plus, ei nu-și pun deloc întrebarea: dacă puterea a trecut în iulie cu totul în mâinile clicii militare, atunci de ce a fost nevoie ca aceeași clică militară să recurgă în august la o rebeliune? Nu cel care are puterea, ci cel care vrea să pună mâna pe ea o apucă pe drumul riscant al complotului.

Formula Congresului al VI-lea era cel puţin imprecisă. Dacă am numit dualitate a puterii regimul în care guvernul oficial avea în esenţă în mâinile sale o ficţiune de putere, iar forţa reală era în mâinile Sovietului, atunci n-avem niciun motiv să afirmăm că dualitatea puterii a fost lichidată din momentul în care o parte a puterii reale a trecut de la Soviet la burghezie. Din punctul de vedere al obiectivelor de luptă ale momentului, se putea și trebuia supraapreciată concentrarea de putere din mâinile contrarevoluţiei. Politica nu e matematică. Din punct de vedere practic, era mult mai periculos să se minimizeze decât să se exagereze importanța schimbării care avusese loc. Dar analiza istorică n-are nevoie de exagerările agitaţiei.

Simplificând ideea lui Lenin, Stalin spunea la congres: „Situaţia e clară. Acum, nimeni nu mai vorbește despre dualitatea puterii. Dacă sovietele reprezentau mai înainte o forţă reală, acum sunt numai niște organe de concentrare a maselor, care n-au nicio putere". Unii delegaţi au protestat, spunând că în iulie triumfase reacţiunea, dar nu învinsese contrarevoluţia. Stalin a răspuns cu un aforism neașteptat: „În timpul revoluţiei nu există reacţiune". De fapt, revoluţia învinge numai pe seama unei serii de avansuri intermitente ale reacţiunii: ea face mereu un pas înapoi după doi pași înainte. Reacţiunea este faţă de contrarevoluţie ceea ce este reforma faţă de revoluţie. Putem numi

victorii ale reacţiunii acele schimbări ale regimului care-l apropie de nevoile clasei contrarevoluţionare, fără să schimbe totuși deţinătorul puterii. Dar victoria contrarevoluţiei este imposibilă fără trecerea puterii în mâinile altei clase. Această trecere hotărâtoare nu s-a întâmplat în iulie.

„Dacă insurecţia din iulie a fost o semiinsurecţie – va scrie pe drept cuvânt Buharin peste câteva luni, fără a ști să tragă totuși concluziile necesare din propriile cuvinte –, atunci și victoria contrarevoluţiei a fost, într-o anumită măsură, o semivictorie." Dar o semivictorie nu putea să dea puterea burgheziei. Dualitatea puterii s-a refăcut pe alte baze, s-a transformat, dar n-a dispărut. Ca și mai înainte, în uzine nu se putea face nimic împotriva voinţei muncitorilor. Ţăranii și-au păstrat puterea îndeajuns pentru a nu-i lăsa pe moșieri să se bucure de dreptul de proprietate. Comandanţii se simţeau nesiguri în faţa soldaţilor. Or, ce înseamnă puterea, dacă nu posibilitatea materială de a dispune de forţa militară și de proprietate? Pe 13 august, Troţki scria despre mișcările ce avuseseră loc: „Nu e vorba numai de faptul că, alături de guvern, se află Sovietul, care îndeplinește o serie de funcţii guvernamentale... Problema e că, în spatele Sovietului și al guvernului, se află două regimuri diferite, care se bazează pe clase diferite... Regimul pus de sus al republicii capitaliste și regimul format de jos al democraţiei muncitorești se paralizează unul pe altul".

E absolut incontestabil că Comitetul Executiv Central pierduse partea leului din importanţa sa. Dar ar fi greșit să credem că burghezia a primit tot ce pierduseră vârfurile conciliatoare. Ultimele n-au pierdut numai în favoarea dreptei, ci și a stângii, nu numai în folosul clicilor militare, ci și al comitetelor de fabrică și de regiment. Puterea s-a descentralizat, s-a fragmentat, în parte a dispărut sub pământ, la fel ca armele pe care muncitorii le-au ascuns după înfrângerea din iulie. Dualitatea puterii a încetat să mai fie „pașnică", de contact, reglementată. Ea a devenit mai ascunsă, mai descentralizată, mai polarizată și mai explozivă. La sfârșitul lui august, dualitatea ascunsă a puterii s-a transformat din nou într-una activă. O să vedem ce însemnătate a căpătat acest fapt în octombrie.

XIV. ULTIMA COALIŢIE

Fidel tradiţiei sale de a nu rezista niciunei lovituri serioase, Guvernul Provizoriu s-a prăbușit, așa cum știm, în noaptea de 26 august. Cadeții au plecat pentru a-i ușura lucrul lui Kornilov. Socialiștii au plecat pentru a-i ușura lucrul lui Kerenski. A apărut o nouă criză de putere. În primul rând, se punea problema lui Kerenski însuși: șeful guvernului se dovedise părtaș la complot. Indignarea împotriva lui era așa de mare, că, la pomenirea numelui său, conducătorii conciliatori apelau mereu la vocabularul bolșevic. Cernov, care tocmai sărise din mers din trenul guvernamental, scria în organul central al partidului său despre „harababura din care nu se mai înţelege unde se termină Kornilov și unde încep Filonenko și Savinkov, unde se termină Savinkov și unde începe Guvernul Provizoriu ca atare". Aluzia era destul de clară: „Guvernul Provizoriu ca atare" era, desigur, Kerenski, care făcea parte din același partid cu Cernov.

Dar, deși își ușurau sufletul folosind expresii tari, conciliatorii își spuneau totuși că nu se pot descurca fără Kerenski. Iar dacă-l împiedicaseră pe Kerenski să-l amnistieze pe Kornilov, ei înșiși se grăbeau acum să-l amnistieze pe Kerenski. Drept compensaţie, acesta a fost de acord să facă concesii în chestiunea formei de guvernământ din Rusia. În ajun, încă se considera că rezolvarea acestei probleme putea fi făcută numai de Adunarea Constituantă. Acum, obstacolele juridice au dispărut numaidecât. În declaraţia guvernului, înlocuirea lui Kornilov se explica prin nevoia „salvării patriei, a libertăţii și a regimului republican". Acest viraj spre stânga, pur verbal și, totodată, întârziat, nu întărea, firește, autoritatea puterii, mai ales că și Kornilov se declarase republican.

Pe 30 august, Kerenski a fost nevoit să-l demită pe Savinkov, care, peste câteva zile, va fi exclus chiar și din Partidul Eserilor, atât de primitor cu toată lumea. Dar în funcţia de guvernator general a fost numit imediat Palcinski, un echivalent politic al lui Savinkov, care a început prin a închide ziarul bolșevicilor. Comitetele executive au protestat. *Izvestia* a numit acest act „o pro-

vocare grosolană". Palcinski a trebuit dat jos peste trei zile. Cât de puţin se pregătea Kerenski să schimbe în general cursul politicii sale o arată faptul că, încă de pe 31, el își formase un nou guvern cu participarea cadeţilor. Nici măcar eserii nu puteau accepta așa ceva: ei au amenințat că-și vor retrage reprezentanţii. Cel care va găsi noua reţetă guvernamentală va fi Ţereteli: „Să se păstreze ideea de coaliţie și să se dea la o parte toate elementele care atârnă ca o povară prea grea pe umerii guvernului". „Ideea de coaliţie s-a întărit – îi ţinea isonul Skobelev –, dar în componenţa guvernului nu e loc pentru un partid care a fost implicat în complotul lui Kornilov." Kerenski n-a fost însă de acord cu această limitare și, în felul său, avea dreptate.

O coaliţie cu burghezia, dar cu excluderea partidului burghez conducător ar fi fost în mod limpede o aiureală. Asta explica și Kamenev, care, la o ședinţă reunită a comitetelor executive, pe tonul lui caracteristic de povaţă, a făcut bilanţul ultimelor evenimente. „Vreţi să ne aruncaţi pe drumul încă și mai periculos al unei coaliţii cu niște grupuri iresponsabile. Dar aţi uitat de coaliţia formată și consolidată de groaznicele evenimente ale zilelor trecute – de coaliţia dintre proletariatul revoluţionar, ţărănime și armata revoluţionară." Oratorul bolșevic a amintit cuvintele rostite de Troţki pe 26 mai în apărarea celor de la Kronstadt împotriva acuzațiilor lui Ţereteli: „Când vreun general contrarevoluţionar va încerca să pună laţul de gâtul revoluţiei, cadeţii vor săpuni frânghia, iar marinarii din Kronstadt vor veni să se lupte și să moară împreună cu noi". Această rememorare atingea chiar miezul problemei. Discuţiilor sterile despre „unitatea democraţiei" și „coaliţia onestă", Kamenev le-a răspuns: „Unitatea democraţiei depinde de faptul dacă o să intraţi sau nu în coaliţie cu raionul Vîborg. Orice altă coaliţie e lipsită de onestitate". Discursul lui Kamenev a produs o oarecare impresie, pe care Suhanov o înregistrează cu cuvintele: „Kamenev a vorbit cu multă inteligenţă și tactică". Dar nu s-a mers mai departe de impresii. Drumurile ambelor părţi erau deja stabilite.

Ruptura dintre conciliatori și cadeţi fusese, de fapt, chiar de la început, numai de faţadă. Korniloviștii liberali și-au dat singuri seama că era mai bine să stea în umbră câteva zile. În urma unui acord evident cu cadeţii, în culise s-a stabilit să se creeze un guvern care să se înalţe într-o asemenea măsură deasupra tuturor forţelor reale ale naţiunii, încât caracterul lui temporar să nu-i lase nimănui nicio îndoială. În afară de Kerenski, directoratul de cinci membri îi cuprindea pe ministrul de externe Tereșcenko, care devenise deja de neînlocuit datorită legăturilor lui cu diplomaţia Antantei, pe comandantul districtului Moscova, Verhovski, care a fost promovat de urgenţă, în acest scop, de la colonel la general, pe amiralul Verderevski, care a fost eliberat repede pentru asta din închisoare, și, în sfârșit, pe dubiosul menșevic Nikitin, pe care propriul partid îl va recunoaște în curând destul de copt pentru a-l exclude din rândurile sale.

După ce-l învinsese pe Kornilov cu mâinile altora, s-ar fi zis că Kerenski nu mai era preocupat decât de aplicarea programului acestuia. Kornilov voise să unească puterea comandantului suprem cu puterea șefului guvernului. Kerenski a făcut asta. Kornilov avusese de gând să mascheze dictatura personală printr-un directorat format din cinci persoane. Kerenski a înfăptuit asta. Pe Cernov, a cărui demisie fusese cerută de burghezie, Kerenski l-a dat afară de la Palatul de Iarnă. Generalul Alekseev, eroul Partidului Cadet și candidatul acestuia la postul de ministru-președinte, a fost numit șef al Statului-Major, adică, de fapt, șef al armatei. Într-un ordin trimis armatei și flotei, Kerenski cerea încetarea luptei politice în rândul trupelor, adică restabilirea situaţiei iniţiale. Din ascunzătoarea sa, Lenin descria situaţia de la vârf cu simplitatea extremă care-l caracteriza: „Kerenski este un *kornilovist* care s-a certat întâmplător cu Kornilov și care se află în continuare în cea mai strânsă alianță cu ceilalţi kornilovişti”.[1] Era un singur necaz: victoria asupra contrarevoluţiei fusese mult mai profundă decât ar fi avut Kerenski nevoie pentru planurile lui personale.

Directoratul s-a grăbit să-l elibereze din închisoare pe fostul ministru de război Gucikov, socotit unul dintre inspiratorii complotului. Asupra inspiratorilor cadeţi, justiţia, de fapt, nici nu ridicase mâna. În aceste condiţii, a-i ţine mai departe pe bolșevici sub lacăt era tot mai greu. Guvernul a găsit soluţia: fără să ridice acuzaţiile, să-i elibereze pe bolșevici pe cauţiune. Consiliul din Petrograd al Sindicatelor și-a asumat „onoarea de a vărsa o garanţie pentru un demn conducător al proletariatului revoluţionar”: pe 4 septembrie, Troţki a fost eliberat pentru o cauţiune modestă, de fapt fictivă, de 3.000 de ruble. În a sa *Istorie a tulburărilor din Rusia*, generalul Denikin scrie patetic: „Pe 1 septembrie a fost arestat generalul Kornilov, iar pe 4 septembrie același Guvern Provizoriu l-a pus în libertate pe Bronștein-Troţki. Rusia trebuie să-și amintească aceste două date”. Eliberarea bolșevicilor pe cauțiune a continuat în zilele următoare. Cei eliberaţi din închisoare n-au pierdut timpul degeaba: masele îi așteptau și-i chemau, partidul avea nevoie de oameni.

În ziua eliberării lui Troţki, Kerenski a dat un ordin prin care, recunoscând că comitetele apărării „au dat un ajutor esenţial puterii guvernamentale”, le-a cerut acestora să-și înceteze activitatea. Până și *Izvestia* a recunoscut că autorul ordinului arăta „o înţelegere destul de slabă” a situaţiei. Conferinţa Interraională a Sovietelor din Petrograd a hotărât „să nu se dizolve organizaţiile revoluţionare de luptă cu contrarevoluţia”. Presiunea de jos era așa de puternică, încât Comitetul Militar Revoluţionar al conciliatorilor a hotărât să nu recunoască dispoziţia lui Kerenski și și-a chemat organele locale ca, „din

[1] V. I. Lenin, „Eroii falsului și greșelile bolșevicilor”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 264. *(N. red.)*

cauza stării de alarmă care continuă, să lucreze cu aceeași energie și răbdare". Kerenski a tăcut: nici nu-i rămânea altceva de făcut.

Șeful atotputernic al directoratului urma să se convingă la fiecare pas că situaţia se schimbase, că rezistenţa crescuse și că trebuia să schimbe ceva, cel puţin în vorbe. Pe 7 septembrie, Verhovski a declarat pentru presă că programul de înzdrăvenire a armatei, elaborat înainte de rebeliunea lui Kornilov, trebuia respins pe moment, căci, „în starea psihologică de acum a armatei", el ar fi dus la o și mai mare descompunere a ei. Pentru a marca noua eră, ministrul de război a luat cuvântul în faţa Comitetului Executiv. Nimeni să nu-și facă griji: generalul Alekseev o să plece și, împreună cu el, o să plece toţi cei care, într-un fel sau altul, au avut o legătură cu rebeliunea lui Kornilov. Bazele sănătoase ale armatei trebuiau puse „nu cu mitralierele și cu nagaicile, ci prin răspândirea ideilor de dreptate, justiţie și disciplină severă". Asta amintea întru totul de zilele din primăvară ale revoluţiei. Dar afară era septembrie, venea toamna. Alekseev a fost într-adevăr înlocuit peste câteva zile și locul lui a fost luat de generalul Duhonin: avantajul acestui general era că nu-l știa nimeni.

Pentru a se răzbuna pe concesiile făcute, ministrul războiului și cel al marinei i-au cerut Comitetului Executiv un ajutor imediat: ofiţerii stăteau cu sabia lui Damocles deasupra capului, lucrurile mergeau cel mai rău în Flota Balticii, trebuiau potoliţi marinarii. După lungi dezbateri, s-a stabilit, ca de obicei, să fie trimisă o delegaţie la flotă, iar conciliatorii au insistat ca în ea să intre și bolșevici, în primul rând Troţki: numai cu această condiţie putea delegaţia să aibă succes. „Respingem cu fermitate – a răspuns Troţki – forma de colaborare cu guvernul pe care o apără Ţereteli... Guvernul duce o politică absolut mincinoasă, antipopulară și lipsită de control; iar, când politica asta intră într-o fundătură sau duce la catastrofă, organele revoluţionare primesc sarcina mizerabilă de a îndrepta urmările inevitabile... Una dintre sarcinile acestei delegaţii, așa cum o formulaţi, este de a face o anchetă în garnizoane în legătură cu «forţele obscure», adică cu provocatorii și spionii... Oare aţi uitat că eu însumi sunt pus sub acuzare conform articolului 108?... În lupta cu linșajele, noi mergem pe căile noastre... nu mână-n mână cu procurorul și cu contrainformaţiile, ci ca un partid revoluţionar care convinge, organizează și educă."

Convocarea unei Conferinţe Democratice fusese hotărâtă în zilele rebeliunii lui Kornilov. Ea trebuia să arate încă o dată forţa democraţiei, să insufle respect faţă de ea adversarilor de dreapta și de stânga și – nu în ultimul rând – să-i pună o frână lui Kerenski, care depășise măsura. Conciliatorii se gândeau cu seriozitate să supună guvernul unei reprezentanţe improvizate până la convocarea Adunării Constituante. Burghezia a adoptat de dinainte o poziţie dușmănoasă faţă de conferinţă, văzând în ea o încercare de a consolida poziţiile pe care democraţia le recuperase după victoria asupra lui Kornilov.

„Planul lui Ţereteli – scrie Miliukov în *Istoria* sa – însemna, de fapt, o capitulare completă în faţa planurilor lui Lenin și Troţki." Dimpotrivă, planul lui Ţereteli urmărea paralizarea luptei bolșevicilor pentru puterea sovietelor. Conferinţa Democratică era făcută să se opună Congresului Sovietelor. Conciliatorii voiau să-și creeze o bază nouă, încercând să sugrume sovietele printr-o combinaţie artificială de tot felul de organizaţii. Democraţii au repartizat voturile după bunul lor plac, având o singură grijă: să-și asigure o majoritate incontestabilă. Organizaţiile de la vârf erau reprezentate mult mai bine decât cele de la bază. Organele de autoadministrare locală, inclusiv zemstvele nedemocratizate, au primit o pondere uriașă în comparaţie cu sovietele. Cooperatorii s-au trezit în rolul de stăpâni ai destinelor.

Nemaiocupând înainte niciun loc în politică, cooperatorii fuseseră împinși pentru prima oară în arena politică în zilele Conferinţei de la Moscova și, de-atunci, începuseră să se prezinte nu altfel decât ca reprezentanţii celor 20 de milioane de membri ai lor sau, și mai simplu, „a jumătate din populaţia Rusiei". Rădăcinile cooperaţiei pătrunseseră la sat prin păturile superioare ale acestuia, care aprobau exproprierea „dreaptă" a nobililor cu condiţia ca propriile loturi, adesea foarte însemnate, să obţină nu numai protecţie, dar și o creștere. Conducătorii cooperaţiei fuseseră recrutaţi din inteligheņţia liberal-narodnicistă, în parte liberal-marxistă, care forma o punte naturală între cadeţi și conciliatori. Pe bolșevici, cooperatorii îi priveau cu aceeași ură cu care chiaburul se uită la un argat nesupus. Pentru a se întări în faţa bolșevicilor, conciliatorii s-au agăţat cu putere de cooperatori, care-și aruncaseră masca neutralităţii. Lenin i-a demascat cu duritate pe bucătarii de la cantina democratică. „Zece soldaţi sau muncitori dintr-o fabrică înapoiată convinși de noi – scria el – *fac de o mie de ori mai mult* decât *o sută* de oameni din diferite delegaţii prelucrați..."[2] În Sovietul din Petrograd, Troţki a arătat că funcţionarii cooperaţiei exprimau la fel de puţin voinţa politică a ţăranilor precum un medic voinţa politică a pacienţilor săi sau un angajat de la poștă opiniile expeditorilor și ale destinatarilor scrisorilor: „Cooperatorii sunt probabil niște buni organizatori, negustori, contabili, dar, pentru apărarea drepturilor lor de clasă, ţăranii, ca și muncitorii, au încredere în soviete". Asta nu i-a împiedicat pe cooperatori să primească 150 de locuri și, împreună cu zemstvele reformate și cu tot felul de alte organizaţii trase de păr, să falsifice cu totul caracterul reprezentativ al adunării.

Sovietul din Petrograd i-a inclus pe Lenin și pe Zinoviev pe lista delegaţilor săi la conferinţă. Guvernul a dat ordin să-i aresteze pe amândoi la intrarea în clădirea teatrului, dar nu și în sala de ședinţă: acesta a fost, probabil, compromisul dintre conciliatori și Kerenski. Dar lucrurile n-au mers mai departe de această demonstraţie politică din partea Sovietului: nici Lenin, nici

[2] *Ibid.*, p. 269. *(N. red.)*

Zinoviev n-aveau de gând să apară la conferinţă. Lenin credea că bolșevicii n-aveau în general ce căuta acolo.

Conferinţa s-a deschis pe 14 septembrie, exact la o lună de la Conferinţa de Stat, în sala de spectacol a Teatrului Aleksandriiski. Numărul reprezentanţilor validaţi a ajuns la 1.775. Circa 1.200 au fost prezenţi la deschidere. Bolșevicii, se-nţelege, erau în minoritate. Dar, în ciuda tuturor deficienţelor sistemului electoral, ei alcătuiau un grup foarte impresionant, care, în câteva chestiuni, a adunat în jurul său peste o treime dintre participanţi.

Oare era de demnitatea unui guvern puternic să ia cuvântul în faţa unei conferinţe „private" oarecare? Întrebarea asta provocase mari ezitări la Palatul de Iarnă, care s-au reflectat în emoţii la Aleksandrinka. În cele din urmă, șeful guvernului a hotărât să se prezinte în faţa democraţiei. „Întâmpinat cu aplauze – povestește Șliapnikov despre apariţia lui Kerenski –, el s-a îndreptat spre prezidiu, pentru a strânge mâinile celor ce stăteau la masă. Ajunge și la noi (bolșevicii), care stăteam unul lângă celălalt. Am schimbat priviri între noi și ne-am înţeles repede să nu-i dăm mâna. Un gest teatral pe deasupra mesei – eu m-am tras înapoi din faţa mâinii care-mi era întinsă, iar Kerenski, cu mâna întinsă, fără să le primească pe ale noastre, a trecut mai departe." Șeful guvernului s-a bucurat de aceeași primire și în flancul opus: la korniloviști. Or, în afară de bolșevici și de korniloviști, nu mai rămăseseră alte forţe reale.

Obligat de întreaga situaţie să prezinte explicaţii despre rolul său în complot, Kerenski s-a bazat și de data asta prea mult pe improvizaţie. „Știu ce voiau – s-a dat el de gol –, pentru că, înainte de a merge la Kornilov, au venit la mine și mi-au propus aceeași cale." Dinspre stânga i s-a strigat: „Cine a venit?... Cine a propus?" Speriat de rezonanţa propriilor cuvinte, Kerenski s-a închis repede în sine. Dar dedesubturile politice ale complotului au ieșit la iveală chiar și pentru cei mai puţin avizaţi. Un conciliator ucrainean, Porș, declara la întoarcere în Rada de la Kiev: „Kerenski n-a reușit să demonstreze că n-a fost implicat în rebeliunea lui Kornilov". Dar șeful guvernului și-a dat în discursul său și o altă lovitură, nu mai puţin grea. Când, drept răspuns la toate frazele plicticoase de felul: „în momentul pericolului, toţi o să vină și o să se explice" ș.a.m.d., i s-a strigat: „Dar pedeapsa cu moartea?", oratorul, pierzându-și pe neașteptate pentru toţi, precum, probabil, și pentru sine, complet echilibrul, a exclamat: „Așteptaţi mai întâi ca măcar o condamnare la moarte să fie semnată de mine, comandantul suprem, și atunci vă îngădui să mă blestemaţi". De estradă s-a apropiat un soldat și i-a strigat în faţă: „Dumneavoastră sunteţi blestemul patriei!" Așa deci! El, Kerenski, era gata să uite locul înalt pe care-l ocupa, pentru a se explica în faţa conferinţei ca un simplu om. „Dar nu toţi îl înţeleg aici pe om". De aceea, va vorbi în limbajul puterii: „cel ce va îndrăzni..." Vai, mai auziseră ei asta și la Moscova, iar Kornilov totuși îndrăznise.

„Dacă pedeapsa cu moartea este necesară – a întrebat Troţki în discursul lui –, atunci cum de el, Kerenski, se hotărăște să spună că nu o va pune în practică? Iar dacă crede că se poate obliga în faţa democraţiei să nu aplice pedeapsa cu moartea, atunci... transformă restabilirea ei într-un act de ușurătate criminală." Toată sala era de acord cu asta, unii în tăcere, alţii în chip zgomotos. „Prin mărturisirea sa, Kerenski s-a discreditat serios atât pe sine, cât și Guvernul Provizoriu", spune colegul și admiratorul lui, Demianov, care era adjunctul ministrului justiţiei.

Niciunul dintre miniștri n-a putut să spună cu ce se ocupase, la drept vorbind, guvernul în afară de rezolvarea problemei propriei existenţe. Măsuri economice? Nu se putea numi niciuna. Politica păcii? „Nu știu – spunea fostul ministru al justiţiei, Zarudnîi, cel mai sincer dintre toţi – dacă Guvernul Provizoriu a făcut ceva în această privinţă, nu am văzut nimic." Zarudnîi s-a plâns nedumerit că „toată puterea se afla în mâinile unui singur om", la al cărui semn miniștrii veneau și plecau. Ţereteli a preluat lipsit de prudenţă această temă: „Democraţia singură e vinovată dacă pe reprezentantul ei îl ia ameţeala la înălţime". Dar tocmai Ţereteli întrupa mai mult ca toţi ceilalţi acele trăsături ale democraţiei care generau tendinţele bonapartiste ale puterii. „De ce Kerenski a ajuns să ocupe locul pe care-l ocupă acum – întreba Troţki? Postul lui Kerenski e rezultatul slăbiciunii și al lipsei de fermitate a democraţiei... N-am auzit aici niciun orator care să-și asume onoarea prea puţin dorită de a apăra directoratul sau pe președintele lui..." După o explozie de proteste, oratorul a continuat: „Îmi pare foarte rău că punctul de vedere care se manifestă acum în sală așa de furtunos nu și-a găsit o expresie articulată la această tribună. Niciun orator n-a venit aici să ne spună: De ce vă certaţi din cauza vechii coaliţii, de ce vă gândiţi la una viitoare? Îl avem pe Kerenski și asta ne e de ajuns..." Dar felul în care puneau bolșevicii problema îi făcea aproape de îndată să se unească pe Ţereteli cu Zarudnîi și pe amândoi cu Kerenski. Miliukov va scrie foarte bine în legătură cu asta: Zarudnîi putea să se plângă de autoritarismul lui Kerenski, Ţereteli putea să sugereze că pe șeful guvernului îl luase ameţeala – „astea erau cuvinte"; când însă Troţki a constatat că nimeni nu-și asumase la conferinţă apărarea deschisă a lui Kerenski, „adunarea a simţit numaidecât că vorbește dușmanul comun".

Oamenii care reprezentau puterea vorbeau despre ea ca despre o povară și o nefericire. Luptă pentru putere? Ministrul Peșehonov ţinea predici: „Puterea a ajuns acum un lucru de care toţi caută să scape". Așa să fi fost oare? Kornilov nu căutase să scape de ea. Dar lecţia atât de proaspătă fusese deja uitată pe jumătate. Ţereteli era nemulţumit de bolșevici că nu luau ei înșiși puterea, ci îndemnau sovietele să o facă. Ideea lui Ţereteli a fost preluată și de alţii. Da, bolșevicii ar trebui să ia puterea! se spunea încetișor la masa prezidiului. Avksentiev i s-a adresat lui Șliapnikov, care se afla în apropiere:

„Luaţi puterea, masele vin după voi". Răspunzându-i vecinului pe același ton, Șliapnikov a propus ca puterea să fie depusă mai întâi pe masa prezidiului. Provocările semiironice la adresa bolșevicilor, care se auzeau și în discursurile de la tribună, și în discuţiile de pe culoar, erau în parte zeflemeli, în parte explorări. Oare ce au de gând să facă mai departe oamenii ăștia, care ajunseseră în fruntea sovietelor din Petrograd, Moscova și a multor altora din provincie? Oare chiar vor îndrăzni să ia puterea? Era greu de crezut. Cu două zile înainte de discursul provocator al lui Ţereteli, *Reci* scrisese că cea mai bună metodă de a scăpa pentru ani buni de bolșevism era să li se încredinţeze conducătorilor acestuia soarta ţării; dar „acești triști eroi ai zilei nu doresc deloc să ia întreaga putere... Practic, poziţia lor nu poate fi luată în serios din niciun punct de vedere". Concluzia asta mândră era cam pripită.

Un mare avantaj al bolșevicilor – probabil neapreciat cum trebuie nici până astăzi – era că ei își înţelegeau foarte bine adversarii, am putea spune că vedeau prin ei. Îi ajutau la asta și metoda materialistă, și școala leninistă a claritățţii și simplităţii, și atenţia ascuţită a unor oameni care se hotărâseră să meargă până la capăt. Dimpotrivă, liberalii și conciliatorii și-i imaginau pe bolșevici după nevoile momentului. Altfel nici nu se putea: partidele cărora evoluţia nu le-a lăsat nicio șansă n-au avut niciodată capacitatea de a privi în faţă realitatea, așa cum un bolnav incurabil nu e capabil să-și privească boala în faţă.

Dar, fără să creadă într-o insurecţie bolșevică, conciliatorii se temeau de ea. Kerenski a spus-o el însuși cel mai bine. „Să nu vă înșelaţi – a strigat el deodată în discursul său –, să nu credeţi că, dacă sunt hărţuit de bolșevici, n-am în spatele meu forţele democraţiei. Să nu credeţi că sunt suspendat în aer. Nu uitaţi că, dacă o să întreprindeţi ceva, drumurile o să se blocheze, depeșele nu vor mai fi trimise..." O parte a sălii a bătut din palme, o parte a tăcut jenată, partea bolșevică a râs pe faţă. Amărâtă mai era dictatura care trebuia să arate că nu era suspendată în aer!

La aceste provocări ironice, acuze de lașitate și amenințări absurde, bolșevicii au răspuns în declaraţia lor: „Luptându-se pentru putere în vederea îndeplinirii programului său, partidul nostru n-a urmărit niciodată și nu va urmări să ia puterea împotriva voinţei organizate a majorităţii maselor muncitoare din ţară". Asta însemna: o să luăm puterea ca partid al majorităţii din soviete. Cuvintele despre „voinţa organizată a oamenilor muncii" aveau în vedere viitorul Congres al Sovietelor. „Dintre hotărârile și propunerile conferinţei de faţă... – spunea declaraţia –, numai acelea care vor fi acceptate de către Congresul Panrus al Sovietelor își pot găsi drumul spre realizare..."

În timpul citirii de către Troţki a declaraţiei bolșevicilor, pomenirea necesităţii înarmării neîntârziate a muncitorilor a stârnit exclamaţii insistente de pe banca majorităţii: „De ce, de ce?" Era aceeași notă de neliniște și provocare. De ce? „Pentru a crea un bastion real împotriva contrarevoluţiei", răspunse

oratorul. Dar nu numai pentru asta. „Vă spun în numele partidului nostru și al maselor proletare care ne urmează că muncitorii înarmaţi... vor apăra ţara revoluţiei de trupele imperialismului cu un asemenea eroism cum istoria rusă n-a mai cunoscut." Ţereteli a caracterizat promisiunea asta, care a împărţit în mod evident sala în două, ca pe o frază goală. Istoria Armatei Roșii îl va contrazice mai târziu.

Orele fierbinţi, când șefii conciliatorilor respinseseră coaliţia cu cadeţii, rămăseseră în urmă: fără cadeţi, coaliţia se dovedea imposibilă. Doar n-o să luăm noi singuri puterea! „Am fi putut lua puterea încă din 27 februarie – filozofa Skobelev –, dar... ne-am folosit toată influenţa pentru a ajuta elementele burgheze să-și revină din tulburare... și să ajungă la putere." Atunci de ce i-au împiedicat acești domni să ia puterea pe kornilovișstii care-și reveniseră din tulburare? O putere pur burgheză, explica Ţereteli, nu e încă posibilă: asta ar produce un război civil. Kornilov trebuia înfrânt ca, prin aventura sa, să nu împiedice burghezia să vină treptat la putere. „Acum, că democraţia revoluţionară a ieșit învingătoare, momentul e deosebit de prielnic pentru o coaliţie."

Filozofia politică a cooperativelor a fost explicată de conducătorul lor, Berkenheim: „Că o vrem sau nu, burghezia este clasa căreia îi va aparţine puterea". Vechiul revoluţionar narodnic Minor implora conferinţa să se pronunţe în mod unanim în favoarea coaliţiei. Altfel, „n-avem de ce să ne mai amăgim: o să băgăm cuţitul". „În cine?" i s-a strigat dinspre stânga. „O să băgăm cuţitul unii în alţii", a încheiat Minor într-o tăcere de rău augur. Totuși, după părerea cadeţilor, blocul guvernamental era necesar doar pentru a lupta împotriva „huliganismului anarhic" al bolșevicilor. „La drept vorbind, în asta consta esenţa ideii de coaliţie", explică Miliukov cu mare sinceritate. În timp ce Minor spera că o coaliţie va împiedica tăierea reciprocă, Miliukov credea, dimpotrivă, că ea va crea posibilitatea ca, prin forţe comune, să se bage cuţitul în bolșevici.

În timpul dezbaterilor despre coaliţie, Riazanov a citit un articol de fond din *Reci* din ziua de 29 august, pe care Miliukov îl scosese în ultimul moment, lăsând în ziar o pată albă: „Da, nu ne temem să spunem că generalul Kornilov a urmărit aceleași scopuri cu cele pe care noi le socotim necesare pentru salvarea patriei". Citatul a făcut impresie. „Sigur, salvatorii!" s-a auzit dinspre jumătatea de stânga a adunării. Dar și cadeţii aveau apărătorii lor: doar articolul de fond nu fusese publicat! Mai mult, nu toţi cadeţii fuseseră de partea lui Kornilov, trebuia să știm să-i deosebim pe drepți de păcătoși.

„Ni se spune că nu putem acuza tot Partidul Cadet de complicitate la rebeliunea lui Kornilov – a răspuns Troţki. Znamenski ne-a spus nu o dată aici nouă, bolșevicilor: Aţi protestat când v-am făcut răspunzător întregul partid pentru mișcarea din 3-5 iulie; nu repetaţi aceleași greșeli, nu-i faceţi răspunzători pe toţi cadeţii pentru rebeliunea lui Kornilov. Dar, după părerea

mea, această comparaţie e puţin greșită: când bolșevicii au fost acuzaţi de a fi provocat mișcarea din 3-5 iulie, nu se punea problema de a-i invita în guvern, ci la Krestî. Sper că această diferenţă nu va fi negată de (ministrul justiţiei) Zarudnîi. Și noi spunem: Dacă doriţi să-i târâţi pe cadeţi în închisoare pentru mișcarea lui Kornilov, atunci nu faceţi asta la grămadă, ci examinaţi-l din toate părţile pe fiecare cadet în parte. (Râsete, voci: «Bravo!») Dacă însă e vorba de includerea Partidului Cadet în guvern, atunci ceea ce contează nu e dacă un cadet sau altul a avut o înţelegere de culise cu Kornilov, dacă Maklakov stătea lângă aparatul de telegraf când Savinkov ducea tratative cu Kornilov, nici dacă Rodicev s-a dus pe Don și a purtat tratative politice cu Kaledin, nu despre asta e vorba: e vorba de faptul că toată presa burgheză fie l-a salutat în chip deschis pe Kornilov, fie a tăcut precaută, așteptând victoria lui Kornilov... Iată de ce vă spun că nu aveţi parteneri pentru coaliţie!"

A doua zi, vorbind pe aceeași temă, reprezentantul Helsingforsului și al Sveaborgului, marinarul Șișkin, s-a exprimat într-o formă mai scurtă și mai convingătoare: „Un guvern de coaliţie nu se va bucura nici de încredere, nici de sprijin din partea marinarilor din Flota Balticii și din garnizoana Finlandei... Marinarii au ridicat steagurile de luptă împotriva formării unui guvern de coaliţie". Argumentele raţionale n-avuseseră efect. Marinarul Șișkin aducea argumentul armelor marinei. A fost aprobat cu căldură de ceilalţi marinari, care făceau de gardă la intrările în sala de ședinţe. Buharin va povesti mai târziu că „marinarii puși de Kerenski pentru a apăra Conferinţa Democratică de noi, bolșevicii, i se adresau lui Troţki și-l întrebau, agitându-și baionetele: O să folosim oare în curând chestiile astea?" Era numai o repetare a întrebării puse de marinarii de pe *Aurora* când fuseseră în vizită la închisoarea Krestî. Dar, acum, clipa se apropia.

Dacă nu ținem seama de nuanţe, la conferinţă se puteau deosebi trei grupări: un centru mare, dar extrem de instabil, care nu îndrăznea să ia puterea, era de acord cu coaliţia, dar nu-i voia pe cadeţi; o aripă de dreapta slabă, care era în mod necondiţionat pentru Kerenski și pentru coaliţia cu burghezia; o aripă de stânga de două ori mai puternică, care era pentru puterea sovietelor sau pentru un guvern socialist. La adunarea delegaţilor sovietelor la Conferinţa Democratică, Troţki s-a exprimat în favoarea trecerii puterii în mâna sovietelor, iar Martov – pentru un guvern socialist omogen. Prima formulă a adunat 86 de voturi, cea de-a doua – 97. Din punct de vedere formal, numai jumătate din sovietele muncitorilor și soldaţilor erau conduse în acel moment de bolșevici, cealaltă jumătate ezitând între bolșevici și conciliatori. Dar bolșevicii vorbeau în numele puternicelor soviete din cele mai mari centre industriale și culturale din ţară; în soviete, ei erau mult mai puternici decât la conferinţă, iar în cadrul proletariatului și al armatei mult mai puternici decât în soviete. În plus, sovietele rămase în urmă se apropiau tot mai mult de cele înaintate.

La conferinţă, 766 de deputaţi au votat pentru coaliţie, 688 împotrivă, iar 38 s-au abţinut. Ambele tabere erau aproape egale! Un amendament care-i excludea pe cadeţi din coaliţie a adunat o majoritate de 595 de voturi pentru, 493 împotrivă și 72 de abţineri. Dar îndepărtarea cadeţilor făcea coaliţia lipsită de obiect. De aceea, rezoluţia în întregul ei a fost respinsă cu o majoritate de 813 voturi, adică de blocul flacurilor extreme, adepţi fermi și opozanţi neîmpăcaţi ai coaliţiei, împotriva centrului, care se topise până la 183 de voturi pentru și 80 de abţineri. A fost cea mai unanimă dintre toate votările, dar la fel de goală ca și ideea coaliţiei fără cadeţi pe care o respingea. „În chestiunea cea mai importantă... – scrie foarte bine Miliukov –, conferinţa a rămas astfel fără opinie și fără formulă."

Ce le rămânea conducătorilor de făcut? Să calce în picioare voinţa „democraţiei", care le respinsese propria voinţă. A fost convocat un prezidiu de reprezentanţi ai partidelor și grupărilor pentru a rezolva problema deja rezolvată în plen. Rezultatul: 50 de voturi pentru coaliţie, 60 – împotrivă. Era clar acum? Chestiunea răspunderii guvernului în fața unui organ permanent al Conferinţei Democratice a fost adoptată în unanimitate de același prezidiu lărgit. Pentru a completa acest organ cu reprezentanţi ai burgheziei s-au ridicat 56 de mâini pentru și 48 contra, cu 10 abţineri. Kerenski a apărut pentru a declara că el refuza să participe la un guvern monocolor. În aceste condiţii, problema se reducea la a trimite acasă această conferinţă nefericită, înlocuind-o cu o instituţie în care partizanii unei coaliţii necondiţionate să fie în majoritate. Pentru a ajunge la rezultatul dorit era nevoie numai să se știe regulile aritmeticii. În numele prezidiului, Ţereteli a introdus la conferinţă o rezoluţie afirmând în esenţă că organul reprezentativ urma să fie chemat „să contribuie la formarea guvernului" și că guvernul trebuia „să sancţioneze acest organ": visurile de a-l ţine în frâu pe Kerenski erau, în felul acesta, clasate. Completat într-o proporţie convenabilă cu reprezentanţi ai burgheziei, viitorul Consiliu al Republicii, sau Preparlamentul, urma să aibă ca sarcină sancţionarea unui guvern de coaliţie cu cadeţii. Rezoluţia lui Ţereteli însemna exact contrariul a ceea ce voia conferinţa și tocmai votase prezidiul. Dar decăderea, ruina și demoralizarea erau așa de mari, că adunarea a acceptat capitularea care-i fusese propusă într-o formă ușor mascată cu 829 de voturi pentru, 106 împotrivă și 69 de abţineri. „Ei bine, deocamdată aţi învins, domnilor conciliatori și domnilor cadeţi – scria ziarul bolșevicilor. Faceţi-vă jocul. Faceţi o nouă experienţă. Va fi ultima, vă garantăm asta."

„Conferinţa Democratică – spune Stankevici – i-a uimit chiar și pe iniţiatorii ei prin incoerenţa extremă a ideilor." În partidele conciliatoare – „haos total"; la dreapta, în mediul burgheziei – „vuiet de mârâieli, calomnii rostite în șoaptă, erodarea încetă a ultimelor rămășiţe de autoritate guvernamentală... Și numai la stânga – o consolidare a forţelor și a stării de spirit". Asta o spu-

ne un adversar, o spune un dușman, care în octombrie va trage în bolșevici. Parada de la Petrograd a democrației a fost pentru conciliatori ceea ce fusese pentru Kerenski parada de la Moscova a unității naționale: o mărturie publică a incapacității, o trecere în revistă a marasmului politic. Dacă Conferința de Stat dăduse un imbold rebeliunii lui Kornilov, Conferința Democratică a curățat definitiv drumul pentru insurecția bolșevicilor.

Înainte de a pleca acasă, conferința și-a format organul permanent, delegând în el 15% dintre membrii fiecărui grup, în total circa 350 de deputați. Instituțiile claselor avute trebuiau să primească în plus 120 de locuri. Guvernul a mai pus de la el 20 de locuri pentru cazaci. Totul la un loc trebuia să constituie Consiliul Republicii sau Preparlamentul, care urma să reprezinte națiunea înainte de convocarea Adunării Constituante.

Poziția față de Consiliul Republicii s-a transformat numaidecât pentru bolșevici într-o acută problemă de tactică: să participe sau nu? Boicotarea instituțiilor parlamentare de către anarhiști și semianarhiști e dictată de dorința de a nu-și supune neputința probei maselor și de a-și păstra astfel dreptul la o atitudine de dispreț pasiv, care nu-i sperie pe dușmani și nu-i încălzește pe prieteni. Un partid revoluționar poate întoarce spatele parlamentului numai dacă are ca scop imediat răsturnarea regimului existent. În anii dintre cele două revoluții, Lenin a studiat cu multă profunzime problemele parlamentarismului revoluționar.

Chiar și cel mai cenzitar parlament se poate dovedi și s-a și dovedit nu o dată în istorie o expresie a raportului real dintre clase: astfel au fost, de exemplu, Dumele de Stat de după revoluția înăbușită din 1905-1907. A boicota asemenea parlamente înseamnă a boicota raportul real de forțe în loc de a-l schimba în folosul revoluției. Dar Preparlamentul lui Țereteli-Kerenski nu corespundea deloc raportului de forțe. El era generat de neputința și viclenia celor de sus, de credința mistică în instituții, de fetișismul formei, de speranța de a supune acestui fetișism un dușman cu mult mai puternic și, în felul acesta, de a-l disciplina.

Pentru a face revoluția să se înhame, cu spatele îndoit și cu capul băgat între umeri, la jugul Preparlamentului, ar fi fost nevoie mai întâi, dacă nu să fie distrusă revoluția, cel puțin să i se dea o lovitură serioasă. În realitate însă, lovitura fusese primită cu trei săptămâni înainte de către avangarda burgheziei. Revoluția, dimpotrivă, avea parte de un aflux de forțe. Ea își stabilise drept țel nu o republică burgheză, ci o republică a muncitorilor și țăranilor și n-avea de ce să se târască la jugul Preparlamentului, în timp ce lua o tot mai mare amploare în soviete.

Pe 20 septembrie, Comitetul Central al bolșevicilor a convocat o consfătuire de partid formată din delegații bolșevici la Conferința Democratică, din membrii Comitetului Central și din cei ai Comitetului din Petrograd.

În calitate de raportor din partea Comitetului Central, Troţki a propus boicotarea Preparlamentului. Propunerea a trezit împotrivirea fermă a unora (Kamenev, Rîkov, Riazanov) și susţinerea altora (Sverdlov, Ioffe, Stalin). Comitetul Central, care se împărţise în două în această chestiune delicată, se văzuse nevoit, în contradicţie cu statutul și cu tradiţia partidului, să supună problema hotărârii consfătuirii. Doi raportori, Troţki și Rîkov, au luat cuvântul ca reprezentanţi ai celor două puncte de vedere opuse. Putea să pară – și așa i s-a și părut majorităţii – că dezbaterile aprinse aveau un caracter pur tactic. De fapt, disputa reînvia dezacordurile din aprilie și le pregătea pe cele din octombrie. Era vorba de a ști dacă, prin obiectivele sale, partidul trebuia să contribuie la dezvoltarea unei republici burgheze sau își propunea într-adevăr să cucerească puterea. Cu o majoritate de 77 de voturi, faţă de 50 împotrivă, consfătuirea de partid a respins propunerea boicotului. Pe 22 septembrie, Riazanov a avut posibilitatea de a declara la Conferinţa Democratică, în numele partidului, că bolșevicii își vor trimite reprezentanţii în Preparlament pentru ca, „în această nouă fortăreaţă a conciliatorismului, să demaște orice încercare de a forma o nouă coaliţie cu burghezia". Suna radical. Dar, de fapt, însemna înlocuirea politicii de acţiune revoluţionară cu politica demascării din opoziţie.

Tezele din aprilie ale lui Lenin fuseseră însușite în mod formal de tot partidul, dar, la fiecare problemă mai mare, de sub ele ieșea la iveală starea de spirit din martie, încă foarte puternică la vârfurile partidului, care, în multe locuri din ţară, abia acum se desprindeau de menșevici. Lenin s-a putut implica în dispută numai după ce aceasta s-a încheiat. Pe 23 septembrie, el scria: „Trebuie să boicotăm Preparlamentul. Trebuie să ne îndreptăm atenţia spre Sovietul de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor și ţăranilor, spre sindicate, spre mase în general. Trebuie să *le* chemăm la luptă. Trebuie să *le* dăm o lozincă justă și clară: să alunge banda bonapartistă a lui Kerenski cu Preparlamentul *lui* falsificat... Menșevicii și socialiștii-revoluţionari n-au acceptat, nici chiar după rebeliunea lui Kornilov, compromisul nostru... Să luptăm fără cruţare împotriva lor! Să fie izgoniţi fără cruţare din toate organizaţiile revoluţionare... Troţki s-a declarat pentru boicot. Bravo, tovarășe Troţki! Boicotismul a fost înfrânt în fracţiunea bolșevicilor care au participat la Conferinţa Democratică. Trăiască boicotul!"[3]

Cu cât dezbaterea chestiunii pătrundea mai adânc în partid, cu atât mai hotărâtor se schimba raportul de forţe în favoarea boicotului. Aproape în toate organizaţiile locale s-au format o majoritate și o minoritate. În Comitetul din Kiev, de exemplu, adepţii boicotului, în frunte cu Evghenia Boș, au fost la

[3] V. I. Lenin, „Din jurnalul unui publicist", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 276. *(N. red.)*

început o minoritate slabă, dar, după numai câteva zile, la Conferinţa Orășenească, boicotarea Preparlamentului a fost votată de o majoritate zdrobitoare: „Nu putem pierde vremea cu flecăreala și cu împrăștierea de iluzii". Partidul se grăbea să-și corecteze vârfurile.

Între timp, ignorând pretenţiile anemice ale democraţiei, Kerenski încerca din toate puterile să le arate cadeţilor că are o mână fermă. Pe 18 septembrie, el a dat un ordin neașteptat de dizolvare a Comitetului Central al flotei militare. Marinarii au răspuns: „Fiind ilegal, ordinul de dizolvare a Ţentroflotului nu poate fi pus în aplicare și cerem anularea lui imediată". În această poveste s-a implicat și Comitetul Executiv, care i-a dat lui Kerenski un pretext formal de a-și anula, trei zile mai târziu, dispoziţia. La Taşkent, Sovietul, în majoritate eser, a preluat puterea, înlocuindu-i pe vechii funcţionari. Kerenski i-a trimis o telegramă generalului însărcinat cu reprimarea mișcării din Taşkent: „Nu intraţi în niciun fel de tratative cu răzvrătiţii... E nevoie de măsurile cele mai ferme". Trupele care au venit au ocupat orașul și i-au arestat pe reprezentanţii puterii sovietelor. Imediat s-a declanșat o grevă generală, la care au participat patruzeci de sindicate, ziarele n-au mai ieșit vreme de-o săptămână, în garnizoană au început frământări. Astfel, în goana după fantoma ordinii, guvernul semăna anarhie birocratică.

Chiar în ziua în care conferinţa adoptase rezoluţia împotriva coaliţiei cu cadeţii, Comitetul Central al Partidului Cadet le-a propus lui Konovalov și Kișkin să accepte oferta lui Kerenski de a intra în guvern. Din câte se spunea, dirijorul era Buchanan. Probabil că nu era chiar așa. Totuși, dacă nu Buchanan însuși, atunci măcar umbra lui era cea care dirija: trebuia creat un guvern acceptabil pentru aliaţi. Industriașii și finanţiștii din Moscova s-au încăpăţânat, au încercat să-și crească preţul, au dat ultimatumuri. Conferinţa Democratică o ţinea numai în votări, imaginându-și că ele chiar aveau o importanţă reală. De fapt, chestiunea se hotăra la Palatul de Iarnă, la ședinţele reunite ale resturilor rămase din guvern cu reprezentanţii partidelor de coaliţie. Cadeţii i-au trimis acolo pe korniloviștii cei mai fățiși. Toţi se convingeau unul pe altul de necesitatea unităţii. Ţereteli, un izvor nesecat de locuri comune, spunea că principala piedică în calea unui acord „a fost până acum lipsa de încredere reciprocă... Această lipsă de încredere trebuie depășită". Ministrul de externe Terești̦enko a socotit că, din cele 197 de zile de existenţă a guvernului revoluţionar, 56 fuseseră pierdute cu crize. N-a explicat pe ce se duseseră celelalte zile.

Încă înainte ca Conferinţa Democratică să adopte rezoluţia lui Ţereteli, care venea în contradicţie cu interesele ei, corespondenţii ziarelor englezești și americane anunţaseră prin telegraf că coaliţia cu cadeţii era asigurată și dădeau încrezători numele noilor miniștri. La rândul său, Consiliul din Moscova al Personalităţilor Publice, sub președinţia bine cunoscutului Rodzianko, îl

felicita pe membrul său Tretiakov, invitat să intre în componenţa guvernului. Pe 9 august, aceiași domni îi trimiseseră o telegramă lui Kornilov: „În acest moment îngrozitor de grea încercare, toată Rusia gânditoare vă privește cu speranţă și credinţă".

Kerenski a acceptat cu îngăduinţă existenţa Preparlamentului, cu condiţia „recunoașterii faptului că organizarea puterii și completarea guvernului ţin numai de Guvernul Provizoriu". Această condiţie umilitoare fusese dictată de cadeţi. Burghezia nu putea, desigur, să nu înţeleagă că componenţa Adunării Constituante îi va fi cu mult mai puţin favorabilă decât componenţa Preparlamentului: „Alegerile pentru Adunarea Constituantă trebuiau – după cum spune Miliukov – să aibă un rezultat cu totul întâmplător și poate dezastruos". Cu toate acestea, dacă Partidul Cadet, care, nu cu multă vreme în urmă, încercase să aducă guvernul sub ascultarea Dumei ţariste, refuza acum în chip categoric să-i recunoască Preparlamentului drepturi legislative era numai pentru că nu-și pierduse speranţele de a submina Adunarea Constituantă.

„Ori Kornilov, ori Lenin", așa formulase Miliukov alternativa. Lenin, la rândul lui, scria: „Ori puterea sovietelor, ori kornilovism. Cale de mijloc nu există".[4] În această privinţă, părerile lui Miliukov și Lenin coincideau în aprecierea situaţiei, iar asta nu era o întâmplare: spre deosebire de eroii frazei conciliatoare, cei doi erau niște reprezentanţi serioși ai principalelor clase ale societăţii. Deja Conferinţa de Stat de la Moscova arătase, după cuvintele lui Miliukov, că „ţara era împărţită în două tabere, între care nu putea exista împăcare și nici vreun acord de fond". Dar, unde nu poate exista niciun acord între două tabere sociale, lucrurile se rezolvă prin război civil.

Nici cadeţii, nici bolșevicii n-au renunţat totuși la lozinca Adunării Constituante. Cadeţilor le era necesară ca o ultimă instanţă de apel împotriva reformele sociale imediate, împotriva sovietelor, împotriva revoluţiei. Umbra pe care democraţia o arunca în faţa sa sub forma Adunării Constituante era folosită de burghezie pentru a contraataca democraţia vie. Burghezia ar fi putut respinge pe faţă Adunarea Constituantă numai dacă i-ar fi înăbușit pe bolșevici. Mai era însă mult până atunci. În această etapă, cadeţii se străduiau să asigure independenţa guvernului faţă de organizaţiile legate de mase, pentru a putea să și-l supună mai târziu cu atât mai sigur și mai complet.

Dar nici bolșevicii, care nu vedeau nicio ieșire pe calea democraţiei formale, nu renunţaseră încă la ideea Adunării Constituante. Și nu puteau face asta fără a o rupe cu realismul revoluţionar. Nu se putea prevedea cu absolută

[4] Pasajul reprodus aici de Troţki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. V. I. Lenin, „O problemă fundamentală a revoluţiei", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 218. *(N. red.)*

siguranţă dacă mersul ulterior al evenimentelor va crea condiţii pentru o victorie deplină a proletariatului. Or, în afară de dictatura sovietelor și până la această dictatură, Adunarea Constituantă trebuia să fie cea mai înaltă cucerire a revoluţiei. Așa cum apăraseră sovietele conciliatoare și municipalităţile democratice de Kornilov, bolșevicii erau gata să apere și Adunarea Constituantă de atentatele burgheziei.

Criza de treizeci de zile s-a încheiat, în sfârșit, cu formarea unui nou guvern. După Kerenski, rolul principal urma să-l joace foarte bogatul industriaș moscovit Konovalov, care finanţase ziarul lui Gorki la începutul revoluţiei, fusese mai apoi membru al primului guvern de coaliţie, își dăduse demisia în semn de protest după primul Congres al Sovietelor, intrase în Partidul Cadet când acesta se copsese pentru mișcarea lui Kornilov, iar acum revenea în guvern în calitate de vicepreședinte și de ministru al comerţului și industriei. Alături de Konovalov, posturile de miniștri erau ocupate de Tretiakov, președintele Comitetului Bursei din Moscova, și de Smirnov, președintele Comitetului pentru Industria de Război din Moscova. Producătorul de zahăr de la Kiev, Terești̦enko, a rămas ministru de externe. Restul miniștrilor, inclusiv cei socialiști, nu se distingeau prin nimic, dar erau foarte pregătiţi să nu tulbure armonia. Antanta putea să fie cu atât mai mulţumită de guvern, cu cât la Londra a rămas ambasador vechiul diplomat Nabokov, la Paris a fost trimis ambasador cadetul Maklakov, un aliat al lui Kornilov și Savinkov, iar la Berna – „progresistul" Efremov: lupta pentru o pace democratică era încredinţată unor mâini de nădejde.

Declaraţia noului guvern era o parodie răutăcioasă a declaraţiei de la Moscova a democraţiei. Semnificaţia coaliţiei nu era cuprinsă însă în programul acesteia de transformări, ci consta în încercarea de a duce la bun sfârșit treaba începută în Zilele din Iulie: decapitarea revoluţiei, înfrângerea bolșevicilor. Dar, aici, *Rabocii Put*, una dintre întrupările *Pravdei*, le amintea cu îndrăzneală aliaţilor: „Aţi uitat că bolșevicii înseamnă acum sovietele de deputaţi ai muncitorilor și ţăranilor". Această reamintire lovea într-un punct dureros. După cum recunoaște Miliukov, „întrebarea fatidică se punea de la sine: oare nu e prea târziu să le declarăm război bolșevicilor?"

Probabil că era într-adevăr prea târziu. În ziua formării noului guvern, în care șase miniștri erau burghezi și zece semisocialiști, se încheia formarea noului Comitet Executiv al Sovietului din Petrograd, care cuprindea treisprezece bolșevici, șase eseri și trei menșevici. Sovietul a întâmpinat coaliţia guvernamentală cu o rezoluţie propusă de noul lui președinte, Troţki. „Noul guvern... va intra în istoria revoluţiei drept guvernul războiului civil... Vestea despre noua putere va fi primită de toată democraţia revoluţionară cu un singur răspuns: *demisia!*... Bazându-se pe acest vot unanim al democraţiei autentice, Congresul Panrus al Sovietelor va crea o putere cu adevărat revolu-

ţionară." Adversarii ar fi vrut să vadă în rezoluţia aceasta doar un vot obișnuit de neîncredere. De fapt, era programul revoluţiei. Pentru înfăptuirea lui va fi nevoie exact de o lună.

Curba economiei continua să coboare abrupt. Guvernul, Comitetul Executiv Central și, în curând, și nou-creatul Preparlament vedeau în faptele și simptomele căderii niște argumente împotriva anarhiei, a bolșevicilor, a revoluţiei. Dar ei înșiși n-aveau nici măcar o umbră de plan economic. Organul creat pe lângă guvern pentru a reglementa economia ţării nu luase nicio singură măsură serioasă. Industriașii închideau întreprinderile. Transportul pe calea ferată se reducea din cauza lipsei de cărbune. În orașe, centralele electrice îngheţau. Presa urla anunțând o catastrofă. Preţurile creșteau. Muncitorii făceau grevă unii după alţii, în ciuda avertismentelor partidului, sovietelor, sindicatelor. Numai păturile clasei muncitoare care mergeau deja în mod conștient spre revoluţie evitau conflictele. Cel mai liniștit era, poate, Petrogradul.

Prin lipsa de atenţie faţă de mase, prin indiferenţa uşuratică faţă de nevoile lor, prin frazeologia provocatoare ca răspuns la protestele și strigătele de disperare, guvernul îi ridica pe toţi împotriva sa. Părea să caute înadins conflicte. Muncitorii și funcţionarii de la căile ferate ceruseră, aproape din momentul Revoluţiei din Februarie, o creștere de salariu. Comisiile s-au tot schimbat, dar nimeni nu dădea niciun răspuns, muncitorii se sufocau. Conciliatorii îi linișteau, Vikjelul îi oprea de la manifestări de protest. Pe 24 septembrie, s-a petrecut însă o explozie. Abia atunci guvernul și-a dat seama de situaţie, feroviarilor li s-au făcut câteva concesii și greva, care apucase deja să cuprindă o mare parte a reţelei, s-a încheiat pe 27 septembrie.

August și septembrie au fost lunile înrăutăţirii rapide a situaţiei alimentare. Încă din zilele rebeliunii lui Kornilov, raţia de pâine fusese redusă la Moscova și la Petrograd până la o jumătate de funt pe zi. În districtul Moscova au început să nu se dea mai mult de două funturi de pâine pe săptămână. Regiunea Volgăi, Sudul, frontul și regiunile cele mai apropiate de front – toate părţile ţării treceau printr-o gravă criză alimentară. În regiunea textilelor din apropierea Moscovei, unele fabrici au început să moară literalmente de foame. Muncitorii și muncitoarele de la fabrica Smirnov – proprietarul tocmai fusese invitat în acele zile să devină controlor de stat în noul guvern de coaliţie – făceau demonstraţii în localitatea Orehovo-Zuevo, care se afla în vecinătate, cu pancartele: „Murim de foame", „Copiii noștri mor de foame", „Cine nu e cu noi e împotriva noastră". Muncitorii de la Orehovo și soldaţii de la spitalul militar local își împărţeau raţiile modeste cu demonstranţii: era vorba de o altă coaliţie, care se ridica împotriva celei guvernamentale.

Ziarele înregistrau zilnic noi și noi focare de ciocniri și revolte. Protestau muncitorii, soldaţii, oamenii mărunţi de la orașe. Soţiile soldaţilor cereau creșterea ajutoarelor, locuinţe, lemne pentru iarnă. Agitaţia Sutelor Negre

încerca să se hrănească din foametea maselor. Ziarul cadeţilor din Moscova, *Russkie Vedomosti*, care combinase în trecut liberalismul cu narodnicismul, se uita acum cu ură și cu dezgust la poporul adevărat. „Prin toată Rusia s-a întins un mare val de tulburări... – scriau profesorii liberali. Caracterul stihial și absurdul pogromurilor... împiedică cel mai mult lupta cu acest val... Să se recurgă la măsuri de represiune, la ajutorul forţei armate...? Dar tocmai forţa armată, în persoana soldaţilor din garnizoanele locale, joacă rolul principal în pogromuri... Mulţimea... iese în stradă și începe să se simtă stăpâna situaţiei."

Procurorul din Saratov îi raporta ministrului de justiţie Maliantovici, care, în timpul primei revoluţii, se socotise ca făcând parte din rândul bolșevicilor: „Răul principal împotriva căruia n-ai putere să lupţi sunt soldaţii... Linșajele, arestările și percheziţiile samavolnice, tot felul de rechiziţii – toate astea sunt făcute în marea lor majoritate sau exclusiv de soldaţi ori cu participarea lor directă". Chiar și la Saratov, în orașele din judeţ și în sate se observa „lipsa completă a oricărui fel de ajutor dat tribunalelor". Procuratura nu apuca să înregistreze infracţiunile pe care poporul le făcea întruna.

Bolșevicii nu-și făceau iluzii în legătură cu greutăţile care urmau să cadă pe umerii lor odată cu puterea. „Lansând lozinca «Toată puterea sovietelor!» – spunea noul președinte al Sovietului din Petrograd –, știm că ea nu va vindeca dintr-odată toate relele. Avem nevoie de o putere creată după modelul conducerii unui sindicat, care le dă greviștilor tot ce poate, nu ascunde nimic, iar când nu poate să dea ceva, o recunoaște în chip deschis..."

Una dintre primele ședinţe ale guvernului a fost consacrată „anarhiei" din provincii, mai ales de la sate. S-a declarat din nou că era nevoie ca autorităţile „să nu se dea în lături de la măsuri ferme". În treacăt, guvernul a descoperit că pricina eșecului în lupta cu tulburările era „insuficienta popularitate" a comisarilor guvernamentali printre masele populaţiei ţărănești. Pentru a îmbunătăţi situaţia, s-a stabilit ca, în toate guberniile în care aveau loc tulburări, să se organizeze de urgenţă „comitete speciale ale Guvernului Provizoriu". De-acum înainte, ţăranii trebuiau să întâmpine detașamentele de pedeapsă cu aclamaţii.

Forţe istorice implacabile îi trăgeau pe conducători în jos. Nimeni nu credea cu seriozitate în succesul noului guvern. Izolarea lui Kerenski era ireparabilă. Clasele avute nu puteau să-i ierte că-l trădase pe Kornilov. „Cei care erau gata să se lupte cu bolșevicii – scrie ofiţerul de cazaci Kakliughin – nu voiau să facă asta în numele și pentru apărarea puterii Guvernului Provizoriu." Agăţându-se de putere, Kerenski însuși se temea să o folosească în vreun fel. Forța din ce în ce mai mare a rezistenţei îi paraliza cu totul voinţa. A început să se eschiveze de la orice hotărâre și să evite Palatul de Iarnă, unde situaţia îl obliga să treacă la acţiune. Aproape imediat după formarea noului guvern, i-a cedat rolul de președinte lui Konovalov, iar el s-a dus la Statul-Major, unde

numai de el n-aveau nevoie. La Petrograd s-a întors doar pentru a deschide Preparlamentul. Deși miniștrii au încercat să-l reţină, pe 14, a plecat totuși din nou pe front. Kerenski fugea de destinul care-l urma îndeaproape.

Konovalov, cel mai apropiat colaborator al lui Kerenski și adjunctul acestuia, a căzut, după spusele lui Nabokov, într-o stare de disperare în faţa instabilităţii lui Kerenski și a imposibilităţii absolute de a se baza pe cuvintele lui. Dar starea de spirit a celorlalţi membri ai cabinetului se deosebea prea puţin de cea a șefului lor. Miniștrii se tot uitau neliniștiţi unii la alţii, trăgeau cu urechea, așteptau, se spălau pe mâini cu răspunsuri formale și se ocupau de fleacuri. Potrivit lui Nabokov, ministrul de justiţie Maliantovici era extrem de îngrijorat că senatorii nu voiseră să-l primească în mijlocul lor pe noul lor coleg Sokolov, care purta un surtuc negru. „Ce credeţi, ce-i de făcut?" întreba neliniștit Maliantovici. Conform ritualului stabilit de Kerenski și respectat cu severitate, miniștrii nu se adresau unul altuia folosind numele mic și patronimicul, ca niște muritori de rând, ci după funcţie – „domnule ministru al" –, așa cum li se cade reprezentanţilor unui guvern puternic. Amintirile participanţilor par o satiră. Despre ministrul său de război, chiar Kerenski va scrie mai târziu: „A fost cea mai nefericită dintre toate numirile: Verhovski a introdus în activitatea sa un element de un comic indescriptibil". Dar problema era că o umbră de comic involuntar se întindea asupra întregii activităţi a Guvernului Provizoriu: oamenii aceștia nu știau ce să facă și încotro să se îndrepte. Ei nu guvernau, ci se jucau de-a guvernanţii, așa cum școlarii se joacă de-a soldaţii, numai că într-un fel mult mai puţin amuzant.

În calitate de martor ocular, Miliukov descrie în trăsături foarte precise starea din acea perioadă a șefului guvernului: „Simțind că-i fuge pământul de sub picioare, Kerenski manifesta, pe măsură ce trecea timpul, toate simptomele acelei stări patologice a sufletului care, în limbaj medical, ar putea fi numită «neurastenie psihică». Un cerc apropiat de prieteni știa de mult că, de la momente de mare cădere de energie în timpul dimineţii, Kerenski trecea în a doua jumătate a zilei la o stare de extremă surescitare, sub influenţa medicamentelor pe care le lua". Miliukov explică influenţa deosebită de care se bucura ministrul cadet Kișkin, psihiatru de profesie, prin priceperea lui de a comunica cu pacientul. Informaţiile acestea le lăsăm în întregime în răspunderea istoricului liberal, care avea, ce-i drept, toate posibilităţile de a ști adevărul, dar care n-a ales întotdeauna adevărul drept criteriu suprem.

Mărturiile unui om așa de apropiat de Kerenski, precum Stankevici, confirmă dacă nu caracterizarea psihiatrică, atunci măcar pe cea psihologică făcută de Miliukov. „Kerenski mi-a lăsat – scrie Stankevici – impresia de vid al întregii situaţii și de liniște ciudată, nemaivăzută. În preajma lui erau numai «aghiotanţii» lui credincioși. În schimb, nu mai erau mulţimile permanente care-l înconjuraseră înainte, nici delegaţii, nici proiectoarele de lumină... S-au

ivit niște momente stranii de răgaz, iar eu am avut prilejul rar de a discuta cu el ore întregi, în care arăta o lentoare ciudată."

Fiecare nouă transformare a guvernului se făcuse în numele unei puteri ferme și fiecare nou guvern începuse pe un ton major, pentru ca, în zilele următoare, să cadă în prostrație. El așteptase apoi un imbold exterior spre a se prăbuși. Imboldul a fost dat, de fiecare dată, de mișcarea maselor. Transformarea guvernului, dacă dăm la o parte aparența înșelătoare, s-a petrecut, de fiecare dată, într-o direcție opusă mișcării maselor. Trecerea de la un guvern la altul a fost completată de o criză care a avut, de fiecare dată, un caracter tot mai persistent și mai dureros. Fiecare nouă criză a consumat o parte din puterea guvernamentală, a slăbit revoluția, i-a demoralizat pe conducători. Comitetul Executiv din primele două luni putea face orice, chiar să-i ofere burgheziei puterea nominală. În următoarele două luni, Guvernul Provizoriu împreună cu Comitetul Executiv putea face încă multe, chiar să declanșeze o ofensivă pe front. Cel de-al treilea guvern, cu un Comitet Executiv slăbit, a fost capabil să înceapă distrugerea bolșevicilor, nefiind însă în stare s-o ducă până la capăt. Al patrulea guvern, care a apărut după criza cea mai îndelungată, n-a mai fost deja capabil de nimic. Abia născut, era pe moarte și, cu ochii deschiși, își aștepta groparul.

Partea a doua

XV. ŢĂRĂNIMEA ÎNAINTE DE OCTOMBRIE

Civilizaţia a făcut din ţăran calul său de povară. Burghezia, în cele din urmă, a schimbat numai forma poverii. Cu greu tolerată la pragul vieţii naţionale, ţărănimea e lăsată, de fapt, și la pragul ştiinţei. De obicei, istoricul se interesează de ea la fel de puţin precum criticul de teatru de acele siluete cenușii care mătură scena, poartă în spatele lor cerul și pământul și curăţă garderoba artiștilor. Participarea ţărănimii la revoluţiile trecutului rămâne până acum prea puţin studiată.

„Burghezia franceză a început cu eliberarea ţăranilor – scria Marx în 1848. Cu ajutorul ţăranilor a cucerit ea Europa. Burghezia prusiană a fost atât de stăpânită de interesele ei *cele mai înguste*, cele mai imediate, încât a pierdut până și pe acest aliat, făcând din el o unealtă în mâna contrarevoluţiei feudale."[1] În această punere în contrast, ceea ce se referă la burghezia germană e adevărat; dar afirmaţia că „burghezia franceză a început cu eliberarea ţăranilor" este un ecou al legendei oficiale franceze care a avut, la vremea respectivă, o influenţă chiar și asupra lui Marx. De fapt, burghezia, în sensul propriu al cuvântului, s-a opus din toate puterile revoluţiei ţărănești. Încă din 1789, sub pretextul unei redactări mai bune, conducătorii locali ai stării a treia au scos din caietele de doleanţe ale ţăranilor cele mai violente și mai îndrăzneţe revendicări. Celebrele hotărâri din 4 august, adoptate de Adunarea Naţională la lumina vâlvătăilor ridicate de incendiile sătești, au rămas multă vreme o formulă patetică fără conţinut. Ţăranii care n-au voit să accepte înșelătoria au fost îndemnaţi de Adunarea Constituantă să „revină la îndeplinirea obligaţiilor lor și să să se poarte faţă de proprietatea (feudală!) cu respectul cuvenit". Garda Naţională s-a dus nu o dată prin sate pentru a înăbuși țărănimea, în vreme ce muncitorii din orașe, trecuţi de partea răsculaţilor, îi primeau pe pacificatorii burgheziei cu pietre și bucăţi de ţiglă.

---

[1] Karl Marx, „Burghezia și contrarevoluţia", in Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, vol. 6, București, Editura Politică, 1959, p. 134-135. *(N. red.)*

Vreme de cinci ani, ţăranii francezi s-au ridicat în toate momentele critice ale revoluţiei, împiedicând înţelegerile dintre proprietarii feudali și cei burghezi. Sanculoţii din Paris, vărsându-și sângele pentru republică, i-au eliberat pe ţărani din lanțurile feudale. Republica franceză de la 1792 a însemnat un nou regim social, spre deosebire de Republica germană de la 1918 sau de Republica spaniolă de la 1931, care înseamnă vechiul regim minus dinastia. La baza acestei diferenţe nu e greu să descoperim problema agrară.

Ţăranul francez nu se gândea de-a dreptul la republică: el voia să-l dea jos pe moșier. Republicanii de la Paris uitau de obicei de sate. Dar numai presiunea ţărănească asupra moșierilor a asigurat crearea republicii, curăţind pentru ea terenul de vechiturile feudale. O republică cu nobilime nu e republică. Asta a înţeles foarte bine bătrânul Machiavelli, care, cu patru sute de ani înainte de președinţia lui Ebert, în exilul său florentin, între vânătoarea de mierle și jocul de trictrac, sintetiza experienţa revoluţiilor democratice: „Cine vrea să întemeieze o republică într-o ţară unde sunt numeroși nobili n-o poate face dacă nu-i nimicește înainte pe toţi”.[2] Ţăranii ruși vor fi, de fapt, de aceeași părere și o vor arăta în chip deschis, fără niciun fel de „machiavelism”.

Dacă Petrogradul și Moscova au avut rolul conducător în mișcarea muncitorilor și a soldaţilor, rolul principal în mișcarea ţărănească trebuie să-i fie recunoscut zonei agricole înapoiate din centrul Rusiei Mari și cursului mijlociu al Volgăi. Aici, rămășiţele iobăgiei păstrau rădăcini extrem de adânci, proprietatea nobiliară asupra pământului avea caracterul cel mai parazitar, iar diferenţierea ţăranilor rămăsese în urmă, scoţând și mai mult la iveală sărăcia generală a satului. Izbucnită în această zonă încă din martie, mișcarea a fost însoţită numaidecât de acte de teroare. Prin eforturile partidelor guvernamentale, ea a intrat însă în curând în matca politicii conciliatoare.

În Ucraina înapoiată din punct de vedere industrial, agricultura, ce lucra pentru export, căpătase un caracter mult mai avansat, prin urmare, mai capitalist. Stratificarea ţăranilor mersese aici mult mai departe decât în Rusia Mare. Lupta pentru eliberare naţională frânase în mod inevitabil, cel puţin până la un punct, alte forme de luptă socială. Dar diferenţele dintre condiţiile regionale și chiar naţionale s-au manifestat, în cele din urmă, numai printr-o diferenţă calendaristică. Spre toamnă, aproape toată ţara devenise teritoriul răscoalei ţărănești. Din 624 de judeţe care formau vechea Rusie, mișcarea cuprinsese 482, adică 77%; iar, dacă lăsăm deoparte regiunile de la margine, care erau diferite prin condiţii agrare particulare – regiunea de nord, Transcaucazia, ţinutul stepelor și Siberia –, din 481 de judeţe, răscoala ţărănească atrăsese 439, adică 91%.

---

[2] Pasajul reprodus aici de Trotki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. Niccolò Machiavelli, *Principele*, traducere de Nina Façon, revăzută și adnotată de Monica Fekete, prefață de Gian Mario Anselmi, București, Editura Humanitas, 2006, p. 81. *(N. red.)*

Metodele de luptă erau diferite dacă era vorba de un teren agricol, de o pădure ori de o pășune, de arendă sau de muncă salariată. Lupta își schimba formele și metodele în diversele etape ale revoluţiei. Dar, în general, mișcarea satelor a trecut, cu o întârziere inevitabilă, prin aceleași două mari stadii ca și mișcarea orașelor. În prima etapă, ţărănimea a încercat să se adapteze la noul regim și să-și rezolve problemele prin intermediul noilor instituţii. Totuși, și aici a fost vorba mai mult de formă decât de conţinut. Un ziar liberal din Moscova, colorat înainte de revoluţie în culori narodniciste, exprima cu o francheţe demnă de laudă sentimentele cercurilor moșierești din vara lui 1917: „Ţăranul se uită împrejur, deocamdată nu face nimic, dar, dacă-l priviţi în ochi cu atenţie, ochii spun că tot pământul care se află în jur este al lui". Cheia sigură pentru a înţelege politica „pașnică" a ţărănimii este o telegramă trimisă în aprilie de unul dintre satele din Tambov Guvernului Provizoriu: „Dorim să păstrăm liniștea în interesul libertăţilor obţinute și de aceea interziceţi arendarea pământurilor moșierilor până la Adunarea Constituantă, altfel vom vărsa sânge, că pe alţii nu-i lăsăm să le are".

Pentru ţăran era cu atât mai comod să păstreze tonul de amenințare plină de respect, cu cât în atacul său asupra unor drepturi istorice aproape că nu era nevoie să se lovească direct de stat. În localităţi lipseau organele puterii guvernamentale. Comitetele de plasă controlau miliţiile. Tribunalele erau date peste cap. Comisarii locali erau neputincioși. „Noi v-am ales – le strigau ţăranii –, noi o să vă alungăm."

Dezvoltând lupta din lunile precedente, ţărănimea s-a apropiat în timpul verii tot mai mult de războiul civil, iar flancul ei stâng i-a trecut pragul. Potrivit celor transmise de proprietarii de pământ din regiunea Taganrog, ţăranii ocupau în mod samavolnic fâneţele, luau în stăpânire pământul, împiedicau aratul, stabileau preţul arendei după bunul-plac, îi alungau pe stăpâni și administratori. Conform informării făcute de un comisar din Nijni-Novgorod, acţiunile violente și confiscarea pământului și a pădurilor erau din ce în ce mai dese în gubernie. Comisarii de judeţ se temeau să nu apară în ochii ţăranilor ca niște apărători ai marilor proprietari de pământ. Miliţia sătească era nesigură: „au fost cazuri când membrii miliţiei au luat parte alături de mulţime la violenţe". În judeţul Schlüsselburg, comitetul de plasă le-a interzis proprietarilor de pământ să taie din pădurile lor. Ideea ţăranilor era simplă: nicio Adunare Constituantă nu va putea reface din bușteni copacii tăiaţi. Un comisar al Ministerului Curţii se plângea de confiscarea fâneţelor: de-acum înainte, fânul pentru caii de la Curte trebuia cumpărat! În gubernia Kursk, ţăranii și-au împărţit terenurile agricole fertilizate ale lui Tereșcenko – proprietarul era ministru de externe. Pe Șneider, proprietar de herghelie din gubernia Orel, ţăranii l-au anunțat nu numai că nu va mai cosi trifoiul de pe moșia sa, dar și că „va fi trimis la oaste". Comitetul de plasă i-a ordonat

administratorului moșiei lui Rodzianko să le cedeze țăranilor fâneața: „Dacă nu veți asculta de comitetul agrar, o să procedăm altfel cu dumneavoastră, o să fiți arestat". Semnătura și ștampila.

Din toate colțurile veneau plângeri și bocete: de la victime, de la autoritățile locale, de la martori distinși. Telegramele proprietarilor de pământ constituiau refutarea cea mai clară a teoriilor grosolane despre lupta de clasă. Moșieri cu titluri, proprietari de latifundii, proprietari de iobagi, cler și mireni se preocupau numai de binele general. Dușmanul nu era țăranul, ci bolșevicii, uneori anarhiștii. Moșiile proprii îi interesau pe proprietarii lor numai din punctul de vedere al prosperității patriei.

Trei sute de membri ai Partidului Cadet din gubernia Cernigov au declarat că țăranii, instigați de bolșevici, îi alungaseră de la lucru pe prizonierii de război și strânseseră singuri recoltele; ca urmare, erau confruntați cu „imposibilitatea de a-și plăti impozitele". Pentru moșierii liberali, sensul existenței stătea în susținerea Trezoreriei! Secția din Podolsk a Băncii de Stat se plângea de bunul-plac al comitetelor de plasă, „ai căror președinți sunt adesea prizonieri austrieci". Aici vorbea patriotismul jignit. În gubernia Vladimir, la conacul notarului Odințov, fuseseră luate materialele de construcție „pregătite pentru niște instituții de caritate". Notarii trăiau numai pentru cauze filantropice! Episcopul din Podolsk anunța confiscarea samavolnică a pădurii ce aparținea casei arhierești. Procuratorul suprem al Sinodului se plângea că fuseseră confiscate pajiștile mănăstirii Aleksandr Nevski. Starețа mănăstirii Kizliarski tuna și fulgera împotriva membrilor sovietului local: s-au amestecat în treburile mănăstirii, au confiscat în folosul lor plata arendei, „le-au instigat pe călugărițe împotriva superiorilor". În toate aceste cazuri erau atinse în mod direct interesele bisericii. Contele Tolstoi, unul dintre fiii lui Lev Tolstoi, comunica în numele Uniunii Agricultorilor din gubernia Ufa că trecerea pământurilor în mâinile comitetelor locale, „fără să se aștepte hotărârile Adunării Constituante..., stârnește o explozie de nemulțumire... printre țăranii proprietari, care sunt peste două sute de mii în gubernie". Acest vechi moșier era îngrijorat numai de frații săi mai mici. Senatorul Belgardt, proprietar din gubernia Tver, era gata să se împace cu tăierile de copaci, dar era îndurerat că țăranii „nu doresc să se supună guvernului burghez". Veliaminov, un moșier din Tambov, cerea să fie salvate două moșii care „servesc nevoilor armatei". Întâmplător, aceste moșii se dovedeau a fi chiar ale lui. Pentru filozofii idealiști, telegramele moșierilor din 1917 sunt o adevărată comoară. Un materialist va vedea în ele mai degrabă o expunere de modele de cinism. El va mai spune, probabil, că marile revoluții le iau celor avuți chiar și posibilitatea unei fățărnicii decente.

Mesajele victimelor către autoritățile județene și guberniale, către ministrul de interne, către președintele Consiliului de Miniștri n-aveau, în ge-

neral, niciun rezultat. De la cine să ceară atunci ajutor? De la Rodzianko, președintele Dumei de Stat. Între Zilele din Iulie și rebeliunea lui Kornilov, șambelanul s-a simţit din nou o figură influentă: multe se făceau la un simplu telefon al lui.

Funcţionarii de la Ministerul de Interne au trimis în sate circulare cerând chemarea în judecată a vinovaţilor. Retrograzii moșieri din Samara telegrafiau ca răspuns: „Circularele n-au nicio putere fără semnătura miniș-trilor socialiști". În felul acesta se constata folosul socialismului. Ţereteli a fost nevoit să renunţe la jenă: pe 18 iulie, el a trimis o instrucţiune prolixă în care cerea luarea „unor măsuri urgente și ferme". Ca și moșierii, Ţereteli se îngrijora numai de soarta armatei și a statului. Totuși, ţăranilor li se părea că Ţereteli îi apără pe moșieri.

În metodele de pacificare ale guvernului a avut loc o schimbare radicală. Înainte de iulie, se aruncase mai degrabă cu praf în ochi. Dacă detașamentele armatei erau trimise la faţa locului, asta se întâmpla numai ca acoperire pentru vreun orator guvernamental. După victoria asupra muncitorilor și a soldaţilor din Petrograd, detașamentele de cavalerie, de-acum fără vorbitori, au fost puse direct la dispoziţia moșierilor. Din spusele mai tânărului istoric Iugov, în gubernia Kazan, una dintre cele mai neliniștite, „țăranii" au reușit „să fie potoliți pentru o vreme" numai „prin arestări, prin aducerea în sate a unor detașamente înarmate și chiar prin revenirea la bătaia cu vergile..." Și în alte locuri represiunea a avut efect. În iulie, numărul moșiilor care au avut de suferit s-a redus puţin: de la 516 la 503. În august, guvernul a reușit să obţină alte succese: numărul judeţelor care stăteau prost a scăzut de la 325 la 288, cu 11%, în vreme ce numărul moșiilor cotropite s-a redus chiar până la 33%.

Unele raioane, până de curând cele mai tulburate, s-au liniștit sau au trecut în planul al doilea. În schimb, raioanele care până nu demult erau încă sigure, au apucat-o acum pe calea luptei. Cu numai o lună înainte, comisarul din Penza prezenta un tablou liniștitor: „Satele sunt ocupate cu strângerea recoltelor... Se fac pregătiri pentru alegerile în zemstvele de plasă. Perioada crizei guvernamentale a trecut în liniște. Formarea noului guvern a fost primită cu mare satisfacţie". În august nu mai rămăsese nici urmă din această idilă: „Prăduieli în masă ale livezilor și tăieri de păduri... Pentru lichidarea tulburărilor trebuie să se apeleze la forţă armată".

Prin caracterul său general, mișcarea socială din vară făcea încă parte din perioada „pașnică". Totuși, în ea se observau deja simptomele – ce-i drept, slabe, dar infailibile – ale radicalizării: dacă, în primele patru luni, cazurile de atac direct asupra conacelor moșierilor scăzuseră treptat, din iulie, ele au început din nou să crească. Pentru luna iulie, cercetătorii au stabilit în general următoarea clasificare a conflictelor, așezate în ordinea descrescătoare a numărului lor: confiscarea pășunilor, a recoltelor, a alimentelor și furajelor,

a arăturilor și a inventarului; lupta pentru condiţiile de angajare; distrugerea moșiilor. În august: confiscarea recoltelor, a rezervelor de alimente și furaje, a pășunilor și fâneţelor, a pământurilor și pădurilor; teroarea agrară.

La începutul lui septembrie, în calitatea sa de comandant suprem, Kerenski a repetat într-un ordin special argumentele și ameninţările recente ale predecesorului său Kornilov împotriva „acţiunilor violente" ale ţăranilor. Peste câteva zile, Lenin scria: „Ori... trecerea *imediată* a întregului pământ... în mâna țăranilor, ori moșierii și capitaliștii... vor duce la o răscoală țărănească de o violență fără margini".[3] În următoarele luni, lucrul acesta va deveni realitate.

În comparație cu luna august, numărul moșiilor atinse de conflicte agrare a crescut în septembrie cu 30%; în octombrie, în comparaţie cu septembrie, cu 43%. O treime din totalitatea conflictelor agrare înregistrate începând cu martie au avut loc în septembrie și în primele trei săptămâni din octombrie. Îndrăzneala lor a crescut totuși incomparabil mai mult decât numărul. În primele luni, până și confiscarea directă a diverselor domenii luase înfăţișarea unei târguieli, îmblânzite și mascate de către organele conciliatoare. Acum, masca legalităţii a dispărut. Fiecare dintre formele mișcării a capătat un caracter mult mai îndrăzneț. De la diferite tipuri și grade de presiune, ţăranii au trecut la confiscarea cu forţa a diverselor părţi ale gospodăriei moșierești, la distrugerea cuiburilor de nobili, la incendierea conacelor și chiar la uciderea proprietarilor și a administratorilor.

Lupta pentru schimbarea condiţiilor de arendă, care în iunie depășise ca număr actele de distrugere, nu mai reprezenta în octombrie nici 1/40 în raport cu numărul distrugerilor, iar mișcarea însăși legată de arendă și-a schimbat caracterul, devenind numai o altă formă de izgonire a moșierilor. Opoziţia faţă de cumpărarea și vânzarea pământului și a pădurilor a fost înlocuită de confiscarea directă. Tăierea în masă a pădurilor și pășunatul masiv au dobândit caracterul unei distrugeri intenţionate a bunurilor moșierești. În septembrie s-au înregistrat 279 de cazuri de distrugere făţișă a moșiilor, formând deja peste o optime din totalitatea conflictelor, iar în octombrie au avut loc peste 42% din toate cazurile de distrugere înregistrate de miliţie între Revoluţia din Februarie și cea din Octombrie.

Un caracter deosebit de înverșunat l-a căpătat lupta pentru păduri. Sate întregi fuseseră arse pur și simplu. Lemnul de construcţie se păstra cu grijă și se vindea scump. Ţăranii umblau cu limba scoasă după lemne. Mai mult, venise și momentul să-și facă rezerve de lemne pentru iarnă. Din guberniile Moscova, Nijni-Novgorod, Petrograd, Orel, Volînia, din toate colţurile ţării veneau reclamaţii în legătură cu distrugerea pădurilor și confiscarea rezervelor de lemne tăiate. „Ţăranii taie samavolnic și fără milă pădurile." „Ţăranii au

[3] V. I. Lenin, „O problemă fundamentală a revoluţiei", p. 218. *(N. red.)*

ars 200 de desetine de păduri moșierești." „Ţăranii din judeţele Klimoviceski și Cerikovski distrug pădurea și terenurile însămânţate..." Paznicii pădurilor se salvau prin fugă. Pădurea nobiliară gemea, aşchiile săreau prin toată ţara. Toporul ţăranilor a lovit, în toată perioada de toamnă, în ritmul febril al revoluţiei.

În regiunile ce importau cereale, situaţia alimentară era și mai proastă decât în orașe. Nu lipseau doar hrana, ci și seminţele. În regiunile exportatoare, în urma vânzării intense de alimente, situaţia nu era cu mult mai bună. Creșterea preţurilor fixe la cereale lovea în oamenii săraci. Într-o serie de gubernii au început tulburări produse de foamete, distrugeri ale depozitelor de cereale, atacuri asupra organelor însărcinate cu aprovizionarea. Populaţia trecuse la surogate de pâine. Existau informaţii despre îmbolnăviri de scorbut și tifos, despre sinucideri din cauza lipsurilor. Foametea sau spectrul ei făceau cu totul insuportabilă vecinătatea îndestulării și a luxului. Păturile cele mai nevoiașe ale satelor ocupau primul loc în luptă.

Valul de furie a ridicat de pe fund multă drojdie. În gubernia Kostroma, „se observă agitaţia antievreiască a Sutelor Negre. Criminalitatea crește... Se observă o scădere a interesului pentru viaţa politică a ţării". Ultima frază din raportul comisarului însemna: clasele educate întorceau spatele revoluţiei. Pe neașteptate, în gubernia Podoliei s-a auzit vocea monarhismului Sutelor Negre: comitetul din satul Demidovka nu recunoștea Guvernul Provizoriu, iar ţarul Nikolai Aleksandrovici era considerat „drept cel mai credincios conducător al poporului rus"; dacă Guvernul Provizoriu nu pleacă, atunci „o să trecem la nemţi". Asemenea mărturisiri curajoase erau totuși rare: monarhiștii din rândul ţăranilor își schimbaseră de mult culoarea, pe urmele moșierilor. Din loc în loc, ca, de exemplu, în aceeași gubernie a Podoliei, trupele distrugeau împreună cu ţăranii distileriile. Comisarul raporta că era anarhie. „Pier satele și oamenii; piere revoluţia." Nu, revoluţia era departe de pieire. Ea își săpa o albie din ce în ce mai adâncă. Apele ei neobosite se apropiau de gurile de vărsare.

În noaptea de 7 spre 8 septembrie, ţăranii din satul Sîciovki, gubernia Tambov, mergând cu bâte și furci din curte în curte, i-au chemat pe toţi, de la mic la mare, să devasteze moșia Romanov. La adunare, un grup a propus ca moșia să fie luată în ordine, bunurile să se împartă între oameni, construcţiile să fie păstrate în scopuri culturale. Sărăcimea a cerut să se ardă conacul, să nu mai rămână piatră peste piatră. Sărăcimea era mai numeroasă. În aceeași noapte, în întreaga plasă, o mare de foc a cuprins moșia. S-a ars tot ce se putea arde, până și un câmp experimental, s-au tăiat animalele de prăsilă, „oamenii au băut până și-au pierdut minţile". Focul s-a întins de la o plasă la alta. Oastea în opinci nu se mai mărginea la furcile patriarhale și la coase. Comisarul gubernial telegrafia: „Ţărani și persoane necunoscute, înarmaţi cu

revolvere și grenade de mână, distrug moșiile din județele Ranenburgski și Riajski". Războiul îi adusese răscoalei țărănești o tehnică avansată. Uniunea Proprietarilor de Pământ raporta că, în trei zile, fuseseră incendiate 24 de moșii. „Autoritățile locale sunt neputincioase în a restabili ordinea." Un detașament trimis de comandantul militar a sosit cu întârziere, s-a declarat legea marțială, s-au interzis adunările, s-au arestat instigatorii. Râpele erau pline de bunurile moșierilor, iar râurile au înghițit o mulțime de lucruri jefuite.

Beghișev, un țăran din Penza, povestește: „În septembrie, ne-am dus cu toții să devastăm domeniul lui Logvin (moșia lui mai fusese devastată și în 1905). Pe drumul spre și dinspre moșia acestuia mergea un șir de atelaje, iar sute de bărbați și femei începuseră să mâne și să ia vitele, cerealele și celelalte lucruri". Detașamentul cerut de administrația zemstvei a încercat să recupereze câte ceva din lucrurile luate, dar erau vreo cinci sute de femei și de bărbați din plasă adunați acolo și detașamentul „s-a risipit". Pe soldați, în mod evident, nu-i trăgea inima să restabilească drepturile călcate în picioare ale moșierilor.

Din amintirile țăranului Gaponenko, începând din ultimele zile ale lui septembrie, în gubernia Tavriceski, „țăranii au început să distrugă moșiile, să pună pe fugă administratorii, să ia cerealele din hambare, animalele de muncă, inventarul fix... Până și obloanele de la ferestre, ușile de la clădiri, podelele din camere și acoperișurile de zinc au fost smulse și luate". „Mai întâi, au venit numai pe jos, luând lucruri și plecând cu ele – povestește Grunko, un țăran din Minsk –, dar, după aceea, cei ce aveau cai i-au înhămat și au luat de acolo cu carele. Nu s-a făcut nicio pauză... Au tot dus așa, pe jos sau cu carul, începând de la prânz, două zile și două nopți fără întrerupere. În aceste două zile, au curățat tot." Din spusele țăranului moscovit Kuzmiciov, confiscarea averii era justificată așa: „Moșierul a fost al nostru, noi am muncit pentru el, iar bunurile pe care le avea numai noi trebuie să le primim". Cândva, nobilul le spunea iobagilor: „Voi sunteți ai mei și tot ce e al vostru e al meu". Acum, țăranii răspundeau: „Boierul e al nostru și toate bunurile lui sunt ale noastre".

„În unele locuri, moșierii au început să fie tulburați noaptea – își aduce aminte un alt țăran din Minsk, Novikov. Oamenii dădeau tot mai des foc la conacele moșierilor." A venit rândul moșiei marelui-duce Nikolai Nikolaevici, fostul comandant suprem. „După ce am luat tot ce puteam lua, am început să stricăm sobele și să luăm capacele de fontă, să scoatem podeaua și scândurile și să cărăm toate astea acasă..." În spatele acestor acțiuni distructive stătea un calcul multisecular, milenar, propriu tuturor războaielor țărănești: să dărâmi până-n temelii pozițiile întărite ale dușmanului, să nu rămână niciun loc unde să-și pună capul. „Cei mai chibzuiți – își amintește un țăran din Kursk, Țîgankov – spuneau: «Nu trebuie distruse construcțiile, o să avem nevoie de ele... pentru școli și spitale», dar majoritatea striga că trebuie distrus tot, ca să

nu aibă unde să se mai ascundă, în caz de ceva, dușmanii noștri...” „Țăranii au luat toată averea moșierilor – povestește un țăran din Orel, Savcenko –, i-au gonit de la moșii, au rupt ferestrele de la casele lor, ușile, podelele, tavanele... Soldații spuneau că, dacă distrugi cuiburile de lup, trebuie să-i nimicești și pe lupi. Din cauza unor asemenea amenințări, moșierii mai mari, însemnați s-au ascuns, de aceea n-au fost ucideri de moșieri.”

În satul Zalesie, gubernia Vitebsk, țăranii au incendiat hambarele cu cereale și fân de la moșia ce-i aparținea francezului Bernard. Ei erau cu atât mai puțin înclinați să se uite la cetățenie, cu cât moșierii se grăbiseră să-și pună pământurile pe numele unor străini privilegiați. „Ambasada Franței a cerut să se ia măsuri.” În fâșia din preajma frontului, la mijlocul lui octombrie, era greu să se ia „măsuri” chiar și în favoarea ambasadei Franței.

Distrugerea unei mari moșii din apropiere de Riazan a durat patru zile, iar „la jaf au luat parte chiar și copii”. Uniunea Proprietarilor de Pământ a adus la cunoștința miniștrilor că, dacă nu se iau măsuri, atunci „o să apară lințaje, foamete și război civil”. Nu e clar de ce moșierii vorbeau încă la viitor despre războiul civil.

La Congresul Cooperativelor de la începutul lui septembrie, Berkenheim, unul dintre conducătorii marilor țărani negustori, spunea: „Sunt convins că nu toată Rusia s-a transformat într-o casă de nebuni, că, deocamdată, a înnebunit mai ales populația din marile orașe”. Această voce plină de automulțumire a unei părți a țărănimii avute și conservatoare rămăsese mult în urmă: chiar în luna aceea, satul se smulgea definitiv din toate balamalele chibzuinței și, prin lupta sa turbată, depășea cu mult „casele de nebuni” ale orașelor.

În aprilie, Lenin crezuse că era încă posibil ca cooperatorii patrioți și chiaburii să tragă după ei marea masă a țăranilor spre un acord cu burghezia și moșierii. De aceea, el ceruse neobosit crearea unor soviete separate de deputați ai muncitorilor agricoli și a unei organizații de sine stătătoare a țăranilor celor mai săraci. Lună după lună s-a văzut totuși că această parte a politicii bolșevice nu putea fi înfăptuită. În afara provinciilor baltice, nu existau deloc soviete ale muncitorilor agricoli. Țărănimea săracă nu descoperise aceste forme de sine stătătoare de organizare. A explica asta numai prin starea de înapoiere a muncitorilor agricoli și a celor mai sărace pături ale satelor ar fi însemnat însă să ocolești esența problemei. Motivul principal ținea chiar de natura sarcinii istorice reprezentate de revoluția agrară democratică.

În cazul celor mai importante două probleme – arenda și munca salariată – a devenit cât se poate de limpede că interesele generale ale luptei cu reminiscențele iobăgiei tăiau calea spre o politică independentă nu numai a țărănimii sărace, dar și a muncitorilor agricoli. În Rusia europeană, țăranii luau în arendă de la moșieri 37 de milioane de desetine, adică circa 60% din tot pământul aflat în proprietate privată, și plăteau anual o arendă de 400 de

milioane de ruble. Lupta împotriva condiţiilor înrobitoare de arendă devenise, după Revoluţia din Februarie, elementul cel mai important al mișcării ţărănești. Un loc mai mic, dar totuși însemnat îl ocupase lupta muncitorilor agricoli nu numai împotriva exploatării moșierilor, dar și a ţăranilor. Arendașul se lupta pentru ușurarea condiţiilor arendei, muncitorul – pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă. Amândoi, fiecare în felul lui, porneau de la recunoașterea moșierului ca proprietar și stăpân. Dar, din momentul în care țărănimea săracă a înțeles că are posibilitatea de a duce treaba până la capăt, adică de a lua pământul în stăpânire și de a-l ocupa ea însăși, ea a încetat să se mai preocupe de problemele arendei, iar sindicatul a început să-și piardă forţa de atracţie pentru muncitorii agricoli. Asociindu-se mișcării generale, tocmai aceștia din urmă împreună cu arendașii săraci i-au conferit războiului ţărănesc ultima notă de fermitate și ireversibilitate.

Campania împotriva moșierilor n-a pus stăpânire la fel de puternic și pe polul opus al satului. Până ce lucrurile n-au ajuns la o răscoală fățișă, păturile de sus ale ţărănimii au jucat în mișcare un rol important, uneori conducător. În perioada de toamnă, ţăranii avuţi au început să se uite însă tot mai neîncrezători la extinderea războiului ţărănesc: nu știau cum se va termina totul, aveau ce pierde și atunci s-au tras deoparte. Dar n-au putut să se retragă în întregime: satul nu le-a îngăduit.

Mai închiși și mai ostili decât „ai lor", adică decât chiaburii aparţinând obștii, erau micii proprietari de pământ aflaţi în afara obștii. La nivelul întregii ţări, gospodăriile care aveau în posesie loturi de până la 50 de desetine erau în număr de 600.000. Ele constituiau în multe părţi coloana vertebrală a cooperaţiei și înclinau din punct de vedere politic, mai ales în sud, spre conservatoarea Uniune Ţărănească, ce era deja o punte spre cadeţi. „Ţăranii care se rupseseră de obște și țăranii bogaţi îi susţineau – potrivit lui Gulis, un ţăran din Minsk – pe moșieri, încercând să-i liniștească cu vorbe pe ţărani." Din loc în loc, sub influenţa condiţiilor locale, lupta din interiorul clasei ţărănești a căpătat un caracter violent încă înainte de Revoluţia din Octombrie. Cel mai tare au suferit aici ţăranii care se rupseseră de obște. „Aproape toate fermele – povestește Kuzmiciov, un ţăran din Nijni-Novgorod – au fost incendiate, averea lor a fost în parte distrusă, în parte luată de ţărani." Un ţăran separat de obște era „o slugă a moșierului, o persoană care avea în grijă casele de vacanţă din pădure ale moșierilor; era favoritul poliţiei, al jandarmeriei și al domnilor săi". Cei mai bogaţi ţărani și negustori din mai multe plase ale judeţului Nijni-Novgorod au dispărut toamna și s-au întors la casele lor abia peste doi-trei ani.

Totuși, în cea mai mare parte a ţării, relaţiile din interiorul satelor nu deveniseră încă atât de violente. Chiaburii se comportau cu diplomație, puneau frâne și se opuneau, dar încercau să nu se împotrivească prea tare „ob-

știi". Ţăranii obișnuiţi îi urmăreau la rândul lor cu multă vigilenţă pe chiaburi, nelăsându-i să se unească cu moșierii. Lupta dintre aristocraţi și ţărani pentru influenţa asupra chiaburilor s-a desfășurat în forme diferite de-a lungul întregului an 1917, mergând de la o presiune „amicală" până la teroarea dezlănţuită.

În timp ce proprietarii de latifundii deschideau lingușitori ușile de onoare ale adunărilor nobiliare în faţa ţăranilor proprietari, micii proprietari de pământ se distanţau în chip demonstrativ de nobili, pentru a nu pieri împreună cu ei. În limbajul politicii, asta însemna că moșierii, care, înainte de revoluţie, făcuseră parte din partidele de extremă dreaptă, se vopseau acum în culoarea liberalismului, luând-o, din cauza vechilor amintiri, drept o culoare de protecţie, în timp ce proprietarii din rândurile ţăranilor, care susţinuseră înainte adesea Partidul Cadeţilor, se trăgeau acum spre stânga.

Congresul micilor proprietari din gubernia Perm, ţinut în septembrie, s-a delimitat cu fermitate de Congresul de la Moscova al Proprietarilor de Pământ, în fruntea căruia se aflau „conţii, prinţii, baronii". Un proprietar de cincizeci de desetine spunea: „Cadeţii n-au purtat niciodată pănură și opinci și de aceea nu vor apăra niciodată interesele noastre". Îndepărtându-se de liberali, proprietarii care munceau căutau niște „socialiști" care să apere proprietatea. Unul dintre delegaţi s-a pronunţat pentru social-democraţie. „... Muncitorul? Daţi-i pământ și va veni la sat, încetând să mai scuipe sânge. Social-democraţii nu ne vor lua pământul." Era, desigur, vorba de menșevici. „N-o să dăm niciodată pământul nostru. Numai cine l-a obţinut lesne poate să se despartă de el cu ușurinţă, bunăoară moșierul. Ţăranul a dobândit pământul cu trudă."

În această perioadă de toamnă, satul se lupta cu chiaburii fără să-i respingă, ci, dimpotrivă, obligându-i să se alăture mișcării generale și să-l apere de loviturile venite dinspre dreapta. Au fost și cazuri în care refuzul de a participa la devastarea unei moșii a fost pedepsit cu moartea neascultătorului. Chiaburul se eschiva cât putea, dar, în ultimul moment, după ce se mai scărpina o dată la ceafă, înhăma la căruţa ferecată niște cai bine hrăniţi și se ducea să-și ia partea. Adesea, era vorba de partea leului. „Cei ce au tras foloase din asta – povestește Beghișev, ţăran din Penza – au fost în primul rând ţăranii înstăriţi, care aveau la dispoziţie cai și oameni." Aproape în aceiași termeni se exprimă și Savcenko, ţăran din Orel: „Cel mai mare folos l-au avut chiaburii, care erau ghiftuiţi și aveau cu ce să ducă lemnele..."

Din calculele lui Vermenicev, din cele 4.954 de conflicte agrare cu proprietarii de pământ din perioada februarie-octombrie, numai 324 au fost cu burghezia ţărănească. Este un raport extrem de clar! Fie și numai atât și e incontestabil că, în esenţa sa socială, mișcarea ţărănească din 1917 n-a fost îndreptată împotriva capitalismului, ci a rămășiţelor iobăgiei. Lupta cu chiaburii a început abia mai târziu, în 1918, după lichidarea completă a moșierilor.

Caracterul pur democratic al mișcării țărănești, care ar fi trebuit să-i confere democrației oficiale o forță uriașă, i-a scos la iveală, de fapt, din plin putreziciunea. Dacă e să privim de sus în jos, țărănimea era condusă peste tot de eseri, îi alegea, îi urma, aproape se unea cu ei. La Congresul din mai al Sovietelor Țărănești, Cernov obținuse la alegerile pentru Comitetul Executiv 810 voturi, Kerenski – 804, în timp ce Lenin adunase numai 20. Nu degeaba Cernov se numea pe sine ministrul satelor! Dar nu degeaba și strategia satelor s-a îndepărtat așa de drastic de strategia lui Cernov.

Izolarea gospodăriilor îi făcea pe țărani, așa de fermi în lupta cu un moșier concret, neputincioși în fața moșierului abstract incarnat de stat. De aici și nevoia organică a țăranului de a se sprijini pe un stat imaginar în locul celui real. În vechime, el înălța domnitori impostori, se aduna în jurul unui închipuit ucaz de aur al țarului sau în jurul legendei despre pământul dreptății. După Revoluția din Februarie, el s-a strâns sub steagul „Pământ și libertate" al eserilor, căutând în el ajutor împotriva moșierului liberal care devenise comisar. Programul narodnicilor se raporta la statul real al lui Kerenski precum ucazul închipuit al țarului la autocratul real.

În programul eserilor au fost mereu multe lucruri utopice: ei se pregăteau să construiască socialismul pe baza micii gospodării producătoare de mărfuri. Dar esența programului era democrat-revoluționară: confiscarea pământului moșieresc. Obligat să-și pună programul în practică, partidul s-a încurcat în coaliție. Nu numai moșierii s-au ridicat împotriva confiscării pământului, dar și bancherii cadeți: proprietatea funciară fusese ipotecată la bănci pentru nu mai puțin de 4 miliarde de ruble. Pregătindu-se să se târguiască în Adunarea Constituantă cu moșierii la preț, dar să încheie totul într-un mod amiabil, eserii au încercat plini de zel să țină țăranul departe de pământ. Astfel, ei n-au pierdut din cauza caracterului utopic al socialismului lor, ci a lipsei de consistență democratică. Verificarea utopismului lor ar fi cerut ani întregi. Trădarea lor față de democratismul agrar a devenit clară în câteva luni: sub un guvern eser, țăranii au fost nevoiți să ia calea răscoalei pentru a îndeplini programul eserilor.

În iulie, când guvernul a lovit satele cu represiunea sa, țăranii s-au aruncat fără să se gândească prea mult sub protecția acelorași eseri: ei căutau apărare la Pilat cel mic în fața lui Pilat cel mare. Luna celei mai mari slăbiri a poziției bolșevicilor la orașe a devenit luna celei mai mari expansiuni a eserilor la sate. Așa cum se întâmplă de obicei, mai ales într-o epocă revoluționară, perioada de vârf a acestei influențe organizaționale a coincis însă cu începutul decăderii politice. Ascunzându-se la eseri din calea loviturilor guvernului eser, țăranii și-au pierdut tot mai mult încrederea și în guvern, și în partid. Astfel, umflarea organizațiilor esere de la sate a devenit un pericol de moarte pentru acest partid universal, care de jos se răscula, iar de sus reprima.

La Moscova, la o adunare de pe 30 iulie a Organizaţiei din Armată, un delegat de pe front, eser el însuși, spunea că, deși ţăranii se considerau încă eseri, între ei și partid apăruse o fisură. Soldaţii au confirmat: sub influenţa agitaţiei esere, ţăranii erau încă ostili bolșevicilor, dar chestiunea pământului și a puterii era rezolvată în realitate în manieră bolșevică. Bolșevicul Povoljski, care activa în zona Volgăi, confirmă că eserii cei mai respectaţi, participanţi la mișcarea din 1905, se simţeau tot mai daţi la o parte: „Ţăranii îi numeau «bătrâni», se purtau cu ei cu un respect aparent, dar votau în felul lor". Muncitorii și soldaţii îi învăţaseră pe ţărani să voteze și să acţioneze „în felul lor".

E imposibil de cântărit influenţa revoluţionară a muncitorilor asupra ţăranilor: ea a avut un caracter permanent, molecular, atotpătrunzător și, de aceea, cu neputință de calculat. Întrepătrunderea reciprocă era ușurată de faptul că o parte însemnată a întreprinderilor industriale era amplasată la ţară. Dar până și muncitorii din Petrograd, cel mai european dintre orașe, păstrau legături apropiate cu satul natal. Șomajul, tot mai mare în timpul verii, și lock-outurile aruncaseră în sate mii de muncitori; cea mai mare parte a lor au devenit agitatori și conducători.

În mai-iunie, la Petrograd s-au creat cluburi muncitorești organizate după regiunea de baștină – gubernie, judeţ, chiar plasă. Coloane întregi din presa muncitorească erau consacrate anunţurilor legate de adunările acestor cluburi, unde se ascultau rapoarte despre călătoriile prin sate, se dădeau instrucţiuni pentru delegaţi, se căutau fonduri bănești pentru agitaţie. Cu puţin timp înaintea revoluţiei, aceste cluburi se vor aduna în jurul unui birou central special, aflat sub conducerea bolșevicilor. Mișcarea lor se va răspândi în scurtă vreme la Moscova, Tver și, probabil, și în alte centre industriale.

Totuși, în ce privește influenţa directă asupra satului, soldaţii au fost și mai importanţi. Numai în condiţiile artificiale ale frontului sau ale cazărmii din oraș, tinerii ţărani, depășindu-și într-o anumită măsură izolarea, au ajuns să fie puși faţă în faţă cu probleme de anvergură naţională. Cu toate acestea, lipsa de autonomie politică s-a văzut și aici. Căzând invariabil sub conducerea inteligheņţiei patriotice și conservatoare și năzuind să se elibereze de ea, ţăranii au încercat să se regrupeze în cadrul armatei separat de celelalte grupuri sociale. Puterea n-a privit cu ochi buni aceste tentative, Ministerul de Război s-a opus, eserii n-au dat niciun ajutor, astfel încât sovietele de deputaţi ai ţăranilor au avut o influenţă foarte slabă asupra armatei. Chiar și în cele mai favorabile condiţii, ţăranul nu-și poate transforma cantitatea zdrobitoare în calitate politică!

Sovietele soldaţilor ţărani au reușit să aibă o activitate mai amplă numai în marile centre industriale, sub influenţa directă a muncitorilor. Astfel, între aprilie 1917 și 1 ianuarie 1918, Sovietul din Petrograd al ţăranilor a trimis la sate 1.395 de agitatori cu mandate speciale; cam tot atâţia au plecat și fără

mandate. Delegaţii au umblat prin 65 de gubernii. La Kronstadt, urmând exemplul muncitorilor, printre marinari și soldaţi s-au format cluburi organizate după locul de baștină, care le dădeau delegaţilor legitimaţii cu „drept" de călătorie gratuită pe căile ferate și cu vapoarele. Liniile private au acceptat fără crâcnire aceste legitimaţii, dar pe cele ale statului au apărut conflicte.

Delegaţii oficiali ai organizaţiilor erau totuși niște picături în oceanul ţărănesc. O activitate incomparabil mai însemnată au avut-o sutele de mii și milioanele de soldaţi care părăseau de capul lor frontul și garnizoanele din spatele frontului, purtând în urechi lozincile puternice ale discursurilor de la mitinguri. Tăcuţii de pe front deveneau la ei în sat niște vorbăreţi. Iar doritori să-i asculte nu lipseau. „Printre ţăranii din jurul Moscovei – povestește Muralov, unul dintre bolșevicii moscoviţi – s-a observat o mare cotitură spre stânga... Satele și comunele din regiunea Moscovei erau pline de dezertori de pe front. Tot acolo veneau și proletarii din capitală care nu se rupseseră încă de sat." Din spusele ţăranului Naumcenko, satele adormite din regiunea Kaluga „au fost trezite la viață de soldaţii ce veniseră de pe front din diverse motive în perioada iunie-iulie". Un comisar din Nijni-Novgorod raporta că „toate încălcările legii și tulburările au legătură cu apariţia în perimetrul guberniei a dezertorilor, a soldaţilor lăsaţi la vatră sau a delegaţilor trimiși de comitetele regimentelor". Administratorul-șef al moșiilor din judeţul Zolotonoșski ale prinţesei Bariatinskaia se plângea în august de samavolnicia comitetului agrar, unde era președinte un marinar din Kronstadt, Gatran. „Soldaţii și marinarii veniţi în permisie – raporta un comisar din judeţul Bugulminski – fac agitaţie cu scopul de a crea anarhie și o stare ce îndeamnă la distrugeri." „În judeţul Mglinski, în satul Belogoș, un marinar sosit aici a interzis de capul lui tăiatul și transportarea lemnelor și a bârnelor din pădure." Chiar dacă nu soldaţii începeau lupta, ei erau cei care o încheiau. În judeţul Nijni-Novgorod, ţăranii au încolţit o mănăstire de femei, au cosit pajiștile, au rupt gardurile și nu le lăsau pe măicuţe în pace. Stareţa nu s-a lăsat, iar miliţienii i-au luat pe ţărani să-i pedepsească. „Și totul a ţinut așa – scrie ţăranul Arbekov – până la venirea soldaţilor. Cei de pe front au luat de îndată taurul de coarne": mănăstirea a fost evacuată. Din spusele ţăranului Bobkov, în gubernia Moghilev, „soldaţii care s-au întors de pe front acasă au fost primii conducători ai comitetelor și au organizat alungarea moșierilor".

Cei de pe front aduceau cu ei fermitatea grea a unor oameni care se obișnuiseră să discute cu ceilalţi cu pușca și cu baioneta. Până și soţiile soldaţilor împrumutaseră de la soţi starea de spirit combativă. „În septembrie – povestește Beghișev, un ţăran din Penza – a fost o mișcare puternică a soţiilor de soldaţi, care se pronunţau în adunări pentru jefuirea moșiilor." Același lucru se observa și în alte gubernii. Și în orașe, soţiile soldaţilor erau adesea un ferment.

Din calculele lui Vermenicev, situaţiile în care în fruntea tulburărilor ţărăneşti s-au aflat soldaţii au fost de 1% în martie, 8% în aprilie, 13% în septembrie și 17% în octombrie. Un asemenea calcul nu poate pretinde precizie; dar tendinţa generală se vede fără îndoială. Conducerea temporizatoare a dascălilor, conţopiștilor și slujbașilor eseri a fost înlocuită de conducerea soldaţilor, care nu se dădeau în lături de la nimic.

Parvus, un scriitor marxist german remarcabil la vremea sa, care a știut să adune avere în timpul războiului, dar și-a pierdut principiile și spiritul pătrunzător, i-a comparat pe soldaţii ruși cu mercenarii medievali, jefuitori și violatori. Pentru asta trebuia să nu vezi că, în ciuda tuturor lucrurilor urâte pe care le făceau, soldaţii ruși nu erau decât organul executiv al celei mai mari revoluţii agrare din istorie.

Cât timp mișcarea n-a rupt-o de tot cu legalitatea, trimiterea de trupe în sate a păstrat un caracter mai curând simbolic. Dar pentru represiune nu se puteau folosi decât cazacii. „În judeţul Serdobski au fost trimiși 400 de cazaci... Măsura asta a liniștit lucrurile. Ţăranii declară că o să aștepte Adunarea Constituantă", scria, pe 11 octombrie, ziarul liberal *Russkoe Slovo*. 400 de cazaci erau o motivaţie serioasă în favoarea Adunării Constituante! Dar nu existau destui cazaci și, în plus, ei înșiși începeau să se clatine. În același timp, guvernul avea nevoie să recurgă tot mai des la „măsuri ferme". În primele patru luni, Vermenicev a numărat 17 cazuri de trimitere a unei forţe armate împotriva ţăranilor; în iulie și august – 39, iar în septembrie și octombrie – 105.

A-i potoli pe ţărani cu forţa armelor însemna a turna gaz pe foc. În marea majoritate a cazurilor, soldaţii treceau de partea ţăranilor. Un comisar judeţean din gubernia Podoliei raporta: „Organizaţiile din armată și chiar anumite unităţi rezolvă probleme sociale și economice, îi obligă (?) pe ţărani să facă confiscări și să taie păduri, iar uneori, din loc în loc, participă chiar ele la jafuri... Trupele locale refuză să ia parte la curmarea violenţelor..." Astfel, răscoala satului distrugea ultimele puncte solide din armată. Nici nu putea fi vorba ca, în condiţiile unui război ţărănesc condus de muncitori, armata să accepte să fie trimisă împotriva insurecţiei din orașe.

Ţăranii au aflat pentru prima oară lucruri noi despre bolșevici – iar nu cele pe care li le spuseseră eserii – de la muncitori și soldaţi. Lozincile lui Lenin și numele lui pătrundeau în sate. Plângerile din ce în ce mai dese împotriva bolșevicilor aveau totuși, în multe cazuri, un caracter imaginar sau exagerat: moșierii sperau ca, în felul acesta, să obţină mai lesne ajutor. „În judeţul Ostrovski e o anarhie completă în urma propagandei bolșevismului." Din gubernia Ufa: „Un membru al comitetului de plasă, Vasiliev, răspândește programul bolșevicilor și declară pe față că moșierii vor fi spânzuraţi". Un moșier din Novgorod, Polonnik, care căuta „protecţie împotriva jafurilor", nu uita să adauge: „comitetele executive sunt arhipline de bolșevici"; asta înseam-

nă că erau persoane ostile moșierului. „În august – își amintește Zumorin, un țăran din Simbirsk –, prin sate au început să vină muncitori, făcând agitație pentru Partidul Bolșevicilor, vorbind despre programul lui." Un anchetator din județul Sebejski a cercetat cazul unei țesătoare venite de la Petrograd, Tatiana Mihailova, de 26 de ani, care îndemnase în satul ei „la răsturnarea Guvernului Provizoriu și lăudase tactica lui Lenin". În gubernia Smolensk, spre sfârșitul lui august, așa cum mărturisește țăranul Kotov, „oamenii au început să se intereseze de Lenin, au început să asculte vocea lui Lenin..." În zemstvele de plasă erau aleși totuși, în mare majoritate, eseri.

Partidul Bolșevic încerca să se apropie mai mult de țărani. Pe 10 septembrie, Nevski i-a cerut Comitetului din Petrograd să înceapă scoaterea unui ziar țărănesc: „Trebuie să facem în așa fel încât să nu trecem prin ce-a trecut Comuna din Paris, când țăranii n-au înțeles Parisul, iar Parisul nu i-a înțeles pe țărani". Ziarul *Bednota* a început să iasă în curând. Dar activitatea propriu-zisă a partidului în mijlocul țăranilor era încă nesemnificativă. Forța Partidului Bolșevic nu stătea în mijloacele tehnice, nici în aparat, ci în politica corectă. Așa cum curenții de aer împrăștie semințele, viforul revoluției împrăștia ideile lui Lenin.

„Spre luna septembrie – își amintește Vorobiev, un țăran din Tver –, nu numai cei de pe front, dar și țăranii săraci au început să se ridice tot mai des și mai curajos la adunări în apărarea bolșevicilor..." „Printre țăranii săraci și printre unii mijlocași – confirmă Zumorin, un țăran din Simbirsk –, numele lui Lenin era pe buzele tuturor, numai despre Lenin se vorbea." Un țăran din Novgorod, Grigoriev, povestește cum un eser din plasă îi numise pe bolșevici „jefuitori" și „trădători". Țăranii au început să urle: „Jos câinele, dă-i cu bolovanul! Lasă poveștile, unde-i pământul? Ajunge! Să vină bolșevicii!" Se prea poate ca acest episod – ca el au fost multe – să facă deja parte din perioada de după Octombrie: în amintirea țăranilor, faptele se păstrează cu putere, dar cronologia e slabă.

Soldatul Cinionov, care adusese la el, în gubernia Orel, un cufăr cu literatură bolșevică, a fost primit de satul natal cu dușmănie: probabil e aur german. Dar, în octombrie, „celula din plasă avea aproape 700 de membri, o grămadă de puști și era gata să sară mereu în ajutorul puterii sovietelor". Bolșevicul Vraciov povestește că țăranii din gubernia Voronej, exclusiv agricolă, „după ce s-au trezit din amețeala produsă de eseri, au început să se intereseze de partidul nostru, drept pentru care aveam deja câteva celule sătești și de plasă, abonați la ziarele noastre și primeam numeroși delegați ai satelor în mica încăpere a comitetului nostru". În gubernia Smolensk, din amintirile lui Ivanov, „bolșevicii erau foarte puțini în sate, deloc numeroși în județe, ziare bolșevice nu erau, manifestele apăreau foarte rar... și, cu toate acestea, cu cât ne-am apropiat mai mult de octombrie, cu atât satele s-au întors mai tare spre bolșevici..."

„În judeţele în care înainte de octombrie a existat o influenţă bolșevică în soviete – scrie același Ivanov –, stihia distrugerii moșiilor fie nu s-a manifestat, fie s-a manifestat într-un grad mai mic." Totuși, în privinţa asta, lucrurile n-au stat peste tot la fel. „Cererile bolșevicilor de a se da pământ ţăranilor – povestește, de exemplu, Tadeusz – au fost preluate extraordinar de repede de masele de ţărani din judeţul Moghilev, care au devastat moșiile, pe unele le-au incendiat, au luat fânul, lemnele." În realitate, nu există o contradicţie între aceste informaţii. Fără îndoială, agitaţia generală a bolșevicilor alimenta războiul civil de la sate. Dar, acolo unde bolșevicii apucaseră să-și înfigă rădăcini mai adânc, ei s-au străduit, firește fără a slăbi presiunea ţăranilor, s-o ordoneze și să micșoreze pagubele.

Problema pământului era legată de altele. Mai ales în ultima perioadă a războiului, țăranul suferea atât ca vânzător, cât și ca cumpărător: cerealele i se luau la preţuri fixe, în vreme ce produsele industriale deveneau tot mai inaccesibile. Problema corelaţiei economice dintre sat și oraș, care urma să devină mai târziu, sub numele de „foarfeca prețurilor", problema centrală a economiei sovietice, își arăta deja chipul amenințător. Bolșevicii le spuneau ţăranilor: sovietele trebuie să ia puterea, să vă transmită vouă pământul, să încheie războiul, să demobilizeze industria, să stabilească un control muncitoresc asupra producţiei, să reglementeze relaţia dintre preţul produselor industriale și al celor agricole. Oricât de sumar era acest răspuns, el arăta calea. „Peretele despărţitor dintre noi și ţărani – spunea Troţki pe 10 octombrie, la o conferinţă a comitetelor de uzină – îl reprezintă sfetnicii de felul lui Avksentiev. Trebuie spart acest perete. Trebuie să i se explice satului că toate încercările muncitorilor de a-i ajuta pe ţărani prin dotarea satelor cu mașini agricole nu vor avea niciun rezultat câtă vreme producţia nu va fi organizată și nu va fi supusă controlului muncitoresc." În acest sens, conferinţa a redactat un manifest către ţărani.

Între timp, muncitorii din Petrograd creaseră în uzine niște comisii speciale, care adunau metal, piese rebutate și resturi, pe care le puneau la dispoziţia unui centru special numit „De la muncitori pentru ţărani". Resturile erau folosite la producerea de instrumente agricole foarte simple și de piese de schimb. Această primă intervenţie planificată a muncitorilor în mersul producţiei, încă nesemnificativă ca volum, în care scopul agitatoric îl depășea pe cel economic, deschidea totuși o perspectivă pentru viitorul apropiat. Speriat de intervenţia bolșevicilor în regiunea sacră a satului, Comitetul Executiv Țărănesc a făcut o încercare de a pune mâna pe noua idee. Dar a lupta cu bolșevicii în arena orașului era deja peste puterile conciliatorilor îmbătrâniţi, cărora, chiar și la ţară, le fugea pământul de sub picioare.

Ecoul agitaţiei bolșevice „a tulburat așa de tare ţărănimea săracă – va scrie mai târziu Vorobiev, ţăranul din Tver –, încât se poate afirma categoric:

dacă Octombrie nu s-ar fi produs în octombrie, atunci ar fi avut loc în noiembrie". Această descriere plastică a forţei politice a bolșevismului nu contrazice faptul slăbiciunii organizatorice a acestuia. Numai prin niște disproporţii așa de puternice își poate face revoluţia drum. Tocmai de aceea – în paranteză fie spus – mișcarea ei nu poate să intre în cadrele unei democraţii formale. Pentru a realiza revoluţia agrară, în octombrie sau în noiembrie, ţărănimea n-avea altă soluţie decât să folosească ţesătura destrămată a aceluiași Partid al Eserilor. Elementele lui de stânga s-au grupat repede și în chip haotic sub presiunea răscoalei ţărănești, urmându-i pe bolșevici și rivalizând cu ei. În cursul următoarelor luni, transformarea politică a ţăranilor se va desfășura în primul rând sub drapelul sfâșiat al eserilor de stânga: acest partid efemer va deveni o formă reflectată și instabilă a bolșevismului sătesc, o punte temporară între războiul ţărănesc și revoluţia proletară.

Revoluţia agrară avea nevoie de propriile organe locale. Cum arătau ele? La sate existau organizaţii de diverse tipuri: de stat, cum erau comitetele executive de plasă, comitetele agrare și de aprovizionare; sociale, precum sovietele; pur politice, ca partidele; în sfârșit, organe ale administraţiei locale, reprezentate de zemstvele de plasă. Sovietele ţăranilor apucaseră să se dezvolte numai la nivelul guberniei și, în parte, al judeţului; erau puţine soviete de plasă. Zemstvele de plasă se înrădăcinau cu greu. În schimb, comitetele agrare și executive, care fuseseră gândite ca organe ale statului, au devenit, oricât ar părea de ciudat la prima vedere, organe ale revoluţiei ţărănești.

Comitetul Agrar General, format din funcţionari, moșieri, profesori, agronomi, politicieni eseri și câțiva ţărani îndoielnici, era, de fapt, frâna centrală a revoluţiei agrare. Comitetele guberniale nu erau decât niște curele de transmisie ale politicii guvernamentale. Comitetele de judeţ oscilau între ţărani și autorităţi. Dar comitetele de plasă, alese de ţărani și acţionând la faţa locului, sub privirile satului, deveniseră o armă a mișcării agrare. Faptul că membrii comitetelor se prezentau de obicei ca făcând parte din rândul eserilor nu schimba lucrurile: ei se aliniau după casa ţăranului, nu după conacul nobilului. Ţăranii apreciau în mod deosebit caracterul oficial al comitetelor lor agrare, văzând în ele un soi de autorizaţie de funcţionare pentru războiul civil.

„Ţăranii spun că nu recunosc pe nimeni în afară de comitetul de plasă – se plângea încă din mai unul dintre șefii miliţiei din judeţul Saransk –, în schimb, comitetele judeţene și cele orășenești lucrează în interesul proprietarilor de pământ." Potrivit unui comisar din Nijni-Novgorod, „încercările unor comitete de plasă de a se lupta cu acţiunile samavolnice ale ţăranilor s-au terminat mereu cu un eșec și au atras după sine schimbarea întregii echipe". „Comitetele au fost mereu – afirmă Denisov, un țăran din Pskov – de partea mișcării ţărănești, împotriva moșierilor, pentru că în ele era aleasă partea cea mai revoluţionară a ţăranilor, precum și soldaţi veniţi de pe front."

În comitetele judeţene și mai ales guberniale conducea „inteligheņţia" funcţionărească, care încerca să aibă relaţii pașnice cu moșierii. „Ţăranii au văzut – scrie Iurkov, un ţăran din regiunea Moscovei – că era aceeași pălărie, dar întoarsă pe dos, aceeași putere, dar cu nume schimbat." „Se observă – raporta un comisar din Kursk – tendinţa... de a organiza noi alegeri pentru comitetele judeţene, care aplică cu intransigenţă dispoziţiile Guvernului Provizoriu." Totuși, țăranilor le era greu să ajungă până la comitetul judeţean: legătura politică a satelor și a plaselor era asigurată de eseri, așa că ţăranii trebuiau să acţioneze prin intermediul partidului a cărui misiune principală era întoarcerea pălăriei pe dos.

Uimitoare la prima vedere, răceala ţăranilor faţă de sovietele care luaseră ființă în martie avea, de fapt, niște motive adânci. Sovietul nu era o organizaţie specială, precum comitetul agrar, ci un organ general al revoluţiei. Or, în domeniul politicii generale, ţăranul nu poate face niciun pas fără o conducere. Toată problema este de unde vine ea. Sovietele ţărănești guberniale și judeţene se constituiseră, la iniţiativa și, în mare măsură, cu fondurile cooperativelor, nu ca organe ale revoluţiei ţărănești, ci ca instrumente ale unei tutele conservatoare asupra ţăranilor. Satul răbda sovietele eserilor de dreapta ca pe un scut împotriva puterii. La el acasă, prefera comitetele agrare.

Pentru a împiedica satele să se închidă într-un cerc al „intereselor pur ţărănești", guvernul a grăbit crearea de zemstve democratice. Lucrul acesta a fost de ajuns pentru a-l pune în gardă pe ţăran. Alegerile au trebuit să fie adesea impuse. „Au fost cazuri de încălcări ale legii – raporta comisarul din Penza –, în urma cărora alegerile au fost anulate." În gubernia Minsk, ţăranii l-au arestat pe președintele comisiei electorale de plasă, prinţul Druţki-Liubeţki, acuzându-l de falsificarea listelor: nu le era ușor ţăranilor să se înţeleagă cu prinţul în rezolvarea democratică a unei dispute seculare. Comisarul din judeţul Bugulminski raporta: „Alegerile pentru zemstvele de plasă din judeţ nu s-au desfășurat deloc conform planului... Componenţa aleșilor este exclusiv ţărănească, se observă o înstrăinare vizibilă de inteligheņţia locală, mai ales de proprietarii de pământ". Din acest punct de vedere, zemstva se deosebea prea puţin de comitete. „Faţă de inteligheņţie și mai ales faţă de proprietarii de pământ – se plângea comisarul gubernial din Minsk –, atitudinea masei ţărănești este negativă." Într-un ziar din Moghilev din 23 septembrie se putea citi: „Activitatea de la ţară a inteligheņţiei e însoţită de riscuri dacă nu se promite în chip categoric ajutorul în vederea transferului imediat al pământului către ţărani". Acolo unde înţelegerea, ba chiar comunicarea dintre principalele clase devine imposibilă, terenul pentru instituţiile democraţiei dispare. Eșecul zemstvelor de plasă prevestea fără greș eșecul Adunării Constituante.

„Ţărănimea locală – raporta un comisar din Nijni-Novgorod – și-a format opinia că toate legile civile și-au pierdut forţa și că toate relaţiile juridice

trebuie reglementate acum de către organizaţiile ţărăneşti." Dispunând la faţa locului de miliţie, comitetele de plasă dădeau legi locale, stabileau preţurile de arendă, reglementau salariile, își puneau la moșii administratori proprii, preluau pământurile, fâneţele, pădurile, inventarul, confiscau armele moșierilor, făceau percheziţii și arestări. Atât vocea secolelor, cât și experienţa proaspătă a revoluţiei îi spuneau ţăranului că problema pământului era o problemă de putere. Pentru revoluţia agrară era nevoie de organele unei dictaturi ţărăneşti. Ţăranul nu știa încă acest cuvânt latinesc. Dar ţăranul știa ce voia. Acea „anarhie" de care se plângeau moșierii, comisarii liberali și politicienii conciliatori era, de fapt, prima etapă a dictaturii revoluţionare la sate.

Nevoia creării în localităţi a unor organe speciale, pur ţărăneşti ale revoluţiei agrare a fost susţinută de Lenin încă din timpul evenimentelor din 1905-1906. „Comitetele revoluţionare ţărăneşti – declara el la Congresul partidului de la Stockholm – sunt singura cale pe care poate merge mișcarea ţărănească."[4] Ţăranul nu-l citea pe Lenin. Dar Lenin citea bine gândurile ţăranului.

Satul și-a schimbat atitudinea faţă de soviete abia spre toamnă, când sovietele însele și-au schimbat cursul politic. Sovietele bolșevice și cele ale eserilor de stânga din centrele de judeţ sau gubernie nu-i mai ţineau în frâu pe ţărani, dimpotrivă, îi împingeau înainte. Dacă, în primele luni, satul căutase în sovietele conciliatoare un adăpost legal, pentru a intra apoi într-o ciocnire dușmănoasă cu ele, acum el începea să descopere pentru prima oară în sovietele revoluţionare o conducere adevărată. Ţăranii din Saratov scriau în septembrie: „Puterea trebuie să treacă în toată Rusia în mâinile... sovietelor de deputaţi ai muncitorilor, ţăranilor și soldaţilor. Așa va fi mai sigur". Abia spre toamnă au început ţăranii să-și lege programul agrar de lozinca puterii sovietelor. Dar nici atunci ei nu știau încă cine și cum va conduce aceste soviete.

Tulburările agrare aveau în Rusia o mare tradiţie, un program simplu, dar clar, mucenicii și eroii lor locali. Experienţa grandioasă a anului 1905 nu trecuse fără să lase urme și la ţară. La asta trebuie adăugată activitatea intelectuală a sectelor, care cuprinsese milioane de ţărani. „Am cunoscut – scrie un autor bine informat – mulţi ţărani care au primit... Revoluţia din Octombrie ca pe o întrupare directă a aspiraţiilor lor religioase." Dintre toate răscoalele ţărăneşti cunoscute în istorie, mișcarea ţărănimii ruse din 1917 a fost, fără îndoială, cel mai mult fertilizată cu idei politice. Dacă ea s-a dovedit cu toate acestea incapabilă să-și creeze o conducere de sine stătătoare și să ia puterea în mâinile sale, motivul ţine de natura organică a micii gospodării izolate și

[4] Pasajul reprodus aici de Troțki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. V. I. Lenin, „Congresul de Unificare al PMSDR. 10-25 aprilie (23 aprilie-8 mai) 1906. Cuvânt de încheiere în problema agrară", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 12, București, Editura Politică, 1962, p. 353. *(N. red.)*

tradiţionaliste: sugând toate sevele din ţăran, ea nu-l înzestrează, în schimb, cu capacitatea generalizării.

În practică, libertatea politică a ţăranilor a însemnat libertatea de a alege între diverse partide orășenești. Dar nici măcar această alegere nu s-a făcut a priori. Prin răscoala lor, ţăranii i-au împins pe bolșevici la putere. Însă, numai după ce vor lua puterea vor putea bolșevicii să cucerească țărănimea, transformând revoluţia agrară într-o lege a statului muncitoresc.

Un grup de cercetători conduși de Iakovlev a făcut o clasificare extrem de preţioasă a materialelor care descriu evoluţia mișcării agrare din februarie până în octombrie. Luând ca bază numărul de 100 de manifestări neorganizate desfășurate lunar, cercetătorii au socotit că, în aprilie, conflictele „organizate" au fost în număr de 33, în iunie – de 86, în iulie – de 120. Acesta a și fost momentul celei mai mari înfloriri a organizaţiilor esere la sate. În august, la 100 de conflicte neorganizate revin numai 62 de conflicte organizate, iar în octombrie – numai 14. Din aceste cifre, extrem de interesante cu tot caracterul lor convenţional, Iakovlev trage totuși o concluzie neașteptată: dacă, până în august, mișcarea a fost din ce în ce mai „organizată", în toamnă, dimpotrivă, ea a căpătat un caracter tot mai „stihial". Un alt cercetător, Vermenicev, ajunge la aceeași concluzie: „Reducerea ponderii mișcării organizate în perioada valului premergător lui Octombrie demonstrează caracterul stihial al mișcării din aceste luni". Dacă caracterul stihial este opus celui conștient așa cum orbirea este opusă vederii – iar asta este singura opoziţie știinţifică –, atunci ar trebui să ajungem la concluzia că gradul de conștiinţă al mișcării ţărănești crește până în august, după care începe să scadă, pentru a dispărea cu totul la începutul insurecţiei din octombrie. E evident că cercetătorii noștri n-au vrut să spună asta. Dacă ne gândim mai bine, nu e greu să ne dăm seama că, de exemplu, alegerile ţărănești pentru Adunarea Constituantă, în ciuda caracterului lor exterior „organizat", au avut un caracter incomparabil mai „stihial", adică mai iraţional, mai gregar, mai orbesc, decât atacul „neorganizat" al ţăranilor împotriva moșierilor, unde fiecare ţăran știa clar ce voia.

Spre toamnă, țărănimea n-a ales mișcarea stihială în locul celei conștiente, ci războiul civil în locul conducerii conciliatoare. Slăbirea caracterului organizat a fost, de fapt, aparentă: organizaţiile conciliatoare se prăbușeau, dar în spatele lor nu era nicidecum un vid. Pornirea pe noul drum se făcea sub conducerea directă a elementelor celor mai revoluţionare: soldaţi, marinari, muncitori. Trecând la acţiuni ferme, ţăranii convocau adesea adunări generale și chiar se îngrijeau ca hotărârile să fie semnate de toţi locuitorii satului. „În perioada de toamnă a mișcării ţărănești, cu forţele ei distructive – scrie al treilea cercetător, Șestakov –, cel mai adesea a apărut pe scenă vechiul «sfat» al ţăranilor... Sfatul era cel care le împărţea ţăranilor bunurile confiscate, prin

sfat se duceau tratativele cu moșierii și cu administraţia moșiilor, cu comisarii judeţeni și cu expediţiile punitive de tot felul...”

La întrebarea de ce au ieșit de pe scenă comitetele de plasă, care-i conduseseră pe ţărani până așa de aproape de războiul civil, materialele nu ne oferă un răspuns direct. Dar o explicaţie apare de la sine. Revoluţia își uzează destul de repede organele și instrumentele. Însuși faptul că comitetele agrare conduseseră acţiuni semipașnice le făcea puţin folositoare pentru un asalt direct. Acest motiv general era completat de unele particulare, dar la fel de serioase. Intrând pe calea războiului deschis cu moșierii, ţăranii știau foarte bine ce-i paște în caz de înfrângere. Chiar și fără să fi luat armele, destule comitete agrare se aflau deja puse sub lacăt de Kerenski. A împrăștia răspunderea devenise o necesitate tactică. Cea mai potrivită formă pentru asta o constituia obștea ţărănească. În aceeași direcţie acţiona, fără îndoială, și obișnuita neîncredere a ţăranilor unii în alţii: acum se punea problema confiscării directe și a împărţirii bunurilor moșierilor și fiecare voia să ia parte personal la asta, fără să încredinţeze nimănui drepturile sale. Astfel, ascuţirea sporită a luptei a dus la îndepărtarea temporară a organelor reprezentative în favoarea democraţiei ţărănești originare, ce lua forma sfatului și a hotărârilor adoptate de obște.

Confuzia grosolană în interpretarea caracterului mișcării ţărănești trebuie să pară extrem de neașteptată venind de sub pana cercetătorilor bolșevici. Dar nu trebuie să uităm că e vorba de niște bolșevici de formaţie nouă. Birocratizarea gândirii duce inevitabil la supraevaluarea formelor de organizare impuse de sus ţăranilor și la subaprecierea celor pe care și le dau ţăranii înșiși. Un funcţionar luminat, pe urmele unui profesor liberal, va privi procesele sociale dintr-un punct de vedere administrativ. În calitate de comisar al poporului pentru agricultură, Iakovlev va avea mai târziu aceeași atitudine sumară și birocratică faţă de ţărănime, însă într-un domeniu incomparabil mai larg și mai plin de răspundere, și anume în realizarea „colectivizării complete”. Superficialitatea teoretică se răzbună cu cruzime când e vorba de-o practică la nivel mare!

Dar până la greșelile colectivizării complete mai erau încă treisprezece ani buni. Acum era vorba numai de exproprierea proprietăţii agrare. 134.000 de moșieri tremurau încă pentru cele 80 de milioane de desetine ale lor. Cei mai ameninţaţi erau cei de la vârf, cei 30.000 de stăpâni ai vechii Rusii, care posedau 70 de milioane de desetine, adică, în medie, peste 2.000 de desetine de proprietar. Nobilul Boborîkin îi scria șambelanului Rodzianko: „Sunt moșier și nu-mi intră deloc în cap c-aș putea să-mi pierd pământul, mai ales într-un scop de necrezut: pentru experimentarea unor teorii socialiste”. Dar revoluţia are sarcina de a îndeplini tocmai ceea ce nu intră deloc în capetele clasei conducătoare.

Moșierii mai perspicace nu puteau totuși să nu vadă că nu-și vor mai putea păstra moșiile. Deja nici nu mai doreau asta: cu cât vor scăpa mai repede de pământ, cu atât mai bine. Adunarea Constituantă era pentru ei în primul rând o mare casă de compensaţii, unde statul urma să-i despăgubească nu numai pentru pământ, dar și pentru deranj.

Ţăranii proprietari aderau la acest program într-o variantă mai de stânga. Ei nu se dădeau în lături s-o termine cu nobilimea parazitară, dar se temeau să nu tulbure noţiunea de proprietare funciară. Statul e destul de bogat – spuneau ei la congresele lor – pentru a le plăti moșierilor vreo 12 miliarde de ruble. În calitate de „ţărani", ei se gândeau să se bucure în condiţii avantajoase de pământul moșierilor, plătit pe seama poporului.

Proprietarii își dădeau seama că volumul indemnizaţiilor era o mărime politică, ce va fi determinată de raportul de forţe din momentul plăţii. Până la sfârșitul lui august mai existase speranţa că Adunarea Constituantă, convocată într-o manieră kornilovistă, va trage linia reformei agrare între Rodzianko și Miliukov. Prăbușirea lui Kornilov a însemnat că clasele avute pierduseră jocul.

În cursul lunilor septembrie și octombrie, moșierii au așteptat deznodământul precum un bolnav incurabil moartea. Toamna s-a dovedit a fi epoca politicii ţărănești. Recoltele fuseseră adunate, speranţele, risipite, răbdarea, pierdută. Era timpul să se termine! Mișcarea a ieșit din matcă, a cuprins toate raioanele, a șters deosebirile locale, a atras toate păturile de la sate, a măturat toate consideraţiile legate de lege și precauţie, a devenit ofensivă, neobosită, violentă, nebunească, s-a înarmat cu fier și foc, cu revolver și grenadă, a distrus și incendiat conace, i-a alungat pe moșieri, a curăţat pământul, din loc în loc l-a udat cu sânge.

Cuiburile de nobili cântate de Pușkin, Turgheniev și Tolstoi au fost distruse. Vechea Rusie fumega. Presa liberală era o colecţie de lamentaţii și bocete legate de distrugerea parcurilor englezești, a tablourilor pictate de penelul iobagilor, a bibliotecilor de familie, a partenonurilor din Tambov, a cailor de curse, a vechilor gravuri, a taurilor de rasă. Istoricii burghezi încearcă să treacă asupra bolșevicilor răspunderea pentru „vandalismul" răfuielii ţărănești cu „cultura" nobiliară. În realitate, ţăranul rus termina o treabă începută cu multe secole înainte de apariţia bolșevicilor. El își îndeplinea sarcina istorică de progres cu singurele mijloace care erau la dispoziţia lui – barbaria revoluţionară ce schimba barbaria feudală. Mai mult, nici el, nici moșii, nici strămoșii lui nu cunoscuseră vreodată nici îndurare, nici îngăduinţă.

Când feudalii au triumfat asupra jacqueriei, cu patru secole și jumătate înaintea eliberării ţăranilor francezi, un călugăr cuvios nota în cronica sa: „Ei au pricinuit atâta rău ţării, că nu mai era nevoie de sosirea englezilor pentru a distruge regatul; aceștia nu puteau face niciodată ceea ce au făcut nobilii Franţei". Numai burghezia, în mai 1871, a depășit în violenţă nobilimea fran-

ceză. Ţăranii ruși, datorită conducerii muncitorilor, muncitorii ruși datorită sprijinului ţăranilor au scăpat de această dublă lecţie a apărătorilor culturii și umanităţii.

Relaţiile dintre principalele clase din Rusia și-au găsit reflectarea la sate. Așa cum muncitorii și soldaţii au pornit la luptă împotriva monarhiei în ciuda planurilor burgheziei, așa și ţăranii săraci au fost cei mai curajoși în lupta împotriva moșierilor, ridicându-se fără să asculte de avertismentele chiaburilor. Așa cum conciliatorii au crezut că revoluţia se va consolida definitiv din clipa în care va fi recunoscută de Miliukov, așa și ţăranul mijlocaș, care se uita în dreapta și în stânga, și-a închipuit că semnătura chiaburului va legaliza confiscările. În sfârșit, la fel cum burghezia, ostilă revoluţiei, n-a șovăit să-și asume puterea, tot astfel chiaburii, care erau împotriva distrugerilor, n-au refuzat să se bucure de roadele lor. Puterea din mâinile burghezilor, la fel ca și bunurile moșierilor din mâinile chiaburilor, n-a rezistat însă prea multă vreme, iar în ambele cazuri din aceleași motive.

Puterea revoluţiei agraro-democratice, de esenţă burgheză, s-a văzut în faptul că aceasta a depășit pentru o vreme antagonismele de clasă ale satului: muncitorul agricol l-a distrus pe moșier ajutându-l pe chiabur. Secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și al XIX-lea din istoria rusă s-au ridicat pe umerii secolului al XX-lea și l-au apăsat până la pământ. Slăbiciunea revoluţiei burgheze întârziate s-a văzut în faptul că războiul ţărănesc nu i-a împins pe revoluţionarii burghezi înainte, ci, dimpotrivă, i-a aruncat definitiv în tabăra reacţiunii. Ocnașul de ieri Ţereteli apăra de anarhie pământurile moșierilor! Abandonată de burghezie, revoluţia ţărănească s-a unit cu proletariatul industrial. În felul acesta, secolul al XX-lea nu numai că s-a eliberat de secolele trecute care-l apăsau cu greutatea lor, dar s-a ridicat pe umerii lor la o nouă înălţime istorică. Pentru ca ţăranul să-și poată curăţa și împrejmui pământul, în fruntea statului trebuia să se afle muncitorul – iată formula cea mai simplă a Revoluţiei din Octombrie.

XVI. CHESTIUNEA NAȚIONALĂ

Limba este cel mai important instrument de legătură al unui om cu celălalt și, prin urmare, și al economiei. Ea devine o limbă naţională odată cu victoria schimburilor comerciale care unesc naţiunea. Pe această bază se formează statul naţional, ca terenul cel mai comod, mai avantajos și mai normal al relaţiilor capitaliste. În Europa de Apus, epoca formării naţiunilor burgheze, dacă lăsăm la o parte lupta Ţărilor de Jos pentru independenţă și destinul Angliei insulare, a început odată cu Marea Revoluţie Franceză și s-a încheiat în esenţă, aproximativ un secol mai târziu, cu formarea Imperiului German.

Dar, în perioada în care, în Europa, statul naţional încetase deja să mai reţină în interiorul său forţele de producţie și devenise un stat imperialist, în Răsărit – în Persia, în Balcani, în China, în India –, epoca revoluţiilor naţional-democratice, al căror impuls fusese dat de Revoluţia Rusă din 1905, abia începea. Războiul balcanic din 1912 a marcat încheierea formării statelor naţionale în sud-estul Europei. Războiul imperialist care a urmat a încheiat, printre altele, lucrarea neterminată a revoluţiilor naţionale din Europa, ducând la dezmembrarea Austro-Ungariei, la crearea Poloniei independente și a statelor învecinate care s-au desprins din imperiul ţarilor.

Rusia nu s-a format ca un stat naţional, ci ca un stat de naţionalităţi. Acest lucru corespundea caracterului ei întârziat. Bazat pe o agricultură extensivă și pe niște meșteșuguri rudimentare, capitalul comercial nu s-a dezvoltat în profunzime, transformând producţia, ci prin extindere, lărgindu-și raza operaţiilor. Negustorul, moșierul și funcţionarul se deplasau de la centru spre periferie, după ţăranii risipiţi, care, căutând un pământ nou și să scape de dări, pătrundeau în teritorii noi, cu populaţii și mai înapoiate. La baza sa, expansiunea statului a fost expansiunea unei agriculturi care, cu tot caracterul ei primitiv, își arăta superioritatea faţă de nomazii de la miazăzi și răsărit. Statul de castă și birocratic care s-a format pe această bază imensă și care se lărgea neîncetat a devenit îndeajuns de puternic pentru a-și supune, spre apus, anumite naţiuni cu o cultură mai înaltă, dar incapabile, din pricina populaţiei lor

puţin numeroase sau a unei crize interne, să-și apere independenţa (Polonia, Lituania, provinciile baltice, Finlanda).

La cele 70 de milioane de ruși, care constituiau principala masă a ţării, s-au adăugat treptat în jur de 90 de milioane de „alogeni", care se împărţeau în două grupe distincte: cei din apus, care-i depășeau pe ruși prin cultura lor, și cei din răsărit, care se aflau la un nivel mai scăzut. Astfel s-a format un imperiu în care naţionalitatea dominantă constituia abia 43% din populaţie, iar 57% (dintre care 17% ucraineni, 6% polonezi, 4,5% bieloruși) erau minorităţi cu diverse grade de cultură și drepturi.

Nevoile lacome ale statului și sărăcia bazei ţărănești existente dedesubtul claselor dominante au generat cele mai crude forme de exploatare. Asuprirea naţională din Rusia era incomparabil mai brutală decât în statele vecine, nu numai de la graniţa vestică, dar și de la cea estică. Numărul mare al naţionalităţilor lipsite de drepturi și caracterul acut al acestei lipse au conferit problemei naţionale din Rusia ţaristă o forţă explozivă uriașă.

Dacă revoluţia burgheză din statele naţionale omogene dezvoltase tendinţe centripete[1] puternice, desfășurându-se sub drapelul depășirii particularismului, ca în Franţa, sau a fărâmiţării naţionale, ca în Italia și Germania, în state eterogene, precum Turcia, Rusia, Austro-Ungaria, revoluţia burgheză întârziată a declanșat, dimpotrivă, forţe centrifuge. În ciuda opoziţiei aparente a acestor procese când sunt exprimate în termenii mecanicii, funcţia lor istorică e aceeași, pentru că în ambele cazuri este vorba despre folosirea unităţii naţionale ca principal rezervor economic: pentru asta, Germania trebuia să se unească, Austro-Ungaria, dimpotrivă, să se dezmembreze.

Lenin a sesizat din vreme caracterul inevitabil al dezvoltării mișcărilor naţionale centrifuge din Rusia și s-a luptat timp de mai mulţi ani, în special cu Rosa Luxemburg, pentru celebrul paragraf 9 din vechiul program al partidului, care formula dreptul naţiunilor la autodeterminare, adică la deplina lor separare ca stat. Prin asta, Partidul Bolșevic nu lua nicidecum asupra sa propovăduirea separatismului. El se obliga numai să se opună cu vehemenţă tuturor formelor de asuprire naţională, inclusiv menţinerii cu forţa a unei naţionalităţi în graniţele unui stat comun. Numai pe calea asta, proletariatul rus putea să câștige treptat încrederea popoarelor asuprite.

Dar acesta era doar un aspect al problemei. Politica bolșevismului în domeniul naţional avea și o altă latură, în aparenţă opusă primeia, dar care, de fapt, o completa. În cadrul partidului și, în general, al organizaţiilor muncitorești, bolșevismul aplica cel mai riguros centralism, luptându-se fără încetare împotriva oricărei contaminări naţionaliste, capabile să opună muncitorii unii altora și să-i dezbine. Refuzând pe față dreptul statului burghez de a impune

[1] În original e „centrifuge" – o scăpare a autorului. *(N. red.)*

unei minorități naţionale o convieţuire forţată sau chiar și o limbă oficială, bolșevismul socotea în același timp că sarcina sa cu adevărat sacră era să lege cât mai strâns laolaltă, printr-o disciplină de clasă voluntară, muncitorii de diferite naţionalităţi. Astfel, el respingea categoric principiul naţional-federativ de construire a partidului. O organizaţie revoluţionară nu e un prototip al viitorului stat, ci numai un instrument de creare a lui. Instrumentul trebuie să fie potrivit realizării produsului, nu să-l includă în sine. Numai o organizaţie centralizată putea asigura succesul luptei revoluţionare, chiar și când era vorba de înlăturarea opresiunii centralizate a unor naţionalităţi.

Pentru naţiunile asuprite din Rusia, răsturnarea monarhiei trebuia să însemne în mod inevitabil și revoluţia lor naţională. Aici s-a petrecut totuși același lucru ca și în celelalte sfere de activitate ale regimului din Februarie: democraţia oficială, legată prin dependenţa sa politică de burghezia imperialistă, s-a dovedit cu totul incapabilă să rupă vechile lanţuri. Socotind că are un drept incontestabil de a hotărî soarta tuturor celorlalte naţiuni, ea a continuat să apere cu zel acele surse de bogăţie, forţă, influenţă care-i dădeau burgheziei ruse poziţia dominantă. Democraţia conciliatoare a tradus numai tradiţia politicii naţionale a ţarismului în limbajul retoricii de eliberare. Acum era vorba de apărarea unităţii revoluţiei. Dar coaliţia guvernamentală avea și un alt argument, mai puternic: considerentele determinate de starea de război. Asta însemna că aspiraţiile de eliberare ale diverselor naţionalităţi erau prezentate ca opera Statului-Major austro-german. Vioara întâi erau, și aici, tot cadeţii, iar conciliatorii le ţineau isonul.

Noua putere nu putea, desigur, să lase neatins ghemul respingător de umiliţe medievale aplicate alogenilor. Dar ea spera și încerca să se mărginească numai la abolirea legilor excepţionale date împotriva diverselor naţionalităţi, adică la instituirea unei simple egalităţi a tuturor părţilor populaţiei faţă de birocraţia de stat velicorusă.

Egalitatea formală îi avantaja cel mai mult pe evrei: numărul de legi care le limitau acestora drepturile ajunsese la șase sute cincizeci. Mai mult, ca naţionalitate pur urbană și dintre cele mai risipite, evreii nu puteau pretinde independenţă statală și nici măcar autonomie teritorială. Cât privea proiectul așa-numitei „autonomii naţional-culturale", care trebuia să-i unească pe evreii din toată ţara în jurul școlilor și al altor instituţii, acea utopie reacţionară împrumutată de diverse grupări evreiești de la teoreticianul austriac Otto Bauer, el s-a topit din prima zi a libertăţii precum ceara sub razele soarelui.

Dar revoluţia e revoluţie tocmai pentru că nu se mulţumește nici cu pomeni, nici cu o plată în rate. Abolirea celor mai rușinoase restricţii, care stabilea egalitatea formală a cetăţenilor indiferent de naţionalitate, scotea la iveală cu atât mai puternic inegalitatea naţiunilor ca atare, marea lor majoritate rămânând în poziţia de copii vitregi sau adoptaţi ai statului velicorus.

Egalitatea în drepturi a cetăţenilor nu le oferea nimic în primul rând finlandezilor, care nu doreau să fie egali cu rușii, ci independenţi de Rusia. Ea nu le dădea nimic ucrainenilor, ale căror drepturi nu fuseseră îngrădite nici înainte, pentru că ei fuseseră declaraţi cu forţa drept ruși. Ea nu schimba nimic în situaţia letonilor și a estonienilor, asupriţi de conacele moșierești germane și de orașele ruso-germane. Ea nu ușura deloc soarta popoarelor și a triburilor înapoiate din Asia, care fuseseră ţinute la nivelul cel mai de jos al lipsei de drepturi nu din pricina îngrădirii acestora, ci a lanţurilor înrobirii economice și culturale. Toate aceste probleme, coaliţia liberal-conciliatoare nu voia nici măcar să le pună. Statul democratic rămânea același stat al funcţionarilor velicorușii care n-avea de gând să cedeze locul nimănui.

Cu cât revoluţia pătrundea mai adânc printre masele de la marginile ţării, cu atât se vedea mai bine că limba oficială de acolo era o limbă a claselor avute. Regimul democraţiei formale, cu libertatea presei și a întrunirilor, făcea naţionalităţile înapoiate și asuprite să simtă în chip și mai dureros cât erau de lipsite de cele mai elementare mijloace de dezvoltare culturală: de școlile lor, de tribunalele lor, de funcţionarii lor. Trimiterile la viitoarea Adunare Constituantă nu făceau decât să irite: doar în adunare urmau să domnească aceleași partide care creaseră Guvernul Provizoriu și care continuau să apere tradiţiile rusificării, marcând cu o zgârcenie geloasă linia dincolo de care clasele conducătoare nu voiau să treacă.

Finlanda a devenit numaidecât un ghimpe în trupul regimului din Februarie. Din cauza gravităţii problemei agrare, care în Finlanda lua forma problemei *torparilor*, adică a micilor arendași aflaţi într-o stare înrobitoare, muncitorii industriali, care constituiau numai 14% din populaţie, au atras după ei satele. Seimul din Finlanda a fost singurul parlament din lume în care social-democraţii au obţinut majoritatea: 103 din 200 de locuri de deputat. După ce a proclamat, printr-o lege din 5 iunie[2], suveranitatea Seimului, cu excepţia chestiunilor legate de armată și de politica externă, social-democraţia finlandeză s-a adresat pentru sprijin „partidelor tovarășe din Rusia". Guvernul Provizoriu s-a ţinut mai întâi deoparte, dându-le prilejul de a acţiona „partidelor tovarășe". O delegaţie venită să dea poveţe, în frunte cu Ciheidze, s-a întors de la Helsingfors cu mâinile goale. Atunci, miniștrii socialiști de la Petrograd – Kerenski, Cernov, Skobelev, Ţereteli – au hotărât să lichideze cu forţa guvernul socialist de la Helsingfors. Șeful Statului-Major de la cartierul general, monarhistul Lukomski, a avertizat puterea civilă și populaţia Finlandei că, în cazul unor manifestări îndreptate împotriva armatei ruse, „orașele lor și, în primul rând, Helsingforsul vor fi nimicite". După această pregătire,

[2] Data corectă este, de fapt, 5 iulie 1917. *(N. red.)*

guvernul, printr-un manifest solemn, care era, până și ca stil, o plagiere a monarhiei, a dizolvat Seimul și, în ziua începerii ofensivei de pe front, a pus la ușile parlamentului finlandez soldaţi ruși aduși de pe front. În felul acesta, pe drumul lor spre Octombrie, masele revoluţionare ale Rusiei au primit o lecţie exemplară despre locul convenţional pe care-l ocupă principiile democraţiei în lupta forţelor de clasă.

Puse în faţa dezlănţuirii naţionaliste a conducătorilor, trupele revoluţionare din Finlanda au adoptat o poziţie demnă. Congresul Regional al Sovietelor care a avut loc la Helsingfors în prima jumătate a lui septembrie a declarat: „Dacă democraţia finlandeză va găsi de cuviinţă să reia ședinţele Seimului, atunci orice încercare de a-i pune piedici va fi privită de acest congres ca un act contrarevoluţionar". Asta însemna o ofertă directă de ajutor militar. Dar social-democraţia finlandeză, în care predominau tendinţele conciliatoare, nu era gata s-o apuce pe drumul rebeliunii. Noile alegeri, care s-au desfășurat sub ameninţarea unei noi dizolvări, le-au asigurat partidelor burgheze, în acord cu care guvernul și dizolvase Seimul, o mică majoritate: 108 din 200.

Dar acum pe primul loc stăteau problemele interne, care, în această Elveţie a Nordului, ţară a munţilor de granit și a proprietarilor lacomi, vor duce inevitabil la război civil. Burghezia finlandeză a început să-și pregătească aproape pe faţă cadrele militare. În același timp s-au creat celule secrete ale Gărzii Roșii. Burghezia a cerut sprijin Suediei și Germaniei pentru arme și instructori. Muncitorii au găsit sprijn la trupele rusești. Între timp, în cercurile burgheze, care, încă în ajun, fuseseră gata să încheie un acord cu Petrogradul, creștea mișcarea în favoarea separării complete de Rusia. Gazeta guvernamentală *Hufvudstadsbladet* scria: „Poporul rus este cuprins de o debandadă anarhică... Oare, în asemenea condiţii, n-ar trebui ca noi..., în măsura posibilului, să ne separăm de haosul ăsta?" Guvernul Provizoriu s-a văzut nevoit să facă concesii fără să mai aștepte Adunarea Constituantă: pe 23 octombrie a fost adoptat un decret „de principiu" recunoscând independenţa Finlandei, cu excepţia chestiunilor militare și externe. Dar „independenţa" primită din mâinile lui Kerenski nu mai avea mare preţ: până la căderea lui mai rămăseseră doar două zile.

Cel de-al doilea ghimpe, înfipt incomparabil mai în adânc, era Ucraina. La începutul lui iunie, Kerenski a interzis ţinerea unui congres ostășesc ucrainean convocat de Radă. Ucrainenii nu s-au supus. Pentru a salva onoarea guvernului, Kerenski a legalizat congresul a posteriori, trimiţând o telegramă plină de poveţe, pe care cei reuniţi acolo au primit-o cu râsete nerespectuoase. Această lecţie amară nu l-a împiedicat pe Kerenski să interzică, peste trei săptămâni, organizarea la Moscova a unui congres ostășesc musulman. Guvernul democratic se grăbea parcă să le sugereze naţiunilor nemulţumite: o să primiţi numai ce o să smulgeţi.

În Primul său „Universal”[3], adoptat pe 10 iunie, acuzând Petrogradul că se opune autonomiei naţionale, Rada spunea: „De azi înainte o să ne facem singuri viaţa”. Cadeţii i-au calificat pe conducătorii ucraineni drept agenţi germani. Conciliatorii li s-au adresat ucrainenilor cu cuvinte sentimentale. Guvernul Provizoriu a trimis o delegaţie la Kiev. În atmosfera încinsă din Ucraina, Kerenski, Ţereteli și Tereșcenko s-au văzut obligaţi să facă niște pași în direcţia Radei. Dar, după înăbușirea din iulie a mișcării muncitorilor și soldaţilor, guvernul a întors cârma spre dreapta și în chestiunea ucraineană. Pe 5 august, Rada, cu o majoritate zdrobitoare, a acuzat guvernul că, „pătruns de tendinţele imperialiste ale burgheziei ruse”, a încălcat acordul din 3 iulie. „Când a venit clipa ca guvernul să-și plătească poliţa – declara șeful puterii ucrainene, Vinnicenko –, s-a dovedit că Guvernul Provizoriu... este un mic escroc, care, cu șmecheriile sale, vrea să rezolve o mare problemă istorică.” Acest limbaj direct arată îndeajuns de bine care era autoritatea guvernului chiar și în cercurile care, din punct de vedere politic, trebuiau să-i fie destul de apropiate: la urma urmelor, conciliatorul ucrainean Vinnicenko se deosebea de Kerenski așa cum se deosebește un romancier mediocru de un avocat mediocru.

E adevărat, în septembrie, guvernul a dat în sfârșit un act care le recunoștea naţionalităţilor din Rusia – în niște cadre ce urmau să fie indicate de către Adunarea Constituantă – dreptul la „autodeterminare”. Dar această promisiune, care nu garanta nimic și care era contradictorie în sine și extrem de vagă în toate privinţele, mai puţin în limitările sale, n-a inspirat încredere nimănui: acţiunile Guvernului Provizoriu vorbeau deja mult prea tare împotriva lui.

Pe 2 septembrie, Senatul, chiar organul care nu admisese ca noii săi membri să se prezinte la ședinţe fără vechea uniformă, a hotărât să refuze promulgarea unei instrucţiuni aprobate de guvern și adresate Secretariatului General Ucrainean, adică cabinetului de miniștri de la Kiev. Motivul: nu exista nicio lege de funcţionare a Secretariatului, iar unei instituţii ilegale nu i se puteau da instrucţiuni. Eminenţii juriști nu ascundeau că acordul însuși dintre guvern și Radă era o uzurpare a drepturilor Adunării Constituante: senatorii ţarului deveniseră între timp cei mai inflexibili partizani ai democraţiei pure. Arătând un asemenea curaj, opozanţii de dreapta nu riscau absolut nimic: ei știau că opoziţia lor îi ungea la suflet pe conducători. Dacă burghezia rusească se împăcase oarecum cu o anumită autonomie a Finlandei, care avea cu Rusia numai legături economice slabe, ea nu putea fi deloc de acord cu „autonomia” grânelor ucrainene, a cărbunelui din bazinul Doneţului și a minereurilor de la Krivoi Rog.

[3] „Universalele”, al căror nume vine de la edictele emise de hatmanatul cazăcesc în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, au fost decretele cu valoarea de lege fundamentală adoptate de Rada Centrală Ucraineană în anii 1917-1918. *(N. red.)*

Pe 19 octombrie, Kerenski le-a ordonat prin telegraf membrilor Secretariatului General Ucrainean „să vină neîntârziat la Petrograd pentru explicaţii personale" în legătură cu agitaţia criminală pe care o făceau în favoarea unei adunări constituante ucrainene. În același timp, procuraturii de la Kiev i s-a propus să deschidă o anchetă împotriva Radei. Dar fulgerele trimise spre Ucraina speriau la fel de puţin pe cât bucurau actele de bunăvoinţă arătate Finlandei.

Pe vremea aceea, conciliatorii ucraineni se simţeau incomparabil mai siguri decât verii lor de la Petrograd. Pe lângă atmosfera favorabilă care înconjura lupta lor pentru drepturile naţionale, stabilitatea relativă a partidelor mic-burgheze din Ucraina, ca și dintr-o serie de alte naţiuni asuprite, avea rădăcini economice și sociale care puteau fi rezumate într-un cuvânt: înapoiere. În ciuda dezvoltării industriale rapide a bazinelor Doneţ și Krivoi Rog, Ucraina continua în general să meargă în urma Rusiei Mari, proletariatul ucrainean era mai puţin omogen și călit, iar Partidul Bolșevic rămânea slab, atât din punct de vedere cantitativ, cât și calitativ, se detașa cu încetineală de menșevici și se descurca prost în politică, mai ales în cea naţională. Chiar și în Ucraina de răsărit, industrializată, la Conferinţa Regională a Sovietelor de la jumătatea lui octombrie va exista încă o mică majoritate conciliatoare!

În comparaţie cu această situaţie, burghezia ucraineană era încă și mai slabă. Unul dintre motivele instabilităţii sociale a burgheziei ruseşti luate în general era, așa cum ne aducem aminte, că partea ei cea mai puternică o constituiau niște străini care nici măcar nu locuiau în Rusia. La marginile imperiului, acest fapt era completat de un altul, nu mai puţin important: burghezia locală, internă, nu aparţinea naţiunii care forma marea masă a poporului.

Populaţia orașelor de la aceste periferii era cu totul diferită prin componenţa naţională de populaţia satelor. În Ucraina și în Bielorusia, moșierul, capitalistul, avocatul, jurnalistul erau ruși, polonezi, evrei, străini; în schimb, populaţia sătească era formată numai din ucraineni și bieloruși. În provinciile baltice, orașele erau focare ale burgheziei germane, ruseşti și evreieşti, satele erau numai letone și estoniene. În orașele din Gruzia predomina populaţia rusă și armeană, la fel ca și în Azerbaidjanul turcic. Separaţi de principala masă a poporului nu numai prin nivelul vieţii și prin moravuri, dar și prin limbă, precum englezii în India, îndatoraţi unui aparat birocratic pentru apărarea posesiunilor și veniturilor lor, legaţi indestructibil de clasele dominante din toată ţara, moșierii, industriașii și negustorii din regiunile periferice grupau în jurul lor un cerc îngust de funcţionari, slujbași, profesori, medici, avocaţi, ziariști, în parte și de muncitori ruși, transformând orașele în focare de rusificare și colonizare.

Satele puteau trece neobservate atâta timp cât tăceau. Totuși, și după ce ele au început din ce în ce mai nerăbdătoare să-și facă auzită vocea, orașele

au continuat să se împotrivească cu încăpățânare, apărându-și poziţia privilegiată. Funcţionarul, negustorul, avocatul s-au învăţat repede să-și acopere lupta pentru păstrarea vârfurilor de comandă ale economiei și culturii prin condamnarea superioară a „șovinismului" trezit la viaţă. Străduinţa naţiunii dominante de a păstra statu-quoul este colorată adesea în culorile supranaţionalismului, așa cum străduinţa unei ţări victorioase de a păstra bunurile jefuite ia forma pacifismului. Astfel, în faţa lui Gandhi, MacDonald se simte internaţionalist, iar înclinaţia austriecilor spre Germania e văzută de Poincaré ca o insultă adusă pacifismului francez.

„Oamenii care locuiesc în orașele Ucrainei – îi scria în mai delegaţia Radei din Kiev Guvernului Provizoriu – au în faţa ochilor străzile rusificate ale acestor orașe... Ei uită cu totul că orașele acestea sunt numai niște mici insule în marea întregului popor ucrainean." Când Rosa Luxemburg, în polemica ei apărută postum cu programul Revoluţiei din Octombrie, va afirma că naţionalismul ucrainean, care fusese înainte numai „distracţia" unei duzini de intelectuali mic-burghezi, a crescut artificial ajutat de drojdia formulei bolșevice a autodeterminării, ea va cădea, în ciuda minţii ei strălucite, într-o foarte gravă eroare istorică: dacă ţăranii ucraineni nu avuseseră revendicări naţionale în trecut e pentru că ei nu se ridicaseră în general la nivelul politicii. Principalul merit al Revoluţiei din Februarie – probabil singurul, dar absolut suficient – a fost tocmai că a dat, în sfârșit, posibilitatea celor mai asuprite clase și naţiuni din Rusia să vorbească cu voce tare. Trezirea politică a ţăranilor nu putea totuși să se facă altfel decât prin limba maternă, cu toate urmările ce decurgeau de aici în privinţa școlii, a tribunalului, a autoadministrării locale. Să te fi împotrivit acestui lucru ar fi însemnat să încerci să trimiţi ţărănimea înapoi în nefiinţă.

Lipsa de omogenitate naţională între oraș și sat se făcea simţită în chip dureros și în soviete, ca niște organizaţii preponderent urbane. Sub conducerea partidelor conciliatoare, sovietele ignorau mereu interesele naţionale ale populaţiei băștinașe. Acesta a fost unul dintre motivele slăbiciunii sovietelor din Ucraina. Sovietele din Riga și Reval uitau de interesele letonilor și estonienilor. Sovietul conciliator din Baku dispreţuia interesele populaţiei preponderent turcice. Sub drapelul unui fals internaţionalism, sovietele duceau adesea o luptă împotriva naţionalismului defensiv ucrainean sau musulman, mascând rusificarea opresivă a orașelor. Va mai trece destulă vreme, chiar și sub guvernarea bolșevicilor, până ce sovietele de la marginile ţării vor începe să vorbească în limba satelor.

Starea economică și culturală primitivă nu le permitea alogenilor din Siberia, zdrobiţi de natură și exploatare, să se ridice nici măcar la nivelul de unde încep revendicările naţionale. Votca, fiscul și ortodoxia forţată fuseseră aici din vechime principalele pârghii ale puterii de stat. Acea boală pe care

italienii au numit-o franţuzească, iar francezii – napolitană era numită, de popoarele siberiene, rusească: asta arată din ce surse veneau germenii civilizaţiei. Revoluţia din Februarie nu a ajuns până aici. Va mai trece multă vreme până să se arate o rază de lumină pentru vânătorii și crescătorii de reni din întinderile polare.

Populaţiile și triburile de pe Volga, din Caucazul de Nord, din Asia Centrală, care se treziseră pentru prima oară datorită Revoluţiei din Februarie din starea lor de existenţă preistorică, nu cunoșteau încă nici burghezia naţională, nici proletariatul. Deasupra masei ţărănești sau de păstori se ridica, din rândul păturilor ei superioare, un strat subţire de intelectuali. Înainte de a se înălţa la un program de autoadministrare naţională, lupta se ducea aici în jurul unor chestiuni precum propriul alfabet, propriii dascăli, iar uneori propriii preoţi. Oamenii aceștia atât de asupriţi vor fi nevoiţi să se convingă printr-o experienţă amară că stăpânii luminaţi ai statului n-aveau de gând să le permită de bunăvoie să se ridice. Fiind cei mai înapoiaţi, ei s-au văzut obligaţi să-și ia ca aliat clasa cea mai revoluţionară. Astfel, prin intermediul elementelor de stânga ale tinerei lor inteligheţii, votiacii, ciuvașii, zirienii, triburile din Daghestan și Turkestan au început să-și croiască drum spre bolșevici.

Menirea posesiunilor coloniale, mai ales a celor din Asia Centrală, se schimbase odată cu evoluţia economică a centrului, care, de la un jaf direct și deschis, inclusiv unul comercial, trecuse la niște metode mai mascate, transformându-i pe ţăranii asiatici în furnizori de materie primă industrială, în primul rând de bumbac. Exploatarea organizată ierarhic, combinând barbaria capitalismului cu cea a vieţii patriarhale, a ţinut cu succes popoarele asiatice într-o stare extremă de decădere naţională. Regimul din Februarie va lăsa aici totul neschimbat.

Cele mai bune pământuri, luate în timpul ţarismului de la bașkiri, buriaţi, kirghizi și alte popoare nomade, continuau să se afle în mâinile moșierilor și ale ţăranilor ruși înstăriţi, stabiliţi în oaze coloniale în mijlocul populaţiei locale. Trezirea spiritului de independenţă naţională însemna aici în primul rând lupta împotriva colonizatorilor, care creaseră un sistem de împărţire artificială a pământului și-i condamnaseră pe nomazi la foamete și moarte. La rândul lor, nou-veniţii apărau neobosiţi unitatea Rusiei, adică intangibilitatea cuceririlor lor, împotriva „separatismului" asiaticilor. Ura colonizatorilor faţă de mișcarea băștinașilor a căpătat forme zoologice. Sub conducerea eserilor de martie, recrutaţi din rândurile conţopiștilor de plasă sau ale subofiţerilor ce se întorseseră de pe front, în Transbaikalia s-au organizat nenumărate pogromuri ale buriaţilor.

În dorinţa lor de a păstra cât mai multe din vechile rânduieli, toţi exploatatorii și siluitorii din regiunile colonizate invocau de-acum drepturile suverane ale Adunării Constituante: această frazeologie le era oferită de către Guvernul

Provizoriu, care-și găsise în ei cel mai bun sprijin. Pe de altă parte, și vârfurile privilegiate ale popoarelor asuprite rosteau din ce în ce mai des numele Adunării Constituante. Până și clerul musulman, care ridicase deasupra populaţiilor și triburilor de munteni trezite la viață din Caucazul de Nord steagul verde al Șariei, insista ca discuțiile să fie amânate „până la Adunarea Constituantă" de fiecare dată când presiunea de jos îl punea într-o situaţie dificilă. Asta devenise lozinca conservatismului, a reacţiunii, a intereselor egoiste și a privilegiilor din toate părţile ţării. Apelul la Adunarea Constituantă însemna amânare și câștigare de timp. Amânarea însemna strângere de forţe și înăbușirea revoluţiei.

Conducerea a ajuns totuși în mâinile clerului sau ale aristocraţiei feudale numai în primele momente, numai la popoarele înapoiate și aproape numai la musulmani. În general, mișcarea naţională de la sate era condusă de obicei de dascăli de ţară, de secretari de plasă, de funcţionari și ofiţeri inferiori, în parte de negustori. Alături de inteligheņţia rusă sau rusificată, formată din elementele cele mai viguroase și mai avute, în orașele de la periferie apucase să se formeze o altă pătură, mai tânără, strâns legată de sat prin origine, care nu era încă primită la masa capitalului și care, în mod firesc, și-a asumat reprezentarea politică a intereselor naţionale, iar în parte și sociale ale maselor ţărănești locale.

Opunându-se cu dușmănie conciliatorilor ruși în privința revendicărilor naţionale, conciliatorii de la periferii făceau parte din aceleași curente principale cu aceștia și chiar purtau adesea același nume. Eserii și social-democraţii ucraineni, menșevicii gruzini și letoni, „trudovicii" lituanieni făceau eforturi, ca și omologii lor ruși, să păstreze revoluţia în cadrele unui regim burghez. Dar slăbiciunea extrem de mare a burgheziei locale îi forţa aici pe menșevici și eseri să refuze coaliţia și să ia puterea de stat în mâinile lor. Obligaţi, în problema agrară și în cea muncitorească, să meargă mai departe decât puterea centrală, conciliatorii de la margini au câștigat foarte mult arătându-se în armată și în ţară ca adversari ai Guvernului Provizoriu de coaliţie. Toate acestea au fost de ajuns, dacă nu pentru a deosebi destinul conciliatorilor ruși de acela al conciliatorilor de la periferii, atunci măcar pentru a da un ritm diferit ascensiunii și declinului lor.

Social-democraţia gruzină nu numai că a atras după sine ţărănimea săracă din mica Gruzie, dar a și pretins, nu fără un anumit succes, că conduce mișcarea „democraţiei revoluţionare" din toată Rusia. În primele luni ale revoluţiei, vârfurile inteligheņţiei gruzine priveau Gruzia nu ca pe patria lor naţională, ci ca pe o Girondă, o provincie sudică binecuvântată, chemată să furnizeze conducători pentru întreaga ţară. La Conferinţa de Stat de la Moscova, unul dintre menșevicii gruzini de frunte, Cihenkeli, se lăuda că gruzinii, chiar și în timpul ţarismului, spuneau, la bine ca și la rău: „Singura noastră patrie e Rusia". „Ce să spunem despre naţiunea gruzină?" se întreba același Cihenkeli peste o lună, la Conferinţa Democratică. „Ea este cu totul

în slujba marii Revoluţii Ruse." Și, într-adevăr, conciliatorii gruzini, ca și cei evrei, erau mereu „în slujba" birocraţiei ruse când era nevoie să se slăbească sau frâneze revendicările naţionale ale anumitor regiuni.

Totuși, lucrurile au stat așa numai câtă vreme social-democraţii gruzini și-au păstrat speranţa de a ţine revoluţia în cadrele democraţiei burgheze. Pe măsură ce s-a conturat pericolul unei victorii a maselor conduse de bolșevici, social-democraţia gruzină și-a slăbit legăturile cu conciliatorii ruși, legându-se mai strâns de elementele reacţionare din Gruzia însăși. În momentul victoriei sovietelor, adepţii gruzini ai Rusiei indivizibile au devenit portavocile separatismului și au început să le arate celorlalte naţionalităţi din Transcaucazia colţii galbeni ai șovinismului.

Mascarea naţională inevitabilă a contradicţiilor sociale – oricum, în general mai puţin dezvoltate la periferii – explică îndeajuns de bine de ce Revoluţia din Octombrie trebuia să întâmpine la marea majoritate a naţionalităţilor asuprite o rezistenţă mai mare decât în Rusia Centrală. Pe de altă parte, prin natura ei, lupta naţională a zgâlţâit puternic regimul din Februarie, creând pentru revoluţia din centru o periferie politică destul de favorabilă.

În situaţiile în care au coincis cu contradicţiile de clasă, antagonismele naţionale au devenit deosebit de ascuțite. Ura seculară dintre ţăranii letoni și baronii germani a împins la începutul războiului mai multe mii de muncitori letoni să se înroleze în armată. Regimentele de pușcași formate din zilierii și ţăranii letoni erau unele dintre cele mai bune de pe front. Totuși, în mai, ele erau deja în favoarea puterii sovietelor. Naţionalismul s-a dovedit a fi numai o pojghiţă pentru un bolșevism necopt. Un proces asemănător s-a produs și în Estonia.

În Bielorusia, cu moșierii ei polonezi sau polonizaţi, cu o populaţie evreiască în orașe și târguri și cu o funcționărime rusă, ţărănimea, asuprită de două sau de trei ori, și-a îndreptat încă dinainte de Octombrie, sub influenţa frontului aflat în apropiere, indignarea naţională și socială într-o direcţie favorabilă bolșevismului. La alegerile pentru Adunarea Constituantă, marea majoritate a ţăranilor bieloruși vor vota cu bolșevicii.

Toate aceste procese, în care demnitatea naţională trezită se îmbina cu indignarea socială, când reţinând-o, când împingând-o înainte, și-au găsit o expresie foarte acută în armată, unde se creaseră cu febrilitate regimente naţionale, când protejate, când tolerate, când prigonite de puterea centrală, în funcţie de atitudinea lor faţă de război și bolșevici, dar care, în general, priveau cu tot mai mare dușmănie spre Petrograd.

Lenin lua cu mână sigură pulsul „naţional" al revoluţiei. Într-un articol celebru, „Criza s-a maturizat", scris la sfârșitul lui septembrie, el a scos în evidenţă felul în care curia naţionalităţilor de la Conferinţa Democratică „se situează în ceea ce privește radicalismul pe locul al doilea, fiind întrecută doar

de sindicate și *întrecând* curia sovietelor de deputaţi ai muncitorilor și soldaţilor în ceea ce privește procentul de voturi exprimate *împotriva* coaliţiei (40 din 55)".[4] Asta însemna că naţiunile asuprite nu mai așteptau deja nimic bun de la burghezia rusă. Ele își obţineau drepturile din ce în ce mai mult singure, bucată cu bucată, sub formă de cuceriri revoluţionare.

La Congresul din octombrie al buriaţilor din îndepărtatul Verhneudinsk[5], un raportor spunea: „Revoluţia din Februarie n-a adus nimic nou" în situaţia alogenilor. O asemenea concluzie obliga, dacă nu la o trecere imediată de partea bolșevicilor, atunci cel puţin la păstrarea faţă de ei a unei neutralităţi tot mai prietenoase.

Congresul Ostășesc Panucrainean, deja întrunit în zilele insurecţiei de la Petrograd, va hotărî să combată în Ucraina lozinca transmiterii puterii către soviete, dar, în același timp, va refuza să privească insurecţia bolșevicilor ruși „ca pe o acţiune antidemocratică", promiţând să folosească toate mijloacele ca trupele să nu fie trimise pentru înăbușirea insurecţiei. Acest dualism, care caracteriza cât se poate de bine stadiul mic-burghez al luptei naţionale, va ușura revoluţia proletariatului, care se pregătea să termine cu orice dualism.

Pe de altă parte, cercurile burgheze de la periferie, care înclinaseră mereu și invariabil spre puterea centrală, se vor lansa acum într-un separatism care, de multe ori, nu avea nicio umbră de bază naţională. Burghezia baltică, care, în ajun, îi urmase încă plină de patriotism pe baronii germani, cel mai de nădejde sprijin al Romanovilor, se va pune, în lupta împotriva Rusiei bolșevice și a propriilor mase populare, sub drapelul separatismului. Pe calea asta vor apărea niște fenomene încă și mai ciudate. Pe 20 octombrie s-au pus bazele unei noi formaţiuni statale, numite „Uniunea Sud-Estică a Oștilor Căzăcești, a Muntenilor din Caucaz și a Popoarelor Libere ale Stepelor". Conducătorii căzăcimii de pe Don, din Kuban, Terek și Astrahan, cel mai puternic sprijin al centralismului imperial, se vor transforma vreme de câteva luni în apărători pătimași ai federaţiei și se vor uni pe acest tărâm cu conducătorii muntenilor musulmani și ai popoarelor din stepă. Gardurile regimului federativ trebuiau să fie un fel de barieră împotriva pericolului bolșevic ce venea dinspre nord. Totuși, înainte de a conduce la cele mai importante teatre de operaţiuni ale războiului civil purtat împotriva bolșevicilor, separatismul contrarevoluţionar a fost îndreptat în chip direct împotriva coaliţiei de la guvernare, demoralizând-o și slăbind-o.

Astfel, după toate celelalte probleme, cea naţională îi arăta Guvernului Provizoriu un cap al Meduzei în care fiecare fir de păr al speranţelor din martie și aprilie se transformase într-un șarpe al urii și indignării.

---

[4] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 292. *(N. red.)*

[5] E vorba de orașul Ulan-Ude, care a dobândit actualul nume abia în 1934. *(N. red.)*

În chestiunea naţională, Partidul Bolșevic a ajuns destul de târziu după Revoluţia din Februarie la acea poziţie care i-a îngăduit în cele din urmă să câștige. Iar asta nu s-a întâmplat numai la periferii, cu organizaţiile lor de partid slabe și lipsite de experienţă, ci și în centrul de la Petrograd. În anii războiului, partidul slăbise așa de mult, nivelul teoretic și politic al cadrelor sale scăzuse atât de tare, încât, înainte de sosirea lui Lenin, conducerea oficială a avut și în chestiunea naţională o poziţie extrem de confuză și deloc hotărâtă.

Ce-i drept, bolșevicii continuaseră să apere, conform tradiției, dreptul naţiunilor la autodeterminare. Dar formula aceasta era recunoscută în vorbe și de menșevici: textul programului rămăsese comun. Totuși, problema puterii era hotărâtoare. Or, conducătorii provizorii ai partidului s-au dovedit cu totul incapabili să înţeleagă antagonismul ireconciliabil dintre lozincile bolșevice referitoare la chestiunea naţională, ca și la cea agrară, și păstrarea regimului burghez imperialist, fie și acoperit cu niște forme democratice.

Poziţia democratică și-a găsit expresia cea mai vulgară sub condeiul lui Stalin. Pe 25 martie, într-un articol despre decretul guvernamental care anula îngrădirile naţionale, Stalin a încercat să pună problema naţionalităţilor în toată amploarea ei istorică. „Baza socială a opresiunii naţionale – scria el –, forţa care o însufleţește este aristocraţia funciară revolută." Autorul democrat părea a nu se gândi deloc că asuprirea naţională cunoscuse o dezvoltare nemaivăzută în epoca capitalismului și-și găsise expresia cea mai barbară în politica colonială. „În Anglia – continua el –, unde aristocraţia funciară împarte puterea cu burghezia, unde nu mai există de mult o domnie nelimitată a acestei aristocraţii, asuprirea naţională e mai blândă, mai puţin inumană, dacă, desigur, nu luăm în seamă (?) situaţia că, în timpul războiului, când puterea a trecut în mâinile latifundiarilor (!), opresiunea naţională s-a întărit în mod sensibil (persecutarea irlandezilor, a hindușilor)." Vinovaţi de asuprirea irlandezilor și a hindușilor se dovedeau a fi latifundiarii care, în mod evident, în persoana lui Lloyd George, puseseră mâna pe putere datorită războiului. „... În Elveţia și în America de Nord – continua Stalin –, unde landlordismul nu există și nici n-a existat vreodată (?), unde puterea se află în întregime în mâinile burgheziei, naţionalităţile se dezvoltă liber și, la drept vorbind, asuprirea naţională nu-și mai găsește locul..." Autorul uita cu totul de problema negrilor și de cea a colonizării în Statele Unite.

Din această analiză incredibil de provincială, care consta doar în stabilirea unei opoziţii vagi între feudalism și democraţie, rezultau niște concluzii politice pur liberale. „A scoate de pe scena politică aristocraţia feudală, a-i smulge puterea înseamnă totodată a lichida asuprirea naţionalităţilor, a crea condiţiile de fapt necesare libertăţii naţionalităţilor. În măsura în care Revoluţia Rusă a învins – scria Stalin –, ea a creat deja aceste condiţii de fapt..." Avem aici, probabil,

o apologie de principiu a „democrației" imperialiste mai clară decât tot ce scriau pe această temă în acele zile menșevicii. Așa cum, în politica externă, Stalin spera, pe urmele lui Kamenev, ca, prin împărțirea muncii cu Guvernul Provizoriu, să se ajungă la o pace democratică, tot așa, în politica internă, el găsea în democrația prințului Lvov „condițiile de fapt" ale libertății naționalităților.

În realitate, căderea monarhiei arăta pentru prima oară până la capăt că nu numai moșierii reacționari, dar și toată burghezia liberală și, după ea, toată democrația mic-burgheză împreună cu conducătorii din tabăra patriotică ai clasei muncitoare erau niște adversari neîmpăcați ai adevăratei egalități între naționalități, adică ai abolirii privilegiilor națiunii dominante: întregul lor program se reducea la atenuarea, șlefuirea culturală și camuflarea democratică a dominației velicoruse.

La Conferința din aprilie, apărând rezoluția lui Lenin referitoare la chestiunea națională, Stalin pleca acum, de formă, de la faptul că „asuprirea națională constituie acel sistem... acele măsuri... care sunt luate de cercurile imperialiste", recăzând însă numaidecât în mod inevitabil la poziția lui din martie. „Cu cât o țară e mai democratică, cu atât asuprirea națională e mai slabă, și invers" – asta era o generalizare ce-i aparținea raportorului și nu era împrumutată de la Lenin. Faptul că Anglia democratică asuprea India feudală împărțită în caste scăpa în continuare orizontului său. Spre deosebire de Rusia, unde dominase „vechea aristocrație funciară – continua Stalin –, în Anglia și în Austro-Ungaria, asuprirea națională n-a luat niciodată forma pogromului". De parcă aristocrația funciară n-ar fi dominat „niciodată" în Anglia sau de parcă în Ungaria ea n-ar fi dominat până atunci! Caracterul combinat al dezvoltării istorice, care îmbină „democrația" cu sugrumarea națiunilor slabe, rămânea pentru Stalin o carte ferecată cu șapte peceți.

Faptul că Rusia s-a format ca un stat multinațional a fost rezultatul înapoierii ei istorice. Dar înapoierea este o noțiune complexă, în mod inevitabil contradictorie. O țară înapoiată nu merge deloc pe urmele uneia avansate păstrând mereu aceeași distanță. În epoca economiei mondiale, națiunile întârziate, intrând sub presiunea celor avansate în lanțul general al evoluției, sar peste o serie de trepte intermediare. Mai mult, lipsa unor forme sociale și a unor tradiții bine stabilite face ca o țară înapoiată, cel puțin în anumite limite, să fie deosebit de receptivă la ultimul cuvânt al tehnicii și al ideilor mondiale. Dar asta nu înseamnă că înapoierea ar înceta să mai fie înapoiere. Evoluția de ansamblu ia un caracter contradictoriu și combinat. Structurii sociale a unei națiuni înapoiate îi este specifică precumpănirea polilor istorici extremi – a unor țărani înapoiați și a unor proletari înaintați – asupra formațiunii de mijloc, asupra burgheziei. Distrugerea rămășițelor feudale îi revenea, și în chestiunea națională, tot proletariatului.

Nimic nu definește mai bine întârzierea istorică a Rusiei, dacă e s-o privim ca pe o țară europeană, decât faptul că ea a trebuit să lichideze arenda în-

robitoare și zonele de locuire îngrădite, adică barbaria iobăgiei și a ghettoului, în secolul al XX-lea. Dar, pentru rezolvarea acestor sarcini, Rusia dispunea, tocmai din cauza evoluției sale întârziate, de clase, de partide și de programe noi, moderne în cel mai înalt grad. Pentru a termina cu ideile și metodele lui Rasputin, Rusia avea nevoie de ideile și metodele lui Marx.

Practica politică a rămas, e adevărat, mult mai primitivă decât teoria, căci lucrurile se schimbă mai greu decât ideile. Dar teoria nu făcea decât să dezvolte până la capăt nevoile practicii. Pentru a obține eliberarea și un nivel cultural ridicat, naționalitățile asuprite erau nevoite să-și lege destinul de soarta clasei muncitoare. Iar pentru asta era nevoie să se elibereze de conducerea partidelor lor burgheze și mic-burgheze, adică să precipite mersul evoluției istorice.

Subordonarea mișcărilor naționale procesului fundamental al revoluției, adică luptei proletariatului pentru putere, nu s-a făcut numaidecât, ci în mai multe etape și în moduri diferite în funcție de diferitele regiuni ale țării. Muncitorii, țăranii și soldații ucraineni, bielorușii sau tătari ostili lui Kerenski, războiului și rusificării au devenit, prin însuși faptul acesta și în ciuda conducerii lor conciliatoare, aliații insurecției proletariatului. După ce au constituit un sprijin obiectiv pentru bolșevici, ei s-au văzut obligați, într-o etapă ulterioară, să adere și în mod subiectiv la calea bolșevică. În Finlanda, Letonia, Estonia și, într-o mai mică măsură, în Ucraina, diferențierile din interiorul mișcării naționale ajunseseră în octombrie deja așa de puternice, încât numai intervenția trupelor străine a putut să împiedice aici victoria revoluției proletare. Răsăritul asiatic, unde trezirea națională s-a făcut în formele cele mai primitive, a putut intra numai treptat și cu o întârziere considerabilă sub conducerea proletariatului, iar asta după ce acesta cucerise deja puterea. Dacă e să privim în ansamblu acest proces complex și contradictoriu, concluzia e evidentă: șuvoiul național, ca și cel agrar, s-a vărsat în albia Revoluției din Octombrie.

Trecerea ireversibilă și de neoprit a maselor de la cele mai elementare obiective de eliberare politică, agrară și națională la dominația proletariatului n-a rezultat dintr-o agitație „demagogică", nici din niște scheme apriorice și nici din teoria revoluției permanente, așa cum au crezut liberalii și conciliatorii, ci din structura socială a Rusiei și din condițiile situației internaționale. Teoria revoluției permanente n-a făcut decât să formuleze procesul combinat al evoluției.

Iar aici nu este vorba numai despre Rusia. Subordonarea revoluțiilor naționale întârziate revoluției proletare are o valabilitate mondială. În timp ce în secolul al XIX-lea principala sarcină a războaielor și a revoluțiilor a constat încă în asigurarea unei piețe naționale pentru forțele de producție, sarcina secolului nostru constă în eliberarea forțelor de producție din granițele naționale, care au devenit pentru ele niște piedici. Dintr-o perspectivă istorică mai

largă, revoluţiile naţionale din Răsărit sunt numai nişte trepte ale revoluţiei mondiale a proletariatului, așa cum mișcările naţionale din Rusia au devenit nişte trepte ale dictaturii sovietice.

Lenin a apreciat cu o profunzime remarcabilă forţa revoluţionară inerentă dezvoltării naţionalităţilor asuprite atât din Rusia ţaristă, cât și din toată lumea. În ochii lui nu merita decât dispreţ acel „pacifism" fățarnic care „condamnă" în același fel și războiul Japoniei împotriva Chinei în vederea înrobirii acesteia, și războiul Chinei împotriva Japoniei pentru a se elibera. Pentru Lenin, un război de eliberare naţională era, spre deosebire de unul imperialist asupritor, numai o altă formă a revoluţiei naţionale, care, la rândul ei, apare ca o verigă necesară în lupta de eliberare a clasei muncitoare din lumea întreagă.

Din această apreciere a revoluţiilor și a războaielor naţionale nu rezultă totuși nicidecum recunoașterea vreunei misiuni revoluţionare burgheziei naţiunilor coloniale și semicoloniale. Dimpotrivă, tocmai burghezia din ţările înapoiate se dezvoltă, încă de la vârsta dinţilor de lapte, ca o agentură a capitalului străin și, în ciuda dușmăniei pline de invidie faţă de el, se dovedește și se va dovedi în toate situaţiile hotărâtoare a fi în aceeași tabără cu acesta. Sistemul comprador chinezesc este forma clasică a burgheziei coloniale, așa cum Kuomintangul este partidul clasic al compradorilor. Păturile de sus ale micii burghezii, inclusiv intelighenţia, pot lua parte în mod activ, uneori chiar foarte zgomotos, la lupta naţională, dar nu sunt deloc capabile să aibă un rol independent. Numai clasa muncitoare, după ce ajunge în fruntea naţiunii, poate duce până la capăt revoluţia naţională și agrară.

Greșeala fatală a epigonilor, mai ales a lui Stalin, constă în faptul că, din doctrina lui Lenin despre semnificaţia istorică progresistă a luptei naţiunilor asuprite, au tras concluzia existenţei unei misiuni revoluţionare a burgheziei din ţările coloniale. Neînţelegerea caracterului permanent al revoluţiei în epoca imperialistă, schematizarea pedantă a evoluţiei, divizarea procesului combinat viu în stadii moarte înţelese ca separate inevitabil unele de altele în timp l-au condus pe Stalin la idealizarea vulgară a democraţiei sau a „dictaturii democratice", care, de fapt, poate fi ori o dictatură imperialistă, ori o dictatură a proletariatului. Din treaptă în treaptă, grupul lui Stalin a ajuns pe acest drum până la o ruptură completă cu poziţia lui Lenin în chestiunea naţională și până la politica catastrofală din China.

În august 1927, în lupta cu opoziţia (Troţki, Rakovski ș.a.), Stalin spunea la plenara Comitetului Central al bolșevicilor: „Revoluţia din ţările imperialiste este un lucru: acolo, burghezia... este contrarevoluţionară în toate stadiile revoluţiei... Revoluţia din ţările coloniale și dependente este altceva... acolo, burghezia naţională, într-un anumit stadiu și la un anumit moment dat, poate susţine mișcarea revoluţionară din ţara sa împotriva imperialismului". Cu nuanţările și atenuările care caracterizează numai lipsa de încredere

în sine, Stalin proiectează aici asupra burgheziei coloniale trăsăturile pe care le atribuise în martie burgheziei rusești. Supunându-se caracterului său profund organic, oportunismul stalinist își face drum prin diverse canale ca sub acţiunea unor legi ale gravitaţiei. Alegerea argumentelor teoretice este astfel rodul purei întâmplări.

Proiectarea părerii din martie despre Guvernul Provizoriu asupra guvernului „naţional" din China a dus la colaborarea de trei ani a lui Stalin cu Kuomintangul, care este unul dintre faptele cele mai șocante ale istoriei contemporane: bolșevismul epigonic a însoţit burghezia chineză ca un scutier credincios până la 11 aprilie 1927, adică până la reprimarea sângeroasă a proletariatului din Shanghai. „Principala greșeală a opoziţiei – așa și-a justificat Stalin frăţia de arme cu Chiang Kai-shek – constă în faptul că identifică revoluţia din 1905 din Rusia, o ţară imperialistă ce asuprea alte popoare, cu revoluţia din China, o ţară asuprită..." E uimitor că Stalin însuși nu s-a gândit să privească revoluţia din Rusia nu din punctul de vedere al unei naţiuni „care asuprea alte popoare", ci din punctul de vedere al experienţei „altor popoare" din aceeași Rusie, care îndurau o asuprire nu mai mică decât chinezii.

Pe acel câmp experimental grandios care a fost Rusia în timpul celor trei revoluţii s-au întâlnit toate variantele de luptă naţională și de clasă cu excepția uneia singure: ca burghezia unei naţiuni asuprite să joace un rol eliberator pentru propriul popor. În toate etapele evoluţiei sale, burghezia de la periferii, oricare ar fi fost culorile cu care se vopsea, a depins întotdeauna de băncile, trusturile și firmele comerciale centrale, fiind, de fapt, o agentură a capitalului panrus, supunându-se tendinţelor de rusificare ale acestuia și supunând acestor tendinţe cercuri largi din inteligheņţia liberală și democratică. Cu cât era mai „matură", cu atât era burghezia de la periferii mai strâns legată de aparatul guvernamental general. Luată în ansamblu, burghezia naţiunilor asuprite a jucat în raport cu burghezia conducătoare același rol comprador pe care aceasta din urmă l-a jucat în raport cu capitalul financiar mondial. Ierarhia complicată a dependenţelor și antagonismelor n-a anulat niciun moment solidaritatea fundamentală din lupta cu masele răsculate.

În perioada contrarevoluţiei (anii 1907-1917), când conducerea mișcării naţionale a fost concentrată în mâinile burgheziei băștinașe, aceasta a căutat cu o și mai mare sinceritate decât liberalii ruși un acord cu monarhia. Burghezii polonezi, baltici, tătari, ucraineni, evrei concurau pe tărâmul patriotismului imperialist. După Revoluţia din Februarie, ei s-au ascuns în spatele cadeţilor sau, după exemplul cadeţilor, în spatele conciliatorilor naţiunii lor. În toamna lui 1917, burghezia naţiunilor de la periferie n-a intrat pe calea separatismului pentru a lupta împotriva asupririi naţionale, ci a revoluţiei proletare iminente. Ca o concluzie generală, burghezia naţiunilor asuprite a arătat o dușmănie la fel de mare faţă de revoluţie ca și burghezia rusă.

Lecţia istorică formidabilă a celor trei revoluţii a trecut totuși fără să lase urme pentru mulţi dintre participanţii la evenimente, mai ales pentru Stalin. Înţelegerea conciliatoare, adică mic-burgheză, a relaţiilor dintre clase din interiorul naţiunilor coloniale, care a ucis revoluţia chineză din anii 1925-1927, a fost introdusă de epigoni chiar și în programul Internaţionalei Comuniste, transformându-l în această privinţă într-o adevărată capcană pentru popoarele asuprite din Răsărit.

Pentru a înţelege caracterul real al politicii lui Lenin în chestiunea naţională, cel mai bine ar fi s-o comparăm, prin metoda contrastului, cu politica social-democraţiei austriece. În timp ce bolșevismul luase în calcul cu zeci de ani înainte explozia revoluţiilor naţionale, formându-i în spiritul acestei perspective pe muncitorii înaintaţi, social-democraţia austriacă se adaptase supusă la politica claselor dominante, acţionând ca un avocat al coabitării forţate a celor zece naţiuni din monarhia austro-ungară, și totodată, fiind cu totul incapabilă să realizeze o unitate revoluţionară a muncitorilor de diferite naţionalităţi, îi despărţise pe aceștia în partide și sindicate separate pe verticală. Karl Renner, un funcţionar habsburgic luminat, a căutat neobosit în călimara austromarxismului mijloacele de întinerire a statului Habsburgilor, până în ziua în care s-a trezit că a rămas un teoretician văduv al monarhiei austro-ungare. Când imperiile centrale au fost zdrobite, dinastia Habsburgilor a încercat să ridice sub sceptrul ei încă o dată drapelul unei federaţii de naţiuni autonome: programul oficial al social-democraţiei austriece, care prevăzuse o dezvoltare pașnică în cadrele monarhiei, a devenit pentru o clipă chiar programul monarhiei acoperite de sângele și noroiul celor patru ani de război.

Cercul de fier ruginit care ţinea laolaltă cele zece naţiuni s-a făcut praf. Austro-Ungaria s-a prăbușit din pricina tendinţelor centrifuge interne, ajutate de chirurgia de la Versailles. S-au format state noi, iar cele vechi au fost recreate. Germanii austrieci au rămas suspendaţi în hău. Pentru ei, problema nu mai era de a-și păstra domnia asupra altor naţiuni, ci de a evita pericolul de a ajunge chiar ei sub o putere străină. Otto Bauer, reprezentantul aripii „de stânga" a social-democraţiei austriece, a socotit acest moment potrivit pentru a susţine formula autodeterminării naţionale. Programul care ar fi trebuit, în cursul deceniilor anterioare, să inspire lupta proletariatului împotriva Habsburgilor și a burgheziei conducătoare, s-a văzut transformat într-o armă de autoconservare a naţiunii până mai ieri dominante, care era ameninţată acum de pericol din partea popoarelor slave eliberate. Așa cum programul reformist al social-democraţiei austriece a devenit pentru o clipă acel fir de pai de care a încercat să se agaţe monarhia ce se scufunda, formula autodeterminării, emasculată de către austromarxiști, trebuia să devină ancora de salvare a burgheziei germane.

Pe 3 octombrie 1918, când chestiunea nu mai depindea deja deloc de ei, deputaţii social-democraţi ai Reichsratului au „recunoscut" cu mărinimie dreptul la independenţă al popoarelor din fostul imperiu. Pe 4 octombrie, programul autodeterminării a fost acceptat și de partidele burgheze. După ce le-a luat-o astfel înainte, fie și cu o zi, imperialiștilor austro-germani, social-democraţia a continuat să rămână totuși în așteptare: cine știe ce întorsătură vor lua lucrurile și ce va spune Wilson. Numai pe 13 octombrie, când prăbușirea definitivă a armatei și a monarhiei a creat, după cuvintele lui Bauer, „situaţia revoluţionară pentru care programul nostru naţional a fost gândit", austromarxiștii au pus în mod practic problema autodeterminării: într-adevăr, deja nu mai aveau ce pierde. „Odată cu prăbușirea dominaţiei sale asupra altor naţiuni – explică Bauer cu mare sinceritate –, burghezia de naţionalitate germană și-a considerat încheiată misiunea istorică în numele căreia acceptase să fie separată de patria germană." Noul program nu a fost pus în circulaţie pentru că aveau nevoie asupriţii de el, ci pentru că încetase să mai fie periculos pentru asupritori. Clasele avute, împinse într-o fundătură istorică, s-au văzut obligate să recunoască juridic revoluţia naţională, iar austromarxismul a considerat că e potrivit s-o legitimeze teoretic. Era vorba de o revoluţie coaptă, oportună, pregătită din punct de vedere istoric: și apoi era deja realizată. Spiritul social-democraţiei poate fi citit aici ca-n palmă!

Cu totul altfel stăteau lucrurile cu revoluţia socială, care nu putea deloc să se bazeze pe recunoașterea claselor avute. Ea trebuia trasă înapoi, detronată, compromisă. Dat fiind că imperiul s-a descompus, în mod firesc, pe la cusăturile sale cele mai slabe, naţionale, Otto Bauer trage următoarea concluzie despre caracterul revoluţiei: „Ea n-a fost nicidecum o revoluţie socială, ci una naţională". De fapt, mișcarea avusese chiar de la început un conţinut profund social-revoluţionar. Caracterul „pur" naţional al revoluţiei a fost ilustrat foarte bine de faptul că clasele avute din Austria au invitat în chip deschis Antanta să facă prizonieră întreaga armată. Burghezia germană îl implora pe un general italian să cucerească Viena cu trupele sale!

Această distincţie vulgară și pedantă între forma naţională și conţinutul social al procesului revoluţionar, văzute ca două stadii istorice independente – vedem cât de mult se apropie aici Otto Bauer de Stalin! –, avea un scop extrem de util: trebuia să justifice colaborarea social-democraţiei cu burghezia în lupta împotriva pericolului unei revoluţii sociale.

Dacă acceptăm, împreună cu Marx, că revoluţia este locomotiva istoriei, atunci austromarxismului ar trebui să-i dăm rolul de frână. Chiar și după prăbușirea de fapt a monarhiei, social-democraţia, chemată să ia parte la putere, nu s-a putut hotărî să se despartă de vechii miniștri habsburgici: social-democraţii s-au mărginit să primească de la revoluţia „naţională" funcţia de secretari de stat. Abia după 9 noiembrie, când Revoluţia Germană i-a dat

jos pe Hohenzollerni, social-democrația austriacă i-a propus Consiliului de Stat să proclame republica, speriindu-i pe partenerii burghezi cu o mișcare de mase de care ea însăși era speriată până-n măduva oaselor. „Creștin-socialii – spune Otto Bauer cu o ironie deloc precaută –, care pe 9 și 10 noiembrie erau încă de partea monarhiei, s-au hotărât, pe 11 noiembrie, să renunțe la împotrivire...” Social-democrația fusese cu două zile întregi în avans față de acest partid de monarhiști Sute-Negre! Toate legendele eroice ale omenirii pălesc în fața unui asemenea avânt revoluționar.

În ciuda voinței sale, social-democrația s-a trezit în mod automat, chiar de la începutul revoluției, în fruntea națiunii, așa cum se întâmplase și cu menșevicii și eserii ruși. Ca și ei, ea se temea cel mai tare de propria forță. În guvernul de coaliție, ea a încercat să ocupe un colțișor cât mai mic. Otto Bauer explică: „Caracterului pur național al revoluției îi corespundea în primul rând faptul că social-democrații au cerut la început numai o participare modestă la guvernare”. Chestiunea puterii se rezolva pentru acești oameni nu prin raportul real de forțe, nu prin puterea mișcării revoluționare, nu prin fulgerul claselor conducătoare, nu prin influența politică a partidului, ci prin eticheta pedantă de „revoluție pur națională”, lipită pe evenimente de niște clasificatori înțelepți.

Karl Renner a așteptat să treacă furtuna în calitate de șef al cancelariei Consiliului de Stat. Restul conducătorilor social-democrați s-au transformat în adjuncți ai miniștrilor burghezi. Cu alte cuvinte, social-democrații s-au ascuns sub mesele de birou. Masele nu erau totuși de acord să se hrănească cu coaja națională a nucii al cărei miez social era păzit de către austromarxiști pentru burghezie. Muncitorii și soldații i-au îndepărtat pe miniștrii burghezi și i-au obligat pe social-democrați să-și părăsească ascunzătorile. Teoreticianul de neînlocuit Otto Bauer explică: „Numai evenimentele din următoarele zile, care au împins revoluția națională în direcția celei sociale, ne-au sporit greutatea în guvern”. În traducere în limba obișnuită: sub presiunea maselor, social-democrații au fost obligați să iasă de sub mese.

Dar, fără a-și schimba măcar o clipă menirea, ei au luat puterea numai pentru a duce un război împotriva romantismului și aventurismului – sub aceste drapele figura la acești sicofanți revoluția socială care le sporise „greutatea în guvern”. Iar dacă austromarxiștii și-au îndeplinit, nu fără succes, în 1918 misiunea istorică de îngeri păzitori ai Creditanstalt-ului din Viena împotriva romantismului revoluționar al proletariatului a fost numai pentru că n-au întâmpinat niciun obstacol din partea unui partid revoluționar autentic.

Două state multinaționale, Rusia și Austro-Ungaria, au scos în evidență prin istoria lor cea mai nouă aspectele opuse ale bolșevismului și austromarxismului. Vreme de cincisprezece ani, Lenin proclamase, într-o luptă neîmpăcată cu toate nuanțele de șovinism velicorus, dreptul tuturor națiunilor

asuprite de a se rupe de imperiul ţarilor. Bolșevicii au fost acuzaţi că urmăreau dezmembrarea Rusiei. De fapt, abordarea curajoasă, revoluţionară a problemei naţionale le-a creat popoarelor asuprite, mici și înapoiate, din Rusia ţaristă o încredere de nezdruncinat în Partidul Bolșevic. În aprilie 1917, Lenin spunea: „Dacă ucrainenii vor vedea că la noi este republică a sovietelor, ei nu se vor despărți, dar, dacă la noi va fi o republică a lui Miliukov, ei se vor despărți”.[6] Și a avut dreptate. Istoria a oferit o posibilitate incomparabilă de verificare a celor două politici de rezolvare a problemei naţionale. În timp ce Austro-Ungaria, al cărei proletariat era educat în spiritul jumătăţilor de măsură fricoase, s-a făcut fărâme în urma cutremurului îngrozitor, iar iniţiativa acestei prăbușiri și-au asumat-o în primul rând secţiunile naţionale ale social-democraţiei, pe ruinele Rusiei ţariste s-a creat un stat nou de naţionalităţi strâns legate economic și politic de către Partidul Bolșevic.

Oricare ar fi destinul viitor al Uniunii Sovietice – și ea e încă departe de un liman liniștit –, politica naţională a lui Lenin va intra pentru totdeauna în inventarul de fier al omenirii.

[6] V. I. Lenin, „Conferinţa a șaptea Generală (din aprilie) a PMSD (b) din Rusia. 24-29 aprilie (7-12 mai) 1917. Cuvântare cu privire la problema națională. 29 aprilie (12 mai)”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 441. *(N. red.)*

XVII. IEȘIREA DIN PREPARLAMENT ȘI LUPTA PENTRU CONGRESUL SOVIETELOR

Fiecare zi de război clătina frontul, slăbea guvernul, înrăutăţea situaţia internaţională a ţării. La începutul lui octombrie, flota germană, maritimă și aeriană, a început niște operaţiuni de luptă în Golful Finic. Marinarii din Flota Balticii s-au luptat cu curaj, încercând să acopere drumul spre Petrograd. Dar ei înţelegeau mai clar și mai bine decât toate celelalte trupe de pe front contradicţia profundă a situaţiei lor de avangardă a revoluţiei și, în același timp, de participanţi forţaţi la războiul imperialist și, prin staţiile radio ale navelor lor, lansau apeluri de ajutor revoluţionar internaţional în toate cele patru zări. „Atacată de forţe germane superioare, flota noastră piere într-o luptă inegală. Niciuna dintre nave nu se eschivează de la luptă. Calomniată și batjocorită, flota își va îndeplini datoria... nu la ordinul vreunui jalnic Bonaparte rus domnind datorită marii răbdări a revoluţiei..., nici în numele tratatelor conducătorilor noștri cu aliaţii, care au prins în lanţuri libertatea rusă." Nu, ci în numele apărării drumului de acces spre focarul revoluţiei, Petrogradul. „În ceasul când valurile Balticii se înroșesc de sângele fraţilor noștri, când apele le acoperă cadavrele, noi ne ridicăm vocea: ... Asupriţi din toată lumea, ridicaţi steagul revoltei!"

Cuvintele despre lupte și victime nu erau vorbe goale. Escadra pierduse nava *Slava* și se retrăsese după luptă. Germanii puseseră stăpânire pe arhipelagul Moonzund. Se mai întorsese o altă pagină neagră din cartea războiului. Guvernul a hotărât să se folosească de noua lovitură militară primită pentru a muta capitala: acest vechi plan ieșea la suprafaţă cu fiecare prilej potrivit. Cercurile guvernamentale n-aveau o mare simpatie pentru Moscova, dar urau Petrogradul. Reacţiunea monarhistă, liberalismul, democraţia încercau pe rând să detroneze capitala din poziţia ei, s-o pună în genunchi, s-o strivească. Patrioţii cei mai extremiști urau acum Petrogradul cu o ură cu mult mai cruntă decât Berlinul.

Chestiunea evacuării a început să se pună cu o grabă extraordinară. Mutarea guvernului împreună cu Preparlamentul trebuia făcută în numai două săptămâni. S-a hotărât de asemenea să fie evacuate în timpul cel mai scurt

uzinele care lucrau pentru apărare. Comitetul Executiv Central, în calitate de „instituţie privată", trebuia să se îngrijească singur de soarta sa.

Inspiratorii cadeţi ai evacuării își dădeau seama că simpla mutare a guvernului nu rezolva problema. Dar ei mizau pe zdrobirea focarului epidemiei revoluţionare prin foamete, sleire, istovire. Blocada interioară a Petrogradului se desfășura deja din plin. Uzinelor li se luaseră comenzile, furnizarea de combustibil se micșorase la o pătrime, Ministerul Aprovizionării întârzia să trimită animale spre capitală, încărcăturile erau oprite pe canalul Mariinski.

Războinicul Rodzianko, președintele Dumei de Stat pe care guvernul se hotărâse, în sfârșit, s-o dizolve la începutul lui octombrie, vorbea cu mare sinceritate în ziarul liberal din Moscova *Utro Rossii* despre pericolul militar ce amenința capitala. „Stau și mă gândesc – Dumnezeu să fie cu el, cu Petrogradul... Lumea se teme să nu fie distruse instituţiile centrale din Petrograd (adică și sovietele ș.a.m.d.). La asta, eu răspund că aș fi tare bucuros dacă toate aceste instituţii ar pieri, pentru că ele i-au făcut Rusiei numai rău." E adevărat că, odată cu cucerirea Petrogradului, ar fi urmat să piară și Flota Balticii. Dar nici de asta nu-i părea rău: „acolo sunt niște nave extrem de pervertite". Deoarece șambelanul n-avea obiceiul să-și ţină gura, poporul putea afla cele mai ascunse gânduri ale Rusiei aristocratice și burgheze.

Însărcinatul cu afaceri la Londra al Rusiei transmitea că Statul-Major al marinei britanice nu credea să poată, în ciuda tuturor insistenţelor, să ușureze situaţia din Marea Baltică a aliatei sale. Nu doar bolșevicii au interpretat acest răspuns ca însemnând că aliaţii, împreună cu cercurile conducătoare ale patrioţilor din Rusia însăși, se așteptau numai la avantaje pentru cauza comună în urma unei lovituri germane asupra Petrogradului. Muncitorii și soldaţii n-aveau nicio îndoială, mai ales după mărturisirile lui Rodzianko, că guvernul se pregătea în mod conștient să-i abandoneze în mâinile lui Ludendorff și Hoffmann.

Pe 6 octombrie, secţia de soldaţi a adoptat cu o unanimitate nemaiîntâlnită până atunci rezoluţia propusă de Troţki: „Dacă Guvernul Provizoriu nu e în stare să apere Petrogradul, atunci e obligat să încheie pace sau să cedeze locul unui alt guvern". Muncitorii s-au exprimat la fel de intransigent. Ei considerau Petrogradul drept fortăreaţa lor, de el le erau legate speranţele revoluţionare, nu voiau să cedeze Petrogradul. Speriaţi de pericolul militar, de evacuare, de indignarea soldaţilor și a muncitorilor, de tulburarea întregii populaţii, conciliatorii au dat, la rândul lor, alarma: Petrogradul nu putea fi lăsat în voia soartei. După ce s-a convins că încercarea de evacuare întâmpina opoziţie din toate părţile, guvernul a început să bată în retragere: el era îngrijorat, chipurile, nu atât de propria securitate, cât de alegerea unui loc de desfășurare a ședinţelor viitoarei Adunări Constituante. Dar nici pe această poziţie n-a putut să reziste prea mult. În mai puţin de-o săptămână, guvernul s-a văzut

obligat să declare că nu avea de gând doar să rămână la Palatul de Iarnă, ci că plănuia, așa cum o făcuse și până atunci, să convoace Adunarea Constituantă la Palatul Tavriceski. Această declarație nu schimba cu nimic situația militară și politică. Dar ea arăta încă o dată forța politică a Petrogradului, care socotea că misiunea lui era să termine cu guvernul lui Kerenski și nu-i dădea drumul să plece dintre zidurile sale. Numai bolșevicii au îndrăznit mai târziu să mute capitala la Moscova. Ei au făcut asta fără nicio greutate, pentru că, pentru ei, raționea a fost într-adevăr strategică: ei nu puteau să aibă niciun motiv politic de a pleca din Petrograd.

Declarația de pocăință a guvernului în legătură cu apărarea capitalei a fost făcută la cererea majorității conciliatoare dintr-o comisie a Consiliului Republicii Ruse, cu alte cuvinte a Preparlamentului. Această instituție ciudată a apucat în cele din urmă să vadă lumina zilei. Plehanov, căruia îi plăcea și știa să glumească, a numit ireverențios neputinciosul și efemerul Consiliu al Republicii „căsuța pe picioare de găină".[1] Din punct de vedere politic, definiția asta era cât se poate de corectă. Trebuie numai să mai spunem că, în ce privea căsuța, Preparlamentul stătea destul de bine: i se alocase minunatul Palat Mariinski, care fusese mai înainte adăpostul Consiliului de Stat. Contrastul dintre acest palat elegant și Smolnîiul neîngrijit și plin de mirosurile soldaților l-a uimit pe Suhanov. „În mijlocul tuturor acestor minunății – recunoaște el –, ai fi vrut să te odihnești, să uiți de eforturi și luptă, de foamete și război, de ruină și anarhie, de țară și revoluție." Doar că mai rămăsese mult prea puțin timp pentru odihnă și uitare.

Așa-numita majoritate „democratică" a Preparlamentului era formată din 308 persoane: 120 de eseri, dintre care circa 20 de stânga, 60 de menșevici de diverse nuanțe, 66 de bolșevici; veneau apoi cooperatorii, delegații Comitetului Executiv Țărănesc și alții. Claselor avute li se oferiseră 156 de locuri, dintre care aproape jumătate erau ocupate de cadeți. Împreună cu cooperatorii, cazacii și membrii destul de conservatori ai Comitetului Executiv Țărănesc, aripa de dreapta se apropia, într-o serie de chestiuni, aproape de majoritate. Repartizarea locurilor în căsuța confortabilă pe picioare de găină se afla astfel într-o contradicție strigătoare la cer cu toate voințele clar exprimate ale orașului și satului. În schimb, spre deosebire de cenușiile soviete sau de alte reprezentanțe, Palatul Mariinski aduna între pereții săi „floarea națiunii". Dat fiind că membrii Preparlamentului nu depindeau de accidentele unei concurențe electorale, de influențe locale și de preferințe provinciale, fiecare grup social, fiecare partid îi trimisese pe cei mai importanți conducători ai săi. Componența era, cum spune Suhanov, „deosebit de strălucită". După spusele lui Miliukov, când Preparlamentul s-a reunit pentru prima sa ședință,

[1] Trimitere la căsuța Babei Iaga, vrăjitoare, personajul malefic al basmelor rusești. *(N. tr.)*

mulţi sceptici au răsuflat uşuraţi: „Ar fi bine dacă Adunarea Constituantă nu va fi mai proastă ca asta". „Floarea naţiunii" se privea cu plăcere în oglinzile palatului, fără să bage de seamă că e stearpă.

Deschizând, pe 7 octombrie, Consiliul Republicii, Kerenski n-a pierdut ocazia să amintească că, deși guvernul dispunea de „întreaga putere", totuși, el era gata să asculte „toate sugestiile cu adevărat preţioase": chiar dacă era absolut, guvernul nu înceta să fie și luminat. În prezidiul de cinci persoane, al cărui președinte era Avksentiev, un loc le fusese rezervat bolșevicilor – el a rămas neocupat. Regizorilor comediei jalnice și deloc vesele li s-a strâns inima. Întregul interes al unei deschideri cenușii dintr-o ploioasă zi cenușie se concentrase de dinainte pe așteptata luare de cuvânt a bolșevicilor. Pe culoarele Palatului Mariinski s-a răspândit, după cum spune Suhanov, „un zvon senzaţional: Troţki învinsese cu o majoritate de două sau trei voturi... și bolșevicii urmau să iasă numaidecât din Preparlament". De fapt, hotărârea de a părăsi în mod demonstrativ Palatul Mariinski fusese luată la ședinţa fracţiunii bolșevice de pe 5 și doar cu un singur vot împotrivă – așa de mare fusese saltul spre stânga din ultimele două săptămâni! Numai Kamenev își păstrase fidelitatea față de poziţia inițială, mai bine zis, numai el îndrăznise s-o apere pe față. Într-o declaraţie specială adresată Comitetului Central, Kamenev caracterizase fără ocolișuri direcţia luată ca fiind „foarte periculoasă pentru partid". Intenţiile neclare ale bolșevicilor au stârnit o anumită neliniște în Preparlament: la drept vorbind, cei de acolo nu se temeau de o cutremurare a regimului, ci de un „scandal" în faţa diplomaţilor aliaţi, pe care marea majoritate tocmai îi salutase cu o rafală corespunzătoare de aplauze patriotice. Suhanov povestește cum a fost trimisă la bolșevici o persoană oficială, chiar Avksentiev, pentru a întreba ce se întâmplă. „Mai nimic – a răspuns Troţki –, mai nimic, un mic foc de pistol."

După deschiderea ședinţei, lui Troţki i s-au alocat, pe baza regulamentului moștenit de la Duma de Stat, zece minute pentru a face o declaraţie extraordinară în numele fracţiunii bolșevice. În sală s-a lăsat o tăcere încordată. Declaraţia a început prin a arăta că guvernul era în acel moment tot așa de puţin responsabil ca și înainte de Conferinţa Democratică, ce fusese convocată, chipurile, pentru a-l ţine în frâu pe Kerenski, și că reprezentanţii claselor avute intraseră în Consiliul Provizoriu într-un număr la care nu aveau nici cel mai mic drept. Dacă burghezia s-ar fi pregătit într-adevăr pentru o Adunare Constituantă care să fie convocată într-o lună și jumătate, conducătorii ei n-ar fi avut niciun motiv să se opună în prezent cu o asemenea înverșunare existenţei unui guvern responsabil fie și față de o reprezentanţă contrafăcută. „Problema este că clasele burgheze și-au propus să submineze Adunarea Constituantă." Lovitura nimerea la fix. Aripa dreaptă a protestat cu atât mai furtunos. Fără să se abată de la textul declaraţiei, oratorul a biciuit politica

industrială, agrară și de aprovizionare a guvernului: o altă politică n-ar fi fost adoptată nici dacă cineva și-ar fi propus în mod conștient să împingă masele pe calea revoltei. „Ideea predării capitalei revoluționare în mâinile trupelor germane... poate fi văzută ca o verigă firească dintr-o politică generală care trebuie să ușureze... complotul contrarevoluționar." Protestele au devenit furtunoase. Strigăte legate de Berlin, de aurul german, de vagonul plumbuit și, pe acest fond general, ca niște cioburi de sticlă spartă în noroi, înjurături bulevardiere. Așa ceva nu se întâmplase nici în timpul celor mai pătimașe dispute din murdarul și neîngrijitul Smolnîi, mânjit de scuipăturile soldaților. „Era de ajuns să ajungi la noi, în lumea bună a Palatului Mariinski... – scrie Suhanov –, pentru a regăsi de îndată atmosfera de crâșmă care domnise în Duma de Stat cenzitară."

Făcându-și drum printre explozii de ură ce alternau cu momente de calm, oratorul a încheiat: „Noi, fracțiunea bolșevicilor, declarăm: cu acest guvern, care trădează poporul, și cu acest Consiliu, care închide ochii la contrarevoluție, nu avem nimic în comun... Părăsind Consiliul Provizoriu, chemăm la vigilență și la curaj muncitorii, soldații și țăranii din toată Rusia. Petrogradul e în pericol! Revoluția e în pericol! Poporul e în pericol!... Ne adresăm poporului. Toată puterea sovietelor!"

Oratorul a coborât de la tribună. Câteva zeci de bolșevici au părăsit sala în mijlocul blestemelor. După câteva momente de neliniște, majoritatea putea respira ușurată. Plecaseră numai bolșevicii – floarea națiunii rămăsese pe poziții. Numai flancul stâng al conciliatorilor a simțit lovitura ce nu fusese în aparență îndreptată împotriva lui. „Noi, vecinii cei mai apropiați ai bolșevicilor – recunoaște Suhanov –, eram cu totul mâhniți de cele întâmplate." Cavalerii curați ai cuvântului simțeau că trecuse timpul vorbelor.

Într-o telegramă secretă adresată ambasadorilor ruși, ministrul de externe Tereșcenko îi informa despre deschiderea Preparlamentului: „prima ședință a fost foarte palidă, cu excepția scandalului făcut de bolșevici". Ruptura istorică a proletariatului cu mecanismul de stat al burgheziei era interpretată de acești oameni ca un simplu „scandal". Presa burgheză n-a scăpat ocazia de a împunge guvernul, semnalându-i îndrăzneala bolșevicilor: domnii miniștri vor putea scoate țara din anarhie doar dacă „vor avea tot atâta fermitate și voință de acțiune câtă are tovarășul Troțki". De parcă ar fi fost vorba de fermitatea și voința anumitor persoane, iar nu de destinul istoric al claselor. Și de parcă selecția oamenilor și a caracterelor s-ar fi făcut independent de sarcinile istorice. „Ei vorbeau și acționau – scrie Miliukov despre plecarea bolșevicilor din Preparlament – ca niște oameni ce simțeau în spatele lor o forță, care știau că ziua de mâine le aparține."

Pierderea insulelor Moonzund, pericolul crescut care plana asupra Petrogradului și ieșirea bolșevicilor din Preparlament în stradă i-au făcut pe

conciliatori să se gândească ce să facă mai departe cu războiul. După niște dezbateri care au durat trei zile, cu participarea miniștrilor războiului și marinei, a unor comisari și delegaţi ai organizaţiilor din armată, Comitetul Executiv Central a găsit în sfârșit soluţia salvatoare: „să se insiste pentru acceptarea reprezentanţilor democraţiei ruse la Conferinţa de la Paris a aliaţilor". După noi eforturi, s-a hotărât trimiterea lui Skobelev ca reprezentant. Au fost elaborate instrucţiuni amănunţite: pace fără anexiuni și contribuţii, neutralitatea Strâmtorilor, precum și a canalelor Suez și Panama – orizontul geografic al conciliatorilor era mai larg decât cel politic –, abolirea diplomaţiei secrete, dezarmarea treptată. Comitetul Executiv Central a explicat că participarea delegatului său la consfătuirile de la Paris „avea ca scop exercitarea unei presiuni asupra aliaţilor". Presiunea lui Skobelev asupra Franţei, Marii Britanii și Statelor Unite! Un ziar cadet a pus o întrebare veninoasă: cum va proceda Skobelev dacă Aliaţii îi vor respinge fără prea multă ceremonie condiţiile? „Îi va ameninţa oare cu o nouă proclamaţie adresată popoarelor din lumea întreagă?" Vai, conciliatorii se jenau deja de multă vreme de vechea lor proclamaţie.

În timp ce se pregătea să le impună Statelor Unite neutralitatea canalului Panama, Comitetul Executiv Central se dovedea, de fapt, incapabil să facă vreo presiune măcar asupra Palatului de Iarnă. Pe 12, Kerenski i-a trimis lui Lloyd George o scrisoare interminabilă, plină de reproșuri tandre, plângeri amare și promisiuni fierbinţi. Frontul se afla „într-o stare mult mai bună decât în primăvara trecută". Desigur, propaganda defetistă – aici, prim-ministrul rus i se plângea celui britanic de bolșevicii ruși – împiedicase îndeplinirea tuturor scopurilor propuse. Dar nici nu se punea problema păcii. Guvernul era preocupat de o singură problemă: „cum să continue războiul". Firește, ca o garanţie pentru patriotismul său, Kerenski cerea credite.

Eliberat de bolșevici, Preparlamentul nu pierdea nici el vremea: pe 10 s-au deschis dezbaterile în legătură cu creșterea capacităţii de luptă a armatei. Discuţiile, care s-au întins pe durata a trei ședinţe obositoare, s-au desfășurat după o schemă invariabilă. Armata trebuie convinsă că luptă pentru pace și democraţie, spuneau cei de stânga. Nu putem s-o convingem, trebuie s-o forţăm, protestau cei de dreapta. N-avem cu ce s-o forţăm; pentru a forța, trebuie mai întâi, cel puţin în parte, să convingi, răspundeau conciliatorii. Când vine vorba de convingere, bolșevicii sunt mai puternici decât voi, protestau cadeţii. Ambele părţi aveau dreptate. Dar și înecatul are dreptate când scoate ţipete înainte să se ducă la fund.

Pe 18 a venit momentul de a lua o decizie care, prin natura lucrurilor, nu putea oricum să schimbe nimic. Varianta eserilor a adunat 95 de voturi pentru, față de 127 contra și 50 de abţineri. Varianta celor de dreapta – 135 de voturi pentru și 139 împotrivă. Incredibil, nu exista majoritate! În sală,

conform rapoartelor din ziare, „era agitaţie generală și tulburare". Deși urmărea același scop, floarea naţiunii se arăta incapabilă să adopte fie și o hotărâre platonică în cea mai acută problemă a vieţii naţionale. Și nu era deloc o întâmplare: același lucru se va repeta zi de zi cu toate celelalte probleme, în comisii și în plen. Fragmentele de opinie nu se coagulau. Toate grupurile trăiau din niște nuanţe imperceptibile de gândire politică: gândirea însăși lipsea. Să se fi dus, oare, în stradă cu bolșevicii?... Fundătura în care ajunsese Preparlamentul era fundătura întregului regim.

Era greu să convingi armata, dar era cu totul imposibil s-o forţezi. În urma unui nou apel strident al lui Kerenski adresat Flotei Balticii, care tocmai purtase niște lupte și înregistrase pierderi, congresul marinarilor i-a cerut Comitetului Executiv Central să scoată din rândurile Guvernului Provizoriu „un personaj care face de rușine și distruge prin șantajul său politic nerușinat marea revoluţie". Kerenski nu mai auzise un asemenea limbaj nici măcar de la marinari. Comitetul Regional al Armatei, Flotei și Muncitorilor Ruși din Finlanda, care acţiona ca o putere de sine stătătoare, a blocat încărcăturile destinate guvernului. Kerenski i-a amenințat cu arestul pe comisarii sovietelor. În răspuns, se spunea: „Comitetul Regional acceptă cu calm provocarea Guvernului Provizoriu". Kerenski a tăcut. De fapt, Flota Balticii se afla deja în stare de insurecţie.

Pe frontul terestru, lucrurile nu ajunseseră așa de departe, dar se dezvoltau în aceeași direcţie. În cursul lui octombrie, starea aprovizionării s-a înrăutăţit repede. Comandantul frontului de nord raporta că foametea era „principalul motiv al descompunerii morale din armată". În timp ce conducătorii conciliatori de pe front continuau să vorbească – ce-i drept, numai pe la spatele soldaţilor – despre creșterea capacităţii de luptă a soldaţilor, la baza armatei, regiment după regiment cerea publicarea tratatelor secrete și o ofertă imediată de pace. Comisarul frontului de vest, Jdanov, comunica în primele zile ale lui octombrie: „Starea de spirit este extrem de agitată din pricina sosirii apropiate a frigului și a mâncării tot mai proaste... Bolșevicii se bucură de un succes neîndoielnic".

Instituţiile guvernamentale de pe front erau suspendate în aer. Comisarul Armatei a 3-a raporta că tribunalele militare nu puteau funcţiona pentru că soldaţii citaţi ca martori refuzau să se prezinte pentru a depune mărturie. „Relaţiile dintre corpul de comandă și soldaţi sunt înveninate. Ofiţerii sunt consideraţi vinovaţi de prelungirea războiului." Ostilitatea soldaţilor faţă de guvern și faţă de corpul de comandă se mutase de mult asupra comitetelor de armată, care nu se mai înnoiseră de la începutul revoluţiei. Trecând peste capetele acestora, regimentele trimiteau delegaţi la Petrograd, la Soviet să se plângă de starea insuportabilă din tranșee – fără pâine, fără echipament, fără credinţă în război. Pe frontul românesc, unde bolșevicii erau foarte slabi,

regimente întregi refuzau să mai tragă. „În două-trei săptămâni, soldaţii vor declara chiar ei armistiţiul și vor preda armele." Delegaţii uneia dintre divizii spuneau: „Odată cu prima zăpadă, soldaţii s-au hotărât să plece acasă". Delegaţia Corpului 33 de armată ameninţa în plenul Sovietului din Petrograd: dacă nu se va duce o luptă adevărată pentru pace, „soldaţii vor lua ei înșiși puterea și vor încheia armistiţiul". Comisarul Armatei a 2-a îi raporta ministrului de război: „Se vorbește mult despre faptul că, odată cu sosirea frigului, oamenii își vor părăsi poziţiile".

Fraternizarea, care aproape că încetase după Zilele din Iulie, a reînceput și creștea repede. După o perioadă de acalmie, se înmulţiseră din nou nu numai cazurile de arestare de către soldaţi a ofiţerilor, dar și de ucidere a celor mai odioși dintre aceștia. Răfuielile se petreceau aproape pe faţă, sub ochii soldaţilor. Nimeni nu se amesteca: majoritatea nu voia, o mică minoritate nu îndrăznea. Ucigașul apuca mereu să se ascundă, înghiţit fără urmă în masa de soldaţi. Unul dintre generali scria: „Ne agăţăm cu febrilitate de ceva, ne rugăm pentru o minune, dar cei mai mulţi își dau seama că nu mai există salvare".

Combinând viclenia cu obtuzitatea, ziarele patriotice continuau să scrie despre continuarea războiului, despre ofensivă și victorie. Generalii clătinau din cap, unii aprobau într-un chip echivoc. „Numai niște oameni complet nebuni – scria, pe 7, baronul Budberg, comandantul unui corp ce se afla în apropiere de Dvinsk – pot visa acum la ofensivă." Peste numai o zi, el era obligat să noteze în același jurnal: „Sunt năucit și uimit de primirea unei directive în legătură cu o ofensivă care ar trebui să înceapă nu mai târziu de 20 octombrie". State-majore care nu credeau în nimic și erau nepăsătoare la toate elaborau planurile unor noi operaţiuni. Erau destui generali care vedeau o ultimă salvare în repetarea la o scară mult mai mare a experimentului făcut de Kornilov cu Riga: atragerea armatei în luptă și încercarea de a arunca înfrângerea în capul revoluţiei.

La iniţiativa ministrului de război Verhovski s-a hotărât ca soldaţii în vârstă să fie trimiși în rezervă. Căile ferate pârâiau sub greutatea celor ce se întorceau de pe front. În vagoanele arhipline, arcurile se rupeau și podelele se crăpau. Starea de spirit a celor rămași pe front n-a devenit mai bună. „Tranșeele se surpă – scria Budberg. Șanţurile de comunicaţie sunt pline, peste tot sunt numai deșeuri și excremente... Soldaţii refuză în mod categoric să lucreze la curăţarea tranșeelor... Ţi-e și frică să te gândești la ce va duce asta când va veni primăvara și totul va începe să putrezească și să se descompună." În starea lor de pasivitate înverșunată, soldaţii refuzau să facă până și vaccinurile preventive – și asta devenise o formă de luptă împotriva războiului.

După încercări zadarnice de a ridica capacitatea de luptă a armatei prin reducerea efectivelor, Verhovski a ajuns deodată la concluzia că numai pacea poate salva ţara. La o consfătuire privată cu conducătorii cadeţi, pe care tâ-

nărul și naivul ministru spera să-i atragă de partea sa, Verhovski a prezentat tabloul descompunerii materiale și morale a armatei: „Orice încercare de a continua războiul nu poate decât să ne apropie de catastrofă". Cadeţii nu puteau să nu priceapă asta, dar, în faţa tăcerii celorlalţi, Miliukov a protestat ridicând dispreţuitor din umeri: era vorba de „demnitatea Rusiei", de „fidelitatea faţă de aliaţi"... Fără să creadă în vreunul din aceste cuvinte, conducătorul burgheziei încerca cu înverșunare să îngroape revoluţia sub ruinele și cadavrele războiului. Verhovski a arătat curaj politic: fără știrea și prevenirea guvernului, el a făcut pe 20, într-o comisie a Preparlamentului, o declaraţie despre necesitatea de a încheia pacea numaidecât, indiferent de acordul sau dezacordul aliaţilor. Împotriva lui s-au ridicat furioși toţi cei care, în discuţii particulare, erau de acord cu el. Presa patriotică scria că ministrul de război „a sărit pe scara carului tovarășului Troţki". Burţev a făcut aluzie la aurul german. Verhovski a fost trimis în concediu. Între patru ochi, patrioţii repetau: de fapt, are dreptate. Budberg se arăta precaut chiar și în jurnal. „Desigur, din punctul de vedere al respectării cuvântului dat – scria el –, e o propunere perfidă, dar, din punctul de vedere al intereselor egoiste ale Rusiei, poate că e singura care oferă speranţa unei căi salvatoare." În treacăt, baronul își mărturisea invidia faţă de generalii germani, cărora „soarta le-a dat fericirea de a repurta victorii". El nu prevedea cât de curând le va veni rândul și generalilor germani. De fapt, oamenii aceștia nu prevedeau nimic, nici măcar cei mai inteligenţi dintre ei. Bolșevicii au prevăzut multe, și în asta a constat forţa lor.

Plecarea din Preparlament a aruncat în aer, în văzul poporului, ultimele poduri care mai legau partidul insurecţiei de societatea oficială. Cu o nouă energie – apropierea ţelului dublează forţele –, bolșevicii au început o agitaţie pe care adversarii au numit-o demagogie, pentru că ea aducea în piaţa publică ceea ce ei ascundeau în cabinete și cancelarii. Forţa de convingere a acestei propagande neobosite venea din faptul că bolșevicii înţelegeau mersul evoluţiei, îi subordonau acestuia politica lor, nu se temeau de mase, credeau cu fermitate în dreptatea și victoria lor. Poporul nu se sătura să-i asculte. Masele simţeau nevoia să se ţină laolaltă, fiecare voia să se verifice prin intermediul celorlalţi și toţi urmăreau atenţi și încordaţi cum aceeași idee se dezvolta în conștiinţa lor în diversele sale nuanţe și aspecte. Mulţimi nesfârșite stăteau lângă circuri și alte edificii mai mari, unde bolșevicii cei mai populari li se adresau cu ultimele argumente și cu ultimele îndemnuri.

Numărul agitatorilor din rândul conducerii scăzuse destul de mult în octombrie. Lipsea în primul rând Lenin, ca agitator și, mai mult, ca inspirator direct și de zi cu zi. Lipseau generalizările lui simple și profunde, care se fixau durabil în conștiinţa maselor, cuvintele lui clare, împrumutate de la popor și date tot lui înapoi. Lipsea agitatorul de primă clasă Zinoviev: ascunzându-se de urmărire în urma acuzaţiilor de a fi instigat la „insurecţia" din iulie, el se

împotrivea cu hotărâre insurecţiei din octombrie, ieșind, astfel, din câmpul acţiunii în toată perioada critică. Kamenev, un propagandist de neînlocuit, un instructor politic experimentat al partidului, condamna politica de insurecţie, nu credea în victorie, vedea în faţă o catastrofă și se retrăsese posac în umbră. Sverdlov, din fire mai mult organizator decât agitator, vorbea adesea la adunările de masă și vocea lui de bas, egală, puternică, neobosită, răspândea o siguranţă liniștită. Stalin nu era nici agitator, nici orator. El a figurat nu o dată ca raportor la conferinţele de partid. Dar a luat el vreodată cuvântul la adunările de masă ale revoluţiei? În documente și amintiri nu s-a păstrat nicio urmă de felul acesta.

Volodarski, Lașevici, Kollontai, Ciudnovski făceau o agitație strălucită. După ei veneau zeci de agitatori de calibru mai mic. Lumea îl asculta cu interes și cu simpatie, în care, la cei mai cultivaţi, se amesteca și indulgenţa, pe Lunacearski, un orator cu experienţă, care știa să prezinte și un fapt, și o generalizare, să arate și patos, dar să și glumească, însă care n-avea pretenţia să conducă pe nimeni, ci avea el însuși nevoie să fie condus de alţii. Pe măsura apropierii clipei revoluţiei, Lunacearski și-a pierdut repede culorile și s-a ofilit.

În legătură cu președintele Sovietului din Petrograd[2], Suhanov povestește: „Rupându-se din activitatea de la statul-major al revoluției, (el) zbura de la uzina Obuhov la Fabrica de țevi, de la Putilov la Baltiiski, de la Manej la cazărmi și părea că vorbește în același timp în toate locurile. Era cunoscut și fusese ascultat personal de fiecare muncitor și soldat din Petersburg. Influenţa lui – și în rândul maselor, și la statul-major – era zdrobitoare. El a fost figura centrală a acestor zile și eroul principal al acestei remarcabile pagini de istorie".

Dar incomparabil mai eficace în această ultimă perioadă de dinaintea revoluției a fost agitaţia moleculară produsă de muncitorii, marinarii și soldaţii anonimi, cucerind din om în om noi simpatizanţi, risipind ultimele îndoieli, învingând ultimele ezitări. Lunile de viaţă politică febrilă creaseră numeroase cadre la nivelul bazei, educaseră sute și mii de talente înnăscute, care aveau obiceiul să privească politica de jos, nu de sus și care apreciau, de aceea, faptele și oamenii cu o precizie care nu era întotdeauna la îndemâna unor oratori de tip academic. Pe primul loc se aflau muncitorii din Petrograd, proletari din tată-n fiu, dintre care se detașase un grup de agitatori și organizatori de o formaţie revoluţionară extraordinară, de o mare cultură politică, independenţi în gândire, în vorbă, în faptă. Lăcătuși, strungari, fierari, educatori ai atelierelor și uzinelor, ei aveau deja în jurul lor școlile lor, elevii lor, viitori constructori ai Republicii Sovietelor. Marinarii din Flota Balticii, cei mai apropiaţi tovarăși de luptă ai muncitorilor din Petrograd, proveniţi în mare măsură din același mediu, trimiteau brigăzi de agitatori care luau cu asalt regimentele rămase în urmă,

[2] Adică Troţki. *(N. red.)*

centrele de judeţ, plasele ţărănești. O formulă sintetizatoare lansată la Circul Modern de vreunul dintre conducătorii revoluţionari prindea trup și suflet în sute de capete gânditoare și pornea mai apoi într-o călătorie prin toată ţara.

Din regiunea Balticii, din Polonia și Lituania, mii de muncitori și soldaţi revoluţionari fuseseră evacuaţi împreună cu întreprinderile industriale sau numai ei, odată cu retragerea armatei ruse – toţi aceștia erau niște agitatori împotriva războiului și a celor vinovaţi de el. Bolșevicii letoni, rupţi de solul lor natal și așezaţi cu totul pe terenul revoluţiei, convinși, încăpățânaţi, fermi, duceau zi de zi o muncă subversivă în toate părţile ţării. Feţele osoase, accentul puternic și frazele rusești adesea frânte dădeau o expresivitate deosebită chemărilor neîmblânzite la insurecţie.

Masele nu-i mai suportau în mijlocul lor pe cei care ezitau, care se îndoiau, pe neutri. Ele încercau să pună stăpânire pe toată lumea, să atragă, să convingă, să cucerească. Uzinele împreună cu regimentele trimiteau delegaţi pe front. Tranșeele erau legate de muncitorii și ţăranii din spatele cel mai apropiat al frontului. În orașele din preajma frontului aveau loc mitinguri nenumărate, consfătuiri, conferinţe, la care soldaţii și marinarii își puneau acţiunile în acord cu muncitorii și ţăranii; o provincie ca înapoiata Bielorusie, aflată în apropierea frontului, a fost în felul acesta cucerită pentru bolșevism.

Acolo unde conducerea locală de partid era nehotărâtă, în așteptare, ca, de exemplu, la Kiev, Voronej și în multe alte locuri, masele cădeau adesea în pasivitate. Pentru a-și justifica politica, conducătorii invocau moralul slab pe care tot ei îl provocaseră. Dimpotrivă, „cu cât mai fermă și mai curajoasă era chemarea la revoltă – scrie Povoljski, unul dintre agitatorii din Kazan –, cu atât mai pline de încredere și mai prietenoase erau mulțimile de soldaţi faţă de orator”.

Uzinele și regimentele din Petrograd și Moscova băteau cu tot mai mare insistenţă în porţile de lemn ale satelor. Punând mână de la mână, muncitorii trimiteau delegaţi în guberniile lor natale. Regimentele hotărâseră să-i îndemne pe ţărani să-i sprijine pe bolșevici. Muncitorii de la întreprinderile așezate în afara orașelor făceau „pelerinaje” prin satele din împrejurimi, împărţeau ziare, formau celule bolșevice. Din aceste campanii, ei aduceau în pupilele ochilor strălucirea incendiilor războiului ţărănesc.

Bolșevismul cucerea ţara. Bolșevicii deveneau o forţă irezistibilă. Orașele îi urmau. Dumele orășenești din Kronstadt, Ţariţîn, Kostroma, Șuia, alese pe baza votului universal, erau în mâinile bolșevicilor. Aceștia primiseră 52% din voturi la alegerile pentru dumele raionale din Moscova. În Tomskul îndepărtat și pașnic, ca și în Samara deloc industrializată, ei se aflau în dumă pe primul lor. Din patru aleși în zemstva judeţeană Schlüsselburg, trei erau bolșevici. În zemstva judeţeană Ligovskaia, bolșevicii adunaseră 50% din voturi. Lucrurile nu stăteau așa de bine peste tot. Dar peste tot ceva se schimba în aceeași direcţie: greutatea Partidului Bolșevic creștea repede.

Totuși, bolșevizarea maselor se observa mai bine în organizaţiile de clasă. Sindicatele reuneau în capitală peste o jumătate de milion de muncitori. Acei menșevici care mai păstrau în mâinile lor conducerea unor sindicate se simţeau chiar ei un vestigiu al trecutului. Oricare parte a proletariatului s-ar fi adunat laolaltă și oricare ar fi fost obiectivele ei imediate, se ajungea inevitabil la concluzii bolșevice. Și nu era o întâmplare: sindicatele, comitetele de uzină, asociaţiile economice și culturale ale clasei muncitoare, permanente sau temporare, erau forţate de întreaga situaţie să pună la fiecare problemă particulară aceeași întrebare: Cine e stăpânul în casă?

Muncitorii de la uzinele de artilerie, chemaţi la o conferinţă pentru reglementarea relaţiilor lor cu administraţia, spuneau că acest lucru se putea face cel mai bine prin puterea sovietelor. Asta nu mai era o formulă goală, ci un program de salvare a economiei. Apropiindu-se de putere, muncitorii se apropiau tot mai concret de problemele industriei: conferinţa artileriștilor a creat chiar un centru special pentru elaborarea unor metode de trecere a uzinelor militare la producţia de pace.

Conferinţa de la Moscova a Comitetelor de Fabrică și de Uzină recunoștea că era nevoie ca sovietul local să hotărască de-acum înainte prin decrete în privinţa tuturor conflictelor de grevă, să deschidă cu de la sine putere întreprinderile închise de către proprietari și, prin trimiterea de delegaţi în Siberia și în bazinul Doneţului, să asigure cereale și cărbune pentru uzine. Conferinţa de la Petrograd a Comitetelor de Fabrică și de Uzină s-a concentrat asupra problemei agrare, elaborând, pe seama unui raport făcut de Troţki, un manifest către ţărani: proletariatul se simţea nu numai o clasă aparte, ci și conducătorul poporului.

Conferinţa Panrusă a Comitetelor de Fabrică și de Uzină din a doua jumătate a lui octombrie a făcut din chestiunea controlului muncitoresc o problemă de interes naţional. „Muncitorii sunt mai preocupaţi decât patronii de funcţionarea corectă și neîntreruptă a întreprinderilor." Controlul muncitoresc „este în interesul întregii ţări și trebuie susţinut de ţărănimea revoluţionară și de armata revoluţionară". Rezoluţia, care deschidea ușa unei noi ordini economice, a fost aprobată de toţi reprezentanţii întreprinderilor industriale din Rusia cu numai 5 voturi împotrivă și 9 abţineri. Puţinii care s-au abţinut erau niște vechi menșevici care nu mai puteau să meargă alături de partidul lor, dar care nu se hotărâseră încă să ridice mâna în mod deschis pentru revoluţia bolșevică. Foarte curând o vor face.

Municipalităţile democratice create nu demult mureau în paralel cu organele puterii guvernamentale. Problemele cele mai importante, cum ar fi alimentarea orașelor cu apă, lumină, combustibil, alimente, erau preluate tot mai mult de soviete și de alte organizaţii muncitorești. Comitetul de uzină al staţiei de electricitate din Petrograd alerga prin oraș și prin împrejurimi, cău-

tând ba cărbune, ba ulei pentru turbine, și obţinea lucrurile necesare cu ajutorul comitetelor altor întreprinderi, în luptă cu proprietarii și cu administraţia.

Nu, puterea sovietelor nu era o himeră, o construcţie arbitrară, invenţia unor teoreticieni de partid. Ea creștea în chip irezistibil pornind de jos, de la economia ruinată, de la neputinţa celor avuţi, de la nevoile maselor: sovietele deveniseră în realitate guvernul – pentru muncitori, soldaţi, ţărani nu mai era altă cale. Timpul de filozofare și de discuţii în legătură cu puterea sovietelor trecuse: ea trebuia înfăptuită.

În iunie, la primul Congres al Sovietelor, se luase hotărârea de a se organiza congrese la fiecare trei luni. Cu toate acestea, Comitetul Executiv Central nu numai că nu convocase al doilea congres la termen, dar părea hotărât să nu-l mai convoace deloc, pentru a nu se confrunta cu o majoritate ostilă. Conferinţa Democratică avusese ca scop principal să dea la o parte sovietele, înlocuindu-le cu organele „democraţiei". Dar lucrul acesta nu era așa de simplu. Sovietele n-aveau de gând să-i cedeze locul nimănui.

Pe 21 septembrie, spre sfârșitul Conferinţei Democratice, Sovietul din Petrograd a ridicat vocea cerând convocarea cât mai rapidă a unui Congres al Sovietelor. Pe baza rapoartelor lui Troţki și ale unui invitat de la Moscova, Buharin, a fost adoptată în acest sens o rezoluţie, care pleca în mod formal de la necesitatea de a se pregăti pentru „un nou val al contrarevoluţiei". Programul de apărare, ce urma să deschidă calea viitoarei ofensive, se baza pe soviete ca pe singurele organizaţii capabile de luptă. Rezoluţia cerea ca sovietele să-și consolideze poziţiile în mase. Acolo unde aveau deja puterea, ele nu trebuiau s-o piardă cu niciun preţ. Comitetele revoluţionare create în perioada rebeliunii lui Kornilov trebuiau să rămână pregătite de acţiune. „Pentru unirea și coordonarea activităţii tuturor sovietelor în lupta lor cu pericolul din ce în ce mai mare și pentru rezolvarea problemelor de organizare a puterii revoluţionare, e nevoie de convocarea neîntârziată a unui Congres al Sovietelor." Astfel, răsturnarea guvernului urma să se bazeze pe o rezoluţie cu caracter defensiv. În aceeași notă politică urma să se facă de-acum și agitaţia până în momentul insurecţiei.

Delegaţii sovietelor veniţi la conferinţă au pus a doua zi problema congresului în faţa Comitetului Executiv Central. Bolșevicii au cerut ca congresul să fie convocat în două săptămâni și au propus, mai bine zis au amenințat să creeze pentru asta un organ special, care să se bazeze pe sovietele din Petrograd și Moscova. De fapt, ei preferau ca congresul să fie convocat de vechiul Comitet Executiv Central: acest lucru ar fi evitat eventualele discuţii în legătură cu legalitatea congresului și ar fi permis răsturnarea conciliatorilor cu propriul lor sprijin. Amenințarea pe jumătate mascată a bolșevicilor a avut efect: neriscând deocamdată să o rupă cu legalitatea sovietelor, conducătorii Comitetului Executiv Central au declarat că nu vor încredinţa nimănui alt-

cuiva îndeplinirea obligaţiilor lor. Congresul a fost convocat pentru 20 octombrie, ceea ce însemna mai puţin de o lună de zile.

Totuși, de îndată ce delegaţii din provincie au început să plece, conducătorilor Comitetului Executiv Central li s-au deschis ochii: ei au declarat că congresul era inoportun, că îi va rupe pe activiștii locali de campania electorală și astfel va dăuna Adunării Constituante. Temerea reală era că congresul va fi un pretendent serios la putere; dar despre asta se păstra tăcerea cu diplomaţie. Pe 26 septembrie, fără să se mai ocupe de pregătirea necesară, Dan s-a grăbit să-i facă biroului Comitetului Executiv Central propunerea de a amâna congresul.

Acești democraţi patentaţi nu erau câtuși de puţin preocupaţi de principiile elementare ale democraţiei. Tocmai încălcaseră hotărârea Conferinţei Democratice, convocate tot de ei, care respinsese coaliţia cu cadeţii. Acum își arătau dispreţul suveran faţă de soviete, începând cu cel din Petrograd, pe umerii cărora se urcaseră la putere. Dar puteau ei, de fapt, fără să rupă alianţa cu burghezia, să ţină seama de speranţele și de revendicările zecilor de milioane de muncitori, soldaţi și ţărani care se aflau în spatele sovietelor?

Troţki a răspuns propunerii lui Dan spunând că congresul va fi convocat oricum, dacă nu pe cale constituţională, atunci pe cale revoluţionară. Biroul, care era de obicei așa de supus, a refuzat de data asta să meargă pe calea unui *coup d'État*[3] în cadrul sovietelor. Dar mica înfrângere nu i-a făcut deloc pe complotiști să depună armele, dimpotrivă, i-a întărâtat parcă și mai mult. Dan a găsit un sprijin influent la secţia militară a Comitetului Executiv Central, care a hotărât „să întrebe" organizaţiile de pe front dacă să se convoace sau nu congresul, adică dacă să se îndeplinească sau nu o hotărâre adoptată în două rânduri de către cel mai înalt organ al sovietelor. Între timp, presa conciliatoare a pornit o campanie împotriva congresului. Cei mai furioși erau eserii. „Convocarea sau nu a congresului – scria *Delo Naroda* – nu poate avea nicio importanţă în rezolvarea problemei puterii... Guvernul lui Kerenski nu se va supune în niciun caz." Cui să nu se supună? întreba Lenin. „Puterii sovietelor – explica el –, puterii muncitorilor și ţăranilor, pe care *Delo Naroda*, ca să nu se lase mai prejos decât pogromiștii și antisemiţii, monarhiștii și cadeţii, o numește puterea «lui Troţki și Lenin»."[4]

Comitetul Executiv Ţărănesc a considerat la rândul său convocarea congresului ca „periculoasă și nedorită". În rândul conducătorilor sovietelor se instalase o confuzie răuvoitoare. Delegaţii partidelor conciliatoare care mergeau prin ţară mobilizau organizaţiile locale împotriva unui congres care fusese

[3] *Lovitură de stat*; în franceză în original. *(N. red.)*

[4] V. I. Lenin, „Vor putea păstra bolșevicii puterea de stat?", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 339. *(N. red.)*

convocat în mod oficial de organul suprem al sovietelor. Oficiosul Comitetului Executiv Central tipărea zilnic rezoluţii împotriva congresului, comandate de conducătorii clicii conciliatoare, rezoluţii inspirate de spectrele din martie, ce purtau, ce-i drept, niște nume impunătoare. *Izvestia* îngropa sovietele în editorialele sale, declarându-le niște barăci temporare, care trebuiau demolate de îndată ce Adunarea Constituantă va fi încununat „edificiul noului regim".

Agitaţia împotriva congresului n-a reușit să-i ia nicicum prin surprindere pe bolșevici. Încă de pe 24 septembrie, Comitetul Central al partidului, care n-avea deloc încredere în decizia Comitetului Executiv Central, a hotărât să organizeze de jos, prin intermediul sovietelor locale și al organizaţiilor de pe front, o campanie în favoarea congresului. Bolșevicii l-au delegat pe Sverdlov în comisia oficială a Comitetului Executiv Central care se ocupa de convocarea, mai bine zis, de sabotarea congresului. Sub conducerea lui, au fost mobilizate organizaţiile locale ale partidului și, prin intermediul lor, și sovietele. Pe 27, toate instituţiile revoluţionare din Reval au cerut dizolvarea imediată a Preparlamentului și convocarea unui Congres al Sovietelor pentru formarea guvernului, congres pe care se obligau în mod solemn să-l susţină „prin toate forţele și mijloacele existente în fortăreaţă". Multe soviete locale, începând cu cele din raioanele Moscovei, au propus să i se retragă neloialului Comitet Executiv Central sarcina convocării congresului. Împotriva rezoluţiilor comitetelor din armată care se opuneau congresului au început să curgă cereri de convocare a acestuia venind din partea batalioanelor, a regimentelor, a corpurilor și a garnizoanelor locale. „Congresul Sovietelor trebuie să ia puterea, să nu se oprească în faţa a nimic", declara adunarea generală a soldaţilor din Kîștîm, în Ural. Soldaţii din gubernia Novgorod îi chemau pe ţărani să ia parte la congres, în ciuda hotărârii Comitetului Executiv Țărănesc. Soviete guberniale, judeţene, chiar și din colţurile cele mai îndepărtate, uzine și mine, regimente, cuirasate, torpiloare, infirmerii militare, mitinguri, compania de automobile din Petrograd și detașamentele de prim ajutor din Moscova, toate cereau îndepărtarea guvernului și trecerea puterii în mâna sovietelor.

Fără a se mărgini la campania de agitaţie, bolșevicii și-au creat o mare bază organizatorică, convocând un Congres al Sovietelor din Regiunea de Nord, care a reunit o sută cincizeci de delegaţi din douăzeci și trei de centre diferite. A fost o lovitură bine calculată! Comitetul Executiv Central, sub conducerea marilor săi maeștri în treburi mici, a declarat că Congresul Nordului era o consfătuire privată. O mână de delegaţi menșevici n-au luat parte la lucrările acestuia, asistând numai „pentru informare". De parcă asta ar fi putut să reducă cumva importanţa unui congres la care erau reprezentate sovietele din Petrograd și din împrejurimile acestuia, din Moscova, Kronstadt, Helsingfors și Reval, adică din ambele capitale, din fortăreţele mariti-

me, din Flota Balticii și din garnizoanele din jurul Petrogradului. Deschis de Antonov, pentru a i se da în chip intenţionat o coloratură militară, congresul a fost prezidat de sublocotenentul Krîlenko, cel mai bun agitator de pe front al partidului, viitorul comandant suprem al trupelor bolșevice. Raportul politic prezentat de Troţki s-a concentrat pe încercarea guvernului de a scoate din Petrograd regimentele revoluţionare: congresul nu va permite „dezarmarea Petrogradului și înăbușirea Sovietului". Chestiunea garnizoanei din Petrograd este un element fundamental în problema puterii. „Tot poporul votează pentru bolșevici. Poporul are încredere în noi și ne cere să luăm puterea în mână." Rezoluţia propusă de Troţki spunea: „A venit ceasul în care numai o acţiune fermă și unitară a tuturor sovietelor poate... rezolva problema puterii centrale". Această chemare aproape nemascată la insurecţie a fost adoptată de toţi delegaţii, cu numai trei abţineri.

Lașevici a îndemnat sovietele să urmeze exemplul Petrogradului și să concentreze în mâna lor conducerea garnizoanelor locale. Delegatul leton Peterson a promis 40.000 de pușcași letoni pentru apărarea Congresului Sovietelor. Declaraţia lui Peterson, primită cu entuziasm, nu era o frază goală. Peste câteva zile, Sovietul regimentelor letone declara: „Numai o insurecţie populară... va face posibilă trecerea puterii în mâna sovietelor". Pe 13, staţiile radio de pe navele militare au răspândit în toată ţara chemarea lansată de Congresul Nordului de pregătire a Congresului Panrus al Sovietelor. „Soldaţi, marinari, ţărani, muncitori! Datoria voastră e să depășiţi toate obstacolele..."

Comitetul Central al partidului le-a propus delegaţilor bolșevici de la Congresul Nordului să nu plece din Petrograd, ci să aștepte acolo deja apropiatul Congres al Sovietelor. La însărcinarea biroului ales de congres, anumiţi delegaţi au vizitat organizaţiile din armată și sovietele locale ca să prezinte rapoarte, cu alte cuvinte, ca să pregătească provincia de insurecţie. Comitetul Executiv Central vedea crescând alături de el un organism puternic, cu baze la Petrograd și Moscova, care discuta cu ţara prin intermediul staţiilor radio de pe cuirasate și care era gata în orice clipă să înlocuiască învechitul organ suprem al sovietelor pentru a convoca congresul. Micile capcane organizatorice nu putuseră deloc să-i ajute pe conciliatori.

Lupta pentru și împotriva congresului a dat un ultim imbold bolșevizării sovietelor din provincie. Într-o serie de gubernii rămase în urmă, de exemplu la Smolensk, bolșevicii, singuri sau împreună cu eserii de stânga, au obţinut pentru prima dată majoritatea abia în timpul campaniei pentru congres sau la alegerea delegaţilor care să participe la acesta. La jumătatea lui octombrie, bolșevicii au reușit până și la Congresul Sovietelor din Siberia să creeze împreună cu eserii de stânga o majoritate solidă, care și-a pus cu ușurinţă amprenta asupra tuturor sovietelor locale. Pe 15, Sovietul din Kiev, cu 159 de voturi pentru, 28 împotrivă și 3 abţineri, a declarat viitorul Congres al Sovietelor

drept „organ suveran al puterii". Pe 16, Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord-Vest, ţinut la Minsk, adică în centrul frontului de vest, a declarat că convocarea congresului nu mai putea fi amânată. Pe 18, Sovietul din Petrograd a organizat alegeri pentru viitorul congres: lista bolșevicilor (Troţki, Kamenev, Volodarski, Iurenev și Laşevici) a obţinut 443 de voturi, eserii – care erau cu toţii eseri de stânga și înclinau spre bolșevici – au luat 162 de voturi, iar menșevicii 44. Desfășurat sub preşedinţia lui Krestinski, Congresul Sovietelor din Ural, unde 80 din cei 110 delegaţi erau bolșevici, a cerut, în numele a 223.900 de muncitori și soldaţi organizaţi, convocarea congresului la termenul stabilit. În aceeași zi, pe 19, Conferinţa Panrusă a Comitetelor de Fabrică și de Uzină, care era cea mai directă și mai incontestabilă reprezentanţă a proletariatului din toată ţara, s-a pronunţat pentru trecerea imediată a puterii în mâna sovietelor. Pe 20, Ivanovo-Voznesensk a declarat că toate sovietele din gubernie se aflau „în stare de luptă deschisă și necruţătoare cu Guvernul Provizoriu" și le-a chemat să rezolve în mod de sine stătător problemele economice și administrative locale. O asemenea rezoluţie, care însemna răsturnarea puterii guvernamentale locale, a fost aprobată cu un singur vot împotrivă și cu o singură abţinere. Pe 22, presa bolșevică a publicat o nouă listă de 56 de organizaţii care cereau trecerea puterii în mâna sovietelor – toate erau formate din mase populare autentice, în mare măsură înarmate.

Puternicul apel lansat de detașamentele viitoarei revoluţii nu l-a împiedicat pe Dan să raporteze biroului Comitetului Executiv Central că, din 917 organizaţii de soviete existente, numai 50 își dăduseră acordul de a trimite delegaţi, iar asta „fără niciun fel de entuziasm". Nu e greu de înţeles că acele puţine soviete care mai credeau necesar să-și împărtășească sentimentele Comitetului Executiv Central nu erau prea entuziasmate de congres. Totuși, marea majoritate a sovietelor locale și a comitetelor din armată ignorau pur și simplu Comitetul Executiv Central.

Chiar dacă se dăduseră de gol compromiţându-se cu activitatea de subminare a congresului, conciliatorii n-au îndrăznit totuși să-și ducă treaba până la capăt. Când a devenit foarte clar că nu pot evita congresul, ei au făcut repede stânga-mprejur, chemând toate organizaţiile locale să aleagă delegaţi la congres, pentru a nu le lăsa bolșevicilor majoritatea. Dar, trezindu-se cu întârziere, Comitetul Executiv Central s-a văzut obligat, cu trei zile înainte de termenul stabilit, să amâne congresul pentru 25 octombrie.

Datorită acestei ultime manevre a conciliatorilor, regimul din Februarie și, odată cu el, societatea burgheză au primit o amânare neașteptată, din care nu mai puteau, desigur, să tragă vreun folos. În schimb, bolșevicii au folosit cele cinci zile suplimentare cu mare succes. Mai târziu, chiar și dușmanii au recunoscut asta. „Bolșevicii s-au folosit de amânarea manifestării – povestește Miliukov – în primul rând pentru a-și consolida poziţia în rândul muncito-

rilor și soldaţilor din Petrograd. Troţki s-a prezentat la mitinguri în diverse părţi ale garnizoanei din capitală. El reușea să provoace o asemenea stare de spirit, că, în Regimentul Semionovski, de pildă, lui Skobelev și Goţ, adică membrilor Comitetului Executiv care urmau să ia cuvântul după el, nu li s-a mai îngăduit să vorbească."

Schimbarea petrecută în Regimentul Semionovski, al cărui nume intrase în istoria revoluţiei scris cu niște litere de rău augur, a avut o importanţă simbolică: în decembrie 1905, soldaţii din Regimentul Semionovski avuseseră o contribuţie foarte mare la înăbușirea insurecției de la Moscova. Comandantul regimentului, generalul Min, dăduse ordinul: „Să nu existe arestaţi". Pe sectorul de cale ferată Moscova-Golutvino, soldaţii împușcaseră o sută cincizeci de muncitori și alţi salariaţi. Felicitat de ţar pentru faptele sale de arme, generalul Min a fost omorât în toamna anului 1906 de esera Konopliannikova. Prins cu totul în plasa vechii tradiţii, Regimentul Semionovski rezistase cel mai mult în comparaţie cu majoritatea celorlalte unităţi ale Gărzii. Reputaţia lui de regiment de „încredere" era așa de solidă, încât, în ciuda eșecului jalnic al lui Skobelev și Goţ, guvernul va continua să se bazeze cu încăpăţânare pe el până în ziua revoluţiei și chiar și după aceea.

Chestiunea Congresului Sovietelor a rămas principala problemă politică în cele cinci săptămâni care au despărţit Conferinţa Democratică de insurecţia din octombrie. Declaraţia bolșevicilor de la conferinţă proclama deja viitorul Congres al Sovietelor drept organ suveran al ţării. „Hotărârile și propunerile acestei conferinţe... își pot găsi drumul spre îndeplinire numai dacă vor fi recunoscute de Congresul Panrus al Deputaţilor Muncitorilor, Ţăranilor și Soldaţilor." Rezoluţia de boicotare a Preparlamentului, susţinută de o jumătate dintre membrii Comitetului Central împotriva celeilalte jumătăţi, spunea: „Problema participării partidului nostru la Preparlament trebuie pusă în legătură directă cu măsurile pe care le va lua Congresul Panrus al Sovietelor pentru a crea o putere revoluţionară". Trimiterea la Congresul Sovietelor apare aproape fără excepţie în toate documentele bolșevice din această perioadă.

În condiţiile războiului ţărănesc care se înteţea, ale mișcărilor naţionale din ce în ce mai puternice, ale distrugerii tot mai mari, ale frontului ce se destrăma, ale guvernului ce se dezintegra, sovietele deveneau singurul bastion de forţe creatoare. Orice problemă avea în cele din urmă legătură cu problema puterii, iar problema puterii ducea la Congresul Sovietelor. Acesta trebuia să dea un răspuns la toate chestiunile, inclusiv la cea a Adunării Constituante.

Niciunul dintre partide nu renunţase încă la lozinca Adunării Constituante, nici măcar bolșevicii. Dar, în mersul evenimentelor revoluţiei, principala lozincă democratică, care, vreme de cincisprezece ani, împodobise cu culoarea sa lupta eroică a maselor, pălise aproape pe neobservate, se decolorase și, ca și cum ar fi fost frecată între niște pietre de moară, devenise o pleavă, o

formă goală fără conţinut, o tradiţie, nu o perspectivă. Nu era nimic enigmatic în acest proces. Mersul revoluţiei se îndrepta spre o luptă directă pentru putere între cele două clase principale ale societăţii: burghezia și proletariatul. Niciuneia dintre ele Adunarea Constituantă nu putea să-i ofere nimic. Burghezia măruntă a orașelor și satelor putea în această luptă să joace numai un rol auxiliar și secundar. În orice caz, ea era incapabilă să ia în mâinile sale puterea: dacă lunile de dinainte arătaseră ceva, atunci era chiar asta. Ce-i drept, mica burghezie mai putea primi – și chiar a primit în cele din urmă – majoritatea în Adunarea Constituantă. Dar pentru ce? Numai pentru a nu ști ce să facă cu ea. Astfel a ieșit la iveală inconsistenţa democraţiei formale într-un moment de mare cotitură istorică. Forţa tradiţiei s-a văzut în aceea că, până și în ajunul ultimei lupte, niciuna dintre tabere n-a renunţat la numele Adunării Constituante. În realitate însă, burghezia invita să se treacă de la Adunarea Constituantă la Kornilov, iar bolșevicii – la Congresul Sovietelor.

Putem presupune cu destulă siguranţă că părţi largi ale poporului, ba și anumite pături din Partidul Bolșevic nutreau un fel de iluzii constituţionaliste în legătură cu Congresul Sovietelor, adică îi asociau reprezentarea unei treceri automate și nedureroase a puterii din mâinile coaliţiei în cele ale sovietelor. De fapt, puterea trebuia luată cu forţa, prin vot nu se putea face asta: numai o insurecţie armată putea rezolva problema.

Totuși, dintre toate iluziile care, ca un adaos inevitabil, însoţesc orice mare mișcare populară, chiar și pe cea mai realistă, iluzia „parlamentarismului" sovietelor era, ţinând seama de ansamblul circumstanţelor, cea mai puţin periculoasă. Sovietele se luptau efectiv pentru putere, se sprijineau tot mai mult pe forţa armată, deveneau un soi de guvern local, își câștigau prin luptă propriul congres. Pentru iluziile constituţionaliste nu mai rămăsese prea mult loc, iar puţinul rămas dispărea și el în procesul luptei.

Coordonând eforturile revoluţionare ale muncitorilor și soldaţilor din toată ţara, dându-le un țel unic și stabilind o dată unică, lozinca Congresului Sovietelor acoperea totodată pregătirea semiconspirativă, semideschisă a insurecţiei muncitorilor, soldaţilor și ţăranilor. Ajutând la reunirea forţelor pentru înfăptuirea revoluţiei, Congresul Sovietelor trebuia să confirme apoi rezultatele ei și să formeze o nouă putere, incontestabilă în ochii poporului.

XVIII. COMITETUL MILITAR REVOLUŢIONAR

În ciuda schimbării în bine începute la sfârșitul lui iulie, în august, eserii și menșevicii dominau încă în garnizoana reînnoită din Petrograd. Unele unităţi militare rămăseseră contaminate de o mare neîncredere în bolșevici. Proletariatul n-avea arme: Garda Roșie păstrase numai câteva mii de puști. În aceste condiţii, insurecţia se putea încheia cu o înfrângere îngrozitoare, chiar dacă masele o apucaseră din nou pe calea spre bolșevici.

Situaţia s-a schimbat tot mai mult în cursul lunii septembrie. După rebeliunea generalilor, conciliatorii au pierdut repede sprijinul din garnizoană. Neîncrederea în bolșevici a fost înlocuită de simpatie, în cel mai rău caz, de o neutralitate în așteptare. Dar simpatia nu era activă. Garnizoana rămânea din punct de vedere politic extrem de fragilă și suspicioasă ca un ţăran: Oare n-o să ne păcălească bolșevicii? Oare chiar o să ne dea pace și pământ? Marea majoritate a soldaţilor nu erau încă pregătiți să lupte pentru aceste obiective sub steagul bolșevicilor. Și, pentru că în garnizoană continua să existe o minoritate aproape deloc absorbită care le era ostilă acestora (cinci-șase mii de iuncheri, trei regimente de cazaci, un batalion de bicicliști, o divizie de blindate), finalul ciocnirii părea nesigur chiar și în septembrie. Ca pentru a ajuta cauzei, mersul evenimentelor a oferit însă încă o lecţie pe înţelesul tuturor, prin care destinul soldaţilor din Petrograd a ajuns să fie strâns legat de destinul revoluţiei și al bolșevicilor.

Dreptul de a dispune de detașamente de oameni înarmaţi este dreptul fundamental al puterii de stat. Primul Guvern Provizoriu, impus poporului de Comitetul Executiv, se obligase să nu dezarmeze și să nu evacueze din Petrograd trupele care luaseră parte la Revoluţia din Februarie. Acesta a fost începutul formal al unei dualități militare inseparabile, de fapt, de dualitatea puterii. Marile cutremure politice din lunile următoare – demonstraţia din aprilie, Zilele din Iulie, pregătirea rebeliunii lui Kornilov și lichidarea ei – s-au lovit de fiecare dată în mod inevitabil de problema aducerii sub ascultare a garnizoanei din Petrograd. Dar conflictele de pe acest teren dintre guvern și conciliatori aveau, în cele din urmă, un caracter familial și se încheiau priete-

nește. Odată cu bolșevizarea garnizoanei, lucrurile au luat o altă întorsătură. Acum, chiar și soldaţii aminteau de obligaţia pe care guvernul și-o luase în martie faţă de Comitetul Executiv Central și care fusese încălcată cu viclenie de ambele părţi. Pe 8 septembrie, secţia de soldaţi a Sovietului a cerut readucerea la Petrograd a regimentelor trimise pe front din cauza evenimentelor din iulie. Iar asta în vreme ce membrii coaliţiei își spărgeau capetele cum să scoată din capitală și celelalte regimente.

Într-o serie de orașe de provincie, lucrurile stăteau cam la fel ca în capitală. În cursul lunilor iulie și august, garnizoanele locale trecuseră printr-o reîmprospătare patriotică; în august și septembrie, garnizoanele împrospătate au fost supuse bolșevizării. Totul trebuia luat, așadar, de la început, contingentele trebuiau mutate și împrospătate din nou. Pregătindu-și lovitura împotriva Petrogradului, guvernul a început cu provincia. Motivele politice erau ascunse cu grijă sub cele strategice. Pe 27 septembrie, adunarea reunită a sovietelor din Reval – cel din oraș și cel din fortăreaţă – a hotărât ca, în cazul unui transfer de trupe, să se accepte posibilitatea unei regrupări a acestora numai cu acordul preliminar al sovietelor corespunzătoare. Conducătorii Sovietului din Vladimir au întrebat la Moscova dacă să se supună sau nu unui ordin al lui Kerenski de transfer al întregii garnizoane. Biroul regional din Moscova al bolșevicilor a constatat că „asemenea ordine sunt date în mod sistematic garnizoanelor cu orientare revoluţionară". Înainte de a-și ceda toate drepturile, Guvernul Provizoriu încerca să se folosească de dreptul fundamental al oricărui guvern – acela de a dispune de detașamente înarmate de oameni.

Dizolvarea garnizoanei din Petrograd devenise cu atât mai urgentă, cu cât apropiatul Congres al Sovietelor trebuia, într-un fel sau altul, să împingă lupta pentru putere până la capăt. Presa burgheză, condusă de ziarul *Reci* al cadeţilor, repeta în fiecare zi că nu trebuia să li se dea bolșevicilor posibilitatea „de a-și alege momentul pentru declanșarea războiului civil". Asta însemna: Să lovim chiar noi din timp în bolșevici. Încercarea de a schimba din vreme raportul de forţe din garnizoană era astfel imperioasă. Argumentele de ordin strategic aveau un aer destul de convingător după căderea Rigăi și pierderea insulelor Moonzund. Statul-Major al districtului a trimis un ordin de reorganizare a unităţilor din Petrograd pentru a le trimite pe front. În același timp, la inițiativa conciliatorilor, problema a fost pusă în secţia de soldaţi. Planul adversarilor nu era rău: prin prezentarea unui ultimatum strategic Sovietului, să li se ia bolșevicilor sprijinul militar de sub picioare sau, în cazul împotrivirii Sovietului, să se provoace prin aceeași lovitură un conflict violent între garnizoana din Petrograd și frontul care avea nevoie de întăriri și de înlocuiri.

Conducătorii Sovietului, care-și dădeau foarte bine seama de capcana ce li se întinsese, au vrut să tatoneze terenul înainte de a face un pas irevocabil. Puteau refuza îndeplinirea ordinului numai dacă erau siguri că motivele refuzului

vor fi înţelese corect de către front. În caz contrar, ar fi fost mai avantajos să facă, cu acordul celor din tranșee, un schimb de unităţi din garnizoană cu trupe revoluţionare de pe front care aveau nevoie de odihnă. Tocmai acesta era spiritul în care, așa cum am spus mai sus, Sovietul din Reval se și pronunţase deja.

Soldaţii au pus problema mai direct. Să se ducă pe front acum, la sfârșitul toamnei, să se împace cu o nouă campanie de iarnă – nu, ideea asta nu le intra deloc în cap. Presa patriotică a atacat garnizoana numaidecât: regimentele din Petrograd, îngrășate de atâta stat, trădau frontul din nou. Muncitorii le-au luat apărarea soldaţilor. Cei de la Putilov au protestat primii împotriva evacuării regimentelor. Chestiunea a ajuns definitiv la ordinea zilei nu numai în cazărmi, dar și în uzine. Asta a apropiat și mai mult cele două secţii ale Sovietului. Regimentele au început să susţină cu mare căldură cererea de înarmare a muncitorilor.

Încercând să stârnească patriotismul maselor cu amenințarea pierderii Petrogradului, conciliatorii au făcut pe 9 octombrie în Soviet propunerea de creare a unui „Comitet de Apărare Revoluţionară", care să se implice în apărarea capitalei cu sprijinul activ al muncitorilor. Refuzând să-și asume responsabilitatea „pentru așa-numita strategie a Guvernului Provizoriu și, în particular, pentru evacuarea trupelor din Petrograd", Sovietul nu s-a grăbit totuși să se pronunţe în privinţa esenţei ordinului, ci a cerut să fie verificate motivele și temeiurile lui. Menșevicii au încercat să protesteze: nu era îngăduit amestecul în dispoziţiile operative ale comandamentului militar. Dar tot ei se plânseseră cu numai o lună în urmă de caracterul complotist al ordinelor lui Kornilov și li s-a amintit asta. Pentru a verifica dacă evacuarea regimentelor era dictată de consideraţii militare sau politice era nevoie de un organ competent. Spre marea uimire a conciliatorilor, bolșevicii au acceptat ideea „Comitetului de Apărare": tocmai el urma să concentreze în mâinile sale toate datele privitoare la apărarea capitalei. Era un pas important. Smulgând o armă periculoasă din mâinile adversarului, Sovietul își rezerva posibilitatea ca, în funcţie de circumstanţe, să întoarcă decizia trimiterii trupelor fie într-un sens, fie în altul, în orice caz, împotriva guvernului și a conciliatorilor.

Bolșevicii au acceptat cu atât mai firesc proiectul menșevic al unui Comitet Militar, cu cât, în rândurile lor, se discutase nu o dată despre nevoia formării din vreme a unui organ al sovietelor care să se bucure de autoritate pentru a conduce viitoarea insurecţie. În Organizaţia din Armată a partidului se alcătuise chiar un proiect corespunzător. Dificultatea care nu putuse fi depășită până atunci era combinarea organului insurecţiei cu un soviet ales ce acționa pe față și în componenţa căruia intrau în același timp și reprezentanţi ai partidelor ostile. Inițiativa patriotică a menșevicilor venise la ţanc pentru a ușura crearea unui stat-major revoluţionar, care va primi în curând numele de Comitet Militar Revoluţionar și va deveni principala pârghie a revoluţiei.

La doi ani de la evenimentele prezentate aici, autorul acestei cărţi, într-un articol consacrat Revoluţiei din Octombrie, va scrie: „Imediat ce Statul-Major al districtului i-a transmis Comitetului Executiv al Sovietului din Petrograd ordinul de evacuare a trupelor... a fost clar că chestiunea aceasta putea să capete, în evoluţia sa viitoare, o mare însemnătate politică". Ideea insurecţiei a început de îndată să capete un contur. Nu mai era nevoie să se inventeze un organ al Sovietului. Menirea reală a viitorului comitet a fost subliniată fără echivoc când, la încheierea prezentării raportului despre ieșirea bolșevicilor din Preparlament, Troţki a exclamat la aceeași ședinţă: „Trăiască lupta directă și deschisă pentru o putere revoluţionară în ţară!" Era traducerea în limba legalităţii sovietelor a lozincii: „Trăiască insurecţia armată!"

Chiar a doua zi, pe 10, Comitetul Central al bolșevicilor a adoptat într-o ședinţă secretă rezoluţia lui Lenin care făcea din insurecţia armată obiectivul practic al zilelor ce urmau. Partidul primise de-acum o direcţie de luptă clară și imperativă. Comitetul de Apărare era inclus în planurile de luptă directă pentru putere.

Guvernul și aliaţii lui au împresurat garnizoana în cercuri concentrice. Pe 11, comandantul frontului de nord, generalul Ceremisov, i-a comunicat ministrului de război cererea comitetelor din armată de a înlocui unităţile obosite de pe front cu cele din spatele frontului, de la Petrograd. Statul-Major al frontului era aici numai o curea de transmisie între conciliatorii din armată și conducătorii lor de la Petrograd, care se străduiau să realizeze o camuflare mai largă a planurilor lui Kerenski. Presa coaliţiei a însoţit operaţiunea de împresurare printr-o simfonie de nebunie patriotică. Adunările zilnice ale regimentelor și uzinelor arătau totuși că muzica conducătorilor nu producea asupra celor de jos nici cea mai mică impresie. Pe 12, adunarea generală a muncitorilor de la una dintre cele mai revoluţionare uzine din capitală (Starîi Parviainen) a răspuns hărţuielii presei burgheze: „Declarăm categoric că vom ieși în stradă de îndată ce va fi nevoie. Nu ne sperie lupta apropiată și suntem ferm convinși că o să ieșim învingători din ea".

Înființând o comisie pentru elaborarea regulamentului „Comitetului de Apărare", Comitetul Executiv al Sovietului din Petrograd i-a stabilit viitorului organ militar următoarele sarcini: să intre în legătură cu frontul de nord, cu Statul-Major al districtului Petrograd, cu Ţentrobaltul și cu Sovietul regional din Finlanda, pentru a lămuri situaţia militară și a lua măsurile necesare; să facă lista personalului din garnizoana Petrograd și din împrejurimi, precum și inventarul echipamentului militar și al proviziilor; să ia măsuri pentru păstrarea disciplinei în masele de soldaţi și muncitori. Formulările erau cuprinzătoare și, în același timp, ambigue: aproape toate erau la limita dintre apărarea capitalei și insurecţia armată. Totuși, aceste două chestiuni, ce se excluseseră până atunci una pe alta, ajungeau acum, în realitate, să se apropie: după ce

lua puterea, Sovietul trebuia să preia și apărarea militară a Petrogradului. Elementul defensiv, care servea de camuflaj, nu era introdus cu forţa din afară, ci era cerut până la un punct de condiţiile din ajunul insurecției.

Tot în scopul camuflării, în fruntea comisiei de elaborare a regulamentului comitetului n-a fost pus un bolșevic, ci un eser, un tânăr și modest funcţionar de intendenţă, Lazimir, unul dintre acei eseri de stânga care, încă de dinainte de insurecţie, era în întregime de partea bolșevicilor, ce-i drept fără a prevedea întotdeauna unde va duce asta. Proiectul iniţial al lui Lazimir a fost rearanjat de Troţki în două direcţii: planurile practice de cucerire a garnizoanei au fost definite mai precis, scopul revoluţionar general a fost mascat și mai mult. Aprobat de Comitetul Executiv în ciuda protestelor a doi menșevici, proiectul includea în componenţa Comitetului Militar Revoluţionar prezidiul Sovietului și pe cel al secţiei de soldaţi, reprezentanţi ai flotei, ai Comitetului Regional din Finlanda, ai Sindicatului Feroviarilor, ai comitetelor de uzină, ai sindicatelor în general, ai organizaţiilor din armată ale partidului, ai Gărzii Roșii ș.a.m.d. Baza organizatorică era aceeași ca și în multe alte cazuri. Dar persoanele care compuneau comitetul urmau să fie alese potrivit noilor lui obiective. Se presupunea că organizaţiile vor trimite reprezentanţi pricepuţi în treburile militare sau familiarizaţi cu garnizoana. Funcţia trebuia să determine caracterul organului.

La fel de importantă a fost o altă nouă organizaţie: astfel, s-a creat o Conferinţă permanentă a Garnizoanei, atașată Comitetului Militar Revoluţionar. Secţia de soldaţi a Sovietului reprezenta garnizoana din punct de vedere politic: deputaţii erau aleși sub steagurile lor de partid. Dar Conferinţa Garnizoanei urma să fie alcătuită din comitetele de regiment care dirijau viaţa de zi cu zi a unităţilor lor, fiind reprezentantele lor „de breaslă", practice, nemijlocite. O analogie între comitetele de regiment și cele de uzină se impune de la sine. Prin intermediul secţiei de muncitori a Sovietului, bolșevicii puteau să se bazeze cu încredere pe muncitori când era vorba de mari chestiuni politice. Dar, pentru a deveni stăpâni în uzine, bolșevicii trebuiau să atragă după sine comitetele de uzină. Componenţa secţiei de soldaţi le asigura bolșevicilor simpatia politică a majorităţii garnizoanei. Dar, pentru a dispune în mod practic de trupe, era nevoie de sprijinul direct al comitetelor de regiment. Astfel se explică de ce, în perioada premegătoare insurecţiei, Conferinţa Garnizoanei a ocupat primul plan, întrecând în mod firesc secţia de soldaţi. De altfel, cei mai importanţi delegaţi ai secţiei făceau parte și din conferinţă.

În articolul „Criza s-a maturizat", scris cu puţin timp înainte de aceste zile, Lenin întreba cu reproș: „Ce-a făcut partidul pentru *a cunoaște* dizlocarea trupelor etc.?"[1] În ciuda muncii pline de zel a Organizaţiei din Armată,

[1] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", p. 296, n. *(N. red.)*

reproșul lui Lenin era îndreptățit. Partidul nu reușea decât cu greutate să facă un studiu pur militar al forțelor și al mijloacelor: îi lipsea deprinderea, nu știa cum să înceapă. Situația s-a schimbat de îndată ce a intrat în scenă Conferința Garnizoanei: de-acum înainte, zi de zi, panorama vie a garnizoanelor, nu numai din capitală, ci și din perimetrul militar cel mai apropiat, se desfășura în fața ochilor conducătorilor.

Pe 12, Comitetul Executiv a studiat regulamentul elaborat de către comisia lui Lazimir. În ciuda faptului că ședința s-a ținut cu ușile închise, discuția a avut, în mare măsură, un caracter echivoc. „Una se spunea și alta se înțelegea", scrie, nu fără temei, Suhanov. Regulamentul prevedea ca Comitetul Militar Revoluționar să dispună de secții de apărare, de aprovizionare, de comunicații, de informații ș.a.m.d.: era un stat-major sau, mai degrabă, un contra-stat-major. Scopul conferinței era prezentat ca fiind creșterea capacității de luptă a garnizoanei. Nu era nimic neadevărat aici. Dar capacitatea de luptă putea fi folosită în feluri diferite. Menșevicii constatau, cu o indignare neputincioasă, că ideea lansată de ei în scopuri patriotice se transformase într-o acoperire pentru insurecția care se pregătea. Camuflajul nu era deloc perfect: toți își dădeau seama despre ce era vorba; dar, în același timp, rămânea inatacabil: de altfel, exact așa acționaseră mai înainte și conciliatorii, grupând în momentele critice garnizoana în jurul lor și creând organe de putere paralele cu organele statului. Bolșevicii păreau că nu fac decât să respecte tradiția dualității puterii. Dar ei turnau în vechile forme un conținut nou. Ceea ce slujise înainte la compromis ducea acum la război civil. Menșevicii au cerut să se treacă în procesul-verbal că erau în general împotriva întregii întreprinderi. Rugămintea aceasta platonică a fost respectată.

A doua zi, chestiunea Comitetului Militar Revoluționar și a Conferinței Garnizoanei a fost discutată în secția de soldați, care, până nu demult, constituise garda conciliatorilor. Locul principal în această ședință importantă a fost ocupat de drept de președintele Țentrobaltului, marinarul Dîbenko, un uriaș cu barbă neagră, care-și găsea cu ușurință cuvintele. Discursul oaspetelui de la Helsingfors a pătruns ca un vânt de mare proaspăt și ascuțit în atmosfera stătută a garnizoanei. Dîbenko a vorbit despre ruptura definitivă a flotei cu guvernul și despre noile relații cu comandamentul. Înainte de începerea ultimelor operațiuni navale, amiralul îi întrebase pe marinarii adunați la congresul lor care se ținea în zilele acelea dacă vor îndeplini ordinele de luptă. „Noi am răspuns: Le vom îndeplini, cu condiția să existe un control din partea noastră. Dar..., dacă vom vedea că flota e amenințată cu pieirea, atunci comandantul va fi primul spânzurat de catarg." Pentru garnizoana din Petrograd era un limbaj nou. Iar în flotă începuse să fie folosit numai în ultimele zile. Era limbajul insurecției. Mâna de menșevici a mârâit speriată într-un colț. Prezidiul s-a uitat, nu fără neliniște, la masa compactă a manta-

lelor cenușii. Nicio voce de protest din rândurile lor! Ochii ardeau pe chipurile agitate. Un spirit cutezător plutea deasupra adunării.

În încheiere, încălzit de simpatia generală, Dîbenko a declarat pe un ton hotărât: „Se vorbește despre nevoia de a trimite garnizoana din Petrograd să apere împrejurimile Petrogradului și, mai ales, ale Revalului. Să nu credeţi asta. O să apărăm noi Revalul. Voi rămâneţi aici și apăraţi interesele revoluţiei... Când vom avea nevoie de sprijinul vostru, o să v-o spunem chiar noi, iar eu sunt sigur că o să ne sprijiniţi". Îndemnul acesta, care se potrivea cum nu se poate mai bine cu gândurile soldaţilor, a stârnit o furtună de entuziasm autentic, în care protestele câtorva menșevici s-au înecat cu totul. Chestiunea evacuării regimentelor putea fi considerată de-acuma ca rezolvată.

Proiectul de regulament prezentat de Lazimir a fost acceptat cu o majoritate de 283 de voturi, cu doar un vot împotrivă și 23 de abţineri. Cifrele acestea, neașteptate chiar și pentru bolșevici, indicau forţa presiunii revoluţionare a maselor. Votul însemna că secţia de soldaţi transmitea în mod deschis și oficial conducerea garnizoanei din mâinile Statului-Major guvernamental în cele ale Comitetului Militar Revoluţionar. În curând se va vedea că nu era vorba de un simplu gest.

În aceeași zi, Comitetul Executiv al Sovietului din Petrograd a publicat o informare despre înființarea pe lângă el a unei secţii speciale a Gărzii Roșii. Înarmarea muncitorilor, neglijată de conciliatori, dacă nu chiar împiedicată de ei, a devenit una dintre sarcinile cele mai importante ale Sovietului bolșevic. Atitudinea suspicioasă a soldaţilor faţă de Garda Roșie era de mult de domeniul trecutului. Dimpotrivă, aproape în toate rezoluţiile regimentelor se cerea înarmarea muncitorilor. Garda Roșie și garnizoana erau de-acum împreună. În curând, ele vor fi și mai strâns legate printr-o subordonare comună faţă de Comitetul Militar Revoluţionar.

Guvernul s-a neliniștit. În dimineaţa zilei de 14, Kerenski a ţinut o conferinţă cu miniștrii, la care au fost aprobate măsurile luate de Statul-Major împotriva „acţiunii" ce se pregătea. Conducătorii își dădeau cu părerea: oare de data asta lucrurile se vor mărgini la o demonstraţie armată sau se va ajunge la insurecţie? Comandantul districtului militar le-a spus reprezentanţilor presei: „În orice caz, noi suntem gata". Condamnaţii la moarte simt adesea un aflux de vigoare înaintea execuţiei.

La ședinţa reunită a comitetelor executive, Dan, imitând tonul din iunie al lui Ţereteli, care era refugiat în Caucaz, le-a cerut bolșevicilor să răspundă la întrebarea: Se gândesc să treacă la acțiune și, dacă da, când? Din răspunsul lui Riazanov, menșevicul Bogdanov a tras o concluzie deloc neîntemeiată, și anume că bolșevicii pregăteau o insurecţie și că se vor afla în fruntea celor răsculaţi. Ziarul menșevicilor scria: „După câte se pare, planurile bolșevicilor de a cuceri puterea cât de curând se bazează pe rămânerea aici a garnizoanei". Dar

cucerirea puterii era pusă aici între ghilimele: conciliatorii nu luau încă pericolul în serios. Ei nu se temeau atât de o victorie a bolșevicilor, cât de triumful contrarevoluţiei, ca urmare a unor noi confruntări în războiul civil.

După ce a preluat sarcina înarmării muncitorilor, Sovietul trebuia să găsească un drum spre arme. Asta nu s-a întâmplat numaidecât. Fiecare pas practic înainte va fi inspirat, și aici, de mase. Trebuia numai să asculţi cu atenţie propunerile lor. La patru ani de la evenimente, Troţki va povesti la o seară de amintiri despre Revoluţia din Octombrie: „Când a venit o delegaţie de muncitori spunând că le trebuie arme, eu le-am răspuns: «Păi arsenalul nu e în mâinile noastre». Ei au spus: «Am fost la uzina de arme Sestroreţki». «Și, ce-i cu asta?» «Acolo ni s-a spus: dacă Sovietul ordonă, o să vă dăm.» Am dat un ordin pentru 5.000 de puști și ei le-au primit în aceeași zi. A fost prima încercare". Presa ostilă a început să urle de îndată că o uzină de stat livrează arme la ordinul unei persoane acuzate de înaltă trădare și eliberate din închisoare pe cauţiune. Guvernul a tăcut. Dar a intrat în scenă organul suprem al democraţiei cu un ordin sever: să nu i se mai elibereze nimănui arme fără permisiunea Comitetului Executiv Central. S-ar fi putut răspunde că Dan sau Goţ erau la fel de calificaţi să interzică livrarea de arme, pe cât era Troţki să o autorizeze sau ordone: uzinele și arsenalele erau în subordinea guvernului. Dar dispreţul arătat faţă de puterea oficială în toate momentele importante era o tradiţie a Comitetului Executiv Central și intrase definitiv în obișnuinţele guvernului însuși, căci corespundea naturii lucrurilor. Încălcarea tradiţiei și a obiceiurilor a venit, de fapt, din altă parte: nemaistând să deosebească tunetele Comitetului Executiv Central de fulgerele lui Kerenski, muncitorii și soldaţii îi ignorau și pe unii, și pe alţii.

Era mai comod să ceri evacuarea regimentelor din Petrograd în numele frontului decât în cel al cancelariilor din spatele frontului. Din aceste motive, Kerenski a plasat garnizoana din Petrograd în subordinea comandantului frontului de nord, Ceremisov. Scoţând capitala din punct de vedere militar de sub propria autoritate de șef al guvernului, Kerenski se liniștea la gândul că și-o va subordona în calitate de comandant suprem al armatei. La rândul său, generalul Ceremisov, care avea sarcina să spargă o nucă foarte tare, a cerut ajutor de la comisari și de la membrii comitetelor. Printr-un efort comun a fost elaborat un plan imediat de acţiune. Statul-Major al frontului împreună cu organizaţiile din armată a hotărât să-i cheme pe data de 17 la Pskov pe reprezentanţii Sovietului din Petrograd, pentru a le prezenta cererea sa direct în faţa tranșeelor.

Sovietului din Petrograd nu-i mai rămânea nimic altceva de făcut decât să accepte provocarea. Delegaţia de câteva zeci de oameni, cam jumătate membri ai Sovietului și jumătate reprezentanţi ai regimentelor, a fost alcătuită la ședinţa din 16 și era condusă de președintele secţiei de muncitori, Fiodorov, și de conducătorii secţiei de soldaţi și ai Organizaţiei din Armată a

bolșevicilor, Lașevici, Sadovski, Mehonoșin, Daşkevici și alţii. Câţiva eseri de stânga și menșevici internaţionaliști incluși în delegaţie se obligaseră să apere la Pskov politica Sovietului. La consfătuirea delegaţiei de dinaintea plecării a fost adoptat un proiect de declaraţie propus de Sverdlov.

La aceeași ședință a Sovietului s-a discutat regulamentul Comitetului Militar Revoluţionar. Abia apărută, această instituţie căpăta din zi în zi o înfățișare tot mai odioasă în ochii adversarilor. „Bolșevicii nu dau niciun răspuns – exclama un orator al opoziţiei – la o întrebare directă: pregătesc sau nu un atac? Este lașitate sau lipsă de încredere în forţele proprii." În adunare s-au auzit râsete unanime: reprezentantul partidului guvernamental cerea ca partidul insurecţiei să-și deschidă sufletul. Noul Comitet, a continuat oratorul, nu este decât „un stat-major revoluţionar de cucerire a puterii". Ei, menșevicii, nu vor intra în el. „Câţi sunteţi?" s-a strigat din sală. Într-adevăr, nu erau mulţi menșevici în Soviet, vreo cincizeci de oameni, dar ei știau foarte bine că „masele nu sunt de acord cu acţiunea". În răspunsul său, Troţki n-a negat că bolșevicii se pregăteau de cucerirea puterii: „Noi nu facem din asta vreun secret". Dar acum nu era vorba despre asta. Guvernul prezentase o cerere de evacuare a trupelor revoluţionare din Petrograd, „iar noi trebuie să spunem da sau nu". Proiectul lui Lazimir a fost acceptat cu o majoritate zdrobitoare de voturi. Președintele a invitat Comitetul Militar Revoluţionar să treacă la treabă chiar de a doua zi. Astfel, se mai făcuse un pas înainte.

Polkovnikov, comandantul districtului militar, i-a raportat din nou în această zi guvernului că se pregătea o acţiune a bolșevicilor. Raportul era redactat pe un ton vioi: garnizoana era în general de partea guvernului, școlile de iuncheri primiseră ordin să fie gata. Într-o proclamaţie către populaţie, Polkovnikov promitea că, în caz de nevoie, va lua „măsurile cele mai extreme". Primarul orașului, eserul Șreider, implora la rândul lui „să nu se provoace tulburări, care ar duce la o foamete sigură în capitală". Amenințând și conjurând, lăudându-se și îngrozindu-se, presa urca la note din ce în ce mai înalte.

Pentru a impresiona delegaţia Sovietului din Petrograd, întâlnirea de la Pskov a fost pregătită într-un decor militar teatral. În sala Statului-Major, în jurul unor mese acoperite cu hărţi impresionante s-au așezat domnii generali, înalţii comisari în frunte cu Voitinski și reprezentanţii comitetelor din armată. Șefii secţiilor Statului-Major au prezentat rapoarte despre situaţia militară de pe uscat și de pe mare. Concluziile raportorilor se reduceau la același lucru: garnizoana din Petrograd trebuia scoasă numaidecât pentru a apăra împrejurimile capitalei. Comisarii și membrii comitetelor respingeau cu indignare orice suspiciune legată de existenţa unor motive de culise: toată operaţiunea era dictată de o necesitate strategică. Delegaţii n-aveau dovezi directe împotriva acestui lucru: în asemenea cazuri, probele nu se găsesc pe stradă. Dar toată situaţia infirma argumentele strategice. Frontul nu ducea lipsă de

oameni, ci de voinţă de luptă. Starea de spirit a garnizoanei din Petrograd nu era potrivită pentru a consolida un front ce se clătina. În plus, lecţia rebeliunii lui Kornilov era încă proaspătă în minţile oamenilor. Profund convinsă de dreptatea sa, delegaţia s-a opus cu uşurinţă presiunii Statului-Major și s-a întors la Petrograd mai unită decât plecase.

Istoricul are acum la dispoziţia sa probele directe care le lipseau pe atunci participanţilor. Corespondenţa militară secretă demonstrează că nu frontul cerea regimentele din Petrograd, ci Kerenski i le băga pe gât. La o telegramă a ministrului de război, comandantul frontului de nord răspundea: „Secret. 17 X. Iniţiativa trimiterii pe front a trupelor din garnizoana Petrograd a venit de la dumneavoastră, nu de la mine... Când s-a văzut că unităţile garnizoanei din Petrograd nu doresc să meargă pe front, deci că nu sunt pregătite de luptă, eu, într-o discuţie particulară cu ofiţerul-reprezentant al dumneavoastră, am spus că... noi avem deja destule unităţi asemănătoare pe front; dar, având în vedere dorinţa exprimată de dumneavoastră de a le trimite pe front, nu le-am refuzat și nu le refuz nici acum, dacă dumneavoastră consideraţi în continuare necesară scoaterea lor din Petrograd". Tonul pe jumătate polemic al telegramei se explică prin faptul că Ceremisov, un general înclinat spre politica înaltă, care fusese considerat în armata imperială drept „roșu" și care a devenit mai târziu, așa cum se exprimă Miliukov, „favoritul democraţiei revoluţionare", ajunsese, se pare, la concluzia că era mai bine să se delimiteze din vreme de guvern în conflictul acestuia cu bolșevicii. Atitudinea pe care o va adopta Ceremisov în zilele revoluţiei confirmă întru totul această explicaţie.

Lupta pentru garnizoană s-a împletit cu lupta pentru Congresul Sovietelor. Mai erau numai patru-cinci zile până la data stabilită iniţial. „Acţiunea" era așteptată să aibă legătură cu congresul. Se presupunea că, la fel ca în Zilele din Iulie, mișcarea urma să ia aspectul unei demonstraţii armate de masă urmate de lupte de stradă. Menșevicul de dreapta Potresov, bazându-se probabil pe datele contrainformaţiilor sau ale misiunii militare franceze, care fabrica cu curaj documente false, a prezentat în presa burgheză planul acţiunii bolșevice ce trebuia să aibă loc în noaptea de 17 octombrie. Ingenioșii autori ai planului n-au uitat să prevadă că, la una dintre barierele orașului, bolșevicii urmau să antreneze cu ei niște „elemente obscure". Soldaţii din regimentele Gărzii știau să râdă la fel de bine ca zeii lui Homer. Coloanele albe și lustrele de la Smolnîi s-au cutremurat de rafalele de hohote izbucnite când articolul lui Potresov a fost citit la ședinţa Sovietului. În schimb, guvernul cel înţelept, care știa să nu vadă ce se întâmpla sub ochii lui, s-a speriat de-a binelea de falsul grosolan și s-a adunat în fugă la ora două noaptea pentru a ţine piept „elementelor obscure". După noi consultări între Kerenski și autorităţile militare, s-au luat măsurile necesare: s-a sporit paza de la Palatul de Iarnă și de la Banca de Stat, au fost chemate două școli de sublocotenenţi de la Orani-

enbaum și chiar și un tren blindat de pe frontul românesc. „În ultima clipă, bolșevicii – spune Miliukov – și-au anulat pregătirile. De ce au făcut asta nu e clar." La câţiva ani de la evenimente, istoricul savant preferă să creadă încă într-o invenţie care s-a dezminţit singură.

Guvernul a încredinţat miliţiei cercetarea periferiilor oraşului, pentru a descoperi urmele pregătirii acţiunii. Rapoartele miliţiei cuprindeau o combinaţie de observaţii la cald cu obtuzitate poliţienească. În raionul Aleksandr Nevski, unde se găseau unele dintre cele mai mari uzine, anchetatorii au observat o liniște deplină. În raionul Vîborg, nevoia răsturnării guvernului era propovăduită pe faţă, dar „în aparenţă" era liniște. În raionul Vasilievski-Ostrov, starea de spirit era încinsă, dar nici aici „nu s-au observat semnele exterioare ale vreunei acţiuni apropiate". În raionul Narva se făcea o agitaţie intensă în favoarea trecerii la acţiune, dar nu s-a putut afla de la nimeni răspunsul la întrebarea când anume, căci fie ziua și ora erau ţinute în mare secret, fie ele nu erau, într-adevăr, cunoscute de nimeni. S-a hotărât să se întărească patrulele de la periferii, iar comisarii de miliţie să verifice mai des posturile.

O corespondenţă dintr-un ziar liberal din Moscova completează destul de bine raportul miliţiei: „La periferii, în uzinele Nevski, Obuhov și Putilov din Petrograd, agitaţia bolșevică în vederea unei acţiuni se desfășoară din plin. Starea de spirit a muncitorilor îi face să fie gata de mișcare în orice clipă. În ultimele zile, în Petrograd se observă un aflux nemaivăzut de dezertori... La gara Varșavski nu poţi să treci din pricina soldaţilor cu înfăţișare suspectă, cu ochi arzători și cu chipuri agitate... Sunt informaţii despre sosirea la Petrograd a unor bande întregi de hoţi care simt că au de lucru. Pegra, de care sunt pline ceainăriile și speluncile, se organizează..." Temerile mic-burghezilor și poveștile poliţiștilor se îmbină aici cu realitatea dură. Apropiindu-se de deznodământ, criza revoluţionară răscolea până la fund adâncurile sociale. Și dezertorii, și bandele de hoţi, și speluncile s-au ridicat într-adevăr la vuietul cutremurului ce se apropia. Vârfurile societăţii se uitau cu o groază fizică la forţele dezlănţuite ale regimului lor, la viciile și plăgile lui. Nu revoluţia le crease, ea numai le scotea la iveală.

În aceste zile, la Dvinsk, la Statul-Major al corpului de armată, baronul Budberg, pe care-l cunoaștem deja, un reacţionar veninos, dar nu lipsit de spirit de observaţie și de o perspicacitate originală, scria: „Cadeţii, cadetoizii, octombriștii și toate soiurile de revoluţionari de formaţie mai veche sau apăruţi în martie își simt apropierea sfârșitului și chiţcăie peste tot, ca musulmanii care încearcă să împiedice eclipsa de lună cu ajutorul pârâitoarelor".

Conferinţa Garnizoanei a fost convocată pentru prima dată pe 18. O telefonogramă trimisă trupelor le îndemna să se abţină de la acte arbitrare și să execute numai dispoziţiile Statului-Major contrasemnate de secţia de soldaţi. Sovietul făcea în felul acesta o încercare fățișă de a prelua controlul

garnizoanei. Telefonograma nu era, în cele din urmă, decât o chemare la răsturnarea puterii existente. Dar, la o adică, ea putea fi interpretată și ca un act pașnic de înlocuire a conciliatorilor cu bolșevicii în cadrul mecanismului dualității puterii. În realitate, era același lucru, dar interpretarea mai puţin rigidă lăsa loc la iluzii. Prezidiul Comitetului Executiv Central, care se considera stăpân la Smolnîi, a încercat să oprească trimiterea telefonogramei. În felul acesta, el a reușit doar să se mai compromită o dată. Adunarea reprezentanţilor comitetelor de regiment și de companie din Petrograd și împrejurimi a avut loc la ora stabilită și a fost foarte numeroasă.

Mulţumită atmosferei create de adversari, rapoartele participanţilor la Conferinţa Garnizoanei s-au concentrat asupra problemei apropiatei „acţiuni". S-a făcut o importantă trecere în revistă, la care conducătorii s-ar fi aventurat probabil prea puţin din proprie iniţiativă. Școala de sublocotenenţi de la Peterhof și Regimentul 9 de cavalerie erau împotriva trecerii la acţiune. Escadroanele de marș ale cavaleriei Gărzii înclinau spre neutralitate. Școala de sublocotenenţi de la Oranienbaum se supunea doar dispoziţiilor Comitetului Executiv Central. Însă doar acestea au fost vocile ostile sau neutre. Cei gata să acţioneze la primul apel al Sovietului din Petrograd erau următorii: trupele de vânători, Regimentele Moskovski, Volînski, Pavlovski, Keksgolmski, Semionovski, Izmailovski, nr. 1 de pușcași, nr. 3 de rezervă, echipajul 2 Baltica, Batalionul electrotehnic, Divizia de artilerie a Gărzii. Regimentul de grenadieri era gata să acţioneze numai la apelul Congresului Sovietelor: era de ajuns. Unităţile mai puţin importante urmau majoritatea. Reprezentanţilor Comitetului Executiv Central, care, până nu demult, și nu fără temei, socotise garnizoana din Petrograd drept sursa puterii sale, li s-a refuzat de data asta aproape în chip unanim cuvântul. Într-o stare de iritare neputincioasă, ei au părăsit adunarea „lipsită de putere juridică", care, la propunerea președintelui său, a confirmat de îndată că niciun ordin nu era valabil fără contrasemnătura Sovietului.

Ceea ce se pregătise în conștiința garnizoanei în cursul ultimelor luni și mai ales săptămâni se cristaliza acum. Guvernul se dovedea mai neînsemnat decât s-ar fi crezut. În timp ce orașul era plin de zvonuri despre o acţiune în forţă și lupte sângeroase, Conferinţa Comitetelor de Regiment, ce scosese la lumină ponderea zdrobitoare a bolșevicilor, făcea, de fapt, inutile și demonstraţiile, și luptele de masă. Garnizoana mergea cu un pas sigur spre revoluţie, socotind-o nu atât o insurecţie, cât o exercitare a dreptului incontestabil al sovietelor de a dispune de soarta ţării. Mișcarea aceasta avea o forţă irezistibilă, dar nu era lipsită, în același timp, de o oarecare dificultate. Partidul trebuia să-și potrivească cu pricepere acţiunile cu pasul politic al regimentelor, dintre care majoritatea așteptau un apel din partea Sovietului, însă unele din partea Congresului Sovietelor.

Pentru a înlătura pericolul unei perturbări, fie și temporare, a desfășurării ofensivei, era nevoie să se răspundă la o întrebare care-i tulbura nu numai

pe duşmani, ci şi pe prieteni: Oare insurecţia se va declanşa numaidecât? În tramvaie, pe stradă, în magazine se vorbea numai despre apropiata acţiune. În Piaţa Palatului, în faţa Palatului de Iarnă şi în faţa Statului-Major erau cozi lungi de ofiţeri care-şi ofereau serviciile guvernului şi care primeau în schimb revolvere: în momentul pericolului, nici revolverele, nici proprietarii lor nu-şi vor face apariţia. Editorialele din toate ziarele de atunci erau consacrate problemei insurecţiei. Gorki le cerea bolşevicilor, dacă nu cumva erau doar „o jucărie fără voinţă a mulţimii sălbăticite", să dezmintă zvonurile. Neliniştea în faţa necunoscutului pătrunsese şi în cartierele muncitoreşti şi mai ales în rândul regimentelor. Acolo, oamenii începeau să creadă că acţiunea se pregătea fără ei. De către cine? De ce tace Smolnîiul? Situaţia contradictorie a Sovietului, de parlament deschis şi de stat-major al revoluţiei, crea în ultimele momente mari greutăţi. Era cu neputinţă să taci în continuare.

„În ultimele zile – a spus Troţki la sfârşitul şedinţei de seară a Sovietului –, presa e plină de comunicate, zvonuri, articole în legătură cu o apropiată acţiune.... Hotărârile Sovietului din Petrograd sunt publicate şi aduse la cunoştinţa tuturor. Sovietul este o instituţie aleasă şi... nu poate lua hotărâri care să nu fie cunoscute muncitorilor şi soldaţilor... Declar în numele Sovietului: n-am stabilit nicio acţiune armată. Dar, dacă mersul lucrurilor va obliga Sovietul să hotărască o acţiune, muncitorii şi soldaţii vor ieşi ca unul la chemarea lui... Se spune că am semnat un ordin pentru 5.000 de puşti... Da, am semnat... Sovietul va continua să organizeze şi să înarmeze garda muncitorească." Delegaţii au înţeles: lupta era aproape, dar nu se va da niciun semnal fără ei sau peste capetele lor.

Totuşi, pe lângă aceste explicaţii liniştitoare, masele aveau nevoie de o perspectivă revoluţionară clară. Ca atare, raportorul a legat între ele două probleme: evacuarea garnizoanei şi apropiatul Congres al Sovietelor. „Avem un conflict cu guvernul care poate căpăta un caracter extrem de grav... Noi nu vom îngădui... ca Petrogradul să fie lipsit de garnizoana lui revoluţionară." Conflictul acesta era subordonat, la rândul lui, unui alt conflict apropiat. „Burghezia ştie că Sovietul din Petrograd va propune Congresului Sovietelor să ia puterea în mâinile sale... Şi iată, prevăzând lupta inevitabilă, clasele burgheze încearcă să dezarmeze Petrogradul." În acest discurs, intriga politică a revoluţiei era schiţată pentru prima oară cu mare claritate: ne pregătim să luăm puterea, avem nevoie de garnizoană, n-o lăsăm să plece. „La prima încercare a contrarevoluţiei de a submina congresul, vom răspunde cu o contraofensivă nemiloasă, pe care o vom duce până la capăt." Proclamarea unei ofensive politice hotărâte se încheia şi de data asta cu formula defensivei militare.

Suhanov, care se prezentase la şedinţă cu proiectul lipsit de speranţă de a atrage Sovietul la sărbătorirea jubileului lui Gorki, va comenta foarte bine mai târziu nodul revoluţionar făcut în acea zi. Pentru Smolnîi, problema

garnizoanei era legată de problema insurecţiei. Pentru soldaţi, era problema destinului lor. „E greu să ne imaginăm un punct de pornire mai reușit pentru politica acelor zile." Asta nu-l împiedica pe Suhanov să socotească politica generală a bolșevicilor drept distrugătoare. Împreună cu Gorki și cu mii de alți intelectuali radicali, el se temea în cel mai înalt grad de acea „mulţime sălbăticită", care, extrem de planificat, își dezvolta din zi în zi ofensiva.

Sovietul era îndeajuns de puternic pentru a anunța pe față programul loviturii sale de stat și chiar a-i stabili data. În același timp, până în ziua victoriei depline stabilită chiar de el, Sovietul a rămas neputincios într-o mie de probleme mari și mici. Kerenski, care, din punct de vedere politic, era deja redus la zero, dădea încă decrete la Palatul de Iarnă. Lenin, inspiratorul irezistibilei mișcări a maselor, se ascundea în continuare, iar ministrul justiţiei, Maliantovici, îi transmitea din nou în acele zile procurorului să dea dispoziţii pentru arestarea lui. Până și la Smolnîi, pe teritoriul său, atotputernicul Soviet din Petrograd părea că trăiește numai din milă. Administrarea clădirii, a casieriei, a expedierilor, a automobilelor, a telefoanelor – toate se aflau încă în mâinile Comitetului Executiv Central, care el însuși se menținea numai agățându-se de firele subţiri ale dreptului de succesiune.

Suhanov povestește că, după ședinţă, noaptea târziu, a ieșit în scuarul din faţa Institutului Smolnîi, într-o beznă totală, pe o ploaie torenţială. O mare mulţime de delegaţi se tot învârtea disperată în jurul a două automobile ce scoteau fum și miroseau a ars, pe care Sovietul bolșevic le primise din garajele bogate ale Comitetului Executiv Central. De aceste automobile, povestește observatorul atotprezent, „a vrut să se apropie și președintele Troţki. Dar, după ce a stat și s-a uitat puţin, a zâmbit, apoi a început să lipăie prin băltoace și a dispărut în întuneric". În tramvai, Suhanov a dat de un omuleţ cu o înfăţișare modestă, cu o bărbuţă neagră ascuţită. Necunoscutul încerca să-l consoleze pe Suhanov în faţa disconfortului unui drum așa de lung. „Cine e?" a întrebat-o Suhanov pe însoţitoarea sa, o bolșevică. „Un vechi lucrător de partid, Sverdlov." Peste mai puţin de două săptămâni, acest omuleţ cu bărbuţă neagră va fi președintele Comitetului Executiv Central, organul suprem al Republicii Sovietelor. Sverdlov încercase probabil să-l consoleze pe tovarășul său de călătorie dintr-un spirit de recunoștinţă: cu opt zile în urmă, în apartamentul lui Suhanov – e adevărat, fără știrea lui – avusese loc acea ședinţă a Comitetului Central al bolșevicilor care a avut pe ordinea de zi insurecţia armată.

A doua zi dimineaţă, Comitetul Executiv Central a încercat să dea înapoi roata evenimentelor. Prezidiul a convocat adunarea „legitimă" a garnizoanei, chemând acolo și comitetele rămase în urmă, în care nu se mai organizaseră alegeri de multă vreme și care nu fuseseră prezente în ajun. Această verificare suplimentară a garnizoanei, chiar dacă a adus ceva nou, a confirmat și mai clar tabloul din ziua precedentă. De data asta, majoritatea comitetelor

trupelor amplasate în fortăreaţa „Petru și Pavel", precum și comitetele Diviziei de blindate s-au arătat împotriva trecerii la acţiune; toate au declarat că se supun Comitetului Executiv Central. Acest lucru nu trebuia ignorat.

Ridicată pe o mică insulă scăldată de Neva și de canalul ei, între orașul central și două raioane alăturate, fortăreaţa domină podurile apropiate și acoperă sau, dimpotrivă, lasă descoperite pe partea dinspre râu împrejurimile Palatului de Iarnă, unde se afla guvernul. Lipsită de importanţă militară în operaţiunile de mare amploare, fortăreaţa putea avea totuși un cuvânt greu de spus într-un război de stradă. Mai mult, și poate acesta era lucrul cel mai important, lângă fortăreaţă se afla bogatul arsenal din Kronverk: muncitorii aveau nevoie de puști și până și cele mai revoluţionare regimente erau aproape dezarmate. Importanţa blindatelor în luptele de stradă nu mai are nevoie de explicaţii: de partea guvernului, ele puteau pricinui numeroase victime fără rost; de partea insurecţiei, ele scurtau drumul spre victorie. În zilele următoare, bolșevicii trebuiau să acorde o deosebită atenţie fortăreţei și Diviziei de blindate. În rest, raportul de forţe de la această nouă conferinţă era același ca și cu o zi înainte. Încercarea Comitetului Executiv Central de a impune o rezoluţie extrem de precaută s-a lovit de rezistenţa rece a zdrobitoarei majorităţi: nefiind convocată de Sovietul din Petrograd, conferinţa nu se considera îndreptăţită să adopte rezoluţii. Conducătorii conciliatori se expuseseră din proprie iniţiativă acestei lovituri suplimentare.

Descoperind că drumul spre regimente care pleca de jos era blocat, Comitetul Executiv Central a încercat să pună stăpânire pe garnizoană pornind de sus. În acord cu Statul-Major, el l-a numit pe căpitanul de stat-major Malevski, un eser, în calitate de comisar general al întregului district și a acceptat să-i recunoască pe comisarii Sovietului cu condiţia să i se supună acestui comisar general. Încercarea de a se așeza călare pe garnizoana bolșevică cu ajutorul unui căpitan de stat-major necunoscut de nimeni era în mod limpede fără speranţă. După ce a respins-o, Sovietul a suspendat tratativele.

Insurecţia de pe 17 octombrie dezvăluită de Potresov n-a avut loc. Acum, adversarii dădeau ca sigură o altă dată: 20 octombrie. În acea zi, după cum se știe, fusese stabilită iniţial deschiderea Congresului Sovietelor, iar insurecţia urma congresul ca o umbră. Ce-i drept, congresul apucase deja să se amâne cu cinci zile; dar nu conta – obiectul se mișcase, umbra rămăsese pe loc. Guvernul a luat și de data asta toate măsurile necesare pentru a împiedica „acţiunea". La periferii au fost organizate posturi de pază întărite. Patrule de cazaci au umblat toată noaptea prin raioanele muncitorești. În diferite puncte ale Petrogradului au fost amplasate rezerve de cavalerie. Miliţia era pe picior de război și jumătate din efectivele ei făcea mereu de serviciu în comisariate. Lângă Palatul de Iarnă au fost așezate blindate, artilerie ușoară, mitraliere. Accesul spre palat era păzit de santinele.

Insurecţia pe care n-o pregătise nimeni și pentru care nimeni nu lansase vreun apel n-a avut loc nici de data asta. Ziua a trecut mai liniștită ca multe altele, lucrul din fabrici și uzine nu s-a oprit. *Izvestia* condusă de Dan proclama triumfătoare victoria asupra bolșevicilor: „Aventura lor de a organiza o acţiune armată la Petrograd e de domeniul trecutului". Bolșevicii erau înfrânţi prin simpla indignare a democraţiei unite: „ei se predau deja". Se putea crede realmente că adversarii, pierzându-și capul, își propuseseră ca, prin temerile lor premature și prin trâmbiţele la fel de inoportune ale victoriei, să-și aiureasc ă propria „opinie publică" și să mascheze planurile bolșevicilor.

Hotărârea creării Comitetului Militar Revoluţionar, luată pentru prima dată pe 9, trecuse prin plenul Sovietului abia peste o săptămână: Sovietul nu era un partid, mașinăria lui era greoaie. A mai fost nevoie de alte patru zile pentru a forma Comitetul. Aceste zece zile nu s-au pierdut totuși degeaba: cucerirea garnizoanei era în plină desfășurare. Conferinţa Comitetelor de Regiment apucase să-și arate viabilitatea, înarmarea muncitorilor avansa, așa încât Comitetul Militar Revoluţionar, care a început să lucreze abia pe 20, cu cinci zile înainte de insurecţie, a primit gata pregătită o gospodărie destul de bine organizată. Din cauza boicotului conciliatorilor, în componenţa Comitetului au intrat numai bolșevici și eseri de stânga; asta a ușurat și a simplificat sarcina. Singurul dintre eseri care a activat realmente a fost Lazimir, pus chiar în fruntea biroului, pentru a sublinia și mai mult apartenenţa la soviete, nu la partid a instituţiei. În realitate, Comitetul, al cărui președinte era Troţki, iar membri principali Podvoiski, Antonov-Ovseenko, Lașevici, Sadovski, Mehonoșin, se baza exclusiv pe bolșevici. Comitetul nu s-a întrunit niciodată în întregime, cu participarea reprezentanţilor tuturor instituţiilor enumerate în regulament. Activitatea curentă se desfășura prin birou, sub conducerea președintelui și cu implicarea lui Sverdlov în toate situaţiile importante. Acesta a fost statul-major al insurecţiei.

Buletinul Comitetului a înregistrat cu modestie primii pași ai acestuia: au fost numiţi comisari „pentru supraveghere și conducere" în unităţile de luptă ale garnizoanei și în unele instituţii și depozite. Asta însemna că, după ce cucerise garnizoana din punct de vedere politic, Sovietul și-o supunea acum și din punct de vedere organizatoric. Un rol important în alegerea comisarilor l-a jucat Organizaţia din Armată a bolșevicilor. Printre cei aproape o mie de membri care făceau parte din ea la Petrograd erau destui soldaţi și tineri ofiţeri hotărâţi și deosebit de credincioși revoluţiei, care primiseră, după Zilele din Iulie, botezul necesar în închisorile lui Kerenski. Comisarii recrutaţi din acest mediu vor găsi în unităţile garnizoanei un teren bine pregătit: trupa îi considera de-ai ei și li se supunea de bunăvoie.

Iniţiativa de a prelua controlul instituţiilor pornea cel mai adesea de jos. Muncitorii și angajaţii arsenalului de pe lângă fortăreaţa „Petru și Pavel" au

atras atenția asupra nevoii unui control al eliberării armelor. Comisarul trimis acolo a reușit să oprească înarmarea suplimentară a iuncherilor și a reţinut 10.000 de puști destinate regiunii Donului, precum și loturi mai mici ce urmau să fie livrate unei serii de organizaţii și persoane suspecte. În curând, controlul s-a extins și asupra altor depozite, chiar și asupra magazinelor private de arme. Era de ajuns să te adresezi comitetului de soldaţi, de muncitori sau de angajaţi ai unei instituţii sau ai unui magazin, ca împotrivirea administraţiei să fie imediat înfrântă. Armele erau eliberate de-acum numai la ordinul comisarilor.

Prin intermediul asociaţiei lor, muncitorii tipografi au atras atenţia Comitetului asupra creșterii numărului de manifeste și de broșuri ale Sutelor Negre. S-a hotărât ca, în toate cazurile dubioase, Sindicatul Tipografilor să i se adreseze pentru rezolvarea problemei Comitetului Militar Revoluţionar. Controlul prin intermediul muncitorilor tipografi era cea mai eficientă dintre toate formele posibile de supraveghere a agitaţiei din publicaţiile contrarevoluţiei.

Fără să se mărginească la dezminţirea formală a zvonurilor despre insurecţie, Sovietul a stabilit în mod public pentru duminică, 22, o trecere pașnică în revistă a forţelor sale, nu sub forma unor marșuri de stradă, ci a unor mitinguri în uzine, cazărmi și în toate marile edificii din capitală. Cu scopul clar de a provoca o tulburare sângeroasă, niște pelerini misterioși au stabilit pentru aceeași zi o procesiune religioasă pe străzile capitalei. O proclamaţie în numele unor cazaci necunoscuţi îi invita pe cetăţeni să ia parte la un drum al crucii „în amintirea salvării Moscovei de dușmani în anul 1812". Motivul ales nu era prea actual; dar organizatorii îi mai propuneau Celui de Sus să binecuvânteze armele cazacilor „pentru a apăra pământul rusesc de dușmani", ceea ce avea legătură în mod evident cu anul 1917.

Nu exista niciun motiv de temere că ar fi putut avea loc o manifestaţie contrarevoluţionară serioasă: clerul n-avea putere asupra maselor din Petrograd și, sub steagurile bisericești, putea să ridice împotriva Sovietului numai niște jalnice rămășiţe ale bandelor Sutelor Negre. Dar, cu participarea unor provocatori cu experienţă de la contrainformaţii și din rândurile ofiţerilor de cazaci, ciocnirile sângeroase nu erau excluse. Ca o măsură preventivă, Comitetul Militar Revoluţionar și-a întărit, pentru început, controlul asupra regimentelor de cazaci. Chiar și în clădirea statului-major revoluţionar a fost introdus un regim mai sever. „Accesul la Smolnîi nu mai era atât de ușor – scrie John Reed –... Se eliberau permise de intrare, dar procedura eliberării se schimba la interval de câteva ore, căci mereu se strecurau spioni în clădire..."[2]

La Conferinţa Garnizoanei din 21, consacrată „Zilei Sovietului" de a doua zi, un raportor a prezentat o serie de măsuri preventive împotriva posi-

[2] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 59. *(N. red.)*

bilelor ciocniri de stradă. Regimentul 4 de cazaci, cel mai de stânga, a declarat prin delegatul său că nu va lua parte la drumul crucii, iar Regimentul 14 de cazaci a asigurat că va lupta din toate puterile împotriva încercărilor de atac ale contrarevoluţiei, socotind însă, în același timp, drept „prematură" orice acţiune de cucerire a puterii. Dintre cele trei regimente de cazaci a lipsit numai unul, cel din Ural, care era cel mai rămas în urmă și care fusese adus la Petrograd în iulie pentru înăbușirea bolșevicilor.

La propunerea lui Troţki, conferinţa a adoptat trei rezoluţii scurte: 1. „Garnizoana din Petrograd și din împrejurimi îi promite Comitetului Militar Revoluţionar sprijin deplin în toţi pașii lui..."; 2. „Ziua de 22 octombrie este ziua numărătorii pașnice a forţelor... Garnizoana li se adresează cazacilor: ... Vă invităm la adunările noastre de mâine. Fiţi bineveniţi, fraţi cazaci!"; 3. „Congresul Panrus al Sovietelor trebuie să ia puterea în mâinile sale și să-i asigure poporului pace, pământ și pâine". Garnizoana promitea solemn să-și pună toate forţele la dispoziţia congresului. „Bazaţi-vă pe noi, reprezentanţii cu puteri depline ai soldaţilor, muncitorilor și ţăranilor. Suntem cu toţii la posturile noastre, gata să învingem sau să murim." Sute de mâini s-au ridicat pentru această rezoluţie, care consfinţea programul insurecţiei. Au fost 57 de abţineri: erau „neutrii", adică adversarii care ezitau. Nicio mână nu s-a ridicat împotrivă. Laţul de la gâtul regimului din Februarie se strângea cu un nod puternic.

În cursul zilei s-a aflat totodată că iniţiatorii din culise ai procesiunii religioase renunţaseră la demonstraţia lor „la propunerea comandantului districtului militar". Acest succes moral serios, care măsura cel mai bine forţa de presiune a Conferinţei Garnizoanei, îngăduia să se prevadă cu siguranţă că dușmanii nu vor îndrăzni deloc să scoată capul în stradă a doua zi.

Comitetul Militar Revoluţionar a numit trei comisari la Statul-Major al districtului: Sadovski, Mehonoșin și Lazimir. Ordinele comandantului erau valabile numai după contrasemnarea lor de către una dintre aceste persoane. În urma unui telefon de la Smolnîi, Statul-Major a trimis un automobil după delegaţie: obiceiurile dualităţii puterii erau încă în vigoare. Dar, în ciuda așteptărilor, amabilitatea Statului-Major nu însemna că era gata să facă concesii.

Auzind declaraţia lui Sadovski, Polkovnikov a răspuns că nu recunoștea niciun comisar și că n-avea nevoie de tutelă. La aluzia delegaţiei că Statul-Major risca să întâmpine în felul acesta o opoziţie din partea trupelor, Polkovnikov a protestat sec că ţinea garnizoana în mână și că supunerea era asigurată. „Fermitatea lui era sinceră – scrie Mehonoșin în amintirile sale –, nu se simţea nimic artificial." Pentru întoarcerea la Smolnîi, delegaţii n-au mai primit automobilul oficial.

O conferinţă extraordinară, la care au fost chemaţi să participe Troţki și Sverdlov, a luat hotărârea de a considera ruptura cu Statul-Major ca un fapt împlinit și de a face din ea punctul de plecare pentru viitoarea ofensivă. Prima

condiţie a succesului era ca raioanele să fie la curent cu toate etapele și episoadele luptei. Nu trebuia să i se permită adversarului să ia masele pe nepregătite. Prin intermediul sovietelor raionale și al comitetelor de partid, informaţia a fost trimisă în toate colţurile orașului. Regimentele au fost înștiinţate numaidecât despre cele întâmplate. S-a cerut din nou să fie îndeplinite numai ordinele contrasemnate de comisari. S-a propus să fie trimise ca santinele cei mai de încredere soldaţi.

Dar și Statul-Major se hotărâse să ia măsuri. Îndemnat probabil de consilierii săi conciliatori, Polkovnikov a convocat pentru ora unu propria Conferinţă a Garnizoanei, cu participarea reprezentanţilor Comitetului Executiv Central. Luând-o înaintea adversarului, Comitetul Militar Revoluţionar a convocat pentru ora unsprezece o conferinţă extraordinară a comitetelor de regiment, la care s-a hotărât să se regleze formal ruptura cu Statul-Major. Proclamaţia elaborată numaidecât și adresată trupelor din Petrograd și împrejurimi avea limbajul unei declaraţii de război. „Rupându-se de garnizoana organizată a capitalei, Statul-Major a devenit instrumentul direct al forţelor contrarevoluţionare." Comitetul Militar Revoluţionar nu-și mai asuma nicio răspundere pentru acţiunile Statului-Major și, punându-se în fruntea garnizoanei, lua asupra sa „paza ordinii revoluţionare în faţa atentatelor contrarevoluţionare".

Era un pas hotărâtor pe drumul spre insurecţie. Sau poate numai un nou conflict în mecanismul generator de conflicte al dualităţii puterii? Tocmai așa a încercat Statul-Major să explice, pentru propria-i liniște, cele întâmplate, după ce s-a sfătuit cu reprezentanţii unităţilor care nu apucaseră să primească la timp apelul Comitetului Militar Revoluţionar. Delegaţia trimisă de la Smolnîi, sub conducerea sublocotenentului bolșevic Dașkevici, i-a comunicat pe scurt Statului-Major hotărârea Conferinţei Garnizoanei. Puţinii reprezentanţi ai trupelor și-au confirmat fidelitatea faţă de Soviet și, renunţând să ia vreo hotărâre, s-au risipit. „După un scurt schimb de opinii – comunica presa după aceea, sub inspiraţia Statului-Major –, nu s-a luat nicio decizie definitivă: s-a socotit necesar să se aștepte rezolvarea conflictului dintre Comitetul Executiv Central și Sovietul din Petrograd." Statul-Major explica înlăturarea sa ca pe rezultatul rivalităţii dintre două instanţe ale sovietelor disputându-și dreptul de a-i controla acţiunile. Politica miopiei voluntare avea avantajul că-l elibera de obligaţia de a declara război Institutului Smolnîi, război pentru care conducătorii nu aveau forţe. Astfel, conflictul revoluţionar pe cale să iasă la suprafaţă era introdus din nou, cu sprijinul organelor guvernamentale, în cadrele legale ale dualităţii puterii: temându-se să privească realitatea în ochi, Statul-Major contribuia cu atât mai bine la mascarea insurecţiei.

Dar oare comportamentul ușuratic al autorităţilor nu era numai o camuflare a intenţiilor lor reale? Oare, sub aparenţa naivităţii birocratice, Sta-

tul-Major nu se pregătea să dea o lovitură neașteptată Comitetului Militar Revoluţionar? O asemenea încercare din partea organelor tulburate și demoralizate ale Guvernului Provizoriu era socotită la Smolnîi ca puţin probabilă. Dar Comitetul Militar Revoluţionar a luat totuși cele mai elementare măsuri de precauţie: în cazărmile cele mai apropiate făceau de serviciu zi și noapte companii înarmate, gata, la primul semnal de alarmă, să sară în ajutorul Sovietului.

În ciuda anulării procesiunii religioase, presa burgheză continua să prevadă pentru duminică o vărsare de sânge. Un ziar conciliator anunţa de dimineaţă: „Astăzi, autorităţile se așteaptă la o acţiune cu șanse mai mari de a se petrece decât pe 20". Și astfel, pentru a treia oară într-o săptămână – pe 17, 20 și 22 –, băieţașul cel mincinos păcălea poporul cu strigătul său fals de „Lupul!" A patra oară, dacă e să credem povestea cea veche, băiatul o să ajungă în gura lupului.

Chemând mulţimea la adunări, presa bolșevicilor vorbea despre o numărătoare pașnică a forţelor revoluţionare în ajunul Congresului Sovietelor. Asta corespundea întru totul intenţiei Comitetului Militar Revoluţionar: să se facă o uriașă trecere în revistă fără ciocniri, fără folosirea armelor și chiar fără demonstraţii armate. Masele trebuiau să-și vadă numărul, forţa, hotărârea. Prin unitatea mulţimii lor copleșitoare, ele trebuiau să-i facă pe dușmani să se ascundă, să dispară, să nu acţioneze. Prin scoaterea la iveală a neputinţei burgheziei în faţa masivităţii muncitorilor și ţăranilor trebuia să se șteargă din conștiinţa acestora din urmă ultimele amintiri care-i făceau să ezite ale Zilelor din Iulie. Trebuia ca, văzându-se pe ele însele, masele să-și spună: Nimeni și nimic nu ne mai poate sta împotrivă.

„Populaţia speriată – va scrie peste cinci ani Miliukov – a rămas acasă sau s-a ţinut deoparte." Burghezia a fost cea care a rămas acasă: ea fusese, într-adevăr, speriată de presa sa. Restul populaţiei s-a dus încă de dimineaţă la adunări: tineri și bătrâni, bărbaţi și femei, adolescenţi și mame cu copii în braţe. Asemenea mitinguri nu se văzuseră nici în timpul revoluţiei. Cu excepţia păturilor de sus, tot Petrogradul era un mare miting. În sălile arhipline, publicul se schimba la fiecare câteva ore. Noi și noi valuri de muncitori, soldaţi, marinari se revărsau spre clădiri și le umpleau. Populaţia măruntă a orașului a început să freamăte, trezită de strigăte și avertismente care trebuiau s-o sperie. Zeci de mii de oameni au inundat clădirea uriașă a Casei Poporului, revărsându-se pe coridoare, de-a valma, într-o masă agitată și, în același timp, disciplinată, umplând sălile de teatru, coridoarele, bufetul și foaierul. Pe stâlpii de fier și la ferestre atârnau ghirlande și ciorchini de capete, mâini, picioare omenești. În aer domnea acea tensiune electrică care anunţă o descărcare apropiată. Jos Kerenski! Jos războiul! Putere sovietelor! Niciun conciliator nu îndrăznea să vorbească în faţa acestor mulţimi încinse spre a lansa proteste

sau avertismente. Cuvântul le aparţinea bolșevicilor. Toate forţele oratorice ale partidului, inclusiv delegaţii din provincie veniţi pentru congres, fuseseră puse pe picioare. Uneori luau cuvântul eserii de stânga, ici și colo – anarhiștii. Dar și unii, și alţii încercau să se deosebească cât mai puţin de bolșevici.

Oameni de la periferii, din subsoluri și mansarde stăteau în picioare cu orele, în paltoane amărâte, cu căciuli și basmale grele în cap, cu pantofii plini de noroiul străzilor, cu tusea de toamnă rămasă în gât, strânși umăr lângă umăr, înghesuiţi tot mai mult pentru a face loc tuturor, și ascultau neobosiţi, cu poftă, înflăcărați, exigenţi, temându-se să nu rateze ceea ce era cel mai important de înţeles, de însușit și de făcut. S-ar fi zis că, în ultimele luni, în ultimele săptămâni sau măcar în ultimele zile, se spusese deja tot ce era de spus. Dar nu, cuvintele sunau altfel astăzi. Masele le trăiau într-un fel nou, nu ca pe o predică, ci ca pe o obligaţie la acţiune. Experienţa revoluţiei, a războiului, a luptei grele, a întregii vieţi amare se ridica din adâncurile memoriei fiecărui om zdrobit de nevoie, fixându-se în lozinci simple și imperative. Așa nu mai mergea. Trebuia deschis un drum către viitor.

Fiecare participant la evenimente își va întoarce mai târziu privirile spre această zi simplă și uimitoare, care s-a conturat atât de clar pe fondul altminteri deloc palid al revoluţiei. Imaginea lavei omenești însufleţite și totuși reţinute în neîmblânzirea ei s-a întipărit pentru totdeauna în amintirea martorilor oculari. „Ziua Sovietului din Petrograd – scrie eserul de stânga Mstislavski – a fost sărbătorită prin numeroase mitinguri pline de mare entuziasm.” Bolșevicul Pestkovski, care a luat cuvântul la două uzine din Vasilievski-Ostrov, spune: „I-am vorbit mulţimii în chip limpede despre apropiata preluare a puterii de către noi și n-am auzit decât cuvinte de aprobare”. „În jurul meu – povestește Suhanov despre mitingul de la Casa Poporului – era o stare de spirit apropiată de extaz... Troţki a prezentat o scurtă rezoluţie generală... Cine e pentru?... O mulţime de mii de oameni, ca unul, a ridicat mâinile. Am văzut mâinile ridicate și ochii arzători ai bărbaţilor, femeilor, adolescenţilor, muncitorilor, soldaţilor, ţăranilor și ai unor persoane cu înfăţișare tipică de mic-burghezi... Troţki a continuat să vorbească. Mulţimea necuprinsă continua să ţină mâinile ridicate. Troţki rostea apăsat cuvintele: Votul vostru va fi jurământul vostru... Mulţimea necuprinsă avea în continuare mâinile sus. Era de acord, jura.” Bolșevicul Popov povestește despre jurământul entuziast făcut de mase: „... de a sări la prima chemare a Sovietului”. Mstislavski vorbește despre o mulţime electrizată, care jura credinţă sovietelor. Același tablou, dar la dimensiuni mai mici, s-a repetat în toate părţile orașului, în centru și la periferii. Sute de mii de oameni au ridicat mâinile în același timp și au jurat să ducă lupta până la capăt.

Dacă ședinţele zilnice ale Sovietului, ale secţiei de soldaţi, ale Conferinţei Garnizoanei, ale comitetelor de fabrică și de uzină creaseră coeziunea

internă a unei largi pături de conducători, dacă adunările separate ale maselor grupaseră uzinele și regimentele, atunci ziua de 22 octombrie a topit la o temperatură înaltă, în același cazan uriaș, masele populare autentice. Mulțimile s-au văzut pe ele însele și pe conducătorii lor, conducătorii au văzut și au auzit masele. Ambele părți au rămas mulțumite una de cealaltă. Conducătorii s-au convins: Nu se mai poate amâna! Masele și-au spus: De data asta, o să se facă!

Succesul trecerii în revistă de duminică a forțelor bolșevice a micșorat încrederea în sine a lui Polkovnikov și a înaltului său comandament. În acord cu guvernul și cu Comitetul Executiv Central, Statul-Major a făcut o încercare de a se înțelege cu Smolnîiul. De ce să nu fie reluate, la drept vorbind, vechile bune obiceiuri prietenești ale contactului și înțelegerii? Comitetul Militar Revoluționar n-a refuzat să-și trimită reprezentanți pentru un schimb de păreri: nici nu-ți puteai dori un mijloc mai bun spre a afla ce se întâmplă. „Tratativele au fost scurte – își amintește Sadovski. Reprezentanții districtului militar au fost de acord cu toate condițiile puse mai înainte de Soviet..., în schimbul cărora trebuia anulat ordinul Comitetului Militar Revoluționar din 22 octombrie." Era vorba de documentul ce numea Statul-Major un instrument al forțelor contrarevoluționare. Aceiași delegați ai Comitetului pe care Polkovnikov îi trimisese așa de nepoliticos acasă cu două zile în urmă au cerut și au primit în mână, pentru a-și prezenta raportul la Smolnîi, un proiect de acord deja semnat de Statul-Major. Sâmbătă, aceste condiții de capitulare semionorabilă ar fi fost acceptate. Însă, astăzi, luni, ele erau prea târzii. Statul-Major a așteptat răspunsul, dar nu l-a mai primit.

Comitetul Militar Revoluționar s-a adresat populației Petrogradului anunțând numirea unor comisari pe lângă unitățile militare și în punctele cele mai importante ale capitalei și împrejurimilor. „Comisarii, în calitate de reprezentanți ai Sovietului, se bucură de imunitate. A acționa împotriva comisarilor înseamnă a acționa împotriva Sovietului de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților." Cetățenii erau invitați ca, în cazul unor tulburări, să se adreseze celor mai apropiați comisari pentru a cere forțe înarmate. Era limbajul puterii. Dar Comitetul n-a dat încă semnalul insurecției directe. Suhanov se întreabă: „Oare Smolnîiul făcea o prostie sau se juca cu Palatul de Iarnă ca pisica cu șoarecele, spre a provoca un atac?" Nici una, nici alta. Comitetul înlătura guvernul folosind presiunea maselor și greutatea garnizoanei. El lua fără luptă tot ce se putea lua. Își împingea pozițiile în față fără nicio împușcătură, unindu-și și consolidându-și din mers armata și măsura cu presiunea sa forța de împotrivire a dușmanului, fără să-și ia nicio clipă ochii de la el. Fiecare nou pas înainte schimba situația în favoarea Sovietului. Muncitorii și garnizoana erau prinși tot mai mult în insurecție. Abia în timpul atacului și al alungării guvernului urma să se vadă cine o să cheme primul la arme. Ceea ce era deja o chestiune de ore. Dacă, în ultimul moment, guvernul va găsi

curajul sau disperarea de a da semnalul luptei, răspunderea va cădea asupra Palatului de Iarnă, dar iniţiativa va rămâne tot a Sovietului. Declaraţia din 23 octombrie însemna o răsturnare a puterii înainte de a fi fost răsturnat guvernul însuși. Comitetul Militar Revoluţionar îi legase regimului mâinile înainte de a-l lovi în cap. Tactica asta de „penetrare pașnică", de rupere legală a oaselor dușmanului și de paralizare hipnotică a rămășiţelor voinţei sale se putea aplica numai cu plusul incontestabil de forţă de care dispunea Comitetul și care continua să crească de la o oră la alta.

Comitetul consulta în fiecare zi harta garnizoanei, larg deschisă în faţa lui, lua temperatura fiecărui regiment, urmărea schimbarea opiniilor și a simpatiilor din garnizoană. Nimic neașteptat nu se putea petrece în privinţa asta. Pe hartă rămăseseră totuși câteva pete întunecate. Trebuia încercată eliminarea sau măcar micșorarea lor. Încă de pe 19 se descoperise că majoritatea comitetelor din fortăreaţa „Petru și Pavel" aveau niște sentimente dușmănoase sau ambigue. Acum, că toată garnizoana era de partea Comitetului, iar fortăreaţa era încercuită, cel puţin din punct de vedere politic, era timpul să se treacă cu hotărâre la cucerirea ei. Locotenentul Blagonravov, care fusese numit aici comisar, întâmpinase rezistenţă: comandantul guvernamental al fortăreţei refuzase să recunoască tutela bolșevică și chiar se lăudase, după unele zvonuri, că-l va aresta pe tânărul tutore. Trebuia acţionat, și încă neîntârziat. Antonov a propus introducerea în fortăreaţă a unui batalion de încredere din Regimentul Pavlovski și dezarmarea unităţilor dușmănoase. Dar operaţiunea era mult prea drastică, iar ofiţerii se puteau folosi de ea pentru a produce o vărsare de sânge și a slăbi omogenitatea garnizoanei. Chiar era necesar să se ia o asemenea măsură? „Troţki a fost chemat pentru a discuta această problemă... – povestește Antonov în amintirile sale. Troţki a jucat atunci un rol hotărâtor; cu flerul său revoluţionar, el a înţeles ce să ne sfătuiască: a propus cucerirea fortăreţei pe dinăuntru. «Trupele n-au cum să nu simpatizeze cu noi», a spus el și s-a dovedit că avea dreptate. Troţki și Lașevici au plecat la un miting în fortăreaţă." Rezultatul acestei întreprinderi ce părea riscantă a fost așteptat cu mare emoţie la Smolnîi. Troţki își va aminti mai târziu: „Pe 23, pe la ora două după-amiaza, m-am dus la fortăreaţă. În curte era un miting. Oratorii de dreapta erau foarte precauţi și evazivi... Soldaţii ne-au ascultat și ne-au urmat". La etajul al doilea al Institutului Smolnîi, oamenii au răsuflat din tot pieptul ușuraţi când telefonul le-a adus vestea cea bună: garnizoana fortăreţei se obliga în mod solemn să se supună de-acum înainte numai Comitetului Militar Revoluţionar.

Schimbarea din conștiinţa trupelor din fortăreaţă n-a fost, firește, rezultatul unui discurs sau două. Ea fusese pregătită cu seriozitate de către trecut. Soldaţii s-au dovedit mult mai de stânga decât comitetele lor. Numai coaja vechii discipline, plină de crăpături, se păstrase în spatele zidurilor fortăreţei

mai mult decât în cazărmile din oraș. Dar a fost de ajuns un imbold ca ea să se facă fărâme.

Blagonravov putea să se bazeze acum cu încredere pe fortăreaţă, să-și aşeze aici micul său stat-major și să stabilească legătura cu Sovietul bolșevic din raionul învecinat și cu comitetele din cazărmile apropiate. Între timp, delegaţi trimiși de uzine și de unităţile militare au venit să se intereseze de livrările de arme. În fortăreaţă s-a instalat o însufleţire de nedescris. „Telefonul suna neîncetat și aducea veşti despre noile noastre succese de la adunări și mitinguri." Uneori, o voce necunoscută anunţa sosirea la gară a unor trupe de pedeapsă de pe front. Verificarea care se făcea numaidecât dovedea că erau născociri puse în circulaţie de dușman.

Ședinţa de seară a Sovietului s-a deosebit în această zi prin numărul foarte mare de participanți și printr-o stare de spirit exaltată. Cucerirea fortăreţei „Petru și Pavel" și controlul complet asupra arsenalului din Kronverk, care adăpostea 100.000 de puști, erau o garanţie serioasă a succesului. Antonov a prezentat un raport în numele Comitetului Militar Revoluţionar. El a descris pas cu pas tabloul alungării organelor guvernamentale de către agenţii Comitetului Militar Revoluţionar; aceștia din urmă fuseseră întâmpinaţi peste tot ca niște oameni de-ai trupelor, cărora nu li se dădea ascultare din teamă, ci de bunăvoie. „Din toate părţile ni se cere numirea unor comisari." Contingentele rămase în urmă se grăbeau să le ajungă pe cele avansate. Regimentul Preobrajenski, care, în iulie, cedase primul calomniilor despre aurul german, protesta acum în chip furtunos, prin comisarul său, Ciudnovski, împotriva zvonului după care soldaţii regimentului ar fi fost de partea guvernului: o asemenea idee era privită ca o ofensă groaznică!... Era adevărat că serviciul de pază se executa ca de obicei, spunea Antonov, dar asta cu acordul Comitetului. Dispoziţiile Statului-Major legate de livrarea de arme și automobile nu erau îndeplinite. Statul-Major putea în felul acesta să se convingă pe deplin cine era stăpânul în capitală.

La întrebarea dacă Comitetul știa de mișcarea trupelor guvernamentale de pe front și din împrejurimile acestuia și care erau măsurile luate pentru a o contracara, raportorul a răspuns: de pe frontul românesc fuseseră trimise unităţi de cavalerie, dar ele fuseseră reţinute la Pskov; când a aflat pe drum unde și de ce fusese trimisă, Divizia 17 infanterie a refuzat să meargă mai departe; la Wenden, două regimente se opuseseră plecării la luptă împotriva Petrogradului; rămânea necunoscută deocamdată soarta cazacilor și a iuncherilor trimiși, din câte se părea, de la Kiev și a unor trupe de șoc chemate de la Ţarskoe Selo. „Nu îndrăznesc și nu vor îndrăzni să se atingă de Comitetul Militar Revoluţionar." Aceste cuvinte nu sunau rău în sala albă de la Smolnîi.

Lectura raportului lui Antonov lasă impresia că statul-major al revoluţiei lucra cu ușile deschise. Într-adevăr, Smolnîiul nu mai avea aproape nimic de

ascuns. Intriga politică a revoluţiei îi era așa de favorabilă, că însăși sinceritatea se transforma într-o formă de camuflaj: oare așa se răscoală oamenii? Cuvântul „răscoală" n-a fost totuși rostit de niciunul dintre conducători. Nu numai din precauţie formală, dar și din cauza nepotrivirii acestui termen cu situaţia reală: s-ar fi zis că guvernul lui Kerenski era cel care trebuia să se răscoale. Într-o corespondenţă din *Izvestia* se spune, ce-i drept, că, la ședinţa din 23, Troţki a recunoscut pentru prima dată în mod deschis că scopul Comitetului Militar Revoluţionar era să ia puterea. Fără îndoială că poziţia iniţială, când se declarase că sarcina Comitetului Militar Revoluţionar era să verifice argumentele strategice ale lui Ceremisov, fusese abandonată de mult. Aproape că se uitase și de evacuarea regimentelor din Petrograd. Dar pe 23 nu s-a vorbit încă de răscoală, ci de „apărarea" viitorului Congres al Sovietelor, dacă era nevoie, cu arma în mână. Rezoluţia bazată pe raportul lui Antonov a fost adoptată tocmai în acest spirit.

Cum erau apreciate la nivel guvernamental evenimentele în curs de desfășurare? Informându-l în noaptea de 22 prin fir direct pe Duhonin, șeful Statului-Major de la cartierul general, despre încercările Comitetului Militar Revoluţionar de a rupe regimentele de comandanţii lor, Kerenski adăuga: „Cred că o să ne descurcăm cu ușurinţă cu asta". Sosirea lui, a comandantului suprem al armatei, la Statul-Major nu era deloc întârziată de temeri legate de vreo răscoală: „Se descurcă cu astea și fără mine, pentru că totul e organizat". Miniștrilor neliniștiţi, Kerenski le-a declarat încrezător că el personal era, dimpotrivă, foarte bucuros de apropiata acţiune, pentru că ea îi va da posibilitatea „de a scăpa definitiv de bolșevici". „Sunt gata să dau un acatist – i-a răspuns șeful guvernului cadetului Nabokov, un obișnuit al Palatului de Iarnă –, ca o asemenea acţiune să aibă loc." „Dar sunteţi sigur că veţi putea să vă descurcaţi cu ea?" „Am mai multe forţe decât e nevoie, vor fi zdrobiţi definitiv."

Glumind mai târziu pe seama optimismului ușuratic al lui Kerenski, cadeţii se vor dovedi totuși cam uituci. De fapt, Kerenski privea evenimentele cu ochii lor. Pe 21, ziarul lui Miliukov scria că, dacă bolșevicii, măcinaţi de o profundă criză internă, vor avea curajul să acţioneze, ei vor fi striviţi pe loc și fără greutate. Un alt ziar cadet mai spunea: „Vine furtuna, dar ea poate că va curăţa atmosfera". Dan își va aminti că, pe culoarele Preparlamentului, cadeţii și grupurile apropiate lor își doreau cu voce tare ca bolșevicii să acţioneze cât mai repede: „În luptă deschisă, vor fi imediat bătuţi pe capete". Cadeţi de marcă îi spuneau lui John Reed: Zdrobiţi în urma unei răzmeriţe, bolșevicii nu vor putea să-și mai ridice capul în Adunarea Constituantă.

În zilele de 22 și 23, Kerenski s-a sfătuit atât cu conducătorii Comitetului Executiv Central, cât și cu Statul său Major: oare n-ar trebui să aresteze Comitetul Militar Revoluţionar? Conciliatorii nu erau de această părere: să-i lase pe ei să încerce să regleze problema comisarilor. Nici Polkovnikov nu

credea că avea rost să se grăbească cu arestările: în caz de nevoie, forţele militare erau „mai mult decât suficiente”. Kerenski l-a ascultat pe Polkovnikov, dar și mai mult pe prietenii conciliatori. El era sigur că, în caz de pericol, Comitetul Executiv Central îi va veni în ajutor la timp, în ciuda neînţelegerilor domestice: așa fusese în iulie și august; de ce n-ar fi fost și așa și mai departe?

Dar acum nu mai era iulie sau august. Era octombrie. Dinspre Kronstadt, vânturile reci și umede ale Balticii băteau în pieţele și pe cheiurile Petrogradului. Iuncheri în mantale până la pământ treceau pe străzi cântând cântece voinicești ce alungau neliniștea. Miliţieni călare își dădeau aere cu revolvere în tocuri noi-nouţe. Nu, puterea arăta încă destul de impresionant! Sau era numai o iluzie optică? La un colţ al lui Nevski Prospekt, John Reed, americanul cu ochi naivi și ageri, cumpărase o broșură a lui Lenin: *Vor putea păstra bolșevicii puterea de stat?*, plătind-o cu unul dintre timbrele care circulau în loc de monedă de schimb.

XIX. LENIN CHEAMĂ LA INSURECŢIE

În afară de uzine, cazărmi, sate, front sau soviete, revoluţia mai avea un laborator: capul lui Lenin. Împins în ilegalitate, Lenin a fost obligat vreme de o sută unsprezece zile, de pe 6 iulie până pe 25 octombrie, să-și restrângă întâlnirile chiar și cu membrii Comitetului Central. Fără comunicare directă cu masele, fără contact cu organizaţiile, el și-a concentrat și mai hotărât gândirea la cele mai importante probleme ale revoluţiei, legându-le – ceea ce era pentru el o nevoie și în același timp o regulă – de problemele fundamentale ale marxismului.

Principalul argument al democraţilor, inclusiv al celor de stânga, împotriva preluării puterii era că oamenii muncii vor fi incapabili să stăpânească aparatul de stat. Acestea erau temerile elementelor conciliatoare chiar și din interiorul bolșevismului. „Aparatul de stat!" Fiecare mic-burghez e educat în adorarea acestui principiu mistic care se ridică deasupra oamenilor și a claselor. Filistinul cultivat poartă în oase același fior ca și tatăl și bunicul său, prăvăliaș sau ţăran înstărit, faţă de instituţiile atotputernice, unde se rezolvă problemele războiului și ale păcii, unde se dau patente comerciale, de unde pleacă biciul impozitelor, unde oamenii sunt pedepsiţi, dar, din când în când, și iertaţi, unde se legitimează căsătoriile și nașterile, unde moartea însăși trebuie să stea respectuos la coadă înainte de a fi recunoscută. Aparatul de stat! Scoţându-și în gând nu numai pălăria, dar și cizmele, mic-burghezul – fie că se numește Kerenski, Laval, MacDonald sau Hilferding – intră în vârful șosetelor în templul idolului, când norocul personal sau forţa împrejurărilor îl fac ministru. El poate fi îndreptățit la această graţie numai de o supunere umilă faţă de „aparatul de stat". Intelectualii radicali ruși, care nici măcar în vremuri de revoluţie nu îndrăzneau să se împărtășească din putere decât stând pe umerii moșierilor cu titluri și ai deţinătorilor de capital, se uitau cu spaimă și nemulţumire la bolșevici: agitatorii ăștia de stradă, demagogii ăștia vor să pună mâna pe aparatul de stat!

După ce, în faţa lipsei de voinţă și de putere a democraţiei oficiale, sovietele salvaseră revoluţia în lupta cu Kornilov, Lenin scria: „Din acest exemplu

istoric, toţi cei sceptici să tragă învăţăminte. Să se rușineze aceia care declară: «noi nu avem un aparat cu care să-l înlocuim pe cel vechi, care tinde în mod inevitabil să apere burghezia». Acest aparat *există*. Acest aparat îl constituie tocmai sovietele. Nu vă temeţi de iniţiativa și independenţa maselor, încredeţi-vă în organizaţiile revoluţionare ale maselor – și veţi constata *în toate* domeniile vieţii de stat aceeași forţă, măreţie, invincibilitate de care muncitorii și ţăranii au dat dovadă în asaltul lor puternic și unit împotriva kornilovismului”.[1]

În primele luni ale ilegalităţii sale, Lenin a scris cartea *Statul și revoluţia*, ale cărei materiale principale fuseseră adunate încă din emigraţie, în anii războiului. Cu aceeași grijă cu care se gândea la sarcinile practice ale zilei, el examina acum problemele teoretice ale statului. Nu putea face altfel: pentru el, teoria era într-adevăr un ghid de acţiune. Lenin nu și-a propus nicio clipă să introducă în teorie un cuvânt nou. Dimpotrivă, el i-a atribuit lucrării sale un rol extrem de modest, explicit didactic. Scopul lui era să refacă „învăţătura” autentică a „marxismului despre stat”.

Datorită selecţiei riguroase a citatelor și explicaţiilor polemice amănunţite, cartea poate părea pedantă... celor cu adevărat pedanţi, care nu sunt în stare să simtă în spatele analizei textelor pulsul puternic al gândului și al voinţei. Prin simpla reașezare a teoriei de clasă despre stat pe o bază nouă, mai înaltă din punct de vedere istoric, Lenin dădea o nouă concreteţe și, prin urmare, și o nouă semnificaţie ideilor lui Marx. Dar importanţa considerabilă a acestei lucrări despre stat venea în primul rând din faptul că era o introducere știinţifică la cea mai mare revoluţie din istorie. „Comentatorul” lui Marx își pregătea partidul pentru cucerirea revoluţionară a unei șesimi din suprafaţa Pământului.

Dacă statul ar putea fi adaptat pur și simplu la nevoile unui nou regim, nu ar exista revoluţii. De altfel, burghezia însăși a ajuns la putere de-a lungul timpului numai pe calea revoluţiei. Acum era rândul muncitorilor. Și în această chestiune, Lenin îi reda marxismului semnificaţia sa de instrument teoretic al revoluţiei proletare.

Muncitorii nu vor putea stăpâni aparatul de stat? Dar nu e vorba nicidecum, explica Lenin, de a lua în stăpânire în noile scopuri vechea mașină: ar fi o utopie reacţionară. Selecţia oamenilor din vechiul aparat, educaţia lor, relaţiile dintre ei – totul contravine sarcinilor istorice ale proletariatului. După ce cucerești puterea, nu trebuie să reeduci vechiul aparat, ci să-l sfărâmi. Cu ce să-l înlocuiești? Cu sovietele. Din conducătoare ale maselor revoluţionare, din organe ale insurecţiei, ele vor deveni organe ale noii ordini de stat.

În vâltoarea revoluţiei, lucrarea va găsi puţini cititori: de altfel, ea va fi publicată abia după revoluţie. Lenin a studiat problema statului în primul rând pentru propria convingere interioară și pentru viitorime. Păstrarea moș-

[1] V. I. Lenin, „O problemă fundamentală a revoluţiei”, p. 217. *(N. red.)*

tenirii intelectuale era una dintre grijile lui permanente. În iulie, el îi scria lui Kamenev: „*Entre nous*: dacă se întâmplă ceva cu mine, te rog pe d-ta să publici caietul meu intitulat «Marxismul despre stat» (a rămas la Stockholm). Caietul cu coperta albastră, legat. Conține toate citatele din Marx și Engels, precum și din Kautsky în polemica lui cu Pannekoek, însoțite de o serie de observaţii, note și formulări. Cred că într-o săptămână poate fi pregătit pentru tipar. Consider importantă publicarea lui, deoarece atât Plehanov, cât și Kautsky au semănat confuzie. Cu o condiţie: toate astea să rămână absolut *entre nous*!”[2] Conducătorul revoluţiei, hăituit ca agent al unui stat dușman și obligat să ţină seama de posibilitatea unui atentat din partea adversarilor, era preocupat de editarea unui caiet „albastru” cu citate din Marx și Engels: era testamentul lui secret. Cuvintele „dacă se întâmplă ceva cu mine” trebuiau să fie un fel de antidot împotriva patetismului pe care-l ura, căci însărcinarea dată avea, în fond, un caracter patetic.

Dar, așteptându-se la o lovitură pe la spate, Lenin se pregătea el însuși să dea o lovitură în piept. În timp ce, între lectura ziarelor și expedierea de scrisori-instrucţiuni, el punea în ordine caietul preţios primit în cele din urmă de la Stockholm, viaţa nu stătea pe loc. Se apropia ora când problema statului trebuia rezolvată practic.

Din Elveţia, imediat după abolirea monarhiei, Lenin scrisese: „Noi nu suntem blanquiști, nu suntem adepţii cuceririi puterii cu forţa de către o minoritate”.[3] Aceeași idee a dezvoltat-o după sosirea în Rusia: „Noi suntem acum în minoritate, deocamdată masele nu se încred în noi. Vom ști însă să așteptăm..., ele se vor îndrepta spre noi, iar atunci, ţinând seama de raportul de forţe, vom spune: ne-a venit vremea”.[4] Chestiunea cuceririi puterii se punea în acele prime luni ca problemă a cuceririi majorităţii în soviete.

După înfrângerea din iulie, Lenin va declara: puterea poate fi luată de-acum înainte numai printr-o insurecţie armată; pentru asta, va trebui să ne sprijinim, probabil, nu pe sovietele demoralizate de conciliatori, ci pe comitetele de uzină; sovietele, ca organe ale puterii, vor trebui recreate după victorie. De fapt, peste numai două luni, bolșevicii vor cuceri sovietele de la conciliatori. Natura greșelii lui Lenin în această chestiune e foarte caracteristică pentru geniul lui strategic: pentru cele mai curajoase idei, el făcea calcule pornind de la premisele cele mai puţin favorabile. Așa cum, sosind în aprilie din Germania în Rusia, crezuse că, de la gară, va fi băgat direct la închisoare,

---

[2] V. I. Lenin, „Bilet către L. B. Kamenev”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 49, p. 485-486. *(N. red.)*

[3] V. I. Lenin, „Despre dualitatea puterii”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 149. *(N. red.)*

[4] V. I. Lenin, „Conferinţa a șaptea Generală (din aprilie) a PMSD (b) din Rusia. 24-29 aprilie (7-12 mai) 1917. Raport cu privire la momentul actual. 24 aprilie (7 mai)”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 352. *(N. red.)*

așa cum, pe 5 iulie, spusese: „Oare n-o să ne împuște pe toți?", așa socotise și acum: conciliatorii nu ne vor lăsa să obţinem majoritatea în soviete.

„Când vine vorba să fac un plan de luptă, nu există om mai slab de înger ca mine – îi scria Napoleon generalului Berthier –, exagerez toate pericolele și toate nenorocirile posibile... Când hotărârea mea e luată, totul e uitat în afară de ceea ce-i poate aduce succesul." Dacă lăsăm deoparte o anumită poză cuprinsă în nepotrivita expresie „slab de înger", esenţa ideii îi poate fi atribuită în întregime lui Lenin. Când rezolva o problemă de strategie, el îl înzestra pe dușman cu propria fermitate și perspicacitate. Greșelile tactice ale lui Lenin au fost adesea numai un produs secundar al forţei sale strategice. În cazul de faţă, n-ar trebui, de fapt, să vorbim despre o greșeală: când diagnosticianul trece la stabilirea unei boli prin eliminări succesive, premisele lui ipotetice, începând cu cele mai rele, nu sunt greșeli, ci o metodă de analiză.

Imediat ce bolșevicii au obţinut controlul sovietelor din cele două capitale, Lenin va spune: „Ne-a venit vremea". În aprilie și în iulie, el încercase să pună frâne; în august, pregătise din punct de vedere teoretic noua etapă; începând cu jumătatea lui septembrie, el va începe să grăbească lucrurile și să le împingă înainte din toate puterile. Acum, pericolul nu mai era să mergi prea repede, ci să rămâi în urmă. „Acum *nu* poate fi vorba de nimic «prematur» în această direcție."[5]

În articolele și scrisorile trimise Comitetului Central, Lenin analiza situaţia, punând de fiecare dată pe primul loc condiţiile internaţionale. Pe fondul evenimentelor războiului, simptomele și faptele trezirii proletariatului european erau pentru el o dovadă incontestabilă că ameninţarea directă îndreptată împotriva Revoluţiei Ruse dinspre imperialismul străin va scădea din ce în ce mai mult. Arestarea socialiștilor din Italia și mai ales revolta din flota germană îl făceau să anunţe o uriașă schimbare în întreaga situaţie internaţională: „Suntem în pragul revoluţiei proletare mondiale".[6]

Despre acest punct de plecare al lui Lenin, istoriografia epigonilor preferă să nu spună niciun cuvânt, atât pentru că socoteala lui Lenin pare să fi fost dezminţită de evenimente, cât și pentru că, potrivit mai noilor teorii, Revoluţia Rusă trebuie să-și fie suficientă în orice condiţii. De fapt, aprecierea leninistă a situaţiei internaţionale n-a fost câtuși de puţin iluzorie. Simptomele pe care le-a observat prin sita cenzurii militare din toate ţările indicau într-adevăr apropierea furtunii revoluţionare. În imperiile centrale, ea va zgudui peste un an vechea clădire până în temelii. Dar, chiar și în ţările învingătoare, Anglia și Franţa, ca să nu mai vorbim de Italia, ea va lipsi pentru multă vreme clasele conducătoare de libertatea de acţiune. Împotriva unei Europe capitaliste puternice, conservatoare, sigure de sine, revoluţia proletară

[5] V. I. Lenin, „Vor putea păstra bolșevicii puterea de stat?", p. 311. *(N. red.)*
[6] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", p. 288. *(N. red.)*

din Rusia, izolată și neavând timp să se consolideze, n-ar fi putut rezista nici măcar câteva luni. Dar Europa aceasta nu mai exista. Revoluţia din Apus, e adevărat, nu va aduce proletariatul la putere – reformiștii vor salva regimul burghez –, dar ea va fi destul de puternică pentru a apăra Republica Sovietelor în prima, cea mai periculoasă perioadă a existenţei sale.

Profundul internaţionalism al lui Lenin nu se exprima numai în faptul că punea întotdeauna pe primul loc judecarea situaţiei internaţionale; însăși cucerirea puterii în Rusia a fost privită de el în primul rând ca un impuls pentru o revoluţie europeană, care, așa cum a repetat-o nu o dată, trebuia să aibă o importanţă mult mai mare pentru destinul omenirii decât revoluţia din înapoiata Rusie. Cu ce sarcasm îi biciuia el pe acei bolșevici care nu-și înţelegeau datoria internaţională. „Să adoptăm o rezoluţie de simpatie faţă de *insurgenţii germani* – râdea el – și să respingem *insurecţia* în Rusia. Ăsta va fi un internaţionalism adevărat, cuminte.”[7]

În zilele Conferinţei Democratice, Lenin îi scria Comitetului Central: „Având majoritatea în sovietele... din amândouă capitalele, bolșevicii pot și *trebuie* să ia puterea de stat în mâna lor”... Faptul că majoritatea delegaţilor ţăranilor de la trucata Conferinţă Democratică votaseră împotriva coaliţiei cu cadeţii avea în ochii lui o importanţă hotărâtoare: ţăranului care nu voia o alianţă cu burghezia nu-i mai rămânea decât să-i sprijine pe bolșevici. „Poporul este obosit de șovăielile menșevicilor și ale socialiștilor-revoluţionari. Numai victoria noastră în cele două capitale va antrena ţărănimea după noi.” Sarcina partidului: „să pună la ordinea zilei *insurecţia armată* la Petrograd și la Moscova, cucerirea puterii, răsturnarea guvernului”[8]... Nimeni nu mai pusese până acum așa de imperativ și de fățiș problema insurecţiei.

Lenin urmărea cu mare atenție toate alegerile și votările din ţară, alegând cu grijă cifrele care puteau arunca o lumină asupra raportului adevărat de forţe. Dezinteresul semianarhist faţă de statistica electorală nu-i stârnea decât dispreţ. În același timp, Lenin nu identifica niciodată indicii parlamentarismului cu raportul real de forţe: el le aducea mereu corecturi care țineau seama de acţiunea directă. „... *Forţa* proletariatului revoluţionar, privită sub aspectul influenţei *asupra maselor* și al antrenării lor în luptă, este – amintea el – incomparabil *mai mare* în lupta *extraparlamentară* decât în lupta parlamentară. Este o constatare de mare importanţă în problema războiului civil.”[9]

Cu o privire ageră, Lenin a fost primul care a remarcat că mișcarea agrară intrase în faza hotărâtoare și a tras numaidecât din asta toate concluziile.

---

[7] V. I. Lenin, „Scrisoare către tovarăși”, in V. I. Lenin, *Opere*, ed. a II-a, vol. 34, p. 426. *(N. red.)*
[8] V. I. Lenin, „Bolșevicii trebuie să ia puterea”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 252-253. *(N. red.)*
[9] V. I. Lenin, „Revoluţia Rusă și războiul civil”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 232. *(N. red.)*

Ca și soldatul, țăranul nu voia să mai aștepte. „În fața unui fapt cum este răscoala țărănească – scria Lenin la sfârșitul lui septembrie –, toate celelalte simptome politice, chiar dacă ar contrazice această maturizare a crizei pe scară națională, nu ar prezenta absolut nicio importanță."[10] Problema agrară era fundamentul revoluției. Victoria guvernului asupra răscoalei țărănești ar fi însemnat „îngroparea revoluției"... Nu mai trebuiau așteptate condiții mai favorabile. Venise clipa acțiunii. „Criza s-a maturizat. Întregul viitor al revoluției ruse este în joc... Întregul viitor al revoluției muncitorești internaționale pentru socialism este în joc. Criza s-a maturizat."[11]

Lenin chema la insurecție. În fiecare rând simplu, prozaic, uneori cam colțuros răsuna cea mai înaltă tensiune a patosului. „Revoluția va pieri – îi scria el la începutul lui octombrie Conferinței de partid de la Petrograd – dacă guvernul Kerenski nu va fi răsturnat în timpul cel mai scurt de către proletari și soldați... Trebuie mobilizate toate forțele spre a insufla muncitorilor și soldaților ideea necesității absolute de a da o luptă înverșunată, lupta finală și hotărâtoare, pentru răsturnarea guvernului Kerenski."[12]

Lenin spusese nu o dată că masele erau mai de stânga decât partidul. Și mai știa că partidul era mai de stânga decât pătura lui superioară de „vechi bolșevici". El avea o reprezentare mult prea bună despre grupările interne și despre starea de spirit din Comitetul Central, pentru a se aștepta din partea acestuia la niște inițiative pline de riscuri; în schimb, se temea foarte mult de prudența excesivă, de tergiversare, de ratarea uneia dintre acele situații istorice care se pregătesc vreme de decenii. Lenin n-avea încredere într-un Comitet Central fără Lenin – aici stă cheia scrisorilor lui din ilegalitate. Și Lenin nu greșea prea mult în lipsa lui de încredere.

Nevoit să se exprime în marea majoritate a cazurilor după ce hotărârea fusese deja luată la Petrograd, Lenin critica de fiecare dată de pe o poziție de stânga politica Comitetului Central. Opoziția lui s-a dezvoltat pe fondul problemei insurecției, dar nu s-a mărginit la ea. Lenin era de părere că Comitetul Central acorda prea multă atenție Comitetului Executiv conciliator, Conferinței de Stat și, în general, agitației parlamentare din sferele superioare ale sovietelor. El s-a exprimat cu vehemență împotriva bolșevicilor care propuseseră un prezidiu de coaliție în Sovietul din Petrograd, a stigmatizat ca „rușinoasă" hotărârea de a lua parte la Preparlament și s-a indignat de lista publicată la sfârșitul lui septembrie cu candidații bolșevici pentru Adunarea Constituantă: prea mulți intelectuali, prea puțini muncitori. „A umple Adunarea Constituantă cu oratori și publiciști înseamnă a păși pe drumul bătăto-

[10] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", p. 292. *(N. red.)*
[11] *Ibid.*, p. 295. *(N. red.)*
[12] V. I. Lenin, „Scrisoare către Conferința Organizației Orășenești Petrograd", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 363. *(N. red.)*

rit al oportunismului și șovinismului, ceea ce este nedemn de «Internaţionala a III-a».”[13] În plus, printre candidaţi erau prea mulţi membri noi de partid, neverificaţi în luptă, chiar dacă Lenin credea necesar să facă o excepţie: „Este de la sine înţeles că... nimeni nu va contesta, de pildă, candidatura lui Troţki, căci, în primul rând, Troţki, chiar de la sosirea sa, s-a situat pe poziţiile internaţionalismului; în al doilea rând, el a militat printre interraioniști pentru fuziune; în al treilea rând, în zilele grele din iulie a fost la înălţimea sarcinii sale și un partizan devotat al partidului proletariatului revoluţionar. Evident că asemenea lucruri nu se pot spune despre mulţi dintre membrii de ieri ai partidului trecuţi pe listă”[14]...

S-ar fi zis că reveniseră zilele din aprilie: Lenin era din nou în opoziţie faţă de Comitetul Central. Problemele se puneau altfel, dar spiritul general al opoziţiei sale era același: Comitetul Central era prea pasiv, ceda prea mult în faţa părerii exprimate public în unele cercuri de intelectuali, era prea conciliant cu conciliatorii; și, lucrul cel mai important, privea cu prea mare lipsă de implicare, într-un mod fatalist, nu bolșevic, chestiunea insurecţiei armate.

Era timpul să se treacă de la vorbă la faptă: „... partidul nostru are acum de fapt la Conferinţa Democratică *un congres al său*, iar acest congres *trebuie* (trebuie, fie că vrea sau nu) să hotărască *soarta revoluţiei*”. Dar numai o singură hotărâre era avută în vedere: insurecţia armată. În această primă scrisoare despre insurecţie, Lenin își exprima încă și anumite rezerve: „Nu este vorba despre «ziua» insurecţiei, de «momentul» ei în sensul îngust al cuvântului. Asta o vor decide în comun cei care *vin în contact* cu muncitorii și cu soldaţii, *cu masele*”.[15] Dar, peste numai două-trei zile (scrisorile de atunci sunt, de obicei, nedatate: nu din neglijenţă, ci din raţiuni conspirative), Lenin, în mod evident sub impresia descompunerii Conferinţei Democratice, va insista asupra nevoii de a se trece neîntârziat la acţiune, propunând pe loc un plan practic.

„Trebuie să întărim imediat, la Conferinţă, fracţiunea bolșevică, fără să alergăm după număr... Trebuie să întocmim o scurtă declaraţie în numele bolșevicilor... va trebui *să îndreptăm* întreaga noastră fracţiune spre *uzine și cazărmi*... trebuie să organizăm totodată, fără a pierde nicio clipă, *statul-major* al detașamentelor de insurgenţi, să repartizăm forţele, să trimitem regimente credincioase nouă în punctele cele mai importante, să înconjurăm Aleksandrinka (teatrul unde avea loc ședinţa Conferinţei Democratice), să ocupăm Petropavlovka, să arestăm marele Stat-Major și guvernul, să trimitem împotriva iuncherilor și a «Diviziei Sălbatice» detașamente care să fie

[13] V. I. Lenin, „Teze pentru raportul la Conferinţa din 8 octombrie a Organizaţiei Petersburg, precum și pentru rezoluţie și pentru mandatul celor care urmează să fie aleși delegaţi la congresul partidului”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 362. *(N. red.)*
[14] *Ibid.*, p. 361. *(N. red.)*
[15] V. I. Lenin, „Bolșevicii trebuie să ia puterea”, p. 253. *(N. red.)*

gata mai degrabă să piară decât să lase pe dușman să înainteze spre punctele centrale ale orașului; trebuie să-i mobilizăm pe muncitorii înarmaţi, să-i chemăm la o ultimă luptă înverșunată, să ocupăm din primul moment telegraful și telefoanele, să stabilim statul *nostru* major insurecţional lângă Centrala telefonică, să-i asigurăm legătura telefonică cu toate uzinele, cu toate regimentele, cu toate punctele în care se va desfășura lupta armată etc."[16] Chestiunea datei nu se mai punea în funcţie de ce „vor decide în comun cei care vin în contact cu masele". Lenin propunea să se acţioneze numaidecât: să se iasă cu un ultimatum din Teatrul Aleksandriiski, revenind în fruntea maselor înarmate. Lovitura fatală nu trebuia să-i fie dată numai guvernului, ci, în același timp, și organului suprem al conciliatorilor.

„... Lenin, care în scrisorile particulare cerea arestarea Conferinţei Democratice – așa prezintă lucrurile Suhanov –, propunea în presă, după cum știm, un «compromis»: să ia menșevicii și eserii toată puterea, iar după aceea – cum va spune Congresul Sovietelor... Același lucru îl cerea asiduu și Troţki la Conferinţa Democratică și în jurul ei." Suhanov vede un joc dublu acolo unde n-a fost nici umbră de așa ceva. Lenin le propusese conciliatorilor un compromis imediat după victoria împotriva lui Kornilov, în primele zile din septembrie. Ridicând din umeri, conciliatorii nu-l luaseră în seamă. Conferinţa Democratică fusese transformată de ei într-o acoperire pentru o nouă coaliţie cu cadeţii împotriva bolșevicilor. Posibilitatea unui acord căzuse astfel definitiv. Problema puterii se putea rezolva de-acum înainte numai prin luptă deschisă. Suhanov confundă două momente, dintre care primul a avut loc cu două săptămâni înaintea celui de-al doilea, pe care l-a condiţionat din punct de vedere politic.

Dar, deși urmarea inevitabilă a noii coaliţii era insurecţia, totuși, rapiditatea schimbării lui Lenin i-a luat prin surprindere până și pe conducătorii propriului partid. A întări la Conferința Democratică fracţiunea bolșevică pe baza scrisorii sale, chiar și fără „a alerga după număr", era, în mod evident, imposibil. Starea de spirit a fracţiunii era de așa natură, că ea va respinge cu 70 de voturi la 50 boicotarea Preparlamentului, adică primul pas în direcţia insurecţiei. Chiar și în Comitetul Central, Lenin nu va găsi deloc sprijin. Peste patru ani, la o seară de amintiri, Buharin, cu exagerările și cu vorbele de duh caracteristice, va povesti totuși destul de corect următorul episod. „Scrisoarea (lui Lenin) era scrisă cu o violenţă extraordinară, amenințându-ne cu tot soiul de pedepse (?). Toţi am rămas cu gura căscată. Nimeni nu mai pusese până atunci problema așa de abrupt... La început, toţi au fost nedumeriţi. Apoi, după ce ne-am mai sfătuit, ne-am hotărât. Poate că a fost singurul caz din istoria partidului nostru când Comitetul Central a decis în unanimitate să

[16] V. I. Lenin, „Marxismul și insurecţia", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 259-261. *(N. red.)*

ardă scrisoarea lui Lenin... Deși eram absolut siguri că puteam cuceri puterea la Petrograd și la Moscova, socoteam că în provincie n-am putea încă să ne menţinem, că, după ce vom lua puterea și vom dizolva Conferinţa Democratică, nu ne-am putea consolida în restul Rusiei."

Arderea din raţiuni conspirative a mai multor cópii ale periculoasei scrisori n-a fost hotărâtă, de fapt, în unanimitate, ci cu 6 voturi pentru, 4 împotrivă și 6 abţineri. Din fericire, un exemplar s-a păstrat pentru istorie. Dar este adevărat că, așa cum povestește Buharin, toţi membrii Comitetului Central au refuzat, deși din motive diferite, propunerea: unii se opuneau în general insurecţiei, alţii socoteau că momentul conferinţei era cel mai puţin potrivit dintre toate, alţii pur și simplu ezitau și așteptau.

Lovindu-se de o opoziţie directă, Lenin a făcut un soi de complot cu Smilga, care se afla și el tot în Finlanda și care, în calitate de președinte al Comitetului Regional al Sovietelor, concentra la vremea aceea o putere destul de mare în mâinile sale. Smilga s-a aflat în 1917 în flancul de extremă stânga al partidului, fiind gata încă din iulie să ducă lupta până la capăt: în schimbările sale de politică, Lenin găsea mereu pe cine să se sprijine. Pe 27 septembrie, Lenin i-a scris lui Smilga o lungă scrisoare: „... ce facem? Ne mărginim să adoptăm rezoluţii? Pierdem vremea, fixăm «termene» (la 20 octombrie Congresul Sovietelor – nu este ridicol că se amână atât? Nu este ridicol să contezi pe el?). Bolșevicii *nu* desfășoară o muncă sistematică pentru a-și pregăti forţe militare *proprii* în vederea răsturnării lui Kerenski... trebuie să se facă agitaţie în partid pentru o atitudine serioasă faţă de insurecţia armată... Acum despre rolul dv... Să constituiţi un comitet *secret*, alcătuit din militarii *cei mai de nădejde*, să examinaţi cu ei problema *sub toate aspectele*, să culegeţi informaţii cât mai exacte (verificându-le *personal*) cu privire la efectivul și dislocările de trupe din Petrograd și din jurul Petrogradului, cu privire la trimiterea trupelor din Finlanda la Petrograd, la deplasarea flotei etc." Lenin cerea „o propagandă sistematică în rândurile cazacilor care se află aici, în Finlanda... Trebuie să se examineze cu atenţie toate informaţiile referitoare la dislocarea trupelor de cazaci și să se organizeze *detașamente de agitatori* formate din cele mai bune forţe ale marinarilor și soldaţilor din Finlanda". În sfârșit: „pentru a pregăti cum se cuvine spiritele, trebuie pusă imediat în circulaţie lozinca: puterea trebuie să treacă imediat în mâna Sovietului din Petrograd, *care s-o treacă* Congresului Sovietelor. De ce să mai suportăm încă trei săptămâni de război și de «pregăriri korniloviste» ale lui Kerenski?"[17]

Avem astfel un nou plan de insurecţie: la Helsingfors, „un comitet secret alcătuit din militarii importanţi" în calitate de stat-major de luptă; trupele

[17] V. I. Lenin, „Scrisoare adresată lui I. T. Smilga, președinte al Comitetului Regional al Armatei, Flotei și Muncitorilor din Finlanda", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 278-281. *(N. red.)*

rusești amplasate în Finlanda în calitate de forţă de luptă: „Se pare că singura forţă de care putem dispune *total* și care joacă un *important* rol militar sunt trupele din Finlanda și flota din Marea Baltică”.[18] Lenin se gândea astfel să dea principala lovitură împotriva guvernului din afara Petrogradului. În același tip era nevoie de o „pregătire cum se cuvine a spiritelor”, pentru ca răsturnarea guvernului de către forţele militare din Finlanda să nu fie ceva neașteptat pentru Sovietul din Petrograd: până la Congresul Sovietelor, el trebuia să fie moștenitorul puterii.

Noua schiţă de plan, la fel ca și precedenta, n-a fost pusă în practică. Dar nici n-a trecut fără să lase urme. Agitaţia din interiorul diviziilor de cazaci a dat rezultate – despre asta, noi am aflat deja de la Dîbenko. Atragerea marinarilor din Flota Balticii în lovitura principală dată guvernului a intrat și ea în planul adoptat mai târziu. Dar nu acesta este lucrul cel mai important: prin felul său extrem de radical de a pune problema, Lenin nu-i mai lăsa nimănui posibilitatea să se eschiveze și să tragă de timp. Ceea ce părea inoportun ca propunere tactică directă devenea folositor pentru verificarea stării de spirit din Comitetul Central, pentru susţinerea celor fermi împotriva celor ezitanţi, pentru un imbold suplimentar spre stânga.

Lenin încerca, prin toate mijloacele de care putea dispune în izolarea datorată ilegalităţii, să facă cadrele de partid să simtă acutizarea situaţiei și forţa de presiune a maselor. El i-a chemat în ascunzătoarea sa pe diverși bolșevici, a pus stăruitor o mulţime de întrebări, a verificat vorbele și faptele conducătorilor, a trimis pe căi ocolite lozincile sale la baza partidului, în profunzime, pentru a pune Comitetul Central în faţa necesităţii de a acţiona și de a merge până la capăt.

La o zi de la scrisoarea sa către Smilga, Lenin a scris documentul citat deja mai sus, „Criza s-a maturizat”, pe care l-a încheiat cu un soi de declaraţie de război adresată Comitetului Central. „Trebuie... să recunoaștem adevărul că în CC și în vârfurile partidului nostru există un curent sau o opinie în favoarea *așteptării* Congresului Sovietelor, *împotriva* luării imediate a puterii, împotriva insurecţiei imediate.” Împotriva acestui curent trebuia luptat cu orice preţ. „Mai întâi învingeţi-l pe Kerenski, și apoi convocaţi congresul.” A pierde timpul în așteptarea Congresului Sovietelor era „*o totală idioţie* sau *o trădare totală*”... Până la congresul stabilit pe 20 erau peste douăzeci de zile: „iar acum *totul* se hotărăște în câteva săptămâni sau chiar în câteva zile”. A amâna deznodământul însemna a renunţa cu lașitate la insurecţie, căci, în timpul congresului, cucerirea puterii ar fi fost imposibilă: „în preajma zilei insurecţiei «fixate» prostește vor fi concentrate trupe de cazaci”.[19]

---

[18] *Ibid.*, p. 279. *(N. red.)*

[19] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat”, p. 295-296. *(N. red.)*

Fie și numai din tonul scrisorii se vede cât de ruinătoare i se părea lui Lenin politica de temporizare a conducerii de la Petrograd. Dar, de data asta, el nu se va mărgini la critica înverșunată, ci își va anunţa demisia, în semn de protest, din Comitetul Central. Motivele: după începerea Conferinţei Democratice, Comitetul Central nu mai răspunsese la cererea lui insistentă de cucerire a puterii; redacţia organului de partid (Stalin) îi tipărise articolele cu întârzieri voite, scoţând din ele trimiterile la „greșelile vădite ale bolșevicilor, ca: rușinoasa hotărâre de a participa la Preparlament" și altele. Lenin credea că o asemenea politică nu trebuia să-i fie ascunsă partidului: „Sunt nevoit *să pun problema ieșirii mele din CC*, ceea ce și fac, rezervându-mi libertatea de a face agitaţie *în verigile de jos* ale partidului și la congresul partidului".[20]

Din documente nu se vede cum a fost rezolvat acest caz din punct de vedere formal. Oricum, Lenin n-a ieșit din Comitetul Central. Anunţându-și demisia – ceea ce, la el, nu putea fi rodul unei iritări de-o clipă –, Lenin voia în mod evident să-și asigure posibilitatea de a nu fi legat, în caz de nevoie, de disciplina internă a Comitetului Central: el era sigur că, la fel ca în aprilie, un apel adresat în mod direct bazei îi va asigura victoria. Dar o revoltă deschisă împotriva Comitetului Central ar fi presupus pregătirea unui congres extraordinar, prin urmare, cerea timp; or, tocmai timpul era ceea ce lipsea. Păstrând în rezervă cererea de demisie, dar fără a ieși cu totul din limitele legalităţii de partid, Lenin putea continua acum cu mai mare libertate să-și desfășoare ofensiva pe liniile operaţionale interne. Nu numai că scrisorile sale către Comitetul Central au fost trimise comitetelor din Petrograd și Moscova, dar el a avut grijă ca niște cópii să ajungă și la activiștii cei mai de încredere din raioane. La începutul lui octombrie, trecând deja peste Comitetul Central, Lenin le scria direct comitetelor din Petrograd și Moscova: „Bolșevicii nu au dreptul să aștepte Congresul Sovietelor, ei trebuie *să ia puterea imediat*... Orice tergiversare e o crimă. A aștepta Congresul Sovietelor este o joacă de copil de-a formalităţile, un joc rușinos, o trădare a revoluţiei".[21] Din punctul de vedere al relaţiilor ierarhice, acţiunile lui Lenin erau departe de a fi ireproșabile. Dar era vorba de ceva mai înalt decât consideraţiile de disciplină formală.

Unul dintre membrii Comitetului Raional Vîborg, Sveșnikov, își amintește: „Aflat în ilegalitate, Ilici scria și tot scria, iar Nadejda Konstantinovna (Krupskaia) ne citea adeseori aceste manuscrise la comitetul raional... Cuvintele înflăcărate ale conducătorului ne sporeau forţa... Ţin minte ca acum silueta aplecată a Nadejdei Konstantinovna într-una dintre camerele administraţiei raionale, unde lucrau dactilografele, comparând cu grijă manuscrisul cu

[20] *Ibid.*, p. 297. *(N. red.)*

[21] V. I. Lenin, „Scrisoare către Comitetul Central, Comitetul din Moscova, Comitetul din Petrograd, și membrii bolșevici ai Sovietelor din Petersburg și Moscova", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 356-357. *(N. red.)*

originalul, iar alături erau «Diadia» și «Jenia», care cereau câte o copie". Diadia și Jenia erau niște vechi porecle conspirative a doi conducători raionali. „Nu cu mult timp înainte – povestește activistul raional Naumov –, primiserăm de la Ilici o scrisoare pentru a o transmite Comitetului Central... Am citit scrisoarea și am început să scoatem strigăte de exclamaţie. Se părea că Lenin punea de multă vreme problema insurecţiei în faţa Comitetului Central. Am făcut gălăgie, am început să facem presiuni." Tocmai de asta era nevoie.

În primele zile din octombrie, Lenin a invitat Conferinţa Organizației de Partid Petrograd să se exprime cu hotărâre în favoarea insurecţiei. La iniţiativa lui, conferinţa „ruga insistent CC să ia toate măsurile spre a asigura conducerea insurecţiei inevitabile a muncitorilor, soldaţilor și ţăranilor".[22] Numai în această frază existau deja două tipuri de camuflaj, unul juridic și unul diplomatic: pentru a nu lăsa prea multe amănunte în mâna procuraturii, ea vorbea despre conducerea unei „insurecţii inevitabile" în loc de pregătirea directă a insurecţiei; iar faptul că conferinţa „ruga Comitetul Central" și nu cerea ori protesta era în mod evident un tribut adus prestigiului instituţiei supreme a partidului. Dar, într-o altă rezoluţie, scrisă tot de Lenin, se spunea cu mai mare sinceritate: „... în instituțiile centrale ale partidului se fac remarcate ezitări, o anumită «teamă» față de lupta pentru putere, o tendință de a evita această luptă substituindu-i rezoluţii, proteste și congrese".[23] Partidul era aproape împins să ia o poziţie împotriva Comitetului Central. Lenin nu s-ar fi hotărât cu ușurință la asemenea pași. Dar aici era vorba de soarta revoluţiei, și toate celelalte consideraţii treceau în planul al doilea.

Pe 8 octombrie, Lenin li se adresa delegaţilor bolșevici de la apropiatul Congres al Regiunii de Nord: „Nu putem aștepta convocarea Congresului General al Sovietelor, pe care Comitetul Executiv Central poate s-o tărăgăneze și până în noiembrie; nu putem amâna, permiţându-i lui Kerenski să aducă noi trupe korniloviste". Congresul regional, la care erau reprezentate Finlanda, flota și Revalul, trebuia să organizeze „o înaintare imediată spre Petrograd".[24] Chemarea directă la insurecţia imediată era adresată de data asta reprezentanţilor a zeci de soviete. Apelul pornea de la Lenin personal: nu exista nicio hotărâre de partid, instituţia supremă a partidului nu se pronunţase încă.

Era nevoie de o mare încredere în proletariat, în partid, dar și de o serioasă neîncredere în Comitetul Central pentru a începe, independent de acesta, pe proprie răspundere, din ilegalitate, cu ajutorul câtorva foi de hârtie

---

[22] V. I. Lenin, „Scrisoare către Conferinţa Organizaţiei Orășenești Petrograd", p. 366. *(N. red.)*

[23] V. I. Lenin, „Teze pentru raportul la Conferința din 8 octombrie a Organizaţiei Petersburg, precum și pentru rezoluţie și pentru mandatul celor care urmează să fie aleși delegaţi la congresul partidului", p. 359. *(N. red.)*

[24] V. I. Lenin, „Scrisoare către tovarășii bolșevici participanţi la Congresul Regional al Sovietelor din Regiunea de Nord", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 406. *(N. red.)*

de corespondenţă scrise mărunt, agitaţia în vederea unei insurecţii armate. Cum de s-a ajuns ca Lenin, pe care l-am văzut izolat printre conducătorii propriului partid la începutul lui aprilie, să se afle din nou singur în interiorul acestui grup în septembrie și la începutul lui octombrie? Este ceva de neînţeles dacă e să credem în legenda simplu ă care prezintă istoria bolșevismului ca pe o emanaţie a ideii revoluţionare pure. De fapt, bolșevismul s-a dezvoltat într-un anumit mediu social, suferind tot felul de influenţe, inclusiv pe cea a anturajului mic-burghez și a înapoierii culturale. Partidul s-a adaptat la fiecare nouă situaţie numai pe calea unei crize interne.

Pentru ca lupta ascuţită de dinainte de octombrie de la vârful Partidului Bolșevic să ne apară în adevărata ei lumină, trebuie să aruncăm din nou o privire asupra proceselor din interiorul partidului despre care s-a vorbit în primul volum al acestei lucrări. Acest lucru este cu atât mai necesar, cu cât fracţiunea lui Stalin face în clipa de faţă eforturi nemaipomenite, chiar și la nivel internaţional, de a elimina din memoria istorică orice amintire a felului în care s-a pregătit și realizat de fapt Revoluţia din Octombrie.

În anii de dinaintea războiului, în presa legală, bolșevicii se numiseră pe ei înșiși „democraţi consecvenţi". Pseudonimul acesta nu fusese ales întâmplător. Numai bolșevismul avea curajul să ducă până la capăt lozincile democraţiei revoluţionare. Dar, în previziunile legate de revoluţie, el nu mergea mai departe de atât. Războiul însă, după ce legase inseparabil democraţia burgheză de imperialism, arătase în mod definitiv că programul „democraţiei consecvente" putea fi realizat numai printr-o revoluţie proletară. Pe acei bolșevici pe care războiul nu-i învăţase acest lucru, revoluţia trebuia să-i găsească în mod inevitabil nepregătiţi și să-i transforme în tovarăși de drum de stânga ai democraţiei burgheze.

De fapt, studierea atentă a materialelor care descriu viaţa de partid din timpul războiului și de la începutul revoluţiei, cu toate lipsurile lor extraordinare și deloc întâmplătoare, iar, începând cu 1923, cu tot caracterul lor tendenţios, arată tot mai mult ce decădere intelectuală uriașă a cunoscut pătura superioară a bolșevicilor în timpul războiului, când viaţa regulată de partid practic s-a întrerupt. Motivul decăderii a fost dublu: ruptura de mase și ruptura de emigraţie, adică în primul rând de Lenin, și, ca urmare, scufundarea în izolare și provincialism.

Lăsat de capul lui, niciunul dintre vechii bolșevici din Rusia n-a formulat în timpul războiului vreun document care să poate fi privit măcar ca un mic jalon pe drumul de la Internaţionala a II-a la a III-a: „Problemele păcii, natura revoluţiei viitoare, rolul partidului în viitorul Guvern Provizoriu ș.a.m.d. – scria acum câţiva ani unul dintre vechii membri de partid, Antonov-Saratovski – ni se prezentau destul de tulbure sau nu intrau deloc în raza gândirii noastre". De fapt, până acum nu s-a publicat nicio lucrare, nicio pagină

de jurnal, nicio scrisoare în care Stalin, Molotov ori alții dintre conducătorii de azi să-și fi formulat, măcar în treacăt, măcar în fugă, părerile asupra perspectivei războiului și a revoluției. Asta nu înseamnă, desigur, că „vechii bolșevici" n-au scris nimic despre aceste probleme în anii războiului, ai prăbușirii social-democrației și ai pregătirii Revoluției Ruse; evenimentele istorice cereau mult prea tare un răspuns, iar închisoarea și deportarea ofereau destul de mult timp liber pentru meditație și corespondență. Dar, în tot ce s-a scris pe aceste teme, nu s-a găsit nimic care să poată fi interpretat, fie și forțat, ca o apropiere de ideile Revoluției din Octombrie. E de ajuns să amintim că Institutul de Istorie a Partidului e lipsit de posibilitatea de a tipări măcar un rând ieșit de sub condeiul lui Stalin între anii 1914 și 1917 și e obligat să acopere cu grijă cele mai importante documente din martie 1917. În biografiile politice oficiale ale majorității conducătorilor de azi, anii războiului apar ca un loc gol. Acesta este adevărul necosmetizat.

În ciuda flexibilității conștiinței științifice de care a dat dovadă, Baievski, unul dintre istoricii tineri cei mai recenți, care a primit în mod special sarcina de a arăta cum au evoluat în timpul războiului vârfurile partidului în direcția revoluției proletare, n-a putut scoate din materiale nimic în afara acestei declarații slăbuțe: „Nu se poate urmări cum a decurs acest proces, dar anumite documente și amintiri arată neîndoielnic că gândirea partidului a făcut căutări subterane în direcția tezelor din aprilie ale lui Lenin..." De parcă de căutări subterane ar fi vorba acum, iar nu de aprecieri științifice și de prognoze politice!

Pravda petersburgheză a încercat, la începutul revoluției, să ia o poziție internaționalistă, chiar dacă extrem de contradictorie, căci nu ieșea din cadrele democrației burgheze. Bolșevicii cu autoritate reveniți din deportare i-au dat de îndată organului central o orientare democratico-patriotică. Pentru a scăpa de acuzațiile de oportunism, Kalinin amintea pe 30 mai: „Să luăm exemplul *Pravdei*. La început, *Pravda* a dus o anumită politică. Au sosit Stalin, Muranov, Kamenev și au întors cârma *Pravdei* în altă direcție".

„Trebuie s-o spunem în mod direct – scria acum câțiva ani Molotov –, partidul nu avea claritatea și fermitatea pe care le cerea momentul revoluționar... Agitația, ca și întreaga activitate revoluționară a partidului în general, nu avea o bază solidă, căci gândirea nu ajunsese încă la acele concluzii curajoase despre necesitatea unei lupte imediate pentru socialism și pentru revoluția socialistă." Schimbarea a început abia în a doua lună a revoluției. „Din momentul sosirii lui Lenin în Rusia, în aprilie 1917 – mărturisește Molotov –, partidul nostru a simțit sub picioare un pământ ferm... Până atunci, partidul doar pipăise slab și neîncrezător calea sa."

A ajunge a priori la ideile Revoluției din Octombrie nu se putea nici în Siberia, nici la Moscova și nici măcar la Petrograd, ci numai la răspântia drumurilor istoriei mondiale. Sarcinile unei revoluții burgheze întârziate trebu-

iau să se intersecteze cu perspectivele mișcării proletare internaţionale pentru a fi cu putință să se avanseze pentru Rusia programul dictaturii proletariatului. Era nevoie de un punct de observaţie mult mai înalt, nu de un orizont naţional, ci internaţional, ca să nu mai vorbim de o înzestrare mai serioasă decât aceea de care dispuneau așa-numiţii practicieni ruși ai partidului.

Răsturnarea monarhiei deschisese în ochii lor era unei Rusii „libere", republicane, în care ei se pregăteau, după modelul ţărilor occidentale, să înceapă lupta pentru socialism. „La însărcinarea social-democraţilor din ţinutul Narîmski, eliberaţi de revoluţie", trei vechi bolșevici, Rîkov, Skvorţov și Vegman, telegrafiau în martie din Tomsk: „Salutăm *Pravda* renăscută, care a pregătit cu atâta succes cadrele revoluţionare pentru cucerirea libertăţii politice. Ne exprimăm profunda încredere că ea va reuși să le unească în jurul drapelului său pentru a continua lupta în numele revoluţiei naţionale". Această telegramă colectivă scoate la iveală un întreg univers: el era separat printr-o prăpastie de tezele din aprilie ale lui Lenin. Revoluţia din Februarie transformase dintr-odată pătura conducătoare a partidului, în frunte cu Kamenev, Rîkov, Stalin, în niște defensiști democraţi, care, în plus, evoluau spre dreapta, în direcţia apropierii de menșevici. Viitorul istoric al partidului, Iaroslavski, viitorul șef al Comisiei Centrale de Control, Ordjonikidze, și viitorul președinte al Comitetului Executiv Central Ucrainean, Petrovski, au scos în martie, în strânsă alianţă cu menșevicii din Iakutsk, revista *Soţial-Demokrat*, situată în vecinătatea reformismului patriotic și a liberalismului; în anii următori, această publicaţie va fi strânsă cu grijă și distrusă.

„Trebuie să recunoaștem deschis – scria Angarski, un reprezentant al acestei pături, când asemenea lucruri puteau fi încă scrise – că, înainte de Conferinţa din aprilie a partidului, un număr uriaș de vechi bolșevici împărtășeau în legătură cu natura revoluţiei din 1917 vechile opinii bolșevice din 1905 și că renunţarea la aceste opinii, eradicarea lor, nu s-a făcut așa de ușor." Ar trebui adăugat că ideile depășite ale anului 1905 încetaseră să mai fie în 1917 „vechile opinii bolșevice", devenind ideile reformismului patriotic.

„Tezele din aprilie ale lui Lenin – spune o publicaţie istorică oficială – n-au avut la drept vorbind noroc în Comitetul din Petersburg. În favoarea acestor teze, care vor face istorie, s-au exprimat numai două voturi, faţă de treisprezece împotrivă și o abţinere." „Concluziile lui Lenin păreau prea curajoase chiar și pentru adepţii cei mai entuziaști", scrie Podvoiski. În opinia Comitetului din Petrograd și a Organizaţiei din Armată, declaraţiile lui Lenin „izolau Partidul Bolșevicilor și, în felul acesta, înrăutăţeau, firește, extrem de mult situaţia proletariatului și a partidului".

La sfârșitul lui martie, Stalin se declara încă pentru apărarea militară, pentru sprijinirea condiţionată a Guvernului Provizoriu, pentru manifestul pacifist al lui Suhanov, pentru unirea cu partidul lui Ţereteli. „Poziţia aceasta

greșită – va recunoaște retrospectiv Stalin însuși în 1924 – am împărtășit-o atunci cu alţi tovarăși de partid și am renunţat în întregime la ea numai la jumătatea lui aprilie, când ne-am raliat tezelor lui Lenin. Era nevoie de o nouă orientare. Această nouă orientare i-a fost dată partidului de Lenin în celebrele sale «Teze din aprilie»..."

Chiar și la sfârșitul lui aprilie, Kalinin era încă în favoarea unui bloc electoral cu menșevicii. La Conferinţa Organizaţiei Orășenești Petrograd, Lenin spunea: „Mă ridic categoric împotriva tovarășului Kalinin; un bloc cu... șoviniștii este de neconceput... constituie o trădare a socialismului".[25] Atitudinea lui Kalinin nu era o excepţie nici măcar la Petrograd. La conferinţă se va afirma: „Sub influenţa lui Lenin, atmosfera sufocantă a unirii începe să se risipească".

În provincie, împotrivirea faţă de tezele lui Lenin a durat mult mai multă vreme, iar într-un număr de gubernii – aproape până în octombrie. Din spusele lui Sivţov, un muncitor din Kiev, „ideile prezentate în teze (tezele lui Lenin) n-au fost acceptate numaidecât de toată organizaţia bolșevică din Kiev. O serie de tovarăși, inclusiv G. Piatakov, nu au fost de acord cu tezele..." Un muncitor feroviar din Harkov, Morgunov, povestește: „Vechii bolșevici aveau o mare influenţă printre mulţimea de angajaţi de la căile ferate... Mulţi dintre vechii bolșevici nu făceau parte din fracţiunea noastră... După Revoluţia din Februarie, unii se înscriseseră din greșeală la menșevici, iar mai târziu au râs chiar ei, mirându-se cum de s-a întâmplat așa ceva". Există numeroase mărturii identice sau asemănătoare.

În ciuda acestui lucru, simpla pomenire a reînarmării partidului realizate de Lenin în aprilie este văzută astăzi de istoriografia oficială ca un sacrilegiu. Criteriul istoric a fost înlocuit de cei mai noi istorici cu criteriul prestigiului uniformei de partid. Ei sunt lipsiţi de dreptul de a-l cita în legătură cu acest subiect până și pe Stalin, care va fi nevoit să recunoască chiar și în 1924 toată profunzimea cotiturii din aprilie. „A fost nevoie de celebrele «Teze din aprilie» ale lui Lenin pentru ca partidul să se poată angaja dintr-o singură mișcare pe un drum nou." „Noua orientare", „drumul cel nou" înseamnă aici tocmai reînarmarea partidului. Dar, peste numai șase ani, Iaroslavski va fi supus din toate părțile unei hărţuieli virulente când va aminti, în calitate de istoric, că Stalin a avut la începutul revoluţiei „o poziţie greșită în chestiunile principale". Idolul prestigiului este cel mai lacom dintre toţi monștrii!

Tradiţia revoluţionară a partidului, presiunea de la bază a muncitorilor, critica de la vârf a lui Lenin au obligat în cursul lunilor aprilie-mai pătura de sus a partidului „să se angajeze pe un drum nou", spre a folosi cuvintele lui

[25] V. I. Lenin, „Conferinţa Organizaţiei Orășenești Petrograd a PMSD (b) din Rusia. 14-22 aprilie (27 aprilie-5 mai) 1917. Două replici în cursul dezbaterilor asupra problemei alegerilor comunale. 22 aprilie (5 mai)", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 256. *(N. red.)*

Stalin. Dar trebuia să ignori cu totul psihologia politică pentru a crede că un simplu vot pentru tezele lui Lenin însemna într-adevăr renunţarea completă la „poziţia greșită în chestiunile principale". În realitate, acele opinii vulgar democratice care se întăriseră în chip organic în anii războiului, deși s-au adaptat la noul program, au rămas într-o opoziţie surdă cu el.

Pe 6 august, în ciuda hotărârii Conferinţei din aprilie a bolșevicilor, Kamenev s-a pronunţat în Comitetul Executiv pentru participarea la Conferinţa social-patrioţilor de la Stockholm, care era atunci în pregătire. În organul central al partidului, poziţia lui Kamenev n-a întâmpinat nicio împotrivire. Lenin a scris un articol nimicitor, care a apărut totuși abia peste zece zile de la discursul lui Kamenev. A fost nevoie de insistenţele ferme ale lui Lenin și ale altor membri ai Comitetului Central pentru a obţine publicarea articolului de protest de către redacţia condusă de Stalin.

O convulsie de ezitări s-a produs în partid după Zilele din Iulie: izolarea avangardei proletariatului i-a speriat pe mulţi conducători, mai ales în provincie. În timpul rebeliunii lui Kornilov, acești indivizi speriaţi au încercat să se apropie de conciliatori, ceea ce a provocat un nou strigăt de avertisment din partea lui Lenin.

Pe 30 august, în calitatea lui de redactor, Stalin a publicat fără nicio rezervă articolul lui Zinoviev, „Ce să nu facem", îndreptat împotriva pregătirii insurecţiei. „Trebuie să privim adevărul în faţă: în prezent, la Petrograd există nenumărate condiţii pentru producerea unei insurecţii de tipul Comunei din Paris din 1871..." Pe 3 septembrie, într-un context diferit și fără să-l numească pe Zinoviev, dar lovind în el prin ricoșeu, Lenin scria: „referirea la Comună este cu totul superficială și chiar stupidă. Căci, în primul rând, bolșevicii au mai învăţat câte ceva după 1871, ei ar fi avut grijă să ia banca în mâinile lor și n-ar fi renunţat la ofensiva asupra Versaillesului; iar în asemenea condiţii chiar și Comuna ar fi putut învinge. În afară de aceasta, Comuna nu putea să ofere imediat poporului ceea ce vor putea să-i ofere bolșevicii dacă vor veni la putere, și anume: pământ ţăranilor, propunerea imediată a păcii..."[26] Era un avertisment care nu dădea nume, dar fără echivoc nu numai la adresa lui Zinoviev, dar și a redactorului *Pravdei*, Stalin.

Chestiunea Preparlamentului a spart în două Comitetul Central. Hotărârea fracţiunii de la Conferinţa Democratică care era favorabilă participării la Preparlament a fost confirmată de mai multe comitete locale, dacă nu de majoritatea. Așa a fost, de exemplu, la Kiev. „În chestiunea... intrării în Preparlament – spune E. Boș în amintirile sale –, majoritatea comitetului s-a pronunţat pentru participare și l-a ales pe Piatakov ca reprezentant al ei." De multe ori, ca bunăoară în cazul lui Kamenev, Rîkov, Piatakov și al altora, s-a putut vedea un șir întreg de ezitări: împotriva tezelor lui Lenin în aprilie,

[26] V. I. Lenin, „Despre compromisuri", p. 147. *(N. red.)*

împotriva boicotului Preparlamentului în septembrie, împotriva insurecţiei în octombrie. Dimpotrivă, cealaltă pătură a cadrelor bolșevice, mai apropiată de mase și mai proaspătă din punct de vedere politic, a acceptat cu ușurinţă lozinca boicotului și a obligat comitetele, inclusiv pe cel central, să-și schimbe poziţia. Sub influenţa scrisorilor lui Lenin, Conferinţa Orășenească de la Kiev, de exemplu, a votat cu o majoritate zdrobitoare împotriva propriului comitet. Astfel, aproape în toate marile momente de cotitură politică, Lenin s-a sprijinit pe păturile de jos ale aparatului împotriva celor de sus sau pe masa partidului împotriva aparatului în general.

În aceste condiţii, ezitările din faţa lui Octombrie nu puteau să-l ia nicidecum prin surprindere pe Lenin. El se înarmase de dinainte cu o vigilenţă neîncrezătoare, observase simptomele neliniștitoare, plecase de la presupoziţiile cele mai proaste și socotise că era mai bine să facă încă o dată presiune decât să se arate îngăduitor.

La sugestia, fără îndoială, a lui Lenin, biroul regional din Moscova a adoptat la sfârșitul lui septembrie o rezoluţie dură împotriva Comitetului Central, acuzându-l de nehotărâre, ezitare, de faptul că provoca confuzie în rândurile partidului și cerându-i „să urmeze o direcţie clară și fermă spre insurecţie". În numele biroului din Moscova, Lomov i-a prezentat pe 3 octombrie Comitetului Central un raport în legătură cu această rezoluţie. Procesul-verbal remarcă: „S-a hotărât să nu se organizeze dezbateri pe marginea raportului". Comitetul Central continua să se eschiveze de la răspunsul la întrebarea ce era de făcut. Dar presiunea făcută de Lenin prin Moscova n-a rămas fără rezultat: peste două zile, Comitetul Central a hotărât să părăsească Preparlamentul.

Pentru dușmani și adversari, faptul că un astfel de pas însemna intrarea pe calea insurecţiei era limpede. „Scoţându-și armata din Preparlament – scrie Suhanov –, Troţki a luat-o definitiv pe drumul unei revoluţii violente." Raportul prezentat în Sovietul din Petrograd despre ieșirea din Preparlament se încheia cu strigătul: „Trăiască lupta directă și deschisă pentru o putere revoluţionară în ţară!" Era 9 octombrie.

La cererea lui Lenin, a doua zi a avut loc celebra ședinţă a Comitetului Central în care problema insurecţiei a fost pusă în chip frontal. De rezultatul acestei ședinţe depindea viitoarea politică a lui Lenin: cu Comitetul Central sau împotriva lui. „O, noi pozne ale glumeţei muze a istoriei – scrie Suhanov! Această hotărâtoare ședinţă la vârf a avut loc în apartamentul meu, de pe aceeași Karpovka (nr. 32, ap. 31). Dar asta s-a întâmplat fără știrea mea." Suhanova, soţia menșevicului, era bolșevică. „De data asta s-au luat măsuri deosebite pentru a mă face să înnoptez în afara casei: soţia mea, cel puţin, s-a interesat cu grijă de intenţiile mele și mi-a dat un sfat prietenesc și dezinteresat – să nu mă mai obosesc după lucru cu o lungă călătorie. În orice caz, înalta

adunare a fost complet asigurată contra invaziei mele." Încă mai important, ea s-a dovedit asigurată și contra invaziei poliţiei lui Kerenski.

Din cei douăzeci și unu de membri ai Comitetului Central au fost prezenţi doisprezece. Lenin a venit deghizat cu perucă și ochelari și fără barbă. Ședinţa a durat circa zece ore, până noaptea târziu. În pauze, s-a băut ceai cu pâine și salam pentru recăpătarea forţelor. Și era nevoie de forţe: era vorba de a lua puterea în fostul imperiu al ţarilor. Ca de obicei, ședinţa a început cu un raport despre organizare prezentat de Sverdlov. De data asta, informaţiile erau despre front și fuseseră puse probabil de dinainte în acord cu poziția lui Lenin, pentru a-l sprijini în deducţiile necesare: asta corespundea întru totul practicilor lui Lenin. Reprezentanţii armatelor de pe frontul de nord avertizau, prin intermediul lui Sverdlov, că comandamentul contrarevoluţionar pregătea o „treabă necurată retrăgând trupe în adâncime". De la Minsk, de la Statul-Major al frontului de vest se comunica că acolo se pregătea o nouă acţiune kornilovistă; din cauza stării de spirit revoluţionare a garnizoanei locale, Statul-Major înconjurase orașul cu unităţi de cazaci. „Între statele-majore și cartierul general se duc tratative cu caracter suspect." Statul-Major de la Minsk putea fi cucerit foarte ușor: garnizoana locală era gata să dezarmeze inelul de cazaci. De asemenea, de la Minsk se putea trimite un corp de armată revoluţionar la Petrograd. Pe front, starea de spirit era favorabilă bolșevicilor, se va porni împotriva lui Kerenski. Asta a fost introducerea: ea nu era foarte clară în toate părţile sale, dar era dătătoare de speranţă.

Lenin a trecut imediat la ofensivă: „de la începutul lunii septembrie se observă o anume indiferenţă faţă de problema insurecţiei". Se vorbește despre răcirea și deziluzionarea maselor. Nu e de mirare: „ele sunt obosite de vorbe și rezoluţii". Trebuie să se ţină cont de situaţie în întregul ei. Evenimentele din orașe se desfășoară acum pe fundalul unei uriașe mișcări a ţăranilor. Pentru a înăbuși răscoala agrară, guvernul are nevoie de niște forţe colosale. „Așadar, din punct de vedere politic, situaţia este maturizată. Trebuie să vorbim de latura tehnică. Aici este esenţialul. Luându-ne însă după defensiști, suntem gata să considerăm pregătirea sistematică a insurecţiei un fel de greșeală politică." În mod evident, raportorul era reţinut: prea multe i se adunaseră pe suflet. „Trebuie să folosim Congresul Regional și propunerea primită de la Minsk pentru a trece la acţiuni hotărâte."[27]

Congresul Nordului se deschisese chiar în ziua ședinţei Comitetului Central și urma să se închidă în două-trei zile. „Trecerea la acţiuni hotărâte" era văzută de Lenin ca o sarcină a zilelor imediat următoare. Nu se mai putea aștepta. Nu se mai putea amâna. Pe front – după cum știm de la Sverdlov –

[27] V. I. Lenin, „Ședinţa Comitetului Central al PMSD (b) din Rusia. 10 (23) octombrie 1917. Raport", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 409-410. *(N. red.)*

se pregătea o lovitură de stat. Congresul Sovietelor va mai avea oare loc? Nu se știa. Puterea trebuia luată numaidecât, fără să se mai aștepte un congres. „Spiritul general al acestor improvizaţii încordate și pline de patos, pătrunse de năzuinţa de a transmite celor ce obiectau, ezitau, se îndoiau gândirea sa, voinţa sa, siguranţa sa, curajul său, rămâne – va scrie Troţki peste câţiva ani – imposibil de descris și de exprimat..."

Lenin se așteptase la o mare împotrivire. Dar temerile lui s-au risipit în curând. Unanimitatea cu care Comitetul Central respinsese în septembrie propunerea de insurecţie imediată avusese un caracter episodic: aripa de stânga fusese împotriva „înconjurării Aleksandrinkăi" din raţiuni conjuncturale; cea dreaptă – din raţiuni de strategie generală, deși încă negândite până la capăt în acel moment. În ultimele trei săptămâni, Comitetul Central alunecase în chip serios spre stânga. Au fost zece voturi pentru insurecţie și două împotrivă. Era o victorie serioasă!

La scurtă vreme după revoluţie, într-o nouă etapă a luptei din interiorul partidului, Lenin va povesti, în timpul unor discuţii din Comitetul din Petrograd, cum, înainte de ședinţa Comitetului Central, „s-a temut de oportunism din partea internaţionaliștilor unificaţi, dar temerile s-au risipit; în schimb, în partidul nostru, unii membri (ai Comitetului Central) n-au fost de acord. Asta m-a îndurerat tare mult". Dintre „internaţionaliști", în afară de Troţki, pe care e puţin probabil să-l fi avut Lenin în vedere aici, în Comitetul Central intraseră: Ioffe, viitorul ambasador la Berlin, Uriţki, viitorul conducător al Cekăi din Petrograd, și Sokolnikov, viitorul creator al cervoneţului; toţi trei au fost de partea lui Lenin. Adversarii lui au fost doi vechi bolșevici, cei mai apropiaţi de Lenin prin activitatea lor din trecut: Zinoviev și Kamenev. La ei se referă cuvintele lui Lenin: „Asta m-a îndurerat tare mult". Ședinţa din 10 s-a redus aproape în întregime la o polemică pătimașă cu Zinoviev și Kamenev: Lenin conducea ofensiva, iar ceilalţi îl secondau pe rând.

Scrisă în grabă, cu un capăt de creion pe o foaie de hârtie în pătrăţele dintr-un caiet de școlar, rezoluţia lui Lenin era deosebit de imperfectă ca arhitectură, dar oferea, în schimb, un sprijin ferm curentului favorabil insurecţiei. „CC constată că atât situaţia internaţională a revoluţiei ruse (răscoala din flota germană, manifestare pregnantă a maturizării revoluţiei socialiste mondiale în întreaga Europă; apoi primejdia ca imperialiștii să încheie pace în scopul de a înăbuși revoluţia din Rusia), cât și situaţia militară (hotărârea burgheziei ruse și a lui Kerenski & Co. de a preda Petrogradul germanilor este în afară de orice îndoială)... – toate acestea legate de răscoala ţărănească și de orientarea încrederii populare spre partidul nostru (alegerile de la Moscova), în sfârșit, pregătirea evidentă a unei a doua lovituri korniloviste (scoaterea trupelor din Petrograd, aducerea cazacilor la Petrograd, încercuirea Minskului de către cazaci etc.) –, totul pune la ordinea zilei insurecţia armată.

Constatând, așadar, că insurecţia armată este inevitabilă și întru totul actuală, CC cere tuturor organizaţiilor de partid să se călăuzească de acest fapt și să examineze și să soluţioneze din acest punct de vedere toate chestiunile practice (Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord, scoaterea trupelor din Petrograd, acţiunile celor de la Moscova și de la Minsk etc.)."[28]

Remarcabilă, atât pentru aprecierea momentului, cât și pentru caracterizarea autorului însuși, este ordinea enumerării condiţiilor insurecţiei: pe primul loc se afla maturizarea revoluţiei mondiale; insurecţia din Rusia era privită numai ca o verigă dintr-un lanţ general. Era punctul de plecare invariabil al lui Lenin, marea lui premisă: el nu putea altfel. Sarcina insurecţiei era prezentată strict ca o sarcină de partid: chestiunea dificilă a unui acord cu sovietele pentru pregătirea insurecţiei nu era atinsă deocamdată. Congresul Panrus al Sovietelor nu era pomenit deloc. Ca puncte de sprijin pentru insurecţie, la Congresul Regiunii de Nord și la „acţiunile celor de la Moscova și de la Minsk" fusese adăugată, la insistenţa lui Troţki, „scoaterea trupelor din Petrograd". A fost singura aluzie la planul de insurecţie care va fi impus în capitală de mersul evenimentelor. Nimeni n-a propus amendamente tactice la rezoluţia care determina punctul de plecare strategic al insurecţiei, cu excepţia lui Zinoviev și Kamenev, ce negau însăși necesitatea acesteia.

Încercările mai târzii ale istoriografiei oficioase de a prezenta lucrurile ca și cum toţi conducătorii partidului, cu excepţia lui Zinoviev și Kamenev, ar fi fost în favoarea insurecţiei sunt făcute praf de fapte și documente. Lăsând deoparte faptul că și cei care votaseră pentru insurecţie erau în cea mai mare parte a timpului înclinaţi să o împingă într-un viitor nedeterminat, adversarii deschiși ai acesteia, Zinoviev și Kamenev, nu erau singuri nici măcar în Comitetul Central: punctul lor de vedere era împărtășit în întregime de Rîkov și Noghin, care lipsiseră de la ședinţa de pe 10, iar Miliutin se situa aproape de ei. „În instituţiile centrale ale partidului se fac remarcate ezitări, o anumită «teamă» faţă de lupta pentru putere"[29] este chiar mărturia lui Lenin. Din spusele lui Antonov-Saratovski, Miliutin, care a sosit la Saratov după 10, „a povestit despre scrisoarea lui Ilici cu cererea «de a începe», despre ezitările din Comitetul Central, despre «eșecul» iniţial al propunerii lui Lenin, despre nemulţumirea lui și, în sfârșit, despre faptul că se pornise totuși pe calea insurecţiei". Bolșevicul Sadovski va scrie mai târziu despre „o anumită nesiguranţă și nehotărâre care domneau în vremea aceea. Până și în sânul Comitetului nostru Central erau în acest timp, așa cum se știe, fricţiuni, ciocniri dacă să se înceapă sau nu".

[28] V. I. Lenin, „Ședinţa Comitetului Central al PMSD (b) din Rusia. 10 (23) octombrie 1917. Rezoluţie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 411. *(N. red.)*

[29] V. I. Lenin, „Teze pentru raportul la Conferinţa din 8 octombrie a Organizaţiei Petersburg, precum și pentru rezoluţie și pentru mandatul celor care urmează să fie aleși delegaţi la congresul partidului", p. 359. *(N. red.)*

Sadovski însuși a fost în această perioadă unul dintre conducătorii secţiei militare a Sovietului și ai Organizaţiei din Armată a bolșevicilor. Or, tocmai membrii Organizaţiei din Armată, așa cum se vede dintr-o serie de amintiri, au avut în octombrie niște idei preconcepute foarte puternice împotriva propunerii de insurecţie: caracterul specific al organizaţiei îi împingea pe conducători să subestimeze condiţiile politice și să le supraaprecieze pe cele tehnice. Pe 16 octombrie, Krîlenko spunea într-un raport: „Marea parte a biroului (Organizaţiei din Armată) crede că nu trebuie să forţăm chestiunea din punct de vedere practic, dar o minoritate crede că putem să ne asumăm iniţiativa". Pe 18, un alt reprezentant de marcă al Organizaţiei din Armată, Lașevici, spunea: „Oare n-ar trebui să luăm numaidecât puterea? Eu cred că nu trebuie să forţăm evenimentele... Nu există nicio garanţie că vom reuși să păstrăm puterea... Planul strategic propus de Lenin șchioapătă de cele patru picioare". Antonov-Ovseenko povestește despre întâlnirea principalilor activiști din armată cu Lenin: „Podvoiski și-a exprimat îndoiala. Nevski ba îl susţinea, ba ceda la tonul plin de încredere al lui Ilici; eu am expus situaţia din Finlanda... Siguranţa și fermitatea lui Ilici au acţionat puternic asupra mea și l-au îmbărbătat pe Nevski, dar Podvoiski a rămas încăpăţânat în îndoielile sale". Nu trebuie să scăpăm din vedere că, în toate aceste amintiri, îndoielile sunt prezentate diluat, iar siguranţa – în tușe groase.

Ciudnovski s-a exprimat cu hotărâre împotriva insurecţiei. Manuilski, sceptic, repeta avertismentul că „frontul nu e cu noi". Tomski era împotriva insurecţiei. Volodarski îi susţinea pe Zinoviev și Kamenev. Nu toţi adversarii insurecţiei se pronunţau pe față. La ședinţa Comitetului din Petrograd de pe 15, Kalinin spunea: „Rezoluţia Comitetului Central este una dintre cele mai bune rezoluţii adoptate vreodată de Comitetul Central... Practic, ne-am apropiat de insurecţia armată. Dar când va fi posibil acest lucru, poate peste un an, nu se știe". Un asemenea „acord" cu Comitetul Central, cum nu se poate mai caracteristic pentru Kalinin, nu-i era totuși propriu numai lui. Mulţi acceptaseră rezoluţia pentru a-și face astfel mai sigură lupta împotriva insurecţiei.

Cea mai slabă unanimitate printre conducători se observa la Moscova. Biroul regional îl susţinea pe Lenin. În Comitetul din Moscova, îndoielile erau considerabile și predomina o stare de spirit favorabilă amânării. Comitetul gubernial avea o poziţie neclară, iar în biroul regional se credea, din spusele Iakovlevei, că, în momentul hotărâtor, comitetul gubernial va înclina de partea adversarilor insurecţiei.

Lebedev, un activist din Saratov, povestește că, atunci când a vizitat Moscova cu puţin timp înainte de revoluţie, s-a plimbat prin oraș cu Rîkov, iar acesta, arătând cu mâna spre casele de piatră, spre magazinele bogate, spre animaţia din jur a celor prinși cu treburi, s-a plâns de greutăţile sarcinii apro-

piate. „Aici, chiar în centrul Moscovei burgheze, păream într-adevăr niște pigmei cărora le trecea prin minte să răstoarne un munte."

În fiecare organizaţie de partid, în fiecare dintre comitetele ei de gubernie erau oameni cu aceleași sentimente ca și Zinoviev și Kamenev; în multe comitete, ei constituiau majoritatea. Până și în proletarul Ivanovo-Voznesensk, unde bolșevicii dominau peste tot, disensiunile de la vârf au căpătat un caracter extrem de ascuţit. În 1925, când amintirile erau deja adaptate în folosul noului curs, Kiseliov, un vechi muncitor bolșevic, va scrie: „partea muncitorească a partidului, cu excepţia câtorva persoane, îl urma pe Lenin, pe când împotriva lui Lenin era un mic grup de intelectuali din partid și câţiva muncitori". În discuţiile publice, adversarii insurecţiei repetau aceleași argumente ca și cele ale lui Zinoviev și Kamenev. „Dar, în discuţiile private – scrie Kiseliov –, polemica lua forme mult mai violente și mai sincere, ajungându-se să se spună că «Lenin e nebun, că împinge clasa muncitoare la moarte sigură, că din insurecţia asta armată nu va ieși nimic, că o să fim distruși, că partidul și clasa muncitoare o să fie nimicite, iar revoluţia se va amâna pentru o mulţime de ani ș.a.m.d.»." Asta era, în mod deosebit, starea de spirit a lui Frunze, foarte curajos ca persoană, dar care nu se remarca printr-un orizont prea larg.

Nici măcar victoria insurecţiei de la Petrograd nu va rupe peste tot inerţia așteptării și împotrivirea fățișă a aripii de dreapta. Poziţia nesigură pe sine a conducerii va fi cât pe ce să ducă la eșecul insurecţiei de la Moscova. La Kiev, comitetul condus de Piatakov, care va duce o politică pur defensivă, îi va ceda în cele din urmă iniţiativa, iar apoi și puterea Radei. „Organizaţia din Voronej a partidului nostru – povestește Vraciov – a ezitat extrem de mult. Chiar și revoluţia de la Voronej... n-a fost realizată de comitetul de partid, ci de o minoritate activă a lui, în frunte cu Moiseev." Într-o serie întreagă de orașe guberniale, bolșevicii vor face în octombrie un bloc cu conciliatorii „împotriva contrarevoluţiei", ca și cum conciliatorii nu erau în acel moment unul dintre marii ei stâlpi. Aproape peste tot va fi nevoie de un imbold venit în același timp și de sus, și de jos pentru a înfrânge ultimele nehotărâri ale comitetelor locale, pentru a le face s-o rupă cu conciliatorii și să preia conducerea mișcării. „Sfârșitul lui octombrie și începutul lui noiembrie au fost într-adevăr zile «de mare tulburare» în cercurile noastre de partid. Mulţi s-au lăsat pradă sentimentelor", își amintește Șliapnikov, care a avut el însuși partea lui, deloc mică, de îndoieli.

Toate aceste elemente care, la fel ca și bolșevicii din Harkov, se aflaseră la începutul revoluţiei în tabăra menșevicilor, iar apoi s-au minunat singure cum de s-a putut întâmpla așa ceva, n-au știut, în general, cum să se situeze în Zilele lui Octombrie, au ezitat, au așteptat. Cu atât mai sigure și-au prezentat ele drepturile de „vechi bolșevici" în perioada reacţiunii ideologice. Oricât de mare a fost în ultimii ani activitatea de camuflare a acestor fapte și chiar și

în lipsa arhivelor secrete, inaccesibile acum cercetătorului, în ziarele acelor vremuri, în memorii, în revistele istorice s-au păstrat destule mărturii care dovedesc că până și aparatul celui mai revoluţionar partid a opus în ajunul insurecţiei o mare rezistenţă. Într-o birocraţie se instalează inevitabil conservatorismul. Aparatul își poate îndeplini funcţia revoluţionară numai câtă vreme este un instrument în serviciul partidului, adică subordonat unei idei și controlat de mase.

Rezoluţia din 10 octombrie a avut o însemnătate deosebită. Ea le-a asigurat de îndată partizanilor adevăraţi ai insurecţiei baza solidă a dreptului de partid. În toate organizaţiile de partid, în toate celulele au început să iasă în faţă elementele cele mai hotărâte. Organizaţiile de partid, începând cu cea din Petrograd, și-au strâns rândurile, și-au socotit forţele și mijloacele, și-au întărit legăturile și au dat un caracter mai concentrat campaniei pentru insurecţie.

Dar rezoluţia n-a pus capăt neînțelegerilor din Comitetul Central. Dimpotrivă, ea le-a dat numai o formă și le-a scos la suprafaţă. Zinoviev și Kamenev, care se simţiseră până nu demult înconjuraţi de simpatia unei anumite părți a cercurilor conducătoare, au observat cu spaimă ce repede se petrecea întoarcerea spre stânga. Ei au hotărât să nu mai piardă timpul și au făcut public chiar a doua zi un lung apel către membrii de partid. „În faţa istoriei, în faţa proletariatului internaţional, în faţa Revoluţiei Ruse și a clasei muncitoare din Rusia – scriau ei –, n-avem dreptul să jucăm acum tot viitorul pe cartea insurecţiei armate."

Perspectiva lor era de a intra, ca un partid de opoziţie puternic, în Adunarea Constituantă, care „se poate baza numai pe soviete în activitatea sa revoluţionară". De unde și formula: „Adunarea Constituantă și sovietele – iată tipul combinat de instituţii de stat spre care tindem noi". Adunarea Constituantă, unde se presupunea că bolșevicii vor fi în minoritate, și sovietele, unde bolșevicii erau în majoritate, adică organul burgheziei și organul proletariatului, trebuiau „combinate" într-un sistem pașnic de dualitate a puterii. Asta nu reușise nici în timpul domniei conciliatorilor. Cum ar fi putut să reușească în timpul sovietelor bolșevice?

„Ar fi o profundă eroare istorică – încheiau Zinoviev și Kamenev – ca problema trecerii puterii în mâinile partidului proletar să se pună sub forma: *acum ori niciodată*. Nu. Partidul proletariatului va crește, programul lui va deveni mai clar pentru mase tot mai largi." Speranţa în creșterea viitoare neîntreruptă a bolșevismului, independentă de mersul real al ciocnirilor de clasă, contrazicea categoric laitmotivul leninist din acea vreme: „Succesul Revoluţiei Ruse și al revoluţiei mondiale depinde de două-trei zile de luptă".[30]

[30] V. I. Lenin, „Sfaturile unuia care nu e de faţă", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 401. *(N. red.)*

Nu știu dacă mai e nevoie să explicăm că, în acest dialog dramatic, dreptatea era în întregime de partea lui Lenin. O situaţie revoluţionară nu poate fi conservată după bunul-plac. Dacă bolșevicii n-ar fi luat puterea în octombrie-noiembrie, ei n-ar mai fi luat-o, probabil, niciodată. În locul unei conduceri ferme, masele ar fi descoperit la bolșevici același decalaj între vorbă și faptă și, în două-trei luni, s-ar fi îndepărtat de partidul care le-a înșelat așteptările, așa cum se îndepărtaseră de eseri și menșevici. O parte a muncitorilor ar fi căzut în indiferență, alta și-ar fi consumat forţele în mișcări convulsive, în explozii anarhice, în lupte de partizani, în teroarea răzbunării și a disperării. Răgazul astfel primit ar fi fost folosit de burghezie pentru a încheia o pace separată cu Hohenzollernii și pentru a distruge organizaţiile revoluţionare. Rusia ar fi intrat din nou în cercul statelor capitaliste ca ţară semiimperialistă-semicolonială. Revoluţia proletară ar fi fost amânată pentru un viitor nedeterminat. Înţelegerea foarte clară a acestei perspective i-a insuflat lui Lenin strigătul de alarmă: „Succesul Revoluţiei Ruse și al revoluţiei mondiale depinde de două-trei zile de luptă".

Dar acum, după 10, situaţia din partid se schimbase radical. Lenin nu mai era un „opozant" izolat, ale cărui propuneri erau ignorate de Comitetul Central. Aripa de dreapta era cea care ajunsese izolată. Lenin nu mai avea nevoie să-și obţină libertatea de agitaţie cu preţul demisiei. Legalitatea era de partea lui. Dimpotrivă, punând în circulaţie documentul lor îndreptat împotriva hotărârii adoptate de majoritatea Comitetului Central, Zinoviev și Kamenev erau cei ce încălcau disciplina. Iar Lenin, într-o luptă, nu lăsa nepedepsită nici cea mai mică greșeală a adversarului!

La propunerea lui Dzerjinski, la ședinţa din 10 a fost ales un birou politic format din șapte persoane: Lenin, Troţki, Zinoviev, Kamenev, Stalin, Sokolnikov, Bubnov. Noua instituţie se va dovedi totuși cu totul neviabilă: Lenin și Zinoviev încă se ascundeau; Zinoviev continua să ducă lupta împotriva insurecţiei, la fel ca și Kamenev. Biroul politic constituit în octombrie nu s-a întrunit niciodată și s-a uitat repede de el, ca și de alte organizaţii create ad-hoc în vâltoarea evenimentelor.

La ședinţa din 10 nu s-a stabilit niciun plan practic de insurecţie, nici măcar unul aproximativ. Dar, fără ca lucrul acesta să fi fost introdus în rezoluţie, se hotărâse ca insurecţia să aibă loc înaintea Congresului Sovietelor și să înceapă, în măsura posibilului, nu mai târziu de 15 octombrie. Nu toţi au acceptat cu plăcere acest termen: el era în mod evident prea apropiat pentru asaltul plănuit la Petrograd. Dar a insista pentru o amânare însemna să-i susţii pe cei de dreapta și să încurci lucrurile. În plus, nu e niciodată prea târziu să amâni ceva!

Faptul că primul termen fusese stabilit pentru 15 va fi făcut public pentru prima oară în amintirile pe care Troţki le va scrie despre Lenin în 1924, la șap-

te ani de la eveniment. Informaţia va fi în scurtă vreme contrazisă de Stalin, iar problema va căpăta o mare importanţă în literatura istorică rusă. Așa cum se știe, insurecţia a avut loc în realitate abia pe 25, prin urmare, termenul stabilit iniţial n-a fost respectat. Istoriografia epigonilor consideră însă că în politica Comitetului Central nu puteau exista greșeli și nici măcar întârzieri. „Ar rezulta – va scrie Stalin cu acest prilej – că Comitetul Central a stabilit data insurecţiei pe 15 octombrie, iar apoi a încălcat (!) el însuși această hotărâre, împingând insurecţia spre 25 octombrie. Oare așa au stat lucrurile? Nu, nu așa." Stalin va ajunge la concluzia că „pe Troţki îl înșală memoria", iar ca dovadă va invoca rezoluţia din 10 octombrie, care nu stabilea niciun termen.

Chestiunea controversată a cronologiei insurecţiei este foarte importantă pentru înţelegerea ritmului evenimentelor și cere să fie lămurită. E foarte adevărat că rezoluţia din 10 nu conţinea nicio dată. Dar această rezoluţie generală avea în vedere insurecţia din toată ţara, fiind destinată unor sute și mii de activiști cu rol conducător din partid. A trece în ea data conspirativă a insurecţiei de la Petrograd, stabilită deja pentru zilele următoare, ar fi fost culmea nechibzuinţei: să nu uităm că Lenin, din precauţie, nu-și data nici măcar scrisorile din acea perioadă. În cazul de faţă era vorba de o hotărâre așa de importantă și, în același timp, de simplă, încât toţi participanţii o puteau ţine minte fără efort, mai ales că era vorba numai de câteva zile. Invocarea de către Stalin a textului rezoluţiei reflectă, așadar, o neînţelegere completă.

Totuși, suntem gata să recunoaștem că trimiterile unuia dintre participanţi la propria memorie, mai ales dacă informaţia e contrazisă de un alt participant, nu sunt de ajuns pentru cercetarea științifică. Din fericire, problema poate fi rezolvată în chip categoric la nivelul analizei circumstanţelor și al documentelor.

Deschiderea Congresului Sovietelor era prevăzută pentru 20 octombrie. Între ziua ședinţei Comitetului Central și data congresului rămânea un interval de zece zile. Congresul nu trebuia să facă agitaţie în favoarea puterii sovietelor, ci s-o ia. Dar, numai prin ei înșiși, câteva sute de delegaţi nu puteau să ia puterea; aceasta trebuia să fie smulsă pentru congres și înainte de congres. „Mai întâi învingeţi-l pe Kerenski, și apoi convocaţi congresul" – ideea asta fusese în centrul întregii agitaţii a lui Lenin din a doua jumătate a lui septembrie. În principiu, toţi cei care erau în general pentru preluarea puterii erau de acord cu ea. Comitetul Central nu putea, prin urmare, să nu-și propună să încerce să facă insurecţia între 10 și 20 octombrie. Dar, pentru că nu se putea prevedea câte zile va dura lupta, începutul insurecţiei a fost stabilit pentru 15. „În legătură cu data propriu-zisă – scrie Troţki în amintirile sale despre Lenin –, ţin minte că n-au fost dispute. Toţi au înţeles că data avea numai un caracter aproximativ, orientativ, ca să zic așa, și că, în funcţie de evenimente, ea putea fi ușor devansată sau amânată. Dar putea fi vorba numai de câteva

zile, nu mai mult. Necesitatea ca atare a unui termen, și încă a unuia foarte apropiat, era deosebit de clară."

De fapt, mărturia logicii politice epuizează problema. Dar nu lipsesc nici dovezile suplimentare. Lenin propusese cu insistenţă și nu o dată să se folosească Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord pentru a începe acţiunile armate. Rezoluţia Comitetului Central a acceptat această idee. Or, Congresul Regional, care se deschisese pe 10, trebuia să se încheie tocmai înainte de 15.

La o consfătuire ținută pe 16, Zinoviev, care insista pentru amânarea rezoluţiei adoptate cu șase zile în urmă, a declarat: „Trebuie să recunoaștem faţă de noi înșine că nu vom face o insurecţie în următoarele cinci zile": era vorba de acele cinci zile care mai rămâneau până la Congresul Sovietelor. Kamenev, care explica la aceeași consfătuire că „fixarea datei insurecţiei este un aventurism", a amintit: „Mai devreme s-a spus că acţiunea trebuie să se petreacă înainte de 20". Nimeni n-a protestat la această afirmație și nici n-avea cum să protesteze. Și tocmai amânarea insurecţiei era interpretată de Kamenev ca un eșec al rezoluţiei lui Lenin. Din spusele lui, pentru insurecţie „nu s-a făcut nimic în săptămâna asta". Era o exagerare clară: termenul stabilit îi obligase pe toţi să-și facă planurile cu mai multă seriozitate și să-și mărească ritmul de lucru. Dar era neîndoielnic că termenul de cinci zile, stabilit la ședinţa din 10, fusese mult prea scurt. Întârzierea era evidentă. Abia pe 17, Comitetul Executiv Central va muta deschiderea Congresului Sovietelor pe 25 octombrie. Amânarea asta va fi cât se poate de bine-venită.

Neliniștit de tărăgănare, Lenin, căruia, în izolarea lui, toate obstacolele și fricţiunile interne trebuie să-i fi apărut în mod inevitabil mai mari decât erau în realitate, a insistat să se convoace o nouă reuniune a Comitetului Central împreună cu reprezentanţii celor mai importante ramuri de activitate a partidului din capitală. Tocmai la această consfătuire, din 16, ţinută la marginea orașului, la Lesnoi, Zinoviev și Kamenev au prezentat argumentele citate mai sus pentru contramandarea primului termen și împotriva stabilirii unuia nou.

Disputele s-au reluat cu o forţă îndoită. Miliutin spunea că „nu suntem gata pentru a da prima lovitură... Apare o altă perspectivă: o ciocnire armată... ea crește, posibilitatea ei se apropie. Și trebuie să fim pregătiţi pentru această ciocnire. Dar perspectiva asta e altceva decât o insurecţie". Miliutin era pe poziţia de defensivă care era apărată mai clar de Zinoviev și Kamenev. Șotman, un vechi muncitor din Petrograd, care participase la toată istoria partidului, afirma că, în interiorul Conferinţei Orășenești, ca și al Comitetului din Petrograd și al Comisiei pentru probleme militare, starea de spirit era mult mai puţin combativă decât în Comitetul Central. „Nu putem încă să ieșim în stradă, dar trebuie să ne pregătim". Lenin i-a atacat pe Miliutin și pe Șotman pentru aprecierea pesimistă a raportului de forţe: „nu e vorba de o luptă împotriva

armatei, ci de lupta unei părţi a armatei împotriva celeilalte... Faptele arată că deţinem superioritatea asupra dușmanului. De ce să nu înceapă CC?"[31]

Troţki a lipsit de la ședinţă: chiar în acele ore, el discuta în Soviet regulamentul Comitetului Militar Revoluţionar. Dar punctul de vedere care se consolidase la Smolnîi în ultimele zile va fi apărat de Krîlenko, care tocmai condusese împreună cu Troţki și Antonov-Ovseenko Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord. Krîlenko nu se îndoia că „apa a clocotit destul"; retragerea rezoluţiei în favoarea insurecţiei „ar fi cea mai mare greșeală". Totuși, el nu era de acord cu Lenin „în chestiunea cine și cum va începe". N-avea rost să se stabilească încă de pe-acum cu fermitate ziua insurecţiei. „În schimb, chestiunea evacuării trupelor este chiar scânteia care va face lupta să înceapă... Astfel, există deja o ofensivă împotriva noastră și putem să ne folosim de ea... Nu trebuie să ne tot gândim cine să înceapă, căci începutul e deja făcut." Krîlenko prezenta și apăra politica ce-i servea de bază Comitetului Militar Revoluţionar și Conferinţei Garnizoanei. Insurecţia se va desfășura tocmai pe acest drum.

Lenin n-a reacţionat la cuvintele lui Krîlenko: tabloul viu al ultimelor șase zile din Petrograd nu se desfășurase în faţa ochilor săi. Lenin se temea de amânare. Atenţia lui era îndreptată spre adversarii direcţi ai insurecţiei. El era înclinat să explice toate rezervele, formulele convenţionale, răspunsurile insuficient de categorice ca pe un sprijin indirect pentru Zinoviev și Kamenev, care se exprimau împotriva lui cu hotărârea unor oameni care-și arseseră punţile în spatele lor. „Rezultatele săptămânii – susţinea Kamenev – arată că nu există în acest moment date favorabile pentru o insurecţie. N-avem un aparat pentru insurecţie; dușmanii noștri au un aparat mult mai puternic și probabil a crescut și mai mult în această săptămână... Aici se luptă două tactici: tactica complotului și tactica credinţei în forţele motrice ale Revoluţiei Ruse." Oportuniștii cred întotdeauna în forţele motrice când vine clipa să te baţi.

Lenin a răspuns: „Dacă spunem că insurecţia s-a maturizat, nu mai e cazul să vorbim de comploturi. Dacă insurecţia este politicește inevitabilă, atunci trebuie să privim insurecţia ca pe o artă".[32] Asta era, într-adevăr, linia în jurul căreia se desfășura disputa principală, cu adevărat principială, din partid, de rezolvarea căreia, într-o direcţie sau alta, depindea soarta revoluţiei. Totuși, în cadrele generale ale felului în care Lenin punea problema unind în jurul său majoritatea Comitetului Central, apăreau niște probleme subiacente, dar extrem de importante: în ce fel, pe baza unei situaţii politice mature, se poate ajunge la insurecţie? Ce punte să se aleagă de la politica la tehnica revoluţiei? Și cum să conduci masele pe această punte?

---

[31] V. I. Lenin, „Ședinţa Comitetului Central al PMSD (b) din Rusia. 16 (29) octombrie 1917. Intervenţii", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 414. *(N. red.)*

[32] *Ibid.*, p. 414-415. *(N. red.)*

Ioffe, care făcea parte din aripa de stânga, a susţinut rezoluţia adoptată pe 10. Dar îl contrazicea pe Lenin într-un punct: „Nu e adevărat că chestiunea este acum pur tehnică; momentul insurecţiei trebuie privit și acum din punct de vedere politic". Tocmai ultima săptămână arătase că, pentru partid, pentru Soviet, pentru mase, insurecţia nu devenise încă numai o chestiune tehnică. Tocmai de aceea nu se reușise respectarea termenului stabilit pe 10.

Noua rezoluţie a lui Lenin, care îndemna „toate organizaţiile și pe toţi muncitorii și soldaţii să pregătească cât mai intens insurecţia armată"[33], a fost adoptată cu 20 de voturi pentru, 2 contra, ale lui Zinoviev și Kamenev, și 3 abţineri. Istoricii oficiali fac trimitere la aceste cifre pentru a demonstra opoziţia cu totul insignifiantă. Dar ei simplifică problema. Orientarea spre stânga din marea masă a partidului era atât de puternică, încât adversarii insurecţiei, neîndrăznind să se exprime pe față, simţeau că interesul lor era să șteargă diferenţele de principiu dintre cele două tabere. Dacă insurecţia, în ciuda datei stabilite anterior, nu se făcuse până pe 16, oare nu s-ar fi putut ajunge ca lucrurile să se mărginească și pe viitor la un „curs" platonic „spre insurecţie"? Faptul că Kalinin nu era așa de singur s-a văzut foarte limpede la aceeași ședinţă. Rezoluţia lui Zinoviev: „Orice acţiune fără o discuţie prealabilă cu fracţiunea bolșevică de la Congresul Sovietelor este inacceptabilă", a fost respinsă cu 15 voturi contra, 6 pentru și 3 abţineri. Iată unde s-a făcut verificarea reală a opiniilor: o parte a „partizanilor" rezoluţiei Comitetului Central voia, de fapt, să amâne decizia până la Congresul Sovietelor și până la o nouă discuţie cu bolșevicii din provincie, în majoritate mult mai moderaţi. Dacă ținem seama și de cei care s-au abţinut, ei erau 9 persoane din 24, adică mai mult de o treime. Desigur, era vorba tot de o minoritate, dar pentru un stat-major, una destul de importantă. Slăbiciunea fără speranţă a acestui stat-major era dată de faptul că n-avea niciun sprijin în păturile de jos ale partidului și în clasa muncitoare.

A doua zi, Kamenev, în acord cu Zinoviev, a trimis la ziarul lui Gorki o declarație îndreptată împotriva hotărârii luate în ajun. „Nu numai eu și Zinoviev, dar și o serie de tovarăși practicieni – așa scria Kamenev – credem că a ne asuma inițiativa unei insurecţii armate în acest moment, în actualul raport de forţe sociale, în mod independent și cu câteva zile înainte de Congresul Sovietelor ar fi un pas nepermis, distrugător pentru proletariat și revoluţie... A miza totul... pe cartea unei acţiuni declanșate în zilele următoare ar fi un pas disperat. Or, partidul nostru e mult prea puternic, are un viitor mult prea mare pentru a face asemenea pași..." Oportuniștii se simt mereu „mult prea puternici" pentru a intra în luptă.

Scrisoarea lui Kamenev era o adevărată declarație de război adresată Comitetului Central, și încă într-o chestiune în care nimeni nu-și îngăduia să

[33] *Ibid.*, p. 415. *(N. red.)*

glumească. Situaţia a devenit numaidecât deosebit de gravă. Ea s-a complicat cu alte câteva episoade personale care aveau aceeași sursă politică. La ședinţa Sovietului din Petrograd de pe 18, Troţki, ca răspuns la o întrebare pusă de adversari, a declarat că Sovietul nu stabilise nicio insurecţie pentru zilele următoare, dar că, dacă va fi nevoit să o facă, atunci muncitorii și soldaţii vor ieși în stradă ca unul. Kamenev, vecinul lui Troţki în prezidiu, s-a ridicat numaidecât pentru o scurtă declaraţie: el subscria la fiecare cuvânt al lui Troţki. Era o mișcare vicleană: în timp ce Troţki, printr-o formulă în aparenţă defensivă, camufla din punct de vedere juridic o politică ofensivă, Kamenev încerca să folosească formula lui Troţki, cu care era într-un dezacord radical, pentru a acoperi o politică diametral opusă.

Pentru a paraliza efectul manevrei lui Kamenev, Troţki va spune în aceeași zi într-un raport prezentat la Conferinţa Panrusă a Comitetelor de Fabrică și Uzină: „Războiul civil e inevitabil. Trebuie numai să-l organizăm cât mai puţin sângeros, cât mai puţin dureros. La asta nu se poate ajunge prin ezitări și șovăieli, ci numai printr-o luptă îndârjită și curajoasă pentru putere". Toţi au înţeles că cuvintele despre șovăială erau îndreptate împotriva lui Zinoviev, Kamenev și a tovarășilor lor de idei.

În plus, Troţki a propus dezbaterea declaraţiei lui Kamenev din Soviet la următoarea ședinţă a Comitetului Central. Între timp, dorind să aibă mâinile libere pentru a face agitaţie împotriva insurecţiei, Kamenev își dăduse demisia din Comitetul Central. Chestiunea a fost discutată în lipsa lui. Troţki a insistat spunând că „situaţia creată e absolut intolerabilă" și a propus să se accepte demisia lui Kamenev.[34]

Sverdlov, care susţinea propunerea lui Troţki, a citit o scrisoare trimisă de Lenin care-i stigmatiza pe Zinoviev și Kamenev ca spărgători de grevă din cauza declaraţiei lor din ziarul lui Gorki și cerea excluderea lor din partid. „Subterfugiul la care a recurs Kamenev în ședinţa Sovietului din Petrograd – scria Lenin – este pur și simplu josnic; el, vedeţi dv., e întru totul de acord cu Troţki. Dar este oare atât de greu de înţeles că Troţki *nu putea*, nu avea dreptul, nu trebuia să spună în faţa dușmanului mai mult decât a spus? Este

[34] În procesele-verbale ale Comitetului Central din 1917, care au fost publicate în 1929, se spune că Troţki și-a explicat declaraţia din Soviet spunând că „a fost constrâns de Kamenev". În mod evident, aici este o înregistrare greșită sau o redactare ulterioară incorectă. Declaraţia lui Troţki n-avea nevoie de explicaţii deosebite: ea rezultase din circumstanţe. Printr-o coincidenţă curioasă, Comitetul Regional Moscova, care-l susţinea întru totul pe Lenin, fusese nevoit în aceeași zi de 18 să publice într-un ziar din Moscova o declaraţie care repeta aproape cuvânt cu cuvânt formula lui Troţki: „... noi nu suntem un partid de complotiști și nu ne stabilim acţiunile pe ascuns... Când vom hotărî să ieșim în stradă, o vom spune în organele noastre de presă..." Nici nu se putea răspunde în alt fel la întrebările directe ale dușmanilor. Dar, chiar dacă Troţki nu fusese și n-ar fi avut cum să fie constrâns de Kamenev să-și facă declaraţia, ea a fost compromisă în mod conștient de falsa solidaritate a acestuia și în niște condiţii în care Troţki nu avea posibilitatea de a pune punctul indispensabil pe „i".

greu de înţeles că... hotărârea (cu privire la necesitatea insurecţiei armate, la faptul că ea este întru totul maturizată, la pregătirea ei sub toate aspectele etc.)... *obligă* ca în manifestările publice nu numai «vina», dar și iniţiativa să fie puse în seama dușmanului?... Subterfugiul lui Kamenev este pur și simplu o escrocherie."[35]

Trimiţându-și prin Sverdlov protestul plin de indignare, Lenin nu putea încă să știe că, într-o scrisoare către redacţia organului central, Zinoviev declarase: opiniile sale, ale lui Zinoviev, sunt „foarte departe de cele pe care le combate Lenin", iar el, Zinoviev, „se raliază la declaraţia de ieri a lui Troţki din Sovietul din Petrograd". În același spirit se exprimase în presă și al treilea adversar al insurecţiei, Lunacearski. Pentru a spori confuzia răuvoitoare, scrisoarea lui Zinoviev, tipărită în organul central tocmai în ziua ședinţei Comitetului Central, adică pe 20, era însoţită de nota plină de simpatie a redacţiei: „Noi, la rândul nostru, ne exprimăm speranţa că, prin declaraţia făcută de Zinoviev (precum și prin declaraţia lui Kamenev din Soviet), chestiunea poate fi considerată rezolvată. Duritatea tonului din articolul lui Lenin nu schimbă faptul că, în esenţă, rămânem cu toţii tovarăși de idei". Era o nouă lovitură pe la spate și încă dintr-o direcţie de unde nu se aștepta nimeni. În timp ce Zinoviev și Kamenev făceau în presa ostilă o agitaţie fățișă împotriva hotărârii Comitetului Central referitoare la insurecţie, organul central dezaproba „duritatea" tonului lui Lenin și constata că, „în esenţă", era tovarăș de idei cu Zinoviev și Kamenev. De parcă exista în acel moment o problemă mai esenţială decât cea a insurecţiei! Conform scurtului proces-verbal, Troţki a declarat la ședinţa Comitetului Central: „Scrisorile lui Zinoviev și Lunacearski din organul central, precum și nota redacţiei sunt inacceptabile". Sverdlov a susţinut protestul.

Pe atunci, din redacţie făceau parte Stalin și Sokolnikov. Procesul-verbal afirmă: „Sokolnikov spune că n-a luat parte la compunerea declaraţiei redacţiei referitoare la scrisoarea lui Zinoviev și crede că declaraţia e o greșeală". Se descoperea astfel că, într-un moment cât se poate de critic, cu patru zile înainte de începerea insurecţiei, Stalin îi susţinuse singur, împotriva celuilalt membru al redacţiei și a majorităţii Comitetului Central, pe Kamenev și Zinoviev printr-o declaraţie de simpatie. Indignarea era mare.

Stalin a luat cuvântul împotriva acceptării demisiei lui Kamenev, spunând că „toată situaţia noastră e contradictorie", adică asumându-și apărarea acelei confuzii pe care o răspândeau în spirite membrii Comitetului Central ce se declarau împotriva insurecţiei. Demisia lui Kamenev a fost acceptată cu cinci voturi pentru și trei împotrivă. Cu șase voturi pentru – și din nou împotriva lui Stalin – s-a hotărât să li se interzică lui Kamenev și Zinoviev să

[35] V. I. Lenin, „Scrisoare către Comitetul Central al PMSD (b) din Rusia", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 442. *(N. red.)*

ducă o luptă împotriva Comitetului Central. Procesul-verbal spune: „Stalin declară că iese din redacţie". Pentru a nu adânci și mai mult situaţia dificilă, Comitetul Central a respins demisia lui Stalin.

Comportarea lui Stalin poate părea inexplicabilă în lumina legendei create în jurul lui; de fapt, ea corespunde întru totul formaţiei lui intelectuale și metodelor sale politice. În faţa marilor probleme, Stalin dă mereu înapoi – nu din lipsă de caracter, precum Kamenev, ci din pricina îngustimii orizontului și a insuficientei imaginaţii creatoare. O prudenţă bănuitoare îl obligă aproape organic ca, în clipa marilor hotărâri și a dezacordului profund de opinii, să se retragă în umbră, să aștepte și, dacă se poate, să se asigure faţă de ambele eventualităţi. Stalin votase împreună cu Lenin pentru insurecţie. Zinoviev și Kamenev se luptau pe față împotriva ei. Dar, cu excepția „durității tonului" criticii lui Lenin, „în esenţă, rămânem cu toţii tovarăși de idei". Stalin nu și-a scris deloc nota în pripă: dimpotrivă, el a cântărit cu grijă circumstanţele și cuvintele. Or, pe 20 octombrie, el nu credea că e oportun să distrugă cu totul puntea de legătură cu tabăra adversarilor insurecţiei.

Mărturiile procesului-verbal pe care suntem obligaţi să le citim nu după original, ci după textul oficial, prelucrat în cancelaria lui Stalin, nu numai că arată poziţia reală a figurilor din Comitetul Central bolșevic, dar ne prezintă totodată, în ciuda caracterului lapidar și sec, panorama adevărată a conducerii de partid așa cum era ea în realitate, cu toate contradicţiile ei interne și cu ezitările individuale inerente. Nu numai istoria în general, dar și cele mai curajoase revoluţii sunt făcute de oameni cărora nimic din ce e omenesc nu le este străin. Oare micșorează asta importanţa celor înfăptuite?

Dacă ar fi să prezentăm pe ecran cea mai strălucită dintre victoriile lui Napoleon, pelicula cinematografică ne-ar arăta, alături de genialitate, amploare, inspiraţie, eroism, și nehotărârea anumitor mareșali, și încurcătura generalilor care nu știau să citească o hartă, și obtuzitatea ofiţerilor, și panica unor detașamente întregi, mergând chiar până la tulburările stomacale produse de frică. Acest document realist ar arăta, de fapt, că armata lui Napoleon nu era formată din automatele legendei, ci din niște francezi în carne și oase, formaţi la cumpăna a două veacuri. Iar tabloul slăbiciunilor omenești ar sublinia și mai mult caracterul grandios al întregului.

E mai ușor să teoretizezi post-factum o revoluţie decât să-i absorbi trupul și sufletul înainte de a se fi înfăptuit. Apropierea insurecţiei stârnește în mod inevitabil și va stârni crize în partidele insurecţionale. Acest lucru e dovedit de experienţa celui mai călit și mai revoluţionar partid pe care l-a cunoscut până acum istoria. E de ajuns să constatăm că, numai cu câteva zile înainte de luptă, Lenin s-a văzut nevoit să ceară excluderea din partid a doi dintre cei mai apropiaţi și mai de marcă discipoli ai săi. Încercările de mai târziu de a reduce conflictul la „accidente" cu caracter personal au fost inspi-

rate numai de idealizarea pur bisericească a trecutului partidului. Așa cum, în lunile de toamnă ale lui 1917, Lenin exprima mai deplin și mai ferm decât alţii necesitatea obiectivă a insurecţiei și voinţa maselor de a face revoluţia, așa și Zinoviev și Kamenev întrupau mai sincer decât alţii tendinţele de frânare din partid, spiritul de nehotărâre, influenţa legăturilor cu mica burghezie și presiunea claselor conducătoare.

Dacă toate conferinţele, discuţiile, disputele particulare care au avut loc fie și numai în octombrie în sânul conducerii Partidului Bolșevic ar fi fost stenografiate, atunci urmașii s-ar fi putut convinge prin ce luptă interioară încordată s-a format la vârful partidului fermitatea necesară insurecţiei. Stenograma ar fi arătat în același timp cât de mult are nevoie un partid revoluţionar de democraţie internă: voinţa de luptă nu se păstrează ca o conservă și nu e dictată de sus, ci trebuie reînnoită și călită cu fiecare prilej.

Citând afirmaţia autorului acestei cărţi, potrivit căreia „principalul instrument al revoluţiei proletare este partidul", Stalin întreba în 1924: „Cum a putut să învingă revoluţia noastră dacă «principalul ei instrument» n-a fost unul bun?" Ironia nu reușește să ascundă falsitatea primitivă a acestei obiecţii. Între sfinţi, așa cum sunt ei pictaţi în biserică, și diavoli, așa cum îi descriu candidaţii la sfinţenie, se află oamenii vii: ei sunt cei ce fac istoria. Marea forţă a Partidului Bolșevic n-a stat în lipsa dezacordurilor, a îndoielilor și chiar a cutremurelor, ci în faptul că, în circumstanţe dintre cele mai grele, și-a rezolvat la timp crizele interne și și-a asigurat posibilitatea intervenţiei hotărâtoare în evenimente. Tocmai asta înseamnă că partidul, ca întreg, a fost un instrument foarte bun al revoluţiei.

În practica sa, un partid reformist consideră bazele regimului pe care se pregătește să-l reformeze ca fiind de nezdruncinat. În felul acesta, el se supune inevitabil ideilor și moralei clasei dominante. Cocoţată pe umerii proletariatului, social-democraţia a devenit numai un partid burghez de categoria a doua. Bolșevismul a creat un tip de revoluţionar autentic, care subordonează condiţiile existenţei sale personale, ideile și judecăţile sale morale unor ţeluri istorice incompatibile cu societatea contemporană. Partidul a păstrat distanţa indispensabilă faţă de ideologia burgheză printr-o vigilenţă intransigentă al cărei inspirator a fost Lenin. Acesta n-a obosit să lucreze cu bisturiul, tăind acele legături pe care anturajul mic-burghez le crea între partid și opinia publică oficială. În același timp, Lenin a învăţat partidul să-și formeze propria opinie publică, bazată pe gândurile și sentimentele clasei care se ridica. Astfel, prin selecţie și educaţie, printr-o luptă neîncetată, Partidul Bolșevic nu și-a creat numai mediul politic, dar și pe cel moral, independent de opinia publică burgheză și opunându-i-se implacabil. Numai asta le-a îngăduit bolșevicilor să învingă șovăielile din propriile rânduri și să dovedească în acţiune acea fermitate bărbătească fără de care victoria din Octombrie n-ar fi fost posibilă.

XX. ARTA INSURECŢIEI

Oamenii nu fac cu plăcere o revoluţie, așa cum nu fac cu plăcere un război. Totuși, diferența e că, în război, rolul hotărâtor îl joacă constrângerea, pe când în revoluţie nu există nicio constrângere, dacă nu luăm în seamă constrângerea circumstanţelor. Revoluţia are loc atunci când nu mai există altă cale. Insurecţia, care se ridică deasupra revoluţiei precum un vârf în lanţul muntos al evenimentelor acesteia, poate fi provocată în chip arbitrar tot așa de puţin ca și revoluţia în general. Mulţimile atacă și se retrag de câteva ori înainte de a se hotărî să dea asaltul final.

De obicei, complotul este opus insurecţiei, fiind socotit o întreprindere conștientă a unei minorităţi opusă mișcării stihiale a majorităţii. Și într-adevăr, o insurecţie victorioasă, care poate fi numai actul unei clase menite să ajungă în fruntea naţiunii, este separată printr-o prăpastie, atât în ce privește însemnătatea ei istorică, cât și metodele sale, de lovitura de stat a unor complotiști ce acţionează pe la spatele maselor.

De fapt, în orice societate organizată în clase există destule contradicţii astfel încât, în ascunzișurile lor, să se poată construi un complot. Experienţa istorică arată că este nevoie totuși de un anumit grad de boală a societăţii – ca în Spania, Portugalia, America de Sud –, ca politica complotului să găsească mereu cu ce să se hrănească. Un complot pur, chiar și în cazul unei victorii, poate asigura numai schimbarea la putere a diverselor clici ale aceleiași clase conducătoare sau chiar și mai puţin: schimbarea figurilor guvernamentale. Victoria unui regim social asupra altuia a fost adusă în istorie numai de insurecţia maselor. În timp ce comploturile periodice sunt cel mai adesea o expresie a stagnării și putreziciunii societăţii, insurecţia populară, dimpotrivă, apare de obicei ca urmare a unei rapide evoluţii premergătoare, care tulbură vechiul echilibru al naţiunii. „Revoluţiile" cronice din republicile sud-americane n-au nimic în comun cu revoluţia permanentă, dimpotrivă, sunt, într-un anumit sens, opusul ei.

Totuși, asta nu înseamnă că insurecţia populară și complotul se exclud reciproc în orice situaţie. Un element de complot intră, în diverse grade, aproape întotdeauna într-o insurecţie. Fiind o etapă condiţionată istoric a

revoluţiei, insurecţia de masă nu este niciodată pur stihială. Chiar și când izbucnește pe neașteptate pentru majoritatea participanţilor la ea, ea este fecundată de acele idei în care răsculaţii văd o ieșire din greutăţile existenţei. Pe de altă parte, o insurecţie de masă poate fi prevăzută și pregătită. Ea poate fi organizată din vreme. În acest caz, complotul e subordonat insurecţiei, o slujește, îi netezește calea, îi grăbește victoria. Cu cât nivelul politic al unei mișcări revoluţionare e mai înalt, cu cât conducerea ei e mai serioasă, cu atât complotul ocupă un loc mai mare în insurecţia populară.

Este indispensabil să înţelegem corect corelaţia dintre insurecţie și complot, atât în diferenţele, cât și în completările lor reciproce, mai ales că însăși folosirea cuvântului „complot" are, chiar și în literatura marxistă, un aspect contradictoriu, referindu-se atât la acţiunea independentă inițiată de o minoritate, cât și la pregătirea de către o minoritate a insurecţiei majorităţii.

Istoria demonstrează, ce-i drept, că, în anumite condiții, insurecţia populară poate învinge chiar și fără complot. Izbucnind în chip „stihial" din indignarea generală, din proteste disparate, insurecţia poate atrage după sine părţi ale armatei, poate paraliza forţele dușmanului și răsturna vechea putere. Așa s-au petrecut lucrurile, într-o oarecare măsură, în februarie 1917 în Rusia. Cam același tipar l-a urmat desfășurarea revoluţiilor germană și austro-ungară din toamna lui 1918. În măsura în care, în aceste cazuri, în fruntea răsculaţilor n-a existat niciun partid pătruns cu totul de interesele și ţelurile insurecţiei, victoria ei trebuia să transmită inevitabil puterea în mâinile acelor partide care i se opuseseră acesteia până în ultima clipă.

A răsturna vechea putere este una. A lua puterea în propriile mâini este cu totul altceva. Într-o revoluţie, burghezia poate pune mâna pe putere nu pentru că e revoluţionară, ci pentru că e burghezie: în mâinile ei sunt proprietatea, educaţia, presa, o reţea de puncte de sprijin, ierarhia instituţiilor. Altfel stau lucrurile cu proletariatul: lipsit de avantaje sociale care să existe în afara lui, proletariatul răsculat se poate baza numai pe numărul său, pe unitatea sa, pe cadrele sale și pe statul său major.

Așa cum fierarul nu poate să ia cu mâna goală un fier încins, nici proletariatul nu poate să ia puterea cu mâinile goale: el are nevoie de o organizaţie potrivită să facă acest lucru. În combinaţia dintre insurecţia de masă și complot, în subordonarea complotului faţă de insurecţie, în organizarea insurecţiei cu ajutorul complotului se află acel domeniu complex și plin de responsabilitate al politicii revoluţionare pe care Marx și Engels l-au numit „arta insurecţiei". Ea presupune o conducere generală corectă a maselor, o orientare flexibilă în funcţie de condiţiile schimbătoare, un plan chibzuit de ofensivă, prudenţă în pregătirea tehnică și îndrăzneală în lovitură.

De obicei, istoricii și politicienii numesc insurecţie stihială o mișcare de masă care, unită prin ura faţă de vechiul regim, n-are nici ţeluri clare, nici me-

tode elaborate de luptă, nici o conducere care s-o poarte în mod conștient spre victorie. Insurecţia stihială se bucură de aprecierea binevoitoare a istoricilor oficiali, cel puţin a celor democraţi, care o văd ca pe o nenorocire inevitabilă, a cărei răspundere cade în seama vechiului regim. Motivul real al acestei indulgențe e că insurecţiile „stihiale" nu pot ieși din cadrele regimului burghez.

Pe același drum merge și social-democraţia: ea nu neagă revoluţia în general, în calitate de catastrofă socială, așa cum nu neagă nici cutremurele, erupţiile vulcanice, eclipsele de soare și epidemiile de ciumă. Ceea ce respinge ea ca fiind „blanquism" sau, și mai rău, bolșevism este pregătirea conștientă a revoluţiei, planul, complotul. Cu alte cuvinte, social-democraţia e gata să aprobe – e adevărat, a posteriori – acele revoluţii care transmit puterea în mâinile burgheziei, condamnând în același timp cu intransigenţă acele metode care sunt singurele ce pot transmite puterea în mâna proletariatului. Sub acest aparent obiectivism se ascunde o politică de apărare a societăţii capitaliste.

Din observaţiile și reflecţiile produse de eșecul mai multor insurecţii la care a fost participant sau martor, Auguste Blanqui a dedus o serie de reguli tactice, care, dacă nu sunt respectate, fac ca victoria unei insurecţii să fie extrem de dificilă, dacă nu imposibilă. E nevoie, spunea el, de crearea din vreme a unor detașamente revoluţionare regulate, de conducerea lor centralizată, de dotarea lor corectă, de amplasarea bine chibzuită a baricadelor, de construirea temeinică a acestora și de apărarea lor sistematică, nu episodică. Toate aceste reguli, impuse de sarcinile militare ale insurecţiei, trebuiau, firește, să se schimbe inevitabil odată cu condiţiile sociale și cu tehnica militară; dar, în sine, ele nu sunt deloc „blanquism", dacă prin acest termen se înţelege ceva asemănător cu termenul german de „pucism" sau cu aventurismul revoluţionar.

Insurecţia este o artă și, ca orice artă, are legile ei. Regulile lui Blanqui sunt niște exigenţe ale realismului militar revoluţionar. Greșeala lui Blanqui nu stă în teorema lui directă, ci în reciproca ei. Din faptul că o incapacitate tactică condamnă insurecţia la eșec, Blanqui a tras concluzia că respectarea regulilor tacticii insurecţionale poate asigura prin ea însăși victoria. Abia de aici începe opoziţia legitimă dintre blanquism și marxism. Complotul nu înlocuiește insurecţia. O minoritate activă a proletariatului, oricât de bine organizată, nu poate lua puterea independent de starea generală a ţării: din acest punct de vedere, blanquismul e condamnat de istorie. Dar numai din acest punct de vedere. Teorema directă își păstrează întreaga forţă. Pentru cucerirea puterii, proletariatului nu-i ajunge insurecţia stihială. E nevoie de o organizare corespunzătoare, e nevoie de un plan, e nevoie de un complot. Așa punea Lenin problema.

Critica lui Engels îndreptată împotriva fetișismului baricadei s-a bazat pe evoluţia tehnicii generale și militare. Tactica insurecţională a blanquismului corespundea caracterului vechiului Paris, proletariatului semimeșteșugă-

resc, străzilor înguste și sistemului militar al lui Ludovic Filip. Greșeala de principiu a blanquismului stătea în identificarea revoluţiei cu insurecţia. Greșeala lui tehnică stătea în identificarea insurecţiei cu baricada. Critica marxistă s-a îndreptat împotriva ambelor greșeli. Socotind, ca și blanquismul, că insurecţia e o artă, Engels a arătat nu numai rolul subordonat al insurecţiei în revoluţie, dar și rolul tot mai puţin important al baricadei în insurecţie. Critica lui Engels n-avea nimic în comun cu renunţarea la metodele revoluţionare în favoarea parlamentarismului pur, așa cum au încercat, la vremea lor, s-o prezinte filistinii social-democraţiei germane cu ajutorul cenzurii Hohenzollernilor. Pentru Engels, chestiunea baricadei era o chestiune ce privea un element tehnic al revoluţiei. Reformiștii au încercat, în schimb, să deducă din negarea importanţei hotărâtoare a baricadei o negare a violenţei revoluţionare în general. Era aproape ca și cum ai fi tras concluzia prăbușirii militarismului în urma unor consideraţii despre scăderea probabilă a importanţei tranșeei într-un viitor război.

Organizaţia cu ajutorul căreia proletariatul poate nu numai să răstoarne puterea, ci și s-o înlocuiască sunt sovietele. Ceea ce mai târziu a devenit o chestiune de experienţă revoluţionară a fost, înainte de Revoluţia din Octombrie, o prognoză teoretică, ce se baza, ce-i drept, pe experienţa prealabilă a anului 1905. Sovietele sunt organele pregătirii maselor pentru insurecţie, organele insurecţiei, iar după victorie – organele puterii.

Totuși, sovietele singure nu rezolvă încă problema. În funcţie de program și de conducere, ele pot sluji unor scopuri diferite. Programul le este dat sovietelor de către partid. Dacă sovietele, în condiţiile revoluţiei – iar, în afara revoluţiei, ele sunt, de fapt, imposibile –, cuprind întreaga clasă, cu excepţia păturilor cu totul rămase în urmă, pasive sau demoralizate, atunci partidul revoluţionar reprezintă capul clasei. Problema cuceririi puterii poate fi rezolvată numai printr-o anumită combinaţie între partid și soviete sau alte organizaţii de masă mai mult sau mai puţin echivalente sovietelor.

Un soviet condus de un partid revoluţionar urmărește în mod conștient și din vreme să ia puterea. În funcţie de schimbările situaţiei politice și de starea de spirit a maselor, el pregătește punctele de sprijin ale insurecţiei, leagă detașamentele de șoc printr-un proiect unitar, elaborează de dinainte planul ofensivei și al asaltului final, adică introduce complotul organizat în insurecţia maselor.

Bolșevismul a trebuit nu o dată, și încă cu mult înainte de Revoluţia din Octombrie, să respingă acuzaţiile de complotism și de blanquism pe care i le aduceau adversarii. De fapt, nimeni n-a dus o luptă așa de neîmpăcată împotriva sistemului complotului pur cum a făcut-o Lenin. Oportuniștii social-democraţiei internaţionale au luat nu o dată sub protecţia lor vechea tactică eseră a terorii individuale îndreptate împotriva agenţilor ţarismului,

respingând critica nemiloasă a bolșevicilor, care opuneau calea insurecţiei de masă aventurismului individualist al inteligheņţiei. Dar, condamnând toate varietăţile de blanquism și anarhism, Lenin nu s-a înclinat nicio clipă în faţa spontaneităţii „sfinte" a maselor. El a studiat mai devreme și mai profund decât alţii raportul dintre factorii obiectivi și cei subiectivi ai revoluţiei, dintre mișcarea stihială și politica partidului, dintre masele populare și clasa înaintată, dintre proletariat și avangarda lui, dintre soviete și partid, dintre insurecţie și complot.

Dar, dacă este adevărat că nu poţi provoca o insurecţie după bunul-plac și că, pentru victorie, trebuie în același timp s-o organizezi la momentul oportun, atunci conducerea revoluţionară are sarcina de a face un diagnostic corect: trebuie să sesizezi din vreme răscoala aflată în creștere, pentru a o completa cu complotul. Intervenţia moașei în chinurile facerii, oricât s-a abuzat de această imagine, rămâne totuși cea mai vie ilustrare a amestecului conștient în procesul elementar. Herzen l-a acuzat odată pe prietenul său Bakunin că, în toate planurile lui revoluţionare, el lua mereu a doua lună de sarcină drept a noua. Herzen însuși era înclinat mai degrabă să nege sarcina chiar și în luna a noua. În februarie, problema datei de naștere nu s-a pus aproape deloc, pentru că insurecţia a izbucnit „pe neașteptate", fără o conducere centralizată. Dar tocmai de aceea puterea nu le-a revenit celor care au făcut insurecţia, ci celor care au frânat-o. Cu totul altfel vor sta lucrurile cu noua insurecţie: ea va fi pregătită în mod conștient de Partidul Bolșevic. Sarcina de a sesiza corect momentul semnalului de atac i-a revenit astfel statului-major bolșevic.

„Momentul" acesta nu trebuie înţeles prea literal, ca o anumită zi și oră: chiar și pentru nașterea fizică, natura a oferit un interval considerabil de incertitudine, ale cărui graniţe nu sunt studiate numai de arta moșitului, dar și de cazuistica dreptului succesoral. Între momentul în care încercarea de a provoca o insurecţie este cu necesitate prematură și duce la un avort revoluţionar și momentul în care circumstanţele favorabile trebuie socotite ca iremediabil pierdute se scurge o anumită perioadă a revoluţiei – ce poate fi măsurată în săptămâni, uneori în câteva luni – în care insurecţia se poate realiza cu șanse mai mari sau mai mici de succes. Recunoașterea acestei perioade de timp relativ scurte și alegerea apoi a unui moment anume, în sensul unei zile și ore precise, pentru a da ultima lovitură sunt una dintre sarcinile cele mai pline de răspundere ale conducerii revoluţionare. Ea poate fi numită, pe drept cuvânt, o problemă nodală, căci leagă politica revoluţionară de tehnica insurecţiei: mai trebuie oare să amintim că insurecţia, ca și războiul, este o continuare a politicii, numai că folosește alte mijloace?

Intuiţia și experienţa sunt necesare pentru o conducere revoluţionară, la fel ca și pentru alte domenii ale creaţiei. Dar asta nu ajunge. Și arta vraciului se poate baza, nu fără succes, pe intuiţie și experienţă. Arta descântatului politic

e suficientă totuși numai în epocile sau perioadele care stau sub semnul rutinei. O epocă de mari cotituri istorice nu suportă leacuri băbești. Pentru ea nu este suficientă experienţa, chiar inspirată de intuiţie. E nevoie de o doctrină sintetică care să acopere interacţiunea celor mai importante forţe istorice. E nevoie de o metodă materialistă care să permită descoperirea mișcării reale a corpurilor sociale din spatele umbrelor chinezești ale programelor și lozincilor.

Principala condiție a revoluţiei este ca ordinea socială existentă să se dovedească incapabilă să rezolve problemele vitale ale dezvoltării naţiunii. Revoluţia devine totuși posibilă numai dacă în cadrul societăţii există o nouă clasă capabilă să conducă naţiunea în rezolvarea problemelor impuse de istorie. Procesul de pregătire a revoluţiei înseamnă ca sarcinile obiective, care apar din contradicţiile economiei și ale claselor, să-și facă drum în conștiinţa maselor omenești vii, schimbându-le forma și creând un nou raport între forţele politice.

În urma incapacităţii lor dovedite în practică de a scoate ţara din fundătură, clasele conducătoare își pierd credinţa în sine, vechile partide se dezmembrează, o luptă înverșunată se desfășoară între diverse grupări și clici, speranţele se mută spre o minune sau un făcător de minuni. Toate acestea constituie una dintre premisele revoluţiei, extrem de importantă, deși pasivă.

Dușmănia înverșunată faţă de ordinea existentă și dispoziţia de a accepta riscul unor eforturi și jertfe dintre cele mai eroice pentru a duce ţara pe un drum ascendent – în asta constă noua conștiinţă politică a clasei revoluţionare, care constituie cea mai importantă premisă activă a revoluţiei.

Cele două clase principale – marii proprietari și proletariatul – nu epuizează totuși corpul naţiunii. Între ele se strecoară pături largi de mică burghezie, care are toate culorile curcubeului economic și politic. Nemulţumirea păturilor intermediare, deziluziile lor faţă de politica clasei conducătoare, nerăbdarea și indignarea lor, disponibilitatea lor de a susţine iniţiativa revoluţionară curajoasă a proletariatului sunt a treia condiţie politică a revoluţiei, în parte pasivă, pentru că neutralizează vârfurile micii burghezii, în parte activă, pentru că împinge păturile ei de jos la o luptă directă alături de muncitori.

Intercondiţionalitatea acestor premise e evidentă: cu cât mai ferm și mai sigur acţionează proletariatul, cu atât mai mare e posibilitatea lui de a atrage după sine straturile intermediare, cu atât mai izolată e clasa dominantă, cu atât mai mare e demoralizarea în mediul ei. Și invers: descompunerea celor de la putere dă apă la moara clasei revoluţionare.

Proletariatul poate fi sigur de forţele sale – lucru necesar revoluţiei – numai dacă în faţa lui se conturează o perspectivă clară, dacă are posibilitatea de a verifica prin acţiune că raportul de forţe se schimbă în favoarea lui, dacă simte deasupra sa o conducere fermă, sigură și vizionară. Asta ne duce la ultima condiţie – în ordine numerică, nu ca importanţă – pentru cucerirea puterii: la partidul revoluţionar ca avangardă bine închegată și călită a clasei.

Datorită combinației favorabile de condiții istorice, atât interne, cât și internaționale, proletariatul rus a ajuns să aibă în fruntea sa un partid de o claritate politică remarcabilă și cu o pregătire revoluționară incomparabilă: numai asta i-a îngăduit unei clase puțin numeroase și tinere să îndeplinească o sarcină istorică de o amploare nemaivăzută. De fapt, așa cum demonstrează istoria – în cazul Comunei din Paris, al revoluțiilor germană și austriacă din 1918, al sovietelor din Ungaria și Bavaria, al revoluției italiene din 1919, al crizei germane din 1923, al revoluției chineze din 1925-1927, al revoluției spaniole din 1931 –, cea mai slabă verigă din lanțul condițiilor a fost până acum aceea a partidului: cel mai greu pentru clasa muncitoare e să creeze o organizație revoluționară care să fie la înălțimea sarcinilor ei istorice. În țările cele mai vechi și mai civilizate, forțe puternice acționează la slăbirea și descompunerea avangardei revoluționare. O parte importantă a acestei acțiuni o constituie lupta social-democrației împotriva „blanquismului", cuvânt folosit pentru a denumi esența revoluționară a marxismului.

În ciuda numeroaselor crize sociale și politice mari, coincidența tuturor condițiilor necesare pentru o revoluție proletară victorioasă și stabilă s-a realizat până acum o singură dată în istorie: în octombrie 1917 în Rusia. O situație revoluționară nu e veșnică. Cea mai puțin stabilă dintre premisele revoluției este starea de spirit a micii burghezii. În timpul crizelor naționale, ea urmează clasa care nu numai prin vorbe, dar și prin fapte îi inspiră încredere. Capabilă de elanuri impulsive, chiar și de mânie revoluționară, mica burghezie e lipsită de perseverență, își pierde repede curajul în caz de eșec și trece de la speranțe înflăcărate la deziluzii. Schimbările violente și rapide ale stării ei de spirit sunt cele care conferă o asemenea instabilitate fiecărei situații revoluționare. Dacă partidul proletar nu este îndeajuns de ferm pentru a transforma la timp așteptările și speranțele maselor populare într-o acțiune revoluționară, fluxul se transformă imediat în reflux: păturile intermediare își întorc privirile de la revoluție și caută un salvator în tabăra opusă. Așa cum, în timpul fluxului, proletariatul atrage după sine mica burghezie, în timpul refluxului, mica burghezie atrage după sine pături importante ale proletariatului. Aceasta este dialectica valurilor comuniste și fasciste din evoluția politică a Europei de după război.

Încercând să se bazeze pe teoria lui Marx după care niciun regim nu iese din scenă înainte de a-și fi epuizat toate posibilitățile, menșevicii au refuzat să accepte lupta pentru o dictatură a proletariatului într-o Rusie înapoiată, unde capitalismul era departe de a se fi epuizat. Acest argument conținea două greșeli, amândouă fatale. Capitalismul nu e un sistem național, ci mondial. Războiul imperialist și urmările lui arătau că, la scară mondială, sistemul capitalist se epuizase. Revoluția din Rusia însemna ruperea verigii celei mai slabe din sistemul capitalist mondial.

Dar falsitatea concepţiei menșevice ieșea la iveală și dacă era privită dintr-un punct de vedere naţional. Din punctul de vedere al abstracţiei economice se putea, eventual, afirma că, în Rusia, capitalismul nu-și epuizase posibilităţile. Dar procesele economice nu se desfășoară în eter, ci într-un mediu istoric concret. Capitalismul nu este o abstracţie: este un sistem viu de relaţii de clasă care are nevoie în primul rând de o putere de stat. Și menșevicii erau de acord că monarhia, sub protecţia căreia se formase capitalismul rusesc, își epuizase posibilităţile. Revoluţia din Februarie a încercat să construiască un regim de stat intermediar. I-am urmărit istoria: în decurs de opt luni, el s-a epuizat complet. În aceste condiţii, care ordine de stat putea asigura dezvoltarea viitoare a capitalismului rusesc?

„Republica burgheză, apărată numai de socialiștii de tendinţe moderate, care nu găseau prea mult sprijin în mase... nu se putea menţine. Toată substanţa ei se evaporase, rămăsese numai pojghiţa exterioară." Această descriere exactă îi aparţine lui Miliukov. Soarta sistemului evaporat trebuia să fie, după spusele lui, aceeași ca și soarta monarhiei ţariste: „amândouă au pregătit terenul pentru revoluţie și amândouă s-au trezit fără apărător în ziua revoluţiei".

Încă din iulie-august, Miliukov caracterizase situaţia prin alternativa între două nume: Kornilov sau Lenin. Dar Kornilov își făcuse încercarea, care se încheiase cu un eșec jalnic. Pentru regimul lui Kerenski nu mai era, cu siguranţă, loc. În ciuda sentimentelor diferite, spune Suhanov, „ura faţă de regimul lui Kerenski le era comună tuturor". Așa cum monarhia ţaristă se făcuse, spre sfârșit, imposibilă în ochii vârfurilor aristocraţiei și chiar ai marilor-duci, așa și guvernul lui Kerenski le devenise odios până și inspiratorilor direcţi ai regimului, „marilor-duci" ai vârfurilor conciliatoare. În această nemulţumire generală, în această indispoziţie politică acută a tuturor claselor era concentrat unul dintre semnele cele mai sigure ale unei situaţii revoluţionare mature. Tot așa, fiecare mușchi, nerv și fibră a organismului sunt întinse în chip insuportabil în ajunul spargerii unui furuncul puternic.

Rezoluţia Congresului din iulie al bolșevicilor, care-i avertiza pe muncitori în privinţa unor ciocniri premature, arăta în același timp că lupta va trebui acceptată atunci „când criza naţională și avântul profund al maselor vor crea condiţii favorabile pentru trecerea populaţiei sărace din orașe și sate de partea muncitorilor". Acest moment a venit în septembrie-octombrie.

De-acum înainte, insurecţia putea conta pe izbândă, fiindcă se putea baza pe o autentică majoritate populară. Ceea ce nu trebuie, desigur, înţeles într-un mod formal. Dacă s-ar fi făcut un referendum preliminar în legătură cu problema insurecţiei, el ar fi dat niște rezultate extrem de contradictorii și nesigure. Dispoziţia interioară de a susţine o revoluţie nu e deloc același lucru cu capacitatea de a-ţi da seama de dinainte în chip limpede de necesitatea ei. Mai mult, răspunsurile depind în foarte mare măsură de felul în care se pune

întrebarea, de organul care face ancheta, mai simplu spus, de clasa care se află la putere.

Metodele democrației au limitele lor. Îi putem întreba pe toți pasagerii unui tren care e tipul de vagon în care le-ar plăcea cel mai mult să călătorească, dar nu-i putem întreba dacă ar trebui să frânăm trenul aflat în plină viteză care riscă să deraieze. De fapt, dacă operația de salvare e făcută cu pricepere și la timp, aprobarea pasagerilor e asigurată de dinainte.

Consultarea parlamentară a poporului se face pentru toată lumea în același moment: or, în vreme de revoluție, diversele pături ale poporului ajung la aceeași concluzie cu o inevitabilă, uneori foarte mică, întârziere între ele. În timp ce avangarda arde de nerăbdare revoluționară, păturile rămase în urmă abia încep să se pună în mișcare. La Petrograd și Moscova, toate organizațiile de masă se aflau deja sub conducerea bolșevicilor; în gubernia Tambov, care număra peste trei milioane de oameni, adică ceva mai puțin decât cele două capitale la un loc, fracțiunea bolșevică din Soviet se va forma pentru prima oară abia cu puțină vreme înainte de Revoluția din Octombrie.

Silogismele dezvoltării obiective nu coincid deloc, zi de zi, cu silogismele gândirii maselor. Iar când o mare decizie practică devine, prin mersul lucrurilor, urgentă, ea își îngăduie cel mai puțin un referendum. Diferențele de nivel și de stare de spirit dintre diversele pături ale poporului sunt atenuate de acțiune: cele avansate le trag după ele pe cele care ezită și le izolează pe cele care opun rezistență. Majoritatea nu se numără, ci se câștigă. Insurecția apare tocmai atunci când ieșirea din contradicții se poate face numai pe calea acțiunii directe.

Neavând puterea de a trage singură concluziile politice necesare din propriul război împotriva moșierilor, țărănimea se raliase totuși de dinainte, prin faptul însuși al răscoalei agrare, la insurecția orașelor, invocând-o și cerând-o. Ea nu-și exprima voința cu buletinul alb, ci cu cocoșul roșu[1]: era un referendum mult mai serios. În măsura în care sprijinul țărănimii era necesar pentru instituirea dictaturii sovietelor, el era prezent. „Această dictatură – le spunea Lenin celor ce aveau îndoieli – ar da pământ țăranilor și puteri depline comitetelor locale țărănești; ce om întreg la minte poate să se îndoiască că țăranii ar sprijini-o?”[2] Pentru ca soldații, țăranii, naționalitățile oprimate, care rătăceau prin vifornița buletinelor de alegător, să-i vadă pe bolșevici la treabă, era nevoie ca bolșevicii să ia puterea.

Care trebuie să fie raportul de forțe care să-i îngăduie proletariatului să ia puterea? „A deține în momentul decisiv și în sectorul hotărâtor o superioritate de forțe zdrobitoare – va scrie Lenin mai târziu, explicând Revoluția din Octombrie –, această «lege» a succeselor militare este și o lege a succesului politic,

[1] Metaforă pentru incendiu. *(N. red.)*

[2] V. I. Lenin, „O problemă fundamentală a revoluției”, p. 220. *(N. red.)*

mai ales în acel război înverșunat și vijelios dintre clase care se numește revoluţie. Capitalele sau, în general, marile centre comerciale și industriale... decid, în mare măsură, soarta politică a poporului – bineînțeles, cu condiţia ca centrele să fie sprijinite de suficiente forţe locale, țărănești, chiar dacă acest sprijin nu este acordat imediat."[3] În acest sens dinamic vorbea Lenin de majoritatea poporului. Și acesta este singurul sens real al noţiunii de majoritate.

Adversarii democraţi se linișteau pe ei înșiși spunându-și că poporul care-i urma pe bolșevici era numai o materie primă, lutul istoriei; olarii trebuiau să fie democraţii, în colaborare cu burghezii educaţi. „Oare oamenii ăștia nu văd – se întreba ziarul menșevicilor – că proletariatul și garnizoana din Petrograd n-au fost niciodată așa de izolate de toate celelalte pături sociale?" Necazul proletariatului și al garnizoanei stătea în aceea că erau „izolate" de acele clase de la care se pregăteau să ia puterea.

Dar oare era într-adevăr cu putință să te bazezi pe simpatia și sprijinul maselor inculte din provincie și de pe front? Bolșevismul lor, scrie dispreţuitor Suhanov, „nu era altceva decât ura faţă de coaliţie și dorinţa de pământ și pace". De parcă asta era puţin! Ura faţă de coaliţie însemna năzuinţa de a lua puterea de la burghezie. Dorinţa de pământ și pace era un program grandios, pe care ţăranii și soldaţii se pregăteau să-l înfăptuiască sub conducerea muncitorilor. Nimicnicia democraţilor, chiar și a celor de extremă stânga, venea din lipsa de încredere a scepticilor „educaţi" faţă de masele inculte, care iau fenomenele la grămadă, fără a intra în detaliu și nuanţe. Atitudinea intelectualistă, fals-aristocratică, dispreţuitoare faţă de popor îi era străină bolșevismului, contrară chiar naturii sale. Bolșevicii nu erau niște mânecuţe albe, niște prieteni de cabinet ai poporului, niște pedanţi. Ei nu se speriau de acele pături înapoiate care se ridicau pentru prima oară de la fundul societăţii. Bolșevicii luau poporul așa cum îl făcuse istoria scursă până atunci și așa cum era el chemat să facă revoluţia. Bolșevicii credeau că misiunea lor era să ajungă în fruntea acestui popor. „Toţi" erau împotriva insurecţiei în afara bolșevicilor. Dar bolșevicii erau poporul.

Principala forţă politică a Revoluţiei din Octombrie a fost proletariatul, în rândul căruia primul loc îl ocupau muncitorii din Petrograd. În avangarda capitalei se afla, pe de altă parte, raionul Vîborg. Planul insurecţiei a ales acest raion esenţialmente proletar ca bază de plecare pentru desfășurarea ofensivei.

Conciliatorii de toate nuanţele, începând cu Martov, au încercat după revoluţie să prezinte bolșevismul ca pe o mișcare de soldaţi. Social-democraţia europeană a preluat cu bucurie teoria asta. Dar ea ignoră principalele fapte istorice: că proletariatul a fost primul care a trecut de partea bolșevicilor; că

[3] V. I. Lenin, „Alegerile pentru Adunarea Constituantă și dictatura proletariatului", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 40, București, Editura Politică, 1966, p. 7. *(N. red.)*

muncitorii din Petrograd au arătat drumul muncitorilor din toată ţara; că garnizoanele și frontul au rămas mai multă vreme decât muncitorii un punct de sprijin pentru conciliatori; că eserii și menșevicii au creat în sistemul sovietelor tot felul de privilegii pentru soldaţi în detrimentul muncitorilor, s-au luptat împotriva înarmării muncitorilor și i-au aţâţat pe soldaţi împotriva acestora; că numai sub influenţa muncitorilor a avut loc schimbarea din armată; că, în clipa hotărâtoare, conducerea soldaţilor a fost în mâna muncitorilor; în sfârșit, că, peste un an, social-democraţia din Germania, după exemplul tovarășilor ei de idei ruși, se va baza pe soldaţi în lupta împotriva muncitorilor.

Spre toamnă, conciliatorii de dreapta au pierdut definitiv posibilitatea de a se mai manifesta în uzine și cazărmi. Dar cei de stânga au continuat să încerce să convingă masele de caracterul nebunesc al insurecţiei. Martov, care, în lupta cu ofensiva contrarevoluţiei din iulie, găsise o cărare spre conștiinţa maselor, servea acum din nou o cauză fără speranţă. „Nu putem – recunoștea el însuși pe 14 octombrie, la ședinţa Comitetului Executiv Central – să ne bazăm pe faptul că bolșevicii ne vor asculta." Cu toate acestea, el socotea că e de datoria lui „să prevină masele". Totuși, masele voiau acţiune, nu predici. Chiar și atunci când îl ascultau cu destulă răbdare pe cunoscutul povăţuitor, ele „o știau în continuare – așa cum recunoaște Mstislavski – pe-a lor". Suhanov povestește că a încercat, sub un cer ploios, să-i convingă pe muncitorii de la Putilov că lucrurile se pot îndrepta fără insurecţie. A fost întrerupt de voci nerăbdătoare. A mai fost ascultat două-trei minute, apoi a fost întrerupt din nou. „După câteva încercări, am renunţat. Nu ieșea nimic..., iar ploaia ne pătrundea din ce în ce mai tare." Sub cerul neprietenos de octombrie, sărmanii democraţi de stânga arătau, după propriile descrieri, ca niște găini plouate.

Argumentul politic preferat al adversarilor de „stânga" ai insurecţiei, precum și al celor din mediul bolșevic, era să invoce lipsa de entuziasm combativ a păturilor de jos. „Starea de spirit a oamenilor muncii și a maselor de soldaţi – scriau Zinoviev și Kamenev pe 11 octombrie – nu seamănă nici măcar cu starea de spirit de dinainte de 3 iulie." Afirmaţia nu era neîntemeiată: în proletariatul din Petrograd se simţea o anumită apăsare ca urmare a unei așteptări prea îndelungate. Oamenii începeau să se simtă dezamăgiţi și de bolșevici: oare și ei o să-i păcălească? Pe 16 octombrie, Rahia, unul dintre bolșevicii cei mai combativi din Petrograd, finlandez de origine, spunea la consfătuirea Comitetului Central: „după câte se pare, chemarea noastră vine deja cu întârziere, căci lumea se îndoiește că vom face ceea ce spunem". Dar oboseala produsă de așteptare, care arăta ca o apatie, a durat numai până la primul semnal de luptă.

Prima sarcină a oricărei insurecţii este să atragă armata de partea ei. La asta contribuie, în primul rând, greva generală, manifestaţiile de masă, ciocnirile de stradă, luptele pe baricade. O caracteristică unică a Revoluţiei din

Octombrie, care nu s-a mai observat nicăieri și niciodată într-o formă atât de izbutită, a fost că, datorită unei îmbinări fericite de circumstanţe, avangarda proletariatului a reușit să atragă garnizoana din capitală de partea sa încă înainte de începerea insurecţiei propriu-zise, și nu numai s-o atragă, dar și să-și consolideze din punct de vedere organizatoric această cucerire prin intermediul Conferinţei Garnizoanei. Nu putem pricepe mecanismul Revoluţiei din Octombrie dacă nu înţelegem că cea mai importantă problemă a insurecţiei, cea mai greu de calculat de dinainte fusese rezolvată în esenţă la Petrograd încă înaintea începerii luptei armate.

Asta nu înseamnă totuși că insurecţia devenise de prisos. Majoritatea zdrobitoare a garnizoanei era, într-adevăr, de partea muncitorilor; dar o minoritate era împotriva lor, împotriva revoluţiei, împotriva bolșevicilor. Această mică minoritate era formată din elementele cele mai calificate din armată: ofiţeri, iuncheri, batalioane de șoc, poate și cazaci. Era imposibil să cucerești politic aceste elemente: ele trebuiau învinse. Ultima parte a sarcinii revoluţiei, care a și intrat în istorie sub numele de Insurecţia din Octombrie, avea, în felul acesta, un caracter pur militar. În ultima etapă trebuiau să hotărască puștile, baionetele, mitralierele, poate și tunurile. Asta era calea spre care conducea Partidul Bolșevic.

Care erau forţele militare ale ciocnirii ce se pregătea? Boris Sokolov, cel care a condus activitatea din armată a Partidului Eserilor, povestește că, în perioada premergătoare revoluţiei, „toate organizaţiile de partide din regimente, cu excepţia celor bolșevice, s-au dezintegrat, iar condiţiile nu erau deloc favorabile alcătuirii unora noi. Sentimentele soldaţilor erau destul de clar bolșevice, dar bolșevismul lor era pasiv și ei erau lipsiţi de orice pornire pentru acţiuni armate efective". Sokolov nu scapă prilejul de a adăuga: „unu-două regimente întru totul fidele și bine dotate ar fi fost de ajuns pentru a ţine sub control toată garnizoana". În mod evident, toţi, de la generalii monarhiști până la intelectualii „socialiști", duceau lipsă numai de „unu-două regimente" împotriva revoluţiei proletare. Dar e adevărat că garnizoana, în marea ei majoritate cu totul ostilă guvernului, nu era totuși gata să se și lupte de partea bolșevicilor. Motivul era ruptura completă dintre vechea structură militară a trupelor și noua lor structură politică. Coloana vertebrală a unei unităţi pregătite de luptă o constituie corpul de comandă. El era împotriva bolșevicilor. Coloana vertebrală politică a unităţilor o constituiau bolșevicii. Totuși, ei nu numai că nu știau cum să comande, dar, în majoritatea cazurilor, abia știau cum să mânuiască armele. Grosul soldaţilor nu era nici el omogen. Elementele active, combative erau, ca de obicei, în minoritate. Majoritatea soldaţilor simpatizau cu bolșevicii, votau pentru ei, îi alegeau, dar așteptau totodată ca ei să rezolve lucrurile. Elementele dușmănoase bolșevicilor erau mult prea neînsemnate în unități pentru a avea curajul vreunei inițiative. Starea politică

a garnizoanei era în felul acesta extraordinar de favorabilă unei insurecţii. Dar valoarea ei militară nu era prea mare, lucrul acesta era clar de dinainte.

Totuși, garnizoana nu trebuia nicidecum lăsată în afara socotelilor militare. În masa mai pasivă erau răspândiţi mii de soldaţi gata să lupte de partea revoluţiei și, tocmai datorită acestui lucru, ei o trăgeau, într-o măsură mai mare sau mai mică, după ei. Anumite unităţi, cu o componenţă mai fericită, păstraseră disciplina și capacitatea de luptă. Nuclee revoluţionare puternice puteau fi găsite chiar și în regimentele mai dezorganizate. În Batalionul 6 de rezervă, care număra circa 10.000 de oameni, dintre cele cinci companii, prima se remarcase întotdeauna, fiind cunoscută ca bolșevică aproape de la începutul revoluţiei; ea se va dovedi la înălţime în Zilele lui Octombrie. În general, regimentele garnizoanei nu erau cu adevărat niște regimente, mecanismul lor de comandă era distrus, ele nu erau capabile de un efort militar susţinut; dar erau totuși niște aglomeraţii de oameni înarmaţi, dintre care majoritatea trecuseră deja prin foc. Toate unităţile erau legate printr-un sentiment comun: a-l răsturna cât mai repede pe Kerenski, a se duce la casele lor și a stabili o nouă ordine agrară. Astfel, garnizoana complet dezarticulată trebuia să-și mai strângă o dată rândurile în Zilele lui Octombrie, zăngănindu-și armele cu putere înainte de a se prăbuși definitiv.

Ce forţă reprezentau, din punct de vedere militar, muncitorii din Petersburg? Asta înseamnă să discutăm chestiunea Gărzii Roșii. A venit vremea să vorbim mai în amănunt despre ea: în zilele următoare, ea va trebui să acţioneze în marea arenă a istoriei.

Avându-și tradiţia în anul 1905, garda muncitorească a renăscut odată cu Revoluţia din Februarie și i-a împărtășit apoi vicisitudinile destinului. Pe când era comandant al districtului militar Petrograd, Kornilov afirmase că, în zilele răsturnării monarhiei, din depozitele de artilerie dispăruseră 30.000 de revolvere și 40.000 de puști. În plus, un număr însemnat de arme ajunseseră în mâinile poporului în urma dezarmării poliţiei și prin intermediul regimentelor simpatizante. Nimeni n-a răspuns la cererea de a preda armele. Revoluţia te învaţă să apreciezi o pușcă. Muncitorii organizaţi au primit totuși numai o mică parte a acestei averi.

În primele patru luni, muncitorii nu s-au confruntat în niciun fel cu problema insurecţiei. Regimul democratic de dualitate a puterii le deschidea bolșevicilor posibilitatea de a cuceri majoritatea în soviete. Detașamentele înarmate ale muncitorilor erau o parte componentă a miliţiei democratice. Dar asta era mai mult de formă decât în realitate. O pușcă în mâna unui muncitor înseamnă un cu totul alt principiu istoric decât aceeași pușcă în mâna unui student.

Prezenţa armelor printre muncitori neliniștise clasele avute chiar de la început, pentru că ea modifica în mod vizibil raportul de forţe în favoarea

uzinelor. La Petrograd, unde aparatul de stat, susţinut de Comitetul Executiv Central, a constituit la început o forţă neîndoielnică, miliţia muncitorească nu părea așa de ameninţătoare. Dar, în raioanele industriale din provincie, consolidarea gărzii muncitorești a însemnat o răsturnare a tuturor relaţiilor nu numai din interiorul întreprinderii, ci și mult împrejurul ei. Muncitorii înarmaţi îi înlăturau pe maiștri, pe ingineri, ba chiar îi arestau. În urma hotărârii adunărilor de uzină, Gărzile Roșii erau plătite adesea din casieria uzinei. În Ural, cu bogata lui tradiţie de luptă de partizani din 1905, detașamentele înarmate făceau ordine sub conducerea vechilor luptători. Muncitorii înarmaţi au lichidat aproape pe neobservate puterea oficială, înlocuind-o cu organele sovietelor. Sabotajul proprietarilor și al administratorilor le impunea muncitorilor paza întreprinderilor, a mașinilor, a depozitelor, a rezervelor de cărbune și materii prime. Rolurile se schimbaseră. Muncitorul strângea arma cu putere pentru apărarea uzinei în care vedea sursa forţei sale. Astfel, elementele dictaturii muncitorești au apărut în întreprinderi și în diverse regiuni înainte ca proletariatul în general să obţină puterea în stat.

Reflectând, ca de obicei, temerile proprietarilor, conciliatorii se opuseseră din toate puterile înarmării muncitorilor din Petrograd, reducând-o la minimum. Din spusele lui Minicev, armele din raionul Narva însemnau cu totul „cincisprezece puști și câteva revolvere". Între timp, în oraș se înmulţeau jafurile și violenţele. Din toate părţile veneau zvonuri neliniștitoare, mesageri ai unor noi tulburări. În ajunul demonstraţiei din iulie se aşteptase ca raionul să fie incendiat. Muncitorii căutaseră arme, ciocănind la toate ușile, uneori chiar spărgându-le.

De la demonstraţia din 3 iulie, muncitorii de la Putilov se întorseseră cu un trofeu: o mitralieră cu cinci cutii de benzi. „Ne-am bucurat ca niște copii", povestește Minicev. Unele uzine erau mai bine înarmate. Din spusele lui Licikov, muncitorii de la uzina lui aveau 80 de puști și 20 de revolvere mari. Asta era deja o avere! Prin statul-major al Gărzii Roșii, ei au primit două mitraliere; una a fost pusă în cantină, cealaltă – în pod. „Conducătorul nostru – povestește Licikov – era Kocerovski, iar cei mai apropiaţi adjuncţi erau Tomceak, care va fi omorât de albgardiști în Zilele lui Octombrie în apropiere de Ţarskoe Selo, și Efimov, care va fi împușcat de bandele albe lângă Iamburg." Aceste rânduri zgârcite ne îngăduie să aruncăm o privire în laboratorul uzinelor, unde se formau cadrele Revoluţiei din Octombrie și ale viitoarei Armate Roșii, unde erau selectaţi, învăţaţi să conducă și călиţi alde Tomceak, Efimov, sute și mii de muncitori anonimi, care au cucerit puterea, apărând-o cu abnegaţie de dușmani și căzând în cele din urmă pe toate câmpurile de luptă.

Evenimentele din iulie au schimbat numaidecât situaţia Gărzii Roșii. Dezarmarea muncitorilor a început să se facă de-acum pe faţă, nu prin rugăminţi, ci prin folosirea forţei. În ce privea armele, muncitorii au predat totuși

numai vechiturile. Tot ce era mai preţios a fost ascuns cu grijă. Puștile au fost distribuite celor mai de încredere membri de partid. Mitralierele, unse cu unsoare, au fost îngropate în pământ. Detașamentele Gărzii s-au restrâns și au trecut în ilegalitate, legându-se și mai strâns de bolșevici.

Sarcina înarmării muncitorilor s-a concentrat la început în mâna comitetelor de uzină și a comitetelor raionale de partid. Revenindu-și după lovitura primită în iulie, Organizaţia din Armată a bolșevicilor, care activase mai înainte numai în garnizoană și pe front, s-a ocupat acum pentru prima oară de formarea Gărzii Roșii, făcând rost de instructori militari pentru muncitori, iar, în anumite cazuri, chiar și de arme. Perspectiva insurecţiei armate indicată de partid i-a pregătit treptat pe muncitorii înaintaţi pentru noua menire a Gărzii Roșii. Nu mai era vorba de o miliţie a uzinelor și a cartierelor muncitorești, ci de cadrele viitoarei armate a insurecţiei.

În august s-au înmulţit incendiile la uzine și fabrici. Fiecare nouă criză era precedată de o convulsie a conștiinţei colective, care trimitea în faţa ei un val de neliniște. Comitetele de uzină desfășurau o activitate încordată de pază a întreprinderilor împotriva atentatelor. Puștile ascunse au ieșit la suprafaţă. Rebeliunea lui Kornilov a legalizat definitiv Garda Roșie. În detașamente s-au înscris circa 25.000 de muncitori, care au reușit – ce-i drept, nicidecum în totalitate – să se înarmeze cu puști, iar unii și cu mitraliere. De la uzina de praf de pușcă din Schlüsselburg, muncitorii au adus pe Neva o barjă cu grenade și substanţe explozive: împotriva lui Kornilov! Comitetul Executiv Central al conciliatorilor a refuzat acest „dar al grecilor". Noaptea, membrii Gărzii Roșii din Vîborgskaia Storona au distribuit darurile periculoase prin raioane.

„Învăţarea artei de a stăpâni pușca, care mai înainte se făcuse în apartamente și cămăruţe – povestește muncitorul Skorinko –, s-a mutat la lumină și în aer liber, în parcuri și pe bulevarde." „Atelierul s-a transformat într-o tabără – își amintește muncitorul Rakitov... Strungarul stătea în spatele strungurilor, cu raniţa pe umăr și pușca lângă strung." În curând, toţi cei din atelierul de grenade s-au înscris în Gardă, în afară de vechii eseri și menșevici. La semnalul sirenei, toţi se înșirau în curte la instrucţie. „Muncitorul cu barbă și tânărul ucenic stăteau unul lângă altul și amândoi îl ascultau cu atenţie pe instructor." În timp ce vechile unităţi ale armatei ţariste se dezmembrau definitiv, în uzine se puneau bazele viitoarei Armate Roșii.

De îndată ce pericolul kornilovist a rămas în urmă, conciliatorii s-au apucat să-și încetinească îndeplinirea obligaţiilor: celor 30.000 de muncitori de la Putilov li s-au dat numai 300 de puști. În curând, furnizarea de arme a încetat de tot: pericolul nu mai venea acum de la dreapta, ci de la stânga, iar protecţia nu mai trebuia căutată la proletari, ci la iuncheri.

Lipsa unui ţel practic imediat și lipsa armelor au provocat o retragere a muncitorilor din Garda Roșie. Dar a fost numai o scurtă pauză. Principalele

cadre apucaseră să se consolideze în fiecare întreprindere. Între diversele detașamente se stabiliseră legături puternice. Cadrele știau acum din experienţă că dispun de rezerve serioase, care puteau fi puse pe picioare în caz de pericol.

Trecerea Sovietului în mâna bolșevicilor a schimbat radical situaţia Gărzii Roșii. Din prigonită sau tolerată, ea a devenit acum un organ oficial al Sovietului ce-și întindea deja mâna spre putere. Muncitorii își găseau adesea singuri drumul spre arme și-i cereau Sovietului numai o aprobare. Începând cu sfârșitul lui septembrie și mai ales după 10 octombrie, pregătirea insurecţiei va ajunge în chip deschis la ordinea zilei. Cu o lună înaintea revoluţiei, la câteva zeci de uzine și fabrici din Petrograd se făceau cu încordare exerciţii militare, în primul rând de tir. La jumătatea lui octombrie, interesul pentru mânuirea armelor a crescut și mai mult. În anumite întreprinderi, aproape toată lumea s-a înscris în detașamente.

Muncitorii cereau cu tot mai mare insistenţă arme de la Soviet, dar pușstile erau incomparabil mai puține decât mâinile întinse spre ele. „Mă duceam zilnic la Smolnîi – povestește inginerul Kozmin – și vedeam muncitori și marinari care se duceau și înainte, și după ședinţa Sovietului la Troţki, oferind și cerând arme pentru înarmarea muncitorilor, dând rapoarte despre cum și unde se găseau armele cu pricina și punând întrebări: «Când o să înceapă însă treaba?» Nerăbdarea era mare..."

Din punct de vedere formal, Garda Roșie era apartinică. Dar, cu cât deznodământul se apropia mai tare, cu atât bolșevicii ieșeau mai mult în evidenţă: ei constituiau nucleul fiecărui detașament, ei controlau comandamentul și legătura cu alte întreprinderi și raioane. Muncitorii fără partid și eserii de stânga îi urmau pe bolșevici.

Totuși, chiar și acum, în ajunul insurecţiei, rândurile Gărzii nu erau numeroase. Pe 16, Uriţki, membru în Comitetul Central bolșevic, aprecia armata muncitorească din Petrograd la 40.000 de baionete. Cifra era mai degrabă exagerată. Resursele de arme erau încă foarte limitate: cu toată neputinţa guvernului, nu se putea pune mâna pe arsenale decât apucând-o pe față pe calea insurecţiei.

Pe 22 a avut loc Conferinţa Orășenească a Gărzilor Roșii: cei o sută de delegaţi reprezentau circa 20.000 de luptători. Cifra nu trebuie luată prea literal: nu toţi cei înregistraţi erau activi; în schimb, în momentele de alarmă, voluntarii dornici să intre în detașamente se dovedeau a fi numeroși. Statutul, adoptat în ziua a doua a conferinţei, definea Garda Roșie ca pe o „organizaţie a forţelor armate ale proletariatului în luptă cu contrarevoluţia și pentru apărarea cuceririlor revoluţiei". Să remarcăm că, cu o zi înaintea insurecţiei, obiectivul era definit în termeni defensivi, nu ofensivi.

Unitatea de luptă de bază era formată din zece persoane; patru unităţi alcătuiau un pluton; trei plutoane – o companie; trei companii – un batalion.

Împreună cu corpul de comandă și cu unităţile speciale, batalionul număra peste 500 de oameni. Batalioanele raionului formau un detașament. Uzinele mari, precum Putilov, aveau propriile detașamente. Echipele tehnice speciale – de explozivi, biciclete, telegraf, mitraliere, artilerie – erau formate în întreprinderile respective și erau atașate detașamentelor de pușcași sau acţionau de sine stătător, în funcţie de caracterul misiunii. Tot comandamentul era ales. Lucrul acesta nu era riscant: aici, toţi erau voluntari și toţi se cunoșteau bine unii pe alţii.

Muncitoarele alcătuiau detașamente sanitare. Pe lângă fabrica de echipamente medicale militare se organizau lecţii de îngrijire a răniţilor. „Aproape în toate uzinele – scrie Tatiana Graf – existau deja muncitoare care făceau de serviciu ca sanitari, cu materialele necesare pentru bandaje." Organizaţia era extrem de săracă în mijloace bănești și tehnice. Treptat, comitetele de uzină au început să trimită materiale pentru punctele sanitare și grupele mobile. În orele revoluţiei, aceste celule slabe se vor dezvolta repede: mijloace tehnice însemnate vor fi puse numaidecât la dispoziţia lor. Pe 24, Sovietul Raional din Vîborg va da următorul ordin: „Să se rechiziţioneze de îndată toate automobilele... să se facă inventarul tuturor bandajelor din serviciile ambulatorii, iar în ambulatorii să se organizeze servicii de gardă".

Un număr din ce în ce mai mare de muncitori apartinici au început să vină la lecţiile de tragere și la manevre. Numărul posturilor de pază a crescut. Prin uzine se făcea de serviciu zi și noapte. Statele-majore ale Gărzii Roșii s-au mutat în încăperi mai spaţioase. Pe 23, la Fabrica de țevi a avut loc o verificare a cunoștinţelor Gărzilor Roșii. Încercarea unui menșevic de a vorbi împotriva insurecţiei s-a pierdut într-o mare de indignare: Ajunge, a trecut timpul discuţiilor! Mișcarea era de neînfrânat, cuprinzându-i până și pe menșevici. Aceștia „se înscriau în Garda Roșie – povestește Tatiana Graf –, participau la toate misiunile și luau chiar inițiativa". Skorinko descrie cum, într-un detașament, pe 23, eseri și menșevici, tineri și bătrâni au fraternizat cu bolșevicii și cum Skorinko însuși s-a îmbrăţișat bucuros cu tatăl său, muncitor la aceeași uzină. Muncitorul Peskovoi povestește: în detașamentul înarmat „erau muncitori tineri de vreo șaisprezece ani și bătrâni de vreo cincizeci". Deosebirea de vârstă dădea „vioiciune și spirit de luptă".

Vîborgskaia Storona se pregătea cu mare fervoare de lupte. S-a pus mâna pe cheile de la podurile mobile ce făceau legătura cu cartierul, s-au cercetat locurile vulnerabile, s-a ales un comitet militar revoluţionar propriu, iar comitetele de uzină au stabilit să se facă de serviciu în permanenţă. Cu o mândrie legitimă, Kaiurov scrie despre cei din Vîborg: „au fost primii care au intrat în lupta cu autocraţia, primii care au introdus în raionul lor ziua de lucru de opt ore, primii care au ieșit înarmaţi spre a protesta împotriva celor zece miniștri capitaliști, primii care au protestat pe 7 iulie împotriva prigonirii

partidului nostru și n-au fost ultimii nici în ziua hotărâtoare de 25 octombrie". Ce-i adevărat e adevărat!

Istoria Gărzii Roșii a fost, în mare măsură, istoria dualităţii puterii: prin contradicţiile sale interne și prin conflictele sale, aceasta le-a ușurat muncitorilor posibilitatea de a crea, încă înainte de insurecţie, o forţă armată impresionantă. A calcula numărul total al detașamentelor de muncitori din toată ţara în clipa insurecţiei este o sarcină aproape imposibilă, cel puţin în acest moment. În orice caz, zeci și zeci de mii de muncitori înarmaţi au constituit cadrele insurecţiei, iar rezervele au fost aproape inepuizabile.

Firește, organizarea Gărzii Roșii era departe de a fi completă. Totul se făcea pe fugă, în chip grosolan, nu mereu cu pricepere. În marea lor majoritate, membrii Gărzii Roșii erau prost instruiţi, serviciul de legătură se organiza cu greu, dotarea șchiopăta, partea sanitară era rămasă în urmă. Dar, formată din muncitorii cei mai plini de abnegaţie, Garda Roșie ardea de dorinţa de a duce de data asta lupta până la capăt. Și acesta era lucrul hotărâtor.

Deosebirea dintre detașamentele muncitorești și regimentele ţărănești nu era determinată numai de componenţa lor socială. Mulţi dintre acești soldaţi greoi, după ce vor reveni în satul lor și-și vor împărţi între ei pământul moșierilor, se vor lupta cu disperare împotriva albgardiștilor, mai întâi în detașamente de partizani, apoi în Armata Roșie. În afara deosebirii sociale, exista o alta, mai nemijlocită: în timp ce garnizoana alcătuia o aglomeraţie forţată de soldaţi bătrâni și refractari la război, detașamentele Gărzii Roșii erau proaspete, construite pe calea selecţiei individuale, pe o bază nouă, cu ţeluri noi.

Comitetul Militar Revoluţionar dispunea și de un al treilea tip de forţe armate: marinarii din Flota Balticii. Prin componenţa lor socială, ei erau mai apropiaţi de muncitori decât infanteria. Printre ei erau destui muncitori din Petrograd. Nivelul politic al marinarilor era incomparabil mai înalt decât cel al soldaţilor. Spre deosebire de trupele de rezervă prea puţin belicoase, care uitaseră de pușcă, marinarii nu-și întrerupseseră serviciul militar operativ.

Pentru operaţiunile de luptă se putea conta fără probleme pe comuniștii înarmaţi, pe detașamentele Gărzii Roșii, pe partea înaintată a marinarilor și pe regimentele cele mai bine conservate. Elementele acestei armate generale se completau unele pe altele. Garnizoana cea numeroasă n-avea voinţă de luptă. Detașamentele marinarilor nu erau așa de numeroase. Gărzii Roșii îi lipsea priceperea. Muncitorii împreună cu marinarii aduceau energie, curaj, avânt. Regimentele garnizoanei erau o rezervă puţin mobilă, care impunea prin număr și copleșea prin mulţime.

Intrând zi de zi în contact cu muncitorii, soldaţii și marinarii, bolșevicii își dădeau foarte bine seama de diferenţele calitative profunde dintre unităţile componente ale armatei ce trebuia aruncată în luptă. Planul insurecţiei a fost conceput ţinând seama de aceste diferenţe.

Clasele avute alcătuiau forţa socială a celeilalte tabere. Asta însemna că ele constituiau punctul ei slab din punct de vedere militar. Unde și când se luptaseră oamenii serioși ai capitalului, ai presei, ai catedrelor universitare? Ei erau obișnuiţi să afle prin telefon sau telegraf despre rezultatele luptelor care le hotărau soarta. Tânăra generaţie, fiii, studenţii? Aceștia erau aproape cu toţii ostili Revoluţiei din Octombrie. Dar majoritatea lor se vor ţine deoparte împreună cu taţii, așteptând sfârșitul luptelor. Unii dintre ei vor trece mai târziu de partea ofiţerilor și a iuncherilor, care și înainte fuseseră recrutaţi în mare măsură dintre studenţi. Proprietarii n-aveau poporul de partea lor. Muncitorii, soldaţii, ţăranii se întorseseră împotriva lor. Prăbușirea partidelor conciliatoare însemna că clasele avute rămăseseră fără armată.

În măsura în care căile ferate au importanţa lor în viaţa statelor moderne, chestiunea feroviarilor ocupa un loc însemnat în calculele politice ale ambelor tabere. Structura ierarhică a personalului înlesnise apariția unor deosebiri politice foarte mari, creând astfel condiţii favorabile pentru diplomaţii conciliatorismului. Vikjelul, care se formase cu întârziere, păstra niște rădăcini mai solide în mediul funcţionarilor și chiar al muncitorilor decât aveau, de exemplu, comitetele de armată de pe front. La căile ferate, bolșevicii erau urmaţi numai de o minoritate, în primul rând de muncitorii de la depou și ateliere. Din raportul lui Șmidt, unul dintre conducătorii bolșevici ai mișcării sindicale, muncitorii cei mai apropiaţi de partid erau cei de la nodurile de cale ferată Petrograd și Moscova.

Dar chiar și în masa de funcţionari și de muncitori conciliatori se petrecuse o cotitură puternică spre stânga după greva căilor ferate de la sfârșitul lui septembrie. Nemulţumirea provocată de Vikjel, care se compromisese cu eschivările sale, ieșea tot mai mult la suprafaţă. Lenin remarca: „... armata muncitorilor și funcţionarilor de la căile ferate și de la poștă... continuă să se afle într-un conflict acut cu guvernul...”[4] Din punctul de vedere al obiectivelor imediate ale insurecţiei, asta era aproape de ajuns.

Lucrurile stăteau mai puţin favorabil la Departamentul de poștă-telegraf. Din spusele bolșevicului Boki, „la aparatele telegrafice se află mai mult cadeţi”. Dar, și aici, personalul inferior se opunea cu dușmănie celor din vârf. Printre poștași exista un grup pregătit să pună stăpânire pe Poștă în momentul hotărâtor.

Oricum, a încerca să-i convingi prin cuvinte pe toţi angajaţii de la căile ferate și de la poștă ar fi fost o întreprindere lipsită de speranţă. Dacă bolșevicii ar fi fost nehotărâţi, balanța ar fi înclinat de partea cadeţilor și a vârfurilor conciliatoare. Cu o conducere revoluţionară fermă, păturile de jos trebuiau să atragă în chip inevitabil după ele păturile intermediare și să izoleze vârfurile

[4] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat”, p. 293-294. *(N. red.)*

Vikjelului. Când se fac calcule revoluţionare, statistica nu e de ajuns: e nevoie și de un coeficient de acţiune reală.

Adversarii insurecţiei din rândurile Partidului Bolșevic au găsit totuși destule argumente pentru concluzii pesimiste. Zinoviev și Kamenev avertizau împotriva subestimării forţelor adversarului. „Petrogradul hotărăște, dar, la Petrograd, dușmanii... au forţe însemnate: cinci mii de iuncheri, înarmaţi minunat și care știu să se bată, apoi Statul-Major, apoi trupele de șoc, apoi cazacii, apoi o parte însemnată a garnizoanei, apoi o artilerie considerabilă, amplasată în evantai în jurul Petrogradului. Pe urmă, dușmanii, cu ajutorul Comitetului Executiv Central, vor încerca aproape cu siguranţă să aducă trupe de pe front...” Enumerarea suna impresionant, dar era numai o enumerare. Dacă armata în general este o copie a societăţii, atunci, în cazul unei rupturi deschise a societăţii, cele două armate sunt cópii ale taberelor aflate în luptă. Armata celor avuţi purta în sine viermele izolării și al decăderii.

După ruptura dintre Kerenski și Kornilov, ofiţerii care umpleau hotelurile, restaurantele și speluncile deveniseră ostili guvernului. Totuși, ura lor faţă de bolșevici era mult mai vie. În general, cei mai activi în folosul guvernului s-au dovedit a fi ofiţerii monarhiști. „Dragi Kornilov și Krîmov, ceea ce n-aţi reușit voi, poate vom reuși noi, dacă Domnul e milostiv...” – așa suna rugăciunea ofiţerului Sinegub, unul dintre cei mai viteji apărători ai Palatului de Iarnă în ziua revoluţiei. Dar, în ciuda numărului mare de ofiţeri, numai câţiva erau gata într-adevăr de luptă. Complotul lui Kornilov arătase deja că ofiţerii, complet demoralizaţi, nu mai constituiau o forţă combativă.

Componenţa socială a iuncherilor nu era omogenă și nu exista o unanimitate în mediul lor. Alături de militari din familii cu tradiţie, fii și nepoţi de ofiţeri, existau destule elemente întâmplătoare, recrutate sub presiunea nevoilor războiului încă din perioada monarhiei. Șeful școlii de genişti îi spunea unui ofiţer: „Noi doi trebuie să pierim... doar suntem nobili și nu putem gândi altfel”. Despre iuncherii democraţi, acești domni lăudăroși care se eschivau cu succes de la moartea nobiliară vorbeau ca despre niște bădărani, niște ţărani „cu feţe grosolane, tâmpe”. Împărţirea între cei cu sânge albastru și restul lumii era marcată puternic în interiorul școlilor de iuncheri, iar cei mai zeloși apărători ai puterii republicane rămâneau acolo tocmai aceia care regretau cel mai mult monarhia. Iuncherii democraţi declarau că ei nu erau de partea lui Kerenski, ci a Comitetului Executiv Central. Revoluţia deschisese pentru prima oară ușa școlilor de iuncheri pentru evrei. Încercând să se arate la înălţime în faţa vârfurilor privilegiate, fiii burgheziei evreiești se arătau foarte belicoși faţă de bolșevici. Dar, vai, asta nu era de ajuns nu numai pentru salvarea regimului, dar nici măcar pentru apărarea Palatului de Iarnă. Componenţa eterogenă a școlilor militare și izolarea lor completă faţă de armată vor face ca, în momentele critice, iuncherii să înceapă să ţină mitinguri: Cum o să re-

acţioneze cazacii? O să mai acţioneze altcineva în afară de noi? Și oare merită să ne luptăm pentru Guvernul Provizoriu?

Potrivit unui raport întocmit de Podvoiski, în școlile militare din Petrograd existau la începutul lui octombrie circa 120 de iuncheri socialiști, dintre care 42-43 erau bolșevici. „Iuncherii spun că tot corpul de comandă al școlilor are o orientare contrarevoluţionară. Ei sunt pregătiţi în mod evident ca, în caz de ceva, să înăbușe insurecţia." Numărul socialiștilor și mai ales al bolșevicilor era, așa cum vedem, aproape neînsemnat. Dar el le îngăduia celor de la Smolnîi să știe tot ceea ce se petrecea important în mediul iuncherilor. În plus, întreaga topografie a școlilor militare le era acestora extrem de nefavorabilă: iuncherii erau răspândiţi prin cazărmi și, deși aveau o atitudine dispreţuitoare faţă de soldaţi, se uitau la ei cu destulă teamă.

Și erau destule motive de teamă. Iuncherii erau urmăriţi de mii de ochi dușmănoși din cazărmile și cartierele muncitorești învecinate. Supravegherea era cu atât mai reală, cu cât fiecare școală avea propria unitate de soldaţi, care, în vorbe, se ţinea neutră, dar, în realitate, înclina spre răsculaţi. Depozitele școlilor erau pe mâna unor soldaţi necombatanţi. „Sunt niște ticăloși – scria un ofiţer de la școala de genişti –, nu numai că au pierdut cheile de la depozit, că a trebuit să ordon spargerea ușii, dar au luat și închizătoarele de la mitraliere și le-au ascuns pe undeva." În asemenea condiţii, era greu să te aștepţi de la iuncheri la minuni de vitejie.

Dar oare insurecţia din Petrograd nu era ameninţată de o lovitură din afară, de la garnizoanele din vecinătate? În ultimele sale zile de existenţă, monarhia nu încetase să se bazeze pe micul inel de trupe ce înconjura capitala. Monarhia calculase greșit. Ce se va întâmpla însă de data asta? Să te asiguri de niște condiţii care să excludă orice pericol ar fi însemnat să faci inutilă însăși insurecţia: scopul ei era tocmai înlăturarea piedicilor care nu puteau fi înlăturate politic. Nu puteai să calculezi totul de dinainte. Dar tot ce se putea calcula fusese calculat.

La începutul lui octombrie, la Kronstadt a avut loc o conferinţă a sovietelor din gubernia Petrograd. Delegaţii garnizoanelor de la periferia capitalei – Gatcina, Ţarskoe, Krasnoe, Oranienbaum, Kronstadtul însuși – au luat nota cea mai înaltă, după diapazonul marinarilor de la Marea Baltică. La rezoluţia lor s-a raliat și Sovietul de Deputaţi ai Ţăranilor din gubernia Petrograd: prin eserii de stânga, ţăranii o coteau cu putere spre bolșevici.

La consfătuirea Comitetului Central din 16 octombrie, activistul gubernial Stepanov a prezentat un tablou destul de pestriţ al situaţiei forţelor din gubernie, în care predominau totuși în mod limpede tonurile bolșevice. La Sestroreţk și Kolpino, muncitorii se înarmau, starea de spirit era combativă. La Novîi Peterhof, activitatea regimentului se prăbușise, regimentul era dezorganizat. La Krasnoe Selo, Regimentul 176 (chiar cel care asigurase pe 4 iulie santinelele

de la Palatul Tavriceski) era bolșevic; Regimentul 172 era cu bolșevicii, „iar, în plus, acolo e și cavalerie". La Luga, o parte din garnizoana de 30.000 de oameni trecuse de partea bolșevicilor, o parte ezita; Sovietul era încă defensist. La Gdov, regimentul era bolșevic. La Kronstadt, starea de spirit era din nou jos; garnizoana se înfierbântase prea tare în lunile precedente, iar cea mai bună parte a marinarilor se afla acum în flota operativă. La Schlüsselburg, la 60 de verste de Petrograd, Sovietul devenise de multă vreme singura putere de stat; muncitorii de la uzina de praf de pușcă erau gata în orice clipă să sprijine capitala.

Combinate cu rezultatele conferinţei de la Kronstadt a sovietelor, datele despre rezervele din prima linie puteau fi considerate cu totul încurajatoare. Radiaţiile insurecţiei din februarie fuseseră suficiente pentru a dizolva disciplina pe o mare distanţă împrejur. Iar acum, când starea regimentelor celor mai apropiate de capitală era cunoscută de dinainte destul de bine, acestea puteau fi privite cu și mai multă încredere.

Trupele din Finlanda și de pe frontul de nord se numărau printre rezervele din linia a doua. Aici situaţia se prezenta și mai favorabil. Activitatea lui Smilga, Antonov, Dîbenko dăduse rezultate de nepreţuit. Împreună cu garnizoana din Helsingfors, flota se transformase pe teritoriul Finlandei în putere suverană. Guvernul nu mai avea acolo nicio forţă. Cele două divizii de cazaci introduse în Helsingfors – Kornilov le destinase loviturii împotriva Petrogradului – apucaseră deja să se lege strâns de marinari și-i susţineau pe bolșevici sau pe eserii de stânga, care, în Flota Balticii, se deosebeau din ce în ce mai puţin de bolșevici.

Helsingforsul le întinsese mâna marinarilor de la baza din Reval, a căror atitudine fusese până atunci mai puţin hotărâtă. Congresul Sovietelor din Regiunea de Nord, a cărui iniţiativă îi aparţinuse probabil Flotei Balticii, reunise sovietele din garnizoanele apropiate Petrogradului, însă dintr-un perimetru atât de mare, încât cuprinsese, pe de o parte, Moscova, iar, pe de alta, Arhanghelskul. „În felul acesta – scrie Antonov – s-a realizat ideea blindării capitalei revoluţiei în faţa posibilelor atacuri ale trupelor lui Kerenski." De la congres, Smilga s-a întors la Helsingfors, pentru a pregăti un detașament special de marinari, infanteriști și artileriști spre a fi trimis la Petrograd la primul semnal. Flancul finlandez al insurecţiei din Petrograd era asigurat cum nu se poate mai bine. De aici nu te puteai aștepta la o lovitură, ci la un ajutor serios.

Dar și pe alte sectoare ale frontului lucrurile stăteau destul de bine, în orice caz, mult mai bine decât își închipuiau în acele zile cei mai optimiști dintre bolșevici. În cursul lunii octombrie, în armate se organizaseră alegeri de comitete, peste tot cu o schimbare bruscă în favoarea bolșevicilor. Într-un corp de armată de lângă Dvinsk, „bătrânii soldaţi chibzuiţi" fuseseră învinși cu totul la alegerile pentru comitetele de regiment și de companie; locul lor fusese luat de „indivizi posaci și cenușii... cu ochi dușmănoși, scânteietori

și cu mutre de lupi". În alte unităţi se întâmplase acelaşi lucru. „Peste tot se fac alegeri de comitete și peste tot câștigă numai bolșevicii și defetiștii." Comisarii guvernamentali începuseră să evite călătoriile pe la unităţi: „Acum, situaţia lor nu e mai bună ca a noastră". L-am citat pe baronul Budberg. Două regimente de cavalerie din corpul lui de armată, unul de husari și altul de cazaci din Ural, care rămăseseră mai multă vreme decât altele sub ascultarea comandanţilor și nu refuzaseră să reprime unităţile răzvrătite, începuseră și ele deodată să se clatine și ceruseră „să fie scutite de rolul de trupe de pedeapsă și de jandarmerie". Baronul înţelegea mai bine decât oricine altcineva caracterul amenințător al acestui avertisment. „Nu poţi să stăpânești o adunătură de hiene, șacali și berbeci cântând la vioară – scria el... Salvarea stă numai în posibilitatea aplicării în masă a fierului roșu." Și urmează o mărturisire tragică: „fierul acesta lipsește și nici nu ai de unde să-l iei".

Dacă nu dăm niște mărturii asemănătoare și despre alte corpuri de armată și divizii e numai pentru că șefii lor nu erau niște observatori așa de atenţi ca Budberg sau nu ţineau jurnale ori jurnalele acestea n-au ieșit încă la suprafaţă. Dar corpul de armată cantonat în apropiere de Dvinsk nu se deosebea prin nimic esenţial de celelalte corpuri ale Armatei a 5-a, în afară de stilul comandantului său; la rândul său, această armată le întrecea doar cu puţin pe celelalte.

Comitetul conciliator al Armatei a 5-a, care era de multă vreme suspendat în aer, continua să trimită la Petrograd amenințări telegrafice, cum că va face ordine cu baioneta în spatele frontului. „Toate astea sunt numai bravadă și agitaţie goală", scria Budberg. Comitetul își trăia, de fapt, ultimele zile. Pe 23, a fost înlocuit. Președintele noului comitet bolșevic era doctorul Sklianski, un tânăr organizator minunat, care-și va da în curând măsura talentului în activitatea de creare a Armatei Roșii și care va muri mai târziu accidental în timpul unei plimbări pe unul dintre lacurile americane.

Adjunctul comisarului guvernamental pentru frontul de nord îi raporta pe 22 octombrie ministrului de război că ideile bolșevismului se bucurau în armată de un succes tot mai mare, că mulţimea voia pace și că până și artileria, care rezistase până în ultimul moment, devenise „penetrabilă la propaganda defetistă". Acesta era de asemenea un simptom important. „Guvernul Provizoriu nu se bucură de nicio autoritate", așa îi raporta guvernului propriul lui agent direct din armată cu trei zile înainte de insurecţie.

Ce-i drept, Comitetul Militar Revoluţionar nu cunoștea pe atunci toate aceste documente. Dar și ceea ce știa era absolut de ajuns. Pe 23, reprezentanţii unor unităţi de pe front au defilat în faţa Sovietului din Petrograd cerând pace; în caz contrar, trupele urmau să se năpustească în spatele frontului și „să elimine toţi paraziţii care au de gând să se războiască încă zece ani". Luaţi puterea, îi spuneau Sovietului militarii de pe front, „tranșeele vă susţin".

Pe fronturile mai îndepărtate și mai înapoiate, de sud-vest și românesc, bolșevicii erau încă o raritate, o ciudăţenie. Dar sentimentele soldaţilor erau și acolo aceleași. Evghenia Boș povestește că, în Corpul 2 al Gărzii, cantonat în preajma localităţii Jmerinka, la 60.000 de soldaţi existau numai un tânăr comunist și doi simpatizanţi; ceea ce nu va împiedica corpul să acţioneze în Zilele lui Octombrie în sprijinul insurecţiei.

Cercurile guvernamentale și-au pus până în ultimul moment speranţele în cazaci. Dar politicienii mai puţin orbi din tabăra dreptei își dădeau seama că lucrurile stăteau deosebit de prost și aici. Ofiţerii cazacilor erau aproape toţi korniloviști. Cazacii de rând înclinau din ce în ce mai mult spre stânga. Multă vreme, guvernul n-a înţeles asta, crezând că răceala regimentelor de cazaci faţă de Palatul de Iarnă era provocată de faptul că se simţeau jignite din pricina lui Kaledin. Dar, în cele din urmă, a devenit clar și pentru ministrul de justiţie Maliantovici că de partea lui Kaledin se afla „numai ofiţerimea cazacă, pe când cazacii de rând, ca și toţi soldaţii, erau pur și simplu înclinaţi spre bolșevism".

Din frontul care, în primele zile ale lui martie, săruta mâinile și picioarele preoţilor liberali, îi purta în triumf pe miniștrii cadeţi, era ameţit de discursurile lui Kerenski și credea că bolșevicii erau agenţi germani nu mai rămăsese nimic. Iluziile trandafirii fuseseră tăvălite în noroiul tranșeelor pe care soldaţii refuzau să-l mai frământe cu cizmele lor găurite. „Deznodământul se apropie – scria Budberg chiar în ziua insurecţiei din Petrograd – și nu ne putem îndoi de ce va aduce; pe frontul nostru nu e nicio unitate... care să nu fie în puterea bolșevicilor."

XXI. CUCERIREA CAPITALEI

Totul se schimbase și totul rămăsese la fel. Revoluţia cutremurase ţara, adâncise decăderea, îi speriase pe unii, îi înverșunase pe alţii, dar nu îndrăznise să ducă încă nimic până la capăt, nu schimbase nimic. Sankt-Petersburgul imperial părea mai degrabă cufundat în letargie decât mort. În mâinile statuilor de fontă ale monarhiei, revoluţia pusese steaguri roșii. Mari pânze roșii fluturau pe frontoanele clădirilor guvernamentale. Dar palatele, ministerele, statele-majore își duceau viaţa cu totul separat de steagurile lor roșii, care păliseră, de altfel, destul de mult sub ploile toamnei. Acolo unde se putuse, vulturii bicefali cu sceptrul și globul fuseseră smulși, dar, cel mai adesea, fuseseră acoperiţi sau vopsiţi în fugă. Păreau că se ascund. Toată Rusia veche se ascundea, cu fălcile schimonosite de furie.

Siluetele subţiri ale miliţienilor de la intersecţii aminteau cel mai adesea de revoluţia care-i măturase pe „faraonii" ce obișnuiau să stea acolo asemeni unor monumente vii. Mai mult, erau deja două luni de când Rusia se numea republică. Familia imperială se afla la Tobolsk. Nu, viscolul din Februarie nu trecuse fără urme. Dar generalii ţariști rămăseseră generali, senatorii își vedeau în continuare de-ale lor, consilierii de taină își apărau rangul, tabelul rangurilor era încă în vigoare, banderolele și cocardele colorate aminteau existenţa ierarhiei birocratice, iar nasturii galbeni cu vultur îi indicau pe studenţi. Și, lucrul cel mai important, moșierii rămăseseră moșieri, sfârșitul războiului nu se întrevedea, iar diplomaţii aliaţi trăgeau, cu mai multă obrăznicie ca oricând, sforile Rusiei oficiale.

Totul rămăsese ca înainte, și totuși nimeni nu se recunoștea pe sine. Cartierele aristocratice se simţeau împunse în spate. Cartierele burgheziei liberale se lipeau mai strâns de cele aristocratice. Din mit patriotic, poporul devenise o realitate îngrozitoare. Totul se mișca și se surpa sub picioare. Misticismul izbucnea cu mare putere în niște cercuri care, nu cu multă vreme în urmă, râdeau de monarhia superstiţioasă.

Funcţionarii de la bursă, avocaţii, balerinele blestemau tulburarea moravurilor care venise peste ei. Credinţa în Adunarea Constituantă se evapora pe

zi ce trecea. Gorki prorocea, în ziarul său, prăbușirea culturii. În creștere după Zilele din Iulie, fuga din turbatul și flămândul Petrograd în provincia mai liniștită și mai sătulă capăta acum un caracter de masă. Familiile serioase care nu apucaseră să părăsească capitala încercau zadarnic să se ferească de realitate în spatele zidurilor de piatră și al acoperișurilor de tablă. Ecourile furtunii pătrundeau de peste tot: din piaţă, unde totul se scumpea și unde lipseau de toate; din presa cu o gândire sănătoasă, care se transformase într-un urlet de ură și frică; din strada clocotitoare, unde se trăgea uneori pe sub ferestre; în sfârșit, de pe scara de serviciu, de la servitorii care nu mai voiau să se supună cuminți. Aici, revoluţia lovea, poate, în locul cel mai sensibil: împotrivirea robilor domestici distrugea definitiv stabilitatea ordinii familiale.

Și totuși, rutina cotidiană se apăra din toate puterile. Elevii studiau la școală după vechile manuale, funcţionarii scriau hârtii de care nimeni n-avea nevoie, poeţii încropeau versuri necitite de nimeni, doicile povesteau basmul cu Ivan Ţarevici, fetele de nobili și de negustori venite din provincie studiau muzica sau căutau logodnici. Tunul vechi de pe zidul fortăreţei „Petru și Pavel" anunţa amiaza. La Teatrul Mariinski se dădea un nou spectacol de balet, iar ministrul de externe Terești̦enko, mai tare la coregrafie decât la diplomaţie, găsea, probabil, timp să admire vârful tare al pantofilor unei balerine și să demonstreze astfel durabilitatea regimului.

Rămășiţele vechilor ospeţe erau încă bogate și cu sume mari puteai face rost de orice. Ofiţerii Gărzii băteau apăsat din pinteni și căutau aventuri. În saloanele restaurantelor scumpe se făceau chefuri sălbatice. Întreruperea curentului electric la miezul nopţii nu împiedica înflorirea cluburilor de jocuri de noroc, unde, la lumina lumânărilor de stearină, se bea șampanie înspumată, strălucitorii jefuitori ai vistieriei îi jupuiau de bani pe la fel de strălucitorii spioni germani, complotiștii monarhiști ziceau „pas" în faţa contrabandiștilor semiţi, iar cifrele astronomice ale mizelor marcau în același timp amploarea dezmăţului și pe cea a inflaţiei.

Oare era aievea tramvaiul simplu, uzat, murdar, încet, cu ciorchini de oameni atârnaţi de el, care se îndrepta din acest Sankt-Petersburg în agonie spre cartierele muncitorești ce trăiau în tensiunea însufleţită a unei noi speranţe? Cupolele albastre cu auriu ale Mănăstirii Smolnîi indicau de la distanţă statul-major al insurecţiei. Acesta se afla la marginea orașului vechi, unde se termina linia de tramvai și unde Neva face o curbă bruscă spre sud, separând centrul capitalei de periferii. Clădirea cenușie, lungă, cu două etaje, cazarmă educativă pentru fetele de nobili, era acum fortăreaţa sovietelor. Coridoarele infinite, ce stârneau ecoul, erau făcute parcă pentru predarea legilor perspectivei. Deasupra ușilor mai multor camere se păstrau încă tăbliţele emailate: „Cancelaria", „Clasa a treia", „Clasa a patra", „Pedagoga clasei". Dar, alături de tăbliţele vechi sau acoperindu-le, erau prinse de mântuială niște foi de hâr-

tie cu hieroglifele misterioase ale revoluţiei: CC, PSR, S-D menșevici, S-D bolșevici, SR de stânga, anarhiști-comuniști, expediţie CEC ș.a.m.d.[1] Ochiul atent al lui John Reed a remarcat pe pereţi afișe precum: „Tovarăși, pentru sănătatea voastră, păstraţi curăţenia!”[2] Dar, vai, nimeni nu păstra curăţenia, nici măcar natura. Petrogradul lui octombrie trăia sub cupola ploii. Străzile, care nu mai fuseseră măturate de mult, erau murdare. În curtea de la Smolnîi erau niște bălţi imense. Pe tălpile soldaţilor, noroiul era adus pe coridoare și în săli. Dar nimeni nu se uita acum în jos, sub picioare; toţi se uitau înainte.

Smolnîiul comanda cu tot mai multă fermitate și autoritate, căci simpatia înflăcărată a maselor îi dădea avânt. Conducerea centrală cuprindea în mod direct numai roţile de sus ale sistemului revoluţionar al cărui întreg trebuia să înfăptuiască revoluţia. Lucrurile cele mai importante se făceau jos și parcă de la sine. Uzinele și cazărmile – iată care erau focarele istoriei în acele zile și nopţi. Ca și în Februarie, raionul Vîborg concentra în sine forţele principale ale revoluţiei; spre deosebire de Februarie, el avea însă acum o organizaţie puternică, recunoscută în mod deschis și de toată lumea. Din cartiere, din cantinele uzinelor, din cluburi, din cazărmi, firele duceau spre clădirea de la nr. 33 de pe Samsonievski Prospekt, unde se aflau Comitetul Raional al bolșevicilor, Sovietul din Vîborg și statul-major de luptă. Miliţia raională se contopise cu Garda Roșie. Raionul era în întregime în puterea muncitorilor. Dacă guvernul ar fi distrus Smolnîiul, raionul Vîborg ar fi putut recrea un centru de unul singur și asigura continuarea ofensivei.

Deznodământul era foarte aproape, dar conducătorii credeau sau lăsau impresia că cred că n-aveau niciun motiv deosebit de neliniște. Ambasada Marii Britanii, care avea motivele ei să urmărească cu atenţie evenimentele de la Petrograd, primise, după spusele ambasadorului rus de la Londra, informaţii sigure despre apropiata revoluţie. La întrebările neliniștite ale lui Buchanan, Tereșcenko a răspuns, la tradiţionalul mic dejun diplomatic, cu asigurări călduroase: „nimic de felul acesta” nu se putea întâmpla; guvernul ţinea strâns frâiele în mână. Ambasada rusă de la Londra va afla de revoluţie dintr-o depeșă a agenţiei britanice de telegraf.

Auerbah, industriașul care se ocupa de exploatările miniere, vizitându-l în acele zile pe Palcinski, adjunctul ministrului, l-a întrebat în treacăt, după o conversaţie despre lucruri mult mai serioase, ce credea despre „norii negri de la orizontul politic” și a primit răspunsul cel mai liniștitor din lume: era o furtună în plus, atâta tot; o să treacă și o să fie iarăși cer senin, „dormiţi liniștit”. Lui Palcinski, în schimb, îi mai rămăseseră numai una-două nopţi de insomnie înainte de a fi arestat.

---

[1] CC – Comitetul Central; PSR – Partidul Socialist-Revoluţionar; S-D – social-democraţi; SR – eseri; CEC – Comitetul Executiv Central. *(N. red.)*

[2] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 48. *(N. red.)*

Cu cât îi trata mai nepoliticos pe conducătorii conciliatori, cu atât mai puţin se îndoia Kerenski că, în momentul pericolului, aceștia vor veni la timp să-l salveze. Și, cu cât slăbeau mai mult, cu atât mai atent întreţineau conciliatorii în jurul lor o atmosferă de iluzii. Schimbând de pe culmile lor din Petrograd îmbărbătări reciproce cu organizaţiile de la vârf din provincie și de pe front, menșevicii și eserii creau o falsă opinie publică și, mascându-și neputinţa, nu-și induceau în eroare dușmanii, cât se înșelau pe ei înșiși.

Aparatul de stat, greoi și bun de nimic, o combinaţie de socialism de martie cu birocraţie ţaristă, era foarte potrivit pentru autoamăgire. Proaspătul socialist se temea să nu arate în faţa birocratului ca un om de stat imatur. Birocratul se temea să nu se arate prea puţin respectuos faţă de noile idei. Astfel s-a creat o împletitură de minciuni oficiale, în care generalii, procurorii, gazetarii, comisarii și aghiotanţii minţeau cu atât mai tare cu cât se aflau mai aproape de sursa puterii. Comandantul districtului militar Petrograd făcea rapoarte liniștitoare pentru că Kerenski avea mare nevoie de ele în faţa realităţii deloc liniștitoare.

Tradiţiile dualităţii puterii acţionau în aceeași direcţie. Ordinele de zi cu zi ale Statului-Major al districtului, contrasemnate de Comitetul Militar Revoluţionar, erau îndeplinite fără cârtire. Posturile de pază din oraș erau asigurate de unităţi ale garnizoanei în regim normal și, trebuie s-o spunem, era deja multă vreme de când regimentele nu mai făcuseră de pază cu aceeași râvnă ca acum. Nemulţumirea maselor? „Robii răsculaţi" sunt mereu nemulţumiţi. La încercările de rebeliune puteau lua parte numai scursorile populaţiei capitalei. Secţia de soldaţi era împotriva Statului-Major? Dar secţia pentru probleme militare a Comitetului Executiv Central era de partea lui Kerenski. Toată democraţia organizată, cu excepţia bolșevicilor, susţinea guvernul. În felul acesta, nimbul roz din martie se transformase într-un abur cenușiu, care ascundea contururile reale ale lucrurilor.

Guvernul a încercat să abordeze conflictul în chip mai serios abia după ce s-a produs ruptura dintre Smolnîi și Statul-Major: nu era niciun pericol direct, dar, de data asta, trebuia folosit prilejul pentru a o termina cu bolșevicii. Mai mult, aliaţii burghezi făceau presiuni asupra Palatului de Iarnă din toate puterile. În noaptea de 23 spre 24, guvernul, făcându-și curaj, a hotărât: să se înceapă urmărirea penală a Comitetului Militar Revoluţionar; să se închidă ziarele bolșevice care îndemnau la insurecţie; să fie chemate trupe fidele din împrejurimi și de pe front. Executarea propunerii de arestare a întregului Comitet Militar Revoluţionar, adoptate în principiu, a fost amânată: pentru o asemenea întreprindere trebuia asigurat mai întâi sprijinul Preparlamentului.

Zvonul despre hotărârile luate de guvern s-a răspândit numaidecât prin oraș. În clădirea Marelui Stat-Major, care se afla alături de Palatul de Iarnă, în noaptea de 23 spre 24 făceau de gardă soldaţii de la Regimentul Pavlovski, una

dintre cele mai fidele unităţi ale Comitetului Militar Revoluţionar. Discuţiile despre chemarea iuncherilor, despre ridicarea podurilor, despre arestări se purtau în prezenţa soldaţilor. Tot ceea ce aceştia apucau să audă şi să ţină minte se transmitea de îndată în raioane şi la Smolnîi. În centrul revoluţionar nu se ştia întotdeauna cum să se folosească informaţiile acestui sistem de spionaj ad-hoc. Dar el făcea totuşi o treabă necesară. Muncitorii şi soldaţii din tot oraşul aflau de intenţiile duşmanului şi-şi întăreau hotărârea de a-i ţine piept.

Dis-de-dimineaţă, puterea a început pregătirea ostilităţilor. Şcolile de iuncheri din capitală au primit ordinul să fie gata de luptă. Crucişătorului *Aurora*, care se afla pe Neva având un echipaj cu orientare bolşevică, i s-a cerut să iasă în larg şi să se unească cu flota operativă. Au fost chemate unităţi militare din împrejurimi: batalionul de şoc de la Ţarskoe, iuncherii de la Oranienbaum, artileria de la Pavlovsk. Statul-Major al frontului de nord a fost invitat să trimită de îndată trupe de încredere în capitală. Ca măsuri imediate de precauţie militară, s-a ordonat: să se întărească paza de la Palatul de Iarnă; să se ridice podurile de pe Neva; automobilele să fie verificate de iuncheri; să fie tăiate comunicaţiile telefonice de la Smolnîi. Ministrul justiţiei Maliantovici a dat dispoziţie să fie arestaţi bolşevicii eliberaţi pe cauţiune care se remarcaseră din nou prin activitate antiguvernamentală: lovitura era îndreptată în primul rând împotriva lui Troţki. Ironia sorţii se vedea foarte bine în faptul că Maliantovici, ca şi predecesorul său, Zarudnîi, fusese apărătorul lui Troţki la procesul acestuia din 1905: conducerea Sovietului din Petrograd fusese pusă sub acuzare şi atunci, iar caracterul acuzaţiilor formulate a fost în ambele cazuri acelaşi, atâta doar că, după ce deveniseră acuzatori, foştii apărători au adăugat un mic punct despre aurul german.

Statul-Major al districtului militar a început o activitate tipografică extrem de febrilă. Ordonanţele curgeau una după alta: nu e permisă nicio manifestaţie; vinovaţii vor fi traşi la răspundere cu severitate; unităţile garnizoanei n-au voie să părăsească cazărmile fără ordinul Statului-Major; „toţi comisarii Sovietului din Petrograd trebuie înlăturaţi"; să se facă o anchetă asupra ilegalităţii acţiunilor lor „pentru a fi trimişi în faţa tribunalului militar". În ordinele ameninţătoare nu se arăta totuşi cine şi cum va asigura îndeplinirea lor. Ameninţându-i că vor răspunde personal, comandantul le cerea proprietarilor de automobile să le pună la dispoziţia Statului-Major, „în scopul prevenirii capturării lor nedorite"; dar nimeni n-a mişcat un deget.

Comitetul Executiv Central nu făcea nici el economie la poveţe şi ameninţări. Iar pe urmele lui au păşit: Comitetul Executiv Ţărănesc, Duma Orăşenească, comitetele centrale ale menşevicilor şi eserilor. Toate aceste instituţii erau destul de bogate în resurse literare. În proclamaţiile ce umpluseră pereţii şi gardurile se vorbea invariabil despre o bandă de nebuni, despre pericolul unor lupte sângeroase şi despre o contrarevoluţie inevitabilă.

La ora cinci și jumătate dimineaţa, la tipografia bolșevicilor a venit un comisar guvernamental cu un detașament de iuncheri și, după ce a blocat intrările, a prezentat ordinul Statului-Major de închidere imediată a organului central și a ziarului *Soldat*. Cum? Statul-Major? Mai exista așa ceva? Aici nu erau acceptate ordine care nu erau sancţionate de Comitetul Militar Revoluţionar. Dar asta n-a ajutat: stereotipurile au fost sparte, încăperea a fost sigilată. Guvernul putea înregistra primul succes.

Un muncitor și o muncitoare de la tipografia bolșevică au dat fuga gâfâind la Smolnîi, găsindu-i acolo pe Podvoiski și pe Troţki: dacă Comitetul le va da o pază împotriva iuncherilor, muncitorii o să scoată ziarul. Forma primului răspuns la ofensiva guvernamentală fusese găsită. S-a emis un ordin către Regimentul Litovski de a trimite imediat o companie în apărarea presei muncitorești. Trimișii de la tipografie au insistat să fie puși în mișcare și soldaţii din Batalionul 6 de geniști: erau niște vecini apropiaţi și prieteni adevăraţi. Telefonograma a fost trimisă de îndată la cele două adrese. Militarii din Regimentul Litovski și geniștii au acţionat numaidecât. Sigiliile de la încăpere au fost rupte, matriţele au fost turnate din nou, munca era în toi. Cu o întârziere de câteva ore, ziarul interzis de guvern vedea lumina tiparului sub paza trupelor Comitetului vizat și el de arest. Era deja insurecţie. Așa se desfășura ea.

Între timp, cei de pe crucișătorul *Aurora* au întrebat Smolnîiul dacă să iasă în larg sau să rămână în apele Nevei. Aceiași marinari care, în august, apăraseră Palatul de Iarnă de Kornilov ardeau acum de nerăbdare să-i plătească poliţele lui Kerenski. Dispoziţia guvernamentală a fost anulată numaidecât de Comitet și echipajul a primit Ordinul nr. 1218: „Împotriva unui eventual atac al forţelor contrarevoluţionare asupra garnizoanei din Petrograd, crucișătorul *Aurora* să se doteze cu remorchere, nave și șalupe cu abur". Crucișătorul a îndeplinit cu entuziasm misiunea pe care abia o aștepta.

Aceste două acte de rezistenţă, sugerate de muncitori și marinari și realizate în deplină impunitate datorită simpatiei garnizoanei, au devenit evenimente politice de primă importanţă. Ultimele rămășiţe ale fetișismului puterii s-au făcut praf. „A devenit clar numaidecât – spune unul dintre participanţi – că treaba era deja terminată." Dacă nu terminată, ea se dovedea, în orice caz, mult mai simplă decât păruse în ajun.

Încercarea de închidere a ziarelor, dispoziţia de trimitere în judecată a Comitetului Militar Revoluţionar, ordinul de înlăturare a comisarilor, deconectarea telefoanelor de la Smolnîi – aceste înţepături de ac erau suficiente pentru a acuza guvernul de pregătirea unei lovituri de stat contrarevoluţionare. Deși o insurecţie poate învinge numai sub forma ofensivei, ea se desfășoară cu atât mai mult succes cu cât seamănă mai tare cu o defensivă. Bucăţica de ceară oficială de pe ușile redacţiei bolșevice nu însemna prea mult ca măsură militară. Dar ce minunat semnal de luptă! O telefonogramă trimisă în toate

raioanele și la toate unităţile din garnizoană făcea cunoscute cele întâmplate. „Dușmanii poporului au trecut azi noapte la ofensivă... Comitetul Militar Revoluţionar conduce rezistenţa împotriva atacului complotiștilor." Complotiștii erau organele puterii oficiale. Sub condeiul complotiștilor revoluţionari, definiţia aceasta suna neașteptat. Dar ea răspundea pe deplin situaţiei și sentimentelor maselor. Alungat din toate poziţiile, obligat să o ia pe calea unei defensive întârziate, incapabil să mobilizeze forţele necesare pentru asta, nici măcar să verifice dacă dispunea de ele, guvernul trecuse la acţiuni disparate, nechibzuite și necorelate, care, în ochii maselor, arătau în mod inevitabil ca niște atentate perfide. Telefonograma Comitetului preciza: „regimentele să fie aduse în stare de luptă și să se aștepte instrucţiunile ulterioare". Era vocea puterii. Comisarii Comitetului, care ar fi trebuit îndepărtaţi, continuau cu încă și mai multă siguranţă să-i îndepărteze pe aceia despre care ei credeau că trebuie îndepărtați.

Aurora, aflată pe Neva, nu însemna numai o minunată unitate de luptă în serviciul insurecţiei, ci și o staţie de radio numai bună de folosit. Un avantaj nepreţuit! Marinarul Kurkov își amintește: „Am primit de la Troţki ordinul să transmitem prin radio... că contrarevoluţia a trecut la atac". Și aici, formularea defensivă ascundea o chemare la insurecţie, trimisă de data asta către toată ţara. Garnizoanelor care apărau accesul spre Petrograd li se cerea prin radioul *Aurorei* să oprească eșaloanele contrarevoluţionare, iar, în cazul în care acestea nu vor ceda puterii de convingere, să folosească forţa. Toate organizaţiile revoluţionare aveau obligaţia „să rămână permanent în ședinţă, adunând toate informaţiile despre planurile și acţiunile complotiștilor". După cum se vede, nu lipseau proclamaţiile nici din partea Comitetului Militar Revoluţionar. Dar, la el, vorbele nu se deosebeau de fapte, ci le comentau.

Cu o oarecare întârziere s-a trecut la întărirea mai serioasă și a sediului Sovietului. Când părăsise clădirea la ora trei a nopţii de 24, John Reed observase mitraliere la ușile de la intrare și patrule puternice care păzeau porţile și intersecţiile din apropiere: gărzile fuseseră întărite încă din ajun cu o companie a Regimentului Litovski și cu o companie de mitraliori dotată cu douăzeci și patru de mitraliere. În timpul zilei, garda va crește întruna. „În raionul Smolnîi – scrie Șliapnikov – am observat niște imagini cunoscute, ce-mi aminteau de primele zile ale Revoluţiei din Februarie de lângă Palatul Tavriceski": aceeași mulţime de soldaţi, muncitori și arme de tot felul. Nenumărate stive de lemne de foc erau adunate în curte, putând servi foarte bine de adăpost în cazul unui tir. Camioane aduceau rezerve de alimente și muniţie. „Întregul Smolnîi – povestește Raskolnikov – a fost transformat într-o tabără de luptă. Afară, lângă colonade, erau tunuri aflate pe poziţii. Lângă ele erau mitraliere... Aproape pe fiecare scară erau aceleași mitraliere *Maxim*, care semănau cu niște tunuri de jucărie. Și pe toate coridoarele... pașii repezi,

zgomotoși, veseli ai soldaţilor și muncitorilor, ai marinarilor și agitatorilor." Suhanov, acuzându-i, nu fără temei, pe organizatorii insurecţiei de insuficientă coordonare militară, scrie: „Abia atunci, în ziua și în seara zilei de 24, au început să vină la Smolnîi detașamentele înarmate ale Gărzii Roșii și soldaţii pentru paza statului-major al insurecţiei... Spre seara zilei de 24, paza de la Smolnîi a început să mai arate cât de cât".

Problema asta nu era lipsită de importanţă. La Smolnîi, de unde Comitetul Executiv conciliator apucase să se mute pe furiș în clădirea Statului-Major guvernamental, erau concentrate acum vârfurile tuturor organizaţiilor revoluţionare conduse de bolșevici. Tot aici s-a ţinut în această zi ședinţa Comitetului Central al partidului, pentru a lua ultimele hotărâri înainte de marea lovitură. Au fost prezenţi unsprezece membri. Lenin nu apăruse încă din ascunzătoarea sa din raionul Vîborg. Lipsea și Zinoviev, care, după cum s-a exprimat Dzerjinski plin de temperament, „se ascunde și nu ia parte la munca de partid". În schimb, Kamenev, tovarășul de idei al lui Zinoviev, era foarte activ la statul-major al insurecţiei. Stalin era absent: de fapt, el nu va apărea la Smolnîi, petrecându-și timpul la redacţia organului central. Ca de obicei, ședinţa s-a desfășurat sub președinţia lui Sverdlov. Procesul-verbal oficial e sărac, dar marchează toate lucrurile importante. Pentru a-i caracteriza pe participanţii la insurecţie și felul în care aceștia și-au împărţit rolurile, el este de neînlocuit.

În cursul următoarelor douăzeci și patru de ore trebuia să se pună stăpânire definitiv pe Petrograd. Asta însemna ocuparea acelor instituţii politice și tehnice care erau încă în mâinile guvernului. Congresul Sovietelor trebuia să se întrunească sub o putere de stat care să le aparţină sovietelor. Măsurile practice ale atacului de noapte fuseseră elaborate sau erau în curs de elaborare de Comitetul Militar Revoluţionar și de Organizaţia din Armată a bolșevicilor. Comitetul Central trebuia să tragă ultima linie.

Mai întâi, s-a aprobat propunerea lui Kamenev: „Astăzi, fără o dispoziţie specială, niciun membru al Comitetului Central nu poate pleca de la Smolnîi". În plus, s-a hotărât să se întărească serviciul de gardă pe care-l făceau la Smolnîi membrii Comitetului de partid din Petrograd. Procesul-verbal spune mai departe: „Troţki propune să se pună la dispoziţia Comitetului Militar Revoluţionar doi membri ai Comitetului Central pentru a stabili legătura cu angajaţii de la poștă și telegraf și de la căile ferate; un al treilea membru pentru a supraveghea Guvernul Provizoriu". S-a hotărât: Dzerjinski să fie delegat la poștă și telegraf, Bubnov – la căile ferate. La început, probabil la iniţiativa lui Sverdlov, s-a propus ca supravegherea Guvernului Provizoriu să-i fie încredinţată lui Podvoiski. Procesul-verbal notează: „Obiecţii faţă de Podvoiski; sarcina i se încredinţează lui Sverdlov". Miliutin, care era considerat un economist, a fost însărcinat cu aprovizionarea. Tratativele cu eserii de

stânga i-au fost încredinţate lui Kamenev, care avea reputaţia de parlamentar priceput, deși cam îngăduitor – îngăduitor, firește, după criterii bolșevice. „Troţki propune – citim mai departe – să se organizeze un stat-major de rezervă în fortăreaţa «Petru și Pavel» și să fie trimis acolo în acest scop un membru al Comitetului Central." S-a hotărât: „supravegherea generală să le fie încredinţată lui Laşevici și Blagonravov; legătura permanentă cu fortăreaţa să fie păstrată de Sverdlov". De asemenea: „toţi membrii Comitetului Central să primească permise pentru fortăreaţă".

În ce privea partidul, toate iţele se aflau în mâinile lui Sverdlov, care cunoștea cadrele bolșevice ca nimeni altul. El asigura legătura dintre Smolnîi și aparatul de partid, furniza activiștii necesari Comitetului Militar Revoluţionar și era chemat acolo pentru discuţii în toate momentele critice. Întrucât Comitetul avea o componenţă mult prea mare, într-o anumită măsură fluidă, măsurile cele mai secrete erau înfăptuite prin intermediul conducătorilor Organizaţiei din Armată a bolșevicilor sau de Sverdlov personal, care a fost „secretarul general" neoficial, dar cu atât mai real al Revoluţiei din Octombrie.

Delegaţii bolșevici care veniseră la Congresul Sovietelor au fost preluați în primul rând de Sverdlov și n-au rămas nici măcar o oră fără ocupaţie. Pe 24, la Petrograd se găseau deja două-trei sute de provinciali, iar majoritatea lor au fost incluși într-un fel sau altul în mecanismul revoluţiei. La ora două după-amiaza, ei s-au adunat la Smolnîi la o ședinţă a fracţiunii pentru a-l asculta pe raportorul Comitetului Central al partidului. Printre ei, erau unii care ezitau, care ar fi preferat, asemeni lui Zinoviev și Kamenev, o politică de așteptare; erau și membri noi, pe care, de fapt, nu te puteai încă baza. Nici nu se punea problema să prezinţi planul insurecţiei în faţa fracţiunii: ceea ce se spune într-o ședinţă la care participă numeroase persoane, chiar dacă se desfășoară cu ușile închise, ajunge neapărat afară. Și nici nu se putea rupe învelișul defensiv al ofensivei fără riscul de a produce tulburare în conștiinţa anumitor părţi din garnizoană. Dar, în același timp, era necesar să se dea de înţeles că lupta hotărâtoare începuse și că congresul va trebui numai s-o desăvârșească.

Amintind de ultimele articole ale lui Lenin, Troţki a explicat că „complotul nu contravine principiilor marxismului" dacă raporturile obiective fac posibilă și inevitabilă insurecţia. „Bariera materială de pe calea spre putere trebuie depășită printr-o lovitură..." Totuși, până acum, politica Comitetului Militar Revoluţionar nu ieșise încă din cadrele apărării. Desigur, această apărare trebuia înţeleasă într-un sens destul de larg. Asigurarea apariţiei presei bolșevice cu ajutorul forţei armate sau rămânerea *Aurorei* pe Neva – „este asta apărare, tovarăși? Este apărare!" Avem mitraliere pe acoperișul de la Smolnîi în caz că guvernului i-ar trece prin minte să ne aresteze. „Și asta e apărare, tovarăși!" Dar ce se va întâmpla cu Guvernul Provizoriu? întreba unul dintre

biletele trimise vorbitorului. Dacă Kerenski va încerca să nu se supună Congresului Sovietelor, a răspuns raportorul, atunci împotrivirea guvernului va da naștere unei „probleme poliţieneşti, nu politice". În esenţă, aproape așa se vor petrece lucrurile.

În acel moment, Troţki a fost chemat pentru a da explicaţii unei delegaţii a Dumei Orășenești care tocmai sosise la Smolnîi. În capitală, ce-i drept, era încă liniște, dar circulau zvonuri neliniștitoare. Primarul orașului punea întrebări. Se pregătea Sovietul să facă o insurecţie? Și cum o să fie cu ordinea în oraș? Și ce se va întâmpla cu Duma, dacă nu recunoaște lovitura de stat? Oamenii aceștia respectabili voiau să știe prea multe. Problema puterii, spunea răspunsul, trebuie hotărâtă de Congresul Sovietelor. Dacă se va ajunge sau nu la luptă armată „nu depinde atât de soviete, cât de cei care, în ciuda voinţei unanime a poporului, păstrează puterea de stat în mâinile lor". Dacă congresul va refuza puterea, Sovietul din Petrograd se va supune. Dar guvernul însuși caută în mod evident un conflict. S-a dat ordinul arestării Comitetului Militar Revoluţionar. La asta, muncitorii și soldaţii pot răspunde numai printr-o rezistenţă implacabilă. Jafuri și acte de violenţă ale bandelor criminale? Ordinul dat în ziua respectivă de Comitet spune: „La prima încercare a unor elemente dubioase de a produce pe străzile Petrogradului tulburări, jafuri, încăierări cu cuţite sau arme de foc, infractorii vor fi șterși de pe faţa pământului". În ce privește Duma Orășenească, în caz de conflict se poate folosi metoda constituţională: dizolvare și noi alegeri. Delegaţia a plecat nemulţumită. Dar, la drept vorbind, la ce se aștepta?

Vizita oficială a Părinţilor Orașului în tabăra răzvrătiţilor era o demonstraţie mult prea sinceră de neputinţă din partea conducătorilor. „Nu uitaţi, tovarăși – spunea Troţki reîntors la fracţiunea bolșevicilor –, că acum câteva săptămâni, când am obţinut majoritatea, eram numai o firmă – fără tipografie, fără casierie, fără departamente –, iar acum o delegaţie a Dumei Orășenești a venit la Comitetul Militar Revoluţionar declarat în stare de arest «să se intereseze de soarta orașului și a statului»."

Fortăreaţa „Petru și Pavel", cucerită politic abia în ajun, se consolida acum. Echipa de mitraliori, care era unitatea cea mai revoluţionară, a fost adusă în stare de luptă. S-a trecut la curăţirea cu seriozitate a mitralierelor Colt: erau optzeci de bucăţi. Mitralierele au fost instalate pe zidul fortăreţei pentru controlul cheiului și al podului Troiţki. La porţi, santinelele au fost întărite. Au fost trimise patrule în raioanele învecinate. Dar, în febra orelor dimineţii, s-a descoperit că situaţia din interiorul fortăreţei înseși nu putea fi socotită pe de-a-ntregul sigură. Motivul era batalionul de bicicliști. Ca și cavaleriștii, care erau recrutaţi din rândurile ţăranilor înstăriţi și avuţi, bicicliștii, ce proveneau din păturile de mijloc ale orașelor, formau unităţile cele mai conservatoare din armată. O temă pentru psihologii idealiști: e de ajuns

ca un om să se vadă, spre deosebire de alţii, călare pe două roţi cu transmisie, cel puţin într-o ţară săracă precum Rusia, ca orgoliul lui să înceapă să se umfle asemeni cauciucurilor sale. În America, pentru un asemenea efect e nevoie deja de un automobil.

Chemat să înăbușe mișcarea din iulie, batalionul ocupase în acel moment cu mare zel Palatul Kșesinskaia, iar apoi, în calitate de unitate de mare încredere, fusese instalat la Petropavlovka. Așa cum s-a aflat imediat după aceea, la mitingul din ajun, organizat spre a hotărî soarta fortăreţei, bicicliștii nu luaseră parte: în rândul lor, disciplina se păstrase așa de bine, că ofiţerii reușiseră să-i împiedice pe soldaţi să iasă în curtea fortăreţei. Bazându-se pe bicicliști, comandantul fortăreţei a început să ridice capul, să vorbească tot mai des la telefon cu Statul-Major al lui Kerenski, pregătindu-se chiar să-l aresteze pe comisarul bolșevic. Această stare de nesiguranţă nu putea fi tolerată nici măcar o clipă! În urma unui ordin primit de la Smolnîi, Blagonravov a luat-o înaintea adversarului: comandantul a fost plasat în arest la domiciliu, iar aparatele telefonice au fost luate din toate apartamentele ofiţerilor. Statul-Major guvernamental a întrebat pe un ton alarmat de ce amuţise comandantul și ce se întâmpla în general în fortăreaţă. Blagonravov a raportat respectuos la telefon că, de-acum înainte, fortăreaţa îndeplinea numai ordinele Comitetului Militar Revoluţionar, cu care guvernul trebuia pe viitor să ţină legătura.

Toate efectivele din garnizoana fortăreţei au primit arestarea comandantului cu mare satisfacţie. Dar bicicliștii aveau o atitudine evazivă. Ce se ascundea sub tăcerea lor posacă: o dușmănie ascunsă sau ultimele ezitări? „Am hotărât să ţinem un miting special pentru bicicliști – scrie Blagonravov – și să-i invităm la el pe cei mai buni agitatori ai noștri și, în primul rând, pe Troţki, care se bucura de o mare autoritate și influenţă în masa de soldaţi.” Pe la ora patru după-amiaza, tot batalionul s-a adunat în sala Circului Modern din apropiere. În calitate de apărător al guvernului a vorbit ofiţerul de stat-major Poradelov, care era socotit un eser. Protestele lui au fost atât de precaute, încât au părut echivoce. Cu atât mai copleșitor a fost atacul reprezentanţilor Comitetului. Această bătălie oratorică suplimentară pentru cucerirea fortăreţei „Petru și Pavel” s-a încheiat așa cum era de prevăzut: cu numai 30 de voturi împotrivă, batalionul a aprobat rezoluţia lui Troţki. Încă una dintre posibilele ciocniri armate fusese rezolvată înainte de luptă și fără sânge. Așa a fost insurecţia din octombrie. Acesta a fost stilul ei.

De-acum, te puteai baza pe fortăreaţă cu mare încredere. Armele din arsenal au fost scoase fără nicio problemă. La Smolnîi, în camera comitetelor de fabrică și de uzină, delegaţii întreprinderilor stăteau la coadă pentru a primi ordine de livrare de arme. Capitala văzuse destule cozi în anii războiului: acum era pentru prima oară că se stătea la coadă la puști. La arsenal au venit camioane din toate raioanele. „Fortăreaţa «Petru și Pavel» nu mai

putea fi recunoscută – scrie muncitorul Skorinko. Liniștea ei așa de renumită era tulburată de gâfâitul automobilelor, de scârţâitul căruţelor, de strigăte. Era înghesuială mai ales lângă depozite... Tot aici, alături de noi, erau aduși primii prizonieri – ofiţeri și iuncheri." În acea zi a primit puști și Regimentul 180 de infanterie, care fusese dezarmat pentru participarea lui activă la revolta din iulie.

Mitingul de la Circul Modern a avut și un alt rezultat: bicicliștii, care, din iulie, se ocupau de paza Palatului de Iarnă, au renunţat din proprie iniţiativă la serviciu, declarând că nu mai erau de acord să apere guvernul. Era o lovitură serioasă. Bicicliștii au trebuit înlocuiţi cu iuncheri. Susţinerea militară a guvernului se reducea tot mai mult la școlile de ofiţeri, ceea ce nu doar o slăbea la maximum, dar îi și dezvăluia componenţa socială.

Muncitorii de la șantierul naval Putilov, și nu numai ei, le-au cerut celor de la Smolnîi să treacă la dezarmarea cât mai rapidă a iuncherilor. Dacă o asemenea măsură, pregătită corespunzător, în cooperare cu echipele necombatante din școlile militare, ar fi fost luată în noaptea de 24 spre 25, cucerirea Palatului de Iarnă n-ar fi întâmpinat nicio greutate. Dacă iuncherii ar fi fost dezarmaţi măcar în noaptea de 26, după cucerirea Palatului de Iarnă, încercarea de contrainsurecţie din 29 octombrie n-ar mai fi avut loc. Dar conducătorii arătau încă în multe privinţe „mărinimie" sau, de fapt, un exces de încredere optimistă și nu ascultau întotdeauna cu destulă atenție vocea trează a celor de jos: absenţa lui Lenin s-a văzut și aici. Consecinţele neglijenţei comise vor trebui corectate de mase, cu victime inutile de ambele părţi. Într-o luptă serioasă nu există cruzime mai mare decât „mărinimia" nepotrivită.

La ședinţa din timpul zilei a Preparlamentului, Kerenski și-a cântat cântecul de lebădă. În ultima vreme, populaţia Rusiei, mai ales cea din capitală, se afla în stare de alertă: „ziarele bolșevicilor publică zilnic chemări la insurecţie". Oratorul a citat articolele unui criminal de stat dat în urmărire, Vladimir Ulianov-Lenin. Citatele erau clare și arătau în mod incontestabil că persoana sus-pomenită instiga la revoltă. Și când? Într-un moment când guvernul discuta chestiunea transferului pământului în mâinile comitetelor ţărănești și măsurile de luat pentru încheierea războiului. Autorităţile nu se grăbiseră până acum cu zdrobirea complotiștilor, pentru a le da chiar lor posibilitatea să-și îndrepte greșeala. „Uite, tocmai asta nu-i bine", s-a strigat din sectorul condus de Miliukov. Dar Kerenski nu s-a pierdut: „De fapt, eu prefer ca puterea să acţioneze mai încet, dar mai sigur, iar, la momentul necesar, mai ferm". Asemenea cuvinte sunau ciudat în gura lui! În orice caz, „acum, toate termenele au trecut", bolșevicii nu numai că nu s-au căit, dar au și chemat două companii, împărţind arme și cartușe după bunul-plac. De data asta, guvernul avea de gând să pună capăt nelegiuirilor gloatei. „Vorbesc în deplină cunoștinţă de cauză: ale gloatei." Dreapta a întâmpinat cu aplauze

furtunoase jignirea poporului. El, Kerenski, ordonase deja să se facă arestările necesare. „Trebuie remarcate mai cu seamă discursurile președintelui Sovietului din Petrograd, Bronștein-Troţki." Să se știe: guvernul avea forţe mai mult decât suficiente, iar de pe front se cereau în permanenţă măsuri ferme împotriva bolșevicilor. În acel moment, Konovalov i-a transmis oratorului o telefonogramă a Comitetului Militar Revoluţionar trimisă unităţilor militare din garnizoană: „regimentele să fie aduse în stare de luptă și să se aștepte instrucțiunile ulterioare". Kerenski a conchis solemn. „În limbajul legii și al puterii judecătorești, asta se numește stare de insurecţie." Miliukov comentează: „Kerenski a rostit cuvintele acestea pe tonul mulţumit al unui avocat care a reușit în sfârșit să-și prindă adversarul". Grupurile și partidele care îndrăzniseră să ridice mâna asupra statului „trebuiau lichidate de îndată, cu fermitate și pentru totdeauna". Toată sala, în afara sectorului de stânga, a aplaudat demonstrativ. Discursul s-a încheiat cu o cerere: chiar astăzi, în această ședinţă, să se spună dacă guvernul „își poate îndeplini datoria bazându-se pe sprijinul acestei înalte adunări".

Fără să mai aștepte votul, Kerenski s-a întors la Statul-Major, convins, după propriile cuvinte, că nu va trece nici măcar o oră și va primi rezoluţia de care avea nevoie, nu se știe prea bine pentru ce. Totuși, lucrurile au ieșit altfel. Între orele două și șase seara, la Palatul Mariinski s-au ţinut diverse conferinţe ale fracţiunilor și între fracţiuni pentru a elabora o formulă de tranziţie: participanţii păreau să nu-și dea seama că era vorba despre propria lor tranziţie în nefiinţă. Niciuna dintre grupările conciliatoare nu se putea hotărî să se identifice cu guvernul. Dan spunea: „Noi, menșevicii, suntem gata să apărăm Guvernul Provizoriu până la ultima picătură de sânge; dar el trebuie să-i dea posibilitatea democraţiei de a se uni în jurul lui". Spre seară, fracţiunile de stânga, extenuate de căutarea unei soluţii, s-au unit în jurul unei formule împrumutate de Dan de la Martov, care nu atribuia responsabilitatea insurecţiei numai bolșevicilor, ci și guvernului, cerea transferul imediat al pământului către comitetele agrare, solicita o intervenţie pe lângă aliaţi pentru începerea tratativelor de pace ș.a.m.d. Astfel, apostolii moderaţiei încercau, în ultima clipă, să imite niște lozinci pe care până în ajun le etichetaseră drept demagogie și aventurism. În afară de cooperatori, numai cadeţii și cazacii, două grupări care se pregăteau să-l dea jos pe Kerenski cu prima ocazie, i-au promis guvernului sprijin necondiţionat. Dar ei erau în minoritate. Sprijinul Preparlamentului i-ar fi putut aduce prea puţine guvernului. Însă Miliukov are dreptate: refuzul sprijinului a lipsit guvernul și de ultimele resturi de autoritate. Oare nu guvernul însuși stabilise cu câteva săptămâni înainte componenţa Preparlamentului?

În timp ce la Palatul Mariinski se căuta o formulă salvatoare, Sovietul din Petrograd se aduna la Smolnîi pentru a se informa asupra evenimentelor.

Raportorul a socotit necesar să amintească și aici că Comitetul Militar Revoluţionar se formase „nu ca un organ de insurecţie, ci pe tărâmul autoapărării revoluţiei". Comitetul nu-i permisese lui Kerenski să evacueze trupele revoluţionare din Petrograd și luase sub protecţia sa presa muncitorească. „Este asta insurecţie?" *Aurora* se afla acum tot acolo unde se aflase și noaptea trecută. „Este asta insurecţie?" „Avem un semiguvern, în care poporul nu crede și care nu crede el însuși în sine, căci este mort pe dinăuntru. Jumătatea asta de guvern așteaptă mătura istoriei să cureţe locul pentru un adevărat guvern al poporului revoluţionar." Mâine se va deschide Congresul Sovietelor. Obligaţia garnizoanei și a muncitorilor este să pună la dispoziţia congresului toate forţele de care dispun. „Totuși, dacă guvernul va încerca să se folosească de cele 24 sau 48 de ore pe care le mai are la dispoziţie pentru a băga cuţitul în spatele revoluţiei, declarăm încă o dată: avangarda revoluţiei va răspunde la lovitură cu lovitură și la fier cu oţel." Amenințarea asta deschisă era în același timp o acoperire politică pentru lovitura ce urma să fie dată seara. În încheiere, Troţki a anunţat că, după discursul din ziua aceea al lui Kerenski și zarva de șoareci a fracţiunilor conciliatoare, fracţiunea eserilor de stânga din Preparlament trimisese la Smolnîi o delegaţie, arătându-se gata să intre în Comitetul Militar Revoluţionar. În această schimbare a eserilor de stânga, Sovietul saluta cu bucurie reflectarea unor procese mai profunde: amploarea tot mai mare pe care o luase războiul ţărănesc și progresul plin de succes al revoltei de la Petrograd.

Comentând raportul președintelui Sovietului din Petrograd, Miliukov scrie: „Probabil acesta a fost planul iniţial al lui Troţki: după ce se va fi pregătit de luptă, să pună guvernul faţă în faţă cu «voinţa unanimă a poporului» exprimată la Congresul Sovietelor și să dea în felul acesta noii puteri aparenţa legitimităţii. Dar guvernul s-a dovedit mai slab decât se așteptase. Și puterea i-a căzut în mâini înainte ca congresul să se reunească și să se exprime". Ce-i adevărat în aceste cuvinte este că slăbiciunea guvernului a depășit toate așteptările. Dar planul a fost, chiar de la început, ca puterea să fie cucerită înainte de deschiderea congresului. De altfel, Miliukov recunoaște și el asta în alt context. „Intenţiile reale ale conducătorilor insurecţiei – scrie el – mergeau mult mai departe decât aceste declaraţii oficiale ale lui Troţki... Congresul Sovietelor trebuia să fie pus în faţa unui fapt împlinit."

Din punct de vedere strict militar, planul inițial urmărea să asigure unirea marinarilor din Flota Balticii cu muncitorii înarmați din Vîborg: marinarii trebuiau să vină pe calea ferată și să coboare la gara Finliandski, care se afla în raionul Vîborg. De la această bază de atac, alipindu-și pe parcurs detașamentele Gărzii Roșii și unităţi ale garnizoanei, insurecţia trebuia să se întindă în alte raioane și, după ce va fi pus stăpânire pe poduri, să pătrundă în centru pentru a da lovitura finală. Planul acesta, care era rezultul firesc al condiţiilor

existente, fiind alcătuit, după câte se pare, de Antonov, pornea de la premisa că adversarul putea opune încă o rezistenţă considerabilă. Or, tocmai această premisă a căzut în curând: nu era nevoie să se plece de la o bază restrânsă de atac; guvernul se dovedea ușor de atacat peste tot unde răsculaţii se hotărau să-i dea lovitura. Planul strategic s-a modificat și în privinţa datei, iar asta în ambele direcţii: insurecţia a început mai devreme și s-a încheiat mai târziu decât se stabilise. Loviturile de dimineaţă ale guvernului provocaseră, ca reacţie de apărare, o rezistenţă imediată din partea Comitetului Militar Revoluţionar. Neputinţa autorităţilor, constatată cu această ocazie, a împins în cursul zilei Smolnîiul la acţiuni ofensive, care păstrau, ce-i drept, un caracter neclar, pe jumătate mascat, pregătitor. Ca și mai înainte, lovitura principală urma să se dea noaptea: în acest sens, planul a rămas în picioare. Totuși, el a fost încălcat în timpul execuţiei, numai că în sens invers. Se stabilise ocuparea în timpul nopţii a tuturor punctelor principale de comandă și mai ales a Palatului de Iarnă, unde se adăpostea puterea centrală. Dar calcularea timpului într-o insurecţie e și mai grea decât într-un război. Conducătorii au întârziat mai multe ore cu concentrarea forţelor, iar operaţiunile împotriva Palatului de Iarnă, care n-au apucat nici măcar să înceapă noaptea, au alcătuit un capitol separat al revoluţiei, care s-a încheiat abia în noaptea de 26, adică cu o întârziere de douăzeci și patru de ore. Nici măcar victoriile cele mai strălucite nu se pot obţine fără câteva rateuri serioase!

După discursul lui Kerenski din Preparlament, puterea a încercat să-și extindă ofensiva. Unităţi de iuncheri au ocupat gările. La colţurile marilor străzi s-au pus pichete cărora li s-a ordonat să rechiziţioneze automobilele particulare care nu fuseseră predate Statului-Major. Pe la ora trei după-amiaza, podurile au fost ridicate, în afară de Dvorţovîi, care a rămas deschis circulaţiei sub protecţia întărită a iuncherilor. Măsura aceasta, care fusese luată de monarhie în toate momentele neliniștitoare, ultima dată în Zilele din Februarie, era dictată de teama faţă de raioanele muncitorești. În ochii populaţiei, ridicarea podurilor însemna că insurecţia a început. Numaidecât, statele-majore din raioanele interesate au răspuns în felul lor la actul militar al guvernului, trimiţând la poduri detașamente înarmate. Smolnîiul nu mai trebuia decât să dezvolte această iniţiativă. Lupta pentru poduri avea caracterul unui test de forţă pentru ambele părţi. Grupuri de muncitori înarmaţi și de soldaţi au tăbărât asupra iuncherilor și a cazacilor, când încercând să-i convingă, când amenințându-i. În cele din urmă, gărzile au cedat, neîncumetându-se să treacă la o confruntare directă. Unele poduri au fost ridicate și coborâte de mai multe ori.

Aurora a primit un ordin direct de la Comitetul Militar Revoluţionar: „Restabiliţi cu toate mijloacele de care dispuneţi circulaţia pe podul Nikolaevski". Comandantul crucișătorului a încercat să se eschiveze de la îndeplinirea or-

dinului, dar, după arestarea simbolică a lui și a tuturor ofițerilor, a pus cu supunere nava în mișcare. Pe ambele cheiuri mergeau șiruri de marinari. Până să arunce *Aurora* ancora în fața podului, povestește Kurkov, iuncherii și-au și luat tălpășița. Marinarii au coborât singuri podul și au pus pază. Numai podul Dvorțovîi a mai rămas încă vreo câteva ore în mâinile santinelelor guvernamentale.

În ciuda eșecului evident al primelor lor încercări, diverse organe ale puterii au căutat să dea lovituri în continuare. Un detașament de milițieni s-a prezentat seara într-o mare tipografie particulară pentru a opri apariția ziarului Sovietului din Petrograd *Rabocii i soldat*. Cu douăsprezece ore înainte, într-o situație asemănătoare, muncitorii de la tipografia bolșevică dăduseră fuga după ajutor la Smolnîi. Acum nu mai era nevoie de asta. Tipografii împreună cu doi marinari care se găseau acolo din întâmplare au recuperat numaidecât automobilul plin de ziare; lor li s-a alăturat o parte a milițienilor; inspectorul de miliție a fugit. Ziarul recuperat a ajuns la timp la Smolnîi. Comitetul Militar Revoluționar a trimis pentru paza publicației două plutoane din Regimentul Preobrajenski. Speriată, administrația a transmis imediat conducerea tipografiei unui consiliu format din conducătorii muncitorilor.

Puterea judecătorească nu s-a gândit nicio clipă să intre în Smolnîi pentru a face arestări: era mult prea clar că acesta ar fi fost semnalul pentru declanșarea războiului civil, cu înfrângerea garantată a guvernului. În schimb, într-o convulsie administrativă, s-a făcut încercarea de a-l aresta pe Lenin în raionul Vîborg, unde puterea evitase să pună piciorul chiar și în zile mai bune. Seara târziu, un colonel cu zece iuncheri a pătruns din greșeală într-un club muncitoresc în locul redacției bolșevice, care se afla în aceeași clădire: războinicii ăștia presupuneau, nu se știe de ce, că Lenin îi așteaptă la redacție. Din club i s-a dat de îndată de știre statului-major al Gărzii Roșii. În vreme ce colonelul rătăcea pe la diverse etaje, nimerind chiar și la menșevici, luptătorii din Garda Roșie au apucat să ajungă și să-l aresteze împreună cu iuncherii săi, ducându-l la statul-major din raionul Vîborg, iar de acolo la fortăreața „Petru și Pavel". În felul acesta, campania împotriva bolșevicilor, așa de zgomotos anunțată, a întâmpinat la fiecare pas greutăți de netrecut, s-a transformat în niște atacuri dezordonate și în mici anecdote, s-a istovit și n-a dus la nimic.

Între timp, Comitetul Militar Revoluționar lucra întruna. Comisarii făceau de serviciu la unitățile militare. Populația era informată prin proclamații speciale unde să se adreseze în caz de atentate contrarevoluționare și pogromuri: „veți primi ajutor imediat". A fost suficientă vizita impresionantă a comisarului Regimentului Keksgolmski la Centrala telefonică, pentru ca telefoanele de la Smolnîi să fie conectate din nou. Legătura prin cablu, cea mai rapidă dintre toate, dădea operațiilor aflate în desfășurare siguranță și un caracter planificat.

Continuând să-și introducă comisarii în instituţiile care nu erau încă sub controlul său, Comitetul Militar Revoluţionar își lărgea și consolida poziţiile iniţiale în vederea apropiatei ofensive. În timpul zilei, Dzerjinski i-a înmânat lui Pestkovski, un vechi revoluţionar, o bucată de hârtie ce reprezenta mandatul în funcţia de comisar al Centralei telegrafice. – Cum să ocup Telegraful? a întrebat nu fără uimire noul comisar. Acolo face de pază Regimentul Keksgolmski, care e de partea noastră! Pestkovski n-a avut nevoie să dea explicaţii amănunţite. Doi soldaţi din regiment, stând cu puști în mână lângă un comutator, au fost de ajuns pentru a se ajunge la un compromis provizoriu cu funcţionarii ostili de la telegraf, printre care nu se afla niciun bolșevic.

La ora nouă seara, un alt comisar al Comitetului Militar Revoluţionar, Stark, cu un mic detașament de marinari conduși de fostul emigrant Savin, și el tot marinar, a ocupat agenţia telegrafică guvernamentală, hotărând astfel nu numai soarta instituţiei, ci, într-o anumită măsură, și soarta sa: Stark va deveni primul director sovietic al agenţiei, înainte de a deveni ambasador sovietic în Afganistan.

Erau oare aceste două operaţiuni modeste niște atacuri insurecţionale sau numai niște episoade ale dualităţii puterii, care trecuse, e adevărat, de pe șinele conciliatoare pe cele bolșevice? Întrebarea putea părea, nu fără temei, cazuistică. Dar, pentru camuflarea insurecţiei, ea își păstra totuși importanţa. Oricum, chiar și pătrunderea în clădirea agenţiei a marinarilor înarmaţi avea încă un caracter ambiguu: din punct de vedere formal, nu era vorba de cucerirea instituţiei, ci de instituirea unei cenzuri a telegramelor. Astfel, până în noaptea de 24, cordonul ombilical al „legalităţii" n-a fost tăiat definitiv, mișcarea continuând să se ascundă în spatele rămășiţelor tradiţiei dualităţii puterii.

În timpul elaborării planurilor de insurecţie, Smolnîiul își pusese mari speranţe în marinarii din Flota Balticii, ca detașament de luptă ce îmbina fermitatea proletară cu o serioasă instrucţie militară. Sosirea marinarilor la Petrograd fusese prevăzută pentru Congresul Sovietelor. A-i chema pe marinari mai repede ar fi însemnat să o iei în chip deschis pe calea insurecţiei. Astfel s-a ivit o problemă care va da naștere unei întârzieri.

În ziua de 24, doi delegaţi ai Sovietului din Kronstadt au venit la Smolnîi pentru apropiatul congres: bolșevicul Flerovski și anarhistul Iarciuk, care se considera bolșevic. Într-una dintre camerele de la Smolnîi, ei au dat peste Ciudnovski, care tocmai se întorsese de pe front și, vorbind despre starea de spirit a soldaţilor, se arăta împotriva unei insurecţii în perioada apropiată. „În toiul discuţiei – povestește Flerovski –, în cameră a intrat Troţki... După ce m-a chemat deoparte, m-a invitat să mă întorc de îndată la Kronstadt: «Evenimentele se coc atât de repede, încât fiecare trebuie să fie la postul său»... În acest ordin scurt am simţit foarte viu disciplina insurecţiei ce se apropia." Disputa s-a oprit. Ciudnovski, impresionabil și cu suflet mare, și-a lăsat la o

parte îndoielile, pentru a lua parte la elaborarea planurilor militare. Flerovski și Iarciuk vor fi ajunși din urmă de o telefonogramă: „Forţele armate din Kronstadt să pornească în zori în apărarea Congresului Sovietelor".

Prin intermediul lui Sverdlov, Comitetul Militar Revoluţionar îi trimisese noaptea o telegramă la Helsingfors lui Smilga, președintele Comitetului Regional al Sovietelor. „Trimite statutul." Asta însemna: trimite imediat 1.500 de marinari atent selecţionaţi din Flota Balticii, înarmaţi până-n dinţi. Deși marinarii urmau să ajungă numai a doua zi, nu era niciun motiv să se amâne acţiunile de luptă – existau destule forţe interne – și nici n-ar mai fi fost posibil – operaţiunile începuseră deja. Dacă de pe front ar fi venit întăriri în ajutorul guvernului, atunci marinarii ar fi sosit îndeajuns de devreme pentru a le lovi în flanc sau din spate.

Elaborarea tactică a schemei de cucerire a capitalei fusese realizată în principal de Organizaţia din Armată a bolșevicilor. Ofiţerii de la Statul-Major General ar fi găsit multe greșeli în planurile făcute de niște profani. Dar ofiţerii de la academia militară nu iau parte, de obicei, la pregătirea unei insurecţii proletare. În orice caz, lucrurile indispensabile fuseseră prevăzute. Orașul fusese împărţit în sectoare de luptă, subordonate celor mai apropiate state-majore. În punctele cele mai importante fuseseră concentrate unităţi ale Gărzii Roșii, legate de unităţi armate învecinate, unde stăteau de veghe companii gata pregătite. Obiectivele fiecărei operaţiuni particulare și forţele de care era nevoie fuseseră indicate de dinainte. Toţi participanţii la insurecţie, de sus până jos – în asta a stat puterea ei, dar, uneori, acesta a fost și punctul ei vulnerabil –, erau plini de încredere că victoria va fi obţinută fără victime.

Principalele operaţiuni au început la ora două noaptea. Mici grupe de militari, adesea cu un nucleu de muncitori înarmaţi sau de marinari aflaţi sub conducerea unor comisari, au ocupat în același timp sau pe rând gările, staţia de electrificare, depozitele militare și de alimente, reţeaua de apă, podul Dvorţovîi, Centrala telefonică, Banca de Stat, marile tipografii și au întărit garda de la Telegraf și Poștă. Peste tot a fost pusă pază de încredere.

Rapoartele despre această noapte de octombrie sunt sărace și incolore: ele seamănă cu niște procese-verbale poliţienești. Toţi participanţii erau cuprinși de o febră nervoasă. Nimeni n-a avut timp să observe și să noteze. Informaţiile care curgeau la statul-major n-au fost trecute pe hârtie sau au fost notate neglijent, însemnările s-au pierdut. Amintirile ulterioare sunt seci și nu de fiecare dată precise, pentru că provin în mare parte de la martori întâmplători. Muncitorii, marinarii și soldaţii care au fost într-adevăr inspiratorii și conducătorii operaţiilor vor ajunge în curând în fruntea primelor detașamente ale Armatei Roșii și, în marea lor majoritate, își vor da viaţa în diversele teatre de operaţii ale războiului civil. Pentru a stabili caracterul și ordinea anumitor episoade, cercetătorul se lovește de o mare confuzie, care este sporită de informaţiile din

ziare. Uneori, pare că cucerirea Petrogradului în toamna lui 1917 a fost mai ușor de făcut decât reconstituirea acestei cuceriri cincisprezece ani mai târziu!

Prima companie a batalionului de geniști, care era cea mai puternică și mai revoluţionară, a primit sarcina de a ocupa gara Nikolaevski, aflată în apropiere. În numai un sfert de oră, gara era păzită de santinele puternice fără să se fi tras un singur foc: detașamentul guvernamental se risipise pur și simplu în întuneric. Noaptea rece și pătrunzătoare era plină de zgomote suspecte și de mișcări misterioase. Învingându-și neliniștea puternică din piept, soldaţii opreau cu conștiinciozitate trecătorii și vehiculele, verificându-le cu grijă documentele. Ei nu știau mereu cum să procedeze, ezitau și, cel mai adesea, lăsau oamenii să plece. Dar încrederea creștea cu fiecare oră. Spre șase dimineaţa, geniștii au oprit două camioane cu iuncheri, circa șaizeci de oameni, i-au dezarmat și i-au trimis la Smolnîi.

Aceluiași batalion i s-a ordonat să trimită cincizeci de oameni pentru a face de pază la depozitul de alimente și douăzeci și unu pentru paza Centralei electrice. Soseau ordine de peste tot, de la Smolnîi, de la raion. Nimeni nu protesta și nu cârtea. Din raportul unui comisar rezultă că ordinele erau îndeplinite „imediat și cu exactitate". Deplasările soldaţilor capătaseră o precizie nemaivăzută de mult. Oricât de șubredă ar fi fost garnizoana descompusă, bună de dat la gunoi, în noaptea aceea, vechea disciplină militară se trezise din nou în ea și, pentru ultima oară, soldaţii își încordau fiecare mușchi în slujba noului scop.

Comisarul Uralov a primit două ordine: primul – de ocupare a tipografiei ziarului reacţionar *Russkaia Volia*, întemeiat de Protopopov cu puţin timp înainte de a deveni ultimul ministru de interne al lui Nicolae al II-lea; al doilea – de a obține un grup de soldaţi de la Regimentul de Gardă Semionovski, pe care, conform tradiţiei, guvernul îl considera încă de-al său. Soldaţii Regimentului Semionovski erau necesari pentru ocuparea tipografiei; tipografia – pentru scoaterea unui ziar bolșevic de mare format și într-un tiraj mare. Soldaţii se culcaseră deja. Comisarul le-a prezentat pe scurt scopul misiunii sale: „Nici n-am apucat să închei, că din toate părţile s-au auzit strigăte de «Ura!» Soldaţii au sărit de la locurile lor și m-au înconjurat într-un cerc strâns". Un camion plin cu soldaţi din Regimentul Semionovski a ajuns la tipografie. În sala mașinilor rotative s-a adunat repede schimbul de noapte al muncitorilor. Comisarul a explicat de ce venise. „Și aici, ca și la cazarmă, muncitorii au răspuns cu strigăte de «Ura!» și de «Trăiască sovietele!»" Misiune îndeplinită. Cam așa s-a făcut și ocuparea altor instituţii. N-a fost nevoie de folosirea forţei, căci n-a existat nicio împotrivire. Masele răsculate își făceau loc cu coatele și-i dădeau la o parte pe domnii din ajun.

Noaptea, prin firul direct al armatei, comandantul districtului militar raporta la Marele Stat-Major și la Statul-Major al frontului de nord: „Situaţia

din Petrograd e îngrozitoare. Nu există manifestaţii ori tulburări de stradă. Dar are loc o ocupare planificată a instituţiilor, gărilor, se fac arestări... Iuncherii predau posturile păzite fără nicio împotrivire... Nu există nicio garanţie că nu se va încerca cucerirea Guvernului Provizoriu". Polkovnikov avea dreptate: într-adevăr, nu exista nicio garanţie.

În cercurile militare s-a zvonit că agenţii Comitetului Militar Revoluţionar furaseră din biroul comandantului Petrogradului parolele santinelelor din garnizoană. N-ar fi fost deloc imposibil: insurecţia avea destui prieteni în rândul personalului inferior de la toate instituţiile. Totuși, povestea cu furtul parolelor a fost probabil inventată, pentru a explica ușurinţa cu adevărat supărătoare cu care gărzile bolșevice au ocupat orașul.

În timpul nopţii, în garnizoană s-a primit un ordin de la Smolnîi: ofiţerii care nu recunoșteau autoritatea Comitetului Militar Revoluţionar trebuiau arestaţi. Comandanţii multor regimente apucaseră deja să se dea la fund, pentru a petrece aceste zile tulburi la adăpost. În alte unităţi, ofiţerii au fost îndepărtaţi sau arestaţi. Peste tot s-au format comitete proprii sau state-majore revoluţionare, care acţionau mână în mână cu comisarii. Era evident că această conducere improvizată nu putea fi la înălţime. Dar măcar era sigură. Iar problema se hotăra în primul rând la nivel politic.

Totuși, cu toată lipsa lor de experienţă, statele-majore ale anumitor unităţi erau pline de iniţiativă. Comitetul Regimentului Pavlovski a trimis iscoade de la Statul-Major al districtului pentru a afla ce se întâmpla acolo. Batalionul chimic de rezervă îi urmărea cu atenţie pe vecinii lui neliniștiţi: iuncherii de la școlile Pavlovski și Vladimirovski și elevii Corpului de Cadeţi. Membrii Batalionului chimic îi dezarmau adesea pe stradă pe iuncheri, intimidându-i. Luând legătura cu detașamentul de soldaţi de la școala Pavlovski, Statul-Major al Batalionului chimic a obţinut ca cheile de la depozitul de arme să fie păstrate de soldaţi.

Numărul forţelor care au luat parte în chip direct la cucerirea nocturnă a capitalei e greu de stabilit: nu numai pentru că nimeni nu le-a numărat și nu le-a ţinut socoteala, ci și din cauza caracterului operaţiilor. Rezervele din linia a doua și treia se confundau aproape cu întreaga garnizoană. Dar a fost nevoie să se apeleze numai sporadic la rezerve. Câteva mii de soldaţi din Garda Roșie, două-trei mii de marinari – a doua zi, odată cu sosirea celor de la Kronstadt și Helsingfors, numărul lor va fi cam de trei ori mai mare –, vreo douăzeci de companii și detașamente de infanterie, iată forţele din linia întâi și a doua cu ajutorul cărora răsculaţii au ocupat capitala.

La ora trei și douăzeci noaptea, șeful Direcţiei politice din Ministerul de Război, menșevicul Șer, transmitea prin fir direct în Caucaz: „Are loc o ședinţă a Comitetului Executiv Central împreună cu delegaţii care au venit la Congresul Sovietelor, în majoritate zdrobitoare bolșevici. Troţki a fost ovaţionat. El a

declarat că speră într-un sfârșit nesângeros al insurecţiei, pentru că puterea e în mâna lor. Bolșevicii au trecut la acţiune. Au ocupat podul Nikolaevski, unde au pus blindate. Regimentul Pavlovski a organizat pichete pe strada Milionnaia, în apropiere de Palatul de Iarnă, oprind pe toată lumea, făcând arestări și trimiţând persoanele arestate la Institutul Smolnîi. Au fost arestaţi ministrul Kartașev și secretarul general al Guvernului Provizoriu, Galperin. Gara Baltiiski e și ea în mâna bolșevicilor. Dacă nu se va petrece nicio intervenţie de pe front, guvernul nu va putea rezista cu trupele de care dispune".

Ședinţa reunită a comitetelor executive despre care vorbește mesajul locotenentului Șer a început la Smolnîi după miezul nopţii. Delegaţii la congres au umplut sala în calitate de invitaţi. Coridoarele și punctele de trecere erau ocupate de gărzi întărite. Mantale cenușii, puști, mitraliere la ferestre. Membrii comitetelor executive se pierdeau în mulţimea numeroasă și dușmănoasă a provincialilor. Organul suprem al „democraţiei" părea deja prizonierul insurecţiei. La tribună nu era figura obișnuită a președintelui Ciheidze. Invariabilul raportor Ţereteli lipsea și el. Speriaţi de mersul evenimentelor, amândoi își predaseră cu câteva săptămâni înainte de luptă posturile de răspundere și, luându-și mâna de pe Petrograd, plecaseră în Gruzia natală. Ca lider al blocului conciliator rămăsese Dan. El n-avea nici bonomia șireată a lui Ciheidze, nici elocvenţa patetică a lui Ţereteli; dar îi depășea pe amândoi prin miopia încăpăţânată. Singur la tribuna prezidiului, eserul Goţ a deschis ședinţa. Dan a luat cuvântul în tăcerea deplină a sălii, care lui Suhanov i s-a părut apatică, dar lui John Reed „aproape amenințătoare".[3] Calul de bătaie al raportorului era proaspăta rezoluţie a Preparlamentului, care încerca să opună insurecţiei ecoul amărât al propriilor ei lozinci. „Va fi prea târziu dacă nu ţineţi cont de rezoluţia asta", spunea Dan, agitând amenințarea foametei inevitabile și a demoralizării maselor. „Niciodată contrarevoluţia n-a fost așa de puternică cum este în acest moment", adică în noaptea de 24 spre 25 octombrie 1917! Pus în fața marilor evenimente, mic-burghezul speriat vede numai pericole și piedici. Singura sa resursă este patosul alarmei. „La uzine și în cazărmi, presa Sutelor Negre se bucură de mai mult succes decât cea socialistă." Niște nebuni duc revoluţia la pieire, ca și în 1905, „când în fruntea Sovietului din Petrograd s-a aflat același Troţki". Dar nu, Comitetul Executiv Central nu va tolera o insurecţie: „baionetele părţilor beligerante o să se încrucișeze numai peste cadavrul lui". Din loc în loc s-au auzit strigăte: „Păi el e deja un cadavru". Justeţea exclamaţiei a fost simţită de toată sala: deasupra cadavrului conciliatorismului se încrucișau deja baionetele burgheziei și ale proletariatului. Vocea raportorului s-a înecat în vuietul dușmănos. Loviturile în pupitru n-aveau niciun efect, rugăminţile nu mișcau pe nimeni, amenințările nu speriau. Era târziu, prea târziu...

[3] *Ibid.*, p. 74. *(N. red.)*

Da, era insurecţie! Răspunzând în numele Comitetului Militar Revoluţionar, al Partidului Bolșevic, al muncitorilor și soldaţilor din Petrograd, Troţki a renunţat în cele din urmă la ultimele formule convenţionale. Da, masele sunt cu noi și noi le conducem la asalt! „Dacă nu veţi ezita – le-a spus el delegaţilor la congres, trecând peste capul Comitetului Executiv Central –, atunci nu va fi război civil, pentru că dușmanii o să capituleze numaidecât și veţi ocupa locul care vă aparţine de drept, cel de stăpâni ai pământului rusesc." Năuciţi, membrii Comitetului Executiv Central n-au găsit putere nici măcar pentru a protesta. Până acum, frazeologia defensivă de la Smolnîi întreţinuse în ei, în ciuda tuturor evidenţelor, luminiţa speranţei. Acum, se stinsese și ea. În orele acestea târzii din noapte, insurecţia ridica capul.

Ședinţa bogată în incidente s-a încheiat la ora patru dimineaţa. Oratorii bolșevici urcaseră la tribună pentru a se întoarce apoi numaidecât la Comitetul Militar Revoluţionar, unde, din toate părţile, veneau rapoarte care mai de care mai favorabile: pe străzi vegheau santinele; instituţiile erau ocupate una după alta; dușmanul nu opunea rezistenţă.

Se crezuse că Centrala telefonică era întărită în mod deosebit. Dar, pe la ora șapte dimineaţa, ea a fost ocupată fără luptă de un detașament din Regimentul Keksgolmski. De-acum, răsculaţii nu numai că puteau fi liniștiți în privința siguranţei propriilor comunicaţii, dar aveau și posibilitatea de a controla legăturile telefonice ale dușmanilor. Aparatele de la Palatul de Iarnă și de la Marele Stat-Major au fost, de fapt, deconectate de îndată.

Aproape în același timp, un detașament de marinari din echipajul Gărzii, cam 40 de oameni, a ocupat clădirea Băncii de Stat de pe canalul Ekaterininski. Funcţionarul de bancă Ralţevici își amintește că „detașamentul de marinari a acţionat repede" și a pus imediat santinele la telefoane pentru a tăia orice ajutor din afară. Ocuparea clădirii s-a făcut „fără niciun fel de rezistenţă, în ciuda prezenţei unui pluton din Regimentul Semionovski". Cuceririi băncii i se dădea, într-un oarecare sens, o importanţă simbolică. Cadrele de partid erau educate în spiritul criticii făcute de Marx Comunei din Paris din 1871, ai cărei conducători nu se încumetaseră, așa cum se știe, să ridice mâna asupra Băncii de Stat. „Nu, noi nu vom repeta o asemenea greșeală", își spuseseră mulţi bolșevici deja cu mult înainte de 25 octombrie. Vestea cuceririi celei mai sacre instituţii a statului burghez a dat numaidecât roată prin raioane, iscând o efervescenţă triumfală.

În primele ore ale dimineţii au fost ocupate gara Varșavski, tipografia lui *Birjevîe Vedomosti* și podul Dvorţovîi, chiar sub ferestrele lui Kerenski. Un comisar al Comitetului le-a prezentat soldaţilor din Regimentul Volînski, care făcea de pază la Krestî, ordinul de eliberare a unei serii de deţinuţi după o listă a Sovietului. Zadarnic a încercat administraţia închisorii să primească indicaţii de la ministrul de justiţie: numai de asta nu-i ardea lui acum. Bol-

șevicii eliberaţi, printre care și Roșal, tânărul conducător de la Kronstadt, au primit imediat misiuni de luptă.

Dimineaţă a fost adus la Smolnîi un grup de iuncheri reţinuţi de geniști la gara Nicolaevski, care plecaseră în camioane de la Palatul de Iarnă după alimente. Podvoiski povestește: „Troţki le-a declarat că vor fi eliberaţi dacă promit să nu mai acţioneze împotriva puterii sovietelor și că se pot duce la școala lor, la ore. Băieţandrii, care se așteptau la o răzbunare sângeroasă, au fost teribil de uimiţi de asta". Rămânea de văzut în ce măsură această eliberare era corectă. Victoria nu fusese încă obţinută până la capăt, iar iuncherii erau principala forţă a dușmanului. Pe de altă parte, în condiţiile unei stări de spirit ezitante în școlile militare, era important să se arate printr-un exemplu că iuncherii nu riscau nicio pedeapsă predându-se milei învingătorului. Argumentele în ambele sensuri erau egale.

De la Ministerul de Război, încă neocupat de răsculaţi, generalul Leviţki îi comunica dimineaţa devreme, prin fir direct, generalului Duhonin, la Statul-Major: „Unităţile garnizoanei din Petrograd... au trecut de partea bolșevicilor. De la Kronstadt au venit marinari și un crucișător ușor. Aceștia au aplecat la loc podurile ridicate. Tot orașul e împânzit cu posturi de gardă ale soldaților din garnizoană, dar nu e nicio manifestaţie (!). Centrala telefonică e în mâinile garnizoanei. Unităţile care se află la Palatul de Iarnă îl apără numai de formă, pentru că s-au hotărât să nu se amestece. De fapt, impresia generală e că Guvernul Provizoriu se află în capitala unui stat inamic, care a încheiat mobilizarea, dar n-a început încă ostilităţile". O mărturie nepreţuită din punct de vedere militar și politic! Ce-i drept, generalul o lua înaintea evenimentelor când spunea că marinarii de la Kronstadt sosiseră deja: ei vor veni abia peste câteva ore. În realitate, podul fusese lăsat jos de cei de pe *Aurora*. Speranţa exprimată la finalul raportului, cum că bolșevicii, „având, de fapt, de multă vreme posibilitatea de a ne veni de hac tuturor..., nu vor îndrăzni să intre în dezacord cu opinia armatei de pe front", era naivă. Iluziile legate de front erau tot ce le mai rămăsese generalilor din spatele frontului, ca, de altfel, și democraţilor din spatele frontului. Dar imaginea Guvernului Provizoriu aflat „în capitala unui stat inamic" va intra pentru totdeauna în istorie drept cea mai bună explicaţie a insurecţiei din octombrie.

La Smolnîi se ţineau ședinţe întruna. Agitatorii, organizatorii, conducătorii uzinelor, regimentelor, raioanelor apăreau pentru o oră-două, uneori pentru câteva minute, pentru a afla noutăţi, a se verifica și a reveni la posturile lor. Lângă camera nr. 18, unde se afla fracţiunea bolșevică a Sovietului, era o aglomerație de nedescris. Vizitatorii, extenuaţi, adormeau adesea în sala de ședinţe, sprijiniţi cu capul greu de o coloană albă, sau pe coridor, lângă perete, îmbrăţișându-și pușca, uneori întinzându-se pur și simplu de-a valma pe podeaua murdară și umedă. Lașevici îi primea pe comisarii militari și le dădea

ultimele indicaţii. În încăperea unde se afla Comitetul Militar Revoluţionar, la etajul al doilea, informaţiile care veneau din toate părţile se transformau în dispoziţii: acolo bătea inima insurecţiei.

Centrele raionale reproduceau tabloul de la Smolnîi, numai că la scară mai mică. În Vîborgskaia Storona, vizavi de statul-major al Gărzii Roșii de pe Samsonievski Prospekt, se formase o întreagă tabără: strada era plină de căruţe cu cai, automobile ușoare, camioane. Instituţiile din raion colcăiau de muncitori înarmaţi. Sovietul, Duma, sindicatele, comitetele de uzină – totul în acest raion servea cauzei insurecţiei. În uzine, în cazărmi, în instituţii se întâmpla, la un nivel mai mic, același lucru ca în toată capitala: unii erau înlăturați, alții erau aleși, rămășiţele vechilor legături erau rupte, cele noi erau consolidate. Întârziaţii adoptau rezoluţii de supunere faţă de Comitetul Militar Revoluţionar. Menșevicii și eserii se strângeau speriaţi într-o parte, împreună cu administraţia uzinelor și cu corpul de comandă al unităţilor militare. La mitingurile neîntrerupte se transmitea informaţia proaspătă, era întreţinută încrederea combativă, se întăreau legăturile. Masele de oameni se grupau în jurul noilor axe. Se împlinea o revoluţie.

În această carte am încercat să urmărim pas cu pas pregătirea insurecţiei din octombrie: acutizarea nemulţumirii maselor muncitoare, trecerea sovietelor sub drapelele bolșevice, indignarea armatei, campania ţăranilor împotriva moșierilor, valul din ce în ce mai mare al mișcării naţionalităţilor, creșterea fricii și a tulburării în rândul celor avuți și al conducătorilor, în sfârșit, lupta din interiorul Partidului Bolșevic pentru insurecţie. După toate acestea, lovitura finală pare prea scurtă, prea seacă, prea tehnică, de parcă n-ar fi răspuns anvergurii istorice a evenimentelor. Cititorul încearcă un fel de dezamăgire. El seamănă cu un turist montan care, așteptându-se ca principalele greutăţi să fie încă înainte, descoperă deodată că e în vârful muntelui sau în apropiere. Unde e insurecţia? Nu există un tablou al insurecţiei. Evenimentele nu se încheagă într-un tablou. Operaţiunile mici, calculate și pregătite din vreme, rămân separate una de alta în spaţiu și timp. Le leagă unitatea scopului și a concepţiei, dar nu fuziunea în lupta propriu-zisă. Nu există acţiuni ale marilor mase. Nu există ciocniri dramatice cu armata. Nu e nimic din ceea ce imaginaţia, educată după faptele istoriei, leagă de noţiunea de insurecţie.

Caracterul general al revoluţiei din capitală îi va da mai târziu prilejul lui Masaryk, după mulţi alţii, să scrie: „Revoluţia din Octombrie... n-a fost deloc o mișcare populară de masă. Revoluţia aceasta a fost opera unor conducători care acţionau din culise, de sus”. De fapt, ea a fost cea mai de masă insurecţie din istorie. Muncitorii n-au fost nevoiţi să iasă în piaţă pentru a se uni: ei erau oricum un întreg din punct de vedere politic și moral. Soldaţilor li s-a interzis chiar să părăsească cazărmile fără permisiune: în această privinţă, ordinul Comitetului Militar Revoluţionar a coincis cu ordinul lui Polkovnikov. Dar aces-

te mase nevăzute erau mai mult ca niciodată în pas cu evenimentele. Uzinele și cazărmile nu pierdeau nicio clipă legătura cu statele-majore ale raioanelor, raioanele – cu Smolnîiul. Detașamentele Gărzii Roșii simţeau în spatele lor sprijinul uzinelor. Echipele de soldaţi, când se întorceau în cazarmă, găseau schimbul pregătit. Numai având în spatele lor rezerve serioase au putut detașamentele revoluţionare să acţioneze așa de hotărât pentru a-și atinge obiectivele. Dimpotrivă, gărzile guvernamentale, risipite, învinse de dinainte de propria izolare, au renunţat până și la ideea împotrivirii. Clasele burgheze se așteptaseră la baricade, flăcări de incendii, jafuri, valuri de sânge. În realitate, a domnit o liniște mai înfricoșătoare decât toate bubuiturile din lume. Terenul social s-a schimbat silenţios, ca o scenă rotativă, aducând în prim-plan masele populare și trimiţându-i pe domnii de ieri pe lumea cealaltă.

Încă de la ora zece a dimineţii de 25, Smolnîiul a socotit că poate să răspândească în capitală și în ţară vestea victoriei: „Guvernul Provizoriu e răsturnat. Puterea de stat a trecut în mâinile Comitetului Militar Revoluţionar". Într-un anumit sens, această declaraţie o lua înaintea evenimentelor. Guvernul mai exista, cel puţin pe teritoriul Palatului de Iarnă. Exista și Statul-Major. Provincia nu se exprimase încă. Congresul Sovietelor nu începuse. Dar conducătorii insurecţiei nu erau istorici: pentru a le pregăti istoricilor evenimentele, ei erau obligaţi s-o ia înainte. În capitală, Comitetul Militar Revoluţionar era deja stăpânul deplin al situaţiei. Nu putea fi nicio îndoială că congresul va aproba acest lucru. Provincia aștepta inițiativa Petrogradului. Pentru a pune în întregime mâna pe putere, trebuia acţionat ca o putere. În comunicatul către organizaţiile militare de pe front și din spatele frontului, Comitetul îi chema pe soldaţi să urmărească cu atenţie comportamentul corpului de comandă, să-i aresteze pe ofiţerii care nu se raliau revoluţiei și să nu șovăie să folosească forţa în cazul încercării de a trimite trupe dușmănoase la Petrograd.

Sosit în ajun de pe front și nevoind să rămână cu totul inactiv în regatul pasivităţii și al descompunerii, Stankevici, comisarul-șef de pe lângă Marele Stat-Major, a făcut dimineaţa, în fruntea unei jumătăţi de companie de iuncheri din trupele de geniu, o încercare de a curăţa Centrala telefonică de bolșevici. Cu această ocazie, iuncherii au aflat pentru prima dată în mâinile cui se afla staţia. „Iată pe cine ar trebui să luaţi drept exemplu de energie – exclama scrâșnind din dinţi ofiţerul Sinegub. Dar oare de unde au o asemenea conducere?" Marinarii care ocupaseră staţia telefonică ar fi putut să tragă fără efort în iuncheri de la ferestre. Dar răsculaţii încercau din toate puterile să evite vărsarea de sânge. La rândul său, Stankevici a ordonat cu severitate să nu se deschidă focul, ca iuncherii să nu fie acuzaţi că trag în popor. Ofiţerul însărcinat cu comanda își spunea pentru sine: „Păi, odată ce vom restabili ordinea, cine o să mai deschidă gura?" Și-și încheia meditaţiile cu exclamaţia: „Come-

dianţi blestemaţi!" Era chiar formula care exprima atitudinea ofiţerilor faţă de guvern. Din proprie inițiativă, Sinegub a trimis la Palatul de Iarnă după grenade de mână și cartușe cu piroxilină. Până la sosirea lor, locotenentul monarhist a intrat în faţa porţii centrale în discuţii politice cu un sublocotenent bolșevic: precum eroii lui Homer, cei doi își trimiteau cuvinte dure înaintea luptei. Aflate între cele două schimburi de focuri, deocamdată numai verbale, telefonistele și-au dat frâu liber nervilor. Marinarii le-au trimis acasă. „Ce-i asta? Femei?... " Ele au ţâșnit pe poartă cu strigăte isterice. „Pustie, strada Morskaia – povestește Sinegub – a fost deodată împestriţată de femei ce alergau, de găteli și pălăriuţe ţopăitoare." Cum-necum, marinarii au reușit să se descurce cu lucrul la aparate. În curtea centralei a intrat în curând un blindat al Roșilor, fără a le pricinui vreun rău iuncherilor înspăimântaţi. Aceștia, la rândul lor, au luat două camioane și au baricadat pe dinafară poarta centralei. Dinspre Nevski a apărut un al doilea blindat, apoi un al treilea. Totul se reducea la manevre și la încercări de intimidare reciprocă. Lupta pentru centrală s-a tranșat fără piroxilină: Stankevici a ridicat asediul, după ce a obţinut liberă trecere pentru iuncherii săi.

De fapt, armele serveau deocamdată numai ca semn exterior al forţei: ele nu vor fi folosite aproape deloc. Pe drumul spre Palatul de Iarnă, jumătatea de companie a lui Stankevici a dat peste un detașament de marinari cu puștile pregătite. Adversarii s-au cercetat din priviri. Nicio parte nu voia să se bată: una, dându-și seama de forţa ei, cealaltă, simţindu-și slăbiciunea. Dar, unde se ivea ocazia, răsculaţii, mai ales muncitorii, se grăbeau să-l dezarmeze pe dușman. O altă jumătate de companie, formată tot din iuncheri geniști, înconjurată de Garda Roșie și de soldaţi, a fost dezarmată cu ajutorul blindatelor și luată prizonieră. Totuși, nici aici n-a fost vreo luptă: iuncherii nu s-au împotrivit. „Așa s-a terminat – mărturisește inițiatorul acţiunii – singura încercare, din câte știu eu, de rezistenţă activă faţă de bolșevici." Stankevici are în vedere operaţiunile din afara zonei Palatului de Iarnă.

Pe la amiază, străzile din jurul Palatului Mariinski au fost ocupate de trupele Comitetului Militar Revoluţionar. Membrii Preparlamentului abia se adunaseră la ședinţă. Prezidiul a încercat să obţină ultimele informaţii: moralul a scăzut brusc când s-a aflat că telefoanele erau tăiate. Consiliul bătrânilor a discutat ce-i de făcut. Deputaţii șușoteau pe la colţuri. Avksentiev îi liniștea: Kerenski a plecat pe front, o să se întoarcă repede și o să îndrepte totul. La scară s-a oprit un blindat. Soldaţi din Regimentele Litovski și Keksgolmski și marinari din echipajul Gărzii au intrat în clădire, s-au aliniat de-a lungul scării, au ocupat prima sală. Comandantul detașamentului le-a propus deputaţilor să părăsească de îndată palatul. „Impresia a fost năucitoare", mărturisește Nabokov. Membrii Preparlamentului s-au hotărât să plece, „întrerupându-și temporar activitatea". Patruzeci și opt de deputaţi de dreapta au votat împo-

triva supunerii în faţa forţei: ştiau că vor fi în minoritate. Deputaţii au coborât paşnic pe scara magnifică printre cele două şiruri de puşti. Martorii spun: „În toată această scenă nu era nicio urmă de dramatism". „Nişte fizionomii obişnuite, stupide, tâmpe, pline de răutate", scrie patriotul liberal Nabokov despre soldaţii şi marinarii ruşi. Jos, la intrare, comandanţii verificau documentele, eliberându-i pe toţi. „Lumea se aşteptase la o triere a membrilor şi la nişte arestări – spune Miliukov, eliberat printre ultimii –, dar statul-major revoluţionar avea alte griji." Nu era numai asta: statul-major revoluţionar avea puţină experienţă. Ordinul spunea: Să fie arestaţi, dacă vor fi printre ei, membrii guvernului. Dar nu erau. Membrii Preparlamentului au fost eliberaţi fără nicio piedică, inclusiv aceia care vor deveni în curând organizatorii războiului civil.

Hibridul parlament, care şi-a încetat activitatea cu douăsprezece ore mai devreme decât Guvernul Provizoriu, trăise numai optsprezece zile: a fost intervalul de timp dintre ieşirea bolşevicilor din Palatul Mariinski în stradă şi intrarea străzii înarmate în Palatul Mariinski. Dintre toate parodiile de reprezentare populară de care e plină istoria, „Consiliul Republicii Ruse" a fost, poate, cea mai absurdă.

După ce a părăsit nefastul edificiu, octombristul Şidlovski a pornit-o prin oraş pentru a privi luptele: domnii aceştia credeau că poporul se va ridica în apărarea lor. Dar n-a văzut nicio luptă. În schimb, din spusele lui Şidlovski, oamenii de pe stradă – mulţimea selectă de pe Nevski Prospekt – râdeau întruna. „Auziţi dumneavoastră: bolşevicii au pus mâna pe putere! Dar asta nu va dura mai mult de trei zile. Ha, ha, ha." Şidlovski s-a hotărât să rămână în capitală „bucata de vreme pe care opinia publică o stabilise pentru domnia bolşevicilor". Aşa cum se ştie, aceste trei zile se vor întinde cam mult.

De fapt, publicul de pe Nevski Prospekt a început să râdă abia spre seară. De dimineaţă, neliniştea era aşa de mare, că, în cartierele burgheze, puţini erau aceia care se încumetau să iasă afară. Pe la ora nouă, ziaristul Knijnik a dat fuga pe Kamenoostrovski Prospekt după ziare, dar nu era niciun vânzător. Într-un grup mic de oameni obişnuiţi se povestea că bolşevicii puseseră noaptea mâna pe Telefon, Telegraf şi Bancă. O patrulă de soldaţi îi asculta, rugându-i să nu facă gălăgie. „Dar, oricum, toţi erau extraordinar de liniştiţi." Detaşamente înarmate de muncitori treceau pe stradă. Tramvaiele circulau ca de obicei, adică încet. „Nu-mi plăcea că erau atât de puţini trecători", scrie Knijnik despre Nevski. În restaurante se servea, însă mai degrabă în încăperile din spate. La amiază, tunul de pe zidurile fortăreţei „Petru şi Pavel", ocupate temeinic de bolşevici, n-a bubuit nici mai tare, nici mai încet decât de obicei. Zidurile şi gardurile erau acoperite cu proclamaţii avertizând împotriva manifestaţiilor. Dar apăruseră deja şi alte afişe, care anunţau victoria insurecţiei. Nu apucaseră încă să fie lipite şi erau aruncate din automobile. Manifestele abia tipărite miroseau a vopsea proaspătă, ca şi evenimentele însele.

Detașamentele Gărzii Roșii ieșeau din raioanele lor. Muncitorul cu pușcă, cu baioneta deasupra șepcii sau a caschetei, cu curea peste paltonul de civil – imaginea asta va fi inseparabilă de ziua de 25 octombrie. Precaut și încă nesigur, muncitorul înarmat făcea ordine în capitala pe care o ocupase pentru sine.

Liniștea de pe străzi aducea liniște și în inimi. Locuitorii au început să iasă din case. Spre seară, în rândurile lor se simţea mai puţină neliniște decât în zilele precedente. Ce-i drept, lucrul din instituţiile guvernamentale și publice încetase. Dar multe magazine rămăseseră deschise, iar altele se închiseseră mai mult din precauţie decât de nevoie. Insurecţie? Oare așa arată o insurecţie? Fusese pur și simplu o schimbare de santinele, cele din Februarie fiind înlocuite de cele din Octombrie.

Spre seară, Nevski era mai plin ca niciodată de publicul care le dădea bolșevicilor numai trei zile de viaţă. Deși posturile lor de pază erau întărite cu blindate și chiar cu tunuri antiaeriene, soldaţii din Regimentul Pavlovski nu mai inspirau teamă. Desigur, ceva serios se întâmpla în preajma Palatului de Iarnă și pe acolo nu te lăsau să treci. Dar probabil că insurecţia urma să se concentreze numai în Piaţa Palatului. Un ziarist american a văzut bătrâni cu haine bogate de blană arătându-le soldaţilor din Regimentul Pavlovski pumnii înmănușaţi, iar femei elegante strigându-le șuierător în faţă ocări. „Soldaţii răspundeau slab, cu niște zâmbete stânjenite." În mod limpede, ei se simţeau pierduţi în mijlocul acestui Nevski Prospekt elegant, care se va numi în viitor „Perspectiva 25 Octombrie".

Claude Anet, ziaristul francez oficios de la Petrograd, se minuna în chip sincer: rușii ăștia absurzi nu fac revoluţia așa cum citise el în cărţile vechi. „Orașul e liniștit!" Anet vorbea la telefon, primea vizite, ieșea din casă. Soldaţii care i-au traversat calea pe Moika mărșăluiau în ordine deplină, „ca în timpul vechiului regim". Pe Milionnaia erau numeroase patrule. Nicio împușcătură. Uriașa piaţă de la Palatul de Iarnă era încă aproape goală la acea oră a amiezii. Patrule pe Morskaia și pe Nevski. Soldaţii erau îngrijiţi, hainele erau ireproșabile. La prima vedere, păreau aproape sigur trupe guvernamentale. În piaţa Mariinskaia, de unde se pregătea să intre la Preparlament, Anet a fost oprit de soldaţi și marinari, „e adevărat, foarte politicoși". Cele două străzi care treceau pe lângă palat erau baricadate cu automobile și căruţe. Era și un blindat acolo. Toate la ordinele Smolnîiului. Comitetul Militar Revoluţionar trimisese prin tot orașul patrule, își pusese santinele, dizolvase Preparlamentul și stăpânea capitala făcând ordine în ea, „o ordine cum nu s-a mai văzut de când a venit revoluţia". Seara, femeia de serviciu i-a spus locatarului francez că statul-major al sovietelor comunicase un număr de telefon la care se putea cere în orice clipă ajutor militar în caz de atac sau de percheziţii suspecte. „Într-adevăr, niciodată n-am fost apăraţi mai bine."

La ora două și treizeci și cinci de minute ziua – jurnaliștii străini se uitau la ceas, rușilor nu le ardea de asta –, ședința extraordinară a Sovietului din Petrograd a fost deschisă cu raportul lui Troţki, care, în numele Comitetului Militar Revoluţionar, a declarat că Guvernul Provizoriu nu mai exista. „Ni s-a spus că insurecţia va îneca revoluţia în valuri de sânge... N-avem știinţă de nicio victimă." Nu există exemplu în istorie de mișcare revoluţionară unde să fie implicate mase așa de numeroase și care să se desfășoare atât de pașnic. „Palatul de Iarnă nu e încă luat, dar soarta lui va fi hotărâtă în câteva minute." Cele douăsprezece ore care vor urma o să arate că previziunea asta fusese mult prea optimistă.

Troţki a mai spus: de pe front fuseseră puse în mișcare trupe împotriva Petrogradului, trebuiau trimiși numaidecât comisari ai Sovietului pe front și în toată ţara pentru a informa despre revoluţia ce avusese loc. Din sectorul de dreapta, puţin numeros, s-au auzit voci: „Dumneavoastră stabiliţi de dinainte voinţa Congresului Sovietelor". Raportorul a răspuns: „Voinţa congresului e hotărâtă de dinainte de faptul uriaș al insurecţiei muncitorilor și soldaţilor din Petrograd. Acum nu ne mai rămâne decât să ne consolidăm victoria".

Lenin, care a apărut acum pentru prima oară în public după ieșirea din ilegalitate, a stabilit pe scurt programul revoluţiei: distrugerea vechiului aparat de stat; crearea unui nou sistem de conducere prin intermediul sovietelor; luarea de măsuri pentru încheierea imediată a războiului cu ajutorul mișcării revoluţionare din alte ţări; abolirea proprietăţii moșierești și cucerirea în acest fel a încrederii ţăranilor; instituirea controlului muncitoresc asupra producţiei. „A treia revoluţie rusă trebuie să ducă în cele din urmă la victoria socialismului."

XXII. LUAREA PALATULUI DE IARNĂ

Kerenski îl întâmpinase pe Stankevici, care venise cu rapoarte de pe front, într-o stare de exaltare: tocmai se întorsese de la Consiliul Republicii, unde demascase definitiv insurecţia bolșevicilor. – Insurecţie? – Oare nu ştiţi că la noi are loc o insurecţie armată? – Stankevici a început să râdă: doar străzile erau liniștite; așa arăta oare o insurecţie? Trebuia însă să se pună totuși capăt acestor cutremure permanente. – Cu asta Kerenski a fost întru totul de acord: aștepta numai rezoluţia Preparlamentului.

La ora nouă seara, guvernul s-a adunat în Sala de Malahit a Palatului de Iarnă, pentru a pune la punct mijloacele „lichidării ferme și definitive" a bolșevicilor. Trimis la Palatul Mariinski pentru a grăbi treaba, Stankevici a transmis indignat că acolo fusese adoptată o formulă de semneîncredere. Rezoluţia Preparlamentului propunea ca până și lupta cu insurecţia să nu i se încredinţeze guvernului, ci unui comitet special de salvare publică. Kerenski a declarat la supărare că, în aceste condiţii, „nu va mai rămâne nicio clipă în fruntea guvernului". Conducătorii conciliatori au fost chemaţi de îndată prin telefon la palat. Posibilitatea demisiei lui Kerenski i-a uimit nu mai puţin decât îl uimise pe Kerenski rezoluţia lor. Avksentiev a încercat să se justifice: de fapt, ei consideraseră rezoluţia ca fiind „pur teoretică și circumstanţială, negândindu-se că va impune niște pași practici". Da, acum vedeau și ei că rezoluţia „n-a fost poate redactată prea bine". Oamenii aceștia nu ratau niciun prilej pentru a arăta câte parale fac.

Discuţia nocturnă a conducătorilor democraţi cu șeful statului pare complet ireală pe fundalul insurecţiei ce se desfășura. Dan, unul dintre principalii gropari ai regimului din Februarie, a cerut ca guvernul să lipească chiar atunci, noaptea, afișe prin oraș anunţând că le-a propus aliaţilor începerea tratativelor de pace. Kerenski a răspuns că guvernul n-avea nevoie de asemenea sfaturi. Probabil că ar fi preferat o divizie puternică. Dar Dan nu putea oferi așa ceva. Desigur, Kerenski a încercat să arunce asupra interlocutorilor săi răspunderea pentru insurecţie. Dan a răspuns că guvernul exagera eveni-

mentele sub influenţa „Statului său Major reacţionar". În orice caz, nu era nicio nevoie să-și dea demisia: rezoluţia neplăcută fusese necesară pentru a schimba starea de spirit a maselor. Bolșevicii vor fi obligaţi „chiar mâine" să-și dizolve statul-major, dacă guvernul va urma sugestiile lui Dan. „Chiar în acel moment – adaugă Kerenski cu o ironie legitimă –, Garda Roșie ocupa, una după alta, clădirile guvernamentale."

Nici n-a apucat să-și încheie explicaţia așa de plină de substanţă cu prietenii de stânga, că Kerenski i-a primit pe prietenii de dreapta, în persoana unei delegaţii a Consiliului Oștilor Căzăcești. Ofiţerii au încercat să sugereze că de voinţa lor depindea comportarea celor trei regimente de cazaci cantonate la Petrograd și i-au pus lui Kerenski niște condiţii diametral opuse celor ale lui Dan: niciun fel de concesie faţă de soviete, răfuiala cu bolșevicii trebuia dusă de data asta până la capăt, nu ca în iulie, când cazacii suferiseră degeaba. Kerenski, care nu dorea nimic altceva, le-a promis tot ce voiau și s-a scuzat faţă de interlocutori că nu-l arestase până atunci, din motive de precauţie, pe Troţki, președintele Sovietului de Deputaţi. Delegaţii l-au părăsit asigurându-l că cazacii își vor îndeplini datoria. Imediat, de la Statul-Major s-a trimis următorul ordin către regimentele de cazaci: „În numele libertăţii, onoarei și gloriei pământului strămoșesc, acţionaţi în sprijinul Comitetului Executiv Central, al Guvernului Provizoriu și pentru salvarea Rusiei de la pieire". Acest guvern arogant, care-și apăra cu atâta zel independenţa faţă de Comitetul Executiv Central, era obligat de fiecare dată să se ascundă cu umilință în spatele lui în clipele de pericol. Ordine imploratoare le-au fost de asemenea trimise școlilor de iuncheri din Petrograd și împrejurimi. Căilor ferate li s-a ordonat: „eșaloanele de trupe ce vin de pe front la Petrograd să fie transportate fără nicio întârziere, suspendând, dacă e nevoie, circulaţia călătorilor".

După ce guvernul, făcând tot ce-i stătea în putinţă, s-a împrăștiat la ora două noaptea, Kerenski a rămas în palat numai cu adjunctul său, negustorul moscovit liberal Konovalov. Comandantul districtului militar, Polkovnikov, s-a prezentat la el cu propunerea de a organiza de îndată, cu ajutorul trupelor fidele, o expediţie de cucerire a Institutului Smolnîi. Fără să stea pe gânduri, Kerenski a acceptat acest plan minunat. Dar din spusele comandantului nu se putea pricepe deloc pe ce forţe urma el să se bazeze. Abia atunci Kerenski, după cum recunoaște singur, și-a dat seama că rapoartele lui Polkovnikov din ultimele zece-douăsprezece zile despre deplina lui pregătire pentru lupta cu bolșevicii „nu se bazau pe nimic". De parcă, pentru aprecierea situaţiei politice și militare, Kerenski n-ar fi dispus, în realitate, de alte surse decât de rapoartele de cancelarie ale unui colonel mediocru, pus nu se știe precis de ce în fruntea districtului militar. În timpul meditaţiilor amare ale șefului guvernului, comisarul primăriei, Rogovski, a venit cu o serie de informaţii: câteva vase din Flota Balticii intraseră în stare de luptă pe Neva; unele dintre ele urcaseră

până spre podul Nikolaevski și-l ocupaseră; detașamente de răsculaţi avansau pe podul Dvorţovîi. Rogovski i-a atras în mod deosebit atenţia lui Kerenski asupra faptului că „bolșevicii își îndeplineau planul în ordine desăvârșită, fără să întâmpine nicăieri nicio împotrivire din partea trupelor guvernamentale". Dar care trupe trebuiau socotite drept guvernamentale nu rezultă deloc din discuţie.

Kerenski și Konovalov au pornit-o valvârtej din palat spre Statul-Major: „Nu mai era deloc timp de pierdut". Clădirea roșie, impresionantă a Statului-Major era plină de ofiţeri. Ei nu veniseră aici ca să rezolve problemele unităţilor lor, ci pentru a se ascunde de trupe. „În mijlocul acestei mulţimi de militari apăreau ici-colo niște civili necunoscuţi." Un nou raport al lui Polkovnikov l-a convins în mod definitiv pe Kerenski de imposibilitatea de a se baza pe comandant și pe ofiţerii lui. Șeful guvernului s-a hotărât atunci să-i adune personal în jurul lui „pe toţi cei credincioși datoriei". Aducându-și aminte că era un om de partid – așa își amintesc unii, în momentele de dinaintea morţii, de biserică –, Kerenski a cerut prin telefon să se trimită neîntârziat detașamentele de luptă ale eserilor. Totuși, înainte ca acest apel neașteptat la forţele armate ale partidului să poată – dacă putea în general – da vreun rezultat, a fost nevoie, după cum ne spune Miliukov, „să fie îndepărtate din preajma lui Kerenski elementele cele mai de dreapta, care și așa aveau o părere proastă despre el". Izolarea lui Kerenski, care se văzuse deja destul de clar în timpul rebeliunii lui Kornilov, căpăta acum un caracter și mai fatal. „Lungile ore ale acelei nopţi au trecut chinuitor de încet", spune Kerenski, repetând fraza sa din august.

Întăririle n-au apărut de nicăieri. Cazacii au ţinut sfat, reprezentanţii regimentelor spunând că, la drept vorbind, ar putea interveni, de ce să nu intervină, dar pentru asta era nevoie de mitraliere, de blindate și, lucrul cel mai important, de infanterie. Fără să stea pe gânduri, Kerenski le-a promis blindatele care se pregăteau să-l părăsească și infanteria pe care n-o avea. Ca răspuns, i s-a spus că regimentele vor discuta de îndată toate aceste probleme și „vor începe să înșeueze caii". Forţele de luptă ale eserilor nu dădeau niciun semn de viaţă. Oare existau cu adevărat? De fapt, unde era graniţa dintre real și fantomatic? Ofiţerii care se adunaseră la Statul-Major se comportau „din ce în ce mai provocator" faţă de comandantul suprem și șeful guvernului. Kerenski afirmă chiar că în rândurile ofiţerilor se vorbea despre necesitatea arestării lui. Clădirea Statului-Major nu era în continuare apărată de nimeni. Tratativele oficiale se purtau în prezenţa unor străini, alături de discuţii private neliniștite. Sentimentul lipsei de speranţă și al descompunerii pătrundea de la Statul-Major în Palatul de Iarnă. Iuncherii erau nervoși, echipa de automobile blindate era agitată. Jos nu exista niciun sprijin, sus domnea harababura. În aceste condiţii, se putea evita oare pieirea?

La ora cinci dimineaţa, Kerenski l-a chemat la Statul-Major pe secretarul de stat de la Ministerul de Război. La podul Troiţki, generalul Manikovski a fost reţinut de patrule, dus la cazărmile Regimentului Pavlovski, dar, de acolo, după câteva explicaţii scurte, eliberat: generalul, trebuie să presupunem, i-a convins pe cei de acolo că arestarea lui ar putea da peste cap tot mecanismul administrativ și va atrage neplăceri pentru soldaţii de pe front. Cam în același timp a fost reţinut aproape de Palatul de Iarnă automobilul lui Stankevici, dar comitetul regimentului i-a dat și lui drumul. „Erau niște răsculaţi – povestește arestatul – care acţionau totuși cu mare nehotărâre. În legătură cu acest incident, am telefonat de acasă la Palatul de Iarnă, dar am primit de acolo asigurări liniștitoare că fusese o neînţelegere." De fapt, eliberarea lui Stankevici fusese adevărata neînţelegere: peste câteva ore, el va încerca, așa cum știm deja, să recupereze de la bolșevici Centrala telefonică.

Kerenski a cerut de la cartierul general de la Moghilev și de la Statul-Major al frontului de nord de la Pskov să i se trimită cât mai repede regimente credincioase. De la cartierul general, Duhonin l-a asigurat prin fir direct că erau luate toate măsurile pentru a trimite trupe la Petrograd și că unele unităţi ar fi trebuit deja să ajungă. Dar unităţile nu soseau. Cazacii își tot „înșeuau caii". Situaţia din oraș se înrăutăţea din oră-n oră. Când Kerenski și Konovalov s-au întors la palat să se odihnească puţin, un curier a adus o informaţie urgentă: telefoanele palatului fuseseră deconectate. Podul Dvorţovîi, sub ferestrele lui Kerenski, era ocupat de pichete de marinari. Piaţa din faţa Palatului de Iarnă era pustie ca și înainte; „despre cazaci nu se știa nimic". Kerenski a dat din nou fuga la Statul-Major. Dar, și acolo, veștile erau neliniștitoare. Iuncherii primiseră de la bolșevici cererea de a părăsi palatul și erau foarte tulburaţi. Automobilele blindate spărseseră formaţia, după ce descoperiseră dintr-odată „pierderea" unor piese importante. Încă nu sosise nicio veste despre eșaloanele trimise de pe front. Trecerile cele mai apropiate spre palat și Statul-Major nu erau deloc apărate: dacă bolșevicii nu pătrunseseră până atunci acolo era numai din lipsă de informaţii. Clădirea, plină seara de ofiţeri, a început să se golească repede: fiecare se salva cum putea. A apărut o delegaţie a iuncherilor: erau gata să-și îndeplinească datoria și pe mai departe „numai dacă exista o speranţă că vor sosi întăriri". Dar tocmai că nu existau întăriri.

Kerenski i-a chemat numaidecât pe miniștri la Statul-Major. Marea majoritate nu aveau automobile: mijloacele acestea importante de transport, care dau ritmuri noi insurecţiei moderne, erau fie confiscate de bolșevici, fie ţinute departe de miniștri de către cordoanele de răsculaţi. La început a venit numai Kișkin, mai târziu a apărut și Maliantovici. Ce să facă șeful guvernului? Să se ducă de îndată în întâmpinarea eșaloanelor, pentru a le trece peste toate piedicile: nimeni nu se putea gândi la altceva.

Kerenski a cerut să i se aducă „minunatul său automobil de teren decapotabil". Dar aici a intervenit un nou element în lanţul evenimentelor, sub forma solidarităţii indestructibile care lega guvernele Antantei la bine și la rău. „Nu știu în ce fel, dar vestea despre plecarea mea a ajuns la ambasadele aliate." Reprezentanţii Marii Britanii și ai Statelor Unite și-au arătat numaidecât dorinţa ca, pentru a-l însoţi pe șeful guvernului ce fugea din capitală, „să fie trimis un automobil cu steag american". Kerenski însuși a considerat această propunere ca inutilă, chiar jenantă, dar a acceptat-o ca pe o expresie de solidaritate a aliaţilor.

Ambasadorul american David Francis dă o altă versiune, care seamănă mai puţin cu un basm de Crăciun. Până la ambasadă, în automobilul care a mers în spatele automobilului american s-ar fi găsit un ofiţer rus, care a cerut să i se cedeze lui Kerenski automobilul ambasadei, pentru a călători cu el pe front. După ce s-au sfătuit puţin, funcţionarii ambasadei au ajuns la concluzia că, de vreme ce automobilul era în realitate deja „confiscat" – ceea ce nu era adevărat –, nu le rămânea decât să se supună forţei circumstanţelor. În ciuda protestelor care ar fi venit de la domnii diplomaţi, ofiţerul rus a refuzat să scoată steagul american. Și nu e de mirare: numai această bucăţică de pânză colorată îi oferea automobilului inviolabilitate. Francis a încuviinţat acţiunea membrilor ambasadei, dar a cerut „să nu se spună nimănui nimic despre asta".

Din confruntarea celor două mărturii, care se intersectează cu linia adevărului în unghiuri diferite, tabloul devine îndeajuns de clar: nu aliaţii, desigur, i-au băgat pe gât lui Kerenski automobilul, ci chiar el l-a cerut; dar, pentru că diplomaţii trebuiau să plătească un tribut făţărniciei neamestecului în treburile interne, s-a convenit să se spună că automobilul „a fost confiscat" și că ambasada „a protestat" împotriva folosirii abuzive a steagului. După ce chestiunea aceasta delicată a fost aranjată, Kerenski și-a ocupat locul în propriul automobil; cel american a pornit după el ca rezervă. „Ce să mai spun – povestește în continuare Kerenski –, că toată strada – și trecătorii, și soldaţii – m-a recunoscut imediat. Am salutat, ca de obicei, puţin neglijent și zâmbind ușor." O imagine incomparabilă: neglijent și zâmbind, astfel s-a dus regimul din Februarie în împărăţia umbrelor. La ieșirile din oraș erau peste tot puncte de control și patrule ale muncitorilor înarmaţi. La vederea automobilelor care goneau nebunește, cei din Garda Roșie au fugit spre șosea, dar nu s-au hotărât să tragă. De fapt, încă se mai evita să se tragă. Poate că i-a reţinut și steguleţul american. Automobilele au trecut cu bine mai departe.

– Prin urmare, la Petrograd nu există trupe gata să apere Guvernul Provizoriu? întreba uimit Maliantovici, care trăise până atunci în împărăţia adevărurilor juridice eterne. – Nu știu nimic, spunea Konovalov ridicând din umeri. E de rău, a adăugat el. – Și ce trupe urmează să vină? tot întreba Maliantovici. – Se pare că un batalion de bicicliști. Miniștrii au oftat. La

Petrograd și în împrejurimi erau 200.000 de soldaţi. Treburile mergeau prost pentru regim, dacă șeful guvernului trebuia să gonească în întâmpinarea unui batalion de bicicliști cu un steguleţ american în spatele său!

Miniștrii ar fi oftat și mai adânc dacă ar fi știut că Batalionul 3 de bicicliști, trimis de pe front, se oprise de capul lui la staţia Peredolskaia și întrebase prin telegraf Sovietul din Petrograd pentru ce este, la drept vorbind, chemat. Comitetul Militar Revoluţionar i-a trimis batalionului salutări frăţești și i-a propus să-și trimită numaidecât niște reprezentanţi. Autorităţile îi tot căutau pe bicicliști și nu-i găseau, în schimb, delegaţii lor au ajuns în aceeași zi la Smolnîi.

Potrivit planului iniţial, Palatul de Iarnă ar fi trebuit să fie ocupat în noaptea de 25, în același timp cu celelalte puncte importante de comandă ale capitalei. Pentru a conduce operaţiunea de cucerire, se formase încă de pe 23 o troică specială, cu Podvoiski și Antonov în calitate de figuri principale. A treia persoană era inginerul Sadovski, care era angajat în serviciul militar, dar acesta a lăsat în curând locul liber, fiind ocupat cu treburile garnizoanei. El a fost înlocuit de Ciudnovski, care venise în mai împreună cu Troţki din lagărul de concentrare din Canada și care slujise vreme de trei luni ca soldat pe front. O contribuție serioasă la desfășurarea operaţiunilor a avut-o și Lașevici, un vechi bolșevic ajuns la rangul de subofiţer. Peste trei ani, Sadovski își va aminti cum, în cămăruţa lui mică de la Smolnîi, Podvoiski și Ciudnovski se certau de mama focului deasupra hărţii Petrogradului căutând cel mai bun plan de acţiune împotriva palatului. În cele din urmă, s-a hotărât ca raionul Palatului de Iarnă să fie înconjurat cu un oval a cărui axă principală o constituia cheiul Nevei. Dinspre râu, încercuirea trebuia să se închidă cu fortăreaţa „Petru și Pavel", *Aurora* și alte nave chemate de la Kronstadt și din flota operativă. Pentru a preveni sau a paraliza încercările de lovitură pe la spate ale unităţilor de cazaci și de iuncheri, s-a stabilit amplasarea unor puncte impresionante de protecţie formate din detașamente revoluţionare.

În general, planul era mult prea greoi și complicat pentru ţelul căruia trebuia să-i servească. Timpul rezervat pregătirea lui fusese insuficient. Mici nepotriviri și rateuri au apărut, cum era de așteptat, la fiecare pas. Într-un loc, direcţia indicată a fost greșită, în altul, conducătorul s-a prezentat cu întârziere, deoarece descifrase greșit instrucţiunile, în al treilea, s-a așteptat mult prea mult după un blindat salvator. Pentru a scoate afară unităţile militare, pentru a le combina cu Gărzile Roșii, pentru a ocupa sectoarele de luptă, pentru a asigura legătura dintre ele și statul-major – pentru toate acestea ar fi fost nevoie de mult mai multe ore decât presupuseseră conducătorii care se certau deasupra hărţii Petrogradului.

Când Comitetul Militar Revoluţionar a declarat, în jurul orei zece dimineaţa, că guvernul fusese înlăturat, amploarea întârzierii nu le era încă limpede

nici măcar conducătorilor direcţi ai operaţiunii. Podvoiski a promis că palatul va cădea „nu mai târziu de ora douăsprezece". Până atunci, totul mersese așa de lin pe linia militară, încât nimeni n-avea niciun temei să se îndoiască de acest termen. Dar la amiază s-a descoperit că poziţiile de asediu nu fuseseră completate cu oamenii necesari, că cei din Kronstadt nu veniseră încă și că, între timp, apărarea palatului se consolidase. Ca aproape întotdeauna, această pierdere de timp a impus apoi noi amânări. Sub presiunea puternică a Comitetului, cucerirea palatului a fost stabilită acum pentru ora trei, de data asta „definitiv". Plecând de la noul termen, raportorul Comitetului Militar Revoluţionar și-a exprimat, la ședinţa din timpul zilei a Sovietului, speranţa că Palatul de Iarnă urma să cadă din clipă în clipă. Dar a mai trecut o oră și deznodământul n-a avut loc. Podvoiski, care era plin de înflăcărare, a dat asigurări prin telefon că, la ora șase, palatul va fi cucerit cu orice preţ. Totuși, oamenii nu-l mai credeau ca înainte. Și, într-adevăr, ceasul a bătut de șase, iar deznodământul tot n-a venit. Enervaţi de presiunile făcute de la Smolnîi, Podvoiski și Antonov au refuzat să mai stabilească vreun alt termen. Asta a provocat o neliniște serioasă. Din punct de vedere politic, se socotea necesar ca, în clipa deschiderii Congresului Sovietelor, toată capitala să se afle în mâinile Comitetului Militar Revoluţionar: asta trebuia să simplifice problema opoziţiei de la congres, punând-o în faţa faptului împlinit. Între timp, ora stabilită pentru deschiderea congresului a sosit, a fost amânată și a venit din nou: Palatul de Iarnă rezista în continuare. Din pricina întârzierii sale, asediul palatului va deveni, pentru cel puţin douăsprezece ore, problema centrală a insurecţiei.

Statul-major general al operaţiunii rămăsese la Smolnîi, unde firele erau concentrate în mâinile lui Laşevici. Statul-major de campanie se afla în fortăreaţa „Petru și Pavel", unde Blagonravov era persoana responsabilă. Mai erau trei state-majore subordonate: unul pe *Aurora*, altul în cazărmile Regimentului Pavlovski și al treilea în cazărmile echipajelor flotei. Pe teren conduceau Podvoiski și Antonov, după câte se pare fără nicio subordonare clară a unuia faţă de celălalt.

În încăperile de la Marele Stat-Major al armatei se afla de asemenea o troică concentrată deasupra hărţii: comandantul districtului militar, colonelul Polkovnikov, șeful Statului-Major, generalul Bagratuni, și generalul Alekseev, invitat la consfătuire în calitate de autoritate supremă. În ciuda componenţei așa de calificate a conducerii, planurile de apărare erau incomparabil mai puţin clare decât cele de atac. Mareșalii fără experienţă ai insurecţiei nu știau, e adevărat, să-și concentreze repede trupele și să dea lovitura la timp. Dar trupele erau acolo. Mareșalii apărării aveau, în loc de trupe, niște speranţe vagi: poate o să se răzgândească cazacii; poate o să apară trupe credincioase din garnizoanele învecinate; poate Kerenski va aduce trupe de pe front. Starea de spirit a lui Polkovnikov ne este cunoscută din telegrama nocturnă pe care

o trimisese la Statul-Major: el socotea cauza pierdută. Alekseev, și mai puţin înclinat spre optimism, a părăsit la scurtă vreme locul acela nesigur.

Delegaţii școlilor de iuncheri au fost invitaţi să ia legătura cu Statul-Major, unde s-a încercat să li se ridice moralul prin asigurări că, în curând, vor veni trupe de la Gatcina, de la Ţarskoe, de pe front. Totuși, oamenii nu prea credeau în aceste promisiuni vagi. Prin școlile militare circulau zvonuri apăsătoare: „la Statul-Major e panică, nimeni nu face nimic". Așa și era. Ofiţerii de cazaci, care veniseră la Statul-Major cu propunerea de a pune mâna pe mașinile blindate existente în manejul Mihailovski, l-au găsit pe Polkovnikov stând la pervaz într-o stare de prostraţie completă. Să cuceriţi Manejul? „Cuceriţi-l, eu n-am pe nimeni, singur nu pot să fac nimic."

În timp ce se producea mobilizarea apatică a școlilor pentru apărarea Palatului de Iarnă, miniștrii s-au reunit în ședinţă. În piaţa din faţa palatului și pe străzile adiacente încă nu erau răsculaţi. Pe Morskaia colţ cu Nevski, soldaţi înarmaţi opreau automobilele ce treceau și-i dădeau jos pe călători. Mulţimea căuta să ghicească dacă soldaţii se supuneau guvernului sau Comitetului Militar Revoluţionar. Miniștrii s-au bucurat de data asta de toate avantajele lipsei lor de popularitate: nimeni nu se interesa de ei și era puţin probabil ca să-i recunoască cineva pe drum. S-au adunat cu toţii, în afară de Prokopovici, care fusese arestat din întâmplare în birjă, pentru ca, de fapt, să fie eliberat în timpul zilei.

La palat se găseau încă vechii servitori, care văzuseră multe și nu se mai mirau de nimic, dar care nu se vindecaseră de spaimă. Bine dresate, îmbrăcate în livrele albastre, cu gulere roșii și margini aurii, reminiscenţele acestea ale trecutului întreţineau în clădirea fastuoasă o atmosferă de ordine și stabilitate. În acea dimineaţă neliniștitoare, numai ele le mai inspirau, probabil, miniștrilor iluzia puterii.

Abia spre ora unsprezece, guvernul a hotărât, în sfârșit, să pună în fruntea apărării pe unul dintre membrii săi. Generalul Manikovski refuzase încă din zori onoarea pe care i-o oferise Kerenski. Un alt militar din componenţa guvernului, amiralul Verderevski, avea o dispoziţie și mai puţin belicoasă. A fost nevoie ca apărarea să fie preluată de o persoană civilă: ministrul asistenţei sociale, Kișkin. Pentru numirea lui s-a redactat de îndată, cu toate semnăturile necesare, un decret al Senatului: oamenii aceștia mai aveau timp să se ocupe de chichiţe birocratice. În schimb, nimănui nu-i trecuse prin minte că Kișkin, în calitate de membru al Partidului Cadet, le era de două ori odios soldaţilor, atât celor din spatele frontului, cât și celor de pe front. Kișkin, la rândul său, și-a ales ca adjuncţi pe Palcinski și Rutenberg. Om al industriașilor și protector al lock-outurilor, Palcinski era urât de muncitori. Inginerul Rutenberg era aghiotantul lui Savinkov, pe care chiar și atotcuprinzătorul Partid al Eserilor îl dăduse afară ca fiind kornilovist. Polkovnikov, bănuit de

trădare, a fost demis. În locul lui a fost numit generalul Bagratuni, care nu se deosebea deloc de celălalt.

Deși telefoanele de la Palatul de Iarnă și de la Statul-Major care făceau legătura cu orașul fuseseră deconectate, palatul rămăsese legat printr-un fir propriu de principalele instituţii, în mod special de Ministerul de Război, de unde pleca un fir direct spre cartierul general. Probabil că, din prea mare grabă, unele dintre aparatele din oraș scăpaseră și ele. Din punct de vedere militar, legătura telefonică a guvernului n-avea totuși nicio importanţă, iar, din punct de vedere moral, ea înrăutăţea mai degrabă situaţia, căci risipea iluziile.

Încă de dimineaţă, conducătorii apărării ceruseră întăriri locale, în așteptarea celor de pe front. Din loc în loc, în oraș s-a încercat să li se vină în ajutor. Doctorul Feit, care a luat parte în mod direct la această operaţiune în calitate de membru în Comitetul Central al Partidului Eser, va povesti peste câţiva ani, în timpul unui proces, despre „schimbarea uimitoare, fulgerătoare din starea de spirit a unităţilor militare". Din sursele cele mai sigure se transmitea că un regiment sau altul erau pregătite de luptă, gata să vină în apărarea guvernului, dar era de ajuns să se ia legătura telefonică directă cu cazarma, ca unităţile, una după alta, să refuze categoric să iasă. „Rezultatul îl ştiţi – va spune bătrânul narodnic –, nimeni n-a ieșit, iar Palatul de Iarnă a fost cucerit." De fapt, nu avusese loc nicio schimbare fulgerătoare a stării de spirit din garnizoană. Dar resturile iluziilor partidelor guvernamentale s-au prăbușit, într-adevăr, fulgerător.

Blindatele pe care se bazau în mod deosebit cei de la Palatul de Iarnă și de la Statul-Major s-au împărţit în două grupe: una bolșevică și alta pacifistă; blindate guvernamentale nu existau deloc. Pe drumul spre Palatul de Iarnă, o jumătate de companie de iuncheri genişti a dat, cu speranţă și groază, peste două blindate: oare erau prietene sau dușmane? S-a descoperit că erau neutre și că ieșiseră în stradă spre a împiedica ciocnirile dintre părţi. Dintre cele șase automobile militare care se aflau la Palatul de Iarnă, numai unul a rămas să păzească bunurile palatului; celelalte au plecat. Pe măsură ce insurecția se apropia de victorie, numărul blindatelor bolșevice creștea, în vreme ce armata neutralităţii se topea: de fapt, asta este soarta pacifismului în orice luptă serioasă.

Se apropia amiaza. Uriașa piaţă din faţa Palatului de Iarnă era în continuare goală. Guvernul nu avea cu cine s-o umple. Trupele Comitetului n-o ocupaseră, pentru că erau absorbite de executarea unui plan mult prea complicat. Pe o largă întindere continuau să se adune trupe, detașamente de muncitori, blindate. Raionul palatului începea să semene cu un loc ciumat, închis cu un cordon pe la periferie, cât mai departe de focarul nemijlocit al infecției.

Curtea Palatului de Iarnă ce dădea spre piaţă era baricadată cu mormane de lemne, ca și curtea de la Smolnîi. De o parte și de alta se vedeau tunurile

negre de campanie de trei ţoli. În unele locuri erau clădite piramide de puști. Paza puţin numeroasă a palatului se lipea direct de clădire. În curte și la parter erau instalate două școli de sublocotenenţi de la Oranienbaum și Peterhof, de altfel, incomplete, și un pluton de la Școala de Artilerie Konstantinovski, cu șase tunuri.

În a doua jumătate a zilei a sosit un batalion de iuncheri de la școala de geniu, ce apucase să piardă o jumătate de companie pe drum. Tabloul de la faţa locului nu le putea ridica deloc combativitatea iuncherilor, care, așa cum mărturisește Stankevici, le lipsise și înainte. În palat s-a constatat o lipsă de provizii: nimeni nu se îngrijise din vreme de asta, iar un camion cu pâine fusese interceptat de patrulele Comitetului. O parte a iuncherilor a început să facă de gardă, pe când ceilalţi lâncezeau fără treabă, în nesiguranţă, înfometaţi. Conducătorii nu se simţeau deloc. În piaţa din faţa palatului și pe chei începuseră să apară grupuri de trecători cu o înfăţișare pașnică, care le smulgeau din mers puștile iuncherilor din posturile de pază, amenințându-i cu revolvere.

Printre iuncheri au fost descoperiţi niște „agitatori". Pătrunseseră de afară? Nu, deocamdată era vorba de niște agitatori interni. Ei reușiseră să stârnească fierbere în rândul iuncherilor din Oranienbaum și Peterhof. Comitetele acestor școli au organizat o reuniune în Sala Albă și au cerut să vină niște reprezentanţi ai guvernului pentru explicaţii. Au venit toţi miniștrii, în frunte cu Konovalov. Discuţiile au durat o oră întreagă. Konovalov a fost întrerupt și a încetat să mai vorbească. Ministrul agriculturii, Maslov, a vorbit în calitate de vechi revoluţionar. Kișkin le-a explicat iuncherilor că guvernul hotărâse să se menţină câtă vreme îi va sta în putinţă. Din spusele lui Stankevici, unul dintre iuncheri a încercat să-și exprime disponibilitatea de a muri pentru guvern, dar „răceala evidentă a celorlalţi tovarăși i-a înghеţat pornirea". Discursurile celorlalţi miniștri au stârnit de-a dreptul iritare; iuncherii i-au întrerupt, au strigat la ei, ba se pare că i-au și fluierat. Sângele albastru și-a explicat comportamentul majorității colegilor săi iuncheri prin originea lor socială măruntă; „toţi sunt de la coasă, semianalfabeţi, niște animale nepoliticoase... niște vite".

Mitingul din palatul asediat s-a încheiat totuși pe un ton împăciuitor: iuncherii au fost de acord să rămână după ce li s-a propus o conducere activă și o informare corectă asupra evenimentelor. Șeful școlii de geniu, numit comandant al apărării, a făcut însemnări cu creionul pe planul palatului, notând numele unităţilor. Forţele prezente au fost împărţite pe sectoare. O mare parte a iuncherilor au fost plasați la parter, pentru a ţine de la ferestre sub tir Piaţa Palatului. Dar li s-a interzis să deschidă primii focul. Batalionul de la școala de geniu a fost dus în curte pentru a acoperi artileria. Au fost trimise plutoane pentru a construi baricade. A fost creată o echipă de legătură, formată din câte patru oameni de la fiecare unitate. Un pluton de artilerie a pri-

mit sarcina de a apăra poarta în caz de străpungere. În curte și în faţa porţilor au fost ridicate fortificaţii din lemne. S-a stabilit un fel de ordine. Santinelele se simţeau mai sigure.

În primele sale etape, până la formarea unor armate regulate și până la călirea lor, războiul civil este un război al nervilor încordaţi. De îndată ce s-a descoperit o mică creștere a activităţii în tabăra iuncherilor, care, prin focul tras din spatele baricadelor, curăţaseră piaţa, tabăra atacatorilor a supraevaluat forţele și mijloacele apărării. În ciuda nemulţumirii celor din Garda Roșie și a soldaţilor, conducătorii au hotărât să amâne asediul până la concentrarea rezervelor; se aștepta, în primul rând, sosirea marinarilor de la Kronstadt.

Amânarea de câteva ore care s-a produs astfel le-a adus asediaţilor câteva întăriri. După ce Kerenski îi promisese delegaţiei cazacilor infanterie, Consiliul Oștilor Căzăcești, la fel ca și comitetele și adunările generale ale regimentelor, se întrunise, hotărând: două sotnii și o echipă de mitraliori din Regimentul Uralski, aduși din iulie de pe front pentru înăbușirea bolșevicilor, să pornească de îndată spre clădirea Palatului de Iarnă; restul să nu meargă înainte de îndeplinirea efectivă a promisiunilor, adică după sosirea întăririlor de infanterie. Dar, chiar și cu cele două sotnii, lucrurile n-au stat prea ușor. Cazacii tineri se împotriveau; „bătrânii" au fost chiar nevoiţi să-i încuie pe tineri în grajd, ca să nu fie împiedicaţi să se pregătească de campanie. Abia la lăsarea serii, când nu-i mai aștepta nimeni, soldaţii bărboși din Ural au apărut la palat. Au fost primiţi ca niște salvatori. Dar erau extrem de posaci. Nu erau obișnuiţi să lupte prin palate. Și nici nu era prea clar de care parte era adevărul.

După câtăva vreme au sosit pe neașteptate patruzeci de cavaleri ai Ordinului „Sf. Gheorghe", sub comanda unui căpitan de stat-major cu un picior de lemn. Invalizii patrioţi în calitate de ultimă rezervă a democraţiei... Totuși, lumea se simţea mai bine. În curând a venit și o companie de șoc a Batalionului de Femei. Cel mai încurajator era că întăririle pătrunseseră fără lupte. Lanţurile de atacatori nu puteau sau nu se hotărau să le taie calea spre palat. Era clar: adversarul era slab. „Slavă Domnului, lucrurile încep să se lege", spuneau ofiţerii, liniștindu-se și pe sine și liniștindu-i și pe iuncheri. Nou-sosiţii au luat în primire sectoarele de luptă, înlocuindu-i pe cei obosiţi. Totuși, cazacii din Ural se uitau cu neîncredere la „muierile" cu puști. Unde era infanteria adevărată?

În mod evident, asediatorii pierdeau vremea. Soldaţii din Kronstadt erau în întârziere, chiar dacă nu din vina lor: fuseseră chemaţi prea târziu. După adunări nocturne încordate, în zori au început să se urce pe vase. Puitorul de mine *Amur* și nava de transport *Iastreb* au pornit-o direct spre Petrograd. Vechiul cuirasat *Zaria Svobodî*, după ce urma să facă un desant la Oranienbaum, unde să-i dezarmeze pe iuncheri, trebuia să ancoreze la intrarea în canalul

Morskoi, spre a putea trage, în caz de nevoie, asupra căii ferate Baltiiskaia. Cinci mii de marinari și soldaţi s-au îmbarcat pe insula Kotlin pentru a debarca la revoluţia socială. În cabinele ofiţerilor era o tăcere sumbră: oamenii aceștia erau duși să se lupte pentru o cauză pe care o urau. Comisarul detașamentului, bolșevicul Flerovski, le-a declarat: „Nu ne bazăm pe simpatia voastră, dar vă cerem să fiţi prezenţi la posturile voastre... O să vă scutim de alte încercări". Ca răspuns, s-a auzit un scurt „am înţeles" marinăresc. Toţi și-au luat posturile în primire, căpitanul a urcat pe punte.

La intrarea pe Neva au răsunat urale de bucurie: marinarii îi întâmpinau pe ai lor. De pe *Aurora*, care făcea viraje la mijlocul râului, se auzea fanfara. Antonov le-a adresat celor sosiţi un scurt salut: „Iată Palatul de Iarnă... trebuie să-l cuceriţi". În detașamentul din Kronstadt intraseră oamenii cei mai hotărâți și mai curajoși. Acești marinari cu pelerine negre, cu puștile și cartușierele lor, vor merge până la capăt. Debarcarea s-a făcut repede lângă bulevardul Konnogvardeiski. Pe navă au rămas numai santinelele.

Acum, forţele erau mai mult decât de ajuns. Pe Nevski existau puncte fortificate, iar pe podul de pe canalul Ekaterininski și pe podul de peste Moika erau automobile blindate și tunuri antiaeriene îndreptate spre Palatul de Iarnă. De partea cealaltă a Moikăi, muncitorii amplasaseră mitraliere pentru acoperire. Un blindat veghea pe Morskaia. Neva și trecerile de peste ea erau în mâinile asediatorilor. Ciudnovski și sublocotenentul Daşkevici primiseră ordin să trimită pe Câmpul lui Marte detașamente de pază formate din regimente ale Gărzii. Din fortăreaţă, Blagonravov trebuia să intre peste pod în contact cu detașamentul de pază din Regimentul Pavlovski. Marinarii din Kronstadt urmau să ia legătura cu fortăreaţa și cu primul echipaj din flotă. După un tir de artilerie trebuia să se înceapă asaltul.

Din Flota operativă a Balticii veniseră între timp cinci nave de luptă: un crucișător, două torpiloare mari și două mici. „Oricât de siguri am fi fost de victorie cu forţele existente – scrie Flerovski –, darul făcut de flota operativă ne-a dat tuturor un mare avânt." Amiralul Verderevski putea, probabil, să observe de la ferestrele Sălii de Malahit impresionanta flotilă răzvrătită care domina nu numai palatul și raionul învecinat, ci și cele mai importante intrări în Petrograd.

Pe la ora patru după-amiaza, Konovalov i-a chemat prin telefon la palat pe oamenii politici cei mai apropiaţi de guvern: miniștrii asediaţi aveau nevoie măcar de un sprijin moral. Dintre toţi cei invitaţi a venit numai Nabokov; ceilalţi au preferat să-și exprime simpatia prin telefon. Ministrul Tretiakov se plângea de Kerenski și de soartă: șeful guvernului fugise, lăsându-și colegii fără apărare. Dar oare nu vor veni întăriri? Poate vor veni. Și totuși de ce nu sunt încă aici? Nabokov și-a arătat simpatia, s-a uitat pe furiș la ceas și s-a grăbit să-și ia rămas-bun. A plecat la timp. La scurtă vreme după ora șase, Palatul de Iarnă a fost în sfârșit înconjurat strâns de trupele Comitetului Mi-

litar Revoluţionar: nu mai exista nicio cale de acces nu numai pentru întăriri, dar nici pentru persoanele particulare.

Dinspre bulevardul Konnogvardeiski, cheiul Amiralităţii, strada Morskaia, Nevski Prospekt, Câmpul lui Marte, strada Milionnaia și cheiul Palatului, ovalul asediului se îngusta și se strângea. Cordoane impresionante porneau de la grilajul grădinii Palatului de Iarnă, care se afla deja în mâinile asediatorilor, de la arcul de triumf dintre Piaţa Palatului și strada Morskaia, de la micile canale de lângă Ermitaj, de la intersecţiile învecinate cu palatul ale Amiralităţii și ale lui Nevski. De partea cealaltă a râului se înălţa amenințătoare fortăreaţa „Petru și Pavel". De pe Neva privea *Aurora*, cu tunurile ei de șase ţoli. Torpiloare patrulau în sus și în jos pe râu. În acele ore, insurecţia arăta ca niște manevre militare în stil mare.

În Piaţa Palatului, curăţată de către iuncheri cam cu trei ore în urmă, au apărut automobile blindate ce au ocupat intrările și ieșirile. Fostele nume patriotice se mai vedeau pe blindaj de sub denumirile cele noi, scrise în fugă cu vopsea roșie. Sub acoperirea monștrilor metalici, asediatorii se simţeau din ce în ce mai siguri în piaţă. Unul dintre blindate s-a apropiat de intrarea principală a palatului și, după ce i-a dezarmat pe iuncherii ce-o păzeau, s-a îndepărtat nestingherit.

În ciuda blocadei complete instituite în cele din urmă, asediaţii mai păstrau legătura cu lumea exterioară prin telefon. Ce-i drept, încă de la ora cinci, un detașament din Regimentul Keksgolmski a ocupat încăperea Ministerului de Război prin care Palatul de Iarnă ţinea legătura cu cartierul general. Dar, și după aceea, un ofiţer a mai rămas, după câte se pare, încă vreo câteva ore lângă aparatul Hughes într-o încăpere de la mansarda ministerului, unde învingătorilor nu le dăduse prin minte să se uite. Totuși, ca și până atunci, legătura nu oferea nimic. Răspunsurile de pe frontul de nord erau din ce în ce mai evazive. Nu venea nicio întărire. Misteriosul batalion de bicicliști nu apărea. Pe Kerenski însuși parcă-l înghiţise pământul. Prietenii din oraș se mărgineau numai la manifestări scurte de simpatie. Miniștrii lâncezeau. N-aveau despre ce să vorbească, n-aveau la ce să spere. Se săturaseră unul de altul și de propria persoană. Unii stăteau într-o stare de prostraţie, alţii mergeau cu pas de automat dintr-un colţ în altul. Cei înclinaţi spre abstractizări se uitau în urmă, în trecut, căutând vinovaţi. Nu era foarte greu să-i găsești: era democraţia! Numai ea îi trimisese în guvern, le pusese în spate o povară uriașă, iar în clipa pericolului îi lăsase fără sprijin. De data asta, cadeţii erau întru totul de acord cu socialiștii: da, democraţia era de vină. E adevărat, formând o coaliţie, ambele grupuri întorseseră spatele chiar și Conferinţei Democratice, care le fusese așa de apropiată. Independenţa faţă de democraţie constituise doar ideea principală a coaliţiei. Dar ce mai conta: pentru ce există democraţia, dacă nu pentru salvarea unui guvern burghez aflat la necaz? Ministrul agri-

culturii, Maslov, un eser de dreapta, a scris un bilet pe care l-a numit chiar el postum: se obliga solemn să nu moară altfel decât ocărând democraţia. Colegii lui s-au grăbit să comunice această intenţie funebră la Dumă, prin telefon. Moartea lui a rămas, ce-i drept, în stadiu de proiect, dar ocările nu au lipsit.

Sus, lângă camera comandamentului, era o sală de mese unde valeţii Curţii le-au servit ofiţerilor „un prânz minunat stropit cu vinuri". Pentru o vreme, puteai să uiţi de necazuri. Ofiţerii își socoteau anii de vechime, se ocupau de comparaţii pline de invidie, ocărau noua putere pentru încetineala avansărilor. În special Kerenski o încasa cel mai tare: ieri, în Preparlament, jurase să moară la postul său, iar azi, îmbrăcat ca o soră de caritate, își luase tălpăşiţa din oraș. Unii dintre ofiţeri le demonstrau membrilor guvernului lipsa de sens a continuării împotrivirii. Palcinski, energic, i-a numit bolșevici și chiar a încercat să-i aresteze.

Iuncherii voiau să știe ce se va întâmpla mai departe și cereau răspunsuri de la guvern pe care acesta nu era în stare să le dea. În timpul unei noi consfătuiri a iuncherilor cu miniștrii, Kișkin a sosit de la Marele Stat-Major aducând un ultimatum cu semnătura lui Antonov, ce fusese înmânat ofițerului de Stat-Major Poradelov de un biciclist din fortăreaţa „Petru și Pavel": Predaţi-vă și dezarmaţi garnizoana din Palatul de Iarnă; în caz contrar, se va deschide focul din tunurile fortăreţei și de pe vasele de luptă; aveţi douăzeci de minute de gândire. Termenul acesta era prea scurt. Poradelov a obţinut încă zece minute. Membrii militari ai guvernului, Manikovski și Verderevski, vedeau problema foarte simplu: din moment ce nu exista posibilitatea de a lupta, trebuiau să se gândească la predare, adică să accepte ultimatumul. Dar miniștrii civili au rămas inflexibili. În cele din urmă, s-a hotărât să nu se răspundă la ultimatum, ci să se apeleze la Duma Orășenească ca la singurul organ legitim din capitală. Apelul la Dumă a fost ultima încercare de a trezi conștiinţa adormită a democraţiei.

Poradelov, care socotea că e necesar să se renunţe la împotrivire, a prezentat un raport în care a cerut eliberarea din funcţie, întrucât „nu este convins de justeţea drumului ales de Guvernul Provizoriu". Ezitărilor ofiţerului li s-a pus capăt înainte ca demisia să-i poată fi acceptată. După ce a trecut termenul de o jumătate de oră, un detașament din Garda Roșie format din marinari și soldaţi, sub comanda unui sublocotenent din Regimentul Pavlovski, a ocupat fără împotrivire Marele Stat-Major și l-a arestat pe ofițerul de stat-major complet demoralizat. Cucerirea Statului-Major ar fi putut fi făcută, la drept vorbind, de multă vreme; clădirea nu era deloc apărată de dinăuntru. Dar, până la sosirea blindatelor în piaţă, asediatorii s-au temut de o ieșire a iuncherilor din Palatul de Iarnă care ar fi putut să le taie legăturile.

După pierderea Statului-Major, Palatul de Iarnă s-a simţit și mai singur. Din Sala de Malahit, ale cărei ferestre dădeau spre Neva și parcă cereau

un proiectil de pe *Aurora*, miniștrii au trecut într-una dintre nenumăratele încăperi ale palatului ale cărei ferestre dădeau spre curte. Luminile au fost stinse. Numai pe masă ardea o lampă singuratică, separată de ferestre printr-o coală de ziar.

– Ce pericol există pentru palat dacă *Aurora* va deschide focul? îl întrebau miniștrii pe colegul lor de la marină. – Va fi făcut un morman de ruine, explica amiralul cu vioiciune și nu fără un sentiment de mândrie față de artileria navală. Verderevski ar fi preferat să se predea și nu se dădea în lături să bage frica în civilii care o făceau pe curajoșii când nu era cazul. Dar de pe *Aurora* nu se trăgea. Fortăreața tăcea și ea. Oare bolșevicii se hotărâseră să nu-și mai pună în practică amenințarea?

Generalul Bagratuni, numit în locul insuficient de rezistentului Polkovnikov, a socotit că era momentul potrivit să anunțe că renunță la răspunderea de comandant de district militar. La ordinul lui Kișkin, generalul a fost destituit ca „nedemn" și i s-a cerut să părăsească palatul numaidecât. La ieșirea pe poartă, fostul comandant a încăput pe mâinile marinarilor și a fost dus la cazarma echipajului Baltiiski. Generalul ar fi putut s-o termine destul de urât, dacă Podvoiski, care inspecta sectoarele frontului înaintea ultimei ofensive, nu l-ar fi luat pe nefericitul comandant de oști sub protecția sa.

De pe străzile și cheiurile din apropiere, mulți au observat că palatul, care tocmai își arătase strălucind sutele de becuri, se cufundase brusc în întuneric. Printre privitori se aflau și prieteni ai guvernului. Unul dintre tovarășii lui Kerenski, Redemeister, scrie: „Întunericul în care se cufundase Palatul de Iarnă părea o enigmă". Prietenii n-au făcut nimic pentru a o dezlega. Trebuie să recunoaștem că nici n-aveau prea multe posibilități.

Adăpostindu-se în spatele stivelor de lemne, iuncherii urmăreau încordați cordoanele din Piața Palatului, întâmpinând fiecare mișcare a dușmanului cu foc de pușcă și mitralieră. Li se răspundea la fel. Spre seară, tirul a devenit tot mai înverșunat. Au apărut primii morți și răniți. Victimele erau totuși extrem de puține. În piață, pe chei, pe Milionnaia, asediatorii se adaptau locului, se ascundeau în spatele proeminențelor clădirilor, se adăposteau în adâncituri, se lipeau de pereți. Rezervele de soldați și de Gărzi Roșii se încălzeau la focurile ce începuseră să fumege odată cu lăsarea întunericului și-i ocărau pe conducători pentru încetineală.

În Palatul de Iarnă, iuncherii ocupau poziții pe coridoare, pe scară, lângă intrări, în curte; santinelele din exterior erau lipite de gard și ziduri. Clădirea putea adăposti mii de oameni, dar avea numai câteva sute. Încăperile uriașe de dincolo de fâșia de apărare păreau moarte. Majoritatea servitorilor se ascunseseră sau fugiseră. Mulți ofițeri se refugiaseră la bufet, unde le porunceau servitorilor care nu apucaseră să se ascundă să scoată noi baterii de vin. Cheful de beție al ofițerilor din palatul ce agoniza nu putea rămâne un secret pentru

iuncheri, cazaci, invalizi, femeile din batalionul de șoc. Deznodământul se pregătea nu numai în afară, ci și înăuntru.

Un ofiţer de la plutonul de artilerie i-a raportat pe neașteptate comandantului apărării că tunurile fuseseră puse pe afeturi și iuncherii se duceau acasă, în urma unui ordin primit de la directorul Liceului Konstantinovski. Era o lovitură perfidă! Comandantul a încercat să protesteze: nimeni în afară de el nu putea da ordine aici. Iuncherii își dădeau seama de asta, dar preferau totuși să se supună directorului liceului, care, la rândul lui, acţionase la presiunea comisarului Comitetului Militar Revoluţionar. Majoritatea artileriștilor, cu patru tunuri din șase, au părăsit palatul. Opriţi de patrule de soldaţi lângă Nevski, ei au încercat să opună rezistenţă, dar o patrulă din Regimentul Pavlovski, care apucase să ajungă acolo cu un blindat, i-a dezarmat și i-a trimis cu două tunuri la cazărmile lor; celelalte două tunuri au fost instalate pe Nevski și pe podul de peste Moika, cu ţevile spre Palatul de Iarnă.

Între timp, cei două sute de ostași din Ural așteptau în zadar sosirea oamenilor lor. Savinkov, care avea o relație foarte strânsă cu Consiliul Oștilor Căzăcești și chiar intrase în Preparlament în numele lui, a încercat, cu sprijinul generalului Alekseev, să-i urnească pe cazaci din loc. Dar șefii din Consiliul cazacilor, cum observă pe bună dreptate Miliukov, „puteau dispune la fel de puţin de regimentele de cazaci, pe cât putea Statul-Major dispune de trupele din garnizoană". După ce au învârtit chestiunea pe toate părţile, regimentele de cazaci au declarat în cele din urmă că nu vor acţiona fără infanterie și și-au oferit serviciile Comitetului Militar Revoluţionar pentru protejarea bunurilor publice. În același timp, Regimentul din Ural a hotărât să trimită delegaţi la Palatul de Iarnă, pentru a chema înapoi în cazarmă cele două sotnii. Propunerea asta corespundea întru totul stării de spirit ce se formase în rândul „bătrânilor" din Ural: aici nu erau împrejur decât oameni ciudaţi – iuncheri, printre care se găseau adesea evrei, ofiţeri invalizi, ba mai erau și femeile din batalionul de șoc. Cu feţe răutăcioase, posace, cazacii și-au adunat sacii. Niciun argument nu-i mai putea face să se răzgândească. Cine a rămas în apărarea lui Kerenski? „Evreii și muierile... căci poporul rus e acolo, cu Lenin." Cazacii s-au înţeles cu asediatorii, care le-au lăsat trecerea liberă printr-o ieșire de care apărarea nu știuse până atunci. Pe la ora nouă seara, cei din Ural au părăsit Palatul de Iarnă. Au fost de acord numai să-și lase mitralierele apărătorilor cauzei pierdute.

Pe aceeași cale, dinspre Milionnaia, bolșevicii pătrunseseră deja în palat pentru a-și demoraliza dușmanul. Pe coridoare, alături de iuncheri începuseră să apară tot mai des figuri misterioase. E inutil să te împotrivești, răsculaţii au pus stăpânire pe oraș și pe gări, nu există întăriri, iar în palat numai „din inerţie se continuă cu minciuna". Ce-i de făcut mai departe? întrebau iuncherii. Guvernul a refuzat însă să dea vreun ordin direct: miniștrii înșiși rămâneau

la vechea hotărâre, restul – care cum putea. Asta însemna să le declare doritorilor că ieșirea din palat era liberă. În purtarea guvernului nu mai rămăsese nici gândire, nici voinţă. Miniștrii își așteptau soarta pasivi. Maliantovici va povesti după aceea: „Oameni condamnaţi, singuri, părăsiţi de toţi alergau pentru scurte discuții, uneori toţi laolaltă sau în grupuri separate, într-o uriașă capcană de șoareci... În jurul nostru era pustiu, în noi – pustiu. Și în acest pustiu a răsărit hotărârea fermă, lipsită de orice gând, de a rămâne complet nepăsători".

Antonov-Ovseenko se înţelesese cu Blagonravov ca, după ce se va încheia împresurarea Palatului de Iarnă, pe stâlpul fortăreţei să fie ridicat un felinar roșu. La acest semnal, *Aurora* urma să tragă un foc orb, pentru a provoca spaimă. În cazul împotrivirii asediaţilor, fortăreaţa trebuia să deschidă focul asupra palatului cu proiectile de tun ușor. Dacă Palatul de Iarnă nu s-ar fi predat nici așa, *Aurora* trebuia să deschidă un foc adevărat cu tunurile sale de șase ţoli. Scopul acestei gradări era de a reduce la minimum victimele și stricăciunile, dacă nu puteau fi evitate cu totul. Dar o rezolvare atât de complicată a unei probleme simple risca să ducă la rezultate contrare. Trebuiau să apară inevitabil piedici în execuţie. Ele au început deja cu felinarul roșu: nu exista niciunul la îndemână. Căutându-l, s-a pierdut timp; în cele din urmă, a fost găsit. Totuși, nu era așa de simplu să fixezi un felinar de un stâlp pentru a fi văzut din toate părţile. Încercările s-au tot repetat, cu rezultate îndoielnice. Iar timpul preţios zbura.

Cele mai mari greutăţi au fost totuși cu artileria. Conform raportului lui Blagonravov, tirul asupra palatului ar fi putut fi deschis la primul semnal încă de la amiază. În realitate, lucrurile stăteau altfel. Pentru că în fortăreaţă nu exista artilerie permanentă, cu excepţia tunului cu ţeava ruginită care anunţa miezul zilei, fusese nevoie să se urce pe zidurile fortăreţei niște tunuri de câmp. Partea asta a programului fusese într-adevăr îndeplinită până la amiază. Dar lucrurile stăteau prost cu servanţii. Se știa de dinainte că compania de artilerie, care în iulie nu fusese de partea bolșevicilor, nu era prea sigură. Până și în ajun, ea păzise ascultătoare un pod la ordinul Statului-Major. Nu exista riscul de a primi o lovitură pe la spate din partea ei, însă cu toate acestea compania n-avea de gând să intre în foc de dragul sovietelor. Când a venit clipa acţiunii, sublocotenentul a raportat: tunurile erau ruginite, nu exista ulei în compresoare, nu se putea trage. E foarte probabil ca tunurile să nu fi fost într-adevăr în ordine, dar nu despre asta era vorba: artileriștii se ascundeau pur și simplu în faţa răspunderii și-l duceau de nas pe comisarul lipsit de experienţă. Antonov a dat fuga cu o șalupă, turbat. Cine arunca planul în aer? Blagonravov i-a povestit despre felinar, despre ulei și despre sublocotenent. Amândoi s-au dus la tunuri. Noapte, întuneric, bălţi în curte de la ploile căzute nu demult. De cealaltă parte a râului se auzea un tir violent de pușcă și răpăit de mitraliere. În întuneric, Blagonravov s-a abătut de la drum. Lipă-

ind prin băltoace, arzând de nerăbdare, împiedicându-se și căzând în noroi, Antonov rătăcea după comisar prin curtea întunecată. „Lângă unul dintre felinarele care ardeau slab – povestește Blagonravov –, Antonov s-a oprit deodată și s-a uitat la mine întrebător, pe deasupra ochelarilor, fixându-mă cu privirea. În ochii lui am citit o neliniște ascunsă." Pentru o clipă, Antonov a bănuit o trădare acolo unde era numai neglijenţă.

În cele din urmă s-a găsit locul unde erau amplasate tunurile. Artileriștii se încăpăţânau: rugină... compresoare... ulei. Antonov a dat ordin să se aducă la tunuri servanţi de la poligonul marinei și, de asemenea, să se dea numaidecât semnalul cu tunul străvechi ce anunţa miezul zilei. Dar artileriștii întârziau suspect de mult cu manevrarea tunului de semnal. Ei simţeau foarte bine că nici comandanţii, acum, că nu mai erau departe, la telefon, ci alături de ei, nu erau ferm hotărâţi să folosească artileria grea. Chiar și planul ăsta greoi de a trage cu artileria sugera același gând: poate vom reuși să ne descurcăm și fără asta.

Cineva care gonea în întunericul curţii s-a apropiat, s-a împiedicat, a căzut în noroi, a înjurat, dar nu cu răutate, ci cu bucurie, și a strigat răgușit: „Palatul de Iarnă s-a predat și ai noștri sunt acolo!" Îmbrăţișări entuziaste. Ce bine că s-a întârziat! „Știam noi." Compresoarele au fost uitate imediat. Totuși, de ce nu înceta tirul în partea cealaltă a râului? Oare niște grupuri de iuncheri se încăpăţânau cu predarea? Oare era o neînţelegere? O neînţelegere fusese numai vestea cea bună: nu Palatul de Iarnă fusese luat, ci numai Marele Stat-Major. Asediul palatului continua.

Printr-un acord secret cu un grup de iuncheri de la școala din Oranienbaum, neîmblânzitul Ciudnovski a pătruns în palat pentru tratative: acest oponent al insurecţiei nu scăpa niciodată prilejul de a se arunca în foc. Palcinski l-a arestat de îndată pe curajos, dar, sub presiunea școlii de la Oranienbaum, a fost nevoit să-l elibereze și pe Ciudnovski, și o parte a iuncherilor. Ei i-au atras de partea lor și pe câţiva cavaleri ai Ordinului „Sf. Gheorghe". Apariţia neașteptată a iuncherilor în piaţă i-a tulburat pe cei din cordon. Dar strigătele de bucurie nu mai încetau după ce asediatorii au aflat că erau oameni care se predau. Totuși, se predase numai o mică parte. Ceilalţi ţineau piept în continuare din spatele adăposturilor lor. Tirul asediatorilor s-a înteţit. Lumina electrică puternică care venea din curte le îngăduia trăgătorilor să-i ţintească pe iuncheri. Aceștia au reușit cu mare greutate să stingă felinarele. O mână nevăzută le-a aprins din nou. Iuncherii au tras în felinare, apoi l-au găsit pe mecanic și l-au obligat să taie curentul.

Femeile din batalionul de șoc și-au anunţat intenţia de a încerca o ieșire. Conform informaţiilor lor, conţopiștii de la Marele Stat-Major trecuseră de partea lui Lenin și, după ce dezarmaseră o parte a ofiţerilor, îl arestaseră pe generalul Alekseev, singurul om care putea salva Rusia: el trebuia recuperat cu orice preţ. Comandantul n-a avut putere să le oprească în faţa acestui

elan isteric. În momentul ieșirii, lumina s-a aprins deodată din nou în marile felinare electrice de o parte și de alta a porţii. Pentru a-l găsi pe electrician, un ofiţer s-a năpustit furios asupra servitorilor: în foștii lachei ţariști, el vedea agenţii revoluţiei. În electricianul palatului avea și mai puţină încredere: „Te-aș fi trimis de mult pe lumea cealaltă dacă n-aș avea nevoie de tine". În ciuda amenințării cu revolverul, electricianul era neputincios: panoul lui era deconectat, centrala electrică era ocupată de marinari, ei dispuneau de curentul electric. Femeile n-au putut face faţă focului și s-au predat în mare parte. Comandantul apărării a trimis un locotenent să raporteze guvernului că atacul femeilor din batalionul de șoc „le-a adus pieirea" și că palatul colcăie de agitatori. Eșecul încercării de ieșire a adus o pauză, cam de la ora zece la unsprezece. Asediatorii erau ocupaţi cu pregătirea tirului de artilerie.

Pauza neașteptată le-a trezit oarecare speranţe asediaţilor. Miniștrii au încercat din nou să-i îmbărbăteze pe partizanii lor din oraș și din ţară: „Guvernul e în formaţie completă, cu excepţia lui Prokopovici. Situaţia poate fi socotită favorabilă... Se trage asupra palatului, dar numai cu pușca, fără niciun fel de rezultat. E limpede că adversarul e slab". De fapt, adversarul era atotputernic, dar nu se hotărâse încă să facă uzul necesar de forţa de care dispunea. Guvernul a trimis prin ţară un mesaj despre ultimatum, despre *Aurora*, despre faptul că el, guvernul, putea transmite puterea numai Adunării Constituante și că primul atac asupra Palatului de Iarnă fusese respins. „Să lăsăm să răspundă armata și poporul!" Cum să răspundă, miniștrii n-au spus.

Între timp, Lașevici trimisese la fortăreaţă doi marinari artileriști. Ce-i drept, ei nu erau prea experimentaţi, dar erau bolșevici, gata să tragă și din tunuri ruginite, fără ulei în compresoare. Li se ceruse un singur lucru: sunetul artileriei era mai important acum decât precizia loviturii. Antonov i-a îndemnat să înceapă. Gradarea prevăzută înainte a fost respectată în întregime. „După lovitura de semnal din fortăreaţă – povestește Flerovski –, a bubuit *Aurora*. Bubuitul și snopul de flăcări de la proiectilele oarbe sunt mult mai impozante decât cele de la un tir adevărat. Curioșii s-au tras înapoi de la parapetul de granit al cheiului, s-au trântit la pământ și au început să se târască..." Ciudnovski s-a grăbit să întrebe dacă n-ar trebui să li se propună asediaţilor să se predea. Antonov a fost imediat de acord cu el. A fost din nou pauză. S-a predat un grup de femei și de iuncheri. Ciudnovski a vrut să le lase armele, dar Antonov s-a ridicat la timp împotriva acestei mărinimii. După ce au pus armele jos, cei care s-au predat au plecat escortaţi pe strada Milionnaia.

Palatul de Iarnă rezista în continuare. Trebuia să se termine! S-a dat ordinul. S-a deschis focul, unul nu prea des și nu prea eficient. Din treizeci și cinci de lovituri trase într-o oră și jumătate, două, numai două au lovit ţinta și doar stucatura a avut de suferit; restul proiectilelor au trecut pe deasupra, fără să pricinuiască, din fericire, nicio pagubă în oraș. Oare motivul era

într-adevăr nepriceperea? Doar se trăgea direct peste Neva într-un obiectiv așa de impresionant cum era palatul: asta nu cerea prea mare artă. Dar nu e oare mai corect să presupunem că până și artileriștii lui Laşevici au tras cu bună știință pe alături, în speranţa că totul se va termina fără distrugeri și morţi? E foarte greu de găsit acum urma motivelor care să explice acțiunea celor doi marinari anonimi. Ei n-au scos nicio vorbă: oare s-au evaporat în satul rusesc de necuprins sau, așa cum s-a întâmplat cu mulţi dintre luptătorii din octombrie, au căzut în războiul civil din lunile și anii care au urmat?

La scurtă vreme după primele lovituri de tun, Palcinski le-a adus miniștrilor un fragment de obuz. Amiralul Verderevski a recunoscut proiectilul ca fiind de la marina sa: de pe *Aurora*. Or, de pe crucișător se trăsese foc orb. Așa se convenise, așa spune Flerovski, așa a raportat mai târziu un marinar la Congresul Sovietelor. Oare a greșit amiralul? Oare a greșit marinarul? Cine poate lămuri chestiunea unei lovituri de tun trase noaptea târziu de pe o navă răsculată asupra palatului ţarului, unde se stingea ultimul guvern al celor avuţi?

Garnizoana palatului se micșorase simțitor. Dacă în clipa sosirii ostașilor din Regimentul din Ural, a invalizilor și a femeilor, ea ajunsese la o mie cinci sute, puţin probabil două mii de oameni, acum se redusese la o mie, poate și mai puţin. Salvarea putea veni numai de la o minune. Și deodată, în atmosfera lipsită de speranţă a Palatului de Iarnă, a izbucnit – ce-i drept – nu o minune, ci vestea apropierii ei. Palcinski a anunţat: tocmai s-a primit un telefon de la Duma Orășenească, cetăţenii se pregătesc să vină de acolo să salveze guvernul. „Transmiteţi-le tuturor – i-a cerut el lui Sinegub – că poporul vine aici." Ofiţerul a alergat pe scări și coridoare cu vestea cea bună. Pe drum, a dat peste ofiţeri beţi, care se duelau cu sabia, de altfel fără vărsare de sânge. Iuncherii au ridicat capetele. Trecând din gură-n gură, vestea devenea mai frumoasă și mai însemnată. Personalităţi publice, negustori, popor, în frunte cu clerul, porniseră încoace pentru a elibera palatul de asediu. Poporul și clerul: „Asta suna așa de frumos!" Resturile de energie s-au aprins într-o ultimă explozie. „Ura, trăiască Rusia!" Iuncherii de la Oranienbaum, care se pregăteau să plece și ei, și-au schimbat planurile și au rămas.

Dar poporul și clerul veneau destul de încet. Numărul agitatorilor din palat creștea. Pe coridoare se șoptea că *Aurora* va deschide focul numaidecât, iar șoapta asta trecea din gură-n gură. Deodată, s-au auzit două explozii. Niște marinari pătrunseseră în palat și aruncaseră sau scăpaseră de la balcon două grenade, rănind ușor doi iuncheri. Marinarii au fost arestaţi, Kișkin, medic de profesie, i-a bandajat pe răniţi.

Hotărârea interioară a muncitorilor și a marinarilor era mare, dar nu se transformase încă în înverșunare. Pentru a nu le stârni mânia, asediaţii, care erau partea incomparabil mai slabă, nu îndrăzneau să se răfuiască cu seriozi-

tate cu agenţii duşmanului care pătrundeau în palat. Nimeni nu era executat. Musafirii nepoftiţi au început să nu mai apară singuratici, ci în grupuri. Palatul semăna din ce în ce mai mult cu o sită. Când iuncherii se aruncau asupra intruşilor, aceştia se lăsau dezarmaţi. „Ce porci laşi!" spunea dispreţuitor Palcinski. Nu, oamenii aceştia nu erau laşi. Pentru a pătrunde în palatul plin de ofiţeri şi de iuncheri era nevoie de mult curaj. În labirintul unei clădiri necunoscute, pe coridoare întunecoase, printre uşi nenumărate care duceau nu se ştie unde şi care adăposteau nu se ştie ce pericole, curajoşilor nu le mai rămânea decât să se predea. Numărul prizonierilor creştea. Noi grupuri pătrundeau. Deja nu mai era întotdeauna limpede cine cui se preda şi cine pe cine dezarma. Artileria continua să bubuie.

Cu excepţia zonei aflate în imediata apropiere a Palatului de Iarnă, viaţa de afară n-a încetat până noaptea târziu. Teatrele şi cinematografele erau deschise. Păturile serioase şi culte din capitală păreau că nu dau doi bani pe faptul că guvernul lor era asediat. Redemeister a observat lângă podul Troiţki nişte trecători opriţi liniştiţi, pe care marinarii nu-i lăsau să meargă mai departe. „Nu se putea vedea nimic neobişnuit." De la nişte cunoştinţe care veneau dinspre Casa Poporului, Redemeister a aflat, în acordul canonadei, că Şaliapin fusese incomparabil în *Don Carlos*. Miniştrii continuau să se agite în cursa lor de şoareci.

„E limpede că asediatorii sunt slabi." Poate că, dacă mai rezistăm încă o oră, întăririle vor ajunge totuşi aici. Kişkin l-a chemat noaptea târziu la telefon pe adjunctul ministrului finanţelor, Hruşciov, cadet şi el, rugându-l să le comunice conducătorilor partidului că guvernul avea nevoie măcar de un mic ajutor, pentru a rezista până la orele dimineţii, când probabil va ajunge în sfârşit Kerenski cu trupele. „Ce partid mai e şi ăsta – spunea Kişkin nemulţumit – care nu poate să trimită măcar 300 de oameni înarmaţi!" Chiar aşa. Ce partid mai era şi ăsta? Cadeţii, care adunaseră la Petrograd, în alegeri, zeci de mii de voturi, nu puteau, în clipa unui pericol de moarte pentru regimul burghez, să adune trei sute de luptători. Dacă miniştrilor le-ar fi trecut prin minte să-l caute în biblioteca palatului pe materialistul Hobbes, ar fi citit în dialogurile lui despre războiul civil că nu poţi nici aştepta, nici cere curaj de la nişte prăvăliaşi îmbogăţiţi, „care nu văd nimic altceva decât profitul lor de-o clipă... şi care-şi pierd capul cu totul numai la gândul că ar putea fi jefuiţi". Dar era puţin probabil să-l fi putut găsi pe Hobbes în biblioteca ţaristă. Şi nici miniştrilor nu le ardea de filozofia istoriei. Telefonul lui Kişkin a fost ultimul apel telefonic de la Palatul de Iarnă.

Smolnîiul cerea categoric un deznodământ. Nu se mai putea prelungi asediul până dimineaţă, ţine în tensiune oraşul, tulbura congresul, pune toate succesele sub semnul întrebării. Lenin trimitea bileţele furioase. De la Comitetul Militar Revoluţionar se primeau mereu telefoane. Podvoiski mârâia.

Puteau fi trimise la asalt mulţimi întregi, erau mulţi doritori. Dar câte victime vor fi? Și ce va mai rămâne din miniștri și iuncheri? Totuși, nevoia de a duce lucrurile la bun sfârșit era prea imperioasă. Nu mai era nimic de făcut decât să înceapă să vorbească artileria navală. Din fortăreaţa „Petru și Pavel", un marinar a adus pe *Aurora* o bucată de hârtie: să se deschidă de îndată focul asupra palatului. Era totul clar acum? Artileriștii de pe *Aurora* erau gata. Dar conducătorilor le lipsea încă fermitatea. S-a făcut o nouă încercare de eschivare. „Am hotărât să mai aşteptăm un sfert de oră – scrie Flerovski –, simţind instinctiv posibilitatea schimbării situaţiei." Prin instinct trebuie înţeleasă speranţa încăpăţânată că lucrurile se vor încheia numai prin mijloace demonstrative. Iar de data asta, „instinctul" n-a înșelat: după un sfert de oră, a venit un nou emisar chiar de la Palatul de Iarnă: palatul era luat!

Palatul nu se predase, ci fusese luat cu asalt, dar într-un moment când forţa de împotrivire a asediaţilor apucase să se stingă cu totul. O sută de dușmani, pe care paza demoralizată îi luase drept o delegaţie a Dumei, pătrunseseră pe coridor, și încă nu prin vreo intrare ascunsă, ci prin curtea apărată. Totuși, se reușise dezarmarea lor. Un grup de iuncheri au fost însă cuprinși de panică. Ceilalţi, cel puţin o parte, au continuat să facă de pază. Dar bariera de baionete și de foc dintre atacatori și apărători căzuse definitiv.

O parte a palatului, cea dinspre Ermitaj, era deja plină de dușmani. Iuncherii au încercat să ajungă în spatele lor. Pe coridoare au avut loc întâlniri și ciocniri fantasmagorice. Toţi erau înarmaţi până-n dinţi: în mâinile ridicate aveau revolvere, iar la brâu – grenade de mână. Dar nimeni n-a tras și nimeni n-a aruncat grenadele, căci toţi se amestecaseră atât de mult, încât nu se mai puteau distinge unii de alţii. Oricum: soarta Palatului de Iarnă era pecetluită.

De afară au venit în cordoane, în grupuri, muncitori, marinari, soldați, care i-au aruncat pe iuncheri de pe baricade, s-au năpustit în curte, s-au lovit de iuncheri pe scări, i-au dat la o parte, i-au răsturnat, i-au alergat. Din spate a venit apoi un al doilea val. Piaţa a inundat curtea, curtea a pătruns în palat și s-a revărsat pe scări și coridoare. Pe parchetul murdar, printre saltele și bucăţi de pâine, se rostogoleau oameni, puști, grenade. Învingătorii au aflat că Kerenski nu era acolo și în bucuria lor furtunoasă s-a amestecat o notă amară de dezamăgire. Antonov și Ciudnovski au intrat în palat. Unde era guvernul? Iată ușa lângă care iuncherii îngheţaseră într-o poziţie de rezistenţă. Șeful santinelelor a dat fuga la miniștri cu întrebarea: ordonau să se apere până la capăt? Nu, nu, miniștrii nu ordonau asta. Doar palatul era oricum ocupat. Nu era nevoie de sânge. Trebuiau să cedeze în faţa forţei. Miniștrii au vrut să se predea cu demnitate și s-au așezat la masă, ca să pară că sunt în ședinţă. Comandantul apărării apucase deja să predea palatul, după ce obţinuse garantarea vieţii iuncherilor, la care, oricum, nimeni nu voia să atenteze. În privinţa sorţii guvernului, Antonov a refuzat să intre în vreun fel de tratative.

Iuncherii din faţa ultimelor uși păzite au fost dezarmaţi. Învingătorii s-au năpustit în sala miniștrilor. „În fruntea mulţimii mergea, încercând să păstreze în ordine rândurile impetuoase de oameni, un omuleţ scund, neînsemnat; hainele lui erau în dezordine; o pălărie cu boruri mari îi căzuse într-o parte. Pe nas abia i se ţinea lornionul. Dar ochii mici licăreau de bucuria victoriei și de ură faţă de cei învinși." Prin aceste trăsături umilitoare, învinșii l-au descris pe Antonov. Nu e greu de crezut că hainele și pălăria lui erau în dezordine: e de ajuns să ne amintim de călătoria nocturnă prin bălţile din fortăreaţa „Petru și Pavel". Bucuria victoriei se putea citi fără îndoială în ochii lui; dar e puţin probabil că în ei era ură faţă de învinși. „Vă anunţ, membri ai Guvernului Provizoriu, că sunteţi arestaţi", a rostit Antonov în numele Comitetului Militar Revoluţionar. Ceasul arăta ora două și zece minute a nopții de 25 spre 26 octombrie. „Membrii Guvernului Provizoriu se supun violenţei și se predau, pentru a evita vărsarea de sânge", a răspuns Konovalov. Partea inevitabilă a ritualului fusese respectată.

Antonov a chemat douăzeci și cinci de oameni înarmaţi, aleși din primele detașamente care pătrunseseră în palat, și le-a încredinţat paza miniștrilor. După încheierea procesului-verbal, arestaţii au fost scoși în piaţă. În mulţimea care număra victime, morţi și răniţi, a izbucnit într-adevăr furia împotriva celor învinși. „Să fie împușcaţi! Moarte!" Unii soldaţi au încercat să-i lovească pe miniștri. Gărzile Roșii i-au potolit pe cei care se dezlănţuiseră: nu întunecaţi victoria proletară! Muncitori înarmaţi i-au înconjurat pe prizonieri și pe gardieni într-un cerc strâns. „Înainte!" Nu era mult de mers: peste Milionnaia și podul Troiţki. Dar mulţimile agitate au făcut ca acest drum scurt să pară lung și plin de pericole. Ministrul Nikitin va scrie mai târziu, nu fără temei, că, dacă n-ar fi fost apărarea energică pe care le-a luat-o Antonov, urmările ar fi putut fi „foarte grele". Pentru a pune capac aventurilor, convoiul a fost supus pe pod unui tir accidental: și arestaţii, și gardienii au trebuit să se culce pe caldarâm. Dar nici aici n-a suferit nimeni: probabil că s-a tras pe sus, pentru a-i speria.

Într-o cameră mică de la clubul garnizoanei fortăreţei, luminată de o lampă cu gaz ce fumega – electricitatea refuzase să meargă în ziua aceea –, au fost înghesuite câteva zeci de oameni. Antonov a făcut, în prezenţa comisarului fortăreţei, apelul miniștrilor. Erau optsprezece persoane, inclusiv adjuncţii cei mai apropiaţi. Ultimele formalităţi fiind încheiate, prizonierii au fost duși în celulele istoricului bastion Trubeţkoi. Din apărare, nimeni n-a fost arestat: ofiţerii și iuncherii au fost eliberaţi pe cuvânt de onoare că nu vor mai acţiona împotriva puterii sovietelor. Numai câţiva dintre ei și-au ţinut promisiunea.

Imediat după luarea Palatului de Iarnă, în cercurile burgheze au început să circule zvonuri despre execuții ale iuncherilor, despre violenţe asupra femeilor din batalionul de șoc, despre prăduiri ale bogăţiilor din palat. Toate

aceste povești vor fi fost dezminţite de mult, când Miliukov va scrie în *Istoria* sa: „Femeile din batalionul de șoc care n-au murit de glonţ și au fost capturate de bolșevici au fost supuse în acea seară și noapte comportamentului îngrozitor al soldaţilor, violenţelor și împușcării". De fapt, n-a fost nicio execuţie și, ţinând seama de starea de spirit din acea perioadă a ambelor părţi, nici n-avea cum să fie. Și mai puţin probabile au fost actele de violenţă, mai ales în palat, unde, alături de elemente întâmplătoare din stradă, pătrunseseră sute de muncitori revoluţionari cu pușca în mână.

Încercări de jefuire au avut într-adevăr loc, dar tocmai ele au arătat disciplina învingătorilor. John Reed, care n-a pierdut niciunul dintre episoadele dramatice ale revoluţiei și a intrat în Palatul de Iarnă pe urmele calde ale primelor linii, povestește că, într-un depozit de la subsol, un grup de soldaţi a spart cu patul puștilor capacele unor lăzi și a scos de acolo covoare, lenjerie, porţelan, sticlărie. Se prea poate ca, sub înfăţișarea unor soldaţi, să fi acţionat jefuitori veritabili, care, în ultimul an de război, se deghizau mai totdeauna cu mantale și căciuli soldăţești. Jaful abia începuse, când cineva a strigat: „Tovarăși, nu vă atingeţi de nimic! Nu luaţi nimic. E avuţia poporului".[1] La o masă la ieșire s-a așezat un soldat cu toc și hârtie; doi membri ai Gărzii Roșii cu revolvere se aflau alături. Fiecare persoană care ieșea a fost percheziţionată și fiecare obiect furat a fost luat și notat. Așa au fost recuperate statuete, sticle de cerneală, lumânări, pumnale, bucăţi de săpun și pene de struţ. Au fost percheziţionaţi cu grijă și iuncherii, ale căror buzunare s-au dovedit pline cu tot felul de mărunţișuri furate. Din partea soldaţilor s-au auzit înjurături și ameninţări la adresa iuncherilor, dar nu s-a mers mai departe. Între timp, s-a instituit o pază a palatului, condusă de marinarul Prihodko. Peste tot au fost puse santinele. Palatul a fost curăţat de străini. Peste câteva ore, Ciudnovski era numit comandant al Palatului de Iarnă.

Și totuși unde dispăruse poporul care, cu clerul în frunte, pornise să elibereze palatul? Trebuie neapărat să vorbim despre această încercare eroică, la a cărei veste inimile iuncherilor se cutremuraseră atât de puternic. Centrul forţelor antibolșevice îl constituia Duma Orășenească. Clădirea ei de pe Nevski era un cazan în clocot. Partide, fracţiuni, subfracţiuni, grupări, elemente detașate sau pur și simplu persoane influente discutau acolo aventura criminală a bolșevicilor. Miniștrilor care lâncezeau în Palatul de Iarnă li se comunica din când în când la telefon că, sub presiunea condamnării generale, insurecţia urma neapărat să se stingă. S-au pierdut ore întregi discutându-se despre izolarea morală a bolșevicilor. Între timp, a început să vorbească artileria. Ministrul Prokopovici, arestat de dimineaţă și eliberat curând după aceea, i se plângea Dumei cu lacrimi în glas că pierduse posibilitatea de a împărtăși

[1] *Ibid*., p. 94. *(N. red.)*

soarta colegilor săi. Era compătimit cu căldură, dar exprimarea acestei compătimiri mânca timp.

Din amalgamul de idei și discursuri s-a născut în cele din urmă, sub aplauzele furtunoase ale întregii săli, un plan practic: Duma trebuia să meargă în întregul ei la Palatul de Iarnă, ca să piară acolo, în caz de nevoie, împreună cu guvernul. La unison, eserii, menșevicii și cooperatorii s-au arătat dispuși fie să-i salveze pe miniștri, fie să cadă împreună cu ei. Cadeții, care, în general, nu erau prea înclinați spre fapte riscante, au fost gata, de data asta, să-și lase capetele să cadă alături de ceilalți. Provincialii aflați din întâmplare în sală, ziariștii Dumei, unele persoane din public au cerut, în cuvinte mai mult sau mai puțin frumoase, să împărtășească soarta Dumei. Li s-a îngăduit.

Fracțiunea bolșevică a încercat să le dea un sfat prozaic: decât să hălăduiască de-a valma pe stradă, căutând moartea, ar fi fost mai bine să-i convingă la telefon pe miniștri să se predea, pentru a nu se ajunge la vărsare de sânge. Dar democrații au fost indignați: agenții insurecției nu voiau să le smulgă din mână numai puterea, ci și dreptul la o moarte eroică! Aleșii au hotărât atunci ca, în interesul istoriei, să organizeze un vot nominal. La urma urmei, să mori, chiar și de o moarte glorioasă, nu era niciodată prea târziu. Șaizeci și doi de aleși ai Dumei au confirmat: da, ei se vor duce într-adevăr să moară sub ruinele Palatului de Iarnă. La asta, cei paisprezece bolșevici au răspuns că era mai bine să învingi alături de Smolnîi decât să pieri împreună cu Palatul de Iarnă și că ei se vor duce numaidecât la ședința Congresului Sovietelor. Au hotărât să rămână în clădirea Dumei numai trei menșevici internaționaliști: ei n-aveau unde să se ducă și nici pentru ce să moară.

Deputații Dumei se pregăteau deja s-o apuce pe ultimul lor drum, când un telefon le-a adus vestea că tot Comitetul Executiv al Deputaților Țăranilor venea să li se alăture. Aplauze nesfârșite. Acum, tabloul era complet și clar: reprezentanții celor o sută de milioane de țărani împreună cu reprezentanții tuturor claselor populației urbane se duceau să moară de mâna unui grup neînsemnat de agresori. Discursurile și aplauzele nu se mai încheiau.

După sosirea deputaților țăranilor, coloana s-a pus, în sfârșit, în mișcare pe Nevski. În fruntea ei erau primarul orașului, Șreider, și ministrul Prokopovici. Printre deputați, John Reed i-a remarcat pe eserul Avksentiev, președintele Comitetului Executiv Țărănesc, și pe conducătorii menșevici Hinciuk și Abramovici, dintre care primul era considerat de dreapta, iar al doilea de stânga. Prokopovici și Șreider duceau două felinare: așa se stabilise la telefon cu miniștrii, ca iuncherii să nu-i ia drept dușmani. În plus, Prokopovici avea o umbrelă, ca, de altfel, și mulți alții. Cler nu era deloc. Clerul fusese creat din fragmente nebuloase de istorie națională de fantezia săracă a iuncherilor. Dar nu era nici popor. Lipsa lui definea caracterul întregii întreprinderi: trei-patru sute de „reprezentanți" și niciunul dintre cei pe care-i

reprezentau. „Era o noapte întunecată – își amintește eserul Zenzinov – și felinarele de pe Nevski nu erau aprinse. Mergeam într-un cortegiu ordonat și se auzea numai cântecul Marseillezei. Departe se auzeau lovituri de tun: bolșevicii continuau să tragă în Palatul de Iarnă."

Lângă canalul Ekaterininski, o barieră de marinari înarmaţi se întindea peste Nevski, tăind calea coloanei democraţiei. „Mergem înainte – au declarat condamnaţii la moarte –, ce ne puteţi face?" Marinarii le-au spus fără ocolișuri că vor folosi forţa: „Plecaţi la casele voastre și lăsaţi-ne în pace". Unii dintre participanţii la procesiune au propus să moară chiar acolo, pe loc. Dar, în hotărârea luată prin votul nominal din Dumă, varianta asta nu fusese prevăzută. Ministrul Prokopovici s-a urcat pe un soi de soclu și, „agitându-și umbrela" – toamna, la Petrograd, ploile sunt dese –, li s-a adresat demonstranţilor cu îndemnul de a nu-i duce în ispită pe acești oameni simpli și amăgiţi, care puteau deschide într-adevăr focul. „Să ne întoarcem la Dumă și să discutăm mijloacele de salvare a ţării și a revoluţiei."

Era cu adevărat o propunere înţeleaptă. Ce-i drept, planul iniţial rămânea astfel neîndeplinit. Dar ce să faci cu niște brute înarmate, care nu le îngăduiau conducătorilor democraţiei să moară eroic? „Am stat puţin acolo, am înghеţat și am hotărât să ne întoarcem", scrie melancolic Stankevici, și el unul dintre participanţii la alai. De data asta fără Marseilleză, dimpotrivă, într-o tăcere deplină, cortegiul a pornit-o înapoi pe Nevski spre clădirea Dumei. Acolo trebuia el să găsească, în cele din urmă, „mijloacele de salvare a ţării și a revoluţiei".

Odată cu ocuparea Palatului de Iarnă, Comitetul Militar Revoluţionar pusese stăpânire în întregime pe capitală. Dar, așa cum unui mort continuă să-i crească unghiile și părul, așa se observau semne de viaţă și la guvernul răsturnat, prin intermediul presei oficiale. *Buletinul Guvernului Provizoriu*, care pe 24 anunţa încă scoaterea la pensie a consilierilor de taină, cu drept la uniformă și pensie, a tăcut subit pe 25, ceea ce, de fapt, nici n-a observat nimeni. Dar, pe 26, el a reapărut, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. Pe prima pagină scria: „În urma întreruperii curentului electric, numărul din 25 octombrie nu a mai văzut lumina tiparului". În rest, cu excepţia curentului, viaţa de stat își urma cursul și *Buletinul* guvernului închis în bastionul Trubeţkoi anunţa numirea a zece noi senatori. La secţiunea de „știri administrative", o circulară a ministrului de interne Nikitin le recomanda comisarilor guberniali „să nu cadă pradă zvonurilor false despre evenimentele de la Petrograd, unde e liniște". Ministrul avea totuși dreptate: zilele revoluţiei trecuseră destul de liniștit, dacă nu luăm în seamă canonada care, de fapt, s-a mărginit la un efect acustic. Și totuși, istoricul nu greșește dacă spune că, în ziua de 25 octombrie, nu numai că s-a întrerupt curentul în tipografia guvernamentală, dar s-a și deschis o pagină importantă în istoria omenirii.

XXIII. INSURECŢIA DIN OCTOMBRIE

Analogiile cu istoria naturală folosite în cazul revoluţiilor se impun așa de mult de la sine, încât unele dintre ele s-au transformat în niște metafore tocite: „erupţie vulcanică", „nașterea unei noi societăţi", „punct de fierbere"... Sub înfăţișarea unei simple imagini literare, aici se ascunde sesizarea intuitivă a legilor dialecticii, adică ale logicii evoluţiei.

Pentru revoluție, insurecţia armată înseamnă ceea ce reprezintă revoluţia în general pentru evoluţie: un punct critic, când cantitatea acumulată trece în chip exploziv în calitate. Dar insurecţia însăși nu este un act omogen și indivizibil: și ea își are punctele sale critice, crizele sale interne și momentele de apogeu.

Scurta perioadă care precedă în mod nemijlocit „punctul de fierbere", adică ajunul insurecţiei, este deosebit de importantă, atât politic, cât și teoretic. Fizica ne învaţă că, dacă un proces constant de încălzire se oprește brusc, lichidul își păstrează o anumită vreme temperatura neschimbată și începe apoi să clocotească dacă absoarbe o cantitate suplimentară de căldură. Limba obișnuită ne vine și aici în ajutor, numind starea de concentrare în aparenţă liniștită de dinaintea exploziei „liniștea de dinaintea furtunii".

Când majoritatea incontestabilă a muncitorilor și a soldaţilor din Petrograd a trecut de partea bolșevicilor, temperatura de fierbere părea să fi fost deja atinsă. Acela a fost momentul în care Lenin a proclamat necesitatea insurecţiei. Dar ceea ce e uimitor de observat e că insurecția ducea totuși lipsă de ceva. Muncitorii și mai ales soldaţii trebuiau să absoarbă încă o cantitate suplimentară de energie revoluţionară.

În cazul maselor nu există contradicţie între vorbă și faptă. Dar trecerea de la vorbă la faptă, chiar și la o simplă grevă și, cu atât mai mult, la o insurecţie, provoacă în mod inevitabil fricţiuni interne și regrupări moleculare: unii o iau înainte, alţii sunt nevoiţi să se tragă înapoi. În primele sale momente, războiul civil se remarcă în general printr-o foarte mare nehotărâre. Ambele tabere se împotmolesc parcă în același sol naţional, nu se pot rupe de propria periferie, cu păturile ei intermediare și cu o stare de spirit conciliatoare.

Liniștea de dinaintea furtunii de la nivelul păturilor de jos provoacă o gravă șovăială la nivelul păturii conducătoare. Organismele și instituţiile formate în perioada pregătitoare relativ liniștită – revoluţia are perioadele ei pașnice, la fel ca și războiul zilele lui de acalmie – se dovedesc a fi, chiar și în cazul celui mai călit partid, necorespunzătoare sau nu întru totul corespunzătoare sarcinilor insurecţiei: o anumită deplasare și restructurare sunt inevitabile în momentul cel mai critic. Nu toţi delegaţii din Sovietul din Petrograd care votaseră în favoarea puterii sovietelor erau pătrunși cu adevărat de ideea că insurecţia armată devenise sarcina zilei. Pentru a transforma Sovietul într-un aparat insurecţional era nevoie ca aceștia să fie aduși, cu cele mai mici cutremure posibile, pe o cale nouă. În condiţiile de criză acută de atunci, pentru asta nu era nevoie de luni, nici măcar de prea multe săptămâni. Dar tocmai în acele ultime zile ar fi fost deosebit de periculos să nu mai fi ţinut bine cadenţa, să fi ordonat săritura cu câteva zile mai devreme decât era Sovietul gata s-o facă, să fi produs tulburare în propriile rânduri, să fi rupt partidul de Soviet fie și pentru douăzeci și patru de ore.

Lenin repetase nu o dată că masele erau mult mai la stânga decât partidul, așa cum partidul era mai la stânga decât Comitetul său Central. În ceea ce privea revoluţia în general, lucrul acesta era perfect adevărat. Dar, chiar și în cadrul acestor raporturi, au existat profunde oscilaţii interne. În aprilie, în iunie și mai ales la începutul lui iulie, muncitorii și soldaţii împinseseră nerăbdători partidul pe calea unor acţiuni ferme. După înăbușirea mișcării din iulie, masele deveniseră mai precaute. Ele voiau, ca și înainte, ba chiar mai mult decât înainte, o revoluţie. Dar, după ce se fripseseră puternic, ele se temeau de un nou eșec. În iulie, august și septembrie, partidul i-a temperat zi de zi pe muncitorii și soldaţii pe care korniloviștii, dimpotrivă, îi provocau prin toate mijloacele să iasă în stradă. Experienţa politică a lunilor anterioare va dezvolta astfel niște centri inhibitori nu numai la conducători, ci și la cei conduși. Succesele neîntrerupte ale agitaţiei vor întreţine, la rândul lor, inerţia unei stări de așteptare. Pentru mase, noua orientare politică nu mai era de ajuns: ele aveau nevoie de o reașezare psihologică. Cu cât comenzile unui partid revoluţionar coincid mai mult cu comenzile impuse de circumstanţe, cu atât insurecţia cuprinde mase mai largi.

Chestiunea dificilă a trecerii de la politica de pregătire la partea tehnică a insurecţiei se punea în toată ţara, în forme diferite, dar cu același conţinut. Muralov povestește că, în Organizaţia din Armată de la Moscova a bolșevicilor, opinia era unanimă când venea vorba despre necesitatea preluării puterii: totuși, „încercarea de a rezolva în mod concret problema modului în care să se facă această preluare a puterii a rămas fără rezultat”. Lipsea ultima verigă de legătură.

În zilele în care Petrogradul era amenințat cu evacuarea garnizoanei, Moscova trăia în atmosfera unor ciocniri greviste permanente. La inițiati-

va comitetelor de fabrică, fracțiunea bolșevică din Soviet a venit cu planul de a rezolva conflictele economice pe calea decretelor. Pașii pregătitori au luat ceva timp. Abia pe 23 octombrie, organele Sovietului din Moscova au adoptat „Decretul revoluționar nr. 1": de-acum înainte, muncitorii și salariații fabricilor și ai uzinelor puteau fi angajați și concediați numai cu acordul comitetelor de uzină. Asta însemna să începi să acționezi ca o putere de stat. Opoziția inevitabilă a guvernului trebuia, după părerea inițiatorilor, să strângă și mai mult mulțimile în jurul Sovietului și să ducă la un conflict deschis. Planul n-a fost supus probei, pentru că revoluția de la Petrograd i-a dat Moscovei, ca și întregii țări, un motiv mult mai imperativ de insurecție: trebuia sprijinit numaidecât guvernul sovietelor care tocmai apăruse.

Cei ce atacă au aproape întotdeauna interesul să se prezinte ca fiind în defensivă. Un partid revoluționar are interesul să fie acoperit din punct de vedere legal. În ochii maselor populare, apropiatul Congres al Sovietelor, de fapt, congresul revoluției, era, în același timp, deținătorul incontestabil al suveranității – dacă nu în întregime, atunci măcar pe jumătate. Era vorba de insurecția unuia dintre elementele dualității puterii împotriva celuilalt. Apelând la congres ca la o sursă de putere, Comitetul Militar Revoluționar a acuzat în avans guvernul că pregătea un atentat împotriva sovietelor. Această acuzație decurgea din situația însăși. În măsura în care n-avea de gând să capituleze fără luptă, guvernul trebuia să se pregătească de apărare. Dar, în felul acesta, el putea fi acuzat de complot împotriva organului suprem al muncitorilor, soldaților și țăranilor. În lupta împotriva Congresului Sovietelor care trebuia să-l dea jos pe Kerenski, guvernul era nevoit să ridice mâna împotriva sursei de putere din care se ivise Kerenski.

Ar fi o mare greșeală să credem că toate acestea erau niște subtilități juridice, indiferente pentru popor: dimpotrivă, tocmai în forma asta s-au reflectat principalele fapte ale revoluției în conștiința maselor. Această intrigă extrem de avantajoasă trebuia folosită până la capăt. Dând o mare importanță politică lipsei de dorință firești a soldaților de a trece din cazarmă în tranșee și mobilizând garnizoana în apărarea Congresului Sovietelor, conducerea revoluționară nu-și lega totuși în niciun fel mâinile în privința datei insurecției. Alegerea zilei și a orei urma să țină de mersul ulterior al ciocnirii. Libertatea de manevră o avea cel mai puternic.

„Mai întâi învingeți-l pe Kerenski, și apoi convocați congresul"[1], repeta Lenin, care se temea de înlocuirea insurecției printr-un joc constituțional. În mod evident, Lenin nu apucase încă să aprecieze factorul nou care intervenise în pregătirea insurecției, schimbându-i întregul caracter, și anume conflictul grav dintre garnizoana din Petrograd și guvern. Dacă Congresul Sovie-

[1] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", p. 296. *(N. red.)*

telor trebuia să rezolve problema puterii, dacă guvernul voia să dezmembreze garnizoana pentru a nu-i îngădui congresului să devină putere de stat, dacă garnizoana, fără să mai aștepte Congresul Sovietelor, refuza să se supună guvernului, asta însemna, de fapt, că insurecţia începuse fără să mai aștepte Congresul Sovietelor, deși sub acoperirea autorităţii lui. Ar fi fost de aceea greșit din punct de vedere politic să separi pregătirea insurecţiei de pregătirea Congresului Sovietelor.

Calea cea mai bună pentru a înţelege particularităţile Revoluţiei din Octombrie este compararea ei cu cea din Februarie. Făcând această comparaţie, nu va fi nevoie, ca în alte situaţii, să admitem în mod convenţional identitatea unei întregi serii de condiţii; ele au fost identice în mod real, căci în ambele cazuri a fost vorba de Petrograd: aceeași arenă a luptelor, aceleași grupuri sociale, același proletariat și aceeași garnizoană. În ambele cazuri, victoria a fost obţinută prin trecerea majorităţii regimentelor de rezervă de partea muncitorilor. Dar, dincolo de aceste importante trăsături generale, ce mare diferenţă! Completându-se una pe alta din punct de vedere istoric la un interval de opt luni, cele două revoluţii de la Petrograd au fost parcă predestinate ca, prin trăsăturile lor contrastante, să ajute la o mai bună înţelegere a naturii insurecţiei în general.

Insurecţia din februarie a fost numită stihială. Am explicat, la momentul potrivit, toate limitele inevitabile ale acestei definiţii. Dar e adevărat, în orice caz, că, în februarie, nimeni n-a stabilit de dinainte calea de urmat pentru revoltă; nimeni n-a votat prin uzine și cazărmi în legătură cu chestiunea revoluţiei; nimeni n-a îndemnat de sus la insurecţie. Indignarea acumulată de-a lungul anilor a răbufnit la suprafaţă într-un chip neașteptat în mare măsură chiar și pentru mase.

Cu totul altfel au stat lucrurile în octombrie. Vreme de opt luni, mulțimile au trăit o viaţă politică intensă. Ele nu numai că au creat evenimentele, dar au și învăţat să le înţeleagă legătura; după fiecare acţiune, ele cântăreau critic rezultatele ei. Parlamentarismul sovietelor a devenit mecanismul cotidian al vieţii politice a poporului. Dacă masele rezolvau prin vot problemele grevei, ale manifestaţiei de stradă, ale trimiterii unui regiment pe front, puteau ele oare să refuze să hotărască în mod independent în chestiunea insurecţiei?

Din această cucerire de nepreţuit și, de fapt, singura a Revoluţiei din Februarie s-au ivit totuși noi greutăți. Nu puteai chema masele la luptă în numele Sovietului fără să pui în mod limpede problema în faţa acestuia, adică fără să faci din chestiunea insurecţiei un obiect de dezbatere publică și încă cu participarea reprezentanţilor taberei adverse. Nevoia de a crea un organ special, pe cât se poate mascat, al sovietelor pentru a conduce insurecţia era evidentă. Dar și pentru asta era nevoie de proceduri democratice, cu toate avantajele și încetineala lor. Hotărârea de înființare a Comitetului Militar

Revoluţionar, luată pe 9 octombrie, va fi realizată pe deplin abia pe 20. Principala greutate n-a fost totuși asta. A te folosi de majoritatea din Soviet și a crea un comitet format numai din bolșevici ar fi însemnat stârnirea nemulţumirii apartinicilor, ca să nu mai vorbim de cea a socialiștilor-revoluţionari de stânga și a anumitor grupări de anarhiști. Bolșevicii din componenţa Comitetului Militar Revoluţionar se supuneau hotărârilor partidului lor, deși nu fără împotrivire. Dar nu puteai cere disciplină de la apartinici și de la eserii de stânga. A obţine de la ei o hotărâre a priori de declanșare a unei insurecţii fixate într-o anumită zi ar fi fost de neimaginat, ba chiar și a pune o asemenea problemă în faţa lor ar fi fost deosebit de imprudent. Prin intermediul Comitetului Militar Revoluţionar se putea realiza doar atragerea maselor în insurecţie, agravând pe zi ce trecea situaţia și făcând conflictul inevitabil.

În acest caz, n-ar fi fost oare mai simplu ca chemarea la insurecţie să se facă direct în numele partidului? Un asemenea mod de acţiune ar fi avut, cu siguranţă, avantaje serioase. Dar dezavantajele sunt poate și mai evidente. Între milioanele de oameni pe care partidul considera în chip legitim că se putea baza trebuiau deosebite trei straturi: primul, care-i urma deja pe bolșevici în orice condiţii; al doilea, cel mai numeros, care-i sprijinea pe bolșevici în măsura în care aceștia acţionau prin intermediul sovietelor; al treilea, care urma sovietele, în ciuda faptului că în ele dominau bolșevicii.

Aceste trei straturi se deosebeau unul de altul nu numai prin nivelul politic, ci și, într-o măsură considerabilă, prin componenţa socială. Pe bolșevici ca partid îi urmau în primul rând muncitorii industriali, în frunte cu proletarii din tată-n fiu din Petrograd. Majoritatea soldaţilor îi urmau pe bolșevici în măsura în care aveau acoperirea legală a sovietelor. Păturile cele mai conservatoare ale muncitorilor, foștii menșevici și eseri care se temeau să se rupă de marea masă, părţile cele mai conservatoare din armată (inclusiv cazacii) și ţăranii care se eliberaseră de sub conducerea Partidului Eser, legându-se de flancul lui stâng, susţineau doar sovietele, indiferent dacă sau chiar dacă în ele se instaurase dominaţia bolșevicilor.

Ar fi o mare greșeală să identificăm forţa Partidului Bolșevic cu forţa sovietelor pe care le conducea: ultima era cu mult mai mare decât prima; cu toate acestea, fără prima, ea s-ar fi transformat în neputinţă. Și nu e nimic misterios aici. Raportul dintre partid și soviete rezulta din neconcordanţa, inevitabilă într-o epocă revoluţionară, dintre influenţa politică uriașă a bolșevismului și acoperirea lui organizatorică îngustă. O pârghie bine folosită îi oferă mâinii omenești posibilitatea de a ridica o povară care depășește de multe ori forţa ei vie. Dar, fără mâna vie, pârghia nu e altceva decât o bară moartă.

La Conferinţa Regională de la Moscova a bolșevicilor ţinută la sfârșitul lui septembrie, unul dintre delegaţi raporta: „La Egorievsk, influenţa bolșevicilor este incontestabilă... Dar organizaţia de partid propriu-zisă e slabă,

extrem de dezorganizată; nu există o înregistrare corectă a membrilor și nici cotizații". Disproporția dintre influență și organizație, nu peste tot așa de izbitoare, era un fenomen general. Masele largi cunoșteau lozincile bolșevice și organizația sovietelor. În cursul lunilor septembrie-octombrie, cele două se contopiseră pentru ele cu totul. Poporul aștepta să vadă ce anume vor indica sovietele, când și cum să se îndeplinească programul bolșevicilor.

Partidul însuși educa în chip sistematic mulțimile în acest spirit. Când la Kiev s-a răspândit zvonul că se pregătea o insurecție, Comitetul Executiv bolșevic a ieșit numaidecât cu o dezmințire: „Nicio manifestație nu trebuie să aibă loc fără chemarea Sovietului... Niciun pas fără Soviet!" Respingând pe 18 octombrie zvonurile despre o insurecție care ar fi urmat să aibă loc pe 22, Troțki spunea: „Sovietul este o instituție aleasă și... nu poate lua hotărâri care să nu fie cunoscute muncitorilor și soldaților..." Asemenea formule, repetate zilnic și confirmate de practică, pătrunseseră în ființa oamenilor.

Din povestirea sublocotenentului Berzin rezultă că, la consfătuirea militară a bolșevicilor din octombrie de la Moscova, delegații au declarat: „E greu de spus dacă armata va acționa la chemarea Comitetului din Moscova al bolșevicilor. La chemarea Sovietului, o să iasă probabil toți". Or, garnizoana din Moscova vota încă din septembrie în proporție de 90% pentru bolșevici. La consfătuirea din 16 octombrie de la Petrograd, Boki a prezentat un raport în numele Comitetului de partid: în raionul Moscova, „oamenii o să iasă la chemarea Sovietului, dar nu la cea a partidului"; în raionul Nevski – „toți vor urma Sovietul". Volodarski a rezumat de îndată starea de spirit din Petrograd cu aceste cuvinte: „Impresia generală este că nimeni nu arde de nerăbdare să iasă în stradă, dar că, la chemarea Sovietului, o să iasă cu toții". Olga Ravici l-a corectat: „Unii spun că și la chemarea partidului". La Conferința Garnizoanei din Petrograd de pe 18, delegații au raportat că regimentele lor așteptau apelul Sovietului pentru a ieși în stradă; nimeni n-a pomenit de partid, în ciuda faptului că bolșevicii se aflau în fruntea multor trupe: păstrarea unității în interiorul cazărmii se putea face numai legându-i pe simpatizanți, pe ezitanți și pe cei pe jumătate dușmănoși prin disciplina Sovietului. Regimentul de grenadieri declara chiar că va ieși în stradă numai la ordinul Congresului Sovietelor. Însuși faptul că, în aprecierea stării maselor, agitatorii și organizatorii făceau de fiecare dată diferența între Soviet și partid arată ce importanță mare avea această chestiune din punctul de vedere al apelului la insurecție.

Șoferul Mitrevici povestește că, în plutonul de camioane, unde nu se reușise obținerea unei rezoluții în favoarea insurecției, bolșevicii au făcut o propunere de compromis: „Nu vom intra în acțiune nici pentru bolșevici, nici pentru menșevici, ci... vom îndeplini fără întârziere toate cererile celui de-al doilea Congres al Sovietelor". Bolșevicii din plutonul de camioane aplicau la scară mică aceeași tactică de învăluire pe care o folosea Comitetul Militar

Revoluţionar. Mitrevici nu încearcă să demonstreze nimic, ci doar povestește – și cu atât mai convingătoare e mărturia lui!

Încercările de a face insurecţia direct prin intermediul partidului n-au dat nicăieri rezultate. S-a păstrat o mărturie extrem de interesantă despre pregătirea revoltei la Kineșma, un punct important al industriei textile. După ce insurecţia în regiunea Moscovei a ajuns la ordinea zilei, Comitetul de partid din Kineșma a ales, pentru a trece în revistă forţele și mijloacele militare și pentru pregătirea insurecţiei, o troică specială, numită, nu se știe de ce, directorat. „Trebuie totuși să spunem – scrie unul dintre membrii directoratului – că troica aleasă n-a făcut, din câte s-a văzut, mare lucru. Evenimentele au mers oarecum pe alt drum... Greva regională ne-a absorbit cu totul și, în clipa evenimentelor hotărâtoare, centrul organizatoric a fost mutat la comitetul de grevă și la Soviet...” La scara modestă a provinciei se repeta același lucru ca la Petrograd.

Partidul a pus în mișcare Sovietul. Sovietul a pus în mișcare muncitorii, soldaţii și, în parte, ţăranii. Ceea ce se câștiga în masă se pierdea în viteză. Dacă e să ne reprezentăm acest aparat de transmisie ca pe un sistem de roţi dinţate – comparaţie de care s-a folosit și Lenin, cu altă ocazie și într-o altă perioadă –, se poate spune că încercarea nerăbdătoare de a combina roata partidului direct cu roata uriașă a maselor, eliminând roata de mijloc a sovietelor, ar fi riscat să rupă dinţii roţii partidului fără a pune totuși în mișcare o masă îndeajuns de mare.

Pe de altă parte, nu mai puţin real era și pericolul contrar – ratarea unei situaţii favorabile din cauza fricţiunilor din interiorul sistemului sovietelor. Teoretic vorbind, momentul cel mai potrivit pentru o insurecţie se reduce la un punct în timp. Firește, nici nu se pune problema de a putea surprinde în practică acest punct ideal. Insurecţia se poate desfășura cu succes pe o curbă ascendentă, care se apropie de culmea ideală, dar și pe o curbă descendentă, dacă raportul de forţe n-a apucat încă să se schimbe în chip radical. În locul unui „moment” va rezulta un interval de timp măsurabil în săptămâni, uneori în luni. Bolșevicii ar fi putut lua puterea la Petrograd încă de la începutul lui iulie. Dar, în acest caz, ei n-ar fi păstrat-o. Începând cu jumătatea lui septembrie, ei puteau spera nu numai să ia puterea, dar și s-o păstreze în mâinile lor. Dacă bolșevicii ar fi întârziat să facă insurecţia la sfârșitul lui octombrie, ei ar fi avut probabil – dar nicidecum în mod categoric – posibilitatea să recupereze în decursul unui anumit interval de timp terenul pierdut. Putem accepta cu anumite rezerve că, vreme de trei-patru luni, cam între septembrie și decembrie, premisele politice pentru o revoluţie erau prezente: ele erau deja coapte, dar nu și trecute. În aceste cadre, care sunt mai ușor de stabilit a posteriori decât în timpul acţiunii, partidul a avut o anumită libertate de alegere, care a provocat dezacorduri practice inevitabile, uneori grave.

Lenin a propus declanșarea insurecţiei încă din zilele Conferinţei Democratice. La sfârșitul lui septembrie, el socotea orice amânare nu numai periculoasă, dar și fatală. „A aștepta Congresul Sovietelor – scria el la începutul lui octombrie – este o joacă de copil de-a formalităţile, un joc rușinos, o trădare a revoluţiei."[2] Totuși, e puţin probabil că, la nivelul conducătorilor bolșevici, era cineva care să se fi condus în această chestiune după consideraţii formale. Când Zinoviev, de exemplu, cerea o conferinţă preliminară cu fracţiunea bolșevică de la Congresul Sovietelor, el nu căuta un sprijin formal, ci se baza pur și simplu pe sprijinul politic al delegaţilor din provincie împotriva Comitetului Central. Oricum, dependenţa partidului de Soviet, care, la rândul lui, invoca Congresul Sovietelor, a introdus un element de neclaritate în privinţa datei insurecţiei, care l-a alarmat extrem de mult, și nu fără temei, pe Lenin.

Problema datei la care să se facă apelul la insurecţie era strâns legată de problema cine să lanseze acest apel. Lui Lenin, avantajele unui apel în numele Sovietului îi erau mai mult decât clare; dar el, mai devreme ca alţii, și-a dat seama de greutăţile ce vor apărea pe acest drum. El nu putea să nu se teamă, mai ales de la depărtare, că, printre conducătorii Sovietului, elementele de frânare vor fi încă și mai puternice decât în Comitetul Central, a cărui politică o considera oricum ca lipsită de fermitate. La întrebarea cine trebuia să înceapă, Sovietul sau partidul, Lenin a dat răspunsuri alternative, dar, în primele săptămâni, a înclinat în mod limpede în favoarea unei iniţiative independente a partidului. Aici nu era vorba nicidecum de o opoziţie de principiu: era vorba de două abordări ale insurecţiei care aveau aceeași bază, aceleași condiţii, același scop. Dar erau totuși două abordări diferite.

Propunerea lui Lenin de a încercui Aleksandrinka și de a aresta Conferinţa Democratică pornea de la premisa că insurecţia va fi condusă nu de Soviet, ci de partid, care va face apel direct la uzine și cazărmi. Și nici nu putea fi altfel: a realiza un asemenea plan prin intermediul Sovietului ar fi fost absolut imposibil. Lenin își dădea foarte bine seama că, până și printre conducătorii partidului, planul lui va întâmpina o împotrivire: el îi recomanda de dinainte fracţiunii bolșevice de la conferinţă „să nu alergăm după număr"[3]: dacă cei de sus vor fi fermi, cei de jos vor asigura numărul. Planul curajos al lui Lenin avea niște avantaje incontestabile în ce privea rapiditatea și caracterul neașteptat. Dar el lăsa partidul mult prea descoperit, riscând, în anumite limite, să-l opună maselor. Până și Sovietul din Petrograd, luat prin surprindere, ar fi putut, la primul eșec, să-și piardă majoritatea bolșevică încă instabilă.

Rezoluţia din 10 octombrie le propunea organizaţiilor locale de partid să rezolve la nivel practic toate problemele în perspectiva insurecţiei: în rezoluţia

[2] V. I. Lenin, „Scrisoare către Comitetul Central, Comitetul din Moscova, Comitetul din Petrograd, și membrii bolșevici ai Sovietelor din Petersburg și Moscova", p. 357. *(N. red.)*
[3] V. I. Lenin, „Marxismul și insurecţia", p. 259. *(N. red.)*

Comitetului Central nu se vorbea deloc despre soviete ca despre organe ale insurecţiei. La consfătuirea din 16, Lenin spunea: „Faptele arată că deţinem superioritatea asupra dușmanului. De ce să nu începă CC?”[4] În gura lui Lenin, o asemenea întrebare nu avea deloc un caracter retoric; ea însemna: de ce să pierdem timpul, adaptându-ne la transmisia complicată a sovietelor, dacă Comitetul Central poate da semnalul numaidecât? Totuși, rezoluţia propusă de Lenin se încheia de data asta cu exprimarea „convingerii că CC și Sovietul vor indica la timp momentul favorabil și mijloacele cele mai potrivite pentru desfășurarea ofensivei”.[5] Pomenirea Sovietului alături de partid și formularea mai flexibilă a chestiunii datei insurecţiei erau rezultatul opoziţiei maselor, pe care Lenin o simţise prin intermediul conducătorilor de partid.

A doua zi, într-o polemică cu Zinoviev și Kamenev, Lenin a rezumat concluzia dezbaterilor din ajun: „toată lumea este de acord că, la chemarea sovietelor, muncitorii se vor ridica ca un singur om pentru apărarea lor”.[6] Asta însemna: chiar dacă nu toţi erau de acord cu el, cu Lenin, că se putea lansa un apel în numele partidului, toţi erau de acord că apelul se putea face în numele sovietelor.

„Cine să ia puterea? – scria Lenin în seara zilei de 24. Asta n-are importanţă acum: s-o ia Comitetul Militar Revoluţionar «sau altă instituţie» care va declara că va preda puterea numai în mâna adevăraţilor reprezentanţi ai intereselor poporului...”[7] Această „altă instituţie”, pusă între niște ghilimele enigmatice, era denumirea conspirativă a Comitetului Central al bolșevicilor. Lenin relua aici propunerea sa din septembrie: să se acţioneze direct în numele Comitetului Central în cazul în care legalitatea sovietelor va împiedica Comitetul Militar Revoluţionar să pună congresul în faţa faptului împlinit al revoluţiei.

Deși toată această luptă în jurul datei și metodelor insurecţiei s-a dus vreme de săptămâni, nu toţi participanţii la ea își dădeau seama de sensul și importanţa ei. „Lenin propunea ca puterea să fie luată prin intermediul sovietelor, cel din Leningrad sau cel din Moscova, iar nu pe la spatele sovietelor – va scrie Stalin în 1924. Ce nevoie a avut Troţki de această legendă mai mult decât ciudată despre Lenin?” Și încă: „Partidul îl cunoaște pe Lenin ca pe cel mai mare marxist al timpului nostru... străin de orice urmă de blanquism”, în vreme ce Troţki „ni-l prezintă nu pe marele Lenin, ci pe un pitic blanquist”. Nu numai blanquist, dar și pitic! De fapt, chestiunea în numele cui trebuie făcută o insurecţie și în mâinile cărei instituţii trebuie preluată puterea nu

[4] V. I. Lenin, „Ședinţa Comitetului Central al PMSD (b) din Rusia. 16 (29) octombrie 1917. Intervenţii”, p. 414. *(N. red.)*
[5] *Ibid.*, p. 415. *(N. red.)*
[6] V. I. Lenin, „Scrisoare către tovarăși”, p. 431. *(N. red.)*
[7] V. I. Lenin, „Scrisoare către membrii Comitetului Central”, in V. I. Lenin, *Opere*, ed. a II-a, vol. 34, p. 456. *(N. red.)*

este stabilită de dinainte de nicio doctrină. Când condiţiile generale pentru o revoluţie sunt prezente, insurecţia se transformă într-o problemă practică de artă, care poate fi rezolvată în diverse feluri. În această privinţă, dezacordurile din Comitetul Central erau analoge unei dispute între ofiţerii de la Statul-Major, care, educaţi în aceeași doctrină militară și apreciind la fel situaţia strategică generală, propun totuși variante diferite pentru rezolvarea unei sarcini imediate, extrem de importante, desigur, dar totuși particulare. A introduce aici chestiunea marxismului și a blanquismului înseamnă a arăta că nu-l înţelegi nici pe unul, nici pe celălalt.

Profesorul Pokrovski neagă chiar importanţa dilemei Sovietul sau partidul. Soldaţii nu sunt deloc formaliști, ironizează el: ei n-aveau nevoie de Congresul Sovietelor pentru a-l da jos pe Kerenski. Oricât de spirituală ar fi o asemenea formulare, ea lasă neexplicată o întrebare: de ce să mai fi înființat, de fapt, soviete, dacă ajungea partidul? „E ciudat – continuă profesorul – că, din efortul ăsta de a face totul aproape legal, n-a rezultat nimic legal din punctul de vedere al sovietelor, iar, în ultimul moment, puterea n-a luat-o Sovietul, ci o organizaţie în mod evident «ilegală», creată ad-hoc." Pokrovski invocă faptul că Troţki a fost obligat să proclame înlăturarea guvernului lui Kerenski „în numele Comitetului Militar Revoluţionar", nu în cel al Sovietului. E un argument cu totul neașteptat! Comitetul Militar Revoluţionar era un organ ales al Sovietului. Rolul conducător al Comitetului în revoluţie n-a încălcat în niciun fel legalitatea sovietelor de care râde profesorul, dar pe care masele o tratau cu mare seriozitate. Consiliul Comisarilor Poporului va fi și el creat ad-hoc, ceea ce nu-l va împiedica să fie și să rămână un organ al puterii sovietice, incluzându-l chiar și pe Pokrovski însuși, în calitate de comisar adjunct la educaţie.

Insurecţia a putut să se păstreze pe tărâmul legalităţii sovietelor și chiar, într-o mare măsură, în cadrul tradiţiei dualităţii puterii în primul rând fiindcă garnizoana din Petrograd se supusese aproape în întregime Sovietului încă de dinaintea loviturii. În numeroase amintiri, articole aniversare sau schiţe istorice timpurii, acest fapt, confirmat de numeroase documente, apare ca incontestabil. „Conflictul din Petrograd s-a dezvoltat în jurul chestiunii destinului garnizoanei", spune prima cărţulie despre Octombrie care a fost scrisă de autorul acestei lucrări pe baza unor amintiri proaspete în intervalele dintre ședinţele de tratative de la Brest-Litovsk și care a jucat vreme de câţiva ani rolul de manual de istorie în partid. „Principala problemă în jurul căreia s-a construit și s-a format toată mișcarea din octombrie – spune încă și mai clar Sadovski, unul dintre organizatorii direcţi ai insurecţiei – a fost aceea a transferului regimentelor garnizoanei din Petrograd pe frontul de nord." Niciunuia dintre conducătorii nemijlociţi ai insurecţiei care au participat la discuţia colectivă ce avea ca scop direct reconstituirea mersului evenimentelor nu i-a

trecut prin minte să protesteze la spusele lui Sadovski sau să-l corecteze. Abia începând cu anul 1924 s-a descoperit dintr-odată că Troţki a supraapreciat importanţa garnizoanei ţărănești în detrimentul muncitorilor din Petrograd: o descoperire ştiinţifică ce completa în chip extrem de fericit acuzaţia de subapreciere a ţărănimii.

Zeci de tineri istorici, în frunte cu profesorul Pokrovski, ne-au explicat în ultimii ani importanţa proletariatului pentru revoluţia proletară, fiind indignaţi că nu vorbim despre muncitori în rândurile în care vorbim despre soldaţi și dându-ne de gol că analizăm mersul real al evenimentelor, în loc să repetăm niște notiţe de școlar. Pokrovski sintetizează rezultatele acestei critici în următoarea concluzie: „Cu toate că Troţki știe foarte bine că acţiunea armată a fost hotărâtă de partid... și că era extrem de clar că pretextul acţiunii, oricare ar fi fost el, era o chestiune secundară, garnizoana din Petrograd se află totuși pentru el în centrul întregului tablou... de parcă, în lipsa ei, nu te-ai fi putut gândi la insurecţie". Pentru istoricul nostru are importanţă numai „hotărârea partidului" privind insurecţia; dar felul în care insurecţia s-a produs în realitate e „o chestiune secundară": un pretext se găsește mereu. Pokrovski numește pretext modalitatea de cucerire a trupelor, adică chiar rezolvarea acelei probleme de care depinde destinul oricărei insurecţii. Revoluţia proletară s-ar fi produs fără îndoială și fără conflictul provocat de evacuarea garnizoanei; aici, profesorul are dreptate. Dar asta ar fi fost o altă insurecţie și ea ar fi cerut o altă expunere. Noi însă avem în vedere acele evenimente care au avut loc în realitate.

Unul dintre organizatori, devenit apoi istoric al Gărzii Roșii, Malahovski, insistă, la rândul lui, asupra faptului că tocmai muncitorii înarmaţi, spre deosebire de garnizoana semipasivă, au dovedit iniţiativă, fermitate și rezistenţă în timpul insurecţiei. „Detașamentele Gărzii Roșii – scrie el – au ocupat în timpul Revoluţiei din Octombrie instituţiile guvernamentale, Poșta, Telegraful și tot ele s-au aflat în frunte în timpul luptelor..." ș.a.m.d. Totul e incontestabil. Totuși, nu e greu de înţeles că dacă Gărzile Roșii au putut „ocupa" pur și simplu instituţiile a fost numai pentru că garnizoana a fost alături de ele, le-a susţinut sau, cel puţin, nu le-a împiedicat. Asta a și hotărât soarta insurecţiei.

Însăși întrebarea despre cine au fost mai importanţi pentru revoluţie, soldaţii sau muncitorii, arată un nivel teoretic atât de deplorabil, încât aproape că nu mai rămâne loc de discuţii. Revoluţia din Octombrie a fost o luptă pentru putere a proletariatului împotriva burgheziei. Dar ţăranul a fost cel care a hotărât, în cele din urmă, soarta luptei. Schema asta generală, care se regăsea în toată ţara, și-a găsit la Petrograd expresia cea mai desăvârșită. Ceea ce i-a dat aici revoluţiei caracterul de lovitură scurtă, cu un număr minim de victime a fost combinaţia de complot revoluţionar, insurecţie proletară și

luptă a garnizoanei țărănești pentru propria supraviețuire. Partidul a condus revolta; principala forță motrice a fost proletariatul; detașamentele de muncitori înarmați au fost pumnul insurecției; dar soarta luptei a fost hotărâtă de greoaia garnizoană țărănească.

Tocmai în această chestiune, contrastul dintre Revoluția din Februarie și cea din Octombrie este foarte clar. În ajunul răsturnării monarhiei, garnizoana însemna pentru ambele părți o mare necunoscută. Soldații înșiși nu știau încă în ce fel vor reacționa la revolta muncitorilor. Abia greva generală a putut crea arena necesară pentru confruntările de masă dintre muncitori și soldați, pentru verificarea în acțiune a soldaților, pentru trecerea soldaților de partea muncitorilor. Tocmai acesta a și fost conținutul dramatic al celor cinci zile din februarie.

În ajunul răsturnării Guvernului Provizoriu, majoritatea zdrobitoare a garnizoanei era în chip deschis de partea muncitorilor. Nicăieri în țară guvernul nu era așa de izolat ca în reședința sa: nu degeaba a vrut el să plece de acolo. Zadarnic: capitala ostilă nu l-a lăsat. Încercând fără succes să evacueze regimentele revoluționare, guvernul s-a distrus definitiv.

A explica politica pasivă a lui Kerenski de dinaintea revoluției numai prin trăsăturile lui personale ar fi o dovadă de superficialitate. Kerenski nu era singur. În cadrul guvernului erau oameni precum Palcinski, deloc lipsiți de energie. Conducătorii Comitetului Executiv știau prea bine că victoria bolșevicilor însemna moartea lor politică. Cu toate acestea, împreună sau separat, ei au fost cu toții paralizați, căzuți, ca și Kerenski, într-un fel de toropeală năucitoare, în care, în ciuda pericolului care plutește deasupra capului, omul este neputincios să ridice mâna pentru a se salva.

În octombrie, fraternizarea muncitorilor și a soldaților nu s-a făcut în urma unei ciocniri de stradă deschise, ca în februarie, ci a precedat insurecția. Dacă, de data asta, bolșevicii n-au făcut apel la greva generală n-a fost pentru că nu puteau s-o facă, ci pentru că n-aveau nevoie de așa ceva. Comitetul Militar Revoluționar se simțea încă de dinainte de revoluție stăpân pe situație: cunoștea fiecare unitate din garnizoană, starea ei de spirit, grupările ei interne; primea informări zilnice, și nu de paradă, ce transmiteau ceea ce se petrecea în realitate; putea trimite în orice moment, în orice regiment un comisar plenipotențiar sau un biciclist cu un ordin; putea să cheme la telefon comitetul unei unități militare sau să dea o misiune unei companii de serviciu. În relația sa cu armata, Comitetul Militar Revoluționar ocupa poziția unui Stat-Major guvernamental, iar nu poziția unui Stat-Major de complotiști.

E adevărat, vârfurile de comandă ale statului continuau să rămână în mâinile guvernului. Dar baza materială le fusese smulsă. Ministerele și statele-majore se înălțau peste un gol. Telefonul și telegraful, precum și Banca de Stat continuau să servească guvernul. Dar guvernul nu mai avea forța militară

pentru a păstra în mâinile sale aceste instituţii. Palatul de Iarnă și Smolnîiul parcă își schimbaseră locurile. Comitetul Militar Revoluţionar pusese guvernul fantomatic într-o poziţie în care nu putea face nimic dacă nu învingea garnizoana. Însă orice încercare a lui Kerenski de a lovi în armată nu făcea decât să grăbească sfârșitul.

Totuși, sarcina revoluţiei nu era încă rezolvată. Resortul și întregul mecanism al ceasului erau în mâinile Comitetului Militar Revoluţionar. Dar îi lipseau cadranul și limbile. Iar fără aceste detalii, ceasul nu poate să-și îndeplinească menirea. Comitetul Militar Revoluţionar nu putea să conducă fără telegraf, fără telefon, fără bancă și fără Stat-Major. El dispunea de aproape toate premisele și elementele reale ale puterii, dar nu de puterea propriu-zisă.

În februarie, muncitorii nu se gândiseră la cucerirea băncii și a Palatului de Iarnă, ci la înfrângerea împotrivirii armatei. Ei nu se luptaseră pentru anumite vârfuri de comandă, ci pentru sufletul soldatului. După ce victoria pe acest teren a fost obţinută, restul problemelor s-au rezolvat de la sine: după ce și-a predat batalioanele Gărzii, monarhia n-a mai încercat să-și apere nici palatele, nici statele-majore.

În octombrie, după ce a pierdut fără cale de întoarcere sufletul soldatului, guvernul lui Kerenski s-a agăţat în continuare de vârfurile de comandă. În mâinile lui, statele-majore, băncile, telefoanele erau numai o faţadă de putere. Trecând în mâna sovietelor, ele trebuiau să asigure posesia întregii puteri. Asta a fost situaţia din ajunul insurecţiei: și ea a determinat modul de acţiune din ultimele douăzeci și patru de ore.

Aproape că n-au existat demonstraţii, lupte de stradă, baricade, adică tot ceea ce se înţelege în mod obișnuit prin noţiunea de insurecţie: revoluţia n-avea nevoie să rezolve o problemă deja rezolvată. Cucerirea aparatului guvernamental se putea face după un plan, cu ajutorul unor detașamente înarmate relativ puţin numeroase, plecând dintr-un centru unic. Cazărmile, fortăreaţa, depozitele, toate instituţiile unde acţionau muncitori și soldaţi puteau fi cucerite prin forţele lor interne. Dar nici Palatul de Iarnă, nici Preparlamentul, nici Statul-Major al districtului militar, nici ministerele, nici școlile de iuncheri nu puteau fi cucerite din interior. La fel era și cu Telefonul, Telegraful, Poșta, Banca de Stat: angajaţii din aceste instituţii, puţin importanţi în combinaţia generală de forţe, erau totuși stăpâni între cei patru pereţi ai lor, care mai erau și bine păziţi. În turnurile birocratice trebuia să se pătrundă din afară. Cucerirea politică era înlocuită aici de cucerirea prin forţă. Dar, pentru că alungarea recentă a guvernului din bazele sale militare făcuse aproape imposibilă împotrivirea, cucerirea prin forţă a ultimelor vârfuri de comandă s-a făcut, în general, fără nicio ciocnire.

Ce-i drept, lucrurile nu s-au rezolvat totuși fără câteva lupte: Palatul de Iarnă a trebuit luat cu asalt. Dar tocmai faptul că împotrivirea guvernului s-a

mărginit doar la apărarea palatului determină atât de precis locul zilei de 25 octombrie în mersul general al luptei. Palatul de Iarnă s-a dovedit ultima redută a unui regim care fusese înfrânt politic în cele opt luni ale existenţei sale și dezarmat definitiv în ultimele două săptămâni.

În Revoluţia din Februarie, elementele de complot, înţelegând prin asta un plan și o conducere centralizată, au ocupat un loc neînsemnat. Asta rezulta din chiar slăbiciunea și fărâmiţarea grupărilor revoluţionare aflate sub presiunea ţarismului și a războiului. Cu atât mai mare a fost sarcina ce le-a revenit maselor. Răsculaţii nu erau niște lăcuste umane. Ei aveau propria experienţă politică, tradiţiile, lozincile, conducătorii lor anonimi. Dar, dacă elementele de conducere risipite în cadrul insurecţiei s-au dovedit suficiente pentru răsturnarea monarhiei, ele au fost mult prea slabe pentru a le oferi învingătorilor roadele propriei victorii.

Liniștea de pe străzi din octombrie, lipsa mulţimilor și a luptelor le vor da dușmanilor prilejul să vorbească despre complotul unei minorităţi neînsemnate, despre aventura unei mâini de bolșevici. Formula asta va fi repetată de nenumărate ori în zilele, lunile și chiar anii de după insurecţie. În mod evident pentru a restabili reputaţia revoluţiei proletare, Iaroslavski scrie despre ziua de 25 octombrie: „La apelul Comitetului Militar Revoluţionar, mase largi ale proletariatului din Petrograd s-au pus sub steagul lui și au umplut străzile Petrogradului”. Istoricul oficial uită să explice în ce scop a chemat Comitetul Militar Revoluţionar masele în stradă și ce anume au făcut ele acolo.

Din combinaţia de putere și slăbiciune a Revoluţiei din Februarie a apărut idealizarea ei oficială, ca revoluţie a întregii naţiuni, spre deosebire de Revoluţia din Octombrie, văzută ca un complot. În realitate însă, bolșevicii au putut reduce în ultimul moment lupta pentru putere la un „complot” nu pentru că erau o minoritate, ci, dimpotrivă, pentru că aveau în spatele lor, în cartierele muncitorești și în cazărmi, o majoritate zdrobitoare, concentrată, organizată, disciplinată.

Putem înţelege în mod corect Revoluţia din Octombrie numai dacă nu ne mărginim perspectiva la ultima ei verigă. La sfârșitul lui februarie, partida de șah a insurecţiei s-a jucat de la prima până la ultima mutare, adică până la predarea dușmanului; la sfârșitul lui octombrie, partida principală rămăsese deja în urmă, iar în ziua insurecţiei a fost nevoie să se îndeplinească o sarcină destul de redusă: mat în două mutări. Prin urmare, trebuie acceptat că perioada revoluţiei a început pe 9 octombrie, când s-a declanșat conflictul legat de garnizoană, sau pe 12, când s-a hotărât crearea Comitetului Militar Revoluţionar. Manevra de învăluire a durat peste două săptămâni. Partea cea mai hotărâtoare a durat cinci-șase zile, din momentul apariţiei Comitetului Militar Revoluţionar. În cursul acestei perioade, sute de mii de soldaţi și muncitori au acţionat în mod direct, în aparenţă defensiv, în realitate ofensiv.

Etapa finală, când răsculații au renunțat cu totul la formele convenționale ale dualității puterii, la legalitatea ei îndoielnică și la frazeologia defensivă, a durat exact douăzeci și patru de ore: de la ora două a dimineții de 25 până la ora două a dimineții de 26. În acest interval, Comitetul Militar Revoluționar a folosit armele pe față pentru a pune mâna pe oraș și a aresta guvernul: în total, la operațiuni au luat parte atâtea forțe de câte era nevoie pentru a îndeplini această sarcină limitată, în orice caz, puțin probabil că mai mult de 25-30.000.

Un autor italian, care se ocupă cu scrierea de cărți nu numai despre *Nopțile eunucilor*[8], dar și despre înaltele probleme ale statului, a vizitat în 1929 Moscova sovietică, a încurcat puținele lucruri pe care le-a auzit de la a șaptea mână și, pe această bază, a alcătuit o carte despre *Tehnica loviturii de stat*. Numele acestui scriitor, Malaparte, ne permite să-l deosebim de un alt specialist în lovituri de stat, care purta numele de Bonaparte.

Spre deosebire de „strategia lui Lenin", care era legată de condițiile sociale și politice din Rusia anului 1917, „tactica lui Troțki, în schimb, nu era legată – din spusele lui Malaparte – de condițiile generale ale țării".[9] La considerațiile lui Lenin despre premisele politice ale revoluției, autorul îl pune pe Troțki să răspundă astfel: „Strategia dumneavoastră are nevoie de prea multe circumstanțe favorabile: insurecția nu are nevoie de niciuna, își ajunge ei înseși".[10] Cu greu poate fi imaginată o absurditate care să-și ajungă în asemenea măsură ei înseși. Malaparte repetă de mai multe ori că nu strategia lui Lenin, ci tactica lui Troțki a învins în octombrie. Tactica asta ar amenința și acum liniștea statelor europene. „Strategia lui Lenin nu constituie deci un pericol imediat pentru guvernele Europei: pericolul actual, permanent, care amenință statele europene îl reprezintă tactica lui Troțki."[11] Și mai concret: „Dacă l-am pune pe Poincaré în locul lui Kerenski, lovitura de stat bolșevică din octombrie 1917 ar reuși și în aceste condiții".[12] Zadarnic am încerca să aflăm la ce ar mai servi atunci strategia lui Lenin, care depinde de condițiile istorice, dacă tactica lui Troțki rezolvă aceeași problemă în orice condiții. Rămâne să mai spunem că această carte minunată a apărut deja în mai multe limbi. Oamenii de stat învață din ea, în mod evident, cum să respingă loviturile de stat. Le dorim mult succes.

Critica operațiilor pur militare din 25 octombrie nu s-a făcut până acum. Ceea ce avem în acest sens în literatura sovietică n-are un caracter critic, ci

---

[8] Troțki face aici o greșeală de traducere. Titlul original al cărții lui Malaparte este *Nunta eunucilor* (*Le nozze degli eunuchi*). *(N. red.)*

[9] Curzio Malaparte, *Tehnica loviturii de stat*, traducere de Mihaela Gliga, ediția a II-a, revizuită, București, Editura Nemira, 2007, p. 103. *(N. red.)*

[10] *Ibid.*, p. 111. *(N. red.)*

[11] *Ibid.*, p. 103. *(N. red.)*

[12] *Ibid.*, p. 105. *(N. red.)*

pur apologetic. Faţă de scrierile epigonilor, până și critica lui Suhanov, în ciuda contradicţiilor ei, se remarcă în chip avantajos prin observarea atentă a faptelor.

În judecata sa asupra organizării Revoluţiei din Octombrie, Suhanov a formulat pe parcursul a doi ani două opinii ce par diametral opuse. În volumul consacrat Revoluţiei din Februarie, el spune: „Voi descrie mai târziu, din amintiri personale, Revoluţia din Octombrie, care s-a desfășurat ca o piesă muzicală interpretată după partitură". Iaroslavski repetă literal această apreciere a lui Suhanov. „Insurecţia din Petrograd – spune el – a fost bine pregătită și a fost interpretată de partid ca după o partitură." Claude Anet, un observator neprietenos, dar atent, deși nu prea profund, se arată și mai ferm: „Lovitura de stat din 7 noiembrie ne îngăduie numai admiraţie. Nicio fisură, nicio crăpătură, guvernul a fost răsturnat fără să apuce să strige măcar «of»". În schimb, în volumul consacrat Revoluţiei din Octombrie, Suhanov povestește cum Smolnîiul a trecut la lichidarea Guvernului Provizoriu „cu încetineală, pe pipăite, precaut și haotic".

Există o exagerare și în prima, ca și în a doua judecată. Dar, dintr-un unghi de vedere mai larg, se poate admite că ambele judecăţi, oricât ar fi de opuse, se bazează pe fapte. Caracterul planificat al Revoluţiei din Octombrie a decurs, în principal, din niște relaţii obiective, din maturitatea revoluţiei în general, din locul ocupat de Petrograd în ţară, din locul ocupat de guvern în Petrograd, din toată activitatea precedentă a partidului, în sfârșit, din politica corectă cu care a fost condusă revoluţia. Dar mai erau și problemele de tehnică militară. Iar aici au fost destule greșeli precise și, dacă e să le legăm laolaltă, se poate crea impresia unei orbecăieli.

Suhanov amintește de mai multe ori de lipsa de apărare militară a Smolnîiului însuși în ultimele zile de dinaintea insurecţiei. Într-adevăr, chiar și pe 23, statul-major al revoluţiei abia dacă era apărat puţin mai bine decât Palatul de Iarnă. Comitetul Militar Revoluţionar își asigurase intangibilitatea în primul rând întărindu-și legăturile cu garnizoana și obţinând prin intermediul ei posibilitatea de a urmări toate mișcările militare ale dușmanului. Comitetul a început să ia măsuri militare și tehnice mai serioase cam cu o zi înaintea guvernului. Suhanov se arată convins că, dacă, în cursul zilei de 23 și în noaptea spre 24, guvernul ar fi preluat inițiativa, el ar fi putut captura Comitetul: „un detașament bun de cinci sute de oameni ar fi fost mai mult decât de ajuns pentru a lichida Smolnîiul și pe toţi cei ce se aflau înăuntrul lui". E posibil. Dar, în primul rând, guvernul ar fi avut nevoie pentru asta de fermitate și curaj, adică de niște calităţi opuse naturii sale. În al doilea rând, era nevoie de „un detașament bun de cinci sute de oameni". De unde să-l ia? Să-l formeze din ofiţeri? I-am văzut la sfârșitul lui august, în calitate de complotiști: ar fi trebuit căutaţi în localurile de noapte. Detașamentele de luptă ale conciliatorilor se desființa-

seră. În școlile de iuncheri, orice problemă gravă dădea naștere la noi grupări. Și mai rău stăteau lucrurile la cazaci. A crea un detașament prin selectarea unor indivizi din diverse contingente ar fi însemnat să te trădezi deja de zece ori înainte ca întreprinderea să fie dusă până la capăt.

Totuși, nici măcar prezența unui detașament n-ar fi rezolvat problema. Primul foc de armă tras lângă Smolnîi s-ar fi auzit în raioanele muncitorești și în cazărmi cu un ecou cutremurător. La orice oră din zi și din noapte, zeci de mii de oameni înarmați și semiînarmați ar fi alergat în ajutor spre centrul amenințat al revoluției. În sfârșit, nici măcar capturarea Comitetului Militar Revoluționar n-ar fi salvat guvernul. Lenin și, împreună cu el, Comitetul Central și Comitetul din Petrograd se aflau în afara zidurilor Smolnîiului. Un al doilea stat-major se afla în fortăreața „Petru și Pavel", un al treilea pe *Aurora* și mai existau state-majore în raioane. Masele n-ar fi rămas fără conducere. Iar muncitorii și soldații, în ciuda încetinelii lor, voiau să învingă cu orice preț.

Fără îndoială însă că niște măsuri suplimentare de precauție militară ar fi putut și ar fi trebuit să fie luate cu mai multe zile înainte. În această privință, critica lui Suhanov este corectă. Aparatul militar al revoluției acționa greoi, cu întârzieri și omisiuni, iar conducerea generală era prea înclinată să înlocuiască tehnica cu politica. Ochiul lui Lenin a lipsit foarte mult de la Smolnîi. Iar ceilalți nu învățaseră încă.

Suhanov are dreptate și atunci când spune că cucerirea Palatului de Iarnă în noaptea de 24 spre 25 sau în dimineața acestei ultime zile ar fi fost mult mai ușor de făcut decât în a doua parte a zilei. Palatul, ca și clădirea învecinată a Statului-Major, era păzit de grupe obișnuite de iuncheri: un atac neașteptat ar fi putut avea aproape cu siguranță succes. În acea dimineață, Kerenski a plecat nestingherit cu mașina: fie și numai din acest fapt rezultă că n-a existat o supraveghere serioasă a palatului. Asta a fost o greșeală clară!

Supravegherea Guvernului Provizoriu i-a fost încredințată – ce-i drept, mult prea târziu: pe 24! – lui Sverdlov, ajutat de Lașevici și Blagonravov. E puțin probabil ca Sverdlov, și așa tras în toate părțile, să se fi ocupat într-adevăr de această nouă sarcină. Se prea poate chiar ca hotărârea însăși, deși trecută în procesul-verbal, să fi fost uitată în febra acelor ore.

În ciuda tuturor evidențelor, Comitetul Militar Revoluționar a supraapreciat resursele militare ale guvernului, în special paza Palatului de Iarnă. Și, chiar dacă conducătorii direcți ai asediului ar fi știut care erau forțele din interiorul palatului, tot s-ar fi temut că, la prima alarmă, vor veni întăriri: iuncheri, cazaci, trupe de șoc. Planul cuceririi Palatului de Iarnă a fost elaborat în stilul unei operațiuni de mare anvergură: când civilii și semicivilii trec la rezolvarea unei probleme pur militare, ei sunt mereu înclinați spre o strategie sofisticată. Alături de o pedanterie exagerată, ei n-au cum să nu dovedească totodată și o neputință extraordinară.

Incoerența din timpul cuceririi palatului se explică, într-o oarecare măsură, și prin trăsăturile personale ale principalilor comandanți. Podvoiski, Antonov-Ovseenko, Ciudnovski erau oameni cu o fire eroică. Sau poate ar trebui spus că nu erau nici pe departe oamenii unui sistem și ai unei gândiri disciplinate. Podvoiski, care fusese prea plin de avânt în timpul Zilelor din Iulie, era acum mult mai precaut, chiar sceptic în privința perspectivelor apropiate. Dar, în esență, el rămânea fidel față de sine însuși: pus în fața oricărei probleme practice, el tindea în mod organic să se smulgă din cadrele ei, să lărgească planul, să atragă în el pe toată lumea, să dea un maxim acolo unde era suficient și un minim. Amprenta spiritului său se poate vedea fără greutate în caracterul hiperbolic al planului. În privința caracterului, Antonov-Ovseenko era un optimist impulsiv, mult mai capabil să improvizeze decât să facă calcule. În calitate de fost ofițer inferior, el dispunea de niște cunoștințe militare. Emigrant în timpul marelui război, ținuse o rubrică de analiză militară în ziarul *Naše Slovo* ce apărea la Paris și dovedise adesea intuiții strategice. Diletantismul lui impresionabil n-avea cum să creeze o contrapondere la elanul lui Podvoiski. Cel de-al treilea conducător, Ciudnovski, petrecuse câteva luni printre trupele de rezervă în calitate de agitator: la asta se limita stagiul lui militar. Deși înclina spre dreapta, Ciudnovski se arunca totuși primul în luptă și căuta mereu un loc cât mai fierbinte. Așa cum se știe, elanul personal și îndrăzneala politică nu sunt mereu în echilibru. La câteva zile după revoluție, Ciudnovski va fi rănit în apropiere de Petrograd, într-o confruntare cu cazacii lui Kerenski, iar peste câteva luni va fi omorât în Ucraina. E limpede că nici vorbărețul și impulsivul Ciudnovski nu putea completa ceea ce le lipsea celorlalți doi comandanți. Niciunul dintre ei nu era aplecat spre detalii, fie și pentru că niciunul dintre ei nu fusese inițiat în tainele meseriei. Simțindu-și slăbiciunea în culegerea de informații, în comunicații sau în manevre, mareșalii roșii au simțit nevoia să reverse asupra Palatului de Iarnă un număr așa de impresionant de forțe, încât însăși problema unei conduceri practice să nu se mai pună: grandoarea extremă a planului echivala aproape cu lipsa lui. Cele spuse mai sus nu înseamnă însă că, în componența Comitetului Militar Revoluționar sau în jurul lui, s-ar fi putut găsi niște conducători militari mai pricepuți; în orice caz, nu s-ar fi putut găsi unii mai devotați și mai plini de abnegație.

Lupta pentru Palatul de Iarnă a început cu înconjurarea întregului raion printr-un cerc foarte larg. Din cauza lipsei de experiență a comandanților, a întreruperii legăturilor, a lipsei de pricepere a Gărzilor Roșii, a apatiei trupelor regulate, această operațiune complexă s-a desfășurat cu foarte mare încetineală. Chiar în orele în care detașamentele roșii strângeau treptat cercul și adunau rezerve în spatele lor, la Palatul de Iarnă soseau companiile de iuncheri, sotniile de cazaci, cavalerii Ordinului „Sf. Gheorghe", batalionul de

femei. Un pumn de rezistenţă se forma în același timp cu cercul de atac. Se poate spune că problema însăși a apărut din cauza metodei prea ocolitoare folosite în rezolvarea ei. De fapt, un atac îndrăzneţ de noapte sau un asalt curajos în timpul zilei ar fi costat probabil la fel de multe victime ca și operaţiunea prelungită. În orice caz, efectul moral al artileriei de pe *Aurora* ar fi putut fi verificat cu douăsprezece sau chiar cu douăzeci și patru de ore mai repede: crucișătorul era pregătit de luptă pe Neva și marinarii nu se plângeau deloc că le-ar lipsi uleiul pentru tunuri. Dar conducătorii operaţiunii au sperat că problema se va rezolva fără luptă, au trimis parlamentari, au dat ultimatumuri și n-au respectat termenele fixate. Nu le-a trecut prin minte să verifice din vreme artileria din fortăreaţa „Petru și Pavel", tocmai pentru că credeau că se vor descurca și fără sprijinul ei.

Lipsa de pregătire a conducerii militare s-a văzut și mai clar la Moscova, unde raportul de forţe fusese socotit așa de favorabil, încât Lenin recomandase chiar cu insistenţă să se înceapă cu Moscova: „victoria noastră este asigurată și n-are cine să lupte împotriva noastră".[13] Or, tocmai la Moscova insurecţia a luat forma unor lupte prelungite, care au durat, cu pauze, opt zile. „În această acţiune fierbinte – scrie Muralov, unul dintre principalii conducători ai insurecţiei de la Moscova –, n-am fost mereu și în toate punctele fermi și hotărâţi. Având o superioritate numerică zdrobitoare, cam de zece la unu, am prelungit luptele o săptămână întreagă... din cauza slabei priceperi în conducerea unor mase aflate în luptă, a lipsei de disciplină a acestora și a necunoașterii complete a tacticii luptei de stradă, atât din partea comandanților, cât și a soldaţilor." Muralov are obiceiul de a spune lucrurilor pe nume: nu degeaba e acum deportat în Siberia. Dar, evitând să arunce răspunderea pe alţii, Muralov atribuie în acest caz conducerii militare cea mai mare parte din vina ce-i aparţinea conducerii politice, care, la Moscova, se caracteriza prin instabilitate și receptivitate la influenţa cercurilor conciliatoare. Totuși, nu trebuie să uităm nici că muncitorii din vechea Moscovă, muncitori din industria textilă și pielărie, erau mult în urma proletariatului din Petrograd. În februarie, Moscova nu fusese nevoită să se răscoale: răsturnarea monarhiei căzuse în întregime asupra Petrogradului. În iulie, Moscova rămăsese iar liniștită. Toate astea s-au văzut în octombrie: muncitorii și soldaţii n-aveau experienţa luptelor.

Tehnica insurecţiei termină de făcut ceea ce n-a realizat politica. Creșterea uriașă a bolșevismului slăbise, fără îndoială, atenţia faţă de latura militară a problemei: reproșurile violente ale lui Lenin erau îndeajuns de întemeiate. Conducerea militară s-a dovedit cu mult mai slabă decât cea politică. Dar ar

[13] V. I. Lenin, „Scrisoare către Comitetul Central, Comitetul din Moscova, Comitetul din Petrograd, și membrii bolșevici ai Sovietelor din Petersburg și Moscova", p. 357. *(N. red.)*

fi putut fi altfel? Încă luni de zile de acum înainte, noua putere revoluţionară va arăta o nepricepere extremă ori de câte ori va fi nevoie să se recurgă la arme.

Și totuși, la Petrograd, autorităţile militare din tabăra guvernamentală au dat o apreciere extrem de măgulitoare conducerii militare a insurecţiei. „Răsculaţii menţin ordinea și disciplina – se comunica prin cablu de la Ministerul de Război la Statul-Major imediat după căderea Palatului de Iarnă –, n-au fost deloc distrugeri sau pogromuri, dimpotrivă, patrulele răsculaţilor i-au oprit pe soldaţii înclinaţi la așa ceva... Planul rebeliunii a fost fără îndoială elaborat de dinainte și aplicat cu perseverenţă și seriozitate..." În niciun caz „după o partitură", cum au scris Suhanov și Iaroslavski, dar nici așa de „haotic" cum va afirma apoi primul dintre cei doi. În plus, chiar și în faţa celei mai severe judecăţi critice, succesul încununează opera.

XXIV. CONGRESUL DICTATURII SOVIETELOR

Pe 25 octombrie, la Smolnîi trebuia să se deschidă cel mai democratic parlament dintre toate parlamentele istoriei universale. Cine știe, poate și cel mai important.

Eliberate de sub influenţa inteligheņţiei conciliatoare, sovietele locale trimiseseră acolo în primul rând muncitori și soldaţi. În marea lor majoritate, aceștia erau oameni fără mare notorietate, dar verificaţi în acţiune, care-și câștigaseră o încredere solidă în localităţile lor. Din armata operativă, aproape numai soldaţi de rând străpunseseră blocada comitetelor de armată și a statelor-majore venind ca delegaţi. Cei mai mulţi începuseră să aibă o viaţă politică abia după revoluţie. Erau formaţi de experienţa ultimelor opt luni. Știau puţine lucruri, dar le știau bine. Înfăţișarea exterioară a congresului vorbea despre componenţa lui. Epoleţii de ofiţer, ochelarii și cravatele de intelectual care se văzuseră la primul congres dispăruseră aproape cu totul. Peste tot domina culoarea cenușie, și a hainelor, și a feţelor. Toate se uzaseră în timpul războiului. Mulţi muncitori din orașe îmbrăcaseră mantale soldăţești. Delegaţii din tranșee nu erau deloc prezentabili: nebărbieriţi de multă vreme, cu mantale vechi rupte, cu căciuli grele de blană cu căptușeala ieșită adesea pe dinafară peste părul ciufulit. Feţe grosolane arse de vânt, mâini grele crăpate, degete galbene de la mucurile de ţigară, nasturi rupţi, bretele care atârnau în jos, cizme roșcovane scorojite, care nu mai fuseseră lustruite de multă vreme. Naţiunea de plebei trimisese pentru prima dată o reprezentanţă onestă, deloc vopsită, după chipul și asemănarea sa.

Statistica congresului reunit în orele insurecţiei este foarte incompletă. În momentul deschiderii erau de față 650 de participanţi cu vot deliberativ. Bolșevicii aveau 390 de delegaţi; nu toţi erau membri de partid, dar erau carne din carnea maselor, iar maselor nu le mai rămăseseră alte căi decât cele bolșevice. Mulţi dintre delegaţii care veniseră cu îndoieli se vor încălzi repede în atmosfera încinsă de la Petrograd.

Cât de repede reușiseră menșevicii și eserii să cheltuiască capitalul politic al Revoluţiei din Februarie! La Congresul din iulie al Sovietelor, conciliatorii

avuseseră o majoritate de 600 de voturi dintr-un număr total de 832 de delegaţi. Acum, opoziţia conciliatoare de toate nuanţele constituia mai puţin de un sfert din congres. Menșevicii împreună cu grupurile naţionale care erau de partea lor nu numărau mai mult de 80 de oameni, dintre care cam jumătate erau „de stânga". Din 159 de eseri – din alte date, 190 –, cei de stânga erau cam trei cincimi, pe când cei de dreapta vor continua să se topească repede chiar în timpul congresului. Spre sfârșitul acestuia, numărul delegaţilor va ajunge, după anumite liste, la 900 de oameni; dar numărul acesta, care cuprinde destule voturi consultative, nu include, pe de altă parte, toate voturile deliberative. Înregistrarea mandatelor s-a făcut cu întreruperi, documentele au fost pierdute, informaţiile despre apartenenţa la un anume partid nu sunt complete. În orice caz, situaţia dominantă a bolșevicilor la congres rămâne incontestabilă.

Un chestionar făcut printre delegaţi arată că 505 soviete erau pentru trecerea întregii puteri în mâna sovietelor; 86 – pentru puterea „democraţiei"; 55 – pentru coaliţie; 21 – pentru coaliţie, dar fără cadeţi. Grăitoare în felul lor, aceste cifre dau totuși o imagine exagerată a rămășiţelor influenţei conciliatorilor: pentru democraţie și coaliţie se declaraseră sovietele din raioanele cele mai rămase în urmă și din localităţile cele mai puţin importante.

Pe 25, dimineaţa devreme, la Smolnîi au avut loc ședinţele fracţiunilor. La bolșevici s-au prezentat numai cei care n-aveau misiuni de luptă. Deschiderea congresului a fost întârziată: conducerea bolșevică voia să se termine mai întâi cu Palatul de Iarnă. Dar nici fracţiunile adverse nu se grăbeau: și ele trebuiau să se hotărască ce să facă, iar asta nu era ușor. Orele treceau. Fracţiunile din interiorul fracţiunilor au început să se ciondănească. Eserii s-au rupt în două după ce rezoluţia de părăsire a congresului a fost respinsă cu 92 de voturi la 60 și, numai seara târziu, eserii de dreapta și cei de stânga au început să ţină ședinţe în săli separate. La ora opt, menșevicii au cerut o nouă amânare: la ei, părerile erau mult prea diferite. A venit noaptea. Operaţiunea de la Palatul de Iarnă se prelungea. Dar era cu neputinţă să aștepţi mai mult: ţării ce stătea cu atenţia încordată trebuia să i se transmită un mesaj limpede.

Revoluţia îi învăţase pe oameni arta înghesuirii. Delegaţii, invitaţii, paza se înghesuiau în sala de festivităţi a institutului pentru fetele nobilimii, spre a face loc nou-sosiţilor care tot veneau. Avertismentele în legătură cu pericolul prăbușirii podelei n-au avut urmări și nici îndemnurile de a fuma mai puţin. Toţi se înghesuiau și fumau de două ori mai mult. Cu mare greutate și-a făcut John Reed un loc prin mulţimea zgomotoasă de lângă ușă. Sala nu era încălzită, dar aerul era greu și fierbinte.

Înghesuiţi pe la uși, pe intervale, cocoţaţi pe toate pervazurile ferestrelor, delegaţii așteptau răbdători clopoţelul președintelui. La tribună nu erau nici Ţereteli, nici Ciheidze, nici Cernov. Numai conducătorii de rang secund apăruseră să asiste la înmormântarea lor. La ora zece și patruzeci de minute,

un om scund, în uniformă de medic militar, a deschis, în numele Comitetului Executiv, ședința. Congresul, a spus el, se reunea în „împrejurări atât de extraordinare", încât el, Dan, îndeplinind însărcinarea pe care i-a dat-o Comitetul Executiv Central, se va abține de la un discurs politic: la urma urmelor, prietenii lui de partid se aflau acum în Palatul de Iarnă în bătaia focului, „sacrificându-se pentru a îndeplini misiunea de miniștri ce le-a fost încredințată".[1] Delegații nu așteptau deloc binecuvântarea Comitetului Executiv Central. Ei se uitau cu dușmănie la tribună: în caz că oamenii aceștia mai există politic, ce legătură au ei cu noi și cu cauza noastră?

În numele bolșevicilor, un delegat din Moscova, Avanesov, a propus ca prezidiul să fie format pe baza proporționalității: 14 bolșevici, 7 eseri, 3 menșevici, 1 internaționalist. Cei de dreapta au refuzat imediat să intre în prezidiu. Grupul lui Martov a declarat că deocamdată se abține: încă nu se hotărâse. Șapte voturi le-au revenit eserilor de stânga. Congresul privea încruntat aceste ciocniri preliminare.

Avanesov a anunțat candidații bolșevici la prezidiu: Lenin, Troțki, Zinoviev, Kamenev, Rîkov, Noghin, Sklianski, Krîlenko, Antonov-Ovseenko, Riazanov, Muranov, Lunacearski, Kollontai și Stucika. „Prezidiul era format – scrie Suhanov – din cei mai importanți conducători bolșevici și din șase (de fapt, șapte) eseri de stânga." Fiind niște nume cu autoritate în partid, Zinoviev și Kamenev au fost incluși în prezidiu în ciuda opoziției lor față de insurecție; Rîkov și Noghin – ca reprezentanți ai Sovietului din Moscova; Lunacearski și Kollontai – ca agitatori populari pe atunci; Riazanov – ca reprezentant al sindicatelor; Muranov – ca vechi muncitor bolșevic, ce se arătase plin de curaj în timpul procesului deputaților Dumei de Stat; Stucika – ca șef al organizației letone; Krîlenko și Sklianski – ca reprezentanți ai armatei; Antonov-Ovseenko – în calitate de conducător al luptelor din Petrograd. Lipsa numelui lui Sverdlov se explică, probabil, prin faptul că el însuși făcuse lista și, în nebunia aceea, nimeni n-o corectase. Pentru moravurile de atunci ale partidului este caracteristic că în prezidiu a fost inclus tot statul-major al adversarilor insurecției: Zinoviev, Kamenev, Noghin, Rîkov, Lunacearski, Riazanov. Dintre eserii de stânga, numai mica, fragila și curajoasa Spiridonova, care făcuse ani mulți de muncă silnică pentru uciderea unuia dintre torționarii țăranilor din Tambov, era cunoscută în toată Rusia. Eserii de stânga n-aveau alte „nume". Iar cei de dreapta, în afară de nume, nu mai aveau aproape nimic.

Congresul și-a întâmpinat cu înflăcărare prezidiul. Lenin nu era la tribună. În vremea în care fracțiunile se adunaseră și ținuseră ședințe, Lenin, încă deghizat, cu perucă și niște ochelari mari, stătuse în compania a doi-trei bolșevici într-o cameră de trecere. În drum spre fracțiunile lor, Dan și Skobelev

[1] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 86. *(N. red.)*

se opriseră în faţa mesei complotiștilor, uitându-se fix la Lenin și recunoscându-l în mod evident. Asta însemna: era timpul să renunţe la deghizare!

Lenin nu se grăbea totuși să apară în public. El prefera să privească cu atenţie și să ţină iţele în mâinile sale rămânând deocamdată în culise. În amintirile sale publicate în 1924, Troţki scrie: „La Smolnîi avea loc prima ședinţă a celui de-al doilea Congres al Sovietelor. Lenin nu s-a arătat acolo. El a rămas într-una dintre sălile de la Smolnîi în care, după câte ţin minte, nu era, nu se știe de ce, nicio mobilă sau aproape niciuna. După aceea, cineva a întins pe jos o pătură și a pus pe ea două perne. Eu și Vladimir Ilici ne-am întins să ne odihnim unul lângă celălalt. Dar, peste numai câteva minute, am fost chemat: «Vorbește Dan[2], trebuie să i se răspundă». Revenit după replica mea, m-am întins din nou alături de Vladimir Ilici, care, bineînţeles, nici nu se gândea să adoarmă. De asta îi ardea? Tot la cinci-zece minute, cineva dădea fuga din sala de ședinţe să ne spună ce se întâmplă acolo".

Clopoţelul președintelui a ajuns în mâinile lui Kamenev, una dintre acele persoane flegmatice care sunt predestinate de natura însăși să prezideze. Pe ordinea de zi, a anunţat el, sunt trei chestiuni: organizarea puterii; războiul și pacea; convocarea Adunării Constituante. Un vuiet neobișnuit, surd și neliniștitor a pătruns de afară în larma adunării: fortăreaţa „Petru și Pavel" consfinţea ordinea de zi cu o salvă de artilerie. Un curent de înaltă tensiune a trecut prin tot congresul, care s-a simţit numaidecât a fi ceea ce și era în realitate: Convenţia războiului civil.

Lozovski, un oponent al insurecţiei, a cerut un raport din partea Sovietului din Petrograd. Dar Comitetul Militar Revoluţionar era în întârziere: replicile de artilerie erau dovada că raportul nu era gata. Insurecţia era în plină desfășurare. Conducătorii bolșevicilor se duceau din când în când în încăperea Comitetului Militar Revoluţionar, pentru a primi mesaje sau a da dispoziţii. Ecourile luptelor pătrundeau în sala de ședinţe ca niște limbi de foc. Când se vota, mâinile se ridicau printr-o pădure de baionete. Un fum cenușiu, acru de mahorcă învăluia coloanele albe și lustrele.

Pe fundalul tirului de artilerie, ciocnirile oratorice ale celor două tabere căpătau o importanță extraordinară. Martov a cerut cuvântul. Momentul în care talerele balanţei încă tremură era momentul lui, al acestui foarte inventiv politician al eternelor ezitări. Cu o voce răgușită de tuberculos, Martov a răspuns de îndată la vocea metalică a armelor: „Prima preocupare a noastră trebuie să fie aplanarea pașnică a crizei... Problema puterii e rezolvată printr-un complot militar... Toate partidele revoluţionare sunt obligate să privească situaţia în faţă!... Războiul civil pe cale de a izbucni... poate avea drept urmare dezlănţuirea contrarevoluţiei. Posibilitatea de a ieși pe cale pașnică din impas stă în

[2] Probabil că cel căruia urma să-i răspundă Troţki era Martov.

crearea unei autorităţi democratice unice..."[3] O parte importantă a congresului a aplaudat. Suhanov remarcă ironic: „În mod vizibil, foarte mulţi bolșevici, care nu-și însușiseră spiritul învăţăturilor lui Lenin și Troţki, ar fi fost bucuroși să meargă tocmai pe acest drum". Eserii de stânga și grupul internaţionaliștilor unificaţi au susţinut propunerea de începere a unor tratative pașnice. Aripa de dreapta și poate și cei mai apropiaţi tovarăși de idei ai lui Martov erau convinși că bolșevicii vor respinge propunerea. Greșeau. Bolșevicii l-au trimis la tribună pe Lunacearski, cel mai pașnic, cel mai catifelat dintre oratorii lor. „Fracţiunea bolșevicilor n-are absolut nimic împotriva propunerii lui Martov." Adversarii erau uimiţi. „Răspunzând favorabil propriilor mase – comentează Suhanov –, Lenin și Troţki le-au luat totodată pământul de sub picioare celor de dreapta." Propunerea lui Martov a fost adoptată în unanimitate. „Dacă menșevicii și eserii pleacă acum, își pun cruce", se spunea în grupul lui Martov. Se putea spera, așadar, că congresul „o va lua pe calea corectă a creării unui front democratic unit". Speranţă deșartă! Revoluţia nu o ia niciodată pe diagonală.

Aripa de dreapta a trecut imediat peste inițiativa proaspăt aprobată a tratativelor pașnice. Menșevicul Haraș, delegat al Armatei a 12-a, cu stele de căpitan pe umeri, a făcut următoarea declaraţie: „Politicienii ipocriţi... ne-au spus că trebuie să hotărâm asupra problemei puterii, dar această problemă a fost hotărâtă fără noi... Se trage cu tunul în Palatul de Iarnă și fiecare lovitură e un cui bătut în coșciugul partidului care s-a lansat într-o asemenea aventură!"[4] La provocarea căpitanului, congresul a răspuns cu un murmur de nemulţumire.

Locotenentul Kucin, care luase cuvântul în numele frontului la Conferinţa de Stat de la Moscova, a încercat să se prezinte și aici drept o autoritate a organizaţiilor din armată: „Congresul acesta e inoportun, ba chiar ilegitim". În numele cui vorbiţi? i-au strigat mantalele rupte, pe care mandatul era scris cu noroiul tranșeelor. Kucin a enumerat cu grijă unsprezece armate. Dar aici nu păcălea pe nimeni. Pe front, ca și în spatele frontului, generalii conciliatori rămăseseră fără soldaţi. Grupul de pe front, a continuat locotenentul menșevic, „nu-și asumă responsabilitatea pentru urmările acestei aventuri"; asta însemna: unirea cu contrarevoluţia împotriva sovietelor. Iar în încheiere: „grupul militarilor de pe front părăsește congresul".[5]

Unul câte unul, reprezentanţii celor de dreapta s-au urcat la tribună. Ei își pierduseră parohiile și bisericile, dar păstraseră clopotniţele și se grăbeau să bată pentru ultima oară din clopotele crăpate. Socialiștii și democraţii, care încheiaseră acorduri cu burghezia imperialistă folosind toate mijloacele posi-

[3] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 87-88. *(N. red.)*
[4] *Ibid*., p. 88. *(N. red.)*
[5] *Ibid*., p. 89. *(N. red.)*

bile, refuzau acum în chip categoric acordul cu poporul răsculat. Calculul lor politic era clar: bolșevicii o să pice în câteva zile; trebuiau să se delimiteze cât mai repede de ei, chiar să ajute la răsturnarea lor și în felul acesta să-și asigure, pe cât posibil, propriul viitor.

Hinciuk, fost președinte al Sovietului din Moscova și viitor ambasador sovietic la Berlin, a făcut o declarație în numele fracțiunii menșevicilor de dreapta. „Complotul militar al bolșevicilor... aruncă țara în lupte intestine, aruncă în aer Adunarea Constituantă, amenință cu o catastrofă militară și duce la triumful contrarevoluției." Singura ieșire erau „tratativele cu Guvernul Provizoriu pentru formarea unei puteri care să se bazeze pe toate păturile democrației". Fără să fi învățat nimic, oamenii aceștia îi propuneau congresului să pună cruce insurecției și să se întoarcă la Kerenski. În mijlocul larmei, al urletelor și chiar al fluierăturilor, cuvintele reprezentantului eserilor de dreapta abia au putut fi distinse. Declarația partidului său afirma „imposibilitatea unei colaborări" cu bolșevicii și chiar că Congresul Sovietelor, convocat și deschis de Comitetul Executiv Central conciliator, era ilegitim.

Demonstrația celor de dreapta nu speria, dar neliniștea și irita. Majoritatea delegaților se săturaseră de conducătorii aroganți și mărginiți, care mai întâi îi hrăniseră cu fraze, după care cu represiuni. Oare alde Dan, Hinciuk și Kucin aveau de gând să facă morală și să comande și pe mai departe? Soldatul leton Peterson, cu o rumeneală de tuberculos și cu ochii arzând de ură, i-a acuzat pe Haraș și Kucin că erau niște impostori. „Ne-am săturat de rezoluții! Nu mai vrem vorbe! Vrem fapte! Vrem să luăm puterea în mâinile noastre! Lăsați-i pe acești falși delegați să părăsească congresul! Armata nu e cu ei!"[6] Vocea încordată de patimă a ușurat sufletele din congresul care primise până atunci numai ofense. Alți soldați de pe front s-au grăbit să-l susțină pe Peterson. „Alde Kucin reprezintă părerea unor grupuscule ce s-au instalat din aprilie în comitetele din armată. Armata cere de multă vreme alegeri noi." „Cei care stau cu adevărat în tranșee așteaptă cu nerăbdare ca puterea să treacă în mâinile sovietelor."[7]

Dar cei de dreapta mai aveau câteva clopotnițe. Reprezentantul Bundului a declarat că „ceea ce se petrece acum la Petrograd e o mare nenorocire"[8] și i-a invitat pe delegați să se alăture reprezentanților Dumei care se pregăteau să pornească neînarmați spre Palatul de Iarnă pentru a pieri împreună cu guvernul. „În mijlocul gălăgiei – scrie Suhanov –, s-au auzit ironii, unele grosolane, altele veninoase." Pateticul orator greșise în mod limpede publicul. Ajunge! Dezertorilor! le strigau celor ce plecau delegații, invitații, cei din Garda Roșie, soldații de la pază. Duceți-vă la Kornilov! Dușmani ai poporului!

[6] *Ibid.*, p. 90. *(N. red.)*
[7] *Ibid. (N. red.)*
[8] *Ibid. (N. red.)*

Plecarea celor de dreapta n-a lăsat locul gol. Delegaţii de rând au refuzat, firește, să li se alăture ofiţerilor și iuncherilor pentru a se lupta cu muncitorii și soldaţii. Din fracţiunea aripii de dreapta au plecat, după câte se pare, cam 70 de delegaţi, adică puţin mai mult de jumătate. Nehotărâţii s-au așezat lângă grupurile intermediare, care aleseseră să nu părăsească congresul. Dacă, înainte de deschiderea ședinţei, eserii de toate orientările nu erau mai mulţi de 190, în cursul următoarelor ore, doar numărul eserilor de stânga va ajunge la 180: lor li se alăturaseră toţi cei care nu se hotărau încă să treacă la bolșevici, deși erau gata să-i susţină.

Menșevicii și eserii ar fi fost gata să rămână în orice condiţii în Guvernul Provizoriu sau în nu știu ce Preparlament. Într-adevăr, o puteai oare rupe cu societatea civilizată? În schimb, sovietele reprezentau numai poporul. Sovietele erau bune câtă vreme te puteai sprijini pe ele pentru un acord cu burghezia. Dar era oare cu putinţă să rabzi niște soviete care se proclamaseră stăpânii ţării? „Bolșevicii au rămas singuri – va scrie mai târziu eserul Zenzinov – și, din acel moment, au început să se bazeze numai pe forţa fizică brută." Fără îndoială, principiul moral plecase trântind ușa împreună cu Dan și Goţ. Principiul moral va porni, într-o procesiune de 300 de oameni, cu două felinare, spre Palatul de Iarnă, pentru a se lovi de forţa fizică brută a bolșevicilor și a da înapoi.

Propunerea de a duce tratative pașnice, aprobată de congres, a rămas suspendată în aer. Dacă cei de dreapta ar fi acceptat ideea unui acord cu proletariatul victorios, nu s-ar fi grăbit s-o rupă cu congresul. Martov nu putea să nu priceapă asta. Dar el se agăţa de ideea compromisului, pe care stătea și cu care cădea toată politica lui. „Trebuie să oprim vărsarea de sânge...", a spus el din nou. „Sunt numai zvonuri!" i s-a strigat din sală. „Aici nu se aud numai zvonuri – a răspuns el –, dacă vă duceţi la fereastră, o să auziţi și lovituri de tun." Era incontestabil: când congresul s-a domolit, împușcăturile nu se mai auzeau numai de lângă fereastră.

Declaraţia citită de Martov, cu totul ostilă bolșevicilor și sterilă în concluziile sale, condamna revoluţia „ca fiind făcută numai de Partidul Bolșevic prin mijloacele unui complot pur militar" și cerea oprirea lucrărilor congresului până la obţinerea unei înţelegeri cu „toate partidele socialiste". A alerga în timpul unei revoluţii după rezultantă este mai rău decât a încerca să-ţi prinzi propria umbră!

În acel moment, la ședinţă a apărut, în frunte cu Ioffe, care va fi mai târziu primul ambasador sovietic de la Berlin, fracţiunea bolșevică a Dumei Orășenești, care refuzase să caute o moarte problematică sub zidurile Palatului de Iarnă. Congresul s-a înghesuit din nou, întâmpinându-i pe prieteni cu strigăte bucuroase de salut.

Dar trebuia să i se răspundă lui Martov. Sarcina asta a căzut în seama lui Troţki. „Acum, după plecarea celor de dreapta, poziţia lui – recunoaște

Suhanov – era la fel de sigură, pe cât era de slabă poziţia lui Martov." Adversarii stăteau alături la tribună, strânși din toate părţile de cercul îngust al delegaţilor agitaţi. „Ceea ce se întâmplă – a spus Troţki – este o insurecţie, nu un complot. Insurecţia maselor populare n-are nevoie de justificare. Noi am călit energia revoluţionară a muncitorilor și a soldaţilor din Petersburg. Noi am forjat pe față voinţa maselor pentru insurecţie, nu pentru complot... Insurecţia noastră a învins. Iar acum ni se propune: Renunţaţi la victoria voastră, încheiaţi un acord. Cu cine? Vă întreb: Cu cine trebuie să încheiem un acord? Cu acele grupuri jalnice care au plecat de-aici?... Doar i-am văzut în întregime. Nimeni nu-i mai urmează în Rusia. Cu ei trebuie să încheie un acord, ca niște egali, milioanele de muncitori și ţărani reprezentaţi la acest congres, pe care aceia, nu pentru prima și nici pentru ultima oară, sunt gata să-i vândă în schimbul bunăvoinţei burgheziei? Nu, aici nu încape niciun acord! Cei care au plecat de-aici, precum și cei care vin cu asemenea propuneri trebuie să afle de la noi: Sunteţi niște indivizi jalnici, izolaţi, falimentari, rolul vostru s-a jucat, plecaţi acolo unde vă este locul de-acum: la lada de gunoi a istoriei!"...

– Atunci o să plecăm! a strigat Martov, fără să mai aștepte votul congresului. „Martov, furios și afectat – se plânge Suhanov –, a început să-și facă drum de la tribună spre ieșire. Iar eu am hotărât să convoc o ședinţă extraordinară a fracţiunii mele..." Nu era vorba deloc de afectare. Hamletul socialismului democratic, Martov, făcuse un pas înainte atunci când revoluţia dăduse înapoi, ca în iulie; acum, când revoluţia se pregătea să facă un salt de leu, Martov dădea înapoi. Plecarea celor de dreapta îl lipsise de posibilitatea unei manevre parlamentare. De îndată, a început să nu se mai simtă bine. S-a grăbit să părăsească congresul pentru a se rupe de insurecţie. Suhanov a protestat cum a putut. Fracţiunea s-a împărţit în două părţi aproape egale: Martov a învins cu 14 voturi la 12.

Troţki a propus congresului o rezoluţie care era un act de acuzare împotriva conciliatorilor: ei pregătiseră ofensiva păguboasă din 18 iunie; ei susţinuseră guvernul trădării naţionale; ei acoperiseră păcălirea ţăranilor în chestiunea agrară; ei îi dezarmaseră pe muncitori; ei erau responsabili pentru prelungirea inutilă a războiului; ei îi îngăduiseră burgheziei să adâncească ruina economică; ei se opuseseră convocării Congresului Sovietelor după ce pierduseră încrederea maselor; în sfârșit, ei o rupseseră cu sovietele odată ajunși în minoritate.

O declaraţie extraordinară a venit să tulbure, din nou, ordinea de zi: ce-i drept, răbdarea prezidiului bolșevic părea să nu aibă margini. Un reprezentant al Comitetului Executiv al Sovietelor Țăranilor sosise cu misiunea de a-i îndemna pe ţărani să părăsească acest congres „inoportun" și să se ducă la Palatul de Iarnă, „pentru a muri împreună cu cei care au fost trimiși acolo să ne îndeplinească voinţa". Chemările de a muri sub ruinele Palatului de Iarnă începeau să fie destul de plictisitoare prin monotonia lor. Un marinar de pe

Aurora, abia sosit la congres, a declarat ironic că nu existau ruine, pentru că de pe crucișător se trăsese cu proiectile oarbe. „Continuaţi-vă liniștiţi ședinţa." Congresul a răsuflat ușurat ascultându-l pe acest marinar minunat cu barba neagră, care întruchipa voinţa simplă și imperativă a insurecţiei. Martov, cu mozaicul său de gânduri și sentimente, aparţinea unei alte lumi: de aceea o și rupsese cu congresul.

Încă o declaraţie extraordinară, de data asta semiamicală, a venit să tulbure ordinea de zi. „Eserii de dreapta – spunea Kamkov – au plecat, dar noi, cei de stânga, am rămas." Congresul i-a salutat pe cei rămași. Totuși, și aceștia socoteau că era nevoie să se realizeze un front revoluţionar unit, arătându-se împotriva rezoluţiei brutale a lui Troţki, care închidea ușa unui acord cu democraţia moderată.

Bolșevicii au răspuns și de data asta în chip favorabil. Se pare că nu mai fuseseră văzuţi niciodată așa de dispuși la concesii. Nici nu era greu: ei erau stăpânii situaţiei și n-aveau de ce să se lege de niște cuvinte. Lunacearski a venit din nou la tribună. „Greutatea sarcinii care a căzut asupra noastră e neîndoielnică." Unirea tuturor elementelor cu adevărat revoluţionare ale democraţiei e necesară. Dar oare am făcut noi, bolșevicii, un singur pas care să înlăture celelalte grupuri? Oare n-am acceptat noi în unanimitate propunerea lui Martov? La asta ni s-a răspuns cu acuzaţii și ameninţări. Oare nu e limpede că cei care au părăsit congresul „își încetează până și activitatea conciliatoare și trec pe faţă în tabăra korniloviștilor?"[9]

Bolșevicii n-au insistat pentru votarea imediată a rezoluţiei lui Troţki: ei nu voiau să împiedice încercările de a se ajunge la un acord în cadrul sovietelor. Metoda învăţării prin exemple concrete se putea aplica cu succes chiar și în acompaniamentul artileriei! La fel ca și acceptarea de mai devreme a propunerii lui Martov, concesia făcută acum lui Kamkov urma numai să dovedească imposibilitatea încercărilor de conciliere. Totuși, spre deosebire de menșevicii de stânga, eserii de stânga n-au părăsit congresul: ei simţeau mult prea direct asupra lor presiunea satului răsculat.

A început o tatonare reciprocă. Poziţiile de plecare fuseseră ocupate. În desfășurarea congresului a intervenit o mică pauză. Să se adopte decretele fundamentale și să se creeze un guvern al sovietelor? Cu neputinţă: vechiul guvern se afla încă în Palatul de Iarnă, într-o sală cufundată în semiîntuneric, unde singura lampă de pe masă era acoperită de un ziar. După ora două noaptea, prezidiul a anunţat o pauză de o jumătate de oră.

Mareșalii roșii au folosit cu deplin succes scurta amânare care li s-a acordat. Când s-a reluat ședinţa, în atmosfera congresului sufla o adiere nouă.

[9] Dintr-o greșeală de culegere, sfârșitul pasajului citat aici între ghilimele este ininteligibil în ediția originală, traducerea de față fiind în parte o reconstituire. *(N. red.)*

Kamenev a citit de la tribună o telefonogramă abia primită de la Antonov: Palatul de Iarnă fusese ocupat de trupele Comitetului Militar Revoluţionar; cu excepţia lui Kerenski, tot Guvernul Provizoriu era arestat, în frunte cu dictatorul Kișkin. Deși toţi apucaseră deja să afle, din gură-n gură, vestea, comunicatul oficial a căzut mai greu decât o salvă de tun. Saltul peste prăpastia ce separa clasa revoluţionară de putere fusese făcut. Alungaţi în iulie din Vila Kșesinskaia, bolșevicii intrau acum ca stăpâni în Palatul de Iarnă. În Rusia nu mai exista o altă putere în afară de acest congres. Un ghem încurcat de sentimente răbufnea din aplauze și strigăte: triumf, speranţă, dar și neliniște. Noi valuri, din ce în ce mai hotărâte, de aplauze. Treaba se făcuse! Până și cel mai favorabil raport de forţe ascunde în sine ceva neașteptat. Victoria devine incontestabilă abia când statul-major al dușmanului e făcut prizonier.

Kamenev a citit apăsat lista celor arestaţi. Numele cele mai cunoscute le stârneau membrilor congresului exclamaţii dușmănoase sau ironice. Numele lui Tereșcenko, conducătorul destinelor externe ale Rusiei, a fost primit cu mare înverșunare. Dar Kerenski? Kerenski? Se știa că, la ora zece dimineaţa, o făcuse pe oratorul, fără prea mare succes, în faţa garnizoanei de la Gatcina. „Nu se știe sigur unde s-a dus mai departe; se spune că pe front."

Tovarășii de drum ai revoluţiei nu se simţeau prea bine. Ei presimţeau că pasul bolșevicilor va fi mai ferm de-acum. Unul dintre eserii de stânga a protestat împotriva arestării miniștrilor socialiști. Reprezentantul internaţionaliștilor unificaţi avertiza: Aveţi grijă ca ministrul agriculturii, Maslov, să nu ajungă în aceeași celulă în care a stat și în timpul monarhiei. „Arestarea politică – i-a răspuns Troţki, care stătuse în timpul ministrului Maslov la Krestî ca și în timpul lui Nicolae – nu este o chestiune de răzbunare; ea e dictată... de considerente raţionale. Guvernul... trebuie trimis în judecată în primul rând pentru legătura sa neîndoielnică cu Kornilov... Miniștrii socialiști se vor afla numai în arest la domiciliu." Ar fi fost mai simplu și mai exact dacă s-ar fi spus că arestarea vechiului guvern era dictată de nevoile unei lupte încă neîncheiate. Era vorba de decapitarea politică a taberei dușmane, iar nu de o pedeapsă pentru păcate trecute.

Dar interpelarea parlamentară în legătură cu motivul arestării a trecut numaidecât în planul al doilea din cauza unui alt episod, incomparabil mai important: Batalionul 3 de bicicliști, trimis de Kerenski spre Petrograd, trecuse de partea poporului revoluţionar! Această veste mult prea favorabilă părea de necrezut, dar lucrurile stăteau chiar așa: această unitate militară selecţionată, prima care fusese aleasă din toată armata operativă, trecuse de partea insurecţiei încă înainte de a ajunge în capitală. Dacă în bucuria produsă de arestarea miniștrilor fusese o nuanţă de reţinere, acum congresul a fost cuprins de un entuziasm clar și neînfrânat.

La tribună s-a urcat comisarul bolșevic de la Ţarskoe Selo, alături de un delegat al detașamentului de bicicliști; tocmai sosiseră amândoi pentru a

da raportul la congres: „Garnizoana din Ţarskoe Selo apără intrările în Petrograd". Defensiștii plecaseră din Soviet. „Toată treaba a rămas numai pe umerii noștri." Când aflase de venirea bicicliștilor, Sovietul din Ţarskoe Selo se pregătise de rezistenţă. Dar alarma s-a dovedit, din fericire, inutilă: „printre bicicliști nu erau dușmani ai Congresului Sovietelor". În scurtă vreme, la Ţarskoe Selo trebuia să ajungă un alt batalion, căruia i se pregătea deja o primire prietenească. Congresul a sorbit raportul cu nesaţ.

Reprezentantul bicicliștilor a fost primit cu o furtună, cu un vifor, cu un ciclon. De pe frontul de sud-vest, Batalionul 3 fusese trimis pe neașteptate printr-un ordin telegrafic spre nord: „Apăraţi Petrogradul". Bicicliștii au pornit „cu ochii închiși", bănuind doar vag despre ce era vorba. La Peredolskaia, ei au dat peste un eșalon al Batalionului 5 de bicicliști, trimis și el în capitală. La mitingul comun, ţinut chiar la gară, s-a lămurit că „nu exista niciun om între toţi bicicliștii care să fie de acord să pornească împotriva fraţilor săi". S-a hotărât în unanimitate: nu ne supunem guvernului. „Vă declar concret – spunea soldatul biciclist – că nu dăm puterea unui guvern în fruntea căruia se află burghezi și moșieri!" Cuvântul „concret", introdus în limbajul popular de revoluţie, suna bine în clipa aceea.

Oare trecuse multă vreme de când, de la aceeași tribună, congresul era amenințat cu pedepsele ce urmau să vină de pe front? Acum, chiar frontul își spusese cuvântul său „concret". Comitetele din armată sabotaseră congresul? Masa soldaţilor de rând își trimisese acolo delegaţii doar în mod excepţional? Multe regimente și divizii nu se pricepeau încă să deosebească un bolșevic de un eser? Nu mai conta! Vocea de la Peredolskaia era vocea adevărată, infailibilă, incontestabilă a armatei. Împotriva acestui verdict nu exista apel. Bolșevicii, și numai ei, înţeleseseră la timp că un bucătar de la batalionul de bicicliști reprezintă mult mai bine frontul decât toţi Harașii și Kucinii cu mandatele lor putregăite. În starea de spirit a delegaţilor s-a produs o schimbare semnificativă. „Au început să simtă – scrie Suhanov – că lucrurile se desfășoară ușor și în chip favorabil, că grozăviile anunţate de dreapta parcă nu erau chiar așa de grozave și că poate conducătorii aveau dreptate și în celelalte privinţe."

Acesta a fost momentul ales de nefericiţii menșevici de stânga pentru a-și face simţită prezenţa. Se dovedea că încă nu plecaseră, ci discutaseră în fracţiunea lor ce să facă. Din dorinţa de a atrage de partea sa grupările ezitante, Kapelinski, care primise sarcina să-i anunţe congresului hotărârea luată, a rostit, în sfârșit, cu voce tare adevăratul motiv al ruperii de bolșevici: „Ţineţi minte că vin trupe spre Petrograd. Ne amenință o catastrofă". „Cum, încă mai sunteţi aici? – se auzea din diferite colţuri ale sălii. Doar aţi plecat deja o dată!" În grup mic, menșevicii s-au îndreptat spre ieșire, însoţiţi de vorbe pline de dispreţ. „Am plecat – spune Suhanov îndurerat –, dezlegându-le cu totul mâinile bolșevicilor, cedându-le în întregime arena revoluţiei." Prea

puţine lucruri s-ar fi schimbat dacă ar fi rămas. Oricum se duceau la fund. Valurile evenimentelor le acopereau capetele fără milă.

Era timpul ca congresul să i se adreseze poporului printr-o proclamaţie. Dar ședinţa a continuat cu declaraţii speciale. Evenimentele nu intrau în cadrul ordinii de zi. La ora cinci și șaptesprezece minute dimineaţa, Krîlenko, clătinându-se de oboseală, a urcat la tribună cu o telegramă în mână: Armata a 12-a trimitea un salut congresului și anunţa formarea unui comitet militar revoluţionar care-și asuma supravegherea frontului de nord. Încercările guvernului de a primi ajutor armat se loviseră de împotrivirea trupelor. Comandantul-șef al frontului de nord, generalul Ceremisov, se supusese comitetului. Comisarul Guvernului Provizoriu, Voitinski, își dăduse demisia și aștepta un înlocuitor. Delegaţiile eșaloanelor trimise spre Petrograd îi declaraseră una după alta Comitetului Militar Revoluţionar solidaritatea lor cu garnizoana din Petrograd. „A urmat o scenă de nedescris – scrie Reed –; oamenii plângeau și se îmbrăţișau."[10]

Lunacearski a găsit, în sfârșit, posibilitatea de a da citire unei proclamaţii către muncitori, soldaţi, ţărani. Dar nu era pur și simplu o proclamaţie: prin simpla prezentare a faptelor care se întâmplaseră și care trebuiau să aibă loc, documentul scris în grabă punea bazele unei noi organizări a statului. „Mandatul Comitetului Executiv Central, care ducea o politică conciliatoare, a luat sfârșit... Guvernul Provizoriu a fost doborât... congresul ia puterea în mâinile lui." Guvernul sovietelor va propune pacea imediată, va da pământ ţăranilor, va democratiza armata, va institui un control asupra producţiei, va convoca la timp Adunarea Constituantă, va asigura dreptul la autodeterminare al naţionalităţilor din Rusia. „Congresul hotărăște: întreaga putere locală trece în mâinile sovietelor." Fiecare frază citită se încheia cu o rafală de aplauze. „Soldaţi! Fiţi cu ochii în patru! Muncitori de la căile ferate, opriţi toate eșaloanele pe care Kerenski le trimite împotriva Petrogradului!... soarta revoluţiei și soarta păcii democratice este în mâinile voastre!"[11]

Auzind vorbindu-se de pământ, ţăranii au tresărit. Conform statutului, congresul reprezenta numai sovietele muncitorilor și ale soldaţilor, dar la el luau parte și delegaţii anumitor soviete ţărănești: acum, ei au cerut să fie amintiţi și în document. Li s-a dat imediat dreptul la vot deliberativ. Reprezentantul Sovietului Țărănesc din Petrograd a semnat proclamaţia „cu amândouă mâinile și picioarele". Un membru al Comitetului Executiv al lui Avksentiev, Berezin, care tăcuse până atunci, a anunţat că, din 68 de soviete ale ţăranilor care răspunseseră la o întrebare trimisă prin telegraf, jumătate

[10] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 101. *(N. red.)*

[11] V. I. Lenin, „Al doilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor din Rusia. 25-26 octombrie (7-8 noiembrie) 1917. Către muncitori, soldaţi, ţărani!", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, București, Editura Politică, 1965, p. 11-12. *(N. red.)*

se exprimaseră pentru puterea sovietelor, cealaltă jumătate – pentru trecerea puterii în mâna Adunării Constituante. Dacă asta era starea de spirit a sovietelor semifuncţionărești din gubernii, atunci mai era vreo îndoială că viitorul Congres al Țăranilor urma să susţină puterea sovietelor?

Unindu-i și mai strâns pe delegaţii de rând, proclamaţia i-a speriat, ba chiar i-a îndepărtat pe unii dintre tovarășii de drum prin caracterul ei ireversibil. La tribună au început din nou să defileze mici fracţiuni și frânturi. Pentru a treia oară, un grup de menșevici, în mod evident cel mai de stânga, a plecat de la congres. Ei au plecat, se pare, numai pentru a fi într-o poziţie din care să-i poată salva pe bolșevici: „Altfel, o să vă distrugeţi și pe voi, și pe noi, și revoluţia". Reprezentantul Partidului Socialist Polonez, Lapinski, deși rămânea la congres pentru „a-și apăra punctul de vedere până la capăt", adera, de fapt, la declaraţia lui Martov: „Bolșevicii nu se vor descurca cu puterea pe care și-o însușesc". Partidul Muncitoresc Unit Evreiesc s-a abţinut de la vot. La fel au făcut și internaţionaliștii unificaţi. Totuși, cât făceau la un loc toţi acești „unificaţi"? Proclamaţia a fost votată cu 2 voturi împotrivă și 12 abţineri! Delegaţii abia dacă mai aveau putere pentru aplauze.

Aproape de ora șase, ședinţa a fost declarată, în cele din urmă, închisă. Deasupra orașului se așternea o dimineaţă cenușie și rece de toamnă. Pe străzile care se luminau treptat licăreau petele fierbinţi ale focurilor de tabără. Feţele cenușii ale soldaţilor și muncitorilor înarmaţi cu puști erau concentrate și neobișnuite. Dacă la Petersburg se găseau cumva astrologi, atunci trebuie să fi observat semne cerești importante.

Capitala se trezea sub o nouă putere. Târgoveţii, funcţionarii, inteligheнţia, rupţi de arena evenimentelor, s-au năpustit de dimineaţă asupra ziarelor, pentru a afla spre ce mal îi purtase apa din timpul nopţii. Dar nu era ușor să-și dea seama ce se întâmplase. Ce-i drept, ziarele anunţau capturarea de către complotiști a Palatului de Iarnă și a miniștrilor, dar ca pe un episod trecător. Kerenski plecase la Statul-Major, soarta puterii urma să fie hotărâtă de front. Informaţiile despre congres reproduceau numai declaraţiile celor de dreapta, îi enumerau pe cei care plecaseră și demascau neputinţa celor rămași. Articolele politice scrise înainte de luarea Palatului de Iarnă emanau un optimism senin.

Zvonurile străzii nu coincideau întru totul cu tonul ziarelor. Cum-necum, miniștrii erau închiși în fortăreaţă. Deocamdată, nu se vedea nicio întărire care să vină de la Kerenski. Funcţionarii și ofiţerii erau tulburaţi și se sfătuiau. Ziariștii și avocaţii dădeau telefoane. Redacţiile încercau să-și adune gândurile. Oracolele de salon spuneau: Uzurpatorii trebuie înconjuraţi cu un dispreţ general. Negustorii nu știau dacă să facă comerţ sau să se abţină. Noua putere poruncea să se facă comerţ. Restaurantele s-au deschis. Tramvaiele au început să circule. Băncile au fost cuprinse de presimţiri rele. Seismografele

bursei trasau o curbă convulsivă. Desigur, bolșevicii nu vor rezista mult, dar, înainte de a cădea, puteau să facă o mulţime de necazuri.

Ziaristul francez reacţionar Claude Anet scria în acea zi: „Învingătorii își cântă cântecul victoriei. Și pe bună dreptate. În mijlocul acestor flecari, ei au acţionat... Azi strâng roadele. Bravo! O treabă grozavă". Cu totul altfel judecau situaţia menșevicii. „A trecut numai o zi de la «victoria» bolșevicilor – scria ziarul lui Dan – și fatalitatea istorică începe deja să se răzbune crunt pe ei... În jurul lor e pustiu, un pustiu creat de ei înșiși... Sunt izolaţi de toţi... Tot aparatul funcţionăresc și tehnic refuză să-i servească... Ei... alunecă în prăpastie chiar în clipa triumfului lor..."

Îmbărbătate de sabotajul funcţionarilor și de propria ușurătate, cercurile liberale și conciliatoare credeau în mod ciudat în impunitatea lor. Ele vorbeau și scriau despre bolșevici în limbajul Zilelor din Iulie: „mercenarii lui Wilhelm", „buzunarele celor din Garda Roșie sunt pline de mărci germane", „insurecţia e condusă de ofiţeri germani..." Noua putere trebuia să le arate mai întâi acestor oameni o mână forte, ca ei să înceapă să creadă în ea. Ziarele cele mai dezlănţuite au fost reţinute deja din noaptea de 26. Alte câteva au fost confiscate în timpul zilei. Presa socialistă a fost deocamdată cruţată: trebuia să li se dea eserilor de stânga, precum și unor elemente ale Partidului Bolșevic timp să se convingă de lipsa de temei a speranţelor lor într-o coaliţie cu democraţia oficială.

În mijlocul sabotajului și al haosului, bolșevicii își lărgeau victoria. Un stat-major militar organizat provizoriu în timpul nopţii a început să se ocupe de apărarea Petrogradului în cazul unei ofensive a lui Kerenski. La Centrala telefonică, unde începuse o grevă, au fost trimiși telegrafiști militari. Armatelor li s-a propus să-și creeze propriile comitete militare revoluţionare. Pe front și în provincie au fost trimise grupuri de agitatori și de organizatori deveniţi disponibili după victorie. Organul central al partidului scria: „Sovietul din Petrograd și-a spus cuvântul, acum e rândul celorlalte soviete".

În timpul zilei a sosit o veste care i-a tulburat în mod deosebit pe soldaţi: Kornilov fugise. De fapt, distinsul prizonier, care locuise la Bîhov sub paza credincioșilor săi tekinţi și care fusese ţinut la curent cu toate evenimentele de Statul-Major al lui Kerenski, a hotărât pe 26 că lucrurile luau o întorsătură serioasă și, fără nicio greutate, și-a părăsit închisoarea aparentă. Legătura dintre Kerenski și Kornilov primea din nou în ochii maselor o confirmare grăitoare. Comitetul Militar Revoluţionar i-a îndemnat prin telegraf pe soldaţi și pe ofiţerii revoluţionari să-i prindă și să-i aducă la Petrograd pe ambii foști comandanţi supremi.

Precum Palatul Tavriceski în februarie, Smolnîiul devenise acum centrul tuturor funcţiilor capitalei și ale statului. Aici își ţineau ședinţele toate instituţiile puterii. De aici plecau hotărârile sau aici se venea după ele. De aici se cereau arme și aici erau predate puștile și pistoalele confiscate de la dușmani.

Din toate colţurile oraşului erau aduşi arestaţi. Începuseră deja să vină oameni nedreptăţiţi căutând dreptatea. Publicul burghez şi vizitiii speriaţi făceau un mare ocol împrejurul raionului Smolnîi.

Automobilul e un simbol mult mai eficient al puterii moderne decât sceptrul şi globul. În timpul regimului dualităţii puterii, automobilele erau împărţite între guvern, Comitetul Executiv Central şi proprietarii particulari. Acum, toate maşinile confiscate erau aduse în tabăra insurecţiei. Raionul Smolnîi semăna cu un uriaş garaj de campanie. Cele mai bune automobile miroseau a combustibil prost. Motocicletele huruiau nerăbdătoare şi ameninţătoare în semiîntuneric. Blindatele îşi şuierau sirenele. Smolnîiul părea o fabrică, o gară şi o staţie de energie a revoluţiei.

Pe trotuarele străzilor din apropiere era un flux continuu de oameni. La porţile din exterior şi din interior ardeau focuri. La lumina lor pâlpâitoare, muncitori şi soldaţi înarmaţi cercetau cu mare atenţie permisele. Câteva blindate tremurau în curte cu motoarele pornite. Nimeni nu voia să se oprească, nici maşinile, nici oamenii. La fiecare intrare se aflau mitraliere, dotate din belşug cu benzi de cartuşe. Coridoarele nesfârşite, slab luminate, posace vuiau de tropăitul picioarelor, de exclamaţii şi strigăte. Cei ce veneau şi plecau mergeau în sus şi în jos pe scări. Această lavă umană compactă era străpunsă de indivizi nerăbdători şi imperativi, lucrători la Smolnîi, curieri, comisari, cu mandatul sau cu ordinul ţinut în mâna ridicată sus, cu puşca agăţată de umăr cu o sfoară sau cu servieta la subraţ.

Comitetul Militar Revoluţionar nu-şi întrerupea niciun minut activitatea. Primea delegaţi, curieri, informatori voluntari – prieteni sinceri şi escroci –, trimitea în toate colţurile oraşului comisari, punea nenumărate ştampile pe ordine şi împuterniciri – toate astea în mijlocul informaţiilor care se încrucişau, al comunicatelor urgente, al telefoanelor şi zăngănitului de arme. Oameni la capătul puterilor, care nu dormiseră şi nu mâncaseră de o grămadă de vreme, nerași, cu cămăşile murdare, cu ochii inflamaţi, strigau cu voci răguşite, gesticulau în mod exagerat şi dacă nu cădeau jos ca morţi era numai din cauza haosului din jur care-i dădea peste cap şi-i purta pe aripile sale nedomolite.

Aventurierii, pungaşii, cele mai rele scursori ale vechilor regimuri încercau să vadă cum bate vântul şi căutau un permis pentru Smolnîi. Unii îl obţineau. Ei ştiau câteva mici secrete ale administraţiei: cine are cheile de la corespondenţa diplomatică, cum se scriu ordinele de plată, de unde se poate face rost de benzină sau de o maşină de scris şi, mai ales, unde se păstrează cele mai bune vinuri din palat. Iar la închisoare sau sub glonţ nu ajungeau imediat.

Atâtea dispoziţii, orale, cu creionul, la maşină, prin telefon, una după alta – mii şi miriade de dispoziţii –, nu se mai dăduseră de la facerea lumii, chiar dacă nu erau trimise de fiecare dată de cei care aveau dreptul s-o facă

și rareori către cei care erau în stare să le îndeplinească. Dar tocmai asta era minunea, că această vâltoare nebunească avea o direcție interioară, că oamenii știau să se înțeleagă unul pe altul, că lucrul cel mai important și mai necesar era în cele din urmă îndeplinit, că în locul vechiului aparat de conducere se întindeau firele celui nou: revoluția se consolida.

În timpul acelei zile, Comitetul Central al bolșevicilor a lucrat la Smolnîi: trebuia rezolvată problema noului guvern al Rusiei. Nu s-a făcut sau nu s-a păstrat niciun proces-verbal. Nimeni nu se îngrijea de viitorii istorici, deși li se pregăteau destule probleme. La ședința de seară a congresului urma să se alcătuiască un cabinet de miniștri. Mi-ni-ștri? Ce cuvânt compromis! Mirosea a carieră birocratică înaltă sau a încununare a orgoliului de parlamentar. S-a hotărât ca guvernul să se numească Consiliul Comisarilor Poporului: suna totuși mai proaspăt. Pentru că tratativele în legătură cu coaliția „întregii democrații" nu duseseră deocamdată nicăieri, chestiunea componenței guvernului, atât în ce privea partidele, cât și persoanele, se simplificase. Eserii de stânga făceau nazuri și se încăpățânau: tocmai o rupseseră cu partidul lui Kerenski și nu prea știau bine ce să facă. Comitetul Central a acceptat propunerea lui Lenin ca singura posibilă: să se formeze un guvern numai din bolșevici.

În cursul acestei ședințe, Martov a bătut la ușă în calitate de mijlocitor pentru miniștrii socialiști arestați. Nu era mult de când fusese nevoit să intervină pe lângă miniștrii socialiști pentru eliberarea bolșevicilor. Roata se întorsese cu totul. Prin intermediul unuia dintre membrii săi, cel mai probabil Kamenev, trimis să discute cu Martov, Comitetul Central a confirmat că miniștrii socialiști vor fi puși în arest la domiciliu: după câte se pare, lumea uitase de ei copleșită de atâtea treburi sau chiar ei refuzaseră privilegiile, respectând, și în bastionul Trubețkoi, principiul solidarității ministeriale.

Ședința congresului s-a deschis la ora nouă seara. „În general, tabloul se deosebea prea puțin de cel din ajun. Mai puține arme, mai puțină înghesuială." Suhanov, care nu mai asista în calitate de delegat, ci de simplu spectator, și-a găsit chiar un loc liber. La această ședință trebuia să se hotărască problema păcii, a pământului și a guvernului. Numai trei probleme: să se termine cu războiul, să se dea pământul poporului, să se instituie dictatura socialistă. Kamenev a început cu un raport despre lucrurile făcute de prezidiu în timpul zilei: fusese abolită pedeapsa cu moartea de pe front, introdusă de Kerenski; fusese restabilită libertatea deplină a agitației; se dăduse ordin să fie eliberați din închisori soldații arestați pentru convingeri politice, precum și membrii comitetelor agrare; fuseseră revocați toți comisarii Guvernului Provizoriu; se ordonase să fie reținuți și predați Kerenski și Kornilov. Congresul a aprobat și ratificat.

În fața unei săli nerăbdătoare și neprietenoase au luat din nou cuvântul niște rămășițe ale rămășițelor: unii au anunțat că pleacă – „în momentul

victoriei insurecţiei, nu în cel al înfrângerii" –, alţii, dimpotrivă, s-au lăudat că rămân. Reprezentantul minerilor din bazinul Doneţului a cerut să se ia măsuri urgente ca Nordul să nu fie lipsit de cărbune din cauza lui Kaledin. Va trece totuși ceva timp până ce revoluţia va învăţa să ia măsuri de asemenea amploare. În sfârșit, se putea trece la primul punct al ordinii de zi.

Lenin, pe care congresul nu-l văzuse încă, a primit cuvântul pentru a prezenta raportul asupra păcii. Apariţia lui la tribună a stârnit aplauze interminabile. Delegaţii din tranșee se uitau cu ochii holbaţi la omul misterios pe care fuseseră învăţaţi să-l urască și pe care învăţaseră, fără să-l fi văzut, să-l iubească. „Se sprijinea de marginile pupitrului, așteptând ca puternica ovaţie, căreia nu-i dădea nicio atenţie și care a durat câteva minute, să se oprească, iar în acest timp cuprindea cu ochii săi mijiţi mulţimea. Când se făcu, în sfârșit, liniște, a rostit simplu: «A sosit momentul să pășim la făurirea orânduirii socialiste!»"[12]

Nu s-au păstrat procese-verbale de la congres. Stenografele parlamentului, invitate pentru a înregistra dezbaterile, părăsiseră Smolnîiul împreună cu menșevicii și eserii: a fost unul dintre primele episoade de sabotaj. Notele luate de secretari s-au pierdut fără urmă în vâltoarea evenimentelor. Au rămas numai niște corespondenţe grăbite și tendenţioase din ziare, care au fost scrise în acordurile artileriei sau în scrâșnetul de dinţi al luptei politice. Rapoartele lui Lenin au avut în mod special de suferit: din cauza rapidităţii vorbirii și a construcţiei complicate a frazelor, ele nu erau ușor de înregistrat nici în condiţii mai bune. Fraza de introducere pe care John Reed o pune în gura lui Lenin nu se găsește în niciuna dintre corespondenţele ziarelor. Dar ea este cu totul în spiritul oratorului. Reed nu putea s-o inventeze. Tocmai așa ar fi început Lenin cuvântarea la Congresul Sovietelor, simplu, fără patos, cu o siguranţă imbatabilă: „A sosit momentul să pășim la făurirea orânduirii socialiste!"

Dar pentru asta trebuia în primul rând să se termine cu războiul. Din emigraţie, din Elveţia, Lenin lansase lozinca: transformarea războiului imperialist într-un război civil. Acum era nevoie ca războiul civil victorios să fie transformat în pace. Raportorul a început direct cu citirea proiectului de declaraţie pe care trebuia să o dea guvernul ce urma să fie ales. Textul nu fusese distribuit: tehnica era încă foarte slabă. Congresul sorbea fiecare cuvânt al documentului.

„Guvernul muncitoresc și ţărănesc, care a fost creat de revoluţia din 24-25 octombrie și care se sprijină pe sovietele de deputaţi ai muncitorilor, soldaţilor și ţăranilor, propune tuturor popoarelor beligerante și guvernelor lor să înceapă imediat tratativele în vederea încheierii unei păci democratice

[12] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 112. *(N. red.)*

drepte." Condiţiile drepte excludeau anexările și contribuţiile. Prin anexare trebuia înţeleasă alipirea cu forţa a unor populaţii străine sau păstrarea lor împotriva voinţei acestora, în Europa sau în îndepărtate ţări de peste ocean. „Totodată, guvernul declară că el nu consideră nicidecum condiţiile de pace mai sus arătate ca fiind ultimative, cu alte cuvinte, el este de acord să examineze și orice alte condiţii", cerând numai trecerea cât mai repede la tratative și înlăturarea oricărui secret legat de desfășurarea lor. În ceea ce-l privea, guvernul sovietelor desființa diplomaţia secretă, urmând să treacă la publicarea tratatelor secrete încheiate înainte de 25 octombre 1917. „Guvernul declară... nul și neavenit, imediat și fără rezerve" tot ceea ce, în aceste tratate, urmărește obţinerea de avantaje și privilegii pentru moșierii și capitaliștii ruși, asuprirea de către velicorușii și altor popoare. Pentru a se putea trece la tratative se propunea încheierea imediată a unui armistiţiu, care să fie, în măsura posibilului, de cel puţin trei luni. Guvernul muncitoresc și ţărănesc își adresa propunerile în același timp „guvernelor și popoarelor tuturor ţărilor beligerante... și, în special muncitorilor conștienţi ai celor trei naţiuni, cele mai înaintate", Anglia, Franţa și Germania, cu convingerea că tocmai ei „ne vor ajuta să ducem la bun sfârșit cauza păcii și totodată cauza eliberării maselor muncitoare și exploatate ale populaţiei de orice robie și de orice exploatare".[13]

Lenin s-a mărginit la câteva scurte explicaţii ale textului declaraţiei. „Nu putem ignora guvernele, căci aceasta ar face să se amâne posibilitatea de a încheia pace...; dar n-avem dreptul să nu ne adresăm în același timp și popoarelor. Pretutindeni, guvernele și popoarele sunt în dezacord și de aceea trebuie să ajutăm popoarele să intervină în problemele războiului și păcii. Noi vom apăra, desigur, prin toate mijloacele întregul nostru program cu privire la pacea fără anexiuni și fără contribuţii", dar nu trebuie să ne impunem condiţiile sub formă de ultimatum, pentru a nu ușura refuzul guvernelor de a trece la tratative. O să examinăm și orice alte propuneri. „Să le examinăm nu înseamnă să le acceptăm."[14]

Manifestul din 14 martie lansat de conciliatori îi invitase pe muncitorii din celelalte ţări să-i dea jos pe bancheri în numele păcii; totuși, conciliatorii înșiși nu numai că nu îndemnaseră la răsturnarea propriilor bancheri, dar făcuseră și alianţă cu ei. „Acum am doborât guvernul bancherilor." Asta ne dă dreptul de a chema și alte popoare să facă la fel. Avem toată încrederea că vom învinge: „nu trebuie să uităm că nu trăim în fundul Africii, ci în Europa, unde totul poate fi aflat cu repeziciune". Ca de obicei, Lenin vedea garanţia victoriei în transformarea revoluţiei naţionale într-una internaţională. „Miș-

[13] V. I. Lenin, „Al doilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor din Rusia. 25-26 octombrie (7-8 noiembrie) 1917. Raport asupra păcii. 26 octombrie (8 noiembrie)", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 13-16. *(N. red.)*
[14] *Ibid.*, p. 16-17. *(N. red.)*

carea muncitorească va reuși să-și impună punctul de vedere și va deschide calea spre pace și socialism."[15]

Eserii de stânga și-au însărcinat reprezentantul să-și exprime adeziunea la declarația citită: „Spiritul și sensul ei le este apropiat și clar". Internaționaliștii unificați susțineau declarația, cu condiția însă ca ea să vină de la un guvern al întregii democrații. Lapinski, în numele menșevicilor polonezi de stânga, a salutat „realismul proletar sănătos" al documentului. Dzerjinski, din partea Social-Democrației din Polonia și Lituania, Stucika, din partea Social-Democrației din Letonia, Kapsukas, din partea social-democrației lituaniene, au aderat fără rezerve la declarație. Numai bolșevicul Eremeev a avut obiecții, cerând ca condițiile de pace să aibă un caracter de ultimatum: altfel, „se va putea crede că suntem slabi, că ne temem".

Lenin a protestat cu hotărâre, chiar cu vehemență împotriva formulării ultimative a condițiilor: în felul acesta, doar le „oferim dușmanilor noștri posibilitatea de a ascunde popoarelor întregul adevăr, luându-și drept paravan intransigența noastră". S-a spus că, „dacă nu vom formula propunerea în termeni ultimativi, aceasta ar fi o dovadă a neputinței noastre". E timpul să renunțăm la minciuna burgheză din politică. „Nu trebuie să ne temem să spunem adevărul în ceea ce privește oboseala..."[16] Viitoarele neînțelegeri de la Brest-Litovsk se întrevedeau deja în acest episod.

Kamenev i-a invitat pe toți cei ce erau în favoarea apelului să-și ridice carnetele de delegat. „Un delegat îndrăzni – scrie Reed – să ridice mâna împotriva apelului, dar explozia de indignare care izbucni în jurul lui îl făcu s-o lase imediat în jos..."[17] Apelul către popoare și guverne a fost adoptat în unanimitate. S-a făcut! Și actul acesta i-a învăluit pe toți participanții cu măreția lui directă și nemijlocită.

Suhanov, un observator atent, deși cu prejudecăți, a remarcat nu o dată apatia de la prima ședință a congresului. Fără îndoială, delegații, ca și tot poporul, obosiseră de atâtea adunări, congrese, discursuri, rezoluții, de fapt, de toți acești pași bătuți pe loc. Nu erau deloc convinși că acest congres va putea și se va pricepe să ducă lucrurile la bun sfârșit. Oare caracterul gigantic al sarcinilor și o rezistență de neînvins nu-i vor face și de data asta să dea înapoi? Un val de încredere apăruse odată cu veștile despre cucerirea Palatului de Iarnă, iar apoi cu trecerea bicicliștilor de partea insurecției. Dar cele două evenimente erau legate încă de mecanica revoluției. Abia acum, în schimb, i se dezvăluia cu adevărat sensul istoric. Insurecția victorioasă îi asigurase con-

[15] *Ibid.*, p. 17-18. *(N. red.)*
[16] V. I. Lenin, „Al doilea Congres General al Sovietelor de Deputați ai Muncitorilor și Soldaților din Rusia. 25-26 octombrie (7-8 noiembrie) 1917. Cuvânt de încheiere la raportul asupra păcii. 26 octombrie (8 noiembrie)", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 21. *(N. red.)*
[17] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 116. *(N. red.)*

gresului muncitorilor și soldaţilor o bază de putere solidă. Delegaţii votau de data asta nu pentru o rezoluţie, nu pentru o proclamaţie, ci pentru un act guvernamental de o imensă importanţă.

Ascultaţi, voi popoare! Revoluţia vă propune pacea. Ea va fi acuzată de încălcarea tratatelor. Dar ea se mândrește cu asta. A rupe alianţele de prădăciune sângeroasă este cea mai mare sarcină istorică. Bolșevicii au îndrăznit. Numai ei au îndrăznit. Mândria ţâșnea din suflete. Ochii ardeau. Toţi erau în picioare. Deja nimeni nu mai fuma. Părea că nimeni nu mai respira. Prezidiul, delegaţii, invitaţii, santinelele s-au unit într-un imn al insurecţiei și al fraternităţii. „Îndemnaţi de un elan general – va povesti nu mult după aceea John Reed, acest observator și participant, cronicar și poet al revoluţiei –, ne-am pomenit deodată cu toţii în picioare, cântând în cor înălţătoarea melodie a *Internaţionalei*. Un soldat bătrân, cu părul alb, plângea ca un copil. Aleksandra Kollontai își șterse pe furiș o lacrimă. Puternica melodie umplu sala, răzbătu prin ferestre și uși, înălţându-se spre cerul liniștit."[18] Oare spre cer? Mai degrabă spre tranșeele cuprinse de toamnă care brăzdau nefericita Europă răstignită, spre orașele și satele ei pustiite, spre soţiile și mamele îndoliate. „Sculaţi, voi oropsiţi ai vieţii,/ Voi, osândiţi la foame, sus!" Cuvintele imnului se eliberaseră de caracterul lor convenţional. Ele se contopeau cu actul guvernamental. De aceea, ele transmiteau forţa acţiunii nemijlocite. Fiecare se simţea mai mare și mai important în acel moment. Inima revoluţiei se întindea peste întreaga lume. „Ne vom câștiga libertatea..."[19] Spiritul de independenţă, de iniţiativă, de curaj, acele sentimente fericite de care cei asupriţi sunt lipsiţi în condiţii normale – asta aducea acum revoluţia. „... Chiar cu mâinile noastre!" Mâna atotputernică a milioanelor de oameni care răsturnaseră monarhia și burghezia va sugruma acum războiul. Soldatul din Garda Roșie din raionul Vîborg, ostașul cenușiu de pe front însemnat cu o cicatrice, vechiul revoluţionar cu ani buni de muncă silnică la activ, marinarul tânăr cu barba neagră de pe *Aurora* – toţi jurau să ducă până la capăt lupta cea mare, hotărâtoare. „Vom făuri o lume nouă!" O vom făuri! În cuvântul acesta, care ţâșnea din piepturile oamenilor, erau cuprinși deja anii ce urmau să vină ai războiului civil și viitoarele cincinale de muncă și lipsuri. „Azi nu sunteţi nimic în lume,/ Luptaţi ca totul voi să fiţi!" Totul! Dacă realitatea trecutului s-a transformat nu o dată în cântec, de ce un cântec să nu devină realitatea de mâine? Mantalele din tranșee nu mai păreau niște veșminte de ocnaș. Căciulile de blană cu căptușeala ruptă se înălțau altfel deasupra ochilor luminoși. „Omenirea se va ridica!" Oare era cu putinţă ca ea să nu se ridice din mizeria și umilinţele, din noroiul și sângele războiului?

[18] *Ibid. (N. red.)*

[19] Versiunea rusească a *Internaţionalei* este diferită pe alocuri de traducerea românească consacrată. Acolo unde deosebirea dintre cele două variante era mult prea mare, am ales să retraducem versurile direct din rușește, spre a se potrivi mai bine cu comentariile însoţitoare ale lui Troţki. *(N. tr.)*

„Tot prezidiul, în frunte cu Lenin, stătea în picioare și cânta cu feţele exaltate, însufleţite și cu ochii aprinși." Așa povestește un sceptic, cu inima grea a unei persoane care se uită la victoria altcuiva. „Ce-aș fi vrut să mă alătur și eu lor – recunoaște Suhanov –, să mă cufund în același sentiment și în aceeași stare de spirit cu masa aceea și cu conducătorii ei. Dar nu puteam..."

Ultimul sunet al refrenului se topise, dar congresul stătea încă în picioare, o masă umană unită, vrăjită de măreţia lucrurilor pe care le trăia. Iar privirile multora rămâneau ațintite la silueta nu prea înaltă, vânjoasă a omului de la tribună, cu cap neobișnuit, cu trăsături simple și pometi proeminenţi, cu faţa schimbată acum de bărbia rasă și cu acea privire pătrunzătoare aruncată de ochii mici, ușor mongoloizi. Patru luni nu fusese aici, iar numele lui aproape că se separase de înfățișarea lui vie. Dar nu, nu era un mit, iată-l, stătea printre ai săi – și ce mulţi erau „ai săi" acum! –, având în mâini foile unui mesaj de pace trimis popoarelor. Până și cei care-i erau foarte apropiaţi, care-i știau bine locul în partid, simţeau acum pentru prima oară pe de-a-ntregul ce însemna el pentru revoluţie, pentru popor, pentru popoare. El îi educase. El îi învăţase. Vocea cuiva din fundul sălii l-a salutat strigând pe conducător. Sala aștepta parcă numai un semnal. Trăiască Lenin! Emoţiile trăite, îndoielile depășite, mândria iniţiativei, solemnitatea victoriei, marile speranţe – totul s-a topit într-o erupţie vulcanică de recunoștinţă și entuziasm. Martorul sceptic remarcă sec: „Era o înflăcărare neîndoielnică... Lenin a fost salutat, s-a strigat «Ura!», s-au aruncat căciuli în sus. S-a cântat un marș funebru în memoria victimelor războiului. Și din nou aplauze, strigăte, căciuli aruncate".

Tot ceea ce trăia congresul în acele minute va trăi, a doua zi, întregul popor, deși nu cu atâta intensitate. „Trebuie spus – scrie în amintirile sale Stankevici – că gestul îndrăzneţ al bolșevicilor, capacitatea lor de a trece peste barierele de sârmă ghimpată care ne separau de patru ani de popoarele învecinate au produs numaidecât o impresie uriașă." Mai grosolan, dar la fel de clar se exprimă baronul Budberg în jurnalul său: „Noul guvern al tovarășului Lenin a început cu un decret de pace imediată... Într-un astfel de moment, mișcarea asta este genială pentru atragerea maselor de soldaţi de partea sa; am văzut asta în starea de spirit a câtorva regimente pe care le-am inspectat azi; telegrama lui Lenin despre armistiţiul imediat pe o durată de trei luni, iar apoi despre pace a produs peste tot o impresie colosală și a stârnit o bucurie furtunoasă. Acum, am pierdut ultimele șanse de a mai salva frontul". Prin salvarea frontului pierdut chiar de ei, oamenii aceștia înţelegeau de multă vreme numai salvarea propriilor poziţii sociale.

Dacă revoluţia ar fi găsit fermitatea să pășească peste gardurile de sârmă ghimpată în martie-aprilie, ea ar fi putut o vreme să coaguleze armata, cu condiţia reducerii ei la jumătate sau o treime, și să-și creeze astfel o poziţie de forţă excepţională în politica sa externă. Dar ceasul acţiunilor curajoase a bă-

tut abia în octombrie, când era deja cu neputință să mai salvezi fie și o parte a armatei, fie și pentru o scurtă perioadă. Noul regim a trebuit să-și asume plata nu numai pentru războiul țarist, dar și pentru risipa ușuratică a Guvernului Provizoriu. În această conjunctură teribil de grea, fără speranţă pentru alte partide, numai bolșevismul putea scoate țara la liman, descătușând cu ajutorul Revoluţiei din Octombrie surse inepuizabile de energie populară.

Lenin a venit din nou la tribună, de data asta cu paginile decretului asupra pământului. El a început prin a acuza guvernul răsturnat și partidele conciliatoare că, prin amânarea rezolvării problemei agrare, împinseseră țara până la răscoala țărănească. „Cuvintele lor despre pogromuri și despre anarhia de la sate sună fals, a minciună lașă. Unde și când s-a mai întâmplat ca niște măsuri înţelepte să provoace pogromuri și anarhie?”[20]... Proiectul decretului nu fusese multiplicat pentru a fi împărţit: raportorul avea în mână singura ciornă, care era scrisă, după cum își amintește Suhanov, „așa de prost, că Lenin, citind, s-a poticnit, s-a încurcat și, în fine, s-a oprit de tot. Cineva din mulţimea care se înghesuia lângă tribună i-a venit în ajutor. Lenin i-a cedat cu plăcere locul și hârtia ilizibilă”. Stângăciile acestea nu scădeau totuși deloc în ochii parlamentului plebeu măreţia lucrurilor înfăptuite.

Esenţa decretului stătea în cele două rânduri de la primul punct: „Proprietatea moșierească asupra pământului se desființează imediat, fără nicio despăgubire”.[21] Pământurile moșierilor, ale Coroanei, ale mănăstirilor și bisericilor, cu inventarul lor viu și mort, treceau, până la întrunirea Adunării Constituante, la dispoziţia comitetelor agrare de plasă și a sovietelor judeţene de deputaţi ai țăranilor. Bunurile confiscate erau puse, în calitate de bunuri ale întregului popor, sub paza sovietelor locale. Pământurile țăranilor de rând și ale cazacilor de rând nu se confiscau. Întregul decret nu avea nici treizeci de rânduri: el tăia nodul gordian cu toporul.

La textul principal erau anexate niște instrucţiuni mult mai ample, toate împrumutate de la țăranii înșiși. În *Izvestiia Krestiianskih Sovetov* fusese tipărită pe 19 august o culegere de două sute patruzeci și două de mandate date de alegători reprezentanţilor lor la primul Congres al Deputaţilor Țăranilor. Cu toate că sinteza acestor mandate fusese făcută de eseri, Lenin a hotărât să includă documentul în întregime în decret, „drept îndreptar pentru înfăptuirea marilor prefaceri agrare”.[22] Culegerea de mandate spunea: „Dreptul de proprietate privată asupra pământului se desființează pentru totdeauna”. „De dreptul de folosinţă a pământului se bucură toţi cetăţenii... care doresc

[20] V. I. Lenin, „Al doilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor din Rusia. 25-26 octombrie (7-8 noiembrie) 1917. Raport asupra pământului. 26 octombrie (8 noiembrie)”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 23. *(N. red.)*
[21] *Ibid.*, p. 24. *(N. red.)*
[22] *Ibid. (N. red.)*

să-l lucreze cu braţele lor." „Munca salariată nu este admisă." „Folosinţa pământului trebuie să fie egalitară, adică pământul să fie repartizat între cei ce-l muncesc, în funcţie de condiţiile locale, după norma de muncă sau de consum."[23]

În cazul menţinerii regimului burghez, ca să nu mai vorbim de cel al menţinerii coaliţiei cu moșierii, mandatul eserilor ar fi rămas o utopie lipsită de viaţă, dacă nu cumva s-ar fi transformat într-o minciună conștientă. El nu se putea înfăptui în toate elementele sale nici chiar sub guvernarea proletariatului. Dar soarta mandatului se schimbase radical odată cu schimbarea atitudinii puterii guvernamentale faţă de el. Statul muncitoresc îi dădea ţărănimii o perioadă de timp pentru a verifica în practică programul ei contradictoriu.

„Ţăranii vor să-și păstreze micile gospodării, să le normeze în mod egalitar, să le reegaleze periodic – scria Lenin în august... Fie. Niciun socialist cu scaun la cap nu se va îndepărta din cauza asta de ţărănimea săracă. Dacă pământurile vor fi confiscate și, *prin urmare*, va fi subminată dominația băncilor, dacă inventarul agricol va fi confiscat și, *prin urmare*, va fi subminată dominația capitalului, – *în condițiile*... trecerii puterii politice în mâna proletariatului, tot restul... va fi sugerat de practica însăși."[24]

Foarte mulţi, nu numai dușmani, dar și prieteni, n-au înţeles această atitudine cu bătaie lungă, într-o mare măsură pedagogică, a Partidului Bolșevic faţă de ţărănime și de programul ei agrar. Împărţirea egalitară a pământului – va protesta, de exemplu, Rosa Luxemburg – n-are nimic în comun cu socialismul. Dar nici bolșevicii nu-și făceau, bineînţeles, iluzii în privinţa asta. Dimpotrivă, chiar construcţia decretului demonstra vigilenţa critică a legiuitorului. În timp ce culegerea de instrucţiuni spunea că tot pământul, și cel al moșierilor, și cel al ţăranilor, „devine un bun al întregului popor"[25], decretul central nu vorbea, de fapt, despre noua formă de proprietate asupra pământului. Până și un jurist nu prea pedant trebuia să se îngrozească văzând că naţionalizarea pământului, un principiu social nou, de importanţă istorică mondială, era instituită sub formă de instrucţiuni la legea de bază. Dar aici nu era vorba de o neglijenţă de redactare. Pe cât se putea, Lenin nu voia să lege a priori mâinile partidului și ale puterii sovietice într-un domeniu istoric încă necunoscut. El a îmbinat și aici îndrăzneala extraordinară cu cea mai mare prudenţă. Rămânea să se vadă în practică cum înţelegeau ţăranii că pământul a devenit „un bun al întregului popor". După acest mare salt înainte era

[23] *Ibid.*, p. 25-26. *(N. red.)*
[24] V. I. Lenin, „Din jurnalul unui publicist", p. 123. *(N. red.)*
[25] V. I. Lenin, „Al doilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor din Rusia. 25-26 octombrie (7-8 noiembrie) 1917. Raport asupra pământului. 26 octombrie (8 noiembrie)", p. 25. *(N. red.)*

nevoie de o consolidare a poziţiilor în cazul în care s-ar fi impus o retragere: împărţirea pământului moșierilor între ţărani, chiar dacă nu era prin ea însăși o garanţie împotriva contrarevoluţiei burgheze, excludea în orice caz restauraţia feudalo-monarhistă.

Nu se putea vorbi de perspective socialiste decât după instaurarea și menţinerea puterii proletariatului; iar menţinerea acestei puteri nu se putea face decât acordând un sprijin ferm ţăranului pentru a-și realiza revoluţia sa. Dacă împărţirea pământului consolida guvernul socialist din punct de vedere politic, atunci ea era în întregime justificată ca măsură imediată. Ţăranul trebuia luat așa cum îl găsise revoluţia. Numai noul regim putea face reeducarea lui, iar asta nu de îndată, ci în decursul mai multor ani, timp de generaţii, cu ajutorul unei tehnici noi și al unei noi organizări a economiei. Decretul combinat cu instrucţiunile obliga dictatura proletariatului nu numai să trateze cu atenţie interesele muncitorului agricol, dar și să aibă răbdare cu iluziile lui de mic proprietar. Era clar de dinainte că, în revoluţia agrară, vor fi mai multe etape și cotituri. Codul de instrucţiuni nu era în niciun caz ultimul cuvânt. El era numai o poziţie de plecare pe care muncitorii erau de acord să o adopte, ajutându-i pe ţărani să-și înfăptuiască revendicările progresiste și ferindu-i de pași greșiţi.

„Nu putem trece – spunea Lenin în raportul său – peste o hotărâre a maselor largi ale poporului, chiar dacă n-am fi de acord cu ea... trebuie să lăsăm maselor populare toată libertatea de creaţie... Important este ca ţărănimea să capete certitudinea că nu mai există moșieri la sate și că ţăranii trebuie să rezolve ei înșiși toate problemele, să-și organizeze ei înșiși viaţa.”[26] Oportunism? Nu, realism revoluţionar.

Înainte să se fi încheiat aclamaţiile, eserul de dreapta Pianîh, sosit cu un mesaj din partea Comitetului Executiv Ţărănesc, și-a exprimat protestul furios în legătură cu arestarea miniștrilor socialiști. „În ultimele zile – striga oratorul, bătând fără să-și dea seama cu pumnul în masă –, se întâmplă niște lucruri cum nu s-au întâmplat în nicio revoluţie. Tovarășii noștri, membri ai Comitetului Executiv, Maslov și Salazkin sunt la închisoare. Cerem eliberarea lor imediată!” „Dacă vă veţi atinge de un singur fir de păr din capul lor...”[27], amenință un alt trimis, în manta militară. Participanţilor la congres, amândoi le păreau ca venind din altă lume.

În momentul insurecţiei, în închisoarea din Dvinsk se aflau circa 800 de persoane acuzate de bolșevism, la Minsk – circa 6.000, la Kiev – 535, în principal soldaţi. Și câţi membri ai comitetelor ţărănești se aflau închiși în diferite locuri din ţară! În sfârșit, o bună parte a delegaţilor de la congres, începând cu prezidiul, trecuseră după luna iulie prin închisorile lui Kerenski. Nu e greu de

[26] *Ibid*., p. 27-28. *(N. red.)*
[27] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 118. *(N. red.)*

înţeles dacă nemulţumirea prietenilor Guvernului Provizoriu n-a putut trezi în această adunare o mare emoţie. Pentru a pune capac, un delegat pe care nu-l știa nimeni, un ţăran din Tver, pletos, în cojoc de oaie, s-a ridicat și, după ce s-a aplecat politicos în cele patru direcţii ale sălii, i-a conjurat pe participanţii la congres, în numele alegătorilor săi, să nu pregete să aresteze întregul Comitet Executiv al lui Avksentiev: ăștia, „pe care îi credeam apărători ai ţărănimii, nu sunt nici ei decât niște cadeți... Arestaţi-i!”[28] Astfel, două personaje stăteau unul în faţa celuilalt: eserul Pianîh, parlamentar cu experienţă, tovarășul miniș-trilor, care-i ura pe bolșevici, și ţăranul anonim din Tver, care-i transmitea lui Lenin din partea alegătorilor săi un salut călduros. Două pături sociale, două revoluţii: Pianîh vorbea în numele celei din Februarie, ţăranul din Tver se lupta pentru cea din Octombrie. Congresul i-a făcut o adevărată ovaţie delegatului în cojoc. Trimișii Comitetului Executiv au plecat în ocări.

„Fracţiunea eserilor salută proiectul lui Lenin ca pe o victorie a propriilor sale idei”, a declarat Kalegaev. Dar, din cauza importanţei deosebite a proble-mei, era nevoie de discutarea ei în cadrul fracţiunii. Un maximalist, reprezen-tant al aripii de extremă stânga apărute în urma destrămării Partidului Eser, a cerut un vot imediat: „Ar trebui să omagiem partidul care, chiar din prima zi, aplică fără să mai trăncănească o asemenea măsură”. Lenin a insistat ca pauza să fie în orice caz cât mai scurtă. „Mâine dimineaţă întreaga Rusie trebuie să citească în ziare veşti de o importanţă covârșitoare. Nicio tărăgănare!”[29] Căci decretul asupra pământului nu era numai temelia noului regim, ci și in-strumentul unei revoluţii ce trebuia să câștige toată ţara. Nu degeaba a notat Reed în acel moment o exclamaţie imperativă care răzbătuse prin larma sălii: „Avem nevoie de 15 agitatori în camera 17 pentru a fi trimiși pe front!... ”[30]

La ora unu noaptea, un delegat al trupelor rusești din Macedonia s-a plâns că guvernele care se tot schimbaseră la Petersburg uitaseră de ele. Spri-jinul pentru pace și pământ era asigurat din partea soldaţilor din Macedonia! Asta era o nouă verificare a sentimentelor armatei, de data asta dintr-un colţ îndepărtat din Sud-Estul european. Imediat după aceea, Kamenev a comu-nicat că Batalionul 10 de biciclişti, chemat de guvern de pe front, intrase în dimineaţa aceea în Petrograd și, ca și cele de dinaintea lui, trecuse de partea Congresului Sovietelor. Aplauzele înflăcărate demonstrau că aceste confir-mări repetate ale propriei forţe nu-i păreau congresului deloc de prisos.

După adoptarea în unanimitate și fără dezbateri a unei rezoluţii care declara drept o chestiune de onoare pentru sovietele locale neacceptarea pro-ducerii de pogromuri evreiești și de orice alt fel de către forţe obscure, s-a

[28] *Ibid. (N. red.)*
[29] *Ibid.*, p. 119. *(N. red.)*
[30] *Ibid. (N. red.)*

votat proiectul legii asupra pământului. Cu un vot împotrivă și opt abţineri, congresul a adoptat cu un nou acces de entuziasm decretul care punea capăt iobăgiei, această temelie a vechii culturi ruse. De-acum, revoluţia agrară era legalizată. Totodată, revoluţia proletariatului căpăta o bază puternică.

Rămânea o ultimă sarcină: crearea guvernului. Kamenev a dat citire proiectului elaborat de Comitetul Central al bolșevicilor. Conducerea diferitelor domenii ale vieţii de stat era încredinţată unor comisii care urmau să lucreze la înfăptuirea programului proclamat de Congresul Sovietelor, „în strânsă unire cu organizaţiile de masă ale muncitorilor, muncitoarelor, marinarilor, soldaţilor, ţăranilor și funcţionarilor”.[31] Puterea guvernamentală era concentrată în mâinile colegiului de președinţi ai acestor comisii, sub numele de Consiliul Comisarilor Poporului. Controlul activităţii guvernului îi aparţinea Congresului Sovietelor și Comitetului Executiv Central al acestuia.

În componenţa primului Consiliu al Comisarilor Poporului au fost numiţi șapte membri ai Comitetului Central al Partidului Bolșevic: Lenin, în calitate de șef al guvernului, fără portofoliu; Rîkov, în calitate de comisar al poporului pentru afacerile interne; Miliutin, în calitate de conducător al Departamentului agriculturii; Noghin – șef la comerţ și industrie; Troţki – conducător al afacerilor externe; Lomov – la justiţie; Stalin – ca președinte al Comisiei pentru problemele naţionalităţilor. Armata și marina i-au fost încredinţate unui comitet format din Antonov-Ovseenko, Krîlenko și Dîbenko; în fruntea Comisariatului pentru Muncă era prevăzut Șliapnikov; la învăţământ trebuia să fie Lunacearski; sarcina grea și ingrată a aprovizionării îi revenea lui Teodorovici; poșta și telegraful – muncitorului Glebov. Postul de comisar al poporului pentru comunicaţii rămânea deocamdată neocupat: ușa fusese lăsată deschisă în vederea unui acord cu organizaţiile feroviarilor.

Toţi cei 15 candidaţi, 4 muncitori și 11 intelectuali, aveau în spate ani buni de închisoare, deportare și emigraţie; cinci dintre ei stătuseră în închisoare și sub regimul republicii democratice; viitorul prim-ministru ieșise abia în ajun din ilegalitatea democratică. Kamenev și Zinoviev n-au intrat în Consiliul Comisarilor Poporului: primul fusese numit președinte al noului Comitet Executiv Central, al doilea – redactor al organului oficial al sovietelor. Când Kamenev a citit lista comisarilor poporului, scrie Reed, „ropote de aplauze” au urmat „după fiecare nume, mai ales după cel al lui Lenin și al lui Troţki”.[32] Suhanov îl adaugă aici și pe Lunacearski.

Avilov, reprezentantul internaţionaliștilor unificaţi, care era redactor la ziarul lui Gorki și fost bolșevic, a ţinut un amplu discurs împotriva compo-

[31] V. I. Lenin, „Al doilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor din Rusia. 25-26 octombrie (7-8 noiembrie) 1917. Hotărâre cu privire la formarea guvernului muncitoresc și ţărănesc”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 29. *(N. red.)*
[32] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 121. *(N. red.)*

nenţei propuse a guvernului. El a enumerat conștiincios greutăţile care se ridicau în faţa revoluţiei în domeniul politicii interne și externe. „Trebuie să ne dăm bine seama... încotro ne îndreptăm...” În faţa noului guvern se aflau aceleași vechi probleme: a pâinii și a păcii. El „nu se va putea menţine decât dacă va izbuti să rezolve aceste două probleme”.[33] În ţară existau puţine cereale. Ele erau în mâinile ţăranilor înstăriţi. Și nu era nimic de dat la schimb pentru cereale: industria se prăbușea, combustibilul și materia primă lipseau. Să strângi cerealele prin măsuri forţate era greu, dura mult și era periculos. De aceea, trebuia creat un guvern pe care să-l sprijine nu numai sărăcimea, dar și ţăranii înstăriţi. Ca atare, era nevoie de coaliţie.

„La fel de grea, ba chiar și mai grea, e problema păcii.”[34] Guvernele Antantei nu vor răspunde la propunerea de armistiţiu imediat lansată de congres. Ambasadorii aliaţi se pregăteau oricum să plece. Noua putere va fi izolată, iniţiativa ei de pace va rămâne în aer. Masele populare din ţările beligerante erau încă departe de revoluţie. Existau două posibile urmări: fie înăbușirea revoluţiei de către armata Hohenzollernilor, fie o pace separată. În ambele cazuri, condiţiile păcii n-aveau cum să nu fie dintre cele mai grele pentru Rusia. Numai „majoritatea poporului” putea să facă faţă tuturor greutăţilor. Problema era însă sciziunea democraţiei, a cărei parte stângă voia să creeze la Smolnîi un guvern pur bolșevic, iar cea dreaptă organiza la Duma Orășenească un Comitet al Salvării Publice. Pentru salvarea revoluţiei, puterea trebuia formată din ambele grupări.

În același spirit a vorbit și reprezentantul eserilor de stânga, Karelin. Programul adoptat nu putea fi îndeplinit fără partidele care plecaseră de la congres. E adevărat, „bolșevicii nu sunt de vină pentru plecarea lor”. Programul congresului ar fi trebuit să unească toată democraţia. „Noi nu vrem să mergem pe calea izolării bolșevicilor, căci ne dăm seama că de soarta acestora e legată soarta întregii revoluţii: moartea lor duce la moartea revoluţiei.” Dacă ei, eserii de stânga, respinseseră, cu toate acestea, propunerea de a intra în guvern, scopul lor era nobil: să-și păstreze mâinile libere pentru a putea mijloci între bolșevici și partidele care părăsiseră congresul. „În această intermediere... eserii de stânga văd în prezent principala lor sarcină.” Ei vor susţine activitatea noii puteri de rezolvare a problemelor urgente. În același timp, votau împotriva guvernului propus. Într-un cuvânt, tânărul partid încurca lucrurile cum putea mai bine.

„Troţki – povestește Suhanov, care-l susţinea întru totul pe Avilov și care-l inspirase în spatele scenei pe Karelin – s-a ridicat pentru a apăra un guvern format numai din bolșevici. A fost foarte clar, tăios și, în multe privinţe,

[33] *Ibid.*, p. 121-122. *(N. red.)*
[34] *Ibid.*, p. 122. *(N. red.)*

avea dreptate. Dar nu voia să înţeleagă care era centrul argumentaţiei adversarilor lui...” Centrul argumentaţiei consta într-o diagonală ideală. În martie se încercase trasarea ei între burghezie și sovietele conciliatoare. Acum, cei ca Suhanov visau la o diagonală între democraţia conciliatoare și dictatura proletariatului. Dar revoluţia nu se dezvoltă pe diagonală.

„Am fost speriaţi nu o dată – a spus Troţki – cu posibila izolare a aripii stângi. Acum câteva zile, când s-a pus în mod deschis problema insurecţiei, ni s-a spus că mergem la moarte sigură. Și, într-adevăr, dacă era să judecăm gruparea de forţe luându-ne după presa politică, insurecţia ne ameninţa cu o moarte sigură. Împotriva noastră se aflau nu numai bandele contrarevoluţionare, dar și defensiștii de toate culorile; în ceea ce-i privește pe eserii de stânga, numai una dintre aripile lor a lucrat cu curaj alături de noi în Comitetul Militar Revoluţionar; restul au ocupat o poziţie de neutralitate în așteptare. Și cu toate acestea, chiar în aceste condiţii nefavorabile, când ai fi zis că suntem părăsiţi de toată lumea, insurecţia a învins...

Dacă forţele reale erau într-adevăr împotriva noastră, atunci cum de s-a întâmplat să obţinem victoria aproape fără vărsare de sânge? Nu, nu noi eram cei izolaţi, ci guvernul și pretinșii democraţi. Prin ezitările lor, prin conciliatorismul lor, ei s-au scos singuri din rândurile democraţiei autentice. Marele nostru avantaj ca partid stă în faptul că am încheiat o coaliţie cu forţe de clasă, creând o alianţă a muncitorilor, soldaţilor și ţăranilor celor mai săraci.

Grupările politice dispar, dar principalele interese ale claselor rămân. Învinge acel partid care poate să vadă și să satisfacă principalele cerinţe ale clasei... Noi putem să ne mândrim cu coaliţia formată între garnizoana noastră, alcătuită mai cu seamă din ţărani, și clasa muncitoare. Ea, coaliţia asta, a trecut proba focului. Garnizoana din Petrograd și proletariatul au pășit împreună într-o luptă măreaţă, care va fi un exemplu clasic în istoria revoluţiei tuturor popoarelor.

Avilov a vorbit despre marile greutăţi care se află în faţa noastră. Pentru a înlătura aceste greutăţi, el propune alcătuirea unei coaliţii. Dar nu face nicio încercare de a dezvolta formula aceasta și să ne spună: ce fel de coaliţie – de grupuri, de clase sau pur și simplu o coaliţie de jurnale?...

Se spune că sciziunea din interiorul democraţiei rezultă dintr-o neînţelegere. Când Kerenski trimite împotriva noastră detașamente de șoc, când, în momentul cel mai grav al luptei noastre cu burghezia, ni se taie telefonul cu îngăduinţa Comitetului Executiv Central, când ni se dau lovituri după lovituri, putem oare vorbi de o neînţelegere?...

Avilov ne spune: Pâinea e puţină, e nevoie de o coaliţie cu defensiștii. Dar oare coaliţia asta va mări cantitatea de pâine? Problema pâinii ţine de un program de acţiune. Lupta cu ruina economică cere un anumit sistem la bază, iar nu niște grupări politice la vârf.

Avilov vorbește de alianţa cu ţărănimea: dar, din nou, despre care ţărănime e vorba? Azi, aici, reprezentantul ţăranilor din gubernia Tver a cerut arestarea lui Avksentiev. Trebuie să alegem între acest ţăran din Tver și Avksentiev, care a umplut închisorile cu membrii comitetelor ţărănești. Respingem cu fermitate o coaliţie cu elementele chiaburești ale ţărănimii, în numele coaliţiei clasei muncitoare și a ţăranilor celor mai săraci. Noi suntem cu ţăranii din Tver împotriva lui Avksentiev, suntem cu ei până la capăt, uniţi în chip indisolubil.

Cine aleargă după umbra coaliţiei se va izola definitiv de viaţă. Eserii de stânga vor pierde sprijinul maselor în măsura în care se vor gândi să se opună partidului nostru. Fiecare grup care se opune partidului proletariatului, cu care s-a unit sărăcimea satelor, se izolează de revoluţie.

Noi am ridicat steagul insurecţiei în chip deschis, în faţa întregului popor. Formula politică a acestei insurecţii a fost: întreaga putere sovietelor prin intermediul Congresului Sovietelor. Ni se spune: N-aţi așteptat congresul cu revoluţia voastră. Noi am fi așteptat, dar Kerenski n-a vrut să aștepte; contrarevoluţionarii nu dormeau. Noi, ca partid, am socotit că sarcina noastră este să-i creăm Congresului Sovietelor posibilitatea reală de a lua puterea în mâinile sale. Dacă congresul ar fi fost împresurat de iuncheri, pe ce cale ar fi putut el să ia puterea? Pentru a îndeplini această sarcină, era nevoie de un partid care să smulgă puterea din mâinile contrarevoluţionarilor și să vă spună: «Iată puterea, sunteţi obligaţi să o luaţi!» (Aplauze furtunoase, neîncetate.)

În ciuda faptului că defensiștii de toate nuanţele nu s-au dat în lături de la nimic în lupta cu noi, noi nu i-am respins, noi i-am propus congresului în întregul său să ia puterea. Cât de mult trebuie să deformezi perspectiva, ca, după tot ce s-a întâmplat, să vorbești de la tribuna aceasta despre intransigenţa noastră? Când partidul, învăluit în fumul prafului de pușcă, se duce la ei și le spune: «Hai să luăm puterea împreună!», ei dau fuga la Duma Orășenească și se unesc acolo cu contrarevoluţionarii deschiși. Sunt niște trădători ai revoluţiei, cu care nu ne vom uni niciodată!

În lupta pentru pace, spune Avilov, e nevoie de o coaliţie cu conciliatorii. În același timp, el recunoaște că aliaţii nu vor să încheie pacea... Imperialiștii aliaţi l-au ironizat, ne spune Avilov, pe democratul de margarină Skobelev. În schimb, dacă o să încheiaţi un bloc cu democraţii de margarină, chestiunea păcii va fi asigurată.

Sunt două căi de luptă pentru pace. Prima: guvernelor ţărilor aliate și dușmane să li se opună forţa morală și materială a revoluţiei. A doua: un bloc cu Skobelev, care înseamnă un bloc cu Terești̦enko și o supunere completă faţă de imperialismul aliat. În declaraţia noastră asupra păcii, noi ne adresăm în același timp guvernelor și popoarelor. Dar este o simetrie pur formală. Noi nu credem, firește, că putem influenţa guvernele imperialiste prin proclama-

ţiile noastre; totuși, câtă vreme ele există, nu le putem ignora. În schimb, avem speranţa că revoluţia noastră va declanșa o revoluţie europeană. Dacă popoarele răsculate ale Europei nu vor strivi imperialismul, noi vom fi cei striviţi – este neîndoielnic. Ori Revoluţia Rusă va ridica viforul luptei în Apus, ori capitaliștii din toate ţările vor înăbuși revoluţia noastră."

– Există și o a treia cale, s-a auzit o voce din sală.

„Cea de-a treia cale – a răspuns Troţki – este calea Comitetului Executiv Central, care, pe de o parte, trimite delegaţii la muncitorii din Europa Occidentală, iar, pe de altă parte, încheie o alianţă cu alde Kișkin și Konovalov. Este calea minciunii și a făţărniciei, pe care nu vom merge niciodată!

Bineînţeles, noi nu spunem că numai ziua insurecţiei muncitorilor europeni va fi ziua semnării tratatului de pace. Se poate și ca burghezia, speriată de o insurecţie iminentă a celor asupriţi, să se grăbească să încheie pacea. Aici nu există termene fixe. Formele concrete nu pot fi prevăzute. Ceea ce contează și trebuie neapărat să facem e să ne stabilim metoda de luptă, identică în principiu atât în politica externă, cât și în cea internă. Alianţa asupriţilor de pretutindeni – iată care este calea noastră."

„Delegaţii – scrie Reed – aplaudau frenetic, cuprinși de avânt și de gândul că luptă pentru întreaga omenire."[35] În orice caz, pe atunci, niciunuia dintre bolșevici nu-i trecea prin cap să protesteze împotriva faptului că soarta Republicii Sovietelor era pusă, într-un discurs oficial ţinut în numele Partidului Bolșevic, în legătură directă cu dezvoltarea revoluţiei mondiale.

Legea dramatică a acestui congres a constat în faptul că fiecare act semnificativ se încheia sau chiar era întrerupt printr-un scurt intermezzo, în timpul căruia pe scenă apărea deodată un personaj din cealaltă tabără, pentru a formula un protest, a ameninţa sau a da un ultimatum. Reprezentantul Vikjelului, al Comitetului Executiv al Sindicatului Feroviarilor, a cerut cuvântul numaidecât: el avea nevoie să arunce o bombă în adunare înainte de votul în chestiunea puterii. Oratorul, pe chipul căruia Reed a citit o dușmănie neîmblânzită, a început cu o acuzaţie: organizaţia lui, „cea mai puternică din Rusia", nu fusese invitată la congres. – Cel care nu v-a invitat a fost Comitetul Executiv Central! i s-a strigat din toate părţile. – Să se știe: hotărârea inițială a Vikjelului de susţinere a Congresului Sovietelor a fost anulată! Oratorul s-a grăbit să dea citire unui ultimatum trimis deja prin telegraf în toată ţara: Vikjelul condamnă luarea puterii de către un singur partid: guvernul trebuie să fie responsabil în faţa „întregii democraţii revoluţionare"; până la formarea unei puteri democratice, singurul stăpân în reţeaua de căi ferate este Vikjelul. Oratorul a mai spus că trupele contrarevoluţionare nu vor fi lăsate să treacă spre Petrograd; de fapt, începând din acea zi, deplasarea trupelor se va face

[35] *Ibid*., p. 124. *(N. red.)*

numai la ordinul vechiului Comitet Executiv Central. În cazul unei represiuni a feroviarilor, Vikjelul va opri aprovizionarea Petrogradului!

Congresul s-a clătinat sub lovitură. Șefii Sindicatului Feroviarilor voiau să vorbească cu reprezentanţii poporului ca de la un stat la altul. În timp ce muncitorii, soldaţii și ţăranii luau conducerea statului în mâinile lor, Vikjelul voia să-i comande pe muncitori, soldaţi și ţărani. El încerca să schimbe sistemul înlăturat al dualităţii puterii în bani mărunţi. Încercând să se bazeze nu pe numărul său, ci doar pe importanţa deosebită a căilor ferate în economia și cultura ţării, democraţii de la Vikjel arătau toată fragilitatea criteriilor democraţiei formale când vine vorba de chestiunile fundamentale ale luptei sociale. Într-adevăr, revoluţia nu e zgârcită în lecţii geniale!

În orice caz, conciliatorii aleseseră foarte bine momentul loviturii. Feţele celor din prezidiu erau îngrijorate. Din fericire, Vikjelul nu era stăpânul absolut al căilor de comunicaţii. Pe teren, feroviarii făceau parte din sovietele orășenești. Încă de aici, de la congres, ultimatumul Vikjelului a început să întâmpine rezistenţă. „Toată masa de feroviari din regiunea noastră – spunea un delegat din Tașkent – se pronunţă pentru transmiterea puterii către soviete." Un alt reprezentant al muncitorilor de la căile ferate a numit Vikjelul „un cadavru politic". Asta, ce-i drept, era o exagerare. Bazându-se pe un strat destul de mare de funcţionari superiori de la căile ferate, Vikjelul păstra mai multe forţe vii decât alte organizaţii de la vârf ale conciliatorilor. Dar el aparţinea, fără îndoială, aceluiași tip de organizaţie ca și comitetele de armată sau Comitetul Executiv Central. Traiectoria lui mergea cu repeziciune în jos. Muncitorii se delimitau peste tot de funcţionari. Funcţionarii inferiori se opuneau celor superiori. Ultimatumul îndrăzneţ al Vikjelului urma să accelereze în chip inevitabil aceste procese. Nu, nu niște șefi de gară vor opri trenul Revoluţiei din Octombrie!

„Legalitatea acestui congres nu poate fi pusă în discuţie – a declarat Kamenev cu autoritate. Cvorumul congresului n-a fost stabilit de noi, ci de vechiul Comitet Executiv Central... Congresul este organul suprem al maselor de muncitori și soldaţi." Și s-a trecut pur și simplu la ordinea de zi!

Consiliul Comisarilor Poporului a fost validat cu o majoritate zdrobitoare. Rezoluţia lui Avilov a adunat, după aprecierea generoasă a lui Suhanov, vreo 150 de voturi, în majoritate ale eserilor de stânga. Congresul a aprobat apoi în unanimitate componenţa noului Comitet Executiv Central: din 101 membri, 62 erau bolșevici, iar 29 eseri de stânga. Comitetul Executiv Central urma să fie completat ulterior cu reprezentanţi ai sovietelor ţărănești și ai organizaţiilor reînnoite din armată. Fracţiunile care părăsiseră congresul aveau dreptul să-și trimită în Comitetul Executiv Central delegaţi pe baza reprezentativităţii proporţionale.

Ordinea de zi a congresului era epuizată. Puterea sovietică fusese creată. Avea un program. Se putea trece la lucru, care era din belșug. La ora cinci și

cincisprezece dimineaţa, Kamenev a închis lucrările congresului de constituire a regimului sovietic. La gară! Acasă! Pe front! În uzine și cazărmi! În mine și în satele îndepărtate! Odată cu decretele congresului, delegaţii vor duce în toate colţurile ţării fermentul revoluţiei proletare.

În acea dimineaţă, organul central al Partidului Bolșevic, care își reluase vechiul nume, *Pravda*, scria: „Ei vor să luăm singuri puterea, ca să ne descurcăm singuri cu greutăţile uriașe care stau în faţa ţării... Ei bine, luăm puterea singuri, bazându-ne pe vocea ţării și bizuindu-ne pe ajutorul prietenesc al proletariatului european. Dar, odată ce am luat puterea, vom folosi pentru dușmanii revoluţiei și pentru sabotorii ei o mănușă de fier. Ei au visat la dictatura lui Kornilov... O să le dăm dictatura proletariatului..."

CONCLUZIE

Tocmai pentru că a fost o revoluţie populară autentică, ce a pus în mișcare zeci de milioane de oameni, în evoluţia Revoluţiei Ruse se observă o remarcabilă succesiune de etape. Evenimentele s-au succedat ca și cum s-ar fi supus legii gravitaţiei. La fiecare etapă, raportul de forţe s-a verificat în două feluri: mai întâi, s-a văzut puterea de presiune a maselor; apoi, a ieșit la iveală izolarea crescândă a claselor avute, în clipa în care încercau să-și ia revanșa.

În februarie, muncitorii și soldaţii din Petrograd s-au răsculat nu numai în ciuda voinţei patriotice a tuturor claselor cultivate, dar și în ciuda calculelor organizaţiilor revoluţionare. Masele au arătat că nu se putea trece peste ele. Dacă și-ar fi dat singure seama de asta, ele ar fi format guvernul. Dar în fruntea lor nu exista încă un partid revoluţionar puternic și cu autoritate. Puterea a ajuns în mâinile democraţiei mic-burgheze, camuflate sub culorile socialismului. Menșevicii și eserii n-au fost în stare să folosească încrederea de care se bucurau în faţa maselor decât chemând la conducere burghezia liberală, care, la rândul ei, n-a putut să nu pună puterea pe care i-o încredinţaseră conciliatorii în slujba intereselor Antantei.

În Zilele din Aprilie, regimentele și uzinele revoltate – din nou fără chemarea vreunui partid – au ieșit pe străzile Petrogradului pentru a respinge politica imperialistă a guvernului pe care i-l băgaseră pe gât conciliatorii. Manifestaţia armată a avut, în aparenţă, succes. Miliukov, șeful imperialismului rusesc, a fost îndepărtat de la putere. Conciliatorii au intrat în guvern, la prima vedere, ca reprezentanţi ai poporului, în realitate, ca băieţi de prăvălie ai burgheziei.

Fără să rezolve niciuna dintre sarcinile ridicate de revoluţie, guvernul de coaliţie a încălcat în iunie armistiţiul instituit de facto pe front, aruncând trupele în ofensivă. Prin actul acesta, regimul din Februarie, care se bucura oricum de scăderea încrederii maselor în conciliatori, și-a dat lovitura de graţie. Perioada pregătirii nemijlocite a celei de-a doua revoluţii a început.

La începutul lui iulie, guvernul, având în spatele său toate clasele avute și cultivate, a hotărât să prezinte orice manifestaţie revoluţionară ca pe o trădare de patrie și un ajutor dat dușmanului. Organizaţiile de masă oficiale – sovietele, partidele social-patriotice – s-au luptat din toate puterile împotriva oricărei demonstraţii. Din considerente tactice, bolșevicii au încercat să-i oprească pe

muncitori și pe soldaţi să iasă în stradă. Cu toate acestea, masele au ieșit. Mișcarea s-a dovedit generală și de neoprit. Guvernul a dispărut. Conciliatorii s-au ascuns. În capitală, muncitorii și soldaţii au ajuns stăpânii situaţiei. Ofensiva s-a destrămat totuși din pricina pregătirii insuficiente a provinciei și a frontului.

La sfârșitul lui august, toate organele și instituţiile claselor avute s-au aflat de partea loviturii de stat contrarevoluţionare: diplomaţia Antantei, băncile, asociaţiile proprietarilor de pământ și ale industriașilor, Partidul Cadet, statele-majore, ofiţerii, marea presă. Organizatorul loviturii de stat era nimeni altul decât comandantul suprem al armatei, susţinut de aparatul de comandă al armatei sale de mai multe milioane de oameni. Conform unui acord secret cu șeful guvernului, unităţi militare alese special de pe toate fronturile au fost trimise la Petrograd, invocându-se considerente strategice.

Se părea că în capitală totul era pregătit pentru succesul întreprinderii: muncitorii fuseseră dezarmaţi de autorităţi cu sprijinul conciliatorilor; bolșevicii primiseră lovitori după lovituri; regimentele cele mai revoluţionare fuseseră scoase din oraș; sute de ofiţeri aleși pe sprânceană fuseseră concentraţi ca un pumn de fier: împreună cu școlile de iuncheri și cu unităţile de cazaci, ei trebuiau să constituie o forţă impresionantă. Și ce să vezi? De îndată ce s-a lovit de poporul revoluţionar, complotul, care părea protejat de zeii înșiși, s-a făcut pe loc fărâme.

Aceste două mișcări, de la începutul lui iulie și de la sfârșitul lui august, au fost una faţă de cealaltă precum o teoremă și reciproca ei. Zilele din Iulie au arătat puterea mișcării spontane a maselor. Zilele din August au arătat neputinţa completă a guvernului. Corelaţia aceasta arăta caracterul inevitabil al unei noi ciocniri. În același timp, provincia și frontul s-au lipit mai strâns de capitală. Asta a predeterminat victoria din octombrie.

„Ușurinţa cu care Lenin și Troţki au reușit să răstoarne ultimul guvern de coaliţie al lui Kerenski – scrie cadetul Nabokov – i-a dezvăluit neputinţa internă. Gradul acestei neputinţe i-a uimit atunci chiar și pe oamenii bine informaţi." Nabokov însuși nu pare conștient că era vorba de propria lui neputinţă, de neputinţa clasei lui, a ordinii lui sociale.

Așa cum, după manifestaţia armată din iulie, curba a urcat spre insurecţia din octombrie, așa și mișcarea lui Kornilov pare o repetiţie a campaniei contrarevoluţionare întreprinse de Kerenski în ultimele zile din octombrie. Singura forţă militară pe care democraticul comandant suprem, fugit sub acoperirea steguleţului american, o va găsi pe front împotriva bolșevicilor va fi același Corp 3 de cavalerie care, cu două luni mai devreme, fusese destinat de Kornilov răsturnării lui Kerenski. Iar în fruntea acestui corp se va afla tot generalul de cazaci Krasnov, un monarhist activ, pus în această funcţie de Kornilov: nici că se putea găsi un comandant mai potrivit pentru apărarea democraţiei.

Din acest corp rămăsese, de fapt, numai numele: el se redusese la câteva sute de cazaci, care, după o încercare eșuată de ofensivă împotriva Roșilor lângă Petrograd, vor fraterniza cu marinarii revoluţionari și-l vor preda pe

Krasnov bolșevicilor. Kerenski va fi nevoit să fugă – și de cazaci, și de marinari. Astfel, la opt luni de la abolirea monarhiei, în fruntea ţării vor ajunge muncitorii. Și se vor instala în chip temeinic.

„Cine ar fi crezut – scrie cu indignare despre asta unul dintre generalii ruși, Zalesski – că un om de serviciu sau un portar al clădirii tribunalului va ajunge dintr-odată președintele congresului judecătorilor de pace? Sau un angajat al spitalului – șef de infirmerie militară; un bărbier – mare funcţionar; un fost sublocotenent – comandant suprem; un fost lacheu sau argat – primar de oraș; un muncitor ce ieri ungea vagoanele – azi, șef de secţie sau șef de gară; un lăcătuș – șef de atelier."

„Cine ar fi crezut?" Trebuia s-o fi crezut. N-aveai cum să nu crezi când sublocotenenţii îi învingeau pe generali; primarul care fusese argat înfrângea rezistenţa domnilor de ieri; cei ce unseseră vagoane puneau pe picioare transportul; lăcătușii deveniţi directori ridicau industria.

Potrivit unui cunoscut aforism englezesc, sarcina cea mai importantă a unui regim politic este să pună oamenii potriviţi la locurile potrivite. Cum arată din acest punct de vedere experienţa anului 1917? În primele două luni, Rusia a fost condusă, conform dreptului monarhiei ereditare, de un om dezavantajat de natură, care credea în moaște și i se supunea lui Rasputin. În cursul următoarelor opt luni, liberalii și democraţii au încercat de la înălţimile lor guvernamentale să-i arate poporului că revoluţia se face pentru ca totul să rămână ca înainte. Nu-i deloc de mirare că oamenii aceștia au trecut pe deasupra ţării ca niște umbre rătăcitoare, fără să lase vreo urmă. Din 25 octombrie, în fruntea Rusiei a ajuns Lenin, cea mai mare figură a istoriei politice rusești. El era înconjurat de un stat-major de colaboratori care, după cum au recunoscut chiar și cei mai înrăiți dușmani ai lor, știau ce vor și știau să lupte pentru a-și atinge scopurile. Care dintre cele trei sisteme s-a dovedit, în condiţiile concrete date, capabil să pună oamenii potriviţi la locurile potrivite?

Luat în ansamblu, progresul istoric al omenirii poate fi rezumat la un lanţ de victorii ale conștiinţei asupra forţelor oarbe – din natură, din societate, din omul însuși. Gândirea critică și creatoare a putut să se laude până acum cu cele mai mari succese în lupta cu natura. Științele fizico-chimice au ajuns deja în acel punct în care omul se pregătește în mod limpede să devină stăpânul materiei. Dar relaţiile sociale continuă să se formeze asemeni unor recife de corali. Parlamentarismul a luminat numai suprafaţa societăţii, iar asta cu o lumină destul de artificială. În comparaţie cu monarhia și cu alte moșteniri ale antropofagiei și sălbăticiei omului peșterilor, democraţia reprezintă, desigur, o mare cucerire. Dar ea lasă neatins jocul orb de forţe din interiorul relaţiilor sociale ale oamenilor. Tocmai în acest domeniu, cel mai profund al inconștientului, Revoluţia din Octombrie a intervenit pentru prima dată. Sistemul sovietic vrea să introducă un scop și un plan chiar la temelia societăţii, acolo unde până acum au domnit numai niște acumulări de consecinţe.

Dușmanii se bucură pentru că, la cincisprezece ani de la revoluţie, Ţara Sovietelor seamănă încă foarte puţin cu împărăţia bunăstării generale. O asemenea obiecţie, dacă nu se explică, de fapt, prin orbirea produsă de ostilitate, ar putea fi dictată numai de încrederea exagerată în faţa forţei magice a metodelor socialiste. Capitalismul a avut nevoie de secole pentru ca, după ce a ridicat știința și tehnica pe culmi, să arunce omenirea în iadul războiului și al crizei. Adversarii îi dau socialismului numai cincisprezece ani să construiască și să decoreze raiul pe pământ. Noi nu ne-am luat asemenea angajamente. Noi n-am stabilit niciodată asemenea termene. Procesele marilor transformări trebuie măsurate la scara potrivită.

Dar calamităţile care s-au abătut asupra celor în viaţă? Dar focul și sângele războiului civil? Justifică oare în general rezultatele revoluţiei victimele produse de ea? Problema e teleologică și de aceea sterilă. Cu același drept ne-am putea întreba, puși în faţa greutăţilor și a amărăciunilor existenţei personale: Merită oare să vedem lumina zilei? Meditaţiile melancolice nu i-au împiedicat totuși până acum pe oameni nici să nască, nici să se nască. Până și în epoca nenorocirilor insuportabile de astăzi, numai un mic procent din populaţia planetei noastre recurge la sinucidere. Popoarele însă caută ieșirea din greutăţile insuportabile în revoluţie.

Oare nu e uimitor că cei care vorbesc cu cea mai mare indignare despre victimele revoluţiilor sociale sunt cel mai adesea chiar aceia care, deși n-au fost vinovaţi direcţi de victimele războiului mondial, au pregătit și au proslăvit aceste victime sau, cel puţin, s-au împăcat cu ele? E rândul nostru să întrebăm: Oare s-a justificat războiul? Ce a dat? Ce a învăţat?

Abia dacă merită să ne oprim acum la afirmaţiile proprietarilor ruși supăraţi că revoluţia ar fi dus la o degradare culturală a ţării. Alungată de Revoluţia din Octombrie, cultura nobiliară era, la urma urmelor, numai o imitaţie superficială a modelelor occidentale mai înalte. Rămânând inaccesibilă poporului rus, ea n-a adus în același timp nimic esenţial la tezaurul umanităţii.

Revoluţia din Octombrie a pus bazele unei culturi noi, făcute pentru toţi și tocmai de aceea a dobândit imediat o importanţă mondială. Chiar dacă, prin forţa unor circumstanţe nefavorabile și a loviturilor dușmanilor, regimul sovietic – să admitem pentru o clipă – ar fi răsturnat temporar, amprenta de neșters a Revoluţiei din Octombrie ar marca oricum evoluţia viitoare a omenirii.

Limba popoarelor civilizate a înregistrat în mod clar existenţa a două epoci în evoluţia Rusiei. Dacă cultura nobiliară a introdus în circuitul mondial barbarisme precum *ţar*, *pogrom* și *nagaică*, atunci Octombrie a internaţionalizat cuvinte ca *bolșevic*, *soviet* și *piatiletka*[1]. Asta ajunge pentru a justifica revoluţia proletară, dacă socotim, într-adevăr, că ar avea nevoie de justificare.

[1] Cincinal. *(N. tr.)*

Anexă

În afara notei istorice despre teoria revoluţiei permanente, am trecut în această anexă două capitole de sine stătătoare, *Legendele birocraţiei* și *Socialismul într-o singură ţară?*. Capitolul despre „legende" e consacrat restabilirii critice a unei serii de fapte și episoade ale Revoluţiei din Octombrie, deformate de istoriografia epigonilor. Unul dintre scopurile secundare ale acestui capitol este să nu îngăduie unor minţi leneșe ca, în loc să lucreze cu materialul faptic, să se mulţumească cu o concluzie a priori ieftină: „adevărul e, probabil, undeva la mijloc".

Capitolul *Socialismul într-o singură ţară?* e dedicat celei mai importante probleme ideologice și programatice a Partidului Bolșevic. Problema, pe care noi o prezentăm dintr-o perspectivă istorică, nu numai că-și păstrează întregul interes teoretic, dar a și căpătat în ultimii ani o importanţă practică de prim rang.

Am separat cele două capitole de textul general, din care sunt o parte integrantă, numai pentru a ușura lectura cititorului neobișnuit să se ocupe de dispute de plan secund sau de probleme teoretice complicate. Dacă totuși a zecea sau chiar a suta parte a cititorilor acestei cărţi va face efortul de a citi cu atenţie această anexă, autorul se va socoti pe de-a-ntregul răsplătit pentru marele efort făcut: prin niște oameni gânditori, muncitori și critici, adevărul își croiește în cele din urmă drum în cercuri din ce în ce mai largi.

1. Legendele birocraţiei

Concepţia privitoare la Revoluţia din Octombrie dezvoltată în această carte a mai fost prezentată nu o dată de autor, chiar dacă numai în linii generale, încă din primii ani ai regimului sovietic. Pentru a-și sublinia și mai bine ideea, el i-a dat uneori o expresie cantitativă: sarcina revoluţiei, scria el, a fost „în proporţie de 3/4, dacă nu cumva de 9/10", rezolvată înainte de 25 octombrie, prin metoda insurecţiei „liniștite" sau „uscate". Chiar dacă nu acordăm cifrelor o importanţă mai mare decât aceea pe care o pot pretinde într-un asemenea caz, ideea însăși rămâne absolut incontestabilă. Dar, de când a început reevaluarea valorilor, concepţia noastră a fost supusă, și în acest punct, unei critici înverșunate.

„Dacă, pe 9 octombrie, 9/10 din insurecţia «victorioasă» era deja un fapt împlinit – scrie Kamenev –, atunci cum trebuie să apreciem capacităţile intelectuale ale membrilor Comitetului Central bolșevic, care, pe 10 octombrie, va hotărî în urma unor dispute pătimașe dacă să facă sau nu o insurecţie și, dacă da, atunci când? Ce să mai spunem despre cei care se vor reuni pe 16 octombrie... și încă vor mai cântări șansele insurecţiei?... Căci se pare că ea avusese deja loc pe 9, «pe tăcute» și în chip «legal» – așa de pe tăcute, că nici partidul, nici Comitetul Central nu aflaseră despre ea." Acest argument, în aparenţă atât de impresionant, care a fost canonizat în literatura epigonică și care și-a depășit din punct de vedere politic autorul, este, în realitate, o colecţie amăgitoare de greșeli.

Pe 9 octombrie, insurecţia nu putea fi nicidecum un fapt împlinit „în proporţie de 9/10", căci, în acea zi, problema evacuării garnizoanei abia fusese pusă în Soviet și nu se știa încă ce curs va lua mai departe. Tocmai de aceea, în ziua următoare, adică pe 10, insistând asupra importanţei acestei evacuări de trupe, Troţki n-avea încă suficiente temeiuri să ceară ca conflictul garnizoanei cu comandamentul să fie pus la baza întregului plan. Abia în cursul următoarelor două săptămâni, printr-o intensă activitate de zi cu zi, problema principală a insurecţiei – câștigarea sigură a trupelor guvernamentale de partea poporului – se va dovedi „în proporţie de 3/4, dacă nu cumva de 9/10",

rezolvată. Asta nu se întâmplase nici pe 10 și nici chiar pe 16 octombrie, când Comitetul Central a discutat pentru a doua oară chestiunea insurecţiei și când Krîlenko a pus deja cu mare fermitate în centrul discuţiei problema garnizoanei.

Dar, chiar dacă insurecţia ar fi învins încă de pe 9 în proporţie de 9/10, așa cum prezintă Kamenev în mod greșit ideea noastră, acest lucru nu se putea stabili cu siguranţă pe calea presupunerilor, ci doar pe calea acţiunii, adică prin insurecţie: chiar și în acest caz pur ipotetic, „capacităţile intelectuale" ale membrilor Comitetului Central n-ar fi fost deloc compromise de participarea lor la discuţiile pătimașe din 10 și 16 octombrie. Mai mult, chiar dacă admitem că membrii Comitetului Central ar fi putut să stabilească cu siguranţă încă de pe 10, printr-un calcul a priori, că victoria era într-adevăr obţinută în proporţie de 9/10, tot ar fi rămas de terminat ultima zecime: iar asta ar fi cerut aceeași atenţie ca și cum ar fi fost vorba de tot întregul. Câte bătălii și insurecţii „aproape" câștigate ne prezintă istoria, care s-au încheiat prin înfrângere numai pentru că n-au fost conduse la vreme până la învingerea completă a adversarului! În sfârșit – Kamenev reușește să uite și asta –, domeniul activităţii Comitetului Militar Revoluţionar se mărginea la Petrograd. Oricât de mare ar fi fost importanţa capitalei, în afara ei mai exista totuși și restul ţării. Iar din acest punct de vedere, Comitetul Central avea suficiente motive să cântărească cu grijă șansele insurecţiei nu numai pe 10 și pe 16, ci și pe 26, adică după victoria de la Petrograd.

În consideraţiile examinate acum, Kamenev sare în apărarea lui Lenin – toţi epigonii se apără pe ei înșiși sub acest pseudonim impresionant: cum putea oare Lenin să se lupte cu atâta patimă pentru insurecţie, dacă ea fusese deja înfăptuită în proporţie de 9/10? Dar însuși Lenin scria la începutul lui octombrie: „Este foarte posibil ca tocmai acum să putem lua puterea fără insurecţie..." Cu alte cuvinte, Lenin admitea că insurecţia „pe tăcute" avusese loc încă înainte de 9 octombrie, și nu în proporţie de 9/10, ci în întregime. Totuși, el își dădea seama că ipoteza asta optimistă nu putea fi verificată decât prin acţiune. De aceea, în aceeași scrisoare, Lenin spunea: „Dacă nu putem lua puterea fără insurecţie, *trebuie să pornim la insurecţie imediat*".[1] Tocmai această problemă s-a discutat pe 10, pe 16 și în alte zile.

Istoriografia sovietică recentă a eliminat cu totul din desfășurarea Revoluţiei din Octombrie capitolul extrem de important și de interesant al dezacordurilor dintre Lenin și Comitetul Central, atât în chestiunea principală și principială, unde Lenin avea dreptate, cât și în chestiunile particulare, dar extrem de importante, unde dreptatea era de partea Comitetului Central. Potrivit noii doctrine, nici Comitetul Central, nici Lenin nu puteau greși

[1] V. I. Lenin, „Scrisoare către Comitetul Central, Comitetul din Moscova, Comitetul din Petrograd, și membrii bolșevici ai Sovietelor din Petersburg și Moscova", p. 357. *(N. red.)*

și, prin urmare, între ei nu putea exista niciun conflict. În cazurile în care neînțelegerile n-au putut fi negate, ele au fost puse, conform indicaţiei generale, în cârca lui Troţki.

Totuși, faptele spun altceva. Lenin a insistat ca insurecţia să înceapă în zilele Conferinţei Democratice: niciunul dintre membrii Comitetului Central nu l-a susţinut. Peste o săptămână, Lenin i-a propus lui Smilga să organizeze un stat-major insurecţional în Finlanda și, de acolo, să-i dea o lovitură guvernului cu ajutorul marinarilor. Peste încă zece zile, el a cerut ca Congresul Nordului să devină punctul de plecare al insurecţiei. Nimeni de la congres n-a susţinut această propunere. La sfârșitul lui septembrie, Lenin socotea că amânarea insurecţiei cu trei săptămâni, până la Congresul Sovietelor, era fatală. Până la urmă, insurecţia amânată până în ajunul congresului se va încheia în timpul întrunirii lui. Lenin a propus ca bătălia să înceapă la Moscova, presupunând că, acolo, lucrurile se vor desfășura fără luptă. De fapt, insurecţia de la Moscova, în ciuda victoriei deja obţinute la Petrograd, va dura opt zile și va cere numeroase jertfe.

Lenin nu era un automat de hotărâri infailibile. Era „numai" un om genial și nimic din ceea ce este omenesc nu-i era străin, inclusiv capacitatea de a greși. Lenin spunea despre atitudinea epigonilor faţă de marii revoluţionari: „După moartea lor se fac încercări de a-i transforma în icoane inofensive, de a-i canoniza, ca să zicem așa, de a le înconjura *numele* cu o oarecare aureolă de glorie..."[2] pentru a-i trăda cu atât mai fără primejdie în realitate. Actualii epigoni cer să i se recunoască infailibilitatea lui Lenin pentru a putea extinde cu atât mai ușor această dogmă asupra lor.[3]

Ceea ce-l caracteriza pe Lenin ca om politic era o combinaţie de perspective îndrăzneţe și de analiză meticuloasă a unor fapte și simptome mărunte. Izolarea lui Lenin nu l-a împiedicat să stabilească cu o profunzime incomparabilă etapele principale și cotiturile prin care urma să treacă mișcarea, dar l-a lipsit de posibilitatea de a ţine seama la timp de factorii episodici și de schimbările conjuncturale. Situaţia politică era, de fapt, atât de favorabilă insurecţiei, încât admitea diferite variante de victorie. Dacă Lenin s-ar fi aflat la Petrograd și și-ar fi pus în practică la începutul lui octombrie hotărârea de

---

[2] V. I. Lenin, *Statul și revoluția. Învățătura marxismului despre stat și sarcinile proletariatului în revoluție*, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 33, București, Editura Politică, 1964, p. 5. *(N. red.)*

[3] În timpul celui de-al treilea Congres al Internaţionalei Comuniste, pentru a-și îmblânzi loviturile împotriva celor de „extremă stângă", Lenin va aminti că el însuși a făcut greșeli de „extremă stângă", mai ales în emigraţie, inclusiv în ultima dintre „emigraţii", cea din 1917 din Finlanda, când a susţinut un plan mult mai puţin avantajos de insurecţie decât cel care va fi înfăptuit în realitate. Dacă memoria nu ne înșală, Lenin a pomenit de această greșeală și într-o declaraţie scrisă către Comisia de afaceri germane a congresului. Din păcate, arhiva Cominternului ne este inaccesibilă, iar declaraţia lui Lenin care ne interesează aici n-a fost, bineînţeles, publicată.

insurecţie imediată, fără legătură cu Congresul Sovietelor, el ar fi pregătit, fără îndoială, din punct de vedere politic realizarea planului său, astfel încât să reducă la minimum neajunsurile sale. Dar este cel puţin la fel de probabil ca el să se fi oprit în acest caz la planul care a fost pus, în cele din urmă, în practică.

Am dedicat un capitol special analizei rolului lui Lenin în strategia generală a revoluţiei. Pentru a ne face mai precisă ideea legată de propunerile tactice ale lui Lenin, adăugăm: fără presiunile venite din partea lui Lenin, fără insistenţele, propunerile, variantele lui, angajarea pe calea insurecţiei s-ar fi făcut cu mult mai mare greutate; dacă Lenin ar fi fost la Smolnîi în săptămânile critice, conducerea generală a insurecţiei – și nu numai la Petrograd, ci și la Moscova – ar fi fost la o înălţime mult mai mare; dar Lenin „în emigraţie" nu-l putea înlocui pe Lenin la Smolnîi.

Cel care a simţit cel mai bine insuficienţa propriei orientări tactice a fost chiar Lenin. Pe 24 septembrie, el scria în *Rabocii Put*: „... se semnalează o creștere evidentă a unei *noi revoluţii* – din păcate, amploarea și rapiditatea acestei creșteri ne sunt prea puțin cunoscute".[4] Cuvintele acestea erau și un reproș la adresa conducerii partidului, și o deplângere a propriei lipse de informare. Amintind în scrisorile sale cele mai importante reguli ale insurecţiei, Lenin nu uita să adauge: „Toate astea constituie, fără îndoială, doar un exemplu, doar *o ilustrare*".[5] Pe 8 octombrie, Lenin scria Congresului Sovietelor din Regiunea de Nord: „Voi încerca totuși să prezint ale mele «Sfaturi ale unuia care nu e de faţă» pentru cazul când acţiunea probabilă a muncitorilor și soldaţilor din Petrograd... încă nu a avut loc, dar va avea loc în curând".[6] Polemica cu Zinoviev și Kamenev și-o începea cu cuvintele: „publicistul pe care soarta l-a împins ceva mai la o parte de drumul principal al istoriei riscă mereu să întârzie sau să ajungă în situaţia de a nu fi destul de bine informat, mai ales când cele scrise de el apar cu întârziere".[7] Aici avem o nouă deplângere a izolării sale, odată cu un reproș adresat redacţiei, care întârziase tipărirea articolelor socotite mult prea dure ale lui Lenin sau scosese din ele pasajele cele mai înţepătoare. Cu o săptămână înainte de revoluţie, Lenin scria într-o scrisoare conspirativă trimisă membrilor partidului: „În ceea ce privește stadiul în care se află chestiunea insurecţiei acum, când suntem atât de aproape de 20 octombrie, *din depărtare* nu-mi pot da seama cât de mare e răul pricinuit de spărgătorii de grevă (Zinoviev și Kamenev) prin acţiunea lor în presa care nu e a partidului".[8] Cuvântul „din depărtare" e subliniat chiar de Lenin.

---

[4] V. I. Lenin, „Eroii falsului și greșelile bolșevicilor", p. 265. *(N. red.)*
[5] V. I. Lenin, „Marxismul și insurecţia", p. 261. *(N. red.)*
[6] V. I. Lenin, „Sfaturile unuia care nu e de faţă", p. 399. *(N. red.)*
[7] V. I. Lenin, „Scrisoare către tovarăși", p. 416. *(N. red.)*
[8] V. I. Lenin, „Scrisoare către membrii Partidului Bolșevic", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 34, p. 440. *(N. red.)*

Cum explică însă școala epigonică neconcordanţele dintre propunerile tactice ale lui Lenin și mersul real al insurecţiei din Petrograd? Ea fie dă acestor conflicte un caracter anonim și amorf, fie trece pe lângă dezacorduri, declarând că nu merită atenţie, fie încearcă să respingă niște fapte clar stabilite, fie pune numele lui Troţki acolo unde Lenin vorbește despre Comitetul Central în general sau despre adversarii insurecţiei din interiorul Comitetului Central, fie, în sfârșit, combină toate aceste procedee, fără să se preocupe de a le mai pune în acord unele cu altele.

„Desfășurarea insurecţiei din octombrie – scrie Stalin – poate fi considerată un model de strategie (bolșevică). Încălcarea acestei condiţii (alegerea corectă a momentului) duce la o greșeală periculoasă, numită «pierderea ritmului», când partidul rămâne în urma sau o ia înaintea mersului evenimentelor și face să apară pericolul ratării. Un exemplu de asemenea «pierdere a ritmului», exemplu despre cum nu trebuie să alegi momentul insurecţiei, trebuie socotită încercarea unei părţi a tovarășilor de a începe insurecţia prin arestarea Conferinţei Democratice în august 1917." În aceste rânduri, în spatele formulei „o parte a tovarășilor" se află Lenin. Nimeni în afară de el n-a propus începerea insurecţiei prin arestarea Conferinţei Democratice și nimeni n-a sprijinit propunerea asta. Planul tactic al lui Lenin e dat de Stalin ca „exemplu despre cum nu trebuie să alegi momentul insurecţiei". Forma anonimă a expunerii îi permite în același timp lui Stalin să nege existenţa dezacordurilor dintre Lenin și Comitetul Central.

Și mai simplu iese din încurcătură Iaroslavski. „Firește, nu discut amănuntele – spune el –, nu discut dacă insurecţia a început la Moscova sau la Petrograd", afirm numai că tot mersul evenimentelor a arătat „justeţea liniei leniniste, justeţea liniei partidului nostru". Acest istoric ingenios își simplifică mult prea tare sarcina. Faptul că Octombrie a confirmat strategia lui Lenin și a arătat, în particular, ce importantă a fost victoria lui din aprilie asupra păturii conducătoare a „vechilor bolșevici" este incontestabil. Dacă însă nu mai discutăm despre locul de unde a început totul, despre momentul în care a început și despre felul cum a început, atunci nu mai rămâne nimic nu numai din dezacordurile episodice cu Lenin, dar nici din tactică în general.

În cartea lui John Reed se spune că, pe 21 octombrie, conducătorii bolșevicilor ar fi avut „o a doua ședinţă istorică", la care, așa cum i s-a transmis lui Reed, Lenin ar fi spus: „La 24 octombrie va fi prea devreme. Insurecţia trebuie să aibă o bază în întreaga Rusie, iar până la 24 nu vor fi sosit încă toţi delegaţii la congres. Pe de altă parte, la 26 octombrie va fi prea târziu... Trebuie să acţionăm la 25 octombrie, ziua deschiderii congresului..."[9] Reed a fost un observator extrem de atent, care a reușit să transpună în paginile cărţii

[9] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 64. *(N. red.)*

sale sentimentele și pasiunile zilelor hotărâtoare ale revoluţiei. Tocmai de aceea Lenin a dorit la vremea sa ca această cronică incomparabilă a lui Reed să fie difuzată în milioane de exemplare în toate ţările lumii. Dar activitatea desfășurată în focul evenimentelor, însemnările făcute pe coridor, pe străzi, lângă focuri de tabără, discuţiile și frânturile de frază prinse în zbor, nevoia de a se folosi de traducători, toate astea au făcut ca anumite greșeli să fie inevitabile. Povestirea despre ședinţa din 21 octombrie este una dintre cele mai evidente greșeli din cartea lui Reed. Argumentul despre nevoia unei „baze în întreaga Rusie" pentru insurecţie nu-i putea aparţine în niciun caz lui Lenin, căci el numise nu o dată goana după o asemenea bază nici mai mult, nici mai puţin decât „o totală idioţie sau o trădare totală".[10] Lenin nu putea spune că data de 24 era timpurie pentru insurecţie, deoarece el socotise încă de la sfârșitul lui septembrie ca inacceptabilă amânarea insurecţiei fie și cu o zi: e posibil ca insurecţia să se producă prea târziu, în schimb, „acum *nu* poate fi vorba de nimic «prematur» în această direcție".[11] Totuși, chiar și în afară de aceste considerente politice – în sine deja hotărâtoare –, informaţia lui Reed este infirmată de simplul fapt că pe 21 n-a existat nicio „a doua ședinţă istorică": o asemenea ședinţă n-avea cum să nu lase urme în documente și în memoria participanţilor. Au existat numai două ședinţe cu participarea lui Lenin: pe 10 și pe 16. Reed nu putea să știe asta. Dar documentele publicate după aceea nu lasă loc pentru vreo „ședinţă istorică" pe 21 octombrie. Istoriografia epigonilor n-a stat totuși pe gânduri și a inclus mărturia în mod evident eronată a lui Reed în toate publicaţiile oficiale: în felul acesta s-a obţinut o aparentă coincidenţă calendaristică între directivele lui Lenin și mersul real al evenimentelor. E adevărat, istoriografii oficiali îl fac astfel pe Lenin să se contrazică cu sine însuși într-un mod inexplicabil și de neînţeles. Dar, de fapt, aici nu este vorba deloc despre Lenin: epigonii l-au transformat pe Lenin pur și simplu în pseudonimul lor istoric și se folosesc de el fără rușine pentru a-și confirma a posteriori infailibilitatea.

Istoricii oficiali merg și mai departe pe calea deformării faptelor. Astfel, în a sa *Istorie a partidului*, Iaroslavski scrie: „La ședinţa Comitetului Central din 24 octombrie, ultima ședinţă de dinaintea insurecţiei, Lenin a fost de faţă". Procesele-verbale publicate oficial, care dau lista precisă a participanţilor, arată că Lenin a lipsit. „Lui Lenin și Kamenev li s-a încredinţat sarcina de a duce tratative cu eserii de stânga", scrie Iaroslavski. Procesele-verbale spun că Kamenev și Berzin au fost cei care au primit însărcinarea asta. Dar și fără procese-verbale e evident că Comitetul Central nu i-ar fi dat lui Lenin o însărcinare „diplomatică" de rangul al doilea. Ședinţa hotărâtoare a Comitetului Central a avut loc dimineaţa. Lenin a venit la Smolnîi abia noaptea. Un

[10] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", p. 295. *(N. red.)*
[11] V. I. Lenin, „Vor putea păstra bolșevicii puterea de stat?", p. 311. *(N. red.)*

membru al Comitetului din Petrograd, Sveșnikov, povestește că Lenin „s-a dus (pe 24) seara undeva, lăsând în cameră un bilet că plecase. Când am aflat despre asta, ne-am speriat în sinea noastră pentru Ilici...” Abia „seara târziu” s-a aflat în raion că Lenin plecase la Comitetul Militar Revoluţionar.

Oricum, cel mai uimitor este că Iaroslavski ignoră un document istoric și uman de primă importanţă: scrisoarea către conducătorii raioanelor scrisă de Lenin în orele în care insurecţia începuse deja pe față. „Tovarăși! Scriu aceste rânduri în seara zilei de 24... Vă conjur, tovarăși, să vă daţi seama că acum totul atârnă de un fir de păr, că la ordinea zilei sunt probleme care nu pot fi rezolvate nici de conferinţe, nici de congrese (chiar și de congrese ale sovietelor), ci numai de popoare, de mase, de lupta maselor înarmate... Guvernul trebuie să fie arestat, cu orice preţ, astă-seară, la noapte, dezarmându-i (zdrobindu-i, în cazul când vor opune rezistenţă) pe iuncheri etc.” Lenin se temea în așa măsură de lipsa de hotărâre a Comitetului Central, că încerca chiar în ultimul moment să organizeze o presiune de jos asupra lui. „Toate raioanele, toate regimentele, toate forţele trebuie – scria el – să fie mobilizate imediat și să trimită imediat delegaţii la Comitetul Militar Revoluţionar, la Comitetul Central bolșevic, cerând insistent ca puterea să nu fie lăsată în niciun caz și cu niciun chip în mâna lui Kerenski & Co. până în ziua de 25; chestiunea trebuie rezolvată astăzi în cursul zilei, seara sau în cursul nopţii.”[12] Când Lenin scria aceste rânduri, regimentele și raioanele pe care le chema să se mobilizeze pentru a face presiune asupra Comitetului Militar Revoluţionar fuseseră deja mobilizate de Comitetul Militar Revoluţionar pentru a cuceri orașul și a da jos guvernul. Din această scrisoare, unde fiecare rând vibrează de neliniște și de fervoare, se vede, în orice caz, că Lenin nu putea să fi propus pe 21 amânarea insurecţiei până pe 25, nici să fi luat parte la ședinţa din dimineaţa lui 24, când se hotărâse trecerea neîntârziată la ofensivă.

Scrisoarea ridică totuși o întrebare: cum de Lenin, care se ascundea în raionul Vîborg, nu aflase până seara că se luase o hotărâre așa de importantă? Din povestirea aceluiași Sveșnikov – ca și din alte surse – rezultă că legătura cu Lenin fusese asigurată în ziua aceea de Stalin. Rămâne să presupunem că, nefiind prezent la ședinţa de dimineaţă a Comitetului Central, nici Stalin nu aflase până seara despre decizia luată.

Motivul nemijlocit al neliniștii lui Lenin puteau fi zvonurile răspândite în mod conștient și cu insistenţă în acea zi de la Smolnîi, care spuneau că nu se vor lua niciun fel de măsuri ferme înainte de hotărârea Congresului Sovietelor. În seara acelei zile, la ședinţa extraordinară a Sovietului din Petrograd, Troţki afirma într-un raport despre activitatea Comitetului Militar Revoluţionar: „declanșarea unui conflict armat astăzi sau mâine – în ajunul Congresului

[12] V. I. Lenin, „Scrisoare către membrii Comitetului Central”, p. 456-457. *(N. red.)*

Panrus al Sovietelor – nu intră în planurile noastre. Noi considerăm că congresul va pune în practică lozinca noastră cu o mai mare putere și autoritate. Totuși, dacă guvernul va încerca să se folosească de cele 24, 48 sau 72 de ore pe care le mai are la dispoziţie pentru a acţiona împotriva noastră, atunci o să răspundem cu o contraofensivă, la lovitură cu lovitură și la fier cu oţel". Acesta a fost laitmotivul întregii zile. Aceste declaraţii defensive urmăreau să adoarmă, în ultima clipă de dinaintea loviturii, vigilenţa, oricum deloc vie, a dușmanului. După toate probabilităţile, tocmai această manevră l-a făcut pe Dan să-l asigure pe Kerenski în noaptea de 25 că bolșevicii n-aveau deloc de gând să se răscoale atunci. Dar, pe de altă parte, și Lenin, dacă vreuna dintre aceste declaraţii liniștitoare de la Smolnîi ar fi ajuns la el, putea, în starea de neîncredere tensionată în care se găsea, să ia această stratagemă militară drept adevăr.

Viclenia este un element necesar în arta războiului. Totuși, un vicleșug care poate înșela în același timp și propria tabără nu e unul bun. Dacă ar fi fost vorba despre o chemare de-a valma a maselor în stradă, cuvintele despre cele „72 de ore" ar fi putut avea o consecinţă fatală. Dar, pe 24, insurecţia nu mai avea nevoie de chemări revoluţionare fără adresă. Detașamentele înarmate destinate cuceririi celor mai importante puncte din capitală se aflau pregătite și așteptau de la comandanţii lor, conectaţi prin legături telefonice de cele mai apropiate state-majore revoluţionare, semnalul de atac. În aceste condiţii, vicleșugul militar cu două tăișuri al statului-major revoluţionar se justifica pe deplin.

Ori de câte ori cercetătorii oficiali se lovesc de un document neplăcut, ei îi schimbă adresa. Astfel, Iakovlev scrie: „Bolșevicii n-au căzut pradă «iluziilor constituţionaliste», refuzând propunerea lui Troţki de a face ca insurecţia să coincidă neapărat cu cel de-al doilea Congres al Sovietelor, și au luat puterea înainte de deschiderea congresului". Despre ce propunere a lui Troţki este vorba aici, unde și când s-a discutat despre ea, ce bolșevici au respins-o, toate astea autorul nu le spune, și nu e întâmplător: zadarnic am încerca să căutăm în procesele-verbale sau în orice fel de amintiri indicii despre propunerea lui Troţki de a „face ca insurecţia să coincidă neapărat cu cel de-al doilea Congres al Sovietelor". La baza afirmaţiei lui Iakovlev se află o neînţelegere ușor adusă din condei, care a fost lămurită de multă vreme de nimeni altul decât de Lenin însuși.

Așa cum rezultă din niște amintiri publicate cu mai multă vreme în urmă, Troţki, încă de la sfârșitul lui septembrie, le arătase nu o dată adversarilor insurecţiei că stabilirea datei Congresului Sovietelor însemna pentru bolșevici același lucru cu stabilirea insurecţiei. Asta nu însemna, firește, că revoluţia trebuia să aibă loc numai în urma hotărârii congresului – nici nu putea fi vorba de un asemenea formalism copilăresc. Era vorba de un termen final: insurecţia nu se putea amâna pentru o perioadă nedefinită care să depășească

congresul. Din documente nu reiese limpede prin cine și în ce fel au ajuns aceste dispute din Comitetul Central la urechile lui Lenin. O întâlnire cu Troţki, care era mult prea în vizorul dușmanilor, ar fi fost un risc prea mare pentru Lenin. În condiţiile suspiciunilor sale de atunci, Lenin se putea teme, așadar, că Troţki va pune accentul pe congres, nu pe insurecţie sau, cel puţin, că nu va respinge cum se cuvine „iluziile constituţionaliste" ale lui Zinoviev și Kamenev. Lenin putea să fie neliniștit și din cauza noilor membri ai Comitetului Central pe care-i cunoștea prea puţin, foștii interraioniști (sau unificaţi) Ioffe și Uriţki. Despre asta există o mărturie directă în discursul ţinut de Lenin după victorie la o ședinţă a Comitetului din Petrograd de pe 1 noiembrie. „La ședinţa (din 10 octombrie) s-a pus problema acţiunii. M-am temut de oportunism din partea internaţionaliștilor unificaţi, dar temerile s-au risipit; în schimb, în partidul nostru, unii membri (mai vechi ai Comitetului Central) n-au fost de acord. Asta m-a îndurerat tare mult." Din spusele sale rezultă că, pe 10 octombrie, Lenin s-a convins că nu numai Troţki, dar și Ioffe și Uriţki, aflaţi sub influenţa directă a acestuia din urmă, erau cu hotărâre pentru insurecţie. Problema datei s-a pus, de altfel, pentru prima oară la acea ședinţă. Și atunci când și de către cine a fost respinsă „propunerea lui Troţki" de a nu începe insurecţia fără hotărârea prealabilă a Congresului Sovietelor? Parcă special pentru a mări și mai mult confuzia, ghizii oficiali îi atribuie, așa cum am văzut deja, exact aceeași propunere și lui Lenin, trimiţând la o hotărâre apocrifă din 21 octombrie.

În acest punct, Stalin a intervenit în discuţie cu o nouă versiune, care răstoarnă afirmația lui Iakovlev și, odată cu ea, și pe a altora. Se pare că nu amânarea insurecţiei până în ziua congresului, adică până pe 25, ar fi stârnit protestele lui Lenin, ci faptul că data insurecţiei ar fi fost făcută publică mai înainte. Să-i dăm totuși cuvântul lui Stalin însuși: „Greșeala Sovietului din Petrograd, care a stabilit în mod deschis și a făcut publică ziua insurecţiei (25 octombrie), n-a putut fi corectată altfel decât printr-o insurecţie care să aibă loc, de fapt, înaintea acestei date legale a insurecţiei". O asemenea afirmaţie dezarmează prin inconsistenţa ei. De parcă în disputele cu Lenin ar fi fost vorba de a alege între 24 sau 25 octombrie! De fapt, Lenin scrisese cu aproape o lună înainte de insurecţie: „A aștepta Congresul Sovietelor este o totală idioţie, căci înseamnă să pierzi câteva *săptămâni*, iar acum *totul* se hotărăște în câteva săptămâni sau chiar în câteva zile".[13] Pe de altă parte, unde și când a făcut publică Sovietul data insurecţiei? E greu chiar și să inventezi motive pentru care ar fi putut să facă o asemenea aiureală. În realitate, nu insurecţia, ci deschiderea Congresului Sovietelor fusese stabilită de dinainte și în mod public pentru 25; iar asta n-o făcuse Sovietul din Petrograd, ci Comitetul

[13] V. I. Lenin, „Criza s-a maturizat", p. 296. *(N. red.)*

Executiv Central conciliator. Din acest motiv, și nu din cauza unei pretinse imprudenţe a Sovietului, a putut dușmanul să tragă anumite concluzii: dacă nu vor să iasă din scenă, bolșevicii trebuie să încerce să ia puterea în momentul congresului. „Rezulta din însăși logica lucrurilor – am scris noi mai târziu – că insurecţia fusese stabilită pentru 25 octombrie. Așa a și înţeles lucrurile presa burgheză." Amintirile tulburi despre „logica lucrurilor" s-au transformat la Stalin într-o dezvăluire publică „imprudentă" a datei insurecţiei. Așa se scrie istoria!

La a doua aniversare a revoluţiei, autorul acestei cărţi, spunând în sensul tocmai explicat mai sus că „insurecţia din octombrie a fost, ca să spunem așa, fixată de mai înainte să aibă loc la o dată precisă, și anume pe 25 octombrie", fiind apoi dusă la bun sfârșit chiar în ziua aceea, a adăugat: zadarnic am căuta în istorie un alt exemplu de insurecţie care, prin mersul lucrurilor, să fie obligată de dinainte să coincidă cu o anumită dată. Această afirmaţie era greșită: insurecţia din 10 august 1792 fusese și ea fixată pentru o dată anume cam cu o săptămână înainte de a avea loc, și nu din imprudenţă, ci datorită logicii lucrurilor.

Pe 3 august, Adunarea Legislativă a hotărât ca petiţiile secţiilor din Paris care cereau răsturnarea regelui să fie discutate pe 9. „Fixându-se astfel ziua dezbaterilor – scrie Jaurès, care a observat o sumedenie de lucruri ce le-au scăpat vechilor istorici –, s-a fixat totodată și ziua insurecţiei." Conducătorul secţiilor, Danton, a adoptat o atitudine defensivă. „Dacă va izbucni o nouă revoluţie – a declarat el apăsat –, atunci ea... va fi un răspuns la trădarea guvernului." Trimiterea problemei de către secţii spre a fi dezbătută în Adunarea Legislativă nu era deloc o „iluzie constituţionalistă": era numai o metodă de pregătire a insurecţiei și, totodată, o acoperire legală a ei. Când s-a dat semnalul alarmei, secţiile s-au ridicat, așa cum se știe, cu arma în mână pentru a-și susţine petiţiile.

Asemănările dintre cele două insurecţii separate între ele de un interval de 125 de ani nu sunt deloc întâmplătoare. Ambele insurecţii s-au petrecut nu la începutul revoluţiei, ci în a doua etapă a ei, ceea ce le-a făcut mult mai conștiente și mai deliberate din punct de vedere politic. În ambele cazuri, criza revoluţionară atinsese o mare maturitate. Masele și-au dat seama de mai înainte de ireversibilitatea și iminenţa insurecţiei. Necesitatea unei unităţi de acţiune le-a făcut să-și concentreze atenţia pe o dată stabilită „legal", ca punct focalizator al evenimentelor ce se apropiau. Conducătorii s-au supus acestei logici a mișcării maselor. Dominând deja situaţia politică, cu victoria aproape obţinută, ei au luat în aparenţă o poziţie defensivă. Provocând un adversar slab, ei l-au făcut de dinainte răspunzător pentru ciocnirea ce se apropia. Astfel, insurecţia a avut loc la „o dată fixată de mai înainte".

Afirmaţiile lui Stalin, care uimesc prin incoerenţa lor – unele dintre ele au fost citate în capitolele precedente –, arată ce puţin s-a gândit el la eve-

nimentele din 1917 în conexiunea lor internă și ce urmă slabă au lăsat ele în memoria lui. Cum se explică acest lucru? Se știe că oamenii fac istoria fără să-i cunoască legile, așa cum digeră mâncarea fără să aibă vreo idee despre fiziologia digestiei. Dar s-ar zice că asta nu li se poate întâmpla unor conducători politici, mai ales conducătorilor unui partid care se bazează pe un program fundamentat ştiinţific. În realitate însă, mulţi revoluţionari care au luat parte la revoluţie din poziţii fruntașe și-au dovedit nu peste multă vreme incapacitatea de a înţelege semnificaţiile interne ale lucrurilor care s-au petrecut cu participarea lor directă. Literatura epigonilor, altminteri deosebit de bogată, dă impresia că aceste evenimente colosale s-au rostogolit peste creierele oamenilor și le-au strivit, așa cum o roată de fontă strivește mâini și picioare. Într-o anumită măsură, cam așa a și fost: tensiunea psihică excesivă îi consumă repede pe oameni. Un alt fapt e totuși mult mai important: revoluţia victorioasă schimbă în chip radical situaţia revoluţionarilor din ajun, le adoarme curiozitatea ştiinţifică, îi împacă cu șabloanele și-i împinge să judece trecutul sub influenţa unor interese noi. Astfel, ţesătura legendei birocratice a acoperit din ce în ce mai mult chipul real al evenimentelor.

În 1924, autorul acestei cărţi a încercat în lucrarea sa intitulată *Lecţiile lui Octombrie* să explice de ce Lenin, conducând partidul la insurecţie, a fost nevoit să se lupte cu atâta duritate cu aripa de dreapta, reprezentată de Zinoviev și Kamenev. Stalin a protestat: „Au fost oare atunci dezacorduri în partidul nostru? Da, au fost. Dar ele au avut numai un caracter practic, în ciuda afirmaţiilor lui Troţki, care încearcă să descopere o aripă «de dreapta» și una «de stânga» în partid...” „Troţki ne asigură că, în persoana lui Kamenev și a lui Zinoviev, în Octombrie am fi avut o aripă de dreapta în partidul nostru... Cum se explică însă că dezacordurile cu Zinoviev și Kamenev au putut să dureze numai câteva zile?... N-a existat nicio sciziune, iar dezacordurile au durat numai câteva zile pentru că și numai pentru că în persoana lui Kamenev și a lui Zinoviev am avut niște leniniști, niște bolșevici.” Oare nu exact în același fel, cu șapte ani mai devreme și cu cinci zile înainte de insurecţie, îl acuzase Stalin pe Lenin de duritate exagerată, afirmând că Zinoviev și Kamenev se aflau pe terenul comun al „bolșevismului”? Prin toate zigzagurile lui Stalin se observă o anumită continuitate, care nu rezultă dintr-o concepţie bine definită despre lume, ci numai din trăsăturile generale ale caracterului său. La șapte ani de la revoluţie, ca și în ajunul insurecţiei, el și-a reprezentat la fel de tulbure profunzimea dezacordurilor din partid.

O piatră de încercare pentru un politician revoluţionar o constituie problema statului. În scrisoarea lor din 11 octombrie îndreptată împotriva insurecţiei, Zinoviev și Kamenev spuneau: „Cu o tactică corectă putem câștiga o treime sau chiar și mai mult din locurile din Adunarea Constituantă... Adunarea Constituantă și sovietele – iată tipul combinat de instituţii de

stat spre care tindem noi". „Tactica corectă" însemna renunţarea la cucerirea puterii de către proletariat. „Tipul combinat" de stat însemna combinarea Adunării Constituante, în care partidele burgheze ar fi constituit două treimi, cu sovietele, în care domina partidul proletariatului. Acest tip combinat de stat va sta mai târziu la baza ideii lui Hilferding de a include sovietele în Constituţia de la Weimar. Generalul von Linsingen, comandantul mărcii Brandenburg, care va interzice pe 7 noiembrie 1918 formarea sovietelor motivând că „asemenea instituţii contravin ordinii de stat existente", va da dovadă în orice caz de un spirit mai pătrunzător decât austromarxiștii și Partidul Social-Democrat Independent din Germania.

Lenin avertizase încă din aprilie că Adunarea Constituantă va trece în planul al doilea; totuși, nici el, nici partidul în general n-au renunţat în mod formal în cursul anului 1917 la ideea reprezentativităţii democratice: nu se putea spune de dinainte cu certitudine cât de departe va merge revoluţia. Se presupunea că, după ce vor lua puterea, sovietele vor reuși să câștige în scurtă vreme armata și ţăranii, așa încât Adunarea Constituantă – mai ales în urma extinderii dreptului de vot (Lenin propunea, în particular, să se reducă limita de vârstă la 18 ani) – să dea majoritatea bolșevicilor și să fie mai degrabă o încununare formală a regimului sovietic. În sensul acesta, Lenin a vorbit uneori despre un „tip combinat" de stat, adică de adaptarea Adunării Constituante la dictatura sovietelor. Dar evoluţia s-a făcut pe o altă cale. În ciuda insistenţelor lui Lenin, Comitetul Central nu s-a putut hotărî, după cucerirea puterii, să amâne pentru câteva săptămâni convocarea Adunării Constituante, deși altminteri nu se putea nici extinde dreptul de vot, nici – lucrul cel mai important – acorda ţăranilor posibilitatea de a-și redefini atitudinea faţă de eseri și bolșevici. Adunarea Constituantă a intrat în conflict cu sovietele și a fost dizolvată. Taberele adverse reprezentate în Adunare au intrat într-un război civil care a durat mai mulţi ani. În sistemul dictaturii sovietice nu s-a mai găsit nici măcar un loc secundar pentru reprezentativitatea democratică. Problema „tipului combinat" a fost practic eliminată. Din punct de vedere teoretic, ea și-a păstrat totuși întreaga importanţă, așa cum o va arăta mai apoi experienţa Partidului Social-Democrat Independent din Germania.

În 1924, când Stalin, supunându-se nevoilor luptei din interiorul partidului, a încercat pentru prima oară să judece singur experienţa trecutului, el a luat apărarea „statului combinat" al lui Zinoviev, invocându-l în acest sens pe Lenin. „Troţki nu înţelege... particularităţile tacticii bolșevice, strâmbând din nas la teoria combinării Adunării Constituante cu sovietele ca la un fel de idee à la Hilferding", va scrie, în maniera lui specifică, Stalin. „Zinoviev, pe care Troţki e gata să-l transforme într-un adept al lui Hilferding, împărtășea în întregime punctul de vedere al lui Lenin." Asta arată că, la șapte ani de la luptele teoretice și politice din 1917, Stalin nu înţelegea deloc că la Zinoviev,

ca și la Hilferding, era vorba de a pune în acord și de a împăca puterea a două clase, burghezia – prin Adunarea Constituantă – și proletariatul – prin soviete –, pe când la Lenin era vorba de combinarea unor instituţii care să exprime puterea aceleiași clase, și anume puterea proletariatului. După cum a explicat Lenin chiar de la început, ideea lui Zinoviev era opusă însești bazelor teoriei marxiste despre stat. „Dacă *puterea se va afla* în mâna sovietelor... – scria Lenin pe 17 octombrie împotriva lui Zinoviev și Kamenev –, toată lumea va recunoaște acest «tip combinat»; dar să strecori acum îndărătul cuvintelor «tip combinat» *renunţarea* la trecerea puterii în mâna sovietelor... nu cred că s-ar putea găsi o expresie parlamentară pentru a caracteriza așa ceva?”[14] Vedem: pentru a califica ideea lui Zinoviev, pe care Stalin o declară o „particularitate a tacticii bolșevice” neînţeleasă, chipurile, de Troţki, lui Lenin îi era greu până și să găsească o expresie parlamentară, deși el nu se remarca în această privință printr-o reţinere excesivă. Peste un an și ceva, Lenin va scrie în legătură cu Germania: „Această încercare de a îmbina dictatura burgheziei cu dictatura proletariatului este o renegare totală și a marxismului, și a socialismului în genere...”[15] Și putea oare Lenin să scrie altfel?

„Tipul combinat” al lui Zinoviev însemna, în realitate, o încercare de a consfinţi dualitatea puterii, adică renașterea experienţei epuizate în întregime de menșevici. Iar dacă, în 1924, Stalin se găsea în această chestiune în continuare pe același teren cu Zinoviev, asta însemna că, în ciuda aderării sale la tezele lui Lenin, el rămăsese, cel puţin pe jumătate, credincios doctrinei dualităţii puterii, pe care el însuși o dezvoltase în raportul său din 29 martie 1917: „Rolurile s-au împărţit. Sovietul a luat inițiativa transformărilor revoluţionare... În schimb, Guvernul Provizoriu are în fapt rolul de a consolida cuceririle poporului revoluţionar”. Relaţia reciprocă dintre burghezie și proletariat se definea aici ca o simplă diviziune politică a muncii.

În ultima săptămână de dinaintea insurecţiei, Stalin a făcut în mod evident diverse manevre între Lenin, Troţki și Sverdlov, de o parte, și Kamenev și Zinoviev, de cealaltă parte. Declaraţia redacţională din 20, care-i apăra pe adversarii insurecţiei în faţa loviturilor lui Lenin, nu putea fi întâmplătoare, mai ales la cineva ca Stalin: în chestiunile de manevră în interiorul partidului, măiestria lui este incontestabilă. Așa cum în aprilie, după sosirea lui Lenin, Stalin l-a împins cu prudenţă în faţă pe Kamenev, iar el a așteptat în tăcere deoparte înainte de a se angaja din nou, la fel și acum, în ajunul insurecţiei, el și-a pregătit, în cazul unui eventual eșec, o retragere pe linia Zinoviev-Kamenev. Stalin a mers pe acest drum până la limita dincolo de care s-ar fi

[14] V. I. Lenin, „Scrisoare către tovarăși”, p. 421. *(N. red.)*
[15] V. I. Lenin, „Eroii Internaționalei de la Berna”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 38, București, Editura Politică, 1966, p. 133. *(N. red.)*

produs o ruptură cu majoritatea Comitetului Central. Perspectiva asta l-a speriat. La ședința din 21, Stalin a refăcut podul pe jumătate distrus spre aripa de stânga a Comitetului Central, propunând să i se încredințeze lui Lenin pregătirea pentru Congresul Sovietelor a tezelor cu privire la problemele fundamentale și să i se încredințeze lui Troţki raportul politic. Ambele propuneri au fost adoptate în unanimitate. După ce s-a asigurat dinspre partea stângă, Stalin s-a retras în ultima clipă în umbră: aștepta. Toţi istoricii recenţi, începând cu Iaroslavski, ocolesc cu grijă faptul că Stalin n-a fost prezent la Smolnîi la ședința Comitetului Central din 24 și nu și-a asumat nicio funcţie în organizarea insurecţiei! De fapt, acest lucru, confirmat în mod incontestabil de documente, caracterizează cum nu se poate mai bine personalitatea politică a lui Stalin și metodele lui.

Începând cu 1924, s-au făcut eforturi nenumărate pentru a completa locul gol pe care-l reprezintă Octombrie în biografia politică a lui Stalin. Acest lucru s-a făcut cu ajutorul a două pseudonime: „Comitetul Central" și „Centrul Practic". Nu vom înţelege nici mecanismul conducerii din Octombrie, nici mecanismul viitoarei legende epigonice dacă nu studiem aici mai cu atenție persoanele care compuneau Comitetul Central de atunci.

Vreme de patru luni, Lenin, conducătorul recunoscut de toată lumea, o autoritate pentru toţi, care însă, așa cum arată faptele, era departe de a fi un „dictator" în partid, n-a luat parte în mod direct la lucrările Comitetului Central și, într-o serie de chestiuni tactice, s-a aflat într-o opoziţie violentă cu el. Cei mai importanţi conducători din vechiul nucleu bolșevic – la foarte mare depărtare de Lenin, dar și de cei care veneau după ei – erau socotiţi Zinoviev și Kamenev. Zinoviev se ascundea, ca și Lenin. În plus, înainte de Octombrie, Zinoviev și Kamenev se vor afla într-o opoziţie categorică faţă de Lenin și de majoritatea Comitetului Central, ceea ce-i va scoate pe amândoi din front. Dintre vechii bolșevici, Sverdlov va ieși repede în faţă. Dar el era pe atunci un nou-venit în Comitetul Central. Talentul lui de organizator va înflori abia mai târziu, în anii construcţiei statului sovietic. Dzerjinski, care aderase de scurtă vreme la partid, se remarca prin temperamentul său revoluţionar, însă nu pretindea să fie o autoritate politică independentă. Buharin, Rîkov și Noghin locuiau la Moscova. Buharin era socotit un teoretician înzestrat, dar nesigur. Rîkov și Noghin erau adversari ai insurecţiei. Lomov, Bubnov și Miliutin abia dacă erau luaţi în seamă la rezolvarea marilor probleme; mai mult, Lomov lucra la Moscova, iar Miliutin era mereu pe drumuri. Ioffe și Uriţki fuseseră în trecutul lor de emigranţi strâns legaţi de Troţki și acţionau în acord cu el. Tânărul Smilga activa în Finlanda. Componența și starea internă a Comitetului Central explică destul de bine de ce, până la întoarcerea lui Lenin la conducerea sa directă, statul-major al partidului n-a jucat și nu putea să joace, fie și într-o măsură foarte mică, rolul pe care l-a avut

după aceea. Procesele-verbale arată că cele mai importante chestiuni – legate de Congresul Sovietelor, de garnizoană, de Comitetul Militar Revoluţionar – n-au fost discutate în prealabil în Comitetul Central, n-au apărut din iniţiativa lui, ci au luat naștere la Smolnîi, din practica Sovietului, cel mai adesea cu participarea lui Sverdlov.

În general, Stalin nu s-a prea arătat la Smolnîi. Cu cât e mai fermă presiunea maselor populare, cu cât e mai mare amploarea evenimentelor, cu atât Stalin stă mai retras, gândirea lui politică e mai palidă, iniţiativa lui e mai slabă. Așa a fost în 1905. Așa a fost în toamna lui 1917. Același lucru se va repeta și după aceea de fiecare dată când în arena mondială vor apărea mari probleme istorice. Când s-a văzut că publicarea proceselor-verbale ale ședinţelor din 1917 ale Comitetului Central scoate la iveală un Octombrie gol în biografia lui Stalin, istoriografia birocratică a creat legenda „Centrului Practic". Explicarea acestei povești, care a fost popularizată pe larg în ultimii ani, apare ca un element necesar în orice istorie critică a Revoluţiei din Octombrie.

La consfătuirea Comitetului Central din 16 octombrie de la Lesnoi, unul dintre argumentele împotriva forţării insurecţiei a fost acela că „noi n-avem încă nici măcar un centru". La propunerea lui Lenin, Comitetul Central a hotărât imediat, la acea ședinţa ambulantă ţinută într-un ungher, să acopere lipsa. Procesul-verbal spune: „Comitetul Central organizează un Centru Militar Revoluţionar cu următoarea componenţă: Sverdlov, Stalin, Bubnov, Uriţki și Dzerjinski. Centrul acesta devine parte a Comitetului Revoluţionar al Sovietelor". Hotărârea, uitată de toţi, a fost descoperită în arhive pentru prima oară în 1924. A început să fie citată ca un mare document istoric. Astfel, Iaroslavski scrie: „Organul acesta (și nimeni altul) a condus toate organizaţiile care au luat parte la insurecţie (unităţile militare revoluţionare, Gărzile Roșii)". Cuvintele „și nimeni altul" arată într-un mod destul de sincer scopul acestei construcţii a posteriori. Și mai sincer e Stalin când scrie: „În mod ciudat, Troțki... n-a intrat în componenţa Centrului Practic chemat să conducă insurecţia". Pentru a putea dezvolta această temă, Stalin a fost obligat să omită a doua jumătate a hotărârii: „Centrul acesta devine parte a Comitetului Revoluţionar al Sovietelor". Dacă ne gândim că Comitetul Militar Revoluţionar era condus de Troţki, nu e greu de înţeles de ce Comitetul Central s-a mărginit la numirea unor activiști noi, care să-i ajute pe cei ce se aflau deja în centrul acţiunii. Nici Stalin, nici Iaroslavski n-au explicat apoi motivul pentru care „Centrul Practic" a revenit în amintirea tuturor abia în 1924.

Între 16 și 20 octombrie, insurecţia, așa cum am văzut, a intrat în mod definitiv pe șinele sovietelor. De la primii săi pași, Comitetul Militar Revoluţionar a concentrat în mâinile sale conducerea directă nu numai a garnizoanei, dar și a Gărzii Roșii, care era deja din 13 octombrie în subordinea Comitetului Executiv din Petrograd. Nu mai era loc pentru niciun alt centru

de comandă. În orice caz, nici în protocoalele Comitetului Central, nici în alte materiale legate de a doua jumătate a lui octombrie nu se pot descoperi nici cele mai mici urme ale activității acestei noi instituții, s-ar părea, așa de importante. Nimeni n-a prezentat niciun raport despre activitatea ei, nu i-a dat nicio însărcinare și nu i-a rostit nici măcar numele, deși membrii ei erau prezenți la ședințele Comitetului Central și luau parte la rezolvarea problemelor care trebuiau să intre în competența directă a „Centrului Practic".

Sveșnikov, membru al Comitetului de partid din Petrograd, care a asigurat aproape în permanență serviciul de legătură de la Smolnîi în a doua jumătate a lui octombrie, trebuie în orice caz să fi știut unde să meargă după instrucțiuni practice legate de insurecție. Iată ce scrie el: „S-a format un Comitet Militar Revoluționar. Odată cu apariția lui, stihia activității revoluționare a proletariatului a dobândit un centru de conducere". Kaiurov, care ne este deja bine cunoscut din Zilele lui Februarie, povestește că raionul Vîborg aștepta cu emoție un semnal de la Smolnîi: „Spre seară (în ziua de 24) a sosit un răspuns de la Comitetul Militar Revoluționar – să pregătim de luptă Garda Roșie". În momentul trecerii fățișe la insurecție, Kaiurov nu știa nimic despre vreun alt centru. Putem cita în același sens amintirile lui Sadovski, Podvoiski, Antonov, Mehonoșin, Blagonravov și ale altor participanți direcți la revoluție: niciunul dintre ei nu pomenește de vreun „Centru Practic", care, așa cum afirmă Iaroslavski, să fi condus toate organizațiile. În sfârșit, chiar Iaroslavski, în *Istoria* sa, se mărginește numai la o simplă informare despre crearea centrului: în privința activității lui, nu spune un cuvânt. Concluzia vine de la sine: un centru de conducere despre care niciunul dintre cei conduși nu știe nimic nu există pentru istorie.

Dar se pot aduce dovezi și mai directe în legătură cu caracterul fictiv al Centrului Practic. La ședința Comitetului Central din 20 octombrie, Sverdlov a citit o declarație a Organizației din Armată care cuprindea, așa cum reiese din discuții, cererea de a-i coopta pe conducătorii acestei organizații la rezolvarea problemelor legate de insurecție. Ioffe a propus respingerea acestei cereri: „Toți cei care doresc să lucreze pot intra în centrul revoluționar existent pe lângă Soviet". Troțki a dat o formă mai blândă propunerii lui Ioffe: „Toate organizațiile noastre pot intra în centrul revoluționar și să discute acolo în fracțiunea noastră toate problemele care le interesează". Hotărârea, care a fost adoptată în această formă, demonstrează că exista un singur centru revoluționar, cel de pe lângă Soviet, adică Comitetul Militar Revoluționar. Dacă ar fi existat un alt centru de conducere a insurecției, atunci cineva ar fi trebuit măcar să-și amintească de existența lui. Dar nimeni nu și-a amintit de el, nici măcar Sverdlov, al cărui nume era primul din componența „Centrului Practic".

Și mai interesant, dacă se poate așa ceva, este, în acest sens, procesul-verbal al ședinței din 24 octombrie. În orele imediat premergătoare cuceririi

orașului, nu numai că nu s-a vorbit despre Centrul Practic al insurecţiei, dar chiar hotărârea creării lui căzuse așa de mult în uitare în viforul ultimelor opt zile, că Sverdlov, Dzerjinski și Bubnov – adică chiar niște membri ai Comitetului Central care, potrivit hotărârii din 16 octombrie, ar fi trebuit oricum să intre în componenţa Comitetului Militar Revoluţionar – au fost puși, la propunerea lui Troţki, „la dispoziţia Comitetului Militar Revoluţionar". Posibilitatea unei asemenea neînţelegeri se explică prin faptul că Comitetul Central, abia ieșit din ilegalitate, semăna încă prea puţin în privinţa organizării și a metodelor de lucru cu o cancelarie puternică, atotcuprinzătoare, cum va fi mai târziu. Cea mai importantă parte din aparatul Comitetului Central era purtată de Sverdlov în buzunarul său lateral.

În acele timpuri fierbinţi, o mulţime de organisme episodice erau create la sfârșitul câte unei ședinţe spre a cădea numaidecât în uitare. La ședinţa Comitetului Central din 7 octombrie s-a creat „un Birou de Informaţii pentru Lupta cu Contrarevoluţia": acesta a fost numele cifrat al primului organism însărcinat cu pregătirea insurecţiei. Despre componenţa lui, procesul-verbal spune: „Din partea Comitetului Central au fost alese în birou trei persoane: Troţki, Sverdlov, Bubnov, care au și primit sarcina să formeze biroul". Oare acest prim „Centru Practic" al insurecţiei a existat într-adevăr? E evident că nu, de vreme ce n-a lăsat nicio urmă. Biroul Politic creat la ședinţa din 10 a fost și el la fel de puţin viabil și, în mod evident, n-a făcut nimic: puţin probabil că s-a întrunit vreodată. Pentru ca organizaţia de partid din Petrograd, care conducea în mod direct activitatea din raioane, să nu fie ruptă de Comitetul Militar Revoluţionar, Troţki, la iniţiativa lui Lenin, căruia îi plăcea sistemul de dublă și triplă asigurare, a fost inclus în acele săptămâni critice în conducerea Comitetului din Petrograd. Totuși, și hotărârea asta a rămas numai pe hârtie: n-a existat nicio ședinţă la care să participe și Troţki. Aceeași soartă a avut-o și așa-numitul „Centru Practic". Niciodată nu fusese vorba ca el să existe ca instituţie independentă, dar el n-a ajuns să existe nici măcar ca organism auxiliar.

Dintre cei cinci membri numiţi în componenţa „Centrului", Dzerjinski și Uriţki n-au participat pe de-a-ntregul la activitatea Comitetului Militar Revoluţionar decât după insurecţie. Sverdlov a avut rolul cel mai important în asigurarea legăturii Comitetului Militar Revoluţionar cu partidul. Stalin n-a participat deloc la activităţile Comitetului Militar Revoluţionar și n-a apărut niciodată la ședinţele sale. În numeroasele documente și mărturii ale martorilor și participanţilor, ca și în amintirile mai recente, numele lui Stalin nu se întâlnește niciodată.

În compendiul oficial al istoriei revoluţiei, lunii octombrie i s-a consacrat un volum special, care grupează pe zile toate informaţiile faptice din ziare, procese-verbale, arhive, amintirile participanţilor ș.a.m.d. Deși cule-

gerea a fost publicată în 1925, când revizuirea trecutului se făcea deja din plin, indexul de la sfârșitul cărții marchează numele lui Stalin numai cu o singură cifră, iar când deschidem cartea la pagina respectivă, găsim textul deja cunoscut cu hotărârea Comitetului Central referitoare la „Centrul Practic", care-l pomenește pe Stalin ca pe unul dintre cei cinci membri ai săi. Zadarnic am încerca să găsim în această culegere, atât de bogată chiar și în materiale de rangul al treilea, vreo informație legată de activitatea pe care ar fi îndeplinit-o Stalin în octombrie, în cadrul „Centrului" sau în afara lui.

Dacă e să definim fizionomia politică a lui Stalin numai printr-un singur cuvânt, atunci putem spune că, în interiorul bolșevismului, el a fost mereu un „centrist", adică s-a străduit în mod organic să ocupe o poziție intermediară între marxism și oportunism. Dar a fost un centrist care se temea de Lenin. Fiecare segment al traiectoriei lui Stalin înainte de 1924 poate fi descompus în două forțe: propria natură centristă și presiunea revoluționară a lui Lenin. Lipsa de consistență a centrismului iese cel mai tare la lumină când e supus încercării marilor evenimente istorice. „Poziția noastră e contradictorie", spunea Stalin pe 20 octombrie pentru a-i justifica pe Zinoviev și Kamenev. Or, natura contradictorie a centrismului nu i-a îngăduit lui Stalin să ocupe în revoluție un loc de sine stătător. Pe de altă parte, acele trăsături care l-au paralizat la marile răspântii ale istoriei – așteptarea și oscilarea empirică dintr-o parte în alta – trebuiau să-i asigure avantaje serioase când mișcarea de masă a revenit în matcă, iar în prim-plan a fost promovat funcționarul, care se străduia să consolideze ceea ce se obținuse, adică în primul rând să-și asigure propria situație în fața unor noi cutremure. Un funcționar care guvernează în numele revoluției are nevoie de o autoritate revoluționară. În calitate de „vechi bolșevic", Stalin s-a dovedit a fi o întrupare cum nu se poate mai potrivită a acestei autorități. Dând la o parte masele, funcționarul colectiv le spune: „Noi am făcut tot ce aveți". El începe să dispună nu numai de prezent, dar și de trecut. Funcționarul-istoric reface istoria, repară biografia, creează reputații. A fost nevoie de birocratizarea revoluției înainte ca Stalin s-o poată încununa.

În destinul personal al lui Stalin, care prezintă pentru analiza marxistă un interes deosebit, avem o nouă reflectare a legii tuturor revoluțiilor: dezvoltarea unui regim creat de o revoluție trece inevitabil prin fluxuri și refluxuri ce se măsoară în ani, iar perioadele de reacțiune ideologică scot în prim-plan acele figuri care, prin toate calitățile lor principale, nu joacă și nu pot să joace niciun rol conducător în timpul avântului.

Revizuirea birocratică a istoriei partidului și a revoluției este condusă direct de Stalin. Jaloanele acestei activități marchează foarte bine etapele din evoluția aparatului sovietic. Pe 6 noiembrie (stil nou) 1918, Stalin scria într-un articol aniversar din *Pravda*: „Inspiratorul revoluției, de la înce-

put până la sfârșit, a fost Comitetul Central al partidului, în frunte cu tov. Lenin. Vladimir Ilici locuia pe atunci la Petrograd într-un apartament conspirativ din Vîborgskaia Storona. În seara de 24 octombrie, el a fost chemat la Smolnîi pentru conducerea generală a mișcării. Toată activitatea de organizare practică a insurecţiei s-a desfășurat sub conducerea directă a președintelui Sovietului din Petrograd, tov. Troţki. Putem spune cu certitudine că trecerea rapidă a garnizoanei de partea Sovietului și organizarea pricepută a activităţii Comitetului Militar Revoluţionar partidul i-o datorează în primul rând și în principal tov. Troţki. Tovarășii Antonov și Podvoiski au fost principalele ajutoare ale tov. Troţki".

Nici autorul acestei cărţi, nici, trebuie să bănuim, Lenin, care se vindeca după primirea unui glonţ eser, n-au acordat atenţie în acele zile împărţirii retrospective de roluri și merite. Articolul a dobândit un alt înţeles abia peste câţiva ani, când s-a descoperit că Stalin pregătea încă din acele luni grele ale toamnei lui 1918, chiar dacă cu extremă precauţie, o nouă imagine a conducerii de partid din Octombrie. „Inspiratorul revoluţiei, de la început până la sfârșit, a fost Comitetul Central al partidului, în frunte cu tov. Lenin." Fraza aceasta însemna o polemică cu cei care socoteau – și pe bună dreptate – că adevăratul inspirator al insurecţiei fusese Lenin, care se aflase în mare măsură în luptă cu Comitetul Central. În acea perioadă, Stalin nu putea încă să-și ascundă oscilaţiile din octombrie altfel decât sub pseudonimul Comitetului Central. Următoarele două fraze – că Lenin locuia la Petrograd într-un apartament conspirativ și că a fost chemat în seara zilei de 24 la Smolnîi pentru conducerea generală a mișcării – urmăreau slăbirea imaginii dominante în partid după care Troţki fusese conducătorul insurecţiei. Frazele următoare, consacrate lui Troţki, sună în acustica politică de astăzi ca un panegiric: de fapt, ele erau minimul pe care Stalin era obligat să-l spună pentru a-și masca aluziile polemice. Construcţia complicată și nuanţa grijuliu protectoare ale acestui articol „aniversar" ne dau o imagine destul de bună despre opinia de atunci a partidului.

În articol, fiindcă tot veni vorba, nu se pomenește deloc de „Centrul Practic". Dimpotrivă, Stalin declară categoric: „Toată activitatea de organizare practică a insurecţiei s-a desfășurat sub conducerea directă a... lui Troţki". Dar Troţki nu intrase în Centrul Practic, iar de la Iaroslavski am aflat că tocmai „organul acesta (și nimeni altul) a condus toate organizaţiile care au luat parte la insurecţie". Explicaţia contradicţiei e simplă: în 1918, evenimentele erau încă proaspete în memoria tuturor și încercarea de a extrage din procesele-verbale hotărârea privitoare la un „Centru" care nu existase niciodată nu se putea bucura de succes.

În 1924, când multe lucruri fuseseră deja uitate, Stalin a explicat în felul următor de ce Troţki nu intrase în „Centrul Practic": „Trebuie să spun că

Troţki n-a jucat niciun rol special în insurecţia din octombrie și nici n-avea cum să joace". În acel an, Stalin va declara în mod deschis că sarcina istoricilor era distrugerea „legendei despre rolul special al lui Troţki în insurecţia din octombrie". Cum a împăcat totuși Stalin această nouă versiune cu propriul articol din 1918? Foarte simplu: a interzis să i se citeze vechiul articol. Istoricii care au încercat să adopte o linie de mijloc între Stalin din 1918 și Stalin din 1924 au fost excluși imediat din partid.

Există totuși niște mărturii cu mai multă autoritate decât primul articol aniversar al lui Stalin. În notele la ediţia oficială a *Operelor* lui Lenin, la numele de *Troţki* se spune: „după ce Sovietul din Petersburg a trecut în mâinile bolșevicilor, Troţki a fost ales președintele acestuia, iar în această calitate a organizat și condus insurecţia din 25 octombrie". În felul acesta, „legenda despre rolul special" a fost confirmată în mod categoric în *Operele alese* ale lui Lenin încă din timpul vieţii autorului.

În compendiile oficiale se poate urmări de la an la an procesul revizuirii materialului istoric. Astfel, în 1925, când campania împotriva lui Troţki era deja în toi, anuarul oficial *Kalendar Kommunista* putea încă să scrie: „În Revoluţia din Octombrie, Troţki a avut rolul cel mai activ, de conducător. În octombrie 1917, el a fost ales președintele Comitetului Revoluţionar din Petrograd, care a organizat insurecţia armată". În ediţia din 1926, în același loc avem o scurtă frază neutră: „În octombrie 1917, Troţki a fost președintele Comitetului Revoluţionar din Leningrad". Începând cu 1927, școala lui Stalin va susţine o nouă versiune, care va intra în toate manualele sovietice: fiind un dușman al „socialismului într-o singură ţară", Troţki nu putea, de fapt, să nu fie și un dușman al Revoluţiei din Octombrie. Din fericire, a existat un „Centru Practic", care a dus lucrurile la bun sfârșit! Ingenioșii istorici omit însă să explice de ce Sovietul bolșevic l-a ales pe Troţki președinte și de ce același Soviet condus de partid l-a pus pe Troţki în fruntea Comitetului Militar Revoluţionar.

Lenin nu era o persoană care să se încreadă prea ușor, mai ales când era vorba de lucruri care priveau soarta revoluţiei. Nu-l puteai liniști cu asigurări verbale. De la depărtare, el a fost înclinat să explice fiecare semn în sensul cel mai rău și s-a convins definitiv că lucrurile sunt pe drumul cel bun abia când a văzut asta cu ochii lui, adică atunci când a apărut la Smolnîi. Troţki povestește acest lucru în amintirile sale publicate în 1924: „Ţin minte impresia puternică pe care i-a produs-o lui Lenin informaţia că chemasem printr-un ordin scris o companie a Regimentului Litovski pentru a asigura apariţia ziarului nostru de partid și a celui al sovietelor... Lenin era entuziasmat, scotea mereu exclamaţii, râdea, își freca mâinile. Apoi, a devenit mai tăcut, s-a gândit puţin și a spus: «Ce să zic, se poate și așa. Numai să luăm puterea». Mi-am dat seama că abia în acel moment se împăcase cu ideea că refuzasem să cucerim

puterea pe calea unui complot conspirativ. El se temuse până în ultima clipă că dușmanul ne va tăia calea și ne va găsi nepregătiţi. Abia acum... se liniștise, aprobând întru totul calea pe care o luaseră evenimentele".

Și această povestire a fost mai târziu contestată. Cu toate acestea, ea e susţinută în mod categoric de situaţia obiectivă. Pe 24 seara, Lenin fusese încercat de o ultimă criză de neliniște, care-l cuprinsese cu o asemenea forţă, încât făcuse încercarea întârziată de a-i mobiliza pe soldaţi și pe muncitori pentru a face presiune asupra Smolnîiului. Cât de puternic trebuie să i se fi schimbat starea de spirit atunci când, peste câteva ore, a văzut la Smolnîi care era situaţia reală! Oare nu e limpede că el nu putea, fie și în câteva fraze, în câteva cuvinte, să nu facă bilanţul neliniștii sale prin câteva aluzii directe și indirecte adresate Smolnîiului? Nu era nevoie de explicaţii complicate. Fiecare dintre cei doi interlocutori care se întâlniseră între patru ochi în acel ceas deloc obișnuit înţelegea foarte bine originea neînţelegerilor. Acum, ele erau lichidate. Nu merita să te mai întorci la ele. O singură frază era de ajuns: „Se poate și așa!" Asta însemna: „Poate că uneori am mers prea departe cu suspiciunea mea chiţibușară, dar cred că înţelegeţi, nu-i așa...?" Cine n-ar fi înţeles? Lenin nu era înclinat spre sentimentalisme. O singură frază de-a lui: „Se poate și așa", cu un zâmbet anume, era cu totul de ajuns pentru a da deoparte neînţelegerile episodice din trecut și a lega și mai strâns nodurile încrederii.

Sentimentele lui Lenin din ziua de 25 se văd cum nu se poate mai bine din rezoluţia pe care a propus-o prin intermediul lui Volodarski și în care insurecţia era caracterizată ca „nesângeroasă, cum puţine au fost, și încununată de un succes rar întâlnit".[16] Faptul că Lenin și-a asumat această evaluare a insurecţiei – zgârcită în cuvinte, ca de obicei la el, dar foarte pozitivă în substanţă – nu este întâmplător. Tocmai el, ca unul ce-și prezentase „sfaturile unuia care nu e de faţă", se socotea cel mai liber să recunoască nu numai eroismul maselor, dar și meritele conducerii. Putem fi siguri că Lenin avea pentru asta și niște motive psihologice suplimentare: el se temuse tot timpul de ritmul prea încet adoptat de Smolnîi, iar acum se grăbea să recunoască primul avantajele acestui lucru, scoase la iveală de acţiune.

Din clipa în care a apărut la Smolnîi, Lenin a trecut, firește, în fruntea întregii activităţi: politice, organizatorice, tehnice. Pe 29, la Petrograd va avea loc rebeliunea iuncherilor. Kerenski va porni spre Petrograd în fruntea câtorva sute de cazaci. Comitetul Militar Revoluţionar va trebui să se ocupe de apărare. Activitatea asta va fi condusă de Lenin. În amintirile sale, Troţki scrie: „Succesul rapid dezarmează, ca și înfrângerea. Nu trebuie să pierzi niciodată

[16] V. I. Lenin, „Ședinţa Sovietului de Deputaţi ai Muncitorilor și Soldaţilor din Petrograd. 25 octombrie (7 noiembrie) 1917. Rezoluţie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 4. *(N. red.)*

din vedere firul principal al evenimentelor; după fiecare succes, trebuie să-ţi spui: încă nu s-a obţinut nimic, încă nu s-a asigurat nimic; cu cinci minute înainte de victoria hotărâtoare să faci lucrurile cu aceeași vigilenţă, energie și cu aceeași presiune ca și cu cinci minute înainte de începerea acţiunii armate; la cinci minute de la victorie, încă înainte de a auzi primele strigăte de triumf, să-ţi spui: cucerirea nu e încă asigurată, nu putem pierde nicio clipă – asta era abordarea, ăsta era modul de acţiune, asta era metoda lui Lenin, esenţa organică a caracterului său politic, a spiritului său revoluţionar".

Ședinţa Comitetului din Petrograd de la 1 noiembrie, pomenită mai sus, unde Lenin a vorbit despre temerile sale nejustificate legate de interraioniști, a fost consacrată problemei guvernului de coaliţie cu menșevicii și eserii. Cei de dreapta: Zinoviev, Kamenev, Rîkov, Lunacearski, Riazanov, Miliutin ș.a., au insistat pentru formarea unei coaliţii după victorie. Lenin și Troţki au fost cu totul împotriva oricărei coaliţii, care ar fi încălcat cadrele celui de-al doilea Congres al Sovietelor. „Înainte de insurecţie, dezacordurile – declara Troţki – au fost deosebit de adânci: în Comitetul Central și în cercuri largi ale partidului nostru... Atunci s-a spus același lucru ca și acum, când insurecţia a ieșit victorioasă: că ne lipsește, chipurile, aparatul tehnic. Culorile au fost îngroșate atunci pentru a ne speria, iar acum pentru a nu ne folosi de victorie." Împreună cu Lenin, Troţki a dus împotriva adepţilor coaliţiei aceeași luptă pe care o dusese înainte de insurecţie împotriva adversarilor acesteia. Lenin va spune la aceeași ședinţă: „Acord? Nici nu pot să vorbesc serios despre asta. Troţki a spus de mult că unirea e imposibilă. Troţki a înţeles asta și, de atunci, n-a existat bolșevic mai bun decât el".

Printre condiţiile cele mai importante ale acordului, eserii și menșevicii puneau îndepărtarea din guvern a celor două figuri extrem de odioase pentru ei: „vinovaţii personal pentru insurecţia din octombrie, Lenin și Troţki". Atitudinea Comitetului Central și a partidului în faţa acestei cereri a fost atât de negativă, încât Kamenev, adept extrem al acordului, gata personal de a accepta și această concesie, a crezut necesar să declare la ședinţa Comitetului Executiv Central din 2 noiembrie: „S-a propus excluderea lui Lenin și Troţki: propunerea asta ar decapita partidul nostru și noi n-o acceptăm".

Punctul de vedere revoluţionar – în favoarea insurecţiei, împotriva coaliţiei cu conciliatorii – era numit în raioane „punctul de vedere al lui Lenin și Troţki". Expresia asta, așa cum demonstrează documentele și procesele-verbale, a devenit foarte populară. În timpul crizei din Comitetul Central, o largă conferinţă a femeilor muncitoare din Petrograd a aprobat în unanimitate o rezoluţie care „saluta politica Comitetului Central al partidului nostru condus de Lenin și Troţki". Încă din noiembrie 1917, baronul Budberg scria în jurnalul său despre „noii duumviri Lenin și Troţki". Când un grup de eseri a hotărât în decembrie „să taie capul bolșevic", pentru ei „era foarte clar – din

spusele lui Boris Sokolov, unul dintre complotiști – că cei mai dăunători și mai importanţi bolșevici sunt Lenin și Troţki. Cu ei trebuie început". În anii războiului civil, aceste două nume vor fi rostite mereu împreună, de parcă ar fi fost vorba de o singură persoană. Parvus, cândva un marxist revoluţionar, iar apoi un dușman înverșunat al Revoluţiei din Octombrie, va scrie: „Lenin și Troţki este numele colectiv al tuturor celor care, din idealism, au mers pe drumul bolșevic..." Rosa Luxemburg, care a criticat cu severitate politica Revoluţiei din Octombrie, își va îndrepta critica în egală măsură asupra lui Lenin și asupra lui Troţki. Ea va scrie: „Lenin și Troţki împreună cu prietenii lor au fost *primii* care au dat un exemplu proletariatului mondial. Ei sunt de asemenea în continuare *singurii* care pot exclama alături de Hutten: *Am îndrăznit s-o fac!*" În octombrie 1918, la ședinţa solemnă a Comitetului Executiv Central, Lenin va cita din presa burgheză străină: „Din comportarea muncitorilor italieni pare să reiasă că numai lui Lenin și lui Troţki le-ar îngădui ei să călătorească prin Italia".[17] Asemenea mărturii sunt nenumărate. Ele revin ca un laitmotiv în primii ani ai regimului sovietic și ai Internaţionalei Comuniste. Participanţi și observatori, prieteni și dușmani, oameni apropiaţi sau îndepărtaţi au legat laolaltă activitatea lui Lenin și a lui Troţki din timpul Revoluţiei din Octombrie cu un nod atât de puternic, încât istoriografia epigonilor nu poate nici să-l desfacă, nici să-l taie.

[17] V. I. Lenin, „Ședinţa comună a CEC din Rusia, a Sovietului din Moscova, a comitetelor de întreprindere și a sindicatelor. 22 octombrie 1918. Raport", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 115. *(N. red.)*

2. Socialismul într-o singură ţară?

„Ţara mai dezvoltată din punct de vedere industrial arată ţării mai puţin dezvoltate doar imaginea propriului ei viitor."[1] Această aserţiune a lui Marx, care nu ia ca punct de plecare metodologic economia mondială ca întreg, ci o anumită ţară capitalistă ca tip, a devenit tot mai puţin valabilă pe măsură ce dezvoltarea capitalistă a cuprins toate ţările, indiferent de destinul lor anterior și de nivelul lor economic. La vremea ei, Anglia indica viitorul Franţei, însă mult mai puţin pe cel al Germaniei și în niciun caz pe cel al Rusiei și al Indiei. Totuși, menșevicii ruși au preluat în mod necondiționat aserţiunea condiţionată a lui Marx: Rusia înapoiată nu trebuia s-o ia în avans, ci să urmeze supusă modelele gata făcute. Cu acest „marxism" erau de acord și liberalii.

O altă afirmaţie nu mai puţin populară a lui Marx – „o formaţiune socială nu piere niciodată înainte de a se fi dezvoltat toate forţele de producţie pentru care ea oferă suficient câmp liber..."[2] – are ca punct de plecare, dimpotrivă, nu o ţară luată izolat, ci schimbarea orânduirilor sociale la nivel universal (sclavagism, Ev Mediu, capitalism). În schimb, menșevicii, care au înţeles această aserţiune din punctul de vedere al unui stat izolat, au tras concluzia că, în Rusia, capitalismul mai avea de parcurs o cale lungă înainte de a atinge nivelul european sau american. Dar forţele de producţie nu se dezvoltă într-un spaţiu vid! Nu putem vorbi de posibilităţile capitalismului naţional ignorând, pe de o parte, lupta de clasă care se dezvoltă din el, iar, pe de altă parte, dependenţa lui de condiţiile mondiale. Răsturnarea burgheziei de către proletariat s-a născut din capitalismul rusesc real și a transformat totodată în nimic posibilităţile lui economice abstracte. Structura economiei, precum și caracterul luptei de clasă din Rusia, a fost determinată într-un grad hotărâtor de condiţiile internaţionale. Capitalismul atinsese în arena mondială un punct de la care înceta

---

[1] Karl Marx, *Capitalul. Critica economiei politice*, vol. 1, in Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, vol. 23, București, Editura Politică, 1966, p. 12. *(N. red.)*

[2] Karl Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, in Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, vol. 13, București, Editura Politică, 1962, p. 9. *(N. red.)*

să-și mai justifice cheltuielile de producţie, înţelese nu în sens comercial, ci sociologic: vămile, militarismul, crizele, războaiele, conferinţele diplomatice și alte plăgi înghit și consumă atâta energie creatoare, încât, în ciuda tuturor cuceririlor tehnicii, nu mai rămâne prea mult loc pentru bunăstare și cultură.

Faptul în aparenţă paradoxal că prima jertfă pentru păcatele sistemului mondial a fost burghezia din ţările înapoiate era, în realitate, normal. Chiar Marx i-a dat o explicaţie pentru epoca sa: „Este firesc ca zguduiturile violente să se producă mai devreme la extremităţile organismului burghez decât în inima sa, unde posibilităţile de compensare sunt mai mari".[3] Sub apăsarea monstruoasă a imperialismului trebuia să cadă în primul rând acel stat care nu apucase să acumuleze un mare capital naţional, dar căruia concurenţa mondială să nu-i facă niciun rabat. Crahul capitalismului rusesc a fost o prăbușire locală a formaţiunii sociale universale. „... O apreciere justă a revoluţiei noastre – va spune Lenin – poate fi făcută numai dacă ea e privită din punct de vedere internaţional."[4]

După părerea noastră, cauza ultimă a Revoluţiei din Octombrie nu se explică prin înapoierea Rusiei, ci prin legea dezvoltării combinate. Dialectica istorică nu cunoaște o înapoiere pură și nici un progres pur din punct de vedere chimic. Toată chestiunea constă în corelaţii concrete. Istoria de azi a omenirii e plină de „paradoxuri", nu atât de colosale cum este apariţia unei dictaturi proletare într-o ţară înapoiată, dar de un tip istoric asemănător. Faptul că studenţii și muncitorii din China înapoiată își însușesc cu sete doctrina despre imperialism, în timp ce conducătorii muncitorilor din Anglia civilizată cred în forţa magică a incantaţiilor religioase demonstrează fără îndoială că, în anumite domenii, China a depășit Anglia. Dar dispreţul muncitorilor chinezi faţă de obtuzitatea medievală a lui MacDonald nu îndreptăţește concluzia că, în ceea ce privește dezvoltarea generală, China e mai presus de Marea Britanie. Dimpotrivă, supremaţia economică și culturală a celei din urmă poate fi exprimată în cifre precise. Caracterul lor impresionant nu exclude totuși posibilitatea ca muncitorii din China să ajungă la putere mai devreme decât muncitorii din Marea Britanie. La rândul ei, dictatura proletariatului chinez nu va însemna nicidecum construirea socialismului înăuntrul graniţelor Marelui Zid Chinezesc. Criteriile naţionale școlărești, unilateral-pedante sau mult prea mărginite nu sunt bune pentru epoca noastră. Dezvoltarea mondială a scos Rusia din înapoierea și asiatismul ei. Nici destinul ei viitor nu poate fi înţeles în afara reţelelor acestei dezvoltări.

---

[3] Karl Marx, *Luptele de clasă în Franța. 1848-1850*, in Karl Marx și Friedrich Engels, *Opere*, vol. 7, București, Editura Politică, 1960, p. 101-102. *(N. red.)*

[4] V. I. Lenin, „Conferința Organizației Guberniale Moscova a PC (b) din Rusia. 20-22 noiembrie 1920", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 42, București, Editura Politică, 1966, p. 21. *(N. red.)*

Revoluţiile burgheze au fost îndreptate în egală măsură împotriva relaţiilor feudale de proprietate și împotriva particularismului provinciei. Pe steagurile eliberatoare, naţionalismul a stat alături de liberalism. Omenirea occidentală a tocit de mult acești pantofi de copil. Forţele de producţie din vremea noastră au depășit nu numai formele burgheze de proprietate, ci și graniţele statelor naţionale. Liberalismul și naţionalismul au devenit în egală măsură niște lanţuri pentru economia mondială. Revoluţia proletară e îndreptată atât împotriva proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, cât și împotriva fărâmiţării naţionale a economiei mondiale. Lupta popoarelor din Răsărit pentru independenţă este inclusă în acest proces mondial, pentru a se contopi în cele din urmă cu el. Crearea unei societăţi socialiste naţionale, dacă un asemenea ţel ar fi, de fapt, posibil de înfăptuit, ar însemna o reducere extremă a puterii economice a omului; dar tocmai de aceea este ea și imposibil de realizat. Internaţionalismul nu e un principiu abstract, ci expresia unui fapt economic. Așa cum liberalismul a fost naţional, socialismul e internaţional. Pornind de la diviziunea mondială a muncii, socialismul are ca sarcină să ducă schimbul internaţional de bunuri și servicii la dezvoltarea sa cea mai înaltă.

Nicio revoluţie n-a coincis vreodată în întregime și nici nu putea să coincidă cu reprezentările pe care și le-au făcut despre ea participanţii la ea. Totuși, ideile și scopurile celor angajaţi în luptă sunt un element component foarte important al revoluţiei. Acest lucru a fost valabil în mod deosebit pentru Revoluţia din Octombrie, căci niciodată în trecut reprezentările revoluţionarilor despre revoluţie nu s-au apropiat așa de mult de esenţa reală a evenimentelor ca în 1917.

O lucrare despre Revoluţia din Octombrie ar rămâne neterminată dacă n-ar răspunde cu toată precizia istorică posibilă la întrebarea: cum și-a reprezentat partidul, chiar în toiul evenimentelor, evoluţia viitoare a revoluţiei și ce aștepta el de la ea? Întrebarea capătă o importanţă cu atât mai mare, cu cât trecutul este întunecat de jocul unor noi interese. Politica caută mereu un sprijin în trecut și, dacă nu-l primește de bunăvoie, atunci începe adesea să și-l procure pe calea violenţei. Politica oficială de astăzi din Uniunea Sovietică pleacă de la teoria „socialismului într-o singură ţară" ca de la o viziune, chipurile, tradiţională a Partidului Bolșevic. Tinerele generaţii, nu numai ale Internaţionalei Comuniste, dar probabil și ale tuturor celorlalte partide, sunt formate în convingerea că puterea sovietică a fost câștigată în numele construirii unei societăţi socialiste de sine stătătoare în Rusia.

Realitatea istorică n-a avut nimic în comun cu acest mit. Înainte de 1917, partidul n-a admis, de fapt, nici măcar ideea că revoluţia proletară ar putea să aibă loc în Rusia înainte de a avea loc în Apus. Abia la Conferinţa din aprilie, sub presiunea unei situaţii devenite în sfârșit evidente, partidul și-a recunoscut pentru prima dată ca obiectiv cucerirea puterii. Deși a deschis

un nou capitol în istoria bolșevismului, această recunoaștere n-a avut totuși nimic în comun cu perspectiva unei societăţi socialiste de sine stătătoare. Dimpotrivă, bolșevicii au respins în mod categoric ideea caricaturală pe care le-o atribuiau menșevicii de construire a unui „socialism ţărănesc" într-o ţară înapoiată. Pentru bolșevici, dictatura proletariatului în Rusia era o punte către revoluţia din Apus. Sarcina transformării socialiste a societăţii a fost declarată prin esenţa sa ca fiind internaţională.

Abia în 1924 s-a produs o cotitură în această chestiune fundamentală. Pentru prima dată s-a proclamat ideea după care construirea socialismului era întru totul posibilă în graniţele Uniunii Sovietice independent de evoluţia restului omenirii, cu condiţia ca imperialiștii să nu răstoarne puterea sovietică printr-o intervenţie militară. Noua teorie a fost dotată numaidecât cu putere retroactivă. Dacă în 1917, vor declara epigonii, partidul n-ar fi crezut în posibilitatea de a construi o societate socialistă de sine stătătoare în Rusia, el n-ar fi avut dreptul să ia puterea în mâinile sale. În 1926, Cominternul va condamna în mod oficial neacceptarea teoriei socialismului într-o singură ţară, extinzând această condamnare la tot trecutul, începând cu anul 1905.

Trei serii de idei au fost declarate de-acum ca ostile bolșevismului: negarea posibilităţii Uniunii Sovietice de a se menţine pentru o perioadă nedeterminată de timp înconjurată de o lume capitalistă (problema intervenţiei militare); negarea posibilităţii depășirii prin forţe proprii și în graniţele naţionale a contradicţiei dintre sat și oraș (problema înapoierii economice și problema ţărănească); negarea posibilităţii construirii unei societăţi socialiste închise (problema diviziunii mondiale a muncii). Intangibilitatea Uniunii Sovietice ar putea fi asigurată, conform noii școli, și fără revoluţii în alte ţări, pe calea „neutralizării burgheziei". Colaborarea ţărănimii în domeniul construcţiei socialiste ar trebui recunoscută ca asigurată. Iar dependenţa de economia mondială ar fi fost lichidată de Revoluţia din Octombrie și de succesele economice ale sovietelor. Refuzul de a accepta aceste trei aserţiuni înseamnă „troţkism", adică o doctrină incompatibilă cu bolșevismul.

Munca istoricului se ciocnește aici de obiectivele restauraţiei ideologice: el trebuie să scoată la lumină viziunea originală și ţelurile partidului revoluţionar de sub aluviunile politice ulterioare. În ciuda scurtimii perioadelor care s-au succedat, sarcina lui seamănă cu toate acestea cu descifrarea palimpsestelor; construcţiile școlii epigonice nu se ridică de cele mai multe ori deasupra înţelepciunilor teologice de dragul cărora monahii din secolele al VII-lea și al VIII-lea au distrus pergamentul și papirusul clasicilor.

Dacă pe parcursul acestei cărţi am evitat, în general, să încărcăm textul cu numeroase citate, acest capitol va trebui, potrivit esenţei scopului său, să-i ofere cititorului textele originale, și încă într-un volum îndeajuns de mare pentru a exclude ideea selectării lor artificiale. Va trebui să lăsăm bolșevismul

să vorbească pe limba sa: sub regimul birocraţiei staliniste, el e lipsit de această posibilitate.

Încă din ziua apariţiei sale, Partidul Bolșevic a fost un partid al socialismului revoluţionar. Dar, obligat de necesitate, el a socotit că cea mai apropiată sarcină istorică a sa era răsturnarea ţarismului și instituirea unei ordini democratice. Principalul conţinut al revoluţiei trebuia să fie rezolvarea democratică a problemei agrare. Revoluţia socialistă era împinsă într-un viitor destul de îndepărtat sau, în orice caz, destul de nedeterminat. Se considera ca de la sine înţeles că ea va putea să ajungă în mod practic la ordinea zilei numai după victoria proletariatului în Apus. Aceste principii, elaborate de marxismul rusesc în lupta cu narodnicismul și anarhismul, au intrat în inventarul de fier al partidului. Mai departe urmau consideraţii ipotetice: în cazul în care revoluţia democratică va avea în Rusia o mare vigoare, ea va putea da un imbold direct revoluţiei socialiste din Apus, iar asta îi va îngădui apoi proletariatului rus să ajungă mai repede la putere. Perspectiva istorică generală rămânea neschimbată și în această variantă foarte favorabilă; se accelera doar mersul evenimentelor și se apropiau termenele.

Tocmai în spiritul acestei viziuni scria Lenin în septembrie 1905: „... De la revoluţia democratică vom începe imediat și tocmai pe măsura forţelor noastre, pe măsura forţelor proletariatului conștient și organizat, să trecem la revoluţia socialistă. Suntem pentru revoluţia permanentă. Nu ne vom opri la mijlocul drumului”.[5] Citatul acesta, oricât de uimitor ar putea să pară, i-a slujit lui Stalin pentru a identifica vechea prognoză a partidului cu mersul real al evenimentelor din 1917. Rămâne numai neclar de ce cadrele de partid au fost luate prin surprindere de „Tezele din aprilie” ale lui Lenin.

De fapt, potrivit vechii concepţii, lupta pentru putere a proletariatului trebuia să se desfășoare abia după ce problema agrară ar fi fost rezolvată în cadrele revoluţiei burghezo-democratice. O problemă era însă că ţărănimea, odată ce foamea de pământ i-ar fi fost satisfăcută, n-ar mai fi avut niciun imbold să susţină o nouă revoluţie. Și, pentru că clasa muncitoare, care era în mod evident o minoritate în ţară, n-ar fi putut cuceri puterea numai prin forţele sale, Lenin socotea în mod cât se poate de logic că era cu neputință să se vorbească de o dictatură a proletariatului în Rusia înainte de victoria proletariatului în Apus.

„Victoria totală a actualei revoluţii – scria Lenin în 1905 – va însemna sfârșitul revoluţiei democratice și începutul unei lupte hotărâte pentru revoluţia socialistă. Satisfacerea revendicărilor ţărănimii contemporane, zdrobirea completă a reacţiunii, cucerirea republicii democratice, toate acestea vor însemna sfârșitul definitiv al revoluţionarismului burgheziei și chiar al micii burghezii,

[5] V. I. Lenin, „Atitudinea social-democraţiei față de mișcarea ţărănească”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 11, București, Editura Politică, 1962, p. 220. *(N. red.)*

vor însemna începutul adevăratei lupte a proletariatului pentru socialism."[6] Sub numele de mică burghezie, aici se înţelegea în primul rând ţărănimea.

Și atunci de unde putea, în asemenea condiţii, să apară „revoluţia permanentă"? Lenin răspundea astfel: revoluţionarii ruși, care stau pe umerii unei serii întregi de generaţii revoluţionare din Europa, au dreptul „de a visa" că vor reuși „să înfăptuiască, într-o măsură mai deplină ca oricând, toate transformările democratice, întregul nostru program-minimal... Și dacă aceasta va reuși, atunci... atunci vâlvătaia revoluţiei va cuprinde Europa: muncitorul european... se va ridica la rândul său și ne va arăta «cum se face asta»; atunci avântul revoluţionar al Europei se va răsfrânge asupra Rusiei și va face ca perioada de câţiva ani revoluţionari să se transforme într-o epocă de câteva decenii revoluţionare..."[7] Conţinutul de sine stătător al Revoluţiei Ruse, chiar și în punctul ei culminant, nu ieșea încă din cadrele unei revoluţii burghezo-democratice. Numai o revoluţie victorioasă în Apus putea deschide epoca luptei pentru putere și pentru proletariatul din Rusia. Concepţia asta și-a păstrat în întregime forţa în partid până în aprilie 1917.

Dacă e să lăsăm la o parte adaosurile episodice, exagerările polemice și greșelile individuale, esenţa disputelor dintre anii 1905 și 1917 privitoare la revoluţia permanentă nu s-a redus la întrebarea dacă proletariatul rus putea sau nu să construiască, după ce va fi cucerit puterea, o societate socialistă naţională – despre asta, de fapt, niciunul dintre marxiștii ruși n-a vorbit vreodată înainte de 1924 –, ci dacă în Rusia mai era posibilă o revoluţie burgheză care să poată într-adevăr să rezolve problema agrară sau dacă, pentru realizarea acestui lucru, era nevoie de o dictatură a proletariatului.

Care parte din vechile sale opinii a fost revăzută de Lenin în Tezele din aprilie? El n-a renunţat nicio clipă la doctrina caracterului internaţional al revoluţiei socialiste și nici la ideea că, în înapoiata Rusie, angajarea pe calea socialismului se putea face numai cu sprijinul direct al Apusului. În schimb, Lenin a spus acum pentru prima oară că, tocmai datorită înapoierii condiţiilor sale naţionale, proletariatul din Rusia poate ajunge la putere mai devreme decât proletariatul din ţările avansate.

Revoluţia din Februarie s-a dovedit incapabilă să rezolve atât problema agrară, cât și problema naţionalităţilor. În lupta lor pentru obiective democratice, ţărănimea și naţiunile asuprite au trebuit să sprijine Revoluţia din Octombrie. Tocmai pentru că democraţia mic-burgheză rusă n-a putut îndeplini acea sarcină istorică pe care o realizase sora ei mai mare din Apus, proletariatul rus a putut ajunge la putere înaintea proletariatului din Occi-

---

[6] V. I. Lenin, *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică*, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 11, p. 117. *(N. red.)*

[7] V. I. Lenin, „Social-democraţia și guvernul revoluţionar provizoriu", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 10, București, Editura Politică, 1962, p. 13-14. *(N. red.)*

dent. În 1905, bolșevismul se pregătea să treacă la lupta pentru dictatura proletariatului abia după atingerea obiectivelor democratice. În 1917, dictatura proletariatului s-a născut din neînfăptuirea acestor obiective.

Caracterul combinat al Revoluţiei Ruse nu s-a oprit aici. Cucerirea puterii de către clasa muncitoare a înlăturat în mod automat linia despărţitoare dintre „programul-minimal" și „programul-maximal". Sub dictatura proletariatului – dar abia sub ea! – trecerea de la obiectivele democratice la cele socialiste a devenit inevitabilă, cu toate că muncitorii din Europa nu apucaseră încă să arate „cum se face asta".

Rocada dintre Apus și Răsărit în ordinea de desfășurare a revoluţiei, cu tot caracterul ei important pentru destinele Rusiei, ca și ale lumii, are totuși o însemnătate limitată din punct de vedere istoric. Oricât de mult ar fi luat-o înainte Revoluţia Rusă, dependenţa ei de revoluţia mondială n-a dispărut și nici măcar n-a slăbit. Posibilitatea trecerii de la reforme democratice la reforme socialiste a fost creată în mod direct de o combinaţie de condiţii interne, în primul rând de relaţia dintre proletariat și ţărănime. Dar, în ultimă instanţă, limita transformărilor socialiste e determinată de starea economiei și a politicii de la nivel mondial. Oricât de mare ar fi avântul naţional, el nu-ţi dă posibilitatea de a sări peste planetă.

Condamnând „troţkismul", Cominternul a atacat cu mare violență opinia potrivit căreia proletariatul din Rusia, ajuns la cârmă și negăsind sprijin în Apus, „va intra în conflict... cu masele largi ale ţărănimii cu ajutorul căreia a venit la putere..." Chiar dacă acceptăm că experienţa istorică a respins în întregime această prognoză – formulată de Troţki în 1905, când niciunul dintre criticii lui de azi nu admitea nici măcar ideea unei dictaturi a proletariatului în Rusia –, chiar și în acest caz rămâne un fapt incontestabil că opinia despre ţărănime ca despre un aliat nesigur și trădător a fost un bun comun al tuturor marxiștilor ruși, inclusiv al lui Lenin. Tradiţia reală a bolșevismului n-are nimic în comun cu doctrina armoniei prestabilite dintre interesele muncitorilor și cele ale ţăranilor. Dimpotrivă, critica acestei teorii mic-burgheze a fost mereu un element important în lupta îndelungată a marxiștilor cu narodnicii.

„Va veni o vreme când... epoca revoluţiei democratice va fi depășită pentru Rusia – scria Lenin în 1905 –, și atunci va fi ridicol să se și vorbească măcar despre «unitatea de voinţă» dintre proletariat și ţărănime..."[8] „Ţărănimea, ca clasă de proprietari de pământ, va juca în această luptă (pentru socialism) același rol trădător, nestatornic pe care-l joacă acum burghezia în lupta pentru democraţie. A scăpa din vedere acest lucru înseamnă a scăpa din vedere socialismul, înseamnă a te înșela pe tine însuţi și pe alţii în ce privește adevăratele interese și sarcini ale proletariatului."[9]

---

[8] V. I. Lenin, *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică*, p. 73. *(N. red.)*
[9] *Ibid.*, p. 124. *(N. red.)*

Alcătuind pentru sine, la sfârșitul anului 1905, o schemă a relaţiilor dintre clase în timpul revoluţiei, Lenin caracteriza cu următoarele cuvinte situaţia care ar fi urmat să se nască după lichidarea proprietăţii moșierești asupra pământului: „... proletariatul luptă de data aceasta pentru menţinerea cuceririlor democratice în vederea revoluţiei socialiste. Dacă proletariatul din Rusia ar fi singur, această luptă ar fi aproape lipsită de orice perspective și înfrângerea lui ar fi... inevitabilă... *dacă* în ajutorul proletariatului din Rusia n-ar veni *proletariatul socialist european*... În acest stadiu, burghezia liberală și ţărănimea înstărită (plus o parte din cea mijlocașă) organizează contrarevoluţia. Proletariatul din Rusia *plus* proletariatul european organizează revoluţia. În aceste condiţii, proletariatul din Rusia poate repurta a doua victorie. Cauza nu mai este lipsită de perspectivă. A doua victorie va fi *revoluția socialistă în Europa*. Muncitorii din Europa ne vor arăta «cum se face acest lucru»..."[10]

Cam în aceleași zile, Troţki scria: „Contradicţiile existente în situaţia unui guvern muncitoresc dintr-o ţară înapoiată, cu o mare majoritate a populaţiei alcătuită din ţărani, își vor putea găsi rezolvarea numai la scară mondială, în arena revoluţiei mondiale a proletariatului". Stalin va cita mai târziu tocmai aceste cuvinte pentru a arăta „întreaga prăpastie care desparte teoria leninistă a dictaturii proletariatului de teoria lui Troţki". De fapt, citatul demonstrează că, în ciuda unei diferenţe evidente între concepţiile revoluţionare de atunci ale lui Lenin și Troţki, părerile lor coincideau în esenţă și în acele zile îndepărtate tocmai în privinţa rolului „nestatornic" și „trădător" al ţărănimii.

În februarie 1906, Lenin scria: „Noi sprijinim mișcarea ţărănească până la capăt, dar nu trebuie să uităm că aceasta este mișcarea unei alte clase, *nu a aceleia* care poate să înfăptuiască și care va înfăptui revoluţia socialistă".[11] „Revoluţia Rusă – declara el în aprilie 1906 – poate să învingă cu propriile sale forţe, dar în niciun caz ea nu-și poate menţine și consolida cuceririle cu propriile sale mâini..., deoarece, într-o ţară cu o dezvoltare uriașă a micii gospodării, micii producători de mărfuri, inclusiv ţăranii, se vor întoarce inevitabil împotriva proletariatului când acesta va porni de la libertate spre socialism... Pentru a preveni o restauraţie, Revoluţia Rusă nu are altă rezervă în afară de proletariatul socialist din Occident."[12]

În combinaţii diverse, însă neschimbate în esenţă, ideile acestea au străbătut toţi anii reacţiunii și ai războiului. Nu e nevoie să înmulţim numărul exemplelor. Reprezentările partidului despre revoluţie trebuiau să primeas-

[10] V. I. Lenin, „Etapele, orientarea și perspectivele revoluţiei", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 12, p. 151. *(N. red.)*

[11] V. I. Lenin, „Revizuirea programului agrar al partidului muncitoresc", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 12, p. 258. *(N. red.)*

[12] Pasajul reprodus aici de Troţki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. V. I. Lenin, „Congresul de Unificare al PMSDR. 10-25 aprilie (23 aprilie-8 mai) 1906. Cuvânt de încheiere în problema agrară", p. 352. *(N. red.)*

că cea mai mare desăvârșire și claritate în focul evenimentelor revoluţionare. Dacă teoreticienii bolșevismului ar fi înclinat încă de dinaintea revoluţiei spre ideea socialismului într-o singură ţară, teoria aceasta ar fi trebuit să atingă deplina înflorire în perioada luptei directe pentru putere. Așa au stat oare lucrurile în realitate? Răspunsul îl va da anul 1917.

Pregătindu-se să plece în Rusia după Revoluţia din Februarie, Lenin spunea în scrisoarea de despărţire trimisă muncitorilor elveţieni: „Numai cu propriile sale forţe, proletariatul rus nu poate duce victorios revoluţia socialistă *până la capăt*. Dar el poate... facilita condiţiile pentru ca cel mai credincios, cel mai de nădejde, *principalul* său colaborator – proletariatul *socialist din Europa* și din America – să pornească bătălia hotărâtoare”.[13]

Rezoluţia lui Lenin aprobată la Conferinţa din aprilie spunea: „Proletariatul din Rusia, care acţionează într-una dintre cele mai înapoiate ţări din Europa, în mijlocul unei mase a populaţiei formate din ţărani cu gospodărie mică, nu-și poate pune drept scop înfăptuirea imediată a unei transformări socialiste”.[14] În aceste rânduri introductive, chiar dacă se ţinea încă strâns legată de tradiţiile teoretice ale partidului, rezoluţia făcea totuși un pas hotărât pe un drum nou. Ea declara: imposibilitatea unei transformări socialiste de sine stătătoare a Rusiei ţărănești nu ne dă nicidecum dreptul să renunţăm la cucerirea puterii, nu numai de dragul obiectivelor democratice, dar și în numele „unei serii de acţiuni – devenite actuale din punct de vedere practic – pe calea spre socialism”[15], cum ar fi naţionalizarea pământului, controlul asupra băncilor și altele. Măsurile anticapitaliste puteau primi o dezvoltare viitoare datorită prezenţei unor „premise obiective ale revoluţiei socialiste... în ţările cele mai înaintate și mai dezvoltate”.[16] Tocmai de aici trebuia plecat. „A vorbi... numai despre condiţiile din Rusia – explica Lenin în raportul său – este o greșeală... Ce sarcini se vor ridica în faţa proletariatului din Rusia dacă mișcarea mondială ne va pune în faţa revoluţiei sociale? – iată principala problemă care este examinată în rezoluţie.”[17] E clar: noul punct de plecare asumat de partid în aprilie 1917, după ce Lenin a obţinut victoria asupra limitării democratice a „vechilor bolșevici”, era diferit ca cerul de pământ de teoria socialismului într-o singură ţară!

---

[13] V. I. Lenin, „Scrisoare de rămas bun către muncitorii elveţieni”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 93-94. *(N. red.)*

[14] V. I. Lenin, „Conferinţa a șaptea Generală (din aprilie) a PMSD (b) din Rusia. 24-29 aprilie (7-12 mai) 1917. Rezoluţie cu privire la momentul actual”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 457. *(N. red.)*

[15] *Ibid. (N. red.)*

[16] *Ibid*., p. 455. *(N. red.)*

[17] V. I. Lenin, „Conferinţa a șaptea Generală (din aprilie) a PMSD (b) din Rusia. 24-29 aprilie (7-12 mai) 1917. Cuvântare în susţinerea rezoluţiei cu privire la momentul actual. 29 aprilie (12 mai)”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 31, p. 448. *(N. red.)*

În toate organizaţiile de partid, din capitală, ca și din provincie, vom întâlni din acel moment aceeași formulare a problemei: în lupta pentru putere, trebuie să nu uităm că soarta viitoare a revoluţiei, ca revoluţie socialistă, va fi determinată de victoria proletariatului din ţările avansate. Formula asta nu va fi contrazisă de nimeni; dimpotrivă, ea va fi acceptată în dispute ca o propoziţie recunoscută în egală măsură de toată lumea.

La Conferinţa de partid din 16 iulie de la Petrograd, Haritonov, unul dintre bolșevicii care veniseră împreună cu Lenin în vagonul „plumbuit", declara: „Noi spunem pretutindeni că, dacă nu se va petrece o revoluţie în Apus, cauza noastră e pierdută". Haritonov nu era un teoretician; el era un agitator de rang mediu al partidului. În procesele-verbale ale aceleiași conferinţe citim: „Pavlov atrage atenţia asupra tezei generale avansate de bolșevici, potrivit căreia Revoluţia Rusă va putea fi înfăptuită până la capăt numai atunci când va fi susţinută de o revoluţie mondială, care e posibilă numai ca revoluţie socialistă..." Zeci și sute de Haritonovi și Pavlovi dezvoltau ideea principală a Conferinţei din aprilie. Și nimănui nu i-a trecut prin minte să-i contrazică sau să-i corecteze.

Al VI-lea Congres al partidului, care a avut loc la sfârșitul lui iulie, a definit dictatura proletariatului drept cucerire a puterii de către muncitori și ţăranii cei mai săraci. „Numai aceste clase vor... contribui, în realitate, la creșterea revoluţiei proletare internaţionale, care va trebui să lichideze nu numai războiul, ci și robia capitalistă." Raportul lui Buharin era construit în jurul ideii că revoluţia socialistă mondială era singura ieșire din situaţia existentă. „Dacă revoluţia din Rusia va învinge înainte să înceapă revoluţia în Apus, va trebui... să aţâţăm vâlvătaia revoluţiei socialiste mondiale." Și Stalin a fost nevoit să pună pe atunci problema cam în același fel: „Va veni vremea – spunea el – când muncitorii vor ridica și vor strânge în jurul lor păturile sărace ale ţărănimii, vor ridica steagul revoluţiei muncitorești și vor deschide era revoluţiei socialiste în Occident".

Conferinţa Regională de la Moscova, care s-a întrunit la începutul lui august, ne îngăduie foarte bine să aruncăm o privire în laboratorul de idei al partidului. În raportul principal, ce expunea hotărârile Congresului al VI-lea, Sokolnikov, membru în Comitetul Central, spunea: „Trebuie să explicăm că Revoluţia Rusă e obligată să acţioneze împotriva imperialismului mondial sau, dacă nu, să piară, să fie sugrumată de același imperialism". O serie de delegaţi s-au exprimat în același spirit. Vitolin: „Trebuie să ne pregătim de revoluţia socială, care va fi un imbold pentru dezvoltarea revoluţiei sociale în Europa de Apus". Delegatul Belenki: „Dacă e să rezolvăm problema în cadrele naţionale, atunci n-avem nicio ieșire. Sokolnikov are dreptate când spune că Revoluţia Rusă va învinge numai ca revoluţie internaţională... În Rusia încă nu s-au format condiţiile pentru socialism, dar, dacă va începe revoluţia

în Europa, atunci și noi o să urmăm Europa de Apus". Stukov: „Teza – Revoluţia Rusă va învinge numai ca revoluţie internaţională – nu poate fi pusă la îndoială... Revoluţia socialistă e posibilă numai la dimensiuni mondiale".

Toţi erau de acord cu trei propoziţii fundamentale: statul muncitoresc nu va putea să reziste dacă nu va fi răsturnat imperialismul din Apus; în Rusia încă nu existau condiţii pentru socialism; sarcina revoluţiei socialiste era, prin esenţa sa, internaţională. Dacă, alături de aceste păreri, care, peste șapte-opt ani, vor fi condamnate ca erezie, ar fi existat în partid și alte poziţii, socotite în prezent ca ortodoxe și tradiţionale, ele ar fi trebuit să-și găsească expresia la Conferinţa de la Moscova, ca și la Congresul partidului care a precedat-o. Dar nici raportorul, nici participanţii la discuţii, nici articolele de ziar nu spun niciun cuvânt despre existenţa în partid a unor opinii bolșevice ca răspuns la cele „troţkiste".

La Conferinţa Orășenească de la Kiev, care a precedat Congresul partidului, raportorul Goroviţ spunea: „Lupta pentru salvarea revoluţiei noastre se poate duce numai la nivel internaţional. În faţa noastră sunt două perspective: dacă revoluţia va învinge, noi vom crea un stat de tranziţie spre socialism; dacă nu, vom cădea sub puterea imperialismului internaţional". După Congresul partidului, la începutul lui august, Piatakov va spune la o nouă conferinţă de la Kiev: „Chiar de la începutul revoluţiei, am afirmat că soarta proletariatului rus se află în dependenţă totală de mersul revoluţiei proletare din Apus... În felul acesta, noi intrăm în stadiul revoluţiei permanente". Legat de raportul lui Piatakov, Goroviţ, pe care l-am amintit deja, declara: „Sunt cu totul de acord cu Piatakov în definirea pe care a făcut-o revoluţiei noastre ca permanentă..." Piatakov: „... singura salvare posibilă pentru Revoluţia Rusă o constituie revoluţia mondială, care va pune bazele revoluţiei socialiste". Dar poate că acești doi vorbitori erau în minoritate? Nu, nimeni n-a protestat în această chestiune fundamentală; la alegerile pentru Comitetul din Kiev, amândoi vorbitorii vor primi cel mai mare număr de voturi.

Putem socoti, așadar, ca stabilit că la conferinţele de partid din aprilie, la Congresul partidului din iulie, la conferinţele de la Petrograd, Moscova și Kiev au fost expuse și confirmate prin vot chiar acele păreri care vor fi proclamate mai târziu drept incompatibile cu bolșevismul. Mai mult, nicio voce nu s-a ridicat în partid care să poată fi interpretată ca o prevestire a viitoarei teorii a socialismului într-o singură ţară, nici măcar în acea formă în care, în psalmii regelui David, s-a descoperit anticiparea predicilor lui Hristos.

Pe 13 august, organul central al partidului explica: „Puterea deplină a sovietelor, chiar dacă nu înseamnă încă «socialism», ar înfrânge în orice caz împotrivirea burgheziei și, în funcţie de forţele de producţie existente și de situaţia din Occident, ar îndrepta și transforma viaţa economică în interesul maselor muncitoare. După ce-ar arunca lanţurile puterii de stat capitaliste, revoluţia ar deveni permanentă, adică neîntreruptă. Ea n-ar folosi puterea de

stat pentru a consolida regimul exploatării capitaliste, ci, dimpotrivă, pentru a-l depăși. Succesul ei definitiv pe această cale ar depinde de succesele revoluţiei proletare din Europa... Asta a fost și rămâne singura perspectivă reală a viitoarei evoluţii a revoluţiei". Autorul articolului era Troţki, care-l scrisese la Krestî. Redactorul ziarului era Stalin. Importanţa citatului este dată fie și numai de faptul că termenul de „revoluţie permanentă" fusese folosit înainte de 1917 în Partidul Bolșevic doar pentru a defini punctul de vedere al lui Troţki. Peste câţiva ani, Stalin va declara: „Lenin s-a luptat împotriva teoriei revoluţiei permanente până la sfârșitul zilelor sale". În orice caz, Stalin însuși nu s-a luptat: articolul a apărut fără nicio notă din partea redacţiei.

Peste zece zile, Troţki scria din nou în același ziar: „Internaţionalismul nu este pentru noi o idee abstractă..., ci un principiu conducător direct, profund practic. Un succes hotărâtor, durabil e imposibil pentru noi în afara revoluţiei europene". Din nou, Stalin n-a protestat. Mai mult, peste două zile, el însuși repeta: „Ei (muncitorii și soldaţii) trebuie să știe că, numai în alianţă cu muncitorii din Apus, numai după ce vom zdruncina temelia capitalismului în Apus, vom putea conta pe victoria revoluţiei în Rusia!" Prin „victoria revoluţiei" nu se înţelegea construirea socialismului – despre asta, de fapt, încă nici nu se vorbea –, ci doar cucerirea și păstrarea puterii.

„Burghezii urlă – scria Lenin în septembrie – despre inevitabilitatea înfrângerii comunei în Rusia, adică a înfrângerii proletariatului în cazul când el ar lua puterea." Aceste ţipete nu trebuiau să ne sperie: „cucerind puterea, proletariatul Rusiei are *toate* șansele s-o păstreze și să ducă Rusia până la revoluţia victorioasă în Occident".[18] Perspectiva revoluţiei era definită aici cu o mare claritate: păstrarea puterii până la începerea revoluţiei socialiste în Europa. Formula asta nu era aruncată în fugă, căci o reîntâlnim zi de zi la Lenin. Articolul programatic „Vor putea păstra bolșevicii puterea de stat?" era rezumat de Lenin prin cuvintele: „... nu se va găsi pe pământ o forţă care să-i poată împiedica pe bolșevici – *dacă ei nu se vor lăsa intimidaţi* și vor ști să ia puterea – s-o păstreze până la victoria revoluţiei socialiste mondiale".[19]

Aripa de dreapta a bolșevicilor va cere o coaliţie cu conciliatorii invocând faptul că bolșevicii „singuri" nu vor putea păstra puterea. Pe 1 noiembrie, adică deja după revoluţie, Lenin le răspundea: „Se spune că nu vom putea păstra puterea singuri ș.a.m.d. Dar noi nu suntem singuri. În faţa noastră e toată Europa. Noi trebuie să începem". Din dialogul lui Lenin cu cei de dreapta rezultă foarte clar că niciuneia dintre părţile în dispută nu-i trecuse vreodată prin cap ideea construcţiei de sine stătătoare a societăţii socialiste în Rusia.

John Reed povestește că, la unul dintre mitingurile de la Petrograd, de la uzina Obuhov, un soldat de pe frontul românesc a strigat: „Vom rezista din

[18] V. I. Lenin, „Revoluţia Rusă și războiul civil", p. 240. *(N. red.)*
[19] V. I. Lenin, „Vor putea păstra bolșevicii puterea de stat?", p. 348. *(N. red.)*

toate puterile până ce popoarele lumii se vor ridica și ne vor veni în ajutor".[20] Formula asta nu era căzută din cer și nici n-a fost inventată de soldatul anonim ori de Reed: ea le fusese insuflată mulțimilor de agitatorii bolșevici. Vocea soldatului de pe frontul românesc era vocea partidului, vocea Revoluţiei din Octombrie.

Declarația drepturilor poporului muncitor și exploatat – un act de stat programatic, introdus în numele puterii sovietice în Adunarea Constituantă – proclama ca sarcină a noii orânduiri „statornicirea organizării socialiste a societăţii și victoria socialismului în toate ţările... Puterea sovietică va merge cu fermitate pe acest drum până la victoria deplină a insurecţiei internaţionale a muncitorilor împotriva jugului capitalului".[21] Această *Declarație* leninistă a *drepturilor*, care n-a fost abolită în mod formal nici până în ziua de azi, a transformat revoluţia permanentă în lege fundamentală a Republicii Sovietice.

Dacă Rosa Luxemburg, care, din închisoare, urmărea cu o atenţie pasionată și cu gelozie faptele și cuvintele bolșevicilor, ar fi surprins la ei vreo umbră de socialism naţional, ar fi dat numaidecât alarma: în zilele acelea, ea critica într-un mod foarte aspru – chiar dacă, în esenţă, greșit – politica bolșevică. Or, nu, iată ce scria ea în legătură cu linia generală a partidului: „Faptul că bolșevicii au adoptat în politica lor o direcţie îndreptată în întregime spre revoluţia mondială a proletariatului este tocmai dovada strălucită a vizionarismului lor politic și a fermităţii lor principiale, a amplitudinii curajoase a politicii lor".

Tocmai acele idei pe care Lenin le dezvolta zi de zi, care erau propovăduite în organul central al partidului avându-l ca redactor pe Stalin, care inspirau discursul unor agitatori mai mari sau mai mici, care erau repetate de soldaţii din sectoarele îndepărtate ale frontului și pe care Rosa Luxemburg le socotea cea mai înaltă mărturie a vizionarismului politic al bolșevicilor, tocmai acele păreri vor fi condamnate în 1926 de birocraţia Cominternului. „Opiniile lui Troţki și ale tovarășilor lui de idei în legătură cu problema centrală a caracterului și perspectivelor revoluţiei noastre – va spune rezoluţia celui de-al VII-lea plenum al Cominternului – n-au nimic în comun cu opiniile partidului nostru, cu leninismul." În felul acesta, epigonii bolșevismului se vor răfui, de fapt, cu propriul trecut.

Dacă cineva s-a luptat într-adevăr în 1917 împotriva teoriei revoluţiei permanente, aceia au fost cadeţii și conciliatorii. Miliukov și Dan demascau „iluziile revoluţionare ale troţkismului" ca fiind cauza principală a dezastrului revoluţiei din 1905. În discursul său de deschidere a Conferinţei Democratice, Ciheidze condamna năzuinţa „de a stinge vâlvătaia războiului capitalist

[20] John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*, p. 46. *(N. red.)*

[21] V. I. Lenin, „Declaraţia drepturilor poporului muncitor și exploatat", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 231-232. *(N. red.)*

prin transformarea revoluţiei într-una socialistă și mondială". Iar, pe 13 octombrie, Kerenski spunea în Preparlament: „Acum nu există dușman mai periculos al revoluţiei, al democraţiei și al tuturor cuceririlor libertăţii decât cei care..., sub pretextul adâncirii revoluţiei și al transformării ei într-o revoluţie socială permanentă, pervertesc și, se pare, au pervertit deja masele". Ciheidze și Kerenski erau adversarii revoluţiei permanente din același motiv din care erau și dușmanii bolșevicilor.

La cel de-al doilea Congres al Sovietelor, în momentul luării puterii, Troţki spunea: „Dacă popoarele răsculate ale Europei nu vor strivi imperialismul, noi vom fi cei striviţi – este neîndoielnic. Ori Revoluţia Rusă va ridica viforul luptei în Apus, ori capitaliștii din toate ţările vor înăbuși revoluţia noastră..." – Există și o a treia cale, s-a auzit o voce din sală. Era poate vocea lui Stalin? Nu, era vocea unui menșevic. Bolșevicii vor descoperi „o a treia cale" abia peste câţiva ani.

În urma repetării nesfârșite în presa stalinistă mondială, în cele mai diverse cercuri politice se consideră ca un lucru aproape sigur că la baza disensiunilor de la Brest-Litovsk s-au aflat două concepţii: una care pleca de la premisa că socialismul se putea nu numai menţine, dar și construi cu forţele interne din Rusia; alta care-și punea speranţele numai în insurecţia din Europa. De fapt, această opoziţie va fi fabricată abia peste câţiva ani, iar autorii ei nu vor face nici cel mai mic efort de a-și pune, măcar în aparenţă, născocirea în acord cu documentele istorice. Ce-i drept, asta nici n-ar fi fost prea ușor: în perioada Brestului, toţi bolșevicii, fără excepţie, credeau că, fără izbucnirea unei revoluţii iminente în Europa, Republica Sovietică era condamnată la moarte. Unii măsurau timpul în săptămâni, alţii în luni, nimeni nu măsura însă în ani.

„Chiar de la începutul Revoluţiei Ruse – scria Buharin pe 28 ianuarie 1918 –, partidul proletariatului revoluţionar a declarat: sau revoluţia mondială, declanșată de revoluţia din Rusia, va sugruma războiul și capitalul, sau capitalul internaţional va sugruma Revoluţia Rusă." Totuși, oare nu cumva Buharin, care, în acele zile, era în fruntea adepţilor războiului revoluţionar cu Germania, atribuia părerile fracţiunii sale întregului partid? Oricât de firească ar fi o asemenea presupunere, ea este respinsă în mod clar de documente.

În ciuda incompletitudinii și a prelucrării lor tendenţioase, procesele-verbale ale Comitetului Central din anii 1917 și 1918 – publicate în 1929 – dau în această privinţă indicaţii preţioase. „La ședinţa din 11 ianuarie 1918, tov. Sergheev (Artiom) arată că toţi vorbitorii sunt de acord că republica noastră socialistă este amenințată cu pieirea în lipsa unei revoluţii socialiste în Apus." Sergheev împărtășea aceeași poziţie cu Lenin, adică era pentru semnarea păcii. Nimeni n-a protestat la spusele lui Sergheev. Toate cele trei grupuri aflate în luptă făceau apel unul după altul la aceeași premisă generală: n-o să ne descurcăm fără o revoluţie mondială.

Ce-i drept, Stalin a introdus în discuţii o notă deosebită: necesitatea semnării păcii separate era motivată de el prin aceea că „în Apus nu există o mișcare revoluţionară, nu sunt fapte, există numai o potenţialitate, iar pe potenţialităţi nu ne putem baza". Deși încă destul de departe de teoria socialismului într-o singură ţară, el își dezvăluia totuși în mod limpede în aceste cuvinte neîncrederea organică în mișcarea internaţională. „Pe potenţialităţi nu ne putem baza!" Lenin s-a delimitat numaidecât, „în anumite privinţe", de sprijinul lui Stalin: e adevărat că revoluţia nu începuse încă în Apus, „dacă însă, ca urmare a acestui fapt, ne-am schimba tactica, am fi niște trădători ai socialismului internaţional". Dacă el, Lenin, era pentru o pace separată imediată, asta nu era pentru că nu credea în mișcarea revoluţionară din Occident, și încă și mai puţin pentru că credea în viabilitatea unei revoluţii ruse izolate: „Pentru noi este important să ne menţinem până la izbucnirea revoluţiei socialiste generale, și nu vom reuși acest lucru decât dacă vom încheia pacea".[22] Semnificaţia capitulării de la Brest era exprimată de Lenin prin cuvintele „să ne tragem sufletul".

Procesele-verbale demonstrează că, după avertismentul lui Lenin, Stalin a căutat un prilej să se corecteze. „Ședinţa din 23 februarie 1918. Tov. Stalin: ... și noi ne bazăm pe o revoluţie, dar voi calculaţi în săptămâni, iar (noi) – în luni." Stalin repeta aici cuvânt cu cuvânt formula lui Lenin. Distanţa dintre flancurile extreme din Comitetul Central în chestiunea revoluţiei mondiale era distanţa dintre săptămâni și luni.

Apărând la Congresul al VII-lea al partidului din martie 1918 semnarea păcii de la Brest, Lenin spunea: „... este un adevăr absolut că, fără revoluţia germană, suntem pierduţi – poate că nu la Petrograd sau la Moscova, ci la Vladivostok ori în locuri și mai îndepărtate, în care va trebui, poate, să ne retragem...; dar, în orice caz, admiţând toate peripeţiile posibile și imaginabile, dacă nu vine revoluţia germană, suntem pierduţi".[23] Totuși, nu era vorba numai de Germania. „Imperialismul internaţional... care reprezintă o adevărată forţă... nu se poate împăca în niciun caz și sub nicio formă cu existenţa, alături de el, a unei republici sovietice... Aici, conflictul este inevitabil. În aceasta constă... marea problemă istorică: ... necesitatea de a dezlănţui revoluţia internaţională."[24] În hotărârea secretă adoptată se spunea: „Congresul consideră că cea mai sigură garanţie pentru consolidarea revoluţiei socialiste

[22] V. I. Lenin, „Cuvântări în legătură cu problema războiului și a păcii", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 267-268. *(N. red.)*
[23] V. I. Lenin, „Congresul al șaptelea Extraordinar al PC (b) din Rusia. 6-8 martie 1918. Raportul politic al Comitetului Central. 7 martie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, București, Editura Politică, 1965, p. 16. *(N. red.)*
[24] *Ibid.*, p. 9. *(N. red.)*

care a învins în Rusia o poate oferi numai transformarea ei într-o revoluţie muncitorească internaţională".[25]

Peste câteva zile, în raportul prezentat la Congresul Sovietelor, Lenin va spune: „Imperialismul mondial și, alături de el, marșul triumfal al revoluţiei sociale nu pot trăi împreună".[26] Iar pe 23 aprilie, la ședinţa Sovietului din Moscova, va afirma: „Starea noastră de înapoiere ne-a împins înainte, și noi vom pieri dacă nu vom reuși să ne menţinem până în momentul când vom primi un sprijin puternic din partea muncitorilor răsculaţi din alte ţări".[27] „... Trebuie să ne retragem (în faţa imperialismului...) fie chiar și până la Ural – va scrie el în mai 1918 –, fiindcă asta e *singura* șansă de câștig pentru perioada de maturizare a revoluţiei în Apus..."[28]

Lenin a înţeles foarte bine că prelungirea tratativelor de la Brest va înrăutăţi condiţiile de pace, dar a pus sarcinile revoluţionare internaţionale mai presus de cele „naţionale". Pe 28 iunie 1918, în ciuda dezacordurilor episodice avute cu Troţki legate de semnarea păcii, Lenin va spune la Conferinţa de la Moscova a Sindicatelor: „Când s-a ajuns la tratativele de la Brest, demascările făcute de tov. Troţki au devenit cunoscute întregii lumi, și oare nu acestei politici i se datorează faptul... ca în timp de război să apară, într-o ţară dușmană, o puternică mișcare revoluţionară...?"[29] Peste o săptămână, în raportul Consiliului Comisarilor Poporului la al V-lea Congres al Sovietelor, el va reveni la aceeași chestiune: „noi... prin delegaţia noastră de la Brest de sub conducerea tov. Troţki... ne-am făcut datoria faţă de toate popoarele".[30] Peste un an, Lenin va reaminti: „... în perioada păcii de la Brest... puterea sovietică a pus dictatura mondială a proletariatului și revoluţia mondială mai presus de orice jertfe de ordin naţional, oricât de grele ar fi ele".[31]

„Ce semnificaţie putea avea – întreabă Stalin, căruia timpul i-a șters din amintire diferenţele, și așa nu prea clare pentru el, dintre ideile exprimate

---

[25] V. I. Lenin, „Congresul al șaptelea Extraordinar al PC (b) din Rusia. 6-8 martie 1918. Rezoluţie asupra războiului și a păcii", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 39. *(N. red.)*

[26] Pasajul reprodus aici de Troţki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. V. I. Lenin, „Al IV-lea Congres General Extraordinar al Sovietelor din Rusia. 14-16 martie 1918. Cuvânt de încheiere la raportul cu privire la ratificarea tratatului de pace. 15 martie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 129; cf. și p. 103-104. *(N. red.)*

[27] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la Sovietul de Deputaţi ai Muncitorilor, Ţăranilor și Ostașilor Roșii din Moscova. 23 aprilie 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 247. *(N. red.)*

[28] V. I. Lenin, „Despre «stângismul» copilăros și despre spiritul mic-burghez", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 304. *(N. red.)*

[29] V. I. Lenin, „Conferinţa a IV-a a Sindicatelor și a Comitetelor de Întreprindere din Moscova. 27 iunie-2 iulie 1918. Cuvânt de încheiere la raportul asupra momentului actual. 28 iunie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 486. *(N. red.)*

[30] V. I. Lenin, „Al V-lea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor, Ţăranilor, Soldaţilor și Ostașilor Roșii din Rusia. 4-10 iulie 1918. Raportul Consiliului Comisarilor Poporului. 5 iulie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 523. *(N. red.)*

[31] V. I. Lenin, „Congresul al VIII-lea al PC (b) din Rusia. 18-23 martie 1919. Raportul de activitate al Comitetului Central. 18 martie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 38, p. 133. *(N. red.)*

atunci – declarația lui Troțki că Rusia revoluționară nu putea rezista în fața unei Europe conservatoare? Ea putea avea o singură semnificație: Troțki nu simțea puterea internă a revoluției noastre."

De fapt, tot partidul fusese unanim în convingerea că Republica Sovietică nu putea rezista „în fața unei Europe conservatoare". Dar acesta era numai reversul convingerii că Europa conservatoare nu putea rezista în fața unei Rusii revoluționare. Într-o formă negativă se manifesta credința de nezdruncinat în forța internațională a Revoluției Ruse. Și partidul n-a greșit în mod fundamental. În orice caz, Europa conservatoare n-a rezistat întru totul. Revoluția Germană, chiar și trădată de social-democrație, s-a dovedit îndeajuns de puternică pentru a tăia ghearele lui Ludendorff și Hoffmann: fără această operațiune, e puțin probabil că Republica Sovietică ar fi scăpat de la pieire.

Dar, și după prăbușirea militarismului german, înțelegerea generală a situației internaționale nu s-a schimbat. „Eforturile noastre duc în mod inevitabil la revoluție mondială... – spunea Lenin la o ședință a Comitetului Executiv Central de la sfârșitul lunii iulie 1918. Lucrurile stau în așa fel încât, ieșind din războiul cu o coaliție într-o parte, am fost imediat atacați de imperialism din altă parte."[32] În august, când războiul civil s-a aprins pe Volga cu participarea cehoslovacilor, Lenin spunea la un miting la Moscova: „Revoluția noastră s-a produs ca o revoluție generală... Masele proletare vor asigura Republicii Sovietice victoria asupra cehoslovacilor și posibilitatea de a rezista până când va izbucni revoluția socialistă mondială".[33] A rezista până când va izbucni revoluția în Apus – asta era în continuare formula partidului.

În aceleași zile, Lenin le scria muncitorilor americani: „Ne aflăm ca într-o cetate asediată atâta timp cât nu ne vin în ajutor alte detașamente ale revoluției socialiste internaționale".[34] Și mai categoric se va exprima el în noiembrie: „... faptele istoriei universale au dovedit că transformarea revoluției noastre, ruse, în revoluție socialistă nu era o aventură, ci o necesitate, căci *altă* ieșire *nu exista; dacă* revoluția socialistă mondială, bolșevismul mondial, nu va învinge, imperialismul anglo-francez și american va sugruma inevitabil independența și libertatea Rusiei".[35] Pentru a folosi cuvintele lui Stalin, e evident că Lenin nu simțea „puterea internă a revoluției noastre".

A trecut și prima aniversare a revoluției. Partidul avusese destul timp să se uite împrejur. Și, cu toate acestea, în raportul său la Congresul al VIII-lea

[32] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la ședința comună a CEC din Rusia, a Sovietului din Moscova, a comitetelor de întreprindere și a sindicatelor din Moscova. 29 iulie 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 9 și 14. *(N. red.)*

[33] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la mitingul de la Casa Poporului «Alekseev». 23 august 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 75. *(N. red.)*

[34] V. I. Lenin, „Scrisoare către muncitorii americani", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 65. *(N. red.)*

[35] V. I. Lenin, „Prețioasele mărturisiri ale lui Pitirim Sorokin", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 196. *(N. red.)*

al partidului din martie 1919, Lenin declara din nou: „Noi nu trăim numai într-un stat, ci și *într-un sistem de state*, și o existenţă îndelungată a Republicii Sovietice alături de statele imperialiste nu este de conceput. În cele din urmă, unul din doi va învinge”.[36]

La a treia aniversare, care a coincis cu înfrângerea Albilor, Lenin va reaminti, făcând bilanţul: „... dacă în noaptea aceea (noaptea Revoluţiei din Octombrie) cineva ne-ar fi spus că peste trei ani... vom menţine această victorie pe care am repurtat-o atunci, nimeni, nici cel mai incorigibil optimist, n-ar fi crezut acest lucru. Știam atunci că victoria dobândită de noi va fi trainică numai când cauza noastră va învinge în lumea întreagă, fiindcă noi am pornit acţiunea noastră numai pentru că ne-am pus nădejdea în revoluţia mondială”.[37] Nu se poate cere o mărturie mai categorică: în momentul Revoluţiei din Octombrie „cel mai incorigibil optimist” nu numai că nu visa la construirea unui socialism naţional, dar nici nu credea în posibilitatea apărării revoluţiei fără un ajutor direct din afară! „Am pornit acţiunea noastră numai pentru că ne-am pus nădejdea în revoluţia mondială.” Pentru a obţine victoria asupra unor hoarde de dușmani în lupte ce-au durat trei ani de zile, nici partidul, nici Armata Roșie n-au avut nevoie de mitul socialismului într-o singură ţară.

Conjunctura mondială fusese mai favorabilă decât se așteptase. Masele dovediseră o capacitate extraordinară de sacrificiu în numele unor scopuri noi. Conducătorii folosiseră cu pricepere contradicţiile imperialismului din timpul primei perioade, care fusese cea mai grea. Ca urmare, revoluţia a arătat o mai mare rezistenţă decât crezuseră „cei mai incorigibili optimiști”. Dar, în același timp, partidul și-a păstrat în întregime orientarea internaţională.

„Dacă n-ar fi fost război – explica Lenin în ianuarie 1918 –, am fi fost martorii unirii capitaliștilor din lumea întreagă: unire având la bază lupta împotriva noastră.”[38] „Ce a făcut – se întreba el la Congresul al VII-lea al partidului – ca în cursul săptămânilor și lunilor... ce au urmat după Octombrie să avem posibilitatea de a merge atât de ușor din triumf în triumf? ... Numai o conjunctură internaţională specială ne-a ocrotit vremelnic împotriva imperialismului.”[39] În aprilie, Lenin spunea la ședinţa Comitetului Executiv

---

[36] V. I. Lenin, „Congresul al VIII-lea al PC (b) din Rusia. 18-23 martie 1919. Raportul de activitate al Comitetului Central. 18 martie”, p. 139. *(N. red.)*

[37] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la ședinţa festivă a Sovietului de Deputaţi ai Muncitorilor, Țăranilor și Ostașilor Roșii din Moscova, a Comitetului Organizaţiei Moscova a PC (b) din Rusia și a Consiliului Orășenesc al Sindicatelor din Moscova, închinată celei de-a treia aniversări a Revoluţiei din Octombrie. 6 noiembrie 1920”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 42, p. 1. *(N. red.)*

[38] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită în faţa agitatorilor trimiși în provincie. 23 ianuarie (5 februarie) 1918”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 335. *(N. red.)*

[39] V. I. Lenin, „Congresul al șaptelea Extraordinar al PC (b) din Rusia. 6-8 martie 1918. Raportul politic al Comitetului Central. 7 martie”, p. 9. *(N. red.)*

Central: „... am obţinut un răgaz numai pentru că în Apus măcelul imperialist continuă, iar în Extremul Orient rivalitatea imperialistă capătă o amploare tot mai mare, și numai prin aceasta se explică existenţa Republicii Sovietice”.[40]

Această combinaţie excepţională de circumstanţe nu putea dura veșnic. „... În momentul de față noi am trecut de la război la pace – va spune Lenin în noiembrie 1920[41] –, dar noi n-am uitat că o să vină din nou războiul. Atâta timp cât capitalismul continuă să existe alături de socialism, ele nu pot trăi în pace: până la urmă o să învingă ori unul, ori celălalt; o să i se cânte prohodul ori Republicii Sovietice, ori capitalismului mondial. Este vorba doar de o amânare a războiului.”[42]

Transformarea „amânării” inițiale într-o perioadă mai lungă de echilibru instabil fusese asigurată nu numai de lupta dintre grupările capitaliste, dar și de mișcarea revoluţionară internaţională. Sub influenţa revoluţiei din noiembrie din Germania, trupele germane fuseseră nevoite să părăsească Ucraina, provinciile baltice și Finlanda. Pătrunderea spiritului de rebeliune în armatele Antantei obligase guvernele francez, englez și american să-și retragă trupele de pe litoralul de sud și de nord al Rusiei. Revoluţia proletară din Occident n-a învins, dar, pe drumul ei spre victorie, ea a protejat statul sovietic pentru o vreme.

În iulie 1921, Lenin va rezuma situaţia astfel: „A rezultat un echilibru, e drept, cât se poate de șubred, cât se poate de instabil, dar totuși un echilibru, care permite Republicii Socialiste să existe, desigur, nu pentru multă vreme, în încercuirea capitalistă”.[43] Astfel, trecând de la săptămâni la luni și de la luni la ani, partidul s-a deprins abia treptat cu ideea că statul muncitorilor poate un timp să existe pașnic, „desigur, nu pentru multă vreme”, împresurat de capitalism.

O singură concluzie, nu lipsită de importanţă, rezultă incontestabil din datele de mai sus: de vreme ce convingerea generală a bolșevicilor fusese că statul sovietic nu putea dura prea mult timp fără victoria proletariatului din Apus, acest lucru excludea practic programul construirii socialismului într-o singură ţară; problema însăși n-avea așadar ce căuta pe ordinea de zi.

Totuși, ar fi cu totul greșit să presupunem, așa cum a încercat să sugereze în ultimii ani școala epigonică, că singurul obstacol văzut de partid în calea spre o societate socialistă naţională erau armatele capitaliste. Într-adevăr,

---

[40] V. I. Lenin, „Ședinţa CEC din Rusia. 29 aprilie 1918. Raport cu privire la sarcinile imediate ale puterii sovietice”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 264. *(N. red.)*

[41] Cuvântarea lui Lenin a fost ținută, de fapt, în luna decembrie a anului 1920. *(N. red.)*

[42] V. I. Lenin, „Adunarea activului Organizației Moscova a PC (b) din Rusia. 6 decembrie 1920. Raport cu privire la concesiuni”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 42, p. 77. *(N. red.)*

[43] V. I. Lenin, „Congresul al III-lea al Internaţionalei Comuniste. 22 iunie-12 iulie 1921. Tezele raportului asupra tacticii PC din Rusia”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 44, București, Editura Politică, 1967, p. 4. *(N. red.)*

ameninţarea unei intervenţii armate ocupase practic primul plan. Dar însuși pericolul militar era numai expresia cea mai acută a superiorităţii tehnice și industriale a ţărilor capitaliste. În ultimă instanţă, problema se reducea la izolarea Republicii Sovietice și la înapoierea ei.

Socialismul înseamnă organizarea unei producţii sociale planificate și armonioase în vederea satisfacerii nevoilor omenești. Proprietatea colectivă asupra mijloacelor de producţie nu este încă socialism, ci numai premisa lui juridică. Problema unei societăţi socialiste nu poate fi separată de problema forţelor de producţie, care, în stadiul actual al dezvoltării omenirii, este o problemă mondială prin însăși esenţa sa. Statul separat, devenit deja prea îngust pentru capitalism, este cu atât mai puţin capabil să devină arena unei societăţi socialiste pe deplin realizate. Înapoierea unei ţări revoluţionare mărește, în plus, pericolul de a fi aruncată înapoi spre capitalism. Respingând perspectiva unei dezvoltări socialiste izolate, bolșevicii n-aveau în vedere problema izolată mecanic a intervenţiei militare, ci întregul complex de probleme care au legătură cu baza economică mondială a socialismului.

La Congresul al VII-lea al partidului, Lenin spunea: „Dacă Rusia trece acum – și ea trece în mod incontestabil – de la o pace în genul păcii de la Tilsit la un avânt naţional..., atunci la capătul acestui avânt nu stă un stat burghez, ci revoluţia socialistă internaţională”.[44] Asta era alternativa: sau revoluţia internaţională, sau întoarcerea la capitalism. Nu era loc pentru socialismul naţional. „Câte etape de trecere spre socialism vor mai fi, asta n-o știm și n-o putem ști. Asta depinde de momentul când va începe în adevărata ei amploare revoluţia socialistă în Europa...”[45]

Chemând în aprilie al aceluiași an la refacerea rândurilor în vederea activităţii practice, Lenin scria: „Se înţelege, de asemenea, că vom fi în stare să dăm un serios ajutor revoluţiei socialiste din Apus – care, datorită unui șir de cauze, e în întârziere – numai în măsura în care vom ști să rezolvăm sarcina organizatorică ce ne stă în faţă”.[46] Prima încercare de construcţie economică era inclusă imediat într-o schemă internaţională: se vorbea despre „acordarea unui ajutor revoluţiei socialiste din Apus”, nu despre crearea unei împărăţii socialiste de sine stătătoare în Răsărit.

În legătură cu foametea ce se apropia, Lenin le spunea muncitorilor din Moscova: „... trebuie ca în întreaga noastră activitate de agitaţie... să explicăm

---

[44] Pasajul reprodus aici de Troţki nu provine din discursurile rostite de Lenin la Congresul al VII-lea al Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia, ci din articolul „Sovietele la lucru”, publicat la 28 aprilie 1918 în *Pravda* și netradus în limba română. *(N. red.)*

[45] V. I. Lenin, „Congresul al șaptelea Extraordinar al PC (b) din Rusia. 6-8 martie 1918. Raport cu privire la revizuirea programului și la schimbarea denumirii partidului. 8 martie”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 53. *(N. red.)*

[46] V. I. Lenin, *Sarcinile imediate ale puterii sovietice*, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 178. *(N. red.)*

că această calamitate care s-a abătut asupra noastră este o calamitate internaţională, că altă ieșire decât revoluţia internaţională nu există".[47] Pentru a învinge foametea, e nevoie de o revoluţie mondială a proletariatului, spunea Lenin. Pentru a construi o societate socialistă, e de ajuns o revoluţie într-o singură ţară, răspund epigonii. Asta este amploarea dezacordului! Cine are dreptate? Să nu uităm, în orice caz, că, în ciuda succeselor industrializării, foametea n-a fost învinsă nici până acum.

În decembrie 1918, Congresul Consiliilor Economice formula schema construcţiei socialiste în următoarele cuvinte: „Dictatura proletariatului mondial devine inevitabilă din punct de vedere istoric... Lucrul acesta determină atât dezvoltarea întregii societăţi mondiale, cât și a fiecărei ţări în parte. Instaurarea dictaturii proletariatului și a formei sovietice de conducere în alte ţări va face posibilă stabilirea celor mai strânse legături economice între ţări, diviziunea internaţională a muncii în domeniul producţiei, în sfârșit, crearea unor organe economice internaţionale de administrare". Faptul că o asemenea rezoluţie a putut fi adoptată la un congres al organismelor de stat confruntate cu probleme pur practice – cărbune, lemn, sfeclă – arată cel mai bine cât de mult domina în acea perioadă în conștiinţa partidului perspectiva revoluţiei permanente.

În *Abecedarul comunismului*, un manual de partid întocmit de Buharin și Preobrajenski și reeditat de nenumărate ori, citim: „Revoluţia comunistă poate învinge numai ca revoluţie mondială... În situaţia în care muncitorii au învins numai într-o singură ţară, construcţia economică e foarte dificilă... Pentru victoria comunismului e nevoie de victoria revoluţiei mondiale".

În spiritul aceloraşi idei, într-o broșură de popularizare editată de mai multe ori de partid și tradusă în mai multe limbi, Buharin scria: „În faţa proletariatului rus se pune mai acut ca niciodată problema revoluţiei internaţionale... Revoluţia permanentă din Rusia se transformă într-o revoluţie proletară europeană".

În bine-cunoscuta carte a lui Stepanov-Skvorţov, *Electrificarea*, care a apărut sub redacţia și cu prefaţa lui Lenin, în capitolul pe care redactorul îl recomandă extrem de călduros atenţiei cititorilor se spune: „Proletariatul din Rusia nu s-a gândit niciodată să creeze un stat socialist izolat. Un stat «socialist» de sine stătător este un ideal mic-burghez. O anumită apropiere de acest ideal e posibilă numai în condiţiile unei preponderenţe economice și politice a micii burghezii; în izolarea de lumea exterioară, ea caută un mijloc de a-și consolida formele economice, pe care noua tehnică și noua economie le fac deosebit de instabile". Aceste rânduri extraordinare, peste care a trecut

[47] V. I. Lenin, „Conferinţa a IV-a a Sindicatelor și a Comitetelor de Întreprindere din Moscova. 27 iunie-2 iulie 1918. Raport asupra momentului actual. 27 iunie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 469. *(N. red.)*

fără îndoială și mâna lui Lenin, aruncă o rază de lumină cât se poate de clară asupra evoluţiei ulterioare a epigonilor!

În tezele sale despre problema naţională și colonială prezentate la Congresul al II-lea al Cominternului, Lenin definea sarcina generală a socialismului, cea care se ridică deasupra etapelor naţionale ale luptei, ca fiind aceea „de a crea o singură economie mondială, reglementată după un plan general de către proletariatul aparţinând tuturor naţiunilor, tendinţă care se conturează destul de limpede încă în capitalism și care, fără îndoială, urmează să fie dezvoltată și pe deplin desăvârșită în socialism”.[48] În raport cu această tendinţă continuă și progresivă, ideea unei societăţi socialiste într-o singură ţară este reacţionară.

Condiţiile apariţiei dictaturii proletariatului și condiţiile construcţiei societăţii socialiste nu sunt identice, nu sunt de aceeași natură, în anumite privinţe sunt chiar antagonice. Faptul că proletariatul din Rusia a ajuns primul la putere nu înseamnă nicidecum că el va ajunge și primul la socialism. Inegalitatea contradictorie a dezvoltării, care a dus la Revoluţia din Octombrie, n-a dispărut odată cu încheierea acesteia: ea stă chiar la temelia primului stat muncitoresc.

„Cu cât este mai înapoiată ţara căreia i-a fost dat, datorită unor zigzaguri ale istoriei, să înceapă revoluţia socialistă – spunea Lenin în martie 1918 –, cu atât mai anevoioasă este pentru ea trecerea de la relaţiile vechi, capitaliste, la relaţii socialiste.”[49] Ideea aceasta va reveni an de an în discursurile și articolele lui Lenin. „A fost atât de ușor pentru noi să începem revoluţia și este mai greu s-o continuăm... – va spune el în luna mai a aceluiași an –, iar pentru cei de acolo, din Apus, este mai greu să înceapă revoluţia, dar va fi mai ușor s-o continue.”[50] În decembrie, Lenin va dezvolta aceeași idee în faţa unui public ţărănesc, căruia îi este în general mai greu să depășească orizontul naţional: „trecerea la gospodăria socialistă... se va înfăptui acolo (în Apus) mai repede și mai lesne ca la noi... În alianţă cu proletariatul socialist din lumea întreagă, ţărănimea muncitoare din Rusia... va birui toate greutăţile...”[51] „... În comparaţie cu ţările înaintate – va repeta el în 1919 –, rușilor le-a fost mai ușor *să înceapă* marea revoluţie proletară; le va fi însă mai greu *s-o continue* și s-o ducă la victoria finală, adică la deplina organizare a societăţii socialiste.”[52]

---

[48] V. I. Lenin, „Teze pentru Congresul al II-lea al Internaţionalei Comuniste”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 41, București, Editura Politică, 1966, p. 166. *(N. red.)*

[49] V. I. Lenin, „Congresul al șaptelea Extraordinar al PC (b) din Rusia. 6-8 martie 1918. Raportul politic al Comitetului Central. 7 martie”, p. 6. *(N. red.)*

[50] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la cel de-al doilea Congres General al Comisarilor Muncii. 22 mai 1918”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 389. *(N. red.)*

[51] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la primul Congres General al Secţiilor Agrare, al Comitetelor Sărăcimii și Comunelor Agricole din Rusia. 11 decembrie 1918”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 375-376. *(N. red.)*

[52] V. I. Lenin, „Internaționala a III-a și locul ei în istorie”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 38, p. 305. *(N. red.)*

„... Rusiei – va insista Lenin din nou pe 27 aprilie 1920 – i-a fost ușor *să înceapă* revoluţia socialistă, dar *să o continue* și să o ducă până la capăt va fi mai greu pentru Rusia decât pentru ţările europene. Încă de la începutul anului 1918 am avut prilejul să atrag atenția asupra acestui fapt, iar experienţa celor doi ani care au urmat a confirmat întru totul justeţea acestor consideraţii."[53]

Secolele istoriei supravieţuiesc sub forma unor niveluri de cultură diferite. Pentru a depăși trecutul e nevoie de timp, nu de noi secole, dar de decenii. „Și e greu de spus dacă și generaţia imediat următoare, care va fi mai evoluată, va săvârși trecerea deplină la socialism"[54], spunea Lenin la ședinţa Comitetului Executiv Central din 29 aprilie 1918. Aproape doi ani mai târziu, la Congresul Comunelor Agricole, el va trimite la termene și mai îndepărtate: „Știm că nu putem introduce imediat rânduielile socialiste; bine ar fi ca copiii noștri sau, poate, chiar nepoţii noștri să le vadă statornicite la noi".[55] Muncitorii ruși o apucaseră pe acest drum înaintea altora, dar vor ajunge la ţel mai târziu ca alţii. Acesta nu era pesimism, ci realism istoric.

„... Noi, proletariatul din această țară, suntem *înaintea* oricărei Anglii și a oricărei Germanii prin regimul nostru politic... – scria Lenin în mai 1918 – și totodată *în urma* celui mai înapoiat dintre statele Europei occidentale sub raportul... gradului de pregătire necesar pentru «introducerea» socialismului din punctul de vedere al producției materiale."[56] El va exprima aceeași idee făcând o comparaţie între două state: „Germania și Rusia au întruchipat în 1918, în modul cel mai concret, realizarea materială a condiţiilor economice, de producţie, social-economice ale socialismului, pe de o parte, și a condiţiilor sale politice, pe de altă parte".[57] Elementele viitoarei societăţi erau astfel parcă împărţite între diferite ţări. Reunirea și subordonarea lor unul faţă de celălalt erau sarcina unei serii de revoluţii naţionale, ca părţi ale revoluţiei mondiale.

Ideea caracterului autosuficient al economiei sovietice a fost ridiculizată de Lenin cu anticipaţie. „Atâta timp cât republica noastră sovietică continuă să fie o regiune izolată la periferia întregii lumi capitaliste – spunea el în decembrie 1920, la al VIII-lea Congres al Sovietelor –, ar fi o fantezie absolut ridicolă sau o utopie să credem că am ajuns la o deplină independenţă

---

[53] V. I. Lenin, „*Stângismul*" – *boala copilăriei comunismului*, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 41, p. 48. *(N. red.)*

[54] V. I. Lenin, „Ședinţa CEC din Rusia. 29 aprilie 1918. Raport cu privire la sarcinile imediate ale puterii sovietice", p. 275. *(N. red.)*

[55] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la primul Congres al Comunelor și Artelurilor Agricole. 4 decembrie 1919", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 39, București, Editura Politică, 1966, p. 385. *(N. red.)*

[56] V. I. Lenin, „Despre «stângismul» copilăros și despre spiritul mic-burghez", p. 321. *(N. red.)*

[57] V. I. Lenin, „Despre impozitul în natură", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 43, București, Editura Politică, 1966, p. 215. *(N. red.)*

economică..."[58] Pe 27 martie 1922, la Congresul al XI-lea al partidului, Lenin avertiza: ne așteaptă „un examen la care ne va supune piaţa rusă și cea internaţională, cărora le suntem subordonați, de care suntem legaţi și de care nu ne putem rupe. Este un examen serios, fiindcă putem fi bătuţi atât pe plan economic, cât și pe plan politic".[59]

Ideea dependenţei economiei sovietice de cea mondială e considerată astăzi de Comintern drept „contrarevoluţionară": socialismul nu poate depinde de capitalism! Epigonii au binevoit să uite că capitalismul, ca și socialismul, se bazează pe diviziunea internațională a muncii, care tocmai în socialism trebuie să atingă cea mai mare dezvoltare. Construcţia economică dintr-un stat muncitoresc izolat, oricât de importantă ar fi, va rămâne mărginită, limitată și contradictorie: ea nu va putea atinge înălţimile unei noi societăţi armonioase.

„Adevărata dezvoltare a economiei socialiste în Rusia – scria Troţki în 1922 – va fi posibilă numai după victoria proletariatului în cele mai importante ţări ale Europei." Aceste cuvinte au intrat în actul de acuzare; de fapt, ele exprimau, la vremea lor, ideea generală a partidului. „Munca de construcţie – spunea Lenin în 1919 – depinde în întregime de cât de repede va învinge revoluţia în cele mai importante ţări din Europa. Abia după o asemenea victorie vom putea să ne apucăm serios de munca de construcţie." Cuvintele acestea nu exprimau o lipsă de încredere în Revoluţia Rusă, ci credinţa în apropierea revoluţiei mondiale. De altfel, chiar și acum, după marile succese economice ale Uniunii Sovietice, continuă să fie adevărat că „adevărata dezvoltare a economiei socialiste" e posibilă numai pe baze internaţionale.

Tot din același punct de vedere examina partidul și problema colectivizării agriculturii. Proletariatul nu poate construi o societate nouă dacă nu conduce, printr-o serie de etape, și ţărănimea spre socialism, ţărănime ce constituie o parte însemnată, iar într-o serie de ţări chiar predominantă a populaţiei, ca și o majoritate evidentă pe globul pământesc luat ca întreg. Rezolvarea acestei probleme – cea mai grea dintre toate – ține în ultimă instanţă de cantitatea și de calitatea relaţiilor dintre industrie și agricultură: ţărănimea o va lua cu atât mai de bunăvoie și mai cu succes pe calea colectivizării, cu cât orașul va fi mai capabil să fertilizeze cu generozitate economia și cultura ei.

Dar oare există îndeajuns de multă industrie pentru transformarea satului? Lenin muta și această problemă dincolo de graniţele naţionale. „Suntem totuși în drept să afirmăm că pe scară mondială există o asemenea industrie –

---

[58] V. I. Lenin, „Al VIII-lea Congres General al Sovietelor din Rusia. 22-29 decembrie 1920. Raportul Comitetului Executiv Central din Rusia și al Consiliului Comisarilor Poporului cu privire la politica externă și internă. 22 decembrie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 42, p. 139. *(N. red.)*

[59] V. I. Lenin, „Congresul al XI-lea al PC (b) din Rusia. 27 martie-2 aprilie 1922. Raportul politic al Comitetului Central al PC (b) din Rusia. 27 martie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 45, București, Editura Politică, 1967, p. 89. *(N. red.)*

spunea el la al IX-lea Congres al Sovietelor. Sunt pe glob ţări cu o asemenea mare industrie avansată care poate aproviziona rapid sute de milioane... Pe această realitate ne bazăm noi în calculele noastre."[60] Relaţia dintre industrie și agricultură, mult mai puţin favorabilă în Rusia decât în ţările din Apus, a rămas până astăzi principalul punct de plecare al crizelor economice și politice care ameninţă în anumite momente stabilitatea sistemului sovietic.

Așa cum reiese cu claritate din cele spuse mai sus, politica așa-numitului „comunism de război" n-a urmărit niciodată construirea unei societăţi socialiste în interiorul graniţelor naţionale: numai menșevicii, ironizând puterea sovietică, îi atribuiau asemenea planuri. Pentru bolșevici, soarta viitoare a regimului spartan impus de ruina economică și de războiul civil depindea în mod direct de evoluţia revoluţiei în Occident. În ianuarie 1919, în plin comunism de război, Lenin spunea: „... vom salvgarda bazele politicii noastre comuniste în domeniul aprovizionării și le vom păstra neștirbite până în ziua victoriei depline a comunismului în lumea întreagă".[61] Împreună cu întreg partidul, Lenin se înșela. Politica de producţie a trebuit să fie schimbată. În clipa de faţă putem fi siguri că, și dacă o revoluţie socialistă ar fi avut loc în Europa în primii doi sau trei ani de după Octombrie, retragerea pe calea NEP-ului[62] ar fi fost oricum inevitabilă. Dar, la o privire retrospectivă asupra primei etape a dictaturii, devine deosebit de clar în ce măsură metodele comunismului de război și iluziile lui s-au împletit în mod strâns cu perspectiva revoluţiei permanente.

Criza internă profundă de la sfârșitul celor trei ani de război civil ameninţa cu o ruptură directă între proletariat și ţărănime, între partid și proletariat. A fost nevoie de o revizuire radicală a metodelor puterii sovietice. „... Trebuie să satisfacem din punct de vedere economic ţărănimea mijlocașă și să acceptăm libertatea schimbului – explica Lenin –; altfel, dacă revoluţia mondială întârzie, va fi imposibil... să păstrăm puterea proletariatului în Rusia."[63] Totuși, oare trecerea la NEP n-a însemnat o ruptură de principiu a legăturii dintre problemele interne și cele internaţionale?

Aprecierea generală a etapei care a urmat va fi făcută de Lenin în tezele sale pentru al III-lea Congres al Cominternului: „... din punctul de vede-

---

[60] V. I. Lenin, „Al IX-lea Congres General al Sovietelor din Rusia. 23-28 decembrie 1921. Cu privire la politica internă și externă a republicii. Raportul CEC din Rusia și al Consiliului Comisarilor Poporului. 23 decembrie 1921", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 44, p. 310. *(N. red.)*

[61] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la ședinţa comună a CEC din Rusia, a Sovietului din Moscova și a Congresului General al Sindicatelor din Rusia. 17 ianuarie 1919", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 436. *(N. red.)*

[62] NEP – noua politică economică, introdusă în Rusia sovietică în martie 1921. *(N. red.)*

[63] V. I. Lenin, „Congresul al X-lea al PC (b) din Rusia. 8-16 martie 1921. Raport cu privire la înlocuirea predării obligatorii a surplusurilor de produse agricole printr-un impozit în natură. 15 martie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 43, p. 70. *(N. red.)*

re al dezvoltării revoluţiei proletare mondiale ca proces unitar, însemnătatea epocii prin care trece Rusia constă în încercarea și în verificarea practică a politicii proletariatului, care are în mână puterea de stat, faţă de masa micburgheză".[64] Însăși definirea cadrelor NEP-ului anula deja cu totul problema socialismului într-o singură ţară.

La fel de instructive sunt rândurile pe care Lenin le-a notat pentru sine în zilele discutării și elaborării noilor metode economice: „10-20 de ani de relaţii juste cu ţărănimea, și victoria pe plan mondial va fi asigurată (chiar dacă se va produce o întârziere a revoluţiilor proletare, care sunt în creștere)".[65] Obiectivul era stabilit: adaptarea la noile termene, mai îndepărtate, de care s-ar fi putut să fie nevoie pentru maturizarea revoluţiei în Apus. În sensul acesta și numai în sensul acesta își exprima Lenin convingerea că „Rusia NEP-ului va deveni o Rusie socialistă".[66]

Nu putem spune că ideea revoluţiei internaţionale n-a fost supusă reexaminării; într-un anumit sens, ea a primit acum o expresie mai profundă și mai clară. „În ţările cu capitalism dezvoltat – spunea Lenin la Congresul al X-lea al partidului, explicând locul istoric al NEP-ului – există o clasă de muncitori agricoli salariaţi, care s-a format în decurs de decenii... Numai în ţările în care această clasă este îndeajuns de dezvoltată, trecerea nemijlocită de la capitalism la socialism este posibilă... Noi am subliniat într-o serie întreagă de lucrări, în toate cuvântările noastre, ca și în toate publicaţiile noastre, că, în Rusia, lucrurile nu stau așa, că, în această ţară, avem o minoritate de muncitori industriali și o imensă majoritate de mici agricultori. Într-o asemenea ţară, revoluţia socialistă poate avea un succes definitiv numai dacă sunt îndeplinite două condiţii. Prima condiţie este ca ea să fie sprijinită la timp de revoluţia socialistă din una sau din câteva ţări înaintate... Cealaltă condiţie constă în înţelegerea între proletariat,... care deţine puterea de stat, și majoritatea populaţiei ţărănești... Numai o înţelegere cu ţărănimea poate să salveze revoluţia socialistă din Rusia atâta timp cât în celelalte ţări revoluţia n-a început încă."[67] Toate elementele problemei sunt prinse aici laolaltă. Alianţa cu ţărănimea e necesară pentru însăși existenţa puterii sovietice; dar ea nu înlocuiește revoluţia mondială, singura care poate crea baza economică a societăţii socialiste.

La același Congres al X-lea s-a prezentat un raport special, intitulat *Republica sovietică împresurată de capitalism*, care era impus de întârzierea revo-

[64] V. I. Lenin, „Congresul al III-lea al Internaţionalei Comuniste. 22 iunie-12 iulie 1921. Tezele raportului asupra tacticii PC din Rusia", p. 6. *(N. red.)*

[65] V. I. Lenin, „Planurile broșurii «Despre impozitul în natură»", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 43, p. 396. *(N. red.)*

[66] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la ședința plenară a Sovietului din Moscova. 20 noiembrie 1922", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 45, p. 331. *(N. red.)*

[67] V. I. Lenin, „Congresul al X-lea al PC (b) din Rusia. 8-16 martie 1921. Raport cu privire la înlocuirea predării obligatorii a surplusurilor de produse agricole printr-un impozit în natură. 15 martie", p. 57-59. *(N. red.)*

luţiei în Apus. Comitetul Central l-a însărcinat pe Kamenev cu prezentarea raportului. „... Nu ne-am propus niciodată ca ţel – spunea acesta ca despre un lucru incontestabil – să construim o orânduire comunistă într-o singură ţară, izolată. Totuși, ne-am trezit în situaţia în care trebuie să păstrăm bazele unei orânduiri comuniste, bazele unui stat socialist, republica proletară sovietică, înconjurate din toate părţile de relaţii capitaliste. Putem noi îndeplini această sarcină? Cred că o asemenea întrebare este pur scolastică. La o întrebare pusă în felul acesta nu se poate răspunde. Întrebarea se pune așa: Cum să păstrăm puterea sovietică în condiţiile date și s-o menţinem până în clipa în care proletariatul dintr-o ţară sau alta ne va veni în ajutor?" Dacă ideile raportorului, care, fără îndoială, își pusese nu o dată notiţele în acord cu Lenin, s-ar fi aflat în contradicţie cu tradiţia bolșevismului, oare congresul n-ar fi protestat? Cum de nu s-a găsit niciun delegat care să arate că, în problema fundamentală a revoluţiei, Kamenev dezvolta niște păreri care n-aveau „nimic în comun" cu opiniile bolșevicilor? Cum de nimeni în tot partidul n-a observat erezia?

„Potrivit lui Lenin – afirmă Stalin –, revoluţia își trage puterea în primul rând de la muncitorii și ţăranii din Rusia. La Troţki, în schimb, rezultă că forţele necesare pot fi obţinute numai din arena revoluţiei mondiale a proletariatului." La această antiteză, ca și la multe altele, Lenin a și răspuns, în realitate, deja. „... Am spus întotdeauna: noi nu uităm – declara el pe 14 mai 1918, la ședinţa Comitetului Executiv Central – că clasa muncitoare rusă este slabă în comparaţie cu alte detașamente ale proletariatului internaţional... Dar trebuie să rămânem la postul nostru până ce va veni aliatul nostru, proletariatul internaţional..."[68] La a treia aniversare a Revoluţiei din Octombrie, Lenin va confirma: „.... Am mizat pe revoluţia mondială, și poziţia noastră a fost, fără îndoială, justă... Am subliniat mereu că într-o singură ţară nu se poate înfăptui o sarcină precum revoluţia socialistă..."[69] În februarie 1921, la Congresul Muncitorilor din Industria de Confecţii, Lenin va declara: „... Am arătat în permanenţă muncitorilor că sarcina principală, fundamentală și condiţia de căpetenie a victoriei noastre o constituie extinderea revoluţiei în cel puţin câteva ţări dintre cele mai înaintate".[70] Nu, Lenin e mult prea compromis în dorinţa sa încăpăţânată de a „obţine" forţe din arena mondială: e cu neputinţă să-l mai albim!

---

[68] V. I. Lenin, „Raport asupra politicii externe, prezentat la ședinţa comună a CEC din Rusia și a Sovietului din Moscova. 14 mai 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 359. *(N. red.)*

[69] Pasajul reprodus aici de Troțki se regăsește doar parțial în textul lui Lenin. Cf. V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la ședința festivă a Sovietului de Deputați ai Muncitorilor, Țăranilor și Ostașilor Roșii din Moscova, a Comitetului Organizației Moscova a PC (b) din Rusia și a Consiliului Orășenesc al Sindicatelor din Moscova, închinată celei de-a treia aniversări a Revoluției din Octombrie. 6 noiembrie 1920", p. 2. *(N. red.)*

[70] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la cel de-al IV-lea Congres General al Muncitorilor din Industria de Confecţii. 6 februarie 1921", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 42, p. 325. *(N. red.)*

Așa cum Troţki e pus în opoziţie cu Lenin, așa și Lenin e pus în opoziţie cu Marx – și din aceleași motive. După Stalin, dacă Marx a presupus că revoluţia proletară va începe în Franţa, dar va fi dusă la bun sfârșit numai în Anglia, asta se explică prin aceea că Marx nu cunoștea încă legea dezvoltării inegale. De fapt, prognoza lui Marx, care opunea ţara cu iniţiativă revoluţionară ţării în care socialismul ar fi fost realizat pe deplin, era construită în întregime pe baza legii dezvoltării inegale. În orice caz, Lenin însuși, care nu admitea reţineri când era vorba despre subiecte importante, nu și-a arătat niciodată și nicăieri dezacordul cu Marx și Engels în privinţa caracterului internaţional al revoluţiei. Dimpotrivă! Dacă „lucrurile s-au petrecut altfel decât se așteptau Marx și Engels", va spune Lenin la al III-lea Congres al Sovietelor, a fost numai în ceea ce privește succesiunea istorică a ţărilor: prin mersul lucrurilor, proletariatului rus i-a revenit „rolul de cinste de a fi avangarda revoluţiei socialiste internaţionale, și acum putem vedea limpede cum va progresa dezvoltarea revoluţiei: rusul a început – germanul, francezul și englezul vor duce la bun sfârșit, și socialismul va învinge".[71]

Apoi, ni se aruncă în faţă argumentul prestigiului de stat: negarea teoriei socialismului naţional „duce – potrivit lui Stalin – la discreditarea ţării noastre". Fie și numai dintr-o asemenea frazeologie, insuportabilă pentru o ureche de marxist, și înțelegem toată adâncimea rupturii de tradiţia bolșevică. Nu de „discreditare" se temea Lenin, ci de îngâmfare naţională. „Noi suntem – explica el în aprilie 1918, la ședinţa Sovietului din Moscova – unul dintre detașamentele revoluţionare ale clasei muncitoare, un detașament care a păși înainte nu pentru că noi am fi mai buni decât ceilalţi..., ci numai și numai pentru că ţara noastră a fost una dintre cele mai înapoiate din lume... Vom obţine victoria numai împreună cu toţi muncitorii din celelalte ţări, din lumea întreagă."[72]

Apelul la o autoapreciere realistă va deveni un laitmotiv al discursurilor lui Lenin. „... Revoluţia Rusă – spunea el pe 4 iunie 1918 –... nu se datorează vreunui merit deosebit al proletariatului rus, ci mersului... evenimentelor istorice, care, prin voinţa istoriei, au pus în mod temporar acest proletariat pe primul loc și au făcut pentru un timp oarecare ca el să se afle în avangarda revoluţiei mondiale..."[73] „... Rolul de frunte al proletariatului din Rusia în mișcarea muncitorească mondială – spunea Lenin la Conferinţa Comitetelor de Întreprindere din 23 iulie 1918 – nu se datorează dezvoltării economice

[71] V. I. Lenin, „Al treilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor, Soldaţilor și Ţăranilor din Rusia. 10-18 (23-31) ianuarie 1918. Raportul de activitate al Consiliului Comisarilor Poporului. 11 (24) ianuarie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 35, p. 289. *(N. red.)*

[72] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la Sovietul de Deputaţi ai Muncitorilor, Ţăranilor și Ostașilor Roșii din Moscova. 23 aprilie 1918", p. 246. *(N. red.)*

[73] V. I. Lenin, „Ședinţa comună a CEC din Rusia, a Sovietului de Deputaţi ai Muncitorilor, Ţăranilor și Ostașilor Roșii din Moscova și a sindicatelor. 4 iunie 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 419. *(N. red.)*

a ţării. Dimpotrivă, el se explică tocmai prin starea de înapoiere a Rusiei... Proletariatul rus... își dă limpede seama că condiţia necesară și premisa principală a victoriei lui este acţiunea unită a muncitorilor din întreaga lume sau din câteva ţări înaintate din punct de vedere capitalist."[74] Firește, Revoluţia din Octombrie n-a fost produsă numai de înapoierea Rusiei, iar Lenin știa foarte bine acest lucru. Dar el îndoia cu bună știinţă băţul într-o parte, pentru a-l face drept.

La Congresul Consiliilor Economice, adică al organelor chemate în mod special să construiască socialismul, Lenin spunea pe 26 mai 1918: „Noi nu închidem ochii asupra faptului că singuri, cu forţele noastre, nu vom putea înfăptui în întregime revoluţia socialistă într-o singură ţară, chiar dacă această ţară ar fi mult mai puţin înapoiată decât Rusia..." Preîntâmpinând și aici viitoarele voci ale fățărniciei birocratice, oratorul explica: „asta nu poate să provoace nici urmă de pesimism, deoarece sarcina pe care ne-o punem noi are o greutate și o importanţă istorică mondială".[75]

Pe 8 noiembrie, la al VI-lea Congres al Sovietelor, el spunea: „victoria deplină a revoluţiei socialiste este de neconceput într-o singură ţară, ea necesitând o cât mai activă colaborare între cel puţin câteva ţări înaintate, printre care nu putem număra Rusia".[76] Lenin nu numai că-i refuza Rusiei dreptul la propriul socialism, dar, în mod demonstrativ, îi acorda un loc secundar în construirea socialismului de către celelalte ţări. Ce „discreditare" criminală „a ţării noastre"!

În martie 1919, la Congresul partidului, Lenin îi atenţiona pe toți cei care care se umflau în pene: „Noi avem experienţa practică a realizării primilor pași în direcţia nimicirii capitalismului într-o ţară cu un raport deosebit între proletariat și ţărănime. Asta e tot. Dacă vom face ca broasca, ne vom opinti și ne vom umfla, vom ajunge de râsul lumii, vom fi niște lăudăroși și nimic mai mult".[77] I se pare cuiva ofensator? „A negat vreodată vreunul dintre bolșevici – exclama Lenin pe 19 mai 1921 – că revoluţia nu va putea învinge definitiv decât atunci când va cuprinde toate ţările înaintate mai importante sau cel puţin câteva dintre ele?"[78] În noiembrie 1920, la o conferinţă de partid

[74] V. I. Lenin, „Raport prezentat la Conferinţa Comitetelor de Întreprindere din Gubernia Moscova. 23 iulie 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 562. *(N. red.)*

[75] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la primul Congres General al Consiliilor Economice din Rusia. 26 mai 1918", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 36, p. 404. *(N. red.)*

[76] V. I. Lenin, „Congresul al VI-lea General, Extraordinar al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor, Țăranilor, Cazacilor și Ostașilor Roșii din Rusia. 6-9 noiembrie 1918. Cuvântare cu privire la situaţia internaţională. 8 noiembrie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 157. *(N. red.)*

[77] V. I. Lenin, „Congresul al VIII-lea al PC (b) din Rusia. 18-23 martie 1919. Cuvânt de încheiere la raportul asupra programului partidului. 19 martie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 38, p. 179. *(N. red.)*

[78] V. I. Lenin, „Primul Congres General al Cadrelor din Domeniul Învăţământului Extrașcolar. 6-19 mai 1919", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 38, p. 336. *(N. red.)*

a regiunii moscovite, el amintea din nou că bolșevicii n-au promis și n-au visat „să transforme întreaga lume numai cu forţele Rusiei..., noi n-am mers niciodată până la a susține o asemenea aberație, ci întotdeauna am spus că revoluţia noastră va învinge numai când va fi sprijinită de muncitorii din toate ţările”.[79]

„... Noi n-am desăvârșit – spunea el la începutul anului 1922 – nici măcar fundamentul economiei socialiste. Pe acesta ni-l mai pot răpi forţele capitalismului muribund, ostile nouă. Trebuie să ne dăm bine seama de asta și s-o recunoaștem deschis, căci nu-i nimic mai periculos decât iluziile (și ameţeala mai cu seamă la mari înălţimi). Și nu-i absolut nimic «grav», nimic care să justifice cea mai mică descurajare în recunoașterea acestui adevăr amar, căci noi am afirmat întotdeauna și am repetat un adevăr elementar al marxismului, anume că pentru victoria socialismului este nevoie de eforturile comune ale muncitorilor din câteva ţări înaintate.”[80]

Peste doi ani și ceva, Stalin va cere dezicerea de marxism în această problemă fundamentală. Motivul? Marx ar fi ignorat inegalitatea dezvoltării, adică cea mai elementară lege a dialecticii naturii, ca și a societăţii. Dar atunci cum rămâne cu Lenin, care, potrivit lui Stalin, ar fi „descoperit” pentru prima dată legea inegalităţii în urma experienţei imperialismului și care, cu toate acestea, s-a ţinut cu încăpăţânare de „adevărul elementar al marxismului”? Zadarnic am încerca să căutăm explicaţii.

„Troţkismul – așa sună sentinţa de condamnare a Cominternului – a pornit și continuă să pornească de la presupoziţia că, în sine (!), revoluţia noastră nu este, de fapt, socialistă, că Revoluţia din Octombrie este numai un semnal, un imbold, un punct de plecare pentru revoluţia socialistă din Occident.” Degenerarea naţionalistă se ascunde aici în spatele unei scolastici pure. De fapt, nu există o Revoluţie din Octombrie „în sine”. Ea ar fi fost imposibilă fără întreaga istorie precedentă a Europei și ar fi lipsită de speranţă fără continuarea ei în Europa și în întreaga lume. „Revoluţia Rusă este numai o verigă în lanţul revoluţiei mondiale.” (Lenin)[81] Forţa ei stă tocmai în ceea ce epigonii văd ca o „discreditare”. Tocmai fiindcă și numai fiindcă nu este un scop în sine, ci un „semnal”, un „imbold”, un „punct de plecare”, ea dobândește un caracter socialist.

„Desigur, victoria definitivă a socialismului într-o singură ţară nu este cu putinţă”, spunea Lenin la al III-lea Congres al Sovietelor din ianuarie 1918;

---

[79] V. I. Lenin, „Conferința Organizației Guberniale Moscova a PC (b) din Rusia. 20-22 noiembrie 1920”, p. 25. *(N. red.)*

[80] V. I. Lenin, „Însemnările unui publicist”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 44, p. 423-424. *(N. red.)*

[81] Pasajul reprodus aici de Troţki este mai curând o parafrază decât un citat exact. Cf. V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la o adunare a secretarilor de celule din Organizația Moscova a PC (b) din Rusia. 26 noiembrie 1920”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 42, p. 43. *(N. red.)*

în schimb, este posibil altceva: „Exemplul viu, începutul concret dintr-o ţară... înflăcărează masele muncitoare din toate ţările”.[82] În iulie, la ședinţa Comitetului Executiv Central: „sarcina noastră imediată era... să păstrăm... această făclie a socialismului, pentru ca ea să continue să alimenteze cu cât mai multe scântei vâlvătaia în creștere a revoluţiei socialiste”.[83] Peste o lună, la un miting al muncitorilor: „revoluţia (europeană) se apropie... Între timp, sarcina noastră este să menţinem puterea sovietică; greșelile noastre trebuie să servească de învăţătură proletariatului apusean”.[84] Peste încă vreo câteva zile, la Congresul lucrătorilor din învăţământ: „Revoluţia Rusă este numai un exemplu, numai primul pas din seria de revoluţii...”[85] În martie 1919, la Congresul partidului: „... Revoluţia Rusă a fost, în fond, repetiţia generală... a revoluţiei proletare mondiale”.[86] Nu o revoluţie „în sine”, ci o făclie, o învăţătură, numai un exemplu, numai primul pas, numai o verigă! Nu o reprezentaţie de sine stătătoare, ci numai repetiţia generală! Ce „discreditare” încăpăţânată și crudă!

Dar Lenin nu s-a oprit nici aici. „Dacă s-ar întâmpla – spunea el pe 8 noiembrie 1918 – să fim măturaţi pe neașteptate... am avea tot dreptul să spunem, fără a ascunde greșelile, că, perioada de timp care ne-a fost acordată de soartă, noi am folosit-o din plin pentru revoluţia socialistă mondială.”[87] Ce departe suntem aici, și ca metodă de gândire, și ca psihologie politică, de acea automulţumire plină de sine a epigonilor, care-și imaginează că sunt buricul veșnic al Pământului.

Minciuna într-o chestiune fundamentală, de care te obligă să te agăţi interesul politic, atrage după sine producerea a nenumărate greșeli și modifică treptat întreaga gândire. „... Partidul nostru n-are dreptul să păcălească clasa muncitoare – spunea Stalin la o plenară a Comitetului Executiv al Cominternului din 1926. El ar trebui să spună deschis că lipsa încrederii în posibilitatea construirii socialismului în ţara noastră implică renunţarea la putere și trecerea partidului nostru de la conducerea statului în opoziţie...” Cominter-

---

[82] V. I. Lenin, „Al treilea Congres General al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor, Soldaţilor și Ţăranilor din Rusia. 10-18 (23-31) ianuarie 1918. Raportul de activitate al Consiliului Comisarilor Poporului. 11 (24) ianuarie”, p. 287-288. *(N. red.)*

[83] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la ședinţa comună a CEC din Rusia, a Sovietului din Moscova, a comitetelor de întreprindere și a sindicatelor din Moscova. 29 iulie 1918”, p. 9. *(N. red.)*

[84] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la mitingul de la Muzeul Politehnic. 23 august 1918”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 72. *(N. red.)*

[85] V. I. Lenin, „Cuvântare rostită la primul Congres General al Învăţământului din Rusia. 28 august 1918”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 78. *(N. red.)*

[86] V. I. Lenin, „Congresul al VIII-lea al PC (b) din Rusia. 18-23 martie 1919. Raportul de activitate al Comitetului Central. 18 martie”, p. 138. *(N. red.)*

[87] V. I. Lenin, „Congresul al VI-lea General, Extraordinar al Sovietelor de Deputaţi ai Muncitorilor, Ţăranilor, Cazacilor și Ostașilor Roșii din Rusia. 6-9 noiembrie 1918. Cuvântare cu privire la situaţia internaţională. 8 noiembrie”, p. 160. *(N. red.)*

nul a canonizat această opinie într-o rezoluţie: „Negarea de către opoziție[88] a acestei posibilităţi (a posibilităţii societăţii socialiste într-o singură ţară) nu înseamnă altceva decât negarea premiselor pentru realizarea revoluţiei socialiste în Rusia". „Premisele" nu sunt starea generală a economiei mondiale, nici contradicţiile interne ale imperialismului, nici raportul de clasă din Rusia, ci garanţia dată în avans a posibilității realizării socialismului într-o singură ţară!

La argumentul teleologic furnizat de epigoni în toamna anului 1926 se poate răspunde cu aceleași consideraţii cu care noi le-am răspuns menșevicilor în primăvara anului 1905: „Din moment ce dezvoltarea obiectivă a luptei de clasă pune proletariatul într-un anumit moment al revoluţiei în faţa alternativei: fie să-și asume drepturile și obligaţiile puterii de stat, fie să renunţe la poziţia sa de clasă, social-democraţia face din cucerirea puterii de stat obiectivul său următor. Făcând asta, ea nu ignoră deloc procesele obiective de dezvoltare care au loc la un nivel mai profund, procesele de creștere și de concentrare a producţiei, dar ea spune: dacă logica luptei de clasă, bazată în ultimă instanţă pe mersul dezvoltării economice, împinge proletariatul spre dictatură înainte ca burghezia să-și epuizeze misiunea economică..., asta înseamnă numai că istoria aruncă asupra proletariatului niște sarcini colosale prin greutatea lor. Se poate chiar ca proletariatul să se epuizeze în luptă și să cadă sub greutatea acestor sarcini – se prea poate. Dar el nu poate renunţa la ele fără riscul descompunerii sale ca clasă și al scufundării întregii ţări în barbarie". La cele spuse atunci, nici acum n-am putea adăuga mai multe.

„... Ar fi o greșeală ireparabilă – scria Lenin în mai 1918 – să declarăm că, din moment ce s-a recunoscut că nu există o concordanță între «forţele» noastre economice și forţa noastră politică, «rezultă» că nu trebuia să punem mâna pe putere. Așa gândesc niște «oameni din cutie»[89], care uită că o «concordanță» n-are să existe niciodată, că ea nu poate să existe nici în dezvoltarea naturii și nici în aceea a societăţii, că numai printr-un șir de încercări – din care fiecare, luată în parte, va fi unilaterală și va fi lipsită într-o oarecare măsură de concordanță – va fi creat socialismul integral pe baza colaborării revoluţionare a proletariatului din toate ţările."[90] Dificultăţile revoluţiei internaţionale vor fi depășite nu prin adaptarea pasivă, nu prin refuzul puterii, nu printr-o așteptare în cadrele naţionale a revoltei generale, ci prin acţiunea vie, prin depășirea contradicţiilor, prin dinamica luptei, prin extinderea sferei acesteia.

Dacă e să luăm în serios filozofia istorică a epigonilor, bolșevicii ar fi trebuit în ajunul lui Octombrie să știe de mai înainte și că vor fi nevoiți să reziste în faţa unei mulţimi de dușmani, și că, de la comunismul de război, vor trece

[88] E vorba de așa-numita „Opoziție Unificată", formată în 1926 în interiorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. *(N. red.)*

[89] Omul din cutie – personaj principal din nuvela cu același nume a lui A. P. Cehov. *(N. red.)*

[90] V. I. Lenin, „Despre «stângismul» copilăros și despre spiritul mic-burghez", p. 322. *(N. red.)*

la NEP, și că, în caz de nevoie, își vor construi un socialism naţional; într-un cuvânt, înainte de a lua puterea, ei ar fi trebuit să pună totul corect în balanţă și să se asigure că au un sold pozitiv. De fapt, ceea ce s-a întâmplat în realitate seamănă foarte puţin cu această caricatură frumoasă.

În raportul prezentat la Congresul partidului din martie 1919, Lenin spunea: „Am fost nevoiţi să mergem tot timpul pe dibuite... Acest fapt devine cu atât mai evident atunci când încercăm să îmbrăţișăm trecutul dintr-o privire. Dar asta nu ne-a făcut deloc să ne clintim nici măcar la 10 octombrie 1917, când se hotăra problema luării puterii. Nu ne îndoiam că va trebui, după expresia tovarășului Troţki, să experimentăm, să facem experienţe. Ne-am apucat de un lucru de care nu s-a apucat încă nimeni în lume pe o scară atât de largă".[91] Și mai departe: „Ca și cum se poate face o mare revoluţie știind dinainte cum trebuie dusă până la capăt! Ca și cum asta s-ar putea învăța din cărţi! Nu, hotărârea noastră nu putea rezulta decât din experienţa maselor".[92]

Bolșevicii n-au căutat nicio garanţie că Rusia poate construi o societate socialistă. Ei n-aveau nevoie de ea, n-aveau ce face cu ea, ea se opunea la tot ce învăţaseră ei la școala marxismului. „Tactica bolșevicilor... – va scrie Lenin împotriva lui Kautsky – a fost singura tactică internaţionalistă, căci nu se baza pe teama lașă de revoluţia mondială, pe «neîncrederea» mic-burgheză în ea..." Bolșevicii „au realizat maximum din ceea ce se putea face într-o singură ţară pentru dezvoltarea, sprijinirea și trezirea revoluţiei în toate ţările".[93] Cu o asemenea tactică nu poţi trasa de dinainte un drum fără greș și cu atât mai puţin să fii sigur de victoria naţională. Dar bolșevicii știau: pericolul este un element al revoluţiei, ca și al războiului. Au pornit-o cu ochii deschiși înaintea pericolelor.

Adresându-se cu reproș proletariatului mondial, Lenin îi dădea drept exemplu curajul cu care burghezia riscă războiul în numele intereselor sale și-i înfiera cu ură pe acei socialiști care „se tem să înceapă lupta înainte de a avea «chezășia» unui succes ușor... De trei ori merită să fie dispreţuiţi trădătorii socialismului internaţional, lacheii moralei burgheze care gândesc în felul acesta".[94] Așa cum se știe, Lenin nu se sinchisea de felul în care-și alegea cuvintele când era sugrumat de indignare.

„Dar ce trebuie să facem – se întreabă Stalin – dacă revoluţiei internaţionale îi este scris să vină cu întârziere? Mai e vreo speranţă pentru revoluţia noastră? Troţki nu ne dă nicio speranţă." Epigonii cer niște privilegii istorice pentru proletariatul rus: el trebuie să aibă șinele gata pregătite pentru o miș-

[91] V. I. Lenin, „Congresul al VIII-lea al PC (b) din Rusia. 18-23 martie 1919. Raportul de activitate al Comitetului Central. 18 martie", p. 138. *(N. red.)*
[92] *Ibid.*, p. 140. *(N. red.)*
[93] V. I. Lenin, *Revoluţia proletară și renegatul Kautsky*, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 37, p. 313. *(N. red.)*
[94] V. I. Lenin, „Scrisoare către muncitorii americani", p. 55. *(N. red.)*

care neîntreruptă spre socialism, indiferent de ce se întâmplă cu restul omenirii. Istoria – vai! – n-a pregătit asemenea șine. „Dacă privim lucrurile pe scară istorică mondială – spunea Lenin la Congresul al VII-lea al partidului –, este în afară de orice îndoială că n-am putea spera în victoria finală a revoluţiei noastre dacă ea ar rămâne izolată..."[95]

Dar, chiar și așa, revoluţia n-a fost inutilă. „... Chiar dacă mâine imperialiștii ar răsturna puterea bolșevică – spunea Lenin în mai 1919, la Congresul Cadrelor din Învăţământul Extrașcolar –, n-am regreta niciun moment că am luat puterea. Și niciunul dintre muncitorii conștienţi... nu va regreta, nu se va îndoi că revoluţia noastră a învins totuși."[96] Căci Lenin vedea victoria numai în succesiunea internaţională a momentelor dezvoltării și luptei. „... Această nouă societate este și ea doar o abstracţie, care nu poate să capete viață decât printr-o serie de diferite încercări concrete, cu caracter imperfect, de a crea cutare sau cutare stat socialist."[97] Distincţia clară și, într-un anumit sens, opoziţia dintre „statul socialist" și „noua societate" oferă cheia nenumăratelor interpretări abuzive pe care literatura epigonică le-a făcut textelor lui Lenin.

La încheierea celui de-al cincilea an de la cucerirea puterii, Lenin a explicat cât se poate de simplu sensul strategiei bolșevice. „Atunci când, la timpul său, am început revoluţia internaţională, am făcut-o nu din convingerea că am putea anticipa dezvoltarea ei, ci pentru că o serie de împrejurări ne-au determinat s-o începem. Noi ne-am zis: ori ne va veni în ajutor revoluţia internațională, și atunci victoriile noastre vor fi întru totul asigurate, ori vom îndeplini modesta noastră muncă revoluţionară cu conștiința că, în caz de înfrângere, vom servi totuși cauza revoluţiei și că experienţa noastră va fi de folos altor revoluţii. Pentru noi era clar că, fără sprijinul revoluţiei internaţionale, victoria revoluţiei proletare nu este posibilă. Încă înainte de revoluţie, ca și după aceea, noi ne-am zis: ori va începe chiar acum sau măcar foarte curând revoluţia în celelalte ţări, mai dezvoltate din punct de vedere capitalist, ori, în caz contrar, vom fi sortiți pieirii. Deși aveam conștiința acestui fapt, am făcut totul pentru a menține în orice împrejurări și cu orice preț sistemul sovietic, căci știam că lucrăm nu numai pentru noi, ci și pentru revoluţia internațională. Știam asta și ne-am exprimat în repetate rânduri această convingere înainte de Revoluţia din Octombrie, precum și imediat după aceea și în perioada încheierii păcii de la Brest-Litovsk. Și a fost, în general vorbind, un lucru just."[98] Termenele s-au deplasat, tabloul evenimentelor a luat, din

---

[95] V. I. Lenin, „Congresul al șaptelea Extraordinar al PC (b) din Rusia. 6-8 martie 1918. Raportul politic al Comitetului Central. 7 martie", p. 12. *(N. red.)*

[96] V. I. Lenin, „Primul Congres General al Cadrelor din Domeniul Învăţământului Extrașcolar. 6-19 mai 1919", p. 366. *(N. red.)*

[97] V. I. Lenin, „Despre impozitul în natură", p. 216. *(N. red)*

[98] V. I. Lenin, „Congresul al III-lea al Internaționalei Comuniste. 22 iunie-12 iulie 1921. Raport asupra tacticii PC din Rusia. 5 iulie", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 44, p. 36. *(N. red.)*

multe puncte de vedere, contururi imprevizibile, dar orientarea principală a rămas neschimbată.

Ce se mai poate adăuga la aceste cuvinte? „Am început... revoluţia internaţională." Dacă revoluţia din Apus nu va începe „chiar acum sau măcar foarte curând – spuneau bolșevicii –, vom fi sortiți pieirii". Dar, chiar și în acest caz, cucerirea puterii va fi fost îndreptăţită: din experienţa celor care au pierit vor învăţa alţii. „Lucrăm nu numai pentru noi, ci și pentru revoluţia internațională." Aceste idei ale lui Lenin, atât de pătrunse de internaţionalism, au fost prezentate la Congresul Internaţionalei Comuniste. A protestat cineva? A făcut cineva vreo aluzie la posibilitatea unei societăţi socialiste naţionale? Nimeni, nici măcar cu un cuvânt!

Peste cinci ani, la cea de-a VII-a plenară a Comitetului Executiv al Internaţionalei Comuniste, Stalin va dezvolta niște idei cu totul opuse. Ele ne sunt deja cunoscute: în lipsa „încrederii în posibilitatea construirii socialismului în ţara noastră", partidul ar trebui să treacă „de la conducerea statului în opoziţie..." E nevoie de garanţia preliminară a succesului înainte de a lua puterea; această garanţie trebuie căutată numai în condiţiile naţionale; trebuie să avem încredere în posibilitatea construirii socialismului în Rusia ţărănească; în schimb, ne putem descurca foarte bine și fără încrederea în victoria proletariatului mondial. Fiecare dintre aceste verigi logice sunt niște palme pe obraz date tradiţiei bolșevismului!

Pentru a acoperi ruptura cu trecutul, școala lui Stalin a încercat să folosească anumite rânduri scrise de Lenin care i se păreau cel mai puţin nepotrivite. Un articol din 1915 despre Statele Unite ale Europei arunca în treacăt observaţia că clasa muncitoare trebuia să cucerească puterea în fiecare ţară în parte și să treacă la construcţia socialismului fără să-i mai aștepte pe ceilalţi. Dacă în spatele acestor rânduri incontestabile se ascundea ideea societăţii socialiste naţionale, cum de a putut Lenin să-și uite ideea atât de complet în cursul anilor ce au urmat și s-o contrazică cu atâta încăpăţânare la fiecare pas? Dar n-are rost să apelăm la argumente indirecte când le avem pe cele directe. Tezele programatice elaborate de Lenin în același an, 1915, răspund la întrebare în chip precis și direct: „Sarcina proletariatului din Rusia este de a duce până la capăt revoluţia burghezo-democratică din Rusia, pentru a aţâţa flacăra revoluţiei socialiste în Europa. Această a doua sarcină s-a apropiat astăzi extrem de mult de cea dintâi, rămânând totuși o sarcină deosebită, o a doua sarcină, pentru că este vorba de clase diferite care colaborează cu proletariatul din Rusia: la înfăptuirea primei sarcini colaborează cu el ţărănimea mic-burgheză din Rusia, iar la îndeplinirea celei de-a doua – proletariatul din celelalte ţări".[99] Nu se poate cere o limpezime mai mare.

[99] V. I. Lenin, „Câteva teze", in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 27, București, Editura Politică, 1964, p. 50-51. *(N. red.)*

Cea de-a doua trimitere la Lenin e la fel de puţin întemeiată. Un articol neterminat despre cooperaţie afirmă că în Republica Sovietică există „tot ce-i necesar și suficient”[100] pentru ca, fără alte revoluţii, să se poată face trecerea la socialism: dar este vorba, așa cum se vede cu claritate din text, de premisele politice și juridice. Autorul nu uită să amintească insuficienţa premiselor legate de producţie, ca și a celor culturale. De altfel, Lenin va repeta nu o dată această idee. „... N-am ajuns la un grad de civilizaţie destul de înalt ca să putem trece de-a dreptul la socialism – scria el într-un alt articol din aceeași perioadă, de la începutul lui 1923 –, cu toate că avem premisele politice necesare.”[101] În acest caz, ca și în toate celelalte, Lenin pleca de la presupoziţia că, în drumul spre socialism, proletariatul rus va fi însoţit și va avea în fruntea lui proletariatul din Apus. Articolul despre cooperaţie nu cuprinde nicio aluzie la faptul că Republica Sovietelor și-ar putea crea prin măsuri reformatoare și în chip armonios propriul socialism naţional, în loc de a se înscrie pe calea unui proces de evoluţie antagonică și revoluţionară în societatea socialistă mondială. Ambele citate, introduse chiar și în textul programului Cominternului, au fost explicate de multă vreme în a noastră *Critică a programului*, iar adversarii au încercat nu o dată să-și apere denaturările și greșelile. Cu toate acestea, o asemenea încercare e mult prea lipsită de speranţă.

În martie 1923, adică în aceeași ultimă perioadă a activităţii sale creatoare, Lenin scria: „În momentul de faţă ne găsim... în faţa următoarei probleme: vom izbuti noi, cu producţia noastră ţărănească mică și foarte mică, cu starea de ruină în care ne aflăm, să ne menţinem până când ţările capitaliste din Europa occidentală își vor desăvârși dezvoltarea lor în direcţia socialismului?”[102] Vedem din nou: termenele s-au deplasat, ţesătura evenimentelor s-a schimbat, dar baza internaţională a politicii a rămas neclintită. Credinţa în revoluţia internaţională, care, după Stalin, înseamnă „neîncredere” în forţele interne ale Revoluţiei Ruse, l-a însoţit pe marele internaţionalist până în mormânt. Numai după ce l-au strivit pe Lenin sub un mausoleu au putut epigonii să-i naţionalizeze viziunea.

*

Din diviziunea internaţională a muncii, din inegalitatea dezvoltării diverselor ţări, din interdependenţele lor economice, din inegalitatea diverselor aspecte ale culturii lor, din dinamica forţelor de producţie contemporane rezultă că orânduirea socialistă poate fi construită numai după sistemul spiralei economice, prin mutarea și rezolvarea dezechilibrelor interne dintr-o ţară la

[100] V. I. Lenin, „Despre cooperaţie”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 45, p. 392. *(N. red.)*
[101] V. I. Lenin, „Mai bine mai puţin, dar mai bine”, in V. I. Lenin, *Opere complete*, ed. a II-a, vol. 45, p. 426. *(N. red.)*
[102] *Ibid.*, p. 424. *(N. red.)*

nivelul unui grup întreg de ţări, pe calea sprijinirii reciproce între diversele ţări și a completării reciproce între diferitele domenii ale economiei și culturii lor, adică, în ultimă instanţă, în arena mondială.

Vechiul program al partidului, adoptat în 1903, începea cu cuvintele: „Dezvoltarea schimbului a stabilit o legătură atât de strânsă între toate popoarele din lumea civilizată, încât marea mișcare de eliberare a proletariatului trebuie să devină, și chiar a devenit deja de multă vreme, internaţională..." Pregătirea proletariatului pentru viitoarea revoluţie socială era definită ca o sarcină a „social-democraţiei internaţionale". Totuși, „pe calea către ţelul lor final comun..., social-democraţii din diverse ţări sunt obligaţi să-și propună sarcini imediate diferite". În Rusia, o asemenea sarcină era răsturnarea ţarismului. Revoluţia democratică era privită, așadar, de dinainte ca o treaptă naţională spre revoluţia socialistă internaţională.

Aceeași concepţie a stat la baza noului program adoptat de partid după cucerirea puterii. La discuţia preliminară din jurul proiectului de program desfășurată la Congresul al VII-lea, Miliutin a propus o corectură redacţională la rezoluţia prezentată de Lenin. „Propun – spunea el – ca acolo unde se vorbește despre «era revoluţiei sociale care a început» să folosim expresia «revoluţia socialistă mondială»... Cred că nu e nevoie să explic motivul... Revoluţia noastră socială poate învinge numai ca revoluţie internaţională. Ea nu poate învinge numai în Rusia, lăsând în ţările dimprejur orânduirea burgheză neatinsă... Propun să adăugăm asta pentru a evita neînţelegerile." Președintele Sverdlov: „Tov. Lenin acceptă această corectură, așa că n-avem de ce să mai votăm". Micul episod de tehnică parlamentară („nu e nevoie să explic motivul" și „n-avem de ce să mai votăm"!) răstoarnă istoriografia falsă a epigonilor într-un chip mai convingător, probabil, decât cea mai atentă cercetare! Faptul că Miliutin însuși, ca și Skvorţov-Stepanov, citat mai sus, ca și sute și mii de alte persoane, și-a condamnat curând după aceea propriile opinii sub numele de „troţkism" nu schimbă cu nimic faptele. Marile șuvoaie ale istoriei sunt mai puternice decât coloanele vertebrale ale oamenilor. Fluxurile ridică, iar refluxurile trag înapoi generaţii politice întregi. Pe de altă parte, ideile au capacitatea de a trăi și după moartea fizică sau spirituală a purtătorilor lor.

Peste un an, la Congresul al VIII-lea al partidului, care a aprobat noul program, aceeași chestiune a ieșit din nou la lumină într-un schimb aprins de replici între Lenin și Podbelski. Delegatul din Moscova protesta împotriva faptului că, în ciuda Revoluţiei din Octombrie, programul vorbea despre revoluţia socială în continuare la viitor. „Podbelski – a răspuns Lenin – atacă faptul că într-unul dintre paragrafe se vorbește despre viitoarea revoluţie socială... Această obiecţie e în mod evident neîntemeiată, căci programul nostru se referă la revoluţia socială la nivel internaţional." Într-adevăr, istoria partidului nu le-a lăsat epigonilor niciun colţ în care să se ascundă!

În programul Comsomolului adoptat în 1921, aceeași problemă era prezentată într-o formă deosebit de populară și de simplă. „Deși dispune de bogăţii naturale uriașe – spunea unul dintre paragrafe –, Rusia este totuși o ţară înapoiată din punct de vedere industrial, în care predomină populaţia micburgheză. Ea poate ajunge la socialism numai cu ajutorul revoluţiei proletare mondiale, în epoca desfășurării căreia am intrat acum." Aprobat la vremea respectivă de Biroul Politic, cu participarea nu numai a lui Lenin și Troţki, dar și a lui Stalin, programul acesta era încă întru totul în vigoare în toamna lui 1926, când Comitetul Executiv al Cominternului a echivalat neacceptarea posibilităţii socialismului într-o singură ţară cu un păcat capital.

În următorii doi ani, epigonii vor fi totuși nevoiţi să trimită la arhivă documentele programatice ale epocii leniniste. Noul lor document, încropit din bucăţele, va fi numit program al Internaţionalei Comuniste. Dacă, la Lenin, în programul „rusesc" se vorbea despre revoluţia internaţională, la epigoni, în programul internaţional se vorbește despre socialismul „rusesc".

Când și cum a apărut pentru prima dată în chip deschis ruptura cu trecutul? Data istorică este cu atât mai ușor de stabilit, cu cât ea coincide cu un jalon din biografia lui Stalin. În aprilie 1924, la trei luni de la moartea lui Lenin, Stalin expunea încă cu modestie opiniile tradiţionale ale partidului. „... Răsturnarea puterii burgheziei și instaurarea puterii proletariatului într-o singură ţară – scria el în *Problemele leninismului* – nu înseamnă încă asigurarea victoriei depline a socialismului. Principala sarcină a socialismului – organizarea unei producţii socialiste – rămâne încă în față. Poate fi ea oare îndeplinită, poate fi victoria definitivă a socialismului într-o singură ţară obţinută fără eforturile comune ale proletarilor din mai multe state avansate? Nu, nu se poate. Pentru a răsturna burghezia sunt de ajuns eforturile unei singure ţări – asta ne învaţă istoria revoluţiei noastre. Pentru victoria finală a socialismului, pentru organizarea unei producţii socialiste nu mai sunt de ajuns eforturile unei singure ţări, mai ales ale unei ţări atât de rurale precum Rusia, pentru asta e nevoie de eforturile proletarilor din mai multe ţări înaintate..." Stalin încheia expunerea acestor idei cu cuvintele: „Acestea sunt, în general, trăsăturile caracteristice ale teoriei leniniste a revoluţiei proletare".

În toamna aceluiași an, sub influenţa luptei cu troţkismul, s-a descoperit pe neașteptate că tocmai Rusia, spre deosebire de alte ţări, poate să construiască prin forţe proprii societatea socialistă, dacă nu este deranjată de o intervenţie externă „... După ce și-a consolidat puterea și a luat conducerea ţărănimii – scria Stalin într-o nouă ediţie a aceleiași lucrări –, proletariatul unei ţări învingătoare poate și trebuie să construiască societatea socialistă." Poate și trebuie! Numai pentru „a asigura pe deplin ţara împotriva unei intervenţii... e nevoie de victoria revoluţiei în cel puţin câteva ţări..." Prezentarea acestei noi concepţii, care îi rezerva proletariatului mondial rolul de poliţie de

frontieră, se încheia cu aceleași cuvinte: „... acestea sunt, în general, trăsăturile caracteristice ale teoriei leniniste a revoluţiei proletare". În cursul unui singur an, Stalin îi atribuia lui Lenin două viziuni complet opuse în privinţa celei mai importante probleme a socialismului.

La o plenară a Comitetului Central din 1927, Troţki va comenta aceste două păreri opuse ale lui Stalin în felul următor: „S-ar putea spune că Stalin a greșit și apoi s-a corectat. Dar cum a putut face el o asemenea greșeală într-o asemenea problemă? Dacă e adevărat că Lenin a elaborat încă din 1915 teoria construirii socialismului într-o singură ţară (lucru cu totul neadevărat), dacă e adevărat că, după aceea, Lenin numai a consolidat și a dezvoltat acest punct de vedere (lucru cu totul neadevărat), atunci, ne întrebăm, cum a putut Stalin, într-o chestiune așa de importantă, să-și formeze în timpul vieţii lui Lenin, în ultima perioadă a vieţii acestuia acea părere care și-a găsit expresia în pasajul scris de el în 1924? Rezultă că, în această chestiune fundamentală, Stalin a fost, de fapt, întotdeauna un troţkist și abia după 1924 a încetat să mai fie... Ar fi bine dacă Stalin ar găsi măcar un citat din propriile sale lucrări care să demonstreze că și înainte de 1924 a vorbit despre construirea socialismului într-o singură ţară. Nu va găsi!" La această provocare nu s-a primit niciun răspuns.

Totuși, nu trebuie să exagerăm amploarea reală a cotiturii făcute de Stalin. La fel ca și în chestiunea războiului, a atitudinii faţă de Guvernul Provizoriu sau în problema naţionalităţilor, Stalin a avut și în legătură cu perspectivele generale ale revoluţiei două poziţii: una independentă, organică, care nu era expusă întotdeauna și, în orice caz, niciodată rostită până la capăt, și o alta convenţională, frazeologică, luată de la Lenin. Între oameni aparţinând aceluiași partid e greu de imaginat o prăpastie mai mare decât cea care-l despărţea pe Stalin de Lenin, atât în chestiunile fundamentale ale concepţiei revoluţionare, cât și ca psihologie politică. Firea oportunistă a lui Stalin este mascată acum de faptul că el se sprijină pe o revoluţie proletară victorioasă. Dar noi am văzut care a fost poziţia proprie a lui Stalin în martie 1917: având în spate o revoluţie burgheză deja înfăptuită, el stabilise că sarcina partidului era „încetinirea desprinderii" de burghezie, împotrivindu-se, în realitate, revoluţiei proletare. Dacă ea s-a înfăptuit n-a fost din vina lui. Împreună cu toată birocraţia, Stalin s-a instalat pe tărâmul faptelor împlinite. Din moment ce exista o dictatură a proletariatului, trebuia să existe și socialism. Întorcând pe dos argumentele menșevicilor împotriva revoluţiei proletare din Rusia, Stalin a început, prin teoria sa despre socialismul într-o singură ţară, să se delimiteze de revoluţia internaţională. Și, pentru că n-a gândit niciodată până la capăt problemele de principiu, n-avea cum să nu i se pară că, „de fapt", gândise întotdeauna așa cum a făcut-o în toamna lui 1924. În plus, pentru că nu intrase niciodată în contradicţie cu opinia dominantă în partid, nu-și putea imagina decât că partidul gândise, „de fapt", la fel ca el.

La început, substituirea s-a făcut în mod inconștient. Nu era vorba de o falsificare, ci de o decolorare ideologică. Dar, pe măsură ce doctrina socialismului naţional s-a lovit de o critică bine înarmată, a fost nevoie de intervenţia organizată, mai ales chirurgicală, a aparatului. Teoria socialismului naţional a fost decretată. Ea a fost demonstrată prin metoda contraexemplului: prin arestarea celor care n-o împărtășeau. În același timp a început era rescrierii sistematice a trecutului partidului. Istoria partidului s-a transformat într-un palimpsest. Distrugerea pergamentelor are loc și astăzi, și cu o râvnă din ce în ce mai mare.

Totuși, nu represiunile și nici falsificările au avut o importanţă hotărâtoare. Victoria noilor opinii, ce corespund situaţiei și intereselor birocraţiei, s-a bazat pe circumstanţe obiective – temporare, dar extrem de puternice. Posibilităţile apărute pentru Republica Sovietică, atât în politica internă, cât și în cea externă, au fost mult mai mari decât ar fi putut crede cineva înainte de revoluţie. Statul muncitoresc izolat nu numai că s-a menţinut în mijlocul mulţimii de dușmani, dar s-a și ridicat din punct de vedere economic. Faptele acestea au atârnat cu greutate în formarea opiniei tinerei generaţii, care n-a învăţat încă să gândească în mod istoric, adică să compare și să anticipeze.

Burghezia europeană s-a fript mult prea tare în ultimul război pentru a se hotărî cu ușurinţă să înceapă altul. Teama faţă de urmările revoluţionare a paralizat până acum planurile de intervenţie militară. Dar factorul teamă este un factor instabil. Ameninţarea revoluţiei n-a înlocuit încă niciodată revoluţia însăși. Un pericol care nu se realizează multă vreme își pierde din efect. În același timp, contradicţia ireconciliabilă dintre statul muncitoresc și lumea imperialismului tinde să iasă la suprafaţă. Evenimentele din ultimul timp sunt atât de grăitoare, încât speranţele de a „neutraliza" burghezia mondială până la încheierea construcţiei socialiste sunt părăsite astăzi de fracţiunea aflată la conducere: într-un anume sens, acestea s-au transformat chiar în opusul lor.

Succesele industriale obţinute în timpul anilor de pace sunt mereu o demonstraţie clară a avantajelor incomparabile ale economiei planificate. Acest fapt nu contrazice în niciun fel caracterul internaţional al revoluţiei: socialismul nu s-ar putea înfăptui nici în arena mondială dacă elementele și punctele lui de sprijin n-ar fi pregătite în diverse ţări individuale. Nu e întâmplător că tocmai adversarii teoriei socialismului naţional au fost protagoniștii industrializării, ai principiului planificării, ai cincinalului și ai colectivizării. Rakovski și, împreună cu el, alte mii de bolșevici plătesc lupta pentru o inițiativă economică curajoasă cu ani de deportare și închisoare. Dar tot ei, pe de altă parte, au fost primii care s-au ridicat împotriva supraevaluării rezultatelor obţinute și a mulţumirii de sine naţionale. În schimb, „practicienii" neîncrezători și miopi, care socoteau înainte că proletariatul din înapoiata Rusie nu poate

cuceri puterea, iar, după luarea puterii, au negat posibilitatea unei industrializări ample și a colectivizării, au adoptat apoi o poziţie contrară: succesele obţinute împotriva propriilor aşteptări le-au înmulţit pur și simplu cu o serie de cincinale, înlocuind perspectiva istorică cu tabla înmulţirii – asta este teoria socialismului într-o singură ţară.

De fapt, creșterea actualei economii sovietice rămâne un proces antagonic. Consolidând statul muncitoresc, succesele economice nu duc deloc în mod automat la crearea unei societăţi armonioase. Dimpotrivă, ele pregătesc o agravare pe o bază mai mare a contradicţiilor construcţiei socialiste izolate. Rusia sătească are nevoie în continuare de un plan economic comun cu Europa urbană. Diviziunea internaţională a muncii se află deasupra dictaturii proletariatului într-o singură ţară și-i dictează în mod imperativ drumul viitor. Revoluţia din Octombrie n-a extras Rusia din procesul de dezvoltare al restului omenirii, dimpotrivă, a legat-o și mai strâns de el. Rusia nu mai este un ghetou al barbariei, dar nici o Arcadie a socialismului. Ea este cea mai de tranziţie ţară din epoca noastră de tranziţie. „Revoluţia Rusă este numai o verigă în lanţul revoluţiei mondiale." Starea de azi a economiei mondiale ne îngăduie să spunem fără ezitare: capitalismul s-a apropiat mult mai mult de o revoluţie proletară decât Uniunea Sovietică de socialism. Soarta primului stat muncitoresc e strâns legată de soarta mișcării de eliberare din Apus și Răsărit. Dar această mare temă cere o analiză separată. Sperăm că vom putea reveni la ea.

3. Notă istorică la chestiunea teoriei „revoluţiei permanente”

Într-o anexă la volumul I al *Istoriei Revoluţiei Ruse* am dat nişte ample extrase dintr-o serie de articole scrise de autorul acestei cărți în martie 1917 la New York, ca și din polemica sa de mai târziu cu profesorul Pokrovski. În ambele cazuri era vorba de analiza forţelor motrice ale Revoluţiei Ruse și, în parte, ale celei internaţionale. La începutul secolului, principalele grupări și principii din tabăra revoluţionară rusă s-au conturat în disputele din jurul acestei chestiuni. Pe măsura creșterii avântului revoluţionar, ele au căpătat din ce în ce mai mult caracterul unui program strategic, iar apoi al unuia în mod nemijlocit tactic. Anii 1903-1906 au fost o perioadă de intensă cristalizare a orientărilor politice din social-democraţia rusă de atunci. Din acea vreme datează și lucrarea noastră *Concluzii și perspective*. Ea a fost scrisă pe bucăţi și cu prilejuri diferite. Detenţia din decembrie 1905 i-a permis autorului să-și expună mai sistematic părerile asupra caracterului Revoluţiei Ruse și a perspectivelor sale. Întreaga lucrare a apărut în limba rusă sub formă de carte în 1906. Pentru ca extrasele din ea publicate mai jos să ocupe în mintea cititorului locul cuvenit, mai amintim că, în anii 1904-1905, niciunul dintre marxiștii ruși n-a apărat și n-a formulat ideea posibilităţii construirii societăţii socialiste într-o singură ţară în general, iar în Rusia în particular. Concepţia aceasta a fost prezentată pentru prima oară în presă abia peste douăzeci de ani, în toamna lui 1924.[1] În perioada primei revoluţii, ca și în anii dintre cele două revoluţii, disputele s-au purtat în jurul dinamicii revoluţiei burgheze, nu în jurul șanselor și al posibilităţilor revoluţiei socialiste. Fără nicio excepţie, toţi adepţii de azi ai teoriei socialismului într-o singură ţară restrângeau în acea perioadă perspectivele Revoluţiei Ruse la republica burghezo-democra-

[1] Încercarea făcută la o dată ulterioară de a descoperi în două rânduri dintr-un articol scris de Lenin în 1915 un răspuns afirmativ la problema „socialismului într-o singură ţară” reprezintă una dintre cele mai mari ciudăţenii din istoria plină de ciudăţenii a rătăcirilor omenești. Despre asta se vorbește în critica făcută de noi programului Cominternului (a se vedea lucrarea *Die Internationale Revolution und die Kommunistische Internationale*).

tică, socotind, până în aprilie 1917, ca imposibilă nu numai construirea unui socialism naţional, dar și cucerirea puterii de către proletariatul din Rusia înainte de instaurarea dictaturii în ţările mai avansate.

În perioada anilor 1905-1917, sub numele de „troţkism" s-a înţeles acea concepţie revoluţionară potrivit căreia revoluţia burgheză din Rusia nu-și va putea îndeplini sarcinile dacă nu aduce proletariatul la putere. Abia din toamna lui 1924, prin „troţkism" a început să se înţeleagă o concepţie potrivit căreia, odată ajuns la putere, proletariatul rus nu va putea să construiască o societate socialistă naţională numai prin forţele proprii.

Pentru comoditatea cititorului, vom prezenta disputele în mod schematic, sub forma unui dialog, unde sub iniţiala T figurează reprezentantul concepţiei „troţkiste", iar sub iniţiala S unul dintre acei „practicieni" ruși care conduc acum birocraţia sovietică.

Anii 1905-1917

T. Revoluţia Rusă nu-și poate realiza sarcinile democratice, înainte de toate rezolvarea problemei agrare, fără să aducă la putere clasa muncitoare.

S. Dar asta înseamnă dictatura proletariatului, nu?

T. Fără îndoială.

S. Într-o Rusie înapoiată? Mai înainte decât în ţările capitaliste avansate?

T. Chiar așa.

S. Dar dumneavoastră ignoraţi satul rus, adică ţărănimea înapoiată, scufundată în semiiobăgie.

T. Dimpotrivă, tocmai adâncimea problemei agrare deschide perspectiva directă a dictaturii proletariatului în Rusia.

S. Negaţi, prin urmare, revoluţia burgheză?

T. Nu, încerc numai să arăt că dinamica ei duce la dictatura proletariatului.

S. Înseamnă oare asta că Rusia e coaptă pentru construirea socialismului?

T. Nu, nu înseamnă asta. Evoluţia istorică n-are un caracter așa de planificat și armonios. Cucerirea puterii de către proletariat în înapoiata Rusie rezultă cu necesitate din raportul de forţe din cadrul revoluţiei burgheze. Perspectivele economice pe care le va deschide mai departe dictatura proletariatului depind de condiţiile interne și mondiale în care aceasta se instaurează. E de la sine înţeles că Rusia nu poate ajunge de una singură la socialism. Dar, după ce va deschide epoca transformărilor socialiste, ea va putea da un imbold dezvoltării socialiste a Europei și, în felul acesta, va ajunge la socialism remorcată de ţările mai avansate.

Anii 1917-1923

S. Troţki „a formulat încă dinainte de revoluţia din 1905 o teorie originală și extrem de cunoscută acum, cea a revoluţiei permanente, afirmând că revoluţia burgheză din 1905 se va transforma în mod nemijlocit într-una socialistă și că va fi prima dintr-o serie de revoluţii naţionale” (citat din notele la *Operele* lui Lenin editate în timpul vieţii acestuia).

Anii 1924-1932

S. Deci dumneavoastră negaţi că revoluţia noastră poate duce la socialism?

T. Consider, ca și înainte, că revoluţia noastră poate și trebuie să ducă la socialism după ce va fi dobândit un caracter internaţional.

S. Prin urmare, nu credeţi în forţele interne ale Revoluţiei Ruse?

T. Asta nu m-a împiedicat să prevăd și să propovăduiesc dictatura proletariatului pe vremea când dumneavoastră o respingeaţi ca pe o utopie.

S. Dar negaţi totuși revoluţia socialistă din Rusia?

T. Până în aprilie 1917, m-aţi acuzat că neg revoluţia burgheză. Secretul contradicţiilor teoretice dintre noi stă în faptul că dumneavoastră aţi fost cu mult în urma procesului istoric, iar acum încercaţi să i-o luaţi înainte. În asta stă, apropo, și secretul greșelilor dumneavoastră economice.

Cititorul trebuie să aibă mereu în vedere aceste trei etape istorice din dezvoltarea concepţiilor revoluţionare din Rusia, pentru a judeca în mod corect conţinutul real al luptei de azi dintre fracţiunile și grupările din comunismul rusesc.

4. Extrase din lucrarea din 1905
Concluzii și perspective

4. Revoluţia şi proletariatul

Proletariatul crește și se întărește odată cu creșterea capitalismului. În acest sens, evoluţia capitalismului este evoluţia proletariatului spre dictatură. Dar ziua și ora când puterea va ajunge în mâinile clasei muncitoare nu depind în chip nemijlocit de nivelul forţelor de producţie, ci de relaţiile din cadrul luptei de clasă, de situaţia internaţională, în sfârșit, de o serie de momente subiective: tradiţii, iniţiative, pregătire de luptă...

Într-o ţară mai înapoiată economic, proletariatul poate ajunge la putere mai devreme decât într-o ţară avansată din punct de vedere capitalist...

Ideea unei dependenţe automate a dictaturii proletariatului de forţele și mijloacele tehnice ale unei ţări este o prejudecată ce ţine de un materialism „economic" extrem de simplificat. Această opinie n-are nimic în comun cu marxismul.

După părerea noastră, Revoluţia Rusă va crea niște condiţii în care puterea poate (iar, în cazul victoriei revoluţiei, trebuie) să treacă în mâinile proletariatului înainte ca politicienii liberalismului burghez să aibă posibilitatea de a-și etala până la capăt geniul politic.

Marxismul este în primul rând o metodă de analiză – nu de analiză a unor texte, ci de analiză a relaţiilor sociale. Să fie oare adevărat că, în Rusia, slăbiciunea liberalismului capitalist înseamnă neapărat și slăbiciunea mișcării muncitorești?

Mărimea proletariatului industrial, concentrarea sa, cultura sa, importanţa sa politică depind, fără îndoială, de gradul de dezvoltare al industriei capitaliste. Dar dependenţa aceasta nu e directă. Între forţele de producţie ale unei ţări și forţele politice ale claselor sale intervin în fiecare moment diverși factori sociopolitici cu caracter naţional și internaţional, care modifică și chiar schimbă cu totul expresia politică a relaţiilor economice. Cu toate că forţele de producţie ale industriei Statelor Unite sunt de zece ori mai mari decât la noi, rolul politic al proletariatului rus, influenţa lui asupra politicii sunt incomparabil mai mari decât rolul și însemnătatea proletariatului american.

5. Proletariatul la putere și țărănimea

În cazul unei victorii hotărâtoare a revoluţiei, puterea va trece în mâinile clasei care a jucat în luptă rolul conducător, cu alte cuvinte, în mâinile proletariatului. Se-nţelege – o spunem numaidecât – că asta nu exclude nicidecum intrarea în guvern a reprezentanţilor revoluţionari ai unor grupuri sociale neproletare... Toată problema este cine va hotărî conţinutul politicii guvernamentale, cine va avea în guvern o majoritate compactă. Una este când reprezentanţii păturilor democratice ale poporului participă la un guvern în majoritate muncitoresc, și alta e când niște reprezentanţi ai proletariatului participă la un guvern esențialmente burghezo-democratic în calitate de ostatici mai mult sau mai puţin onorifici.

Proletariatul nu va putea să-și consolideze puterea fără să extindă bazele revoluţiei. Numeroase pături aparţinând maselor de lucrători, mai ales de la sate, vor fi atrase pentru prima oară în revoluţie și vor dobândi o organizare politică abia după ce avangarda revoluţiei, proletariatul urban, va ajunge la cârma statului.

... Caracterul relaţiilor noastre social-istorice, care aruncă toată greutatea revoluţiei burgheze pe umerii proletariatului, nu-i va crea guvernului muncitoresc numai niște dificultăţi uriașe, ci îi va da și niște avantaje nepreţuite, cel puţin în prima perioadă a existenţei sale. Asta se va vedea în relaţiile dintre proletariat și ţărănime.

Revoluţia Rusă nu îngăduie și nu va îngădui multă vreme instaurarea unei ordini burghezo-constituţionale care să poate rezolva cele mai elementare sarcini ale democraţiei... Ca urmare, soarta celor mai elementare interese revoluţionare ale ţărănimii – chiar ale întregii ţărănimi în calitate de castă – este legată de soarta revoluţiei în întregul ei, adică de soarta proletariatului. Proletariatul la putere va apărea în ochii ţărănimii ca o clasă eliberatoare.

Dar poate că ţărănimea va da la o parte proletariatul și-i va lua locul? Este cu neputinţă. Toată experienţa istorică se opune unei asemenea ipoteze. Ea ne arată că ţărănimea e cu totul incapabilă de un rol politic *independent*.

Burghezia rusă îi va ceda proletariatului toate poziţiile revoluţionare. Ea va trebui să-i cedeze și conducerea revoluţionară a ţărănimii. În situaţia care se va crea prin trecerea puterii în mâna proletariatului, ţărănimii nu-i va rămâne decât să adere la regimul democraţiei muncitorești, chiar dacă nu o va face într-un mod mai conștient decât o face de obicei când aderă la regimul burghez! Dar, în timp ce fiecare partid burghez, după ce a luat voturile ţărănimii, se grăbește să se folosească de putere pentru a prăda ţărănimea și a-i înșela toate așteptările și promisiunile, iar apoi, în cel mai rău caz pentru el, cedează locul unui alt partid capitalist, proletariatul, bazându-se pe ţărănime, va pune în mișcare toate forţele pentru a crește nivelul cultural al satului și pentru a dezvolta conștiinţa politică a ţărănimii.

6. Regimul proletar

Proletariatul poate ajunge la putere numai bazându-se pe un avânt naţional, pe înflăcărarea populară. Proletariatul va intra în guvern ca reprezentantul revoluţionar al naţiunii, conducătorul recunoscut al poporului în lupta cu absolutismul și cu barbaria iobăgistă. Dar, odată ajuns la putere, proletariatul va deschide o epocă nouă, epoca legislaţiei revoluţionare, a politicii pozitive, iar aici nu e deloc sigur că-și va păstra rolul de exponent recunoscut al naţiunii.

Cu fiecare nouă zi, politica proletariatului aflat la putere se va adânci și caracterul ei de clasă se va afirma tot mai mult. În același timp, legătura revoluţionară dintre proletariat și naţiune se va rupe, descompunerea ţărănimii ca clasă va lua o formă politică, iar antagonismul dintre părţile ei componente va crește pe măsură ce politica guvernului muncitoresc va căpăta un aspect definit și, dintr-o politică general-democratică, va deveni una de clasă.

Nimicirea iobăgiei va fi sprijinită de întreaga ţărănime în calitatea ei de castă împilată... Dar măsurile legislative ce vor fi luate în apărarea proletariatului agricol nu numai că nu vor avea sprijinul activ al majorităţii, dar se vor lovi și de opoziţia activă a unei minorităţi. Proletariatul va fi obligat să introducă lupta de clasă la ţară și astfel să distrugă acea comuniune de interese care există fără îndoială în toată ţărănimea, chiar dacă în limite destul de înguste. Proletariatul va trebui în momentele imediat ulterioare ale guvernării sale să caute un sprijin opunând sărăcimea satelor păturilor avute de la sate și proletariatul agricol burgheziei agricole.

De îndată ce puterea se va afla în mâinile unui guvern revoluţionar cu o majoritate socialistă, diferenţa dintre programul-minimal și cel maximal își va pierde atât semnificaţia de principiu, cât și pe cea directă, practică. Un guvern proletar nu se va putea menţine nicidecum în cadrele acestei distincţii.

Intrând în guvern nu ca niște ostatici neputincioși, ci ca o forţă conducătoare, reprezentanţii proletariatului vor distruge astfel graniţa dintre programul-minimal și cel maximal, adică vor aduce colectivismul la ordinea zilei. Până unde va merge proletariatul pe această cale depinde de raportul de forţe, dar nicidecum de intenţiile inițiale ale partidului proletariatului.

Iată de ce nu se poate vorbi despre vreo formă specială de dictatură proletară în cadrul revoluţiei burgheze, și anume despre o dictatură democratică a proletariatului (sau a proletariatului și a ţărănimii). Clasa muncitoare nu va putea asigura caracterul democratic al dictaturii sale fără să treacă peste graniţele programului său democratic. Orice iluzie în acest sens ar fi cu totul păgubitoare.

Odată ce va lua puterea, partidul proletariatului se va lupta pentru ea până la capăt. Dacă un mijloc al acestei lupte pentru păstrarea și consolidarea puterii va fi agitaţia și organizarea, mai ales la ţară, un alt mijloc va fi politica colectivistă. Colectivismul nu va fi numai o consecinţă inevitabilă rezultând din poziţia partidului, dar și un mijloc de a păstra această poziţie, bazându-se pe proletariat.

*

Presa noastră „progresistă" a scos un urlet de indignare unanim atunci când ideea revoluţiei permanente – care leagă lichidarea absolutismului și a iobăgiei civile de revoluţia socialistă prin intermediul unei serii de ciocniri sociale în creștere, de răscoale ale unor noi pături ale maselor, de atacuri neîncetate ale proletariatului asupra privilegiilor politice și economice ale claselor conducătoare – a fost formulată în presa socialistă.

Reprezentanţii mai radicali ai aceleiași democraţii... nu numai că socotesc fantasmagorică ideea însăși a unui guvern muncitoresc în Rusia, dar neagă totodată și posibilitatea unei revoluţii socialiste în Europa în perioada istorică apropiată. Încă nu sunt prezente „premisele" necesare. Oare așa să fie? Firește, nu se pune problema de a stabili data revoluţiei socialiste, ci de a o înscrie în perspectivele istorice reale...

(Mai departe urmează analiza premiselor generale ale economiei socialiste și dovada că, în acel moment – începutul secolului al XX-lea –, dacă problema era privită la nivel european și mondial, aceste premise erau deja prezente.)

... În graniţele închise ale fiecărui stat în parte, producţia socialistă nu poate fi introdusă, atât din motive economice, cât și politice.

8. Guvernul muncitoresc din Rusia şi socialismul

Am arătat mai sus că premisele obiective ale revoluţiei socialiste sunt deja create de dezvoltarea economică a ţărilor capitaliste avansate. Dar ce se poate spune în acest sens despre Rusia? Ne putem oare aștepta ca trecerea puterii în mâinile proletariatului rus să fie începutul unei transformări pe baze socialiste a economiei noastre naţionale?

După cum spune Marx, muncitorii din Paris n-au cerut minuni de la Comună. Și nici acum nu trebuie așteptate minuni imediate de la dictatura proletariatului. Puterea de stat nu e atotputernică. Ar fi absurd să credem că e de ajuns ca proletariatul să obţină puterea pentru ca, prin câteva decrete, să înlocuiască capitalismul cu socialismul. Structura economică nu este un produs al activităţii statului. Proletariatul va putea numai să folosească cu toată energia puterea de stat pentru a ușura și a scurta calea evoluţiei economice în direcţia colectivismului.

Socializarea producţiei va începe cu acele ramuri care prezintă cele mai mici greutăţi. În prima perioadă, producţia socializată va însemna niște oaze, legate de întreprinderile economice private prin legile circulaţiei mărfurilor. Cu cât mai mare va fi câmpul cuprins deja de economia socializată, cu atât mai evidente vor fi avantajele ei, cu atât mai sigur se va simţi noul regim politic, cu atât mai curajoase vor fi viitoarele măsuri economice ale proleta-

riatului. Pentru a lua aceste măsuri, el nu se va putea baza și nu se va baza numai pe forţele de producţie naţionale, ci și pe tehnica internaţională, așa cum, și în politica sa revoluţionară, el se bazează nu numai pe experienţa pe care i-o oferă relaţiile de clasă naţionale, ci și pe întreaga experienţă istorică a proletariatului internaţional.

Din primele momente ale existenţei sale, regimul proletar va trebui să se apuce de rezolvarea problemei agrare, de care e legat destinul unor mase uriașe din populaţia Rusiei. În rezolvarea acestei probleme, ca și a tuturor celorlalte, proletariatul va porni de la obiectivul principal al politicii sale economice: obţinerea unui câmp cât mai mare cu putinţă pentru organizarea economiei socialiste. Formele și ritmul acestei politici agrare trebuie să fie însă stabilite atât în funcţie de resursele materiale de care va dispune proletariatul, cât și de nevoia de a-și realiza acţiunile în așa fel încât să nu-și împingă posibilii aliaţi în rândurile contrarevoluţiei.

Dar cât de departe poate merge politica socialistă a clasei muncitoare în condiţiile economice din Rusia? Un singur lucru se poate spune cu certitudine: ea se va lovi de obstacole politice cu mult înainte de a se izbi de înapoierea tehnică a ţării. Fără un sprijin de stat direct de la proletariatul european, clasa muncitoare din Rusia nu se va putea menţine la putere și nu-și va putea transforma dominaţia temporară într-o dictatură socialistă de durată...

„Optimismul" politic poate fi de două feluri. Îţi poţi exagera propriile forţe și avantajele situaţiei revoluţionare, propunându-ţi sarcini a căror realizare nu este îngăduită de raportul de forţe existent. Dar e posibil, dimpotrivă, și să-ţi restrângi într-un mod optimist sarcinile revoluţionare la un nivel dincolo de care vei fi aruncat în chip inevitabil de logica situaţiei.

Putem restrânge cadrul tuturor problemelor revoluţiei afirmând că revoluţia noastră este burgheză în ce privește ţelurile sale obiective și deci și rezultatele sale inevitabile, iar în felul acesta putem închide ochii la faptul că agentul principal al acestei revoluţii burgheze va fi proletariatul, care va fi împins spre putere de întregul mers al revoluţiei...

Ne putem liniști spunând că condiţiile sociale din Rusia nu sunt încă coapte pentru o economie socialistă și, în felul acesta, putem să nu ne gândim că, odată ajuns la putere, proletariatul va fi obligat în mod inevitabil, prin întreaga logică a situaţiei sale, să conducă economia cu ajutorul statului.

Definiţia sociologică generală – revoluţie burgheză – nu rezolvă deloc acele probleme politico-tactice, contradicţii și greutăţi care sunt impuse de mecanica respectivei revoluţii burgheze.

În cadrele revoluţiei burgheze de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, care a avut ca sarcină obiectivă instaurarea dominaţiei capitalului, s-a dovedit că a fost posibilă o dictatură a sanculoţilor. În revoluţia de la începutul secolului al XX-lea, care este și ea burgheză prin sarcinile sale obiective directe, se con-

turează în perspectiva apropiată inevitabilitatea sau măcar posibilitatea unei dominaţii politice a proletariatului. Ca această dominaţie să nu fie un simplu „episod" trecător, așa cum speră unii filistini realiști, e nevoie ca proletariatul să se îngrijească el însuși de asta. Dar încă de pe-acum ne putem întreba: trebuie oare ca dictatura proletariatului să se zdrobească în chip inevitabil de cadrele revoluţiei burgheze sau e posibil ca, pe bazele istorico-mondiale existente acum, ea să-și deschidă perspectiva victoriei, după ce va fi spart aceste cadre restrânse?

(În continuare urmează dezvoltarea ideii că Revoluţia Rusă poate aprinde și, după toate probabilităţile, va și aprinde revoluţia proletară din Occident, care, la rândul ei, va asigura dezvoltarea socialistă a Rusiei.

Rămâne să mai adăugăm că, în primii ani de existenţă ai Internaţionalei Comuniste, lucrarea din care am citat mai sus a fost editată în mod oficial în diverse limbi străine ca o explicaţie teoretică a Revoluţiei din Octombrie.)

Cuprins

PARTEA ÎNTÂI 5

Prefaţă 7

I. „Zilele din Iulie”: pregătirea și începutul 13

II. „Zilele din Iulie”: punctul culminant și înfrângerea 33

III. Ar fi putut oare bolșevicii să ia puterea în iulie? 55

IV. Luna marii calomnii 73

V. Contrarevoluţia ridică capul 95

VI. Kerenski și Kornilov (elemente de bonapartism în Revoluţia Rusă) 111

VII. Conferinţa de Stat de la Moscova 129

VIII. Complotul lui Kerenski 147

IX. Rebeliunea lui Kornilov 163

X. Burghezia își măsoară forţele cu democraţia 177

XI. Masele sub atac 197

XII. Revărsarea valului 217

XIII. Bolșevicii și sovietele 237

XIV. Ultima coaliţie 251

PARTEA A DOUA 271

XV. Ţărănimea înainte de Octombrie 273

XVI. Chestiunea naţională 297

XVII. Ieșirea din Preparlament și lupta pentru Congresul Sovietelor 319

XVIII. Comitetul Militar Revoluţionar 339
XIX. Lenin cheamă la insurecţie 365
XX. Arta insurecţiei 399
XXI. Cucerirea capitalei 423
XXII. Luarea Palatului de Iarnă 453
XXIII. Insurecţia din octombrie 479
XXIV. Congresul dictaturii sovietelor 499

Concluzie 531

Anexă 535
1. Legendele birocraţiei 537
2. Socialismul într-o singură ţară? 561
3. Notă istorică la chestiunea teoriei „revoluţiei permanente” 603
4. Extrase din lucrarea din 1905 *Concluzii și perspective* 607

Colecția
Clasicii marxismului

AU APĂRUT:

Georg Lukács • Istorie și conștiință de clasă.
Studii despre dialectica marxistă

Lev Troțki • Istoria Revoluției Ruse

VA APĂREA:

Karl Marx, Friedrich Engels • Scrieri alese

Coperta: Imagine TACT
Redactor: Gabriel Chindea
Corector: Virgil Leon
Tehnoredactor: Cosmina Varga

Editura TACT, Str. Cometei, nr. 5, et. 3, Cluj-Napoca
Tel./fax: 0264-450129, edituratact.ro